

ЗБОРНИК РАДОВА

VI међународни научни скуп
„Савремени изазови и пријетње безбједности”

Бања Лука, Република Српска, БиХ, 27. март 2026. године

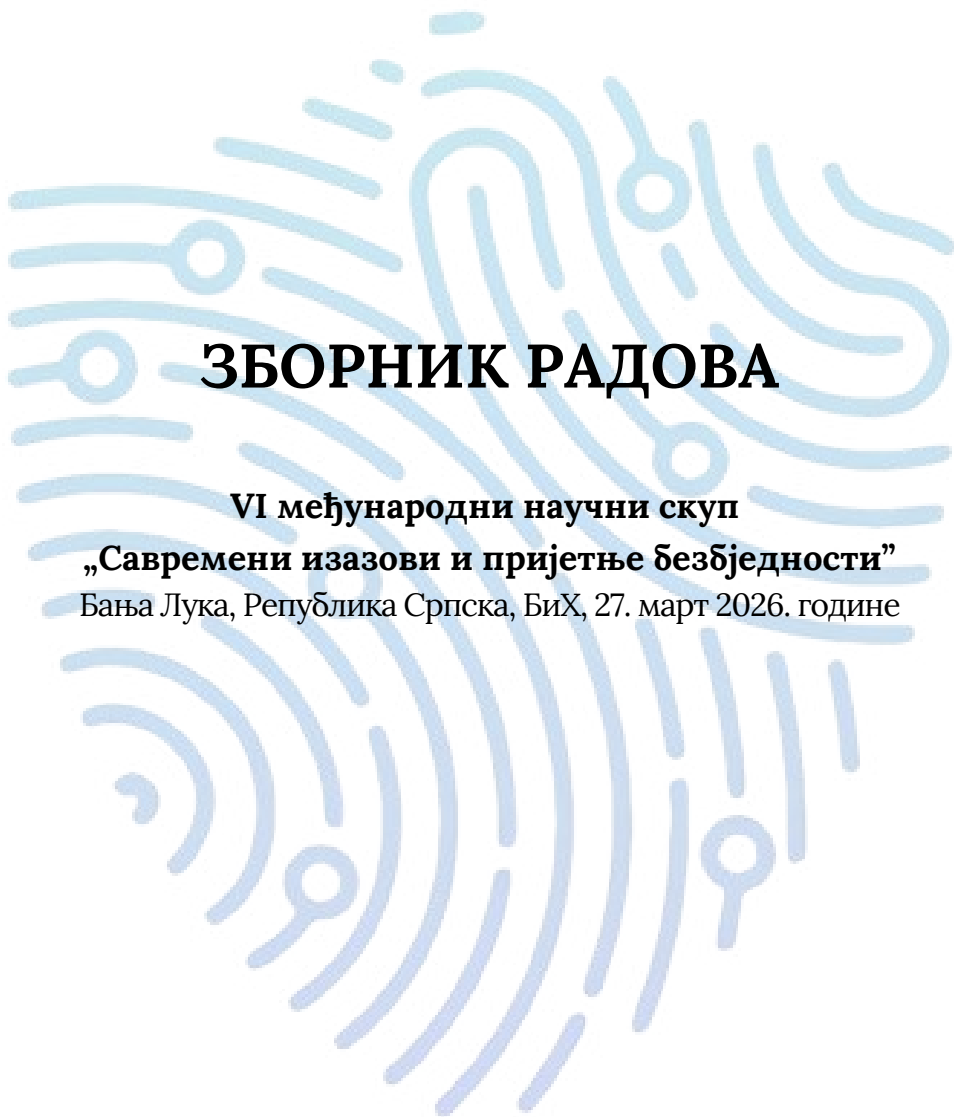

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
FACULTY OF SECURITY SCIENCE

UNIVERSITY OF PUBLIC SERVICE
LUDOVIKA
LAW ENFORCEMENT
SECURITY
PSYCHOLOGY
LEPSY CEEPUS NETWORK

A large, stylized fingerprint graphic in a light blue color serves as a background for the title and subtitle. The lines of the fingerprint are thick and curved, creating a circular pattern that frames the text.

ЗБОРНИК РАДОВА

VI међународни научни скуп

„Савремени изазови и пријетње безбједности”

Бања Лука, Република Српска, БиХ, 27. март 2026. године

Бања Лука, 2026. година

Издавач

Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука
Булевар војводе Живојина Мишића 10А, Бања Лука

Едиција

Зборници

Главни и одговорни уредник

Проф. др Предраг Ћеранић
Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука

Штампа:

"PRINT SHOP" d.o.o. Istočna Ilidža

Тираж:

120 примјерака

ISBN 978-99976-805-9-4

© Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука
VI међународни научни скуп „Савремени изазови и пријетње
безбједности”, Бања Лука, Република Српска, БиХ, 27. март 2026. године

НАУЧНИ ОДБОР

- Проф. др Предраг Ђеранић, декан Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Проф. др Зоран Ђурђевић, ректор Криминалистичко-полицијског универзитета, Београд, Република Србија
- Проф. др Павел А. Ковалев, декан Факултета безбједности ДПУ, Москва, Руска Федерација
- Проф. др Јонче Ивановски, декан Факултета безбедности, Универзитет Св. Климент Охридски, Сјеверна Македонија
- Проф. др Оливер Бакрески, декан Филозофског факултета, Универзитет Св. Климент Охридски, Сјеверна Македонија
- Проф. др Драган Танчић, Институт за српску културу Приштина-Лепосавић, Република Србија
- Проф. др Ирина Безукладова, ТДУ имена Г.Р. Державина, Руска Федерација
- Проф. др Елена М. Приорова, РХТУ имена Менделеева, Москва, Руска Федерација
- Доц. др Наталија Ј. Гомзјакова, ДУП, Руска Федерација
- Проф. др Ратко Дуев, Филозофски факултет, Универзитет Ђирило и Методије, Скопје, Сјеверна Македонија
- Проф. др Тања Милошевска, Институт за мир, безбједност, Филозофски факултет, Универзитет Ђирило и Методије, Скопје, Сјеверна Македонија
- Проф. др Рудолф Нађ, Obuda University, Будимпешта, Мађарска
- Проф. др Vári Vince, Универзитет за јавне услуге „Лудовика“, Будимпешта, Мађарска
- Доц. др Sándor Rácz, Универзитет за јавне услуге „Лудовика“, Будимпешта, Мађарска
- Др Máttyás Szabolcs, Универзитет за јавне услуге „Лудовика“, Будимпешта, Мађарска
- Др Csaba Zágón, Универзитет за јавне услуге „Лудовика“, Будимпешта, Мађарска
- Др Farkas Johanna, Универзитет за јавне услуге „Лудовика“, Будимпешта, Мађарска
- Др Érces Gergő, Универзитет за јавне услуге „Лудовика“, Будимпешта, Мађарска
- Проф. др Дарина Григорова, Софијски универзитет Св. Климент Охридски, Софија, Бугарска
- Др Воин Божинов, Академија наука, Софија, Бугарска
- Др Ајда Шулиц, Универзитет у Марибору, Република Словенија
- Проф. др Саша Мијалковић, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија

- Проф. др Дане Субошић, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија
- Проф. др Драган Млађан, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија
- Проф. др Стево Јаћимовски, Београд, Република Србија
- Др. Александар Ивановић, Министарство унутрашњих послова Црне Горе
- Др Марија Ђорић, Институт за политичке студије, Београд, Србија
- Проф. др Велибор Лалић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Проф. др Жана Врућинић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Проф. др Дарко Паспаљ, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Проф. др Саша Мићин, ФБН Универзитета у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Проф. др Борис Тучић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Проф. др Горан Амићић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Доц. др Драгана Васиљевић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Доц. др Дражан Еркић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Доц. др Драгиша Јуришић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Доц. др Дражен Миљић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

- Асс. Милица Хрвач, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Асс. Жељка Пиљагић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Сандра Чихорић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Исидора Којић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ

ЛИСТА РЕЦЕНЗЕНАТА

- Проф. др Предраг Ђеранић, декан Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци,
- Република Српска, БиХ
- Проф. др Саша Мијалковић, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија
- Проф. др Стево Јаћимовски, Београд, Република Србија
- Проф. др Дане Субошић, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија
- Проф. др Драган Млађан, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија
- Проф. др Здравко Грујић, Универзитета у Приштини, Приштина
- Проф. др Велибор Лалић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Проф. др Саша Мићин, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Проф. др Борис Тучић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Проф. др Миле Шикман, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, БиХ
- Доц. др Драгана Васиљевић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Доц. др Дражан Еркић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Доц. др Драгиша Јуришић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Доц. др Дражен Миљић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Доц. др Иван Милић, Универзитет у Новом Саду, Република Србија
- Др Милица Сикимић Ђорић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
- Др Ајда Шулц, Универзитет у Марибору, Република Словенија
- Др Farkas Johanna, Универзитет за јавне услуге „Лудовика“, Будимпешта, Мађарска
- Др Марија Ђорић, Институт за политичке студије, Београд, Србија

УВОДНИК

Међународни научни скуп под називом „Савремени изазови и пријетње безбједности“ у организацији Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, шести по реду, вођен искуствима из претходних година показао је да је сваки наредни скуп обимнији и богатији у односу на претходни. Показало се то како кроз бројност пристиглих научних радова (ове године њих 52), бројности аутора и коаутора, као и земаља из којих аутори долазе. На конференцији су учешће узели излагачи из девет држава (Русије, Мађарске, Бугарске, Пољске, Словеније, Сјеверне Македоније, Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине) који су усмено излагали на српском, руском и енглеском језику.

Широк је спектар обрађиваних тема: механизми цивилне заштите и европска безбједност, савремене пријетње националној безбједности, тероризам, заштита критичне инфраструктуре, сајбер пријетње и вјештачка интелигенција у безбједности, полицијски послови, одлучивање у полицији, полицијска контрола, рад полиције у сектору, управљање ризицима савременог оружја, криминалистичко-техничке и форензичке теме, те теме у вези са физичком припремљеношћу и физичким статусом припадника служби безбједности.

Због бројности научних радова и излагача рад се одвијао у двије сесије. Присутни излагачи излагали су усмено, док су остали имали могућност да своје теме изложе путем онлајн платформе. Скуп је одржан 27. марта, у истом мјесецу у којем је Факултет безбједносних наука, као најмлађа чланица Универзитета у Бањој Луци, прославио своју девету годишњицу.

Испред организатора,
Проф. др Предраг Ћеранић

ОДЛУЧИВАЊЕ У УСЛОВИМА НЕИЗВЕСНОСТИ, СТУДИЈА СЛУЧАЈА ОСЛОБАЂАЊА ТАЛАЦА У МОСКОВСКОМ ПОЗОРИШТУ ДУБРОВКА Дане Субошић	11
САВРЕМЕНА БЕЗБЕДНОСНА ДИЛЕМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА: ХИБРИДНЕ ПРЕТЊЕ, ГЕОПОЛИТИЧКА КОНКУРЕНЦИЈА И РАЊИВОСТ РЕГИОНА Мирослав Митровић.....	27
ДИГИТАЛНА БЕЗБЕДНОСТ ДЕЦЕ И МЛАДИХ Ратомир Антоновић.....	45
УТИЦАЈ ПОСТОЈЕЋЕГ ЗАКОНОДАВНОГ ОКВИРА НА РАД ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЕДНОСТИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ Желько Зорић, Душка Зорић	58
СТРАТЕГИЈСКО ОКРУЖЕЊЕ ПОСЛЕ 2020: ИЗАЗОВИ ЗА СТРАТЕГИЈУ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ Милош Р. Миленковић	70
НИВО ПОЗНАВАЊА ЗНАКОВА ЗА УЗБУЊИВАЊЕ У СИСТЕМУ ЦИВИЛНЕ ЗАШТИТЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ: ЕМПИЈСКА АНАЛИЗА У ПОДРУЧНОМ ОДДЕЉЕЊУ ТРЕБИЊЕ Жарко Марчета.....	87
УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У РАДУ АГЕНЦИЈА ЗА ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ЛИЦА И ИМОВИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ Александар Ђекић.....	118
«На правильной стороне истории». Американский фактор в октябрьском перевороте 1993 года Дарина Григорова.....	132
ПРЕТЊЕ У САЈБЕР ПРОСТОРУ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА САВРЕМЕНУ БЕЗБЕДНОСТ Дејан Вулетић.....	142
ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА КАО ИЗАЗОВ САВРЕМЕНЕ БЕЗБЕДНОСТИ Дејан Вулетић.....	154
ПРИМЕНЕНИЕ РОССИЙСКОГО ОПЫТА ПО ДОСТИЖЕНИЮ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ЗАГРЯЗНЕННЫХ РАЗВИВАЕМЫХ ТЕРРИТОРИЙ Цыбиков Николай, Фалеев Михаил, Ильеня Людмила, Семенова Татьяна, Сидорович Татьяна.....	167
КАКО ЋЕ СЕ ПОЗИЦИЈА ТУРСКЕ У МУЛТИПОЛАРНОМ СВИЈЕТУ ОДРАЗИТИ НА БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА? Бојана Кнежевић.....	184
ПОДХОДЫ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ-112 В.Л. Грачев.....	215
HYBRID WARFARE – A MODERN CHALLENGE FACING THE GLOBAL SECURITY ENVIRONMENT Tatjana Gerginova.....	225

ONLINE CHILD SEXUAL EXPLOITATION AND ABUSE IN THE WESTERN BALKANS: TRENDS, RISKS AND RESPONSES Tanja Miloshevska, Oliver Bakreski, Tatjana Stojanoska-Ivanova.....	241
КРЕТАЊЕ КРИМИНАЛА У РЕПУБЛИЦИ СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ У ПЕРИОДУ 2014-2024 ГОДИНЕ И ЗНАЧЕЊЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИЈА У РАТУ СА КРИМИНАЛОМ Стевчо Јолакоски.....	256
ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ И МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ КОММУНАЛЬНЫМИ ХИМИЧЕСКИМИ ОТХОДАМИ Елена Приоров, Наталья Бобкова.....	274
THE SOPIANAЕ ACCIDENT PREVENTION SOFTWARE TURNS ONE: RESULTS, PLANS, AND PERSPECTIVES Szabolcs Mátyás, Róbert Major, Miklós Tihanyi	292
БОЛГАРИЯ НА ПЕРЕПУТЬЕ СОВРЕМЕННОЙ ГЕОПОЛИТИКИ Войн Божинов.....	302
ВЕНГЕРСКАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ПЛАНИРОВАНИЯ ДЕЙСТВИЙ В КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЯХ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ Rudolf Nagy.....	310
К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ САНИТАРНО-ЗАЩИТНОЙ ЗОНЫ ОКОНЕЧНОГО СРЕДСТВА ОПОВЕЩЕНИЯ ДЛЯ МИНИМИЗАЦИИ РИСКА ПОТЕРИ ЗДОРОВЬЯ ПРИ ОПОВЕЩЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ Леонова Елена Михайловна, Леонова Алла Николаевна	326
ЭФФЕКТИВНЫЕ СИСТЕМЫ ОПОВЕЩЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ: СПАСЕНИЕ ЖИЗНЕЙ И СМЯГЧЕНИЕ ПОСЛЕДСТВИЙ СТИХИЙНЫХ БЕДСТВИЙ В УСЛОВИЯХ МЕНЯЮЩЕГОСЯ КЛИМАТА Качанов Сергей Алексеевич, Леонова Елена Михайловна, Леонова Алла Николаевна.....	337
МИГРАЦИОНИ ПРОЦЕСИ КАО ИЗВОР ДРУШТВЕНИХ ПАТОЛОГИЈА И БЕЗБЕДНОСНИХ ПРИЈЕТЊИ: СЛУЧАЈЕВИ УЈЕДИЊЕНОГ КРАЉЕВСТВА И ШВЕДСКЕ Љубиша Маленица, Бојана Кнежевић.....	345
КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ ЗА ОДАВАЊЕ ТАЈНИХ ПОДАТАКА У ВОЈНО-БЕЗБЕДНОСНОМ СЕКТОРУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ Славен Кнежевић	384
ХИБРИДНЕ ПРЕТЊЕ И БЕЗБЕДНОСТ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА Бојан Христовски, Марјан Николовски, Слободан Оклевски.....	408
INFLUENCE OF PEOPLE RESIDENCE PLACE ON EVACUATION FROM THE AREA Dragiša Jurišić.....	425
ПРИСЛУШКИВАЊЕ, СНИМАЊЕ И ТАЈНОСТ ПИСМА – КРИВИЧНОПРАВНО УРЕЂЕЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ЈЕДАН ПОГЛЕД НА ПРИМЕНУ ПОСЕБНИХ МЕРА У РАДУ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ Јована Бановић.....	443

УСТАВНА БЕЗБЈЕДНОСТ И УСТАВНА ЗАШТИТА У УСЛОВИМА ХИБРИДНИХ ПРИЈЕТЊИ: УЛОГА УСТАВНОГ СУДА И МОДЕЛ ОТПОРНЕ УСТАВНОСТИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ Стефан Милић.....	460
SOME ASPECTS OF A COMPLEX URBAN DEFENCE Zoltán Bojtos, Rudolf Nagy.....	478
ADOLESCENTS AND COMPUTER CRIME: EXPERIENCES, ONLINE BEHAVIOUR AND PERCEIVED POLICE EFFECTIVENESS Ajda Šulc , Gorazd Meško, Iza Kokoravec Povh.....	493
ПРАВНА РЕГУЛАТИВА УСЛУГА ЗАШТИТЕ ЛИЦА И ИМОВИНЕ У ЦРНОЈ ГОРИ И УСКЛАЂЕНОСТ СА ПРОПИСИМА ЕУ Бранка Секулић.....	507
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА КРАУДСОРСИНГА В ЗАДАЧАХ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ЛИКВИДАЦИИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ С.А. Качанов	526
THE PARADIGM SHIFT OF POLICE PERFORMANCE MEASUREMENT IN AN INTERNATIONAL CONTEXT: FROM STATISTICAL EFFECTIVENESS TO SOCIAL LEGITIMACY Vári Vince, Čvorović Dragana, Rottler Violetta.....	534
COMPARATIVE ANALYSIS OF SCHOOL-BASED DRUG PREVENTION SYSTEMS IN FOUR EUROPEAN COUNTRIES Máté Sivadó , Violetta Rottler.....	554
ВОПРОСЫ ГОТОВНОСТИ СОТРУДНИКОВ И ВЕТЕРАНОВ РОСГВАРДИИ К ТРАНСЛЯЦИИ ОПЫТА В ОБЛАСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ В СРЕДИ СТУДЕНТОВ-БУДУЩИХ ПОЛИЦЕЙСКИХ Гомзякова Наталия Юрьевна.....	569
БЕЗБЈЕДНОСНИ АСПЕКТИ ИНИЦИЈАТИВЕ „ПОЈАС И ПУТ“ Предраг Ђеранић	578
ПЕРСПЕКТИВА УЛОГЕ ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ У МОДЕРНОМ РАТОВАЊУ „Од тактичке брзине до стратешког парадокса“ Milan Miljkovic, Nenad Stajković.....	592
СОЦИО-ЕКОНОМСКИ МЕХАНИЗМИ ПРЕВЕНЦИЈЕ ИМИГРАЦИОНОГ ДИСБАЛАНСА: Значај повећања плата и увођења универзалног основног дохотка у Републици Српској Душанка Слијепчевић, Иван Шијаковић, Ева Домбровска-Прокоповска.....	615
DIGITAL PATHWAYS TO EXTREMISM Johanna Farkas	641
INDUSTRIAL USE AND OCCURANCE DANGEROUS GOODS POSING A HIGH RISK TO PUBLIC SAFETY AND SECURITY Csaba Almási, Maxim Kátai-Urbán, Gyula Vass,Lajos Kátai-Urbán.....	656

КАКО ЋЕ ПОЛИТИЧКА КРИЗА У СИРИЈИ УТИЦАТИ НА РЕПАТРИЈАЦИЈУ СТРАНИХ ТЕРОРИСТИЧКИХ БОРАЦА И ЊИХОВИХ ПОРОДИЦА У ЗЕМЉЕ ПОРЕКЛА Марија Ђорић.....	670
БЕЗБЈЕДНОСТ КАО ОБЛАСТ И ЊЕНЕ ГРАНИЦЕ Предраг Ђеранић, Ана Ђорђевић	684
ŠTA ČINI METU ATRAKTIVNOM? PRIMJENA EVIL DONE MODELA NA TERORISTIČKE NAPADE U TRI ZEMLJE ZAPADNOG BALKANA Velibor Lalić, Željka Piljagić, Ana Đorđević.....	694
ALGORITMI DRUŠTVENIH MREŽA I VJEŠTAČKA INTELIGENCIJA U KRIZNOJ KOMUNIKACIJI TOKOM PRIRODNIH KATASTROFA Isidora Kojić, Ljilja Šikman, Biljana Vranješ.....	712
СПЕЦИФИЧНОСТИ ИЗВРШЕЊА КАЗНЕ ЗАТВОРА ПРЕМА НАЈОПАСНИЈИМ ОСУЂЕНИЦИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ, РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И РУСКОЈ ФЕДЕРАЦИЈИ Иван Милић, Хохрин Сергеј Александрович.....	737
ОРУЖЈЕ УСМЈЕРЕНЕ ЕНЕРГИЈЕ Ивана Игњић, Саша Мићин.....	754
УТИЦАЈ СПЕЦИФИЧНОСТИ ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА НА СТАЊЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ Дражан Еркић, Мирослав Баљак, Лука Крстић.....	775
OLD AND NEW SECURITY CHALLENGES IN A NEW GUISE – THOUGHTS IN LIGHT OF RECENT EVENTS IN THE MIDDLE EAST CONFLICTS AND TERRORISM Kovács Tamás.....	790
ЕНЕРГЕТСКА ЗАВИСНОСТ КАО ИНСТРУМЕНТ ПОЛИТИЧКОГ ПРИТИСКА: БЕЗБЕДНОСНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ЗА СРБИЈУ И БАЛКАН Никола Росић.....	800
REFORM WITHOUT TRANSFORMATION? INSTITUTIONAL CONSTRAINTS IN EAST- CENTRAL EUROPEAN PRISONS Andrékó, Zsolt Gábor.....	814
УСТАВНОСУДСКА КОНТРОЛА НОРМАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ ПОЛИЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ Дражен Миљић.....	823

ОДЛУЧИВАЊЕ У УСЛОВИМА НЕИЗВЕСНОСТИ, СТУДИЈА СЛУЧАЈА ОСЛОБАЂАЊА ТАЛАЦА У МОСКОВСКОМ ПОЗОРИШТУ ДУБРОВКА

Дане Субошић

Редовни професор на Криминалистичко-полицијском универзитету,
Београд, Република Србија
dane.subosic@kpu.edu.rs

Апстракт: Након 23 године од ослобађања талаца у московском позоришту Дубровка, овај догађај и даље привлачи значајну пажњу јавности. То је последица бројних противречности акције руског Центра посебне намене (Центр специјалног назначења ФСБ Русије - ЦСН), у чијем окриљу функционишу специјалне јединице Алфа и Вимпел, које су ослободиле таоце. Према различитим изворима, у наведене противречности спадају: успављујући гасупотребљен за спасавање талаца изазвао је смрт 125 људи (још четворо их је страдало од ватре из стрељачког наоружања), ставови попут: „тактички успех и медицински неуспех“ и др. Ослобађање талаца у московском позоришту Дубровка до сада је обрађено са различитих аспеката: медицинског и фармаколошког (због идентификације употребљеног гаса), правног (да ли је употреба гаса у разматраним околностима легална), тактичког (преговарање и интервенција), руководног (шта је определило доносиоце одлука да употребом гаса и ангажовањем ЦСН ослободи таоце), санитетског (прихват и збрињавање талаца након њиховог ослобађања) и организационог учења (научених лекција). Оно што се проблематизује овим радом јесте модел трансформације неизвесности у ризик у функцији доношења одлуке о ослобађању талаца у московском позоришту Дубровка. С тим у вези, радом се анализирају фактори неизвесности, затим начин њихове трансформације у ризик, чиме су створени услови за доношење одлуке о ослобађању талаца у датим околностима, на бази бројчаних података, а не на основу утисака. На основу тога, дошло се до сазнања о томе колики је ризик (схваћен као вероватноћа страдања) ове и сличних акција ослобађања талаца, да ли је акција у позоришту Дубровка била успешна и колико је очекивање броја страдалих у будућим оваквим или сличним задацима.

Кључне речи: одлучивање, неизвесност, ризик, ослобађање талаца, Дубровка.

УВОД

Отмицом око 1000 људи у московском позоришту Дубровка, коју су извели чеченски терористи крајем октобра 2002. године, настала је јединствена талачка ситуација. Мноштво талаца међусобно различитих по: полу, старости, узрасту, држављанству и др.), уз самоубилачки настројене и добро наоружане терористе и њихове искључиве захтеве према руским властима, чиниле су проблем њиховог ослобађања веома сложеним. Ескалација самоубилачког тероризма у то време у целом свету и искуства са чеченским терористима као отмичарима, чинило је овај безбедносни проблем тешко решивим, посебно на успешан начин.

Имајући наведено у виду, руске власти су се определиле за преговоре са терористима. Њима су постигнути одређени резултати, ослобађањем и бекством око 10 % талаца, захваљујући чијим информацијама, између осталог, је створена слика оперативне ситуације у позоришту. Међутим, за време преговора, рок за испуњење захтева терориста постајао је све ближи, због чега се подизала исцрпљеност талаца и јачала нервоза терориста.

Да би се спречило убијање талаца након истека ултиматума, непосредно пре тога, руске снаге су емитовале деривате фентинила у позоришну салу. Њиме је контаминиран простор сале, с циљем онеспособљавања терориста и талаца, њиховим успављивањем. Након употребе гаса дошло до упада припадника Центра посебне намене (Центр специальной назначения ФСБ России - ЦСН), прецизније припадника специјалних јединица Алфа и Вимпел, које су ослободиле таоце лишењем живота свих терориста (Kolesnikov, 2004: 31). Томе је уследила евакуација талаца из зграде позоришта, када је услед више пропуста, према оценама бројних експерата, дошло до највећег броја страдања талаца. Укупно је страдало 129 људи, од којих је њих 125 страдало од тровања употребљеним гасом (Turner, Sapp, 2024: 229).

Руководство интервенције ослобађања талаца је било суочено са енормном количином неизвесности. У таквим условима, веома тешко је донети компетенту одлуку, пре свега због бројних фактора неизвесности, у вези с којима нема довољно ваљаних података. Прецизније, у таквим условима, могуће је донети одлуку на бази интуиције, искуства и интелигенције, али без бројчаних података, на којима би оне биле објективне засноване. Такве одлуке су субјективне, а не објективне (јер су засноване на утисцима), што их чини непоузданим у погледу остваривања циља због којих се доносе и опасним у погледу њихових последица (Субошић, 2024).

Без обзира на неповољне услове, који су генерисали енормну неизвесност, очигледо је да је одлука о ослобађању талаца донета и

спроведена. Као таква, она не само да је јединствана због употребљеног гаса, већ и због смрти 170 особа, јер је поред талаца страдао и 41 терориста (Kolesnikov, 2004: 34). То је у јавности изазвало ставове попут: „тактички успех и медицински неуспех“ и др. (Turner, Sapp, 2024: 228-229). Наведене противречности су основни мотив да се одговори на питање: „Шта је определило доносиоце одлука да употребом гаса и ангажовањем ЦСН ослободе таоце“? Другим речима, основно питање на које се одговара овим радом је: „Како је трансформисана неизвесност у ризик у функцији доношења одлуке о ослобађању талаца у московском позоришту Дубровка“? Даљом анализом постављају се и друга сложена питања на која су доносиоци одлука морали да дају одговоре, у функцији трансформације неизвесности у ризик.

На основу свега познатог у вези са случајем „Дубровка“, радом се прво анализирају фактори неизвесности (подаци и околности на основу којих је донета и реализована одлука), чиме је реконструисан начин њихове трансформације у ризик. Након тога, оцењена је ваљаност донете одлуке, разматрањем два питања:

- реконструкције ослобађања талаца на основу стварних података (до којих се дошло након ослобађања талаца) и
- оцена ризика као индикатор ваљаности донете и реализоване одлуке.

На основу тога, дошло се до сазнања о томе:

- колики је ризик (схваћен као вероватноћа страдања) ове и сличних акција ослобађања талаца,
- да ли је акција у позоришту Дубровка била успешна и
- колико је очекивање броја страдалих оваквих или сличних задатака у будућности.

ПОДАЦИ И ОКОЛНОСТИ НА ОСНОВУ КОЛИХ ЈЕ ДОНЕТА И РЕАЛИЗОВАНА ОДЛУКА

Талачка ситуација у московском позоришту Дубровка, током извођења мјузикла *Североисток*, започета је 23.10.2002. године, с почетком око 21 час (Holiman, 2009, Европски суд за људска права [ECtHR] 2011). Отмичари су били чеченски терористи који су противправно лишили слободе више од 1000 људи, узевши их из таоце (ВГТРК Смотрим (2018, 15. март)). Међу њима је било највише гледалаца представе, а у мањој мери и запослених у позоришту (Kolesnikov, 2004: 26, 33).

Циљ терориста је био да се отмицом приморају руске власти на повлачење руских оружаних снага из Чеченијеи гарантовање њене независности (Snetkov, 2007: 1353).

Терористи су били наоружани великом количином стрељачког наоружања и муниције, као и бројним експлозивним направама, које су биле распрострањене широм позоришта. Проблем ослобађања талаца био је још сложенији у светлу чињенице да су терористи повремено мењали распоред сопствених снага и експлозивних направа, како би отежали процену ситуације противтерористима (Kolesnikov, 2004: 30).

С обзиром на намере и наоружаност терориста, руске власти су се определиле за преговоре. У преговорима су ангажоване 22 особе које су оствариле 19 контаката са отмичарима (у три контакта су биле ангажоване од две до пет особа). Преговорима су ослобођене 44 особе, док их је 69 побегло, тако да је укупно њих 113 ослобођено пре интервенције (Kolesnikov, 2004: 28, 34).

Ултиматум терориста руским властима односи се на повлачење руских оружаних снага из Чеченије и гарантовање њене независности, што треба да буде испуњено до 6 часова 26.10.2002. године. У случају не испуњења ултиматума, након истека наведеног рока, терористи ће почети да убијају по 10 талаца на сат. На основу информација прикупљених од: преговарача, ослобођених и побеглих талаца, распоређених специјалаца (осматрањем и другим службеним радњама), електронским надзором комуникација терориста, података са снимача звука и снимака са камера, као и података о објекту Дубровка из оперативних карата и архива (ВГТРК Смотрим (2018, 15. март); Dolnik, Pilch 2003: 600) дошло се до следећих сазнања и претпоставки:

- преостали број талаца након преговора и бекства дела њих је преко 900, хетерогене структуре по: полу, старости, етничкој структури и држављанству, међу којима је доста жена, деце и трудница, као и глумаца из отмицом прекинуте представе, који су били у костимима у виду униформе (представа је на тему Другог светског рата), који су распоређени тако да противтерористима личе на терористе,
- њих држи 35-40 терориста, наоружаних аутоматским и полуаутоматским стрељачким наоружањем и експлозивним направама, међу којима је и 15-18 жена самоубица, наоружаних пиштољима и опасаних појасевима са експлозивним направама,
- две велике експлозивне направе постављене су у центру позоришне сале и на њеном балкону, а мање експлозивне направе постављене су на бини, по ободу простора за гледаоце у партеру позоришне сале,
- експлозивне направе су постављене на позоришној сцени и усмерене су ка публици,
- терористи су се налазили на позоришној сцени и на балкону ради контроле талаца, као и на кључним позицијама за контролу главног ходника који води од хола ка позоришној сали, као и у техничким просторијама за одржавање на другом и трећем спрату објекта, што је омогућило терористима контролу прилаза позоришној сали, онемогућавајући противтерористима да неопажено уђу у зграду

- Дубровке, посебно у позоришну салу,
- жене самоубице распоређене су по ободу и у центру простора за публику у позоришној сали, контролишићу публику и штитећи велике експлозивне направе,
  - могуће је постојање експлозивних направа које су сакривене и намењене за рушење носећих конструкција зграде,
  - стручњаци за експлозиве су проценили да би истовремена детонација експлозивних направа распоређених у позоришној згради довела до потпуног уништења зграде и сигурне смрти свих талаца и противтерориста (од експлозије и рушења крова зграде), што би за последицу имало (пре преговора и бекства дела талаца) смрт барем 900 талаца и 100 припадника ЦСН, односно најмање 1000 људи (ВГТРК Смотрим (2018, 15. Март)),
  - простор позоришта Дубровка одговара московском објекту Меридијан, тако да су припадници ЦСН почели већ с почетком талачке ситуације упознавање с тим простором и увежбавање акције ослобађања талаца принудним путем, почев од 23.10.2002. године ВГТРК (Смотрим (2018, 15. март)),
  - током увежбавања у Меридијану, утврђени су могући начини анагажовања и потребна времена за распоређивање и упад припадника ЦСН, као и за почетак евакуације талаца, с чим у вези су руководиоци ЦСН обавестили руководство акције ослобађања талаца о готовости за акцију 25.10.2002. године (Kolesnikov, 2004: 28).

Како је рок за испуњење захтева терориста био све ближи, због чега је претио почетак убијања по 10 талаца сваког сата, руске власти су се нашле пред избором између две лоше алтернативе:

- да тестирају озбиљност терористичке претње и да још увек преговарају или да
- почну с интервенцијом, којом ће пробати принудно да ослободе таоце.

Озбиљност терористичке претње процењена је глобално и локално. Глобално, терористичка претња је схваћена озбиљно због историје чеченског тероризма кроз акте отмица (Snetkov, 2007: 1358).¹ Томе треба додати и да је отмица у Дубровки уследила само 13 месеци након самоубилачких терористичких аката исламских терориста од 11.9.2001. године у САД. При томе, било је непредвидиво и понашање талаца, који су по угледу на путнике срушених авиона 11.9.2001. године у САД могли да пруже отпор самоубилачки настројеним терористима или да пробају бег, што је додатна наизвесност у односу на њен већ врло висок ниво.

1 - У јуну 1995. године чеченски терористи су узели стотине талаца у малом граду Буђеновску на југу Русије. Преко 100 људи је погинуло током операције њиховог ослобађања. Сличан инцидент се догодио шест месеци касније у дагестанском граду Кизљару у јануару 1996. године. Чеченски терористи под командом Салмана Радујева узели су 3000 људи за таоце у локалној болници.

Локално, терористичка претња је схваћена озбиљно због тога што су пре одлуке о начину ослобађања талаца терористи већ убили четворо људи (Kolesnikov, 2004: 34). Дакле, закључак из процене по њеним елементима и околностима указивао је на неопходност принудне акције ослобађања талаца.

На овај начин, руководство акције ослобађања талаца проценило је таоце, терористе, противтерористе, простор и време, односно све елементе процене по моделу ПСПВ. То је у безбедносној пракси уобичајен, ситуациони модел процене (ПСПВ је акроним од почетних слова четири фактора: противник, снаге, простор и време). Према Обраду Стевановићу, овај модел се сматра оптималним за праћење и процењивање безбедносне ситуације поводом конкретне безбедносне појаве или догађаја, или поводом извршавања конкретног задатка, акције, интервенције или операције, какав је случај Дубровка (Стевановић, 2019: 116, 121). Имајући у виду наведене елементе процене и околности, трансформација неизвесности (неодређеног ризика) у ризик (одређену неизвесност), у функцији доношења одлуке оначину ослобађања талаца обухвата закључке из следеће табеле.

Табела 1: Трансформација неизвесности у ризик у функцији доношења одлуке о ослобађању талаца у позоришту Дубровка

ЕЛЕМЕНТИ ПРОЦЕНЕ	Број	Стање	Намере	Опремљеност
Таоци	На почетку отмице било их је око 1000, Након ослобођења 113 талаца преговорима и бегом остало их је око 900	Стрес, глад, жеђ	Могућ бег	Без хране и воде
Терористи	Око 40	Самобилачки настројени	Убијање 10 талаца на сат након истека ултиматума	Стрељачко аутоматско и полуаутоматско наоружање, уз експлозивне направе, стационарне и за ручну употребу
Противтерористи	100 (разлика од 1000 до 900 људи у сали позоришта)	Оспособљени и опремљени	Ослобађање талаца пре истека ултиматума	Противтерористичко наоружање и успављујући гас
Простор	≈10000 m ³	Позоришна сала не дозвољава изненађење класичним упадом/препадом	/	Опремљен системом вентилације
Време	• Истек рока за испуњење ултиматума у 6 часова 26.20.2002. године, • Пре тог времена треба да буду успавани сви терористи и таоци у позоришној сали, • Које је време емитовања гаса? • Које је време његовог деловања успављивањем? • Када почиње препад?			

Закључак из процене је такав да је главни проблем који треба да буде решен у функцији трансформације неизвесности у ризик: „Како ослободити што више талаца са што мањим жртвама“, односно: „Како ослободити таоце, а да не дође до активирања експлозива“? Одговарајући на то питање, разматран је класичан (традиционални) упад, који се изводи као препадно дејство, које траје онолико колико траје и изненађење.

Међутим, проблем је у томе, што традиционално изненађење није могуће, јер од хола до позоришне сале води ходник дужине 30 метара, који је добро брањен терористичким распоредом. Исто стање је и са другим отворима позоришне сале. Наиме, без изненађења и уз отпор терориста, они имају довољно времена да активирају експлозив распоређен у позоришној сали. На тај начин би дошло до рушења објекта и обрушавања таванице, услед чега би дошло до максимизације губитака људских живота, што је супротно циљу ангажовања противтерориста. Тиме је елеминисан класичан препад, као варијанта ангажовања противтерориста у функцији ослобађања талаца (BBC - Horizont (2004, 15. Јануар)).

Друга варијанта је иновативан (савремени) упад/препад. Иновативност се састоји у примени начина и/или средства које су неочекивани за терористе, чиме се максимизира изненађење и минимизира вероватноћа активирања експлозива. Од иновативних начина, тиме и средстава, који су примерени за коришћење при ослобађању талаца у затвореном простору, под условом да терористи немају заштите маске, руске снаге су имале успављујући гас. При томе, његово емитовање омогућује вентилациони систем позоришта. Најзад, време његовог емитовања у довољним количинама треба да буде такво да сви у позоришту буду онеспособљени успављивањем пре истека ултиматума у 6 часова 26.10.2002. године.

Као што се види из претходне табеле и текста након ње, највећа неизвесност је везана управо за употребу успављујућег гаса. Симулације ослобађања талаца у Меридијану нису укључивале симулацију употребе гаса. Врста гаса, време почетка његове употребе, количина, крај емитовања и ефекти који њиме треба да се постигну процењени су од стручњака, на основу лабораторијских испитивања (ВГТРК Смотрим (2018, 15. март)).² С обзиром да је време емитовања потребних количина у односу на запремину коју треба контаминирати процењено на 15 минута, закључено је да почетак емитовања треба да буде у 5 часова 26.10.2002. године, сат пре истека ултиматума. Након емитовања гаса и додатног времена у смислу поузданости онеспособљавања људи у позоришној сали, треба да дође до упада/препада противтерориста, који принудним путем треба да ослободе таоце. Прихватљиво очекивање (ризик) смртних исхода по таоце био је 150 особа (Dolnik, Pilch 2003: 599).

Тиме се дошло до трансформације неизвесности у ризик. Прихватљивост до 150 погинулих од око 1000 талаца и противтерориста у позоришној сали током ослобађања талаца указује на ризик од:

$$R_r = N/n$$

2 - Изјава Николаја Патрушева (тадашњег директора ФСБ, данас секретара Савета безбедности Русије) о томе како су се ослањали на лабораторијске експерименте са гасом пре упада/препада на Дубровки. У интервјуу за документарни филм Андреја Кондрашова (објављеном 2018. године, поводом 15-годишњице догађаја у Дубровки), Патрушев је рекао: „Ми смо мислили да смо пронашли такав начин [ослобађања без жртава], радили смо са научницима дан и ноћ, гледали смо које могућности имамо, експерименте (са гасом), ослањали смо се на те резултате које су они добили у току тих експеримената.“

где је:

R_v – ризик као вероватноћа,

N – укупан број страдалих талаца (број ризичних догађаја, $N = 150$)

n – укупан број талаца и противтерориста (изложеност, $n = 1000$).

Када у наведену формулу уведемо конкретне вредности добијамо да је ризик као вероватноћа:

$$R_v = 150/1000$$

$$R_v = 0,15$$

$$R_v = 15\%$$

Одлука да се се у функцији припреме препада употреби успављујући гас је примењена уз кашњење с ефектима гаса. Наиме, у првим минутима емитовања гас није улазио у салу кроз вентилационе отворе. Тада је донета одлука да се с препадом крене без емитованог гаса. Ипак, неколико минута касније, емитовани гас је почео да контаминира позоришну салу. То је довело до продужетка емитовања гаса, што је трајало уместо 15 читавих 30 минута, до 5.30 часова (ВГТРК Смотрим (2018, 15. Март)). Томе је уследио упад противтерориста на три тачке: кроз отвор у зиду позоришта из ноћног клуба Централна станица (направили су га припадници ЦСН), из правца главног улаза позоришта и прозора лобија (Sotnikov, 2012, цитирано према: Bogacheva, 2016: 19, Kolesnikov, 2004: 31). Током препада, сви терористи су лишени живота, да не би активирали експлозив и да не би стрељачком ватром угрозили животе талаца и противтерориста. Није било жртава међу таоцима и припадницима ЦСН. Након деактивирања експлозивних направа, провере да ли су терористи лишени живота и њиховог разоружавања, уследила је евакуација талаца.

ОЦЕНА ВАЉАНОСТИ ОДЛУКЕ

Претпостављени подаци су довели до одлуке ослобађању талаца. Након њеног доношења и реализовања, дошло се до њених последица и стварних података. На основу тих последица и података, могуће је оценити ваљаност одлуке о ослобађању

19

Реконструкција ослобађања талаца на основу стварних података

Талачка ситуација у московском позоришту Дубровка, током извођења мјузикла Североисток, трајала је од 23.10. (с почетком око 21 час) до 26.10.2002. године (с окончањем око 7 часова), што је око 58 часова (Holiman, 2009, Европски суд за људска права [ECHR] 2011). Отмичари су

били чеченски терористи, њих 41, од којих је 22-оје мушкараца и 19 жена (Turner, Sapp, 2024: 228). Отмицом су противправно лишили слободе 979 људи, узевши их из таоце (Dolnik, Pilch 2003: 577-578).

Циљ терориста је био да се отмицом приморају руске власти на повлачење руских оружаних снага из Чеченије и гарантовање њене независности (Snetkov, 2007: 1353). Терористи су били наоружани великом количином стрељачког наоружања и муниције, као и бројним експлозивним направама, које су биле распређене широм позоришта.³ С обзиром на намере и наоружаност терориста, руске власти су се определиле за преговоре. У преговорима су ангажоване 22 особе које су оствариле 19 контаката са отмичарима (у три контакта су биле ангажоване од две до пет особа). Преговорима су 44 особе су ослобођене, док је 69 побегло, тако да је укупно њих 113 ослобођено пре интервенције (Kolesnikov, 2004: 28, 34). Међутим, како је рок за испуњење захтева терориста био све ближи, због чега је претио почетак убијања по 10 талаца сваког сата, руске власти су се нашле пред избором између две лоше алтернативе: да тестирају озбиљност терористичке претње или да почну с интервенцијом, којом ће пробати принудно да ослободе таоце. Руске власти су се определиле за друго решење, чиме је у 5 часова ујутру 26.10.2002. године започела интервенција ослобађања талаца (Turner, Sapp, 2024: 228).

Оно што ову талачку ситуацију чини посебном је чињеница да је током ослобађања талаца дошло до употребе успављујућег гаса. Наведено средство је емитовано од 5-5.30 часова 26.10.2002. године (ВГТРК Смотрим (2018, 15. март), упореди: Dolnik, Pilch 2003: 584). На основу медицинских и фармаколошких анализа дошло се до сазнања да је реч о дериватима фенџанила у виду карфенџанила и ремифенџанила, као јаким општим, инхалационим анестетичима (Riches, Read, Black, Cooper, Timperley, 2012: 647 – 656; Turner, Sapp, 2024: 229), који су емитовани у позоришну дворану кроз вентилациони систем (Dolnik, Pilch 2003: 599).

Дакле, недовољно успешним преговорима уследила је интервенција, којој је након употребе гаса дошло до упада противтерориста, који су ослободили таоце лишењем живота свих терориста, чиме је спречено активирање експлозивних направа (Kolesnikov, 2004: 31). Томе је уследила евакуација талаца из зграде позоришта, након чега је релизован санитарски (медицински) прихват и збрињавање талаца, који су такође противречни, јер је услед више пропуста, према оценама бројних експерата, дошло до највећег броја страдања талаца. Укупно је страдало 129 људи, од којих је њих 125 страдало од тровања употребљеним гасом (Turner, Sapp, 2024: 229, Kolesnikov, 2004: 34), док је четоро њих, као што је већ наведено, страдало од употребе стрељачког оружја терориста, пре упада/препада противтерориста.

3 - Током операције, од терориста је откривено и одузето много аутоматског оружја, муниције и 76,6 kg експлозива, укључујући 17 аутоматских пушака, 20 пиштоља, 25 експлозивних направа домаће израде - такозваних појасева самоубица, две бомбе домаће израде у облику металних резервоара напуњених артиљеријским гранатама ОФ-540 (укупне тежине 12 kg експлозива), 106 граната (од којих је 90 било домаће израде од граната ВОГ-17М и ВОГ-25 за аутоматске бацаче граната) и више од 5.000 комада муниције (Kolesnikov, 2004: 30).

Оцена ризика као индикатор ваљаности донетих и реализоване одлуке

Након акције могуће је оциении ризик у функцији утврђивања ваљаности донете и реализоване одлуке у функцији ослобађања талаца из позоришта Дубровка. То се чини одговором на следећа питања:

1. колики је ризик (схваћен као вероватноћа страдања) ове и сличних акција ослобађања талаца,
2. да ли је акција у позоришту Дубровка била успешна и
3. колико је очекивање броја страдалих у будућим оваквим или сличним задацима.

С обзиром да је реч о маовној појави, могуће је израчунати ризик као вероватноћа изразом:

$$R_v = N/n$$

где је:

R_v – ризик као вероватноћа,

N – укупан број страдалих талаца (број ризичних догађаја, $N = 129$)

n – укупан број талаца (изложеност, $n = 979 - 113 = 866$).

Када у наведену формулу уведемо конкретне вредности добијамо да је ризик као вероватноћа:

$$R_v = 129/866$$

$$R_v = 0,149$$

$$R_v = 14,9\%$$

Номинално, страдалих 129 талаца мање је од, за руске власти, прихватљивих 150 талаца. Процентуално, мање од 15% талаца страдалих представља мању вредност од, условно речено, прихватљивих губитака од 20% услед активности током којих се користи хемијско оружје.

Дакле, номинално и процентуално (статистички) акција ослобађања талаца у Дубровки може да се сматра успешном са аспекта:

- броја, структуре и стања талаца,
- намера, искључивости, бројности и наоружаности терориста, као и претходних искустава са њима (пре акције ослобађања талаца терористи су убили четири особе),
- хладноратовске логике (20% жртава се сматра границом функционалне издржљивости у организационом смислу), као и изјаве

професора Марка Вилиса (Mark L. Wheelis), којом наводи чињеницу да су Руси употребили гас, а да је број мртвих мањи од 20%, што указује на то да је реч о новој супстанци са већим нивоом сигурности од до тада присутног (BBC – Horizont (2004, 15. Јануар)), што не умањује последице изгубљених живота и актуелни идеал нулте толеранције када је реч о броју и проценту жртава.

ДИСКУСИЈА

Подаци на основу којих је донета одлука (пре акције ослобађања талаца) веома су сагласни са подацима до којих се дошло након ослобађања талаца (нпр. број талаца – око 900:866 (разлика од око +3,92%), број отмичара – 40:41 (разлика од -1,025%), пре и после акције, респективно). Ситуациони метод процене ситуације (ПСПВ) показао се ваљаним у функцији решавања проблема ослобађања талаца у позоришту Дубровка 2002. године. При томе, употребом успављујућег гаса није прекршена Конвенција о хемијском оружју (*Chemical Weapons Convention – CWC*)⁴, што је потврђено пресудом Међународног суда за људска права (Европски суд за људска права [ECHR] 2011).⁵

Проценат од 15 % страдалих у Дубровки је успех, имајући у виду околности. Да је то тако, доказује и захтев западних држава које су од Русије тражиле формулу гаса који је употребљен у Дубровки (ВГТРК Смотрић (2018, 15. март)). При томе, проценат од 15 % страдалих мањи је од до тада прихватљивих 20% (хадноратовски и стручни критеријум процента страдалих од употребе хемијских средстава).

Поуке из Дубровке се претежно своде на две најважније:

- употреба успављујућег гаса захтева детаљне процене и на њима засноване ваљане одлуке, уз припреме које обухватају довољне количине налаксона, антидота у односу на фентанил, као и
- координацију интервентних снага за ослобађање талаца са санитарским (медицинским) ресурсима, како тактички или стратегијски (због обима и значаја проблема и његовог решења) успех не би био доведен у питање неадекватним медицинским прихватом и збрињавањем (Turner, Sapp, 2024: 229).

Наведене поуке су руководног карактера, јер се односе на процену ситуације и координацију ангажованих снага, што су функције руковођења. Оне јесу и треба да буду садржај обуке руководиоца у чијем делокругу је ослобађање талаца.

4 – Пун назив Конвенције је: "Конвенција о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја, те о његовом уништењу".

5 – Случај: Финогенов и други против Русије (пријава број 18299/03 и 27311/03).

Очекивање броја страдалих у будућим оваквим или сличним задацима може да се утврди на основу процента страдања и изложености штићених вредности (у овом случају људских живота). Наиме, производ процента страдања од око 15% и изложености (броја талаца у конкретној ситуацији) представљају очекивани број страдалих у будућим ослобађањима талаца употребом успављујућег гаса. Наведено очекивање одређује се према изразу:

$$R_o = R_v * n$$

где је:

R_o - ризик као очекивање,

R_v - ризик као вероватноћа,

n – укупан број талаца (изложеност).

Хипотетички, ако је отет путнички авион са 200 путника и чланова посаде, очекивани број страдалих у будућим ослобађањима талаца употребом успављујућег гаса, коме следи упад/препад противтерориста је:

$$R_o = 0.15 * 200$$

$$R_o = 30$$

Дакле, план ангажовања и процена његових ефеката (последица), које подноси командант специјалне јединице, одобрава директор полиције, а с чиме се саглашава министар унутрашњих послова (Закон о полицији Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, 2016 и 2018), може да буде заснован на оваквим подацима и методама његове примене.

ЗАКЉУЧАК

Неизвесност се трансформише у ризик анализом сложености проблема и повећањем количине података. При томе, сложеност проблема се анализира његовом поделом на лакше сазнајне целине (на којима проблем може да се решава по деловима, посредством чега се решава и у целини), док се количина података о проблему с временом повећава. Резултанта та два процеса је кретање од неизвесности ка ризику, чиме настаје промена удаљавањем од утисака и приближавањем бројчано заснованим одлукама, за коју је увек потребно време.

Уважавајући претходне ставове, у случају Дубровке, сложеност проблема је анализирана његовом поделом на: таоце, терористе, противтерористе (рачунајући и преговараче), простор и време. У вези са сваким од наведе-

них фактора неизвесности, прикупљани су подаци током отмице по њеним фазама: сазнање о отмици, преговори, емитовање успаљављујућег гаса, упад противтерориста и евакуација талаца из позоришта. Тако је с новим подацима динамички ажурирана постојећа процена, јер садржи повратну везу, која омогућује адаптивно управљање неизвесношћу. Тиме су постојећи сценарији еволуирали кроз итерације до оних који су конкурисали за то да буду претворени у одлуку. Доношењем и реализовањем одлуке могуће је оценити њену ваљаност оценом ризика (ризик смртог страдања мањи од 15%, што се сматра успешним с обзиром на околности) и проценити будуће ризике (као очекивања последица) у функцији доношења наредних одлука о начинима решавања таквих или сличних безбедносних проблема.

Такав модел ажурирања постојеће процене заснива се на системском (окожење, функција, структура, који је универзалан) и на ситуационом (ПСПВ модел) приступу, при чему ситуациони омогућава примену системског. Реч је о динамичком процесу трансформације неизвесности у ризик, јер садржи повратну везу, која омогућује адаптивно управљање неизвесношћу. Повратна веза је омогућена цикличношћу процеса трансформације неизвесности у ризик, тако што се са сваким ажурирањем података поново одређује ниво ризика, чему се у случају потребе прилагођава стратегија његовог третмана, односно решавања проблема.

ЛИТЕРАТУРА

- Barrett, M. (2004, January 15). The Moscow theatre siege, BBC - Horizont, www.bbc.co.uk/horizon.
- Закон о полицији (ЗОП), члан 23. ставови 6, 7 и 8, Службени гласник РС, бр. 6/16 и 24/18.
- Kolesnikov, A. Y. (2004). "Lessons Learned from the Nord-Ost Terrorist Attack in Moscow from the Standpoint of Russian Security and Law Enforcement Agencies." National Research Council. Terrorism: Reducing Vulnerabilities and Improving Responses: U.S.-Russian Workshop Proceedings. Washington, DC: The National Academies Press. doi: 10.17226/10968.
- Кондрашов, А. (2018, март 15). Путин, ВГТРК Смотрим, <https://smotrim.ru/nvideo/2642163>.
- Riches, J.R, Read R.W, Black R.M, Cooper N.J, Timperley C.M. (2012). Analysis of clothing and urine from Moscow theatre siege casualties reveals carfentanil and remifentanil use. J Anal Toxicol. 36 (9): 647-56. doi: 10.1093/jat/bks078. Epub 2012 Sep 20. PMID: 23002178.
- Snetkov, A. (2007). The image of the terrorist threat in the official Russian press: the Moscow theatre crisis (2002) and the Beslan hostage crisis (2004). Downloaded from <https://academic.oup.com/milmed/article/189/9-10/228/7454807> by guest on 01 December 2025 Nord-Ost Eur Asia Stud; 59 (8): 1349-65. 10.1080/09668130701655192.

- Sotnikov, A. (2012). "Nord-Ost" Specnaz Rossii. Specnaz Rossii, 29 Oct 2012. Web. 02 May 2016, <http://www.specnaz.ru/articles/193/1/1719.htm>, цитирано према Bogacheva, P. (2016). Theatre security and security theatre on broadway. School of the Arts Columbia University.
- Стевановић, О. (2019). Безбедносни менаџмент. Криминалистичко-полицијски универзитет.
- Субошић, Д. (2024). Примена теорије ризика у полицији, оригинални научни рад. У: Зборник радова IV међународне научне конференције „Савремени изазови и пријетње безбједности“, Бања Лука, Република Српска, БиХ, 28. март 2024. Године, стр. 81-96.
- Turner, M, Sapp, J. (2024). Nord-Ost: Russia's Medical Failure in the 2002 Crisis. Military Medicine, 189 (9-10), 228-230. <https://doi.org/10.1093/milmed/usad467>.
- Use of gas against terrorists during the Moscow theatre siege was justified, but the rescue operation afterwards was poorly planned and implemented (2007). ECHR 295 (2011), 20.12.2011, Strasbourg.
- Holiman, A. (2009). The Case of Nord-Ost: Dubrovka and the Search for Answers. Europe-Asia Studies, 61 (2), 283-311. <http://www.jstor.org/stable/27752229>.

ПРИНЯТИЕ РЕШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЁННОСТИ: КЕЙС-СТАДИ ОСВОБОЖДЕНИЯ ЗАЛОЖНИКОВ В МОСКОВСКОМ ТЕАТРЕ «ДУБРОВКА»

Аннотация: Спустя 23 года после освобождения заложников в московском театре «Дубровка» данное событие по-прежнему привлекает значительное внимание общественности. Это обусловлено многочисленными противоречиями операции Российского Центра специального назначения (Центр специального назначения ФСБ России — ЦСН), в структуре которого функционируют специальные подразделения «Альфа» и «Вымпел», осуществившие освобождение заложников. Согласно различным источникам, к числу указанных противоречий относятся, в частности, следующие: применение усыпляющего газа при освобождении заложников привело к гибели 125 человек (ещё четверо погибли от огня стрелкового оружия), а также оценки операции, выражаемые формулировками типа «тактический успех и медицинская неудача» и др. Освобождение заложников в московском театре «Дубровка» до настоящего времени рассматривалось с различных аспектов: медицинского и фармакологического (в связи с идентификацией применённого газа), правового (вопрос законности применения газа в рассматриваемых обстоятельствах), тактического (переговоры и силовая фаза операции), управленческого (факторы, определившие решение руководства о применении газа и привлечении ЦСН), санитарного (приём и медицинское обеспечение заложников после освобождения), а также с позиции организационного обучения (извлечённые уроки). В настоящей работе проблематизируется модель трансформации неопределённости в риск в контексте принятия решения об освобождении заложников в московском театре

«Дубровка». В этой связи в статье анализируются факторы неопределённости, а также способы их преобразования в риск, что позволило создать условия для принятия решения об освобождении заложников в данных обстоятельствах на основе количественных показателей, а не субъективных впечатлений. На основании проведённого анализа получены выводы о величине риска (понимаемого как вероятность гибели людей) данной и аналогичных операций по освобождению заложников, о том, была ли операция в театре «Дубровка» успешной, а также о прогнозируемом числе погибших в будущих операциях подобного типа.

Ключевые слова: принятие решений, неопределённость, риск, освобождение заложников, Дубровка.

DECISION-MAKING UNDER UNCERTAINTY: THE CASE OF THE HOSTAGE RESCUE AT THE DUBROVKA THEATRE, MOSCOW

Abstract: Twenty-three years after the liberation of hostages at the Moscow Dubrovka Theatre, this event continues to attract significant public attention. This is due to numerous controversies surrounding the operation conducted by the Russian Centre for Special Purpose (Центр специального назначения ФСБ России – ЦСН), within which the special units Alfa and Vypfel operate and which carried out the hostage rescue. According to various sources, these controversies include, among others, the use of a sedative gas during the rescue operation that resulted in the deaths of 125 people (with four additional victims killed by small-arms fire), as well as assessments of the operation described by formulations such as “tactical success and medical failure,” among others. To date, the hostage rescue at the Moscow Dubrovka Theatre has been examined from multiple perspectives: medical and pharmacological (regarding the identification of the gas used), legal (the legality of gas deployment under the given circumstances), tactical (negotiations and intervention), managerial (the factors that influenced decision-makers to employ gas and engage the ЦСН), medical support (the reception and treatment of hostages following their release), and organizational learning (lessons learned). The present paper focuses on the model of transforming uncertainty into risk in the context of decision-making related to the hostage rescue at the Moscow Dubrovka Theatre. Accordingly, the paper analyses the factors of uncertainty and the manner in which they were transformed into risk, thereby creating the conditions for decision-making in the given circumstances based on quantitative data rather than subjective impressions. On this basis, conclusions are drawn regarding the level of risk—understood as the probability of fatalities—in this and similar hostage rescue operations, the extent to which the Dubrovka Theatre operation can be considered successful, and the expected number of casualties in future operations of this type or of a similar nature.

Keywords: decision-making, uncertainty, risk, hostage rescue, Dubrovka.

САВРЕМЕНА БЕЗБЕДНОСНА ДИЛЕМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА: ХИБРИДНЕ ПРЕТЊЕ, ГЕОПОЛИТИЧКА КОНКУРЕНЦИЈА И РАЊИВОСТ РЕГИОНА

Мирослав Митровић

Ванредни професор на Пословном и правном факултету,
Универзитета МБ у Београду.
mitrovicmm@gmail.com

Апстракт: Западни Балкан представља секундарно бојиште геополитичке конкуренције великих сила, изложено нискоинтензивним хибридним притисцима у политичкој, економској, енергетској, информационој и безбедносној сфери. Хибридне претње обухватају комбинацију конвенционалних и неконвенционалних активности, укључујући економску и енергетску присилу, пропаганду, психолошке и сајбер-операције, као и инструментализацију етно-националистичког и верског екстремизма. Нерешени спорови, етничке тензије, институционалне слабости, корупција и ограничена економска отпорност додатно умањују способност држава региона да ефикасно одговоре на овакве изазове, док мере усмерене ка јачању националне безбедности често производе безбедносну дилему и појачавају међусобно неповерење. Геополитичко ривалство Сједињених Држава, Русије, Кине и Европске уније прелива се у регион кроз инвестиције, енергетске пројекте, војну сарадњу и медијске кампање, додатно усложњавајући безбедносни пејзаж. Рад анализира концепт хибридног угрожавања и безбедносне дилеме у Западном Балкану, са посебним освртом на економске и енергетске рањивости, инструментализацију идентитета и екстремизма, стратешку комуникацију и сајбер-претње. На основу релевантних истраживања и извештаја, предложене су мере за јачање друштвене и институционалне отпорности, уз посебан нагласак на стратешку комуникацију као инструмент националне моћи и њен значај за безбедност Србије и региона.

Кључне речи: Западни Балкан, хибридне претње, безбедносна дилема, геополитичка конкуренција, енергетска рањивост, стратешка комуникација

УВОД

Западни Балкан (ЗБ) суочен је са комплексним безбедносним окружењем које одражава динамику савремене глобалне геополитичке конкуренције. Регион је историјски функционисао као секундарно бојиште великих сила, на коме се преплићу интереси Запада (Европске уније, Сједињених Америчких Држава и НАТО-а) и других актера попут Русије, Кине и Турске (Mitrović, 2021a; 2024). У савременом контексту, Западни Балкан остаје простор супротстављених утицаја, у којем велике силе настоје да прошире своје вредности, учврсте политичка и безбедносна упоришта и обезбеде лојалност локалних актера (Hybrid CoE, 2020). Иако све државе региона формално теже европским интеграцијама, различити нивои укључености у евроатлантске структуре стварају простор за спољашње мешање и генеришу безбедносне дилеме. Геополитичко надметање одвија се претежно у оквиру „сиве зоне“ конфликта, кроз комбинацију политичких, економских, енергетских и информационих притисака, укључујући кампање дезинформација и сајбер-нападе.

Актуелност истраживања произлази из раста хибридних претњи којима су државе Западног Балкана изложене услед изражених унутрашњих рањивости. Нерешени билатерални спорови, етничке тензије и демократске транзиције чине регион посебно подложним спољним утицајима који експлоатишу постојеће друштвене поделе (Stanicek & Caprile, 2023). Институционална слабост, корупција и зависност од спољашњих инвестиција додатно повећавају изложеност политичких система и друштава информационим операцијама и страним интервенцијама (Šćepanović, 2022). Истовремено, фрагментисана безбедносна архитектура региона, у којој поједине државе припадају НАТО-у, док су друге војно неутралне или блиске Русији, производи безбедносну дилему и подстиче међусобно неповерење, јер се мере јачања безбедности једних често перципирају као претња другима (Buzan, 1991).

Хибридни карактер савремених претњи подразумева да се безбедност Западног Балкана више не доводи у питање искључиво кроз класичне војне изазове, већ кроз комбинацију политичких, економских, енергетских, медијских, културних и сајбер облика деловања који превазилазе традиционалне границе између рата и мира (Mitrović, 2024). Спољни актери остварују утицај путем мешања у политичке процесе, економских и енергетских притисака, ширења пропаганде и дезинформација, као и кроз сајбер-нападе и обавештајне активности које се одвијају испод прага отворене агресије (McCulloh & Johnson, 2013). Оваква вишедимензионалност савремених претњи чини безбедносну динамику региона посебно сложеном, при чему се безбедносна дилема не исцрпљује у питању формалних савезништава, већ се огледа у ширем процесу политичких, економских и институционалних интеграција.

Изазов за државе Западног Балкана стога не лежи искључиво у избору интеграционог пута, већ у одржавању крхке равнотеже између процеса

интеграције и очувања регионалне стабилности у односу на конкурентске центре моћи. Анализа оваквог окружења захтева висок степен објективности и теоријске утемељености, јер је разумевање кључних појмова и безбедносних концепата предуслов за поуздану процену регионалних рањивости и идентификовање механизма одговора на савремене хибридне претње.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Теоријски оквир рада ослања се на савремене концепте безбедносних студија ради објашњења хибридних претњи и геополитичке конкуренције у контексту Западног Балкана. У фокусу су појмови: безбедносна дилема, хибридне претње, мека и „паметна“ моћ, национална и регионална отпорност, као и инструментализација идентитета и информација.

Безбедносна дилема – означава ситуацију у којој мере једне државе предузете ради сопствене заштите (нпр. наоружавање или савези) повећавају несигурност других актера и подстичу реакције које могу ескалирати тензије (Herz, 1950; Jervis, 1978). Њено језгро је проблем непоузданог процењивања намера: дефанзивни потез једне стране може бити схваћен као офанзиван из перспективе друге.

Безбедносна дилема ЗБ произилази из фрагментације региона између евроатлантских интеграција и историјских, политичких и културних веза са Русијом и другим актерима. Интеграције Црне Горе и Северне Македоније у НАТО, усмерено ка јачању сопствене националне безбедности, може бити перципирано као претња руском утицају и резултирати интензивирањем хибридних активности усмерених ка тим државама (Renz, 2016). С друге стране, блиски односи Србије са Русијом могу повећати забринутост суседа и западних партнера због потенцијалног раста руског уплива у региону (Mitrović, 2021b). Последица је „зачарани круг“ у којем мере јачања безбедности често производе супротан ефекат и повећавају геополитичке тензије.

Због тога је концепт безбедносне дилеме важан за разумевање стратегија малих држава које, у условима надметања великих сила, настоје да балансирају између супротстављених блокова и избегну да постану жртве туђих конфронтација (Buzan, 1991). Теоријски излаз подразумева изградњу поверења и транспарентности кроз дијалог, помирење и инклузивне безбедносне оквире, али се у пракси ови процеси често суочавају са наслеђем конфликта и спољним надметањем које подгрева неповерење.

Хибридне претње – Концепт хибридних претњи развија се као одговор на промене карактера савремених конфликта, у којима се бришу границе између рата и мира и између војних и цивилних инструмената моћи (Митровић, 2025а). У том оквиру, хибридне претње обухватају активности које комбинују конвенционалне и неконвенционалне методе ради остваривања политичких и војних циљева, при чему се деловање настоји задржати испод прага отвореног оружаног сукоба (McCulloh & Johnson,

2013; Renz, 2016). Оне подразумевају координисану употребу војних и невојних средстава, укључујући прикривено ангажовање специјалних јединица и паравојних актера, сајбер-нападе, економску уцену и масовне кампање дезинформација усмерене на обликовање јавног мњења и друштвених перцепција (Hoffman, 2007; Митровић & Николић, 2022; Mitrović, 2025a).

У безбедносном контексту Западног Балкана, хибридне претње су један од кључних изазова дугорочној стабилности, јер регион поседује изражене структурне слабости: економску нестабилност, енергетску зависност, демографску деградацију, осетљива идентитетска питања, нерешене спорове и супротстављена тумачења историјских догађаја. Ове слабости се додатно појачавају дубоко укореењеним наративима колективне жртве, персонализацијом кривице, политичким притисцима кроз конструкцију „дежурних криваца“ и доминацијом дневнополитичких интереса, у условима незавршене институционалне консолидације држава региона.

Хибридне активности спољних актера најчешће су усмерене на експлоатацију наведених слабости ради ескалације безбедносне дилеме, контролисане дестабилизације и ширења политичког, економског и безбедносног утицаја, пре свега кроз успоравање интеграционих процеса, слабење демократских институција и повећање утицаја на локалне доносиоце одлука. Због мултидимензионалности хибридних претњи, њихово препознавање и одбрана захтевају свеобухватан, интерсекторски приступ и висок степен координације. У пракси региона, ове претње се ослањају на експлоатацију демократске отворености, унутрашњих подела и етнополитичких линија расцепа, при чему посебну улогу имају стратешке комуникације, јавна дипломатија и операције утицаја усмерене на подривање легитимитета институција и контролу друштвених перцепција.

Мека и „паметна“ моћ – Концепт меке моћи описује способност државе да циљеве остварује привлачношћу и кооптацијом, ослањајући се на културу, политичке вредности и легитимитет спољне политике (Nye, 2004). Паметна моћ представља стратешко комбиновање меке и тврде моћи, односно прилагођавање инструмената утицаја контексту (Nye, 2011). У регионалној пракси, Запад комбинује „тврде“ гаранције безбедности (НАТО) са „меком“ привлачношћу интеграција и развоја, док супарнички актери користе сопствене комбинације: Русија енергетику као полугу тврде моћи уз медијске и културне инструменте меке моћи, док Кина доминантно користи економске понуде (инвестиције, кредите) уз реторику поштовања суверенитета. Ови концепти омогућавају разумевање зашто се надметање у Западном Балкану све више води у домену идеја, перцепција и економских понуда, а не искључиво војне конфронтације.

Отпорност (национална и регионална) – Отпорност означава способност државе или друштва да издржи, апсорбује и опорави се од кризних притисака без трајног нарушавања основних функција система (Boin et al., 2016). У контексту хибридних претњи, она се односи на издржљивост

институција, критичне инфраструктуре и друштвене кохезије пред координисаним облицима притиска, као што су дезинформације, сајбер-напади и економски шокови.

Национална отпорност обухвата функционалне институције, владавину права, професионалне медије, информисано становништво, стабилну економску основу и способност критичне инфраструктуре да функционише у кризи, док регионална отпорност подразумева кооперацију држава ради одговора на претње које превазилазе националне границе (Kalniete & Pildegovičs, 2021; Bajarūnas, 2021). Истраживања указују да Западни Балкан показује ограничене капацитете за супротстављање „неоружаним утицајима“ који могу имати озбиљне последице по националну безбедност (Mitrović, 2018), при чему институционална слабост ствара простор за коруптивно деловање и индиректан утицај путем лобирања или тајног финансирања актера (Mitrović, in press).

Додатно, ограничена медијска независност и ниско поверење у институције чине информациони простор подложним дезинформацијама и теоријама завере, док енергетска зависност смањује маневарски простор држава у условима када снабдевачи користе испоруке као средство политичког притиска (Keohane & Nye, 1977; Victor & Goldthau, 2014; Daniluk, 2021). У европском приступу, отпорност се позиционира као централни оквир безбедносне политике, усмерен не само на превенцију већ и на очување функционалности система у кризи и адаптивни опоравак (European Union, 2016; Walker & Salt, 2006; Chandler, 2014). Практично, јачање отпорности подразумева улагања у владавину права, професионализацију медија, сајбер-капацитете и кризно управљање, као и развој цивилне заштите, што је у складу са ширим европским разумевањем стабилности суседства као предуслова сопствене безбедности (European Union, 2016). Регионална сарадња додатно јача колективну отпорност кроз механизме за размену знања, обуке и добре праксе (Hybrid CoE; Brethous & Kovalčíková, 2023), док је у ширем теоријском смислу отпорност повезана са безбедносном културом и кризним менаџментом, као видом „друштвеног имунитета“ на дестабилизујуће утицаје (Ejdus, 2017).

Инструментализација идентитета и информација – Хибридне операције у Западном Балкану често се ослањају на инструментализацију идентитета и информација ради остваривања геополитичких циљева (Subotić & Mitrović, 2018). Идентитетски фактори (етнички, верски, национални) у региону имају снажан емотивни потенцијал и могу бити злоупотребљени ради продубљивања подела и слабења унутрашње кохезије или оправдавања политичких потеза (Subotić, 2024).

Информације, тачне, делимично тачне или лажне, постале су кључно средство утицаја кроз које се обликују јавне перцепције и политички ставови (Castells, 2012). Информационо ратовање у региону спроводи се путем дезинформација, пропаганде и манипулације наративима, укључујући лажне вести, тролове и ботове, као и координисане мреже на друштвеним мрежама (Weissmann et al., 2021; Bradshaw & Howard, 2019).

Посебно место имају теорије завере усмерене на подривање легитимитета институција и ерозију поверења у политичке процесе (Muirhead & Rosenblum, 2019; Zamfir, 2020), са крајњим циљем стварања конфузије, поларизације и слабљења кохезије, што отвара простор за утицај на политичку стабилност региона (European External Action Service, 2023). Ови процеси се често надовезују на идентитетске наративе који оживљавају историјске страхове и подстичу замрзнуте конфликте (Subotić, 2024).

Теоријски, инструментализација идентитета може се повезати са процесом securitization, у којем се одређено питање представља као egzистенцијална претња, чиме се оправдавају ванредне мере и измештање из домена редовне политике (Wæver, 1995). У том смислу, немилитарне претње попут тероризма, сајбер-угрожавања, миграција и етничких конфликта постају домени у којима политичке елите мобилишу јавност и траже спољну подршку кроз идентитетске наративе (Ejdus, 2017). Информационо ратовање се у раду смешта у оквир стратешких комуникација као координисаног напора да се обликује информационо окружење и утиче на ставове и понашање циљних публика ради стратешких циљева (Paul, 2018; Mitrović, 2019). Стратешка комуникација је инструмент националне моћи и структурни део хибридног угрожавања, при чему се утицај остварује кроз управљање јавним мњењем и медијске и јавнодипломатске активности (Mitrović, 2019). Зато су борба за наративе и идентитет у самом језгру хибридног ратовања, а одговор подразумева развој информационе отпорности и способност друштва да препозна и одбаци манипулативне садржаје.

Комбинација наведених концепата омогућава целовито разумевање савремене безбедносне дилеме Западног Балкана: безбедносна дилема указује на структуралне узроке неизвесности; хибридне претње описују методе деловања испод прага рата; мека и паметна моћ објашњавају механизме утицаја; отпорност представља меру способности одбране; док инструментализација идентитета и информација показује зашто је регион подложен манипулацијама. Ови оквири ће у наставку бити примењени на анализу савремених безбедносних трендова у државама Западног Балкана ради процене угрожавања и мера за јачање отпорности и стабилности.

ХИБРИДНЕ ПРЕТЊЕ И БЕЗБЕДНОСНА ДИЛЕМА У РЕГИОНУ

Хибридне претње обједињују конвенционалне и неконвенционалне методе, од војних до политичких, економских, сајбер и информативних, ради остваривања интереса подривањем капацитета супарника без отворене објаве рата (Dolan, 2022; Mitrović, 2025a). Оне се испољавају кроз различите форме, укључујући подршку сецесионистичким покретима, „обојене револуције“, инструментализацију екстремизма, економске санкције, медијске манипулације и сајбер операције (Mitrović & Nikolić, 2022). У условима Западног Балкана, где се укрштају интереси великих сила, такво деловање појачава безбедносну дилему: мере једне државе

усмерене на јачање сопствене безбедности суседи често тумаче као претњу, што подстиче противмере и спиралу неповерења. Историјско искуство показује да искључиви војни пактови на Балкану често јачају перцепцију претње и подстичу трку у наоружању уместо да донесу стабилност (Jovanović et al., 2025), због чега регионални приступ мора уважити легитимне безбедносне бриге свих актера (Mitrović, in print).

Економске и енергетске рањивости - Економска зависност малих држава од спољних центара моћи представља важан канал хибридног утицаја. Државе Западног Балкана карактеришу транзиционе економије, висока осетљивост на спољне шокове и ограничени институционални капацитети, при чему су посебно рањиви енергетика, стратешка инфраструктура и индустријске инвестиције под снажним државним подстицајима.

У том контексту, улога појединих страних инвеститора са Запада може додатно повећати рањивост: коришћење субвенција и регулаторних олакшица без дугорочног доприноса локалном развоју, ограничен трансфер знања и минимално укључивање домаћих добављача, као и напуштање тржишта након истека подстицаја, остављају социјалне и фискалне трошкове држави (Stiglitz, 2002; Rodrik, 2011).

Паралелно, енергетска зависност остаје један од најизраженијих извора стратешке рањивости. Србија у значајној мери зависи од увоза гаса и нафте из Руске Федерације, при чему је највећа нафтно-гасна компанија у већинском руском власништву, што дугорочно ограничава суверени маневарски простор и излаже државу потенцијалној политичкој уцењивости (Mitrović, 2017). До недавно је зависност од руског гаса износила 85–90%, а након 2022. године додатно је наглашена чињеницом да је Русија драстичним смањењем испорука Европи показала спремност да енергенте користи као средство геополитичког притиска (Velebit et al., 2025).

Слични изазови присутни су и у другим државама региона услед застареле инфраструктуре, недовољне домаће производње и нестабилности цена и снабдевања. То отвара простор спољним актерима да кроз кредите, инвестиције или дугорочне енергетске аранжмане остваре политички утицај: Кина је, на пример, кроз иницијативу „Појас и пут“ постала важан кредитор и инвеститор, што носи и потенцијалну стратешку тежину (Titini, 2025), док Русија задржава полуте притиска кроз власничку контролу и повлашћене енергетске аранжмане (Mitrović, 2017). Због тога је неопходно јачати законодавни и институционални оквир који би страним улагањима поставио јасне услове одрживости, локалне додате вредности и дугорочних обавеза, како економска зависност не би наставила да функционише као механизам хибридног утицаја.

Инструментализација идентитета и екстремизма - Вишенационална и вишерелигијска структура региона често је подложна злоупотребама, јер политички актери могу инструментализовати етничке, верске и културне разлике, нарочито у кризним периодима, оживљавајући спорна историјска питања ради мобилизације присталица. Верске заједнице такође могу

постати средство политичке мобилизације и продубљивања подела (Fox, 2008; Brubaker, 2015). У Црној Гори, спор око имовине Српске православне цркве и Закон о слободи вероисповести (2019) довели су до масовних протеста и дубоких друштвених подела, уз значајне политичке последице након избора 2020. године (Bieber, 2020).

Слични обрасци постоје и у Северној Македонији и Босни и Херцеговини, где су етничко-верске линије подела и историјске интерпретације подложне континуираној политичкој манипулацији (Hislope, 2003; Brubaker, 2015). У БиХ, симбиоза национализма и религије у фрагментованом институционалном поретку одржава политичку блокаду и слабост државе, омогућавајући елитама да националистичким наративима замене реформе (Bose, 2002; Bieber, 2006; Mujačović, 2018), што регион чини подложним хибридним стратегијама које експлоатишу идентитетске поделе (Subotić, 2024).

Екстремизам додатно компликује безбедносну слику: хибридна природа екстремизма на Балкану огледа се у споју етно-национализма и верског фанатизма (Subotić & Mitrović, 2018, p. 22). У Србији, радикалне десничарске групе често комбинују национал-шовинизам са квазирелигијским наративима, легитимишући насиље као „одбрану“ традиције и идентитета (Subotić, 2024). У БиХ, поред етнонационалних подела, маргинални облици верски мотивисаног екстремизма и радикализације, укључујући селективне форме вахабијског активизма, представљају додатни фактор рањивости и оптерећују институционалне капацитете за превенцију и сузбијање екстремизма (Azinović, 2012; Lalić & Đurić, 2018). У целини, екстремистичке тенденције, подстицане споља или изнутра, могу послужити као погодно тло за хибридну дестабилизацију и умањити простор за регионалну сарадњу (Subotić & Mitrović, 2018).

Пропаганда и стратешка комуникација великих сила - Информационо пространство Балкана последњу деценију функционише као бојно поље супротстављених геополитичких наратива. Велике силе, посебно Русија, спроводе пропагандне и дезинформационе кампање ради обликовања јавног мњења и политичких исхода. Русија се истиче приступом „информационом рату“, третирајући информациону сферу као домен перманентне борбе у којој је офанзивно деловање присутно и у миру (Mitrović, 2023). Њена стратешка комуникација обухвата медијско присуство (нпр. Sputnik Srbija и садржаје Russia Today), подршку локалним проруским медијима, оснивање „клубова пријатељства“ (преко 100 организација у Србији) и везе са политичким групама које прихватају проруски наратив, са циљем доминације у информационом окружењу, слабљења поверења у ЕУ и подстицања подела (Mitrović, 2023).

Истраживања указују да руска „мека моћ“ у Србији почива на наративима о Русији као традиционалном заштитнику и на ревизији историјских тумачења, уз настојање да се подрије поверење у ЕУ и одржи Србија ван западне сфере утицаја (Mitrović, 2023). Поред тога, утицај се може остваривати и кроз подршку појединим партијама, организацијама и

покретима. Кина такође пројектује утицај, нарочито кроз контролу телекомуникационе и дигиталне инфраструктуре (5G и системи надзора), као и кроз медијске и културне инструменте. Западне државе спроводе стратешку комуникацију превасходно кроз транспарентну јавну дипломатију и подршку независним медијима, али информациони амбијент остаје презасићен супротстављеним наративима. У таквом окружењу, недовољна медијска и дигитална писменост повећава подложност манипулацији (Dolan, 2022), због чега се јавно мњење јавља као једно од кључних бојишта хибридног ратовања (Mitrović, 2025a).

Сајбер-операције као део хибридног деловања – Дигитализација државних услуга и критичне инфраструктуре учинила је сајбер-простор важним доменом хибридних претњи. Земље Западног Балкана суочавају се са учесталим сајбер-нападима на институције и виталне системе, што је оголило рањивости њихове сајбер-безбедности. Почетком 2023. напад је оборио систем Фонда здравства Северне Македоније и привремено блокирао приступ услугама и исплате (Radio Slobodna Evropa, 2023), док је у септембру 2022. напад онеспособио сајт и сервере парламента Босне и Херцеговине дуже од две недеље (Global State of Democracy Tracker, 2022). Истог месеца, Црна Гора је претрпела разоран напад који је, према оценама власти, могао бити повезан са проруски оријентисаним хакерским групама (Reuters, 2022a). Србија је такође била мета, почетком 2023. Министарство одбране било је нападнуто од стране групе Anonymous. Последице ових напада могу бити тешке: парализа функција, компромитовање података и подривање поверења у институције (Reuters, 2023), при чему међусобна повезаност система омогућава ланчане поремећаје (Stojkovski, 2023).

Сајбер-претње су често повезане са ширим геополитичким контекстом: након почетка рата у Украјини 2022. године забележен је пораст напада, што се повезује са глобалним сучељавањем Запада и проруских сајбер-група (ENISA, 2022). Посебно илустративан пример је напад на албанске владине системе 2022. године, који су САД и Албанија јавно приписале Ирану, у контексту одлуке Албаније да пружи уточиште организацији Mujahedin-e Khalq (Reuters, 2022b; U.S. Department of State, 2022; ENISA, 2022). Ово показује како глобалне тензије продиру у регионални сајбер-простор.

Кључни изазов постаје изградња отпорности, подизање дигиталне писмености (Mitrović & Vasiljević, 2021), развој стручних кадрова и већа улагања у заштиту мрежа и „сајбер-хигијену“, јер тренутни јаз између сложености претњи и капацитета одговора остаје значајан (Stojkovski, 2023). Због транснационалне природе сајбер-домена, неопходна је и регионална сарадња ради размене података о претњама, координације мера и јачања колективне отпорности.

МЕРЕ ЗА ЈАЧАЊЕ ОТПОРНОСТИ ДРУШТВА И ДРЖАВЕ

Суочени са комплексним хибридним изазовима, Србија и државе Западног Балкана морају проактивно јачати друштвену и институционалну отпорност. На основу релевантних истраживања и анализа, могу се издвојити следеће мере:

- Диверсификација енергетских извора и рута снабдевања - Смањење зависности од једног доминантног снабдевача енергената представља приоритет националне безбедности. Србија је пуштањем у рад гасног интерконектора ка Бугарској крајем 2023. добила приступ азербејџанском гасу и ТНГ из Грчке, али је неопходно наставити диверсификацију: развијати нове везе (ка Северној Македонији и Румунији), повећати складишне капацитете и улагати у обновљиве изворе енергије, ради смањења ризика геополитичких уцена и поремећаја у снабдевању (Velebit et al., 2025).
- Подизање дигиталне и медијске писмености и јачање медијских стандарда - Грађани су прва линија одбране од пропаганде, дезинформација и сајбер-претњи, па образовни систем и јавне кампање треба да развијају критичко процењивање информација (Mitrović & Vasiljević, 2021). Паралелно је важно оснажити независне медије и професионалне стандарде како би јавни дискурс био отпорнији на спољне манипулације (Dolan, 2022).
- Јачање институција и владавине права - Транспарентне и одговорне институције представљају кључну баријеру против хибридног продора, док корупција и клијентелизам подривају поверење и олакшавају спољни утицај. Зато су борба против корупције, реформа правосуђа и независна контролна тела предуслов смањења рањивости. Анализе указују да комбинација елитне корупције, спољног мешања и унутрашњих политичких сукоба блокира демократски напредак региона (Nix & Tamisiea, 2025). Изградњом правне државе затварају се канали хибридног утицаја, од страног новца у политици до инфилтрације у слабо заштићене системе, и стварају услови за рационалније и демократски утемељене стратешке изборе, мање изложене сензационализму и дезинформацијама.
- Снажније регионално деловање и сарадња - Подељеност држава региона олакшава стратегију „завади па владај“, док сарадња смањује простор за манипулацију спољних актера. Приоритет је интензивирање безбедносне сарадње (размена података, заједничке вежбе), као и повезивање кроз економске и енергетске пројекте. Постојећи оквири (Берлински процес, ЦЕФТА, Отворени Балкан) треба да се ојачају конкретним механизмима изградње поверења, јер стабилност није одржива без инклузивног приступа и укључивања свих актера (Jovanović et al., 2025).

- Стратешка комуникација као инструмент националне моћи - У информатичком добу, стратешка комуникација постаје саставни део безбедносне политике: координисано обликовање порука и наратива кроз дипломатију, информисање, јавну дипломатију и друге инструменте, ради подизања отпорности на операције утицаја. За Србију и суседе то подразумева развој кохерентне националне комуникационе стратегије: проактивно комуницирање приоритета, брзо демантовање манипулација, укључивање стручне и дијаспорске јавности у артикулацију порука, као и бољу међуинституционалну координацију како би се спречило да информациони вакуум попуне злонамерни актери (Mitrović, 2025b). Ефикасност стратешке комуникације директно утиче на ниво безбедности, јер „битка за срца и умове“ представља једну од кључних линија одбране од хибридних претњи (Mitrović, 2025).

ЗАКЉУЧАК

Савремена безбедносна дилема Западног Балкана произлази из истовременог деловања трајне геополитичке конкуренције великих сила и унутрашњих структурних слабости држава региона, које се систематски експлоатишу у том надметању. Регион остаје простор „сиве зоне“, у којем се утицај остварује превасходно испод прага отвореног оружаног сукоба, кроз комбиновање политичких, економских, енергетских, медијских, сајбер и обавештајних инструмената. Управо ова мултидимензионалност чини хибридне претње доминантним безбедносним изазовом, јер су усмерене на институције, информациони простор, идентитетске поделе и поверење грађана, а не на класична војна бојишта.

Фрагментисана безбедносна архитектура региона и различити нивои интеграције додатно продубљују безбедносну дилему: потези једних држава, усмерени на јачање сопствене сигурности и интегративних капацитета, често се тумаче као претња од стране других актера, што генерише контрареакције у виду асиметричних и хибридних притисака. Због тога стабилност региона зависи од способности држава да избегну спиралу неповерења и истовремено развију отпорност на дуготрајне и често невидљиве облике неконвенционалне дестабилизације.

У таквом окружењу, кључни одговор не лежи искључиво у избору интеграционог пута, већ у систематској изградњи националне и регионалне отпорности: јачању владавине права и институција, смањењу корупције, диверзификацији енергетске зависности, унапређењу сајбер-безбедности, развоју медијске и дигиталне писмености и успостављању координисаних механизма регионалне сарадње. Посебно значајан елемент представља стратешка комуникација као инструмент националне моћи, јер се у хибридном надметању борба за легитимитет и наративе показује као кључна за очување политичке стабилности и суверенитета.

Коначно, анализа безбедносне динамике Западног Балкана захтева методолошки строг и објективан приступ који интегрише политичке, економске, друштвене и технолошке индикаторе, уз свесно изузимање од идеолошке пристрасности. Само на тај начин могуће је поуздано разумети механизме хибридног деловања и формулисати одрживе политике које истовремено умањују рањивост и јачају дугорочну стабилност региона.

ЛИТЕРАТУРА:

- Azinović, V. (2012). Between militant Islamism and Islam on the margins: Bosnian Islam and radicalization. *Political Science Quarterly*, 127(2), 275–296.
- Bajarūnas, E. (2021). Best practices in the whole-of-society approach in countering hybrid threats. European Parliament, Policy Department for External Relations. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653632/EXPO_STU\(2021\)653632_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653632/EXPO_STU(2021)653632_EN.pdf)
- Bieber, F. (2006). *Post-war Bosnia: Ethnicity, inequality and public sector governance*. Palgrave Macmillan.
- Bieber, F. (2020). Montenegro: The politics of identity and the fall of a dominant party. In *The rise of authoritarianism in the Western Balkans*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-22149-2>
- Boin, A., Comfort, L. K., & Demchak, C. C. (2016). The rise of resilience. In E. H. Stern & B. Sundelius (Eds.), *The Oxford handbook of crisis management* (pp. 1–15). Oxford University Press.
- Bose, S. (2002). *Bosnia after Dayton: Nationalist partition and international intervention*. Oxford University Press.
- Bradshaw, S., & Howard, P. N. (2019). *The global disinformation order: 2019 global inventory of organised social media manipulation*. Oxford Internet Institute.
- Brethous, M., & Kovalčíková, N. (2023). Next level partnership: Bolstering EU–NATO cooperation to counter hybrid threats in the Western Balkans (EUISS Brief No. 2). European Union Institute for Security Studies. <https://doi.org/10.2815/073251>
- Brubaker, R. (2015). Religious dimensions of political conflict and violence. *Sociological Theory*, 33(1), 1–19. <https://doi.org/10.1177/0735275115572153>
- Buzan, B. (1991). *People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-Cold War era* (2nd ed.). Harvester Wheatsheaf.
- Castells, M. (2012). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age*. Polity Press.
- Chandler, D. (2014). *Resilience: The governance of complexity*. Routledge.
- Daniluk, P. (2021). Strategic analysis of energy security: Methodological approach. *Energies*, 14(15), 4639. <https://doi.org/10.3390/en14154639>
- Dolan, C. J. (2022). *Hybrid Warfare in the Western Balkans: How Structural Vulnerability Attracts Maligned Powers and Hostile Influence*. *SEEU Review*, 17(1), 3–25. <https://doi.org/10.2478/seeur-2022-0018>

- Ejodus, F. (2017). International security: Theories, sectors and levels. Faculty of Political Sciences, University of Belgrade.
- European External Action Service. (2023). 1st EEAS report on foreign information manipulation and interference (FIMI) threats: Towards a framework for networked defence. European Union. Dostupno na : chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://euvsdisinfo.eu/uploads/2023/02/EEAS-ThreatReport-February2023-02.pdf
- European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). (2022). ENISA threat landscape 2022. <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2022>
- European Union. (2016). Shared vision, common action: A stronger Europe – A global strategy for the European Union's foreign and security policy. Publications Office of the European Union. Доступно на: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf
- Fox, J. (2008). A world survey of religion and the state. Cambridge University Press.
- Global State of Democracy Tracker. (2022, September). Bosnia and Herzegovina – cyberattack on Parliament. International IDEA. <https://www.idea.int/democracytracker/report/bosnia-and-herzegovina/september-2022>
- Herz, J. H. (1950). Idealist internationalism and the security dilemma. World Politics, 2(2), 157–180. <https://doi.org/10.2307/2009187>
- Hislope, R. (2003). Between a bad peace and a good war: Insights and lessons from the almost-war in Macedonia. Ethnic and Racial Studies, 26(1), 129–151. <https://doi.org/10.1080/01419870022000025306>
- Hoffman, F. G. (2007). Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars. Potomac Institute for Policy Studies.
- Hybrid CoE – European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. (2020). Hybrid threats as a concept. Hybrid CoE. <https://www.hybridcoe.fi/publications/hybrid-threats-as-a-concept/>
- Jervis, R. (1978). Cooperation under the security dilemma. World Politics, 30(2), 167–214. <https://doi.org/10.2307/2009958>
- Jovanović, A., Cvejanov, A., & Ivić, P. (2025, May 21). Do the Balkans Need New Military Alliances? Pupin Initiative – Analysis. Dostupno na: <https://www.pupin.org/analysis/do-the-balkans-need-new-military-alliances>
- Kalniete, S., & Pildegovičs, T. (2021). Strengthening the EU's resilience to hybrid threats. European View, 20(1), 23–33. <https://doi.org/10.1177/17816858211004648>
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1977). Power and interdependence: World politics in transition. Little, Brown and Company.

- Lalić, V., & Đurić, S. (2018). Policing hate crimes in Bosnia and Herzegovina. *Policing and Society*, 28(9), 1065–1083. <https://doi.org/10.1080/10439463.2017.1281275>
- Mandiant. (2022). Iran-linked APT activity targeting Albanian government networks. <https://www.mandiant.com/resources/blog/iranian-cyber-attack-albania>
- McCulloh, T., & Johnson, R. (2013). *Hybrid warfare*. Joint Special Operations University Press.
- Mitrović, M. (2017). Ekonomski i energetska aspekti hibridnog ugrožavanja nacionalne bezbednosti. *Vojno delo*, 69(6), 304–315. <https://doi.org/10.5937/vojdela1706304M>
- Mitrović, M. (2018). The Balkans and non-military security threats: Quality comparative analyses of resilience capabilities regarding hybrid threats. *Security and Defence Quarterly*, 22(5), 1–27. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.7224>
- Mitrović, M. (2019). Strateška komunikacija u funkciji nacionalne bezbednosti. *Vojno delo*, 71(1), 41–54. <https://doi.org/10.5937/vojdela1901041M>
- Mitrović, M. (2021b). Assessments and foreign policy implications of the national security of the Republic of Serbia. *Security and Defence Quarterly*, 34(2), 1–19. <https://doi.org/10.35467/sdq/135592>
- Mitrović, M. (2021a). Serbia's national security strategy – from where, through what and where to go. *Eastern Studies*, 15, 161–182. <https://doi.org/10.4467/20827695WSC.21.008.14715>
- Mitrović, M. (2023). Russian strategic communication – endless information warfare. *Security Science Journal*, 3(2), 64–75. <https://doi.org/10.37458/ssj.3.2.2>
- Mitrović, M. (2024). Contemporary security challenges of the Western Balkans: Moving from a global to a regional approach. *Security Horizons: Contemporary Security Challenges and Strengthening the Resilience of the Countries of SEE*, 9(1), 71–79.
- Mitrović, M. (2025a). Invisible fronts: Hybrid warfare and the future of conflict. Amazon Digital Services.
- Mitrović, M. (in press). Internal corruption as a mechanism of hybrid occupation: Strategic dimensions of state capture. In *Proceedings of the XVI International Scientific Conference “Systemic Corruption – The Greatest Security Threat”* (Skopje, North Macedonia, September 23, 2025). Faculty of Security, University of Skopje.
- Mitrović, M. M. (2025b). Meka i pametna moć Zapadnog Balkana – utopija ili mogući odgovor na izazove bezbednosti? [Soft and smart power of the Western Balkans - Utopia or a possible answer to security challenges?]. In M. Subotić (Ed.), *Izazovi regionalne bezbednosti* (pp. 89–115). Institut za strategijska istraživanja; Medija centar "Odbrana". https://doi.org/10.18485/isimod_izregb.2025.ch4

- Mitrović, M., & Nikolić, N. (2022). Hibridni rat: Doprinos definisanju koncepta, sadržaja i modela delovanja. Medija centar „Odbrana“.
- Mitrović, M., & Vasiljević, D. (2021). Strategic communication and social network influence: The methods of psychological manipulations in cyberspace and the suggestion for its prevention. *TEME*, 45(1), 129–144. <https://doi.org/10.22190/TEME200218008M>
- Muirhead, R., & Rosenblum, N. L. (2019). *A lot of people are saying: The new conspiracism and the assault on democracy*. Princeton University Press.
- Mujanović, J. (2018). *Hunger and fury: The crisis of democracy in the Balkans*. Hurst & Company.
- Nix, S., & Tamisiea, M. (2025, October 29). *Democracy at a crossroads: Rule of law and the case for US engagement in the Balkans*. Atlantic Council Issue Brief. Dostupno na > <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2025/10/democracy-at-a-crossroads.pdf>
- Nye, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
- Nye, J. S. (2011). *The future of power*. PublicAffairs.
- Paul, C. (2018). *Strategic communication: Origins, concepts, and current debates*. Praeger.
- Radio Slobodna Evropa. (2023, February 20). *Cyber napad na makedonski zdravstveni fond: Nebriga ili hibridni rat*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/sjeverna-makedonija-hakeri-fond-zdravstvo/32279736.html>
- Renz, B. (2016). Russia and “hybrid warfare”. *Contemporary Politics*, 22(3), 283–300. <https://doi.org/10.1080/13569775.2016.1201316>
- Reuters. (2022a, August 26). *Montenegro’s state infrastructure hit by cyber attack* — officials. <https://www.reuters.com/world/europe/montenegros-state-infrastructure-hit-by-cyber-attack-officials-2022-08-26/>
- Reuters. (2022b, September 8). *U.S. says Iran behind cyber attack on Albania*. <https://www.reuters.com/world/us-says-iran-behind-cyber-attack-albania-2022-09-08/>
- Reuters. (2023, January 5). *Hackers claiming to be Anonymous target Serbian government websites*. <https://www.reuters.com/world/europe/hackers-claiming-be-anonymous-target-serbian-government-websites-2023-01-05/>
- Rodrik, D. (2011). *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. W. W. Norton & Company.
- Šćepanović, J. (2022). Russia, the Western Balkans, and the question of status. *East European Politics and Societies and Cultures*, 36(X), 1–25. <https://doi.org/10.1177/08883254221130366>
- Stanicek, B., & Caprile, A. (2023). *Russia and the Western Balkans: Geopolitical confrontation, economic influence and political interference*. European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)747096](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)747096)

- Stiglitz, J. E. (2002). Globalization and its discontents. W. W. Norton & Company.
- Stojkovski, B. (2023, July 4). The Balkans face a harrowing wake-up call over its fragile cybersecurity. *New Eastern Europe* (Issue 3–4 2023).
- Subotić, M. (2024). Zapadni Balkan u raljama nebezbednosti. Media centar Odbrana; Institut za strateška istraživanja.
- Subotić, M. R., & Mitrović, M. (2018). Hybrid nature of extremism: Cohesive characteristics of ethno-nationalism and religious extremism as generators of Balkan insecurity. *Vojno delo*, 70(1), 22–33. <https://doi.org/10.5937/vojdela1801022S>
- Titini, E. (2025, September). The Western Balkans: A fragile security landscape. Geneva Centre for Security Policy (GCSP), Global Centre for the Responsibility to Protect – Global Conflict Monitoring Centre (GCMC).
- U.S. Department of State. (2022, September 7). United States sanctions Iranian Ministry of Intelligence for cyber attack against Albania. <https://www.state.gov/united-states-sanctions-iranian-ministry-of-intelligence-for-cyber-attack-against-albania/>
- Velebit, V., Ivić, P., & Jovanović, A. (2025, October 1). Energy Resilience in the New Era: Serbia's Path to Diversification. Pupin Initiative – Analysis. Dostupno na: <https://www.pupin.org/analysis/energy-resilience-in-the-new-era-serbia-s-path-to-diversification>
- Victor, D. G., & Goldthau, A. (2014). *Energy politics*. Cambridge University Press.
- Wæver, O. (1995). Securitization and desecuritization. In R. D. Lipschutz (Ed.), *On security* (pp. 46–86). Columbia University Press.
- Walker, B., & Salt, D. (2006). *Resilience thinking: Sustaining ecosystems and people in a changing world*. Island Press.
- Weissmann, M., Nilsson, N., Palmertz, B., & Thunholm, P. (2021). *Hybrid warfare: Security and asymmetric conflict in international relations*. I.B. Tauris.
- Zamfir, I. (2020). *Risks and vulnerabilities in the Western Balkans*. NATO Strategic Communications Centre of Excellence.

СОВРЕМЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТНАЯ ДИЛЕММА ЗАПАДНЫХ БАЛКАН: ГИБРИДНЫЕ УГРОЗЫ, ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ КОНКУРЕНЦИЯ И УЯЗВИМОСТЬ РЕГИОНА

Аннотация: Западные Балканы представляют собой вторичный театр геополитической конкуренции великих держав и подвергаются низкоинтенсивному гибридному воздействию в политической, экономической, энергетической, информационной и сфере безопасности. Гибридные угрозы включают сочетание конвенциональных и неконвенциональных видов деятельности, в том числе экономическое и энергетическое принуждение, пропаганду, психологические и кибероперации, а также инструментализацию этнонационалистического и религиозного экстремизма. Нерешённые споры, этническая напряжённость, институциональная слабость, коррупция и ограниченная экономическая устойчивость дополнительно снижают способность государств региона эффективно реагировать на подобные вызовы, в то время как меры, направленные на укрепление национальной безопасности, нередко порождают безопасностьную дилемму и усиливают взаимное недоверие. Геополитическое соперничество Соединённых Штатов Америки, России, Китая и Европейского союза проецируется на регион через инвестиции, энергетические проекты, военное сотрудничество и медиакомпании, что ещё более усложняет региональный ландшафт безопасности. В статье анализируются концепции гибридного угрожения и безопасности дилеммы на Западных Балканах с особым акцентом на экономические и энергетические уязвимости, инструментализацию идентичности и экстремизма, стратегическую коммуникацию и киберугрозы. На основе релевантных исследований и аналитических отчётов предлагаются меры по укреплению социальной и институциональной устойчивости, при этом особое внимание уделяется стратегической коммуникации как инструменту национальной мощи и её значению для безопасности Сербии и региона в целом.

Ключевые слова: Западные Балканы, гибридные угрозы, безопасностьная дилемма, геополитическая конкуренция, энергетическая уязвимость, стратегическая коммуникация.

THE CONTEMPORARY SECURITY DILEMMA OF THE WESTERN BALKANS: HYBRID THREATS, GEOPOLITICAL COMPETITION, AND REGIONAL VULNERABILITY

Abstract: The Western Balkans represent a secondary theatre of geopolitical competition among major powers and are exposed to low-intensity hybrid pressures across the political, economic, energy, information, and security domains. Hybrid threats encompass a combination of conventional and unconventional activities, including economic and energy coercion, propaganda, psychological and cyber operations, as well as the instrumentalization of ethno-nationalist and religious extremism. Unresolved disputes, ethnic tensions, institutional weaknesses, corruption, and limited economic resilience further reduce the capacity of states in the region to respond effectively to such challenges, while measures aimed at strengthening national security often generate a security dilemma and intensify mutual distrust. Geopolitical rivalry among the United States, Russia, China, and the European Union spills over into the region through investments, energy projects, military cooperation, and media campaigns, further complicating the regional security landscape. This paper analyses the concepts of hybrid threats and the security dilemma in the Western Balkans, with particular emphasis on economic and energy vulnerabilities, the instrumentalization of identity and extremism, strategic communication, and cyber threats. Based on relevant research and analytical reports, the paper proposes measures to strengthen societal and institutional resilience, with a special focus on strategic communication as an instrument of national power and its importance for the security of Serbia and the region as a whole.

Keywords: Western Balkans, hybrid threats, security dilemma, geopolitical competition, energy vulnerability, strategic communication.

ДИГИТАЛНА БЕЗБЕДНОСТ ДЕЦЕ И МЛАДИХ

др Ратомир Антоновић

Институт за српску културу Приштина - Лепосавић, Република Србија

Апстракт: Западни Балкан представља секундарно бојиште геополитичке конкуренције великих сила, изложено нискоинтензивним хибридним притисцима у политичкој, економској, енергетској, информационој и безбедносној сфери. Хибридне претње обухватају комбинацију конвенционалних и неконвенционалних активности, укључујући економску и енергетску присилу, пропаганду, психолошке и сајбер-операције, као и инструментализацију етно-националистичког и верског екстремизма. Нерешени спорови, етничке тензије, институционалне слабости, корупција и ограничена економска отпорност додатно умањују способност држава региона да ефикасно одговоре на овакве изазове, док мере усмерене ка јачању националне безбедности често производе безбедносну дилему и појачавају међусобно неповерење. Геополитичко ривалство Сједињених Држава, Русије, Кине и Европске уније прелива се у регион кроз инвестиције, енергетске пројекте, војну сарадњу и медијске кампање, додатно усложњавајући безбедносни пејзаж. Рад анализира концепт хибридног угрожавања и безбедносне дилеме у Западном Балкану, са посебним освртом на економске и енергетске рањивости, инструментализацију идентитета и екстремизма, стратешку комуникацију и сајбер-претње. На основу релевантних истраживања и извештаја, предложене су мере за јачање друштвене и институционалне отпорности, уз посебан нагласак на стратешку комуникацију као инструмент националне моћи и њен значај за безбедност Србије и региона.

Кључне речи: Западни Балкан, хибридне претње, безбедносна дилема, геополитичка конкуренција, енергетска рањивост, стратешка комуникација

УВОД

Неопрезност деце и младих у дигиталном простору представља један од највећих проблема. Недовољна дигитална писменост, као и недостатак безбедносне културе, узрок су бројним злоупотребама у сајбер простору. Посебан проблем настаје кад деца буду искоришћена и злоупотребљена за потребе дечје порнографије и кад дође до извршења кривичних дела приказивање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, навођења детета на присуствовање полним радњама и искоришћавања рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу.

Угрожена лица од оваквих видова злоупотреба су претежно деца, малолетна лица, али и млађа пунолетна лица. Реч је о лицима која у дигиталном простору поступају са недовољном дозом опреза, што их чини посебно рањивим и подложним злоупотребама. Иако се верује да данас деца и млади располажу са великом количином дигиталног знања, то знање је претежно у домену технике. Нажалост, знања из области дигиталне безбедности им недостају, што на крају резултира поменути кривичним делима.

Моћна средства за извршење ових кривичних дела су интернет сервиси, друштвене мреже, али и вештачка интелигенција, која уз помоћ својих алгоритама може да ствара садржаје компромићујућег карактера, а који могу бити усмерени против одређеног лица. Све се чешће злоупотребљавају фотографије које се каче по разним сајтовима и друштвеним мрежама за израду тзв. „дипфејк“ (deepfake) садржаја, насталих од стварних фотографија, али у ситуацијама и позама у којима оне нису настале. Најчешће се израђује лажни порнографски садржај, који потом даље служи за разне врсте уцена, али и компромитације лица која се на таквим садржајима налазе. Стога, овакво понашање се може повезати са различитим облицима инкриминисаног понашања, попут уцене, претње и новог облика освете кроз тзв. „осветничку порнографију“ (Димовски, 2023: 157).

Предмет рада су начини злоупотребе деце и младих у дигиталном простору, уз посебан осврт на дате позитивноправне инкриминације и откривање новијих облика, који још увек нису предмет законске инкриминације. Циљ који се овим радом жели постићи је подизање пажње стручне јавности на питање дигиталне безбедности деце и младих и превенцију понашања у дигиталном простору која имају карактер небезбедног и непожељног понашања.

Полазна претпоставка је да су деца и млади недовољно опрезни у дигиталном простору. Они полазе од жеље за добром забавом, успостављању нових контаката, стварању слике о некаквој лажној популарности у дигиталном простору. Многи од њих о себи стварају лажну

слику, постављајући фотографије слободније садржине, у жељи да привуку пажњу потенцијалних симпатија или лица код којих желе да остваре што бољи утисак. Данас се живот у великој мери одвија у дигиталном простору. Сматра се да човек не постоји и да није битан ако нема свој профил на друштвеној мрежи, ако не поставља фотографије са летовања, зимовања, из ноћних провода, са скуповима аутомобилима, а међу младима постоји читаво утркивање у томе ко ће да постави што већи број оваквих слика и снимака. У том младалачком узрасту, њима је важна иницијација и идентификација са онима који су за њихова схватања и појмове парадигматични. Жеља је бити део тима или групе која је популарна и омиљена. Бити на маргини представља страшну срамоту, лични неуспех, а за последицу може имати социјалну дистанцу, презир околине и озбиљне потешкоће у поступку социјализације. Друштвене мреже и слика коју свако о себи прави преко њих, помоћно су средство у фази доказивања и личног истицања. Одатле произилази неопрезност и лакомисленост, која је добра подлога за разноврсне злоупотребе.

ДЕЧЈА ПОРНОГРАФИЈА И ПЕДОФИЛИЈА

Позитивно кривично законодавство Републике Србије познаје неколико облика дечје порнографије и то: производњу дечје порнографије са циљем њеног дистрибуирања кроз рачунарски систем; нуђење или на други начин чињење доступним дечје порнографије кроз рачунарски систем; дистрибуцију или емотивање дечје порнографије кроз рачунарски систем; набављање дечје порнографије за себе или другог, путем рачунарског система и поседовање дечје порнографије на рачунарском систему или на медијуму за пренос рачунарских података. Ово су све облици извршења кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију из члана 185. Кривичног законика Србије („Службени гласник РС“ број 85/2005, 88/2005 - исправка, 107/2005 - исправка, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024).

На међународном нивоу, Европска конвенција о високотехнолошком криминалу, настоји да хармонизује правни систем свих држава чланица Европске уније, како би се осигурао што ефикаснији одговор свих држава проблему дечје порнографије. Најпре је термилолошки усаглашено да се лица млађа од 18 година живота сматрају децом, уз могућности да државе тај старосни цензус спуштају на 16 година, што се испоставило као владајућа пракса. Ово питање је врло важно јер законодавац дефинише да је пасивни субјект дела дете, а не малолетник. Стриктном применом овог правила, лица старија од 14 година, не би била предмет заштите, јер их многи закони сматрају малолетним лицима, а не децом (Ивановић 2021: 206).

Предмет инкриминације су садржаји који приказују лица млађа од 18 година са порнографским контекстом. То могу бити фотографије, цртежи,

снимци и било који други материјали из којих се јасно види лице млађе од 18 година у сексуално експлицитној пози.

Кривични законик Републике Србије овом делу, као што је већ истакнуто даје пет облика. Најпре, извршилац првог облика дело врши кад малолетном лицу прода, прикаже или јавним путем или на неки други начин, учини доступним текстове, слике, аудио - визуелне или друге предмете порнографске садржине или му их приказује у виду порнографске представе. Запрећена казна за овај облик дела је новчана казна или казна затвора до шест месеци. Други инкриминисани облик представља искоришћавање малолетног лица за производњу слика, аудио - визуелних или других предмета порнографске садржине или за потребе порнографске представе. За овај облик дела, запрећена је казна затвора у распону од шест месеци до пет година. Реч је свакако о тежем облику, јер се малолетно лице искоришћава за порнографске сврхе, тачније, долази до његове злоупотребе. Углавном, малолетна лица и немају свест о тој чињеници да је искоришћен за порнографске сврхе (Миловић 2021: 141).

Код трећег облика извршења, ради се о квалификованом извршењу поменутих радњи их прва два става у односу према детету. Извршилац овог дела ће се казнити затвором од шест месеци до три године, односно казном затвора од једне до осам година. Код четвртог облика дела, извршилац за себе или друго лице прибавља порнографске садржаје настале искоришћавањем малолетних лица. За овај облик дела је запрећена казна затвора од три месеца до три године. Последњи, пети облик дела настаје злоупотребом информационих технологија, кад се свесно приступа сликама и аудио - визуелним материјалима порнографске садржине насталим злоупотребом малолетних лица. За овај облик дела је запрећена новчана казна или казна затвора до шест месеци.

Сваки садржај који је настао као резултат искоришћавања малолетних лица у порнографске сврхе, који визуелно приказује малолетно лице које је у стварном или симулираном сексуалном чину или приказује малолетно лице како се сексуално - експлицитно понаша или представља снимке или слике његових полних органа, мора се сматрати порнографским материјалом (Павловић; Петковић; Матијашевић - Обрадовић 2014: 48). Предмети, који су настали искоришћавањем малолетних лица и који имају порнографски карактер, морају се одузети од извршилаца кривичних дела.

Ово и сродна кривична дела своје упориште имају у Конвенцији о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања. Многа правна решења ове Конвенције су прихваћена у законодавству Србије, чиме је остварена основна интенција - заштита психофизичког и полног интегритета деце. Српски законодавац стоји на јасним становиштима, да се дететом сматра свако оно лице које још није навршило 14 година, малолетником лице које је навршило 14, али још

није навршило 18 година. Малолетници могу бити млађи и старији. Млађи малолетник је лице које је навршило 14, али још није 16 година, док је старији малолетник лице које је навршило 16, али још није 18 година живота (Антоновић 2024: 19).

Код овог кривичног дела, Интернет као глобална мрежа, али и профили на друштвеним мрежама, показали су се као најопасније место, на ком неопрезну децу и омладину вребају педофили. Искоришћава се деčја незрелост, незнање, лакомисленост и жеља за доказивањем, те обично од стране тзв. педофила - предатора они бивају контактирани са лажних профила, са лажним подацима, где ступају у комуникацију, која на први поглед делује да је пријатељска и добронамерна. Кроз ову иницијалну комуникацију, извршиоци дела долазе до значајних информација о жртви, о томе да ли родитељи врше надзор над дететовом активношћу на мрежи, о томе да ли је дете усамљено, жељно пажње, доказивања, о томе какав однос има са својим вршњацима и средином, у коју школу иде, какве су му склоности и афинитети, што све на крају треба да резултира стварањем односа поверења између нападача и жртве. Мотиви педофила - предатора могу бити двојаки: намера да се директно састану са дететом - жртвом или да од деце прикупљају садржаје и захтевају од њих да се снимају или фотографишу у експлицитним ситуацијама (Елезовић 2017: 113).

Узроци који воде ка злоупотреби деце на Интернету и друштвеним мрежама су деčја лакомисленост, неопрезност, неодговорност и непознавање правила безбедне употребе савремених технологија. Деца неретко сами доприносе својој виктимизацији ширећи о себи превише беспотребних информација, фотографија, аудио - визуелних садржаја, ступањем у контакт са непознатим лицима, размени фотографија, снимака и кроз откривање својих личних прилика, потреба, жеља и сл. За ове педофиле - предаторе су најподесније мреже које садрже апликацију размене текстуалних и видео порука, попут Вибера, Скајпа, Месинџера, Ватс-апа, Телеграма и других, као и друштвене мреже, попут Фејсбука, Твитера и Инстаграма, са изузетно великим бројем корисника, претежно младих и млађих људи.

Педофили - предатори имају најчешће лажне профиле на овим друштвеним мрежама, на којима се приказују доста млађи, скоро па вршњаци циљне групе жртава. Ступају са жртвама на основу одређених карактеристика, као што су узраст, пол, физички изглед, али и отвореност, што се може приметити на основу профила, фотографија и информација које су на њему истакнуте. Млади људи се на друштвеним мрежама понашају неопрезно, са само једном жељом, да буду што популарнији, са што већим бројем пратилаца. Зато прихватају захтеве за пријатељство од потпуно непознатих лица, а то педофилу - предатору отвара могућност праћења садржаја и преузимање истих за његове личне потребе.

На мети предатора су посебно она деца која имају очигледан проблем са личном сигурношћу и самопоуздањем, која имају проблеме у комуникацији са својим вршњацима, родитељима, наставницима и другим

лицима са којима су у свакодневном односу, одбачена и маргинализована деца, којој је потребна додатна пажња и поштовање. Педофили ту наступају лукаво, покушавајући да код такве деце задобију поверење и добар однос са њима, како би им се могли макше приближити. Ова група педофила посебно прави селекцију деце из домова за незбринуту децу, деце чији родитељи су разведени и деце која имају очигледан облик физичког, емотивног, сексуалног или другог вида злостављања. Код овакве деце је праг опрезности у комуникацији са непознатим лицима знатно нижи него код деце која немају ову врсту проблема.

Да би знали све ове појединости о детету које је предмет напада педофила у дигиталном простору, ова лица приступају врло опсежном истраживању и прикупљању података. Најзначајнији подаци о деци за педофиле су они подаци који се односе на њихово место становања, узраст, пол, физички изглед, али и особености које ову децу чине лакшим метама. Те особености могу да буду социјални, психолошки, емотивни и други проблеми са којима се дете суочава. Додатно се бирају отворена деца која олако ступају у контакт са непознатим лицима, откривајући превише података о себи. Најпре је комуникација површна и односи се на свакодневна питања из живота детета, као што су школске обавезе, ваншколске активности, односи са вршњацима, породицом, средином, а како разговор одмиче и развија се „пријатељски“ однос, педофил улази у интимнију сферу. Првобитан разговор се води тактички, уз прилагођавање дететовом сентименту, али кад разговор оде у смеру који жели педофил, онда се мења његова интонација. Став педофила није више толико благонаклон, већ постаје захтевнији, по питању слања интимних фотографија, снимака и другог експлицитног материјала.

На овај начин, педофил скупља компромитујуће материјале дечје порнографије, које може да користи за своје личне потребе, али и за даљу размену са другим педофилима преко сајтова који томе служе.

Међутим, далеко опаснија категорија педофила су они који се не заустављају код размене експлицитних садржаја, већ инсистирају на конкретном сусрету са жртвом. Они преко мреже са жртвом договарају место и време сусрета. Кад дође до сусрета, дете тек тад схвата да је преварено, јер не види свог вршњака, већ знатно старију особу. Уз примену физичке силе и претње, жртва се принуђује на сексуални чин и друге незаконите полне радње.

Кад је реч о размени порнографских садржаја, за те потребе се користе специјализоване мреже, познате по називу „П2П“ (*peer to peer*), што представља скраћеницу од „вршњак вршњаку“. Корисници ове мреже међусобно размењују фајлове са својих рачунара, употребом посебних софтвера који користе технологију за дељење садржаја другим лицима, преко платформе. При том, не мора се нужно вршити подела само између два корисника, већ може у односу на неодређен број њих (Прља;

ОСВЕТНИЧКА ПОРНОГРАФИЈА

Осветничка порнографија представља релативно нов појам, који се појављује међу млађом популацијом корисника дигиталног простора. Проишлаго је из појма „секстинга“, односно креирања и слања сексуално експлицитних садржаја између два лица која се налазе у блиском односу. Евантуални раскид љубавних односа и генерално, квариће међуљудских односа, често води ка томе да овакви садржаји буду злоупотребљени и послати неком, коме нису били намењени. Тако настаје осветничка порнографија, из мотива освете према бившем или бившој партнеру, односно партнерки (Davidson i dr. 2019: 45).

На основу мотивације, може се закључити да осветничка порнографија настаје искључиво као резултат потребе да се бившем емотивном партнеру нанесе некаква штета и срамота као чин освете. Међутим, у пракси постоји велики број случајева да света није увек и једино била мотив за извршење овог дела. Изнуда, почињавање лица и различити видови злонамерности према другим лицима су се такође јављали као мотив при извршењу овог дела. Из наведених разлога, многи доводе у питање сам појам „осветничке порнографије“, сматрајући да је он више производ медијских начина извештавања.

Као алтернативни појмови „осветничкој порнографији“, нуде се појмови „порнографија без пристанка“, „недозвољена порнографија“, па чак и „сајбер силовање“. Можда најкоректнији алтернативни појам би се могао сматрати „сексуално злостављање путем слика“, јер се злостављање заиста врши посредно, преко слика и снимака експлицитног садржаја, чиме се жртви не наноси физичка бол и повреда, већ јој се нарушава углед и наноси повреда части.

Суштина се налази у томе да осветничка порнографија не мора увек бити мотивисана светом, већ и другим побудама, као што је стицање противправне имовинске користи, ширење лошег гласа о некоме, личног истицања, сексуалног (само)задовољавања, успостављања доминације, узнемиравања и наношења душевне боли и сл. (Walker et. al. 2021: 19).

Злоупотребом вештачке интелигенције и њених алгоритама, могуће је и од обичних фотографија, постављених на разним друштвеним мрежама, сајтовима за упознавање или сајтовима са другом наменом, стварати порнографски садржај. Реч је о специјалној врсти материјала, који се још назива „дипфејк“ (*deepfake*), који је по свом карактеру лажан и представља творевину насталу комбиновањем праве фотографије и измишљених делова. Током прошле, 2025. године, у свету је забележен велики број оваквих случајева, посебно међу студентском популацијом, која је овакав вид осветничке порнографије инкорпорирало у свој свакодневни образац

понашања као начин освете бивших љубавних партнера. „Дипфејк“ је посебно забележен међу студентима у Хонг Конгу, САД и Аустралији (Детаљније на: <https://www.scmp.com/news/hong-kong/law-and-crime/article/3318232/hong-kong-look-laws-globally-best-way-handle-ai-porn-case-john-lee>, посећено 12.01.2026.)

За разлику од класичне осветничке порнографије, код које бивши партнери шаљу свој експлицитни материјал, који се након тога злоупотребљава ради освете, код „дипфејк“ се свесно на мрежи поставља лична фотографија, која се употребом алгоритама вештачке интелигенције, прекраја на начин да се лице са те фотографије поставља у експлицитан положај, однос и да се од тих фотографија ствара компромитујућ материјал. Стога, осветничка порнографија и „депфејк“ представљају различите облике манипулације са фотографијама и аудио - визуелним материјалима. Код осветничке порнографије, садржај се чини доступним мимо знања и сагласности лица које се на том садржају налази. Код „дипфејк“ се туђа фотографија или снимак, које јелице вољно поставило на Интернет, злоупотребљава, манипулише и од њих прави нешто чега у стварности није било.

Дакле, код осветничке порнографије постоји аутентични порнографски садржај, који је заиста настао, док код „дипфејка“ постоји имагинарна порнографија, која је резултат рада вештачке интелигенције. У оба случаја, постоји порнографски садржај, само је разлика у томе што је у првом тај садржај истинит, док у другом није. У првом случају се порнографски материјал пласира супротно знању и сагласности лица које је на њему. У другом, лице и не зна да је његова фотографија или снимак злоупотребљен и да је од ње начињен порнографски материјал (Јанковић; Путник 2025: 208).

За сада, у кривичном законодавству Републике Србије, осветничка порнографија није инкриминисана. Међутим, у Нацрту закона о измена и допуна Кривичног законика Републике Србије, између осталог, предложено је увођење кривичног дела злоупотреба снимка, фотографије, портрета, аудио - записа или списка са сексуално експлицитним садржајем, које се још назива „осветничка порнографија“. Реч је о инкриминацији која се односи на поступање које доводи до озбиљног нарушавања права на приватност, достојанство и психички интегритет, са посебним акцентом на дигитално насиље.

Биће овог кривичног дела је алтернативно постављено, те се ово дело може извршавати на више различитих начина: неовлашћеним поступањем, дељењем и стављањем одређеног експлицитног садржаја на увид трећим лицима без пристанка и сагласности лица које се на снимку или слици налази, израдом или преиначењем постојећег садржаја, како би се он представио као истинит, као и изрицање претње да ће се овакви садржаји учинити доступним и чињење оваких садржаја доступним већем броју лица путем савремених информационо - комуникационих технологија.

БОРБА ПРОТИВ ДЕЧЈЕ ПОРНОГРАФИЈЕ И ПЕДОФИЛИЈЕ

Механизми борбе против децје порнографије могу бити врло разноврсни. Разликујемо више врста механизма и они могу да буду кривичноправни, међународноправни, институционални, технички и дигитални, процесноправни и превентивни.

Под кривичноправним механизма треба подразумевати инкриминацију свих облика недозвољеног понашања на нивоу свих националних законодавстава. Најпре се инкриминишу радње које обухватају производњу, поседовање, прибављање, дистрибуцију, приказивање и стављање на располагање децјег порнографског садржаја (Стевановић, 2011: 265). Поред инкриминације ових дела, државе имају за циљ прописивање одговарајућих кривичноправних санкција за све наведене облике недозвољеног понашања. Уједно, поред кривичноправне одговорности за извршиоце, морају се предвидети санкције и за облике саучесништва код ових кривичних дела, као и за сваки покушај његовог извршења.

Имовина која би се стекла радњом кривичних дела, као и предмети који би се јавили као резултат противправне активности, морала би бити конфискована и одузета. Питања застарелости ових дела би такође морала бити прилагођена специфичном заштитном објекту - деци.

По питању међународноправних стандарда, постоје бројне међународне конвенције које се баве обрачуном са децјом порнографијом. Међу значајнијим конвенцијама, треба истаћи Конвенцију УН о правима детета из 1989. године са пратећим Факултативним протоколом о продаји деце, децјој проституцији и порнографији, Конвенцију о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалне злоупотребе и Будимпештанску конвенцију о сајбер криминалу, која се сматра основним актом за сузбијање децје порнографије у дигиталном простору. Од посебне важности и значаја је међународна сарадња у области сузбијања децје порнографије, а која се манифестује кроз екстрадицију извршилаца и међусобну правну помоћ.

Кад се говори о квалитетној борби против децје порнографије и педофилије, мора се као посебно важна истаћи процесна сарадња, која се одвија кроз интензивну сарадњу полиција и тужилаштва. Такође, оснивају се судови са посебним надлежностима или се при судовима редовне надлежности оснивају специјализована одељења за суђење извршиоцима ових кривичних дела. Интензивира се улога центара за социјални рад, улога државе која је заштитнички настројена у односу према деци, подстицање сарадње између школских и других образовних институција, здравствених установа, као и свих установа које имају значајно место у ланцу заштите деце.

Техничко - дигитални методи борбе против децје порнографије и педофилије се огледају у примени блокада и филтрација садржаја који имају у себи децје порнографске елементе, контролу од стране интернет

да се јавно не објављују садржаји са дечјом порнографијом, односно да се такви садржаји благовремено уклањају, што подразумева употребу алата који имају способност распознавања оваквих садржаја и брзог реаговања на њих. Ова детекција оваквих садржаја се не би односила само на легалне стратуме Интернета, већ и на тамни Интернет (dark web) (Чучиловић 2024: 360).

У процесноправном смислу, борба против дечје порнографије мора полазити од специфичности на страни деце, која су жртве ових кривичних дела. Поступак расветљавања ових кривичних дела и суђења извршиоцима не сме да води додатној виктимизацији деце и стварању нових траума. Деци је у том поступку пружити максималну заштиту и помоћ да што успешније преброде трауматске проблеме који су настали код њих услед извршења дела у којима су се они нашли у позицији жртве. Заштита деце између осталог мора да иде и у смеру уклањања експлицитних садржаја на којима се они налазе и онемогућавање њиховог даљег ширења.

У борби против педофилије, полиција Републике Србије је спровела успешну акцију „Армагедон“. Ову акцију су координирано спровеле јединице задужене за борбу против високотехнолошког криминала, а резултати акције су хапшење већег броја лица због кривичног дела поседовања, дистрибуције и искоришћавања деце за порнографију. Против лица лишених слободе су подигнуте кривичне пријаве и кривични поступци су у току.

На међународном нивоу, Интерпол је покренуо акцију против подофилије у 12 земаља, претежно у Европи и САД. Резултат ове акције је лишење слободе двадесеторо лица код којих су нађени материјални докази о сексуалном злостављању деце. Такође, малезијска полиција је спровела успешну акцију, која је резултирала хапшењем 31 лица због сумње да су учествовали у дистрибуцији дечјег порнографског материјала. У организацији европских безбедносних служби (FEVER), слободе је лишено чак 166 лица, код којих је нађена већа количина порнографског материјала.

Само током прошле 2025. године, спорведене су опсежне полицијске акције у САД, где је ухапшено 244 лица због кривичних дела дистрибуције, производње и поседовања материјала сексуалне експлоатације деце. У тој акцији је дошло до заплена 1.130 уређаја са 213 терабајт дигиталних података.

ЗАКЉУЧАК

Дигитална безбедност деце и младих представља једно од врло важних безбедносних и правних питања данашњице. У самом раду се истиче комплексност проблема небезбедног понашања деце и младих на Интернету, друштвеним мрежама и приликом размене личних информација и података о себи. Посебно се обрађују проблеми дечје порнографије и педофилије, који се најчешће врше у дигиталном простору, услед лакомисленог, незрелог и неконтролисаног понашања деце и младих на друштвеним мрежама и сајтовима за упознавање.

Дечја порнографија се посматра са аспекта позитивноправног тремана у кривичном законодавству Републике Србије, са аспекта свих могућих појавних облика и висине запрећених санкција. Уједно, указује се и на најчешће грешке који најмлађи чине користећи савремену технологију, уз осврт на мотиве за овакво понашање. Са друге стране се такође указује на понашање самих педофила - предатора и облике њиховог ступања у контакт са децом, начине придобијања дечје наклоности и потом начине искоришћавања и злоупотребе деце.

У раду се, између осталог, даје и значајан осврт на једну релативно нову појаву у друштву и праву, а то је израда тзв. „дипфејк“ садржаја или лажних садржаја насталих од истинитих делова. Реч је о класичној злоупотреби фотографија које су постављене у јавном дигиталном простору и то на начин, да се од њих, употребом алгоритама вештачке интелигенције, ствара лажни порнографски материјал. Овај вид злоупотребе је комбинација недозвољеног узимања туђих фотографија и снимака и касније недозвољене обраде тих фотографија и снимака за потребе уцене или нарушавања туђег угледа и части.

Тakoђе, обрађује се и питање осветничке порнографије, које нарочито погађа нешто старију популацију млађих људи, тинејџера, односно студената. Распрострањена је као вид освете међу млађима и то нарочито између бивших емотивних и сексуалних партнера, који су покварили своје односе, те услед тога се једно другоме свете тиме што своје експлицитне материјале износе у јавност, посредством савремених технологија. Реч је о порнографским садржајима који су истинити и који су заиста настали, али је њихово јавно објављивање у супротности са намером и пристанком једног од учесника тих садржаја. С обзиром на то да је осветничка порнографија релативно нов појам и да тек почиње да се појављује, до сад није била предмет законских инкриминација. У Републици Србији је настала иницијатива да се осветничка порнографија уведе као ново кривично дело изменама и допунама Кривичног законика Србије, које су у фази Нацрта.

Коришћена литература и извори

- Антоновић, Р. (2024) Кривичноправни положај деце и малолетних лица – делинквенција, превенција и казнена политика, Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић;
- Davidson, J; Livingstone, S; Jenkins, S; Gekoski, A; Choak, C; Ike, T; Phillips, K. (2019) "Adult Online Hate, Herassment and Abuses: A Rapid Evidence Assessment, University of East London;
- Димовски, Д. (2023) „Осветничка порнографија: криминолошки и кривичноправни аспект“, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Правни факултет, Ниш;
- Елезовић, В. (2017) „Сексулано злостављање дјеце и интернет“, Друштвена и техничка истраживања, Центар за пословне студије, Кисељак;
- Ивановић, З. (2021) Криминалистички аспекти високотехнолошког криминала, Криминалистичко – полицијски универзитет, Београд;
- Јанковић, Б; Путник, Н. (2025) „Osvetnička pornografija u pravu i stvarnosti -pojmovna razgraničenja i regulativa.“ Strani pravni život, 2 (LXIX), Београд;
- Миловић, М. (2021) Сексуални деликти учињени према деци, Мегатренд универзитет, Београд;
- Павловић, З; Петковић, Н; Матијашевић – Обрадовић, Ј. (2014) „Дечја порнографија“, Зборник Правног факултета у Сплиту, Правни факултет, Сплит;
- Прља, Д; Ивановић, З; Рељановић, М. (2011) Кривична дела високотехнолошког криминала, Институт за упоредно право, Београд;
- Стевановић, И. (2011) „Како унапредити национални систем превенције и заштите деце од искоришћавања у порнографији злоупотребом информационих и комуникационих технологија“, Криминал и државна реакција – феноменологија, могућности и перспективе, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Чучиловић, И. (2024) „Дипфејк технологија – кривичноправне импликације“, Кримен, 15.3, Правни факултет, Београд;
- Walker, K.et al. (2021) "Nonconsensual sharing of private sexually explicit media among university students." Journal of interpersonal violence.

ЦИФРОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ДЕТЕЙ И МОЛОДЁЖИ

Аннотация: Дети и молодёжь в настоящее время являются наиболее активными пользователями современных высокотехнологичных средств и устройств. Молодые люди преимущественно используют социальные сети, и, согласно статистическим данным за 2024 год, в мире около 80 процентов населения в возрасте от 15 до 24 лет имеют активный профиль в социальных сетях. Основной проблемой, рассматриваемой в данной работе, является цифровая безопасность детей и молодёжи, а также их защита от многочисленных угроз безопасности. В статье особое внимание уделяется таким рискам, как детская порнография, мошенничество и торговля людьми, которые представляют собой наиболее опасные и распространённые цифровые угрозы для детского и молодёжного населения. Целью работы является чёткое определение основных цифровых рисков, способов их проявления, а также механизмов их предотвращения и противодействия. В методологическом плане в исследовании используются аналитический, дескриптивный и сравнительный методы. В заключении представлены результаты, достигнутые Министерством внутренних дел Республики Сербии, Отделом по борьбе с высокотехнологичными преступлениями, а также соответствующими органами государств региона в сфере противодействия угрозам цифровой безопасности детей и молодёжи, с особым акцентом на успешные полицейские операции.

Ключевые слова: цифровая безопасность, Интернет, педофилия, полицейская операция.

DIGITAL SAFETY OF CHILDREN AND YOUTH

Abstract: Children and young people are today the most active users of modern high-tech tools and devices. Young people predominantly use social networks and, according to statistics from 2024, around 80 percent of the world's population between the ages of 15 and 24 have an active profile on social networks. The main problem discussed in the paper is the digital safety of children and young people and their protection from numerous security challenges. The paper will specifically discuss the dangers of child pornography, fraud and human trafficking, as the most dangerous and widespread digital risks for the population of children and young people. The aim of the paper is to clearly identify the main digital risks, the way they manifest themselves, and the ways to combat them. The paper uses analytical, descriptive and comparative methods. The conclusion outlines the results achieved by the Ministry of Internal Affairs, the High-Tech Crime Department of the Republic of Serbia, as well as countries in the region, in combating the challenges of digital safety for children and youth, with special emphasis on successful police actions.

Keywords: Digital security, Internet, pedophilia, police action.

УТИЦАЈ ПОСТОЈЕЋЕГ ЗАКОНОДАВНОГ ОКВИРА НА РАД ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЈЕДНОСТИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Жељко Зорић

Доц. др Жељко Зорић је директор сектора физичког обезбјеђења у агенцији
Sector Security,
zoric.zeljko@sectorsecurity.org

Душка Зорић

Апстракт: Током 2025. године проведено је истраживање у водећим агенцијама за физичко-техничку заштиту у Босни и Херцеговини, са тежиштем на њихово схватање утицаја постојећих законских рјешења на рад сектора приватне безбједности, као и познавање важећих законских рјешења. У истраживању је учествовало 15 експерата из руководних органа, док је подузорок чинило 30 директних извршиоца послова. Резултати истраживања ће послужити код креирања законских рјешења. Истраживање је спроведено методом полуструктурираног интервјуа. Главни циљ истраживања је да се прикупе квалитетни подаци о утицају постојећих законских рјешења на квалитет рада и обим послова. Претходних истраживања на ову тему у БиХ није било. Метода дескрипције је коришћена код анализе добијених одговора полуструктурираним интервјуом како би се добили одговори на питања Како? и Зашто? Истраживање се састојало од двије фазе: у првој фази истраживање је спроведено полуструктурираним интервјуом са административним особљем које управља радом, а у другој, ради продубљивања спознаја и разјашњења нејасноћа са директним извршиоцима послова.

Кључне ријечи: приватна безбједност, закон, ентитет, истраживање.

УВОД

О садржају појма приватне безбједности у теорији не постоји потпуна сагласност. Тако је приватна безбједност још 1976. године дефинисана у извјештају Владе САД као дјелатност приватно финансираних бизнис-ентитета и организација и samozапослених лица, који пружају услуге повезане са безбједношћу, специфицираној клијентели хонорарно, лицима или ентитетима који их унајмљују или упошљавају, или пак раде сами за себе, са циљем заштите људи, приватне имовине или интереса од различитих ризика.¹

Приватна безбједност се одређује и као безбједносни подсистем у систему националне безбједности, чији су основ дјеловања углавном уговори склопљени између субјеката који врше наведене послове и наручилаца послова, (Бајагић, 2007:13). При томе се синтагмом „приватни сектор безбједности“ означавају и комерцијалне услуге безбједности које пружају правна лица која су за то регистрована, као и приватне компаније које имају законске обавезе у погледу поштовања одређених безбједносно-заштитних стандарда и процедура, (Кековић, 2004:89).

У основи, могу се уочити два основна приступа дефинисању појма приватне безбједности – шири и ужи. Према ширем приступу приватна безбједност подразумијева скуп организованих облика дјеловања добровољног и комерцијално усмјереног недржавног особља, чије примарне дјелатности укључују супротстављање различитим облицима криминалног понашања. На тај начин дефинисана, приватна безбједност обухвата: добровољно ангажовање грађана, послове приватног обезбјеђења и приватну детективску, односно истражитељску дјелатност. Уже схватање одређује приватну безбједност као скуп правно заснованих дјелатности професионалног типа, ван оквира надлежности државних органа, организованих ради пружања одређених услуга заштите личне и имовинске сигурности грађана и прикупљања информација по наруџбини. На тај начин дефинисана, приватна безбједност обухвата: уговорно обезбјеђење (дјелатности приватних компанија и агенција специјализованих за пружање услуга физичко-техничког обезбјеђења на уговорној основи), сопствено унутрашње обезбјеђење и приватну детективску дјелатност, (Кесић, 2009:11). На основу наведеног, може се закључити да појам приватне безбједности има двојачко значење. С једне стране, он се може односити на пружање услуга безбједности које врше компаније у приватном власништву или на саме те услуге, односно послове безбједности који се врше на захтјев приватних лица или пословних субјеката. Такође, дозвољава се и могућност да неки државни орган ангажује приватну компанију за пружање одређених безбједносних

1 - Private Security: Report of the Task Force on Private Security, US Government Printing Office, Washington, DC, 1976. str.4.

услуга, чиме се и сам појам приватне безбједности неизбежно проширује (Митовић, Павловић, 2012:205).²

Дјелатности субјеката приватне безбједности обухватају широко подручје безбједности и заштите лица, имовине и пословања, које опсегом и квалитетом превазилази базичне безбједносне стандарде које држава гарантује сваком свом грађанину. Треба имати у виду да је у другој половини XX вијека на глобалном нивоу дошло до наглог раста и диверсификације послова које обављају актери приватне безбједности. Те дјелатности и послови се могу разврстати у сљедеће основне групе:

- приватне компаније за послове физичко-техничког обезбјеђења и заштите;
- детективске агенције (послови приватних истражитеља);
- агенције за безбједносни консалтинг, маркетинг и инжењеринг; предузетнике и појединце који као регистрованој дјелатност пружају одређене безбједносне услуге (детективи, савјетници, тјелохранитељи) и слично.

С тим у вези, најчешће радње и мјере које се у савременим условима примјењују у заштити лица, објеката и пословања су: мјере физичке и техничке заштите (изузетно и мјере противприслушне заштите), те мјере санитарно-техничке, биолошке, хемијске и здравствене заштите, (Даничић, Филиповић, 2015:58).

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Обезбјеђивање лица и имовине и приватна детективска дјелатност тек почетком 21. вијека се детаљније нормативно-правно уређује у БиХ, односно законским и подзаконским прописима, по први пут, се ближе одређују услови за оснивање и рад предузећа-агенција за обезбјеђења лица и имовине и приватна детективска дјелатност. Такође, прецизније се разрађују услови које морају задовољити лица која ће обављати послове физичке и техничке заштите, а у вези с тим прописује се и непосредан надзор надлежних државних органа, у првом реду Министарства унутрашњих послова над цјелокупном дјелатношћу наведених предузећа. Законом се, такође, утврђују стандарди које морају испуњавати како лица која оснивају агенције за обезбјеђење, тако и лица-припадници обезбјеђења, али и приватни детективи, (Јовичић:2012).

2 - Преузето из: Зборник радова, са научног скупа са међународним учешћем на тему: Босна и Херцеговина на балканском раскршћу транзиције, Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2019.

Приватна безбједност у Босни и Херцеговини формално-правно је успостављена 2002. године доношењем законских прописа на територији ентитета (Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине) и Брчко дистрикта БиХ.³ У том контексту, у Републици Српској донијет је Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности,⁴ у Федерацији Босне и Херцеговине донијет је Закон о заштити људи и имовине у Федерацији БиХ,⁵ а у Брчко дистрикту 2004. године донијет је закон сличан поменутом закону у Републици Српској.⁶ Наведеним законским прописима уређује се дјелатност сектора приватне безбједности, одређују услови за оснивање предузећа за обезбјеђење лица и имовине, права и обавезе припадника физичког обезбјеђења и приватних детектива, као и надзор над радом предузећа за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности. Детективска дјелатност у Републици Српској и Брчко дистрикту законом је предвиђена, а у Федерацији Босне и Херцеговине то није случај. Наведена рјешења указују на неуједначеност законских прописа из ове области. Посебно је потребно нагласити могућности коју нуди детективска дјелатност у приватном сектору безбједности, а што је у Босни и Херцеговини значајно запостављено у односу на земље Европске уније. Приватну безбједност у Босни и Херцеговини треба развијати и усклађивати са најбољим праксама у Европској унији и у свијету. „Овај сектор може да оствари позитиван утицај на друштво у цјелини, и да својим професионалним интегритетом допринесе контроли криминалитета, безбједности грађана, капитала и страних инвестиција, што су нужни предуслови за европску будућност Босне и Херцеговине.” (Вејновић, 2008:22).

Нормативно утврђеним стандардима, предузећа за обезбјеђење лица и имовине и детективске агенције, подстичу се на професионализацију и специјализацију кадрова, стандардизацију и модернизацију средстава и уређаја којима се врши обезбјеђење лица и објеката. Међутим, протеком одређеног времена поједина законска рјешења су се показала као непрактична и неефикасна. Изражена је проблематика код: прецизног дефинисања објеката које следује приватно обезбјеђење; онемогућавања рада припадницима физичког обезбјеђења у цивилном одијелу; употребу спрејева на бази одобрених хемијских спојева, као и електричних парализатора у самоодбрани; коришћења ротационог или трепћућег свјетла на службеним возилима агенција током вршења послова (обезбјеђење транспорта новца и вриједносних пошиљки, вршење послова интервенције, обезбјеђења ВИП личности...); прецизнијег образложења

3 - У периоду од 1996. до 2002. дошло је до напуштања концепта организованог и правног учешћа свих субјеката сигурности у заштити државне и друштвене имовине, преласком на тржишну економију и легитимну појаву више врста својине: државне, друштвене, приватне и др. Види детаљније: Даничић, М., Стајић, Јб. (2008). оп. цит, стр. 90

4 - Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности, Службени гласник Републике Српске, бр. 50/02, измјене и допуне 92/05.

5 - Закон о заштити људи и имовине у Федерацији БиХ, Службене новине ФБиХ, бр. 50/02.

6 - Ибидем.

коришћења посебно дресираних паса (паса трагача, паса нападача, паса обучених за откривање дрога и експлозива) на јавном простору, ван ограђеног простора који се обезбјеђује; прописивања одговарајућих одредби по којима би процјене угрожености објеката могло вршити и лице са завршеном школом друштвеног, а не само техничког смјера и сл. Као што је већ раније истакнуто Законом о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности уређује се дјелатност обезбјеђења лица и имовине, утврђују услови за оснивање предузећа, те обављање послова обезбјеђења лица и имовине. Тим законом уређује се и детективска дјелатност, те обављање детективских послова, права и обавезе приватних детектива, као и надзор над радом предузећа која обављају послове обезбјеђења лица и имовине и детективским агенцијама. Такође, протеклом одређеног времена указала се потреба да се размотри и посебно законско третирање проблематике приватне детективске дјелатности у односу на физичко-техничку заштиту. Наиме, специфичност рада приватних детектива у смислу њихових овлашћења усмјерених на прикупљање података, информација и материјалних доказа руководили су поједине земље Европске уније да детективску дјелатност посебно законски уреде водећи, између осталог, и рачуна о адекватном надзору и заштити приватности грађана.

Што се тиче професионалних и социјално-економских аспеката приватне безбједности у БиХ, у истраживањима која су до сада вршена, (Вејновић, Лалић, Шикман, 2010: 389), констатује се да нису у потпуности усклађена са предложеним европским моделом приватне безбједности. Наиме, како наводе аутори поменутог истраживања: "сматрамо да није довољно улагати само у материјално-техничке потенцијале приватних агенција за обезбјеђење, већ је потребно много више улагати у људске потенцијале. У том смилу, агенције за обезбјеђење лица и имовине требале би много више пажње да посвете питањима, као што су, избор и начин ангажовања припадника приватне безбједности, њихове обуке, а посебно специјалистичке, побољшању услова за рад, повећању плата и доприноса за њих, вођењу рачуна о здравственој њези припадника приватне безбједности, итд. Такође, сматрамо врло битним и корисним синдикално организовање припадника приватне безбједности, при чему је потребно на такав вид организовања гледати позитивно, те подстицати тај вид удруживања. Посебно би нагласили потребу развијања ширих и кориснијих међусобних односа приватних агенција за обезбјеђење лица и имовине и полицијских агенција, али и других агенција за спровођење закона. Ово је могуће постићи на различите начине, а један од њих је успостављање меморандума о сарадњи, али и развијању свијести о партнерском и заједничком дјеловању у истом циљу – "повећање безбједности грађана". На овај начин значајно би се унаприједио систем приватне безбједности у Босни и Херцеговини. Приватна безбједност у

БиХ, генерално гледано, оптерећена је законским и подзаконским актима који се доносе на нивоу БиХ, ентитета, кантона, дистрикта, што у коначном уноси конфузију у успостављање организацијске структуре компаније која се жели бавити пословима приватне безбједности, нарочито у набавци и коришћењу материјално-техничких средстава. Није ријетка појава да оно што је дозвољено у једном ентитету буде забрањено у другом, или оно што је дозвољено у једном кантону буде забрањено у другом.

Из наведеног се да закључити да је предмет истраживања утицај постојећег законодавног оквира на рад приватног сектора безбједности у Босни и Херцеговини.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања био је добијање информације од учеснике истраживања колико познају постојећа законска рјешења у области приватне безбједности у Босни и Херцеговини, као и добијање одговора на основна питања која се тичу потребе мијењања постојећих законских рјешења, односно како постојећа законска рјешења утичу на рад и зашто их је потребно мијењати.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Подаци за потребе истраживања су прикупљени током прве половине 2025. године. Сви судионици истраживања су упознати са циљем истраживања, као и начином спровођења истога. На почетку интервјуа сви учесници су замољени за сарадњу. Интервјуисање је обављено појединачно. Наглашено је да је интервјуисање добровољно и да ће њихови одговори бити доступни само аутору и бити искоришћени за потребе истраживања. Одговори су дати писаним путем без навођења личних података. Приликом интервјуисања није коришћено аудио или видео снимање интервјуа. Истраживање је реализоване са три агенције које врше послове на простору Босне и Херцеговине. Основни метод квалитативног истраживања је прикупљање података полуструктурисаним интервјуом. Аутор је у раду као помоћне методе у истраживању користио анализу садржаја и методу компарације. У овом истраживању учествовало је укупно 45 припадника приватног сектора безбједности подијељених у двије групе. Једну су чинили припадници административног особља, њих петнаест, а другу непосредни извршиоци послова, њих тридесет. Испитаници су природом свога посла равномјерно заступљени на простору цијеле Босне и Херцеговине. Под административним особљем подразумијевају се запослени у агенцијама приватне безбједности који врше руководне послове. Извршиоци послова су сертификовани радници ангажовани на пословима физичке заштите или пословима техничке службе.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

Проведено истраживање довело је до низа важних сазнања о ограничењу усвајања и пружања нових услуга које су узроковане застарјелошћу постојећих законских рјешења. Може се закључити да већина интервјуисаних познаје законске и подзаконске акте који су важни за њихов опис радног мјеста. Скоро сви испитаници имају примједбе које су суштински везане за ограничења пружања нових услуга приватног сектора безбједности.

На питање: Да ли потпуно познајете законе којима се регулише рад приватног сектора безбједности у ентитетима и дистрикту, сви испитаници из административног особља су одговорили да их познају у потпуности. Закључак је да више закона који регулишу исту материју отежавају пружање услуга, али истовремено се уважава надлежност ентитета и дистрикта у регулисању ове облсти, односно децентрализација приватног сектора безбједности у Босни и Херцеговини.

На питање: Да ли сте сагласни са одредбама закона о одговорности за исправност система техничке заштите, сви испитаници су одговорили негативно. Законом на свим нивоима (мисли се на ентитете и дистрикт Брчко), дефинисано је да привредна друштва која обављају послове обезбјеђења лица и имовине одговорају за исправност уграђене техничке опреме, што подразумева обезбјеђену службу за редовно одржавање и поправак уграђених уређаја и опреме. Сви испитаници сматрају да одговорност треба бити на кориснику уграђене опреме. Врло често у пракси клијент не жели поправљати неисправну опрему, најчешћи разлог је смањење трошкова. Постоји потреба дефинисати обавезне шестомјесечне прегледе и учинити клијента одговорним за поступање по записнику са прегледа.

Изузетну пажњу испитаника изазвало је питање које се односило на набавку и држање ватреног оружја. Законом у Републици Српској и дистрикту Брчко је дефинисано да се привредном друштву које обавља послове физичког обезбјеђења дозвољава набавка прописане врсте кратког ватреног оружја за највише 50% запослених који према акту о систематизацији, у обављању послова обезбјеђења лица и имовине могу носити ватрено оружје за самоодбрану. Изузетно, привредно друштво може, на основу одобрења полиције, набавити већу количину ватреног оружја. Ова одредба вриједи само у Републици Српској и дистрикту Брчко. Као таква прихватљива је за већину испитаника. У Федерацији Босне и Херцеговине је дефинисано да је могуће набавити највише 50% комада кратког ватреног оружја у односу на број пријављених сертификованих радника. Ово законско рјешење је за све испитанике потпуно неприхватљиво. Уколико би се агенција специјализовала само за вршење послова који захтијевају наоружне раднике исто би било немогуће због ограничења у набавци броја ватреног оружја.

Ово је нарочито изражено код обезбјеђења финансијских установа. На примјер, уколико би се агенција специјализовала само за пружање услуга транспорта новца дошла би у колизију са више законских рјешења која дефинишу ову дјелатност. Законом о агенцијама за приватну безбједност је дефинисано да сви радници транспорта морају бити наоружани. Ова одредба се истовремено коси са одредбом закона у Федерацији Босне и Херцеговине која каже да смије бити наоружано само 50% сертификованих радника!

Заинтересованост за критички осврт одредби закона који дефинишу рад приватних агенција испитаници су показали приликом одговара на питање које се тичало познавања и примјене овлашћења у приватном сектору безбједности. Током интервјуисања сви испитаници су показали да у потпуности познају овлашћења која смију користити у свом раду:

- утврди идентитет лица које улази у објекат, односно излази из објекта или улази у простор, односно излази из простора који се обезбјеђује,
- нареди лицу које ремети прописани ред и мир удаљавање из простора или из објекта који се обезбјеђује,
- забрани неовлашћеним лицима приступ објектима или простору који се обезбјеђује,
- задржи лице које је у простору или у објекту који обезбјеђује затекао у вршењу кривичног дјела, до доласка полиције, и
- прегледа возило или лице на улазу у простор или објекат који се обезбјеђује и на излазу из њега.

Већина испитаника сматра да је неопходно законом регулисати допуну овлашћења везивањем јер је исто неопходно у појединим високоризичним ситуацијама код обезбјеђења штићених вриједности. Сви испитаници сматрају да није оправдано да радник физичког обезбјеђења (уколико је наоружан) и службе интервенција има право користити ватрено оружје, а да нема право користити заштитна средства на бази хемијских супстанци и електрицитета.

Питање везано за вријеме и начин ангажовања помоћног особља у приватном сектору безбједности се реализовало током интервјуа, што је било оправдано. Оправданост је видљива из образложења одговора на ово питање, као и заинтересованости испитаника да се о њему разговара. Законима је дефинисано да привредно друштво може приликом обезбјеђивања великих јавних скупова, када је за њихово обезбјеђење потребно више од 30 припадника, ангажовати и помоћне припаднике обезбјеђења ради пружања помоћи у обезбјеђењу, и то на сваког сертификованог припадника обезбјеђења максимално по четири помоћна припадника обезбјеђења. Привредно друштво које врши повремено ангажовање помоћних припадника обезбјеђења мора имати попис тих припадника и за сваког од њих сагласност надлежне полицијске управе за ангажовање на пословима помоћног припадника обезбјеђења.

Ова могућност не постоји на територији Федерације Босне и Херцеговине. Већина испитаника сматра, да у циљу унапређења рада приватног сектора безбједности, треба дефинисати колико временски траје ангажовање помоћних припадника. Такође, велико ограничење представља спор процес добијања сагласности од стране полиције за коришћење помоћних радника. У пракси се догађа да потреба за овим видом услуге углавном буде тражена на пет до десет дана прије самог њеног почетка, а на сагласност за помоћне раднике од стране полиције се обично чека око шездесет дана. На овај начин губе се послови, а што опет негативно утиче на приватни сектор безбједности, који је у коначном профитни субјект безбједности.

Највише полемике и истовјетних одговора током интервјуа изазвало је питање које се тиче предуслова које треба испунити сертификовано лице за вршење послова техничког обезбјеђења. Законом је дефинисано да лице које има средњу стручну спрему техничке струке, може добити овлашћење за обављање послова техничког обезбјеђења и за послове постављања заштитно-алармних система, те одржавање техничких уређаја и средстава. Овакво законско рјешење у себи има одређене дискриминаторске ставове којима се директно негира могућност преквалификације за вршење послова техничког обезбјеђења. Уколико се зна да је у данашње вријеме када постоји недостатак школоване и квалификоване радне снаге, у скоро свим привредним гранама дозвољена је преквалификација, просто је парадоксално да то није могуће у приватном сектору безбједности.

Питање које је заједничко за оба ентитета и дистрикт Брчко је свакако оно које се односи на процес организације обуке у ентитетима. Највише приједлога о потреби усвајања новог закона у области обуке кадрова заснива се на до сада врло отежаном организовању процеса обуке будућих радника у физичко-техничком обезбјеђењу. У оба ентитета обука и полагање се организује у министарству унутрашњих послова, а што има одређена ограничења. На обуку се чека, у просјеку, око осам мјесеци. Ово из разлога што полиција формира одређену групу за обуку, обично око тридесет, и тек тада започиње процес обуке.

Проблем је у томе што кандидат за рад у агенцији тражи одмах запослење, а не за осам до десет мјесеци. У пракси се често догађа да оног тренутка када кандидат буде позван на обуку исту одбије са образложењем да је већ одавно запослен у некој другој привредној грани и да више није заинтересован за процес обуке и сертификацију.

Већина испитаника се слаже да се процес обуке спроводи слично као и у Републици Србији. Односно да агенција спроведе обуку по наставном плану и програму који полиција одобрава и да се полагање испита врши пред комисијом коју формира министарство унутрашњих послова. На овај начин процес обуке, полагање и сама сертификације би трајала максимално тридесет дана.

Питање које је испитанике затекло углавном неспремне, а самим тим и

давање одговора који нису потпуно релевантни односило се на могућност запошљавања страних држављана у сектору приватне безбједности. На питање: Да ли сте сагласни да се законом регулише могућност запошљавања страних држављана у сектору приватне безбједности, мишљења испитаника су подијељена. Испитаници су сагласни да је нужно страним радницима омогућити запослење у приватном сектору безбједности. Ми смо данас свјedoци да скоро све привредне гране у земљи и окружењу запошљавају под одређеним условима стране раднике. Не постоји разлог да приватни сектор буде дискриминисан и да му се не омогући запошљавање страних држављана. Истовремено се већина испитаника слаже да је тешко извршити безбједносну провјеру за те раднике, као и превазићи језичке баријере. Но, сигурни су да се могу пронаћи послови на којима би се могли ангажовати ови радници. Првенствено се мисли на вршење послова на којима се не користи ватрено оружје и на којима је вербална комуникација минимална.

ЗАКЉУЧАК

Ово истраживање има неколико заједничких закључака:

- Сви испитаници познају законска рјешења која су битна за вршење њихових послова у сектору приватне безбједности;
- Сви испитаници сматрају да постоји потреба усвајања новог закона којим би се регулисао рад приватног сектора безбједности базиран на захтјевима тржишта и савремених техничких рјешења на пољу заштите имовине и лица на нивоу Републике Српске, Федерације Босне и Херцеговине и дистрикта Брчко;
- Постоји потреба сталног праћења савремених трендова на пољу развоја приватног сектора безбједности;
- Постоји потреба проширивања сарадње и развијања партнерских односа са другим субјектима безбједности, посебно са полицијским структурама на свим нивоима Босне и Херцеговине.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајагић, М. (2007). Основи безбједности, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
- Вејновић, Д., Лалић, В., Шикман, М. (2010). Private Security in Bosnia and Herzegovina, Urbanization, Policing, and Security. In. Gary Cordner, AnnMarie Cordner, Dilip K. Das (Eds.), International Police Executive Symposium, CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Даничић, М., Филиповић, В. (2015). Приватна безбедност, Универзитет Унион у Београду, Факултет за правне и пословне студије др Лазар Вркетић, Нови Сад
- Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности, Службени гласник Републике Српске, бр. 50/02, измјене и допуне 92/05.
- Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности Брчко дистрикта, Сл. гласник Брчко дистрикта БиХ", бр. 27/2004, 15/2005 и 37/2005
- Закон о заштити људи и имовине у Федерацији БиХ, Службене новине ФБиХ, бр. 50/02.
- Јовичић, Д. (2012). Детективска дјелатност, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука
- Кековић, З. (2004). Недржавни сектор безбједности:Како до стандарда? , Перјаник бр.5, Подгорица
- Кесић, З. (2009). Приватни сектор у контроли криминалитета, Досије студио, Београд
- Митровић, Љ., Павловић, Г. (2012). Систем безбједности Босне и Херцеговине – правни аспекти и актуелно стање“, Међународно удружење научних радника – АИС, Бања Лука
- Private Security: Report of the Task Force on Private Security, US Government Printing Office, Washington,DC,1976.

ВЛИЯНИЕ СУЩЕСТВУЮЩЕЙ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ БАЗЫ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧАСТНОГО СЕКТОРА БЕЗОПАСНОСТИ В БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЕ

Аннотация: В течение 2025 года было проведено исследование в ведущих агентствах физико-технической охраны в Боснии и Герцеговине, с акцентом на их восприятие влияния существующих законодательных норм на работу сектора частной безопасности, а также на знание действующих законодательных актов. В исследовании приняли участие 15 экспертов из руководящих органов, а подвыборку составили 30 непосредственных исполнителей работ. Результаты исследования будут использованы при разработке законодательных решений. Исследование проводилось методом полуструктурированного интервью. Основная цель исследования заключалась в сборе качественных данных о влиянии существующих законодательных норм на качество работы и объем выполняемых задач. Ранее исследований на эту тему в Боснии и Герцеговине не проводилось. Метод дескрипции использовался при анализе ответов, полученных в ходе полуструктурированных интервью, для получения ответов на вопросы «Как?» и «Почему?». Исследование состояло из двух фаз: на первой фазе проводилось полуструктурированное интервью с административным персоналом, управляющим деятельностью, а на второй фазе — с непосредственными исполнителями работ для углубления понимания и прояснения возникающих вопросов.

Ключевые слова: частная безопасность, закон, субъект (энтитет), исследование.

THE IMPACT OF THE EXISTING LEGAL FRAMEWORK ON THE WORK OF THE PRIVATE SECURITY SECTOR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: In 2025, a study was conducted in leading physical and technical security agencies in Bosnia and Herzegovina, focusing on their perception of the impact of existing legal regulations on the operations of the private security sector, as well as their knowledge of applicable laws. The study involved 15 experts from managerial bodies, while a sub-sample consisted of 30 direct task performers. The results of the study will serve as a basis for developing legislative measures. The research was conducted using the semi-structured interview method. The main objective of the study was to collect qualitative data on the influence of existing legal regulations on work quality and task volume. No previous research on this topic had been conducted in Bosnia and Herzegovina. The descriptive method was applied to analyze the responses obtained from semi-structured interviews, addressing the questions “How?” and “Why?” The study consisted of two phases: in the first phase, semi-structured interviews were conducted with administrative personnel managing operations, and in the second phase, interviews were held with direct task performers to deepen understanding and clarify any ambiguities.

Keywords: private security, law, entity, research.

СТРАТЕГИЈСКО ОКРУЖЕЊЕ ПОСЛЕ 2020: ИЗАЗОВИ ЗА СТРАТЕГИЈУ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ¹

Милош Р. Миленковић

Пуковник др Милош Р. Миленковић, научни сарадник,
Џ Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду
milos.milenkovic@mod.gov.rs,

Апстракт: Стратегијско окружење Републике Србије након 2020. године претрпело је дубоке и убрзане трансформације које имају непосредне импликације на националну безбедност државе. Рат у Украјини, војна интервенција САД у Венуцели, интензивирање ривалства великих сила и милитаризација Европе довели су до слабљења мултилатерализма и враћања блоковских подела у европску безбедносну архитектуру. У региону Западног Балкана приметна је стагнација у процесу европских интеграција, продубљивање политичких тензија и повећање безбедносних ризика, док питање Косова и Метохије остаје дуготрајни извор нестабилности. Истовремено, економски и енергетски шокови, депопулациони трендови и експанзија хибридних и сајбер претњи повећавају рањивост државе и друштва. Сви ти процеси и безбедносни трендови указују да је пожељно и оправдано системски преиспитати постојећа стратегијска полазишта у Стратегији националне безбедности Републике Србије. Правилно препознато стратегијско окружење, предуслов је за правилно дефинисање потребних националних капацитета, као и адекватних одговора на актуелне изазове ризике и претње које произилазе из савремених и промењених глобалних и регионалних околности.

Кључне речи: стратегијско окружење; национална безбедност; Србија; геополитичке промене; европска безбедност; хибридне претње.

1 - Рад је настао као резултат рада на пројекту „Претпоставке оптималне имплементације концепта тоталне одбране у Републици Србији“, који се реализује у Институту за стратегијска истраживања, Универзитета одбране у Београду, Министарства одбране Р. Србије.

УВОД

Стратегијско окружење представља кључну категорију савременог безбедносног планирања, јер обухвата укупност међународних, регионалних и унутрашњих услова и процеса који утичу на позицију државе, остваривање њених интереса и ниво безбедности друштва (Buzan, Wæver & de Wilde, 1998; Yarger, 2006). Оно се може разумети и као „систем (међусобних) односа и повезаности великог броја фактора који на различите начине утичу на одређени субјекат“, у овом случају државу, а у овом раду конкретно Србију (Stojković & Radović, 2017: 7). Стратегијско окружење обухвата унутрашње и спољне услове, односе и процесе, као и трендове, изазове, претње и могућности који утичу на успех државе у односу на друге актере, физичко окружење, неизвесност и могуће правце будућег развоја (Yarger, 2006: 17). То је уједно и динамичан, сложен и вишедимензионалан склоп чинилаца чији се утицаји мењају у складу са трансформацијом глобалне расподеле моћи, развојем технологија, политичким процесима у окружењу, као и променама унутрашњег карактера државе. Управо зато, правилно поимање стратегијског окружења има фундаменталан значај за креирање и имплементацију националних стратегија, јер од квалитета анализе зависи благовременост и адекватна припрема одбрамбених, спољнополитичких, економских и других важних друштвених одлука. Лоше процењени трендови и погрешне претпоставке могу резултирати озбиљним стратегијским заблудама, као што су недовољно улагање у критичне капацитете, превид нових претњи и одсуство припреме за кризе које генерише спољно окружење.

Важно је то што се у анализи стратегијског окружења у обзир узима међународни поредак, глобална структура моћи, односи великих сила, међународне институције, геоекономски процеси и трансформације безбедносних парадигми и сви други глобални и међународни процеси који се нужно рефлектују на судбину сваке државе појединачно (Waltz, 1979; Kegli & Vitkof, 2006, Simić, 2009). Исто тако треба бити свестан да анализа стратегијског окружења не сме бити сведена само на безбедносне ризике у ужем смислу посматрано, већ мора да обухвати читав спектар појава и процеса који утичу на стабилност и развој државе и друштва, нпр. политичке, економске, демографске, техничко-техилошке и друге факторе. Стога, Стратегија националне безбедности РС (СНБ РС) анализира стратегијско окружење као свеукупност фактора који обликују државну моћ и безбедност, док Стратегија одбране РС (СО РС) фокус помера на безбедносно окружење као ужу подцелину, која се односи превасходно на војно-политичке односе и могућност оружане претње, као и друге факторе који директније утичу на мир, стабилност и националну безбедност (СНБ РС, 2019; СО РС, 2019). У том смислу однос између стратегијског и безбедносног окружења је однос општег и посебног, тј. ширег и ужег оквира посматрања безбедносне парадигме.

Ради правилног закључивања, методолошки приступ у анализи стратегијског окружења мора бити заснован на интеграцији више аналитичких перспектива. У овом раду користиће се анализа постојећег нормативно-стратегијског оквира, затим процена трендова у међународним односима на основу релевантних академских и стручних извора, као и компаративна анализа података који се односе на стање пре и после 2020. године. У ту сврху биће креиран посебан аналитички модел, заснован на седам категорија кроз које ће се анализирати стратегијско окружење пре и после 2020. године, имајући у виду да је СНБ РС донета 27. децембра 2019. године, те да је њена практична примена почела заправо тек 2020. године.

У самом тексту СНБ РС нема јасне структуре кроз коју се стратегијско окружење Р. Србије сагледава. Поједини аутори стратегијско окружење Р. Србије разматрају кроз мултисекторски модел заснован на безбедносним, политичким, економским, друштвеним, технолошким, информационим еколошким и осталим факторима, који у међусобном дејству обликују специфичан стратегијски контекст у коме се Србија налази (Stojković & Radović, 2017). Међутим, аутор овог рада се определио за другачији аналитички модел стратегијског окружења дефинисаног СНБ РС који обухвата следећих седам категорија: (1) глобални поредак и међународне односе, (2) европску безбедносну архитектуру, (3) регион Југоисточне Европе, (4) Косово и Метохију, (5) економску и енергетску безбедност, (6) социо-демографске изазове, као и (7) техничко-технолошко, сајбер и хибридно окружење. Овај комбиновани аналитички модел, заснива се на различитим нивоима анализе (глобални, регионални, национални) који се првенствено сагледавају кроз политички и безбедносни сектор, али уважавајући и групишући друге факторе попут демографских, економских, техничко-технолошких и др. који детерминишу стратегијско окружење Србије. Аутор сматра да је такав аналитички модел концептуално интегративан, просторно и политички фокусиран, временски одређен и методолошки утемељен, те да је стога примерен и примењив за анализу стратегијског окружења Р. Србије у контексту важеће Стратегије националне безбедности.

СТРАТЕГИЈСКО ОКРУЖЕЊЕ У СТРАТЕГИЈИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

72

Процена стратегијског окружења у СНБ РС представља полазиште за дефинисање виталних националних интереса, стратегијских циљева и мера заштите националне безбедности. На *глобалном нивоу*, актуелна СНБ РС полази од оцене да се политички, економски и безбедносни односи одвијају у мултиполарном и мултилатералном поретку, у којем

су уравнотежење моћи и сложена међузависност држава доминантне карактеристике савременог света. Правилно се идентификује „забрињавајућа тенденција заоштравања односа између великих сила, условљена надметањем за остваривање њихових супротстављених интереса и промену постојећих сфера утицаја“. Уочава се да постоји низ ризика, од кршења међународног права, праксе превентивног напада и војног интервенционизма, преко тероризма и организованог криминала, до регионалних ратова и финансијских криза. Наглашава да је ризик од војног сукоба глобалних размера „знатно умањен“, али да се ипак „не може у потпуности искључити“ (СНБ РС, 2019). Оваква оцена ослања се на логику међузависности и институционалне сарадње, карактеристичну за теорију комплексне међузависности (Keohane & Nye, 2012), али сада видимо и да недовољно проблематизује растуће ривалство великих сила које је било уочљиво већ након кризе у Украјини 2014. године. Стратегија зато глобални поредак описује више полазећи од нормативног идеала мултилатерализма сматрајући да „интегративни процеси у области безбедности, као и растућа политичка, економска и културна сарадња, значајно смањују ризике сукобљавања држава“ (СНБ РС, 2019). Уочавајући релативно добро глобалне изазове у тренутку када је писана, Стратегија ипак није могла да предвиди глобалне догађаје који ће постати важни за оцену њене валидности после 2020. године.

Европска безбедносна архитектура у СНБ РС представљена је као простор у којем Европска унија и НАТО имају кључну стабилизујућу улогу, са претпоставком да је ризик од већих оружаних сукоба у Европи низак, иако не и у потпуности елиминисан. Указује се на проблеме са којима се ЕУ суочава, од тероризма и миграција до финансијских и политичких криза, али се истовремено поставља очекивање да ће се они решавати у оквирима постојећих институција и политика, те да ће процеси интеграције и реформе допринети учвршћивању стабилности. Србија је у овом оквиру позиционирана као држава која стратегијски тежи чланству у ЕУ и развија партнерску сарадњу са НАТО у оквиру програма Партнерство за мир, уз очување војне неутралности (СНБ РС, 2019). То значи да је европско окружење у документу схваћено као простор изражене међузависности држава, активне улоге међународних институција и интеграционих процеса (пре свега ЕУ), али и простор који прате одређени проблеми, због чега се безбедност Европе пре сагледава као процес који захтева континуирано управљање, сарадњу и прилагођавање, а не као трајно стабилно стање.

Када је реч о региону Југоисточне Европе, СНБ РС полази од сложене и противречне безбедносне слике, у којој се истовремено препознају потенцијали за сарадњу и бројни проблеми који већ дугорочно карактеришу овај регион. Са једне стране, указује се на значај демократских вредности, дијалога, регионалне сарадње и процеса европских интеграција као фактора који могу допринети стабилизацији региона. Са друге стране,

регион се описује као простор оптерећен нерешеним билатералним споровима, сепаратистичким тежњама, етничким и верским екстремизмом, организованим криминалом, миграционим притисцима и институционалним слабостима појединих држава. Посебно се истиче да покушаји ревизије Дејтонског мировног споразума у Босни и Херцеговини, као и настојања ка реализацији великодржавних пројеката и промени међународно признатих граница (конкретно пројект „Велике Албаније“), представљају значајан извор нестабилности, додатно појачан јачањем националистичких и верских екстремистичких покрета. (СНБ РС, 2019). У том контексту, Стратегија не полази од претпоставке брзе или извесне стабилизације, већ регион Југоисточне Европе сагледава као дугорочно осетљиво безбедносно окружење у којем су позитивни помаи условљени континуираном сарадњом, политичком вољом и ширим међународним околностима.

Посебну и централну целину у процени стратегијског окружења чини постојање Косова и Метохије, које СНБ РС третира као један од најзначајнијих дугорочних безбедносних изазова. Стратегија недвосмислено истиче да је једнострано проглашена независност Косова и Метохије противправна и супротна међународном праву, те да представља директну претњу суверенитету и територијалном интегритету Р. Србије. Безбедносна ситуација у јужној српској покрајини оцењује се знатно неповољнијом у односу на остатак региона, при чему се указује на угрожавање личне и имовинске безбедности српског и другог неалбанског становништва, присуство организованог криминала, корупције, верског екстремизма и ризика од тероризма. Посебно се наглашава да непоштовање и неиспуњавање преузетих обавеза из Бриселског дијалога додатно усложњава безбедносно и политичко стање на терену. Истовремено, улога Уједињених нација и међународног присуства (УНМИК, КФОР, ОЕБС) представља једно од кључних стратегијских полазишта Србије у заштити државних и националних интереса на том простору (СНБ РС, 2019). Косово и Метохија се, стога, у Стратегији посматра као централно безбедносно, политичко и државно питање, тесно повезано са унутрашњом стабилношћу, регионалним односима и међународним положајем Србије.

У економској и енергетској димензији стратегијско окружење у СНБ РС описује се као сложено и оптерећено бројним ризицима, али и као област у којој међузависност и интеграција могу представљати факторе стабилизације. Указује се на ограничене домаће енергетске ресурсе, неравномерну географску расподелу, као и на високу зависност од увоза и осетљивост на поремећаје на глобалном енергетском тржишту. Економска криза се препознаје као генератор бројних глобалних безбедносних проблема. Експлицитно се наводи да на безбедност Р. Србије „неповољно утиче и ниво њене привредне развијености“ и велике регионалне разлике. (СНБ РС, 2019). Посебан значај придаје се

развоју инфраструктурних пројеката, регионалном енергетском повезивању и учешћу у Енергетској заједници као начинима за јачање енергетске сигурности. Економска безбедност се истовремено сагледава кроз ризике глобалних финансијских криза, јавног дуга, незапослености и недовољних инвестиција, при чему се структурне реформе и регионална економска сарадња препознају као неопходни, али дугорочни и неизвесни процеси, а не као гаранција стабилности.

Социо-демографска димензија стратегијског окружења у СНБ РС препозната је као један од кључних дугорочних изазова, са потенцијално озбиљним последицама по економски развој, систем одбране и укупну друштвену кохезију. Указује се на ниску стопу наталитета, старење становништва, унутрашње миграције и одлив младог и образованог становништва као на процесе који слабе националне капацитете. Ирегуларне миграције повезане са кризама у другим деловима света такође се препознају као безбедносни ризик, пре свега због могућих последица по јавну безбедност и друштвену стабилност (СНБ РС, 2019). Иако се истиче улога државних политика у ублажавању ових процеса, Стратегија не нуди јасне гаранције њихове ефикасности, већ социо-демографске изазове третира као трајан структурни проблем.

У *техничко-технолошкој, сајбер и хибридној димензији* СНБ РС указује на убрзани научно-технолошки развој, дигитализацију и ширење информационих технологија као факторе који значајно усложњавају стратегијско окружење. Истиче се да савремене технологије отварају могућности за економски развој и модернизацију државе, али истовремено стварају нове безбедносне ризике, укључујући сајбер шпијунажу, нападе на критичну инфраструктуру, злоупотребу података и ширење дезинформација (СНБ РС, 2019). Ипак, у Стратегији се ове претње третирају пре као нова област безбедносног деловања, него као доминантно поље савремених конфронтација, што указује на извесно заостајање у односу на новије приступе у теорији и пракси безбедности.

ПРОМЕНЕ У СТРАТЕГИЈСКОМ ОКРУЖЕЊУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ПОСЛЕ 2020. ГОДИНЕ

Сагледано у целини, актуелна СНБ РС нуди широк и на моменте веома детаљан опис стратегијског окружења, у складу са проширеним концептом безбедности. Врло критички се сагледавају све димензије стратегијског окружења и у датим околностима и времену, прилично реално. Иако се у самој Стратегији каже да „савремени свет карактеришу међузависност, непредвидивост, као и изузетно комплексни изазови, ризици и претње безбедности држава и грађана“, многи догађаји и процеси који су се збили

или убрзали након 2020. године указују да постоји простор за ново сагледавање стратегијског окружења (СНБ РС, 2019). Ово поглавље ће се управо бавити тим кључним променама након 2020. године.

Када је реч о глобалном поређењу и међународним односима, период након 2020. године обележен је дубоким поремећајем постојећих механизма глобалне стабилности, слабљењем мултилатералних односа и ескалацијом геополитичког надметања. Ови процеси постали су посебно видљиви након избијања рата у Украјини 2022. године, који је убрзао блоковску поларизацију, обновио логику војног одвраћања и подстакао нову трку у наоружању (A New Agenda for Peace, 2023). Истовремено, међународна конкуренција све више се одвија кроз хибридне инструменте моћи, укључујући сајбер операције, економску присилу, контролу технолошких ланаца и манипулацију информационим простором, што додатно сужава простор за политику војне неутралности као одржив модел за мале и средње државе (Farrell & Newman, 2019; Митровић & Николић, 2022). Поновним избором Доналда Трампа за председника САД у јануару 2025. године, стратешко ривалство између САД и НР Кине добија додатну динамику, посебно у домену технологије, трговине и безбедности, што појачава притиске на државе које настоје да одрже равнотежу сарађујући са обе стране (NSS USA, 2025). Војна интервенција САД у Венецуели првих дана 2026. године уноси нову нестабилност и урушава принципе УН, чиме се још једном потврдила супремација силе над међународним правом (РТС – Ухапшени Мадуро, 2026). За Србију, оваква трансформација глобалног окружења представља озбиљан изазов, будући да су њени кључни глобални партнери међусобно супротстављени кроз најмање два табора. Истовремено на Србију се од почетка украјинског-руског сукоба врши притисак са захтевом за усклађивање са безбедносном политиком ЕУ и санкцијама према Русији (EU sanctions against Russia, 2022; U.S. Relations with Serbia, 2023). У таквим околностима, стратегија балансирања постаје све теже одржива, а маневарски простор у спољној политици Србије се знатно сужава.

У односу на европску безбедносну архитектуру, последице рата у Украјини довеле су до највеће реконфигурације система безбедности у Европи од краја Хладног рата. НАТО је значајно ојачао источно крило, проширен је на Финску и Шведску, а буџети за одбрану већине чланица бележе убрзан раст (Vilnius Communiqué, 2023). Европска унија је, први пут, дефинисала *Strategic Compass* као инструмент за јачање одбрамбених капацитета и смањење зависности од спољних безбедносних партнера (Strategic Compass, 2022). И поред тога, ЕУ показује ограничене способности да самостално одговори на изазове колективне безбедности, што и даље одржава доминантну улогу НАТО у Европи. Међутим, оштра реторика Доналда Трампа да Гренланд, који је део територије НАТО чланице Данске, треба да припадне САД из безбе-

дносних и геостратешких разлога, наговештава кризу тог војног савеза. За Србију, која је војно неутрална, овај развој има двострук ефекат: (1) повећан геополитички значај простора тзв. Западног Балкана као зоне „безбедносне празнине“ у оквиру евроатлантског простора; (2) растући притисак на Србију да се јасно спљнополитички одреди. Политика сарадње са НАТО кроз Партнерство за мир остаје функционална, али сужени маневарски простор у Европи условио је да чак и формално одржавање неутралне позиције има све већу цену (Eighth Progress Report, 2023). У политичком смислу, ЕУ још више појачава условљавање евроинтеграција напредком у нормализацији односа са Приштином и већим усклађивањем Србије са Заједничком спољном и безбедносном политиком ЕУ (Serbia Report, 2025).

Из регионалне перспективе стратегијског окружења, регион Југоисточне Европе након 2020. године постаје знатно напетији, а државе неинтегрисане у ЕУ поново добијају карактеристике безбедносне „сиве зоне“ у широј европској архитектури (Serbia Report, 2025; Суботић, 2024 и 2025; Благојевић & Суботић, 2025). Посебно изражен фактор нестабилности представља продубљивање политичке кризе у Босни и Херцеговини, у којој питања уставне структуре, надлежности ентитета и положаја Републике Српске продуктују политичку и безбедносну нестабилност, често и блокаду институција са потенцијалом за ескалацију кризе (OHR Report, 2025). Истовремено, регионално окружење додатно је оптерећено новим облицима безбедносног повезивања, конкретно потписивање декларације о сарадњи у области одбране између Хрватске, Албаније и тзв. Косова, што званичници у Београду тумаче као фактор дестабилизације и сигнал стварања нових линија конфронтације у региону (Joint Declaration, 2025; РТС – Домети војног споразума, 2025). У таквим условима, читав регион остаје простор повећане осетљивости на политичке притиске, хибридне ризике и спољне утицаје, док се Србија, као држава централне позиције и највећа економија региона, налази истовремено у улози кључног регионалног актера и државе изложене интензивнијим безбедносним и политичким изазовима (Serbia Report, 2025).

У погледу Косова и Метохије, безбедносна ситуација након 2020. године значајно је погоршана и представља један од најакутнијих изазова за Србију. И поред присуства КФОР-а, долазило је до низа безбедносних инцидената и кризних ситуација које потврђују висок степен нестабилности, посебно у српским срединама, уз наставак политичких и институционалних притисака на српску заједницу (NATO's role in Kosovo, 2023). Додатно, процес наоружавања и технолошког јачања безбедносних структура у Приштини, уз снажну подршку Турске, постаје све видљивији фактор ризика, укључујући набавку беспилотних летелица, ширење набавки савременог наоружања и планове за развој домаће производње муниције и дронова, супротно Резолуцији СБ УН 1244, што Србија види као дугорочно нарушавање безбедносне равнотеже (Reuters – Defence Spending and Production, 2025; РТС – Милитаризација Приштине, 2026). Паралелно, у

званичном српском дискурсу наглашава се да ова динамика представља директну безбедносну претњу Србима на КиМ и да има шири регионални карактер, нарочито у контексту нових безбедносних повезивања у окружењу (РТС – Милитаризација Приштине, 2026; РТС – После акције у Венецуели, 2026). У таквим околностима, очекивања ЕУ у погледу „нормализације односа“ стављају питање КиМ у само језгро условљавања европских интеграција Србије, што директно нарушава основна полазишта СНБ РС и претпоставке да је очување суверенитета и територијалног интегритета реално остварив циљ кроз ослањање на међународно право (СНБ РС, 2019; Serbia Report, 2025).

Када је реч о економској и енергетској безбедности, санкције и рестрикције увоза руских енергената због рата у Украјини, креирали су нову економску географију Европе и додатно политизовали енергетске токове. Након 2022. године Србија је ушла у период изражених притисака и ризика, што потврђују и коначни подаци РЗС за 2023.г. који говоре да Србија задржава изразиту структурну зависност од увоза природног гаса имајући у виду да увоз вишеструко превазилази домаћу производњу, што енергетски систем чини осетљивим на поремећаје снабдевања и ценовне шокове (РЗС – Енергетски биланси, 2023). И поред настојања да се диверзификују извори, зависност Србије од руског гаса остаје врло висока. Према подацима РЗС које преноси Радио слободна Европа, удео руског гаса у укупном увозу Србије у прва четири месеца 2025. износио је око 80%, што указује да ће зависност од доминантног добављача бити фактор стратегијске рањивости и у наредном периоду (Манојловић, 2025). У условима ширих геополитичких притисака и политике санкција које спроводе САД и ЕУ, на мети америчких санкција нашла се и Нафтна индустрија Србије (НИС), које су довеле до обуставе рада једине рафинерије у Србији док се у тој компанији у потпуности не замени руски удео власништва. (Санкције НИС-у, 2026). Према званичном прегледу РЗС за 2025. годину, кључни индикатори (раст БДП, инфлација и јавни дуг) остају стабилни иако је раст БДП износио мање од пројектованог, свега 2%, а инфлација 2,8% (РЗС – Економска кретања, 2025). У наредном периоду економска и енергетска безбедност постају све значајнији параметар националне безбедности, који захтева стратегијски приступ и развој инфраструктуре ради неопходне диверзификације снабдевања енергентима.

У области социо-демографских кретања, негативни трендови у Србији постају један од најдубљих структурних изазова националне безбедности. Србија наставља да бележи депопулацију и негативан природни прираштај, што истовремено сужава кадровску и регрутну базу и повећава притиске на здравствени и социјални систем. Према подацима РЗС од 2015. до 2024. године број становника у Србији је, само на основу природног прираштаја, смањен за 437.205, а тај негативан

тренд се наставио и у 2025. години. (РЗС – Витални догађаји, 2025). Демографски пад прати интензивна миграција младих и квалификованих људи, што дугорочно подрива кадровски потенцијал у секторима од виталног значаја (здравство, ИКТ, одбрана и научно-технолошки развој) и умањује капацитет државе за адаптацију у кризама (WB – Greener and More Resilient Serbia, 2024). Додатну рањивост представљају регионалне економске неједнакости и убрзана урбанизација, што смањује локалну отпорност на ванредне ситуације. Истовремено, миграциони притисци остају релевантан безбедносни фактор, јер Србија функционише као транзитна и делимично „зона задржавања“ у ширем европском миграционом режиму, што може произвести социјалне и безбедносне фрикције у условима рестриктивнијих политика ЕУ и регионалних криза (UNHCR Global Report, 2023). Све ово указује да процена из 2020. није довољно предвидела брзину и дубину ових процеса, због чега демографска отпорност заслужује статус приоритетне компоненте националне безбедности.

Домен технолошких, сајбер и хибридних изазова након 2020. године постао је један од најдинамичнијих простора безбедносне конкуренције. Повећана изложеност сајбер нападима на институције, финансијски сектор и критичну инфраструктуру потврђена је кроз бројне инциденте који укључују онемогућавање услуга, крађу података и активности у информационом простору, нарочито од почетка украјинско-руског сукоба, што дигиталну безбедност чини реалним фактором националне отпорности (ЦЕРТ – Извештај о инцидентима, 2024). Упоредо, раст хибридног деловања (политички утицај, медијска манипулација и економско условљавање) се све чешће препознаје као облик притиска који може да ослаби институционалну стабилност и повећа ризик од унутрашње дестабилизације, посебно кроз манипулацију информацијама и мешање у јавни дискурс (NATO StratCom, 2022; EEAS FIMI, 2023). Иако Србија бележи напредак у развоју ИКТ сектора, и даље остаје зависна од увоза кључних технологија и глобалних ланаца снабдевања, што је чини осетљивом на поремећаје који имају геополитичку позадину. У актуелној СНБ РС јесте препознт значај сајбер простора, али је реална сложеност технолошког окружења данас знатно већа, посебно због убрзаног развоја вештачке интелигенције и аутоматизованих система.

Табела: Аналитичка матрица стипањемојској окружења Републике Србије пре и после 2020. године

КАТЕГОРИЈА	ПРЕТПОСТАВКЕ У СТРАТЕГИЈИ НБ (2020)	СТАЊЕ НАКОН 2020.	ОЦЕНА ВАЛИДНОСТИ ПРЕТПОСТАВКИ
1. Глобални поредак и међународни односи	Мултилатерализам као основ стабилности; ограничена конкуренција великих сила.	Геополитичка конфронтација (САД–ЕУ–Русија–Кина), ерозија мултилатерализма, слабење улоге УН.	Захтевају суштинску ревизију
2. Европска безбедносна архитектура	Кооперативна безбедност као доминантан модел; ниска вероватноћа ширег оружаног сукоба у Европи. Сарадња са ЕУ и НАТО као стабилношући фактор.	Рат у Украјини, милитаризација Европе, пут ка „блоковској подели“, ширење НАТО на исток Европе пријемом Финске и Шведске.	Захтевају суштинску ревизију
3. Регион Југоисточне Европе	Простор оптерећен безбедносним проблемима из прошлости. Стабилизација региона могућа кроз демократске реформе и ЕУ интеграције.	Политичке кризе, геополитизација региона, застој проширења ЕУ, стварање војног савеза Албанија – Хрватска – тзв. Косово, појачавање политичке и институционалне кризе у БиХ и притисака на Републику Српску.	Захтевају корекцију и доградњу
4. Косово и Метохија	Директна претња суверенитету и територијалном интегритету Србије и најзначајнији дугорочни безбедносни изазов. Дијалог и статусна неутралност као оквир стабилности, а међународне мисије као гаранција безбедности.	Учестале кризе, ограничена делотворност КФОР/УНМИК, јачање притисака на Србију, интензивно наоружавање тзв. Косовских безбедносних снага офанзивним средствима.	Захтевају корекцију и доградњу
5. Економска и енергетска безбедност	Ограничени домаћи енергетски ресурси и зависност од увоза. Стабилност енергетских токова и макроекономска одрживост.	Поремећаји снабдевања, инфлација, енергетска зависност, нестабилност тржишта, санкције САД и ЕУ руским енергетским компанијама, отежан рад НИС због америчких санкција и напора да се потисне руско власништво у компанији.	Захтевају суштинску ревизију
6. Социо-демографски изазови	Препознати су сошно-демографски проблеми. Ирегуларне миграције преко територије Србије безбедносни проблем.	Настављен тренд депопулације, старења становништва, емиграција, неравномерног развоја.	Захтевају корекцију и доградњу
7. Технолошко-сајбер и хибридно окружење	Сајбер претње као техничко питање ограничених домета.	Хибридно ратовање као стратешки инструмент; експанзија сајбер напада и дезинформација интензивирани након руско-украјинског сукоба.	Захтевају суштинску ревизију

Приказана аналитичка матрица потврђује да је већина стратегијских претпоставки из 2020. године у различитом степену превазиђена, као и да је ново стратегијско окружење Србије обележено повећаном неизвесношћу, комплексношћу и динамиком ризика. Уочено је да се у четири од седам категорија морају извршити суштинске ревизије, док преостале захтевају барем корекције и доградњу, што указује на потребу за свеобухватним прилагођавањем постојећег стратегијског оквира. Овакви налази потврђују полазну хипотезу рада да је актуелна Стратегија националне безбедности у значајној мери заснована на претпоставкама које више не одговарају реалним безбедносним и геополитичким условима. Стога следи да је неопходно приступити ревалоризацији циљева, политика и инструмената заштите виталних националних интереса.

ЗАКЉУЧАК

Актуелна Стратегија националне безбедности Р. Србије прилично добро и реално сагледава стратегијско окружење у тренутку када је објављена и не искључује негативне сценарије и ескалацију небезбедности у будућности. Међутим, одређене појаве и процесе који битно детерминишу стратегијско окружење било је немогуће или врло тешко предвидети. Анализа стратегијског окружења Р. Србије након 2020. године показује да се безбедносни контекст у којем држава остварује и штити своје виталне интересе прилично изменио у односу на претпоставке на којима се темељи актуелна СНБ РС. Те промене, како глобалне тако и регионалне природе, израз су дубље трансформације међународних односа, обележене порастом конфронтације, геополитичком фрагментацијом и убрзаном еволуцијом ризика. У таквом окружењу постаје све извесније да досадашња стратегијска полазишта више не пружају у пуној мери адекватан аналитички и нормативни оквир за дугорочну заштиту националних интереса Србије, што захтева разматрање могућности њиховог прилагођавања савременим изазовима.

Синтетизовани резултати анализе, сумирани у аналитичкој матрици, указују да су претпоставке које се односе на предвидљивост глобалног поретка, кооперативну европску безбедност, стабилност регионалних интеграционих процеса, економску стабилност и ограничени значај хибридног ратовања у доброј мери превазиђене. Стога би било оправдано приступити њиховој ревалоризацији у процесу будуће ревизије Стратегије националне безбедности. Такође, домени који се односе на Косово и Метохију и демографске тенденције захтевају развијеније аналитичке основе и већу заступљеност у дефинисању приоритета и начина заштите и унапређења националних интереса. Упркос томе, поједини концептуални темељи, као што су поштовање међународног права, мултилатералност као вредност и политика војне неутралности, и даље представљају одрживе основе безбедносне политике Србије, али уз неопходну разраду инструмената њихове спроводивости у новим условима.

У том смислу, резултати истраживања указују на потребу да будући стратегијски оквир Р. Србије снажније утемељи принцип развоја државне и друштвене отпорности, како у домену критичне инфраструктуре и енергетике, тако и у сфери сајбер одбране, јавне безбедности и заштите демократских институција (Миленковић, 2025). Политика војне неутралности, као једно од централних опредељења државе, захтева јаснију операционализацију кроз дефинисање механизма сарадње и изградњу способности које гарантују кредибилно одвраћање, самосталност и ефикасно управљање ризицима. Истовремено, неопходно је да се у стратегијско планирање интегришу дугорочне мере демографске и економске стабилизације, као и јачање институционалних капацитета за

управљање комплексним кризама. Све то мора бити праћено развојем националних аналитичких капацитета и унапређењем културе и порцедуре процене ризика, како би се обезбедила боља предвидивост појава и процеса који утичу на националну безбедност. Увођењем нових аналитичких параметара, истицањем елемената отпорности и прецизним дефинисањем механизма реализације безбедносних интереса, Србија би могла да се прилагоди актуелним глобалним и регионалним условима, чувајући своју стабилност и унапређујући способности за очување виталних националних интереса у динамичном и неизвесном стратегијском окружењу 21. века.

ЛИТЕРАТУРА

- Buzan, B., Wæver, O. & de Wilde, J. (1998). Security: A New Framework for Analysis. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Council of the European Union. (2022-). EU sanctions against Russia. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>
- European Commission. (2025). Serbia 2025 Report (SWD 2025/ 755 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52025SC0755>
- European External Action Service. (2022, March 24). A Strategic Compass for Security and Defence: For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf
- European External Action Service. (2023). Tackling Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI). https://www.eeas.europa.eu/eeas/tackling-foreign-information-manipulation-and-interference-fimi_en
- Farrell, H. & Newman, A. L. (2019). Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44(1), 42–79.
- Kegli, Č. V. Jr. & Vitkof, J. R. (2006). *Svetska politika: Trend i transformacija*. Beograd: Prometej.
- Keohane, R. O., & Nye, Joseph S., Jr. (2012). *Power and Interdependence* (4th ed.). New York, NY: Pearson.
- Mila Manojlović. (2025, June 21). Kada bi Srbija mogla da postane nezavisna od ruskog gasa? *Radio Slobodna Evropa* [RSE]. <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-rusija-gas-eu-zavisnost/33450046.html>

- Ministry of Defence of the Republic of Croatia. (2025, March 19). Joint Declaration (Albania–Croatia–Kosovo). <https://www.morh.hr/wp-content/uploads/2025/03/2025-03-19-deklaracija.pdf>
- NATO Strategic Communications Centre of Excellence. (2022). Annual Report 2022. <https://stratcomcoe.org/publications/>
- North Atlantic Treaty Organization [NATO]. (2023). NATO's role in Kosovo. <https://www.nato.int/en/what-we-do/operations-and-missions/natos-role-in-kosovo>
- North Atlantic Treaty Organization [NATO]. (2023, July 11). Vilnius Summit Communiqué. <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2023/07/11/vilnius-summit-communique>
- North Atlantic Treaty Organization [NATO]. (2023, June 16). Eighth progress report on the implementation of the common set of proposals on EU–NATO cooperation. https://www.nato.int/content/dam/nato/legacy-wcm/media_pdf/2023/6/pdf/230616-progress-report-nr8-EU-NATO.pdf
- Office of the High Representative [OHR]. (2025, October 31). 68th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations. <https://www.ohr.int/68th-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-of-the-un/>
- Reuters. (2025, March 26). Kosovo to boost defence spending by 60%, plans drone, ammunition production, PM says. <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/kosovo-boost-defence-spending-by-60-plans-drone-ammunition-production-pm-says-2025-03-26/>
- Simić, D. R. (2009). Svetska politika: Međudržavni i međunarodni poredak, svetska politika, globalni odnosi. Beograd: Fakultet političkih nauka; Čigoja štampa.
- Stojković, D. & Radović, B. M. (2017). Strategic environment influence on development of defense of the Republic of Serbia. *Vojno delo*, 69(4), 5–16.
- The White House. (2025, November). National Security Strategy of the United States of America. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>
- U.S. Department of State. (2023). U.S. relations with Serbia. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-serbia/>
- United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR]. (2023). Global Report 2023. <https://www.unhcr.org/global-report>
- United Nations. (2023). Our Common Agenda: Policy Brief 9 – A New Agenda for Peace. <https://digitallibrary.un.org/record/4015374?ln=en>
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Boston, MA: McGraw-Hill.

- World Bank. (2024). Supporting Serbia's Transition to Greener and More Resilient Growth (report). <https://openknowledge.worldbank.org/bitstreams/a1cf83e2-bfcf-5454-90a5-aa3b09e8f816/download>
- Yarger, H. R. (2006). Strategic Theory for the 21st Century: The Little Book on Big Strategy. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College Press.
- Благојевић, В. & Суботић, М. (ур.). (2025). Геостратешка будућност Балкана (тематски зборник). Београд: Институт за међународну политику и привреду; Институт за стратегијска истраживања.
- Време. (2026). Санкције НИС-у: Огромна штета за буџет Србије, поремећаји на тржишту крајем јануара. <https://vreme.com/ekonomija/sankcije-nis-u-ogromna-steta-za-budzet-srbije-poremecaji-na-trzistu-krajem-januara/>
- Миленковић, М. (2025). Друштвена отпорност и савремени изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије. У П. Теранић (Ур.), Зборник радова V међународног научног скупа „Савремени изазови и пријетње безбједности“ (стр. 655–668). Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука.
- Митровић, М. & Николић, Н. (2022). Хибридни рат: Допринос дефинисању концепта, садржаја и модела деловања. Београд: МЦ „Одбрана“.
- Национални ЦЕРТ Републике Србије. (2024). Извештај о статистичким подацима о свим инцидентима у ИКТ системима од посебног значаја у 2024. години <https://www.cert.rs/files/shares/Izvestaj%20o%20statistickim%20podacima%202024.pdf>
- Радио-телевизија Србије [РТЦ]. (2025, March 21). Домети војног споразума Албаније, Хрватске и Приштине. <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5679559/vojni-sporazum-dometi-albanija-hrvatska-pristina.html>
- Радио-телевизија Србије [РТЦ]. (2026). Вучић: После акције у Венецуели јасно је да међународни правни поредак и Повеља УН не функционишу. <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5860630/aleksandar-vucic-obracanje-sednica-saveta-za-nacionalnu-bezbednost-maduro.html>
- Радио-телевизија Србије [РТЦ]. (2026). Дреџун: Милитаризација Приштине директна претња безбедности Срба на Косову и Метохији. <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5864196/drecun-militarizacija-pristine-direktna-pretnja-bezbednosti-srba-na-kosovu-i-metohiji.html>
- Радио-телевизија Србије [РТЦ]. (2026). Ухапшени Мадуро стигао у војну базу у Њујорку (вест). <https://www.rts.rs/vesti/svet/5860317/karakas-eksplozije-venecuela-avion-maduro-tramp-napad.html>

- Република Србија. (2019). Стратегија националне безбедности Републике Србије [СНБ РС]. Службени гласник РС, бр. 94/2019. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2019/94/1/reg>
- Република Србија. (2019). Стратегија одбране Републике Србије [СО РС]. Службени гласник РС, бр. 94/2019. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2019/94/2/reg>
- Републички завод за статистику [РЗС]. (2025). Енергетски биланси, 2023 (Билтен 718). <https://publikacije.stat.gov.rs/G2025/Pdf/G20255718.pdf>
- Републички завод за статистику [РЗС]. (2025). Статистички извештај, Становништво – Рођени и умрли, Витални догађаји, 2024. <https://www.stat.gov.rs/vesti/statisticalrelease/?p=17029>
- Републички завод за статистику [РЗС]. (2025, December 30). Економска кретања у Републици Србији, 2025. <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20251230-ekonomska-kretanja-2025/?s=090201>
- Суботић, М. (2024). Западни Балкан у рајама небезбедности. Београд: Институт за стратегијска истраживања; МЦ „Одбрана“.
- Суботић, М. (ур.). (2025). Изазови регионалне безбедности (тематски зборник). Београд: Институт за стратегијска истраживања.

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ СРЕДА ПОСЛЕ 2020 ГОДА: ВЫЗОВЫ ДЛЯ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ СЕРБИИ

Аннотация: Стратегическая среда Республики Сербии после 2020 года претерпела глубокие и ускоренные трансформации, имеющие прямые последствия для национальной безопасности государства. Война на Украине, военная интервенция США в Венесуэле, усиление соперничества великих держав и милитаризация Европы привели к ослаблению мультилатерализма и возвращению блокового разделения в европейской архитектуре безопасности. В регионе Западных Балкан наблюдаются стагнация процесса европейской интеграции, углубление политической напряжённости и рост рисков безопасности, в то время как вопрос Косово и Метохии остаётся долговременным источником нестабильности. Одновременно экономические и энергетические шоки, депопуляционные тенденции, а также экспансия гибридных и киберугроз усиливают уязвимость государства и общества. Все указанные процессы и тенденции в сфере безопасности указывают на целесообразность и обоснованность системного пересмотра существующих стратегических установок, закреплённых в Стратегии национальной безопасности Республики Сербии. Корректно идентифицированная стратегическая среда является необходимым условием для надлежащего определения требуемых национальных потенциалов, а также для выработки адекватных ответов на актуальные вызовы,

риски и угрозы, вытекающие из современных и изменившихся глобальных и региональных условий.

Ключевые слова: стратегическая среда; национальная безопасность; Сербия; геополитические изменения; европейская безопасность; гибридные угрозы.

STRATEGIC ENVIRONMENT AFTER 2020: CHALLENGES FOR THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: The strategic environment of the Republic of Serbia after 2020 has undergone profound and accelerated transformations with direct implications for the country's national security. The war in Ukraine, the U.S. military intervention in Venezuela, the intensification of great power rivalry, and the militarization of Europe have led to the weakening of multilateralism and the resurgence of bloc divisions within the European security architecture. In the Western Balkans region, there is stagnation in the European integration process, deepening political tensions, and increasing security risks, while the issue of Kosovo and Metohija remains a long-standing source of instability. At the same time, economic and energy shocks, depopulation trends, and the expansion of hybrid and cyber threats increase the vulnerability of the state and society. All of these processes and security trends indicate that it is both desirable and justified to systematically reassess the existing strategic assumptions outlined in the National Security Strategy of the Republic of Serbia. A properly identified strategic environment is a prerequisite for the appropriate definition of necessary national capacities, as well as for developing adequate responses to current challenges, risks, and threats arising from contemporary and evolving global and regional circumstances.

Keywords: strategic environment; national security; Serbia; geopolitical changes; European security; hybrid threats.

НИВО ПОЗНАВАЊА ЗНАКОВА ЗА УЗБУЊИВАЊЕ У СИСТЕМУ ЦИВИЛНЕ ЗАШТИТЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ: ЕМПИЈСКА АНАЛИЗА У ПОДРУЧНОМ ОДЈЕЉЕЊУ ТРЕБИЊЕ

Жарко Марчета

Жарко Марчета, МА, Безбједносни истраживачки центар Бања Лука,
marcetazarko@gmail.com

Апстракт: Циљ истраживања је била процјена нивоа познавања знакова за узбуњивање код грађана Подручног одјељења Требиње, као дијела ширег стратификованог истраживања у Републици Српској. Коришћен је пригодни узорак од 58 испитаника, анкетираних структурсаном анкетом у формату теста знања са пет питања вишеструког избора. Четири питања су праћена графичким приказима звучних сигнала, а једно се односило на знак за провјеру исправности система. Инструмент коришћен у истраживању је показао високу садржајну валидност и прихватљиву интерну поузданост ($KR-20 = 0,634$). Укупна тачност одговора износила је 46,57% ($M = 2,26$; $SD = 1,52$), што указује на умјерен, али недовољан ниво познавања. Ниво познавања знакова за узбуњивање углавном хомоген преко социодемографских група без систематских разлика у тачности одговора (exact $p > 0,05$). Идентификовани дефицит знања је системске природе и није условљен специфичним демографским карактеристикама испитаника. Највиша тачност забиљежена је за графички приказ знака „престанак опасности“ (ПЗ: 71%), док је исти знак у контексту провјере исправности система препознат у свега 33% случајева (П5), уз високо статистички значајну разлику (McNemar exact $p < 0,001$). Закључује се да је познавање знакова узбуњивања фрагментарно и недовољно, упркос постојећој законској регулативи. Препоручује се интензивирање општих и континуираних едукативних кампања Републичке управе цивилне заштите и јединица локалне самоуправе ради подизања јавне свијести и спремности за ванредне ситуације.

Кључне ријечи: узбуњивање становништва, знакови за узбуњивање, грађани, цивилна заштита, Подручно одјељење Требиње, Република Српска

УВОД

Узбуњивање становништва у Републици Српској представља кључни елемент цивилне заштите и управљања ванредним ситуацијама, регулисан Законом о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама (2012), заједно са каснијим измјенама и допунама те подзаконским актима (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013; Уредба о организацији и начину функционисања система осматрања, обавјештавања и узбуњивања, 2013). Ефикасност предузимања мјера и активности заштите и спасавања у великој мјери зависи од нивоа информисаности и спремности грађана да правилно препознају знакове за узбуњивање и поступе у складу са њиховим значењем.

Претпоставља се да је знање грађана о знаковима за узбуњивање дјелимично и непотпуно, што може угрозити правовремено реаговање у случају појаве опасности или настанка одређене елементарне непогоде или друге несреће. Овакво стање може довести до одгођеног или неодговарајућег поступања грађана, чиме се повећава могућност већих посљедица по животе, здравље и имовину.

Истраживање је спроведено са циљем процјене стварног нивоа познавања знакова за узбуњивање, као и идентификације потенцијалних разлика према демографским карактеристикама испитаника. Општи циљ истраживања био је да се утврди ниво информисаности грађана Републике Српске који живе на подручју Подручног одјељења (ПО) Требиње. Специфични циљеви укључивали су: (а) процјену нивоа знања испитаника о графичким приказима прописаних звучних сигнала за узбуњивање (упозорење на надолazeћу опасност, ватрогасна узбуна, непосредна опасност, престанак опасности и провјера исправности система), у складу са Правилником о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013), (б) утврђивање да ли је ниво знања изнад нивоа случајног погађања (25% тачних одговора у формату вишеструког избора са четири понуђена одговора од којих је један тачан), (в) идентификацију разлика у тачности одговора на приказ знака за престанак опасности (ПЗ) и знака за провјеру исправности система за узбуњивање (П5), (г) испитивање повезаности у тачности одговора на питања ПЗ и П5, (д) провјеру постојања статистички значајних асоцијација између тачности одговора и социодемографских карактеристика испитаника (пол, старост, ниво образовања, радни статус и подручје живљења) те (ђ) процјену валидности и поузданости инструмента за мјерење знања. Ови специфични циљеви омогућили су детаљну анализу не само укупног нивоа знања, већ и његових слабих тачака, чиме су створени основи за практичне интервенције у области заштите и спасавања.

У оквиру свеобухватног истраживања о познавању знакова за узбуњивање у Републици Српској, планиран је стратификовани узорак од 1000 испитаника, сразмјерно распоређен према удјелу сваког подручја у укупној популацији. Међутим, у циљу обезбјеђења минималне репрезентативности и за мање општине (које би математички имале 0 или 1 испитаника), примијењена је корекција. Општинама са 0 или 1 планираним испитаником додјељена су 2 испитаника без сразмјерног смањења броја у већим општинама. Корекција за мале општине омогућава да се и у најмањим заједницама прикупе подаци, што је посебно важно за анализу разлика у информисаности. Због корекција (укупно +12), коначан узорак је порастао на 1012 испитаника, чиме је задржана сразмјерност већих јединица уз побољшану покривеност мањих.

У овом раду приказан је дио налаза који се односи на ПО Требиње и које према попису из 2013. године (РЗС, 2017) представља 5,61 % укупне популације Републике Српске са 65,702 становника. Ово подручје представља једну од пет организационих јединица Републичке управе цивилне заштите Републике Српске (РУЦЗ, 2019с) и обухвата седам јединица локалне самоуправе, односно шест општина: Берковићи, Билећа, Гацко, Источни Мостар, Љубиње, Невесиње и град Требиње (Закон о територијалној организацији Републике Српске, 2009). Узорак за ПО Требиње износио је 58 испитаника (5,73 % од коначног узорака), што је резултат сразмјерне расподеле (првобитно 56) са корекцијом за општину Источни Мостар (+2 испитаника). Ова корекција обезбјеђује да се и најмање заједнице укључе у анализу, чиме се повећава еколошка валидност налаза.

Предмет овог истраживања је емпиријска процјена нивоа знања и разумијевања становништва о знаковима за узбуњивање у систему цивилне заштите Републике Српске у ПО Требиње. Посебан фокус је стављен на препознавање графичких приказа (таласних облика) звучних сигнала и разумијевање њихово значење, укључујући упозорење на надолazeћу опасност, непосредну опасност, престанак опасности, ватрогасну узбуну, као и питање везано за провјеру исправности система за узбуњивање. Овај предмет истраживања мотивисан је потребом за унапређењем јавне свијести и спремности на ванредне ситуације у Републици Српској.

Овај рад је структурисан у пет дијелова. Први дио обухвата увод, док други дио представља теоријски оквир. Трећи дио је методолошки оквир са описом узорака и коришћених инструмената, а четврти дио садржи резултате и дискусију. Пети дио рада укључује закључке и препоруке за будућа истраживања.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Републичка управа цивилне заштите Републике Српске (РУЦЗ РС) је самостална републичка управа надлежна за послове заштите и спасавања људи, материјалних добара и животне средине у ванредним ситуацијама (Закон о републичкој управи, 2018). Она прати и спроводи политику цивилне заштите, израђује програме, планове и процјене угрожености од елементарних непогода и других несрећа. Управа организује и координише дјеловање субјеката заштите и спасавања, спроводи обуку и оспособљавање те учествује у превентивним, оперативним и постоперативним мјерама. Ради ефикасног обављања послова из области заштите и спасавања, РУЦЗ РС своје надлежности остварује путем мреже подручних одјељења цивилне заштите.

Подручна одјељења представљају организационе јединице РУЦЗ РС и дјелују на одређеним територијалним цјелинама Републике Српске (РУЦЗ, 2019с), а успостављена су с циљем оперативног, стручног и координисаног дјеловања у области заштите и спасавања становништва, материјалних добара и животне средине. Подручна одјељења РУЦЗ РС организована су у сљедећим центрима: Бања Лука, Добој, Бијељина, Соколац и Требиње. У оквиру своје надлежности, подручна одјељења обављају стручне и управне послове, учествују у изради законске и подзаконске регулативе и планске документације те прате стање и функционисање система цивилне заштите на свом подручју. Такође, координишу активности органа јединица локалне самоуправе, служби и других субјеката од значаја за заштиту и спасавање, активно учествују у санацији посљедица природних и других несрећа те организују и спроводе обуке, семинаре и вјежбе снага цивилне заштите. Посебну улогу у раду подручних одјељења имају подручни оперативно-комуникацијски центри, који дјелују у њиховом саставу и омогућавају континуирано осматрање, обавјештавање и узбуњивање становништва. Путем јединственог броја за хитне ситуације 121, грађанима је обезбијеђена доступност служби цивилне заштите 24 часа дневно.

Правни и институционални оквир система узбуњивања у Републици Српској

Заштита и спасавање је дјелатност од посебног интереса за Републику Српску. Узбуњивање у Републици Српској је саставни је дио система заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, који је регулисан Законом о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама (2012). Овај закон дефинише ванредне ситуације, катастрофе и елементарне непогоде те утврђује права и дужности републичких органа, јединица локалне самоуправе, привредних субјеката и грађана у превенцији,

одговору и опоравку од несрећа. Закон уређује организацију цивилне заштите, формирање штабова за ванредне ситуације и успостављање јединственог система осматрања, обавјештавања и узбуњивања. Обавезе грађана у систему заштите и спасавања обухватају учешће у обуци за личну, узајамну и колективну заштиту, пружање информација од значаја за систем, уступање материјално-техничких средстава у случају опасности те одазивање на позив надлежних органа (Закон о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама, 2012). Радно способни грађани (мушкарци од 18 до 60 година и жене од 18 до 55 година) дужни су да учествују у задацима заштите и спасавања, док старији од 15 година могу добровољно приступити јединицама цивилне заштите.

У случају појаве опасности или настанка елементарне непогоде и других несрећа које могу угрозити живот и здравље људи, материјална добра и животну средину, спроводи се обавјештавање и узбуњивање становништва, као активност система заштите и спасавања, у циљу благовременог предузимања конкретних мјера и задатака заштите и спасавања (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013).

Организација и функционисање система осматрања, обавјештавања и узбуњивања у Републици Српској су уређени Уредбом о организацији и начину функционисања система осматрања, обавјештавања и узбуњивања (2013), док су знакови за узбуњивање и поступање грађана прописани Правилником о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013). Овим правилником прописана су четири знака за узбуњивање јединствена за подручје Републике Српске: упозорење на надолazeћу опасност, непосредна опасност, престанак опасности и ватрогасна узбуна, графички приказана, са прецизним описима таласних облика и трајања.

Републичка управа цивилне заштите одговорна је за израду јединственог плаката са графичким приказима сигнала на службеним језицима Републике Српске и енглеском језику те по један примјерак доставља локалним заједницама и републичким институцијама ради њихове даље израде и дистрибуције. Власници и корисници објеката у којима се окупља и/или борави већи број људи (образовне и здравствене установе, јавни објекти, стамбене зграде, прометни терминали, спортски објекти, трговачки центри, хотели, ауто-кампови, трговачка друштва и сл.) дужни су од надлежног органа јединице локалне самоуправе прибавити примјерак плаката, а потом га репродуковати и истакнути на видним мјестима у објекту. Ова обавеза представља кључни механизам за правовремену информисаност и повећање припремљености корисника објеката за поступање у ванредним ситуацијама.

Одлуку о активирању система узбуњивања доноси начелник општине односно градоначелник, док се обавјештавање врши преко електронских медија, Радио-телевизије Републике Српске и локалних станица те интернет странице РУЦЗ РС, а када услови код даваоца услуге буду испуњен и СМС порукама. (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају

опасности, 2013). Грађани су дужни да поступају у складу са саопштењима која прате сигнале те да се у случају потребе јаве на бројеве хитних служби (121, 122, 123, 124 или будући јединствени европски број 112).

Знакови за узбуњивање и поступање грађана

Знакови за узбуњивање су звучни сигнали који се емитују путем система за узбуњивање и јединствени су за подручје Републике Српске. У члану 5. Правилника о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013) дефинисана су четири звучна сигнала.

„Упозорење на надолazeћу опасност је знак који се употребљава за надолazeће природне и друге опасности (надолazeћи водени талас, пожар који се приближава одређеном подручју, приближавање олује, загађење животне средине итд.) и не захтијева тренутно реаговање на дати сигнал, а оглашава се комбинацијом једноличног и завијајућег тона у трајању од 60 секунди (два једнолична тона по 20 секунди која дијели један завијајући тон од 20 секунди)“ (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013). Овај знак не захтијева тренутно реаговање на дати сигнал. Грађани треба да укључе радио или ТВ пријемник и да се информишу о догађају из поузданих извора. Такође, грађани треба да слушају саопштења о врсти надолazeће опасности и мјерама које је потребно предузети, као и да предузму мјере заштите које ће им помоћи у припреми за опасност.

Слика 1. Графички приказ звучног сигнала за знак „упозорење на надолazeћу опасност“

Извор: Аутор према Правилнику о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013)

„Непосредна опасност је знак који се употребљава за непосредну опасност од природних или других несрећа (пожар, поплава, пуцање насипа или брана, радиолошке и хемијске несреће, војни напади и друге опасности) које захтијевају хитно реаговање на емитовани сигнал, а оглашава се непрекидним завијајућим тоном у трајању од 60 секунди“ (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013). Грађани треба да укључе радио или ТВ пријемник и да се информишу о догађају из поузданих извора. Такође, грађани треба да слушају саопштења о врсти опасности и мјерама које је потребно предузети те да хитно предузму мјере заштите из саопштења.

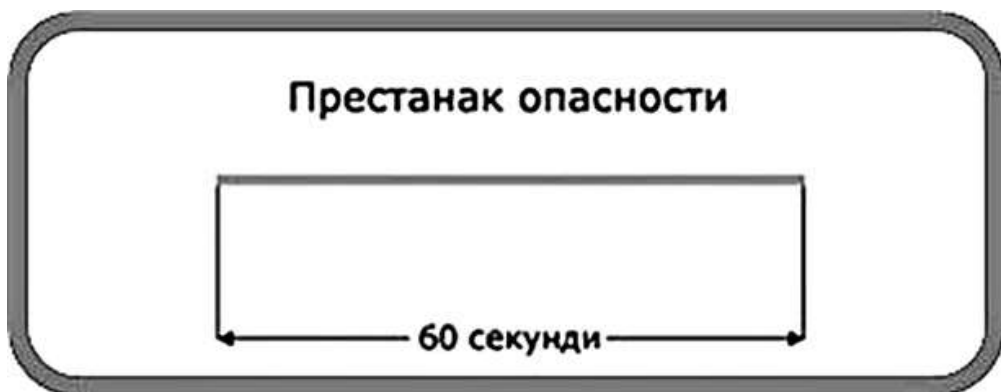
Слика 2. Графички приказ звучног сигнала за знак „непосредна опасност“

Извор: Аутор према Правилнику о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013)

„Престанак опасности је знак који се употребљава када се процијени да су све опасности по грађане престале, а обавезно након непосредне опасности и оглашава се једноличним тоном у трајању од 60 секунди“ (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013). Грађани могу престати спроводити мјере из саопштења, а у случају потребе, треба да помогну у акцијама спасавања које спроводе снаге заштите и спасавања. Овај знак се користи и за провјеру исправности система за узбуњивање сваког петнаестог у мјесецу у 12:00 часова. (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013).

Слика 3. Графички приказ звучног сигнала за знак „престанак опасности“

Извор: Аутор према Правилнику о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013)

„Ватрогасна узбуна је додатни знак и користи се за потребе хитног окупљања ватрогасних и других јединица заштите и спасавања, а емитује се једноличним тоном са паузама у укупном трајању од 90 секунди (три једнолична тона по 20 секунди и двије паузе по 15 секунди)“ (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013). Када чују овај знак грађани треба да остану мирни.

Слика 4. Графички приказ звучног сигнала за знак „ватрогасна узбуна“

Извор: Аутор према Правилнику о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013)

Саопштење за грађане је саставни дио одговарајућег сигнала за узбуњивање (осим за „престанак опасности“ и „ватрогасну узбуну“) и емитује се непосредно након датог сигнала. У зависности од врсте звучног сигнала, грађани треба да предузму одговарајуће поступке (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013). Оперативно-комуникативни центар који даје знак опасности, одмах након давања знака, путем електронских медија упознаје грађане и органе власти о разлозима давања знака опасности, издаје саопштење за грађане угроженог подручја о врсти опасности и мјерама које је потребно предузети. Саопштења се могу достављати и путем СМС порука, при чему оператери у ГСМ мрежама нису дужни да траже пристанак за достављање порука од корисника који се затекну на угроженом подручју (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013). Када грађани чују сигнал за опасност или на други начин сазнају за опасност, они морају поступати у складу са инструкцијама датим у саопштењу уз емитовани сигнал. Такође, грађани су дужни поступати у складу са упутствима добијеним од повјереника цивилне заштите, служби, јединица и штабова за ванредне ситуације те предузимати све друге мјере заштите и спасавања живота и здравља људи и имовине (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013). У случају опасности, грађани се такође позивају да позову Оперативно-комуникативни центар 121, Полицију 122, Ватрогасце 123, Хитну помоћ 124, или 112 (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013; РУЦЗ РС, 2019b). До увођења јединственог европског броја за хитне ситуације 112 у Републици Српској се користи кратки број 121 (Закон о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама, 2012). Оперативно-комуникациони центар јединице локалне самоуправе 121 представља прелазно и привремено рјешење до увођења кратког броја за хитне службе 112 на нивоу Републике Српске (РУЦЗ, 2019a). По успостављању кратког броја за хитне службе 112 на нивоу Републике Српске, јединици локалне самоуправе укида се право коришћења кратког броја 121 (РУЦЗ, 2019a).

У циљу усклађивања са чланом 109. Директиве (ЕУ) 2018/1972 Европског парламента и Савјета Европске уније од 11.12.2018. године о Европском закону електронских комуникација, Влада Републике Српске је на сједници одржаној 15.08.2024. године прихватила информацију о Нацрту закона о допунама Закона о комуникацијама БиХ и дала сагласност да се том допуном Закона о комуникацијама уведе у БиХ број 112 као јединствени европски број за хитне случајеве¹. До сада, још увијек Закон о допунама Закона о комуникацијама БиХ није ступио на снагу.

1 - Босна и Херцеговина је сложена, држава састављена од два ентитета, Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине те Брчко дистрикта као посебне административне јединице (Устав БиХ, члан I став 3). У складу са чланом III став 3 тачка а) Устава БиХ, све функције и овлашћења која нису изричито повјерена институцијама БиХ припадају ентитетима. Институције БиХ могу дјеловати искључиво у оквиру наведених надлежности из члана III став 1, док ентитети задржавају широку аутономију у регулисању и вршењу власти у свим преосталим областима јавне управе.

Став Владе, када је у питању рад хитних служби, је да Република Српска има пет својих регионалних центара (подручних одјељења РУЦЗ РС), а јединствени европски број за хитне случајеве 112 функционисаће на бази телекомуникационих система тако да ће позив бити аутоматски идентификован преко базних станица и активираће надлежно подручно одјељење. Предложене допуне Закона о комуникацијама уређује број 112 на начин да се успостављање и територијална организација комуникације према хитним службама према којима ће позив бити упућен у БиХ путем јединственог европског броја 112, као и технички аспект који се треба задовољити за увођење броја 112, уреди посебним прописима оба ентитета и Брчко дистрикта. Како би се у будућности процес наставио потребно је да се изврше измјене и допуне Закона о комуникацијама БиХ у коме би се број 112 препознао у закону. Даље је потребно софтверски обезбједити препознавање одакле је позив упућен и којем ће телеком оператеру бити прослијеђен у зависности да ли је са подручја ентитета Република Српска, ФБиХ или Брчко дистрикта (Nacrt Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o komunikacijama BiH, 2024). Телеком оператери тренутно не познају број 112 и измјенама закона је потребно одредити да је тај број бесплатан за све и да је позивање могуће и путем интернета.

Обучавање лица у оквиру основног и средњег образовања

Посљедњу деценију у Републици Српској је на снази Правилник о обучавању лица у оквиру основног и средњег образовања о опасностима и заштити од елементарне непогоде и друге несреће (2014). Правилник је уредио начин и програм обучавања, као и обавезе лица у основним и средњим школама, о опасностима, заштити, спасавању и пружању прве помоћи у случају елементарне непогоде и друге несреће. Циљ обучавања је да сва лица буду способна да препознају опасности, познају основна правила безбједности, правилно се понашају, користе заштитна средства и пружају прву помоћ. Наставници, стручни сарадници и остали запослени су обавезни да ученике упознају са основним безбједносним правилима и да их подстичу на одговорно понашање. Затим, да учествују у утврђивању, провјери и реализацији безбједносних и заштитних мјера и улога у различитим ситуацијама, као и да организују и спроводе вјежбе реаговања те да обезбјеђују основну практичну обуку, укључујући и пружање прве помоћи.

Обучавање лица у оквиру основног и средњег образовања о опасностима и заштити од елементарне непогоде и друге несреће спроводи се као интегрални дио редовне наставе и стручног усавршавања. Правилник о обучавању лица у оквиру основног и средњег образовања о опасностима и заштити од елементарне непого-

де и друге несреће (2014) дефинише оспособљеност ученика као један од својих основних циљева. Иако правилник не садржи посебан члан под називом „Обавезе ученика“, он експлицитно наводи да се обука спроводи како би се обезбједило да ученици (поред наставника, стручних сарадника и осталих запослених) буду оспособљени за правовремену идентификацију опасности, познавање мјера безбједности и заштите, правилна понашања у случају опасности, руковање заштитном опремом те знања пружања прве помоћи. Спровођењем програма обуке, школа настоји да ученици стекну и покажу потребна знања и вјештине како би заштитили себе и друге те били у стању да примјене стечена знања и вјештине у реалним опасним ситуацијама. Наставници и стручни сарадници су посебно обавезни да ученике упознају са основним безбједносним правилима и да их подстичу на одговорно понашање, чиме индиректно дефинишу и очекивану обавезу ученика да та правила поштују.

Иако правни оквир детаљно регулише систем узбуњивања и обавезе грађана, емпиријских истраживања о стварном нивоу информисаности и разумијевања ових прописа у Републици Српској готово да нема. Ово истраживање има за циљ да попуни ту празнину, пружајући емпиријске податке о познавању знакова узбуњивања у Подручном одјељењу Требиње, као дијелу ширег истраживања у Републици Српској.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Истраживање је спроведено као квантитативно, пресјечно истраживање са циљем процјене нивоа знања грађана Републике Српске у ПО Требиње о графичким приказима звучних сигнала за узбуњивање. Примјењен је описни и корелациони дизајн, уз употребу структурисаног упитника прикупљеног онлајн методом. Узорак је био пригодно-приступачан и сачињавали су га грађани Републике Српске настањени у седам општина ПО Требиње, старији од 18 година који су добровољно попунили упитник (N=58). Подаци су прикупљени у периоду април–мај 2025. године путем дистрибуције упитника на друштвеним мрежама. Учешће је било добровољно и анонимно, уз информисани пристанак испитаника.

Према полној структури, узорак је релативно уравнотежен, са благом доминацијом мушкараца (51,72%) у односу на жене (46,55%). Један испитаник (1,72%) није желио да одговори на ово питање Оваква расподела доприноси смањењу полне пристрасности и омогућава релевантно поређење ставова и искустава испитаника различитог пола. Старосна структура испитаника указује на доминантну заступљеност испитаника средње животне доби, при чему је најбројнија категорија старости од 46 до 55 година (41,38%). По петину учешће имају испитаници узраста од 26 до 35 година (20,69%) и од 36 до 45 година (18,97%), док су млађи (18–25) и старији испитаници (55 и више година) мање заступљени. У погледу образовне

структуре, највећи број испитаника има завршено средње стручно образовање (46,55%), док значајан удио чине и испитаници са високом стручном спремом (36,21%). Анализа радног статуса показује да већину узорка чине запослена лица (63,79%), док су незапослени, студенти и пензионери заступљени у мањем обиму. Ови подаци су у складу са старосном структуром узорка и додатно потврђују доминацију радно активног становништва у истраживању. Коначно, посматрано према подручју живљења, већи дио испитаника живи у урбаним срединама (63,79%), док је рурално становништво заступљено са 34,48%.

Коришћење пригодно-приступачног узорка, са одређеном пристрасношћу ка урбаној, радно активној и средње до високо образованој популацији, представља ограничење у погледу примјене резултата на цјелокупну популацију ПО Требиње. Ипак, узорак показује довољну варијабилност социодемографских карактеристика (види Табелу 1), што омогућава поуздану анализу разлика и асоцијација у познавању знакова за узбуњивање унутар испитиване групе и пружа основу за будућа истраживања са ширим узорком.

Као главни инструмент коришћен је дио упитника који се састојао од пет питања: П1–П4 су се односила на препознавање графичких симбола звучних сигнала, а П5 на знак који се користи за провјеру исправности система. Сва питања су имала четири понуђена одговора, од којих је један тачан, и кодирана су као дихотомни (0 = нетачно, 1 = тачно). Ставке су конструисане директно на основу Правилника о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013). При томе Члан 5. дефинише звучне сигнале за узбуњивање и њихов начин емитовања, док Члан 9. прописује израду јединственог плаката са графичким приказима ових сигнала, његову дистрибуцију и обавезно истицање у јавним и колективним објектима (образовне, здравствене установе, стамбене зграде, прометни терминали, спортски објекти, трговачки центри итд.). Висока садржајна валидност инструмента обезбијеђена је директним ослањањем ставки на званичне графичке приказе знакова за узбуњивање прописане Правилником о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013), односно на јединствени плакат из Прилога број 1, који чини саставни дио правилника. Истраживање се базирало на процјени когнитивних аспеката препознавања сигнала узбуњивања, уз употребу графичких приказа као алтернативе звучним сигнаlima, како би се избјегли могући негативни психолошки ефекти (узнемиреност, нервоза, стрес, страх или паника) код испитаника.

Табела 1. Социодемографске карактеристике узорка

<u>Варијабла</u>	<u>Категорија</u>	<u>Број</u>	<u>%</u>
<u>Пол</u>	<u>Мушки</u>	30	51,72
	<u>Женски</u>	27	46,55
	<u>Не желим да одговорим</u>	1	1,72
<u>Године старости</u>	18-25	7	12,07
	26-35	12	20,69
	36-45	11	18,97
	46-55	24	41,38
	56-65	2	3,45
	66 или више	2	3,45
	<u>Не желим да одговорим</u>	0	0,00
<u>Образовање</u>	ОШ	3	5,17
	ССС	27	46,55
	ВШС	5	8,62
	ВСС	21	36,21
	Специјалиста	0	0,00
	Мастер	0	0,00
	<u>Магистар наука</u>	1	1,72
	Доктор наука	0	0,00
	<u>Не желим да одговорим</u>	1	1,72
<u>Радни статус</u>	<u>Запослен/а</u>	37	63,79
	<u>Незапослен/а</u>	9	15,52
	<u>Студент/киња</u>	8	13,79
	<u>Пензионер/ка</u>	4	6,90
	<u>Не желим да одговорим</u>	0	0,00
<u>Подручје живљења</u>	<u>Урбано</u>	37	63,79
	<u>Рурално</u>	20	34,48
	<u>Не желим да одговорим</u>	1	1,74

Подаци су анализирани коришћењем статистичког софтвера IBM SPSS Statistics (верзија 27). За приказ основних статистичких показатеља примијењена је дескриптивна статистика (број валидних одговора, 99 недостајуће вриједности, аритметичка средина, стандардна девијација, варијанса, асиметрија, спљоштеност и збир вриједности) по појединачним питањима и за укупан скуп одговора. Хи-квадрат тест добротe уклапања (χ^2) коришћен је за провјеру одступања пропорције тачних одговора од очекиване вриједности при случајном погађању ($p = 0,25$). Разлике између упарених пропорција тачних одговора на питањима П3 и П5 испитане су

примјеном McNemar-овог ехаст теста, уз израчунавање односа шанси (енг: odds ratio, OR) и величине ефекта (енг: Cohen's g). Повезаност између тачности одговора на питањима П3 и П5 испитана је коришћењем Pearson и Spearman корелационих коефицијената. За испитивање асоцијација између тачности одговора и социодемографских варијабли паралелно су примијењени Pearson-ов χ^2 тест независности и егзактни тестови (Fisher-ов тест за 2×2 табеле те Fisher-Freeman-Halton тест за веће табеле). Интерна поузданост инструмента процјењена је Kuder-Richardson Formula 20 (KR-20) коефицијентом.

Како би се избјегли потенцијални негативни психолошки ефекти звучних сигнала (узнемиреност, нервоза, стрес, страх или паника), који би могли нарушити квалитет одговора или изазвати непријатност код испитаника и њиховог окружења, у упитнику су искључиво коришћени графички прикази знакова за узбуђивање. Ови прикази су дизајнирани тако да јасно репрезентују званичне таласне облике прописане Правилником о узбуђивању и поступању грађана у случају опасности (2013), обезбјеђујући исте услове за све испитанике без обзира на личну осјетљивост на звучне стимулације. Овај приступ минимизира психолошке ризике и доприноси етичкој безбједности истраживања. Ова методологија обезбјеђује солидну основу за интерпретацију налаза о нивоу знања грађана о законски прописаним знаковима узбуђивања, уз јасну повезаност са релевантном регулативом Републике Српске и етички осјетљив приступ.

Етички аспекти

Истраживање је спроведено у складу са етичким принципима истраживања са људима (анонимност, добровољност, информисани пристајак). Посебна пажња посвећена је психолошкој безбједности испитаника кроз искључиво коришћење графичких приказа уместо звучних стимулација. Није захтијевано формално одобрење етичког одбора јер се радило о анонимном онлајн упитнику без осјетљивих података.

Методолошка ограничења

Одсуство звучних стимула представља методолошко ограничење, јер испитаници нису могли практично чути сигнале, већ су се ослањали само на визуелну репрезентацију. Ипак, ставка П5 („Који сигнал се користи за провјеру исправности система?“) дјелимично омогућава процјену функционалног знања, јер тачан одговор индицира разумијевање разлике између знака који се употребљава када се процијени да су све опасности по грађане престале и провјеру

исправности система за узбуњивање. Ово ограничење је свјесна посљедица избора етички безбједне методологије, а будућа истраживања би требало да укључе звучне стимуле (уз одговарајуће етичке мјере) ради потпуније евалуације практичне компетенције грађана у реаговању на сигнале узбуњивања.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

У Табели 2. приказана је дескриптивна статистика за пет дихотомних ставки (1 = тачан одговор, 0 = нетачан одговор), које се односе на препознавање знакова за узбуњивање: П1 – упозорење на надолazeћу опасност, П2 – непосредна опасност, П3 – престанак опасности, П4 – ватрогасна узбуна и П5 – провјера исправности система за узбуњивање. Због искључивања случајева са недостајућим подацима (енг: listwise deletion), број валидних одговора варира од 52 до 57. Анализа аритметичких средина показује значајне разлике у тежини појединих ставки. Највиши просјек има ставка П3 ($M = 0,71$), што указује на то да је већина испитаника правилно одговорила на питање о знаку за престанак опасности. С друге стране, најнижу средњу вриједност биљежи ставка П5 ($M = 0,33$), што указује на то да је ова ставка представљала највећи изазов за испитанике. Укупна распоdjела аритметичких средина упућује на сљедећу класификацију: П3 као најлакша ставка, П1 као умјерено лака, а П2, П4 и П5 као тежи задаци. Медијана и модална вриједност потврђују ову слику: ставке П1 и П3 имају медијану и модална вриједност једнаке 1, што одражава доминацију тачних одговора, док остале ставке имају медијану и модална вриједност једнаке 0, указујући на већински нетачне одговоре.

Стандардне девијације су релативно сличне за све ставке (0,456–0,502), што је очекивано за дихотомне варијабле и указује на умјерену варијабилност одговора. Вриједности асиметрије показују да су ставке П1 и П3 благо негативно асиметричне (Skewness = -0,222; -0,975), што указује на концентрацију резултата на тачним одговорима. Супротно томе, ставке П2, П4 и П5 позитивно су асиметричне (Skewness = 0,531; 0,642; 0,760), што указује на превласт нетачних одговора. Код свих ставки забиљежена је негативна вриједност куртозе, што указује на пљоснату распоdjелу, типичну за дихотомне мјере са ограниченим распоном вриједности. Анализа збира тачних одговора (Σ) додатно потврђује тежину појединих ставки. Највећи збир има П3 ($\Sigma = 40$), што потврђује њену лакоћу, док је најнижи збир забиљежен за П5 ($\Sigma = 17$). Диференцијална тежина ставки омогућава тесту да разликује испитанике различитог нивоа знања, али истовремено указује на значајан недостатак познавања знакова за узбуњивање.

Табела 2. Дескриптивна статистика по ставкама

		П1	П2:	П3:	П4	П5	УКУПНО
N	Valid	56	56	56	57	52	57
	Missing	2	2	2	1	6	1
Mean		.55	.38	.71	.35	.33	2.2632
Std. Error of Mean		.067	.065	.061	.064	.066	.20107
Median		1.00	.00	1.00	.00	.00	2.0000
Mode		1	0	1	0	0	1.00
Std. Deviation		.502	.489	.456	.481	.474	1.51806
Variance		.252	.239	.208	.232	.224	2.305
Skewness		-.222	.531	-.975	.642	.760	.360
Std. Error of Skewness		.319	.319	.319	.316	.330	.316
Kurtosis		-2.025	-1.783	-1.090	-1.647	-1.481	-1.074
Std. Error of Kurtosis		.628	.628	.628	.623	.650	.623
Sum		31	21	40	20	17	129.00

Варијабла УКУПНО представља збир тачних одговора по испитанику на пет бинарних питања (0 = нетачно, 1 = тачно), чиме се добија индикатор укупног нивоа знања о знаковима за узбуњивање. Анализа је спроведена на 57 валидних случајева, при чему је присутан минималан број недостајућих података ($N_{\text{missing}} = 1$). Средња вриједност укупног броја тачних одговора износи $M = 2,26$ ($SD = 1,52$), што одговара приближно 45% тачних одговора од максималног могућег броја (5). Медијана и модалне вриједности су $Me = 2$ и $Mo = 1$, што указује да већина испитаника постиже низак до средњи број тачних одговора. Дистрибуција резултата је благо позитивно искошена ($Skewness = 0,36$), са платикуртичним карактером ($Kurtosis = -1,07$), што указује на широку расподјелу резултата и релативно мању концентрацију око средње вриједности. Ови показатељи указују на постојање мањег броја испитаника са високим резултатима, док је већина концентрисана у нижем до средњем опсегу.

Сумирани подаци показују да је укупан број тачних одговора 129. Док одређени број испитаника демонстрира релативно добро познавање анализираних знакова, већина показује умјерен или низак ниво компетенције. Преко половине испитаника је дало тачан одговор на ставци П1 (упозорење на надолazeћу опасност, 55%). Низак ниво тачности остварен је код ставки П2 (непосредна опасност, 36%) и П4 (ватрогасна узбуна, 38%), док је највиши ниво тачности забиљежен код П3 (престанак опасности, 71%). Само трећина испитаника је тачно

идентификовала знак за провјеру исправности система за узбуњивање (П5). Ово представља најнижи ниво тачности (33% тачних).

Дескриптивна анализа укупног резултата показује да испитаници у просјеку располажу умјереним, али нестабилним нивоом знања, са значајним разликама између појединаца. Док мањи број испитаника показује добро познавање анализираних знакова, већина остварује низак до средњи број тачних одговора. Ови резултати указују на значајне разлике у способности испитаника да правилно идентификују различите знакове за узбуњивање. Посебно забрињава ниска тачност за знакове непосредна опасности и ватрогасна узбуна, јер они омогућавају превентивно дјеловање. Критичан је и резултат за ставку П5. Поред ниског збира тачних одговора, забиљежен је и највећи број недостајућих одговора (n=6), што сигнализира изражену несигурност испитаника при препознавању овог знака и може указивати на неодлучност или конфузију. Иако је тачан одговор исти као у П3 (престанак опасности), проценат тачних одговора је двоструко мањи. Ово указује на могућу нејасноћу у разумијевању разлике између практичног и функционалног значења овог сигнала и на потенцијалну конфузију испитаника при интерпретацији сигнала у контексту провјере исправности система. Ови резултати наглашавају потребу за систематским побољшањем едукације о знаковима за узбуњивање како би се повећала спремност становништва на ванредне ситуације.

Табела 3. Резултати χ^2 теста по ставкама у односу на теоријску вјероватноћу случајног погађања ($p = 0,25$)

	П1	П2	П3	П4	П5
Chi-Square	11.524 ^a	42.000 ^a	.381 ^a	48.427 ^b	49.641 ^c
Df	1	1	1	1	1
Asymp. Sig.	<.001	<.001	.537	<.001	<.001
Exact Sig.	.001	<.001	.644	<.001	<.001
Point Probability	.001	.000	.203	.000	.000

a. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 14.0.
 b. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 14.3.
 c. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 13.0.

Инференцијална анализа случајног погађања спроведена је на нивоу појединачних питања примјеном χ^2 теста (теоријска вјероватноћа $p = 0,25$). Сви тестови су изведени са $df = 1$, што одговара упоређивању очекиваног и посматраног броја одговора за дихотомне категорије. Будући да ни у једном случају није забиљежен очекивани број мањи од 5 у било којој ћелији, испуњени су услови за примјену асимптотског χ^2 теста. Упоредни приказ асимптотских и тачних p -вриједности показује минимална одсту-

пања, што додатно потврђује стабилност и поузданост добијених резултата (види Табелу 3.).

Резултати χ^2 теста указују да испитаници нису одговарали насумично, већ да посједују релевантно знање. Анализа по појединачним питањима показује значајне разлике у нивоу знања. Ставке П1, П2, П4 и П5 показале су статистички значајно боље препознавање у односу на очекивани случајни ниво погађања (теоријска вјероватноћа $p = 0,25$; $p < 0,001$), док ставка П3 није била статистички значајно различита од очекиваног ($\chi^2 = 0,381$; $p = 0,537$). Ипак, ставка П3, која се односи на знак за престанак опасности, остварила је висок проценат тачних одговора (71%; $N=56$).

Непоказивање статистичке значајности у χ^2 анализи може се објаснити ниском варијабилношћу одговора међу испитаницима (енг: ceiling effect). Да би се прецизније оцијенило знање испитаника код ове ставке, спроведен је биномни тест (енг: Binomial Test), који је показао да је удио тачних одговора статистички значајно већи од случајног нивоа (exact $p < 0,001$, види Табелу 4.). Ови резултати потврђују да испитаници посједују релевантно знање за ову категорију, али и да стандардни χ^2 тест може потцијенити значај код бинарних података са концентрисаним одговорима у једној категорији. Укупно, налази указују да је ниво познавања знакова за узбуђивање код већине испитаника значајно изнад теоријског минимума.

Табела 4. Резултати биномног теста за ставку П3 у односу на теоријску вјероватноћу случајног погађања ($p = 0,25$)

	Category	N	Observed Prop.	Test Prop.	Exact Sig. (1-tailed)	Exact Sig. (1-tailed)
ПЗ	Group 1	1	40	.71	.25	<.001
	Group 2	0	16	.29		
	Total		56	1.00		

Укупно је евидентирано 277 валидних одговора, од чега 129 тачних (46,57%), што је значајно изнад теоријског нивоа случајног погађања од 25% (69 тачних), али и даље недовољно за константно систематско знање на индивидуалном нивоу. Знање испитаника је статистички присутно, али расподјела није једнолика, са јасним разликама у успјешности по појединачним ставкама. Ставке П3 и П5 дијеле исти тачан одговор („престанак опасности“), али се значајно разликују у препознавању (71,4% наспрам 32,7%), при чему П5 има највећи број недостајућих одговора ($n=6$), што указује на одређену неодлучност или конфузију испитаника код ове ставке.

Табела 5. Статистичка значајност (χ^2 и биномни тест)

Питање	N	Тачни одговори	Тест	p	Статистичка значајност	Коментар
П1	56	55%	$\chi^2 = 11,524$	<0,001	Да	већина испитаника правилно идентификује знак „упозорење на надолazeћу опасност“
П2	56	38%	$\chi^2 = 42,000$	<0,001	Да	већина испитаника није препознала знак „непосредна опасност“
П3	56	71%	$\chi^2 = 0,381$ Binomial Test	0,537 <0,001	Да	висок проценат тачних одговора; χ^2 није значајан због ниске варијабилности (енг; ceiling ефекат), али Binomial Test показује значај изнад случајног нивоа
П4	57	35%	$\chi^2 = 48,427$	<0,001	Да	већина испитаника није тачно идентификовала знак „ватрогасна узбуна“
П5	52	33%	$\chi^2 = 49,641$	<0,001	Да	најнижи ниво тачности; највећи број недостајућих одговора (n=6); иако је тачан одговор исти као у питању П3 (знак за „престанак опасности“) – проценат тачних одговора је двоструко мањи

Питање П3 испитивало је способност испитаника да препознају графички приказ звучног сигнала приказаног као равна хоризонтална линија у формату једнолични континуални тон од 60 секунди, док је питање П5 тестирало знање о томе који знак се користи за провјеру исправности система за узбуњивање. Оба питања директно се ослањају на одредбе Правилника о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013), а тачан одговор на оба питања је знак за престанак опасности. Двојна намјена знака за престанак опасности је нормативно обавезујућа, а њено познавање директно утиче на ниво спремности грађана за адекватно реаговање у ванредним ситуацијама. Резултати из Табеле 2. показују да је питање П3 (графички приказ знака) рјешавано тачно у 71,4% случајева (40/56), што је статистички значајно изнад нивоа случајног погађања (ex post $p < 0,001$, види Табелу 4.). Насупрот томе, питање П5 (који се знак користи за провјеру исправности система узбуњивања) имало је тачност од само 32,7% (17/52), без значајног одступања од 25% ($\chi^2 = 49,641$, $p < 0,001$, види Табелу 3.).

Анализа контингенцијске табеле 2×2 између одговора испитаника на питања П3 и П5 приказана је у Табели 6. Од укупно 51 испитаника, њих 20 (39,2%) тачно је препознало графички приказ знака (П3), али није препознало његову функционалну улогу у провјери система за узбуњивање (П5), док је обрнута комбинација код 2 испитаника (3,9%). Конкордантно тачни одговори (П3=1, П5=1) забиљежени су код 15 испитаника (29,4%), док су конкордантно нетачни одговори (П3=0, П5=0) присутни код 14 испитаника (27,5%).

Tabela 6. Резултати ујоредне анализе тачности одговора на питања ПЗ и П5 (N= 51)

П5		0				1				Row Total
		N	Row	Column	TOTAL	N	Row	Column	TOTAL	
ПЗ	0	14	87,5%	41,2%	27,5%	2	12,5%	11,8%	3,9%	16
	1	20	57,1%	58,8%	39,2%	15	42,9%	88,2%	29,4%	35
ColumnTotal		34		100%		17		100%		51

За прецизно утврђивање систематске разлике у познавању два аспекта истог нормативног елемента, знака за престанак опасности, дефинисаног Правилником о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013) коришћен је McNemar-ов тест. Једноставно поређење укупних процената тачности (71,4% за ПЗ наспрам 32,7% за П5) не би било адекватно, јер би игнорисало упарени карактер података. Упарени дизајн теста елиминисао је утицај међуиндивидуалне варијабилности (нпр. опште знање о цивилној заштити, ниво образовања или пажња током тестирања), фокусирајући анализу искључиво на интраиндивидуалне промјене. Додатно, утврђивање симетрије / асиметрије у кордантним / дискордантним паровима је искључио могућност утцаја општег ниво знања о знаку и утврдио ниво разумијевања његове двојне нормативне функције код испитаника.

Табела 7. Статистичка значајност разлике у маргиналним дисперзијама ПЗ и П5 (McNemar exact test)

ПЗ и П5:	
N	51
Exact Sig. (2-tailed)	<.001 ^b
Exact Sig. (1-tailed)	<.001
Point Probability	.000

a. McNemar Test

b. Binomial distribution used.

McNemar тест спроведен на упареним одговорима испитаника на питања П3 и П5 показао је високо статистички значајну разлику у тачности одговора ($N=51$ дискордантних парова, exact $p < 0,001$, двострано; exact $p < 0,001$, једнострано; point probability = 0,000; види Табелу 7.). Овај налаз потврђује постојање снажне асиметрије гдје је знатно више испитаника тачно одговорило на питање П3 (визуелно/графичко препознавање знака за престанак опасности), а нетачно на питање П5 (експлицитно знање о секундарној нормативној функцији истог знака у провјери исправности система узбуњивања), него обрнуто.

Табела 8. Резултати McNemar теста и анализа ефекта између питања П3 и П5

Упарене варијабле	N	McNemar Test (Exact Sig., 2-sided)	Odds Ratio (OR)	95% CI за OR	Cohen's g
П3 и П5	51	< 0.001	∞	[10,8, ∞)	0,19

Мјере величине ефекта ($OR = \infty$; 95% CI [10,8, ∞); Cohen's $g = 0,19$; види Табелу 8.) потврђују изузетно снажну систематску разлику у корист значајно бољег познавања графичког приказа знака за престанак опасности (П3) у односу на познавање његове двојне нормативне улоге у провјери исправности система узбуњивања (П5). Бесконачан однос шанси ($OR = \infty$), уз доњу границу 95%-тног интервала повјерења од 10,8, указује на екстремну асиметрију дискордантних парова; готово сви испитаници који су дали различите одговоре тачно су одговорили на П3, а нетачно на П5. Вриједност Cohen's $g = 0,19$ додатно потврђује средњи ефекат. Ови показатељи јачају закључак о постојању дубоког јаза између визуелног препознавања сигнала и разумијевања његове двојне нормативне улоге, са директним импликацијама за дизајн едукативних програма у области цивилне заштите.

Резултати McNemar-овог теста пружају доказе да постоји значајан диспаритет у познавању визуелног и нормативно-функционалног аспекта знака за престанак опасности. Овај налаз наглашава потребу за редизајном едукативних садржаја који обрађују знакове за узбуњивање. Будуће кампање и обуке треба да више објашњавају двојну нормативну улогу знака за прекид опасности, посебно функцију у редовним провјерама исправности система за узбуњивање. Таквим приступом може се значајно подићи ниво спремности грађана за адекватно реаговање у ванредним ситуацијама.

Табела 9. Корелација између одговора на питања П3 и П5: Pearson-ов r и Spearman-ов ρ

		П3:	П5
П3	Pearson Correlation	1	.299*
	Spearman's rho Correlation Coefficient	1.000	.299*
	Sig. (2-tailed)	.	.033
	N	56	51
П5	Spearman's rho Correlation Coefficient	.299*	1
	Spearman's rho Correlation Coefficient	.299*	1.000
	Sig. (2-tailed)	.033	.
	N	51	52

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Корелациона анализа између тачности одговора на питања П3 и П5, спроведена примјеном Pearson-овог и Spearman-овог коефицијента (види Табелу 9.), показала је слабу до умјерену позитивну асоцијацију (Pearson $r = 0,299$, $p = 0,033$; Spearman $\rho = 0,299$, $p = 0,033$). Оба коефицијента су нумерички идентична због дихотомне природе варијабли, а статистичка значајност на нивоу $p < 0,05$ потврђује да постоји значајна повезаност. Позитивна корелација потврђује да су одговори на П3 и П5 повезани, односно да познавање једног аспекта знака за престанак опасности (визуелног или нормативног) дјелимично предвиђа познавање другог аспекта. Ипак, величина корелације ($r \approx 0,30$) је релативно ниска, што указује да се објашњава само око 9% заједничке варијансе ($r^2 \approx 0,089$). Налаз корелационе анализе примјеном Pearson-овог и Spearman-овог коефицијента је у потпуном складу са претходним резултатима МекНемаровог теста, односно да иако постоји повезаност између два аспекта знања о знаку за престанак опасности, постоји и значајна дисоцијација. Многи испитаници тачно препознају графички приказ сигнала (П3), али не разумију његову нормативну улогу у провјери исправности система (П5).

Табела 10. Резултатни χ^2 тестова независности (Pearson χ^2 вриједности и егзактне р-вриједности)

Варијабла	П1	П2	П3	П4	П5
Пол	$\chi^2 = 1,389$ $p = 0,584$	$\chi^2 = 1,948$ $p = 0,390$	$\chi^2 = 0,521$ $p = 0,839$	$\chi^2 = 0,711$ $p = 0,859$	$\chi^2 = 1,967$ $p = 0,573$
Године старости	$\chi^2 = 8,207$ $p = 0,128$	$\chi^2 = 4,830$ $p = 0,479$	$\chi^2 = 3,294$ $p = 0,683$	$\chi^2 = 4,703$ $p = 0,485$	$\chi^2 = 2,964$ $p = 0,723$
Образовање	$\chi^2 = 2,386$ $p = 0,948$	$\chi^2 = 5,174$ $p = 0,431$	$\chi^2 = 4,331$ $p = 0,604$	$\chi^2 = 4,223$ $p = 0,572$	$\chi^2 = 1,295$ $p = 0,982$
Радни статус	$\chi^2 = 3,295$ $p = 0,377$	$\chi^2 = 0,454$ $p = 0,937$	$\chi^2 = 1,277$ $p = 0,800$	$\chi^2 = 1,630$ $p = 0,689$	$\chi^2 = 2,845$ $p = 0,462$
Подручје живљења	$\chi^2 = 2,969$ $p = 0,101$	$\chi^2 = 0,083$ $p = 1,000$	$\chi^2 = 0,630$ $p = 0,540$	$\chi^2 = 0,996$ $p = 0,722$	$\chi^2 = 0,540$ $p = 1,000$

Напомена. Приказане су Pearson χ^2 вриједности и егзактне р-вриједности (Fisher-ов тест или Fisher-Freeman-Halton-ов тест). Све р-вриједности ($p > 0,05$) указују на одсуство статистичке значајности на нивоу $\alpha = 0,05$. Егзактни тестови примијењени су због малог узорка и ниских очекиваних фреквенција у ћелијама.

Висока тачност на П3 вјероватно произлази из визуелне укоријењености и едукативних материјала, док ниска тачност на П5 указује на конфузију упркос законски прописаној пракси (мјесечна провјера исправности система за узбуњивање). Обавеза израде и дистрибуције плаката (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013) служи као мост између законске регулативе и стварног знања грађана, што директно објашњава варијације у резултатима препознавања графичких приказа звучних сигнала у узорку. Слабост корелације додатно потврђује да визуелно памћење и семантичко/нормативно разумијевање нису еквивалентни когнитивни конструкти, већ захтијевају различите нивое обраде и елаборације информација.

Ови налази имају значајне теоријске и практичне импликације. Са теоријског аспекта, потврђују разлику између релативно очуваног визуелног памћења и значајно слабијег семантичког/нормативног разумијевања знакова узбуњивања. Ово је у складу са литературом о когнитивној обради информација те безбједности/управљања ризиком, гдје грађани знатно лакше и боље памте графички приказ (визуелни код) него нормативну функцију (апстрактна семантичка обрада). Визуелни код је робуснији и лакше се активира, што омогућава ефикаснији приступ дугорочној меморији (Craik & Lockhart, 1972; Paivio, 1990), док апстрактне нормативне функције захтијевају дубљу когнитивну елаборацију и учесталије понављање (Lesch, 2003; Wogalter & Laughery, 2006; Kowialiewski & Majerus, 2020; Lin et al., 2023).

Са практичног аспекта, идентификовани јаз директно указује на слабост текућих едукативних програма. Грађани релативно добро препознају графички приказ знака за узбуђивање, али недовољно разумију његову улогу у редовним провјерама система за узбуђивање. У реалним ситуацијама, такво непотпуно знање може изазвати конфузију, гдје грађанин који чује једнолични континуални тон током провјере може га погрешно протумачити као стварни знак престанка опасности.

Упркос релативно добром визуелном препознавању графичког приказа, резултати указују на систематски дефицит знања о двојној нормативној функцији знака за престанак опасности. Овај налаз имплицира потребу за усмјереним едукативним интервенцијама које би значајно побољшале практично и функционално разумијевање овог знака међу грађанима, посебно у контексту његове улоге у редовним провјерама исправности система за узбуђивање. Овај налаз јача препоруку да едукативни програми у области цивилне заштите морају посебно наглашавати нормативну и практичну функцију знакова за узбуђивање, а не само њихов визуелни облик. Такве интервенције би требале да превазиђу искључиво визуелно представљање сигнала (нпр. плакате и инфографике) и да се фокусирају на експлицитно објашњење нормативне двојне намјене, престанак опасности и провјера система, кроз интерактивне садржаје, интегрисање ове теме у школске програме и кампање цивилне заштите. Само на тај начин може се смањити ризик од конфузије у реалним ситуацијама и подићи укупни ниво спремности становништва за адекватно реаговање у ванредним околностима. Утврђени системски дефицит знања представља потенцијални ризик за јавну безбједност, јер грађани могу погрешно тумачити рутинске тестове као стварну опасност или их занемарити. Имплементација обавезе израде и истицања плаката, као и њена стварна ефикасност у повећању информисаности грађана, представљају аспект који захтијева посебно истраживање.

Анализа асоцијација између тачности одговора на појединачна питања (П1–П5) и социодемографских варијабли (пол, старост, ниво образовања, радни статус и подручје живљења) показала је одсуство статистички значајних разлика (exact $p > 0,05$ у свим случајевима). Због малог узорка ($N=52-57$ валидних случајева по варијабли) и високог удјела ћелија са очекиваним фреквенцијама испод 5 (33–75%), паралелно су примијењени Pearson-ов χ^2 тест независности и егзактни тестови (Fisher-ов тест за 2×2 табеле те Fisher-Freeman-Halton тест за веће табеле). Интерпретација је заснована искључиво на егзактним р-вриједностима (ниво значајности $\alpha=0,05$). У Табели 10. приказане су Pearson-ове χ^2 вриједности и одговарајуће егзактне р-вриједности. Ови резултати потврђују да је ниво познавања знакова за узбуђивање углавном хомоген преко социодемографских група, без систематских разлика у тачности одговора. Једини тренд који се приближава знача-

јности (exact $p = 0,101$) јавља се код подручја живљења за питање П1, али и он остаје испод прага статистички значајности. Ово указује да је идентификовани дефицит знања системске природе, а не условљен специфичним демографским карактеристикама испитаника. Од укупно 58 испитаника из Подручног одјељења Требиње, само њих 5 (8,62%) тачно је одговорило на свих пет питања (П1–П5), што указује на изразито мали проценат учесника са потпуним знањем о знаковима за узбуњивање. Ова група представља критичан показатељ нивоа компетенције у узорку и испуњености законских стандарда. Испитаници који су дали потпуно тачан одговор представљају искључиво мушкарце. Старосна структура показује да је већина испитаника у доби између 46 и 55 година, њих четири (80%), док је један испитаник (20%) из групе од 36 до 45 година, што указује на доминацију средовјечних лица. Што се тиче образовања, већина испитаника са потпуно тачним одговорима има високу стручну спрему, њих тројица (60%) уз мањи број оних, по један испитаник (20%) са вишом и средњом стручном спремом. Свих пет испитаника (100%) у овој групи су запослени и живе у урбаним срединама. Изразито мали број испитаника који је тачно је одговорио на свих пет питања илуструје да је потпуно познавање знакова за узбуњивање изузетак, а не правило. Због малог узорка ови подаци служе искључиво као описни показатељ, без могућности закључивања о демографским разликама.

Инструмент коришћен у овом истраживању је директно базиран на законској регулативи Републике Српске, конкретно на Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности (2013). Ставке инструмента тестирају препознавање графичких знакова за узбуњивање прописаних Чланом 5. (дефиниција звучних сигнала и њихово емитовање) и визуелизованих на јединственом плакату из Члана 9. (обавеза Републичке управе цивилне заштите да изради и дистрибуира плакат, као и обавеза јавних објеката да га истичу на видним мјестима). Ова законска основа обезбјеђује високу садржајну валидност инструмента, јер ставке директно одражавају званично прописане графичке репрезентације које грађани треба да познају ради адекватног поступања у ванредним ситуацијама.

Табела 11. Пропорције тачних одговора по појединачним ставкама (тежина ставки) и корелација ставка–укупан резултат (N=51; K=5)

Ставка	Тежина ставке (p)	Тачних одговора	Корелација ставка–укупан резултат (point-biserial r)	Повезаност са налазима
П1	0,57	57%	0,164	средња тежина; најнижи допринос скали
П2	0,41	41%	0,478	нижа тежина; солидан допринос поузданости
П3	0,69	69%	0,392	виша тежина; умјерен допринос поузданости
П4	0,37	37%	0,702	нижа тежина; највећи допринос поузданости
П5	0,33	33	0,258	најнижа тежина; низак допринос скали

Интерна поузданост скале испитана је примјеном Kuder-Richardson Formula 20 (KR-20), која је еквивалентна Cronbach's α коефицијенту за дихотомне ставке. Анализа је обухватила 51 испитаника са комплетним одговорима свих пет ставки (П1, П2, П3, П4 и П5). Корелације ставка–укупан резултат крећу се од 0,164 – 0,702, док се пропорције тачних одговора крећу од 33% (П5) до 69% (П3), указујући на значајну хетерогеност у тежини питања (види Табелу 11.). Лакше ставке (П1: 57% и П3: 69%) показују високу стопу тачних одговора, док тешке ставке (П2: 41%, П4: 37% и П5: 33%) имају ниску тачност и већу варијабилност одговора, што одражава непотпуно и фрагментарно знање испитаника. Овај широк распон тежина ставки (0,33–0,69) доприноси доброј диференцијалној осјетљивости инструмента, омогућавајући ефикасно разликовање испитаника са различитим нивоима познавања знакова за узбуђивање.

Табела 12. Интерна поузданост скале знања о знаковима за узбуђивање (Cronbach's α ; N=51)

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
.634	.635	5

Израчунати Cronbach's α (еквивалентан KR-20 за дихотомне ставке) износи 0,634 за скалу од 5 ставки (види Табелу 12), што представља прихватљив ниво интерне поузданости за кратак инструмент у истраживачким сврхама. Вриједност је на доњој граници препоручених критеријума ($\alpha \geq 0,60$ –0,70). Нижа укупна поузданост је очекивана због хетерогености садржаја ставки, ставке П1–П4 се односе на графичко

препознавање различитих сигнала, док П5 тестира нормативно знање о знаку за тестирање система за узбуњивање. Корелације ставка–укупан резултат крећу се од 0,164 – 0,702, што потврђује да све ставке адекватно доприносе заједничком конструкту и указује на прихватљиву унутрашњу конзистентност инструмента. Упркос субоптималној укупној поузданости, инструмент показује чврсту садржајну валидност захваљујући директној утемељености у законској регулативи (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013). Инструмент је адекватан за процјену групног нивоа знања о знаковима узбуњивања и погодан за даље истраживачке и практичне примјене у области заштите и спасавања. За будуће студије препоручује се проширење броја ставки или раздвајање на подскеле (нпр. графичко препознавање насупрот нормативно знање) ради повећања интерне поузданости.

Табела 13. Укупан приказ тежине ставки, корелација ставка–укупан резултат и интерна поузданост инструмента

Показатељ	Вриједност	Коментар
Просјечна тежина ставки (p_i)	47%	средњи ниво тачних одговора по испитанику; у просјеку 2,37 тачна одговора по испитанику
Распон тежина ставки	33% – 69%	висока хетерогеност у тежини питања, П3 најлакша, П5 најтежа
Корелација ставка–укупан резултат (point-biserial r)	0,164 – 0,702	све ставке доприносе скали, П4 најјачи допринос, П1 најслабији
KR-20 / Cronbach's α	0,634	прихватљив ниво интерне поузданости за кратак инструмент ($K=5$) и истраживачке сврхе

ЗАКЉУЧАК

Упркос постојећој законској регулативи и прописаним праксама, резултати истраживања, спроведеног на узорку од 58 испитаника из Подручног одјељења Требиње Републичке управе цивилне заштите, потврђују да је познавање знакова за узбуњивање фрагментарно и није на задовољавајућем нивоу. Укупна тачност испитаника износила је 46,57%, што одговара 129 тачних од укупно 277 валидних одговора на пет дихотомних ставки. Остварени ниво тачности је изнад теоријског нивоа случајног погађања од 25%, што указује да одговори испитаника нису резултат случајности, већ одражавају одређени степен познавања значења знакова за узбуњивање. На нивоу појединца, средња вриједност укупног резултата, односно укупног броја тачних одговора, износила је $M = 2,26$ ($SD = 1,52$), што значи да су испитаници у просјеку тачно одговорили на нешто мање од половине постављених питања. Само пет испитаника (8,6%) је показало потпуно знање (тачни одговори на сва питања), што указује на

недовољну компетенцију грађана у идентификацији и интерпретацији знакова за узбуњивање, носећи потенцијалне ризике за правовремено реаговање у ванредним ситуацијама.

Резултати недвосмислено указују на постојање систематског јаза у знању грађана о знаковима узбуњивања. Испитаници су најбоље препознавали визуелни приказ знака за престанак опасности (П3: 71%), али у знатно мањој мјери разумију његову двојну нормативну улогу – истовремено знак за престанак опасности је и знак провјере исправности система (П5: 33%; McNemar exact $p < 0,001$). Забрињавајуће ниске тачности забиљежене су и за знакове: непосредна опасност (П2: 38%) и ватрогасна узбуна (П4: 36%). Ниво познавања знакова за узбуњивање је углавном хомоген преко социодемографских група (пол, старост, образовање, радни статус, подручје живљења), без систематских разлика у тачности одговора (exact $p > 0,05$). Идентификовани дефицит знања је системске природе и није условљен специфичним демографским карактеристикама испитаника. Инструмент коришћен у истраживању је показао високу садржајну валидност и прихватљиву поузданост ($KR-20 = 0,634$).

Упркос нормативном оквиру, који прописује израду, дистрибуцију и истицање јединственог плаката са графичким приказима сигнала (Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности, 2013), као и Правилнику о обучавању лица у оквиру основног и средњег образовања о опасностима и заштити од елементарне непогоде и друге несреће (2014) који обавезује оспособљавање ученика за препознавање опасности и правилно реаговање; пасивне мјере и постојећа обука нису довољне за постизање адекватне информисаности о знаковима за узбуњивање. Стога се препоручује интензивирање општих и континуираних едукативних кампања Републичке управе цивилне заштите и јединица локалне самоуправе, са звучним и визуелним примјерима знакова, појачаном интеграцијом теме у школске програме те редовним симулацијама и вјежбама.

Само систематским и континуираним едукативним активностима законски прописани знакови узбуњивања могу постати ефикасно средство заштите живота и имовине грађана Републике Српске. Будућа истраживања требало би да процијене стварну имплементацију регулативе (видљивост и ефикасност плаката), ефекте обуке у основним и средњим школама те укључе звучне стимуле ради потпуније евалуације функционалног знања и спремности становништва.

ЛИТЕРАТУРА

- Craik, F. I. M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 11(6), 671–684. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(72\)80001-X](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(72)80001-X)
- Kowialiewski, B., & Majerus, S. (2020). The varying nature of semantic effects in working memory. *Cognition*, 202, 104278. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2020.104278>
- Lesch, M. F. (2003). Comprehension and memory for warning symbols: Age-related differences and impact of training. *Journal of Safety Research*, 34(5), 495–505. <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2003.05.003>
- Lin, W., Li, Z. Y., Zhang, X., & Lin, J. (2023). Electrophysiological evidence for the effectiveness of images versus text in warnings. *Scientific Reports*, 13(1), 1278. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-28230-x>
- NacrtzakonaodopunamaZakonaokomunikacijama: Spremanzakon, alijepotrebanjoš nizkorakazauvođenjebroja 112. (2024). Paragraf.ba. <https://www.paragraf.ba/dnevne-vijesti/22082024/22082024-vijest3.html>
- Paivio, A. (1990). *Mental representations: A dual coding approach*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195066661.001.0001>
- Wogalter, M. S., & Laughery, K. R. (2006). Warnings and hazard communications (Chapter 32). In G. Salvendy (Ed.), *Handbook of human factors and ergonomics* (3rd ed., pp. 889–911). Wiley.
- Закон о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама. (2012). Службени гласник Републике Српске, бр. 121/12, 46/17 и 111/21.
- Закон о републичкој управи. (2018). Службени гласник Републике Српске, бр. 115/18.
- Закон о територијалној организацији Републике Српске. (2009). Службени гласник Републике Српске, бр. 69/09, 70/12, 83/14, 106/15, 26/19, 15/21, 37/22, 32/23 и 45/25.
- Правилник о обучавању лица у оквиру основног и средњег образовања о опасностима и заштити од елементарне непогоде и друге несреће. (2014). Службени гласник Републике Српске, бр. 74/14.
- Правилник о узбуњивању и поступању грађана у случају опасности. (2013). Службени гласник Републике Српске, бр. 53/13.
- РЗС. (2017). Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године: Резултати пописа – Градови, општине, насељена мјеста. Бања Лука: Републички завод за статистику Републике Српске.
- РУЦЗ. (2019а). Инструкција о раду Оперативно-комуникационог центра јединице локалне самоуправе (бр. 25.02-059-88-2/19). Републичка управа цивилне заштите Републике Српске.
- РУЦЗ. (2019б). Позив 121. Републичка управа цивилне заштите Републике Српске. <https://ruczrs.org/позив-121/>

- РУЦЗ. (2019с). Организација Републичке управе цивилне заштите Републике Српске. Републичка управа цивилне заштите Републике Српске. <https://ruczrs.org/?script=cir>
- Уредба о организацији и начину функционисања система осматрања, обавјештавања и узбуњивања. (2013). Службени гласник Републике Српске, бр. 63/13.

УРОВЕНЬ ЗНАНИЯ СИГНАЛОВ ТРЕВОГИ В СИСТЕМЕ ГРАЖДАНСКОЙ ЗАЩИТЫ РЕСПУБЛИКИ СЕРБСКОЙ: ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ В ПОДРАЗДЕЛЕНИИ ТРЕБИНЬЕ

Аннотация: Целью исследования была оценка уровня знания сигналов тревоги среди граждан Подразделения Требинье, как части более широкого стратифицированного исследования в Республике Сербской. Использовалась целевая выборка из 58 респондентов, опрошенных с помощью структурированной анкеты в формате теста знаний с пятью вопросами множественного выбора. Четыре вопроса сопровождалось графическим изображением звуковых сигналов, а один касался сигнала проверки правильности системы. Инструмент, использованный в исследовании, показал высокую содержательную валидность и удовлетворительную внутреннюю надежность ($KR-20 = 0,634$). Общая точность ответов составила 46,57% ($M = 2,26$; $SD = 1,52$), что указывает на умеренный, но недостаточный уровень знаний. Уровень знания сигналов тревоги был в целом однородным среди социодемографических групп, без систематических различий в точности ответов (exact $p > 0,05$). Выявленный дефицит знаний носит системный характер и не обусловлен специфическими демографическими характеристиками респондентов. Наибольшая точность была зафиксирована для графического изображения сигнала «окончание опасности» (P3: 71%), в то время как тот же сигнал в контексте проверки исправности системы был распознан всего в 33% случаев (P5), с высокой статистической значимостью различия (McNemar exact $p < 0,001$). Делаются выводы о том, что знание сигналов тревоги фрагментарно и недостаточно, несмотря на существующее законодательное регулирование. Рекомендуются активизировать общие и непрерывные образовательные кампании Управления гражданской защиты Республики и подразделений местного самоуправления с целью повышения общественной осведомлённости и готовности к чрезвычайным ситуациям.

Ключевые слова: оповещение населения, сигналы тревоги, граждане, гражданская защита, Подразделение Требинье, Республика Сербская.

LEVEL OF KNOWLEDGE OF ALERT SIGNALS IN THE CIVIL PROTECTION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF SRPSKA: AN EMPIRICAL ANALYSIS IN THE TREBINJE BRANCH

Abstract: The aim of this study was to assess the level of knowledge of alert signals among citizens of the Trebinje Branch, as part of a broader stratified study conducted in the Republic of Srpska. A convenience sample of 58 respondents was surveyed using a structured questionnaire in the format of a knowledge test with five multiple-choice questions. Four questions were accompanied by graphical representations of sound signals, and one related to the system functionality check signal. The instrument used in the study demonstrated high content validity and acceptable internal reliability (KR-20 = 0.634). The overall accuracy of responses was 46.57% (M = 2.26; SD = 1.52), indicating a moderate but insufficient level of knowledge. Knowledge of alert signals was generally homogeneous across sociodemographic groups, with no systematic differences in response accuracy (exact $p > 0.05$). The identified knowledge deficit is systemic and not determined by specific demographic characteristics of the respondents. The highest accuracy was recorded for the graphical representation of the “end of danger” signal (P3: 71%), while the same signal in the context of a system functionality check was recognized in only 33% of cases (P5), with a highly statistically significant difference (McNemar exact $p < 0.001$). It is concluded that knowledge of alert signals is fragmented and insufficient, despite existing legislative regulations. It is recommended to intensify general and continuous educational campaigns by the Civil Protection Administration of the Republic and local government units to raise public awareness and preparedness for emergencies.

Keywords: public alert, alert signals, citizens, civil protection, Trebinje Branch, Republic of Srpska.

УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У РАДУ АГЕНЦИЈА ЗА ОБЕЗБЈЕЂЕЊЕ ЛИЦА И ИМОВИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Александар Ђекић, МА

Министарство унутрашњих послова Републике Српске
djekic.96@hotmail.com

ЗБОРНИК РАДОВА

Апстракт: Закон о полицији и унутрашњим пословима као једне од осталих унутрашњих послова прописује послове који се односе на агенције за обезбјеђење лица и имовине. Агенције за обезбјеђење лица и имовине представљају дио система безбједности Републике Српске, чији је положај са основним дјелатностима правно уређен Законом о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности. Истим законом дефинисана је улога полиције, односно Министарства унутрашњих послова Републике Српске, у погледу вршења управног надзора над спровођењем закона и инспекцијског надзора над извршавањем послова и задатака обезбјеђења лица и имовине. У складу са наведеним прописима у надлежности полиције је и спровођење послова обуке припадника за обављање послова физичког обезбјеђења у складу са важећим прописима.

Циљ рада је представљање улоге агенција у систему безбједности, а затим улоге полиције у раду агенција у погледу обуке припадника, вршења управног надзора над спровођењем закона, као и вршењем инспекцијског надзора над обављањем послова обезбјеђења лица и имовине.

Кључне ријечи: полиција, обезбјеђење лица и имовине, обука, контрола, надзор

УВОД

Систем приватне безбједности представља један од млађих подсистема безбједности у cjелокупном систему. Дефинисање система безбједности посматра се кроз шири и ужи појам приватне безбједности. Према ширем посматрању систем приватне безбједности дефинише се као скуп организованих облика дјеловања добровољног и приватно усмјереног недржавног особља, чија је примарна дјелатност супростављање криминалитету. У ужем смислу под системом приватне безбједности подразумјева се скуп уређених дјелатности, професионалног типа, ван оквира државних органа, које су организоване ради пружања одређених услуга заштите личне и имовинске безбједности грађана и прикупљања информација по наруџби. (Иветић & Павловић, 2015). Приватна безбједност дефинише се и као планска и органоизована самостална или заједничка дјелатност и функција појединаца, организација или професионалних агенција, усмјерених на споствену заштиту или заштиту других лица, као и заштиту одговарајућих лица, простора објеката, пословања или дјелатности, а које нису покривене ексклузивном заштитом државних органа. (Данчић & Стајић, 2008). У теорији постоји још неколико начина дефинисања приватне безбједности, а оно што је најбитније јесте да све из свих дефиниција може закључити постојање истих циљева и значаја приватне безбједности.

Сам значај система безбједности у друштву је велики и може се посматрати у друштвеном, теоријском, практичном и педагошком смислу. Циљ дјеловања система приватне безбједности је обезбјеђење лица и имовина на одговарајући начин. У остваривању постављених циљева и задатака субјекти система приватне безбједности дјелују превентивно и репресивно. Данас у теорији и пракси система приватне безбједности исти је развијен кроз систем физичког обезбјеђења, техничког обезбјеђења и приватних детективских компанија.

3 - Током операције, од терориста је откривено и одузето много аутоматског оружја, муниције и 76,6 kg експлозива, укључујући 17 аутоматских пушака, 20 пиштоља, 25 експлозивних направа домаће израде - такозваних појасева самоубица, две бомбе домаће израде у облику металних резервоара напуњених артиљеријским гранатама ОФ-540 (укупне тежине 12 kg експлозива), 106 граната (од којих је 90 било домаће израде од граната ВОГ-17М и ВОГ-25 за аутоматске бацаче граната) и више од 5.000 комада муниције (Kolesnikov, 2004: 30).

АКТУЕЛНО ПРАВНО РЕГУЛИСАЊЕ РАДА ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЈЕДНОСТ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Сектор приватне безбједности у Босни и Херцеговини формалноправо успостављен је 2002. године доношењем законских и подзаконских прописа на територији ентитета. Исте године у Републици Српској донесен је Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности¹, Закон о агенцијама за заштиту људи и имовине у Федерацији Босне и Херцеговине², а затим и 2004. године Закон о агенцијама за осигурање лица и имовине и приватној детективској дјелатности у Брчко дистрикту Босне и Херцеговине.³ Наведеним законским прописима правно је уређена дјелатност сектора приватне безбједности, прописани су услови за оснивање предузећа за обезбјеђење лица и имовине, услови за обављање послова физичког и техничког обезбјеђења и детективске дјелатности, права и обавезе припадника физичког и техничког обезбјеђења и приватних детектива, начин обуке припадника физичког и техничког обезбјеђења и приватних детектива, вршење контроле и надзора над радом агенција за обезбјеђење лица и имовине и приватних детективских дјелатности, како физичких, тако и правних лица, као и казнене одредбе за непоштовање прописа из наведене области рада.

Законом о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности (Службени гласник Републике Српске број: 4/12) прецизно и свеобухватно уређени су сегменти приватне безбједности, као и неспоредан надзор Министарства унутрашњих послова Републике Српске над радом предузећа која обављају послове обезбјеђења лица и имовине и приватне детективске дјелатности. Закон је израђен кроз девет цјелина и истим су обухваћене, основне одредбе, дјелатност предузећа за обезбјеђење лица и имовине, детективска дјелатност и приватни детективи, вођење евиденција, надзор над радом агенција и спровођењем прописа, овлашћења за доношење подзаконских аката, казнене одредбе и на крају прелазне и завршне одредбе.

На основу претходно наведенога закона донесено је више подзаконских аката којима се детаљно уређују услови за оснивање и рад предузећа за обезбјеђење лица и имовине и детективских агенција, уређује њихова

1 - Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности (Службени гласник РС број: 50/02, 92/05 и 91/06), који је престао да важи ступањем на снагу новог Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности (Службени гласник РС број: 4/12).

2 - Закон о агенцијама за заштиту људи и имовине (Службене новине Федерације Босне и Херцеговине број: 50/02), који је престао да важи доношењем и ступањем на снагу новог Закона о агенцијама и унутрашњим службама за заштиту људи и имовине (Службене новине Федерације Босне и Херцеговине број: 78/08 и 67/13).

3 - Закон о агенцијама за осигурање лица и имовине и приватној детективској дјелатности (Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине број: 27/04, 15/05 и 37/05).

дјелатност, услови које морају испуњавати лица за непосредно обављање послова физичког и техничког обезбјеђења и послова детективске дјелатности, као и друга важна питања за законити рад агенција. Неки од тих подзаконских аката су Правилник о условима и начину спровођења техничког и физичког обезбјеђења⁴, Правилник о легитимацији припадника обезбјеђења и детективској легитимацији⁵, Правилник о обуци и начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватног детектива⁶, Правилник о евиденцијама⁷, Правилник о просторним и техничким условима за заштиту од крађе и других незгода и злоупотреба⁸, Правилник о условима обављања пратње и обезбјеђења новца, вриједносних папира, племенитих ковина, метала и других вриједности⁹, Правилник о условима за извођење наставе и оспособљавања припадника обезбјеђења и приватног детектива¹⁰ и други подзаконски и интерни прописи.

ОДНОС ПОЛИЦИЈЕ И ПРИВАТНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ

У претходном излагању наведено је да приватни сектор безбједности представља један од млађих подсистема безбједности. Такође, из претходног излагања може се истаћи чињеница да приватни сектор безбједности заузима значајан положај у правном систему Републике Српске. Поред тога, свакако да је једно од важних питања из области рада приватне безбједности и сарадња са јавним сектором безбједности, односно полицијом.

Једна од законских обавеза припадника агенција за обезбјеђење лица и имовине, као сектора приватне безбједности, је сарадња са сектором приватне безбједности, односно овлашћеним службеним лицима полицијског органа. Осим што представља законску обавезу, таква сарадња је и нужна у раду припадника агенција које обављају послове обезбјеђења. Безбједност грађана, њихове имовине и безбједност цјелокупног друштва је јавна ствар и јавни интересе, без обзира ко обављања функцију обезбјеђења,

4 - Правилник о условима и начину спровођења техничког и физичког обезбјеђења (Службени гласник РС број: 85/12).

5 - Правилник о садржају и изгледу легитимације припадника обезбјеђења и детективске легитимације (Службени гласник РС број: 85/12, 68/19 и 26/23).

6 - Правилник о обуци и начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватног детектива (Службени гласник РС број: 85/12).

7 - Правилник о евиденцијама (Службени гласник РС број: 7/20).

8 - Правилник о просторним и техничким условима за заштиту од крађа и других незгода или злоупотреба које мора испуњавати пословни простор привредног друштва које обавља дјелатност обезбјеђења лица и имовине и детективска агенција (Службени гласник РС број: 85/12).

9 - Правилник о условима обављања послова пратње и обезбјеђења новца, вриједносних папира, племенитих ковина, метала и других вриједности (Службени гласник РС број: 85/12).

10 - Правилник о условима извођења наставе и оспособљавања припадника обезбјеђења и приватног детектива (Службени гласник РС број: 38/06).

да ли су то субјекти државне или приватне безбједности.

Сарадња припадника приватног сектора безбједности са овлашћеним службеним лицима у Републици Српској може се посматрати кроз законску, обавезну и професионалну, факултативну сарадњу. И законска и професионална сарадња представљају битан сегмент обављања послова из области приватне безбједности, односно послова обезбјеђења лица и имовине. (Пена, Шикман & Амиџић, 2006).

Полазећи од законских одредби улога полиције у области рада приватног сектора безбједности првенствено се огледа у доношењу одлуке о издавању овлашћења за обављање дјелатности обезбјеђења лица и имовине. Уз испуњавање предвиђених услова захтјев за издавање овлашћења за обављање послова обезбјеђења подноси се надлежној полицијској управи. По запримању захтјева полицијска управа врши провјере испуњености услова и о поднесеном захтјеву доноси рјешење као одлуку на поднесени захтјев.

Да би одређено привредно лице могло да започне са обављањем дјелатности обезбјеђења лица и имовине потребно је да испуни законом прописане услове. Након испуњених услова, привредно лице подноси захтјев за одобрење рада, а рјешење којим се одобрава почетак рада доноси полицијска управа према сједишту правног лица. Такође, улога полицијског органа видљива је и кроз провјере испуњености законских услова за почетак рада привредног лица.

Однос полиције и приватног сектора безбједности огледа се и кроз издавање овлашћења физичком лицу за обављање послова обезбјеђења, као и спровођењу обуке оспособљавања за обављање послова обезбјеђења, а о чему ће бити изложено у наредном дијелу рада.

Задатак полицијског органа је спровођење активности контроле рада агенција за обезбјеђење лица и имовине. Улога полиције у раду агенција је и провјера законитог и правилног поступања у обављању дјелатности обезбјеђења, а у случајевима утврђеним законом и другим прописима, по указаној потреби и спровођење активности одузимања овлашћења, како правном, тако и физичком лицу.

ОБУКА ПРИПРАДНИКА ФИЗИЧКОГ И ТЕХНИЧКОГ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА

Ефикасност и ефективност остваривања дјелатности обезбјеђења лица и имовине у оквиру система безбједности подразумева стручност руководних кадрова и непосредних извршилаца, што указује на потребу адекватног школовања, обучавања и стручног усавршавања за обављање послова физичког и техничког обезбјеђења.

Обука припадника приватног сектора безбједности, односно лица за обављање послова физичког и техничког обезбјеђења у Републици Српској уређена је законским и подзаконским прописима. Концепт

обуке састоји се од теоријске и практичне наставе коју спроводи надлежни орган.

Прије почетка обуке за оспособљавање припадника за обављање послова физичког и/или техничког обезбјеђења, врши се провјера испуњености законских услова за обављање наведених послова односно за стицање потребних овлашћења. Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности (Службени гласник Републике Српске број: 4/12), прописује услове који требају бити испуњени како би се одређеном лицу издало овлашћење за обављање послова. Поред похађања обуке и положеног стручног испита прописани су још и услови, да је лице држављанин Републике Српске или Босне и Херцеговине и да има пребивалиште у Републици Српској, да је пунољетно, да има завршену најмање средњу стручну спрему, да има опште здравствене способности и посебну душевну и физичку способност и да својим досадашњим начином живота, понашањем или активношћу указује да ће одговорно обављати послове.

Испуњавање услова у погледу начина живота, понашања и активности лица које искаже намјеру за стицање овлашћења, врши се кроз процес провјере подобности за обављање послова физичког и техничког обезбјеђења, односно кроз тзв. оперативну провјеру. Оперативну провјеру врши полицијска управа, односно полицијска станица на чијем подручју лице има пријављено пребивалиште. Оперативна провјера обухвата прикупљање идентификационих података о лицу, као и лицима са којима исто живи у заједничком домаћинству, затим сазнања и обавјештења о радним особинама, сазнања и обавјештења и претходним, дотадашњим понашањима, навикама и склоностима, као и прикуљању других сазнања која су интересантна из безбједносног аспекта. Провјеру врше полицијски службеници надлежне полицијске станице кроз непосредни разговор са лицем за које се провјера врши, увидом у јавне исправе, службене евиденције и евиденције надлежних органа и јавних институција, непосредним разговором са другим лицима која могу дати корисна сазнања и обавјештења о лицу за које се провјера врши, те непосредним опажањем полицијских службеника који обављају провјеру. У зависности од утврђених околности након извршене провјере даје се позитивно или негативно мишљење. Уколико се извршеним провјерама не утврде околности које би представљале сметњу за обављање послова и задатака физичког и/или техничког обезбјеђења, даје се позитивно мишљење и лице се упућује на обуку за оспособљавање.

Начин оспособљавања кроз обуку припадника физичког и техничког обезбјеђења прописан је Правилником о обуци и начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватног детектива (Службени гласник Републике Српске број: 85/12). Наведени правилник донио је министар унутрашњих послова у сарадњи са министром просвјете и културе, што је и прописано Законом о агенцијама

за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности (Службени гласник Републике Српске број: 4/12).

Обуку за припаднике физичког и техничког обезбјеђења спроводи Министарство унутрашњих послова Републике Српске, путем организационих јединица које су у саставу Министарства. Обуку спроводи основна организациона јединица у сједишту Министарства, Управа за полицијско образовање, путем своје унутрашње организационе јединице, Јединице за полицијску обуку – Полицијске академије.

Обука се реализује по претходно утврђеном и прописаном програму обуке у зависности од дјелатности и овлашћења која су неопходна полазнику обуке, односно обука за припаднике физичког обезбјеђења и обука за припаднике техничког обезбјеђења.

Након завршене обуке Министарство полазнику обуке издаје потврду о завршеној обуци. Потврда о завршеној обуци издаје се полазнику обуке који је успјешно похађао и завршио теоријски и практични дио обуке у складу са програмом обуке.

Обука за припаднике физичког обезбјеђења

Обука за припаднике физичког обезбјеђења реализује се кроз 60 наставних часова теоријске и практичне обуке, од чега 39 наставних часова теоријског дијела обуке и 21 наставни час практичног дијела обуке. (Правилник о обуци и начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватног детектива, Службени гласник Републике Српске број: 85/12). Обуку реализује стручни кадар Министарства унутрашњих послова Републике Српске у зависности од тематске цјелине.

Теоретски дио обуке за припаднике физичког обезбјеђења подразумјева обраду наставних садржаја из области физичке заштите, употребе средстава и уређаја техничке заштите, основа криминалистике, основа комуницирања и држања, ношења и правилне употребе ватерног оружја. Практични дио обуке реализује се кроз наставне садржаје из области специјалне физичке обуке и прве помоћи. (Шикман, et al., 2014).

Обука за припаднике техничког обезбјеђења

Обука за припаднике техничког обезбјеђења у складу са утврђеним програмом обуке реализује се кроз 24 наставна часа теоријског дијела. (Правилник о обуци и начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватног детектива, Службени гласник Републике Српске број: 85/12). Такође, обуку реализује стручни

оспособљени кадар Министарства унутрашњих послова Републике Српске у зависности од области наставног садржаја.

Наставни садржај дијела обуке за припаднике техничког обезбјеђења подразумјева обраду из области техничког обезбјеђења, грађевинске регулативе, техничке регулативе, криминалистичке технике и заштите тајности података. (Шикман, et al., 2014).

Стручни испит за припаднике физичког и техничког обезбјеђења

Стручни испит за обављање послова физичког и техничког обезбјеђења може да полаже лица које је претходно успјешно похађало и завршило обуке у складу са претходно описаним програмом обуке. Испит организује и реализује Министарство унутрашњих послова Републике Српске и исто се полаже у сједишту Министарства.

Стручни испит полаже се пред комисијом коју именује министар унутрашњих послова, а коју чине предсједник, чланови и секретар комисије, који имају најмање једног замјеника. Предсједник, чланови и секретар комисије именују се из реда високостручних кадрова који су се истакли у раду Министарства, односно у области теорије и праксе система обезбјеђења, као и из реда истакнутих радника у одговарајућим спортским гранама релевантним за обуку припадника обезбјеђења. Предсједник и чланови комисије су испитивачи на испиту из предмета за које су одређени. Комисија је дужна да најкасније 15 дана прије полагања испита обавјести кандидате о мјесту и времену полагања стручног испита. (Правилник о обуци и начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватног детектива, Службени гласник Републике Српске број: 85/12).

Стручни испит састоји се од усмене провјере знања из области наставних садржаја које су реализоване током обуке у складу са програмом обуке. Трошкове полагања стручног испита сноси полазнике обуке, односно лице које полаже испит.

Након спроведеног испита комисија одлучује о успјеху кандидата и успјех оцјењује са „положио“ и „није положио“. Предсједник комисије кандидату саопштава утврђену оцјену. Кандидату који успјешно положи испит издаје се увјерење. Уколико кандидат на стручном испиту не задовољи из највише два предмета, може најраније у року од 30, а најкасније у року од 60 дана да приступи поновном полагању стручног испита.

ПОЛИЦИЈСКА КОНТРОЛА И НАДЗОР НАД РАДОМ АГЕНЦИЈА ЗА ОБЕЗБЈЕЂЕЊЕ ЛИЦА И ИМОВИНЕ

Једни од осталих унутрашњих послова полиције су и послови који се односе на агенције за обезбјеђење лица и имовине и приватну детективску дјелатност (Закон о полицији и унутрашњим пословима, Службени гласник Републике Српске број: 57/16, 110/16, 58/19, 82/19, 18/22 – Одлука Уставног суда Републике Српске, 55/23, 48/24 и 81/25).

Управни и инспекцијски надзор над примјеном прописа из области рада агенција за обезбјеђење лица и имовине, као и обављања послова физичког и техничког обезбјеђења, врши Министарство унутрашњих послова Републике Српске. (Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности, Службени гласник Републике Српске број: 4/12).

Имајући у виду значај и улогу агенције за обезбјеђење лица и имовине у друштву, као и њихов дјелокруг рада са могућношћу примјене прописаних овлашћења, сасвим је оправдано спровођење посебног начина контроле и надзора над радом истих. С тим у вези, надзор над обављањем послова обезбјеђења може бити: инспекцијски, управни и стручни надзор. (Пена & Симоновић, 2009:17-36).

Контрола као дјелатност присутна је, једним дијелом и неопходна, у скоро свим областима живота. У зависности од субјекта који врши контролу, као и субјекта према коме се врши контрола, постоје разни начини сагледавања и спровођења контроле. Контрола као дјелатност у теорији се дефинише на различите начине. Према једном од дефинисања, контрола представља свјесну, сврсисходну људску дјелатност која се манифестује у упоређивању оствареног са намјераваним на основу претходно, унапријед утврђених мјерила и у евентуалној интерпретацији, односно у упоређивању, укључујући провјеру и оцјену онога што је постигнуто са контролним узорком и евентуалној корективној интервенцији. (Ђекић, 2023:75-94).

Контрола над радом припадника агенција за обезбјеђење лица и имовине подразумева активност која има за циљ утврђивање законитости и правилности поступања припадника агенција. Полицијска контрола припадника агенција подразумјева контролу примјене одредби Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватне детективске дјелатности (Службени гласник Републике Српске број: 4/12) и подзаконских аката којима се прописују дужности и обавезе припадника агенција приликом обављања послова и задатака. Контрола се спроводи свакодневним обављањем послова и задатака, кроз различите облике и видове поступања у оквиру предузимања потребних мјера и радњи. У циљу контроле рада припадника агенција у Републици Српској, министарство унутрашњих послова путем својих

организационих јединица спроводи периодичне организоване и циљане контролне активности. Такве активности спроводе се планском контролом припадника агенција за обезбјеђење лица и имовине у погледу законитог и правилног поступања у моменту вршења контроле. Министарство путем организационих јединица такве активности спроводи најмање два пута у току једне године.¹¹ Наведену активност полицијске станице спроводе на основу сачињеног плана активности у којем се врши безбједносна процјена, дефинише задатак и циљ планских активности, мјесто и вријеме спровођења планираних активности, као и људски и материјално – технички ресурси који ће бити ангажовани за реализацију планираних активности.

Инспекцији надзор врши се над обављање послова обезбјеђења у агенцијама за обезбјеђење лица и имовине. Инспекцијски надзор врши комисија коју чине службеници Министарства унутрашњих послова Републике Српске. Поступак вршења инспекцијског надзора прописан је подзаконским актом који доноси министар унутрашњих послова Републике Српске, Упутством о вршењу инспекцијског надзора у привредним друштвима и другим правним лицима који обављају послове обезбјеђење лица и имовине и детективску дјелатност. (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2014). Инспекцијски надзор може бити редовни, ванредни и контролни. Редовни инспекцијски надзор врши комисија коју именује начелник полицијске управе. Чланови комисије за вршење редовног инспекцијског надзора именују се из реда организационих јединица полицијске управе и то, Сектора полиције, Одјељења за експлозивне материје и послове заштите од пожара и Одсјека за управне послове. У зависности од исказане потребе за вршење редовног инспекцијског надзора могу бити именовани и инспектори и стручни сарадници других организационих јединица полиције управе уз сагласност начелника. Редовни инспекцијски надзор врши се најмање једном у двије године, по мјесечном плану који предлаже комисије, а одобрава начелник полицијске управе. Редовни инспекцијски надзор најављује се писменим путем најкасније три дана прије почетка вршења надзора. Приликом вршења редовног инспекцијског надзора неопходно је присуство оснивача или власника правног лица и директора као одговорног лица у правном лицу. Ванредни инспекцијски надзор врши се на основу одлуке директора полиције у случајевима, уочених проблема у извршавању задатака од стране полицијске управе због неадекватног праћења приватне безбједности и када то захтјевају посебне околности. За вршење ванредног

11- У оквиру планских активности полицијски службеници врше контроле припадника у вријемени и мјесту рада у погледу поступања по одредбама важећих прописа са акцентом на законито и правилно обављање послова и задатака. Контролом се обухвата посједовање и видно истицање легитимације припадника обезбјеђења, правилно и уредно ношење прописане униформе, посједовање, правилно ношење и кориштење задужене опреме, посједовање радног налога, као и друге дужности и обавезе припадника обезбјеђења за вријеме обављања послова и задатака. У случају евентуално утврђених неправилности током вршења контроле полицијски службеници поступају на начин прописан важећим прописима у погледу даљег спровођења потребног прекршајног или другог поступка.

инспекцијског надзора директор полиције именује три члана из реда Управе полиције, Инспектората за експлозивне материје и послове заштите од пожара и Управе за правне и кадровске послове.

Вршење инспекцијског надзора подразумјева увид у службену документацију правног лица које обавља послове обезбјеђења лица и имовине и надзор над законитошћу рада кроз: преглед рјешења суда и надлежне полицијске управе којом се одобрава обављање дјелатности, преглед рјешења о утврђивању дјелатности у правном лицу, стање кадрова, управљачког менаџмента и припадника обезбјеђења, преглед реализованих и отклоњених мјера из последњег надзора, остваривање процеса рада и управљања, стање и праћење безбједности објекта који се обезбјеђују, вођење евиденција у складу са законом и подзаконским актима који регулишу дјелатност обезбјеђења, законитост рада, планирање рада и квалитета планова ванредног обезбјеђења, те елабората техничке заштите, пројектне документације за уградњу техничких система и слично, затим начина израде, евидентирања, нумерисања и дистрибуције радних налога, квалитета извјештаја служби обезбјеђења, реализацију обавезне обуке кроз план и програм обуке привредних лица која обављају послове обезбјеђења лица и имовине, материјално – техничку опремљеност припадника обезбјеђења, поштовања безбједносних процедура и дисциплина, те услове рада, сарадњу са другим безбједносним институцијама и размјену безбједносно интересантних информација.

Након извршеног инспекцијског надзора комисија одржава заједнички састанак са менаџментом правног лица и исте упознаје са стањем утврђеним током надзора, указујући на уочене пропусте и недостатке, сугеришући начине да се исто отклони.

Дужност комисије је да након извршеног надзора сачини извјештај са наложеним мјерама за отклањање уочених недостатака. Сачињени извјештај потписују сви чланови комисије и исти се у року од четири дана од дана вршења надзора доставља правном лицу са навођењем рока за отклањање и обавјештење о отклоњеним пропустима и недостатцима.

Управни надзор обављају овлашћена службена лица Министарства унутрашњих послова Републике Српске и исто се односи у погледу провјере и утврђивања законитог пословања, провјере начина примјене прописаних заштитних и безбједносних мјера, провјера евиденција и друге послове документације, провјера начина чувања, примопредаје и ношења ватреног оружја, провјеру оспособљености за руковање ватреним оружјем, те других мјера и радњи којима се остварује увид у пословање. (Пена & Симоновић, 2009:17-36).

Стручни надзор врши се у погледу извођења техничке заштите и може обављати само правно лице које је регистровано за обављање послова надзора на начин и под условима прописаним законом.

ЗАКЉУЧАК

И ако се сматра релативно младим систем приватне безбједности заузима важан положај у цјелокупном систему друштва. Заштита људских живота и њихове задатак је цјелокупног друштва, а таква заштита остварује се и кроз систем јавне и приватне безбједности. Такође, положај система безбједности у Републици Српској огледа се и кроз правну уређеност дјеловања агенција за обезбјеђење лица и имовине.

За остваривање дјелатности обезбјеђења лица и имовине свакако да је важна улога полиције у раду агенција приватног сектора безбједности. У раду је изложена неопходна, како законска, тако и професионална обавеза сарадње полиције и приватног сектора безбједности.

Улога полиције огледа се и кроз доношења одлука о издавању одобрења и овлашћења за обављање дјелатности обезбјеђења лица и имовине.

Имајући у виду значај рада припадника агенција за обезбјеђење лица и имовине, свакако да је уређено и питање обуке и оспособљавање припадника, а за исто је овлашћена полиција, односно министарство унутрашњих послова Републике Српске, што уједно представља још једну од значајних улога полиције у области рада приватног сектора безбједности.

С обзиром на сам положај у систему безбједности, дјелатност коју обављају и овлашћења која имају у своме раду, свакако да је битно и питање контроле и надзора над радом приватног сектора безбједности. У раду је изложена и улога полиције у свим сегментима контроле и надзора над радом агенција за обезбјеђење лица.

У циљу остваривања дјелатности обезбјеђења лица и имовине, као и што ефикаснијег обављања дјелатности, свакако да је важна улога полиције у раду сектора приватне безбједности у свим сегментима који су изложени у раду.

ЛИТЕРАТУРА

- Даничић, М. & Стајић, Љ. (2008). Приватна безбједност: Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
- Бекић, А. (2023). Контрола над радом полиције са освртом на контролну дјелатност руководних радника у полицијским станицама. Безбједност, полиција, грађани, 1/23, 75-94.
- Иветић, С. & Павловић, Г. (2015). Упоредни модели приватног обезбјеђења личности и објеката: ОСЦЕ мисија у БиХ.
- Министарство унутрашњих послова Републике Српске (2014). Упутством о вршењу инспекцијског надзора у привредним друштвима и другим правним лицима који обављају послове обезбјеђење лица и имовине и детективску дјелатност.

- Пена, У., Шикман, М. & Амићић, Г. (2006). Приручник за припаднике физичког обезбјеђења: Удружење дефендолога Републике Српске.
- Пена, У., & Симоновић, Б. (2009). Однос јавног и приватног сектора безбједности у Босни и Херцеговини и Републици Српској. Безбједност, полиција, грађани, 2/09, 17-36.
- Службени гласник Републике Српске број: 50/02, 92/05 & 91/06 (Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности).
- Службене новине Федерације Босне и Херцеговине број: 50/02 (Закон о агенцијама за заштиту људи и имовине).
- Службене новине Федерације Босне и Херцеговине број: 78/08 & 67/13 (Закон о агенцијама и унутрашњим службама за заштиту људи и имовине).
- Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине број: 27/04, 15/05 & 37/05 (Закон о агенцијама за осигурање лица и имовине и приватној детективској дјелатности).
- Службени гласник РС број: 38/06 (Правилник о условима извођења наставе и оспособљавања припадника обезбјеђења и приватног детектива).
- Службени гласник Републике Српске број: 4/12 (Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности).
- Службени гласник РС број: 85/12 (Правилник о условима и начину спровођења техничког и физичког обезбјеђења).
- Службени гласник РС број: 85/12 (Правилник о обуци и начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватног детектива).
- Службени гласник РС број: 85/12 (Правилник о просторним и техничким условима за заштиту од крађа и других незгода или злоупотреба које мора испуњавати пословни простор привредног друштва које обавља дјелатнос обезбјеђења лица и имовине и детективска агенција).
- Службени гласник РС број: 85/12 (Правилник о условима обављања послова пратње и обезбјеђења новца, вриједносних папира, племенитих ковина, метала и других вриједности).
- Службени гласник РС број: 85/12, 68/19 & 26/23 (Правилник о садржају и изгледу легитимације припадника обезбјеђења и детективске легитимације).
- Службени гласник Републике Српске 57/16, 110/16, 58/19, 82/19, 18/22 – Одлука Уставног суда Републике Српске, 55/23, 48/24 и 81/25 (Закон о полицији и унутрашњим пословима).
- Службени гласник РС број: 7/20 (Правилник о евиденцијама).
- Шикман, М., Амићић, Г., Миладиновић, А. & Петричевић, В. (2014). Приручник за припаднике физичког обезбјеђења – обука и начин полагања стручног испита : Бина д.о.о., Бања Лука.

РОЛЬ ПОЛИЦИИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГЕНТСТВ ПО ЛИЧНОЙ ОХРАНЕ И ОХРАНЕ ИМУЩЕСТВА В РЕСПУБЛИКЕ СРПСКОЙ

Аннотация: Закон о полиции и внутренних дел, как один из видов внутренних дел, устанавливает функции, касающиеся агентств по обеспечению лиц и имущества. Агентства по обеспечению лиц и имущества являются частью системы безопасности Республики Српска, положение которых и основные виды деятельности регулируются Законом об агентствах по обеспечению лиц и имущества и частной детективной деятельности. Тем же законом определена роль полиции, а именно Министерства внутренних дел Республики Српска, в осуществлении административного надзора за соблюдением закона и инспекционного контроля за выполнением функций и задач по обеспечению лиц и имущества. В соответствии с указанными нормативными актами к компетенции полиции также относится проведение обучения сотрудников для выполнения обязанностей по физической охране в соответствии с действующими правилами. Цель работы — представить роль агентств в системе безопасности, а затем роль полиции в деятельности агентств в части подготовки сотрудников, осуществления административного надзора за соблюдением закона, а также инспекционного контроля за выполнением функций по обеспечению лиц и имущества.

Ключевые слова: полиция, обеспечение лиц и имущества, обучение, контроль, надзор.

THE ROLE OF THE POLICE IN THE WORK OF AGENCIES FOR PROTECTION OF PERSONS AND PROPERTY IN REPUBLIC OF SRPSKA

Abstract: The Law on Police and Internal Affairs, as one of the other internal affairs, regulates the activities related to agencies for the protection of persons and property. Agencies for the protection of persons and property are part of the security system of Republika Srpska, whose position and basic activities are legally regulated by the Law on Agencies for the Protection of Persons and Property and Private Detective Activities. The same law defines the role of the police, or rather the Ministry of Internal Affairs of the Republika Srpska, in terms of exercising administrative supervision over the implementation of the law and inspection supervision over the performance of tasks and tasks of securing persons and property. In accordance with the aforementioned regulations, the police are also responsible for training members to perform physical security tasks in accordance with applicable regulations.

The aim of the paper is to present the role of agencies in the security system, and then the role of the police in the work of agencies in terms of training members, exercising administrative supervision over the implementation of the law, as well as exercising inspection supervision over the performance of tasks of securing persons and property.

Keywords: police, securing persons and property, training, control, supervision.

«НА ПРАВИЛЬНОЙ СТОРОНЕ ИСТОРИИ» АМЕРИКАНСКИЙ ФАКТОР В ОКТЯБРЬСКОМ ПЕРЕВОРОТЕ 1993 ГОДА

Дарина Григорова

доктор исторических наук, профессор
Исторического факультета Софийского университета «Св. Климент Охридски»
г. София, Болгария
darina.grigорова@uni-sofia.bg

Аннотация: Статья исследует роль американского фактора в сентябрьской гражданской войне в Москве (21 сентября – 4 октября 1993 г.), завершившейся установлением президентской республики и российского «просвещенного авторитаризма». Геополитический фактор событий 3–4 октября 1993 г. представляет интерес и для болгарских дипломатов из Москвы и Софии, чьи аналитические разработки использованы в статье. Особое внимание уделено урановой сделке между Москвой и Вашингтоном.

Архивные источники для исследования являются болгарскими, российскими и американскими из Архива МВНР Республики Болгария, архива Президентского центра Б.Н. Ельцина, архива ЦРУ, Архива национальной безопасности США – National Security Archive (NSA), Национального архива США – National Archives and Records Administration (NARA), а также официальным документам, воспоминаниям и др.

Американские приобретения после переворота 3–4 октября носят краткосрочный характер (сделка по урану), в то время как Ельцин с помощью США превращает Россию в президентскую республику и ставит конец процессу децентрализации, что отвечает долгосрочным стратегическим интересам России.

Ключевые слова: сентябрьская гражданская война (21.09.–4.10.1993), «просвещенный авторитаризм», президентская республика, урановая сделка, антиконституционный переворот

Сентябрьская гражданская война в Москве (21 сентября – 4 октября 1993 г.) утверждает «просвещенный авторитаризм» в России, термин, введенный в болгарских дипломатических анализах, которые определяют как основную черту «русской модели» – «управляемую демократию», при которой президент управляет указами и декретами [АМВНР-1, 1994:14,16].

Создание русской президентской республики является результатом не только политического кризиса и антиконституционного переворота, но и идеологического столкновения между «советским, левопатриотическим», представленным институтом «советов» – Верховного Совета и региональных советов, с концепцией «советско-парламентской республики» [Пихоя, 2002:119].

В отношении внешней политики Ельцин воспринимает Россию как великую державу в духе имперской традиции, хотя сам он обвиняет в «имперской идеологии» Съезд народных депутатов [АПЦ БНЕ, 1993:101]. Строуб Талбот дает очень точное наблюдение о русском президенте с 1993 года: «Борис Ельцин не испытывал подобных сомнений, ни неудобства по поводу размера России или ее места в мире» [Талбот, 2002:103], сравнивая его с его министром иностранных дел Андреем Козиревым, для которого характерно прямо противоположное.

Геополитический фактор, который подтолкнул Ельцина к октябрьскому перевороту 1993 года, имеет одного основного игрока – США – и двух второстепенных – МВФ и Западную Европу. Болгарские дипломатические разработки отмечают, что колебания Ельцина по поводу «силового разрешения конфликта» с законодательной властью были преодолены «после ободряющего сигнала из США», который подтолкнул русского президента к «решительным действиям» [АМВНР-2, 1993:8].

Ельцин не скрывает от своих европейских партнеров своих планов по нейтрализации парламента, еще 3 марта 1993 года он выясняет мнение Гельмута Коля, который находится с визитом в Москве, по «принципиальному вопросу: если я ограничу работу парламента, какотреагирует Запад?» [Шевцова, 1999:118].

Американская поддержка Ельцина в борьбе с парламентом является постоянным фактором в русской внутренней политике в 1991–1993 годах. Аналитические доклады ЦРУ определяют как «самую серьезную угрозу демократизации и рыночной экономике» именно «внутреннюю парламентскую верхушку и некоторые круги в правительстве», объединенные общим знаменателем «национал-шовинизма» [CIA, 1992:5]. 23 марта 1993 года, через три дня после того, как Ельцин выступил по телевидению с обращением к народу с указом «О специальном порядке управления до преодоления кризиса во власти», согласно которому любые решения, отменяющие распоряжения президента, «не имеют юридической силы» [АПЦ БНЕ, 1993:105], американский президент категорически заявил о своей поддержке Ельцина и референдума 25

апреля. Клинтон не скрывает и американское влияние на происходящее в России, на вопрос, какова роль США — «решающая или просто наблюдательная», его ответ — «где-то посередине» [NARA-2, 1993].

В докладе Комиссии Государственной Думы по дополнительному изучению и анализу событий в Москве с 21 сентября по 5 октября 1993 года прямо говорится о «согласованных» действиях между Клинтоном и Ельциным, который перед тем, как огласить свое обращение к российским гражданам по поводу Указа № 1400, передает текст документа послу США Томасу Пикерингу [Доклад..., 1999:6].

Строуб Талбот описывает, как 21 сентября, когда он докладывал Конгрессу о запрошенной правительством помощи в размере 2,5 млрд долларов для бывшего СССР, Виктория Нуланд передала ему записку, информирующую о роспуске парламента русским президентом, после чего Талбот подготовил телефонный разговор Клинтона с Ельциным. Комментарий американского президента по поводу Ельцина: «Этот человек ведет самую большую битву в своей жизни!» [Талбот, 2002:73–74].

В сентябре Андрей Козирев встречается с Клинтоном, чтобы лично поблагодарить его от имени Ельцина за «немедленную и решительную поддержку». На брифинге в Белом доме 29 сентября 1993 года сообщают, что доклад американского посольства в Москве, которое находится «по соседству с российским парламентом», основан на контактах «с очень высокопоставленными представителями российского правительства», уверяют, что «Ельцин хочет избежать насилия» и цитируют оценку американского президента о правительстве Ельцина, которое находится «на правильной стороне истории», в то время как «российский парламент представляет реакционные силы» [NARA-1, 1993]. Схожую оценку Ельцину дает и Жан-Бернар Раймон, французский министр иностранных дел (1986–1988), по мнению которого «демократия иногда на стороне парламента, иногда на стороне правительства, но Борис Ельцин всегда на стороне демократии» [Raimond, 1994:100].

Американская поддержка Ельцина во время октябрьского переворота исходила как от президента Клинтона, так и от американских СМИ, через фильтр CNN для внешнего мира, а также для российской аудитории, которой американский канал представляет пропрезидентскую картину событий, что оказывается решающим фактором для победы над Верховным Советом. Строуб Талбот в своих воспоминаниях о 3–4 октября говорит об «эффекте CNN», когда он проводит ночь «на диване в своем кабинете на седьмом этаже Государственного департамента» и связывается по телефону с заместителем министра иностранных дел РФ Георгием Мамедовым, оба одновременно смотрят, как CNN транслирует штурм Белого дома,

«и время от времени обмениваются впечатлениями» [Talbot, 1997:68–70]. Тэлбот называет события 3–4 октября «кратким приступом гражданской войны» [Талбот, 2002:78]. Корреспондент «Известий» в США признает «впечатляющими кадры штурма Останкино, снятые российскими операторами CNN» [Надеин, 1993:5].

Американский фактор в русской внутренней политике проявляется и в информации, полученной частной американской детективной фирмой «Кролл Ассошиэйтс», с которой 2 февраля 1992 года Гайдар подписал соглашение на сумму полтора миллиона долларов о проверке счетов российских предприятий и частных лиц за рубежом. Станислав Говорухин цитирует документ о работе специальной комиссии при Генеральной прокуратуре о результатах расследования «Кролл»: «ни у правоохранительных органов, ни у правительства таких не обнаружено». Список с именами владельцев счетов за рубежом остается неизвестным, а справка о работе «Кролл» сгорает в Белом доме 4 октября 1993 года: «кто знает почему, пожар, вызванный танковыми снарядами, начинается именно с этажа, на котором находится архив парламента» [Говорухин, 2002:19], а пожарные допускаются только 5 октября.

К американским факторам, способствовавшим перевороту 3–4 октября 1993 года, относится и урановая сделка. Русско-американская урановая сделка «Черномырдин–Гор» (Соглашение ВОУ–НОУ) была подписана 18 февраля 1993 г. о предоставлении США 500 тонн русского высокообогащенного оружейного урана /ВОУ/, переработанного в низкообогащенный уран /НОУ/, в течение 20 лет (последняя поставка отправлена в ноябре 2013 г.) [Совместное заявление сопредседателей..., 2013].

Договор об урановой сделке был заключен русским премьером Черномырдиным, а не президентом Ельциным, чтобы избежать ратификации Верховным Советом, которой межведомственные соглашения не требуют. Александр Островский обращает внимание на тот факт, что сделка «Черномырдин–Гор» зависит, однако, от ратификации Договора СТАРТ-2, из-за демонтажа русских ядерных вооружений, из урана которых будет осуществляться экспорт в США, при этом Россия взяла на себя обязательство начать поставки «по возможности не позднее 1 октября 1993 года» [Островский, 2008:34]. 330 тонн переработанного в России урана ежегодно покрывают 10 % потребности США в электроэнергии [United States and Russia..., 2006:241–242].

Если Островский определяет урановую сделку как «государственное преступление», приведшее к «одностороннему ядерному разоружению» Российской Федерации при «резком росте ядерного потенциала США» (если за период 1945–1993 гг. США произвели 550 т оружейного урана, то за 20 лет они получили еще 500 т) [Островский, 2008:71, 39], то официальная точка зрения российских властей после истечения 20-летнего срока соглашения заключается в том, что соглашение СНО–НОС является

«одной из важнейших двусторонних инициатив между двумя странами в области сокращения ядерного вооружения» [Совместное заявление МИД РФ..., 2005].

В 90-е годы сделка с ураном была запретной темой, а ученые, военные и журналисты, пытавшиеся привлечь внимание общественности и инициировать расследование через парламентские комиссии, умирали при странных обстоятельствах (Физик Лев Максимов – покушение в 1999 г.; главный инспектор по ядерной и радиационной безопасности Руфим Нуриев – самоубийство на железнодорожных путях в 1996 г.; генерал Лев Рохлин, располагавший документами с единственного закрытого заседания по «урановой сделке» Думы от 3 июня 1999 г. – убит «своей супругой»; журналист Юрий Щекачихин, после угроз не заниматься этой темой умирает от нездоровья, 2001 г.) [Островский, 2008:497–498].

Официальное признание американского вмешательства во внутреннюю политику России через институт советников делает президент Путин в своем послании Федеральному собранию от марта 2018 года: «На Кавказе шла гражданская война, а на наших ведущих предприятиях по обогащению урана сидели американские инспекторы» [Послание Президента РФ, 2018].

В документах из Архива национальной безопасности США от 1995 года упоминается о закупленных Российской Федерацией 500 тоннах высокообогащенного оружейного урана, а также о дополнительном соглашении между Чернобырдиным и Гором от июня 1994 года «о запрете производства оружейного плутония и требовании к России закрыть свои производственные реакторы до 2000 года», а в сентябре 1994 года Клинтон и Ельцин договорились, что обе страны «впервые проинформируют друг друга о том, каким количеством оружия, плутония и высокообогащенного оружейного урана они располагают» [NSA, 1995]. Американский доклад упоминает и проект «Сапфир», который обеспечивает вывоз в американское хранилище полутонны высокообогащенного оружейного урана из Казахстана.

Американский фактор во внутренней политике России в начале 90-х годов проявляется и в присутствии американских советников в русской администрации, причем только приглашенных Чубайсом в 1992 году насчитывается более 200 «консультантов» [Лисичкин, Шелепин, 2003:240].

Болгарские дипломатические анализы следят за американской линией во внутренней политике России через зависимость экономических реформ от международных обязательств России. В 1994 году типичным примером этой зависимости является сохранение поста вице-премьера Анатолия Чубайса, который является одним из непопулярных реформаторов. Болгарские дипломаты обращают внимание на то, что «назначение Чубайса было произведено специальным президентским

указом, вне квоты, определенной указом о структуре федеральных органов исполнительной власти, и совпало по времени с визитом в Москву президента США Клинтона» [АМВнР-3, 1994:17].

Американский анализ ЦРУ по России прогнозирует на четырехлетний период, считая от мая 1992 года, что Российская Федерация будет «нестабильной» и «не сможет преодолеть психологическую посттоталитарную депрессию, широко распространенную в Восточной Европе», а отсюда и не предвидится «восстановление империи, доминируемой Москвой» в постсоветском пространстве, хотя оставляются два возможных варианта развития русской идентичности: «государственно-империалистический» и «либерально-демократический» [CIA, 1992:III-V].

Что касается внешней политики, то, по мнению ЦРУ, наибольшую опасность на постсоветском пространстве представляют отношения России с Украиной из-за Крыма и Черноморского флота, при этом не ожидается, что они «перерастут в широкомасштабный конфликт», что объясняется «отсутствием глубокой религиозной или этнической вражды между русскими и украинцами, что ставит под сомнение наличие устойчивой народной поддержки в таком конфликте». ЦРУ прогнозирует «небольшие» шансы на установление диктатуры в России с присущей ей «корпоративной маркетизацией с сильным монополом и собственностью старого управленческого элита» [CIA, 1992:8-11].

В 1997 году Бжезинский описывает в «Геостратегии для Евразии» свое пожелательное представление о России как о «свободной конфедерации, состоящей из Европейской России, Сибирской республики и Дальневосточной республики», чья децентрализация «сделает ее менее восприимчивой к имперской мобилизации» [Brzezinski, 1997:56]. Бжежинский не случайно обращает взор на Сибирь и Дальний Восток, поскольку они являются самыми богатыми российскими провинциями, «хранительницами 50-60 % всех доступных экономических ресурсов планеты» [Внешняя политика..., 2002:233-268, 266], которыми президентская Россия обладает, несмотря на утраченные территории после 1991 года. Американский фактор, влияющий на внутренние процессы в постсоветской России, был наиболее сильным в период 1992-1993 гг., и особенно во время политического кризиса 3-4 октября 1993 г. при поддержке Ельцина.

***

137

Американские приобретения после переворота 3-4 октября носят краткосрочный характер (сделка по урану), в то время как Ельцин с помощью США превращает Россию в президентскую республику и ставит конец процессу децентрализации, что отвечает долгосрочным стратегическим интересам России.

Список литературы:

Архивные источники:

Архив Министерства иностранных дел Республики Болгария (АМВНР)

- Промените в Русия след изборите и отношението на САЩ към някои от новите позиции и акценти. (1994). АМВНР. Дело 3. Оп. 51-25. А.е. 24. Л. 14-25. София. (АМВНР-1)
- Русия: анализ и опит за прогноза. (1993). АМВНР. Дело 1. Оп. 50-25. А.е. 8. Л. 4-14. София. (АМВНР-2)
- Структурните и персонални промени в правителството на Руската федерация. (1994). АМВНР. Дело 4. Оп. 51-3. А.е. 63. Л. 10-23. Москва. (АМВНР-3)

Архив Президентского центра Б. Н. Ельцина (АПЦ БНЕ)

- Текст обращения Президента РФ Б. Н. Ельцина от 20 марта 1993 года. (1993). Архив Президентского центра Б. Н. Ельцина. Л. 101. <https://yeltsin.ru/archive/paperwork/10386/?ysclid=m0wy2vnopt34193780> [20.01 2024]

Архив ЦРУ – Central Intelligence Agency (CIA)

- Russia Over the Next Four Years: The Prospects for Democratization and Marketization. (1992). 28 May. Pp. 1-19. Central Intelligence Agency, p. 3. https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000587071.pdf [30.10.2023].

Архив национальной безопасности США – National Security Archive (NSA)

- Cooperating to Control Bomb Materials. (1995). – In: Science and Technology Outlook and Report'95 – National Security Archive. <https://clintonwhitehouse2.archives.gov/WH/EOP/OSTP/html/outlook/part4.html> [20.11.2023].

Национальный архив США – National Archives and Records Administration (NARA)

- THE WHITE HOUSE. BACKGROUND BRIEFING BY SENIOR ADMINISTRATION OFFICIAL, September 29, 1993. (1993). National Archives and Records Administration (NARA). <https://clintonwhitehouse6.archives.gov/1993/09/1993-09-29-background-briefing-on-russia.html> [20.11.2023].

- Press conference by the President. March 23, 1993. (1993). National Archives and Records Administration (NARA). <https://clintonwhitehouse6.archives.gov/1993/03/1993-03-23-transcript-of-the-presidents-press-conference.html> [20.11.2023].

Официальные документы:

- Доклад Комиссии Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации по дополнительному изучению и анализу событий, происходивших в городе Москве 21 сентября – 5 октября 1993 года. (1999). Москва.
- Послание Президента Федеральному Собранию. 1 марта 2018 г. (2018). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/56957> [10.09.2020].
- Совместное заявление Министерства иностранных дел Российской Федерации, Федерального агентства по атомной энергии, Государственного департамента Соединенных Штатов Америки и Министерства энергетики Соединенных Штатов Америки в связи с выполнением половины обязательств сторон в рамках Соглашения ВОУ-НОУ. 30 сентября 2005 г. (2005). МИД РФ https://www.mid.ru/ru/press_service/spokesman/official_statement/1637878/ [20.11.2023].
- Совместное заявление сопредседателей рабочей группы по ядерной энергетике и ядерной безопасности в рамках двусторонней российско-американской президентской комиссии. 26 июня 2013 г. (2013). Росатом. <https://www.rosatom.ru/upload/iblock/7ac/7ac82a0da1150d09ceaafaec8199ab1a.pdf> [20.11.2023 г.].

ЛИТЕРАТУРА:

- Внешняя политика и безопасность современной России 1991–2002. (2002). Т. 1. Москва.
- Говорухин, С. (2002). Великая криминальная революция. Третье издание. Москва.
- Лисичкин В.А., Шелепин Л.А. (2003). Россия под властью плутократии. Москва.
- Надеин, В. (1993). Американцы знали о событиях в Москве больше, чем москвичи. Известия, № 189, 5 октября, с. 5.
- Островский, А. (2008). 1993. Расстрел “Белого дома”. Москва.

- Пихоя, Р.Г. (2002). Конституционно-политический кризис в России 1993 года: хроника событий и комментарий историка. Отечественная история, № 5, 113–132.
- Талбот, С. (2002). Ръката на Русия. София: Архимед.
- Шевцова, Л. (1999). Режим Бориса Ельцина. Москва.
- Raimond, J.-B. (1994). Boris Eltsine et la solitude du pouvoir. Revue des Deux Mondes, Novembre, pp. 99–109.
- United States and Russia Announce Midpoint of Highly Enriched Uranium Agreement Source. (2006). The American Journal of International Law, Vol. 100, No. 1 (Jan.), pp. 241–242.
- Talbott, S. (1997). Globalization and Diplomacy: A Practitioner's Perspective. Foreign Policy, Autumn, 1997, No. 108 (Autumn), pp. 68–83.
- Brzezinski, Z. (1997). A Geostrategy for Eurasia. Foreign Affairs, Sep. – Oct., Vol. 76, No. 5 (Sep. – Oct.), pp. 50–64.

„НА ИСПРАВНОЈ СТРАНИ ИСТОРИЈЕ“. АМЕРИЧКИ ФАКТОР У ОКТОБАРСКОМ ПРЕВРАТУ 1993. ГОДИНЕ

Апстракт: Чланак истражује улогу америчког фактора у септембарском грађанском рату у Москви (21. септембар – 4. октобар 1993. године), која се завршила успостављањем предсједничке републике и руског „просвећеног ауторитаризма“. Геополитички фактор догађаја 3–4. октобра 1993. године представља интерес и за бугарске дипломате из Москве и Софије, чије су аналитичке студије коришћене у раду. Посебна пажња посвећена је Уранском споразуму између Москве и Вашингтона.

Архивски извори коришћени у истраживању потичу из Бугарске, Русије и Сједињених Држава, и укључују: Архив Министарства спољних послова Републике Бугарске, Архив Пресједничког центра Б. Н. Јељцина, Архив ЦИА, Архив националне безбједности САД-а – National Security Archive (NSA), Национални архив САД – National Archives and Records Administration (NARA), као и званичне документе, сјећања и друге изворе.

Америчке користи након преврата 3–4. октобра имају краткорочан карактер (Урански споразум), док Јељцин уз помоћ САД-а претвара Русију у предсједничку републику и завршава процес децентрализације, што одговара дугорочним стратешким интересима Русије.

Кључне ријечи: септембарски грађански рат (21. 09 – 4. 10. 1993), „просвећени ауторитаризам“, предсједничка република, Урански споразум, антиуставни преврат.

‘ON THE RIGHT SIDE OF HISTORY.’ THE AMERICAN FACTOR IN THE OCTOBER 1993 COUP

Abstract: The article examines the role of the American factor in the September civil war in Moscow (21 September – 4 October 1993), which ended with the establishment of a presidential republic and Russian ‘enlightened authoritarianism’. The geopolitical factor of the events of 3–4 October 1993 is also of interest to Bulgarian diplomats from Moscow and Sofia, whose analytical reports are used in the article. Particular attention is paid to the uranium deal between Moscow and Washington.

The archival sources for the study are Bulgarian, Russian and American from the Archives of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Bulgaria, the archives of the Boris Yeltsin Presidential Centre, the CIA archives, the US National Security Archive (NSA), the US National Archives and Records Administration (NARA), as well as official documents, memoirs, etc.

American acquisitions after the coup of 3–4 October are short-term in nature (the uranium deal), while Yeltsin, with the help of the United States, transforms Russia into a presidential republic and puts an end to the process of decentralisation, which is in line with Russia's long-term strategic interests.

Keywords: September civil war (21 September–4 October 1993), ‘enlightened authoritarianism’, presidential republic, uranium deal, unconstitutional coup

ПРЕТЊЕ У САЈБЕР ПРОСТОРУ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА САВРЕМЕНУ БЕЗБЕДНОСТ

Дејан Вулетић

Др Дејан Вулетић, виши научни сарадник, ради у Институту за стратегијска истраживања, Универзитета одбране у Београду, Министарства одбране Р. Србије.
dejan.vuletic@mod.gov.rs

Сажетак: Циљ рада је анализа природе и еволуције претњи у сајбер простору и њихов утицај на савремено безбедносно окружење на националном и међународном нивоу. Полазећи од чињенице да је сајбер простор постао кључни домен друштвених, економских и војно-безбедносних активности, у раду се настоји да се идентификују главни облици сајбер претњи, као и механизми утицаја на стабилност држава и међународног система. Истраживање се заснива на квалитативној анализи садржаја научне литературе, као и анализи релевантних докумената и извештаја међународних и националних институција из области сајбер безбедности. Резултати истраживања показују да сајбер претње обухватају широк спектар активности које имају утицај на националну безбедност, суверенитет и међународну стабилност. Посебно се истичу изазови атрибуције, асиметрије моћи и „сивих зона“ сукобљавања, који отежавају ефикасно управљање ризицима. Закључно, рад указује на неопходност развоја интегрисаних приступа сајбер безбедности, који обједињују техничке, правне и институционалне мере у циљу јачања отпорности савремених безбедносних система.

Кључне речи: сајбер простор, претње, безбедност, критична инфраструктура.

УВОД

Сајбер простор је током последњих двадесетак година постао неизоставан оквир функционисања савремених друштава, јер у себи обједињује рад критичних информационих инфраструктура, комуникационих мрежа, економских активности и државних безбедносних система (Nye, 2011). Таква широка и дубока укљученост сајбер простора у друштвене процесе довела је до значајних промена у карактеру безбедносног окружења, у којем се класични облици претњи све чешће надопуњују и преплићу са новим, нетрадиционалним изазовима (Libicki, 2009; Rid, 2013). Услед тога, сајбер простор се више не може посматрати искључиво као технолошки домен, већ и као стратешки и политички простор у којем државни и недржавни актери артикулишу своје интересе, чиме се додатно усложњавају односи моћи у савременом међународном систему (Kello, 2017).

Предмет овог рада усмерен је на анализу сајбер претњи као посебног облика савремених безбедносних изазова, при чему се посебна пажња посвећује њиховим импликацијама по националну и међународну безбедност. Истраживање полази од становишта да се сајбер претње суштински разликују од традиционалних војних претњи, будући да их обележава изражена асиметричност односа актера, убрзана динамика развоја техника и облика напада, као и сложеност процеса приписивања одговорности за извршене активности. Управо ове карактеристике значајно отежавају правовремено откривање, ефикасну превенцију и успостављање механизма одвраћања у сајбер простору (Libicki, 2009; Rid, 2013). Додатно, растућа ослоњеност држава на информационо-комуникационе технологије условљава да последице сајбер инцидента имају све израженији системски карактер, са потенцијалом да угрозе функционисање критичне инфраструктуре и институција од посебног значаја, укључујући енергетски, финансијски, саобраћајни и одбрамбени сектор (Vuletić, 2018; ENISA, 2022; NATO, 2023).

Циљ овог рада усмерен је на идентификацију и анализу кључних облика сајбер претњи, као и на разматрање њихових безбедносних последица у савременом међународном окружењу. Посебна пажња посвећује се начину на који ове претње утичу на традиционалне и савремене концепте националне безбедности, државног суверенитета и међународне стабилности, као и изазовима које постављају постојећи механизми управљања ризицима у условима убрзаних технолошких промена и високе међузависности држава (Nye, 2011; UN GGE, 2021). У том смислу, у раду се покушава да се пронађе одговор на неколико кључних истраживачких питања, која се односе на идентификацију доминантних облика сајбер претњи у актуелном безбедносном контексту, анализу њиховог утицаја на националну и међународну безбедност, као и процену степена у којем постојећи нормативни и институционални оквири пружају адекватан одго-

вор на наведене изазове.

Са методолошког становишта, истраживање је засновано на квалитативној анализи садржаја релевантне научне литературе која се бави питањима безбедности у сајбер простору, као и на разматрању докумената и извештаја међународних и националних институција од значаја за ову област. Поред тога, примењен је компаративни приступ ради упоређивања различитих начина концептуализације сајбер претњи и модела њиховог управљања у оквиру различитих безбедносних и институционалних оквира (NIST, 2018; NATO, 2023). Комбиновањем наведених метода омогућено је целовитије сагледавање природе сајбер претњи и анализирање њихових последица по савремено безбедносно окружење.

Рад је структуриран у неколико међусобно повезаних целина. Након уводног дела, прво поглавље посвећено је анализи савремених облика претњи у сајбер простору, док се у наредном разматра њихов утицај на националну и међународну безбедност. Последње поглавље бави се нормативним, правним и институционалним одговорима на сајбер претње, након чега следи закључак са кључним налазима и препорукама за будућа истраживања.

САВРЕМЕНИ ОБЛИЦИ ПРЕТЊИ У САЈБЕР ПРОСТОРУ

Сајбер простор се може одредити као глобални домен који функционише у оквиру ширег информационог окружења и који обухвата међусобно повезане информационо-комуникационе технологије (ИКТ), заједно са садржајем који се у њима ствара, преноси и обрађује. Његову природу одликују висока сложеност и динамичност, ограничена предвидивост, као и изражена рањивост, при чему сајбер простор поседује и јасну физичку компоненту у виду материјалне инфраструктуре, као што су сервери и комуникациони уређаји. Иако омогућава ефикасну и брзу комуникацију, овај домен истовремено генерише бројне критичне слабости које могу бити предмет злоупотребе од стране различитих актера. Управо комбинација ниских трошкова приступа, лаке доступности ресурса, релативно скромних технолошких захтева и високог степена анонимности ствара услове у којима је могуће проузроковати значајну штету без поседовања упоредивих материјалних или војних капацитета (Vuletić & Đorđević, 2022).

Сајбер криминал спада међу најзаступљеније и најбрже растуће облике угрожавања у сајбер простору и обухвата различите врсте противправних активности усмерених ка злоупотреби информационих система и података. У овај корпус убрајају се, између осталог, неовлашћено прибављање података, финансијске злоупотребе, напади

са употребом изнуђивачког софтвера, као и различити облици злоупотребе дигиталног идентитета (Vuletić, 2012). У поређењу са класичним облицима криминала, сајбер криминал одликују изражена транснационална димензија, висок степен анонимности извршилаца и релативно ниски трошкови спровођења напада, што у значајној мери усложњава активности органа гоњења и функционисање механизма међународне правне сарадње (Anderson et al., 2019). Иако се у пракси често третира као питање унутрашње безбедности, последице сајбер криминала превазилазе тај оквир, будући да обимни напади на финансијски сектор, здравствене системе и институције јавне управе могу изазвати озбиљне поремећаје у друштвеном функционисању и подривање поверења грађана у државне институције, чиме он добија и изразиту димензију националне безбедности (ENISA, 2022).

Сајбер шпијунажа се у савременом безбедносном контексту издваја као један од значајних механизма пројекције државне моћи у сајбер простору. Путем различитих облика сајбер операција, државни актери настоје да прибаве информације од политичког, војног, економског и технолошког значаја, често кроз дуготрајне и технички сложене активности. У поређењу са традиционалним обавештајним деловањем, сајбер шпијунажа омогућава континуирано и обимно прикупљање података уз знатно снижени ниво ризика по актера који операције спроводи (Rid, 2013). Овај вид активности најчешће се одвија у простору такозване „сиве зоне“, између стања мира и оружаног сукоба, будући да се у постојећем међународноправном оквиру уобичајено не квалификује као оружани напад. Ипак, његови ефекти могу имати дугорочне и озбиљне последице, посебно у случајевима неовлашћеног приступа осетљивим војним технологијама или компромитовања рада кључних државних институција (Libicki, 2009; Kello, 2017).

Напади усмерени на критичну инфраструктуру спадају међу најозбиљније облике сајбер претњи, пре свега због њиховог потенцијала да произведу директне и индиректне последице по безбедност држава и свакодневно функционисање друштва. Под критичном инфраструктуром подразумевају се системи од суштинског значаја за нормално одвијање друштвених и економских активности, укључујући енергетски и финансијски сектор, саобраћај, здравство или системе водоснабдевања. Иако су процеси дигитализације и међусобног умрежавања допринели већој ефикасности ових система, они су истовремено довели до повећања њихове изложености различитим облицима сајбер напада (ENISA, 2022; NATO, 2023). Искуства из праксе, посебно у вези са нападима на индустријске контролне системе, указују на то да сајбер операције могу резултирати и опипљивим, физичким последицама, чиме се додатно замагљује граница између сајбер и конвенционалних облика сукобљавања. Управо ова способност трансформације дигиталних напада у реалне, материјалне ефекте чини угрожавање критичне инфраструктуре једним од централних

изазова савремене безбедности у сајбер простору (Kello, 2017).

Сајбер ратовање може се посматрати као посебан вид војно-безбедносног деловања који се реализује унутар сајбер простора и посредством њега, најчешће у спрези са другим инструментима државне моћи. Иако у научној литератури не постоји јединствено одређење овог појма, сагласност је присутна у оцени да сајбер операције све учесталије постају интегрални део ширих хибридних стратегија, усмерених ка остваривању политичких и стратешких циљева без преласка прага отвореног оружаног сукоба (Rid, 2013; NATO, 2023). У том оквиру, хибридне претње у сајбер простору обједињују различите облике деловања, укључујући сајбер нападе, активности у домену информационог утицаја, економске притиске и политичке механизме утицаја. Заједничка одлика ових активности јесте њихов постепен и прикривен карактер, који значајно отежава правовремену реакцију и јасно приписивање одговорности за спроведене операције (Kello, 2017).

Напредак у области вештачке интелигенције значајно мења природу и динамику сајбер претњи, доприносећи повећању њихове сложености, интензитета и оперативне ефикасности. Примена алгоритама машинског учења омогућава висок степен аутоматизације напада, напредније идентификовање и експлоатацију рањивости, као и адаптивно понашање које отежава откривање од стране постојећих система заштите. Истовремено, исти технолошки капацитети све више се интегришу у одбрамбене механизме, што условљава сталну технолошку ескалацију и динамику надметања између актера у сајбер простору (Brundage et al., 2018; Buchanan, 2020). Са безбедносног становишта, оваква примена вештачке интелигенције отвара низ нових питања која се односе на контролу ескалације, поузданост аутоматизованих процеса и управљање ризицима у условима убрзаних и временски компримованих процеса доношења одлука. Наведене околности указују на то да се сајбер претње више не могу посматрати искључиво кроз техничку призму, већ као структурни елемент савремених безбедносних студија и стратегијског промишљања (Kello, 2017; UN GGE, 2021).

УТИЦАЈ САЈБЕР ПРЕТЊИ НА САВРЕМЕНУ БЕЗБЕДНОСТ

146

Сајбер претње све израженије утичу на националну безбедност држава, јер непосредно погађају виталне функције државне власти, економске системе и друштвено функционисање. Растућа ослоњеност савремених држава на ИКТ додатно појачава њихову изложеност сајбер нападима који могу озбиљно нарушити рад јавне управе, одбрамбених структура, финансијског сектора и других сегмената критичне инфраструктуре. У таквом контексту, сајбер простор се све чешће препознаје као домен у

којем се директно преиспитују основни елементи државног суверенитета, као и способност државе да обезбеди континуитет кључних функција управљања и заштите грађана (Nye, 2011; ENISA, 2022; Vuletić & Stanojević, 2022).

За разлику од традиционалних безбедносних претњи, сајбер претње омогућавају актерима да спроводе активности које се одвијају испод прага отвореног оружаног сукоба, при чему анонимност и асиметричност представљају њихове кључне оперативне предности. Овакво деловање доводи државе у ситуацију у којој могу бити изложене значајним безбедносним притисцима, без постојања јасних правних и политичких основа за примену класичних механизма одбране и одвраћања (Libicki, 2009; Kello, 2017). На међународном плану, последице оваквих активности огледају се у порасту нестабилности и непредвидивости безбедносног окружења. Одсуство јасно утврђених међународних норми понашања у сајбер простору, у комбинацији са сложеним процесима атрибуције напада, повећава ризик од погрешних процена и нежељене ескалације у односима међу државама (UN GGE, 2021). Поред тога, сајбер операције се све чешће користе као средство политичког притиска, што додатно подрива међусобно поверење и стабилност међународног система.

Сајбер простор омогућава готово тренутно „ширење“ безбедносних претњи преко националних граница, чиме се традиционални концепти територијалне заштите доводе у питање. Ефекти сајбер напада често се испољавају далеко од места њиховог настанка, што додатно наглашава значај међународне сарадње и координисаног приступа у области сајбер безбедности (NATO, 2023). Један од кључних структурних проблема у овом домену односи се на питање атрибуције, односно на могућност поузданог утврђивања одговорности за спроведене сајбер активности. Комбинација техничких ограничења и политичких фактора у процесу идентификације извршилаца омогућава појединим актерима да негирају умешаност и делују у оквирима такозваних „сивих зона“ међународних односа (Rid, 2013). Овакве околности значајно умањују ефикасност механизма одвраћања и санкционисања, који представљају темељ традиционалних безбедносних архитектура. Додатно, ризици нежељене ескалације појачани су високом брзином сајбер операција и њиховом потенцијалном интеракцијом са конвенционалним војним капацитетима, будући да у кризним ситуацијама сајбер напади могу бити погрешно протумачени и представљати увод у оружани сукоб (Kello, 2017).

Државни и недржавни актери све учесталије прибегавају сајбер операцијама као средству за остваривање стратешких циљева, при чему се настоји да се избегне ризик од директне војне конфронтације. Такав облик деловања доприноси постепеном слабљењу постојећих безбедносних норми и додатно усложњава структуру савременог безбедносног окружења (Kello, 2017; NATO, 2023). У наведеном контексту, сајбер простор

се све више профилише као арена у којој се преиспитују домети међународног права, концепти одвраћања и механизми колективне безбедности. Одсуство јасно дефинисаних правила понашања и ефикасних механизма за управљање конфликтима у сајбер простору представља један од кључних изазова за очување стабилности међународног система у будућности (UN GGE, 2021).

НОРМАТИВНИ, ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОДГОВОРИ НА САЈБЕР ПРЕТЊЕ

Интензивирање и све већа сложеност сајбер претњи подстакли су настојања међународне заједнице да се у сајбер простору успоставе заједничка правила, норме и принципи понашања. Посебно место у том процесу заузимају активности у оквиру Уједињених нација, које су усмерене на препознавање ризика повезаних са употребом информационо-комуникационих технологија, формулисање добровољних норми одговорног понашања држава, као и развој мера за изградњу поверења и унапређење међународне сарадње (UN GGE, 2021). Иако ове норме немају правно обавезујући карактер, оне играју значајну улогу у обликовању очекиваних образаца понашања држава, смањењу могућности неспоразума и успостављању минималног оквира за управљање кризама и деескалацију у сајбер простору.

Успостављање механизма за изградњу поверења и унапређење комуникације, укључујући системе „тачака контакта“, такозване „врхуће линије“, протоколе за кризну комуникацију и размену информација о сајбер инцидентима, има посебан значај у условима отежане атрибуције и повећаног ризика од погрешних процена у сајбер простору (UN GGE, 2021). Овакви механизми доприносе постепеној институционализацији такозване сајбер дипломатије, у оквиру које се сајбер безбедносни ризици сагледавају као питање међународне стабилности и поверења, а не искључиво као проблем техничке заштите информационих система.

Поред развоја добровољних норми понашања, једно од кључних питања у сајбер домену односи се на применљивост постојећег међународног права. У том контексту, у теорији и пракси воде се расправе о томе у којој мери поједине сајбер активности могу бити квалификоване као повреда државног суверенитета, незаконито мешање у унутрашње послове, употреба силе или чак оружани напад, као и о дометима стандарда државне одговорности и обавезе дужне пажње (Schmitt, 2017). Управо услед различитих тумачења ових правних категорија, сајбер простор се и даље карактерише постојањем нормативних недоречености и високим степеном политичке и правне контроверзности.

У том контексту, „Талински приручник 2.0 о међународном праву примењивом на сајбер операције“ (*Tallinn Manual 2.0 on the International*

Law Applicable to Cyber Operations) представља један од најзначајнијих референтних оквира за правну анализу сајбер операција, будући да на систематичан начин обједињује ставове међународних експерата о примени постојећих правила међународног права у сајбер домену. Посебна вредност овог приручника огледа се у чињеници да се анализа не ограничава искључиво на ситуације оружаног сукоба, већ обухвата и мирнодопске правне режиме, укључујући питања суверенитета, људских права и државне одговорности (Schmitt, 2017). Ипак, неопходно је нагласити да поменути приручник нема формално обавезујући карактер, већ функционише као експертски оријентир који има значајан утицај на правну праксу, стручне расправе и академску дебату.

У области сузбијања сајбер криминала, централни међународни инструмент представља „Конвенција о сајбер криминалу“ (тзв. „Будимпештанска конвенција“), усвојена у оквиру Савета Европе. Овај документ успоставља заједничке стандарде у погледу инкриминације кривичних дела у сајбер простору, процесних овлашћења надлежних органа и механизма међународне сарадње у истрагама и кривичном гоњењу (Council of Europe, 2001). Њен значај огледа се у доприносу усклађивању националних законодавстава и олакшавању прекограничне сарадње, што је од посебне важности у окружењу у којем сајбер напади по правилу превазилазе оквире једне државне јурисдикције.

На регионалном нивоу, Европска унија (ЕУ) настоји да унапреди заједнички степен сајбер отпорности кроз регулаторни приступ који повезује управљање ризицима и обавезе извештавања о инцидентима. У том оквиру, такозвана „NIS2 директива“, успоставља свеобухватан сет мера усмерених ка постизању високог и уједначеног нивоа сајбер безбедности унутар ЕУ, обухватајући обавезе које се односе на „кључне“ и „важне“ субјекте, као и захтеве у погледу превентивног управљања ризиком и пријављивања значајних сајбер инцидената (European Union, 2022). Овакво регулаторно решење одражава ширу тенденцију да се сајбер безбедност концептуализује као питање системске отпорности и континуитета критичних услуга, а не искључиво као техничко питање заштите мрежа и информационих система.

Поред правних и нормативних оквира, институционални одговори на сајбер претње добијају све већи значај кроз развој националних стратегија, успостављање специјализованих капацитета као што су тимови за реаговање на рачунарске инциденте, сајбер команде и центри за отпорност, али и кроз јачање механизма координације између јавног и приватног сектора. У војно-политичком контексту НАТО алијансе (North Atlantic Treaty Organization) наглашава се да сајбер одбрана представља саставни део основних задатака одвраћања и колективне одбране, при чему је сајбер простор формално признат као домен операција. Овакво опредељење има директне импликације на процесе планирања, извођење заједничких вежби, размену информација и унапређење укупне колекти-

вне отпорности савезника (NATO, 2024).

Управљање ризицима у сајбер простору све се више заснива на примени стандардизованих оквира који омогућавају систематску процену претњи, њихову приоритизацију и континуирано унапређење мера заштите. У том контексту, оквир за сајбер безбедност који је развио амерички Национални институт за стандарде и технологију (National Institute of Standards and Technology) представља један од најшире прихваћених модела управљања ризиком, будући да интегрише проверене најбоље праксе и пружа организацијама структуриран приступ усклађивању активности спречавања, откривања, реаговања и опоравка од сајбер инцидената (NIST, 2018). Истовремено, повезивање нормативних, правних и организационих мера указује на то да ефикасан одговор на сајбер претње захтева интегрисан приступ, у којем се технички стандарди и процене ризика надовезују на правне инструменте, институционалне капацитете и механизме међународне сарадње (European Union, 2022; UN GGE, 2021).

ЗАКЉУЧАК

Сајбер простор је у савременом безбедносном окружењу еволуирао из претежно технолошког окружења у стратешки домен у којем се преламају интереси држава, недржавних актера и приватног сектора. Продубљивање дигитализације и међузависности критичних система условило је да сајбер претње поприме системски карактер, при чему њихове последице све чешће превазилазе оквир ИКТ и непосредно погађају функционисање институција, економске токове и друштвену стабилност. У том смислу, сајбер безбедност се више не може посматрати као изоловано техничко питање, већ као интегрални део националне и међународне безбедности, са директним импликацијама по суверенитет, одвраћање и управљање кризама.

Анализа савремених облика сајбер претњи показује да се спектар угрожавања креће од финансијски мотивисаних криминалних активности и сајбер шпијунаже, до напада на критичну инфраструктуру и елемената сајбер ратовања. Посебну тежину имају активности усмерене на индустријске контролне системе и виталне услуге, будући да оне могу произвести и физичке последице, чиме се додатно замагљује граница између сајбер и конвенционалних облика угрожавања. Истовремено, убрзани развој вештачке интелигенције додатно трансформише природу сајбер претњи, повећавајући њихову брзину, прилагодљивост и обим, што намеће потребу за сталним прилагођавањем механизма одбране.

На међународном нивоу, сајбер претње доприносе расту нестабилности и непредвидивости безбедносног окружења. Деловање

испод прага оружаног сукоба, отежана атрибуција и различита тумачења примене међународног права повећавају ризик од погрешних процена и нежељене ескалације, посебно у кризним ситуацијама. Због тога се сајбер простор све чешће користи као средство политичког притиска и пројекције моћи, што додатно оптерећује механизме међународне стабилности и поверења.

Нормативни, правни и институционални одговори на ове изазове развијају се кроз више међусобно повезаних нивоа. Развој норми одговорног понашања држава, експертска тумачења примене међународног права и јачање кривичноправних и регулаторних механизма указују на постепену институционализацију сајбер безбедности као трајног питања међународне безбедносне агенде. Истовремено, растући значај управљања ризицима и сајбер отпорности потврђује да ефикасан одговор није могућ без интеграције техничких стандарда, правних инструмената и институционалних капацитета.

На основу спроведене анализе може се закључити да успешно супротстављање сајбер претњама захтева интегрисан, континуиран и прилагодљив приступ, који обједињује националне политике, међународну сарадњу и партнерство јавног и приватног сектора. У условима убрзаних технолошких промена и деловања у „сивим зонама“, посебан значај имају мере изградње поверења, транспарентности и кризне комуникације, као предуслови за смањење ризика ескалације и очување стабилности савременог међународног система (UN GGE, 2021; NATO, 2023).

ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, R., Barton, C., Böhme, R., Clayton, R., van Eeten, M., Levi, M., Moore, T., & Savage, S. (2019). Measuring the cost of cybercrime. In R. Anderson (Ed.), *Security engineering* (3rd ed.). Wiley.
- Brundage, M., Avin, S., Clark, J., Toner, H., Eckersley, P., Garfinkel, B., Dafoe, A., Scharre, P., Zeitsoff, T., Filar, B., Anderson, H., Roff, H., Allen, G. C., Steinhardt, J., Flynn, C., Ó hÉigeartaigh, S., Beard, S., Belfield, H., Farquhar, S., ... Amodei, D. (2018). *The malicious use of artificial intelligence: Forecasting, prevention, and mitigation*. Future of Humanity Institute, University of Oxford.
- Buchanan, B. (2020). *The hacker and the state: Cyber attacks and the new normal of geopolitics*. Harvard University Press.
- Vuletić, D. (2012). Napadi na računarske sisteme. *Vojnotehnički glasnik*, 60(1), 235–249.
- Vuletić, D. (2018). Psihološka dimenzija hibridnog ratovanja. *Vojno delo*, 70(6), 274–281.
- Vuletić, D., & Đorđević, B. D. (2022). Rivalry between the United States of America and Russia in cyberspace. *Međunarodni problemi*, 74(1), 51–73.

- Vuletić, D., & Stanojević, P. (2022). Concepts of information warfare (operations) of the United States of America, China and Russia. *The Review of International Affairs*, 73(1185), 51–71.
- Council of Europe. (2001). *Convention on Cybercrime* (ETS No. 185). Council of Europe.
- European Union. (2022). Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2 Directive). *Official Journal of the European Union*, L 333.
- ENISA. (2022). *ENISA threat landscape 2022*. European Union Agency for Cybersecurity.
- Kello, L. (2017). *The virtual weapon and international order*. Yale University Press.
- Libicki, M. C. (2009). *Cyberdeterrence and cyberwar*. RAND Corporation.
- NATO. (2023). *NATO 2022 Strategic Concept*. North Atlantic Treaty Organization.
- NATO. (2024). *Cyber defence policy and implementation*. North Atlantic Treaty Organization.
- NIST. (2018). *Framework for improving critical infrastructure cybersecurity* (Version 1.1). National Institute of Standards and Technology.
- Nye, J. S. (2011). *The future of power*. PublicAffairs.
- Rid, T. (2013). *Cyber war will not take place*. Oxford University Press.
- Schmitt, M. N. (Ed.). (2017). *Tallinn manual 2.0 on the international law applicable to cyber operations*. Cambridge University Press.
- United Nations Group of Governmental Experts – UN GGE. (2021). *Final report of the Group of Governmental Experts on advancing responsible State behaviour in cyberspace in the context of international security*. United Nations.

УГРОЗЫ В КИБЕРПРОСТРАНСТВЕ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА СОВРЕМЕННУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ

Резюме: Цель работы — анализировать природу и эволюцию угроз в киберпространстве и их влияние на современную среду безопасности на национальном и международном уровнях. Исходя из того, что киберпространство стало ключевой областью общественной, экономической и военно-безопасной деятельности, работа направлена на идентификацию основных форм киберугроз, а также механизмов их влияния на стабильность государств и международной системы. Исследование основано на качественном анализе содержания научной литературы, а также на анализе соответствующих документов и отчетов международных и национальных институтов в области кибербезопасности. Результаты исследования показывают, что киберугрозы охватывают широкий спектр действий, оказывающих влияние на национальную безопасность, суверенитет и международную стабильность. Особое внимание уделяется вызовам атрибуции, асимметрии власти и «серых зон» конфликтов, которые затрудняют эффективное управление рисками. В заключение, работа подчеркивает необходимость развития интегрированных подходов к кибербезопасности, объединяющих технические, правовые и институциональные меры с целью повышения устойчивости современных систем безопасности.

Ключевые слова: киберпространство, угрозы, безопасность, критическая инфраструктура.

CYBERSPACE THREATS AND THEIR IMPACT ON MODERN SECURITY

Abstract: The aim of this paper is to analyze the nature and evolution of threats in cyberspace and their impact on the modern security environment at both national and international levels. Considering that cyberspace has become a key domain for social, economic, and military-security activities, the paper seeks to identify the main forms of cyber threats and the mechanisms through which they affect the stability of states and the international system. The research is based on a qualitative content analysis of scientific literature, as well as an analysis of relevant documents and reports from international and national cybersecurity institutions. The findings indicate that cyber threats encompass a wide range of activities impacting national security, sovereignty, and international stability. Particular emphasis is placed on the challenges of attribution, power asymmetry, and “gray-zone” conflicts, which hinder effective risk management. In conclusion, the paper highlights the need to develop integrated cybersecurity approaches that combine technical, legal, and institutional measures to enhance the resilience of modern security systems.

Keywords: cyberspace, threats, security, critical infrastructure.

ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА КАО ИЗАЗОВ САВРЕМЕНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Дејан Вулетић

Др Дејан Вулетић, виши научни сарадник, ради у Институту за стратегијска истраживања, Универзитета одбране у Београду, Министарства одбране Р. Србије.
dejan.vuletic@mod.gov.rs

Сажетак: Циљ рада је анализа на који начин вештачка интелигенција (ВИ) трансформише савремено безбедносно окружење, са фокусом на промене у природи претњи, импликације на савремену безбедност као и нормативне, правне и етичке изазове управљања ризицима. Рад се ослања на квалитативну анализу садржаја научне литературе, као и анализу релевантних докумената и извештаја међународних и националних институција. Резултати истраживања показују да ВИ делује као мултипликатор способности у доменима обавештајне анализе, надзора и извиђања, сајбер операција и подршке одлучивању, али истовремено ствара нове системске ризике: повећану брзину одлучивања и потенцијал „компресије времена“ у кризи, проблеме предвидљивости понашања комплексних модела, као и ризик нежељене ескалације услед грешака, пристрасности или интеракције аутономних система. Вештачка интелигенција представља један од кључних изазова савремене безбедности те су због тога неопходни интегрисани механизми управљања, од техничких стандарда и процена ризика до међународних норми и правних оквира.

Кључне речи: вештачка интелигенција, безбедност, управљање ризиком

УВОД

Интензивирање развоја ВИ током последњих година значајно је изменило савремено безбедносно окружење, с обзиром на то да се ове технологије све масовније користе у анализи великих количина података, благовременом уочавању ризика, сајбер операцијама и унапређењу система командовања и подршке одлучивању. У стручној и политичкој литератури све је заступљеније становиште да ВИ представља фактор који обликује однос снага и токове међународног надметања, не само посредством развоја наоружања већ и кроз утицај на широк дијапазон војних активности (Horowitz, 2018). Њена примена обухвата више нивоа војно-безбедносних структура, од логистике и обавештајне аналитике до система за препознавање и избор циљева, што чини да дискусија о безбедносним импликацијама превазилази оквир расправе о смртоносним аутономним платформама и усмерава се ка питањима стратегијске стабилности, управљања ескалацијом, одговорности и институционалне контроле (UNIDIR, 2023).

Предмет овог рада усмерен је на испитивање улоге ВИ као вишедимензионалног безбедносног чиниоца који истовремено производи нове врсте ризика, попут аутоматизованих сајбер дејстава и софистициранијих информационих операција, трансформише начин употребе силе кроз раст алгоритајске подршке и степена аутономије система, и покреће комплексна нормативна и етичка питања у вези са концептом „смислене људске контроле“, применом међународног хуманитарног права и утврђивањем одговорности. Оваква проблематика посебно је истакнута у ставовима Међународног комитета Црвеног крста, који упозорава на опасност од маргинализације људског расуђивања у процесу употребе силе, као и на тешкоће у усклађивању аутономних система са правилима и принципима вођења оружаних сукоба (ICRC, 2021).

Циљ рада јесте да се издвоје и аналитички уобличи главне безбедносне последице примене ВИ кроз три међусобно повезане димензије: прво, оперативно-технолошку, која обухвата могућности и ограничења ВИ у извршавању безбедносних задатака; друго, стратегијско-политичку, која се односи на утицај ових технологија на расподелу моћи, динамику ескалације, одвраћање и трку у наоружању и иновацијама; и треће, нормативно-правну и етичку, у чијем су фокусу међународно хуманитарно право, питања одговорности, транспарентности и управљања ризицима. У оквиру таквог приступа анализирају се и институционални инструменти за ублажавање ризика, укључујући националне смернице и стандарде за развој „поуздане“ вештачке интелигенције (NIST, 2023).

Структура рада је организована тако да, након уводних разматрања, прво поглавље успоставља појмовни и теоријски оквир за разумевање улоге ВИ у области безбедности, укључујући кључне дефиниције, домене примене и услове под којима ове технологије истовремено делују као извор спосо-

бности и ризика. Друго поглавље усмерено је на анализу конкретних војно-безбедносних примена ВИ, од обавештајне аналитике и сајбер операција до система за подршку одлучивању и аутономних, односно полуаутономних платформи, при чему се аргументација ослања на релевантне међународне студије и истраживачке извештаје. У трећем поглављу разматрају се правни и етички изазови, модели управљања ризицима и препоруке за одговорну и безбедну употребу ВИ у сектору безбедности.

ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА У САВРЕМЕНОМ БЕЗБЕДНОСНОМ ОКРУЖЕЊУ: ПОЛМОВНИ И ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Иако се израз „вештачка интелигенција“ у јавном дискурсу често појављује као јединствен и недвосмислен појам, у научним и стратешким анализама он обухвата разнолик скуп технологија, алгоритама и система који се разликују по нивоу сложености и степену аутономног деловања. У најопштијем значењу, ВИ се дефинише као способност дигиталних система да извршавају задатке који су традиционално везани за људске когнитивне функције, укључујући препознавање образаца, учење на основу података, процену опција и решавање проблема (Russell & Norvig, 2021). У области безбедности, међутим, њен утицај не произлази само из техничких својстава ових технологија, већ и из начина на који су оне уграђене у институционалне, оперативне и доктринарне оквири деловања.

У научним расправама уобичајено је разликовање између тзв. уске и опште вештачке интелигенције. Док уска ВИ, која тренутно преовлађује у реалним применама, функционише у оквиру строго дефинисаних задатака и окружења, концепт опште ВИ који подразумева когнитивне способности упоредиве са људским за сада остаје предмет теоријских и истраживачких напора (Bostrom, 2014). Из перспективе безбедности, највећи ризици не произлазе из хипотетичких будућих система, већ из све интензивније употребе уске ВИ у осетљивим оперативним функцијама, где чак и ограничени степени аутономије могу произвести далекосежне и тешко предвидиве ефекте.

Један од најзаступљенијих аналитичких оквира у проучавању улоге ВИ у међународној безбедности заснива се на њеном схватању као фактора који увећава постојећу моћ држава. У том контексту, ВИ не редифинише саме циљеве државних актера, али битно мења начине и динамику њиховог остваривања, пре свега кроз убрзану обраду информација и аутоматизовано доношење закључака (Raupе, 2021). Напредни алгоритми омогућавају брже препознавање образаца, ефикаснију алокацију ресурса и прецизније процене потенцијалних претњи, што утиче на укупну ефикасност безбедносних политика. Управо такво убр-

завање процеса одлучивања може произвести нове облике ризика. Укључивање ВИ у системе командовања и контроле ствара ситуацију у којој се временски простор за људску процену, проверу података и политичку деескалацију значајно смањује, што повећава вероватноћу погрешних или преурањених одлука. Алгоритамске грешке, пристрасни улазни подаци и непредвиђене интеракције између повезаних система у таквим околностима могу имати директан утицај на стабилност стратешких односа (UNIDIR, 2023). Из угла теорије одвраћања, увођење ВИ додатно усложњава постојеће modele. За разлику од класичних концепата који се ослањају на релативно транспарентне и дугорочно стабилне војне капацитете, технолошки развој заснован на ВИ омогућава нагле и неравномерне промене у моћи актера. То може подстаћи интензивирање технолошке конкуренције и истовремено умањити јасноћу намера, посебно у областима као што су сајбер односно информациони простор, где је утврђивање одговорности и иначе отежано (Scharre, 2018).

Утицај ВИ не ограничава се само на државне институције, већ све израженије обликује и оперативне способности недржавних актера. Алати засновани на ВИ омогућавају аутоматизовано извођење сајбер операција, ефикасније креирање и ширење дезинформација, као и напредну анализу података, чиме се значајно снижавају техничке и финансијске баријере за учешће у сложеним безбедносним активностима (Brundage et al., 2018). Последично, безбедносно окружење постаје фрагментираније и мање предвидљиво, што умањује делотворност класичних механизма превенције и одвраћања. У том контексту, све више аутора указује да ВИ подстиче процес „распршивања моћи“, при чему стратешка предност више не зависи искључиво од количине расположивих ресурса, већ од способности актера да ефикасно интегришу напредне технологије у своје безбедносне праксе (Allen & Chan, 2017). Оваква динамика има значајне последице по регионалну и међународну стабилност, нарочито у условима појачаног ривалства међу водећим силама. За разлику од класичних оружаних система, ВИ представља општу, хоризонталну технологију која продире у готово све сегменте војног деловања, од логистичке подршке и обуке људства, до обавештајне обраде података и процеса командовања. Управо због те ширине примене и функционалне флексибилности, ВИ заузима централно место у анализи савремених безбедносних изазова (Horowitz, 2018).

ПРИМЕНА ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ У БЕЗБЕДНОСТИ И ОДБРАНИ

157

Међу првим и најинтензивније развијаним областима у којима је ВИ нашла примену у сфери безбедности налази се домен обавештајно-надзорних и извиђачких активности. Савремене безбедносне инфраструктуре производе изузетно велике количине информација које потичу из хетеро-

гених извора, укључујући сателитске системе, електронска пресретања, јавно доступне садржаје, друштвене мреже и различите врсте сензора. Обим и сложеност таквих података превазилазе могућности класичних аналитичких приступа. У том контексту, ВИ обезбеђује технолошку основу за њихову аутоматску обраду, међусобно повезивање и приказивање у облику који је употребљив за доношење одлука, што значајно убрзава и продубљује обавештајне процене (Johnson, 2019).

Методе машинског и дубоког учења показале су висок степен успешности у аутоматском уочавању образаца у визуелним подацима, што их чини посебно корисним за обраду снимака добијених са сателита и беспилотних летелица. Према релевантним анализама, алгоритми засновани на ВИ већ имају значајну улогу у препознавању објеката, надзору кретања и детекцији одступања у реалном времену (UNIDIR, 2023). Ове способности омогућавају знатно брже и свеобухватније обавештајне процене него што је то било могуће традиционалним средствима. Ипак, такво повећање ефикасности истовремено отвара и нове изазове, пре свега у вези са поузданошћу улазних података и интерпретацијом резултата у комплексним политичким и друштвеним контекстима. Поред техничких питања, појављује се и институционални проблем растуће зависности од алгоритамских система. Ако се људски аналитичари превише ослоне на аутоматизоване процене, њихове сопствене аналитичке способности могу временом ослабити, што у кризним ситуацијама повећава вероватноћу некритичког прихватања излаза које генерише вештачка интелигенција (Jensen, 2020).

Једна од централних тачака у разматрању безбедносних последица примене вештачке интелигенције односи се на питање аутономије технолошких система. Аутономне платформе су у стању да, након што буду активирани, самостално извршавају задатке на основу података које прикупљају и алгоритма који управљају њиховим понашањем, без континуиране људске контроле (Boulanin & Verbruggen, 2017). Међутим, аутономија није бинарна категорија већ спектар, што значајно отежава њено прецизно правно и нормативно дефинисање. У области безбедности то отвара посебно осетљива питања, нарочито када се алгоритмима препуштају одлуке које могу довести до употребе силе или изазвати ескалацију сукоба. Иако су алгоритамски системи способни да изузетно ефикасно оптимизују задате параметре, они немају способност да разумеју шири контекст, да врше моралну процену или да интуитивно процене ризик, што су кључне карактеристике људског одлучивања (Cummings, 2017). Додатни проблем представља феномен познат као аутоматизациона пристрасност, односно тенденција да се препоруке система заснованих на ВИ прихватају без довољно критичког преиспитивања, чак и онда када постоје назнаке да су оне нетачне (Parasuraman & Riley, 1997). У кри-

зним и временски осетљивим ситуацијама, оваква динамика може значајно умањити простор за људску интервенцију и исправљање погрешних одлука.

Једна од најосетљивијих области примене ВИ односи се на системе намењене подршци командовању и доношењу одлука. Сврха ових платформи је да лидерима и штабовима обезбеде интегрисане процене стања, прогнозе развоја ситуације и препоруке за деловање. Иако такви алати могу значајно побољшати оперативну свест, истовремено се отвара питање у којој мери се одговорност за одлуке постепено преноси са људи на алгоритме. У условима високе брзине и притиска савремених операција постоји ризик да доносиоци одлука све више прихватају улогу надзорника аутоматизованих система, уместо да остану активни тумачи и процењивачи безбедносних информација (Black et al., 2024). Такав развој је нарочито проблематичан у сфери нуклеарног одвраћања и управљања кризама, где и наизглед мале грешке могу имати несразмерно тешке последице. Истраживања сугеришу да примена ВИ може допринети стабилизацији у почетним фазама кризе, али истовремено повећати опасност од ескалације у њеним каснијим етапама, када аутоматизовани системи почињу да реагују на унапред дефинисане индикаторе без довољне политичке и стратешке процене (Acton, 2019). Због тога се као централно намеће питање граница у којима ВИ треба укључивати у процесе који директно утичу на одлуке о употреби силе.

Највеће полемике у вези са применом ВИ у области безбедности изазивају аутономни и полуаутономни борбени системи. Иако у потпуности самостални „смртоносни“ системи још увек нису често у употреби. Трендови развоја указују на постепено повећање степена аутономије у функцијама навигације, селекције циљева и употребе силе (Scharre, 2018). Такав тренд додатно наглашава јаз између брзине технолошких иновација и постојећих правних и нормативних механизма њихове контроле. Један од кључних проблема јесте одсуство општеприхваћене дефиниције „смртоносног аутономног оружаног система“, што значајно отежава међународне покушаје његове регулације (Boulanin, 2020). Разлике у војним доктринама и интересима држава додатно умањују изгледе за брзо постизање глобалног консензуса. Са безбедносног становишта, посебан ризик произлази из сценарија у којима више аутономних система истовремено делује и имају међусобну интеракцију. У таквом окружењу је тешко предвидети понашање како сопствених, тако и противничких платформи, што повећава неизвесност и потенцијал за ненамерну ескалацију (Raupе, 2021). Управо у сајбер простору, као домену у којем је примена ВИ нарочито интензивна и двосмерна, ови изазови долазе до пуног изражаја.

Вештачка интелигенција има двоструку улогу у сајбер домену, јер се примењује и у заштити информационих система и у извођењу напада. Са одбрамбене стране, технике машинског учења омогућавају ефикасније

откривање упада, идентификацију злонамерних програма и предвиђање слабих тачака у дигиталним инфраструктурама (Buchanan, 2020). Истовремено, исте технолошке могућности могу се употребити и за унапређивање офанзивних активности, као што су фишинг, напади ускраћивања услуга и развој све сложенијих облика малициозног софтвера (Vuletić, 2012; Vuletić & Nojković, 2018). Овај паралелни развој одбрамбених и офанзивних капацитета доводи до процеса који се у литератури описује као „динамична спирала надметања“, у оквиру које актери континуирано унапређују своје сајбер способности како би одржали или стекли предност (Rid, 2020). За разлику од класичних војних окружења, у сајбер простору је утврђивање порекла напада често веома сложено, што слаби ефикасност традиционалних механизма одвраћања (Vuletić, 2018). У таквом амбијенту, убрзано увођење ВИ може повећати интензитет и брзину конфликта, сузити простор за дипломатско управљање кризама и појачати ризик од ненамерне ескалације.

За разлику од већине ранијих технолошких достигнућа у војној и безбедносној сфери, ВИ је у значајној мери доступна и актерима ван државних институција. Широка комерцијална понуда алата за машинско учење и напредну анализу података омогућава терористичким и криминалним групама да ове технологије користе за припрему операција, ширење пропаганде и извођење финансијских злоупотреба (Brundage et al., 2018). Таква широка доступност ВИ смањује техничке и организационе баријере за учешће у сложеним безбедносним активностима и истовремено подрива ефикасност традиционалних механизма контроле. У оваквим условима, ВИ постаје фактор који додатно замагљује границу између рата и мира, као и разлику између државних и недржавних извора претњи.

ЕТИЧКЕ И НОРМАТИВНО-ПРАВНЕ ДИЛЕМЕ ПРИМЕНЕ ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ

Један од кључних проблема које увођење ВИ поставља пред међународну безбедност односи се на очување стратегијске стабилности. Класични модели стабилности ослањају се на релативно јасно сагледавање војних капацитета и намера супарника, као и на постојање механизма који ограничавају ескалацију кроз одвраћање и контролу ризика. Међутим, увођење ВИ у војне и безбедносне системе подрива ове претпоставке на више начина. Пре свега, ВИ драматично убрзава прикупљање и обраду информација, што скраћује време доступно за политичку и војну процену у кризним околностима. Такав временски притисак може повећати склоност ка превентивним или преемптивним потезима, нарочито када је ниво неизвесности висок.

Иако ВИ сама по себи не мора нужно да буде извор дестабилизације, она може интензивирати већ постојеће тензије и погрешна тумачења понашања противника (Acton, 2019). Додатни изазов представља ограничена транспарентност начина на који сложени алгоритми, а нарочито модели дубоког учења, генеришу своје закључке и препоруке, што отежава њихову проверу и контролу у осетљивим безбедносним контекстима (UNIDIR, 2023).

Етичке расправе о употреби ВИ у сектору безбедности у великој мери се усмеравају ка принципу такозване „смислене људске контроле“, који полази од претпоставке да одлуке о примени силе морају остати у домену људске одговорности. Овај концепт је током последњих година постао једна од централних тема у раду међународних експертских тела и форума (ICRC, 2021). Полазна етичка напетост произилази из чињенице да алгоритамски системи немају сопствену моралну способност, већ делују искључиво у складу са унапред задатим правилима и моделима, без разумевања ширих хуманитарних и друштвених последица. Када се одлучивање о животу и смрти у већој мери препусти аутоматизованим системима, мења се сама морална логика вођења рата. Иако се људска улога може формално задржати, у пракси она често постаје симболична, јер оператери све више функционишу као потврђивачи одлука које генерише систем (Sparrow, 2007). Такав однос подстиче аутоматизациону пристрасност и истовремено слаби принцип индивидуалне и институционалне одговорности (Cummings, 2017).

Укључивање ВИ у вођење оружаних сукоба отвара бројна питања у погледу применљивости међународног хуманитарног права. Његови кључни принципи, као што су разликовање између војних и цивилних циљева и захтев пропорционалности у употреби силе, подразумевају сложене контекстуалне процене које је тешко у потпуности преточити у алгоритамске моделе (ICRC, 2021). Посебан правни изазов представља утврђивање одговорности за последице деловања аутономних система. У ситуацијама у којима дође до погрешне идентификације мете или несразмерне примене силе, остаје нејасно да ли правну одговорност треба да сnose програмери, произвођачи, војни команданти или државе које такве системе користе. Постојећи правни режими нису прилагођени технологијама са високим степеном самосталности, што доводи до појаве такозваног „јаза одговорности“ (Heuyns, 2016). Овај проблем је додатно наглашен у транснационалним околностима, где се ВИ може развијати у једној држави, производити у другој, а примењивати у трећој, што додатно компликује примену и националних и међународних правних механизма. Као одговор на наведене изазове, међународни актери настоје да успоставе механизме за управљање ризицима које употреба ВИ доноси у области безбедности. Један од кључних форума за ту расправу представља процес у оквиру Конвенције о одређеним конвенционалним оружјима (Convention on Certain Conventional Weapons – CCW), у чијем се оквиру кроз

рад експертских група анализирају питања аутономних оружаних система. Паралелно са напорима за формално правно уређење, све већи значај добијају и такозване „меке норме“, укључујући принципе, смернице и стандарде који промовишу одговорну примену вештачке интелигенције. У том контексту, посебно се истиче оквир за управљање ризицима који је развио амерички Национални институт за стандарде и технологију (National Institute of Standards and Technology – NIST), а који наглашава потребу за транспарентношћу, одговорношћу и континуираним људским надзором над системима заснованим на вештачкој интелигенцији (NIST, 2023). Иако овакви инструменти немају правно обавезујућу снагу, они представљају важан корак ка усклађивању пракси и јачању међусобног поверења међу актерима.

Први формални глобални став Уједињених нација (УН) о употреби ВИ у војне сврхе изражен је кроз резолуцију Генералне скупштине УН под називом „Вештачка интелигенција у војној области и њене импликације за међународни мир и безбедност“ (Artificial Intelligence in the Military Domain and Its Implications for International Peace and Security). Овај документ, фокусиран на безбедносне последице примене ВИ у војном домену, усвојен је на 79. заседању Првог комитета Генералне скупштине УН 24. децембра 2024. године и касније потврђен у пленарној седници Генералне скупштине. Он означава први пут да је Генерална скупштина формално адресирала питање ВИ у војном контексту у оквиру универзалног међународног форума. У време усвајања, већина чланица УН је подржала резолуцију, што одражава широку међународну подршку за наставак мултилатералног дијалога о овом питању. Резолуција наглашава да се међународно право, укључујући Повељу УН, међународно хуманитарно право и норме о људским правима, примењује на све фазе живота система заснованих на ВИ у војном домену, од развоја до употребе и повлачења из употребе. Она позива државе да наставе процене и размену искустава о могућностима и ризицима везаним за примену ВИ у војним операцијама, укључујући подстицање мултилатералне сарадње и дијалога у релевантним међународним форматима.

ЗАКЉУЧАК

Све интензивнија примена ВИ представљају један од најзначајнијих процеса преобликовања савременог безбедносног окружења. За разлику од претходних технолошких достигнућа, ВИ не функционише као појединачно средство или изоловани систем, већ као технологија која прожима готово све сегменте безбедности и одбране, од обавештајне обраде података и командних структура до употребе аутономних платформи. Управо та ширина примене чини ВИ истовре-

мено изузетно значајном и аналитички изузетно сложеном појавом.

У том контексту, вештачка интелигенција делује и као појачивач постојећих способности и као извор нових системских ризика. С једне стране, она омогућава бржу и прецизнију анализу информација, бољу ситуациону свест и ефикасније процесе доношења одлука, што може унапредити делотворност безбедносних структура. С друге стране, скраћивање временских оквира за одлучивање, ограничена транспарентност алгоритама и растући степен аутономије технолошких система повећавају вероватноћу грешака, погрешних процена и ненамерне ескалације. Посебно осетљива остаје интеграција ВИ у системе раног упозорења и командовања, где такве динамике могу нарушити постојеће моделе одвраћања и управљања кризама, нарочито у условима високог нивоа неповерења међу актерима. Истовремено, доступност ВИ ван оквира државних институција доприноси процесу распршивања моћи и додатно замагљује границе између рата и мира, као и између државних и недржавних облика претњи. То чини безбедносно окружење флуиднијим, мање предвидљивим и теже контролисивим традиционалним инструментима.

Анализа етичких, правних и нормативних аспеката показује да постојећи међународни механизми нису у потпуности прилагођени технологијама са високим степеном аутономије. Посебно су проблематична питања одговорности и обезбеђивања стварне људске контроле над системима чије одлуке могу имати директне последице по људске животе. Иако су покренути бројни међународни процеси и иницијативе, изостанак обавезујућих норми указује на дубоке разлике у стратешким и доктринарним интересима држава.

Све то указује да вештачка интелигенција представља структурни изазов савремене безбедности који не може бити адекватно адресиран искључиво кроз техничка решења или појединачне националне политике. Делотворно управљање њеним импликацијама захтева интегрисани приступ који укључује развој техничких стандарда, јачање институционалног надзора, унапређење међународне сарадње и изградњу нормативних оквира за одговорну употребу вештачке интелигенције. У супротном, постоји реална опасност да брзина технолошког напретка превазиђе способност друштава и држава да њиме управљају, са потенцијално озбиљним последицама по међународни мир и безбедност.

ЛИТЕРАТУРА

- Acton, J. M. (2019). Escalation through entanglement: How the vulnerability of command-and-control systems raises the risks of an inadvertent nuclear war. Carnegie Endowment for International Peace.
- Allen, G., & Chan, T. (2017). Artificial intelligence and national security. Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School.
- Black, J., Lucas, R., Kennedy, J., Hughes, M., & Fine, H. (2024). Command and control in the future: Concept Paper 1 – Grappling with complexity (RR-A2476-1). RAND Corporation. <https://doi.org/10.7249/RRA2476-1>
- Bostrom, N. (2014). Superintelligence: Paths, dangers, strategies. Oxford University Press.
- Boulanin, V. (2020). Limits on autonomous weapons. Stockholm International Peace Research Institute.
- Boulanin, V., & Verbruggen, M. (2017). Mapping the development of autonomy in weapon systems. Stockholm International Peace Research Institute.
- Brundage, M., Avin, S., Clark, J., Toner, H., Eckersley, P., Garfinkel, B., Dafoe, A., Scharre, P., Zeitzoff, T., Filar, B., Anderson, H., Roff, H., Allen, G. C., Steinhardt, J., Flynn, C., Ó hÉigeartaigh, S., Beard, S., Belfield, H., Farquhar, S., & Amodei, D. (2018). The malicious use of artificial intelligence: Forecasting, prevention, and mitigation. Future of Humanity Institute, University of Oxford.
- Buchanan, B. (2020). The hacker and the state: Cyber attacks and the new normal of geopolitics. Harvard University Press.
- Vuletić, D., & Nojković, N. D. (2018). Realization of a TCP SYN flood attack using Kali Linux. Military Technical Courier, 66(3), 640–649. <https://doi.org/10.5937/vojtechg66-17788>
- Vuletić, D. (2012). Napadi na računarske sisteme. Vojnotehnički glasnik, 60(1), 235–249.
- Vuletić, D. (2018). Psihološka dimenzija hibridnog ratovanja. Vojno delo, 70(6), 274–281. <https://doi.org/10.5937/vojdela1806274V>
- Cummings, M. L. (2017). Artificial intelligence and the future of warfare. Chatham House Research Paper.
- Heyns, C. (2016). Autonomous weapons systems: Living a dignified life and dying a dignified death. South African Journal on Human Rights, 32(2), 263–291.
- Horowitz, M. C. (2018). Artificial intelligence, international competition, and the balance of power. Texas National Security Review, 1(3), 37–57.
- International Committee of the Red Cross. (2021). ICRC position on autonomous weapon systems. ICRC.
- Jensen, B. (2020). Information warfare and the future of strategic competition. Georgetown University Press.

- Johnson, J. (2019). Artificial intelligence and future warfare. *Defense & Security Analysis*, 35(2), 147–169.
- National Institute of Standards and Technology. (2023). *Artificial Intelligence Risk Management Framework (AI RMF 1.0) (NIST AI 100-1)*. U.S. Department of Commerce.
- Parasuraman, R., & Riley, V. (1997). Humans and automation: Use, misuse, disuse, abuse. *Human Factors*, 39(2), 230–253.
- Payne, K. (2021). Artificial intelligence: A revolution in strategic affairs? *Survival*, 63(2), 7–32.
- Rid, T. (2020). *Active measures: The secret history of disinformation and political warfare*. Farrar, Straus and Giroux.
- Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.). Pearson.
- Scharre, P. (2018). *Army of none: Autonomous weapons and the future of war*. W. W. Norton.
- Sparrow, R. (2007). Killer robots. *Journal of Applied Philosophy*, 24(1), 62–77.
- United Nations Institute for Disarmament Research. (2023). *Artificial intelligence beyond weapons: Application and impact of AI in the military domain*. UNIDIR.
- United Nations General Assembly – UNGA. (2024). *Artificial intelligence in the military domain and its implications for international peace and security: Resolution A/RES/79/239 (A/RES/79/239)*. United Nations.
- United Nations Office for Disarmament Affairs. (2023). *Report of the Group of Governmental Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems*. United Nations.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ВЫЗОВ СОВРЕМЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация: Цель работы — анализ того, как искусственный интеллект (ИИ) трансформирует современную среду безопасности, с акцентом на изменения в природе угроз, последствия для современной безопасности, а также нормативные, правовые и этические вызовы управления рисками. Работа основана на качественном анализе содержания научной литературы, а также на анализе соответствующих документов и отчетов международных и национальных институтов. Результаты исследования показывают, что ИИ действует как мультипликатор возможностей в сферах аналитики разведанных, наблюдения и разведки, киберопераций и поддержки принятия решений, одновременно создавая новые системные риски: увеличение скорости принятия решений и потенциал «сжатия времени» в кризисных ситуациях, проблемы предсказуемости поведения сложных моделей, а также риск нежелательной эскалации из-за ошибок, предвзятости или взаимодействия автономных систем. Искусственный интеллект представляет собой один из ключевых вызовов современной безопасности, поэтому необходимы интегрированные механизмы управления, от технических стандартов и оценки рисков до международных норм и правовых рамок.

Ключевые слова: искусственный интеллект, безопасность, управление рисками.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A CHALLENGE OF MODERN SECURITY

Abstract: The aim of this paper is to analyze how artificial intelligence (AI) is transforming the modern security environment, with a focus on changes in the nature of threats, implications for contemporary security, and the normative, legal, and ethical challenges of risk management. The study is based on a qualitative content analysis of scientific literature, as well as an analysis of relevant documents and reports from international and national institutions. Research findings indicate that AI acts as a capability multiplier in the domains of intelligence analysis, surveillance and reconnaissance, cyber operations, and decision support, while simultaneously generating new systemic risks: increased decision-making speed and the potential for “time compression” during crises, predictability issues of complex model behaviors, and the risk of unintended escalation due to errors, biases, or interactions of autonomous systems. Artificial intelligence represents one of the key challenges of modern security, and therefore integrated management mechanisms are necessary, ranging from technical standards and risk assessments to international norms and legal frameworks.

Keywords: artificial intelligence, security, risk management.

ПРИМЕНЕНИЕ РОССИЙСКОГО ОПЫТА ПО ДОСТИЖЕНИЮ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ЗАГРЯЗНЕННЫХ РАЗВИВАЕМЫХ ТЕРРИТОРИЙ

Цыбиков Николай

кандидат физико-математических наук ФГБУ «ВНИИ ГОЧС (ФЦ)», Россия
ntsybikov@yandex.ru

Фалеев Михаил

кандидат политических наук отряд Центроспас МЧС России, Россия
od_camo@mail.ru

Ильеня Людмила

ФГБУ «ВНИИ ГОЧС (ФЦ)», Россия
ilyenya@mail.ru

Семенова Татьяна

ФГБУ «ВНИИ ГОЧС (ФЦ)», Россия
tanushaurs@mail.ru

Сидорович Татьяна

ФГБУ «ВНИИ ГОЧС (ФЦ)», Россия
s.t.i.-2009@mail.ru

Аннотация: Современные российские технологии по ликвидации накопленного вреда окружающей среде, формированию сферы обращения с отходами высоких классов опасности, цифровизации контрольно-надзорной деятельности ориентированы на максимальную переработку исходных материалов различного назначения, сокращение накопления токсичных отходов, согласованные взаимодействия по развертыванию комплексной системы обращения с отходами, строительству экотехнопарков, развитию экономики замкнутых циклов. Предлагаемые подходы по оптимизации всесезонных обследований территорий, загрязненных в результате антропогенной деятельности, включают оценку масштабов, уровней и показателей аномальных загрязнений на основных этапах их фиксирования (рекогносцировка местности, выявление и оконтуривание границ негативных воздействий), обоснование предложений по оптимизации сроков развертывания работ при ликвидации неблагоприятных последствий и

организации комплексного мониторинга на контролируемых участках. Эти рекомендации могут быть положены в основу адаптированных к национальным особенностям Республики Сербии вариантов достижения инвестиционной привлекательности аномально загрязненных развиваемых территорий и обеспечения безопасности жизнедеятельности населения при планируемом перспективном развитии атомной электрогенерации с применением АЭС различной мощности. Реализуемые масштабные проекты ориентированы на повышение экономической, экологической, оборонной, информационной и других видов национальной безопасности.

Ключевые слова: безопасность жизнедеятельности, комплексный мониторинг, обследования, территории

ВВЕДЕНИЕ

Интенсивное освоение исторических возвращаемых, удалённых северных и дальневосточных территорий обеспечивают рекомендации стратегических документов развития государства, надёжные электрификация и газификация вводимых экономических объектов, безопасность жизнедеятельности населения, максимально возможное применение низкоуглеродистых источников (ветрогенерации и прочих), бесперебойность материально-технического и продовольственного снабжения участников, корректный учёт глобальных последствий климатических изменений. По рекомендациям экономистов, первичные этапы организации надежного энергетического обеспечения этих территорий, создание перспективнодостаточной акваториальной инфраструктуры реализуемых проектов по освоению природных месторождений, функционированию трансарктического транспортного коридора (ТАТК), развитию технопарков предпочтительнее проводить, на базе компактных модульных атомных энергоблоков средней/малой мощности (АССМ/АСММ) (Цыбиков, 2024; Сидорович et al, 2024). Существенное увеличение техногенных рисков возникновения чрезвычайных ситуаций (ЧС) специалисты связывают с растущим износом основных фондов оборудования в экономике и жилищно-коммунальном хозяйстве. Усиление потенциальных рисков радиоактивных, химических, биологических и др. видов воздействий вследствие эксплуатации «стареющих» потенциально опасных объектов (ПОО) экономики с их разнообразной инфраструктурой, присутствия затопленных радиоактивных отходов (РАО), несанкционированных

свалок, временных хранилищ различного рода промышленных и бытовых отходов заслуживают самого пристального внимания (Цыбиков et al, 2024a; Сидорович et al, 2024). Формирование потенциально опасных объектов (ПОО) на базе атомной электрогенерации при обосновании оптимальности проектов в новых экономических реалиях в числе приоритетных, как показывает практика, неизменно актуализирует вопросы о проведении всесторонних обосновывающих анализов вызовов и угроз воздействия неблагоприятных/опасных экологических факторов (НЭФ/ЭОФ), прежде всего радиационного, учёта выявленных негативных последствий в мировой практике ядерных держав в XX веке (Фалеев et al, 2019; Сидорович et al, 2024). Продолжение этих исследований наиболее целесообразно при организации государственного комплексного мониторинга на территориях (акваториях) формируемых сложнейших и во-многом уникальных акваториально-производственных комплексов (АТПК) по всей трассе трансарктического транспортного коридора (ТАТК), инфраструктуры ПОО, расположенных в зонах их воздействий поселений. Этот подход позволяет сосредоточить максимальное внимание на достаточности и взаимной увязке получаемой информации о негативных воздействиях загрязнителей на окружающую среду в строгом соответствии с нормативно-техническими и инструктивно-методическими рекомендациями по организуемым полевым обследованиям (Фалеев et al, 2019; Сидорович et al, 2024; Цыбиков et al, 2024a).

ОТХОДЫ ЭКОНОМИКИ И ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ - ВАЖНЕЙШИЕ ПРЕПЯТСТВУЮЩИЕ ФАКТОРЫ ОСВОЕНИЯ ТЕРРИТОРИЙ/АКВАТОРИЙ

Государственная корпорация «Росатом» в области компетенции активно развивает (Фалеев et al, 2019; Сидорович et al, 2024; Фалеев@Цыбиков, 2025) технологии безопасной утилизации отходов I и II класса опасности в России за счет строительства технопарков в Красном Боре, Усолье-Сибирском, ОАО «Байкальском целлюлозно-бумажном комбинате» (цех очистительных сооружений, полигоны «Бабхинский», «Солжанский»), на территории Горловского химического завода (Донецкая народная республика), полигона промышленных отходов «Волчяровка» (Луганская народная республика), активно участвует в мероприятиях по реабилитации территорий ограниченного доступа и последующей передачи их в гражданское пользование. По реализуемым проектам ФГУП «Федерального экологического оператора» ГК «Росатома» запланированы работы на 1880 га общей площади территории объектов с более 9,5 млн м³ накопленных опасных отходов, в зоны влияния которых попадают свыше 6,5млн человек(Сидорович et al,2024).Решение проблемы предусматривает

• развертывание утилизирующих установок по конкретным видам отходов на базе лучших отечественных и мировых технологий; • контроль нарабатываемых отходов, создание эффективной и прозрачной информационной системы обращения с отходами; • развитие системы предприятий по обращению с разными категориями отходов. В 2025 году ГК «Росатом» начат ввод технопарков в Кургане, Кировской области, Саратовской области, Удмуртии, который будет продолжен в 2027 году в регионах её присутствия (Иркутская, Челябинская, Нижегородская области, Донецкая и Луганская народные республики). Комплекс реализуемых в технопарках мероприятий предусматривает создание, обустройство и запуск сложнейшей технологической структуры, комплексную рекультивацию и оперативную оценку экологической ситуации на территориях оставленных поселений и объектов, передаваемых в гражданское пользование (Фалеев et al, 2019; Сидорович et al, 2024; Цыбиков et al, 2024a; Фалеев et al, 2025).

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОИСКА АНОМАЛИЙ ТЕХНОГЕННОГО ЗАГРЯЗНЕНИЯ

Под радиационным обследованием (РО) объектов и территорий для выявления радиоактивных аномалий понимают комплекс разносторонних, согласованных в пространстве и во времени мероприятий, необходимых для обоснования документации перспективного освоению объекта/территории различного назначения, направленных на систематизацию информации о физико-географических условиях, экономической деятельности района обследования, экологической обстановке, объемном, поверхностном и приповерхностном загрязнении компонентов природной среды и материалов инфраструктуры объектов, территорий, возможном нахождении, качественном и количественном составе материалов, к которым могут быть применены принципы государственной политики в области обращения с отходами (Фалеев et al, 2019; Фалеев@Цыбиков, 2025). Фиксирование факта обнаружения участка аномального загрязнения и определение его границ на местности устанавливают по превышению рекомендованных к применению контрольных уровней над показателями природного радиационного фона (рис.1).

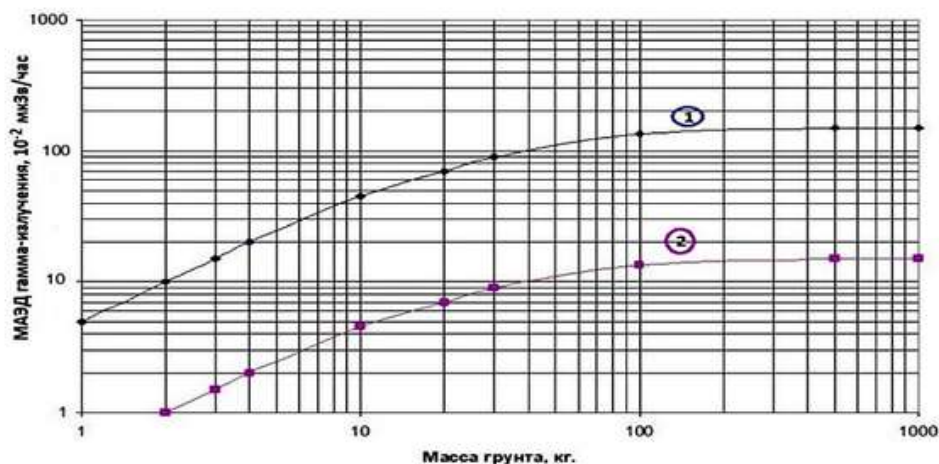

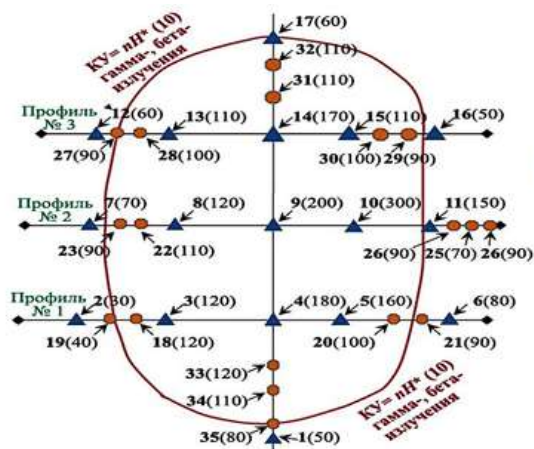
Рисунок 1. Зависимость превышения над фоном МАЭД гамма-излучения, измеренной на расстоянии 10 см от поверхности грунта содержащего радионуклид цезия 137 от массы грунта при значениях $A = 10$ кБк/кг и 1 кБк/кг – кривые 1,2, соответственно (Ваганов, et al,2012)

На объектах и элементах их инфраструктуры, территориях и сопредельных с ними участках местности поэтапно выполняют комплексные (рекогносцировочное, детальное, текущее и в экстремальных, аварийных, чрезвычайных ситуациях) обследования, в ходе которых уточняют архивную или предварительную информацию об основных показателях источников загрязнения компонентов природной среды (КПС), степени экологического неблагополучия КПС, возможности, интенсивности формирования вторичных миграционных процессов загрязняющих веществ ((Ваганов, et al,2012; Цыбиков, et al, 2024b).

Радиационное обследование в экстремальных (аварийных) ситуациях (РОЭС) предусматривает оперативную оценку радиационной обстановки, сформированной в результате несанкционированного воздействия на КПС неблагоприятных радиационных факторов, контроль ее изменения в ходе выполнения мероприятий чрезвычайного характера. Обследование в районе расположения объектов организует руководитель оперативной группы по ликвидации их последствий. В чрезвычайных ситуациях временной интервал проведения этапов РОЭС устанавливают по расчетным полужемпирическим показателям снижения уровней негативного воздействия до приемлемых значений (Цыбиков, et al, 2024a, Цыбиков, et al, 2024b). Многолетняя практика ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций на радиационных объектах позволила установить приоритетные направления работ в зонах радиоактивного загрязнения: совершенствование нормативно-правовой базы всех уровней, повышение оперативности полевых обследований (рекогносцировка местности,

выявление и оконтуривание границ участков радиоактивного загрязнения, последующие дезактивационные работы, вывоз и транспортирование радиоактивных материалов в установленном порядке), минимизация облучения ликвидаторов последствий аварии и проживающего вблизи зоны радиоактивного загрязнения населения, модернизация приборной (аппаратурной) базы, вспомогательного технического оборудования целевого назначения для повышения эффективности и снижения себестоимости, обеспечения непрерывности и всесезонности обследований. Каждое из этих направлений регулярно оптимизируют в связи с развитием технологий, изменениями природно-климатических, социальных и экономических факторов, наращиванием производственного потенциала, совершенствованием системы защиты населения и территорий от бедствий и катастроф. Определение необходимых характеристик радиоактивного загрязнения территорий предусматривает установление и последующую идентификацию масштабов, уровней, радионуклидного состава загрязненных грунтов по возможности непосредственно на участках ведения работ, организацию на них контроля радиационной обстановки, осуществления шпуровых работ (например, рис. 2) с целью оценки утилизируемых объемов и планирования мероприятий в области обращения с подлежащими утилизации радиоактивными отходами (Цыдыков, et al, 2024b).

▲ 2(30) – точка шпурения и ее номер по предварительной сети и максимальное значение мощности ambientного эквивалента дозы (МАЭД) фотонного излучения, зарегистрированное при гамма-каротаже шпура, соответственно;
 ● 20(100) – точка дополнительного шпурения, ее номер и максимальное значение мощности ambientного эквивалента дозы фотонного излучения, зарегистрированное при гамма-каротаже шпура, соответственно. Номер точки шпурения соответствует последовательности операций выполнения шпуровых работ на загрязненной территории;
 КУ – контрольный уровень – установленное значение мощности ambientного эквивалента дозы фотонного излучения или плотности потока ионизирующих частиц.

Рисунок 2. Схема детального обследования участка территории для установления масштабов и уровней поверхностной и приповерхностной радиоактивной загрязненности грунтов (Цыдыков, et al, 2024b)

Порядок установления контрольных уровней (КУ) определяют Санитарные правила и нормативы¹,

$$КУ = n\mathcal{H}^*(10),$$

где $n\mathcal{H}^*(10)$ – мощность амбиентного эквивалента дозы фотонного

излучения или плотности потока ионизирующих частиц;

n – выбранное административными и надзорными органами числовое значение; его устанавливают на основании результатов измерений регламентируемых Методическими указаниями² радиационных показателей, характеризующих уровни природного, присущего данной местности радиационного фона.

Обычно фиксирование факта обнаружения участков радиоактивного загрязнения и последующее определение его границ ведут непосредственно на местности поисковыми средствами по регистрации мощностей амбиентного (направленного) эквивалента дозы и плотностей потоков ионизирующих частиц. Для контроля радиационной обстановки применяют средства измерений утвержденного типа (прошедшие испытания и внесенные в Федеральный информационный фонд по обеспечению единства измерений), периодически поверяемые в установленном порядке. Принципиальным направлением достижения цели оптимизации обследований признано максимально возможное сокращение подготовительного периода, расходных материалов, вспомогательного персонала, дорогостоящих прецизионных спектрометрических и радиохимических анализов отобранных проб в непосредственно в жестких полевых и климатических условиях, в совокупности значительно увеличивающих стоимости работ, задерживающих и осложняющих принятие оперативных решений (Цыбиков, et al, 2024b, Фалеев, et al, 2025). Варианты выявления, локализации и ликвидации загрязнений с аномальными уровнями радиоактивных веществ целесообразно осуществлять комбинированными способами. При выборе методов и технических средств инструментального обеспечения специалисты выделяют приоритетными такие показатели, как чувствительность, быстродействие, избирательность, площадные параметры детекторов, погрешности измерений, простоту считывания и/или получения информации, возможность обмеров проб на месте, удобство обращения, наличие связи с вычислительной техникой, надежность работы при внешних воздействиях

1 – Санитарные правила и нормативы СП 2.6.1.2612-10. Основные санитарные правила обеспечения радиационной безопасности (ОСПОРБ-99/2010); утв. постановлением Главного государственного санитарного врача Российской Федерации от 26 апреля 2010 г. № 40.

2 – МУ 2.6.5.008-2016. Методические указания. 2.6.5 Атомная энергетика и промышленность. Контроль радиационной обстановки. Общие требования.

(температура, осадки, влажность, давление, освещенность, механические воздействия), продолжительность функционирования от автономного источника питания, возможность защищенности от антропогенного загрязнения окружающей среды или дезактивации (дезинфекции), масса. Приборы (аппаратура) должны быть неприхотливыми в обращении, прочными к ударам, обеспечивать достаточность замеров, иметь звуковую и световую сигнализацию, подсветку шкалы, яркие корпуса, защитные чехлы, возможность оперативной дезактивации. Обоснованность перечисленных требований к эксплуатируемым приборам доказывает практика работ аварийно-спасательных, таможенных и следственных служб при обследовании транспортных средств и судов, разнообразной инфраструктуры объектов в сложнейших, зачастую непредсказуемых, производственных и погодных условиях (ненастные или штормовые осенне-зимне-весенние периоды года), в том числе проводимых по указаниям директивных органов в сжатые сроки (Фалеев@Цыбиков, 2025).

ВАРИАНТЫ ПРИБОРНОГО И АППАРАТУРНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ УГРОЗАМ

Принципиально исследователи выделяют экономичное и затратное направления. Экономичное ориентировано на применение недорогой переносной многофункциональной аппаратуры для текущих поверхностных и объемных натурных измерений и/или замеров отбираемых проб, контроля показателей масштабов и уровней радиоактивного загрязнения обследуемой местности. Такими приборами (различного рода индикаторами, радиометрами, дозиметрами), учитывая их высокую взаимозаменяемость, можно вести одновременное обследование нескольких загрязненных участков местности (Цыбиков, et al, 2024b). Затратное - ориентировано на идентификацию участков аномального загрязнения, установление состава загрязнителей на месте средствами передвижной аналитической лаборатории, оснащенной вспомогательной периферией (приборами, фотоаппаратурой, вычислительной, оргтехникой и другими). К ним, например, относят: носимые, портативные спектрометры с привязкой на местности (GPS), интегрированные лабораторные спектрометры с многоканальными анализаторами. Масштабные поверхностные обследования ведут с привлечением авиационной и, в особых случаях, космической съемок. Окончательные результаты в обоих вариантах систематизируют в стационарной аналитической лаборатории. По ним руководитель работ принимает решение о порядке и способах завершения дальнейших

этапов ликвидации чрезвычайной ситуации и/или ее последствий для обеспечения экологической безопасности жизнедеятельности поселений и территорий. Предварительное установление состава радиоактивных веществ, которые можно обнаружить на обследуемой территории, упрощает выбор приборов, сокращает общую стоимость обследований.

При реализации экономичного направления были обоснованы полуэмпирические подходы по установлению в полевых условиях содержания природных (ПРН) и техногенных (ТРН) радионуклидов по параметрическим показателям посредством получения функциональных зависимостей типа f_i^j , в обобщенном виде записываемых как:

$$A_{уд i}^j = f_i^j(K_i^j, N_{изм i}, N_{фон i}),$$

где: $A_{уд i}^j$ – удельная активность контролируемого радионуклида в отобранной пробе;

K_i^j – полуэмпирический коэффициент пересчета;

$N_{изм i}$ и $N_{фон i}$ – значения измеряемого и «фоновых» показателей;

i – мода (тип) распада;

j – контролируемый радионуклид

Коэффициенты пересчета K_i^j получают регулярными систематизацией и уточнением значений $A_{уд i}^j$ по данным гамма-спектрометрических (бета-, альфа- радиометрических) измерений радиоактивных проб грунтов различных участков с идентичными радионуклидными составами и последующим построением графиков корреляционных зависимостей в координатах «удельная активность радионуклида в грунте» – «регистрируемые показатели» (рис. 3,4).

На рис. 3 приведены полуэмпирические зависимости удельных активностей ПРН ^{226}Ra и ^{232}Th в грунтах Центрального федерального округа, полученные в предположении равновесных состояний генетически связанных радионуклидов рядов материнских элементов урана и тория в так называемом «вековом равновесии». Учет влияния дочерних продуктов ^{220}Tn и ^{222}Rn в процессе спектрометрических измерений проводили, привлекая к систематизации экспериментальной информации данные регулярных геотехнических, геолого-литологических исследований грунтов контролируемых территорий, прилегающих к объектам топливно-энергетического комплекса. Связанные с добычей и переработкой полезных ископаемых (угля, торфа, углеводородов и других), эти объекты в результате производственной деятельности преимущественно накапливают сопутствующие ПРН в рудных отходах с относительно слабыми изменениями «векового равновесия». В последующем их вовлекают в различные области обра-

ния, что в итоге приводит к радиоактивному загрязнению компонентов природной среды и определяет радиационную обстановку на контролируемых территориях.

Принципиальная особенность деятельности нефтегазовых комплексов в формировании загрязнения вмещающих горных пород заключена в нарушении радиоактивного «векового равновесия», отрыве от материнских ПРН (урана, тория) дочерних продуктов распада. В результате сложнейшего комплекса протекающих физико-химических процессов фракционирования, при добыче углеводородов на поверхность выходят в основном дочерние, имеющие газообразных предшественников или обладающие собственной летучестью радионуклиды ($^{226,228,224}\text{Ra}$, ^{228}Th , $^{222,220}\text{Rn}$, ^{210}Pb , ^{210}Po), значительно более подвижные и токсичные по сравнению с материнскими (Цыбиков, et al, 2024b).

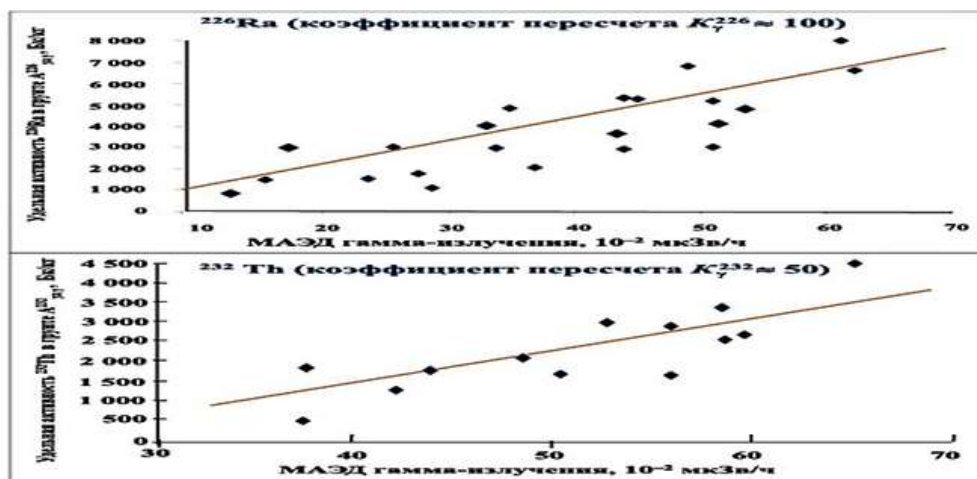

Рисунок 3. Полуэмпирические зависимости удельной активности природных радионуклидов в породах от мощности ambientной эквивалентной дозы (МАЭД) гамма-излучения (Цыбиков, et al, 2024b)

В соответствии с изложенным, в перечень приоритетных при организации радиационного мониторинга и (или) обследований на контролируемых территориях должны войти основные дозообразующие радионуклиды:

- изотопы радия и тория ($^{226,228,224}\text{Ra}$, ^{228}Th) – при добыче нефти;
- изотопы радона, свинца и полония ($^{222,220}\text{Rn}$, ^{210}Pb , ^{210}Po) – при добыче газа;
- ТРН, глобальных выпадений ^{137}Cs и ^{90}Sr – показатели негативных последствий прошлой атомной деятельности мировых держав.

опасных веществ при обследованиях в широком (от -40 до $+50$ °C) температурном диапазоне (Фалеев et al, 2019; Цыбиков, et al, 2024b).

ОЦЕНКИ ВОЗМОЖНОГО ВЛИЯНИЯ КЛИМАТИЧЕСКИХ И СЕЗОННЫХ УСЛОВИЙ НА РЕЗУЛЬТАТЫ ДОЗИМЕТРИЧЕСКИХ И РАДИОМЕТРИЧЕСКИХ ИЗМЕРЕНИЙ

Принципиальные оценки влияния климатических (приповерхностная температура, степень увлажнения, характер переноса воздушных масс в приземном слое атмосферы, совокупно формирующие неблагоприятные, опасные или особо опасные явления) и сезонных условий (выпадение осадков в виде дождя и (или) снега) на результаты дозиметрических (радиометрических) измерений гамма-излучения, потоков альфа- и бета-частиц были выполнены оптимальным, по мнению авторов, сочетанием имитационных и натурных замеров с последующей корректировкой результатов введением поправочных (стыковочных) коэффициентов. Оценки показали, что основными воздействующими факторами влияния климатических, сезонных условий и выпавших осадков (дождя, снежного покрова) на результаты дозиметрических и радиометрических измерений гамма-излучения, потоков альфа- и бета-частиц необходимо считать температурный режим окружающей среды, состояние и степень влагонасыщения почв, состояние и толщину снежного покрова (Цыбиков, et al, 2024b).

ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО ОРГАНИЗАЦИИ КОМПЛЕКСНОГО МОНИТОРИНГА СОСТОЯНИЯ И ЗАГРЯЗНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В РАЙОНАХ РАСПОЛОЖЕНИЯ ПОТЕНЦИАЛЬНО ОПАСНЫХ ОБЪЕКТОВ ЭКОНОМИКИ

В предложениях по организации радиоэкологического мониторинга на территориях возможного воздействия плавучей атомной теплоэлектростанции «Академик Ломоносов» было рекомендовано (Фалеев, et al, 2020, 2021) уделить максимальное внимание:

1. Зонам и территориям:

- наблюдений (20–100 км), функционирующих поселений;
- планирования временных ограничений на потребление отдельных сельскохозяйственных продуктов местного производства (овощной продукции, звероводства, птицеводства);
- преимущественного расселения коренных малочисленных народов Севера (КМНС) (прибрежным и материковым зонам в местах традиционных промыслов: морского зверобойного, оленеводческого, рыболовства, сбора дикоросов);

- притундровым редколесьям, водозаборам свежей питьевой воды, местам нерестилищ рыб.

2.Компонентам природной среды (атмосферному воздуху, воде пресноводных водоемов) и ингредиентам (в дополнение к радионуклидам):

- воздух - пыли, двуокиси серы и продуктам ее превращений, тяжелым металлам (ртуть, сулема, азотно-кислый свинец, кадмий), окиси углерода, окислам азота, бенз(а)пирену и пестицидам;
- воды - биогенным продуктам, химическим загрязняющим веществам (ЗВ), нефти и нефтепродуктам, горюче-смазочным материалам, моющим средствам;
- почвы - загрязнениям территорий котельных, участков размещения твердых коммунальных отходов.

3.Источникам загрязнений:

- в городах/поселениях - автомобильному транспорту (автозимникам, трассам с переходным покрытием, водотокам в местах искусственных сооружений, мостов); работающим на угле котельным, сточным водам жилищно-коммунальных хозяйств, шахт, рудников, карьеров; нарушенным при разработке месторождений твердых полезных ископаемых участкам; подготавливаемым к освоению и/или разрабатываемым площадкам;
- зонам фоновых базовых биосферных заповедников;
- рационам питания на содержание ЗВ и состояния здоровья представителей критических групп коренного населения (в основном: мужского, оленеводов, рыбаков старше 17 лет) для получения системных оценок комплексного воздействия НЭФ и ЭОФ на человека.

В Российской Федерации реализация такого широкомасштабного подхода к организации и проведению мероприятий комплексного мониторинга стала возможна при эффективном взаимодействии функциональных и территориальных подсистем Единой государственной системы предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций (РСЧС), объединяющей органы управления, координационные органы, силы и средства федеральных органов исполнительной власти, исполнительных органов субъектов Российской Федерации, местного самоуправления и организаций, в полномочия которых входит решение вопросов по защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций. Координационными органами проводимых работ должны быть комиссии по предупреждению и ликвидации чрезвычайных ситуаций и обеспечению пожарной безопасности субъектов/муниципалитетов Российской Федерации (Цыбиков, et al, 2024b; Фалеев, et al, 2025).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Интенсивное освоение удаленных территорий и создание в них крупных промышленных, горнодобывающих, газо-нефтехимических и энергетических объектов формирует практическую потребность совершенствования звеньев РСЧС всех уровней управления с учетом климатических, логистических условий, модернизации коммуникаций, строительства объектов экономики, развития морских портов и всей инфраструктуры Северного морского пути, Трансарктического транспортного коридора.

По мнению авторов, уникальные опыт и обоснованные возможности адаптации социально-экономической сферы России по снижению отрицательных последствий и сохранению положительного опыта прошлой деятельности в реализации проектов освоения обширнейших территорий в разнообразных, сложнейших природно-климатических условиях, достижении высокой экологичности вводимых потенциально опасных производственных объектов могут быть востребованы в практике мирового сообщества.

ЛИТЕРАТУРА

- Цыбиков Н.А., (et al, 2024). Современные проблемы комплексной оценки опасности устойчивой эксплуатации российского Заполярья. Безопасность в современном мире. № 1 (2). С. 112-127.
- Сидорович Т.И., (et al, 2024). Стратегические проблемы совершенствования системы предупреждения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций при освоении субарктических и заполярных территорий/акваторий в условиях глобальных климатических изменений // Безопасность в современном мире. № 3 (4). С. 75-94.
- Фалеев, М.И., (et al, 2019). Объективные предпосылки и возможные варианты дооснащения ресурсно-материальной базы участников аварийно-спасательных и других неотложных работ в зонах чрезвычайной ситуации и террористических актов. Стратегия гражданской защиты: проблемы и исследования. №1 (16), 25-60.

- Фалеев М.И., Цыбиков Н.А. (2025). Стратегические проблемы совершенствования системы предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций в проектах интенсивного освоения арктических макрорегионов на базе развития атомной электроэнергетики (на примере Северо-Западного федерального округа. В сборнике «Безопасная Арктика-2025. Материалы Международной научно-практической конференции (в рамках деловой программы межведомственных опытно-исследовательских учений сил и средств единой системы предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций в Арктической зоне Российской Федерации. С.111-121
- Фалеев М. И., (et al, 2025). Принципиальные сложности совершенствования безопасной эксплуатации ядерно- и радиационно опасных объектов в условиях интенсивного социально-экономического освоения северных макрорегионов. Ядерная и радиационная безопасность. 2025. № 1 (115). С. 5–30. DOI: 10.26277/SECNRS.2025.115.1.001.
- Ваганов В.П., (et al, 2012). Разработка методических и технологических решений при проведении дезактивационных работ на участках радиоактивного загрязнения г. Москвы и Московского региона. В сб. О.К. Карлина (Ред.) Охрана окружающей среды и обращение с радиоактивными отходами научно-промышленных центров: Труды ГУП МосНПО «Радон». Итоги научной деятельности за 2009 г. (М.: ООО «ИБДГ»). Вып. 17. – 89с.).
- Фалеев, М.И., Цыбиков, Н.А. (2019) Преодоление экологических проблем предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций – одно из приоритетных направлений организации спасательных операций. В сборнике М.В. Алешков (Ред). Материалы III Международной научно-практической конференции, посвященной Всемирному дню гражданской обороны «Гражданская оборона на страже мира и безопасности» (часть 1, с. 65-74). Академия Государственной противопожарной службы МЧС России
- Фалеев, М.И., (et al, 2020 a, b, 2021). Варианты оптимизации комплексного радиоэкологического мониторинга в Арктической зоне России при эксплуатации плавучей атомной теплоэлектростанции «Академик Ломоносов». Технологии гражданской безопасности». № 3 (65).53–61; № 4 (66). 69–79; № 1 (67). 60–64
- Цыбиков Н. А., (et al, 2024a). Оптимизация всесезонных радиационных обследований территорий в условиях интенсивной эксплуатации российских макрорегионов. Ядерная и радиационная безопасность. № 1 (111). С. 17–35. DOI: 10.26277/SECNRS.2024.111.1.002.

ПРИМЈЕНА РУСКОГ ИСКУСТВА У ОСТВАРИВАЊУ ИНВЕСТИЦИОНЕ ПРИВЛАЧНОСТИ ЗАГАЂЕНИХ ТЕРИТОРИЈА У РАЗВОЈУ

Апстракт: Савремене руске технологије за ликвидацију накупљене штете по животну средину, формирање система за управљање отпадом високих категорија опасности и дигитализацију контролно-надзорних активности усмјерене су на максималну прераду исходних материјала различите намјене, смањење акумулације токсичних отпада, координисану интеракцију у развоју интегрисаног система управљања отпадом, изградњу еко-технопаркова и развој економије затворених циклуса. Предложени приступи оптимизацији цјелогодишњих контролисања територија загађених услед антропогене активности укључују процену размера, нивоа и показатеља аномалног загађења у кључним фазама њиховог евидентирања (рекогносцировка терена, идентификација и обиљежавање граница негативних утицаја), као и образложење приједлога за оптимизацију рокова за извођење радова на елиминацији неповољних последица и организацију интегрисаног мониторинга на контролисаним површинама. Ове препоруке могу послужити као основа за адаптиране моделе Републике Србије за постизање инвестиционе привлачности аномално загађених развијаних територија и обезбјеђење безбједности живота становништва при планираном будућем развоју атомске енергетике уз примјену нуклеарних електрана различитих снага. Реализовани крупни пројекти усмјерени су на јачање економске, еколошке, одбрамбене, информативне и других видова националне безбједности.

Кључне речи: безбједност у свакодневном животу, интегрисани мониторинг, контроле, територије

APPLICATION OF RUSSIAN EXPERIENCE IN ACHIEVING INVESTMENT ATTRACTIVENESS IN ABNORMALLY POLLUTED DEVELOPING TERRITORIES

Abstract: Modern Russian technologies for eliminating accumulated environmental damage, creating a high-risk waste management system, and digitalizing control and supervision activities are focused on maximizing the recycling of raw materials for various purposes, reducing the accumulation of toxic waste, and coordinating efforts to develop a comprehensive waste management system, build eco-technoparks, and promote a circular economy. The proposed approaches to optimizing all-season surveys of areas contaminated as a result of anthropogenic activity include assessing the extent, levels, and indicators of abnormal contamination at the main stages of its recording (reconnaissance of the area, identification and delineation of the boundaries of negative impacts), justifying proposals for optimizing the timing of work deployment in the elimination of adverse consequences, and organizing comprehensive monitoring in controlled areas. These recommendations can serve as a basis for developing options that are adapted to the national characteristics of the Republic of Serbia to achieve investment attractiveness in abnormally polluted developing territories and ensure the safety of the population's livelihoods in the planned future development of nuclear power generation using nuclear power plants of various capacities. Large-scale projects being implemented are focused on improving economic, environmental, defense, information, and other types of national security.

Keywords: life safety, comprehensive monitoring, surveys, territories

КАКО ЋЕ СЕ ПОЗИЦИЈА ТУРСКЕ У МУЛТИПОЛАРНОМ СВИЈЕТУ ОДРАЗИТИ НА БЕЗБЈЕДНОСТ БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА?

Бојана Кнежевић, ма

Мастер правник, ужа научна област кривично право,
Министарство трговине и туризма,
kbojana639@gmail.com

Апстракт: Политика данашње Турске заузима много медијског простора, јер се сви сјећају књиге бившег турског министра спољних послова Ахмета Давутоглуа „Стратегија дубине“, а јасно су изражене и амбиције турског председника Реџепа Тајипа Ердогана. У раду ће бити представљена позиција Турске у данашњем свијету кроз припадност различитим међународним савезима уз објашњење појмова „неоосманизам“ и „пантуркизам“ како би се разумјеле тежње садашњег турског председника. Турска покушава да обезбиједи своју позицију у мултиполарном свијету захваљујући свом геостратешком положају, који је можда најважнији адут Турске у спољној политици. Видљиво је да Турска ради на јачању „меке моћи“ дужи временски период, а и да сад већ отворено наоружава поједине државе Балканског полуострва, као и јужну српску покрајину Косово и Метохију. Политичко руководство и становништво Федерације Босне и Херцеговине такође види Турску као свог политичког и војног заштитника. Сва та запажања турског дјеловања на Балканском полуострву су битна у времену кад се гради мултиполарни свијет и постаје јасно како све више држава покушава да ојача борећи се и потврђујући свој суверенитет. Поред тога, Турска покушава да осигура своју позицију на Кавказу и Блиском истоку. Те чињенице је неопходно посматрати и у контексту безбједности на Балканском полуострву, које представља цјелину са Блиским истоком, будући да је већ раније служило као компензација за догађаје који су се десили муслиманском становништву на Блиском истоку.

Кључне ријечи: Турска, мултиполарни свијет, безбједност Балканског полуострва, неоосманизам, Стратегија дубине, Реџеп Тајип Ердоган

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Као што је познато, Турска је наследила Османског царства, основаног на крају XIII вијека, које је своју експанзију на Балканском полуострву доживјело у XV вијеку. По завршетку Првог свјетског рата се распало, да би 1923. године након борбе за независност настала Турска, која је по свом уставном уређењу република на чијем је челу био Мустафа Кемал-паша Ататурк (Mustafa Kemal Atatürk).

Такође, неопходно је примијетити промјену имена Турске у међународној комуникацији 2022. године, при чему нови назив Türkiye (Турција), према изјави предсједника Турске Реџепа Тајипа Ердогана (Recep Tayyip Erdoğan), на најбољи начин представља и изражава културу, цивилизацију и вриједност турског народа

(<https://reporteri.net/en/NEWS/boat/Erdogan%27s-reaction-after-Turkey%27s-name-change-was-approved/>). Поред напомене како је то урађено уочи стогодишњице од промјене уређења Турске и пред предсједничке изборе 2023. године, треба примијетити да се у идеји промјене имена помиње и да ново име одражава и којој цивилизацији припада Турска. Да би се боље разумјела политика Турске, неопходно је упознати се са три појма: кемализмом, неоосманизмом и пантурскизмом.

Под кемализмом се подразумијева идеологија Мустафе Кемал-паше Ататурка, који је, да би створио Републику Турску као модерну, националну и лаичку државу, морао одбацили османлијску прошлост, док се као основа на којој почива кемализам помиње шест принципа: републиканизам, револуционарност, лаицизам, државност, национализам и народњаштво (Танасковић, 2010). Иако је књига у којој професор Танасковић дефинише неоосманизам и положај Турске написана прије 15 година, видљиво је да су предвиђања била оправдана. Како се наводи у књизи, под неоосманизмом се може сматрати комплексна макроидеолошка платформа према којој данашња Турска, будући да је наследила Османског царства, види као задатак да реafirмише наслеђе некадашњег царства и тиме заправо обезбједи позицију приликом расподјеле моћи и утицаја на глобалном нивоу (Танасковић, 2010). Уз неоосманизам развија се и исламизам односно реисламизам у циљу да се државним и друштвеним институцијама врати исламски карактер, а са чим се почело још по завршетку Другог свјетског рата, но постаје израженије након завршетка Хладног рата (Танасковић, 2010).

С друге стране, пантурскизам, односно пантуранизам (на турском: Pan-Türkizm), подразумијева геополитички и културни покрет који исповиједа идеологију према којој државе насељене туркијским народима треба постепено да се уједине на основу њихове етничке, културне и језичке блискости. Поменута идеологија је у блиској вези са појмом „Туран“, који се у XIX веку разматрао као антипод „Ирана“ – легендарне прапостојбине аријске културе. Према тадашњим схватањима Туран се налазио сјеверно

од Ирана и обухватао простор од Кавказа до Сајана (Саяна), укључујући народе урално-алтајске језичке породице (Миланов, 2025: 467).

Амбиције турског предсједника Ердогана видљиве су и по томе што је Аја Софија претворена поново у џамију 2020. године, након што је у периоду од 1935. године до 2020. године била музеј. Предсједник Турске такође подстиче висок наталитет и чак постоји претензија да се забрани абортус (која се засада не спроводи у пракси), а према подацима из 2015. године број становника Турске расте и удио младих Турака узраста до 14 година чини скоро 25% становништва (Божинов, 2025, цитирано према Encyclopedia of Turkey. Nova Science Publishers, Inc. 2015. p. 169).

ТУРСКА У МУЛТИПОЛАРНОМ СВИЈЕТУ

Турска је много радила на својој сарадњи са државама Запада, па је тако члан УН-а (1945. година), Вијећа Европе (1950. година), НАТО-а (1952. година), OECD-а – Организације за економску сарадњу и развој (1960. година) и OSCE-а – Организације за европску безбједност и сарадњу (1975. година) и већ неколико деценија покушава да постане чланица Европске уније: званични кандидат за чланство постала је 1999. године, а од 2005. године почела је преговоре за чланство (<https://www.coe.int/web/portal/turkey> и <https://www.oecd.org/en/countries/turkiye.html>). С друге стране, кад је ријеч о савезима чије су чланице државе Азије, треба поменути да покушава добити прилику за чланство у Шангајској организацији за сарадњу, док је члан Организације турских држава (основана 2009. године), чије је сједиште у Истанбулу, и Дијалога за азијску сарадњу (основан 2002. године).

Турска много ради и на позиционирању себе као војне силе, па је тако носач авиона *Анадолу* ушао у састав турских поморских снага, затим Турска може самостално да производи дизел-електричне подморнице депласмана око 1.900 тона, као беспилотне летјелице *Baykar Bayraktar TB2*, које су употријебљене у азербејџанско-јерменском рату, затим у конфликту у Украјини итд. (Божинов, 2025, цитирано према Çubuk p. 7. и uoğlu S. S. Turkey's Naval Activism. Palgrave Macmillan, Cham, 2023., Tardy T. (ed.). The Nations of NATO. Oxford University Press, 2022. p. 96. и Crikemans D. (ed.). Geopolitics and international relations. Brill Nijhoff, 2022. p. 85).

Спољну политику Турске карактерише покушај да имају добре односе и са САД и са Руском Федерацијом, ра се редовно одазива на позиве НАТО-а, али долази и на Самит БРИКС-а, али важно је примијетити да то никад не чини науштрб личних интереса. Поставља се питање како је Турска постала битан играч на Блиском истоку. Разлоге за то треба тражити у географском положају и политичким приликама.

Географски положај Турској омогућује да контролише простор који повезује Европу, Африку и Азију уз помоћ контроле мореуза Босфор и Дарданели са могућношћу позивања на Конвенцију из Монреа из 1936. године, којом је предвиђено да у ситуацији кад Турска није једна од зараћених страна може забранити пролаз ратним бродовима који припадају зараћеним странама, осим у случају када се враћају у своје базе (чл. 19), односно у случају кад је Турска једна од зараћених страна, пролазак ратних бродова је у потпуности препуштен дискреционој оцјени турских државних институција (чл. 20) (<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1936-Convention-Regarding-the-Regime-of-the-Straits-1.pdf>). Наведено шаље поруку прије свега Москви, која је те пролазе користила током операција у Сирији; уз то, треба се присјетити како је на почетку сукоба између Руске Федерације и Украјине 2022. године Турска затворила пролаз руским ратним бродовима, позивајући се на поменути чл. 19, међутим бродови су се враћали у своје матичне луке тако да се примјенио изузетак од овог правила (<https://topwar.ru/192863-vvedenie-turciej-v-dejstvie-19-j-stati-konvencii-montre-v-otnoshenii-voennyh-korablej-rf-i-ukrainy-okazalos-nichego-ne-reshajuschej-formalnostju.html>). Уз то, не треба заборавити ни чињеницу да захваљујући свом географском положају може у потпуности контролисати кретање миграната са Блиског истока у Европу.

Проблем са слободном пловидбом кроз Дарданеле и Босфор представља проблем Руске Федерације који има своје коријене далеко у прошлости, односно прије горепоменутог Конвенције из Монреа. Као што је познато, упркос свом пространству Руска Федерација је раније до отварања пловидбених рута у сјеверним морима имала проблем са лукама које се налазе на топлим морима, па се тако послје Берлинског конгреса јавила тежња да се у склопу Источног питања мора ријешити и питање мореуза (Поповић, 1965).¹

Поред наведеног, политичке прилике су допринијеле да се Турска наметне као вођа у муслиманском свијету, односно да оствари већи утицај и обезбједи геополитичку моћ захваљујући томе што су исламистичке револуције и грађански ратови у Сјеверној Африци и на Блиском истоку током Арајског урољећа ослабили многе државе исламског свијета, у првом реду Египат, затим Саудијска Арабија је компромитована војним неуспјесима у Јемену, физичким ликвидацијама политичких противника и нескривеним ширењем екстремизма широм свијета (Барашин, 2025: 414). На сличан начин је компромитован и Иран кад је ријеч о сукобу у Појасу Газе, будући да се није активније умијешао, а уз то треба узети и чињеницу да је у протеклих годину дана убијено више иранских научника и војних

1 - То се наставило по завршетку Првог свјетског рата, па је тако Русија предлагала да се мореуз затвори за све силе, а да Турска добије пуну сувереност над њима, но друге државе Антанте и САД су се успротивиле, тако да је на крају проглашена слобода пловидбе кроз мореуз за све бродове у рату и миру (Поповић, 1965), да би коначно то питање било ријешено Конвенцијом из Монреа.

официра.

Кад се говори о хришћанским државама на подручју Кавказа и њиховом односу са Турском, Јерменија се тренутно налази у опасности будући да су Јермени, којих је било око 120.000, у само неколико седмица током септембра 2023. године из страха напустили Републику Нагорно-Карабаха, односно Артсах (Artsakh, како овај простор називају Јермени), што је Турска подржала. Само неколико мјесеци раније (почетком јуна 2023. године) премијер Јерменије Никол Пашињан (Nikol Pashinyan), у пратњи потпредседника Националне скупштине и специјалног представника Јерменије у процесу јерменско-турског дијалога Рубеном Рубињаном (Ruben Rubinyan), је отпутовао на Ердоганову инаугурацију, што је била прва посјета јерменског представника након 15 година (<https://sputnikportal.rs/20230603/lider-jermenije-prvi-put-posle-skoro-15-godina-u-poseti-turskoj-povod---erdoganova-inaguracija-1156710446.html>).

Уз то, премијер Јерменије је изјавио 2025. године како би покушај повратка на простор Нагорно-Карабаха представљао опасност по мир, док истовремено Азербејџан уз помоћ Турске покушава добити Зангезурски коридор (налази се на простору Јерменије), будући да тај коридор не би само повезао Азербејџан са Нахчиванском Аутономном Републиком (Нахичеванская аутономная республика) већ би постао и директна веза Азербејџана и Турске, а чему се истовремено противи Иран (<https://sputnikportal.rs/20250809/iran-protiv-uspostavljanja-koridora-kroz-jermeniju--1188730834.html>).

ОДНОС ТУРСКЕ СА САД И РУСКОМ ФЕДЕРАЦИЈОМ

Да спољна политика Турске подразумијева сарадњу и са САД и Руском Федерацијом, било је видљиво још у првим деценијама након оснивања Турске Републике будући да је Ататурк оснивањем Турске Републике покушао издићи из пепела оно што је остало након распада Османског царства, истовремено се приближавајући западним државама и идеји о демократији. Но, с друге стране, радио је и на изградњи односа са Руском Федерацијом, будући да је 1935. године потписан Уговор о пријатељству.

Турска се труди да сарађује и САД и са Руском Федерацијом, али увијек водећи рачуна о својим интересима. У наставку ће бити ријечи о сукобу интереса између Турске и САД односно између Турске и Руске Федерације, у погледу геостратешког положаја и политичких прилика, узимајући у обзир и чињеницу да се тежиште свијета пребацило на подручје Азије, што Турској даје могућност за боље позиционирање у мултиполарном свијету.

Кад се говори о државама БРИКС-а и потенцијалном сукобу интереса, треба поменути да поред Руске Федерације Турска има и неслагање са Кином у вези са Ујгурима (муслиманско-туркијско становништво које живи у аутономној регији Синђанг (Кина)), уз напомену да у Турској живи неколико стотина грађана ујгурског поријекла (Танасковић, 2010), а подсећања ради у новембру 2024. године одржан је свјетски ујгурски конгрес у Сарајеву.

Турска и САД

Кад је ријеч о неслагањима између САД и Турске, поменућемо један догађај који се десио током мандата Џоа Бајдена (*Joseph Robinette Biden, Jr.*), који је на обиљежавању 106. годишњице догађаја од 24. априла 1915. године (на дан када се почело са хапшењем јерменских интелектуалаца и друштвених вођа у Константинопољу од стране отоманских власти), те догађаје назвао геноцидом. У саопштењу Бијеле куће стајало је да „амерички народ одаје почаст свим Јерменима који су изгубили животе у геноциду који је почео прије 106 година“ и на тај начин Бајден је постао први председник САД који је тако назвао страдање Јермена за вријеме Првог свјетског рата (<https://sputnikportal.rs/20210424/bajden-masakr-jermena-bio-je-genocid-1125179121.html>). Након тога турско Министарство спољних послова позвало је на разговор америчког амбасадора у Анкари Дејвида Сатерфилда (*David Satterfield*) у знак протеста због изјаве председника САД (<https://www.slobodnaevropa.org/a/31221816.html>) Такође, 2019. године десио се занимљив догађај када је Турска морала да употреби своје беспилотне летјелице на носачу авиона *Анаголу* умјесто да се наоружа америчким ловцима F-35, који имају могућност вертикалног полијетања, чиме би се надомјестила кратка писта на броду (Божинов, 2025, цитирано према Авадков В. Внутреняя политика Турции, 2002–2018. Москва, 2019. С. 91). Турска је иначе била дио програма за набавку америчких ловаца F-35 до 2019. године, док није избачена из програма због набавке руског система противваздушне одбране S-400, али није никада одустала од идеје за куповину F-35. Штавише, турски и амерички председници су у октобру 2025. године поново отворили ову тему (<https://aero.telegraf.rs/vojna-avijacija/4205170-bomba-iz-ankare-turska-kupuje-40-aviona-eurofajter-za-devet-milijardi-evra-ne-odustaju-ni-od-f-35-i-f-16>).

Такође, након доласка председника Доналда Трампа (*Donald John Trump*) на челу САД је дошло до посредовања у односима између Јерменије и Азербејџана, па је тако 11. августа 2025. године парафиран мировни споразум у Вашингтону између председника Азербејџана Илхама Алијева (*İlham Heydər oğlu Əliyev*) и премијера Јерменије Никола Пашињана. У периоду кад је осванула ова вијест појавио се и податак како ће раније

поменути Зангезурски коридор (дио територије Јерменије) бити предан Азербејџану и истовремено доћи под контролу приватне америчке компаније (<https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=610394>).

С друге стране, кад се говори о позиционирању Турске на подручју Блиског истока, Турска је захваљујући интервенцијама САД добила прилику да њене војне трупе борбено дјелују у Сирији (Барашин 2025). Не треба занемарити ни улагања Турске у Сирији, гдје је више од пола додијељених развојних средстава завршило на територији коју контролишу турске оружане снаге и сиријске опозиционе снаге које подржава Турска, а наводи се како је проценат те помоћи у периоду између 2016. године и 2021. године износио између 80% и 94% (Гришин & Исламов, 2023: 100, цитирано према Подсчитано авторами на основаним докладам о помоћи Турцији у циљима развоја (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu) https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/turkiye_kalkinma_yardimlari_raporlari-24 (дата обраћања 10.06.2023).

Поред тога, постоји и специфичан однос САД према Курдима који живе у Турској, који су дужи временски период били под заштитом САД. Градови који се истичу по курдској популацији су Дијарбакир (Diyarbakir, Турска) односно град Ербил (Erbil, Ирак). Сукоб између представника власти Турске и Курда постоји због подршке коју пружају активностима Радничке партије Курдистана (ПКК), која је проглашена терористичком, а која се залаже за независност Курда у Турској, да би у мају 2025. године дошло до распуштања партије.

У Одлуци о распуштању партије наводи се како је закључено да је захваљујући Радничкој партији Курдистана курдско питање „доведено до нивоа у којем се оно може ријешити демократским и политичким средствима и да је група испунила своју историјску мисију“ (<https://www.dw.com/hr/kurdska-radni%C4%8Dka-stranka-pkk-se-raspu%C5%A1ta/a-72516019>).

Уз то, не треба заборавити како је турска војска присутна од априла 2022. године као дио операције Claw-Lock, која се води на сјеверу Ирака и има за циљ да уништи тамошње упориште ПКК (<https://www.klix.ba/vijesti/svijet/sukob-turske-i-kurda-seze-daleko-u-proslost-obecana-drzava-i-sporazumi-koji-su-onemogucili-njeno-formiranje/240113082>). Турска сматра терористичким организацијама не само ПКК већи Јединице за заштити народа (YPG), сиријско-курдску групу на челу коалиције против Исламске државе (ИСИС), коју предводе САД, због чега редовно бомбардују њихове енклаве у Сирији и Ираку (<https://www.klix.ba/vijesti/svijet/sukob-turske-i-kurda-seze-daleko-u-proslost-obecana-drzava-i-sporazumi-koji-su-onemogucili-njeno-formiranje/240113082>).

С обзиром на тренутне прилике на Блиском истоку, поставља се питање како ће се САД поставити према муслиманима у Босни и Херцеговини за вријеме мандата Доналда Трампа, будући да се тежиште америчких интереса помјера на исток, односно према Азији, свјесни да ће бити потребно направити одређене уступке у дворишту Руске Федерације и Кине. Било је помена како ће САД затворити војну базу Бондстил (у близини Урошевца), која је дуго времена била највећа америчка војна база ван простора САД. Јако пажљиво треба испратити потенцијално повлачење САД са простора јужне српске покрајине Косова и Метохије, јер ће Турска покушати искористити овај вакуум.

Посебно треба обратити пажњу у контексту догађаја из децембра 2025. године, кад је јасно дошао до изражаја различит приступ Балканском полуострву у оквиру самих САД, па тако док предсједник Трамп свој фокус интересовања сели са овог простора, што је видљиво и кроз *Стиратијеију националне безбједности* (National Security Strategy, објављену 4. децембра 2025. године), за то вријеме Конгрес је усвојио Закон о овлашћењима за националну одбрану за 2026. годину (НДАА – National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2026). Овај закон је предсједник Трамп на крају и потписао 18. децембра 2025. године, а у поменутом закону Балканско полуострво је представљено као „простор од кључног значаја за европску безбједност“ уз истовремену опаску да је то простор који је трајно оптерећен корупцијом, дезинформацијама, руским и кинеским утицајем (при чему се мисли на лош утицај) и „демократским назадовањем“ (<https://rt.rs/srbija-i-balkan/166633-srbija-po-meri-vasingtona/>). Даље, треба обратити пажњу и на догађај из јануара 2026. године када је амерички Стејт Департмент (State Department) одлучио да обустави обраду имиграционих виза за 75 држава, међу којима је велики број муслиманских и неколико православних (Руска Федерација, Бјелорусија, Етиопија) држава. Међутим, занимљиво је обратити пажњу које државе на Балканском полуострву се налазе на овом списку: Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Сјеверна Македонија и самопроглашено Косово које су САД раније признале као државу, односно на списку су државе у којима муслиманско становништво покушава да јача свој утицај (<https://www.foxnews.com/politics/us-freezes-all-visa-processing-75-countries-including-somalia-russia-iran>). Ово привлачи пажњу будући да је истовремено у Извршној наредби 14362, САД су увеле терористичке ознаке против либанског, јорданског и египатског огранка „Муслиманске браће“ (<https://www.state.gov/releases/office-of-the-spokesperson/2026/01/terrorist-designations-of-muslim-brotherhood-chapters>), док истовремено пријете Ирану војним акцијама.

Турска и Руска Федерација

Посматрати односе између Турске и Руске Федерације је занимљиво, будући да Турска покушава на све начине да прошири свој утицај у регионима гдје се преплићу интереси Турске и Руске Федерације, односно на Кавказу, чак и на Сјеверном Кавказу (дио територије Руске Федерације), Блиском истоку, Балканском полуострву и у Централној Азији.

Предсједник Турске Тургут Озал (Turgut Özal, у периоду 1989–1993. године) положио је заклетву симболично на дан пада Берлинског зида (9. новембра 1989. године), прогласивши том приликом долазак „вијека Турака“ (Аврејски, 2025, цитирано према Танаскович Д. Неоосманизмът – Турција се врти на Балканите. Софија, 2010, с. 36), односно отворено је објавио нову концепцију ширења турског утицаја „од Јадрана до Великог кинеског зида“ (Аврејски, 2025, цитирано према Габер Е. Кавказкият вектор на турската геополитика // Геополитика & геостратегија, кн. 4. 2011, с. 81).

Оно што је видљиво јесте да Турска интензивно дјелује на обнављању утицаја ранијег Османског царства, али и ширењу ван граница некадашњег Османског царства на државе Централне Азије (Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Туркменистан и Узбекистан), те кавкаске републике (Азербејџан, Јерменију и Грузију), које су настале након распада СССР-а.

Не треба ни у коме случају занемарити утицај Турске на Сјеверном Кавказу, који је у саставу Руске Федерације. У прилог томе говори чињеница да је почетком 90-их година XX вијека основана *Скупштина турских народа у руском Казању* (Аврејски, 2025, цитирано према Абхаидзе Ш. Проектът за „Велик Туран“ като атака срещу Хардленда // Геополитика, 25. 04. 2021), да би 1993. године дошло до оснивања *Међународне организације турске културе* са учешћем Турске, Азербејџана, Казахстана, Киргистана, Туркменистана и Узбекистана са сједиштем у Анкари (Аврејски, 2025, цитирано према Сафонкина Е. Турција като нов играч в политиката на „меката сила“ // Геополитика & геостратегија, кн. 5, 2014. с. 74).

Распад СССР-а је Турској донио боље позиционирање, јер је добила значајну улогу будући да су на мјесту дотадашње словенске и православне државе настале нове државе које су регионално и традиционално муслиманске, што је Турска вјешто искористила како би осигурала своје присуство у привреди кроз инвестиције и заједничке пројекте, затим у културној и образовној сфери – под утицајем Турске четири државе некадашњег СССР-а (Туркменистан, Азербејџан, Узбекистан и Казахстан) прешле су са ћирилице на латиницу (Танасковић, 2010. и Аватков & Сбитнева, 2023).

Имајући на уму наведено, Турска види прилику да поред неоосманске визије осигура и своје мјесто у мултиполарном свијету, па тако будући да јој Европска унија никад није отворила врата, јер већ годинама чека на чланство, а истовремено слаби утицај ЕУ, Турска тражи алтернативу, стога се окреће БРИКС-у. С једне стране се представља као потенцијална држава за преговоре између Руске Федерације и Украјине, док с друге стране снабдијева Украјину оружјем Baykar Bayraktar TB2 и држи се става о територијалном интегритету Украјине укључујући и Крим (Аватков & Сбитнева, 2023, цитирано према Демешко, Ирхин, 2022, с. 760). Такође, беспилотним летјелицама снабдијева и Албанце у јужној српској покрајини Косово и Метохија, као и муслимане – Бошњаке у Федерацији Босне и Херцеговине.

Поред тога, ту је и дјеловање *меке моћи* Турске на територији некадашњих република СССР-а, обарање руског бомбардера (Сухој Су-24) 2015. године, затим заокрет у спољној политици Јерменије је узрок повлачења руских мировњака из Нагорно-Карабаха, а посљедица је видљива у томе што је пријашње отворено непријатељство са Јерменијом замијењено зближавањем турског предсједника са јерменским премијером и отворена сарадња са Азербејџаном.

Такође, како се у извору напомиње, постоји различит приступ у погледу муслиманског становништва које живи у Руској Федерацији односно на просторима гдје заступници неоосманизма имају претензију да утичу на одређене регионе као што су Балкан и Кавказ, па тако Руси на муслимане који живе у Руској Федерацији гледају као на аутохтоно становништво, док с друге Турска у свом становништву види људе чије далеко или ближе поријекло је везано за Балканско полуострво или Кавказ (Танасковић, 2010). Затим, постоји сукоб интереса између Турске и Руске Федерације у Сирији, различити ставови у погледу тога да ли је ПКК терористичка организација, која је за Турску терористичка организација, док Муслиманска браћа нису, што Руска Федерација види потпуно супротно (Аватков & Сбитнева, 2023).

У наставку ће фокус у потпуности бити стављен на утицај Турске на Балканском полуострву, али је претходно морало бити ријечи о Блиском истоку, будући да се тај простор посматра као једна цјелина са Балканским полуострвом због односа између муслимана и хришћана.

ТУРСКА НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ

Кад је ријеч о Балканском полуострву, много је претендената и сукобљених интереса на овом простору. Ако се погледа историјски, види се прије свега заинтересованост Руске Федерације и Турске, затим Њемачке и Велике Британије, а са грађанским ратом у Босни и Херцеговини пружена је прилика и Ирану да се приближи Балканском полуострву и да покуша да утиче на муслиманско становништво које живи на овом простору.

Видљив је и утицај САД путем НАТО-а, кроз вршење „мировних мисија“ у виду бомбардовања простора Републике Српске (1995. године) и Савезне Републике Југославије (1999. године), затим кроз раније поменућу базу Бондстил у близини града Урошевца на простору јужне српске покрајине Косово и Метохије, иако током 2025. године настају видљиве промјене у америчкој спољној политици у односу на тај локалитет и уопште Балканско полуострво.

Повезница Турске са муслиманима који живе на Балканском полуострву не огледа се само кроз историјску призму већ и кроз религију, јер је Турска по вјерском опредјељењу сунитска држава, а исто религијско опредјељење прихватају и муслимани у Босни и Херцеговини. Из тог разлога је неопходно обратити пажњу на утицај Турске на Балканском полуострву кроз обнављање културно-историјских споменика, отварања школа, затим кроз испоручивање односно продају оружја и изјаве министра одбране у Савјету министара Босне и Херцеговине, који је рекао како су из Босне и Херцеговине послани пилоти на обучавање у Турску, за управљање најмодернијим војним авионима, који из Турске до БиХ стижу за 17 минута (<https://latrtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=598584>).

Постоје сукоби и у самом муслиманском свијету кад је ријеч о Балканском полуострву. Главни конкурент Турске на Балканском полуострву из муслиманског свијета је Иран, који такође много ради на придобијању наклоности муслимана у Босни и Херцеговини, иако су, како је речено, муслимани у Босни и Херцеговини сунити, док је Иран шиитска муслиманска држава. Не треба заборавити како се „Иранска револуција“, која је довела до тога да се Иран трансформише из краљевине у исламску републику под вођством ајатолаха Рухолаха Мусави Хомеинија (*Ruhollah Moussavi Khomeini*), десила у периоду 1977–1979. године. Односно, треба поменути да је Алија Изетбеговић показивао своју наклоњеност ајатолаху Хомеинију, иако остаје дилема да ли је написао *Исламску декларацију* под утиском његовог дјеловања. Као резултат те наклоњености према Ирану дошло је до учешћа муцахедина из Ирана у грађанском рату у Босни и Херцеговини (1992–1995. године). Но, управо та приврженост према Ирану није остала незапажена код Американаца, па је након случаја Погорелица² смијењен

2 –Случај Погорелица се односи на догађаје од 16. фебруара 1996. године, када је у послеподневним часовима Ворен Кристофер (Warren Christopher – државни секретар САД) дошао у изненадну посјету, односно провјеру да ли су истините тврдње Алије Изетбеговића како се на територији Босне и Херцеговине више не налазе борци са страним држављанством, будући да је био остављен рок од 60 дана од дана потписивања Дејтонског споразума да напусте територију Босне и Херцеговине. Међутим, током провјере на планини Погорелица у околини Фојнице припадници СФОР-а су пронашли илегални камп и том приликом је ухапшено 11 бораца, од чега су осам били држављани Босне и Херцеговине (припадници МУП-а и Агенције за истраживање и документацију – AID), а преостала тројица су били борци са иранским држављанством (припадници иранске обавјештајне службе, које су САД сматрали терористима) (Изјава Николаја Патрушева (тадашњег директора ФСБ, данас секретара Савета безбедности Русије) о томе како су се осл.

Бакир Алиспахић, директор Агенције за истраживање и документацију (AID).

Такође, раскорак између Ирана и Турске у погледу интереса на Балканском полуострву био је видљив 1996. године, када је Турска (уз подршку САД) организовала међународну конференцију у циљу прикупљања финансијских средстава за наоружавање и обуку тзв. Армије БиХ, при чему је изостала позивница за Иран, а Саудијска Арабија се није одазвала (Танасковић, 2010). Упркос томе што је радикални арапски ислам пласиран кроз веџабијски и салафитски покрет, уз финансијску подршку из Саудијске Арабије, ипак није успио да засјени утицај Турске на Балканском полуострву.

Заинтересованост за Балканско полуострво Турској је служила за стратешку експанзију у Централну и Источну Европу, а истовремено и за међудржавну, трговинску и социјално-културну комуникацију са Западом (Каширин, 2024: 91). Турска је 1953. године закључила „Балкански пакт“ с Грчком и СФРЈ, а у циљу осигурања колективне сигурности и заштите од совјетске експанзије, и то само годину дана након што је постала члан НАТО-а, али, како се наводи у извору, то је подредило спољну и одбрамбену политику Турске интересима НАТО-а и ограничило њено дјеловање на Балканском полуострву (Каширин, 2024). Турску заинтересованост за Балканско полуострво треба гледати и кроз призму тога да Турска себе види као дио Европе и самим тим јачање утицаја на Балканском полуострву је јачање утицаја и у Европи. Поред тога, простор Балканског полуострва неоосманисти виде као простор на коме ће се створити (или боље речено обновити) Нова Румелија.

Турска се труди да контролише Балканско полуострво, уз постизање много битнијег позиционирања као главног логистичког, енергетског, транспортног, трговинског и економског центра глобалних размјера (Гришин & Исламов, 2023: 98, цитирано према Аватков, Сбитнева, 2022: 7). Овакво размишљање није без основа будући да за Турску Балкан представља њену везу са ЕУ, уз истовремено такмичење и сукобљавање интереса са САД, ЕУ, Руском Федерацијом и Кином.

Не треба заборавити ни чињеницу да се Истанбул и Едирне (двје престонице Османског царства) налазе на Балканском полуострву као и да, упркос томе што је Анкара главни град, Истанбул игра важну улогу у геостратешком положају Турске, што ствара додатну потребу да се осигура залеђе ових градова (Каширин, 2024). Затим, Турска на Балканском полуострву међу Бошњацима и албанским муслиманима много више види упориште за спровођење идеје о неоосманизму него кад је ријеч о Помацима и Турцима у Бугарској односно Турцима у Сјеверној Македонији и Грчкој.

Уз то, у последњих 25 година Турска је радила интензивно на формирању своје политике, при чему је извршена ревизија начела кемалистичког изолационизма кроз синтезу идеја пантуркизма, исламске солидарности,

политичког конзервативизма и културног секуларизма, с једном значајном разликом у односу на вријеме Османског царства, а та разлика се огледа кроз конструктивну сарадњу и без конфронтације са сусједима (Каширин, 2024).

Кад је ријеч о идеји неоосманизма, треба нагласити да она има своје идолопоклонике на простору Балканског полуострва, па се треба сјетити како је позната изјава турског министра спољних послова Ахмета Давутоглуа (Ahmet Davutoğlu)³ на конференцији „Османско наслијеђе и балканско-муслиманска сарадња данас“, одржаној у Сарајеву 16. октобра 2009. године, након кратког периода од његовог избора на мјесто министра спољних послова, наишла на одобравање. Давутоглу је том приликом рекао: „Ми хоћемо нови Балкан заснован на политичким вриједностима, економској међузависности и културној хармонији. Ово је био османски Балкан. Обновићемо овај Балкан. Људи то називају неоосманизмом. Не указујем на османску државу као на проблем спољне политике. Наглашавам османско наслијеђе. Османско доба на Балканском полуострву – то је историјски успјех. Сада се мора вратити“ (Каширин, 2024, цитирано према Рашидагић, Е. К. A Critical Analysis of Turkish Foreign Policy towards the Western Balkans// Turkish-Balkans Realties: The Future Prospects of Cultural, Political and Economic. Transformations and Relations/ ed. Muhidin Mulalic, Hasan Korkut and Elif Nuroglu, Istanbul, 2013. p. 193). Истовремено, након избора у Турској 2009. године, долази до олакшања визног режима или потпуног укидања виза за Албанију, Сјеверну Македонију, Црну Гору, Босну и Херцеговину и Хрватску (Гускова, 2014).

Дјело „Стратешка дубина“ Ахмета Давутоглуа из 2001. године доживљено је као дугорочни програм претварања Турске у глобалну силу која ће имати сфере утицаја на Балканском полуострву, у Кавкаској регији, централној Азији, на Блиском истоку и у сјеверној Африци, а истовремено представља заокрет у дотадашњој политици. Више се Запад не доживљава као једина опција кад је ријеч о безбједносним аспектима, нити Европа као политички и културни модел, већ долази до усмјеравања ка идеји како је неспојив западни модел са исламским друштвима са фокусом на турској цивилизацијској традицији и историјском насљеђу Османског царства (Аврејски, 2025: 92-93. цитирано према Давутоглу А. Стратегическа дълбочина. Мястото на Турция в международните отношения. София, 2015).

Давутоглу је описивао простор Балканског полуострва као „животно важан лук“ који пролази кроз Босну и Херцеговину (Бихаћ – средња Босна – источна Босна), Србију (Санџак – Косово), Албанију, Сјеверну

3 - Министар спољних послова 2009 – 2014. године и премијер Турске 2014–2016. годинеја Патрушева (тадашњег директора ФСБ, данас секретара Савета безбедности Русије) о томе како су се осл).

Сјеверну Македонију, Бугарску (Крџали)⁴ и Грчку (западна и источна Тракија) за турске националне интересе (Барашин, 2025: 417). Муслиманско становништво највећим дијелом насељава простор Албаније, Федерацију Босне и Херцеговине, јужну српску покрајину Косово и Метохију, Новопазарски санџак у Србији, албански округ у Сјеверној Македонији, што се назива простором „Зелени полумјесец Балканског полуострва“, затим југоисточне и сјевероисточне области Бугарске (гдје живе етнички Турци и Помаци – исламизовани Бугари) и румунски Добриц, у којем живи турско-татарска мањина (Каширин, 2024: 91 и 95). На овим просторима Турска се труди да утиче на становништво кроз пружање политичке, војно-техничке, инфраструктурне и културно-хуманитарне помоћи (Каширин, 2024: 95), а треба имати на уму чињеницу да је Турска подржала пријем нових држава чланица у НАТО-у: Албаније и Хрватске 2009. године, Црне Горе 2017. године и Сјеверне Македоније 2020. године, као и да је Турска била међу првим државама која је признала тзв. независност Косова.

Потпредсједник Владе Турске Али Бабаџан (*Ali Babacan*) изјавио је на једном форуму да Балкан треба да постане јединствена економска зона, без граница и виза (Гускова, 2014, цитирано према <http://www.visa4.ru/news/visanews/217>). Евидентно је да Турска Босну и Херцеговину види као унитарну државу у којој доминирају Бошњаци и нема мјеста за друге народе, а не као државу три конститутивна народа која живе у два ентитета на основу *Дејџонског споразума*, што је истовремено разлог зашто Турска подржава улазак БиХ у НАТО, а уз то сматра да муслимани из Санџака треба да се уједине са муслиманима у Босни и Херцеговини (Зборник радова, Танасковић, 2014), притом не видећи као проблем то што Санџак обухвата простор других држава – Србије и Црне Горе.

У контексту дјеловања Турске на простор Балканског полуострва треба поменути и гуленисте, односно присталице опозиционог проповједника Фетулаха Гулена (*Fethullah Gülen*), који су створили мрежу контролисаних невладиних организација и образовних институција на Балканском полуострву, да би након неуспјелог покушаја државног удара 2016. године администрација Ердогана затражила од држава партнера изручење или депортацију *гулениста* у треће државе (Каширин, 2024), будући да их између осталог види као конкуренцију у погледу *меке силе*.

У наставку ће бити приказано како је Турска присутна на Балканском полуострву кроз учешће у разним војним операцијама и мировним мисијама НАТО-а, као и кроз закључивање различитих војних споразума са државама Балканског полуострва (било да се ради о продаји војне опреме и наоружања или сарадњи у случају потенцијалног сукоба), затим економ-

4 - Крџали – буг. Кърджали, тур. Kırcaali, град, налази се на југу Бугарске и припада источним Родопима; има стратешки значај, будући да онај ко контролише водене ресурсе Родопских планина и бугарског дела Тракије, како се сликовито објашњава, има могућност да претвори цијелу сјеверну Грчку и западни дио источне Тракије или у рајску башту, или у пустињу (Григорова, 2025: 313, према Божинов В., Република Македонија у савремената политика. Софија, 2017. с. 227).

ску сарадњу, али никако не треба занемарити још један вид присуства и утицаја Турске на Балканском полуострву кроз меку силу путем различитих организација, института и представништва (Агенција за управљање ванредним ситуацијама Владе Турске, Институт „Јунус Емре“ (Yunus Emre), Предсједништво Турака у иностранству, Фондација „Маариф“, Предсједништво за вјерска питања Турске), од којих је најпознатија ТИКА – Турска агенција за сарадњу и координацију.

Војно позиционирање и учешће турске војске у „мировним операцијама“ на Балканском полуострву

Уз помоћ снажне пропаганде деведесетих година прошлог вијека и подршке како САД и западних држава тако и исламских држава, у првом реду Турске и Ирана, муслимани у Босни и Херцеговини су успјели да на међународној сцени представе као да живе на цјелокупној територији Босне и Херцеговине, а у стварању и одржавању те представе помогли су им пописи из 1991. године и 2013. године, према којима је муслиманско становништво већинско на простору цијеле Босне и Херцеговине. Тако је створено увјерење да им то даје за право да игноришу други ентитет – Републику Српску, у којој је већинско српско становништво. То је посљедица става да Срби имају Србију, Хрвати Хрватску, па би самим тим новонасталој бошњачкој нацији требало препустити цјелокупну Босну и Херцеговину. С друге стране, тој идеји је помогла подршка САД, које су се према Босни и Херцеговини односили као према исламској држави како би показали своју толеранцију према исламу, будући да су ратовали против муслимана на Блиском истоку.

Кад се сагледа с друге однос Турске према муслиманском становништву током грађанског рата у Босни и Херцеговини, треба рећи како су почетно били суздржани, да би се то промијенило након јаким информативних пропаганди о ратним злочинима над муслиманским становништвом, након чега се Турска укључује у догађаје кроз „мировне операције“ на Балканском полуострву, а што ће се наставити и током догађаја на простору јужне српске покрајине Косово и Метохија (Каширин, 2024), па ће тако већ сутрадан признати независност тзв. Косова и постаће прва држава која ће отворити свој конзулат на Косову (у Призрену 2015. године, док Турска има своју амбасаду у Приштини још од 2008. године). Тај потез ће врло кратко утицати на захлађење односа између Србије и Турске, будући да ће Србија, Турска и Хрватска у априлу 2010. године потписати *Истанбулску декларацију*, којом се гарантује суверенитет странама и границе Босне и Херцеговине, те се одустаје од покушаја њихових ревизија (Каширин, 2024).

Кад је ријеч о учешћу турске војске током распада бивше СФРЈ и грађанског рата у Босни и Херцеговини, оно се огледало, кроз учешће морнарице у операцији Shape Guard, током које је спровођен ембарго на оружје и извршена економска блокада бивше СФРЈ, затим учешће турског ратног ваздухопловства у успостављању зоне забране лета изнад Босне и Херцеговине и прављење тактичке групе која је ушла у састав Сила заштите УН-а (UNPROFOR), чији је задатак био стварање и заштита зона безбједности (Каширин, 2024). Након потписивања Дејтонског споразума и успостављања SFOR-а Турска је повећала своје присуство у Босни и Херцеговини, па се тако људство са пуковније (2.000–3.000 људи) повећало на величину бригаде (3.000–5.000 људи), која је била под америчким заповједништвом са сједиштем у Тузли, при чему су турске мировне снаге служиле у БиХ као дио SFOR-а до завршетка мисије 2004. године, након чега су наставиле бити дио снага ALTHEA под водством ЕУ, да би уз Аустрију и Мађарску турски контингент постао најзначајнији од 2021. године. Најважније активности турског контингента се огледају кроз обуку јединица Оружаних снага Босне и Херцеговине, затим подучавање током мировних активности и деминирања. На овом мјесту треба поменути да је Турска са Босном и Херцеговином 2020. године потписала Споразум о безбједносној сарадњи, који подразумијева размјену обавјештајних података, а 2022. године је потписан уговор између Министарства одбране БиХ и турске државне компаније ASFAT о одржавању оклопних возила оружаних снага Босне и Херцеговине (Каширин, 2024).

Поред тога, изражен је исламски радикализам на простору Босне и Херцеговине, тачније Федерације Босне и Херцеговине, који обухвата и употребу насиља и терористичких активности у постизању својих циљева. Исламски фундаменталисти тумаче Кур'ан дословно и за циљ имају стварање прекограничне панисламске државе која уједињује све муслиманске народе, без обзира на то ком етничком корпусу припадају и обухвата примјену шеријатског права (Ананьев, 2013: 10). Једина препрека на том путу је, како је раније поменуто, што се између муслимана из Федерације Босне и Херцеговине и оних у Санџаку налазе општине које припадају Републици Српској, иначе би имали јаку повезницу, будући да се Санџак, као што је познато, наслања на јужну српску покрајину Косово и Метохију.

Турске снаге су биле активне и учествовале током грађанских сукоба и немира у Албанији 1997. године кроз слање морнарице, и то са учешћем контингента са отприлике 800 људи, десантним бродовима и фрегатама (Каширин, 2024), а пет година раније 1992. године је потписан албанско-турски споразум којим се Турска обавезала на обнову поморске базе Паша Лиман (прва и једина совјетска поморска база у периоду од 1958. до 1961. године на Јадранском мору у близини града Валоне (албански Vlorë), гдје је формирала базу за своје ратне бродове (Каширин, 2024). Такође, албанска војска је у саставу турског контингента ISAF учествовала у току операције

западне коалиције у Авганистану. Турско-албански *Сћоразум о војној сарадњи*, којим је регулисано питање набавке оружја из Турске, одобрен је пред албанским парламентом 2020. године, да би у децембру 2022. године и у јулу 2023. године дошло до куповине турских беспилотних летјелица *Baykar Bayraktar TB2* (Каширин, 2024).

Турска је била једна од држава чланица НАТО-а која је учествовала у агресији на Савезну Републику Југославију 1999. године, када је послала 11 борбених авиона F-16, да би по завршетку агресије и увођењу НАТО-ових снага KFOR-а у јужну српску покрајину Косово и Метохија послала контингент од хиљаду људи, који су били смјештени у Призрену и његовој околини, а биће активна и касније у оквиру EULEX-а (Каширин, 2024). Број припадника војних снага се са годинама смањивао, да би се достигао број од 250 војника, међутим, након заостравања ситуације током 2023. године Турска је спремно послала нови број припадника оружаних снага, и то батаљон специјалних снага из 65. моторизоване стрељачке бригаде 5. армијског корпуса 1. армије па је тако од фебруара 2024. године турски контингент војника други по бројности, одмах након италијанског, што указује на све већу присутност Турске на Косову (Каширин, 2024). У периоду од октобра 2023. године до октобра 2024. године KFOR-ом је командовао генерал-мајор турске војске Озкан Уљуташ (*Özkan Ulutaş*), а након тога вршење службе преузео је представник Италије генерал-мајор Енрико Бардауни (*Enrico Barduani*) и био је на том мјесту до октобра 2025. године. Њера је у октобру 2025. године наслиједио (поново на годину дана) генерал-мајор турске војске Озкан Уљуташ (<https://www.aa.com.tr/ba/svijet/turske-operativne-rezervne-snage-zavr%C5%A1ile-raspore%C4%91ivanje-na-kosovo-u-okviru-nato-misije/3702236> и <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/turska-u-oktobru-ponovo-preuzima-komandovanje-kforom-28-8-2025>).

Поред тога, у кратком року је најављено више догађаја који иду у правцу наоружавања тзв. Косовских безбједносних снага⁵, па је тако 2024. године потписан споразум између турске државне компаније у области војне индустрије, *Mechanical and Chemical Industry Corporation*, са привременим приштинским институцијама о управљању творницом муниције, и тзв. Косовске безбједносне снаге пролазе обуку снајпериста коју врше турски војници који служе у НАТО снагама на Косову (KFOR) (Барашин, 2025). Даље, привремене приштинске институције су од Турске набавиле ручне ракетне бацаче ХАР-66 (HAR-66), турску верзију познатог америчког M72 LAW (*Light Antitank Weapon*), који се већ налази у оперативној употреби тзв. Косовских безбједносних снага, а испоручен је и непознат број турских противоклопних ракетних система – „Омтас“ (<https://www.pecat.co.rs/2025/12/kosovo-i-metohija-faza-militarizacije/>).

5- Приштина је 2009. године формирала тзв. Косовске безбједносне снаге (КБС) од косовског заштитног корпуса, односно бивше тзв. ОВК, а скупштина привремених институција је 2018. године, без присуства српских представника, усвојила закон о трансформацији тзв. КБС у војску.

Затим је, према изјави в. д. министра одбране привремених приштинских институција Ејупа Маћедонџија (*Ejup Maqedonci*), потписан оквирни уговор са америчким произвођачем војне индустрије AM General према којем је предвиђена куповина мобилних артиљеријских система HUMVEE Hawkeye 105mm Mobile Howitzer (МХС – комбинује хаубицу 105 мм са лаким војним возилом), као и модерних возила за подршку, затим резервних дијелова, техничко одржавање и обука особља за руковање и одржавање ових система за тзв. косовске безбједносне снаге (КБС). Почетком октобра 2025. године набављени су и дронови *skydagger*, а раније су поред турских дрона *Baykar Bayraktar TB2* набављени и амерички дронови пума (<https://www.b92.net/biz/srbija/vesti/190933/pristina-se-naoruzava-kupuju-americke-haubice-105-milimetara/vest>), док је крајем новембра 2025. године најављена набавка хеликоптера Блек Хоук (*Sikorsky UH-60 Black Hawk*) од САД и у току је изградња фабрике муниције у близини Ђаковице, те је планирано покретање производње до краја 2026. године (<https://sputnikportal.rs/20251217/pristina-kupuje-americke-artiljerijske-sisteme--1193781424.html>), као и војног оклопног возила пројектованог у Албанији (<https://sputnikportal.rs/20251226/na-kim-ce-se-proizvoditi-vojno-oklopno-vozilo-projektovano-u-albaniji-1194141247.html>). Као одговор на сва ова дешавања предсједник Србије је најавио отварање фабрике у којој ће се производити дронови као и изградњу зграде Генералштаба (<https://sputnikportal.rs/20251227/vucic-otvaramo-prvu-veliku-fabniku-dronova-u-srbiji-novi-generalstab-za-tri-godine-1194151602.html>)

Наоружавање је настављено и у 2026. години, па је тако у јануару Приштини стигла нова испорука турских противтенковских ракетних система „Омтас“, а претходно је најављено да очекују њемачке противтенковске системе "Panzerfaust 3" (<https://sputnikportal.rs/20260107/pristina-dobila-novu-isporku-turskih-protivtenkovskih-raketnih-sistema-omtas-1194532217.html>) и <https://sputnikportal.rs/20251222/mediji-pristina-kupuje-nemacki-protivtenkovski-sistem-1193958431.html>).

Кад се говори о простору Сјеверне Македоније и Румуније, запажа се да је видљиво присуство Турске у посљедњих 25 година, па је тако након догађаја на Косову 1999. године дошло до ескалације међуетничког сукоба са албанском мањином у Сјеверној Македонији, што је довело до интервенције и учешћа мировних снага под вођством НАТО-а и ЕУ у периоду од 2001. до 2005. године, а као што је раније речено, Турска је подржала улазак Сјеверне Македоније у НАТО, након чега је Сјеверна Македонија наручила три батерије вучених хаубица *Boran* калибра 105 мм (Каширин, 2024).

С друге стране, сарадња са Румунијом се интензивирала након сукоба између Руске Федерације и Украјине, односно због добијања на важности овог простора у погледу војног и политичког утицаја на Црном мору, па је тако 6. октобра 2023. године у Анкари потписан *Споразум о војној сарадњи*

између Турске и Румуније, при чему детаљи споразума нису објављени, али неколико мјесеци прије потписивања овог споразума закључен је уговор за набавку беспилотних летјелица Baykar Bayraktar TB2 (Каширин, 2024). И за крај је битно споменути да је у новембру 2023. године Турска послала четири војна авиона F-16 са особљем које је бројало око 80 људи у Румунију како би учествовали у војној вјежби НАТО-а, као и да је у јануару 2024. године бугарска влада одобрила нацрт споразума којим се омогућава да војни авиони обје стране имају право, у случају потребе, прећи границу и дјеловати у ваздушном простору друге државе (Каширин, 2024).

Будући да је НАТО не само заинтересован већ и присутан на Балканском полуострву, а да је Турска чланица НАТО-а, не треба много труда да се види како би Турска ту ситуацију могла искористити у будућности. И у контексту овог рада најважније је истаћи како Турска више не увози само оружје са Запада већ постаје међународно примјећена као држава која извози своје оружје, при чему су најпознатије беспилотне летјелице (Аватков & Сбитнева, 2023), па је тако потписано више билатералних војно-техничких уговора Турске са балканским државама, чиме је омогућено да се по нижим цијенама изврши модернизација оружаних снага у Албанији, Сјеверној Македонији, јужној српској покрајини Косово и Метохија и у Румунији (Пивоваренко, 2024). Стога су Сјеверној Македонији, као што је већ поменуто, испоручене хаубице, Албанији беспилотне летјелице, Румунији уз беспилотне летјелице и оклопна возила, док су јужној српској покрајини Косово и Метохија, осим побројане војне опреме и наоружања, испоручена су и оклопна возила, да би у јануару 2024. године био потписан споразум са привременим приштинским институцијама о војној сарадњи који поред свега наведеног обухвата и испоруку оружја, логистичку подршку и размјену обавјештајних података (Пивоваренко, 2024: 162-163, цитирано према Kosovo and Turkey sign an agreement on military cooperation. Koha.net. 29.01.2024. URL: <https://www.koha.net/en/arboretum/407462/Kosovo-and-Turkey-sign-an-agreement-for-militarycooperation/> (дата обраћања: 21.09.2024).

Мека моћ Турске на Балканском полуострву

202

Утицај Турске на Балканском полуострву у погледу вјере видљив је кроз сарадњу са Предсједништво за вјерска питања (*Diyanet İşleri Başkanlığı*), која дјелује кроз Ријасет Исламске заједнице у БиХ (највише извршно, вјерско и административно тијело Исламске заједнице у Босни и Херцеговини, са сједиштем у Сарајеву) и има за циљ да успостави тијесну сарадњу са локалним исламским заједницама, кроз пружање

логистичке, кадровске и стручне помоћи. Уз то, на иницијативу Турске је 1995. године основан Евроазијски исламски савјет, који дјелује под окриљем Свјетске исламске лиге, а коју подржава Саудијска Арабија, чији је циљ да обједини муслиманске заједнице Балкана, Кавказа и средње Азије (Каширин, 2024, цитирано према Танаскович Д. Неоосманизмът – Турција се вртје на Балканите. Софија, 2010. с. 125).

Као што се наводи у извору, не треба заборавити да код вјерника ислама, за разлику од хришћана, не постоји тај степен секуларизма, већ се подразумијева јединство свих муслимана и да без обзира на етничку припадност треба да остварују јединствену политичку организацију. Уз то, муслимани на Балканском полуострву се осјећају, како то сликовито аутор представља, као да су након морске осеке (распада Османског царства) остали препуштени себи на Балканском полуострву, па тако теже да се међусобно повежу и направе везу са Турском, будући да је коријен тих тежњи и код искрених вјерника да се створи јединствена исламска држава (Јевтић, 2014). Колико се води рачуна и пажљиво бирају објекти рестаурације, најбоље говори то што је након завршетка сукоба деведесетих година прошлог вијека на простору бивше СФРЈ Турска одлучила да се ангажује у вези са обновом џамија из времена Османског царства, а посебну пажњу привукао је проналазак дуго тражене гробнице Сулејмана Величанственог код Сигета (Мађарска) (<https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=179709>). Међутим, занимљиво је примјетити како од 2007. године на територији Србије постоје двије сукобљене исламске заједнице: Исламска заједница Србије, са Ријасетом у Београду и Исламска заједница у Србији, са Мешихатом у Новом Пазару (Танасковић, 2014: 30).

Даље, треба поменути у овој сфери сарадњу са раније поменутим организацијама: Институт „Јанус Емре“, Турска агенција за сарадњу и координацију, Предсједништво за вјерска питања, Фондација „Maarif“, које учествују у обнови османских културно-историјских споменика и организовању образовних и језичких курсева (Мамедов, 2022). Упркос великим финансијским улагањима Њемачке, Италије и Аустрије, Турска успијева да осигура своје присуство на Балканском полуострву, па је тако међу највећим инвеститорима у области: телекомуникација (Албанија), банкарском сектору (Босна и Херцеговина) – Ziraat bank, основана 1863. године, почела је са радом 1997. године и била је прва банка са иностраним капиталом у БиХ, енергетике (Босна и Херцеговина), машинства (Бугарска) и производњи оружја (Босна и Херцеговина и јужна српска покрајина Косово и Метохија), а истичу се и у области изградње путева (Албанија – јужна српска покрајина Косово и Метохија, односно Драч – Косово, који је познат на том простору као Пути нације), као и метро линија (у Румунији – Букурешт и Клуж – Напоки) и ваздушног саобраћаја кроз добијање 20-годишње концесије на аеродромима (Сјеверна Македонија – Скопље и Охрид), док је 2018. године албанско-турски владин

конзорцијум основао националну авио-компанију Ер-Албанија (Каширин, 2024). Наравно, никако не треба заборавити најзначајнију инвестицију Турске на Балканском полуострву завршену 2019–2020. године, а то је „Турски ток“, дужине 877 километара, којим пролази гас из Турске према Бугарској, Србији, Мађарској и даље ка Словачкој, а добио је на значају услед сукоба у Украјини.

Као што је већ речено, присуство Турске путем меке силе видљиво је кроз очување и обнову материјалне културне баштине из османског периода: џамија, маузолеја, медреса, хамама, мостова и других вјерских и свјетовних архитектонских здања. Улогу у дјеловању меке моћи преузела је на себе Турска агенција за сарадњу и координацију (ТИКА), која је основана 1992. године, а под надзором премијера дјелује од 1999. године и бави се образовним пројектима, чији је циљ проучавање турског језика, историје и културе у оквиру пројекта „Туркологија“, покренутог 1999. године и на Балканском полуострву располаже са 12 канцеларија (Каширин, 2024). Учествовала је у Босни и Херцеговини у обнови џамија: у Бањалуци – џамија Ферхат-паше (Ферхадија) и Арнауудије, те у Фочи – џамија Алаца (Шарена џамија); затим у обнови џамије Синан-паше у Призрену (Каширин, 2024).

Спољна политика Турске подразумева стварање пројекције Турске као миротворца и чувара јединства турскога свијета, затим као аполитичне и несебичне државе, па се тако Агенција за сарадњу и координацију представља као хуманитарна организација у склопу Министарства културе и туризма, а спроводи програм у области развоја медицине, пружања хуманитарне помоћи и такође учествује у рестаурацији архитектонских споменика, те пружа подршку малим привредним друштвима и рањивим групама становништва (Москаљчук, 2023) на територији Босне и Херцеговине, Санџака и јужне српске покрајине Косово и Метохија. Такође, поменута агенција ради на популаризацији турског језика кроз програмски садржај, чиме су створени пројекти учења турског језика, али и кроз пројекат Културна и уштовања Евлије Челебија (Каширин, 2024), а све у циљу учења турског језика и упознавања са културом и историјом Турске.

Не треба занемарити ни улогу Међународне хуманитарне невладине организације (Islamic Relief, дјелује на простору Босне и Херцеговине од 1992. године, <https://www.islamic-relief.ba/o-nama/>), која је радила на обнови 103 џамије у иностранству, а неке од њих су биле у Тирани и Скопју, но на овом мјесту ће бити поменута централна џамија у Приштини, која би, према ријечима савјетника за вјерска питања у турској амбасади на Косову, требало да буде симбол „вјековног братства турских и албанских муслимана, које траје више од 600 година“ (Москаљчук, 2023: 35). Затим, у Тирани је изграђена највећа џамија на Балканском полуострву (џамија Намазџах – *Xhamia e Namazgjasë*), која је највећим дијелом финансирана средствима добијеним од Турске, а из-

градња је завршена 2024. године (<https://www.aa.com.tr/ba/balkan/tirana-erdogan-i-rama-sve%C4%8Dano-otvorili-d%C5%BEmiju-namazgah-najve%C4%87u-na-balkanu/3358134>).

На простору Босне и Херцеговине обновљен је мост Мехмед-паше Соколовића у Вишеграду, овјековјечен романом Иве Андрића *На Дрини ћуџија* (Република Српска, Босна и Херцеговина), док на простору јужне српске покрајине Косово и Метохија Турска гради медицинске и социјалне установе, у Црној Гори је видљива кроз изградњу џамије у Бару, у Сјеверној Македонији је урађена рестаурација куће оца Кемала-паше Ататурка (Гускова, 2014, страна 290), као и кроз телевизијски садржај у виду серија, од чега је значајно поменути серије са историјским садржајем.

Поред рестаурације споменика из османског периода, као и културних садржаја, треба посебно скренути пажњу на јако велики број пројеката усмјерених на обуку и образовање запослених у владиним органима и државним организацијама, па тако ТИКА спроводи обуку запослених у правосудном систему на подручју држава бивше СФРЈ (БиХ, Србије, Црне Горе, тзв. Косова и Сјеверне Македоније), али и на територији Украјине и Мађарске (Гришин & Исламов, 2023: 102 цитирано према *Balkanlar. Tanitim Broşürleri*. TİKA. URL: https://www.tika.gov.tr/upload/2018/BALKANLAR/ikinci_balkan_bulusmasi_kitap.pdf, p.65 (дата обраћања: 10.06.2023,).

Како се у извору наводи, балкански муслимани су углавном настављали исламску традицију Османског царства и обично су били опрезни према новонасталим „фундаменталистичким“ струјама и екстремистичким тенденцијама. Но, не треба занемарити оснивање ТВ-канала *PeaceTV Albanian* 2009. године, који је креирао фундаменталиста Закир Наик (*Zakir Abdul Karim Naik*) и веома је јако средство пропаганде са вежбајским садржајем на простору јужне српске покрајине Косово и Метохија (дјелује под управом *Центра за исламске студије*), а служи за јачање радикалних исламских покрета, у којима се позива на агресију против суфија, шитских муслимана, нефундаменталистичких сунита, Јевреја, хришћана, хиндуса и других „невјерника“ (Ананьев, 2013: 11). Паралелно са тим, на простору Сјеверне Македоније, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Србије дошло је до популаризације радикалних покрета, што је довело до појаве проповједника посланих из Саудијске Арабије и других држава Персијског залива које финансирају поменути канал (Ананьев, 2013: 11).

Видљив је покушај турске интеграције и враћање на историјске границе који се очитовао и био успјешан на различите начине: на економском плану са централном Азијом, на војно-економском са Азербејџаном, на културно-идеолошком са дијелом Балканског полуострва (Григорова, 2025: 316, цитирано према За Македонија и Турција вж. Божинов, В. Република Македонија в савременната политика. Софија, 2017. с. 158–167). Утицај Турске није био толико јак на простору Балканског полуострва све док се вјеровало да постоји могућност уласка Турске у ЕУ, међутим како се дешавају потреси у самој ЕУ, јача идеја стварања националних држава, при

чему треба поменути концепт да се сви муслимани уједине и живе у једној држави, будући да ислам више није само религија већ постаје политичка идеологија, стога долази до јачања утицаја Турске на Балканском полуострву.

У једном од извора наводи се како је једини начин да се спријечи обнова Османског царства на Балканском полуострву стварање одбрамбеног савеза православних држава југоисточне Европе под непосредним надзором Руске Федерације (Божинов, 2025). Да ово виђење није ново говори у прилог чињеница, како је спољна политика Србије из времена Илије Гарашанина објављена у *Начертанију* из 1844. године подразумевала како треба поставити као темељ национално начело, те постепено ослобођење и уједињење Јужних Словена око Србије, што би својевремено покварило планове Аустрији, Русији и Турској (Поповић, 1965). Занимљиво је размотрити виђење руског историчара Соловјева изнесено у једном чланку (које се наводи у истом извору као и претходна теза) – како Русија не жели територијално да се прошири на Балканском полуострву, будући да је огромна држава, већ јој је основни циљ да приликом распада Османског царства помогне формирању независних хришћанских држава, а период писања тог чланка се поклапа са јачањем панславистичког покрета 1867. године (Поповић, 1965).

ЗАКЉУЧАК

Упркос томе што се Турска прије више од 100 година покушала представити као демократска република која је оставила своју заоставштину (мислећи на Османско царство и самим тим своју империјалну прошлост), као и да је од тог времена секуларна држава, њена данашња спољна политика има другачију причу. Јасно су видљиве амбиције и није заборављено гдје су биле границе Османског царства. Поред тога, Турска је вјешто искористила географски положај и политичке прилике након распада СССР-а како би проширила свој утицај на совјетске републике насељене претежно муслиманима, затим распад СФРЈ како би добила простор да дјелује кроз меку моћ на муслиманско становништво, али и Арајско црољеће да би исто тако поступила на Блиском истоку уз стално ривалство са Ираном. Турској једино није пошло за руком да постане чланица Европске уније. Но, треба примјетити како се врло вјешто снашла у фази изградње мултиполарног свијета и како је предсједник Турске био присутан на Самиту БРИКС-а у Казању 2024. годин, док је истовремено чланица НАТО-а, и то упркос сукобљеним интересима са Руском Федерацијом.

Оно на шта ће требати обратити пажњу у будућем периоду је свакако чињеница да Балканско полуострво више није, у оној мјери, дио интересне сфере САД, као и то да Турска обнавља културно-историјске споменике, гради вјерске објекте и, што је кључно, врло интензивно наоружава државе Балканског полуострва. Поред тога, поставља се питање да ли ће САД збиља кренути у обрачун са огранком „Муслиманског братства“ и у БиХ (како су већ најавили на Блиском истоку) у тежњи да искоријене пријетњу од утицаја Ирана на Балканском полуострву, што би дало простора за православне државе и народе на Балканском полуострву, у првом реду државе у којима живи српски народ, а чиме би САД учиниле уступак Руској Федерацији у оквиру њене интересне сфере. С друге стране постоји могућност и да САД овај простор препусте своме савезнику са Блиског истока – Турској, која је охрабрена догађајима у Сирији, Јерменији, уз то их САД рјешавају највећег ривала у мислиманском свијету – Ирана. Наведено ће у многоме зависити од тога колико ће Руска Федерација имати прилику да се бави догађајима на Балканском полуострву и Блиском истоку, док траје сукоб у Украјини. Из тог разлога представници српског народа у Србији се труде набавити најсавременије оружје у циљу одвраћања непријатељских тежњи, док представници српског народа у Босни и Херцеговини свјесни ових околности и своје позиције се окрећу успостављању директних дипломатских контаката са Руском Федерацијом и САД, без да чекају расплет догађаја у свијету.

ЛИТЕРАТУРА

- Ананьев, А.Г. (2013). Исламский фактор на Балканах: современные тенденции и векторы развития. Исламоведение, 2013. № 4, с. 9-17.
- Аватков, В.А. & Сбитнева А.И. (2023). Турецкая Республика в преддверии столетия: эра Р.Т. Эрдогана. Vestnik RUDN. International Relations. Вестник РУДН. Серия: Международные отношения, 2023 Vol. 23 No. 4595–608, DOI: 10.22363/2313-0660-2023-23-4-595-608.
- Аврејски, Н. (2025). Спољнополитичке амбиције савремене Турске. Пантуркизам данас. Зборник научних радова са међународне научне конференције одржане 22. септембра 2025. године на Институту за политичке студије, Београд, ур. Зоран Милошевић и Дајана Лазаревић, [https://doi.org/10.18485/ips_panturkism_today.2025\(eng\)](https://doi.org/10.18485/ips_panturkism_today.2025(eng)). 87-98.
- Барашин, О. (2025). Геополитика Турске према Балканском полуострву. Пантуркизам данас. Зборник научних радова са међународне научне конференције одржане 22. септембра 2025. године на Институту за политичке студије, Београд, ур. Зоран Милошевић и Дајана Лазаревић, [https://doi.org/10.18485/ips_panturkism_today.2025\(eng\)](https://doi.org/10.18485/ips_panturkism_today.2025(eng)). 413-424.

- Божинов, В. (2025). Може ли доћи до обнове турске империје. Пантуркизам данас. Зборник научних радова са међународне научне конференције одржане 22. септембра 2025. године на Институту за политичке студије, Београд, ур.Зоран Милошевић и Дајана Лазаревић, [https://doi.org/10.18485/ips_panturkism_today.2025\(енг.\)](https://doi.org/10.18485/ips_panturkism_today.2025(енг.)). 149-160.
- Григорова, Д. (2025). Турски свијет versus руски свијет: идеолошки наставак источног рата. Пантуркизам данас. Зборник научних радова са међународне научне конференције одржане 22. септембра 2025. године на Институту за политичке студије, Београд, ур. Зоран Милошевић и Дајана Лазаревић, [https://doi.org/10.18485/ips_panturkism_today.2025\(енг.\)](https://doi.org/10.18485/ips_panturkism_today.2025(енг.)). 295-324.
- Гришин, Я. Я. & Исламов Д. Р. (2023). Внешняя политика Турции в Европе: фактор «Мягкой силы». Современная Европа, 2023, № 6, с. 96-109.
- Гускова, Ј. (2014). Присуство Турске на Балкану – неизбјежност, закономјерност или словенска попустљивост? Зборник радова на научној конференцији.Турска на Балкану, одржаној у Бањалуци (30. новембар – 2. децембар 2012. године), ур. Емил Влајки. Бањалука : ЕКТОС, 2014 (Лакташи : Point), 288-293.
- Јевтић, М. (2014). Утицај ислама на политику Турске на просторима бивше СФРЈ. Зборник радова на научној конференцији.Турска на Балкану, одржаној у Бањалуци (30. новембар – 2. децембар 2012. године), ур. Емил Влајки. Бањалука : ЕКТОС, 2014 (Лакташи : Point), 124-128.
- Каширин В. Б. (2024). Турция на Балканах: очерк современной политики. Турецкий маршрут, Под редакцией Р. Н. Пухова. – М.: Центр анализа стратегий и технологий, Москва, 2024, 91-107.
- Мамедов, И. М. (2022). Балканы на перекрёстке интересов Европейского Союза и Турции. Современная Европа, 2022, № 1, с. 61-72.
- Миланов, Е. (2025). Присуство пантуркизма на Балканском полуострву. Пантуркизам данас. Зборник научних радова са међународне научне конференције одржане 22. септембра 2025. године на Институту за политичке студије, Београд, ур. Зоран Милошевић и Дајана Лазаревић, [https://doi.org/10.18485/ips_panturkism_today.2025\(енг.\)](https://doi.org/10.18485/ips_panturkism_today.2025(енг.)). 467-474.
- Москальчук Д. А. (2023). «Мягкая сила» как инструмент внешней политики Турции на Балканском полуострове: на при мере Сербии, Косово и Боснии и Герцеговины. Вестник Московского государственного лингвистического университета. Общественные науки. 2023. Вып. 4 (853). с. 31-39.

- Salinger, I. Aeпо, „Bomba iz Ankare: Turska kupuje 40 aviona Eurofajter za devet milijardi evra: Ne odustaju ni od F-35 i F-16“, 28.10.2025. године, преузето 12.01.2026.године, <https://aero.telegraf.rs/vojna-avijacija/4205170-bomba-iz-ankare-turska-kupuje-40-aviona-eurofajter-za-devet-milijardi-evra-ne-odustaju-ni-od-f-35-i-f-16>
- Ünveren, B. DW, „Kurdská radnička stranka PKK se raspušta“, 12.05.2025. године, преузето 12.01.2026. године, <https://www.dw.com/hr/kurdská-radni%C4%8Dka-stranka-pkk-se-raspu%C5%A1ta/a-72516019>
- Zorlak, K. Anadolu Ajansı, „Tirana: Erdogan i Rama svečano otvorili džamiju Namazgah, najveću na Balkanu“, 10.10.2024 - Update : 11.10.2024, преузето 21.01.2026. године, <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/tirana-erdogan-i-rama-sve%C4%8Dano-otvorili-d%C5%BEamiju-namazgah-najve%C4%87u-na-balkanu/3358134>
- B92, „Priština se naoružava: Kupuju američke haubice 105 milimetara“, 17.12.2025. године, преузето 12.01.2026. године, <https://www.b92.net/biz/srbija/vesti/190933/pristina-se-naoruzava-kupuju-americke-haubice-105-milimetara/vest>
- Bosanski pogledi, „Iranska veza“, 17.05.2024.године, преузето 12.01.2026.године, <http://bosanski-pogledi.com/2024/05/17/iranska-veza/>
- Phillips, M. FOX NEWS „US freezes all visa processing for 75 countries, including Somalia, Russia, Iran“, 14.01.2026.године, преузето 12.01.2026.године, <https://www.foxnews.com/politics/us-freezes-all-visa-processing-75-countries-including-somalia-russia-iran>
- Islamic Relief Bosne i Hercegovine,преузето 20.01.2026. године, <https://www.islamic-relief.ba/o-nama/>
- Kosovo Online, „Ministarstvo odbrane Turske: U oktobru ponovo preuzimamo komandovanje Kforom“, 25. август 2025. године, преузето 21.01.2026. године, <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/turska-u-oktobru-ponovo-preuzima-komandovanje-kforom-28-8-2025>
- Klix VIJESTI, „Sukob Turske i Kurda seže daleko u prošlost: Obecana država i sporazumi koji su onemogućili njeno formiranje“, 13.01.2024. године, преузето 12.01.2026. године, <https://www.klix.ba/vijesti/svijet/sukob-turske-i-kurda-seze-daleko-u-proslost-obecana-drzava-i-sporazumi-koji-su-onemogucili-njeno-formiranje/240113082>
- Новости, "Морамо оставити једни друге на миру" Пашињан: Повратак Јермена у Нагорно Карабах може да угрози мир“, 4.11.2025.године, преузето 12.01.2026.године, <https://www.novosti.rs/c/planeta/svet/1542625/moramo-ostaviti-jedni-druge-miru-pasinjan-povratak-jermena-nagorno-karabah-moze-ugrozi-mir>

- Reporteri, „Erdogan's reaction after Turkey's name change was approved“, 11.11.2025.године, преузето 12.01.2026.године, <https://reporteri.net/en/NEWS/boat/Erdogan%27s-reaction-after-Turkey%27s-name-change-was-approved>
- РТРС, „У Мађарској откривена гробница Сулејмана Величанственог?“, 10.12.2015. године, преузето 12.01.2026. године, <https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=179709>
- РТРС, „Хелез шири панику: Изнајмљивање турских авиона - рецепт за дестабилизацију БиХ“, 30.04.2025. године, преузето 12.01.2026. године, <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=598584>
- РТРС, „Историјски споразум у Вашингтону: Азербејџан и Јерменија се одричу територијалних претензија“, 11.08.2025. године, преузето 12.01.2026. године, <https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=610394>
- Slobodna Evropa, „Turska pozvala ambasadora SAD zbog Bajdenove izjave o genocidu“, 25.04.2021. године, преузето 12.01.2026. године, <https://www.slobodnaevropa.org/a/31221816.html>
- Спутник портал, „Бајден: Масакр Јермена био је геноцид“, 24.04.2021.године, преузето 12.01.2026.године, <https://sputnikportal.rs/20210424/bajden-masakr-jermena-bio-je-genocid-1125179121.html>
- Спутник портал, „Лидер Јерменије први пут после скоро 15 година у посети Турској, повод - Ердоганова инаугурација“, 3.06.2023.године, преузето 12.01.2026.године, <https://sputnikportal.rs/20230603/lider-jermenije-prvi-put-posle-skoro-15-godina-u-poseti-turskoj-povod---erdoganova-inaguracija--1156710446.html>
- Спутник портал, „Иран против успостављања коридора кроз Јерменију“, 9.08.2025.године, преузето 12.01.2026.године, <https://sputnikportal.rs/20250809/iran-protiv-uspostavljanja-koridora-kroz-jermeniju--1188730834.html>
- Спутник портал, „Приштина купује америчке артиљеријске системе“, 17.12.2025.године, преузето 12.01.2026.године, <https://sputnikportal.rs/20251217/pristina-kupuje-americke-artiljerijske-sisteme--1193781424.html>
- Спутник портал, „Медији: Приштина купује немачки противтенковски систем“, 22.12.2025.године, преузето 12.01.2026.године, <https://sputnikportal.rs/20251222/mediji-pristina-kupuje-nemacki-protivtenkovski-sistem-1193958431.html>
- Спутник портал, „На КиМ ће се производити војно оклопно возило пројектовано у Албанији“, 26.12.2025.године, преузето 12.01.2026.године, <https://sputnikportal.rs/20251226/na-kim-ce-se-proizvoditi-vojno-oklopno-vozilo-projektovano-u-albaniji-1194141247.html>

- Спутник портал, „Вучић: Отварамо прву велику фабрику дрона у Србији; Нови Генералштаб за три године“, 27.12.2025.године, преузето 12.01.2026.године, <https://sputnikportal.rs/20251227/vucic-otvaramo-prvu-veliku-fabriku-dronova-u-srbiji-novi-generalstab-za-tri-godine-1194151602.html>
- Спутник портал, „Приштина добила нову испоруку турских противтенковских ракетних система Омас“, 7.01.2026.године, преузето 12.01.2026.године, <https://sputnikportal.rs/20260107/pristina-dobila-novu-isporuku-turskih-protivtenkovskih-raketnih-sistema-omtas-1194532217.html>
- US Department of State, „Terrorist Designations of Muslim Brotherhood Chapters“, Press Statement, Marco Rubio, Secretary of State, January, 13, 2026, преузето 12.01.2026.године, <https://www.state.gov/releases/office-of-the-spokesperson/2026/01/terrorist-designations-of-muslim-brotherhood-chapters>

КАК ПОЛОЖЕНИЕ ТУРЦИИ В МНОГОПОЛЯРНОМ МИРЕ ПОВЛИЯЕТ НА БЕЗОПАСНОСТЬ БАЛКАНСКОГО ПОЛУОСТРОВА?

Аннотация: Политика современной Турции занимает значительное место в медийном пространстве, так как все помнят книгу бывшего министра иностранных дел Турции Ахмета Давутоглу «Стратегия глубины», а амбиции турецкого президента Реджепа Тайипа Эрдогана также явно выражены. В работе будет представлена позиция Турции в современном мире через участие в различных международных альянсах с объяснением понятий «неоосманизм» и «пантуркизм» для понимания стремлений нынешнего турецкого президента. Турция пытается обеспечить своё положение в многополярном мире благодаря своему геостратегическому положению, которое, возможно, является самым важным козырем Турции во внешней политике. Очевидно, что Турция длительное время работает над усилением «мягкой силы», а также уже открыто вооружает отдельные государства Балканского полуострова, включая южную сербскую провинцию Косово и Метохию. Политическое руководство и население Федерации Боснии и Герцеговины также рассматривают Турцию как своего политического и военного покровителя. Все эти наблюдения за деятельностью Турции на Балканском полуострове имеют большое значение в эпоху построения многополярного мира, когда становится очевидным, что всё больше государств стремится укрепить себя, борясь за подтверждение своего суверенитета. Кроме того, Турция стремится закрепить своё положение на Кавказе и Ближнем Востоке. Эти факты необходимо рассматривать также в контексте безопасности на Балканском полуострове, который представляет собой единое пространство с Ближним Востоком, поскольку ранее он уже служил компенсацией за события, произошедшие с мусульманским населением на Ближнем Востоке.

Ключевые слова: Турция, многополярный мир, безопасность Балканского полуострова, неоосманизм, «Стратегия глубины», Реджеп Тайип Эрдоган

„HOW WILL TURKEY'S POSITION IN THE MULTIPOLAR WORLD REFLECT ON THE SECURITY OF THE BALKANS?“

Abstract: The politics of today's Turkey occupy a lot of media space, because everyone remembers the book of the former Turkish Foreign Minister, Ahmet Davutoglu, "Strategy of Depth", and the ambitions of Turkish President Recep Tayyip Erdogan are clearly expressed. The paper will present the position of Turkey in today's world through its membership in various international alliances, with an explanation of the terms "neo-Ottomanism" and "pan-Turkism" in order to understand the aspirations of the current Turkish president. Turkey is trying to secure its position in the multipolar world thanks to its geostrategic position, which is perhaps Turkey's most important asset in foreign policy. It is evident that Turkey has been working on strengthening "soft power" for a long period of time, and that it is now openly arming certain countries of the Balkan Peninsula, as well as the southern Serbian province of Kosovo and Metohija. The political leadership and population of the Federation of Bosnia and Herzegovina also see Turkey as their political and military protector. All these observations of Turkish activities on the Balkan Peninsula are important at a time when a multipolar world is being built, and it is becoming clear that more and more countries are trying to strengthen themselves by fighting and asserting their sovereignty. In addition, Turkey is trying to secure its position in the Caucasus and the Middle East. It is necessary to observe these facts in the context of security on the Balkan Peninsula, which represents a whole with the Middle East, since it already served as compensation for the events that happened to the Muslim population in the Middle East.

Keywords: Turkey, multipolar world, security of the Balkan Peninsula, neo-Ottomanism, Strategy of Depth, Recep Tayyip Erdogan

ПОДХОДЫ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ-112

В.Л. Грачев

Государственный научный центр федеральное государственное бюджетное
учреждение Всероссийский научно-исследовательский институт по проблемам
гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций МЧС России (федеральный
центр науки и высоких технологий)
Москва, Россия
g-vl@mail.ru

Аннотация. Представлены предварительные результаты анализа возможностей использования искусственного интеллекта в системе-112, в том числе его применения в автономном режиме. Предложен перечень реализуемых с минимальным уровнем риска возможностей искусственного интеллекта по обеспечению помощи операторскому персоналу при приеме вызовов в реальном времени, применению в качестве интерактивного консультанта, а также обслуживанию вызовов, не требующих экстренного реагирования. Рассмотрены возможности реализации указанных сервисов в государственной информационной системы «Централизованная система сбора информации систем-112».

Ключевые слова: система-112, автоматизация, искусственный интеллект, контроль качества, цифровой помощник.

ВВЕДЕНИЕ

Создание системы обеспечения вызовов экстренных оперативных служб по единому номеру «112» (далее – система-112) в Российской Федерации начато в 2008 году принятием Концепции создания системы обеспечения вызова экстренных оперативных служб через единый номер «112» на базе единых дежурно-диспетчерских служб муниципальных образований. Основным пилотным регионом была определена Курская область. В настоящий момент региональные системы-112 успешно функционируют в 85 субъектах Российской Федерации, принято решение о развертывании их на возвращенных исторических территориях – в Донецкой Народной Республике, Луганской Народной Республике, Запорожской и Херсонской областях.

О важности систем-112 говорит также тот факт, что ежегодное количество вызовов по единому номеру «112» превышает 100 млн единиц при количестве населения в Российской Федерации порядка 142 млн человек, при этом 1 процент сокращения времени реагирования дает примерно 1/3 процента уменьшения числа погибших и материальных потерь и в результате внедрения системы-112 число погибших и материальные потери в экстренных ситуациях сокращаются примерно на 7 процентов.

ПОТРЕБНОСТИ ОПЕРАТОРОВ РЕГИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМ-112 В ЧАСТИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

Функционирование систем-112 субъектов Российской Федерации обеспечивается специальными организациями – операторами региональных систем-112, которые должны обеспечивать работу системы-112 в соответствии с требованиями действующих нормативных правовых актов и нормативных документов в условиях имеющихся в субъектах Российской Федерации финансовых, организационных, технических и иных ограничений.

Обобщение и предварительный анализ потребностей операторов региональных систем-112 позволил выделить основной проблемный вопрос – необходимость улучшения работы операторского персонала – и сформулировать следующую классификацию направлений решения этой проблемы:

помощь операторскому персоналу непосредственно в ходе приема и обработки экстренных (то есть таких, не которые будет организовано немедленное – экстренное – реагирование экстренных оперативных служб) вызовов;

обработка неэкстренных (например, консультативных или не требующих немедленного реагирования) вызовов;

контроль действий операторского персонала в ходе приема вызовов;
постанализ (под которым понимается анализ, проведенный после завершения приема и обработки вызова) действий операторского персонала и, возможно, региональной системы-112 в целом;

разъяснение задач системы-112 населению и популяризация системы-112.

Помощь операторскому персоналу непосредственно в ходе приема и обработки экстренных вызовов должна обеспечивать поддержку в части:

принятия решений по классификации ситуации и вызову экстренных оперативных служб;

заполнения унифицированной карточки информационного обмена, в первую очередь адреса происхождения;

определению языка заявителя;

верификации излагаемых заявителем сведений.

Обработка неэкстренных вызовов должна производиться уже после начального приема вызовов и классификации сотрудником операторского персонала вовсе без участия операторского персонала:

в случае необходимости консультации без организации реагирования;

прием и обработка вызовов по вопросам, требующим реагирования, но не немедленного.

Контроль действий операторского персонала в ходе приема вызовов должен обеспечивать:

определение тональности разговора и эмоционального состояния операторского персонала в целях вызова помощи со стороны коллег и/или замены сотрудника, обслуживающего вызов;

контроль выполнения временных характеристик и корректности заполнения унифицированной карточки информационного обмена операторским персоналом;

выявление ошибок в работе сотрудников операторского персонала для помощи «на лету».

Постанализ действий операторского персонала должен обеспечивать на основе аналогичных параметров:

оценку профессиональной пригодности сотрудника операторского персонала и необходимость оказания ему психологической помощи;

оценку компетентности сотрудника операторского персонала и необходимость проведения его обучения;

оценку соответствия проведения обучения выдвигаемым требованиям;

формирование адекватной отчетности.

Также постановализ на основе формирования статистики работы операторского персонала должен обеспечить формирование вопросов для проведения обучения и работы административного персонала, оптимальных алгоритмов работы операторского персонала, что касается работы региональной системы-112 в целом.

Разъяснение задач системы-112 населению и популяризация системы-112 должны обеспечить снижение непрофильных вызовов в систему-112 от

взрослого населения и звонков по единому номеру «112» в виде детских шалостей. Это может быть обеспечено «живым» общением в чатах и социальных сетях, эффективным использованием иных возможностей общения в сети Интернет в стиле, учитывающем особенности поведения конкретного человека как минимум в части возраста и пола.

ПРЕДПОЛОЖЕНИЯ ПО ХАРАКТЕРНЫМ ЧЕРТАМ И ОСОБЕННОСТЯМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ОТНОСИТЕЛЬНО ПРИМЕНЕНИЯ В СИСТЕМЕ-112

Искусственный интеллект (далее – ИИ¹) является сейчас, вероятно, самой обсуждаемой и рекламируемой технологией. Однако ИИ является не единой технологией, а целым спектром методов и подходов. Обобщенный алгоритм работы ИИ предполагает обнаружение статистических закономерностей в применяемых для обучения ИИ и на основе ответов, полученных при обучении, генерация ответов для предлагаемых для решения массивов данных.

ИИ обычно разделяется на 2 типа:

узкий (слабый) ИИ, создаваемый (обучаемый) для решения конкретной задачи – именно такие ИИ реализуются в настоящее время;

общий (сильный) ИИ, создаваемый для решения всего спектра имеющихся и гипотетических задач – такой ИИ не может быть реализован в настоящее время.

По функциональному назначению ИИ обычно разделяют следующим образом:

аналитические ИИ, которые фокусируются на анализе данных и выявлении закономерностей;

генеративные ИИ, которые создают новый контент на основе обучения;

интерактивные ИИ, которые взаимодействуют с пользователями в режиме реального времени.

ИИ разного функционального назначения имеют в своей основе наборы правил обработки данных и алгоритмов применения правил различного типа.

С учетом классификации направлений решения проблемы улучшения работы операторского персонала системы-112 можно сделать заключение, что потребуется несколько ИИ всех трех функциональных назначений, при этом для выполнения некоторых неразделимых задач потребуется ИИ смешанного назначения.

Если рассмотреть перечисленные классификации с учетом обобщенного алгоритма работы ИИ, то очевидны основные недостатки

1 – В настоящей статье под ИИ в зависимости от контекста понимается один или несколько отдельно реализованных взаимодействующих программных сервисов

ИИ, значимые для использования в системе-112:

уязвимость к недостаткам процесса обучения (наборам обучающих данных и алгоритмов);

высокие требования к вычислительным ресурсам.

Исходя из типовых алгоритмов функционирования системы-112 с учетом классификации направлений решения проблемы улучшения работы операторского персонала системы-112 и основных недостатков ИИ в части применения его в системе-112 дополнительно необходимо указать следующие особенности использования ИИ:

необходимость применения единого ИИ для поддержки непосредственно в ходе приема и обработки экстренных вызовов всех вызовов (всех сотрудников операторского персонала) и непрерывное формирование единого массива сведений, высокая значимость (в части временных характеристик и адекватности формирования голосовых запросов заявителю со стороны ИИ и их обработки) этого процесса для непосредственного выполнения целевой функции системы-112;

необходимость применения ИИ смешанного назначения для поддержки непосредственно в ходе приема и обработки экстренных вызовов всех вызовов, высокая значимость этого процесса для непосредственного выполнения целевой функции системы-112;

возможность поэтапного внедрения единого ИИ смешанного назначения для поддержки непосредственно в ходе приема и обработки экстренных вызовов всех вызовов путем разработки сегментов ИИ, решающих часть задачи, средняя значимость этого процесса для непосредственного выполнения целевой функции системы-112;

возможность применения отдельных ИИ для обработки неэкстренных вызовов, средняя значимость этого процесса для непосредственного выполнения целевой функции системы-112;

возможность применения отдельных ИИ для разъяснения задач системы-112 населению и популяризации системы-112, низкая значимость этих процессов для непосредственного выполнения целевой функции системы-112.

Особенности использования и внедрения ИИ для контроля действий операторского персонала в ходе приема вызовов (низкая значимость этого процесса для непосредственного выполнения целевой функции системы-112) и постанализа действий операторского персонала (опосредованная значимость этого процесса для непосредственного выполнения целевой функции системы-112) аналогичны ситуации с ИИ для поддержки непосредственно в ходе приема и обработки экстренных вызовов.

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ РИСКИ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ-112

Любые сбои, ошибки, даже самые незначительные недостатки в функционировании системы-112 потенциально могут привести к увеличению времени реагирования или полному отсутствию реагирования на происшествия и чрезвычайные ситуации со стороны экстренных оперативных и иных служб. Соответственно рассмотрение возможных рисков при внедрении и использовании ИИ в работе системы-112 имеют существенное значение для их минимизации.

Представленный ниже перечень основных групп рисков касается использования ИИ в автономном режиме (то есть ИИ, а не сотрудник операторского персонала, является ведущим элементом при приеме и обработке вызовов) разработан на основе обобщения вышеприведенных рассмотрений и включает риски при разработке ИИ, внедрении ИИ и на этапе постоянной эксплуатации ИИ. Для большинства рисков рассмотрение на позволило определить гарантированные методы их купирования или уменьшения до приемлемых величин, которые определены вероятностью успешного выполнения целевой функции системы-112 (не менее 0,985), определяемой на основе вероятности успешного приема вызова, вероятности успешной обработки вызовов и передачи информации в соответствующие диспетчерские службы, вероятности успешного приема информации о реагировании от диспетчерских служб, в которые передана информация о происшествии.

Основными рисками при разработке всех ИИ, предназначенных для решения проблемы улучшения работы операторского персонала системы-112, представляются риск ошибок в выборе набора методов обработки данных и риск неполного охвата и/или неполной адекватности формируемого для проведения обучения ИИ набора данных.

Риск ошибки в выборе набора методов обработки данных может быть купирован при проверке готовности ИИ.

Риск в части формирования адекватного набора данных не может быть купирован в полном объеме, поскольку это требует формирования единого набора данных для всей Российской Федерации. Такой подход требует выделения вычислительных ресурсов в объеме, недоступном для субъекта Российской Федерации, а также затруднителен к реализации в части сбора данных. При этом целесообразность подхода в принципе не может быть подтверждена, поскольку изменение бытовых условий жизни граждан, технический прогресс, изменения климата и т.д. не дают возможности гарантированного формирования адекватного набора данных.

Риски при внедрении ИИ относятся к проверке готовности ИИ и поэтапному внедрению сегментов ИИ.

Естественным способом проверки готовности ИИ является сравнение его с человеком при обслуживании реальных вызовов. ИИ считается готовым, когда он за определенный период будет эффективней (сделает меньше ошибок, будет оперативней, адекватнее отработает алгоритмы и проведет опрос заявителя, уложится в нормативы и т.д.) сотрудника операторского персонала. Для этого ИИ, например, может обрабатывать реальные вызовы в «теневом» режиме или в автономном режиме под контролем сотрудника операторского персонала. Не купируемым риском проверки готовности ИИ является проверка степени готовности к обработке вызовов с новыми (измененными) обстоятельствами, например, новыми вариантами вызовов, типов происшествий, новыми обстоятельствами, новыми уникальными объектами и совокупностями объектов.

Риски, касающиеся поэтапного внедрения сегментов ИИ, рассматриваются в предположении, что последовательно вводятся узкоспециализированные ИИ на 1 действие при, например, заполнении экранной формы сотрудником операторского персонала. С учетом проведения опытной эксплуатации и существенного количества сегментов ИИ процесс ввода будет растянут во времени, в течение которого сотрудники операторского персонала могут потерять квалификацию и при сбоях ИИ могут не справиться с обслуживанием вызовов согласно имеющимся нормативам и правилам. Купирование риска, например, проведением дополнительных тренировок операторского персонала представляется затруднительным.

Риски на этапе постоянной эксплуатации ИИ включают все вышеперечисленные, их пересечения, объединения и последствия. Дополнительно необходимо отметить частую ошибку всех типов ИИ по генерации «придуманных» фактов («галлюцинации»), что в части системы-112 вызовет отвлечение ресурсов экстренных оперативных служб на реальные выезды по «придуманным» вызовам, а также неверным «придуманным» адресам реальных вызовов, требующих незамедлительного реагирования.

Наличие возможностей по купированию этих рисков необходимо, однако обусловлено возможностями купирования рисков всех предыдущих этапов и представляется неосуществимым.

Отдельными вопросами, не входящими в настоящее рассмотрение, являются допустимость существования этической нормы, согласно которой решения, влияющие на сохранения жизни и здоровья человека, а также ответственности за ошибки ИИ со стороны государства перед пострадавшими.

ФЕДЕРАЛЬНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА «ЦЕНТРАЛИЗОВАННАЯ СИСТЕМА СБОРА ИНФОРМАЦИИ СИСТЕМ-112»

Дополнительной возможностью купирования рисков разработки ИИ является использование возможностей развития государственной информационной системы «Централизованная система сбора информации систем-112» (ЦССИ-112), создаваемой ПАО «Ростелеком» по заказу МЧС России и Минцифры России на базе единой цифровой платформы Российской Федерации «ГосТех» (далее – ЕЦП «ГосТех»). В настоящий момент внедрена первая очередь ЦССИ-112, аккумулирующая и обрабатывающая данные унифицированных карточек информационного обмена и служебную информацию в части временных отметок процедур при выполнении приема и обработки вызовов.

Вычислительные ресурсы ЕЦП «ГосТех» позволяют развивать ЦССИ-12 в направлении сбора и анализа голосового обмена между заявителем и персоналом системы-112, что потенциально позволит реализовать централизованную разработку ИИ на максимально возможном уровне, включая упомянутые раньше требования по обучению ИИ на данных по всей Российской Федерации.

Также вычислительные ресурсы ЕЦП «ГосТех» могут обеспечить централизованное решение задач разработки и использования ИИ в целях постанализа действий операторского персонала, разъяснения задач системы-112 населению и популяризации системы-112.

ВЫВОДЫ

Перечислены основные потребности операторов региональных систем-112 в части повышения качества функционирования, относящиеся к основному проблемному вопросу – необходимости улучшения работы операторского персонала – сформулированные на основе накопленного в МЧС России опыта по координации создания и развития системы-112.

Приведены предположения по характерным чертам и особенностям ИИ относительно применения его в системе-112, выработанные с учетом необходимости улучшения работы операторского персонала. Сформулированы и кратко обоснованы специфические риски применения ИИ в системе-112 в автономном режиме, сделано и проиллюстрировано предположение о невозможности купирования рисков.

Кратко приведены потенциальные возможности реализации ИИ в рамках развития ЦССИ-112.

ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ

- Федеральный закон от 30.12.2020 № 488-ФЗ «Об обеспечении вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112» и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации». [Электронный ресурс]: // СПС «Консультант плюс». – URL: <http://www.consultant.ru/>.
- Постановление Правительства Российской Федерации от 21.11.2011 № 958 «О системе обеспечения вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112». [Электронный ресурс]: // СПС «Консультант плюс». – URL: <http://www.consultant.ru/>.
- Обязательные требования к организации и функционированию системы обеспечения вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112», в том числе порядка и сроков осуществления приема, обработки и передачи вызовов по единому номеру «112» диспетчерским службам, утвержденные постановлением Правительства Российской Федерации от 12.11.2021 № 1931. [Электронный ресурс]: // СПС «Консультант плюс». – URL: <http://www.consultant.ru/>.
- Концепция создания системы обеспечения вызова экстренных оперативных служб через единый номер «112» на базе единых дежурно-диспетчерских служб муниципальных образований, одобренная распоряжением Правительства Российской Федерации от 25.08.2008 № 1240-р.
- Концепция создания (развития) государственной информационной системы «Централизованная система сбора информации систем-112», утвержденная приказом МЧС России от 13.06.2024 № 481. [Электронный ресурс]: // СПС «Консультант плюс». – URL: <http://www.consultant.ru/>.
- Методические материалы МЧС России по созданию системы-112 на территории Российской Федерации. [Электронный ресурс]: // МЧС России. – URL: <http://www.mchs.gov.ru/>.
- Методические материалы МЧС России «О развитии, организации эксплуатации и контроля функционирования системы обеспечения вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112»». [Электронный ресурс]: // МЧС России. – URL: <http://www.mchs.gov.ru/>.
- Грачев В. Л. Возможности оптимизации функционирования региональных систем-112 путем консолидации ресурсов // V международная научная конференция «современные вызовы и угрозы безопасности». Сборник статей. – 2025. – С. 78-86. – ISBN 978-99976-805-7-0.

- Грачев В. Л. Предложения по использованию функциональности ЦССИ-112 операторами региональных систем-112 // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2024. – № 8-1(95). – С. 76-78. – DOI 10.24412/2500-1000-2024-8-1-76-78.

ПРИСТУПИ КОРИШТЕЊУ МОГУЋНОСТИ ВЈЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ У СИСТЕМУ-112

Апстракт: Представљени су прелиминарни резултати анализе могућности коришћења вјештачке интелигенције у систему-112, укључујући њену примјену у аутономном режиму. Предложен је списак могућности вјештачке интелигенције које се могу реализовати уз минимални ниво ризика, а које обезбјеђују помоћ оператерском особљу приликом пријема позива у реалном времену, примјену као интерактивног савјетника, као и обраду позива који не захтијевају хитну интервенцију. Разматране су и могућности имплементације наведених услуга у државни информативни систем „Централизовани систем прикупљања информација система-112“.

Кључне ријечи: систем-112, аутоматизација, вјештачка интелигенција, контрола квалитета, дигитални помоћник

APPROACHES TO USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE SYSTEM- 112

Abstract. The paper presents the preliminary results of the analysis of the possibilities of using artificial intelligence in the 112 system, including its use in offline mode. It proposes a list of artificial intelligence capabilities that can be implemented with minimal risk to provide assistance to operator personnel in receiving real-time calls, using it as an interactive consultant, and handling calls that do not require emergency response. The paper also discusses the possibilities of implementing these services in the state information system "Centralized Information Collection System for 112 Systems."

Keywords: system-112, automation, artificial intelligence, quality control, digital assistant.

HYBRID WARFARE – A MODERN CHALLENGE FACING THE GLOBAL SECURITY ENVIRONMENT

Prof. Dr.sc. Tatjana Gerginova, PhD

Faculty of Security-Skopje, University “Sv. Kliment Ohridski”-Bitola, North
Macedonia

tatjana.gerginova@uklo.edu.mk

Abstract: The paper will offer an interdisciplinary and critical understanding, analysis of Hybrid Warfare as a new form of warfare and as the content of the Modern Security Concept.

The modern global environment is in the process of profound transformation. This transformation is shaped by the spread of globalization and new technologies and by the emergence of new models of conflict and cooperation between state and non-state actors. The use of information weapons, cyberspace, and psychological tools, in combination with conventional weapons of warfare, are becoming the main features of modern warfare.

In the final part of the paper, the author concludes that today hybrid warfare is becoming the dominant discourse of contemporary security and defense strategies;

The European Union is developing a hybrid toolbox to ensure a coordinated and well-informed response to hybrid threats and campaigns;

The content will be created based on the analysis of foreign literature and using electronic content.

Methods: When preparing the paper, the author uses general methods, including descriptive, normative, comparative, and content analysis methods.

Keywords: The concept of security, hybrid warfare, dealing with hybrid threats

INTRODUCTION

Contemporary approaches to hybrid threats emphasize the need for unity of effort in a multinational context, as well as the careful application of significant diplomatic, intelligence, military, and economic resources based on a high level of understanding of the historical and cultural context of the specific threat;

Globalization, international agreements, and economic gains have influenced the development of a relatively stable and peaceful international environment for the majority of developed countries (Harris 2010). In the modern world, nation-states have professional militaries and capable intelligence agencies.

However, in the 21st century, the main security threats are caused by hostile acts and the use of violence by extremists, terrorists and organised crime (non-state actors). These types of actors initiate conflicts and use unconventional tactics to achieve their political or other goals (Hartley 2017: 21).

Some of the most common manifestations of these asymmetric threats in the past twenty years have been violent extremism, terrorism and insurgency, the proliferation of weapons of mass destruction (WMD), and information warfare (Gerginova, 2025).

Labor justification - research of "hybrid warfare" is an important scientific content related to the struggle to tackle hybrid threats in order to achieve global stability and peace.

An important scientific content related to the fight against hybrid threats is the research on the role of the European Union and the use of tools to improve the European Union's ability to effectively deal with hybrid threats, with the aim of establishing global stability and peace.

- In the framework of preparing the content of the paper, the author uses the following research methods: the descriptive method, the normative method, the comparative method and the content analysis method as a special scientific method.

The author uses the Descriptive Method - a general method that allows for a deeper insight and study of the nature of the phenomenon itself, which is the subject of the research; (this method contributes to the development of science). The subject of research is warfare, asymmetric threats, hybrid threats, as well as research into the role of the European Union through the development of tools aimed at improving the ability of the European Union to effectively deal with hybrid threats. Dealing with these threats is an important condition for achieving global peace, security and stability.

Using the normative method, the author analyzes the legal regulation used by the European Union in the process of dealing with hybrid threats.

Comparative method – the author analyzes the term warfare through historical development (evolution) and comparative analysis of the terms asymmetric warfare, hybrid warfare).

Representatives from various academic disciplines are engaged in major debates over the definition of war; the types of warfare; and why wars occur.

As a basic methodological procedure or data collection technique, the author uses the analysis of the content of domestic and international references, research papers, publications, reports, conference materials, web content analysis, strategies analysis, international documents of the European Union, etc.

Through the Method of Analysis, the subject of research is broken down into its component parts, its factors, its connections and relationships in a specific space and at a specific time, thus enabling a more substantial understanding of the phenomenon being researched.

DEFINITION OF THE TERM WARFARE

"Security concepts are theoretical and practical constructions of protection and promotion of the reference values and interests of certain categories of objects, objects of security."

Security concepts are a product, but also a tool, of security theory and practice, and their value is conceptually innovative and instrumental. They are also called levels (analysis) of security. They were created on the basis of relevant security practice, primarily with the aim of improving it. There was also a need to eliminate numerous shortcomings and ambiguities in the definition of the term security (Gerginova, 2023).

The disappearance of the bipolar division of the world influenced the redefinition of the concept of security and created new theoretical considerations that deal with this problem.

During the Cold War, security was primarily state-centric and military in nature. However, today the concept of security has changed in both breadth and depth. Horizontal expansion refers to the inclusion of non-state and non-military aspects of security, while vertical expansion refers to the movement from the state level to other levels and actors (Maniszewska & Piasecka)

This created the opportunity to combine non-military dimensions and non-state reference objects, which resulted in the creation of new security concepts, but also new threat concepts.

In the era of postmodern warfare, the character and nature of war are changing due to technological, social and cultural advances. At the same time, it is observed that warfare is dominated by the use of unconventional tactics. War and warfare have transformed from state-centric to a state where (state interest) no longer dictates combat (Creveld, 1991).

Hence, there are two approaches to defining war in the postmodern era. One approach is based on technological advances and is state-centric in character. The second approach is based on the use of unconventional means and tactics and is more synonymous with non-state entities. Today, the action of a non-state actor against a state is loosely referred to as an act of asymmetric warfare. Such warfare is considered to pose a threat to become the leading instrument of strategic power (Lele, 2014).

In this context, the term "asymmetry" encompasses various tactics of warfare, such as guerrilla warfare, terrorism, irregular warfare, etc. These wars arise from conflicts over scarce resources, ethnic and religious issues, transnational crime (which is linked to terrorism and insurgencies), migration and illegal immigration, border disputes, famine, and state collapse (Mendel, 1995-96).

According to Milica Čurčić – Warfare is a sui generis socio-historical phenomenon with a pronounced technological component. The definition of war changes with changing social circumstances and due to technological progress. In the last two decades, this definition has expanded to include non-state actors, cyber warfare and the use of non-military means. The mixing of all means used to wage war is what distinguishes hybrid warfare from other historical forms. The mind is becoming the main battlefield of the 21st century, which puts the focus on information and psychological means of warfare (Čurčić, 2018).

Today we have the development of a new generation of warfare, characterized by a combination of methods of warfare and the use of different means of warfare.

The use of information weapons, cyberspace and psychological means, in combination with conventional weapons of warfare, are becoming the main features of modern conflict. Modern technologies are the main factor that has influenced and transformed the term warfare.

According to some military experts, hybrid warfare represents a "Gray Zone" of warfare, and is characterized by.....

- "...intense political, economic, informational, and military competition more fierce than steady-state diplomacy, yet less so than conventional warfare" and which utilizes "small-scale, low-visibility operations, often of a covert nature" (Votel, et al., 2016).

According to some military experts, hybrid warfare represents a "Gray Zone" of warfare, and is characterized by "...intense political, economic, informational, and military competition more fierce than steady-state diplomacy, yet less so than conventional warfare" and which utilizes "small-scale, low-visibility operations, often of a covert nature" (Votel, et al., 2016).

The London-based International Institute for Strategic Studies in 2015 gave the following definition of "hybrid warfare": "The use of military and non-military instruments in an integrated campaign to achieve surprise, seize initiative, and gain psychological advantage used in diplomatic actions;

large-scale and rapid information, electronic, and cyber operations; covert and covert military and intelligence activities; combined with economic pressure." The definition accurately reflects the key differences between hybrid wars and traditional conflicts.

HYBRID WARFARE AS A NEW FORM OF WARFARE

Today, the modern geopolitical scene is a testing ground for hybrid warfare and its concept is very close to the 4th generation of warfare, - non-military means, such as diplomacy, economics, energy, information and intensive use of the media are engaged to achieve goals.

Hybrid threats are threats that threaten: information technologies (cyber threats), the use of weapons of mass destruction and terrorism. By analyzing the characteristics of hybrid threats, we try to find an answer whether the concept of hybrid threats represents one of the coherent approaches to understanding contemporary threats at the beginning of the 21st century.

The post-cold period brought new low-intensity risks, such as: terrorism, civil wars, organized crime, insurgency, sabotage actions, cyber warfare, as well as other newer forms of threats, such as: warfare in urban environments, as well as the use of cruise, or ballistic missiles, to target areas that are otherwise inaccessible.

Hybrid threats are always aimed at achieving strategic goals – they are synchronized, that is, they are aimed at changing the government or they are aimed at creating panic among the population and distrust in institutions.

At different stages of implementation, hybrid threats may take different forms, such as: violent protests, cyber attacks, false bomb claims, fake news, and may be carried out by different entities, including political parties, non-governmental or religious organizations.

Hybrid threats are aimed at creating public opinion that would help achieve the desired effects for the person ordering them or for the center of power from which they are conducted, and their effects are not always obvious. Therefore, it is very important to build personal and social resilience, as well as a society of aware, informed and free individuals and media (See: Informed Defense: An Introduction to Hybrid Threats to Critical Infrastructure, available at <http://www.prespa-institute.mk/wp-content/uploads/2024/02/Informirana-odbrana.pdf>).

Technological progress has led to changes in all spheres of life, including conflicts, wars, and military operations (Ćurčić, 2018).

The new technologies allow the possibility to achieve strategic goals by unconventional and cognitive effects (technologies of social influence and manipulation, cyber sphere, information weapon, possibilities of significant damage of control system of a state) (Danyik, et al., 2017).

Those technologies appear to be increasingly adaptive and sophisticated, able

to outpace state-based militaries in the dialectic and competitive learning cycle inherent to wars (Hoffman, 2006). Technological advancements have furthered weapons and platform development, but also introduced new capabilities and vulnerabilities in the security arena, that additionally increase the complexities of contemporary conflicts.

The security architecture of the contemporary world focuses on threats such as terrorism and radicalization, non-proliferation of weapons of mass destruction, securitization of migration, cyber and environmental threats, etc. Most of these threats are predominantly posed by various non-state actors. Also, security agendas introduce new types of wars that cannot be defined as conventional, traditional or classical wars.

The following variables are commonly used to characterize modern wars: the main protagonists and units of analysis of war

- states or non-state actors; the primary motives of the actors (ideology, territorial secession, religion, etc.); the spatial scope: interstate, regional, or global; the technological means of violence - weapons and strategies of war; the social, material, and human impact of the conflict, including patterns of human victimization and forced displacement of people; the impact of political, economic, and social structure on the conflict (Newman, 2004).

The increasing number of actors, who innovatively combine different models of warfare, capabilities, and weapons in order to achieve strategic goals, has created fertile ground for the introduction of a concept that explains the characteristics of modern warfare.

Thus, hybrid warfare becomes a dominant discourse in discussions about modern warfare, as well as accepted and promoted by politicians, military experts, and theorists as a fundamental concept of modern military strategies (Ćurčić, 2018).

This case demonstrated the ability of a non-state actor to deconstruct the vulnerability not only of a powerful state, but also of Western-style militaries (Vračar, & Ćurčić, 2018).

The evolution of hybrid warfare has so far had two phases.

The first phase is called non-state hybrid warfare, as it involves the actions of non-state actors that combine conventional forces, whose actions are regulated by the rules and norms of law and traditional military customs, and unconventional forces that conduct guerrilla warfare operations, terrorist activities, and criminal activities.

Characteristics of this phase of hybrid war are: non-state exhibit increased levels of military sophistication as they successfully develop modern weapons systems (such as anti-ship missiles, UAVs), new technologies (cyber, secure communication, sophisticated command and control), and tactics (combined arms) that are traditionally considered to be outside range of such actors.

Non-state actors expanded the battlefield beyond the purely military realm and show the growing importance of non-military tools by including eleme-

nts of information warfare (e.g. controlling the battle of the narrative and online propaganda, recruitment and ideological mobilization (Kjennerud, & Cullen : 2016).

The second phase of the evolution of the term hybrid war called state hybrid war begins with the Ukrainian crisis and the Russian annexation of Crimea in 2014. Russian operations demonstrate that hybrid warfare can be conducted with great success by state actors. The main characteristics of Russian operation in Crimea as a prototype of the second phase of hybrid warfare are: - non-declaration of the state of war; - non-contact clashes between highly maneuverable interspecific fighting groups; - annihilation of the enemy's military and economic power by short-time precise strikes in the strategic military and civilian infrastructure; - massive use of high-precision weapons and special operations, robotics, and weapons that use new physical principles (direct-energy weapons – lasers, shortwave radiation, etc); - use of armed civilians; - simultaneous strike on the enemy's units and facilities in all of the territory; - simultaneous battle on land, air, sea, and in the informational space. - use of asymmetric and indirect methods; - management of troops in a unified informational sphere (Berzins, : 2014).

Usage of non-military means, especially the use of information surprised Ukraine and represented significant factors for the realization of Russian plans in Crimea and announced future trends in warfare. This transformation of used means surprised even Hoffman, whose definition of hybrid warfare is limited to a combination of tactics related to violence and irregular way of warfare between state and non-state actors. His definition did not recognize non-violent and non-military instruments like diplomatic, economic and financial activities, subversive political acts such as the creation or secret use of trade unions and non-governmental organizations as a front of actions, or information and propaganda operations through the use of fake websites and newspaper articles (Ćurčić, 2018 : 47-62).

According to Brzica Nikola - Information warfare encompasses any activity directed against the information and value system of a target country, organization or group of people. Information warfare involves the use of superior methods for developing information (from raw or unprocessed data) and making decisions based on reliable understanding. This type of warfare has been developed by technologically advanced societies and militaries in order to undermine the adversaries' abilities to develop understanding from information (Brzica, : 2018).

In general, information warfare operations can be used most effectively against adversaries who are technologically similarly advanced (and enable them to reach targets from a distance without the need for direct detection and identification). Today, the Islamic State uses offensive information warfare to attack not only military targets, but civilian ones, too. In its eyes, there is no such thing as civilian status beyond the caliphate's boundaries (Frampton et al 2017: 31). Thus, media weapons are calibrated with a view to attacking disengaged pu-

blics as much as they are geared towards hitting engaged militaries (Winter 2017 : 18).

Technology, including web-based technologies, has enabled the rise of globally connected actors, who have the ability to act quickly and efficiently anywhere in the world.

When examining asymmetric conflicts from a sociological perspective, it is necessary to consider the importance of the demographic foundations of the conflict.

This aspect is quite evident in Afghanistan, where there is a large number of unemployed young men who face a decision on whether they wish to be perceived as a 'drain' on a society already hampered by limited resources, or be perceived as a 'hero' who is fighting for the 'freedom' of his ethnic and/or religious identity (Landinfo 2017:15). This same phenomenon could be readily recognized in Northern Ireland, where the Catholic community had a traditionally high rate of demographic growth, while at the same time having a high rate of unemployment, due in no small part to institutional discrimination.

Subversive activities - Subversive activities represent specific forms of manifestation of force in international relations.

The basis of the concept of hybrid warfare lies in subversion.

Subversive activity is a form of unconventional action and implies a direct threat to the security and constitutional order of the state-object of attack.

In the most general sense, subversion (Latin: subversio - coup, destruction, demolition) denotes complex forms of institutional violence - it is characterized by the indirect and direct use of all forms of force and can be public or covert.

Subversive activities at the international level refer to the actions of states from a position of power and the use of force against other international entities - with the aim of subordinating them to their own interests.

One of the basic forms of subversive actions is ideological-political indoctrination, which in a broader sense means the effort of a movement or state, using all available means, to impose certain understandings, beliefs, and ways of behaving on the broader strata of the population of the attacked state (Miljković, 2006).

Ideology - Ideology has an enormous influence in mobilizing populations. Political ideology refers primarily to ideas about common values and promotion of political behaviour which aligns with ideals or ideas about a desired state with the suggestion of creating, mobilizing, guiding, organizing or justifying a certain type of behaviour. The term also encompasses a definition of a certain societal actor's (group, class) interests, and the efforts to publicize and achieve these interests through political processes (Ravlić 2001).

Other theorists contend that ideology is a set of beliefs and positions which justify a certain action, and they identify the functions of ideology as follows:

Ideology polarizes and mobilizes a populace, directing them towards common goals;

Ideology creates a sense of security, providing a set of rules and values; Ideology represents the foundation for justifying and rationalizing human behaviour (Violence and Terrorism 2004). Ideology can thus be considered a cohesive force which serves to unify and guide realization of an ideological objective.

Interestingly, ideology plays a prominent role in shaping insurgent strategy, as well as counterinsurgency strategy. Insurgent groups must always take care to ensure that their ideology is acceptable to the population whose “hearts and minds” they are trying to win.

We can conclude that ideology is capable of dominating an asymmetric conflict, (through the radicalization of its followers). Ideology is one of the most important factors in asymmetric conflicts.

This means that a relatively weaker side can effectively oppose an economically, technologically, and numerically stronger opponent. Both Osama bin Laden and Mullah Omar were at the top of the allied priorities in the asymmetric conflict with radical Islam, primarily because of the ideological instructions they gave to followers and sympathizers throughout the Islamic world and beyond (Neumann 2008:55).

Neither of them issued daily operational instructions to the rebel groups, nor did they direct tactical operations.

Propaganda is usually in the form of multimedia communications that provide ideological or practical instructions, explanations, justifications, or promotion of terrorist activities, insurgent activities, etc.

Color revolutions are an element of hybrid wars – in fact, they represent a type of coup, which is mainly realized through non-violent resistance to the regime, with active participation of the masses in street demonstrations, and with political and financial support from outside

The goals of such illegal activities can be the complete or partial disintegration of the state, a qualitative change in its internal or foreign policy, the replacement of the state leadership with loyal regimes, the establishment of external control over the state, its criminalization and subordination to the dictates of other states or transnational corporations.

NATO IN THE PROCESS OF DEALING WITH HYBRID THREATS

Over the past decade, discussions have taken place between the NATO Alliance and the European Union to improve information sharing and coordination of responses across the asymmetric toolkit (however, these efforts are underfunded and lack high-level coordination).

There is the absence of a mechanism for sharing classified information between NATO and the EU (this is a long-standing problem and prevents the two organizations from achieving more systematic cooperation in providing a joint response to the challenges of dealing with hybrid threats).

For example, the United States did not share much information about the Russian operation against the 2016 presidential election while it was taking place. In the run-up to the French and German elections, information was shared on a bilateral basis, not through the National Security Council (NSC).

A formalized information-sharing mechanism or early warning mechanism could help address this problem, as could decisions in allied capitals to elevate the discussion of hybrid threats to the NAC and share more information and intelligence on threats.

"For NATO to respond to new asymmetric threats, the different perceptions of threats held by different actors within the Alliance need to be considered."

There is also a lack of internal clarity about how the Alliance will respond to hybrid activities. "In practice, any threat can be hybrid as long as it is not limited to one form and dimension of warfare. When any threat or use of force is defined as hybrid, the term loses its value and causes confusion rather than clarifying the 'reality' of modern warfare." (Puyvelde, (2015).

The reality of modern warfare is that all wars involve hybrid tools and tactics. Furthermore, hybrid threats materialize even in the absence of conventional warfare, as demonstrated countless times by Russian operations across Europe and the United States over the past decade. Hence, NATO needs to develop an internal framework to deal with hybrid and asymmetric activities (which currently fall below the threshold of Article 5).

NATO and the EU need to further enhance cooperation to increase transatlantic resilience to asymmetric tactics. In order to improve cooperation, NATO and the EU have established a Joint Task Force on Countering Hybrid Threats.

Заедничката работна група, предводена од високи претставници од двете организации, би можела подобро да ја координира работата на различните делови од бирократијата на НАТО и ЕУ (кои веќе се справуваат со овој предизвик за одбрана од закана што ги преминува организациските јурисдикции).

A joint working group, led by senior representatives from both organizations, could better coordinate the work of the different parts of the

NATO and EU bureaucracy (which are already dealing with this challenge of defending against a threat that crosses organizational jurisdictions).

The Working Group could also monitor disinformation campaigns and coordinate public activities on behalf of both organizations to advocate for the benefits of the transatlantic community.

However, the growth and spread of these methods poses a challenge to the sovereignty of each NATO member and to the unity of the Alliance as a whole. These different perceptions of threats are precisely why Allies need to be more vocal in raising the hybrid challenge at higher levels and more willing to share information in order to build consensus on threats and the Alliance's responses to them.

NATO Allies Need to Rekindle Article 3 - Resilience - Resistance - (Article 3 - In order more effectively to achieve the objectives of this Treaty, the Parties, separately and jointly, by means of continuous and effective self-help and mutual aid, will maintain and develop their individual and collective capacity to resist armed attack) (See: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1949/04/04/the-north-atlantic-treaty>).

It is necessary to strengthen the institutions and societies of member states to make them more resilient to certain armed attacks.

Under Article 3 of the Washington Treaty, each member state is obligated to "maintain and develop" its "capacity to resist armed attack," 35 which should include improving resilience and civil preparedness in the areas of cyber security, energy security, and electoral security. 36

NATO should renew its focus on Article 3 of the NATO Charter and define minimum standards for resilience with a verification process that does not rely on self-reporting. Such an approach is essential for "21st century defense and deterrence." Allies and partners on the front lines of this attack should receive additional assistance from NATO to address persistent vulnerabilities.

We can conclude that in the coming years, measures to refine existing policies and improve NATO's coordination with the EU and external actors will also need to be adopted (this will increase NATO's capacity to defend the Alliance from all-out malign foreign interference).

Furthermore, each NATO Ally should take greater responsibility for building resilience within its own society to protect its security and sovereignty.

CONCLUSION

Contemporary security threats are caused by hostile acts and the use of violence committed by non-state actors (such as extremists, terrorists, and organized criminal networks, etc.).

These actors have a common characteristic - this type of actors initiate conflicts and use unconventional tactics to achieve their political or other goals (Hartley 2017: 21).

The most common manifestations of these asymmetric threats in the past twenty years have been violent extremism, terrorism and insurgency, the proliferation of weapons of mass destruction (WMD), and information warfare.

There is a need to create analysis-driven strategies and policies that will effectively counter these new security threats.

In the final part of the paper, the author concludes that today hybrid warfare is becoming the dominant discourse of contemporary security and defense strategies;

Contemporary approaches to hybrid threats emphasize the need for careful application of significant diplomatic, intelligence, military, and economic resources. It is necessary to understand the historical and cultural context of a particular hybrid threat.

Today, seen in a geopolitical context, hybrid threats are increasing in complexity and sophistication. Hence, the European Union's Strategic Compass for Security and Defence, provides a common assessment of the threats and challenges facing the Union, as well as a strategic plan for action.

The European Union is developing, revising and strengthening tools to improve the Union's ability to effectively address hybrid threats (see more on this in the Seventh Progress Report on Hybrid Threats published on 14 September 2023).

The European Union is developing an Analytical Approach - The European Union has a developed and comprehensive infrastructure that enables the operationalization of activities aimed at building resilience.

This infrastructure is based on several strategic documents, regulations and mechanisms. Through these instruments, the EU not only defines standards for identifying and countering foreign interference and information manipulation and hybrid threats, but also establishes specific operational mechanisms for coordination between institutions, risk monitoring and engagement of the private sector and civil society.

Among the mechanisms available to the Council of the EU are:

- a set of response tools (FIMI Toolbox, EEAS);
- a set of hybrid tools, including teams for rapid response to hybrid threats (Hybrid Toolbox; Hybrid Rapid Response Teams - HRRTs); (European Union hybrid toolbox, which is a framework to ensure a coordinated and well-informed response to hybrid threats and campaigns);

The strategy establishes the establishment of European Union hybrid rapid response teams for short-term tailored support to Member States, partner countries and Common Security and Defence Policy (CSDP) missions and operations;

the EU Protocol on Countering Hybrid Threats ("EU Play") has been revised, describing the Union's processes and structures dealing with hybrid threats and campaigns; (See: SWD(2023) 116).

-EU Cyber Diplomacy Toolbox - revised guidelines for the implementation of the Framework for a Joint EU Diplomatic Response to Malicious Cyber Activities, ("Cyber Diplomacy Toolbox"), which enables the development of sustainable, tailored, coherent and coordinated strategies against persistent cyber threat actors.

The strategy also strengthens the Union's existing tools to prevent, deter and respond to foreign information manipulation and interference (FIMI) attacks.

- European Cooperation Network on Elections (ECNE);
- Strengthened Code of Practice on Disinformation (2022);
- Rapid Alert System (RAS);
- European Digital Media Observatory (EDMO).

The European Union's cyber defence policy aims to strengthen the EU's cyber defence capabilities, improve situational awareness and coordinate the full range of available defence options. The aim is to strengthen resilience, respond to cyber attacks and ensure solidarity and mutual assistance.

The EU has also adopted several acts and directives to increase the accountability of online platforms, strengthen cybersecurity, the resilience of digital infrastructure, and regulate the use of new technologies in communication.

Therefore, Member States are taking actions to continue and improve cooperation in this area, by ensuring the effective implementation of the above-mentioned tools. To this end, regular exercises are being conducted and hybrid rapid response teams have been formed.

REFERENCES

- Brzica, Nikola., (2018). "Understanding Contemporary Asymmetric Threats," Croatian International Relations Review 24, no. 83. DOI: [10.2478/cirr-2018-0013](https://doi.org/10.2478/cirr-2018-0013)
- https://www.researchgate.net/publication/328633110_Understanding_Contemporary_Asymmetric_Threats
- Gerginova, T., (2025). "Intelligence and Counterintelligence Services in the Contemporary Global Environment" – first edition, Publisher: Faculty of Security, Skopje Unit of the University "St. Kliment Ohridski" in Bitola.
- Gerginova, T., (2023). "Global Security" – second supplemented edition, Publisher: Faculty of Security, Skopje Unit of the University "St. Kliment Ohridski" in Bitola.
- Vračar, M. & Ćurčić, M., (2018). "The Evolution of European Perception of the term „Hybrid Warfare“, Vojno delo, Vol. 1, pp. 5-21.

- Damien Van Puyvelde, (2015). "Hybrid War – Does it Even Exist?" NATO Review Magazine.
- E. Newman, (2004). "The „New Wars" Debate: A Historical Perspective Is Needed. Security Dialogue. Vol. 35, No. 2, pp. 173–189.
- E. Reichborn-Kjennerud, & P. Cullen, (2016). What is Hybrid Warfare, Policy Brief No.1. Norwegian Institute of International Affairs.
- Informed Defense: An Introduction to Hybrid Threats to Critical Infrastructure, available at <http://www.prespa-institute.mk/wp-content/uploads/2024/02/Informirana-odbrana.pdf> accessed: 18.01.2026
- J. Berzins, J. (2014). Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy, Policy Paper No. 2, Riga, National Defense Academy of Latvia.
- Joseph L. Votel, Charles T. Cleveland, Charles T. Connett, and Will Irwin, (2016). "Unconventional Warfare in the Gray Zone," Joint Force Quarterly, National Defense University Press, 80.
- Lele, Ajey. (2014). "Asymmetric Warfare: A State Vs Non-State Conflict". OASIS, no.20, Research Fellow at Institute for Defence Studies and Analyses (IDSA), India
- Maniszewska, Katarzyna., & Piasecka, Paulina., „Security and Society in the Information Age. Volume 3" publication is licensed under the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License under the following terms, Publisher: Collegium Civitas Press Palace of Culture and Science, XI floor.
- –e-ISBN: 978-83-66386-15-0 ISBN-print: 978-83-66386-16-7 DOI 10.6084/m9.figshare.13614143
- https://www.civitas.edu.pl/wp-content/uploads/2016/01/security-and-society-in-the-information-age_vol-3_2020.pdf
- Ćurčić, M., (2018). ASYMMETRIC THREATS IN SECURITY STUDIES, paper published in Asymmetry and Strategy Thematic Collection of Articles, Published by University of Defense –Strategic Research Institute & National Defense School
- https://vinar.vin.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/13305/087_NTI_1.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Ćurčić, M., (2018). "Hibridni ratovi u savremenom bezbednosnom okruženju" U Hibridno ratovanje – dilema koncepta savremenih sukoba, Beograd, Srbija, p. 47-62.
- F. G. Hoffman. (2006). "Complex Irregular Warfare: The Next Revolution in Military Affairs". Orbis, Vol. 50, No. 3, pp. 395-411.
- Y. Danyik, T. Maliarchuk, C. Briggs. (2017). "Hybrid War: High-tech, Information and Cyber Conflict". The Quarterly Journal, Vol. 10, No. 2, pp.5-24.
- –<https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1949/04/04/the-north-atlantic-treaty>

ХИБРИДНИ РАТ – САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВ ЗА ГЛОБАЛНО БЕЗБЈЕДНОСНО ОКРУЖЕЊЕ

Апстракт: Рад нуди интердисциплинарно и критичко разумијевање и анализу хибридног рата као новог облика ратовања и као саставног дијела савремене концепције безбједности. Савремено глобално окружење је у процесу дубоких трансформација. Ове трансформације обликују се ширењем глобализације и нових технологија, као и појавом нових модела конфликта и сарадње између државних и недржавних актера. Употреба информационог оружја, сајбер простора и психолошких алата, у комбинацији са конвенционалним средствима ратовања, постаје једна од главних карактеристика савременог ратовања.

У завршном дијелу рада аутор закључује да хибридни рат данас постаје доминантни дискурс савремених стратегија безбједности и одбране; Европска унија развија хибридни алатни скуп како би обезбиједила координисан и информисан одговор на хибридне пријетње и кампање. Садржај рада биће креиран на основу анализе страних публикација и коришћењем електронских садржаја.

Методе: При изради рада аутор користи опште методе, укључујући дескриптивну, нормативну, компаративну и методе анализе садржаја.

Кључне ријечи: концепт безбједности, хибридни рат, суочавање са хибридним пријетњама

ГИБРИДНАЯ ВОЙНА – СОВРЕМЕННЫЙ ВЫЗОВ ДЛЯ ГЛОБАЛЬНОЙ СРЕДЫ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация: В статье представлен междисциплинарный и критический подход к анализу гибридной войны как новой формы ведения боевых действий и как составляющей современной концепции безопасности. Современная глобальная среда находится в процессе глубоких трансформаций. Эти трансформации формируются распространением глобализации и новых технологий, а также появлением новых моделей конфликтов и сотрудничества между государственными и негосударственными акторами. Использование информационного оружия, киберпространства и психологических инструментов в сочетании с традиционными средствами ведения боевых действий становится одной из ключевых характеристик современного ведения войны.

В заключительной части статьи автор делает вывод, что сегодня гибридная война становится доминирующим дискурсом современных стратегий безопасности и обороны; Европейский союз разрабатывает гибридный инструментарий для обеспечения скоординированного и информированного ответа на гибридные угрозы и кампании. Содержание статьи будет создано на основе анализа зарубежной литературы и использования электронных ресурсов.

Методы: При подготовке статьи автор использует общие методы, включая дескриптивный, нормативный, сравнительный и методы контент-анализа.

Ключевые слова: концепция безопасности, гибридная война, противодействие гибридным угрозам

ONLINE CHILD SEXUAL EXPLOITATION AND ABUSE IN THE WESTERN BALKANS: TRENDS, RISKS AND RESPONSES

Tanja Miloshevska

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Philosophy, Full Professor at
Institute for Security, Defence and Peace,
tmilosevska@gmail.com

Oliver Bakreski

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Philosophy, Full Professor at
Institute for Security, Defence and Peace,
oliverbakreski@yahoo.com

Tatjana Stojanoska-Ivanova

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Philosophy, Full Professor at
Institute of Sociology,
tanjaosi@yahoo.com

Abstract: The increasing digitalization of societies across the Western Balkans has transformed the way children communicate, learn, and socialize. However, alongside these opportunities, the online environment has also become a significant arena for criminal activity, particularly in the form of child sexual exploitation and abuse (CSEA). This paper examines the emerging trends and patterns of online child sexual exploitation and abuse in the Western Balkans, analyzing how regional socio-economic factors, technological developments, and gaps in institutional capacity contribute to the persistence and evolution of these crimes. It also explores the risk landscape, including the role of social media, encrypted communication platforms, and online gaming environments in facilitating abusive behavior. In addition, the study evaluates the policy and legal responses of Western Balkan countries, assessing their alignment with international frameworks and best practices in child protection and cybercrime prevention. By mapping regional challenges and highlighting promising initiatives, this research aims to support evidence-based policymaking and foster stronger cross-border cooperation in addressing online child exploitation. Online child exploitation risks can manifest in the form of sextortion (a type of exploitation whereby the perpetrator threatens to expose or share a sexual image to blackmail the victim into doing something), trafficking for sexual exploitation or cyber grooming, among others. Preventive education in schools and awareness

campaigns remain limited and many teachers, caregivers, and children lack adequate knowledge to recognize online risks and respond appropriately. Addressing online CSEA effectively requires close cooperation among governments, NGOs, technology companies, educators, and families. Strengthening digital resilience and child online safety must be treated as a shared societal responsibility. Furthermore, the rapid pace of technological innovation—including the rise of generative artificial intelligence, deep fake tools, and anonymous payment systems—creates new opportunities for offenders to evade detection and expand their activities. Law enforcement agencies across the region continue to struggle with limited resources, outdated digital forensic capabilities, and insufficient cross-border data-sharing mechanisms. Without substantial investment in capacity building and modernization, the gap between offender capabilities and institutional responses may continue to widen. In this context, it becomes essential to foster a multi-stakeholder approach that emphasizes early detection, victim-centered support systems, and proactive monitoring of high-risk online environments. Only through coordinated and sustained efforts, can Western Balkan societies reduce vulnerabilities and create a safer digital ecosystem for children.

Keywords: online child sexual exploitation, abuse, Western Balkan.

INTRODUCTION

Online child sexual exploitation and abuse (CSEA) has emerged as one of the most pressing security and human rights challenges of the digital age, affecting societies across the globe—including the Western Balkans. As the region experiences rapid digital transformation, increased internet accessibility, and widespread use of social media among children and adolescents, new vulnerabilities have surfaced that offenders actively exploit. The online environment enables anonymity, low-risk offending, and cross-border interactions, creating conditions in which exploitation can proliferate beyond the capacity of traditional law-enforcement approaches.

In the Western Balkans, structural socio-economic factors, limited institutional resources, and varying levels of digital literacy further complicate efforts to address these crimes. Reports from international bodies, law-enforcement agencies, and child protection organizations indicate a notable rise in cases involving grooming, sextortion, the production and distribution of child sexual abuse material (CSAM), and the misuse of emerging technologies for exploitative purposes. The increasing presence of encrypted communication channels, live-streaming platforms, and online gaming spaces has expanded the digital terrain in which abuse can occur, often leaving children unprotected and authorities struggling to keep pace.

This paper examines the evolving landscape of online child sexual exploitation and abuse in the Western Balkans, focusing on emerging trends, key risk factors, and the effectiveness of current policy and institutional responses. By analyzing regional patterns and identifying critical challenges, the study aims to support evidence-based policymaking and contribute to stronger, more resilient child protection systems across the region.

TERMINOLOGY

There is no internationally agreed-upon definition of online child sexual exploitation and abuse. For the purposes of this manual, the term is used interchangeably with technology-facilitated child sexual exploitation and abuse to refer to child sexual exploitation and abuse that is partly or entirely facilitated by technology, such as the internet or other wireless communications. For example, child sexual abuse takes on an online dimension when acts of sexual abuse are photographed or video- or audio-recorded and then uploaded and made available online, whether for personal use or for sharing with others. “Each repeated viewing and/or sharing of such recorded material constitutes a new violation of the rights of the child” (UNICEF, 2021).

Online Child Sexual Abuse and Exploitation (CSAE) is used throughout this information resource to capture all types of offence. Online CSAE Offending can take a number of different forms, which include:

Online Grooming – The act of developing a relationship with a child to enable their abuse and exploitation both online and offline. Online platforms, such as social media, messaging and live streaming, can be used to facilitate this offending. According to the Internet Watch Foundation (IWF, 2023) and Europol's Internet Organized Crime Threat Assessment (IOCTA, 2023), online grooming remains one of the fastest-growing forms of child sexual exploitation, driven by increased digital connectivity, live-streaming abuse, and the widespread use of social media by minors. These reports highlight that offenders often target children as young as 7–10 years old and use coercive tactics such as sextortion to escalate exploitation.

Live Streaming – Child Sex Offenders (CSOs) to incite victims to commit or watch sexual acts via webcam can use live streaming services. CSOs also stream or watch live contact sexual abuse or indecent images of children with other offenders. In some instances, CSOs will pay facilitators to stream live contact abuse, with the offender directing what sexual acts are perpetrated against the victim.

Online coercion and blackmail – The coercion or blackmail of a child by technological means, using sexual images and/or videos depicting that child, for the purposes of sexual gain (e.g. to obtain new IIOC or bring about a sexual encounter), financial gain or other personal gain.

Possession, production and sharing of IIOC and Prohibited Images– CSOs can use online platforms to store and share IIOC and prohibited images. Online platforms can also be used to facilitate the production of IIOC, for example screen recording of CSEA perpetrated over live streaming.

Indecent Images of Children (IIOC) are images of, or depicting, a child or part of a child, which are judged to be in breach of, recognized standards of propriety. Examples of images considered indecent are those depicting a child engaging in sexual activity or in a sexual manner, through posing, actions, clothing etc. IIOC includes photographs, videos, pseudo-photographs and tracings.

Prohibited Images of Children are non-photographic images, for example cartoons etc, which portray a child engaging in sexual activity, a sexual act being performed in the presence of a child or focus on the child's genital or anal region (National Crime Agency, 2023).

Peer-to-peer (P2P) networks and anonymized access like Darknet networks. These computer environments remain the main platform to access child abuse material and the principal means for non-commercial distribution. These are invariably attractive to offenders and easy to use. The increased anonymity and strong networking opportunities provided by the hidden internet that exists beneath the “surface web” appear to make criminals more comfortable offending and discussing their sexual interests.

End-to-end encrypted communication applications have created cross-border networking possibilities for offenders, both for smaller networks such as transnational child sex offenders (TCSOs) and large online communities (SOCTA, 2025).

Generative AI has emerged as a new means to produce CSAM, leading to growing concerns. It can support the editing of existing CSAM and the creation of new content. Explicit pictures of adults can be manipulated to make the individual look younger or applications can ‘nudify’ non-explicit images. Text-to-video models have emerged, following the rapid development of text-to-image models. Given their pace of advancement, text-to-video technology is likely to evolve just as quickly (IFW, 2024).

Albania

Albania has faced growing concern about the online recruitment and exploitation of children, where traffickers and exploiters increasingly use social media and messaging apps to identify, groom and coerce minors. Recent U.S. government reporting (2025 Trafficking in Persons country narrative) highlights that traffickers in Albania have used social platforms to recruit potential victims and to advertise commercial sexual exploitation; authorities have taken steps to investigate digital-facilitated cases but capacity gaps in digital forensics and cross-border cooperation remain. National responses combine law-enforcement investigations with child protection referrals, but NGOs and international monitors continue to call for stronger prevention in schools, wider digital literacy programs for parents and children, and improved technical capacity for identifying and removing online child sexual abuse material (CSAM). A mix of family- and organized-crime-perpetrated abuse complicates the policy picture; experts stress that reducing online harm requires better data-sharing arrangements with major platforms and targeted training for police and prosecutors on online grooming, evidence preservation and victim support tailored to online victimization. (U.S. Department of State, 2025).

Bosnia and Herzegovina

In Bosnia and Herzegovina, legal fragmentation between entities and limited harmonization of criminal definitions have impeded a fully effective response to OCSEA. Council of Europe analysis and recent factsheets (2023) note that while production, distribution and possession of material depicting sexual abuse of children are criminalized, the legal framework lacks a unified, modern definition of “child sexual abuse material,” and implementation across the Federation and Republika Srpska is inconsistent. Frontline NGOs report that online grooming and image-based sexual abuse are present and that law enforcement needs better protocols for platform takedowns and cross-border investigations. Recent civil-society advocacy and EU-linked monitoring have urged reform:

adopt a single, clear criminal definition, invest in digital forensic tools, strengthen cooperation with international hotlines and NCMEC-style reporting mechanisms, and expand victim support services that can address trauma from digital exploitation. Improved training for prosecutors and judges – together with clearer procedures for identifying and protecting at-risk children online – are recurring recommendations from latest monitoring.

Kosovo

Kosovo's child-protection authorities and international partners have documented online grooming, sextortion and sharing of sexualized images as growing hazards for children, especially where digital access outpaces parental/educator awareness. Data aggregators and child-safety platforms (including NCMEC-linked data insights (2024)) indicate that cybertips and takedown requests involving Kosovo originate from both in-country incidents and cross-border networks; UNICEF and local partners are prioritizing awareness campaigns, school curricula on online safety, and enhancements to reporting channels. Challenges include under-reporting, limited resources for digital investigations, and the need to formalize cooperation with global platform reporting systems to speed content removal and trace perpetrators. Recommendations in the most recent programmatic materials emphasize scaling up prevention (digital literacy for 9–17 year-olds), equipping police with modern forensic tools, and establishing clear victim referral pathways so children identified through online complaints receive timely psychosocial and legal support.

Montenegro

Montenegro's recent Council of Europe-led stocktake and related evaluations (late 2025) show active attention to OCSEA but point to capacity and coordination shortfalls. National authorities have updated laws and policies against sexual exploitation and are participating in regional initiatives to detect and disrupt online networks, yet monitoring reports note continuing gaps in proactive prevention, platform cooperation, and institutional support for child victims of online abuse. The Council of Europe assessment recommends strengthened multi-agency mechanisms for rapid takedowns, investment in law-enforcement digital-forensics, training for frontline workers on identifying online grooming and sextortion, and targeted public awareness for parents and adolescents. Montenegro's small size and frequent cross-border links mean international cooperation (Europol, regional child-protection networks, and platform reporting channels) is essential to investigate perpetrators who operate across jurisdictions.

North Macedonia

North Macedonia's 2025 EU enlargement monitoring report (2025) records concrete OCSEA case activity and prosecutions while underscoring the need to strengthen detection and victim support. The report notes that in 2024 authorities registered crimes related to online child sexual exploitation (with a number of investigations and indictments), reflecting both increased reporting and targeted enforcement. However, the EU assessment points to uneven capacity in digital evidence handling and continuing needs for specialized training of police and judiciary, alongside better prevention programs in schools and more robust collaboration with international reporting hotlines and tech platforms for swift CSAM removal. Civil society and UNICEF also emphasize that prevention (digital literacy, awareness campaigns) and accessible psychological services for online-victimized children must expand in parallel with policing improvements.

Serbia

Serbia faces significant OCSEA challenges documented in national reporting and international analyses: recent datasets and case reports highlight instances of grooming, image-based sexual abuse, and distribution of CSAM, including cases where perpetrators used online platforms to facilitate prolonged abuse. Data compilations tied to NCMEC/CyberTipline (2025) and regional monitoring show Serbia both as a source of victimization and as a locus for offender's active online; recent national reviews call for upgraded investigative capacity, stronger platform cooperation, and expanded victim support. International monitors recommend improving interagency coordination (police, child protection, and prosecutors), investing in digital forensics and takedown procedures, and scaling prevention efforts (school curricula, parental guidance, and accessible reporting channels). Emerging concerns include the appearance of AI-generated sexual imagery in broader global datasets, underscoring the urgency of technical capacity to identify synthetic CSAM and legislative clarity to criminalize and prosecute emerging modalities of online abuse.

TRENDS AND RISKS

Increased Technology Use: Greater access to technology and the internet, especially during the pandemic, has increased children's exposure to online risks. Gaming platforms and social media are frequently misused for grooming.

Vulnerable Populations: Children from disadvantaged socio-economic backgrounds, ethnic minorities (such as Roma children), and unaccompanied minors or children on the move are at higher risk.

Societal Norms and Underreporting: A "culture of silence" and the taboo surrounding discussions of sex and sexuality lead to widespread underreporting and make children more vulnerable.

Perpetrator Tactics: Offenders disguise CSAM and use various platforms for one-to-one and large group sharing. They also trick, coerce, and extort children into producing self-generated abuse material without ever meeting them in person.

Legal Disparities: There are disparities in national legislation regarding penalties for online vs. physical forms of CSEA, with online offenses sometimes receiving lower sentences, which can hinder effective prosecution.

ROLE OF DIGITAL NETWORK TECHNOLOGIES

As technological advancements are continuously transforming the global economy, they have led to the emergence and expansion of several cyber-enabled offences, including online child sexual exploitation (Bird et al., 2020).

Digital network technologies play a critical and multifaceted role in enabling online child sexual exploitation and abuse (CSEA). Platforms such as social media encrypted messaging apps, live-streaming services, and dark-web networks create environments that offenders exploit for grooming, distributing child sexual abuse material (CSAM), and coordinating abuse.

Social Media and Messaging Apps-Social media networks and messaging platforms provide offenders with direct access to children, making it easier to establish grooming relationships. These technologies permit sustained communication, emotional manipulation, and trust building that can ultimately lead to offline exploitation (or demands for sexual content). Studies highlight that technology is often used to facilitate both online and in-person abuse: in one survey of adult CSA survivors, 35% reported texting with their perpetrator and 27% reported chatting online before in-person contact (Jeglic & Winters, 2023).

Encrypted Communication and Anonymity-Encrypted messaging services and anonymity-enhancing networks (e.g., dark web platforms) allow predators to communicate without easy detection by law enforcement. These technologies shield offenders from tracing and enable the sharing of CSAM, covert grooming, and coordination of illegal activity. According to recent reporting, the Tor network's architecture makes it nearly impossible to trace users and remove harmful content, thus providing a safe haven for child predator communities. (McQue, 2025).

Artificial Intelligence and Image Abuse-Advancement in digital technologies—including generative AI—is creating new risks. Tools like deep fake generators and AI-based image synthesis can be leveraged to produce realistic sexual imagery of minors. Technology firms are developing countermeasures: for example, Alecto AI builds tools to identify and remove manipulated intimate imagery, while other research proposes automated classifiers to detect CSAM using self-supervised machine learning. (Valois et al., 2024).

Automated Detection and Moderation—To counter digital exploitation, many platforms employ hashing technologies such as PhotoDNA to identify and remove known CSAM. PhotoDNA scans uploaded content, compares it with a database of known exploitative material, and flags or blocks it accordingly. Recent academic research also focuses on improving automated detection with classifiers that are more sophisticated and region-based networks to better identify explicit content in images. (Valois et al. 2024).

Preventive Warnings and User Awareness—Digital platforms also have the potential to interrupt exploitation before it escalates. Emerging research shows that high-risk users—identified through behavioral analysis—can be deterred by warning messages and awareness prompts. In a randomized controlled trial, users on a communication app who received such interventions showed reduced predatory behavior.

Digital and network technologies play a role at every stage of online child sexual abuse (OCSA), from initial contact to distribution. Open platforms such as Snapchat can be misused for approaching minors because of features like disappearing messages, rapid friend discovery, and limited age verification. Research shows that a significant proportion of recorded sexual-communication-with-a-child offences involve Snapchat, demonstrating how mainstream platforms can become points of both risk and detection when offenders attempt to initiate contact or groom children. (NSPCC. (2025).

Communication tools such as Skype and other video-calling platforms have also been misused for grooming, coercion, and real-time exploitation. These services allow private video and voice communication that offenders may use to build trust, exert pressure, or direct harmful activity. Studies examining creator behavior on hidden forums report that offenders sometimes coordinate or facilitate abuse through Skype or similar platforms, especially when seeking real-time interaction with victims under coercion.

The dark web remains central for the storage, exchange, and commercialization of child sexual abuse material (CSAM). Hidden services on Tor (Nurmi et al. 2024/2025) enable anonymity, enabling offenders to upload, trade, and discuss illegal content at scale. Research shows that a substantial portion of Tor domains host CSAM activity and analyses of dark-web forums indicate organized networks, detailed offender methods, and persistent distribution despite enforcement efforts. While these hidden systems facilitate crime, they also provide investigators with identifiable patterns that support global disruption of CSAM networks. (Thorpe & McKeever, 2023).

Digital network technologies are thus a double-edged sword in the context of online CSEA. While they significantly lower the barriers for offenders, they also offer powerful tools for detection, prevention, and intervention. Effectively responding to this threat requires leveraging technological solutions (AI, hashing, user behavior modelling) in combination with policy measures, cross-sector cooperation, and education of both users and tech developers.

CONCLUSION

Forms of online child sexual abuse and exploitation are present across all six countries of the Western Balkans, and each state carries the responsibility to prevent, detect, and respond to this form of violence at the national level. Online child sexual abuse and exploitation represent a major and rapidly expanding global threat—complex in nature, transnational in reach, and devastating in its impact on child victims. As societies become increasingly digitalized, offenders to contact children, groom them, coerce them, and circulate abusive material on an unprecedented scale are misusing the same technologies that enable communication, education, and innovation. The ease of anonymity, encryption, and cross-border data flows allows perpetrators to operate beyond traditional jurisdictional boundaries, challenging law enforcement and child protection systems across the Western Balkans.

In this regional context, varying levels of institutional capacity, uneven resourcing of cybercrime units and gaps in child protection services create vulnerabilities that offenders can exploit. Economic instability, limited digital literacy, and the widespread use of social media and messaging applications without adequate safeguards further increase risks for children. Despite progress—including legislative reforms, closer alignment with EU and international standards, and growing recognition of online safety as part of national child protection frameworks—significant challenges persist. Many cases remain underreported, cross-border cooperation is often slow or fragmented, and preventive education in schools and communities is still insufficient.

For the Western Balkans, addressing online child sexual exploitation and abuse requires a coordinated, multisectoral, and sustained response. Strengthening law enforcement capacities, improving digital evidence procedures, and enhancing judicial training are essential steps. Equally important is investing in preventive programs, empowering children through digital literacy, and supporting parents, teachers, and social workers to recognize early warning signs and respond appropriately. Regional collaboration—both among Western Balkan countries and with EU institutions—remains critical for tackling a threat that transcends national borders.

Ultimately, building a safer digital environment for all children is not solely a policing or technological task but a shared societal commitment. Governments, civil society, education systems, technology companies, and families must work together to create a digital ecosystem where children can participate, learn, and socialize free from harm. Only through collective responsibility and sustained regional cooperation, can the Western Balkans effectively confront the growing threat of online child sexual exploitation and ensure lasting protection for every child.

REFERENCES

- Bird. L. et al., (2020). Transformative technologies: How digital is changing the landscape of organized crime, Global Initiative Against Transnational Organized Crime. Retrieved from: <https://globalinitiative.net/wp-content/>
- Council of Europe. (2025). End Online Child Sexual Exploitation and Abuse@Europe Plus (EndOCSEA@Europe+). Retrieved from: <https://www.coe.int/en/web/children/endocsea-> europe-Europol's
- Internet Organized Crime Threat Assessment (IOCTA, 2023). Retrieved from: <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment-iocta-2023>
- National center for missing & exploited children. (2024). Retrieved from: <https://www.globalchildexploitationpolicy.org/data-insights/kosovo?>
- CyberTipline Data Insights. (2025). Global platform for child education policy. Retrieved from: <https://www.globalchildexploitationpolicy.org/data-insights/serbia?>
- Internet Watch Foundation (IWF, 2023). Trends and Data. Retrieved from: <https://www.iwf.org.uk/annual-report-2023/trends-and-data/>
- Internet Watch Foundation. (2024). What has changed in the AI CSAM landscape?. Retrieved from: https://www.iwf.org.uk/media/nadlclbz/iwf-ai-csam-report_update-public-jul24v13.pdf
- Jeglic EL, Winters GM. (2023). The Role of Technology in the Perpetration of Childhood Sexual Abuse: The Importance of Considering Both In-Person and Online Interactions. *Children* (Basel). 10(8):1306. Retrieved from: 10.3390/children10081306.
- Lanzarote Committee's Implementation Report (2023): "The protection of children against sexual exploitation and sexual abuse facilitated by information and communication technologies (ICTs): addressing the challenges raised by child self-generated sexual images and/or videos (CSGSIV)", Factsheet-Bosnia and Herzegovina, Council of Europe.
- McQue. K. (2025). Privacy at a cost: the dark web's main browser helps pedophile networks flourish, experts say, *The Guardian*. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/technology/2025/aug/25/tornetwork-child-sexual-abuse?> National Crime Agency. (2023). Home Office. Retrieved from: <http://www.gov.uk/official-documents>
- Ngo, V., Thorpe, C., & McKeever, S. (2023). Discovering child sexual abuse material creators' behaviors and preferences on the dark web. *Child Abuse & Neglect*, 147. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106558>
- NSPCC. (2025). Data shows how criminals are using private messaging platforms to manipulate and groom children. Retrieved from: [nspcc.org.uk](https://www.nspcc.org.uk)

- North Macedonia 2025 Report. (2025). Communication on EU enlargement policy, European Commission, Brussel. Retrieved from: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/267b368e6b55-4a42-bb72-6395593de4da_en?filename=north-macedonia-report-2025.pdf&utm_source
- Nurmi, J., Paju, A., et al. (2024/2025). Investigating child sexual abuse material availability, searches, and users on the anonymous Tor network. PubMed-listed study.
- Serious and Organized Crime Threat Assessment (2025). The changing DNA of serious and organized crime, European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol). Retrieved from: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/EUSOCTA-2025.pdf>
- Trafficking in Persons Report: Albania (2025). U.S. Department of State. Retrieved from: <https://www.state.gov/reports/2025-trafficking-in-persons-report/albania/>
- Valois at all. (2024). Leveraging Self-Supervised Learning for Scene Classification in Child Sexual Abuse Imagery, Cornell University. Retrieved from: <https://arxiv.org/abs/2403.01183?>
- UNICEF (2021). Ending Online Child Sexual Exploitation and Abuse. Lessons learned and promising practices in low-and middle-income countries.

ОНЛАЈН СЕКСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА И ЗЛОУПОТРЕБА ДЈЕЦЕ НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ: ТРЕНДОВИ, РИЗИЦИ И ОДГОВОРИ

Апстракт: Све већа дигитализација друштава широм Западног Балкана трансформисала је начин на који дјеца комуницирају, уче и социјализују се. Међутим, упоредо са овим могућностима, онлајн окружење је постало и значајно поље криминалних активности, посебно у облику сексуалне експлоатације и злоупотребе дјеце (CSEA). Овај рад испитује новонастајуће трендове и обрасце онлајн сексуалне експлоатације и злоупотребе дјеце на Западном Балкану, анализирајући како регионални социоекономски фактори, технолошки развој и недостаци у институционалним капацитетима доприносе опстанку и еволуцији ових кривичних дјела. Рад такође истражује простор ризика, укључујући улогу друштвених мрежа, шифрованих комуникационих платформи и онлајн гејминг окружења у олакшавању злоупотребљавајућег понашања. Поред тога, студија оцјењује политичке и правне одговоре земаља Западног Балкана, анализирајући њихову усклађеност са међународним оквирима и најбољим праксама у области заштите дјеце и превенције сајбер криминала. Кроз мапирање регионалних изазова и истицање обећавајућих иницијатива, ово истраживање има за циљ да подржи креирање политика заснованих на доказима и подстакне јачу прекограничну сарадњу у борби против онлајн експлоатације дјеце. Ризици онлајн експлоатације дјеце могу се испољити у облику сексторзије (врсте експлоатације у којој починилац пријети објављивањем или дијељењем сексуалне слике ради уцјене жртве да учини нешто), трговине људима ради сексуалне експлоатације или сајбер груминга, између осталог. Превентивна едукација у школама и кампање подизања свијести и даље су ограничене, а многи наставници, старатељи и дјеца немају довољно знања да препознају онлајн ризике и адекватно реагују. Ефикасно сузбијање онлајн CSEA захтијева блиску сарадњу између влада, невладиних организација, технолошких компанија, образовних радника и породица. Јачање дигиталне отпорности и безбједности дјеце на интернету мора се посматрати као заједничка друштвена одговорност. Поред тога, брз темпо технолошких иновација — укључујући развој генеративне вјештачке интелигенције, deepfake алата и анонимних система плаћања — ствара нове могућности за починиоце да избјегну откривање и прошире своје активности. Полицијске агенције широм региона и даље се суочавају са ограниченим ресурсима, застарјелим дигитално-foreнзичким капацитетима и недовољним механизмима прекограничне размјене података. Без значајних улагања у јачање капацитета и модернизацију, јаз између способности починилаца и институционалних одговора може наставити да се продубљује. У том контексту, неопходно је подстицати мултиакторски приступ који наглашава рано откривање, системе подршке усмјерене на жртве и проактивно праћење онлајн окружења високог ризика. Само кроз координисане и континуиране напоре, друштва Западног Балкана могу смањити рањивости и створити безбједнији дигитални екосистем за дјецу.

Кључне ријечи: онлајн сексуална експлоатација дјеце, злоупотреба, Западни Балкан.

ОНЛАЙН СЕКСУАЛЬНАЯ ЭКСПЛУАТАЦИЯ И НАСИЛИЕ НАД ДЕТЬМИ НА ЗАПАДНЫХ БАЛКАНАХ: ТЕНДЕНЦИИ, РИСКИ И МЕРЫ РЕАГИРОВАНИЯ

Аннотация: Возрастающая цифровизация обществ на Западных Балканах трансформировала способы, с помощью которых дети общаются, учатся и социализируются. Однако наряду с этими возможностями онлайн-среда стала и значительной площадкой для преступной деятельности, особенно в форме сексуальной эксплуатации и насилия над детьми (CSEA). В данной работе рассматриваются новые тенденции и модели онлайн сексуальной эксплуатации и насилия над детьми на Западных Балканах, анализируется, как региональные социально-экономические факторы, технологическое развитие и пробелы в институциональных возможностях способствуют сохранению и эволюции этих преступлений. Также исследуется ландшафт рисков, включая роль социальных сетей, зашифрованных коммуникационных платформ и онлайн-игровых сред в содействии насильственному поведению. Кроме того, в исследовании оцениваются политические и правовые меры стран Западных Балкан, анализируется их соответствие международным рамкам и лучшим практикам в области защиты детей и предотвращения киберпреступности. Путём картирования региональных вызовов и выделения перспективных инициатив данное исследование направлено на поддержку выработки политики, основанной на доказательствах, и развитие более тесного трансграничного сотрудничества в борьбе с онлайн-эксплуатацией детей. Риски онлайн-эксплуатации детей могут проявляться в форме сексторшна (вида эксплуатации, при котором преступник угрожает обнародовать или распространить сексуальное изображение, чтобы шантажировать жертву и заставить её совершить определённые действия), торговли людьми в целях сексуальной эксплуатации или кибер-груминга, среди прочего. Профилактическое обучение в школах и кампании по повышению осведомлённости остаются ограниченными, и многие учителя, опекуны и дети не обладают достаточными знаниями для распознавания онлайн-рисков и адекватного реагирования. Эффективное противодействие онлайн CSEA требует тесного сотрудничества между правительствами, неправительственными организациями, технологическими компаниями, педагогами и семьями. Укрепление цифровой устойчивости и онлайн-безопасности детей должно рассматриваться как общая социальная ответственность. Кроме того, быстрые темпы технологических инноваций — включая развитие генеративного искусственного интеллекта, инструментов deepfake и анонимных платёжных систем — создают новые возможности для преступников избегать обнаружения и расширять свою деятельность. Правоохранительные органы региона продолжают сталкиваться с ограниченными ресурсами, устаревшими цифровыми криминалистическими возможностями и недостаточными механизмами трансграничного обмена данными. Без существенных инвестиций в развитие потенциала и модернизацию разрыв между возможностями преступников и институцио-

нальными мерами реагирования может продолжать увеличиваться. В этих условиях становится необходимым развивать многосторонний подход, который акцентирует раннее выявление, системы поддержки, ориентированные на жертв, и проактивный мониторинг онлайн-сред повышенного риска. Только посредством скоординированных и устойчивых усилий общества Западных Балкан смогут сократить уязвимости и создать более безопасную цифровую экосистему для детей.

Ключевые слова: онлайн сексуальная эксплуатация детей, насилие, Западные Балканы.

**КРЕТАЊЕ КРИМИНАЛА У РЕПУБЛИЦИ СЕВЕРНОЈ
МАКЕДОНИЈИ У ПЕРИОДУ 2014-2024 ГОДИНЕ
И ЗНАЧЕЊЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИЈА У РАТУ СА
КРИМИНАЛОМ****Доц. Д-р Стевчо Јолакоски**Факултет за безбедност - Скопје
Универзитет Св. Климент Охридски - Битола
e-mail: stevco.jolakoski@uklo.edu.mk

Абстракт: Последњих година, борба, односно откривање и разјашњавање случајева кривичних дела у Републици Северној Македонији, један је од главних приоритета у њеном деловању. Без обзира дали се радило о откривању организованих криминалних активности појединаца или криминалних група на националном и међународном нивоу, уз интензивирање међународне сарадње, циљеви акција су увек остајали исти: ригорозна, ефикасна и неселективна репресија свих облика криминала.

Циљ овог рада је да пружи анализу криминала у Републици Северној Македонији у периоду 2014-2024 године и да истакне значај европских интеграција у борби против криминала.

Наравно, међународна сарадња је била више него корисна у расветљавању ових случајева, што има посебан третман у активностима македонске полиције као једна од стратешких одредница у функционисању Министарства унутрашњих послова. Узимајући у обзир да не само глобални трендови, већ и стална трансформација транснационалних криминалних активности у области организованог криминала, захтевају од свих веће јединство, организованост, координацију и сарадњу у интересу грађана и држава. С обзиром на значај овог питања и чињеницу да свет посвећује велику пажњу овој теми, овај рад ће понудити смернице за пренос најбољих глобалних пракси у вези са сарадњом у борби против криминала и значај европских интеграција и заједничке координације и сарадње усмерене на смањење криминала.

Кључне речи: криминал, европске интеграције, сарадња, полиција, међународна сарадња

УВОД

Криминал је динамичан концепт који се константно прилагођава сталним променама у окружењу и новим могућностима за криминал. Криминал је једна од највећих и најозбиљнијих претњи свакој држави, њеној стабилности и развоју. Постојање криминала слаби механизме државне власти одговорне за његову контролу и сузбијање и значајно поткопава ауторитет и капацитет институција. На тај начин се отежава ефикасност у остваривању људских права, безбедности и демократије уопште. Усвајање одговарајућих законских прописа, оснивање посебних тела, спровођење одређених облика регионалне и међународне сарадње, као и предузимање посебних акција за сузбијање активности организованих криминалних група, обично би требало да резултира спречавањем и откривањем таквих активности. Међутим, упркос свим напорима државе да минимизира услове који доприносе стварању и развоју организованих криминалних група, у савременим условима оне добијају нове облике и садржаје и имају негативне последице по националну безбедност. Један од главних приоритета последњих година био је рат, односно откривање и истрага кривичних дела у Републици Северној Македонији. Без обзира дали се радило о откривању организованих криминалних активности појединца или група на националном и међународном нивоу, уз претходно интензивирање међународне сарадње, циљеви су увек остајали исти: ригорозно, неселективно и ефикасно сузбијање свих облика криминала. Јасно је да је у решавању великог броја ових случајева међународна сарадња била од велике користи, која има посебан третман у активностима македонске полиције као једна од стратешких одредница у функционисању Министарства унутрашњих послова. Поготово што не само глобални трендови, већ и стална трансформација транснационалних криминалних активности у домену организованог криминала захтевају већу организованост, координацију и сарадњу у интересу грађана и државе. Циљ овог рада је да пружи анализу криминала у Републици Северној Македонији у периоду 2014-2024 године и да истакне значај европских интеграција у борби против криминала.

ТРЕНДОВИ КРИМИНАЛА У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ У ПЕРИОДУ 2014 - 2024

257

У периоду од 2014 до 2020 године, број кривичних дела бележи тренд малих осцилација смањења или повећања броја кривичних дела. У периоду од 2021 до 2024 године, број кривичних дела бележи тренд смањења, те је у 2021 години број кривичних дела био 23.058, у 2022 години број кривичних

дела био је 21.545, у 2023 години број кривичних дела био је 19.668, а у 2024 години број кривичних дела био је 18.727, што је знатно мање него у 2021 години. Исти тренд се понавља и у статистици о учиниоцима кривичних дела. У периоду од 2014 до 2020 године, број учинилаца кривичних дела бележи тренд малих осцилација смањења или повећања броја учинилаца кривичних дела. У периоду од 2021 до 2024 године, број учинилаца кривичних дела бележи тренд смањења, те је у 2021 години број учинилаца кривичних дела био 17.302, у 2022 години број учинилаца кривичних дела био је 15.070, у 2023 години број учинилаца кривичних дела био је 13.977, а у 2024 години број учинилаца кривичних дела био је 14.000, што је знатно мање него у 2021 години.

Табела бр. 1 Укупна стопа криминала по подручју

Укупне стопе криминала по подручју											
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
<u>укупан број злочина</u>	27,793	24,698	24,788	24,683	26,029	23,193	26,400	23,088	21,648	19,668	18,727
<u>регистровани преступници</u>	17,182	15,920	15,913	14,752	17,298	15,087	18,278	17,302	15,070	13,977	14,000
<u>стопа на 100.000 становника*</u>	1341.26	1192.40	1193.76	1184.55	1253.12	1116.59	1223.36	1255.39	1173.02	1070.83	1019.59
<u>класични криминални злочини</u>	26,818	22,616	22,732	22,936	23,812	20,882	19,036	18,129	18,978	17,360	16,360
<u>регистровани преступници</u>	14,189	13,132	13,483	12,687	14,460	12,236	10,683	11,592	12,144	11,310	11,233
<u>злочини организованог криминала</u>	282	342	269	101	164	176	147	194	239	242	198
<u>регистровани преступници</u>	335	466	401	183	249	309	215	271	342	393	343
<u>економски криминал</u>	986	1,012	988	861	1,079	1,090	6,236	3,887	1,381	1,039	1,062
<u>регистровани преступници</u>	1,318	1,326	1,166	1,112	1,506	1,351	6,387	4,440	1,557	1,116	1,130
<u>злочини илегалне трговине</u>	964	814	771	692	977	1,082	878	878	943	1,033	1,112
<u>регистровани преступници</u>	1,136	903	837	756	1,071	1,186	986	989	1,023	1,133	1,270

* број становника (1.836.713) је преузет са веб портала Државног завода за статистику.

Извор: Министарство унутрашњих послова, <https://mvr.gov.mk/mk-MK/analizi-i-statistiki/zbirna-analiza>

Према табели бр.2 о стању економског криминала по секторима у погледу регистрованих кривичних дела, може се закључити да је у највећем броју година у периоду од 2014 до 2024 године највећи број регистрованих кривичних дела био у СВР Тетово, затим у СВР Охрид, затим у СВР Скопље итд.

Табела бр. 2 Стање економског криминала по секторима - регистрована кривична дела

Стање економског криминала по секторима - регистрована кривична дела											
ОРГАНИЗАЦИОНЕ ЈЕДИНИЦЕ	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
СВР Скопље	97	123	200	76	122	112	1,601	1,518	230	135	161
СВР Битола	134	134	152	97	154	116	504	226	124	134	143
СВР Велес	40	58	47	51	63	65	352	253	65	38	57
СВР Куманово	87	122	123	77	151	208	311	426	188	86	77
СВР Охрид	141	178	131	139	182	209	568	421	272	181	170
СВР Струмица	173	133	91	123	133	96	689	189	101	113	86
СВР Тетово	87	95	97	72	130	146	560	482	251	243	219
СВР Штип	176	139	122	199	135	75	741	337	133	91	94
ОСОСК	51	30	25	17	9	23	9	5	17	18	45

Извор: Министарство унутрашњих послова, <https://mvr.gov.mk/mk-MK/analizi-i-statistiki/zbirna-analiza>

У периоду од 2014 до 2018 године, број кривичних дела злоупотребе службеног положаја и овлашћења показао је тренд малих осцилација смањења или повећања броја кривичних дела. У периоду од 2019 до 2023 године, број кривичних дела злоупотребе службеног положаја и овлашћења показао је тренд смањења, а у 2024 години број кривичних дела злоупотребе службеног положаја и овлашћења је 99, што је повећање у односу на 2023 годину. У периоду од 2014 до 2018 године, број учинилаца

кривичних дела злоупотребе службеног положаја и овлашћења показао је тренд малих осцилација смањења или повећања броја учинилаца кривичних дела. У периоду од 2019 до 2023 године, број учинилаца кривичног дела злоупотребе службеног положаја и овлашћења бележи тренд смањења, а у 2024 години број учинилаца кривичног дела злоупотребе службеног положаја и овлашћења је 179, што представља повећање у односу на 2023 годину. Слична је ситуација и са осталим кривичним делима из области привредног криминала – несавестан рад у служби, утаја пореза и фалсификовање службене исправе.

Табела бр.3 Карактеристичнија дела у области економског криминала

Карактеристичнија дела у области економског криминала											
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
кривично дело злоупотребе службеног положаја и овлашћења	238	328	218	195	274	207	152	129	91	84	99
<u>починиоци</u>	400	533	322	341	454	363	217	222	125	128	179
кривично дело несавесног обављања дужности	45	45	45	39	108	84	23	34	25	41	70
<u>починиоци</u>	79	58	66	57	224	127	41	42	39	53	119
кривично дело утаје пореза	30	28	36	24	30	23	13	15	23	15	14
<u>починиоци</u>	44	38	38	32	35	28	15	15	29	17	17
кривично дело фалсификовања службене исправе	36	37	30	11	14	23	20	28	9	31	23
<u>починиоци</u>	49	52	34	14	21	31	29	59	10	31	25

Извор: Министарство унутрашњих послова, <https://mvr.gov.mk/mk-MK/analizi-i-statistiki/zbirna-analiza>

ТИПИЧНА КРИВИЧНА ДЕЛА У ОБЛАСТИ ОРГАНИЗОВАНОГ
КРИМИНАЛА У ПЕРИОДУ 2014 – 2024 ГОДИНЕ

У области организованог криминала, десетогодишњи период обележава велики број откривених коруптивних дела, чији се тренд променио са смањењем у 2017 години, а након повећања броја кривичних дела од 2018 до 2023 године, у 2024 години поново се бележи тренд смањења броја кривичних дела у области организованог криминала. Иста је ситуација и у погледу починилаца кривичних дела у области организованог криминала. Тренд је променљив, након смањења броја починилаца кривичних дела у области организованог криминала у 2017 години, примећен је тренд повећања броја починилаца кривичних дела од 2018. до 2023 године, а у 2024 години поново се бележи смањење броја починилаца кривичних дела у области организованог криминала.

Табела бр.4 Ситуација у области организованог криминала

Ситуација у области организованог криминала											
година	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
укупан број злочина	282	342	259	101	154	175	147	194	239	242	198
регистровани преступници	535	466	401	193	249	309	215	271	342	393	343

Извор: Министарство унутрашњих послова, <https://mvr.gov.mk/mk-MK/analizi-i-statistiki/zbirna-analiza>

У табелибр.5 дати су подаци о броју почињених кривичних дела у области организованог криминала (примање мита, давање мита, прање новца и кријумчарење миграната) за период 2014 – 2024, као и број починилаца наведених кривичних дела у наведеном периоду.

Табела бр.5 Карактеристичнија дела у области организованог криминала

Карактеристичнија дела у области организованог криминала											
година	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
<u>кривично дело примања мита</u>	11	6	10	2	8	3	5	4	11	11	12
<u>починиоци</u>	15	7	12	2	10	4	4	4	18	12	25
<u>кривично дело подмићивања</u>	13	6	3	2	/	4	1	3	5	11	10
<u>починиоци</u>	13	13	4	2	/	4	1	5	5	12	11
<u>злочин прања новца</u>	6	7	4	6	20	33	9	6	1	10	7
<u>починиоци</u>	30	24	32	17	23	49	11	10	1	15	19
<u>злочин кријумчарења миграната</u>	94	144	80	13	44	49	65	49	79	96	60
<u>починиоци</u>	166	214	123	36	62	96	91	77	122	119	78

КРИВИЧНА ДЕЛА ЗА НЕЗАКОНИТИ ПРЕЛАЗАК ДРЖАВНЕ ГРАНИЦЕ У ПЕРИОДУ ОД 2014 ДО 2024 ГОДИНЕ

У вези са незаконитим преласком државне границе у периоду од 2014 до 2017 године дошло је до вишеструког повећања броја незаконитих прелазака, 2018 године до смањења броја незаконитих прелазака, 2019 и 2020 године до повећања броја незаконитих прелазака, 2021 године до смањења броја незаконитих прелазака, 2022 године до повећања броја незаконитих прелазака, а 2023 и 2024 године до смањења броја незаконитих прелазака државне границе. Табела приказује број незаконитих прелазака албанских, авганистанских, сиријских, пакистанских, ирачких и других држављана у периоду 2014-2024 године.

Табела бр.6 Илејани њрелазци државне ѓранице

Година	2014	2015	измјену ваљс намаљу ваљс во процент	2015	2016	измјену ваљс намаљу ваљс во процент	2016	2017	измјену ваљс намаљу ваљс во процент	2017	2018	измјену ваљс намаљу ваљс во процент	2018	2019	измјену ваљс намаљу ваљс во процент	2019	2020
<u>Илеј</u> <u>ални</u> <u>мигр</u> <u>анти</u>	1,750	398.552*	повеќе кратко, измјену ваљс	398.552*	127.358*	повеќе кратко, измјену ваљс	127.358*	4,129	повеќе кратко, намаљу, ваљс	4,129	888	измјену, ваљс за 4,1 пати	888	24,601	45,6	24,601	32,100
<u>алба</u> <u>нски</u> <u>држа</u> <u>вјани</u>	624	347	-44,4	347	374	7,2	374	252	-32,6%	252	241	-4,4	241	215	-10,8	215	166
<u>авган</u> <u>истан</u> <u>ски</u> <u>грађа</u> <u>ни</u>	291	###	повеќе кратко, измјену ваљс	###	###	-63,4	###	963	повеќе кратко, намаљу, ваљс	963	2,625	измјену, ваљс за 2,7 пати	2,625	6,249	измјену, ваљс за 2,4 пати	6,249	12,244
<u>сириј</u> <u>ски</u> <u>грађа</u> <u>ни</u>	570	###	повеќе кратко, измјену ваљс	###	###	-77,1	###	476	повеќе кратко, намаљу, ваљс	476	582	22,3	582	1,156	98,6	1,156	2,683
<u>паки</u> <u>станс</u> <u>ки</u> <u>грађа</u> <u>ни</u>	21	5,751	повеќе кратко, измјену ваљс	5,751	4,143	-28,0	4,143	1,033	-75,1	1,033	4,970	измјену, ваљс за 4,5 пати	4,970	7,820	57,3	7,820	7,349
<u>ирач</u> <u>ки</u> <u>грађа</u> <u>ни</u>	3	###	повеќе кратко, измјену ваљс	###	###	-64,4	###	250	-93,7%	250	959	измјену, ваљс за 3,5 пати	959	501	-47,3	501	451
<u>остан</u> <u>ати</u>	241	###	повеќе кратко, измјену ваљс	###	###	-26,9	###	1,155	-93,3	1,155	7,518	повеќе кратко, измјену, ваљс	7,518	8,660	15,2	8,660	9,207

повећање смањење процента	2019	2020	ЖОЛКОУВА ВЕ НАМАЛУВА ВЕ ВО ПРОЦЕНТИ	2020	2021	ЖОЛКОУВА ВЕ НАМАЛУВА ВЕ ВО ПРОЦЕНТИ	2021	2022	ЖОЛКОУВА ВЕ НАМАЛУВА ВЕ ВО ПРОЦЕНТИ	2022	2023	ЖОЛКОУВА ВЕ НАМАЛУВА ВЕ ВО ПРОЦЕНТИ	2023	2024	ЖОЛКОУВА ВЕ НАМАЛУВА ВЕ ВО ПРОЦЕНТИ
вишеструко повећање	24,60 1	32,10 0	30,5	32,10 0	8888 8	-35,0	8888 8	27,39 4	31,2	27,39 4	13,95 4	-49,1	13,95 4	6,80 9	-51,2
-44,4	215	166	-22,8	166	174	4,8	174	90	-48,3	90	49	-45,6	49	54	10,2
вишеструко повећање	6,249	12,24 4	95,9	12,24 4	4,45 2	-43,6	4,45 2	2,253	-49,4	2,253	1,022	-54,6	1,022	309	-49,3
вишеструко повећање	1,156	2,683	ЖОЛКОУВА ВЕ ЗА 2,3 ПЕТИ	2,683	2,64 4	-1,5	2,64 4	11,01 8	ЖОЛКОУВА ВЕ	11,01 8	5,500	-50,1	5,500	3,15 6	-42,6
вишеструко повећање	7,320	7,349	-6,0	7,349	6,78 6	-7,7	6,78 6	5,594	-17,6	5,594	740	-86,8	740	100	-86,5
вишеструко повећање	501	451	-10,0	451	100	-77,8	100	320	ТРОЈНО ЖОЛКОУВА ВЕ	320	270	-15,6	270	370	37,0
вишеструко повећање	8,660	9,207	6,3	9,207	6,71 8	-27	6,71 8	3,137	21,1	3,137	6,373	-21,7	6,373	2,82 0	-55,8

Извор: Министарство унутрашних послова, <https://mvr.gov.mk/mk-MK/analizi-i-statistiki/zbirna-analiza>

РЕЗИМЕ КРИМИНАЛНОГ СТАЊА У РЕПУБЛИЦИ СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ

Перцепција грађана о раду Министарства унутрашних послова, посебно у борби против корупције, забележила је двоцифрени пораст, што је директан резултат интензивираних активности и резултата које је Министарство унутрашних послова постигло у протеклих годину и по до две.

На основу упоредних података о кривичним делима у области корупције и економског криминала за период 2023–2025, евидентно је да је у 2023 години откривено 126 кривичних дела, у 2024 години 206, а у 2025 години 290 кривичних дела, што представља повећање од око 130 процената. Ове бројке у потпуности одговарају перцепцији грађана да

Министарство унутрашњих послова води озбиљну и неселективну борбу против корупције.

Што се тиче броја починилаца, у 2023 години евидентирано је 185 особа, у 2024 години 363, док је у 2025 години откривено 678 починилаца повезаних са корупцијским кривичним делима. Реч је о кривичним делима почињеним у претходним годинама, али откривеним у 2025 години, за која су поднете одговарајуће кривичне пријаве.

Најупечатљивије су бројке које се односе на штету нанесену државном буџету. У 2023 години поднете кривичне пријаве односиле су се на укупну штету од 5,7 милиона евра, у 2024 години на 24 милиона евра, док су у 2025 години поднете кривичне пријаве за чак 380 милиона евра, што је повећање од око 66 пута у односу на 2023 годину.

Овакви резултати су производ институционалног приступа и координисаног рада не само Министарства унутрашњих послова, већ и других надлежних институција у откривању корупције и привредног криминала, укључујући Агенцију за националну безбедност и Финансијску полицију.

Што се тиче укупне безбедносне ситуације, 2025 година је историјски најбоља година у последњих 20 година по броју почињених кривичних дела, са укупно 17.972 регистрована кривична дела. Поред тога, решеност кривичних дела је 67,2 одсто, што је такође највећи проценат у последње две деценије.

СУРАДЊА НА КРИВИЧНИМ ПРЕДМЕТИМА У ЗЕМЉАМА – ЧЛАНИЦА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Разноликост облика суочавања са криминалом указује на то да полиција, политичке власти држава и међународне организације континуирано траже решења за суочавање са безбедносним претњама и ризицима како би побољшале националну безбедност и безбедност грађана. Овај приступ се веома разликује од оног у прошлости, када се полицијска сарадња избегавала због идеолошких разлика између држава, нефлексибилних законских одредби, недоследности у размени информација, недостатка обуке полицијских службеника и низа других објективних и субјективних фактора.

Потреба да државе сарађују у суочавању са криминалом настаје као одговор политичких власти на свеобухватнији приступ питањима везаним за транснационални криминал редефинисањем улоге државе и државних органа. Дакле, из решења примењених у последње три деценије у Европи, може се закључити да су политичке власти помогле полицијској сарадњи да добије инструменте за размену података, прецизније услове и облике сарадње, могућности за прекограничне активности (Шенген), и да дође до оперативних облика сарадње као што су заједнички истражни тимови и

оперативни облици (теренског) рада ФРОНТЕКС-а.

Државе чланице Европске уније, са Амстердамским уговором као циљем, у Уговор о Европској унији уврстиле су стварање Подручја правде, слободе и безбедности, нудећи тако грађанима Уније виши ниво безбедности. Овај циљ треба постићи уз помоћ три средства: 1) кроз сарадњу полиције, царине и других надлежних органа земље и укључивање Европола, европских полицијских служби; 2) кроз блиску сарадњу полицијских органа; 3) преко уговарања кривичних прописа. Последње две области су обједињене под називом „Сарадња у кривичним случајевима“ (што значи: сарадња у спречавању и борби против кривичних дела).

Потреба за сарадњом у овим областима је оправдана напретком европских интеграција и служи као мера која подржава централни концепт у реализацији Европске заједнице, тј. унутрашњу трговину. Истовремено, отварање унутрашњих граница као последица слободног кретања људи захтева неопходну компензацију за недостатак контроле и безбедности који је настао са смањењем граничних контрола. Делимичан допринос томе могу пружити уговорно предвиђени облици сарадње у спречавању и борби против кривичних дела. У сарадњи би главна идеја, слобода, као главни циљ европских интеграција, изгубила сваки смисао ако се не би могла уживати у једном правном простору, у коме би грађанин могао да брине о својој безбедности и владавини права (Verner Vajdenfeld&Volfgang Vesels).

ПРАВОСУДНА САРАДЊА

Паралелно са економском интеграцијом земаља чланица Европске уније, развијала се и полицијска и правосудна сарадња између земаља. Слободно кретање људи, робе и капитала, укидање граница и либералне политике у областима имиграције, виза и азила, истакле су потребу за бољом међународном полицијском сарадњом у борби против прекограничног и других облика криминала. (Симић, Б&Никач, Ж).

Правосудна сарадња у спречавању криминала састоји се од два елемента. Прво, прекогранично гоњење кривичних дела треба олакшати кроз сарадњу између органа кривичног гоњења. У том смислу, посебно су важни признавање одлука (на пример, одлука о конфискацији), олакшавање екстрадиције и општа постепена хармонизација кривичног поступка. У том смислу, од суштинског је значаја увођење европског налога за хапшење, који ће скратити тренутни поступак испоруке за 32 врсте кривичних дела. Сарадња правосудних органа се спроводи, између осталог, путем Европске правосудне мреже и путем институције „Европравде“, створене одлу-

ком из 2002. године, која координира и помаже истрагу и гоњење тешких кривичних дела са прекограничним контекстом. Након ступања на снагу Амстердамског уговора, хармонизација материјалног кривичног права разматра се у члановима 29 и 31-д у оквиру трећег стуба. Сада Споразум експлицитно помиње успостављање прописа за минималне елементе кривичних дела и казне за одређена прекогранична и тешка кривична дела. У међувремену, ова овлашћења су више пута коришћена кроз разне оквирне одлуке, пре свега у областима организованог криминала, тероризма и трговине људима. (Peter Kristijan et al.)

ПОЛИЦИСКА САРАДЊА

Полициска сарадња, у оквиру свог развоја, створила је низ облика сарадње који су стално унапређивани у областима транснационалног криминала као предмета сарадње. Развој полициске сарадње започео је ТРЕВИ групом (1975-1993), а наставио се увођењем Шенгенских правила (1985-1999), областима правосуђа и унутрашњих послова (1993-1999), полицијске и правосудне сарадње у кривичним стварима (1999-2009) и стварањем простора слободе, безбедности и правде (2009 - па надаље). Раније договорени облици сарадње нису нестали, већ су унапређени и укључени у европске уговоре, током свог развоја. Облици сарадње су еволуирали у зависности од процена и потреба за суочавање са безбедносним претњама у Европској унији и њеном подручју интересовања.

У погледу законодавства, због повезаности полицијске и правосудне сарадње (или сарадње у кривичним стварима), настављен је тренд такозваног међусобног усклађивања кривичног права са потребама полицијске сарадње. У овом оквиру, усвојени су акти Европске уније о борби против тероризма (ЕУ 2002д), фалсификовању евра (ЕУ 2000), безготовинском плаћању (ЕУ 2001а), децјој порнографији на интернету (ЕУ 2000а), борби против расизма и ксенофобије (ЕУ 2008) и други. (Рајковчески, 2025).

Европол је од изузетног значаја у оквиру полицијске сарадње у спречавању и гоњењу криминала. Одговорности Еуропола укључују борбу против спречавања илегалне трговине дрогом, илегалне трговине радиоактивним и нуклеарним супстанцама, кријумчарења емиграната, илегалне трговине моторним возилима, трговине људима, укључујући сексуално насиље над децом, производње и ширења децје порнографије, тероризма, као и фалсификовања и прања новца. У том погледу, служба има читав низ побољшања, као што су размена информација, кривичне анализе, пружање стручњака и техничке помоћи земљама у истрагама земаља чланица и коначно сарадња са трећим земљама. До сада се показало да Европол има главну функцију у подршци и координацији, као и ограничене оперативне функције које су требало да добију на интензитету уз помоћ пројектованог

Уставног уговора. Поред тога, Агенција нуди низ других инструмената за побољшање сарадње националних полицијских органа или органа кривичног гоњења. Поред тога, свим полицијским службама доступан је криминалистички информациони систем који, поред досијеа са лицима којима је забрањен улазак, садржи и досије истраге. Покретањем надограђеног Шенгенског информационог система, требало би да се побољша размена информација, која је срж полицијске сарадње. Новим променама, рад Европола је више усмерен на полицијска питања, а смањен је утицај бирократских баријера. Упркос контроли Европског парламента у вези са процесом доношења одлука, будући изазов остаје увођење мера за контролу оперативног рада агенције. Европол би такође требало у потпуности да искористи своју позицију за сарадњу са Интерполом, која је тренутно ограничена на неколико кривичних области.

Највећи напредак у оперативној полицијској сарадњи постигао је Фронтекс увођењем граничних тимова преко којих полиција индиректно сарађује у обезбеђивању граница Европске уније. Будући задаци укључују: мапирање места која представљају „критичне локације“ за улазак илегалних миграната на територију Европе и јачање сарадње са Интерполом у овој области. Ово је добра основа за развој Фронтекса у европски гранични систем. Од 2015 године, полицијски тимови из земаља чланица ЕУ стационирани су у Македонији на граници са Грчком како би помогли у суочавању са мигрантима. Такозвана „Балканска рута“ била је једна од главних рута за мигранте и избеглице ка Западној Европи. У 2015 години, мигранти који су стизали у Грчку имали су директан утицај на ову руту са намером да стигну до најближих граница земаља чланица ЕУ преко Републике Македоније, Албаније и Србије. У 2015. години, на Балкану је откривено 764.033 илегалних прелазака границе миграната у покушају да пређу српску границу са Мађарском како би наставили своје путовање ка развијеним земљама. Ова бројка утврђује чињеницу да се изазови са мигрантским таласом на овој рути не могу превазићи само напорима појединачне земље или државе чланице ЕУ, већ се то може постићи само „колективним и прекограничним приступом заснованим на сарадњи“. Дана 19. јануара 2009 године потписан је Споразум о раду између Фронтекса и Министарства унутрашњих послова Републике Македоније. Циљ овог споразума је борба против илегалних миграција и повезаног прекограничног криминала кроз размену информација, анализу ризика, заједничку обуку, истраживачке и развојне пројекте, заједничке оперативне мере и учешће у пилот пројектима, под надлежношћу извршног директора Фронтекса.

Овим споразумом је Република Македонија имала прилику да користи услуге Фронтекса како би ојачала своје капацитете у управљању границама земље кроз разне заједничке операције, обуке и развојне

активности. Такви примери укључују учешће Македоније у заједничким координисаним активностима са Фронтексом, као посматрача у државама чланицама ЕУ, сарадњу и учешће у координисаним операцијама Фронтекса које се спроводе на заједничкој граници, као што је граница са Грчком, размену информација, као и учешће Македоније као посматрача на релевантним седницама и састанцима Мреже за анализу ризика Фронтекса (FRAN) итд.

У фебруару 2023 године, Парламент Републике Северне Македоније усвојио је Закон о ратификацији Споразума између Републике Северне Македоније и Европске уније о оперативним активностима које спроводи Европска агенција за граничну и обалску стражу (FRONTEx) у Републици Северној Македонији. Ратификација Споразума о Фронтексу, који је потписан између Европске уније и Републике Северне Македоније, израз је заједничке посвећености дефинисању трајних решења у суочавању са илегалним миграцијама и прекограничним криминалом, уз поштовање људских права и демократских принципа као основних принципа на којима се заснива међусобна сарадња. Спровођење овог споразума допринеће ефикасном управљању и решавању миграционих изазова и потенцијалних будућих претњи, а самим тим и решавању тешког криминала са прекограничном димензијом. Споразум регулише сва питања неопходна за распоређивање тимова за управљање границама из сталног корпуса Европске граничне и обалске страже на територији Републике Северне Македоније, при чему чланови тима могу да врше извршна овлашћења, а сарадња се заснива на принципима партнерства и међусобног поштовања, при чему се за сваку оперативну активност договара оперативни план између Агенције и Републике Северне Македоније.

ПЕРСПЕКТИВА И ЗАКЛУЧАК

Даљи развој може бити мотивисан пре свега изазовом борбе против криминала. У том погледу, мање је потребно усвајање додатних законских аката, а више боље спровођење постојећих инструмената у свим земљама чланицама. На краћи и средњи рок, Европска комисија, у својој Зеленој књизи о кривичном поступку, усмерава своје законодавне активности на пуну реализацију принципа узајамног признавања и стварање процедуралних гаранција за свеобухватно обезбеђивање основних права везаних за правосуђе. У том контексту, постоје конкретне иницијативе комисије, као што је предлог оквирне одлуке о европском налогу за прикупљање доказа, што ће значајно поједноставити прикупљање доказа у другим земљама чланицама.

Међутим, упркос својој историји, постоје јаки докази да је транснационални криминал данас распрострањенији и представља озбиљну претњу него икада раније, али и озбиљан изазов за државе у борби да га сузбију. Ту међународна полицијска сарадња долази до изражаја као кључни алат земаља против транснационалног криминала. Кључни елементи међувладине сарадње су: билатерализам, законитост, ефикасност и доследност, који у овом конкретном случају доприносе успешној међународној полицијској сарадњи. Међутим, неопходно је превазићи разлике, компромисе, међународне стратегије, сузбијање непријатељстава и ривалстава између држава, као и интензивнији билатерални или мултилатерални приступ и комуникацију политичара ка изградњи ефикасне међународне полицијске сарадње, и нагласити њен значај и потребу. Сарадња је начин друштвене организације који омогућава државама са заједничким интересима да раде заједно на решавању проблема и постизању заједничког циља. Неопходан је одређени степен поверења и разумевања (Toupictionnaire 2021).

Можемо закључити да је сарадња између земаља несумњиво неопходна у борби против криминала. Република Северна Македонија и друге земље Западног Балкана које су започеле процес постајања пуноправним чланицама Европске уније свим снагама теже да што пре постану део европске породице. Европске интеграције, које, поред осталих позитивних ствари које са собом доносе, несумњиво доприносе бољем и ефикаснијем рату против криминала, због начина на који се тај рат спроводи у оквиру земаља – чланица и идеја које се планирају да тај рат развијају у будућности. Као и до сада, тако и у будућности, Република Северна Македонија вредно ради на плану да постане пуноправни члан Европске уније, а у међувремену ће што више сарађивати са свим европским институцијама са циљем да борба против криминала буде што успешнија. Македонија је посвећена овом заједничком циљу и македонска полиција ради раме уз раме са партнерским службама у региону, Европи и шире, доприносећи разменом информација, учествујући у заједничким акцијама и заједничким анализама. Тиме јачамо сопствену безбедност, али и потврђујемо улогу државе као поузданог и кредибилног партнера на међународној сцени.

РЕФЕРЕНЦЕ:

- Brown E. Stephen, Esbense Finn-AAge & Geis, G. (2013). *Criminology explaining Crime and Its Context* (eight edition), Elsevier, DeKeseredy S.
- Verner Vajdenfeld, Wolfgang Vesels, Prirucnik evropske integracije
- DeKeseredy S. Walter (2011). *Contemporary Critical Criminology*, Routledge.
- Закон за меѓународна соработка во кривичната материја, “Службен весник на Република Северна Македонија”, бр.77 од 6.4.2021 година
- Ignatovic, Dj. (2008). *Kriminologija*, Pravni Fakultet Universiteta u Beogradu
- Ignjatovik, G. (2012). *Kriminologija*, Pravni Fakultet Universiteta u Beogradu..
- Jupp, V. (1989). *Kriminologija*, Pravni fakultet, Univerziteta u Beograd.
- Конвенција о спровођењу Сенгенског уговора
- Peter Kristijan Miler Graf, Fridman Kajner, “Evropa od A do Š”
- Routledge Lomell, Mork Heidi. (2010). *Methods of Criminological Research*
- Rauchs, G. & Koenig,DJ, Europol, in DJ Koenig&DK Das (Eds.), *International police cooperation*, Lexington Books, Newe York, USA, pp. 43-62.
- Рајковчески, Раде. (2025). Меѓународна соработка помеѓу полициските организации.
- Симић, Б, Никач, Ж. (2010). Улога и место Европе у меѓународној полицијској сарадњи. *Наука, безбедност, полиција*, 15(2), стр. 61-70
- Споразум са Европском унијом из Амстердама
- Shoham, G. Shlomo, Knepper, P. & Kett, M., eds.. *The politics of Numbers Crime Statistics as a Source of Knowledge and a Toll of Governance*, *International Handbook of Criminology*, CRS Press, 117- 152.
- www.moi.gov.mk
- www.sep.gov.mk
- <https://mvr.gov.mk/mk-MK/analizi-i-statistiki/zbirna-analiza>

ДИНАМИКА ПРЕСТУПНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ СЕВЕРНОЙ МАКЕДОНИИ В ПЕРИОД 2014–2024 ГОДОВ И ЗНАЧЕНИЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ В БОРЬБЕ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ

Аннотация: В последние годы борьба, то есть выявление и раскрытие случаев совершения уголовных преступлений в Республике Северной Македонии, является одним из главных приоритетов её деятельности. Независимо от того, шла ли речь о выявлении организованной преступной деятельности отдельных лиц или преступных групп на национальном и международном уровне, при усилении международного сотрудничества цели действий всегда оставались неизменными: строгая, эффективная и неселективная репрессия всех форм преступности.

Цель данной работы заключается в анализе преступности в Республике Северной Македонии в период 2014–2024 годов и в подчёркивании значения европейской интеграции в борьбе с преступностью.

Безусловно, международное сотрудничество оказалось более чем полезным в раскрытии этих случаев, что занимает особое место в деятельности македонской полиции как одно из стратегических направлений функционирования Министерства внутренних дел. Учитывая, что не только глобальные тенденции, но и постоянная трансформация транснациональной преступной деятельности в сфере организованной преступности требуют от всех большего единства, организованности, координации и сотрудничества в интересах граждан и государств, принимая во внимание важность этого вопроса и тот факт, что мир уделяет ему большое внимание, данная работа предложит ориентиры для переноса лучших мировых практик, связанных с сотрудничеством в борьбе с преступностью, а также подчеркнёт значение европейской интеграции и совместной координации и сотрудничества, направленных на снижение уровня преступности.

Ключевые слова: преступность, европейская интеграция, сотрудничество, полиция, международное сотрудничество.

CRIME TRENDS IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA IN THE PERIOD 2014–2024 AND THE SIGNIFICANCE OF EUROPEAN INTEGRATION IN THE FIGHT AGAINST CRIME

Abstract: In recent years, the fight against, that is, the detection and clearance of criminal offenses in the Republic of North Macedonia, has been one of the main priorities of its activities. Regardless of whether it concerned the detection of organized criminal activities by individuals or criminal groups at the national or international level, with the intensification of international cooperation, the objectives of these actions have always remained the same: rigorous, effective, and non-selective repression of all forms of crime.

The aim of this paper is to provide an analysis of crime in the Republic of North Macedonia in the period 2014–2024 and to highlight the importance of European integration in the fight against crime.

International cooperation has, of course, proven more than useful in solving these cases, which holds a special place in the activities of the Macedonian police as one of the strategic directions in the functioning of the Ministry of the Interior. Considering that not only global trends, but also the constant transformation of transnational criminal activities in the field of organized crime, require greater unity, organization, coordination, and cooperation from all actors in the interest of citizens and states, and given the importance of this issue and the fact that the world devotes considerable attention to it, this paper will offer guidelines for the transfer of best global practices related to cooperation in the fight against crime, and emphasize the importance of European integration, joint coordination, and cooperation aimed at reducing crime.

Keywords: crime, European integration, cooperation, police, international cooperation.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ И МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ КОММУНАЛЬНЫМИ ХИМИЧЕСКИМИ ОТХОДАМИ

Доц. Елена Приорова

Доцент на Факультете цифровых технологий и химического инжиниринга
Российского химико-технологического университета им. Д.И. Менделеева,
Москва, Российская Федерация.
priorova.e.m@muctr.ru.

Доц. Наталья Бобкова

Санкт-Петербургский государственный морской технический университет

Аннотация: Коммунальные отходы являются одним из наиболее интенсивных источников загрязнения водоемов, почвы и воздуха, что в свою очередь приводит к разрушению экосистем и создает опасность для живых организмов и здоровья людей. Это связано, с одной стороны, содержанием в большинстве отходов высокой концентрации химических токсичных веществ, с другой стороны – отсутствием единого подхода относительно безопасного метода управления отходами. Целью работы является обоснование эффективного безопасного управления коммунальными химическими отходами. В качестве исследуемых в работе химических отходов выбраны пластиковые отходы, которые занимают первое место по стоимости и скорости накопления среди коммунальных отходов. Рассматриваются нормативные правовые акты в сфере обращения с твердыми коммунальными отходами и современные методы их управления и утилизации. В целях изучения методов управления и утилизации коммунальных химических отходов был проведен сравнительный метод, методы синтеза и дедукции, классификация, а также математическое моделирование. Обобщены основные аспекты проблемы безопасного управления коммунальными химическими отходами, приводятся рекомендации по выбору инновационных методов безопасного управления и утилизации пластиковых отходов. Разработана математическая модель управления и утилизации, учитывающая логистические издержки. Описаны способы утилизации пластиковых отходов, которые позволяет формировать более эффективную экологическую и экономическую политику, стимулируя переработку и уменьшая захоронение и вредные выбросы.

Ключевые слова: управление отходами, экологическая безопасность, химические отходы, пластик, модель, логистические издержки.

ВВЕДЕНИЕ

Проблема экологической безопасности, связанная с управлением коммунальными отходами, является ключевой для устойчивого развития общества. Объемы твёрдых коммунальных отходов (ТКО) стремительно растут, а нехватка эффективного контроля и низкий уровень экологической культуры создают обширные свалки. Это ухудшает экологию, нарушает безопасность и здоровье людей. Свалки и полигоны занимают значительные участки продуктивной земли, становятся источниками загрязнения и вызывают техногенные аномалии. (Евсеева et al., 2024). В составе свалочных грунтов содержатся повышенные концентрации тяжелых металлов, мышьяка, ртути, минеральных форм азота, стойких органических загрязнителей и иных токсичных элементов. Свалки, особенно несанкционированные, выступают в качестве зон распространения загрязняющих веществ, оказывающих влияние на все компоненты окружающей среды, включая атмосферу, гидросферу, литосферу, почвенный покров и биосферу (Тарасова, 2024 :13).

Острой проблемой охраны окружающей среды является наличие в ТКО большого числа химических отходов. Химические вещества широко используются в промышленности, медицине, сельском хозяйстве и быту, но их применение приводит к образованию опасных отходов. Несоблюдение правил обращения и утилизации таких отходов наносит вред экологии и здоровью людей. Основную нагрузку создают коммунальные отходы из пластика и синтетических материалов, которые применяются повсеместно. Однако столь разнообразное потребление становится причиной большого количества отходов, что связано с коротким сроком эксплуатации многих изделий из пластика, так как около 40% некоторых изделий используются менее одного месяца (John et al., 2018 :181). Значительная часть пластиковых отходов не подвергается переработке, а лишь накапливается и утилизируется путем захоронения, создавая серьезную угрозу экологической безопасности, поскольку полимеры обладают высокой устойчивостью к процессам разложения, а оценочные сроки полного разложения полимерных материалов достигают от ста до тысячи лет (Паситов & Теслюк, 2019 :190).

Согласно данным, приведенным в докладе Earth Action в 2025 году объем пластиковых отходов составил 225 млн, на 5 млн тонн больше, чем в 2024 году. Почти треть (31,9%) будет неправильно утилизирована в конце своего срока службы, в результате чего в природе останется 72 млн тонн пластика.

Ситуацию в России можно оценить как неудовлетворительную. Страна заметно отстает от западных стран в решении этой проблемы, занимая третье место по объему пластиковых отходов, которые, скорее всего, останутся неутилизованными в будущем. Согласно отчету в России около 3,1 миллиона тонн пластика останется не переработанным и не будет захоронено на полигонах (Earth Action, 2025).

Нормативно-правовая база Российской Федерации, регулирующая порядок обращения с отходами, является важной частью экологической политики страны. Она включает около 200 федеральных актов и порядка 180 документов, разработанных федеральными органами исполнительной власти. К основным федеральным актам относятся: Федеральный закон от 24 июня 1998 г. № 89-ФЗ «Об отходах производства и потребления» (с изменениями и дополнениями); Федеральный закон от 10.01.2002 № 7-ФЗ «Об охране окружающей среды», который определяет нормативы образования и лимиты размещения отходов, запрещает их сброс в воды, недра и почву, передает органы местного самоуправления полномочия по сбору, вывозу, утилизации и переработке мусора; Федеральный закон от 30.03.1999 № 52-ФЗ «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения» устанавливает требования к хранению, транспортировке, обезвреживанию, утилизации и захоронению отходов. Перечень законов не исчерпывающий, регулирование поддерживается подзаконными актами, ведомственными документами и стандартами ГОСТ.

С 1 января 2019 года по всей России начала действовать так называемая мусорная реформа. Она была закреплена Федеральным законом «О внесении изменений в Федеральный закон «Об отходах производства и потребления» и отдельные законодательные акты Российской Федерации» от 31 декабря 2017 года № 503-ФЗ (Федеральный закон «Об отходах производства и потребления», *Официальный интернет-портал правовой информации*, 2017). Реформа изменила систему управления отходами: вместо простого вывоза мусора на полигоны теперь за сбор и утилизацию отвечают региональные операторы. Однако за последние годы ситуация лишь ухудшилась. Проблемы заключаются в слабой инфраструктуре, преобладающем захоронении отходов на полигонах, нелегальных свалках, низкой экологической осведомленность населения и недостатком образовательных инициатив. Избранные операторы не справляются из-за нехватки оборудования, технологий и кадров. (*Журнал «Твердые бытовые отходы»* (2025, 9 июня)).

С 1 сентября 2025 года начали действовать новые правила, направленные на усиление контроля за обращением с отходами (Постановление Правительства Российской Федерации, *Официальный интернет-портал правовой информации*, 2025). Одним из основных

изменений станет введение единой системы цветовой маркировки для контейнеров, в городах начнут работать специализированные пункты приема вторсырья и фандоматы, что позволит организовать более структурированный сбор отходов и предоставит экономические выгодные стимулы для граждан. Реформа также предполагает усиление контроля над деятельностью региональных операторов, отвечающих за вывоз мусора. Успех этой реформы возможен только при согласованной работе всех участников. (Green City (2025)).

Целью работы является обоснование эффективного безопасного управления коммунальными химическими отходами. В качестве объекта исследования выбраны пластиковые отходы, которые являются лидерами среди химических коммунальных отходов по скорости накопления. Предметом исследования являются особенности современных безопасных процессов и технологий управления пластиковыми отходами. Статья включает в себя методическую часть, исследование методов управления пластиковыми отходами, математическую модель, результаты и обсуждение, выводы и заключение.

МЕТОДОЛОГИЯ

Основным методом исследования в данной работе был выбран сравнительный метод, который позволяет наилучшим способом изучить методы управления пластиковых отходов. Дополнительно в процессе исследования применялись такие подходы, как методы синтеза и дедукции, классификация, а также математическое моделирование.

Сравнительный метод применялся для сопоставления различных подходов к управлению пластиковыми отходами с целью выявления наиболее оптимальных решений. Это позволило выделить сильные и слабые стороны каждого изучаемого метода, а также определить наиболее приемлемые стратегии их внедрения.

Метод синтеза обеспечил структурирование информации о процессе выбора подходящих методов управления пластиковыми отходами с использованием критериев и подкритериев, что дало возможность представить взаимосвязь между ключевыми элементами предмета изучения.

Дедукция применялась для анализа методов управления пластиковыми отходами, прослеживания их положительных и отрицательных аспектов. Таким образом, переход от общих положений к конкретным выводам позволил обобщить результаты и определить направления дальнейшего совершенствования.

Метод классификации послужил инструментом систематизации знаний: компоненты изучаемой области были распределены на категории в зависимости от общих признаков и характеристик, что упорядочило пре-

доставление ключевых аспектов каждого из наиболее распространенных методов управления пластиковыми отходами.

Математическая модель управления потоками по этапам управления пластиковыми отходами позволяет дополнительно использовать фактические данные для получения полезной информации в обращении коммунальными отходами.

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ ПЛАСТИКОВЫМИ ОТХОДАМИ

Управление отходами представляет систему, которая включает в себя комплекс методов, стратегий и технологий и охватывает следующие этапы: образование, сбор, сортировка, хранение, транспортировку от точки источника до конечного места обработки и утилизацию (обезвреживание / переработка / захоронение / мусоросжигательная установка). В целом, система управления отходами направлена на сокращение объемов отходов, сокращения экологического риска и степени неблагоприятных последствий для здоровья людей, предотвращение разрушения природных территорий, пригодных для жизни. Анализ последних исследований и публикаций позволил выявить ряд современных моделей управления пластиковыми коммунальными отходами.

Приоритетной задачей в последние годы становится создание эффективной управленческой модели, основанной на системном и процессном подходах. Формирование данной модели управления системой обращения с ТКО проходит через четыре основных этапа: определение цели управления твердыми коммунальными отходами; разработка структурно-функциональной модели управления, предполагающей распределение задач, функций, полномочий и ответственности между подсистемами, а также выделение ключевых бизнес-процессов; формулирование принципов функционирования системы; обоснование критериев эффективности и ограничений системы, включая подсистемы, с учетом показателей, отражающих результативность управления системой ТКО (Соколова et al., 2019 :134).

Данная модель имеет ряд преимуществ, таких как: целостное видение; модель помогает понять, как изменения в одной части системы влияют на другие, что важно для решения сложных задач; гибкость в решении нестандартных задач; повышение эффективности, сокращая время и затраты; улучшение горизонтальных связей. Однако следует отметить ряд недостатков данной модели: сложность для практического применения; необходимость длительного времени и больших ресурсов для изучения всех элементов и их взаимодействия; возможное сопротивление изменениям со стороны подсистем; отсутствие ресу-

рсов, необходимых для реальной работы по построению модели.

Еще одна современная модель, широко используемая во многих европейских странах – модель безопасного управления пластиковыми отходами, которая основана на интеграции принципов устойчивого развития, внедрении бизнес-моделей замкнутого цикла, а также реализации стратегий минимизации отходов, их повторного применения и переработки. В рамках этой модели устойчивость системы управления отходами оценивается с учетом пяти основополагающих аспектов: социального, экономического, экологического, технического и институционального. Эти составляющие объединяются в так называемый пятимерный подход, обеспечивающий устойчивое развитие (Pambudi et al., 2025).

К преимуществам данной модели относятся: обеспечение всестороннего охвата проблемы, учитывая не только экологические, но и социально-экономические факторы; способность к созданию устойчивых систем управления отходами, способных работать в долгосрочной перспективе; внедрение новых технологий и бизнес-моделей. Но данная модель также имеет ряд недостатков, таких как: сложность реализации, высокие первоначальные инвестиции, сложность в отслеживании и оценке прогресса по всем пяти составляющим.

Экономика замкнутого цикла, или цикличная экономика – это модель производства и потребления, основанная на возобновлении ресурсов. Её принципы включают использование возобновляемой энергии, отсутствие отходов через замкнутые циклы производства, продление срока службы товаров благодаря модернизации, повторному использованию и др. В отличие от линейной экономики с подходом «создать, использовать, выбросить», цикличная экономика объединяет экономику и экологию. Её задачи: рациональное использование ресурсов, устойчивый цикл производства, поддержание экономического роста и развитие других отраслей, включая восполнение природных запасов и создание рабочих мест. Ключом к переходу на эту модель является четвёртая промышленная революция (индустрия 4.0) (Интернет-портал «Neftegaz.RU»).

Циклическая экономика уменьшает использование природных ресурсов и отходов благодаря повторному применению пластиковых материалов. Этот подход сохраняет ресурсы, снижает энергозатраты, выбросы парниковых газов и отходы производства. Также циркулярные бизнес-модели стимулируют инновации, создавая экологически устойчивые решения.

Однако переход к такой модели требует больших инвестиций в инфраструктуру и технологий, что особенно затрудняет положение малого и среднего бизнеса. Дополнительная проблема – сложность переработки загрязненных пластиковых отходов, ухудшающих качество вторичного сырья и увеличивающих затраты на обработку. Эти факторы

существенно замедляют процесс глобального перехода к модели циркулярной экономики (Ишин et al., 2024 :144).

Одной из эффективных систем управления отходами последнего десятилетия является управление пластиковыми твердыми отходами в соответствии с принципами безотходного управления (Zero Waste). Данная система направлена на создание 0% отходов, а не на 100% переработку отходов. Для реализации с нулевыми отходами важно разработать три ключевых стратегических направления: устойчивое производство на основе продуманного проектирования и управления продукцией, ответственное и совместное потребление природных ресурсов, а также концепция «Zero Waste» через эффективное сохранение ресурсов. Однако устойчивость модели «Zero Waste» во многом определяется сортировкой и разделением пластиковых отходов на месте их образования, что также включает последующий отдельный сбор этих компонентов. Такая сортировка и отдельный сбор позволяют максимально эффективно использовать ресурсы в замкнутом цикле. Дополнительным преимуществом этого подхода становится снижение потерь качества перерабатываемых материалов и минимизация выбросов за счет оптимизации логистических процессов, включая маршруты транспортировки (Apaydin et al., 2023).

Аргументами в пользу внедрения концепции «Zero Waste» в управлении пластиковыми ТКО являются: экологическая безопасность: значительное снижение загрязнения воздуха, воды и почвы; экономия ресурсов: снижаются затраты на сырье и утилизацию; репутационные преимущества: рост доверия со стороны общества, регулирующих органов.

Переход к концепции Zero Waste сталкивается с рядом препятствий, которые можно разделить на рыночные, культурные и нормативные. Среди рыночных барьеров выделяется низкое качество вторичного сырья, вызванное недостаточной подготовкой и сортировкой пластиковых отходов, что приводит к увеличению затрат для производителей. Кроме того, рынок пока не предоставляет достаточного выбора экологических альтернатив, что затрудняет уменьшение объема образующихся отходов. Культурные барьеры связаны с нехваткой знаний у населения о правильной сортировке и подготовке пластиковых отходов для их отдельного сбора. Нормативные барьеры обусловлены в фокусировании законодательства на переработке и захоронении, а не на предотвращении образования пластиковых отходов и слабом стимулировании создания инфраструктуры для отдельного сбора ТКО (Лебедева, 2022 :173).

Перспективной моделью управления пластиковыми ТКО можно считать цифровую трансформацию управления отходами, которая выступает мощным и необходимым инструментом в управлении плас-

тиковыми отходами. Это позволяет сосредотачиваются на внедрении технологий, которые способны существенно повысить эффективность процессов. Среди таких инноваций можно выделить «умные» мусорные баки, полуавтономные грузовики, работающие по запросу, а также системы на базе искусственного интеллекта (ИИ) для распознавания материалов и автоматизации с помощью роботов. За последние годы благодаря цифровым технологиям стали доступны новые подходы к управлению отходами. Например, распознавание изображений и машинный анализ данных используются для оптимизации обработки мусора, а встроенные датчики в бункерах позволяют проводить разделение отходов непосредственно на месте их сбора (Куценко et al., 2023 :70).

Сегодня развитие технологий искусственного интеллекта открывает возможности для более эффективных и экономически целесообразных решений. Искусственный интеллект представляет собой технологию с огромным потенциалом, часть которого остается не реализованной. Сегодня AI-технологии уже активно внедряются в различные отрасли, включая управление твердыми коммунальными отходами. Применение технологий искусственного интеллекта открывает широкие возможности для автоматизации процессов сортировки отходов, прогнозирования объемов, образующихся мусора и оптимизации логистики их транспортировки. Внедрение AI-технологии при автоматизированной сортировке способствует повышению качества перерабатываемых твердых отходов, включая неорганическую составляющую, позволяет добиться более точного разделения материалов, что способствует сокращению затрат и повышению общей эффективности производственных процессов. Это достигается посредством увеличения скорости и точности обработки, обеспечения высокого уровня безопасности, а также благодаря использованию экономически эффективных решений (Башкатов et al., 2025). Кроме того, ИИ позволяющих снизить энергопотребление и выбросы загрязняющих веществ.

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ ПОТОКАМИ ПЛАСТИКОВЫХ ОТХОДОВ

281

Важную роль для развития отрасли управления химическими твердыми коммунальными отходами играют математические модели. При планировании и эксплуатации процессов устойчивого интегрированного управления отходами моделирование, многокритериальные подходы, многокритериальный анализ решений и искусственный интеллект широко используются в удобном для пользователя формате, который может

помочь принимать решения при комплексном управлении пластиковыми отходами.

Далее приведем пример описания динамической математической модели управления потоками пластиковых отходов по этапам их жизненного цикла, использующей систему дифференциальных уравнений, с учетом современных технологий (искусственный интеллект (ИИ) для сортировки отходов) и экономических факторов (логистические издержки).

Основные этапы жизненного цикла пластиковых отходов:

1. Сбор (Q_1) – сбор пластиковых отходов у населения/предприятий.
2. Сортировка (Q_2) – автоматизированная сортировка (в т.ч. с ИИ).
3. Первичная обработка (Q_3) – мойка, измельчение и подготовка.
4. Переработка (Q_4) – рециклинг, вторичное использование, энергоутилизация.
5. Захоронение/оставшиеся отходы (Q_5) – на полигоне (неперерабатываемые полимеры, которые либо технически сложно, либо экономически невыгодно перерабатывать).
6. Логистика (C) – затраты на транспортировку между этапами. Логистическая составляющая, включающая сбор, транспортировку отходов и готовой продукции, играет значимую роль в процессе утилизации отходов.

Переменные величины, входящие в математическую модель:

- $Q_1(t)$ – масса пластиковой упаковки, собираемой в момент времени t .
- $Q_2(t)$ – масса отсортированного пластика.
- $Q_3(t)$ – масса обработанного пластика, пригодного к переработке.
- $Q_4(t)$ – масса переработанного/вернувшегося во вторичный оборот пластика.
- $Q_5(t)$ – масса вывезенного на полигон или сожженного пластика.
- $C(t)$ – общие логистические издержки на каждом этапе в момент времени t .
- $\eta_{\text{ИИ}}(t)$ – эффективность сортировки с применением искусственного интеллекта ($0 < \eta_{\text{ИИ}} \leq 1$).
- $\alpha, \beta, \gamma, \delta$ – коэффициенты перехода между этапами (эффективность процессов).

Структура системы дифференциальных уравнений по этапам их жизненного цикла приведена на следующей схеме:

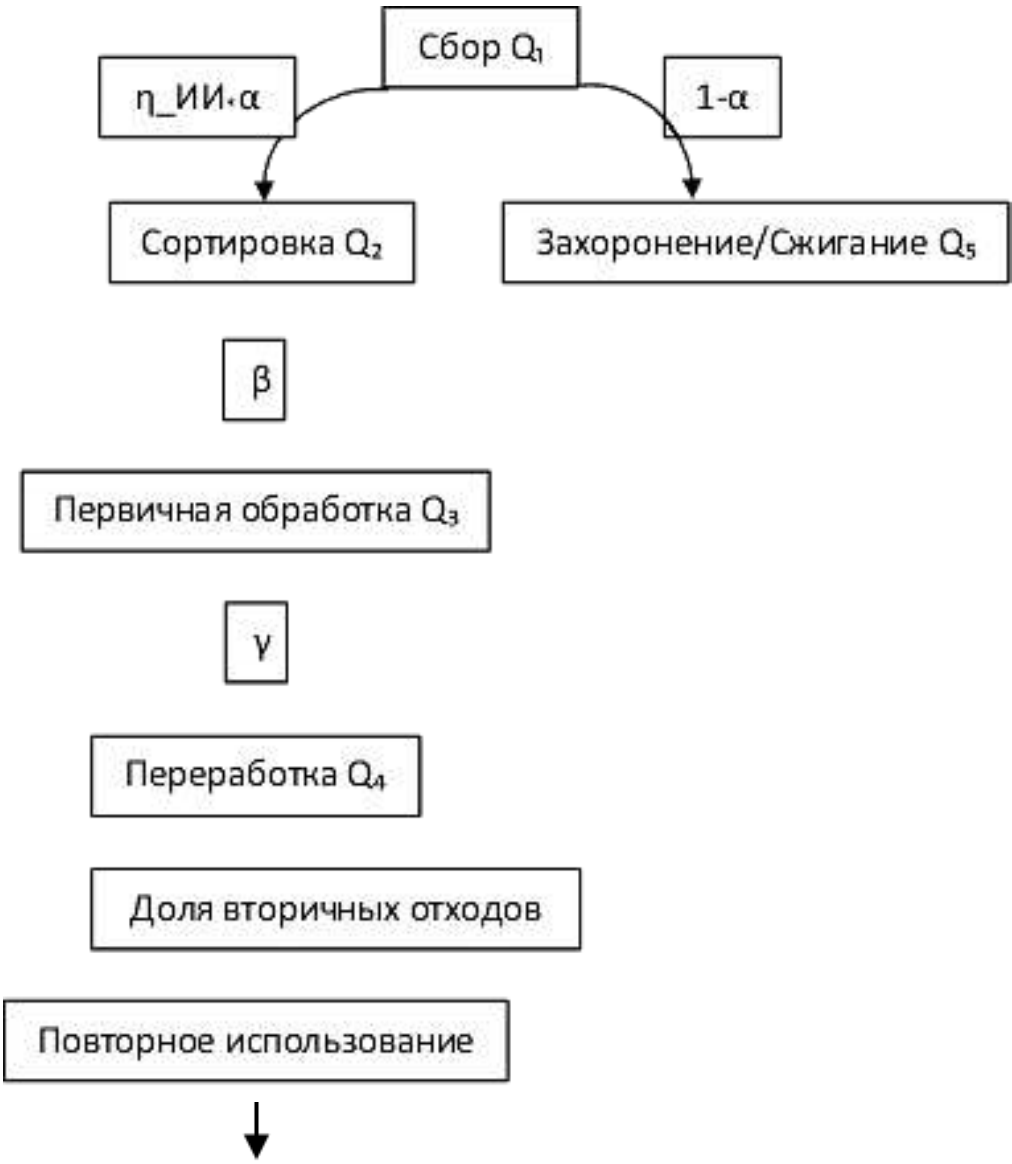

Рисунок 1: Структура системы дифференциальных уравнений

Уравнения перехода между этапами жизненного цикла пластиковых отходов:

1. Сбор пластиковых отходов:

$$\frac{dQ_1}{dt} = S(t) - \alpha \times Q_1(t), \quad [1]$$

где $S(t)$ — темп поступления новых пластиковых упаковок.

2. Сортировка отходов с ИИ:

$$\frac{dQ_2}{dt} = \alpha \times \eta_{\text{ИИ}}(t) \times Q_1(t) - \beta \times Q_2(t) \quad [2]$$

3. Первичная обработка (подготовка к переработке полимерных отходов):

$$\frac{dQ_3}{dt} = \beta \times Q_2(t) - \gamma \times Q_3(t) \quad [3]$$

4. Переработка полимерных отходов:

$$\frac{dQ_4}{dt} = \gamma \times Q_3(t) - \delta \times Q_4(t) \quad [4]$$

5. Захоронение/оставшиеся отходы:

$$\frac{dQ_5}{dt} = (1 - \alpha) \times Q_1(t) + (1 - \eta_{\text{ИИ}}) \times \alpha \times Q_1(t) + (1 - \beta) \times Q_2(t) + (1 - \gamma) \times Q_3(t) + (1 - \delta) \times Q_4(t) \quad [5]$$

6. Логистические издержки:

$$C(t) = c_1 \times Q_1(t) + c_2 \times Q_2(t) + c_3 \times Q_3(t) + c_4 \times Q_4(t), \quad [6]$$

где c_1, c_2, c_3, c_4 — затраты на каждом этапе (транспортировка, обработка и т.д.).

Особенности применения ИИ ($\eta_{\text{ИИ}}$):

$\eta_{\text{ИИ}}(t)$ зависит от эффективности ИИ-сортировки. Рост внедрения повышает α и β , снижает долю отходов, уходящих на полигон.

При совершенствовании ИИ параметры α, β будут увеличиваться с течением времени:

$$\alpha(t) = \alpha_0 + \Delta\alpha \cdot f_{\text{ИИ}}(t), \quad [7]$$

где $f_{\text{ИИ}}(t)$ описывает динамику проникновения ИИ.

Функция $C(t)$ позволяет искать наиболее экономичные сценарии логистики (минимизировать C), что позволяет оптимизировать затраты. Модель может быть использована для определения оптимальных вариантов утилизации отходов. Также ее можно дополнить функцией вторичного цикла: часть Q_4 возвращается в Q_1 в виде новой упаковки из переработанного пластика. В этом случае добавленные параметры позволят применять численное моделирование и оптимизацию для нахождения точек максимальной экологической и экономической эффективности с учетом обратной связи (вторичный цикл) и реальных практических ограничений.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Увеличение объемов и усложнение состава твердых коммунальных отходов заставило человечество осознать важность управления потоками отходов. Актуальной экологической проблемой является высокая концентрация химических отходов в составе ТКО. Нарушение правил обращения с такими отходами и их неправильная утилизация наносят существенный ущерб окружающей среде и здоровью человека. Основную угрозу представляют коммунальные отходы, содержащие пластик. Любые улучшения в сфере управления отходами опережают рост производства пластика, а использование вторичной переработки для решения кризиса не всегда является эффективным.

В работе был проведен сравнительный анализ современным методов управления пластиковыми ТКО, описанных в российских и зарубежных исследованиях. Проведено сравнение методов, выявлены их преимущества и недостатки.

Так, в большинстве российских исследований основной акцент сделан на разработке управленческих и организационно-административных моделей управления ТКО, которые базируются на применении организационных и регламентирующих взаимоотношений между участниками процессов управления отходами. Однако эти модели имеют определенные трудности в реализации и требуют значительный объем начальных инвестиций и сложности с мониторингом и оценкой прогресса.

Многие современные исследования управления отходами базируются на концепции замкнутого цикла и устойчивого развития. Этот подход к альтернативной экономике объединяет разнообразные научные дисциплины, охватывающие экономические, социальные, технологические и экологические аспекты управления хозяйственными процессами. Главная цель экономики замкнутого цикла заключается в том, чтобы обеспечить природным ресурсам, используемым в производстве,

неограниченный срок службы. Это достигается через повторное использование пластиковых отходов, образующихся в процессе производства, а также переработку продуктов после их перехода в разряд отходов. Однако недостаток системного подхода в реализации данной концепции создает негативные последствия как для окружающей среды, так и для здоровья человека (Поздеев & Астраханцева, 2022), а переход на такую модель требует значительных вложений в инфраструктуру и технологии.

Большую популярность на фоне проблемы управления пластиковыми ТКО в исследованиях приобрела концепция «Zero Waste», основанная на главной идее – предотвращении попадания отходов в окружающую среду. В химической промышленности – это стратегия организации производства таким образом, чтобы полностью исключить или максимально сократить образование отходов на всех стадиях жизненного цикла продукции: от проектирования и производства до потребления и утилизации. Ее цель – минимизация негативного воздействия на окружающую среду и рациональное использование ресурсов. Однако, модель Zero Waste сталкивается с рядом существенных недостатков и барьеров применительно к обращению с пластиковыми отходами, а полное исключение пластиковых отходов в современном мире практически недостижимо.

В результате анализа был сделан вывод, что наиболее перспективным современным методом является цифровая трансформация управления отходами, которую можно рассматривать как значительный инструмент, оказывающий заметное влияние на процесс управления пластиковыми отходами. Она открывает возможности для активного внедрения передовых технологий, способных значительно повысить эффективность всех этапов обращения с отходами. Особенно стоит выделить применение искусственного интеллекта, который представляет собой технологию с колоссальным потенциалом. AI не только улучшает процессы раздельного сбора, сортировки и переработки, но и создает новые перспективы для оптимизации всей системы обращения с отходами, делая ее более экологичной и устойчивой.

Тем не менее, интеграция ИИ в сферу переработки сталкивается с рядом существенных ограничений. К ключевым барьерам можно отнести недостаточное финансирование, низкий уровень цифровой трансформации инфраструктуры и нехватку специалистов с высокой квалификацией. В дополнение к этому, важно учитывать возможное сопротивление со стороны традиционных участников рынка, которые могут быть недостаточно подготовлены или заинтересованы в адаптации к подобным инновациям (Финуниверситет (2025, 4 июня)). Математические модели играют ключевую роль в развитии сферы управления твердыми коммунальными отходами. В процессе проекти-

рования и эксплуатации систем устойчивого интегрированного управления отходами активно применяются методы моделирования с использованием искусственного интеллекта. Эти инструменты способствуют более обоснованному принятию решений в рамках комплексного управления пластиковыми отходами.

В работе рассмотрен пример динамической математической модели управления потоками пластиковых отходов на различных этапах их жизненного цикла. Данная модель основана на системе дифференциальных уравнений и учитывает современные технологии, такие как использование искусственного интеллекта для сортировки отходов, а также экономические аспекты, включая затраты на логистику. Данная модель может быть применена для выявления наиболее эффективных стратегий утилизации отходов. Для создания комплексной модели управления отходами требуется обширная экспертиза и тщательный анализ всех этапов их обращения. Это включает изучение характеристик и свойств пластиковых отходов, оценку технологий переработки и утилизации, а также учет экономических и энергетических издержек. Для решения подобных задач необходимо привлечение программного комплекса, что требует разработки соответствующих алгоритмов и методов расчетов для создания специализированного программного обеспечения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В настоящее время чётко осознаётся важность управления твердыми коммунальными отходами. Решение вопросов, связанных с утилизацией пластиковых и синтетических отходов, интеграцией вторичных материальных ресурсов в экономический оборот, созданием ресурсной базы на основе переработанного сырья, а также развитием прибыльных направлений в области управления отходами, приобретает всё большую актуальность на глобальном уровне. Эти проблемы имеют не только экономическое, но и отчётливо выраженное социальное и экологическое значение, что подчёркивает их комплексный характер и необходимость системного подхода.

Проведённые исследования выявил, что проблема утилизации отходов имеет сложный и многогранный характер, а математические модели, используемые в данной области, обладают выраженной предметной спецификой. В зависимости от доступности исходных данных, формулируемых предположений, сложности и неоднородности системы управления отходами применяется широкий спектр моделей и методов. При этом опыт применения математического моделирования для управления системами управления отходами в России остаётся недостаточно развитым по сравнению с мировыми тенденциями. Это во

многим обусловлено отсутствием в стране полноценной индустрии переработки отходов как на национальном уровне, так и в отдельных регионах.

Представленная в работе динамическая математическая модель управления потоками пластиковых отходов, основанная на этапах их жизненного цикла, позволяет создать целостный подход к оптимизации управления потоками пластиковых твердых коммунальных отходов.

ЛИТЕРАТУРА

- Apaydin, Ö., & Akçay Han, G. S. (2023). Analysis of municipal solid waste collection methods focusing on zero-waste management using an analytical hierarchy process. *Sustainability*, 15(17), 13184. <https://doi.org/10.3390/su151713184>.
- Green City (2025). Мусорная реформа России в 2025: проблемы и перспективы. Дата загрузки: 09.01.2026. <https://greencitymsk.ru/musornaia-reforma-2025>.
- Hahladakis, J. N., Velis, C. A., Weber, R., Iacovidou, E., & Purnell, P. (2018). An overview of chemical additives present in plastics: Migration, release, fate and environmental impact during their use, disposal and recycling. *Journal of hazardous materials*, 344, 179-199. <https://doi.org/10.1016/j.jhazmat.2017.10.014>.
- Pambudi, N. F., Samarakoon, S. S. M., Simatupang, T. M., Ratnayake, R. C., & Mulyono, N. B. (2025). Risk management for the circular economy business model sustainability of reduce, reuse, and recycling in plastic waste management. *Discover Sustainability*, 6(1), 1330. <https://doi.org/10.1007/s43621-025-02134-4>.
- Earth Action (2025). Plastic Overshoot Day – Report 2025, Дата загрузки: 15.01.2025. https://plasticovershoot.earth/wp-content/uploads/2025/09/EA_POD_report_2025_HD.pdf.
- Башкатов, Д. А., Русинов, Р. А., & Полулях, Л. А. (2025). Подходы к применению искусственного интеллекта для сортировки твердых отходов в России. *Международный научно-исследовательский журнал*, (1 (151)), 26.
- Евсеева, И. С., Ушакова, О. В., Русаков, Н. В., & Алексеев, М. М. (2024). Санитарно-химическая оценка влияния полигонов захоронения твердых коммунальных и промышленных отходов на качество почв. *Гигиена и санитария*, 103(10), 1105-1110.
- Интернет-портал «Neftegaz.RU» (2025). Экономика замкнутого цикла, Дата загрузки: 01.12.2025. <https://neftgaz.ru/tech-library/finansy/688373-ekonomika-zamknutogo-tsikla/>.

- Ишин, Л. А., Череповицын, А. Е., & Лебедев, А. П. (2024). Преимущества и недостатки экономики замкнутого цикла: путь к экологически чистому производству. Вестник Самарского университета. Экономика и управление, 15(3), 135-153.
- Куценко, А. С., Аверина, Ю. М., & Осипов, Г. А. (2023). Перспективы цифровизации обращения с отходами в Российской Федерации. Успехи в химии и химической технологии, 37(17 (279)), 69-71.
- Лебедева, М. А. (2022). Проблемы перехода к «Zero waste» в сфере обращения с твердыми коммунальными отходами (на примере Северо-Западного федерального округа). In Актуальные вопросы экономики и социологии, 170-174.
- Твердые бытовые отходы (2025). Ни себе ни людям: почему растут тарифы на вывоз мусора и как это влияет на бизнес (09.06.2025). Дата загрузки: 19.12.2025. <https://news.solidwaste.ru/2025/06/ni-sebe-ni-lyudyam-pochemu-rastut-tarify-na-vyvoz-musora-i-kak-eto-vliyaet-na-biznes/>.
- Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации (2025). Оценка перспектив внедрения искусственного интеллекта в сферу переработки твердых отходов для региональной экономики (2025, 4 июня). Дата загрузки: 11.12.2025. <https://www.fa.ru/university/structure/university/uso/press-service/press-releases/otsenka-perspektiv-vnedreniya-iskusstvennogo-intellekta-v-sferu-pererabotki-tverdykh-otkhodov-dlya-r>.
- Паситов, В. И., & Теслюк, Л. М. (2019). Утилизация бытовых отходов из пластика в России. Система управления экологической безопасностью. – Екатеринбург, 190-194.
- Поздеев, В. Л., Астраханцева, Е. А. (2022) Экономика замкнутого цикла и цели устойчивого развития. RUSSIAN JOURNAL OF MANAGEMENT, Том 10, № 4, 42-50. <https://doi.org/10.29039/2409-6024-2022-10-4-42-50>.
- Постановление Правительства Российской Федерации от 07.03.2025 № 293 «О порядке обращения с твердыми коммунальными отходами», Официальный интернет портал правовой информации. Дата загрузки: 11.12.2025. <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202503140040>.
- Соколова, О. Г., Полежаева, М. В., & Чухарева, Е. В. (2019). Формирование модели управления твердыми коммунальными отходами. ЭТАП: экономическая теория, анализ, практика, (3), 130-143.
- Тарасова, Ю.И. (2024). Объект несанкционированного размещения отходов как источник негативного воздействия. Международный журнал гуманитарных и естественных наук, Международный журнал гуманитарных и естественных наук, (6-4), 13-17. doi: 10.24412/2500-1000-2024-6-4-13-17.

- Федеральный закон от 31.12.2017 № 503-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «Об отходах производства и потребления» и отдельные законодательные акты Российской Федерации», Официальный интернет портал правовой информации. Дата загрузки: 15.12.2025. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201712310021>.

ОСИГУРАЊЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ И МЕТОДЕ УПРАВЉАЊА КОМУНАЛНИМ ХЕМИЈСКИМ ОТПАДОМ

Сажетак: Комунални отпад представља један од најинтензивнијих извора загађења водених тијела, тла и ваздуха, што заузврат доводи до нарушавања екосистема и ствара опасност за жива бића и здравље људи. То је, с једне стране, повезано са садржајем високе концентрације хемијских токсичних супстанци у већини отпада, а с друге стране – са одсуством јединственог приступа у погледу безбједног метода управљања отпадом. Циљ рада је образложење ефикасног и безбједног управљања комуналним хемијским отпадом. Као предмет истраживања у раду одабран је пластични отпад, који заузима прво мјесто по вриједности и брзини акумулације међу комуналним отпадом. Разматрају се нормативни правни акти у области управљања чврстим комуналним отпадом, као и савремене методе његовог управљања и третмана. У циљу проучавања метода управљања и третмана комуналног хемијског отпада примјењени су компаративни метод, методе синтезе и дедукције, класификација, као и математичко моделирање. Обједињени су основни аспекти проблема безбједног управљања комуналним хемијским отпадом, те су дате препоруке за избор иновативних метода безбједног управљања и третмана пластичног отпада. Развијен је математички модел управљања и третмана који узима у обзир логистичке трошкове. Описани су начини третмана пластичног отпада који омогућавају креирање ефикасније еколошке и економске политике, подстичући рециклажу и смањујући одлагање и штетне емисије.

Кључне ријечи: управљање отпадом, еколошка безбједност, хемијски отпад, пластика, модел, логистички трошкови.

ENSURING SAFETY AND METHODS FOR MANAGING MUNICIPAL CHEMICAL WASTE

Abstract: Municipal waste is one of the most intensive sources of pollution of water bodies, soil, and air, which in turn leads to the destruction of ecosystems and creates a danger to living organisms and human health. This is connected, on the one hand, with the high concentration of toxic chemical substances in most types of waste, and on the other hand, with the absence of a unified approach to safe waste management methods. The aim of the paper is to substantiate effective and safe management of municipal chemical waste. Plastic waste was selected as the subject of the research, as it ranks first in both value and rate of accumulation among municipal waste. The paper examines regulatory legal acts in the field of solid municipal waste management, as well as modern methods of its management and treatment. In order to study the methods of management and treatment of municipal chemical waste, a comparative method, methods of synthesis and deduction, classification, and mathematical modeling were applied. The main aspects of the problem of safe management of municipal chemical waste are summarized, and recommendations are provided for selecting innovative methods for the safe management and treatment of plastic waste. A mathematical model of management and treatment that takes into account logistical costs has been developed. Methods of plastic waste treatment are described that enable the creation of more effective environmental and economic policies, encouraging recycling and reducing disposal and harmful emissions.

Keywords: waste management, environmental safety, chemical waste, plastic, model, logistical costs.

THE SOPIANAE ACCIDENT PREVENTION SOFTWARE TURNS ONE: RESULTS, PLANS, AND PERSPECTIVES

**Szabolcs Mátyás, Ph.D. police lieutenant colonel, associate
professor**

Ludovika University of Public Service Faculty of Law Enforcement
matyas.szabolcs@uni-nke.hu

Róbert Major Ph.D. police colonel, associate professor

Ludovika University of Public Service Faculty of Law Enforcement
major.robert@uni-nke.hu

Miklós Tihanyi Ph.D. police lieutenant colonel, associate professor

Ludovika University of Public Service Faculty of Law Enforcement
tihanyi.miklos@uni-nke.hu

Abstract: The Sopianae accident prediction software is one of the most promising innovations in Hungarian law enforcement technology, aimed at a systemic increase in road safety. Developed under the professional leadership of the Faculty of Law Enforcement at the Ludovika University of Public Service, with strategic support from the National Media and Infocommunications Authority, the project was carried out between May and November 2024. The software is based on complex statistical models and advanced probability algorithms, which enable the scientifically rigorous forecasting of the locations and timing of potential traffic accidents. One of the project's primary strengths is the software's modular architecture, which not only guarantees user-friendly operation but also supports the efficient, data-driven planning of targeted prevention activities and police resources (Major et al. 2025). Throughout the development process, the research team employed stable and highly scalable technological solutions, such as a Microsoft SQL-based database management system and a dedicated Windows-based client application, ensuring the system's reliability even under operational conditions. The practical application of the system goes beyond mere data provision: it actively supports the preventive work of the police, indirectly contributes to the improvement of traffic morale, and can lead to a measurable reduction in the number of accidents in the long term. However, the

successful conclusion of the project represents only the first step, as the subsequent network integration of the software and the continuous fine-tuning of predictive models open further vistas in the evolution of law enforcement technologies. The results clearly demonstrate that the combination of scientific methodology and innovative software development can provide an effective response to modern road safety challenges (Mátyás et al. 2025a, 2025b).

The year 2025 marked the first full year available for comprehensive analysis. The interim results throughout the year were highly encouraging, with accident statistics improving across all indicators, including a decrease in the number of fatal, serious, and minor accidents. However, these data can only be truly interpreted and substantiated by comparing them with other municipalities in the county as well as national figures. The present research compares national and county-level data specifically in relation to the Pécs Police Station.

Keywords: traffic, accident, prevention, Sopianae, prediction

INTRODUCTION

A year may not be a long time in a person's life, but in the life of a software, it is a significant period – a milestone, one might say. Within a year, a database is built that allows for forecasts of sufficient quality and accuracy. In spring 2025, at the international conference in Banja Luka, a member of the research group that developed the Sopianae software had the opportunity to report on the development of an accident prediction software in Hungary. A year has passed quickly, and at this current conference, we can discuss the results achieved by the software and the research group in 2025 (Bói-Mátyás 2025).

When discussing the software's results in conferences or professional circles, we often faced criticism regarding the brevity of the available timeframe, suggesting that far-reaching conclusions could not be drawn from such a short period. To tell the truth, this criticism was valid, even if we were able to report favorable results. Nevertheless, over the past year, we continued to promote the software and its available results. As the months passed, we grew increasingly confident, seeing that the outcomes validated our work. Finally, a full year has passed, allowing us to view a continuous year of results and demonstrate that the software truly functions effectively.

The study presents the results achieved by the Sopianae software over one year, specifically regarding the reduction in the number of accidents at the Pécs Police Station. Given the nature of the topic, it is unnecessary to formulate hypotheses or research questions, as we monitored the results month-by-month; thus, at the time of writing, we were already fully aware of the achievements of the Sopianae software.

METHODOLOGY

Regarding data processing, the study's methodology was based on the organization and comparative analysis of quantitative data obtained from police records. During processing, the research team did not employ complex theoretical hypotheses, as they continuously monitored real-time statistics on a monthly basis while the software was operational. The primary data source consisted of accident figures from a six-year period between 2020 and 2025, categorized by severity (fatal, serious, slight), which were then compared with the predictions generated by the Sopianae software.

During data processing, particular attention was paid to external influencing factors, such as extreme weather conditions or wildlife-related accidents, to validate the software's accuracy in real-life scenarios. The analysis also extended to the investigation of the ratio of accidents caused by driving under the influence, with special regard to statistical distortions caused by new forms of transportation, such as e-scooters. The software's SQL-based database management system and algorithms enabled scientifically rigorous data filtering, allowing researchers to accurately demonstrate percentage improvements and trends compared to the base data of previous years.

RESULTS

As mentioned above, the research group was criticized on several occasions for claiming the Sopianae software's effectiveness based on short-term results. The criticism was justified, even if the available data – and subsequent monthly updates – consistently confirmed our claims. In this study, we present how the number of fatal, serious, and slight injuries evolved based on six years of data from the Pécs Police Station, comparing this with the 2025 results of the Sopianae software.

We believe that a one-year duration is sufficient to gain a credible picture of the software's operation. During this year, all types of events occurred that could influence road safety, including various weather conditions (extreme heat and cold, heavy rain and snow), different lunar phases, wildlife crossings, etc.

Our research analyzed data series over six years, from 2020 to 2025. The data shows that the results for 2025 have improved overall; there is no indicator that worsened compared to the 2024 values. There are three main categories identified by statistical data: fatal, serious, and slight injury accidents.

The number of road accidents involving personal injury decreased by 8.2%, falling from 305 to 280, according to the following distribution. The number of fatal accidents shows significant fluctuation; this is the only indicator that

stagnated, neither improving nor worsening. In 2025, a total of 7 people died in traffic accidents in Pécs. Examining the first eight months of the year, the data was very favorable (four fewer than the same period the previous year); unfortunately, however, the figures "caught up" to the previous year's values within four months. Nevertheless, this is still two fatalities fewer than the 9 victims recorded in 2023 (Table 1).

It can be agreed upon that fatal traffic accidents are the most important indicator. Looking strictly at the numbers, there is no change in this regard. In certain years, stagnation can even be considered a good result; however, this was not the case in 2025. According to the data from the first eight months of the year, the number of fatalities was still four fewer than in the previous year (2025). What happened between August and December? According to Dr. Károly Böröcz, Head of the Traffic Police Department at the Pécs Police Station, out of the 7 fatal accidents, 5 cases involved pedestrian collisions. This means that "traditional" fatal accidents, involving collisions between motor vehicles, amounted to only 2 cases in Pécs. Compared to previous years, this is an outlier, as such types of fatal accidents either did not occur or were very rare, with only 1 or 2 cases. These were accidents that could not have been predicted; therefore, the software cannot be blamed for them.

In the case of all predictive software, the forecasting of "unforeseeable criminal behaviors" is not possible (Perry et al. 2013, Harmati et al. 2025). For crime-prediction software, this could mean a scenario where an armed police officer loses their mind and shoots people walking on the street. For traffic enforcement software, this can mean – citing a specific example from Pécs – a person running into an oncoming car on the road. Or another example, also based on a 2025 accident in Pécs, where an intoxicated homeless person was walking on the road and was struck by a car. Overall – given the explanations above – it can be stated that the number of fatal traffic accidents has decreased significantly.

Table 1: Trends in the number and composition of accidents within the jurisdiction of the Pécs Police Station between 2020 and 2025

	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Fatal	4	7	11	9	7	7
Serious	86	62	51	70	74	68
Slight	170	183	174	186	224	205
Total	260	252	236	265	305	280
Caused by alcohol related	19	17	17	18	14	23
Percentage of alcohol-related cases	7.39%	6.75%	7.20%	6.79%	4.58%	8.21%

Source: Pécs Police Station

Accidents involving serious injuries decreased from 74 to 68. This represents a statistically significant decline of 8.1% in the number of registered serious accidents. The number of accidents resulting in slight injuries also fell, to a somewhat greater extent than serious accidents (by 8.5%), with the number of cases moderating from 224 to 205.

Our hypothesis suggests that the decrease in the number of accidents would have been even more substantial had there not been such a significant rise in accidents caused by drivers under the influence of alcohol. In 2025, the number of DUI-related accidents rose from 14 to 23.

The increase in the DUI rate and the overall trend of accident data were adversely affected by individuals operating electric scooters while intoxicated. The number of accidents caused by e-scooters while under the influence rose from 3 to 9. The use of e-scooters has spread widely in Hungary in recent years and has become a source of numerous accidents. They are mostly used by young people who often exhibit irresponsible behavior during operation.

During the evaluation period, electric scooters were involved in 25 traffic accidents. Of these, 6 resulted in serious injuries, 18 in slight injuries, and 1 case involved only property damage. The increasing popularity of e-scooters

carries heightened accident risks in urban traffic.

Among the causes of personal injury accidents, failure to yield the right-of-way remains in first place, followed by inappropriate speed, violation of turning rules, failure to maintain a safe following distance, and pedestrian error (Ürmösné, 2024). There has been no change in the ranking of accident causes compared to the previous year.

FUTURE PLANS

The official project for the software's development was scheduled for six months. However, the developers were thinking in a much longer timeframe. Research and data collection began well before the official launch to ensure that the limited six-month window was not wasted on such tasks. We all knew that the end of the project did not mean the end of development; in fact, the real work began afterward. On November 30, 2024, the project officially concluded, but at that point, we "only" had a functional software without fully knowing its long-term efficiency in predicting accidents. We had promising micro-results, but we could not yet declare the Sopianae software a high-efficiency tool.

A few months after the project ended, an official presentation was held at the Ludovika University of Public Service. By then, we could show a few months of results, which were very encouraging, yet the research team still waited for a full year of data to confidently state that the software functions effectively.

Since November 2024, development has been continuous. Although less visible than during the official project phase, work is ongoing. In addition to constant database updates, minor bugs are corrected monthly. These issues only surfaced during operational use over the past year. Consequently, the software is becoming increasingly user-friendly and accurate.

The research team also has other objectives. Members regularly participate in national and international conferences to promote the software. We trust that it will attract the interest of domestic or international law enforcement agencies; currently, one foreign and two Hungarian agencies have shown serious interest. Beside conferences, the team provides free demonstrations at Hungarian police stations. The reception has been positive, with officers showing great openness.

The software has also been integrated into the curriculum of the Ludovika University of Public Service for students specializing in traffic law enforcement and criminalistics. A 12-minute YouTube video with English subtitles is available, and plans are underway for a dedicated website to display the latest results.

In the future, the team considers it essential to collaborate with other research groups to gain new impulses for further development. In Hungary, the police use the "RobotZsaru" (RoboCop) system. If fresh accident data could be fed from that system into our software, nationwide traffic forecasts could be generated. However, integration faces legal and security hurdles, as the Sopianae software currently operates in "island mode," disconnected from the

official police network.

While Artificial Intelligence is increasingly prevalent, the current Sopianae algorithm is based on statistical methods. Developers envision future integration with AI to make pattern recognition faster and even more precise.

SUMMARY

The Sopianae software is one of the most promising innovations in Hungarian law enforcement, aimed at a systemic increase in road safety. The program uses complex statistical models and probability algorithms to forecast the potential locations and timing of accidents. Although the development project has officially ended, the research team continued fine-tuning the predictive models throughout 2025. This year marked a milestone as the first full calendar year available for comprehensive analysis. Research conducted at the Pécs Police Station compared statistics from the past six years (2020–2025) with the software's results.

The data confirmed expectations: in 2025, nearly all indicators improved compared to the previous year, with no worsening trends. The number of personal injury accidents decreased by 8.2%, falling from 305 to 280. Serious injury accidents dropped by 8.1% (74 to 68), while slight injury cases fell by 8.5% (224 to 205). The number of fatal accidents stagnated at 7, which is still lower than the 2022 and 2023 figures. The research highlighted that the improvement could have been even greater if DUI-related accidents had not increased from 14 to 23, largely due to the rise of intoxicated e-scooter use. The ranking of accident causes remains unchanged, with failure to yield and speeding at the top. The success of the past year confirms that combining scientific methodology with innovative software development provides an effective response to modern road safety challenges.

Generative language models provided editorial assistance in finalizing the text.

REFERENCES

- Bói, László ; Mátyás, Szabolcs (2025): Predictive Accident Forecasting Software in Hungary and Serbia. *Annals Of University Of Oradea Series International Relations And European Studies, Supplement* pp. 215-225.
- Harmati, B., Pődör, A. & Tick, A. (2025). Time's Effect on Crime Prediction Precision and Accuracy. *Acta Polytechnica Hungarica*, 22(8), pp. 157-177.
- Major, Róbert ; Mátyás, Szabolcs ; Vajda, Endre Eduárd (2025a): A Sopianae baleset-megelőző szoftver. In: Gaál, Gyula; Hautzinger, Zoltán (szerk.) *Rendészeti kutatások és innováció. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs*, 481 p., pp. 105-110.
- Mátyás, Szabolcs ; Major, Róbert ; Bói, László (2025b): A new Hungarian police innovation in the accident prevention. In: Dobák, Imre; Farkas, Johanna (szerk.) *2nd Law Enforcement Security and Psychology (LEPSY) CEEPUS Network Conference. Law Enforcement and Psychology CEEPUS Network, Budapest* 58 p. pp. 40-40.
- Mátyás, Szabolcs ; Traub, Zita ; Major, Róbert (2025): Sopianae Accident Prevention Software. In: Čeranić, Predrag (szerk.) *Зборник радова, V Међународни научни скуп под називом „Савремени изазови и пријетње безбједности“. Banja Luka, Bosznia-Hercegovina : University of Banja Luka*, 712 p. pp. 320-328.
- Moghaddam, S. S. (2024). The Past, Present, and Future of the Internet: A Statistical, Technical, and Functional Comparison of Wired/Wireless Fixed/Mobile Internet. *Electronics*, (13), pp. 1-35. (<https://doi.org/10.3390/electronics13101986>)
- Perry, L. W., McInnis, B., Price, C. C., Smith C. S. & Hollywood, S. J. (eds.). (2013). *Predictive Policing: The Role of Crime Forecasting in Law Enforcement Operations*. Rand Corporation, Los Angeles (https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR233.html)
- Ürmösné Simon, Gabriella (2024): Traffic and vehicle regulations. In: *Technical English for officers 2. Novissima Kiadó, Budapest*

SOPIANAЕ СОФТВЕР ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ НЕСРЕЋА НАВРШАВА ГОДИНУ ДАНА: РЕЗУЛТАТИ, ПЛАНОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Сажетак: Sopianaе софтвер за предвиђање саобраћајних незгода представља једну од најперспективнијих иновација у мађарској технологији органа за спровођење закона, усмјерену на системско повећање безбједности саобраћаја. Развијен под стручним вођством Faculty of Law Enforcement на Ludovika University of Public Service, уз стратешку подршку National Media and Infocommunications Authority, пројекат је реализован у периоду од маја до новембра 2024. године. Софтвер се заснива на сложеним статистичким моделима и напредним алгоритмима вјероватноће, који омогућавају научно утемељено предвиђање локација и времена потенцијалних саобраћајних незгода. Једна од кључних предности пројекта јесте модуларна архитектура софтвера, која не само да гарантује једноставно коришћење, већ и подржава ефикасно, на подацима засновано планирање циљаних превентивних активности и полицијских ресурса (Major et al. 2025).

Током процеса развоја, истраживачки тим је користио стабилна и високо скалабилна технолошка рјешења, као што су систем за управљање базом података заснован на Microsoft SQL-у и посебна клијентска апликација за Windows, чиме је обезбдијеђена поузданост система чак и у оперативним условима. Практична примјена система превазилази пуко обезбјеђивање података: он активно подржава превентивни рад полиције, посредно доприноси унапређењу саобраћајне културе и може довести до мјерљивог смањења броја незгода на дужи рок. Међутим, успјешан завршетак пројекта представља тек први корак, јер накнадна мрежна интеграција софтвера и континуирано унапређење предиктивних модела отварају нове перспективе у развоју технологија за спровођење закона. Резултати јасно показују да комбинација научне методологије и иновативног развоја софтвера може пружити ефикасан одговор на савремене изазове безбједности саобраћаја (Mátyás et al. 2025a, 2025b).

Година 2025. представљала је прву пуну годину доступну за свеобухватну анализу. Прелиминарни резултати током године били су веома охрабрујући, јер је статистика незгода показала побољшања у свим показатељима, укључујући смањење броја смртних, тешких и лакших незгода. Ипак, ови подаци могу се у потпуности тумачити и поткријепити тек упоређивањем са другим општинама у округу, као и са националним показатељима. Ово истраживање упоређује националне и окружне податке, посебно у односу на Pécs Police Station.

300 Кључне ријечи: саобраћај, незгода, превенција, Sopianaе, предвиђање

ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ SOPIANAЕ ДЛЯ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ АВАРИЙ: ОДИН ГОД РАБОТЫ – РЕЗУЛЬТАТЫ, ПЛАНЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация: Программное обеспечение для прогнозирования дорожно-транспортных происшествий Sopianaе является одной из наиболее перспективных инноваций в венгерских технологиях правоохранительных органов, направленной на системное повышение безопасности дорожного движения. Разработанное под профессиональным руководством Faculty of Law Enforcement в Ludovika University of Public Service при стратегической поддержке National Media and Infocommunications Authority, проект реализовывался с мая по ноябрь 2024 года. Программное обеспечение основано на сложных статистических моделях и передовых вероятностных алгоритмах, которые позволяют научно обоснованно прогнозировать места и время возможных дорожно-транспортных происшествий. Одним из ключевых преимуществ проекта является модульная архитектура программного обеспечения, которая не только обеспечивает удобство использования, но и поддерживает эффективное, основанное на данных планирование целевых профилактических мероприятий и полицейских ресурсов (Major et al. 2025).

В процессе разработки исследовательская группа использовала стабильные и высокомасштабируемые технологические решения, такие как система управления базами данных на основе Microsoft SQL и специализированное клиентское приложение для Windows, что обеспечило надёжность системы даже в условиях практической эксплуатации. Практическое применение системы выходит за рамки простого предоставления данных: она активно поддерживает профилактическую работу полиции, косвенно способствует повышению культуры дорожного движения и может привести к измеримому снижению числа аварий в долгосрочной перспективе. Однако успешное завершение проекта является лишь первым шагом, поскольку последующая сетевая интеграция программного обеспечения и постоянная доработка предиктивных моделей открывают новые перспективы в развитии технологий правоохранительной деятельности. Результаты ясно показывают, что сочетание научной методологии и инновационной разработки программного обеспечения может обеспечить эффективный ответ на современные вызовы безопасности дорожного движения (Mátyás et al. 2025a, 2025b).

2025 год стал первым полным годом, доступным для всестороннего анализа. Промежуточные результаты в течение года оказались весьма обнадеживающими: статистика аварий улучшилась по всем показателям, включая снижение числа смертельных, тяжёлых и лёгких дорожно-транспортных происшествий. Однако эти данные могут быть полноценно интерпретированы и подтверждены только при сравнении с показателями других муниципалитетов округа, а также с национальными данными. Настоящее исследование сравнивает национальные и окружные показатели, в частности применительно к Pécs Police Station.

Ключевые слова: дорожное движение, авария, профилактика, Sopianaе, прогнозирование.

Кратко или претходно саопштење
UDK 327.88:323.28 (497.2)

БОЛГАРИЯ НА ПЕРЕПУТЬЕ СОВРЕМЕННОЙ ГЕОПОЛИТИКИ

Др Войн Божинов

доцент в Институте исторических исследований при Болгарской академии наук
voinbojinov@abv.bg

Аннотация. Горбачев предал всю Восточную Европу Западу, иными словами, Соединенным Штатам, не обращая внимания на то, какова будет судьба народов стран бывшего социалистического блока, причем некоторые из этих народов не заслуживали подобного предательства, поскольку в историческом плане питали самые лучшие чувства к России. Таким был болгарский народ, который был брошен Западу, как какая-то добыча. Сегодня, 35 лет спустя, болгары снова находятся на перепутье. Болгарская нация явно бунтует против ЕС и НАТО, но правящая верхушка открыто занимает пробрюссельскую позицию в момент, когда Североатлантический пакт и Европейское сообщество находятся в чрезвычайно тяжелом положении и в изоляции по отношению к трем глобальным силам – США, Китаю и России.

Ключевые слова: Болгария, Европейский союз, НАТО, Россия, США.

Встреча между Горбачевым и Бушем-старшим, состоявшаяся на Мальте (2-3 декабря 1989 года), изменила геополитическое статус-кво, установленное в Ялте, положив начало, по удачному определению болгарского историка Дарины Григоровой, „обратному отсчету“ для Восточного блока и для СССР (Григорова, 2025, 12). Таким образом, Кремль не только отдал всю Восточную Европу американцам, но и обеспечил разрушение Советского Союза, поскольку эта часть старого континента представляла собой мембрану, защищавшую огромную страну (Полынов, 2015, 183-193). Для Горбачева восточные европейцы уже представляли „лишний груз“, поэтому он поспешно их предал (Боев, 2002, 378-380).

Последствия для Болгарии от предательства Горбачева оказались катастрофическими. Сама государственность начала коллабировать. Основные столпы государственности, такие как армия, полиция, церковь, образование, социальная система, здравоохранение, национальная культура, понесли самый тяжелый удар, а коррупция в этих жизненно важных для общества сферах стала их постоянным спутником (Чакъров, 2001, 193-207). Наряду с общим общественным распадом, Запад навязал Болгарии свою управленческую верхушку. Это были в основном прямые наследники коммунистической номенклатуры, прошедшие школу Сороса. Итак, с государственностью, находящейся в состоянии развала, и управленцами, воспитанными неолиберальными кругами, Болгария утратила хорошее геополитическое положение, которое имела до 1989 года, гарантированное советским ядерным зонтиком. Продвигая своих подопечных, тот самый Запад стремился ослабить Болгарию и в значительной степени преуспел в своих замыслах, потому что:

- Из-за краха экономики миллионы болгарских граждан уехали за границу. Это были в основном молодые люди (женщины детородного возраста), хорошо образованные и инициативные (Подчасов, 2023, 16-20). На Западе, однако, никто не ждал молодых болгар с распростертыми объятиями, и они были вынуждены заниматься тяжелым физическим трудом, чтобы выжить. Немногие сумели успешно вписаться в западное общество, которое и по сей день рассматривает болгар как людей второго сорта. Один пример в этом отношении весьма показателен. До 2001 года болгарам требовалась виза для посещения стран Европейского сообщества (Калинова, Баева, 2010, 316). Таким образом, Болгария оказалась в одном ряду с такими странами как Судан, Бурунди, Экваториальная Гвинея и др. Зато, благодаря усилению потока к „богатому Западу“, особенно Западная Европа укрепила свою демографическую позицию, отдав самую грязную работу рабочим из Восточной Европы – христианам, которые не доставляли больших хлопот местным властям. Таким образом, западняки выпивали жизненные соки восточноевропейских наций, и в первую очередь тех, которые имели славяно-православное происхождение, а именно каким является болгарский народ.

• Ликвидация тяжелой промышленности в Болгарии и нехватка квалифицированной рабочей силы, отсутствующей из-за эмиграции на Запад, превратили Болгарию в рынок некачественной западной продукции, которая, в свою очередь, продается по слишком завышенной цене. И здесь болгары оказались недочеловеками (untermensch). Оказывается, что одни и те же продукты, продаваемые в Западной Европе и в Болгарии, а также во всей Восточной Европе, имеют разное качество. На Западе продаются хорошие продукты, а в Болгарии и вообще на Востоке еда полна вредных веществ (<https://btvnovinite.bg>, 13. 02. 2020). Отсюда и ряд проблем со здоровьем и психологических проблем, характерных для Болгарии.

• После передачи Болгарии в сферу влияния Запада, одним из важнейших компонентов иммунной системы государства – армия, которая в немалой степени определяет геополитическое положение каждого государства, находилась на грани полного распада. Действительно, новая геополитическая обстановка, а также демографическая ситуация в Болгарии не предполагают наличие призывной армии, но даже страна не смогла создать профессиональную армию. И до сих пор болгарская армия, которая, как было отмечено, за рубежом логично воспринимается как основной признак тяжести положения страны, находится в состоянии развала после многих лет преднамеренного разрушения оборонного потенциала болгарских вооруженных сил (Стоименов, 2026, 77-108). Действительно, в настоящее время идет модернизация болгарской армии, но она весьма противоречива. Болгария приобрела одну эскадрилью истребителей F-16 blok 70 (<https://btvnovinite.bg>, 16. 12. 2025), но их эксплуатация и обслуживание чрезвычайно дороги. Следует отметить, что один летательный час такого истребителя стоит от 20 000 до 30 000 долларов (США). Болгарское государство также оплатило 200 бронированных машин Stryker, которые американская армия уже не использует (<https://newsbg>, 07. 08. 2025). Таким образом, слово „модернизация“ в отношении болгарской армии звучит странно. Все это происходит на фоне членства Болгарии в НАТО и ЕС, которое было представлено как безальтернативное мощными прозападными пропагандистскими центрами в Софии. Болгарам внушали, что страна обязательно должна стать частью этих двух союзов, потому что членство в них принесет процветание и благополучие. На самом деле, что произошло? Никто никогда не думал о лучшей жизни для болгарского гражданина. Поскольку и НАТО, и ЕС являются американскими проектами и глобальным инструментом Вашингтона (Бжежински, 1997, 61), попросту гегемон, устроивший в управлении Болгарии своих протеже, начал наступление на восток, в сторону России (Стоун, Кузник, 2013, 570). Цель более чем понятна – замыкание Российской Федерации между Восточной Европой, прозападными

режимами на Кавказе и в Центральной Азии (которые должны прийти к власти посредством так называемых цветных революций) и Японией (Потоцкая, 2018, 26-106) на Дальнем Востоке (Петкович, 1996, 308). Таким образом, Болгария стала частью глобального плана Соединенных Штатов по постоянному давлению на Россию, приняв на своей территории базы НАТО. Другими словами, сегодня геополитическое положение Болгарии является частью кордона, окружающего Россию. В этом кордоне Болгария занимает исключительно важное место для Запада, поскольку является причерноморской страной, а в настоящее время регион Черного моря представляет собой одно из мест, где решаются судьбы мира.

Здесь следует обратить особое внимание на болгарскую позицию в отношении событий в Украине, что является явным признаком того, где находится официальная София на геополитической арене. Под лозунгом европейской солидарности болгарские правительства, независимо от того, из каких партий они состоят, оказывали и продолжают оказывать всестороннюю помощь режиму Зеленского. В направлении Киева болгарское государство отправляет боеприпасы, вооружение, топливо и деньги. На практике невозможно установить, какова финансовая стоимость этой поддержки, во сколько она обходится болгарскому налогоплательщику. DW написала, что Болгария в буквальном смысле слова „спасла“ Украину, поставив ей боеприпасы (<https://www.dw.com/bg>, 08. 09. 2025). Это обстоятельство с особой гордостью подчеркивается болгарскими правителями, особенно перед брюссельскими бюрократами. В помощь киевской хунте было отправлено еще неизвестное количество танков (Т-55, Т-72), БТР, самоходных гаубиц „Гвоздика“ и т. д. В целом, только до декабря 2024 года помощь официальной Софии режиму Зеленского оценивается в 2,5 млрд евро, при этом есть серьезные сомнения, что сумма еще больше (<https://www.actualno.com>, 10. 03. 2025). Все это происходит на фоне того, что Болгария является самой бедной страной ЕС, в которой нет ни одной многопрофильной детской больницы. Зато урсолизм среди болгарских управленцев более чем впечатляет, а его наличие объясняется очень простым образом – при поддержке Брюсселя болгарская верхушка не чувствует угрозы своей власти. Иными словами, на данный момент правители в Софии поставили в геополитическом плане Болгарию в неолиберальную брюссельскую команду, возглавляемую малоинтеллектуальными личностями, такими как фон дер Ляйен и Каллас, которые ведут ЕС к политическому и экономическому самоуничтожению, несмотря на мнение преобладающей части болгар, сочувствующих России, а не Украине – признание, сделанное в начале боевых действий одним из неолиберальных СМИ в Болгарии (<https://www.mediapool.bg>, 05. 05. 2022). Это вызвало резкую критику со стороны пробрюссельских СМИ в Болгарии, получающие огромное финансирование извне, которые определили болгарский народ как недоразвитый, как неевропейский по своему характеру, погрязший в

мраке русофилии (<https://www.dw.com/bg>, 10. 05. 2022). Кстати, эта ненависть болгарских журналистов к своему народу еще больше усиливает симпатии к России и негативное отношение к ЕС, возглавляемому карикатурными политиками типа фон дер Ляйена.

В самом начале 2026 года снова из неолиберальных СМИ болгаром стало известно, что впервые с момента вступления Болгарии в ЕС менее половины из них одобряют присутствие своей страны в союзе. Более того, большая часть болгарского народа не принимает введение евро в качестве платежной единицы в государстве, рассматривая это действие как утрату национального суверенитета (<https://www.capital.bg>, 06. 01. 2026). Что выходит из всего этого? Болгарский народ находится на геополитическом перекрестке. С одной стороны, в силу обстоятельств после 1989 года, он находится в западной сфере влияния, где его государство выполняет роль подмандатной территории, управляемой метрополией посредством некоего колониального управления, состоящего из коррумпированных представителей коренного населения. В соответствии с нынешним положением в Болгарии, американское кредо: „Сукин сын, но наш сукин сын“ действует в полной мере. Можно поставить и другую формулировку, заданную Западом болгарской верхушке – вы можете воровать сколько хотите, главное, чтобы выполняли наши желания, но если перестанете их выполнять, мы обвиним вас в коррупции и очень быстро вас заменим. Вряд ли будет преувеличением сказать, что эта модель безупречно работает в Болгарии уже более 35 лет. На другой стороны, как всегда, находятся обычные люди, не требующие от жизни многого – нормальной работы и заработной платы, социальной безопасности, каких-то приемлемых перспектив, мира и спокойствия. Болгары хотят, чтобы их страна поддерживала нормальные отношения с Россией, чтобы обществу не навязывались европейские „ценности“, такие как „третий пол“, чтобы сократилось количество коррупционных практик, действующих и при поддержке Брюсселя. Все это, однако, встречает сопротивление со стороны правящих кругов, находящихся в полной зависимости от факторов за Атлантическим океаном и от крупной бюрократии в ЕС и как будто вырваться из этого замкнутого круга невозможно. А если кто-то решил противостоять брюссельскому неолиберализму, то его ждет судьба Фицо, который получил четыре пули в грудь.

Следует задать вопрос: каков выход для болгарского народа из этой сложной ситуации, когда его государством правит антиэлита? Болгария – невеликая страна, обладающая ограниченными ресурсами. Как уже упоминалось, ее государственные структуры захвачены представителями прозападных соросовидных кормильцев и олигархических кругов, зависимых от брюссельской бюрократии. Другими словами, необходимы глобальные изменения, новое перера-

спределение мира, после чего Болгария окажется вне зоны урсулизма. Естественный интерес России к балканскому региону и Черному морю дает возможность отделиться от сферы влияния морально деградировавшей верхушки, окопавшейся в Брюсселе. Эвентуальное возвращение России в Юго-Восточную Европу также сдержит чрезмерные амбиции Турции, поскольку Анкара давно взялась за создание мусульманского пояса от Черного моря до Адриатики. В этой ситуации критика о том, что Болгария отклонится от „своего европейского пути“, которая появляется всякий раз, когда речь заходит о какой-либо альтернативе в геополитическом положении страны, представляет собой пропагандистские клише. На самом деле, западная цивилизация, как в прошлом, так и в настоящее время, не считает славяно-православный болгарский народ частью себя. Совершенно не случайно Хантингтон, высоко оцениваемый такими людьми, как Бжезинский и Киссинджер, проводит четкое разграничение. Для него страны „западного христианства“ являются носителями экономического прогресса и демократии, в то время как в этом отношении православные народы являются „нестабильными“. Сказано по-другому: Европа – это западное христианство, а западное христианство – это Европа. Более того, очевиден намёк, что основной целью Запада должно быть противопоставление православия исламу, чтобы уничтожить первое (Хънтингтън, 2023, 31, 134-135, 176-177, 224-227). Такова надо быть роль государств, находящихся на периферии западной цивилизации. Они должны быть принесены в жертву, чтобы выжить „ядро“, то есть богоизбранные народы. Лишь это отношение должно подтолкнуть болгар к размышлениям о том, что им следует навсегда отказаться от западной парадигмы общественного развития.

ЛИТЕРАТУРА

- Бжежински, Зб. Голямата шахматна дъска. Американското превъзходство и неговите геополитически императиви. София, 1997.
- Боев, Ив. На крачка зад държавния глава. Записки на преводача, 1979-1990 г. София, 2002.
- Григорова, Д. Между края на съюза и началото на федерацията. Русия в българските дипломатически анализи. София, 2025.
- Калинова, Евг., И. Баева. Българските преходи, 1939-2010 г. София, 2010.
- Петковић, Р. XX век на Балкану. Версај, Јалта, Дејтон. Београд, 1996.
- Подчасов, Н. Затянуващата трансформация. България в поиската за нов път. Москва, 2023.
- Полюнов, М. Външна политика Горбачёва, 1985-1991 г. Санкт-Петербург, 2015.
- Потоцкая, Т. Геополитика на Русия след СССР. Саратов, 2018.
- Стоименов, Ст. Екзекуцията. Политическата гилотина над военното разузнаване. София, 2026.
- Стоун, О., П. Кузник. Премълчаната история на САЩ. София, 2013.
- Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. София, 2023.
- Чакъров, К. От втория етаж към нашествието на демократите. София, 2001.

БУГАРСКА НА РАСКРШЋУ САВРЕМЕНЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Сажетак: Горбачов је издао читаву Источну Европу Западу, другим ријечима Сједињеним Државама, не обраћајући пажњу на то каква ће бити судбина народа земаља бившег социјалистичког блока, при чему неки од тих народа нису заслужили такву издају, јер су у историјском смислу гајили најбоља осјећања према Русији. Такав је био бугарски народ, који је предат Западу као нека врста плијена. Данас, 35 година касније, Бугари се поново налазе на раскршћу. Бугарска нација очигледно се буни против ЕУ и НАТО-а, али владајућа елита отворено заузима пробриселски став у тренутку када се Сјеверноатлантски савез и Европска заједница налазе у изузетно тешком положају и у изолацији у односу на три глобалне силе – САД, Кину и Русију.

Кључне ријечи: Бугарска, Европска унија, НАТО, Русија, САД.

BULGARIA AT THE CROSSROADS OF MODERN GEOPOLITICS

Abstract: Gorbachev betrayed all of Eastern Europe to the West, in other words, to the United States, without paying any attention to the fate of the nations of the former Socialist Bloc, some of whom did not deserve such betrayal, as historically they had the warmest feelings toward Russia. Such was the case with the Bulgarians, who were thrown to the West like some kind of prey. Today, 35 years later, the Bulgarians are once again at a crossroads. The nation is clearly rebelling against the EU and NATO, but the ruling elite is openly pro-Brussels at a time when the North Atlantic Treaty Organization and the European Union are in an extremely difficult position and isolated from the three global powers—the US, China, and Russia.

Key words: Bulgaria, European Union, NATO, Russia, USA.

ВЕНГЕРСКАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ПЛАНИРОВАНИЯ ДЕЙСТВИЙ В КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЯХ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Rudolf Nagy

Докторска школа безбједносних наука Обуда Универзитета, Будимпешта

Абстракт: План действий в чрезвычайных ситуациях в сфере здравоохранения должен обеспечить бесперебойное функционирование лечебных и других медицинских служб в чрезвычайных ситуациях. План служит основой для ликвидации последствий любых угроз цивилизации и стихийных бедствий, угрожающих населению, проживающему на территории обслуживания. Для этого заинтересованные учреждения должны сами сохранять организованность инфраструктуры учреждений и медицинских технологических процессов даже в условиях угрожающих воздействий.

Кроме того, они должны быть способны выполнять все это, несмотря на ожидаемое увеличение нагрузки в связи с ростом числа пациентов. Ведь в случае необходимости учреждение должно быть готово принять даже большое количество пострадавших в результате катастрофы. Дополнительные ресурсы, необходимые для этого, часто могут быть обеспечены только за счет перераспределения и увеличения нагрузки. Для того, чтобы это стало возможным, необходимо соответствующее планирование и координация, что ставит серьезные задачи как перед руководством, так и перед всем медицинским персоналом. Особенно, если для сохранения жизни и ценного имущества в условиях значительно отличающихся от нормальных, в случае быстро развивающейся катастрофы или другой серьезной чрезвычайной ситуации необходимо действовать с быстрой реакцией. Еще более критичным становится выполнение этих задач, если переход происходит в период работы с сокращенным штатом.

Ключевые слова: кризисная ситуация, медицинское обслуживание, больной, чрезвычайная ситуация, планирование.

ВВЕДЕНИЕ

В свете расширения деятельности по реагированию на кризисы возросла важность организованного оборонного сотрудничества при планировании действий в чрезвычайных ситуациях и управлении кризисами в гражданской сфере. Государственная организация предприняла важные шаги по созданию систем, отвечающих этим новым потребностям. Кризисные функции оборонного управления, активируемые в чрезвычайных ситуациях, включают в себя, помимо вооруженных и правоохранных мер, задачи управления кризисами в гражданской сфере. Это объясняется тем, что, с одной стороны, обеспечение безопасности во время вооруженных и правоохранных операций, проводимых для управления кризисами против внешних угроз, почти всегда предполагает использование гражданских возможностей для поддержки. С другой стороны, задача системы реагирования, созданной для восстановления общественной и экологической безопасности, состоит в обеспечении эффективной организации обороны путем перевода государственного управления в специальный оперативный режим для реагирования на меры реагирования, необходимые в чрезвычайных ситуациях.

Обратная область задач – это оказание поддержки пострадавшему от кризиса населению страны и гражданским властям с использованием потенциала национальной оборонной организации в управлении возникающими кризисами. Для оказания военной поддержки гражданскому населению военные структуры должны также планировать свои возможности по участию в предотвращении чрезвычайных ситуаций гражданского характера. При ликвидации невоенных чрезвычайных ситуаций на центральном уровне применяется принцип пополнения первоначальных запасов в связи с привлечением военных сил. Иными словами, поддержка должна ограничиваться удовлетворением только потребностей гражданского населения. В результате организационной трансформации, направленной на решение этих задач, в 2022 году была создана организационная система Управления обороны и безопасности, которая играет важную роль в управлении вышеупомянутыми чрезвычайными ситуациями гражданского характера.

Организационная система, созданная для управления чрезвычайными ситуациями гражданского характера в Венгрии, основана на фундаментальном факте, что в соответствии с глобальными вызовами возрастает не только опасность цивилизационных и природных катастроф, но и масштабы неблагоприятных социальных и экологических изменений. Управление соответствующими областями охватывает деятельность всех государственных и общественных органов управления. Данное исследование конкретно рассматривает только те области деяте-

льности, которые связаны с мерами по преодолению кризисов в области здравоохранения и их координацией. Однако, учитывая, что меры, которые должны быть реализованы на основании полномочий, предоставленных в чрезвычайных правовых и санитарных ситуациях, могут концептуально охватывать различные кризисы, от кризисного управления до стихийных бедствий и террористических актов и т. д., они могут охватывать ряд пересекающихся систем задач. Это может породить многочисленные правовые и процессуальные проблемы, которые, на первый взгляд, должны быть решены организациями, существующими и функционирующими в мирное время.

Венгерская система управления обороной и безопасностью

Следует отметить, что в некоторых кризисных ситуациях может быть введен чрезвычайный правовой порядок для правового закрепления определенных дополнительных задач и обязательств. В ходе проведения чрезвычайных операций назначенные организации могут запрашивать передислокацию из медицинских резервов в дополнение к своим обычным ресурсам, благодаря чему они могут привлекать медицинский персонал, который может быть задействован для использования их возросших возможностей. В случае медицинских организаций, затронутых дополнительными задачами, в ходе такой поддержки кризисных ситуаций, в зависимости от задачи, возможно введение ограничений абстрактными средствами, основанными на дифференциации приоритетов обороны в соответствии с областями компетенции. Управление кризисными ситуациями рассматривается как вопрос национального значения, что закреплено и в законодательстве.¹ Реализация этого принципа обеспечивается вовлечением в подготовку к кризисам и управление чрезвычайными ситуациями не только государственного аппарата, но и всех участников общества. Система строится, по сути, снизу вверх, обеспечивая условия для постепенного и соразмерного вмешательства, следуя процессу возможной эскалации чрезвычайных ситуаций.

Правовая основа для решения задач в сфере здравоохранения в первую очередь заложена в Основном законе, а во вторую очередь — в упомянутых выше Законах об обороне и безопасности, национальной обороне и предотвращении стихийных бедствий, а также в Законе о здравоохранении. Дополнительные потребности и финансовая база для управления последствиями, выходящие за рамки ресурсов служб экстренной помощи, обеспечиваются бюджетными ресурсами и резервами, открытыми с введением особого правового порядка, определенного в Основном законе.

1 - 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról

В отношении оказания помощи в условиях кризиса здравоохранения государство выделяет на это финансовые средства в бюджете Фонда медицинского страхования.²

Особые правовые сроки для урегулирования кризисных ситуаций

Как мы видели в контексте пандемии COVID-19, управление кризисом в сфере здравоохранения — это сложная задача, включающая в себя как политические, административные и информационные акты, так и меры по борьбе с эпидемией. (Месарош, 2023) Использование специальных правовых инструментов, которые могут быть объявлены в связи с событиями, классифицируемыми в этой категории и угрожающими жизни и имуществу населения, обеспечивает достаточные полномочия и эффективный механизм принятия решений не только для административного руководителя, указанного в законе. В то же время управленческая деятельность расширяется за счет дополнительных задач и полномочий для руководителей учреждений здравоохранения. Соответствующие правовые положения также устанавливают необходимые пределы и порядок конституционного контроля. Конституция предусматривает следующие специальные правовые периоды:

- военное положение;
- винужденное положение;
- чрезвычайное положение..³

МЕХАНИЗМ ОКАЗАНИЯ ПОМОЩИ В ЭКСТРЕННЫХ СИТУАЦИЯХ В ОБЛАСТИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В ВЕНГРИИ

В случае появления биологических веществ, представляющих меньшую угрозу для здоровья населения, чем стихийные бедствия, полномочия по классификации событий с точки зрения здравоохранения, не выходящих за пределы территориального уровня, возлагаются на руководителя Национального центра общественного здравоохранения (далее: НЦЗ).

Кризисные ситуации, вызванные биологическими агентами, способными вызвать массовое заражение или возникновение эпидемии, регулируются системой эпидемиологического контроля сектора здравоохранения. Полномочия по управлению в принципе возлагаются на НЦЗ, который также осуществляет административно-хозяйственную деятельность.

В более широком масштабе министр здравоохранения по предложению главного врача страны отдает распоряжения о кризисной ситуации в

² - Закон CLIV.

³ - Основной закон Венгрии статья 48.

области здравоохранения и мерах, которые должны быть приняты. Он незамедлительно информирует министра внутренних дел об этих мерах в соответствии с положениями закона.

Управление событиями, угрожающими массовым заболеванием с точки зрения общественного здравоохранения, в основном осуществляется сектором здравоохранения; в некоторых случаях, если требуются правоохранительные меры, в выполнении задач также участвуют правоохранительные организации Министерства внутренних дел.

В связи с любой из особых правовых ситуаций, перечисленных в Основном законе, он создает возможность для принятия кризисных мер, выходящих за рамки обычных правовых мер реагирования органов здравоохранения. В то же время, он обеспечивает соразмерное и достаточное вмешательство путем применения мер, которые должны быть использованы для защиты от опасностей, вызвавших объявление кризиса. В некоторых случаях объявление кризиса в области здравоохранения выполняет сопутствующую вспомогательную функцию, так же как оно способствует эффективному оказанию помощи пострадавшим путем мобилизации необходимых дополнительных ресурсов при ликвидации последствий серьезной производственной аварии. В то же время, например, в случае международной чрезвычайной ситуации в области общественного здравоохранения и эпидемиологии, он предоставляет прямую правовую основу для объявления чрезвычайного положения.

Рисунок 1: Причины объявления чрезвычайных ситуаций
здравоохранения
(Под редакцией автора)

С другой стороны, кризис в сфере здравоохранения, объявленный для предотвращения перегрузки во время сезонных эпидемий или для управления сбоями в работе медицинского учреждения по другим причинам, включается в процессы реагирования на уровне сектора

Рисунок 2: Объявленные уровни функционирования системы здравоохранения.
(Под редакцией автора)

Регламент и соответствующие разрешительные положения усиливают постепенный характер мер, когда, в отличие от полного правового действия всех правовых инструментов в условиях кризиса здравоохранения, вводятся лишь частичные меры в качестве подготовки к ожидаемому управлению кризисом. В этом случае может быть объявлена так называемая чрезвычайная ситуация в области здравоохранения, которую можно сравнить с правовым институтом риска катастрофы, что также отражается в том, что ее правовое действие не может превышать 10 дней. Следовательно, если действительно ожидается эскалация чрезвычайного события и можно обоснованно предположить, что система здравоохранения должна быть подготовлена к этому заранее, можно ввести первичные меры в течение этого периода времени.

Территориальная сфера действия мер, вводимых в условиях чрезвычайной ситуации, также может быть сужена, в частности, распространяясь только на пострадавший район. С точки зрения мер реагирования на кризис, это также может создать возможность, при необходимости, постепенного использования ресурсов. Таким образом, пока используются некоторые имеющиеся возможности, путем введения подготовительного этапа для дополнительных организаций, развернутых дальше и предположительно участвующих в операции, мы можем сформировать резервные силы быстрого реагирования, способные обеспечить еще более адекватный ответ в нормальных условиях.

Независимо от причины объявления чрезвычайного положения в области здравоохранения, закон наделяет полномочиями по его изданию администрацию округа. По определению, это положение действует только для данного округа с точки зрения территории. В этом случае необходимо также немедленно уведомить министра внутренних дел, ответственного за здравоохранение,⁴ и главного врача страны.

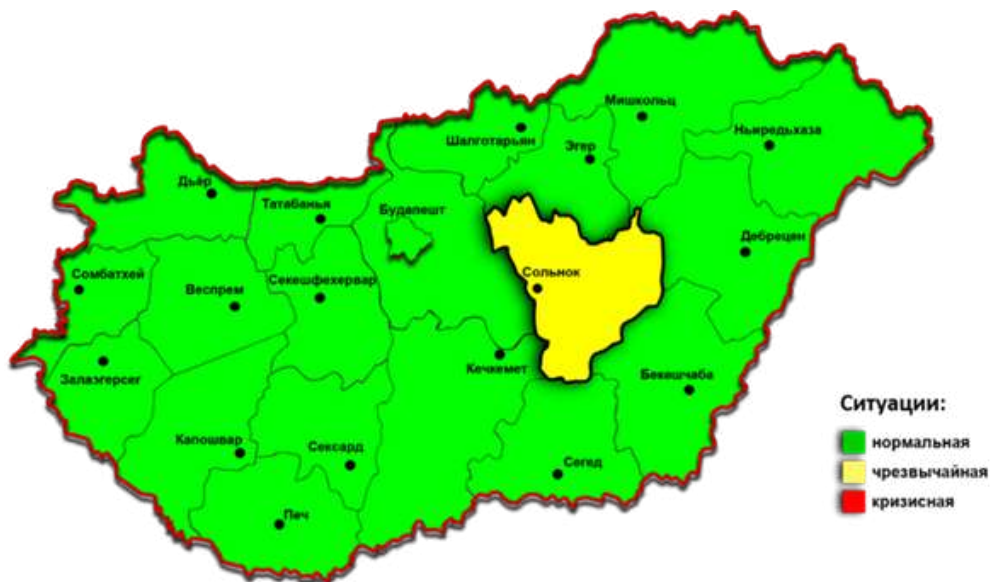

Рисунок 3: Объявление администрацией ограниченной территориальной деятельности чрезвычайного положения здравоохранения.
(Под редакцией автора)

Если ситуацию не удастся урегулировать с помощью введенных мер, главный врач страны с одобрения министра здравоохранения предложит правительству объявить кризис в области здравоохранения.⁵ Затем правительство издаст указ о реализации необходимых мер защиты.

4 - Постановление Правительства 152/2014. (VI. 6.) о Задачах и полномочиях ...

5 - Постановление Правительства № 521/2013 (XII. 30.) о Медицинской помощи ...

Рисунок 4: Личная ответственность за управление объявления кризисных ситуаций в Венгрии.
(Под редакцией автора)

В условиях кризиса заранее разработанные меры, некоторые из них или специальные положения могут быть введены по всей стране или только в отдельных районах.

Повышение уровня готовности системы здравоохранения к реагированию может быть обусловлено препятствующими обстоятельствами, которые в массовом масштабе угрожают нормальному функционированию государства или безопасности граждан. Конкретные причины, лежащие в основе этого, перечислены в законодательстве:

- эпидемическая угроза,
- особые правовые случаи Основного закона,
- кризисная ситуация, вызванная массовой миграцией, и
- катастрофа.⁶

Управление кризисными ситуациями, перечисленными здесь, требует скоординированного выполнения задач, изложенных в планах защиты, всеми государственными и местными органами власти, хозяйствующими субъектами, гражданскими и благотворительными организациями, участвующими в обороне. Принимаемые с этой целью меры включают профилактику (планирование, организация, обучение, подготовка, информирование, выполнение служебных задач и т. д.), оборону (оповещение, уведомление, устранение коренных причин, публикация правил поведения для населения, смягчение последствий опасности, спасение, оказание помощи и т. д.) и восстановление.

6 - Закон XCIII о Координации ...

В кризисной ситуации, затрагивающей всю страну, осуществление мер, необходимых для организации обороны и устранения последствий, входит в компетенцию Правительства. В таких случаях, на основании разрешения Парламента, Правительство может также предусматривать положения, отклоняющиеся от определенных законодательных норм. В соответствии с правовыми положениями, касающимися кризиса в области здравоохранения, Правительство может также вводить меры, ограничивающие определенные конституционные положения, под контролем Парламента.

ОСНОВЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ: ПЛАНИРОВАНИЕ ДЕЙСТВИЙ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ

Для координации задач, которые необходимо выполнить в других ситуациях особой важности, таких как управление пандемией гриппа человека, существующие нормативные акты могут быть дополнены положениями в соответствии с протоколами, разработанными на основе конкретных медицинских профессиональных критериев. В связи с этим медицинские работники разработали планы создания временных рабочих групп.

Эпидемиологические положения, применимые к ситуациям, возникающим в результате распространения патогенов, представляющих угрозу для общественного здравоохранения, а также эпидемиологические меры, необходимые для предотвращения инфекционных заболеваний и эпидемий, содержатся в нормативных актах сектора здравоохранения. Кроме того, территориально компетентный комитет по защите уезда оценивает возможности, необходимые в чрезвычайных ситуациях, и определяет аспекты планирования связанных с ними задач на основе элементов содержания планов кризисного управления в здравоохранении медицинских учреждений, назначенных министром внутренних дел, ответственным за здравоохранение. Это также существенно влияет на финансовую, кадровую, техническую и инфраструктурную основу управления кризисом.

Рисунок 5: Основы кризисного планирования здравоохранения.
(Под редакцией автора)

Для восполнения ограниченных ресурсов и средств, имеющихся для ликвидации кризисов в сфере здравоохранения и для всестороннего удовлетворения возникших потребностей, правительство:

- могут обязать поставщиков медицинских услуг выполнять свои экономические и материальные обязательства по оказанию услуг.⁷
- может задействовать медицинских работников,
- организовать участие Сил обороны Венгрии и правоохранительных органов,
- использовать медицинские материалы и оборудование из Государственного медицинского резерва.⁸

Эти функции эффективно дополняют возможности защиты, имеющиеся у организаций здравоохранения, назначенных властями для участия в управлении кризисными ситуациями, которые могут быть дополнительно расширены в каждом конкретном случае за счет участия лиц, выполняющих экономические и материальные обязательства, а также за счет добровольного, но централизованно скоординированного вклада потенциала системы социального обеспечения и благотворительных организаций и организаций гражданского общества.

7 - Закон CXIII о Национальной обороне ...

8 - Закон CXXVIII о защите от стихийных бедствий ...

Планирование мер по преодолению кризиса

Она основана на оценке рисков⁹ и вариантов защиты от законодательно объявленных угроз, а также на рассмотрении имеющихся в отношении них возможностей в соответствии со следующими критериями:

- возможности медицинского учреждения;
- цель и намерения по управлению кризисом;
- характер принимаемых мер;
- параметры инфраструктуры;
- количество медицинского оборудования и его состояние
- численность и профессиональная квалификация имеющихся в медицинском учреждении кадров;
- обеспечение средствами индивидуальной защиты;
- способность к реагированию и ее эффективность;
- и т. д.

Структура оперативной организационной системы управления кризисами

Основной опорой организации кризисного управления в системе здравоохранения является институциональная система, функционирующая в обычное время. Вопрос заключается в том, как адаптировать эту организацию к кризисным ситуациям.

Это требует частичной реструктуризации существующей организации и адаптации протоколов оказания помощи к чрезвычайной ситуации. Для этого планы должны определять структуру оперативной организации каждого назначенного поставщика услуг. Необходимо учитывать должности участников организации во временных рабочих органах, а также горизонт событий и динамику перехода. Нецелесообразно существенно изменять роли таким образом, чтобы одни и те же люди были доступны в разных типах чрезвычайных ситуаций или кризисов.

Еще одна важная причина заключается в том, что организационная структура, предназначенная для реагирования на кризисное событие, должна соответствовать базовой инфраструктуре и возможностям, а также общей системе защиты и безопасности. Категории планирования, установленные в соответствии с принципами планирования, изложенными в законодательстве (таблица 1), подходят для поддержки деятельности по оценке и принятию решений, связанных с кризисным управлением.

9 - Характер и степень риска зависят от ситуации (Vojni recnik, 1981),

Табела 1. Категории кризисного планирования здравоохранения.¹⁰

ТИП ПЛАНА	БОЛЬНИЧНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ	АМБУЛАТОРНАЯ КЛИНИКА	ИНСТИТУТ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ
План оповещения уведомлений	•	•	•
План перемещения	•	•	•
План эвакуации	•	•	•
План изоляции	•	•	•
План размещения медицинского пункта помощи	•	•	—
План размещения больницы первой необходимости	•	•	—
Többletfeladatok ellátásának terve	•	—	—
План поддержания обслуживания в случае дисфункции	•	—	—
План обеспечения медицинскими и другими материалами	•	—	•
План транспортировки	•	•	•
План питания	•	•	•
План коммуникации	•	—	•
План поддержки	•	•	—
План международных медико-санитарных протокола	•	•	—

10 – Источник: Приложение 1 к постановлению министра здравоохранения № 43/2014 (VIII. 19.)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Реагирование на кризисы, как правило, является областью, в которой без сотрудничества и координации принятие обоснованных, адекватных и эффективных решений немыслимо. Другими словами, согласованность является наиболее важным показателем качества. Предпосылкой для этого является согласование деятельности всех участников с едиными нормами и стандартами. Эти нормы, изложенные в планах реагирования на кризисы в сфере здравоохранения, будь то технические, технологические или организационные правила, должны обеспечивать ясность для всех участников.

Следовательно, надлежащая национальная адаптация мер, применяемых в системе реагирования на кризисы в сфере здравоохранения, невозможна без согласованности новых мер, вводимых в систему планирования, и без конкретного определения содержания ресурсов, необходимых для их реализации. Несоблюдение этого может привести к неверным интерпретациям, некорректной оценке ситуации и, как следствие, к применению неверных мер реагирования, что особенно недопустимо в условиях кризиса. Поэтому, первостепенной задачей является изучение всех подвижных элементов во всей вертикали системы планирования и их точное разграничение и разделение по рискам в системе защиты и безопасности в процессе планирования.

ЛИТЕРАТУРА

- Mészáros, I., (2023) Актуальные вопросы безопасности больниц – как критически важной инфраструктуры, *Belügyi szemle*, Volume 71, Issue 6, pp. 1059-10727, <https://belugyiszemlejournal.org/index.php/belugyiszemle/article/view/1265>, Преузето 1. 01. 2026.
- Vojni Leksikon (1981) Vojnoizdavački Zavod, Beograd, 498.
- Закон CLIV от 1997 года о Здравоохранении
- Закон CXIII от 2011 года о Национальной обороне и Венгерских вооруженных силах, а также о мерах, которые могут быть введены в рамках особого правопорядка
- Закон CXXVIII от 2011 года о защите от стихийных бедствий и внесении изменений в некоторые связанные с ним законы
- Закон XCIII от 2021 года о Координации деятельности в области обороны и безопасности
- Основной закон Венгрии
- Постановление Министра Здравоохранении № 43/2014 (VIII. 19.) о Требованиях к содержанию планов медицинских учреждений на случай чрезвычайных ситуаций в области здравоохранения, а также об изменении отдельных министерских постановлений в области здравоохранения
- Постановление Правительства 152/2014. (VI. 6.) о Задачах и полномочиях членов правительства
- Постановление Правительства № 521/2013 (XII. 30.) о Медицинской помощи в чрезвычайных ситуациях

МАЂАРСКА МЕТОДОЛОГИЈА ПЛАНИРАЊА ДЈЕЛОВАЊА У КРИЗНИМ СИТУАЦИЈАМА У ОБЛАСТИ ЗДРАВСТВА

Апстракт: План дјеловања у ванредним ситуацијама у области здравства треба да обезбиди непрекидно функционисање здравствених и других медицинских служби током ванредних ситуација. План служи као основа за отклањање посљедица било којих пријетњи цивилизацији и елементарних непогода које угрожавају становништво на подручју обухваћеном услугом. За то је неопходно да заинтересоване институције одржавају организованост инфраструктуре установа и медицинских технолошких процеса чак и под условима угрожавајућих утицаја. Поред тога, оне морају бити способне да све то обављају упркос очекиваном повећању оптерећења због раста броја пацијената. Наиме, у случају потребе установа треба бити спремна да прими и велик број повријеђених као посљедицу катастрофе. Додатни ресурси потребни за ово често се могу обезбидити само преко преусмјеравања и повећања оптерећења. Да би то било могуће, неопходно је одговарајуће планирање и координација, што поставља озбиљне задатке како пред руководство, тако и пред цијели медицински персонал. Посебно је критично када је потребно очувати живот и вриједну имовину у условима који се значајно разликују од нормалних, у случају брзо развијајуће катастрофе или друге озбиљне ванредне ситуације, када је потребно дјеловати са брзом реакцијом. Још критичније постаје извршење ових задатака ако се прелазак одвија у периоду рада са смањеним бројем особља.

Кључне ријечи: кризна ситуација, медицинска заштита, пацијент, ванредна ситуација, планирање

HUNGARIAN METHODOLOGY FOR ACTION PLANNING IN CRISIS SITUATIONS IN THE HEALTHCARE SECTOR

Abstract: An action plan in emergency situations in the healthcare sector should ensure the uninterrupted functioning of medical and other healthcare services during emergencies. The plan serves as a basis for mitigating the consequences of any threats to civilization and natural disasters that endanger the population within the service area. For this purpose, the relevant institutions must maintain the organization of institutional infrastructure and medical technological processes even under threatening conditions. Furthermore, they must be capable of performing all necessary tasks despite the anticipated increase in workload due to the growth in patient numbers. In the event of necessity, the institution must be prepared to receive even a large number of victims resulting from a disaster. Additional resources required for this can often be provided only through redistribution and increased workload. To make this possible, adequate planning and coordination are essential, posing serious challenges for both management and the entire medical staff. This becomes particularly critical when it is necessary to preserve life and valuable property under conditions significantly different from normal, in the case of a rapidly developing disaster or other serious emergency requiring rapid response. Execution of these tasks becomes even more critical if the transition occurs during a period of reduced staffing.

Keywords: crisis situation, medical care, patient, emergency situation, planning.

К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ САНИТАРНО-ЗАЩИТНОЙ ЗОНЫ ОКОНЕЧНОГО СРЕДСТВА ОПОВЕЩЕНИЯ ДЛЯ МИНИМИЗАЦИИ РИСКА ПОТЕРИ ЗДОРОВЬЯ ПРИ ОПОВЕЩЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ

Леонова Елена Михайловна,

старший научный сотрудник, Федеральное Государственное Бюджетное Учреждение
Всероссийский Научно-Исследовательский Институт по проблемам гражданской
обороны и чрезвычайных ситуаций МЧС России (121352, г. Москва, ул. Давыдовская, д.
7), elenaleon@mail.ru

Леонова Алла Николаевна,

научный сотрудник, Федеральное Государственное Бюджетное Учреждение
Всероссийский Научно-Исследовательский Институт по проблемам гражданской
обороны и чрезвычайных ситуаций МЧС России (121352, г. Москва, ул. Давыдовская, д.
7), all_leo@mail.ru

Аннотация: рассматриваются вопросы, связанные с методологией определения санитарно-защитной зоны мощного оконечного средства оповещения при его размещении на территории городов, населенных пунктов и промышленных объектов. Целью исследования явилось обоснование необходимости расчета и установки санитарно-защитной зоны вокруг мощного оконечного средства оповещения для сохранения органов слуха граждан, которые могут оказаться на близком расстоянии от него при оповещении населения в случае чрезвычайной ситуации. В качестве примера приведен расчет уровня звукового давления для различных углов места установки громкоговорителя. Показано, что размер устанавливаемой вокруг оконечного средства оповещения санитарно-защитной зоны должен обеспечивать ограничительные меры попадания в нее граждан без средств защиты органов слуха. Результаты исследования показали необходимость проведения расчетов для регулирования уровней звукового воздействия на озвучиваемой территории с выделением маркированной санитарно-защитной зоны вокруг мощных оконечных устройств оповещения. результаты исследований должны применяться при проектировании систем оповещения населения, предусматривающих установку мощных оконечных средств оповещения сирен или громкоговорителей.

Ключевые слова: оконечное средство оповещения, санитарно-защитная зона, размещение оконечных средств оповещения, мощная акустическая установка, сирена, громкоговоритель.

ВВЕДЕНИЕ

Необходимость оповещения населения в случае чрезвычайной ситуации природного или техногенного характера (ЧС) не вызывает сомнения. Это неоднократно доказано при таких ЧС, как цунами, паводки, наводнения, лесные пожары, произошедших в мире в последние годы. Для передачи тревожного сигнала и экстренной информации создаются специальные системы оповещения, эффективность которых зависит от мест размещения самого массового элемента системы – оконечного средства оповещения (ОСО) (ГОСТ Р 42.3.06-2024 Гражданская оборона. Оценка эффективности топологии оконечных средств оповещения Общие требования).

При оповещении граждан в административных, производственных, складских, социально-бытовых, жилых зданиях и сооружениях используются радио и телевизионные приемники, громкоговорители. При уровне передаваемого речевого сообщения, соответствующего норме ГОСТ Р 42.3.06-2024, мощность оконечных устройств, устанавливаемых в помещениях значительно ниже мощности ОСО, размещаемых на открытых пространствах городов, населенных пунктов всех типов.

Задействование для оповещения населения мощных современных ОСО, установленных в городах, населенных пунктах, на производственных объектах (территория), способных развивать уровень звука при передаче сигналов оповещения и экстренных сообщений более 120 дБ, может создать риск потери слуха для населения и персонала объектов, которые могут оказаться на близком расстоянии от ОСО (Шкала громкости (силы, уровня) звука и шума в децибелах, kakras.ru/doc/shum-decibel.html), например, при проведении ремонтных работ на кровлях зданий и сооружений или самих ОСО. Предотвращение подобных рисков требует четкого научного обоснования регулирования уровней звукового воздействия на территории с выделением маркированной санитарно-защитной зоны (СЗЗ) вокруг мощных оконечных устройств оповещения, что и является целью данной работы. Для этого необходимо научно-методическое обеспечение проектирования установки мощных ОСО с расчетом схемы их размещения в зоне оповещения и определения санитарно-защитной зоны (СЗЗ) каждого ОСО для принятия мер по исключению попадания в них людей без защиты органов слуха путем установки специальных знаков.

Анализ подходов к проектированию мощных ОСО

При разработке схемы организации оповещения и размещения ОСО большое влияние оказывают плотность и размещение населения на территории (С.Н. Нехорошев, Е.М. Леонова, А.Н. Леонова «Безопасный город. Комплексное решение вопросов оповещения и информирования населения в крупных городах», «Технологии гражданской безопасности», том 20, 2023, № 4 (78) ISSN 1996-8493 стр. 77-78). Проектная документация на создание системы оповещения должна содержать раздел, в котором представлены результаты расчета количества проектируемых ОСО и СЗЗ с указанием их на схеме, плане размещения ОСО. Это обеспечит принятие мер безопасности и исключения риска попадания граждан в зону с высоким звуковым давлением.

Вместе с тем, ряд проектных организаций, стремясь снизить трудоемкость расчета СЗЗ путем использования в качестве исходных данных максимальное значение уровня звукового давления применяемых громкоговорителей. При более тщательном расчете СЗЗ и подборе угла места возможно найти наиболее равновесное соотношение величины СЗЗ и зоны озвучивания от каждого громкоговорителя, что позволит с большей эффективностью использовать меньшее количество громкоговорителей.

На рисунке 1 приведены фотографии мощных акустических установок.

Рисунок 1 - Мощные акустические ОСО и/или речевосинтезирующие установки

Если обратиться к нормативным документам РФ, определяющим необходимость установления СЗЗ (постановление Правительства РФ от 3 марта 2018 г. № 222 «Об утверждении Правил установления санитарно-защитных зон и использования земельных участков, расположенных в границах санитарно-защитных зон, СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200-03 «Санитарно-защитные зоны и санитарная классификация предприятий, сооружений и иных объектов»), то можно отметить, что для исключения попадания в СЗЗ людей разрабатываются различные ограничительные меры в зависимости от источников воздействия. В нашем случае, такими организационными мерами по недопущению нахождения людей в СЗЗ ОСО во время сеанса оповещения без средств защиты слуха может быть трансляция перед проверкой системы оповещения населения предупредительного информационного сообщения с уровнем сигнала ниже проверочного и примерным текстом: «Ждите сигнала оповещения «Внимание всем!». В целях предохранения органов слуха рекомендует отойти на расстояние не менее 20 метров от технического средства оповещения».

В случае установки сирен или громкоговорителей на крыше здания или сооружения, где нахождение людей физически невозможно или вероятность нахождения крайне низка, а также при невозможности обозначить СЗЗ по ее границе могут быть обозначены знаком наличия СЗЗ места установки ОСО или точки подключения ОСО к устройству запуска и электропитанию. Знак должен быть различим с расстояния не менее длины радиуса СЗЗ.

Варианты размещения ОСО различных типов и предупреждающие знаки для них приведены на рисунках 2–3.

Рисунок 2 – сиренная установка и предупреждающий знак о санитарно-защитной зоне

Рисунок 3 – Речевосíроизводящая акустическая установка и предупреждающий знак о санитарно-защитной зоне

Пример расчета санитарно-защитной зоны и обсуждение полученных результатов

Выполним расчет СЗЗ при отклонении точки измерения относительно оси излучения на примере рупорного громкоговорителя ГР.100.02, входящего в состав комплекса технических средств П-166 ВАУ, серии СГС-22МЕ, производства ООО «Элес» город Кировск Ленинградской области (Справочник «Технические средства оповещения, стр.28). Громкоговорителем ГР.100.03 согласно данным завода-изготовителя на номинальной мощности обеспечивается уровень звукового давления не менее 134 дБ по оси излучения. При расчете санитарно-защитной зоны необходимо учитывать поле, формируемое каждым громкоговорителем с уровнем звукового давления свыше 120 дБ с целью ограничения неконтролируемого доступа людей без средств защиты органов слуха.

Так как диаграмма направленности рупорного громкоговорителя имеет переменный, в зависимости от угла излучения, уровень звукового давления, то для каждого типа громкоговорителя необходим расчет СЗЗ в зависимости от угла излучения. При использовании громкоговорителя в составе системы оповещения его установка производится при различных углах места. Вкупе с переменной, относительно угла излучения, в СЗЗ количество комбинаций «угол излучения/угол места» стремится к бесконечности. Ввиду большого количества комбинаций существуют ненулевые вероятности того, что определенный угол излучения при определенном угле места сможет создать уровень звукового давления свыше 120 дБ. С целью демонстрации такой широкой вариативности представлены расчеты для наиболее показательных углов излучения и возможных углов места. Для наглядности влияния различных комбинаций «угол излучения/угол места» данные сведены в таблицу и представлены на диаграмме.

Расчет снижения уровня звукового давления, создаваемого громкоговорителем ГР.100.03 при увеличении расстояния до точки измерения для каждого из углов отклонения от оси излучения выполняется по формуле:

$$L=10^{\Delta \text{SPL}/20} \quad (1),$$

где:

L (м) – удаление в метрах от раскрыва рупорного громкоговорителя до места с уровнем звукового давления 120 дБ при работе громкоговорителя ГР.100.03 на номинальной мощности;

ΔSPL (дБ) – разница между уровнем звукового давления, создаваемого громкоговорителем на номинальной мощности и уровнем звукового давления 120 дБ.

Вычисление относительной высоты установки рупорного громкоговорителя выполняется по формуле:

$$\Delta h = (\cos (90^{\circ} - \alpha - \alpha_{\text{места}})) / L \quad (2),$$

где:

Δh (м) – расстояние (относительная высота установки рупорного громкоговорителя), при которой выполняется условие не превышения уровня звукового давления до 120 дБ

α (градусы) – угол смещения вектора (направления от точки излучения к точке измерения), на котором выполняется измерение звукового давления относительно оси излучения громкоговорителя

$\alpha_{\text{места}}$ (градусы) - угол места (угол отклонения оси излучения громкоговорителя от уровня горизонта) установки рупорного громкоговорителя.

Расчетные значения уровня звукового давления на номинальной мощности относительно угла места приведены в таблице, в которых указано:

столбец 2 - разница между уровнем звукового давления на номинальной мощности вдоль оси излучения и уровнем звукового давления на номинальной мощности с отклонением относительно оси излучения на заданный угол (ΔSPL , дБ);

столбец 3 - уровень звукового давления на номинальной мощности со смещением относительно оси излучения на заданное количество градусов (SPL , $P_{\text{номинал}}$);

столбец 4 - превышение создаваемого громкоговорителем уровня звукового давления на номинальной мощности в соответствии с углом отклонения относительно оси излучения свыше уровня 120 дБ (ΔSPL).

I Таблица - значение уровня звукового давления по максимальному вектору для различных углов места установки громкоговорителя ГР.100.03.

Угол места установки ГР.100.03	Угол отклонения, α	ΔSPL , дБ	SPL , $P_{\text{номинал}}$	ΔSPL , до 120 дБ	L, м до 120 дБ	Δh , м	$h_{\text{звн}}$ м, с учетом 1,5 м
0°	1	2	3	4	5	6	7
	0°	0	134	14	5	0	1,5
	10°	0	134	14	5	0,8	2,3
	20°	-3	131	11	3,6	1,23	2,73
	30°	-6	128	8	2,5	1,25	2,75
	40°	-11	123	3	1,4	0,9	2,4
	45°	-12	122	2	1,26	0,9	2,4
10°	0°	0	134	14	5	0,8	2,3
	10°	0	134	14	5	1,7	3,2
	20°	-3	131	11	3,6	1,23	3,3
	30°	-6	128	8	2,5	1,6	3,1
	40°	-11	123	3	1,4	1,1	2,6
	45°	-12	122	2	1,26	1,0	2,5
20°	0°	0	134	14	5	1,7	3,2
	10°	0	134	14	5	2,5	4,0
	20°	-3	131	11	3,6	2,31	3,81
	30°	-6	128	8	2,5	1,92	3,42
	40°	-11	123	3	1,4	1,21	2,71
	45°	-12	122	2	1,26	1,18	2,68
30°	0°	0	134	14	5	2,5	4,0
	10°	0	134	14	5	3,21	4,71
	20°	-3	131	11	3,6	2,76	4,26

Угол места установки ГР.100.03	Угол отклонения, α	ΔSPL , дБ	SPL , $P_{\text{номинал}}$	ΔSPL , до 120 дБ	L , м до 120 дБ	Δh , м	$h_{\text{мин}}$ м, с учетом 1,5 м
	30°	-6	128	8	2,5	2,17	3,67
	40°	-11	123	3	1,4	1,32	2,82
	45°	-12	122	2	1,26	1,24	2,74
40°	0°	0	134	14	5	3,21	4,71
	10°	0	134	14	5	3,83	5,33
	20°	-3	131	11	3,6	3,12	4,62
	30°	-6	128	8	2,5	2,35	3,85
	40°	-11	123	3	1,4	1,38	2,88
	45°	-12	122	2	1,26	1,26	2,76
50°	0°	0	134	14	5	3,83	5,33
	10°	0	134	14	5	4,33	5,83
	20°	-3	131	11	3,6	3,38	4,88
	30°	-6	128	8	2,5	2,35	3,85
	40°	-11	123	3	1,4	1,4	2,9
60°	0°	0	134	14	5	4,33	5,83
	10°	0	134	14	5	4,7	6,2
	20°	-3	131	11	3,6	3,55	5,05
	30°	-6	128	8	2,5	2,5	4,0
70°	0°	0	134	14	5	4,7	6,2
	10°	0	134	14	5	4,92	6,42
	20°	-3	131	11	3,6	3,6	5,1
80°	0°	0	134	14	5	4,92	6,42
	10°	0	134	14	5	5	6,5

Наиболее часто при установке громкоговорителя применяется угол места в диапазоне 0° - 10°, менее часто угол места установки рупорного громкоговорителя достигает 20°. Наибольшее влияние на минимальную высоту подвеса громкоговорителя будет оказывать угол места 80° или 90° в этом случае минимальная высота подвеса громкоговорителя составит 5м+1,5м=6,5 метров. Величины угла места более 30° являются скорее уникальными и могут применяться в условиях высокой степени рельефности местности или при большой высоте подвеса для обеспечения зоны звукопокрытия с наименьшей неравномерностью.

На диаграмме, приведенной на рисунке 4 представлены консолидированные данные о зависимости необходимой высоты установки громкоговорителей с условием обеспечения санитарно-защитной зоны при различных углах места. При известном угле места громкоговорителя, вычисленном на этапе расчета зоны адекватной идентификации информации, по графику можно определить наибольшее значение санитарной защитной зоны при различных углах отклонения от оси излучения громкоговорителей. Так для угла места 10° высота установки громкоговорителя должна быть не менее 3,3 метра и определяется по максимальному значению, которое для данных параметров формируется уровнем звукового давления создаваемого при отклонении от оси излучения на 20 градусов. При угле места 0° минимальная высота установки громкоговорителя 2,75 метра, и формиру-

ется вектором с отклонением 30 градусов от оси оповещения. Аналогично, для угла места 20 градусов минимальная высота установки составляет 4 метра ровно и формируется вектором с отклонением от оси излучения 10 градусов.

Чем больший угол места установки громкоговорителя, тем большее влияние на величину высоты установки громкоговорителя оказывает либо звуковое давление, создаваемое вдоль оси излучения, либо звуковое давление создаваемое отклонение 10 градусов от оси излучения.

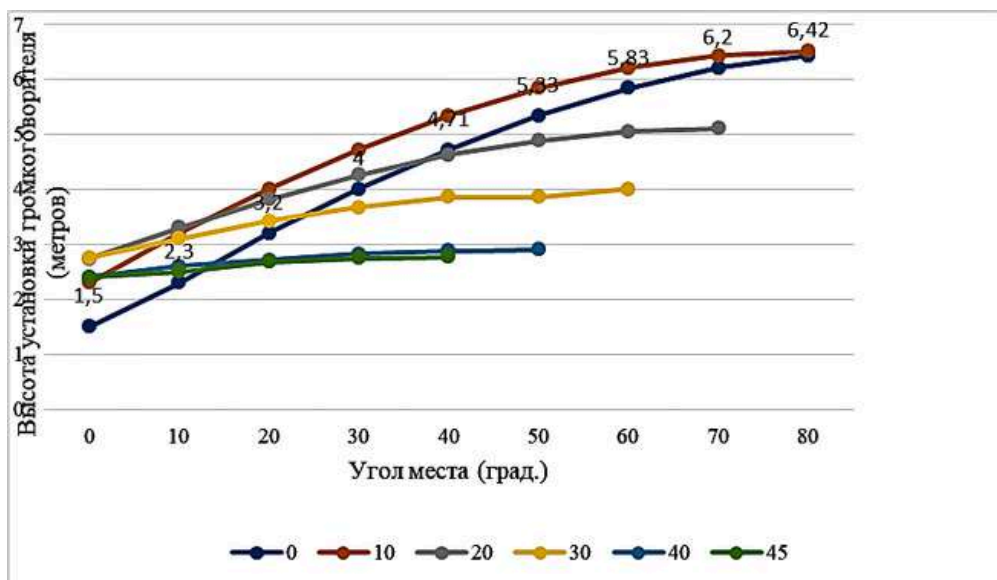

Рисунок 4 – Минимальная высота установки громкоговорителя с учетом санитарно-защитной зоны

При расчете акустических характеристик важно учитывать акустические особенности местности, окружающей среды и звукопоглощающие свойства окружающих объектов для оптимального размещения ОСО.

ВЫВОДЫ

Мощные современные средства оповещения типа сиренная или речевоспроизводящая установка, используемые для оповещения населения при чрезвычайных ситуациях, создают риски потери слуха для граждан, которые могут оказаться в зоне их действия. Предотвращение подобных рисков требует четкого научного обоснования регулирования уровней звукового воздействия на озвучиваемой территории, определения размеров санитарно-защитных зон вокруг мощных оконечных устройств оповещения и их обязательную маркировку для предупреждения граждан.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

- ГОСТ Р 42.3.06-2024 Гражданская оборона. Оценка эффективности топологии оконечных средств оповещения Общие требования.
- С.Н. Нехорошев, Е.М. Леонова, А.Н. Леонова «Безопасный город. Комплексное решение вопросов оповещения и информирования населения в крупных городах», «Технологии гражданской безопасности», том 20, 2023, № 4 (78) ISSN 1996-8493 стр. 77-82.
- Справочник «Технические средства оповещения», МЧС России.

О ПИТАЊУ ОДРЕЂИВАЊА САНИТАРНО-ЗАШТИТНЕ ЗОНЕ КРАЈЊЕГ СРЕДСТВА ЗА УЗБУЊИВАЊЕ РАДИ МИНИМИЗИРАЊА РИЗИКА ОД ГУБИТКА ЗДРАВЉА ПРИ УЗБУЊИВАЊУ СТАНОВНИШТВА

Апстракт: Разматрају се питања повезана са методологијом одређивања санитарно-заштитне зоне снажног крајњег средства за узбуњивање приликом његовог постављања на територији градова, насељених мјеста и индустријских објеката. Циљ истраживања је образложење потребе за прорачуном и успостављањем санитарно-заштитне зоне око снажног крајњег средства за узбуњивање ради очувања органа слуха грађана који се могу наћи у његовој непосредној близини током узбуњивања становништва у случају ванредне ситуације. Као примјер дат је прорачун нивоа звучног притиска за различите углове постављања звучника. Показано је да величина санитарно-заштитне зоне око крајњег средства за узбуњивање мора обезбиједити мјере ограничења уласка грађана без средстава за заштиту слуха у ту зону. Резултати истраживања указују на неопходност израчунавања ради регулисања нивоа звучног утицаја на подручју

које се озвучава, уз издвајање означене санитарно-заштитне зоне око снажних крајњих уређаја за узбуњивање. Резултати истраживања треба да се примјењују при пројектовању система за узбуњивање становништва који предвиђају постављање снажних крајњих средстава за узбуњивање, као што су сирене или звучници.

Кључне ријечи: крајње средство за узбуњивање, санитарно-заштитна зона, постављање крајњих средстава за узбуњивање, снажна акустичка инсталација, сирена, звучник.

ON DETERMINING THE SANITARY PROTECTION ZONE OF A TERMINAL ALERTING DEVICE TO MINIMIZE THE RISK OF HEALTH DAMAGE DURING PUBLIC WARNING

Abstract: The paper examines issues related to the methodology for determining the sanitary protection zone of a powerful terminal alerting device when installed in cities, settlements, and industrial facilities. The aim of the research was to justify the need to calculate and establish a sanitary protection zone around a powerful terminal alerting device in order to preserve the hearing of citizens who may be located in close proximity to it during public warning in the event of an emergency. As an example, a calculation of sound pressure levels for different installation angles of the loudspeaker is presented. It is shown that the size of the sanitary protection zone around the terminal alerting device must ensure restrictive measures preventing citizens without hearing protection from entering this zone. The research results indicate the necessity of conducting calculations to regulate sound impact levels within the covered area, with the designation of a marked sanitary protection zone around powerful terminal alerting devices. The results should be applied in the design of public warning systems that include the installation of powerful terminal alerting devices, such as sirens or loudspeakers.

Keywords: terminal alerting device, sanitary protection zone, placement of terminal alerting devices, powerful acoustic installation, siren, loudspeaker.

ЭФФЕКТИВНЫЕ СИСТЕМЫ ОПОВЕЩЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ: СПАСЕНИЕ ЖИЗНЕЙ И СМЯГЧЕНИЕ ПОСЛЕДСТВИЙ СТИХИЙНЫХ БЕДСТВИЙ В УСЛОВИЯХ МЕНЯЮЩЕГОСЯ КЛИМАТА

Качанов Сергей Алексеевич,

доктор технических наук, профессор, заместитель директора Российско-Сербского гуманитарного центра межправительственной гуманитарной организации, Российско-Сербский гуманитарный центр межправительственной гуманитарной организации, Ниш, Сербия

Леонова Елена Михайловна,

старший научный сотрудник, Федеральное Государственное Бюджетное Учреждение Всероссийский Научно-Исследовательский Институт по проблемам гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций МЧС России (121352, г. Москва, ул. Давыдовская, д. 7),
elenaleon@mail.ru

Леонова Алла Николаевна,

научный сотрудник, Федеральное Государственное Бюджетное Учреждение Всероссийский Научно-Исследовательский Институт по проблемам гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций МЧС России (121352, г. Москва, ул. Давыдовская, д. 7), all_leo@mail.ru

Аннотация. Изменение климата приводит к увеличению частоты и интенсивности стихийных бедствий, которые затрагивают все большее количество населения по всему миру. Одной из важнейших задач любого государства является предупреждение населения о надвигающейся опасности природного характера (ЧС). Первым шагом в направлении защиты населения от ЧС является внедрение систем раннего предупреждения. Целью исследования явилось выработка и обоснование технологии совершенствования системы оповещения населения для смягчения последствий стихийных бедствий в условиях меняющегося климата. Объектами исследования выступили неблагоприятные природные явления и процесс оповещения населения. Результат исследований: на основе данных, приведенных в статье, показана эффективность применения систем оповещения при сотрудничестве, включающем обмен информацией в области прогнози-

рования и предупреждения природных и техногенных катастроф. Это позволяет мировому сообществу более эффективно защищать население и территории от таких явлений, как циклоны, штормы, ураганы, грозовые шквалы, пылевые бури, засухи, ливни, наводнения и другие экстремальные погодные условия, и минимизировать риски и потери, связанные с соответствующими чрезвычайными ситуациями

Ключевые слова: стихийное бедствие, чрезвычайная ситуация, система оповещения, раннее предупреждение населения.

ВВЕДЕНИЕ.

В феврале 2023 года циклон Фредди дважды обрушился на Мозамбик в течение пяти недель и стал самым долгоживущим циклоном в истории наблюдений. Населенные пункты по всей стране, включая провинцию Инхамбане на юге, получили предупреждение о приближении циклона за несколько дней до его удара благодаря радио, SNS и мегафонным объявлениям. Благодаря этому системы раннего предупреждения помогли населению Мозамбик вовремя добраться до безопасных мест пребывания, что смягчило последствия масштабного стихийного бедствия.

Несмотря на широкое признание систем раннего предупреждения, так в настоящее время называют системы оповещения населения, они недоступны во многих странах, наиболее подверженных природным стихийным бедствиям. Учитывая что за последние 50 лет количество бедствий, связанных с изменением климата, увеличилось в пять раз, а благодаря системам заблаговременного предупреждения число смертей сократилось почти в три раза (Всемирная Метеорологическая организация, <https://wmo.int/ru/media/news/za-poslednie-50-let-uvlechilos-chislo-svyazannykh-s-pogodoy-bedstviy-oni-prichinyayut-bolshe>), создание систем оповещения крайне необходимо. Управление ООН по снижению риска стихийных бедствий подсчитало, что предупреждение о надвигающемся шторме или аномальной жаре даже за 24 часа до наступления, может сократить потери на 30% (ООН, <https://news.un.org/ru/story/2025/10/1466666>).

Тем не менее, системы раннего предупреждения об опасностях существуют лишь в 40% наименее развитых стран и малых островных развивающихся государств. Так, охват населения системами раннего предупреждения в Северной и Южной Америке и Карибском бассейне, а также в Африке ниже более чем на 50% от среднего показателя. Это подтверждает тот факт, что готовность к стихийным бедствиям во мно-

гих странах мира остается одной из наиболее проблемных областей, а имеющиеся системы оповещения населения не адаптированы для раннего оповещения о приближающихся стихийных бедствиях. Так, несмотря на наличие системы оповещения в июле 2018 года в приморском городке Мати в Греции небольшой лесной пожар унес 94 жизни. Сильный ветер в сочетании с сухой растительностью привели к быстрому распространению огня на жилой район у набережной, уничтожив при этом около 1200 зданий. В отсутствие систем оповещения люди эвакуировались самостоятельно, когда пламя находилось в сотнях метров от них (РИА Новости, <https://ria.ru/20180804/1525932363.html>).

Системы оповещения населения становятся все более важным звеном в процессе защиты населения при чрезвычайных ситуациях различного характера (ЧС). Системы оповещения предоставляя населению информацию о ЧС, спасая жизни и здоровье граждан. Для эффективности предупреждающие сообщения должны поступать из надежных и заслуживающих доверия источников, таких как метеорологические службы, средства массовой информации. Современные системы оповещения населения позволяют доводить экстренную информацию об угрозе возникновения ЧС по различным каналам, включая мобильные и стационарные телефоны, радио, телевидение, информационные табло и другие.

Анализ технологий оповещения населения

Технология оповещения о стихийных бедствиях объединяет системы оповещения, использующие в качестве оконечных средств сирены, радио, телевидение, системы мониторинга и прогнозирования, в том числе спутниковый мониторинг для раннего обнаружения, например, цунами, землетрясений и ураганов, а также различные системы (сети) связи и передачи данных для доведения экстренной информации, в том числе сотовой связи (SMS) и Интернет (мобильные приложения). Для единого формата передаваемых сообщений о ЧС во многих странах мира используется CAP.

В США, начиная с 2015 года, каждые три года проводятся обязательные общенациональные испытания системы экстренного оповещения (Emergency Alert System), обеспечивающей оповещение граждан по радио и телевидению, кабельным и спутниковым системам, а также системы беспроводного экстренного оповещения (Wireless Emergency Alert, WEA), передающей оповещения с сотовых вышек на мобильные устройства с использованием технологии «один ко многим», называемой Cell Broadcast (CB).

В странах Европейского союза были внедрены системы оповещения населения с использованием SMS-сообщений, основанные на определение местоположения граждан. Греция была одной из первых

стран, которая использовала систему Cell Broadcast для эвакуации при лесных пожарах. Страна извлекла уроки из катастрофы в Мати и в 2020 году. В Великобритании первое общенациональное тестирование системы экстренного оповещения, которая также использует Cell Broadcast, было проведено в 2023 году.

Ведущие мировые производители телекоммуникационного оборудования и программного обеспечения вносят свой вклад в развитие технологий оповещения. Microsoft стремится улучшить скорость и доступность интернета, а также обеспечить распространение надежных и своевременных оповещений от национальных метеорологических и гидрологических служб через веб-браузеры и настольные платформы. Искусственный интеллект и спутники высокого разрешения могут использоваться для картирования групп населения, подверженных риску, и для оценки ущерба после стихийных бедствий — как это было в случае землетрясения в Турции.

Google сотрудничает с Всемирной Метеорологической организацией (ВМО) в ряде стран по вопросам борьбы с наводнениями, а также с Глобальной сетью информации о здоровье, которая является одним из партнеров ВМО, информируя людей о том, как оставаться в безопасности и защитить себя в условиях экстремальной жары.

Компания Amazon стремится использовать возможности облачных технологий для создания глобальных систем раннего предупреждения. Она поддерживает новую Информационную систему ВМО 2.0 (WIS 2.0), которая представляет собой основу для обмена данными о системах Земли (метеорологических, гидрологических, климатических и океанографических) в XXI веке.

Сервис Meta предоставляет функции реагирования на стихийные бедствия с 2014 года, он включает в себя оповещения о проверке безопасности, страницы кризисных ситуаций, информацию от служб экстренного реагирования.

Alibaba использует облачные инновации и искусственный интеллект для оказания помощи в предотвращении и смягчении последствий стихийных бедствий, уделяя особое внимание Азии — например, для поддержки отзыва рыболовных судов во время тайфунов, очистки рек в сезон наводнений и повышения безопасности в городах.

GSMA — это глобальная организация, объединяющая мобильную экосистему. 95% населения мира охвачено мобильной сетью, в мире насчитывается 5,4 миллиарда абонентов мобильной связи. Это позволяет обеспечить защиту каждого человека в мире с помощью системы раннего предупреждения — путем вовлечения операторов мобильной связи по всему миру для передачи экстренной информации о природных и техногенных угрозах.

Сотрудничество стран по взаимному оповещению населения

Мировой опыт показывает, что катастрофические природные явления рассматриваются в числе серьезнейших дестабилизирующих факторов, препятствующих устойчивому развитию человечества. Землетрясения, наводнения, извержения вулканов, засухи, крупнейшие аварии на промышленных предприятиях стали причиной гибели тысяч людей. При этом катастрофы могут охватывать территорию нескольких стран, а их последствия приобретают трансграничный характер. По оценке ООН, ежегодный урон от стихийных бедствий на планете достигает 300 млрд долл., а к 2030 г. он может возрасти до 360 млрд долл. (Доклад ООН: на разрушение природы тратится в 30 раз больше денег, чем на ее защиту, <http://www.igce.ru/2026/01/23/>).

Тенденция роста социально-экономического ущерба от природных и техногенных катастроф привела к необходимости развития международного сотрудничества в области защиты населения и территорий от подобных бедствий и снижения причиняемых ими материальных потерь.

Сотрудничество стран в сфере предупреждения и ликвидации ЧС является ключевым аспектом обеспечения безопасности и устойчивого развития. Среди наиболее значимых направлений осуществления такого взаимодействия одно из центральных мест занимает координация усилий в случае ЧС различного характера, таких как природные катастрофы, техногенные аварии, пандемии, а также принятие при необходимости совместных мер по ликвидации их последствий. Важность такого взаимодействия обусловлена глобальными экологическими проблемами, которые не могут быть решены отдельными государствами и требуют согласованных действий на международном уровне.

Сотрудничество подразумевает обмен информацией и опытом в области прогнозирования и предупреждения природных и техногенных катастроф, что позволяет странам более эффективно защищать население и инфраструктуру. В рамках этой работы проводятся мониторинг и прогнозирование таких явлений, как циклоны, штормы, ураганы, грозовые шквалы, пылевые бури, засухи, ливни, наводнения и другие экстремальные погодные условия, что помогает минимизировать риски и потери, связанные с соответствующими ЧС.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Системы раннего оповещения необходимы, поскольку глобальное изменение климата приводит к более частым и интенсивным экстремальным погодным явлениям, вызывающим масштабные неблагоприятные последствия и связанные с ними потери и ущерб для природы и людей. Системы раннего оповещения — это хорошо себя зарекомендовавший, эффективный и экономичный способ сохранить жизни и рабочие места, землю и инфраструктуру.

В настоящее время население получает возможность организации предварительной защиты от экстремальных погодных условий и опасных последствий изменения климата за счет своевременного предупреждения по системам раннего оповещения, тем не менее в этом направлении еще предстоит проделать большую работу. Каждый третий человек, в основном в наименее развитых странах и малых островных развивающихся государствах, не имеет доступа к качественным системам заблаговременных оповещений о многих опасных явлениях.

Как призыв ООН к расширению национальных действий, инициатива «Системы раннего оповещения для всех» может сыграть решающую роль для решения проблемы уязвимости стран к изменению климата путем совершенствования систем раннего оповещения и повышения их устойчивости.

ЛИТЕРАТУРА

- Системы раннего оповещения для всех
<https://www.un.org/ru/climatechange/early-warnings-for-all>

ЕФИКАСНИ СИСТЕМИ ОБАВЈЕШТАВАЊА СТАНОВНИШТВА: СПАСАВАЊЕ ЖИВОТА И УБЛАЖАВАЊЕ ПОСЉЕДИЦА ЕЛЕМЕНТАРНИХ НЕПОГОДА У УСЛОВИМА ПРОМЈЕНЉИВЕ КЛИМЕ

Апстракт: Климатске промјене доводе до повећања учесталости и интензитета елементарних непогода, које погађају све већи број становништва широм свијета. Један од најважнијих задатака сваке државе је обавјештавање становништва о пријетећој опасности природног карактера (ванредна ситуација). Први корак ка заштити становништва од ванредних ситуација јесте увођење система раног упозоравања. Циљ истраживања био је развој и оправдање технологије усавршавања система обавјештавања становништва ради ублажавања посљедица елементарних непогода у условима промјењиве климе. Објекти истраживања били су неповољни природни феномени и процес обавјештавања становништва. Резултати истраживања показују да је на основу података изнетих у раду доказана ефикасност примјене система обавјештавања у условима сарадње која обухвата размјену информација у области прогнозирања и упозоравања на природне и технолошке катастрофе. То омогућава међународној заједници да ефикасније штити становништво и територије од појава као што су циклони, олује, урагани, невремена са грмљавином и јаким вјетровима, прашње олује, суше, обилне кише, поплаве и други екстремни временски феномени, те да минимизира ризике и губитке повезане са одговарајућим ванредним ситуацијама.

Кључне ријечи: елементарна непогода, ванредна ситуација, систем обавјештавања, рано упозоравање становништва.

EFFECTIVE POPULATION ALERT SYSTEMS: SAVING LIVES AND MITIGATING THE CONSEQUENCES OF NATURAL DISASTERS IN A CHANGING CLIMATE

Abstract: Climate change leads to an increase in the frequency and intensity of natural disasters, affecting a growing number of people worldwide. One of the most important tasks of any state is to inform the population about imminent natural hazards (emergencies). The first step towards protecting the population from emergencies is the implementation of early warning systems. The aim of the study was to develop and justify a methodology for improving population alert systems to mitigate the consequences of natural disasters in the context of a changing climate. The objects of research were adverse natural phenomena and the population alert process. The research results demonstrate, based on the data presented in the paper, the effectiveness of applying alert systems within a cooperative framework that includes the exchange of information in forecasting and warning of natural and man-made disasters. This enables the international community to more effectively protect populations and territories from events such as cyclones, storms, hurricanes, thunderstorms and squalls, dust storms, droughts, heavy rains, floods, and other extreme weather conditions, while minimizing the risks and losses associated with relevant emergencies.

Keywords: natural disaster, emergency situation, alert system, early warning of the population.

МИГРАЦИОНИ ПРОЦЕСИ КАО ИЗВОР ДРУШТВЕНИХ ПАТОЛОГИЈА И БЕЗБЈЕДНОСНИХ ПРИЈЕТЊИ: СЛУЧАЈЕВИ УЈЕДИЊЕНОГ КРАЉЕВСТВА И ШВЕДСКЕ

Љубиша Маленица, ма

Центар за друштвено-политичка истраживања Републике Српске
Докторант на Факултету политичких наука у Бањалуци,
ljuso_@live.com

Бојана Кнежевић, ма

Министарство трговине и туризма Републике Српске
Мастер правник, ужа научна област кривично право, Министарство трговине и
туризма, kbojana639@gmail.com

Апстракт: Извјесно је да се данас људи услед друштвених промјена, неједнаке расподеле финансијске моћи и оружаних сукоба чешће одлучују за миграцију. Предмет овог рада су обрасци понашања миграната у новој средини, који се огледају у привидној интеграцији, потпуном одбацивању домаћих норми и обичаја уз истовремено стварање сопствених криминалних мрежа. У раду се истражује појава, развој и динамика организованих група за сексуалну експлоатацију дјеце у Уједињеном Краљевству (grooming gangs), са посебним освртом на оне које укључују починиоце мигрантског поријекла. Поглавље анализира како су се ове мреже временом развијале и укоријењивале у локалним заједницама. Идентификују се карактеристични обрасци регрутације, манипулације, злостављања и дугорочне контроле над жртвама, претежно бијелим дјевојчицама из радничких или дисфункционалних породица. Ослањајући се на владине документе, извјештаје и академску литературу, феномен се прати од изолованих инцидентата до великих случајева. Посебна пажња посвећује се механизмима ширења мреже жртава, укључујући присилно коришћење већ злостављаних дјевојчица као посредника. Анализа такође укључује географску дистрибуцију ових криминалних група и профиле жртава који предочавају стратегије избора. Рад препознаје степен организованости ових група те предуслове њиховом постојању као сталну пријетњу. С друге стране, кад је ријеч о мигрантима као безбједносној пријетњи у раду је описан утицај одбацивања интеграције од стране миграната на шведско друштво, које је занимљиво проучавати будући да Шведска, економски развијена, дуго је била један од симбола за стабилан и миран живот, као и једна од најсигу-

рних држава у свијету. Међутим, са доласком миграната долази до пораста стопе криминалитета, организованог криминалитета, врбовања малолетника за извршење најтежих кривичних дјела, као и повећане опасности од извршења терористичких напада у чијем извршењу учествују малолетници.

Кључне ријечи: Мигранти, малолетници, врбовање малолетника, тероризам, злостављање, педофилија, трговина људима, Шведска, Уједињено Краљевство

ДЕФИНИСАЊЕ ПОЈМОВА: МИГРАНТ, ТРАЖИЛАЦ АЗИЛА И ИЗБЈЕГЛИЦА

Појам мигранта није дефинисан у међународном праву, али се њиме описују лица која одлуче прећи границу не искључиво због непосредне опасности по живот услед ратних сукоба, већ из других разлога као што су бијег од потешкоћа узрокованих природним катастрофама, глађу или екстремним сиримаштвом (UNHCR, 2024, February, 9). На страници Европског парламента појам миграната је дефинисан „као лица која се из различитих разлога преселе унутар своје или у другу државу на кратко или дуго вријеме“ (European Parliament, 2017, July, 14).

Права миграната су заштићена кроз опште конвенције које се баве заштитом људских права и основних слобода, али и кроз конвенције и протоколе Генералне скупштине УН који се баве искључиво правима миграната: Међународном конвенцијом за заштиту права свих радника миграната и чланова њихових породица и Протоколом против кријумчарења миграната коиненим, поморским и ваздушним путем, који служи као допуна Конвенцији УН против транснационално организованог криминала, затим Европском конвенцијом о правном статусу радника миграната, Конвенцијом о акцији против трговине људима, Европском конвенцијом о експропријацији, Европским кодексом социјалне сигурности и др. (Ktistakis, 2016).

С друге стране појам избјеглице је дефинисан у оквиру међународног права и под тим појмом се подразумевају лица која имају право на посебан третман, односно заштиту и права ових лица су заштићена Конвенцијом Генералне скупштине УН о статусу избјеглицама из 1951. године. Под појмом избјеглице се сматрају лица која су побјегла из своје државе у другу државу због сукоба, прогањања, озбиљног кршења људских права са циљем да нађу сигурност, јер њихова држава не може или не жели да их заштити и сходно томе остварују право на тражење

или уживање азила. Према међународном праву државе су дужне да избјеглицама пруже сљедећа права: омогуће да избјеглице имају право приступа територији и могућност да траже азил, да не буду кажњени због илегалног преласка границе с циљем да пронађу сигурност, да им се осигура кориштење и заштита основних људских права, те да не буду протјерани или враћени на мјесто гдје би њихови животи или слобода били угрожени (UNHCR, 2024, February, 9).

Под појмом тражилац азила би се могао сматрати мигрант који намјерава да поднесе захтјев за међународну заштиту или чека одлуку на свој захтјев, односно да се одлучи о његовом правном статусу (UNHCR, 2024, February, 9), стога је неопходно да лице стигне на границу или је пређе, како би поднио захтјев, при чему мора приложити доказе властима да би му била омогућена заштита (International Rescue Committee, 2018, June, 22), односно да би стекао статус избјеглице. Према Повељи о основним правима Европске уније гарантује се право на азил, уз поштовање правила из Женевске конвенције од 28. јула 1951. године и Протокола од 31. јануара 1967. године о статусу избјеглица и у складу с Уговором о Европској унији и Уговором о функционисању Европске уније (члан 18), односно гарантује се заштита у случају удаљавања, протјеривања или изручења, односно нико не може бити удаљен, протјеран или изручен у државу у којој постоји озбиљна опасност да буде осуђен на смртну казну, мучење или понижавајуће поступање (члан 19) (European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/>).

На страници Европског парламента појам тражиоци азила је дефинисан као лица која са основаним страхом да ће бити прогоњена због расе, вјере, националности, политике или припадности одређеној друштвеној групи траже сигурност на другом простору, при чему њихов захтјев за међународну заштиту још није обрађен или још нису службено затражили азил, али то намјеравају учинити (European Parliament, 2017, July, 14). Из наведеног се намеће закључак да је свако лице које пређу границу мигрант, у случају да бијежи од ратне или друге врсте опасности може поднијети захтјев за тражење азила, а статус избјеглице или други облик међународне заштите добија након што национална тијела одобре захтјев за азил, односно постане службено признат статус избјеглице у држави домаћина.

Кад се погледају статистички подаци о доласку миграната у Европу, који се могу наћи на страници Европског парламента добију се сљедећи показатељи о кретању миграната. Током 2023. године је у ЕУ приликом доласка пријављено 3,7 милиона легалних миграната, док је истовремено забиљежено око 385.000 илегалних миграната. Такође, у истом периоду је забиљежено више од милион захтјева за тражење азила. Највише лица која први пут траже азил је регистровано у Њемачкој током 2023. године, при чему су најбројнији подносиоци захтјева долазили из Сирије, Авганистана, Турске, Венецуеле и Колумбије. Рута коју мигранти најчешће користе за незаконит улазак у ЕУ је централна средоземна рута (41%), затим она која

води западом Балкана (26%), те она која пролази кроз источни дио Средоземља (16%) (European Parliament, 2017, July, 14).

Заговарање депортације нелегалних миграната расте у Европској унији, према подацима из 2023. године таквих је било 118 935, при чему се као најчешћи разлози за одбијање уласка наводе недостатак ваљане визе или боравишне дозволе (23,3 % случајева) и немогућност доказивања сврхе или услова боравка (22,5 % случајева). Држављани Марока, Алжира и Афганистана су представљали највећи број оваквих случајева (European Parliament, 2023, August, 3).

Крајем 2025. године Савјет Европе је постигао договор о закону ЕУ, којим би се убрзали и поједноставили поступци за повратак лица која илегално борава у државама чланицама уз истовремено омогућавање државама чланицама да оснују центре за повратак у трећим државама, а све у циљу да се наметну строга правила и да нелегални мигранти напусте територију државе чланице (Council of the European Union, 2025, December, 8). У случајевима кад се процијени да мигранти представљају безбједносни ризик могуће им је одредити забрану уласка на период дужи од 10 година или на неодређено вријеме иличак државе чланице могу изрећи притвор, односно задржавање у затвору (Council of the European Union, 2025, December, 8).

МИГРАЦИОНИ ПРОЦЕСИ КАО ИЗВОР ДРУШТВЕНИХ ПАТОЛОГИЈА СА ОСВРТОМ НА СЛУЧАЈ УЈЕДИЊЕНОГ КРАЉЕВСТВА

Modus operandi групног злостављања дјецe

Феномен масовних миграција – посебно од тренутка сопствене трансформације у миграциону кризу 2015. године – карактерише се дубоким, опсежним и дуготрајним посљедицама по европска друштва. У зависности од географскога положаја, историјских околности и миграционих политика, европске државе су на различите начин искусиле долазак милиона миграната, како легалних тако и нелегалних. Истовремено, у одабирању финалнога одредишта, сами мигранти су се водили критеријима богатства и животнога стандарда циљаних земаља. У највећем броју случајева то су махом биле земље Западне Европе, односно Њемачка, Италија, Француска, Шпанија и Уједињено Краљевство.

С обзиром на концентracију мигрантске популације у овим државама, трансформација друштвенога система – са свим пратећим посљедицама – у њима је била и најочљивија. Ове промјене су захватиле већину, ако не и све, области од друштвенога значаја, од демографије и економије, преко проблематике цијена некретнина и оптерећења социјалног система па све до питања националне безбје-

дности, државних граница те идентитета и културе. Једна од друштвених група највише изложена утицајима миграционих процеса јесу малољетна лица.

Примјер Британије и феномен организованих група за сексуално злостављање малољетника, на енглеском језику познатијих као *grooming gangs*, изузетна је илустрација високога степена негативног утицаја који су миграторни процеси имали на рањиву популацију, у овом случају махом малољетних женских особа.

У контексту овога поглавља нагласак ће бити стављен на четири елемента која карактеришу активности ових девијантних група, односно, пажња ће бити обраћена на различите форме начина њиховога оперисања (*modus operandi*), временски оквир дјеловања, односно прве конкретне случајеве и постепено ширење спознаје о постојању ових криминалних група у широј британској јавности. Истовремено, јасно дефинисање географскога простора на којем су овим злочини почињени је значајно с обзиром да одређује одговорне локалне органе безбједности и администрације те њихове реакције на ове догађаја. Финални дио поглавља ће обрадити профилисање жртава из перспективе починилаца те њихову аргументацију за одабир жртава које су већином биле малољетне, бијеле дјевојчице, узраста од 11 до 17 година, поријеклом из дисфункционалних породица и средина те сиромашнијих слојева аутохтонога становништва.

Иако сексуално насиље над дјецом није нов феномен унутар британскога друштва, пажња ће бити посвећена групама силоватеља мигрантскога поријекла с обзиром да само њихово постојање и дјеловање проистичу из процеса масовних миграција, да представљају резултат сусрета двају различитих културних и традицијских миљеа те да су примарне жртве малољетне особе.

Иако ове криминалне групе могу имати различите начине функционисања, често долази до појаве више од једнога начина оперисања, својеврсног хибридног функционисања датих групација у процесу припремања жртве за дугорочно искориштавање. У досадашњој литератури препозната је неколицина модела почетнога приступања жртвама од стране чланова групе. У погледу одабира жртве, истовремено су заступљени приступи циљаног одабира и опортунистичкога дјеловања од стране починиоца, у зависности од околности.

Жртва, једном одабрана, бива постепено припремана – понекада заједно са својом породицом и окружењем – за злостављање и сексуално искориштавање. Поједностављено посматрано, у питању су фазе стицања повјерења, изолације жртве, нормализације насиља и успостављања дугорочне контроле над жртвом. Извјештај британске владе, насловљен „Карактеристике групног сексуалног насиља над дјецом“ (*Group based child sexual exploitation characteristics of offending*) истиче да постоје два модела на којима се заснива злостављање. У питању су „модел „дечка“ (иако може бити кориштен и од стране женских преступника) те модел „забаве“.

У првоме, силоватељ увјерава жртву да су у стварној вези прије него ли је примора на сексуални однос са собом и другим члановима групе. Овај модел се често преклапа са моделом „забаве“ гдје жртва бива одведена на забаву те се од ње очекује да има сексуални однос са присутним преступницима“ (Home Office [HO] 2020).

Неопходно је истаћи да ова два модела нису једини могући већ они које је у стручној литератури тренутно могуће јасно категоризовати с обзиром на њихову квантитативну заступљеност у случајевима ове врсте сексуалног насиља и злостављања.

У оквиру свога рада, Ела Кокбејн (*Ella Cockbain*) истиче да су жртве долазиле у контакт са својим злостављачима на три начина: директним сусретом са силоватељем, упознавањем од стране друге жртве или путем упознавања од стране другог злостављача (*Cockbain & Wortley, 2015*).

Као што је истакнуто раније у тексту, битан елеменат у процесу злостављања и сексуалног искориштавања, једном када се дата динамика упостави, јесте способност силоватеља да испољавају значајан степен контроле над својим жртвама тако продужавајући временски период злостављања, учесталост истог те смањујући могућност обраћања спољном актеру од стране саме жртве.

У сврху постизања контроле над жртвама силоватељи су најчешће користили алкохол и наркотике док су поклони употребљавани у раним фазама припреме за сексуално злостављање. Истраживање из 2015. године „Озбиљни преглед случајева сексуалног злостављања дјече у Оксфордширу – искуства дјече А, Б, Ц, Д, Е и Ф“ (*Serious Case Review into Child Sexual Exploitation in Oxfordshire: from the experiences of Children A, B, C, D, E and F*) је истакло да су алкохол и опојне дроге кориштени у почетку као поклон, потом да би ослабили отпор дјече, док су на посљетку узимани како би анестезирали трауму и представљали су уобичајену карактеристику искориштавања (*Oxfordshire Safeguarding Children Board [OSCB] 2015*).

У одређеном броју случајева, као метод контроле појављује се кориштење дјевојчица које су већ жртве злостављања као актера проширења мреже жртава, обично на себи блиске особе сличног узраста.

Истраживање под називом „Истраживање унутрашње мреже сексуалног злостављања дјече кориштењем анализе друштвених мрежа“ (*Exploring Internal Child Sex Trafficking Networks Using Social Network Analysis*) је, између осталог, обратило пажњу и на овај аспект дате проблематике. У сегменту посвећеном резултатима истраживачи су посебно нагласили постојање фигуре „дјевојке“. Искуство је показало да су у питању скоро па искључиво жртве које су изманипулисане до тога степена „да су почеле вјеровати да се налазе у вези за злостављачем. Ове „дјевојке“ често регрутују своје пријатељице у сврху

злостављања како би задовољиле или одобровољиле своје „момке“. Препознали смо три „дјевојке“ (а*, к* и л*) у Операцији Х које су чиниле језгро око којег су све друге жртве концентрисале. Ипак, кључна „дјевојка“ је била особа „е“ из Операције У која је директно била повезана са 80% жртава...Ово илуструје да је она била посредник те да је повезивала иначе неповезане дијелове мреже...Препознавање и циљање „дјевојака“, посебно посредника као што је била „е“, помаже у урушавању мреже и прекидању значајних канала регрутације...Као жртвама, овим дјевојкама се мора опрезно приступити, но ако им се не укаже одговарајућа брига оне могу постати сљедећа генерација сводника или регрутера за унутрашње сексуално злостављање дјеце“ (Cockbain et al., 2011: 153).

Истовремено, неопходно је узети у обзир да поред свих спољашњих фактора – при чему се првенствено мисли на утицај злостављача – који утичу на немогућност жртве да се широј заједници обрати за помоћ, постоје и индивидуални, психолошки мотиви које је спрјечавају у томе. Наиме, у научној литератури је утврђено код женских особа постојање изражене повезаност између једнократних сексуалних односа и негативног емоционалног реаговања попут стида, кајања, губитка самопоштовања, умањивања схватања сопствене вриједности или нижег психолошког благостања. Овај феномен је сложен и корелација није директна но осјећај стида и кајања фигурира као једна од истакнутих женских карактеристика краткотрајног сексуалног односа (Bersamin et al., 2014, Napper et al., 2016, Tholander & Tour, 2022, Kennair et al., 2018).

У случају малољетних жртава злостављања, постоји исказивање истог скупа психолошких стања иако је контекст у потпуности другачији а извор датих емоција суштински различит, с обзиром да сексуално злостављање малољетних особа почиње преваром и психолошком манипулацијом. Осјећај тешкога стида, гађења, дисоцијације и трауме долазе након злостављања у којој се жртва јавља као објекат без икакве агенције. Искуства сексуализације, посебно у условима манипулације, могу произвести дубок осјећај стида и самокривице, што је квалитетно документовано у клиничкој литератури о сексуалној трауми (Fairing et al., 2002, Fairing & Taska 2005, Andrews et al., 2000, Alix et al., 2020, Villalta et al., 2020, McElvaney et al., 2021, Latiff et al., 2024, Lavoie et al., 2019, Independent Inquiry Child Sexual Abuse [IICSA] 2022, Baroness Casey of Blackstock [BCB] 2025).

Од значаја је имати на уму да у контексту савременог злостављања дјеце, присуство и досег друштвених мрежа и других облика масовних комуникација има изражену улогу како у процесу препознавања потенцијалних жртава тако и у процесу њихове контроле од стране злостављача (Home Office [HO] 2025).

Групно злостављање дјецe – временски распон и географска распрострањеност

Оквирно посматрано, почетак деведесетих година се сматра временским оквиром када сексуално искориштавање дјецe постепено улази, као термин у ширу употребу, као феномен у друштвено схватање те термилошки почиње да заузима простор који је раније био резервисан за феномен „дјечије проституције“ самим тиме доводећи до схватања дјецe као жртава ове појаве. Прије дате концептуалне револуције, у контексту британскога права, дјецa која су била приморана на проституцију посматрана су од стране система као деликвенти, односно особе у сукобу са законом које су самовољно одлучиле да се упусте у проституисање (Barrett & Brown, 2002, IICSA, 2022, Hallet, 2013, Lords Hansard, [LH] 1998, UK Parliament [UKP] 2009).

Први забиљежени случајеви сексуалног злостављања дјецe су забиљежени крајем 1970тих година у британском граду Телфорд иако се поуздана веза са мигрантима не може утврдити због природе тадашње документације (Eversheds Sutherland [ES] 2022). Иако постоје докази о присуству миграната афричког и карибског поријекла у Телфорду у периоду прије седамдесетих година 20. вијека (Windrush Exhibition), они су фрагментарни и непотпуни те не пружају увид у бројност, активности или пак шаблоне насељавања.

Било је неопходно чекати деценију између 1990. и 2000. како би, из институционалне перспективе, дошло до трансформације поимања природе овога злочина те помјерања од перцепције дјецe као својевољних учесника у процесу до схватања дјецe као жртава других актера.

Први пилот програм за борбу против сексуалнога злостављања дјецe у Уједињеном Краљевству организован је 1994. године у Брадфорду. Кеј Кели (Kay Kelly), која је при овоме програму радила дванаест година 2014. је изјавила „да у првим годинама програма, стварност проблема није била препозната. Млади људи нису били виђени као жртве него се према њима односило као према прекршиоцима, као према проститукама. Ово се дешавало упркос чињеници да су били млађи од легалног узраста сексуалне сагласности“ (IICSA, 2022: 160).

Са промјеном концептуалнога поимања овога феномена, крајем деведесетих година прошлог и у првој деценији 21. вијека, јавност у Британији бива упозната са више случајева у којима је већи број дјецe сексуално изабљиван и злостављан дужи временски период. Међу њима се истичу Рочдејл (Rochdale), Ротерхем (Rotherham), Оксфорд (Oxford), Њукасл (Newcastle) и Манчестер (Manchester). Пресуде за злостављање у Рочдејлу из 2012. су праћене парламентарним извјештајем 2013. године у коме се истиче да је „у мају 2012. девет мушкараца проглашено кривима у вези са локалном мрежом злостављања у Рочдејлу. Новински чланци су пренијели да је педесет

шест мушкараца испитано од стране полиције у склопу истраге о сексуалном злостављању 47 дјевојчица узраста од 12 до 16 година“ (House of Commons Home Affairs Committee [НОСНАС] 2013). Кривци су били муслимани азијскога поријекла, већина њих из Пакистана док је један од њих био нелегални мигрант из Афганистана (The Times (2012, 9. мај)). Почетком 2025. године седам мушкараца, сви поријеклом из Пакистана, су проглашени кривим за сексуално злостављање двије дјевојчице, такође у Рочдејлу, које је трајало од 2001. до 2006 (BBC (2025, 13. јун)).

У случају Ротерхема злостављање се одигравало у временском периоду од 1997. до 2013. године. Конзервативне процјене истраживачке комисије коју је предводио професор Алексис Џеј (Alexis Jay) наводе више од 1.400 дјеце која су сексуално злостављана у споменутом периоду. Злостављање је укључивало силовање од стране више силоватеља, превоз и сексуално злостављање у другим градовима и мјестима у сјеверној Енглеској, брутално физичко насиље и застрашивање. Најмлађа жртва је имала једанаест година. Извјештај истиче да злостављање дјеце није ограничено на прошлост већ се наставља и у садашњости (CSN Policy Briefing [CSNPB] 2014). Као и у случају Рочдејла, злостављачи су примарно били Пакистанци (BBC (2023, 4. април)).

Операција Булфинч (Bullfinch) је разоткрила идентично понашање мигрантских група на простору Оксфорда, са том специфичношћу да је коначни исход истраге и суђења потврдио постојање много шире мреже починилаца него ли се у почетку претпостављало. Извјештај Оксфордшајерског одбора за заштиту дјеце (Oxfordshire Children Safeguarding Board), из 2015. године – који је гравитирао око интеракције седам силоватеља и шест жртава – истиче да „су у овом случају починиоци доминантно били Пакистанци (пет их је било пакистанског поријекла, један сјеверноафричког док је преостали тврдио да је рођен у Саудијској Арабији). У извјештају се чешће користи термин „Азијат“ него ли „Пакистанац“. Разлог за ово није никакав покушај да се сакрије поријекло силоватеља већ из разлога што је овај термин најчешће кориштен од стране жртава и у оквиру агенцијских извјештаја. Вјерујемо да се термин „Азијат“ веома често користио као синоним за особе пакистанског поријекла, но у оквиру свакодневне професионалне употребе усталио се термин „Азијат“. Жртве су биле бијеле британске дјевојчице“ (OSCB, 2015: 7).

У истом периоду, тада расположиве информације су упућивале на више од 370 жртава ове мигрантске групе, укључујући и педесет дјечака (BBC (2015, 3. март)). Пет година након првога извјештаја о сексуалном злостављању дјеце у Оксфорду завршено је и посљедње суђење у низу за ове злочине. На посљетку, 18 жртава је одлучило да свједочи док је 21 мушкарац осуђен због злостављања у периоду од 1998. до 2012. Као и у случају првобитне скупине силоватеља, пресуде су показале да је и проширена мрежа прекршилаца била сачињена од миграната, махом Пакистанаца (BBC (2020, 13. март)).

Операција Сенкчуери (*Sanctuary*) започета 2014. фокусира се на територију града Њукасла и околних насеља при чему је откривено и осуђено 112 прекршилаца на готово пет стотина година затворске казне док је истрага препознала више од 270 жртава насиља (*The Telegraph* (2018, 23. februar)). Према наводима извјештаја (*Newcastle City Council [NCC] 2018*) Дејвида Спајсера (*David Spicer*) из 2018. године, на територији Њукасла и околних насеља организоване групе силоватеља су злостављале више од 700 дјевојчица и жена. Као што се може уочити, број жртава је био знатно већи него ли што је почетна истрага утврдила а починиоцу су махом били мигрантскога поријекла, односно поријеклом из Пакистана, Бангладеша, Ирана, Ирака, Курдистана, Турске, Албаније и неколицина из Источне Европе (*Press Association [PA] 2018*).

У току 2025. године на простору Манчестера се водило више полицијских истрага које су укључивале 1099 осумњичених те више од 714 до сада препознатих жртава организованог и групног силовања те злостављања дјеце од стране мигрантских група (*The Guardian* (2025, 3. jul)). Ипак, историјат операције Аугуста (*Augusta*) потврђује да проблем сексуалног злостављања дјеце у овоме дјелу Енглеске траје дуже од двадесет година.

Наиме, операција Аугуста започета је још 2004. године као реакција на смрт петнаестогодишње Викторије Аголије (*Victoria Agolia*). Прва фаза истраге је препознала 25 потенцијалних жртава сексуалног злостављања дјеце, дјевојчица узраста од 11 до 17 година, које су све биле штићеници социјалних служби. Истовремено, полицијски службеници су утврдили постојање 97 особа од интереса (*House of Commons Library [HOCL] 2020*).

Ревизија првобитног извјештаја о резултатима операције Аугуста, објављена 2020. године, је истакла да су расположиви „докази указивали да је виши одговорни истражитељ имао намјеру започети операцију рјешавајући проблем препознат у току фазе прикупљања информација – сексуално злостављање значајног броја дјеце у социјалном систему на широком подручју од стране група мушкараца доминантно азијскога поријекла запослених махом у ресторанима. Кључни показатељ његове намјере је било уношење имена 97 потенцијални особа од интереса идентификованих у току фазе прикупљања информација те 25 младих особа препознатих као могућих жртава у компјутерску базу података кориштену за руковођење операцијом“ (*Malcom Newsam CBE and Gary Ridgway [MNCBEG] 2019*).

Као што се може уочити, грубо посматрано, проблем сексуалног насиља над дјецом, односно групно испољавање педофилије и силовања малолетних особа, махом дјевојчица, присутно је на простору Уједињеног Краљевства више од педесет година те и данас остаје један од кључних проблема британскога друштва.

Приликом разматрања случајева организованог злостављања дјеце једна од кључних критика приступа британских власти била је усмјерена на свјесно занемаривање етничкога састава група одговорних за злочине. Национални преглед групно заснованог сексуалног искориштавања и злостављања дјеце, из јуна 2025. године, читаво поглавље посвећује проблематици порицања стварности на терену те истиче да упркос „прегледима, извјештајима и истрагама који су отворили проблематику мушкараца азијског или пакистанског поријекла који су припремали и сексуално искориштавали младе бијеле дјевојке, систем је упорно одбијао да ово у потпуности прихвати или да прикупи прецизне податке како би ово питање могло бити ефективно испитано. Умјесто тога, искривљени подаци се стално користе како би се тврдње о „азијским групама силоватеља“ одбациле као сензационалистичке, пристрасне или нетачне“ (BCB, 2025: 9).

Прегледом релевантних докумената, полицијских истрага, локација најпознатијих те мање познатих случајева ствара се представа географске распрострањености. Узевши у обзир само насеља споменута у овоме поглављу, стиче се утисак да је проблематика организованих група за злостављање дјеце присутна широм Енглеске и Велса. Извјештај независне истраге о сексуалном злостављању дјеце из 2022. године, насловљен „Сексуално злостављање дјеце од стране организованих мрежа“ (*Child sexual exploitation by organised networks*), након узимања у обзир мање познатих случајева, наглашава да је сексуално злостављање дјеце од стране група или мрежа широко распрострањено те да не представља проблем са којим се сусреће само мали број градова у Мидлендсу (*Midlands*) и сјеверној Енглеској (*IICSA*, 2022).

Споменути извјештај се фокусира на шест насеља: Дурхам (*Durham*), Сванси (*Swansea*), Ворвикшајер (*Warwickshire*), Сејнт Хеленс (*St. Helens*), Тауер Хамлетс (*Tower Hamlets*) и Бристол (*Bristol*). Иако је у питању ограничен број локација, њихов распоред упућује на широку географску присутност проблема организованог групног насиља над дјецом. Град Сванси се налази на југу Велса, Дурхам на сјеверу Енглеске, Сејнт Хелен нешто јужније од Дурхама, близу енглеске западне обале. Ворвикшајер је лоциран у самој средини Енглеске док се Бристол налази на југу, као и лондонско насеље Тауер Хамлетс. Посматрајући наведена мјестима у комбинацији са насељима споменутим раније, уочавају се обриси мреже која покрива читаву територију Велса и Енглеске.

С обзиром да је пракса транспорта жртава из једнога града у други забиљежена у сваком опсежнијем и озбиљнијем извјештају о сексуалном злостављању дјеце од стране организованих група, овај аспект мора бити схваћен као једна од карактеристика организованог сексуалног искориштавања малолетника. Докуменат насловљен „Типологија савремених прекршаја ропства у Уједињеном Краљевству“ (*A Typology of Modern Slavery Offences in the UK*), у поглављу посвећеном групном сексуа-

лном злостављању дјеце објашњава да се већина жртава „већ налазила у Уједињеном Краљевству те да су злостављање или локално или су пак транспортоване широм Британије, обично саме. Жртве је прекршилац најчешће превозио аутом до мјеста злостављања. У питању је могао бити ауто злостављача, други приватни аутомобил или такси. Након злостављања, жртве су често враћане на полазну локацију“ (Home Office [НО] 2017: 26).

Значај ове карактеристике се огледа и у њеној кључној улози у настанку мреже злостављања с обзиром да је управо путем транспорта жртава у друге градове те укључивања злостављача из датих средина и дошло до развоја саме мреже злостављања. Сам почињени злочин је на овај начин престајао бити локалнога карактера те се претварао у злочин регионалног или пак националног досега. У прилог тврдњи да се суштински ради о мрежи злостављања иде и претпоставка, до одређене мјере потврђена стварним подацима, постојања комуникације и сарадње између више група злостављача.

Основи профилације жртава

На посљетку, финални дио поглавља ће обрадити профилисање жртава из перспективе починилаца те њихову аргументацију за одабир жртава које су већином биле малољетне, бијеле дјевојчице поријеклом из аутохтоне популације. Иако се јавност са датим податком ријетко сусреће, међу жртвама сексуалног злостављања од стране ових организованих група налазио се и одређени број дјечака, иако у значајно мањем броју. Већину жртава су чиниле женске особе узраста између 12 до 17 година (IICSA, 2022). У кључним званичним истрагама и парламентарним извјештајима који се баве овом проблематиком констатује се да су жртве већински бијеле британске дјевојчице (Rotherham Metropolitan Borough Council [RMBC] 2014, НОСНАС, 2013).

Избор махом малољетних бијелих дјевојчица као жртава од стране силоватеља се јавља као скуп више фактора од којих се као најважнији, или пак као они који се најчешће спомињу, истичу расна припадност дјевојчица, њихов друштвени положај и породично стање, перцепција нискога ризика и апатичност социјалних и безбједносних структура.

Расизам се јавља у више наврата као један од разлога за одабир жртава, при чему се аргументација за ову тврдњу може пронаћи у изворима који се реферишу како на жртве тако и на починиоце. У исповјести једне од жртава, Еле Хил (Ella Hill), објављене 2018. у часопису Индипендент (Independent), Хил истиче „као тинејџер сам била одвођена у различите куће и станове на сјеверу Енглеске гдје су ме тукли, мучили и силовали више од стотину пута. Док су ме тукли говорили би ми да сам „бијела дроља“ и „бијела курва““ (The Independent (2018, 20. mart)). Приликом

изношења пресуде групи силоватеља у Ливерпулу 2012. године судија на случају, Џералд Клифтон, је истакао да најодговорнији међу осуђенима „није желио да буде виђен са младим бијелим дјевојкама у својој заједници у Олдхаму (Oldham)“ (Liverpool Crown Court [LCC] 2012).

Приликом расправе вођене у британском Хансарду (Дому лордова) 27. новембра 2025. године истакнуто је да различите пресуде указују да су „90% прекршилаца пакистански муслимани док су жртве скоро у потпуности бијеле дјевојчице...Ова дјеца нису била злостављана од стране пакистанских банди силоватеља. Она су била силована, изнова и изнова од стране људи који вјерују да дјевојчице које нису муслиманке су само проститутке које заслужују да буду силоване“ (Hansard [H] 2025). Жртва из енглеског градића Кејлија (Keighley), приликом суђења групи од једанаест Пакистанаца је истакла да је називана „малом бијелом дрољом“ и „малим бијелим копилетом“ прије него ли је силована од стране једнога од њих (The Yorkshire Post (2015, 18. decembar), The Guardian (2015, 11. novembar)). Према извјештају насловљеном „Карактеристике групног сексуалног насиља над дјецом у заједници“ (Characteristics of group-based child sexual exploitation in the community) у узорку од 8.995 жртава свих облика сексуалног насиља над дјецом, њих 70% је било бијело, 5% црно, 2% азијског поријекла док се за више од 20% жртава није знало расно поријекло (Home Office [HO] 2021).

Као што је раније у раду наведено, додатни фактор који је утицао на одабир жртава био је и њихов друштвени статус и социјални положај. Према извјештају споменутом у претходном пасусу, фактори ризика и рањивости који се обично повезују са сексуалним злостављањем дјеце и који се најчешће сусрећу у литератури су честе епизоде нестајања, ако је особа скрбинк социјалног система, користи наркотике и алкохол, пати од менталних проблема, нема безбједно нити стабилно породично окружење, жртва је ранијег злостављања, има проблема са учењем или потешкоћа у развоју, нема запослење нити се образује, повезаност са другим особама које бивају сексуално злостављане, жалост услед личног губитка, низак степен самопоштовања и поуздања, асоцијална и изолована личност, економска рањивост, бескућништво или несигуран стамбени статус те већ постојећи криминални досије (НО, 2021).

Од наведених показатеља, посебно се истиче нестајање дјеце, односно периоди бјежања од куће. У студији која се бавила управо овом проблематиком наводи се да дјеца „која побјегну бивају изложена значајном ризику, најчешће од сексуалног злостављања, употребе наркотика и алкохола те постајањем жртве или починиоца злочина“ (Ofsted [O] 2013: 7).

Из перспективе починиоца, они који спадају у категорију рањивих особа су пожељне као жртве јер њихово насумично, често асоцијално и проблематично, понашање може послужити као изузетно ефикасна камуфлажа иза које процес злостављања може остати потпуно непознат,

скривен перцепцијом жртве од стране околине и институција као особе са проблематичном историјом и понашањем. Као што је раније истакнуто у тексту, припремање и циљање оваквих особа од стране силоватеља не представља изненађење с обзиром на низак степен ризика а висок степен награде. Рањиве особе, по било којем основу, су већ до одређене мјере отуђене од друштва, шире и уже околине. Контрола коју над њима постижу прекршиоци, путем манипулације, насиља и опојних средстава само их додатно изолује од заједнице тиме повећавајући слободу дјеловања и маневарских простор силоватељских група.

Завршни аспект одабира жртава којим ћемо се позабавити у оквиру овога поглавља биће апатичност социјалних и безбједносних структура чија незаинтересованост, неупућеност и отворено занемаривање индикатора злостављања, чак и у случајевима гдје су жртве пријављивале насиље над собом те идентификовале своје силоватеље. У контексту овога елемента, од значаја је чињеница да су британске безбједносне и полицијске структуре дуго времена овај проблем посматрале кроз визуру кривице самих жртава те њиховога свјеснога упуштања у односе са силоватељима, односно, постојала је одређена друштвена предрасуда која је непожељно понашање и његове посљедице приписивала искључиво намјери и вољи самих жртава.

Ово се, на терену, често испољавало кроз незаинтересованост полицијских службеника да посвете датој ситуацији ону пажњу и озбиљност коју је она заиста захтјевала, док су у неким случајевима пријаве од стране жртава биле одбациване готово по аутоматизму. Истовремено, поред друштвене предрасуде и погрешно формулисаног правно-социјалног приступа и дефиниције проблема групнога сексуалног злостављања дјете, неблаговремено реаговање, минимизовање пријава, институционално одуговлачење и пребацивање одговорности су такође утицали да ова проблематика деценијама остане непозната чиме се пружала могућност силоватељима да своје активности не само наставе, већ да их прошире, усаврше и да се повежу са сличним особама и групама у Енглеској и Велсу. Штавише, извјештај из 2025. године наводи да су годинама различите администрације и институције избјегавале да расправљају о етничким, националним и вјерским аспектима ових злочина, дјелимично због страха да би њихово дјеловање могло бити схваћено као расистичко или да би могло узнемирити међунационалне односе у заједницама. То је био један од кључних разлога због којих се често нису скупљали подаци о националној или етничкој припадности жртава и силоватеља а што је довело до системских пропуста у координацији и реакцији на проблем организованих група које су злостављале дјецу (BCB, 2025).

У раније споменутом „Озбиљном прегледу случајева сексуалног злостављања дјете у Оксфордширу – искуства дјете А, Б, Ц, Д, Е и Ф“

главни начелник полиције (Chief Constable) је упутила извињење због чињеница да је привођење криваца правди трајало тако дуго те истакла да жали што полицијске службе нису препознале системску природу злостављања раније те да су се превише ослањале на саме жртве као носиоце судског процеса (OSCB, 2015). Начин понашања полицијских структура у Оксфордширу је илустрација ширега феномена у односу полицијских служби наспрам проблема сексуалног злостављања дјете од стране организованих група.

Извјештај о инспекцији вијећа ротерхамске градске општине (*Report of Inspection of Rotherham Metropolitan Borough Council*), из 2015. године недвосмислено закључује да „ротерхамско вијеће градске општине није способно испуњавати своју дужност...Посебно се истиче неуспјех приликом пружања заштите од угрожавања рањиве дјете и младих. Инспекција је открила тренутне и прошле грешке у препознавању, разумјевању и борби против против сексуалног злостављања дјете што је довело до мањка подршке жртвама и недовољног дјеловања против познатих починилаца“ (House of Commons [HOC] 2015: 9). Оцјена полицијских служби у Ротерхаму није ништа боља и у потпуности се уклапа у шаблон апатичности и занемаривања препознат раније у Оксфордширу.

Додатни извјештај којег смо се већ дотакли, „Сексуално злостављање дјете од стране организованих мрежа“ истиче исте пропусте, грешке и образац понашања како појединачних полицијских службеника тако и читавих полицијских структура надлежних за одређене територијално-административне области (IICSA, 2022).

Читав низ других званичних и незваничних студија, извјештаја и докумената насталих у посљедњој деценији само пружају додатну аргументацију у прилог објективној стварности да полицијске структуре и службе, од најнижих до највиши степена ауторитета, нису биле спремне да се суоче са захтјевним задатком борбе против сексуалног насиља над дјетом те да су свјесно занемаривале пријаве самих жртава ипоказатеље који су упућивали на то да је у питању организован и широко распрострањен облик сексуалног злостављања, махом од стране починилаца који су мигрантског поријекла.

Овај образац избјегавања одговорности проузроковао је обимне пропусте, неспремност да се проблем објективно сагледа и препозна, својеврсну културу апатичности чије постојање је кључно утицало на неактивност надлежних институција те подстицало настанак и ширење „стања порицања“ реалности које је и довело до осјећаја жртава да су остале небрањене и без гласа чак и у случајевима када су институције сумњале на искориштавање.

Посматран у цјелини, британски случај показује да феномен организованог сексуалног искориштавања малољетника није резултат једног узрока, већ пресјек више међусобно појачавајућих механизма: стабилних образаца

modus operandi који производе контролу над жртвом, дугог временског континуитета који омогућава да се праксе усавршавају и шире, просторне раширености која упућује на мрежни карактер и кретање жртава између насеља, те селективног одабира рањивих мета које починиоци процјењују да представљају висок поврат и низак ризик. Процес масовних миграција игра посебну улогу с обзиром да се јавља као феномен који погоршава ову проблематику увођењем актера из другачијих културних и цивилизацијских миљеа који себе виде изван норми и правила аутохтоног друштва. У том оквиру, већинско циљање бијелих малољетних дјевојчица из социјално угрожених и дисфункционалних средина треба разумјети као комбинацију социјалне доступности, расне и вјерске нетрепљивости, предвидљивих рањивости и перцепције слабог институционалног одговора, при чему су пропусти полиције, социјалних служби и локалних администрација – од минимизовања пријава до системског одуговлачења и културе порицања – били један од кључних предуслова да се експлоатација одржи деценијама. Занемарујући криминалне радње починилаца организованог сексуалног злостављања због њихове њихове вјерске, расне или националне припадности је подстакло метастазирање ових злочина из локалних феномена у регионалну и националну кризу.

МИГРАНТИ КАО БЕЗБЈЕДНОСНА ПРИЈЕТЊА СА ОСВРТОМ НА СЛУЧАЈ ШВЕДСКЕ

Као што се може закључити на основу претходно изложеног, мигранти су свеприсутни у Европи дужи низ година и значајан проблем представља што не желе да се интегришу, чак и у случајевима привидне интеграције стварају и развијају мрежу криминалних банди и кланова.¹ Разлог за то треба тражити у томе што државу у коју нађу пребивалиште не перципирају као своју домовину, већ напротив теже да ту државу прилагоде правилима државе поријекла са којима су раније резоновали и поштовали их. До сада је било помена на који је начин утицао долазак миграната у Велику Британију, а у наставку ће бити разматрано на који је начин долазак миграната утицао на Шведску.

Кад се на основу статистике покуша утврдити поријекло миграната који су дошли у Шведску у периоду 2013-2022. године, највећи број тражилаца азила је био из Сирије, затим из Авганистана, Еритреје, Ирака и Сомалије, сем у 2022. години, кад је више било тражилаца азила из Украјине, док с друге стране највише радних дозвола за исти период је издано за држављане Тајланда, Индије и Кине, али и Украјине (Migrationsverket, 2023, October, 20).

1 - Под појмом „банда“ се могу дефинисати организоване криминалне групе које су повезане заједничким интересом, најчешће зарадом, док под појмом „клан“ се подразумевају организоване криминалне групе, а као додатни елемент у односу на банде је сродство између чланова ове групе.

Утицај доласка миграната у Шведску је интересно проучавати будући да је то држава која је остала ван Другог свјетског рата, што је допринијело да се развије економски, постане стабилна држава, уз врхунску здравствену заштиту и образовање, што је свеукупно допринијело ниској стопи криминалитета и ријетким етничким сукобима. Међутим, данашња Шведска се одликује највећом стопом убистава банди у Европи, при чему су извршиоци убистава све чешће лица млађа од 18 година, а велики број предграђа се званично квалификује као *särskilt utsatta områden* (посебно рањива подручја) као што су: Берихун (*Bergsjön-Göteborg*), Хјусби (*Husby-Stockholm*) и Росенгорд (*Rosengård-Malmö*), што представља зоне гдје је полицији готово немогуће да дјелује, односно то су зоне у које је забрањен улазак и гдје владају локални криминални кланови, а екипе за хитне интервенције улазе са панцирним прслуцима и уз полицијску пратњу (*Hedlund, 2024*). Могу се пронаћи новински чланци из 2020. године у којима се говорило о појави криминалних кланова који имају своје паралелне системе владавине и да су пуцњава и експлозије постале свакодневица у градовима Шведске. Писало се како је у току рат између кланова дроге и да су свједоци у страху да ишта открију, уз то постоје контролни пунктови криминалних банди на којима се провјеравају аутомобили приликом доласка у то подручје (*iPress, 2020, 28. септембар*).

На основу истраживања Шведског националног савјета за спрјечавање криминала (*Brå*) насиље које се дешава у криминалним окружењима је повезано са моћи и добијањем статуса појединца у групи, те истовремено представља начин да та група буде окарактерисана као важна и служи за заштиту интереса, постизању доминације у криминалним активностима, при чему је најчешће насиље у блиској вези са стицањем профита и контролом локалног тржишта дрогом, док стицање дуга за собом повлачи одмазду (*Brå, <https://bra.se/amnen/vald-i-kriminella-miljoer>*). У истом извору се даље наводи како у групама влада „завјет ћутања“, па тако мањи насилни инциденти који се деси не дођу до правосудног система, све док се не догоди већи обрачун на улицама. Као што ће у наставку бити приказано дошло је до повећања броја случајева у којима су лица млађа од 18 година осумњичена да су укључена у оружано насиље, а према подацима шведског *Brå* забиљежене су ситуације и у којима су тинејџери били жртве (*Brå, <https://bra.se/amnen/vald-i-kriminella-miljoer>*).

Кад се говори о стварању криминалне мреже, према поменутом истраживању такве мреже састоје од више старосних група, у којима влада строга контрола старијих над млађима, а све почиње кроз регрутовање за промет дрогом, гдје се формирају чврсте везе са онима који су у старијој старосној групи кроз различита доказивања своје лојалности и „извршења мисија“, док старији истовремено финансијски зависе од „добро обављеног посла“ млађих, тако да је излазак из групе строго регулисан и онемогућен кроз задуживање, пријетње и насиље (*Brå, <https://bra.se/amnen/vald-i-kriminella-miljoer>*). Припадници најмлађе старосне групе поред учешћа у

трговини дрогом могу бити ангажовани на складиштењу и транспорту ватреног оружја, вршењу крађе, али исто тако могу бити дио тешких кривичних дјела као што је убиство (Brå, <https://bra.se/amnen/vald-i-kriminella-miljoer>).

Према подацима Шведског националног савјета за спрјечавање криминала (Brå) у 2022. години у Шведској је регистровано укупно 116 случајева насиља са смртоносним посљедицама (што је еквивалентно 1,1 случају на 100.000 становника). Овај број је варирао од 2002. године, а укупни тренд овог вида насиља био је опадајући до 2012. године. Број случајева се повећао од 2013. године, што се поклапа са доласком миграната из Авганистана и Сирије. Статистика Полицијске управе показује да се смртоносно оружаном насиље повећало због криминалних сукоба, уз напомену да су у том периоду убиства ватреним оружјем ван криминалног миљеа била ријеткост у Шведској (Brå, <https://bra.se/amnen/vald-i-kriminella-miljoer>; svt NYHETER 2023, Mars, 30). Међутим, током сукоба између банди се дешавало да страдају и грађани који нису дио криминалних организација.

Током изборне кампање за опште изборе у Шведској 2022. године у програму претходне премијерке Магдалене Андерсон (Magdalena Andersson) и садашњег премијера Улфа Кристерсона (Ulf Kristersson), мигранти су уз приступање Шведске у НАТО заузимали битно мјесто у изборној кампањи. Обећавали су како ће се позабавити питањем пораста криминалитета, бољом асимилацијом миграната и имиграцијом. Треба поменути податак како је на тим изборима забиљежено први пут у историји Шведске да је број Швеђана рођених у иностранству, који могу гласати прешао милион (Deloy, 2022).

На овом мјесту ће бити поменута и научна истраживања која су вршена у циљу утврђивања утицаја миграната на шведско друштво. Треба напоменути да шведско друштво дуго није прихватало узрочно-посљедичну везу између доласка миграната и повећања стопе криминалитета, јер је прије свега важио став да су миграције корисне за Шведску, што је резултат идеје мултикултурализма и различитости, стога је прихваћена велика имиграција са Блиског истока и из Африке, да би 2015. године Шведска примила 163.000 миграната (Adamson, 2020: 9). Кад је Шведски национални савјет за спрјечавање криминала објављивао податке о проценту извршења кривичних дјела, која чине мигранти, у дневним новинама *Aftonbladet* се могло прочитати како „било каква веза између етничке припадности и криминала није само „лаж“, већ нешто што се граничи са фашизмом“ и како долази до подстицања расизма (Adamson, 2020: 10).

Међутим, ако се погледају статистички подаци из 2017. године, који су презентовани у извору долази се до сазнања како 58% осумњичених за извршена кривична дјела су мигранти, при чему су извршена убиства, убиства из нехата и покушаји убиства чинили удио од 73%, док је удио

у плачкама 70%, а проценат нерегистрованих миграната који су у вези са криминалитетом износио је 13% (Adamson, 2020: 9). Два шведска листа су спроводили истраживање и према једном је утврђено да подаци о осумњиченим у истрагама о пуцњави на јавним мјестима између 2013. и 2017. године су чак у 90% случајева чинила лица која су имала једног или два родитеља рођена у иностранству (подаци објављени у листу „Dagens Nyheter”), а други узорак се односи на податке гдје је према полицијским досијеима за 192 лица утврђено да су били чланови криминалних банди или били у вези са криминалним мрежама (на основу прелиминарних истрага или судских пресуда), од тога чак у 82% случаја је било ријечи о мигрантима који су рођени у иностранству или су им оба родитеља била рођена у иностранству, а ако се дода параметар – један родитељ рођен у иностранству долази се на 95% (подаци објављени у листу „Expressen“) (Adamson, 2020: 12).

И постоји нановије истраживање, које је објављено 2025. године, у којем се наводи како мигранти који долазе из држава са високим приходима и лица која су мигрирала због посла или образовања ријеђе постају дио криминалних мрежа, што није случај са лицима која мигрирају због рата у држави поријекла (Shannon, 2025). Истраживање је вршено на три нивоа, па тако истраживања „на националном нивоу“ су детектовале миграције као један од фактора ризика за пораст криминалитета, док истраживања која се проводе „на нивоу подручја“ су установили како мигранти имају тенденцију да се групишу у одређеним областима и да у тим областима долази до повећања стопе криминалитета, стога се у том случају миграције и мигранти могу сматрати криминогеним фактором. Истраживања „на нивоу групе“ су довеле до закључка да ограничени приступ тржишту рада утиче на учешће миграната у криминалним активностима (Shannon, 2025). Треба примјетити како мигранти који су стизали од 2015. године су долазили из хуманитарних разлога, те насељавали сиромашне четврти и није долазило до асимилиације, односно до учења језика и прилагођавања култури државе у коју су стигли, а због ограниченог приступа тржишту рада бивају незапослени, ниског образовања и нижих прихода и управо из таквих редова се регрутују у криминалне мреже.

У истраживању из 2025. године се напомиње како нису проведена научна истраживања која би кроз јак методолошки приступ истражила укупни ефекат миграције у Шведску, а која узимају у обзир и ефекат прекомерне заступљености лица рођених у иностранству у криминалу и могуће ефекте миграције на криминал остатка становништва (Shannon, 2025: 12), што је неочекивано, будући да је забиљежен већи број експлозија као посљедица рата између банди, повећан број оружаних напада, уз то одређене четврти у којима живе мигранти стекле су статус „посебно рањивих подручја“ и забиљежено је регрутовање дјете и малолетника за извршење најтежих кривичних дјела, осим ако се не узме у обзир шведски поглед на мултикултуралност и страх да буду оптужени за ксенофобичност.

Врбовање малољетника за извршење најтежих кривичних дјела

Шведска Влада већ дужи временски период покушава да утиче на смањење стопе криминалитета, који је уназад неколико година постао нарочито изражен међу малољетницима, уз посвећивање посебне пажње интеграцији миграната и борби против организованог криминала. Прије 2022. године извршиоци кривичних дјела старости узраста 18-20 година (млађа пунољетна лица) су аутоматски добијали блажу казну у односу на извршиоце кривичних дјела, који су били старији од 20 година, тако да се често дешавало да им се казна затвора умањи до половину укупне предвиђене казне, што се називало *ungdomsrabatt* („попуст за младе“) да би у јануару 2022. године било укунуто ово смањење за тешка кривична дјела за која је прописана казна затвора у трајању од најмање годину дана. Ово правило се примјењивало углавном за малољетна лица, а уз то је од јула 2023. године у шведском законодавству предвиђено као самостално кривично дјело „врбовање лица млађих од 18 година за извршење кривичног дјела“ (Мишић, 2025, цитирано према Hofverberg, 2023; Hofverberg, 2022).

Према наводу из 2023. године главним извором прихода за криминалне банде се може сматрати продаја дроге, приликом чега се процјењује да трговина дрогом годишње износи између десет и дванаест милијарди шведских круна и то је један од разлога због којег је неопходно регрутовати младе људе у криминалне мреже (svt NYHETER, 2023, Februar, 19). Према Извјештају шведске полиције постоји информација како се већина мрежа за трговину дрогом налази у Штокхолму, Малмеу и Гетеборгу (Polismyndigheten, 2024), као и да се у Шведску на годишњем нивоу увезе 100-150 тона дроге, од чега се најчешће ставља у промет хашиш (52%), марихуана (22%), кокаин (12%), амфетамин (11%) и остало (3%) (Polismyndigheten, 2024, цитирано према Polismyndigheten, 2021c). Но, у последње три године дјеца и малољетници нису укључени само у извршење кривичног дјела стављања у промет дроге, већ и у извршење кривичног дјела изазивања опште опасности кориштењем експлозивних направа, као и у кривично дјело убиства.

Према подацима из октобра 2020. године у периоду од 2015. године до 2020. године 58 тинејџера је осуђено пред Апелационим судом у Шведској због убиства или покушаја убиства као извршилац или саучесник (Aftonbladet, 2020, Januar, 10), док се према подацима из августа 2024. године више се него утростручио број дјеце млађе од 15 година осумњичених за умјешаност у планове убиства у односу на годину раније, а за врбовање је био довољан телефон (svt NYHETER, 2024, August, 19).

Подаци шведског тужилаштва за период од јануара до краја јула 2024. године показују да 93 дјеце млађе од 15 година је осумњичено за завјеру

у убиству, помагање у извршењу убиства, подстрекавање или покушај убиства, док је у истом периоду годину дана раније било 26 таквих случајева. Врбовање се обавља путем интернета и зато је постало брже у односу на раније када је вршено у стамбеним зонама током дужег временског периода. Сада је потребно свега неколико сати од тренутка кад се „изда задатак“ до тренутка када кривично дјело убиства буде извршено. Такође, постоје подаци да путем друштвених мрежа круже спискови лица која су потенцијалне жртве, као и цијена одштете која се креће до милион круна, при чему се све чешће дешава да млади људи преузимају „задатак“ без да познају „клијента“ или „мету“ (svt NYHETER, 2024, August, 19). Поред дјеце која имају проблематичну социјалну позадину, појављују се и дјеца која живе у функционалним породицама и обављају свакодневне активности без проблема.

Као дио банди активно су укључене и малољетнице, па тако статистика говори да од 62.000 лица који данас имају везу са бандама у Шведској сматра се да 10 000 представљају малољетнице. Кад је ријеч о њиховој регрутацији у мрежу банди, оне долазе преко малољетника и не остају дуго у мрежама, а у оквиру банде су задужене за трговину дрогом према извјештају Шведског националног савјета за спрјечавање криминала (Brå) (Omni, 2025, Oktober, 22). Директорица Националне полиције Петра Лунд (Lena Petra Lundh) је према статистичким подацима изнијела процјену како је 14.000 лица у Шведској активно укључено у организовани криминал, док је додатних 48.000 лица у вези са криминалним бандама, при чему се напомиње како се не мисли да сроднике чланова банди (The Nordic Reporter, 2024, April, 11).

Сви ови догађаји и понашање малољетника су резултирали строжем ставу Владе Шведске према имиграцији, извршиоцима кривичних дјела и покушају да се изврши боља интеграција. С том намјером шведска Влада иде у правцу да смањи добну границу за кривичну одговорност на 13 година, као и да 13-годишњаци и 14-годишњаци издржавају затворску казну, стога постоји намјера и наложено је Шведској служби за заштите и пробацију да се припреме посебни затвори за малољетнике за ову старосну групу од 1. јула 2026. године (Omni, 2025, Oktober, 27).

Разлог за овакав став треба тражити и у томе што банде врбују малољетнике мигрантског поријекла, а то је довело до повећања оружаних сукоба на улицама Шведске и извршења врло тешких кривичних дјела, будући да малољетници у доби до 15 година према законодавству Шведске не могу бити кривично одговорни (European Justice, https://e-justice.europa.eu/topics/your-rights/rights-minors-court-proceedings/se_sv). Статистички подаци говоре у прилог томе да је дошло до повећања броја извршиоца кривичних дјела млађих од 15 година, па је тако њих 68-оро изведено пред суд у првих девет мјесеци 2025. године што је за 30 више него током 2024. године односно 60 више него током 2023. године, а уз то у 43 случаја су осумњичени да су били умијешани у убиство,

„завјеру за убиство“ или покушај убиства (Omni, 2025, Oktober, 14, <https://omni.se/allt-fler-minderariga-infor-ratta-manga-for-mord/a/gwgG99>). У периоду између јануара 2024. године и јула 2025. године преко 800 малољетника је притворено због сумње на извршење кривичних дјела, при чему су преко 70 пута малољетници смјештени у самицу, од тога је у 16 случајева изолација трајала најмање један дан, док је у једном случају боравак у самици трајао четири дана (Omni, 2025, Oktober, 14, <https://omni.se/minderariga-placeras-i-isolering-under-flera-dygn/a/KMO99E>).

У наставку ће бити поменуто неколико случајева из октобра 2025. године када су у извршењу најтежих кривичних дјела учествовали дјеца и малољетници, па је тако шест лица повријеђено у пуцњави у центру Јевлеа (Gävle), а осумњичени за покушај убиства је дјечак млађи од 15 година за кога не постоји основана сумња да је у вези са бандама (Omni, 2025, Oktober, 4, <https://omni.se/skottlossning-i-gavle-sex-personer-till-sjukhus/a/JbVWkR>), затим експлозија у Вестеросу (Västerås) у којој није било повријеђених, а догодила се послије поноћи и за овај инцидент су оптужена два малољетника (Omni, 2025, Oktober, 4, <https://omni.se/explosion-i-vasteras-tva-minderariga-greps/a/Ppkr65>). У истом периоду десио се случај убиства 60-годишњака у Малмеу (Malmö) испред школе који је шетао пса пред поноћ и налетео на малољетничку банду са чијим члановима се потукао (Omni, 2025, Oktober, 2). Још један примјер из септембра је хапшење лица млађег од 15 година које је око 22 часа пуцао у правцу једне куће – није било повријеђених (Omni, 2025, September, 30).

Случај који је потресао Шведску неколико мјесеци је убиство Микаела Јаника (Mikael Janick), у априлу 2024. године, који се упустио у дискусију са члановима малољетничке банде, да би један од малољетника Мухамед Мухамед (Mohammed Khalid Mohammed, 17-годишњак) га убио из ватреног оружја (пред 12-годишњим сином) и за кривично дјело је осуђен у марту 2025. године на максималну казну затвора (за малољетнике) у трајању од 14 година (The Nordic Reporter, 2024, April, 11; Omni, 2025, Mars, 6).

У једном од ранијих судских процеса су осуђени двоје малољетника (15 и 16 година) на више од шест година затвора, јер су убили жену ватреним оружјем и покушали убити њеног супруга. Апелациони суд их је прогласио кривим, али је казну преиначио у зајворени дом за малољетнике, док је подстрекачу (28-годишњак) доживотна казна затвора преиначена у казну затвора у трајању мање од 16 година (Omni, 2025, September, 26).

Почетком децембра 2025. године Шведску је потресао случај из Малмеа у којем је дванаестогодишњак осумњичен за убиство 21-годишњег мушкарца који је сједио у аутомобилу и покушај убиства три лица која су била у аутомобилу са жртвом и напомиње се према извору да је ово нај-

млађи осумњичени у шведској историји, уз то социјалне службе су биле упућене у дјечаково одрастање и понашање. Он је побјегао из Дом за његу или смјештај (HVB) за децу и младе, а подстрекач му је унапријед обећао „награду“ у износу од 250.000 круна за убиство. Оно што је јако битно истаћи са правног аспекта у поступку утврђивања *сйейена виносйи*, неколико часова након извршене радње са обиљежјима кривичног дјела убиства дјечак је сам позвао полицију и добровољно се предао (Omni, 2025, December, 16; Nyheterna, 2025, December, 17).

Ранијепоменућа ситуација у вези са спуштањем добне одговорности за кривична дјела је поново актуелна у посљедњим данима јануара 2026. године, када је шведска Влада, односно Министарство правде изашло са саопштењем за јавност како је одлучила о захтјеву Законодавног савјета о строжим правилима за малољетне преступнике, а у циљу јачања заштита друштва од тешког насиља, остваривање боље бриге о дједи која почине тешка кривична дјела и надокнада штете жртвама кривичних дјела (Regeringskansliet, 2026, Januari, 26).

Даље се у саопштењу наводи, како ова дјеца излажу другу дјецу и малољетнике насиљу, а с друге стране не треба заборавити да су и они жртве и како су изложени пријетњама и уцјенама. Стога, Влада предлаже да се спусти добна граница за кривичну одговорност на 13 година и да у случају да се изрекне затворска година, осуђено малољетно лице буде смјештено у посебна одјељење за дјецу и младе у оквиру Шведске службе за затворе и пробацију, као и да се у потпуности укине „попуст за младе“ за млађа пунољетна лица (Regeringskansliet, 2026, Januari, 26). Поред тога тражи се повећање максималне казне затвора за млађе од 18 година, прецизније да се казна затвора повећа са 14 на 18 година и да се построжи надзор младих, који подразумева: продужени кућни притвор, могуће је да се осуђеном лицу забрани боравак на одређеном мјесту, појачан надзор од стране Службе за затвор и пробацију, предвиђена је могућност именовања помоћних координатора за подршку и оно што је вјероватно најважније Влада предлаже да се осуда у унесе у досије, а ове законске измјене би у случају да буду усвојен приједлог Владе требале ступити на снагу 3. јула 2026. године (Regeringskansliet, 2026, Januari, 26).

Наведеним измјенама кривичног законодавства Шведске су претходиле измјене, које се налазе у саопштењу Владе Шведске, а у којем се износи приједлози Владе, па тако је предвиђено поштравање казне у случају стицаја при чему максимална казна може бити прекорачена двоструко, затим предлаже се доживотна казна затвора за тешке случајеве рецидива у извршењу насилних или кривичних дјела против полног интегритета и заговара се увођење строжије казне за извршење кривичних дјела у вези са криминалним мрежама, као и проширивање претпоставки за одређивање притвора (нису наведене конкретне претпоставке) и предлаже се и да ове измјене ступе на снагу 3. јула 2026. године (Regeringskansliet, 2026, Januari, 15).

Један од примјера на који би се начин могли одразити догађаји из Шведске на Босну и Херцеговину је случај из 2023. године кад су два лица (19-годишњак и 25-годишњак), која су посједовали шведске пасоше ухапшени у Сарајеву, јер су осумњичени за убиство 31-годишњег вође шведске банде Хариса Остердала (*Harisa Osterdala* – 31.10.2023. године), При чему је рањен други члан банде двадесетдвогодишњак из Норшопинга (*Norrköping*). Према извору ухапшени деветнаестогодишњи Абдел-Мацид Ел-Овеити из Малмеа осумњичен је раније за покушај убиства таста *Rawa Majida*, вође мреже *Foxtrot* у Упсали (13. септембра), и постоје информације како је властима познат још из времена кад је имао 13 година. У новембру 2024. године је утврђено да је ипак ријеч о тројици извршиоца којима је суд у Кантону Сарајево изрекао по десет година затвора и то: Оливеру Хедбергу (*Oliver Hedberg* – 26 година), Абдел-Мацид Ел-Овеити (*Abdel- Majid El-Oweiti* – 20 година) и Конрад Тајлус (*Konrad Tylus* – 20 година) (*The Nordic Reporter*, 2023, November, 18; *Klix VIJESTI*, 2023, 1. новембар; *Expressen*, 2024, November, 23).

Утицај миграната на повећан број извршених терористичких напада

Неупјешна асималација миграната у Шведској није се одразила само на ескалацију насиља на улицама, извршење најтежих кривичних дјела од стране малолетника, већ и на повећану опасност од извршења терористичких напада на територији Шведске, што је на својој страници објавила и амбасада САД у Шведској. На поменутој страници се може пронаћи званични Извјештај Националног центра за процјену терористичких пријетњи (*NCT - The National Center for Terrorist Threat Assessment*) за 2023. годину (*US Department of State*, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/sweden>).

Према поменутом Центру утврђено је да усамљени актери и мале ћелије из насилних „десничарских“ и насилних исламистичких група представљају главну терористичку пријетњу Шведској. Даље се наводи, како су исламистичке терористичке организације означиле Шведску као мету, а узрок томе треба тражити у спаљивању Кур`ана, затим постојале су информације (извор наводи дезинформације) како су шведске власти одговорне за отмицу муслиманске дјеце и рат између Израела и Хамаса. Као посљедица наведеног Шведска служба безбедности (*Säpo*) одлучила је у августу 2023. године подићи ниво ризика од терористичких претњи са 3 (повишен) на 4 (висок) степен на скали од пет нивоа, те је исти враћен на 3 (повишен) у јуну 2025. године. Уз то, у Шведској су активна два неонацистичка покрета: Нордијски покрет отпора (*HPM - The Nordic Resistance Movement*) и Нордијска снага (*Nordic Strength*) (*US Department of State*, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/sweden>).

Даље се може на истој страници пронаћи списак терористичких инцидената и напада (извршених и спрјечених), па је тако 16. 10. 2023. године туниски држављанин Абдесалем Ласуед (Abdesalem Lassoued) пуцао у Бриселу на тројицу Швеђана, при чему су двојица преминула. У видеу који се појавио Ласеуд је тврдио да је инспирисан ISIL-ом и тиме што је шведска полиција отела муслиманску дјецу. Иначе, према расположивим подацима Ласеуд је ушао илегално у Европу 2011. године и био је осуђен 2012. године на двогодишњу казну затвора у Шведској. Поред тога, треба поменути случај из априла 2023. године када су у Њемачкој ухапшена два брата из Сирије због припреме терористичког напада у Шведској, док је у истом мјесецу широм Шведске ухапшено пет лица и оптужено за планирање извршења терористичких напада, а неколико их је изразило подршку ISIL-у (US Department of State, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/sweden>).

Затим ту је и случај у којем је Школски инспекторатиј у Шведској 28. новембра 2023. године извјестио да је Међународна школа Кордоба (муслиманска независна школа) у округу Шиста (Kista) у Стокхолму морала да се затвори након што је Särö извјестио да су чланови одбора у контакту са представницима насилног вјерског екстремиза (Aftonbladet, 2023, November, 28).

Поред тога треба нагласити како су малољетници и млађа пунољетна лица били укључени у извршење терористичких напада, па су тако два лица са шведским држављанством узраста (18 и 20 година) оптужена за терористички напад у Данској приликом чега су бацили двије ручне бомбе на израелску амбасаду у Копенхагену (Omni, 2025, Oktober, 29). Затим, случај 18-годишњег лица који је у августу 2025. године планирало самоубилачки терористички напад уз помоћ бомбе на Културном фестивалу (Kungsträdgården) у Штокхолму, помињу се подаци како се ово лице заклело на вјерност терористичкој организацији ISIL-а. У извору се наводи како је поменуто лице набавило камеру како би био снимљен цијели догађај, а поред тога је било раније осуђивано за учешће у Ускршњим ђучевима у Линкјингју (Linköping) 2022. године. Исто лице је оптужено са седамнаестогодишњим лицем из Малмеа за покушај убиства у Њемачкој 2024. године и учешће у терористичкој организацији, као и за пљачку и кривична дјела у вези са наркотицима (svt NYHETER, 2025, November, 7). Евидентиран је и случај у којем је лице старо 24 године осуђено на 3 године и 10 мјесеци због прикупљања новца за Исламску државу преко TikTok-а (Omni, 2025, September, 26).

Шведска полиција и друге организације које се баве овом проблематиком кроз уставне амандмане покушавају да зауставе дјеловање терористичких организација, па је тако 1. јануара 2023. године ступио на снагу уставни амандман којим се дозвољава ограничење слободе удруживања за групе које се баве тероризмом, односно инкриминисане су радње којима се ради на промоцији, јачању и пружању подршке терористичким организацијама,

уз напомену да Шведска није депортовала ниједног држављанина Сирије током 2023. године (US Department of State, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/sweden>; Sveriges Riksdags, 2021).

Шведска покушава на неколико начина да спријечи извршење терористичких напада, па тако треба рећи да је чланица Финансијске акционе групе (Financial Action Task Force), док је Јединица за финансијске обавјештајне послове Националне службе за финансијске обавјештајне послове (The National Financial Intelligence Service) члан Egmont групе, која покрива ову област на свјетском нивоу. Кад се говори о финансирању Säpo је дошао до доказа како је Курдистанска радничка партија (PKK) активно финансирала терористичке активности, па је тако осуђено 41-годишње лице на затворску казну због покушаја финансирања тероризма PKK (US Department of State, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/sweden>). Такође, Шведска је дио Шенгенској информационој сисџема и Визној информационој сисџема, али је 2015. године увела привремену контролу граница због „озбиљне претње јавном реду и унутрашњој безбедности“, а уз то Шведска је чланица Америчког програма за укидање виза (US Department of State, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/sweden>).

Шведски центар за спречавање насилног екстремизма (CVE - Center mot våldsbekämpande extremism) улаже напоре на промоцији и координацији на националном, регионалном и локалном нивоу, затим 15 владиних агенција су добиле задатак за спријечавање тероризма, док истовремено се ради на јачању сарадње Säpo, Полицијске управе и Оружаних снага у циљу борбе против тероризма (US Department of State, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/sweden>).

Кад се говори о међународној и регионалној сарадњи, Шведска је чланица ЕУ и подржава напоре за борбу против тероризма у регионалним и мултилатералним организацијама, укључујући Мрежу за њодизање свјесџи о радикализацији Европске комисије, ЕУ-9 (са фокусом на стране терористе), Рагну групу за тероризам, Рагну групу за међународне асџекџе тероризма (COTER), Европол и Глобалну коалицију за борбу против ISIL-а. Шведска је донатор Глобалној фонда за ањажовање и оџијорносџи заједнице. У новембру је влада позвала на повећану сарадњу са ЕУ како би се рјешила ситуација са појединцима укљученим у радикализацију у насиље унутар Шенгенске зоне. Шведска се придружила коалицији за борбу против ISIL-а 2014. године и члан је Рагне групе за сџабилизацију те коалиције (US Department of State, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/sweden>).

ЗАКЉУЧАК

На крају овог рада се може закључити да су се миграциони процеси вишеструко одразили на државе које су им пружиле уточиште ни не слутећи у којој мјери ће мигранти промијенити њихово друштво. Чињеница је да поред грађанских ратова и других опасности од прогона, као узрок миграције, може третирати и потреба да се стекну бољи услови живота, па су између осталих посебно привлачне западноевропске и скандинавске државе, због економске развијености, сигурности, заштите људских права и бриге о различитим социјалним категоријама становништва. У контексту Уједињеног Краљевства, након узимања у обзир свега наведеног у поглављу посвећеном датој држави, несумњиво је да организовано и групно злостављање дјеце представља дуготрајан, раширен и дубок проблем, како у погледу интеракције између злостављача и њихових жртава, тако и у погледу односа самих државних, посебно полицијских структура, према датој проблематици. Докази доступни јавности, у оквирима овога рада представљени кроз различите независне и званичне извјештаје те медијске наслове, недвосмислено указују да мигрантске заједнице у Уједињеном Краљевству представљају дио проблема, односно да у значајном броју приказаних случајева управо особе мигрантског поријекла, махом азијски муслимани, чине већину злостављача. Развијеност и софистицираност метода припреме жртве, њеног увођења у злостављање и касније контроле над истом указује дугогодишње постојање овога феномена и значајну праксу већ стечену од стране група злостављача, као и чињеницу да се дато искуство путем одређеног механизма преноси између више различитих група с обзиром на идентичност ових метода у ширем географском простору. Свједочења жртава, релевантна документација – из државних и независних извора – као и комплементарна истраживања не остављају простора сумњи да у одређеном броју случајева починиоци злочина јесу били мотивисаним расном и националном нетрепеливошћу те сопственом вјерском оријентацијом. Комбинација ова три фактора указује на један специфичан аспект криминалног феномена сексуалног злостављања малолетника. Истовремено, чињеница постојања група за сексуално злостављање дјеце сачињених искључиво или пак доминантно од особа мигрантског поријекла недвосмислено доводи у питање досадашњи наратив о миграцијама те сам дати процес представља у складу са његовом објективном стварношћу, као изузетно комплексну појаву која са собом носи читав низ посљедица те која има дуготрајан утицај на друштво домаћина. Случај Шведске најбоље приказује као сређено друштво, мирна и сигурна средина се могу претворити у своју супротност у случају да дође до неконтролисаног прилива миграната из другачијег цивилизацијског и религијског корпуса, односно ако се не посвети довољно пажње и плански не ради на интеграцији миграната, миграциони процеси могу довести до

пораста криминалитета и постати безбједносна пријетња по државу. Неприхватање интеграције у нову средину доводи до смањење шанси за запослење, а како је узрок миграција у Шведску од 2015. године био хуманитарне природе, веће су шансе да је ријеч о знатном броју лица ниског образовања и нижих прихода, а кад се на то надовеже бијег од рата постају рањива категорија и идеалне жртве за регрутовање у криминалне мреже. Оно што је посебно забрињавајуће, кад је ријеч о овој држави, је да су се обрачуни банди у првој фази преносили на јавна мјеста, при чему су жртве била и лица која нису дио организованих банди, док је у другој фази дошло до врбовања лица млађих од 15 година уз обећање „награде“ будући да не могу кривично одговорати. Неуспјешна асималација миграната у Шведској није се одразила само на ескалацију насиља на улицама, извршење најтежих кривичних дјела од стране малолетника већ и на повећану опасност од извршења терористичких напада на територији, како Шведске тако и других држава ЕУ. Кад се говори о извршењу терористичких напада, за које би могли бити оптужени шведски држављанини, ту постоји доста сложена ситуација, будући да у Шведској дјелују и неонацистички покрети уз истовремени велики прилив миграната из исламског свијета који би да се обрачунавају са шведском влашћу ствара се напета атмосфера у којој су могући различити инциденти. Стога, у посљедњих неколико година шведске институције су препознале овај проблем и заговарају бољу интеграцију, али раде и на поштравању криминалне политике кроз приједлоге за смањење добне границе за кривичну одговорност, предлагање доживотне казне затвора за тешке случајеве рецидива у извршењу насилних или кривичних дјела против полног интегритета и заговара се увођење строжије казне за извршење кривичних дјела у вези са криминалним мрежама.

ЛИТЕРАТУРА

- Barrett, D. & Brown, A. (2002). Knowledge of Evil: Child Prostitution and Child Sexual Abuse in Twentieth Century England. Willan Publishing.
- Adamson, G. (2020). Migrants and Crime in Sweden in the Twenty-First Century. Soc 57, 9–21. <https://doi.org/10.1007/s12115-019-00436-8>
- Alix, S, Cossette, L, Cyr, M, Frappier J, Caron, P, & Hebert, M. (2020). Self-Blame, Shame, Avoidance and Suicidal Ideation in Sexually Abused Adolescent Girls: A Longitudinal Study. Journal of Child Sexual Abuse, 29(4), 432–447. DOI: doi.org/10.1080/10538712.2019.1678543
- Andrews, B, Brewin, C, Rose, S, & Kirk, M. (2000). Predicting PTSD symptoms in victims of violent crime: the role of shame, anger and childhood abuse. Journal of Abnormal Psychology, 109(1), 69–73. DOI: doi.org/10.1037/0021-843X.109.1.69
- Bersamina, M. M, Zamboanga, L. B, Schwartz, J. S, Donnellan, M. B, Hudson, M, Weisskirch, S. R, Kim, Y. S, Agocha, B. V, Whitbourne, K. S, & Caraway, J, S. (2014). Risky Business: Is There an Association between Casual Sex and Mental Health among Emerging Adults? The Journal of Sex Research, 51(1), 43–51. DOI: doi.org/10.1080/00224499.2013.772088
- Cockbain, E, Brayley, H, & Laycock, G. (2011). Exploring Internal Child Sex Trafficking Networks Using Social Network Analysis. Policing: A Journal of Policy and Practice, 5(2), 144–157. DOI: doi.org/10.1093/police/par025
- Cockbain, E, Wortley, R. (2015). Everyday atrocities: does internal(domestic) sex trafficking of British children satisfy the expectations of opportunity theories of crime? Crime Science, 4(1), 1–12. DOI: doi.org/10.1186/s40163-015-0047-0
- Corinne Deloy (2022, August, 31). Social Democrats lead in polls, but populist Sweden Democrats could make a breakthrough in the 11 September general election. Robert Schuman - Le centre de recherches et d'études sur l'Europe. Преузето 12.01.2026. године <https://www.robert-schuman.eu/en/monitor/1945-social-democrats-lead-in-polls-but-populist-sweden-democrats-could-make-a-breakthrough-in-the-11-september-general-election>
- Feiring, C, Taska, L, & Chen, K. (2002). Trying to understand why horrible things happen: attribution, shame and symptom development following sexual abuse. Child Maltreatment, 7(1), 26–41. DOI: doi.org/10.1177/1077559502007001003
- Feiring, C, & Taska, L. (2005). The persistence of shame following sexual abuse: a longitudinal look at risk and recovery. Child Maltreatment, 10(4), 337–349. DOI: doi.org/10.1177/107755950527668
- Hofverberg, E. (2022). Sweden: New Sentencing Rules Remove Exceptions for Young Offenders. [Web Page] Retrieved from the Library of Congress, преузето 19.01.2026. године <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2022-01-10/sweden-new-sentencing-rules-remove-exceptions-for-young-offenders/>

- Kennair, E. L, Wyckoff, P, J, Asao, K, Buss, M, D, & Bendixen, M. (2018). Why do women regret casual sex more than men do? *Personality and Individual Differences*, 127(1), 61-67. DOI: doi.org/10.1016/j.paid.2018.01.044
- Lateef, M, Fang, L, Goh, D, & Tan, J. (2024). A systematic review of factors associated with disclosure of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 147. DOI: doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106564
- Lavoie, J, Dickerson, K, Redlich, A, & Quas, J. (2019). Overcoming Disclosure Reluctance in Youth Victims of Sex Trafficking: New Directions for Research, Policy and Practice. *Psychology, Public Policy and Law*, 25(4), 225-238. DOI: doi.org/10.1037/law0000205
- McElvaney, R, Lateef, R, Collin-Vezina, D, Alaggia, R, & Simpson, M. (2021). Bringing Shame Out of the Shadows: Identifying Shame in Child Sexual Abuse Disclosure Processes and Implications for Psychotherapy. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(19-20). DOI: doi.org/10.1177/08862605211037435
- Napper, E. L, Montes, K, Kenney, R, Shannon, & LaBrie, W. J. (2016). Assessing the Personal Negative Impacts of Hooking Up Experienced by College Students: Gender Differences and Mental Health. *The Journal of Sex Research*, 53(7), 766-775. DOI: doi.org/10.1080/00224499.2015.1065951
- Tholander, M, Tour, N. (2022). The shame of casual sex: Narratives of young Swedish women. *Women's Studies International Forum*, 93, 1-8. DOI: doi.org/10.1016/j.wsif.2022.102618
- Villalta, L, Khadr, S, Chua, K, Kramer, T, Clarke, V, Viner, R, Stringaris, A, & Smith, P. (2020). Complex post-traumatic stress symptoms in female adolescents: the role of emotion dysregulation in impairment and trauma exposure after an acute sexual assault. *European Journal of Psychotraumatology*, 11(1), 1-11. DOI: doi.org/10.1080/20008198.2019.1710400
- Hallet, S. (2013). Child Sexual Exploitation in South-East Wales: problems and solutions from the perspectives of young people and professionals [PhD dissertation, Cardiff University]. URL: <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/58234/1/SophieHallettPhDThesis%20-%20ORCA.pdf>
- Baroness Casey of Blackstock DBE CB (2025). National Audit on Group-Based Child Sexual Exploitation and Abuse. Преузето 17. новембра, 2025. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/685559d05225e4ed0bf3ce54/National_Audit_on_Group-based_Child_Sexual_Exploitation_and_Abuse.pdf
- Brå. Våld i kriminella miljöer. Преузето 22.01.2026. године, <https://bra.se/amnen/vald-i-kriminella-miljoer>

- Council of the European Union (2025, December, 8). Council clinches deal on EU law about returns of illegally staying third-country nationals. Преузето 22.01.2026. године, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/12/08/council-clinches-deal-on-eu-law-about-returns-of-illegally-staying-third-country-nationals/>
- CSN Policy Briefing (2014). Child Sexual Exploitation in Rotherham – Alexis Jay report. Преузето 8. децембра, 2025. са https://content.govdelivery.com/attachments/UKLGIU/2014/09/11/file_attachments/323357/Child%2BSexual%2BExploitation%2Bin%2BRotherham%2B-%2BAlexis%2BJay%2Breport.pdf
- European Justice. Minderårigas rättigheter vid domstolsförfaranden. Преузето 19.01.2026. године, https://e-justice.europa.eu/topics/your-rights/rights-minors-court-proceedings/se_sv
- European Parliament (2017, July, 14). Azil i migracije u EU-u: činjenice i brojke. Ажурирано: 22.11.2024. године, преузето 19.01.2026.године, <https://www.europarl.europa.eu/topics/hr/article/20170629STO78630/azil-i-migracije-u-eu-u-cinjenice-i-brojke>
- European Parliament (2023, August, 3). Novi pristup EU-a vraćanju migranata. Ажурирано: 15.04.2025. године Преузето 22.01.2026. године, <https://www.europarl.europa.eu/topics/hr/article/20230704STO02012/novi-pristup-eu-a-vracanju-migranata>
- European Parliament, Garantovanje prava na azil, преузето 19.01.2026.године, <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/democracy-and-human-rights/fundamental-rights-in-the-eu/guaranteeing-the-right-to-asylum>
- Eversheds Sutherland (2022). Report of the Independent Inquiry Telford Child Sexual Exploitation – Volume One of Four. Преузето 25. октобра, 2025. са <https://www.telford.gov.uk/media/ivsjb1k2/iitcseplusreportplus-plusvolumeplusone.pdf>
- Hansard (2025). Crime and Policing Bill. Преузето 22. децембра, 2025. са <https://hansard.parliament.uk/Lords/2025-11-27/debates/AD4728EC-1F4A-4012-AAD0-F5CF3736F688/CrimeAndPolicingBill>
- Home Office (2017). A Typology of Modern Slavery Offences in the UK. Преузето 20. децембра, 2025. са <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a822a42e5274a2e8ab57d66/typology-modern-slavery-offences-horr93.pdf>
- Home Office (2021). Characteristics of group-based child sexual exploitation in the community: literature review. Преузето 24. децембра, 2025. са <https://www.gov.uk/government/publications/group-based-child-sexual-exploitation-characteristics-of-offending/characteristics-of-group-based-child-sexual-exploitation-in-the-community-literature-review-accessible-version#offender-characteristics-1>

- Home Office (2020). Group-based Child Sexual Exploitation Characteristics of Offending. Преузето 3. октобра, 2025. са https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5fd87e348fa8f54d5733f532/Group-based_CSE_Paper.pdf
- Home Office (2025). Tackling Child Sexual Abuse Progress Update. Преузето 17. октобра, 2025. са https://assets.publishing.service.gov.uk/media/6899fd053080e72710b2e370/Tackling_Child_Sexual_Abuse_-_Progress_Update_-_FINAL_FOR_PUBLICATION.pdf
- House of Commons (2015) Report of Inspection of Rotherham Metropolitan Borough Council. Преузето 27. децембра, 2025. са https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a8152f4ed915d74e33fd945/46966_Report_of_Inspection_of_Rotherham_WEB.pdf
- House of Commons Library (2020). Operation Augusta. Преузето 15. децембра, 2025. са <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cdp-2020-0023/>
- House of Commons Home Affairs Committee (2013). Child sexual exploitation and the response to localised grooming. Преузето 4. децембра, 2025. са <https://publications.parliament.uk/pa/cm201314/cmselect/cmhaff/68/68i.pdf>
- Independent Inquiry Child Sexual Abuse (2022). Child sexual exploitation by organised networks. Преузето 26. новембра, 2025. са <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/ukgwa/20221214211258/https://www.iicsa.org.uk/key-documents/28314/view/child-sexual-abuse-organised-networks-investigation-report-february-2022.pdf>
- Independent Inquiry Child Sexual Abuse (2022). The Report of the Independent Inquiry into Child Sexual Abuse. Преузето 13. новембра, 2025. са <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/634febd6d3bf7f618eda953d/the-report-independent-inquiry-into-child-sexual-abuse-october-2022.pdf>
- International Rescue Committee (2018, June, 22). Migrants, asylum seekers, IDPs, refugees and immigrants: What's the difference? Last updated: May, 15, 2025, преузето 19.01.2026.године, <https://www.rescue.org/article/migrants-asylum-seekers-refugees-and-immigrants-whats-difference>
- Ktistakis, J. (2016), Приручник за правнике, Заштита миграната према Европској конвенцији за заштиту људских права и Европској социјалној повељи, Савет Европе, Канцеларија у Београду, Београд, <https://rm.coe.int/16806f1618>
- Lords Hansard (1998). Child prostitutes etc. Преузето 26. новембра, 2025. са <https://publications.parliament.uk/pa/ld199798/ldhansrd/vo980331/text/80331-08.htm>

- Malcom Newsam CBE and Gary Ridgway (2019). Independent assurance review of the effectiveness of multi-agency responses to child sexual exploitation in Greater Manchester. Преузето 16. децембра, 2025. са https://www.greatermanchester-ca.gov.uk/media/2569/operation_augusta_january_2020_digital_final.pdf
- Newcastle City Council (2018). Serious Case Review Concerning Sexual Exploitation of Children and Adults with Needs for Care and Support in Newcastle-upon-Tyne. Преузето 15. децембра, 2025. са https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.newcastle.gov.uk/sites/default/files/Final%2520JSCR%2520Report%2520160218%2520P.W.PDF&ved=2ahUKEwiKh6KtkpeSAxW4gf0HHS73ARkQFnoECBcQAQ&usg=AOvVaw0xDo9tDCUA-yrWyfhXQ_Pu
- Oxfordshire Safeguarding Children Board (2015). Serious Case Review into Child Sexual Exploitation in Oxfordshire: from the experiences of Children A, B, C, D, E, and F. Преузето 3. октобра 2025. са <https://www.oscb.org.uk/wp-content/uploads/Serious-Case-Review-into-Child-Sexual-Exploitation-in-Oxfordshire-FINAL-Updated-14.3.15.pdf>
- Ofsted (2013). Missing children. Преузето 26. децембра, 2025. са https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a807be540f0b62305b8b6c2/Missing_children.pdf
- Migrationsverket. (2023, Oktober, 20). Vilka är det som kommer till Sverige – och varför?. Преузето 12.01.2026. године, <https://www.migrationsverket.se/en/about-the-swedish-migration-agency/the-swedish-migration-agency-answers/2023/2023-10-20-who-comes-to-sweden---and-why.html>
- Polismyndigheten, Polisregion Stockholm, Regionkansliet, Den kriminella ekonomin, september 2024, Преузето 19.01.2026. године <https://polisen.se/contentassets/98c220457ffa421cb604859eb2f3b142/de-n-kriminella-ekonomin-240916.pdf>
- Regeringskansliet (2026, Januari, 15). Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor. Преузето 26.01.2026. године, <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/lagratsremiss/2026/01/dubbla-straff-for-brott-i-kriminella-natverk-och-skarpta-straffskalor/>
- Regeringskansliet (2026, Januari, 26). Regeringen föreslår sänkt straffbarhetsålder för allvarliga brott och skärpta regler för unga lagöverträdare. Преузето 27.01.2026. године, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2026/01/regeringen-foreslar-sankt-straffbarhetsalder-for-allvarliga-brott-och-skarpta-regler-for-unga-lagovertradare/>
- Rotherham Metropolitan Borough Council (2014). Independent Inquiry into Child Sexual Exploitation in Rotherham 1997-2013. Преузето 18. децембра, 2025. са <https://www.east-ayrshire.gov.uk/Resources/PDF/1/independent-inquiry-cse-in-rotherham.pdf>

- Shannon, D. (2025). Migration och brott. Underlagsrapport till Konjunkturinstitutet. Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet, Stockholm
- Sveriges Riksdags (2021, October, 28). Föreningsfrihet och terroristorganisationer. Преузето 10.01.2026. године, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/propotion/foreningsfrihet-och-terroristorganisationer_h90342/html/
- UK Parliament (2009). Safeguarding Children (Sexual Exploitation). Преузето 26. новембра, 2025. са <https://hansard.parliament.uk/commons/2009-06-23/debates/09062367000002/SafeguardingChildren%28SexualExploitation%29>
- UNHCR (2024, 9. februar). "Izbjeglice" ili "migranti"? Kako odabir riječi utječe na prava i živote ljudi". Преузето 12.01.2026.године, <https://www.unhcr.org/hr/14415-izbjeglice-ili-migranti-kako-odabir-rjeci-utjece-na-prava-i-zivote-ljudi.html>
- US Department of State, Country Reports on Terrorism 2023: Sweden, преузето 12.01.2026. године, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/sweden>
- Windrush Exhibition (2021). History and Background. Преузето 30. новембра, 2025. са <https://www.windrushexhibitiontelford.co.uk/history-background>
- Judiciary of England and Wales. Liverpool Crown Court. R -V- Hassan and others. Sentencing Remarks of His Honour judge Gerald Clifton. May 9th 2012. Преузето 20. децембра, 2025. са <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/JCO/Documents/Judgments/hassan-others-sentencing-remarks-11052012.pdf>
- Конвенција Генералне скупштине УН о статусу издјеглица из 1951. године, https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf
- Повеља Европске уније о основним правима, SL C 202, 7.6.2016, pp. 389-405, <https://fra.europa.eu/hr/eu-charter/article/18-pravo-na-azil> и <https://fra.europa.eu/hr/eu-charter/article/19-zastita-u-slucaju-udaljavanja-protjerivanja-ili-izrucenja>
- British Broadcast Channel (2025). Grooming gang guilty of raping and abusing girls. Преузето 8. децембра, 2025. са <https://www.bbc.com/news/articles/cdd2rld9mj2o>
- British Broadcast Channel (2023). Grooming gangs and ethnicity: What does the evidence say? Преузето 10. децембра, 2025. са <https://www.bbc.com/news/uk-65174096>
- British Broadcast Channel (2020). How the net closed on Oxford's grooming gang. Преузето 11. децембра, 2025. са <https://www.bbc.com/news/uk-england-oxfordshire-51467518>

- British Broadcast Channel (2015). Oxfordshire grooming victims may have totalled 373 children. Преузето 10. децембра, 2025. са <https://www.bbc.com/news/uk-england-oxfordshire-31643791>
- Demred, O. W. (2025, September, 26). Sänkta straff för mord på kvinna i Växjö. Omni. Преузето 10.01.2026. године, <https://omni.se/sankta-straff-for-mord-pa-kvinna-i-vaxjo/a/PpKm00>
- Demred, O. W. (2025, September, 26). Man döms – samlade in pengar till IS via Tiktok. Omni. Преузето 10.01.2026. године, <https://omni.se/man-doms-samlade-in-pengar-till-is-via-tiktok/a/25EK1B>
- Demred, O. W. & Sandén, K. (2025, Oktober, 2) Polisen misstänker olycka bakom dödsfallet i Malmö. Omni. Преузето 10.01.2026. године, <https://omni.se/uppgifter-mannen-dodades-under-hundpromenad/a/AvjO8q>
- Expressen, (2024, November, 23). De döms för mordet på Harris Österdahl. Преузето 10.01.2026. године, <https://www.expressen.se/nyheter/sverige/de-doms-for-mordet-pa-harris-osterdahl/>
- Hagberg, S. (2025, Oktober, 4). Sex unga skadade i skjutning i Gävle – pojke under 15 år misstänkt. Omni. Преузето 12.01.2026. године, <https://omni.se/skottlossning-i-gavle-sex-personer-till-sjukhus/a/JbVWkR>
- Hagberg, S. (2025, Oktober, 14). Allt fler minderåriga inför rätta – många för mord. Omni. Преузето 10.01.2026. године, <https://omni.se/allt-fler-minderariga-infor-ratta-manga-for-mord/a/gwgG99>
- Hedlin, E. (2025, Oktober, 27). Fängelser för 13-åringar ska stå klara i juli nästa år. Omni. Преузето 12.01.2026. године, <https://omni.se/fangelser-for-13-aringar-ska-sta-klara-i-juli-nasta-ar/a/73XJwV>
- Hedlund, S. (2024, February, 9). Sweden looks into the abyss. GIS. Преузето 11.01.2026. године, <https://www.gisreportsonline.com/r/sweden-immigrants-crisis/>
- Hovne, A. (2025, Mars, 6). Mohammed Mohammed, 18, döms för mordet på Mikael. Omni, Преузето 11.01.2026. године, <https://omni.se/mohammed-mohammed-18-doms-for-mordet-pa-mikael/a/lwWR4L>
- iPress (2020, 28. септембар). Ratnaulicama Švedske Kriminalni obiteljski klanovi najveći su izazov švedskoj policiji. Преузето 11.01.2026. године, <https://ipress.hr/svijet/65070-rat-na-ulicama-svedske-kriminalni-obiteljski-klanovi-najveci-su-izazov-svedskoj-policiji>
- Kazmierska, N. (2023, November, 28). Muslimsk skola stängs efter larm från Säpo - Skolminister Lotta Edholm. Aftonbladet. Преузето 12.01.2026. године, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/XbmKOx/muslimsk-skola-stangs-efter-extremistkopplingar>
- Lundberg, O. O. (2025, September, 30). Minderårig omhändertagen efter skott mot bostad. Omni. Преузето 10.01.2026. године, <https://omni.se/skott-mot-bostad-i-huddinge/a/73bOe4>

- Lundberg, O. O. (2025, Oktober, 4). Explosion i Västerås – två minderåriga greps. Omni. Преузето 10.01.2026. године, <https://omni.se/explosion-i-vasteras-tva-minderariga-greps/a/Ppkr65>
- Lundberg, O. O. (2025, Oktober, 22). 10 000 tjejer kopplas till svenska gäng: Utbytbara. Omni. Преузето 10.01.2026. године, <https://omni.se/10000-tjejer-kopplas-till-svenska-gang-utbytbara/a/OoLgoE>
- Marcel, B. (2023, November, 18). Swedish wave of violence reaches Bosnia. The Nordic Reporter. Преузето 10.01.2026. године, <https://share.google/Cr2Stbh6hzOIDrqzJ>
- Marcel, B. (2024, April, 11). Youth gang in Sweden shoots and kills dad in front of his son, on way to swimming pool. The Nordic Reporter. Преузето 10.01.2026. године, <https://share.google/c4nx44THV6Ub8wI8g>
- Мишић, Л. (2025, September, 16). How criminal gangs in Sweden are recruiting children for violence and crime. Преузето 12.01.2026. године, <https://www.humanium.org/en/how-criminal-gangs-in-sweden-are-recruiting-children-for-violence-and-crime/>
- Nyheterna (2025, December, 17). 12-åringen blev lovad 250 000 för mordet – ringde själv polisen. Преузето 10.01.2026. године, <https://www.tv4.se/artikel/8UHkvhdet2yg6jr6oyirx/12-aringen-blev-lovad-250-000-foer-mordet-ringde-sjaelv-polisen>
- Press Association (2018). Grooming gangs abused 700 girls and vulnerable women „with arrogant persistence“. Преузето 15. децембра, 2025. са <https://careappointments.com/care-news/england/101945/grooming-gangs-abused-700-girls-and-vulnerable-women-with-arrogant-persistence/>
- Sällström, H. (2025, Oktober, 14). Minderåriga placeras i isolering under flera dygn. Omni. Преузето 12.01.2026. године, <https://omni.se/minderariga-placeras-i-isolering-under-flera-dygn/a/KMO99E>
- Sällström, H. (2025, October, 29). Svenskar åtalas för terrorbrott i Danmark. Omni. Преузето 10.01.2026. године, <https://omni.se/svenskar-atalas-for-terrorbrott-i-danmark/a/PpWxv6>
- Sällström, H. (2025, December, 16). Kriminolog: Aldrig hört om en så ung mordmisstänkt. Omni. Преузето 10.01.2026. године, <https://omni.se/kriminolog-aldrig-hort-om-en-sa-ung-mordmisstankt/a/xrRqgQ>
- svt NYHETER (2023, Februari, 19), Polisen om narkotikaköparna: De vet vilka de försörjer – men blundar för kopplingen. Преузето 10.01.2026. године <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/polisen-narkotikahandel-n-omsatter-mellan-10-och-12-miljarder-varje-ar>

- svt NYHETER (2024, Augusti, 19). Tredubbling av barn som misstänks för mordplaner. Преузето 12.01.2026. године
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/tredubbling-av-barn-som-misstanks-for-mordplaner>
- svt NYHETER (2025, November, 7). 18-åring misstänks ha förberett terrordåd i Stockholm – åtalas. Преузето 12.01.2026. године
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/18-aring-misstanks-ha-forberett-terrordad-i-stockholm-atalas>
- svt NYHETER (2023, Mars, 30). Brårapport: 116 fall av dödligt våld under 2022. Преузето 12.01.2026. године.
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/brarapport-116-fall-av-dodligt-vald-under-2022>
- The Guardian (2015). Keighley girl lied about pregnancy and abortion to police, court told. Преузето 22. децембра, 2025. са
<https://www.theguardian.com/uk-news/2015/nov/11/keighley-girl-lied-pregnancy-abortion-police-court-told>
- The Guardian (2025). Greater Manchester police investigating over 1,000 grooming gang suspects. Преузето 15. децембра, 2025. са
<https://www.theguardian.com/uk-news/2025/jul/03/greater-manchester-police-investigating-over-1000-grooming-gang-suspects>
- The Independent (2018). As a Rotherham grooming gang survivor, I want people to know about the religious extremism which inspired my abusers. Преузето 20. децембра, 2025. са <https://www.the-independent.com/voices/rotherham-grooming-gang-sexual-abuse-muslim-islamist-racism-white-girls-religious-extremism-terrorism-a8261831.html>
- The Telegraph (2018). Newcastle grooming gangs were allowed to abuse 700 girls because police blamed the victims, review finds. Преузето 10. децембра, 2025. са
<https://www.telegraph.co.uk/news/2018/02/23/newcastle-grooming-gangs-acted-arrogant-persistence-serious/>
- The Times (2012). A nation's shame: hundreds of girls sexually abused by networks of men. Преузето 6. децембра, 2025. са
<https://www.thetimes.com/travel/destinations/uk-travel/a-nations-shame-hundreds-of-girls-sexually-abused-by-networks-of-men-3wwwf3gdvb7>
- The Yorkshire Post (2015). 11 men guilty of sexually abusing white schoolgirl in Keighley. Преузето 21. децембра, 2025. са
<https://www.yorkshirepost.co.uk/news/crime/11-men-guilty-of-sexually-abusing-white-schoolgirl-in-keighley-180722>
- Wiman, E. & Rapp, J. (2020, Januari, 10). Pappornas svek – sönerna växte upp till mördare. Aftonbladet. Преузето 19.01.2026. године,
<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/K3K0zy/pappornas-svek--sonerna-vaxte-upp-till-mordare>

МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ КАК ИСТОЧНИК СОЦИАЛЬНЫХ ПАТОЛОГИЙ И УГРОЗ БЕЗОПАСНОСТИ: СЛУЧАИ ВЕЛИКОБРИТАНИИ И ШВЕЦИИ

Аннотация: Сегодня очевидно, что люди в условиях социальных изменений, неравномерного распределения финансовой власти и вооружённых конфликтов всё чаще принимают решение о миграции. Предметом настоящей работы являются модели поведения мигрантов в новой среде, которые проявляются в кажущейся интеграции, полном отрицании местных норм и обычаев при одновременном создании собственных преступных сетей. В работе исследуется появление, развитие и динамика организованных групп по сексуальной эксплуатации детей в Великобритании (grooming gangs), с особым вниманием к тем, которые включают преступников мигрантского происхождения. Глава анализирует, как эти сети со временем развивались и укоренялись в местных сообществах. Определяются характерные модели рекрутирования, манипуляции, насилия и долгосрочного контроля над жертвами, преимущественно белыми девочками из рабочих или дисфункциональных семей. Основываясь на правительственных документах, отчётах и академической литературе, феномен отслеживается от единичных инцидентов до крупных случаев. Особое внимание уделяется механизмам расширения сети жертв, включая принудительное использование уже пострадавших девочек в качестве посредников. Анализ также включает географическое распределение этих преступных групп и профили жертв, показывающие стратегии отбора. Работа признаёт степень организованности этих групп и предпосылки их существования как постоянную угрозу. С другой стороны, когда речь идёт о мигрантах как угрозе безопасности, в работе описано влияние отказа от интеграции со стороны мигрантов на шведское общество, что представляет интерес для исследования, поскольку Швеция, экономически развитая страна, долгое время была символом стабильной и спокойной жизни, а также одной из самых безопасных стран в мире. Однако с прибытием мигрантов наблюдается рост уровня преступности, организованной преступности, вербовки несовершеннолетних для совершения тяжких преступлений, а также повышенная опасность совершения террористических актов с участием несовершеннолетних.

Ключевые слова: мигранты, несовершеннолетние, вербовка несовершеннолетних, терроризм, насилие, педофилия, торговля людьми, Швеция, Великобритания.

MIGRATION PROCESSES AS A SOURCE OF SOCIAL PATHOLOGIES AND SECURITY THREATS: CASES OF THE UNITED KINGDOM AND SWEDEN

Abstract: It is certain that today, due to social changes, the unequal distribution of financial power and armed conflicts, people are increasingly choosing to migrate. The subject of this paper are the patterns of migrant behavior in a new environment, which are reflected in the illusory integration, complete rejection of domestic norms and customs and with simultaneous creation of their own criminal networks. The paper investigates the emergence, development and dynamics of organized groups for the sexual exploitation of children in the United Kingdom (grooming gangs), with a special focus on those involving perpetrators of migrant origin. The chapter analyses how these networks have developed over time and become entrenched in local communities. Characteristic patterns of recruitment, manipulation, abuse and long-term control over victims, predominantly white girls from working-class or dysfunctional families, are identified. Drawing on government documents, reports and academic literature, the phenomenon is traced from isolated incidents to large-scale cases. Special attention is paid to the mechanisms of expanding the victim network, including the forced use of already abused girls as intermediaries. The analysis also includes the geographical distribution of these criminal groups and victim profiles that indicate selection strategies. The paper recognizes the degree of organization of these groups and the prerequisites for their existence as a constant threat. On the other hand, when it comes to migrants as a security threat, the paper describes the impact of the rejection of integration by migrants on Swedish society, which is interesting to study since Sweden, an economically developed country, has long been one of the symbols of a stable and peaceful life, as well as one of the safest countries in the world. However, with the arrival of migrants, there was an increase in the crime rate, organized crime, the recruitment of minors to commit the most serious crimes, as well as an increased risk of terrorist attacks involving minors.

Keywords: Migrants, minors, recruitment of minors, terrorism, abuse, pedophilia, human trafficking, Sweden, United Kingdom

КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ ЗА ОДАВАЊЕ ТАЈНИХ ПОДАТАКА У ВОЈНО-БЕЗБЈЕДНОСНОМ СЕКТОРУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Славен Кнежевић, МА

докторант на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци и
мастер студент Правног факултета Универзитета у Бањој Луци.
slaven.knezevic998@gmail.com

Апстракт: У савременом геополитичком окружењу, гдје се национална безбједност суочава са растућим пријетњама тероризма, кибернетичких напада и хибридног ратовања, кривична одговорност за одавање тајних података у војно-безбједносном сектору Републике Србије представља кључну баријеру заштите обавјештајних операција и војних ресурса. Овај чланак анализира члан 316. Кривичног законика Републике Србије у контексту његових измјена из 2025. године, које проширују опсег инкриминације на „придавање” тајних података и поопштравају казне до петнаест година затвора, са посебним нагласком на утицај на обавјештајни надзор у оквиру Безбједносно-информативне агенције, Војнообавјештајне агенције и Војнобезбједносне агенције. Централна хипотеза истраживања полази од претпоставке да нормативне измјене из 2025. године, иако ефикасне у редукацији ризика цурења података, истовремено креирају правну несигурност за узбуњиваче и истраживачке новинаре услед одсуства адекватних заштитних механизма. Методологија се темељи на дескриптивно-аналитичком приступу, укључујући интерпретацију законских прописа, квантитативну анализу судске праксе Врховног касационог суда те квалитативну евалуацију стручних коментара и извјештаја невладиних организација попут ЦИТАД-а, коалиције Преуговор, Удружења новинара Србије и Београдског центра за безбједносну политику. Резултати истраживања откривају да судска пракса показује високу стопу осуђујућих пресуда од приближно 85% уз тенденцију поопштравања казнене политике, док измјене из 2025. године смањују ризик цурења у обавјештајним операцијама али истовремено повећавају ризик за лица која дјелују у јавном интересу. Овај чланак намијењен је правницима, стручњацима за националну безбједност, политичарима и академицима у подручју кривичног права и међунаро-

дних односа, пружајући практичне смјернице за реформу безбједносног сектора у Србији и региону Западног Балкана.

Кључне ријечи: тајни подаци, кривична одговорност, војно-безбједносни сектор, члан 316. Кривичног законика, национална безбједност, узбуђивачи.

УВОД

Савремено геополитичко окружење карактерише мултипликација безбједносних пријетњи које превазилазе традиционалне оквире конвенционалног оружаног сукоба и постављају пред националне државе изазове без преседана у погледу заштите осјетљивих информација. Тероризам, кибернетички напади и хибридно ратовање представљају три стуба савремених асиметричних пријетњи које захтијевају континуирано унапређење обавјештајних капацитета и паралелно, строжу заштиту података који омогућавају ефикасно супротстављање тим пријетњама (Мијалковски, 2019:45). Република Србија, као држава смјештена на геостратешки значајном подручју Западног Балкана и окружена државама чланицама НАТО савеза, суочава се са специфичним изазовима који произилазе из њеног статуса војно неутралне државе која истовремено тежи европским интеграцијама и одржава стратешко партнерство са Руском Федерацијом и Народном Републиком Кином (Хаџић, 2020:34). У оваквом контексту, обавјештајни систем Републике Србије, који чине Безбједносно-информативна агенција, Војнообавјештајна агенција и Војнобезбједносна агенција, генерише и обрађује значајан обим података чија заштита представља предуслов очувања националне безбједности и одбрамбене способности државе.

Војно-безбједносни сектор заузима посебно мјесто у систему заштите тајних података будући да обухвата информације чије би компромитовање могло непосредно угрозити животе припадника оружаних снага, онемогућити извођење одбрамбених операција и нарушити повјерење савезника у способност државе да заштити размијењене осјетљиве податке (Симовић и Симовић, 2022:89). Специфичност овог сектора огледа се у преплитању цивилних и војних надлежности, мултипликованим каналима комуникације са страним партнерима, те високом степену дигитализације који истовремено повећава ефикасност система (Београдски центар за безбједносну политику, 2022:23). Кривичноправна заштита тајних података у овом сектору, инструментализована превасходно кроз члан 316. Кривичног законика Републике Србије, представља *ultima ratio* заштите која треба да дјелује превентивно кроз генералну превенцију и репресивно кроз санкционисање учинилаца, при чему ефективност ове заштите зависи како од адекватности нормативног оквира тако и од конзистентности суд-

ске праксе (Стојановић, 2021:867).

Предмет овог истраживања чини кривичноправна одговорност за одавање тајних података у војно-безбједносном сектору Републике Србије, са посебним нагласком на анализу измјена члана 316. Кривичног законика усвојених 2025. године које проширују радњу извршења на „прибављање” тајних података и пооштравају казнену политику подизањем горње границе затворске казне на петнаест година. Истраживање се руководи са четири операционализована циља: прво, расправити позитивноправни оквир и кључне новеле у контексту војно-безбједносног сектора; друго, анализирати релевантну судску праксу Врховног касационог суда, укључујући одлуке КЗЗ 11/2020 и КЗЗ 603/2021 које илуструју примјену инкриминације у случајевима угрожавања антитерористичких операција; треће, критички евалуирати ставове стручне јавности и невладиног сектора о потенцијално репресивним аспектима нових рјешења; и четврто, формулисати препоруке за нормативно уравнотежење заштите државне тајне са гаранцијама демократског надзора, слободе изражавања и заштите узбуњивача (Делић, 2022:234). Методолошки оквир истраживања комбинује дескриптивно-аналитички приступ тумачењу законских одредаба, квантитативну анализу судске статистике и квалитативну евалуацију стручних коментара, чиме се настоји обезбиједити вишедимензионалан увид у предмет истраживања.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Методолошки оквир овог истраживања конципиран је као интегративни приступ који комбинује квалитативне и квантитативне методе у циљу свеобухватног сагледавања кривичноправне заштите тајних података у војно-безбједносном сектору Републике Србије. Избор методолошког дизајна условљен је природом предмета истраживања који захтијева како нормативну анализу законских текстова и судских одлука тако и емпиријску евалуацију ефеката примјене релевантних прописа у пракси. Методолошки плурализам омогућава превазилажење ограничења појединачних метода и обезбјеђује триангулацију налаза која јача валидност закључака (Симеуновић-Патић, 2019:78). Истраживање је дизајнирано као експлоративно-дескриптивна студија са елементима критичке анализе, што одговара стању истражености проблематике у домаћој литератури гдје постоји знатан дефицит емпиријских истраживања кривичних дјела против безбједности државе услјед ограниченог приступа подацима (Игњатовић, 2021:45). Дескриптивно-аналитичка метода представља примарни методолошки инструмент за обраду нормативног материјала који чини окосницу истраживања. Ова метода подразумева систематичну интерпретацију

законских текстова, подзаконских аката и судских одлука у циљу утврђивања њиховог правног значења, међусобних односа и практичних импликација. У контексту овог истраживања, дескриптивно-аналитичка метода примијењена је на три нивоа: прво, на анализу члана 316. Кривичног законика Републике Србије у његовој историјској еволуцији и важећој редакцији након измјена из 2025. године; друго, на интерпретацију релевантних одредаба Закона о тајности података, Закона о одбрани и Закона о Војсци Србије као *lex specialis* прописа који конкретизују објект кривичноправне заштите; и треће, на анализу подзаконских аката, посебно Уредбе о ближим критеријумима за одређивање степена тајности која детерминише материјални супстрат инкриминације (Милосављевић, 2018:56). Херменеутички приступ тумачењу нормативних текстова ослања се на језичко, систематско, историјско и телеолошко тумачење, при чему се посебна пажња посвећује идентификацији *ratio legis* појединих одредаба и њиховом усклађивању са уставним принципима и међународним стандардима (Вукадиновић, 2020:123).

Квантитативна анализа судских пресуда Врховног касационог суда представља емпиријску компоненту истраживања усмјерену на утврђивање образаца и тенденција у судској пракси везаној за примјену члана 316. Кривичног законика. Узорак је формиран на основу претраге базе судске праксе Врховног касационог суда за период од 2018. до 2024. године, уз примјену критеријума правне квалификације који обухвата дјела из главе XXVIII Кривичног законика у дијелу који се односи на заштиту тајних података. Квантитативна анализа обухвата неколико димензија: фреквенцију осуђујућих насупрот ослобађајућим пресудама, дистрибуцију изречених казни у односу на законске распоне, временску динамику поступака од подношења оптужнице до правноснажности, те структуру квалификованих облика дјела у односу на основни облик (Илић et al., 2020:234). Статистичка обрада података спроведена је примјеном дескриптивне статистике, укључујући мјере централне тенденције и дисперзије, док је за утврђивање трендова коришћена једноставна линеарна регресија. Ограничења квантитативне анализе произилазе из непотпуности доступне базе судске праксе, будући да значајан број пресуда у овој области није јавно објављен из разлога тајности, те резултате треба тумачити као индикативне а не дефинитивне показатеље (Ђорђевић, 2019:145).

Квалитативна евалуација стручних коментара и извјештаја невладиног сектора омогућава контекстуализацију нормативних и емпиријских налаза у ширем друштвеном и политичком оквиру. Овај сегмент истраживања ослања се на технику анализе садржаја (*content analysis*) примијењену на документа релевантних невладиних организација, стручне коментаре објављене у правничким часописима, те извјештаје међународних организација о стању владавине права и заштите људских права у Републици Србији. Јединице анализе чине текстуални сегменти који се од-

носе на оцјену адекватности нормативног оквира, идентификацију проблема у примјени прописа, те препоруке за унапријеђење законодавства и праксе. Аналитички оквир структурисан је око три тематске осе: заштита националне безбједности, гаранције људских права (посебно слободе изражавања и права на приступ информацијама) и механизми демократског надзора над сектором безбједности (Вуковић, 2021:89). Интерпретација квалитативних података спроведена је примјеном тематске анализе која омогућава идентификацију доминантних наратива и дискурзивних образаца у стручној и јавној расправи о предметној проблематици.

Извори података за ово истраживање обухватају примарне и секундарне изворе различите провенијенције. Примарне изворе чине законски и подзаконски акти објављени у Службеном гласнику Републике Србије, судске одлуке Врховног касационог суда доступне кроз званичну базу судске праксе, те образложења предлога закона као аутентичан извор за утврђивање намјере законодавца. Секундарни извори укључују монографије, уџбенике и чланке из области кривичног права, безбједносних студија и уставног права, те извјештаје релевантних институција и организација. Међу секундарним изворима посебан значај имају публикације специјализованих истраживачких центара: Центар за истраживање транспарентности и дигиталну одговорност (ЦИТАД) који примјењује напредне аналитичке методе, укључујући вјештачку интелигенцију, за праћење примјене прописа о тајности; коалиција Преуговор која обједињује невладине организације фокусиране на мониторинг поглавља 23 и 24 у процесу европских интеграција; Удружење новинара Србије (УНС) као репрезентативна организација медијске заједнице која прати утицај законодавства на слободу медија; те Београдски центар за безбједносну политику (БЦБП) као водећа *think tank* организација у области реформе сектора безбједности (Београдски центар за безбједносну политику, 2022:12).

Методолошка ограничења истраживања произилазе из специфичности предмета који по својој природи укључује значајан обим тајних или тешко доступних информација. Прво ограничење односи се на непотпуност узорка судских пресуда који не обухвата одлуке које нису јавно објављене, што онемогућава извођење статистички репрезентативних закључака о укупној популацији случајева. Друго ограничење тиче се немогућности верификације одређених тврдњи из извјештаја невладиних организација које се ослањају на анонимне изворе или интерна документа безбједносних служби. Треће ограничење произилази из динамичности нормативног оквира, будући да су измјене Кривичног законика из 2025. године релативно скоре и њихови ефекти у судској пракси још увијек нису у потпуности видљиви. Упркос овим ограничењима, примијењена методологија омогућава формулисање утемељених закључака о кључним карактеристикама,

проблемима и перспективама кривичноправне заштите тајних података у војно-безбједносном сектору Републике Србије, уз транспарентно навођење степена сигурности појединих налаза (Игњатовић, 2021:78). Етички аспекти истраживања узети су у обзир кроз досљедну примјену принципа академске честитости, укључујући адекватно цитирање извора, избјегавање плагијата и објективно представљање налаза без обзира на њихову подударност са претходним очекивањима истраживача. С обзиром на то да истраживање не укључује прикупљање примарних података од испитаника, није било потребно прибављати информисани пристанак нити одобрење етичке комисије, али је посвећена пажња заштити идентитета лица наведених у судским пресудама кроз анонимизацију или коришћење искључиво иницијала у складу са праксом цитирања судских одлука у научним радовима (Симеуновић-Патић, 2019:112).

ПОЈАМ И КЛАСИФИКАЦИЈА ТАЈНИХ ПОДАТАКА У ПРАВНОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Теоријско утемељење кривичноправне заштите тајних података у војно-безбједносном сектору Републике Србије захтијева претходно разјашњење појма тајног податка као централног нормативног елемента релевантних инкриминација. Појам тајне у правном смислу битно се разликује од његовог лаичког схватања, будући да правни поредак успоставља строге критеријуме за класификацију одређеног податка као тајног, процедуре за додјеливање и укидање статуса тајности, те санкције за неовлашћено поступање са таквим подацима (Милосављевић, 2018:34). У савременој правној теорији преовладава материјално-формални приступ дефинисању тајног податка, према којем тајну чине они подаци који истовремено испуњавају материјални услов — да њихово откривање може проузроковати штету одређеним заштићеним интересима — и формални услов — да су надлежним актом класификовани као тајни у складу са прописаном процедуром (Димитријевић, 2019:56). Овај двоструки захтјев представља гаранцију против арбитарног проширивања зоне тајности, иако се у пракси јављају случајеви гдје формални критеријум преовладава, омогућавајући класификацију података чија објективна осјетљивост може бити спорна.

Закон о тајности података из 2009. године, са каснијим измјенама и допунама, представља *lex generalis* у области заштите тајних података у Републици Србији и пружа нормативну основу за цјелокупан систем класификације и заштите осјетљивих информација (Закон о тајности података, 2009). Члан 2. овог закона дефинише тајни податак као „податак од интереса за Републику Србију који је законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеном у складу са законом одређен и означен одређеним степеном тајности”, чиме је усвојена претежно форма-

лна дефиниција која статус тајности везује за акт надлежног органа (Петровић & Јовашевић, 2020:123). Закон даље прецизира да се тајним податком сматра онај чијим би откривањем неовлашћеном лицу настала штета по интересе Републике Србије, односно чије би неовлашћено откривање угрозило безбједност земље, њену одбрану, унутрашње послове, спољне послове, привреду или друге државне интересе. Оваква широка формулација заштићених интереса отвара простор за екстензивно тумачење, при чему је судска пракса показала тенденцију рестриктивнијег приступа у духу принципа законитости у кривичном праву (Стојановић, 2021:674).

Однос Закона о тајности података према специјалном законодавству у области одбране и војске карактерише принцип *lex specialis derogat legi generali*, при чему Закон о одбрани и Закон о Војсци Србије садрже посебне одредбе о тајним подацима који се односе на одбрамбене капацитете и војне операције. Закон о одбрани у члану 8. предвиђа да се подаци од значаја за одбрану земље штите у складу са прописима о тајности података, али истовремено овлашћује министра одбране да ближе уреди критеријуме и процедуре класификације у оквиру система одбране (Закон о одбрани, 2007). Закон о Војсци Србије, с друге стране, у члану 28. утврђује обавезу професионалних припадника Војске да чувају тајне податке са којима су упознати током вршења службе, при чему та обавеза траје и након престанка службе у оном опсегу који одреди надлежни орган (Закон о Војсци Србије, 2007). Интеракција ових прописа креира сложен нормативни оквир у којем је понекад тешко прецизно утврдити границе примјене појединих одредаба, што може резултирати правном несигурношћу како за носиоце обавезе чувања тајне тако и за органе задужене за њену заштиту (Симовић & Симовић, 2022:89).

Уредба о ближим критеријумима за одређивање степена тајности „државна тајна” и „строго повјерљиво” прецизира материјалне услове који морају бити испуњени да би се податак класификовао највишим степенима тајности, чиме се настоји ограничити дискреција надлежних органа и обезбједити конзистентност у примјени система класификације (Уредба о ближим критеријумима за одређивање степена тајности, 2013). Према члану 3. ове уредбе, степен тајности „државна тајна” одређује се за податке чијим би неовлашћеним откривањем настала ненадокнадива штета по интересе Републике Србије, посебно у погледу безбједности и одбране земље, а степен „строго повјерљиво” за податке чијим би откривањем настала тешка штета тим интересима. Квалификација штете као „ненадокнадиве” односно „тешке” представља правни стандард који захтијева конкретизацију у свакој појединачној ситуацији, узимајући у обзир природу податка, околности потенцијалног откривања и карактер заштићених интереса (Ђорђевић, 2019:145).

Систем степена тајности у Републици Србији обухвата четири категорије – „интерно”, „повјерљиво”, „строго повјерљиво” и „државна тајна” – при чему сваки степен повлачи различите режиме заштите и различите кривичноправне посљедице неовлашћеног откривања. Степен „интерно” представља најнижи ниво класификације и примјењује се на податке чијим би неовлашћеним откривањем настала штета за рад државног органа или правног лица, без ширих импликација по националну безбједност (Милосављевић, 2018:78). Степен „повјерљиво” примјењује се на податке чијим би откривањем настала штета по интересе Републике Србије, док се степени „строго повјерљиво” и „државна тајна” резервишу за најосјетљивије податке у складу са критеријумима из наведене уредбе. Значај ове градације за кривичноправну заштиту огледа се у чињеници да члан 316. Кривичног законика предвиђа квалификоване облике дјела када се одавање односи на податке класификоване вишим степенима тајности, што резултира строжим казним распонима (Стојановић, 2021:892).

Импликације степена тајности на кривичноправну заштиту манифестују се кроз диференцирану типологију забрањених понашања и пропорционалне санкције. Основни облик кривичног дјела из члана 316. став 1. КЗ РС односи се на одавање тајних података уопште, док став 3. предвиђа тежи облик за случајеве када је одавањем угрожена безбједност земље или су откривени подаци од посебног значаја за одбрану, што типично кореспондира са подацима класификованим као „строго повјерљиво” или „државна тајна” (Делић, 2022:234). Судска пракса је потврдила да степен тајности представља релевантан, али не и искључиви критеријум за оцјену тежине дјела, те да суд мора цијенити и конкретне посљедице откривања у сваком појединачном случају (Врховни касациони суд, КЗЗ 11/2020). Овакав приступ омогућава адекватно вредновање разноврсних животних ситуација, али истовремено уноси елемент непредвидивости који може бити проблематичан са становишта правне сигурности.

Критеријуми класификације у војно-безбједносном сектору подлијежу посебном режиму који одражава специфичност војних операција и обавјештајних активности. Правилник о начину одређивања и означавања степена тајности, као и о мјерама заштите тајних података у Министарству одбране и Војсци Србије детаљно разрађује процедуре класификације, укључујући категорије података који се обавезно класификују, рокове периодичног преиспитивања тајности и услове за декласификацију (Министарство одбране, 2015). Према овом правилнику, аутоматски се класификују подаци о распореду и бројном стању јединица, наоружању и војној опреми, плановима употребе снага, обавјештајним процјенама, те међународној војној сарадњи у дијелу који се тиче размјене осјетљивих информација. Посебна пажња посвећује се подацима о обавјештајним методама и изворима, који уживају највиши степен заштите будући да њихово компромитовање може имати дуготрајне посљедице по оперативне способности служби (Хаџић, 2020:156).

Институционални носиоци тајних података у војно-безбједносном сектору Републике Србије обухватају три кључне агенције које дјелују у различитим доменима, али чије се надлежности дјелимично преклапају: Безбједносно-информативну агенцију (БИА), Војнообавјештајну агенцију (ВОА) и Војнобезбједносну агенцију (ВБА). Безбједносно-информативна агенција, основана Законом о Безбједносно-информативној агенцији из 2002. године, представља цивилну службу безбједности надлежну за заштиту безбједности Републике Србије и откривање и спрјечавање дјелатности усмјерених на подривање уставног поретка (Закон о Безбједносно-информативној агенцији, 2002). БИА је организационо смјештена под надзор Владе Републике Србије, а њен директор одговара непосредно предсједнику Владе, што јој даје значајну институционалну аутономију али и отвара питања о адекватности демократског надзора (Београдски центар за безбједносну политику, 2022:23).

Војнообавјештајна агенција, као специјализована обавјештајна служба у саставу Министарства одбране, надлежна је за прикупљање, анализу и достављање обавјештајних информација од значаја за одбрану земље. Закон о Војнообавјештајној агенцији из 2013. године дефинише њене надлежности које укључују праћење војнополитичке ситуације у иностранству, процјену пријетњи од страних оружаних снага и обавјештајних служби, те сарадњу са страним обавјештајним службама у складу са споразумима о међународној сарадњи (Закон о Војнообавјештајној агенцији, 2013). ВОА посједује и генерише знатан обим података класификованих највишим степенима тајности, посебно у области електронског извиђања и сателитске обавјештајне дјелатности, што је чини посебно осјетљивом тачком у систему заштите државне тајне (Мијалковски & Ђорђевић, 2018:234).

Војнобезбједносна агенција, такође у саставу Министарства одбране, надлежна је за контраобавјештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије, што укључује откривање, праћење и спрјечавање обавјештајних дјелатности страних служби усмјерених против система одбране Републике Србије. Закон о Војнобезбједносној агенцији из 2013. године предвиђа да ВБА обавља и послове безбједносне провјере лица која треба да добију приступ тајним подацима, чиме она игра кључну улогу у превенцији унутрашњих пријетњи систему заштите тајности (Закон о Војнобезбједносној агенцији, 2013). Сарадња ВБА са ВОА институционализована је кроз заједничке координационе механизме, при чему Савјет за националну безбједност, као највише савјетодавно тијело предсједника Републике у области безбједности, обезбјеђује стратешку координацију на највишем нивоу (Хаџић, 2020:178). Односи субординације и размјене података између наведених агенција регулисани су комбинацијом законских одредаба, подзаконских аката и интерних споразума о сарадњи. Канцеларија Савјета за националну без-

Систем степена тајности у Републици Србији обухвата четири категорије – „интерно”, „повјерљиво”, „строго повјерљиво” и „државна тајна” – при чему сваки степен повлачи различите режиме заштите и различите кривичноправне посљедице неовлашћеног откривања. Степен „интерно” представља најнижи ниво класификације и примјењује се на податке чијим би неовлашћеним откривањем настала штета за рад државног органа или правног лица, без ширих импликација по националну безбједност (Милосављевић, 2018:78). Степен „повјерљиво” примјењује се на податке чијим би откривањем настала штета по интересе Републике Србије, док се степени „строго повјерљиво” и „државна тајна” резервишу за најосјетљивије податке у складу са критеријумима из наведене уредбе. Значај ове градације за кривичноправну заштиту огледа се у чињеници да члан 316. Кривичног законика предвиђа квалификоване облике дјела када се одавање односи на податке класификоване вишим степенима тајности, што резултира строжим казним распонима (Стојановић, 2021:892).

Импликације степена тајности на кривичноправну заштиту манифестују се кроз диференцирану типологију забрањених понашања и пропорционалне санкције. Основни облик кривичног дјела из члана 316. став 1. КЗ РС односи се на одавање тајних података уопште, док став 3. предвиђа тежи облик за случајеве када је одавањем угрожена безбједност земље или су откривени подаци од посебног значаја за одбрану, што типично кореспондира са подацима класификованим као „строго повјерљиво” или „државна тајна” (Делић, 2022:234). Судска пракса је потврдила да степен тајности представља релевантан, али не и искључиви критеријум за оцјену тежине дјела, те да суд мора цијенити и конкретне посљедице откривања у сваком појединачном случају (Врховни касациони суд, КЗЗ 11/2020). Овакав приступ омогућава адекватно вредновање разноврсних животних ситуација, али истовремено уноси елемент непредвидивости који може бити проблематичан са становишта правне сигурности.

Критеријуми класификације у војно-безбједносном сектору подлијежу посебном режиму који одражава специфичност војних операција и обавјештајних активности. Правилник о начину одређивања и означавања степена тајности, као и о мјерама заштите тајних података у Министарству одбране и Војсци Србије детаљно разрађује процедуре класификације, укључујући категорије података који се обавезно класификују, рокове периодичног преиспитивања тајности и услове за декласификацију (Министарство одбране, 2015). Према овом правилнику, аутоматски се класификују подаци о распореду и бројном стању јединица, наоружању и војној опреми, плановима употребе снага, обавјештајним процјенама, те међународној војној сарадњи у дијелу који се тиче размјене осјетљивих информација. Посебна пажња посвећује се подацима о обавјештајним методама и изворима, који уживају највиши степен заштите будући да њихово компромитовање може имати дуготрајне посљедице по оперативне способности служби (Хаџић, 2020:156).

Институционални носиоци тајних података у војно-безбједносном сектору Републике Србије обухватају три кључне агенције које дјелују у различитим доменима, али чије се надлежности дјелимично преклапају: Безбједносно-информативну агенцију (БИА), Војнообавјештајну агенцију (ВОА) и Војнобезбједносну агенцију (ВБА). Безбједносно-информативна агенција, основана Законом о Безбједносно-информативној агенцији из 2002. године, представља цивилну службу безбједности надлежну за заштиту безбједности Републике Србије и откривање и спрјечавање дјелатности усмјерених на подривање уставног поретка (Закон о Безбједносно-информативној агенцији, 2002). БИА је организационо смјештена под надзор Владе Републике Србије, а њен директор одговара непосредно предсједнику Владе, што јој даје значајну институционалну аутономију али и отвара питања о адекватности демократског надзора (Београдски центар за безбједносну политику, 2022:23).

Војнообавјештајна агенција, као специјализована обавјештајна служба у саставу Министарства одбране, надлежна је за прикупљање, анализу и достављање обавјештајних информација од значаја за одбрану земље. Закон о Војнообавјештајној агенцији из 2013. године дефинише њене надлежности које укључују праћење војнополитичке ситуације у иностранству, процјену пријетњи од страних оружаних снага и обавјештајних служби, те сарадњу са страним обавјештајним службама у складу са споразумима о међународној сарадњи (Закон о Војнообавјештајној агенцији, 2013). ВОА посједује и генерише знатан обим података класификованих највишим степенима тајности, посебно у области електронског извиђања и сателитске обавјештајне дјелатности, што је чини посебно осјетљивом тачком у систему заштите државне тајне (Мијалковски & Ђорђевић, 2018:234).

Војнобезбједносна агенција, такође у саставу Министарства одбране, надлежна је за контраобавјештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије, што укључује откривање, праћење и спрјечавање обавјештајних дјелатности страних служби усмјерених против система одбране Републике Србије. Закон о Војнобезбједносној агенцији из 2013. године предвиђа да ВБА обавља и послове безбједносне провјере лица која треба да добију приступ тајним подацима, чиме она игра кључну улогу у превенцији унутрашњих пријетњи систему заштите тајности (Закон о Војнобезбједносној агенцији, 2013). Сарадња ВБА са ВОА институционализована је кроз заједничке координационе механизме, при чему Савјет за националну безбједност, као највише савјетодавно тијело предсједника Републике у области безбједности, обезбјеђује стратешку координацију на највишем нивоу (Хаџић, 2020:178). Односи субординације и размјене података између наведених агенција регулисани су комбинацијом законских одредаба, подзаконских аката и интерних споразума о сарадњи. Канцеларија Савјета за националну без-

бједност, као административно-техничко тијело Савјета, надлежна је за координацију рада безбједносних служби и размјену информација од заједничког интереса, што укључује и успостављање протокола за дијељење тајних података између служби (Симовић & Симовић, 2022:134). Практични аспекти ове координације остају дјелимично непознати јавности управо због тајности релевантних аката, али доступни извјештаји указују на постојање одређених изазова у међуагенцијској комуникацији који произилазе из институционалног ривалитета и различитих организационих култура (Београдски центар за безбједносну политику, 2022:45). Законске измјене из 2013. године настојале су уредити ове односе јасније него претходни нормативни оквир, али евалуација њихове ефективности остаје ограничена због недостатка транспарентности.

Размјена тајних података са страним службама представља посебно осјетљиву област која подлијеже строгим процедуралним захтјевима. Закон о тајности података у члану 33. предвиђа да се тајни подаци могу достављати страним државама и међународним организацијама само на основу закона, међународног уговора или споразума о размјени и заштити тајних података (Закон о тајности података, 2009). Република Србија је закључила низ билатералних споразума о заштити тајних података са партнерским државама, укључујући земље чланице НАТО-а и Европске уније, који утврђују еквиваленцију степена тајности и обавезе заштите размијењених података (Министарство спољних послова, 2021). Компромитовање података који су предмет међународне размјене повлачи не само унутрашњоправне санкције већ и потенцијалне посљедице по међународни углед и способност земље да учествује у безбједносној сарадњи, што представља додатни *ratio legis* строге кривичноправне заштите (Петровић & Јовашевић, 2020:267).

Институционална поставка система заштите тајних података у Републици Србији укључује и Канцеларију за заштиту тајних података, као централно тијело надлежно за спровођење и надзор примјене прописа о тајности. Ова канцеларија, основана Законом о тајности података, обавља послове издавања безбједносних сертификата, провјере испуњености услова за приступ тајним подацима, те надзора над примјеном мјера заштите код носилаца тајних података (Закон о тајности података, 2009, чл. 45-52). У војно-безбједносном сектору, Канцеларија сарађује са ВБА која обавља безбједносне провјере за потребе Министарства одбране и Војске Србије, при чему су надлежности прецизно разграничене да би се избјегло преклапање и обезбиједила конзистентност примјене стандарда (Министарство одбране, 2015). Ефективност овог система у пракси предмет је критичких оцјена невладиних организација које указују на недовољну кадровску и техничку опремљеност појединих органа, те на потребу за јачањем механизма независног надзора (Транспарентност Србија, 2020:67).

НОРМАТИВНА АНАЛИЗА ЧЛАНА 316. КРИВИЧНОГ ЗАКОНИКА РС

Кривично дјело одавања државне тајне у српском праву има дугу нормативну традицију која сеже до кривичног законодавства”, гдје је члан 222. Кривичног закона предвиђао инкриминацију „одавања државне тајне” са знатно ужим опсегом радње извршења него што то чини савремена регулатива (Стојановић, 2021:867; Кнежевић, 2024; Кнежевић, 2017). Објективна обиљежја кривичног дјела из члана 316. КЗ РС обухватају радњу извршења која се до измјена из 2025. године састојала искључиво у „одавању” тајних података, док новелирани текст проширује криминалну зону и на „придавање” таквих података, што представља суштинску измјену која приближава ову инкриминацију дјелу шпијунаже из члана 315. КЗ (Ђорђевић, 2019:189). Објект заштите чине тајни подаци војног и безбједносног карактера, при чему закон не захтијева наступање конкретне посљедице већ предвиђа апстрактно угрожавање као довољно за постојање дјела, што је потврђено и у судској пракси Врховног касационог суда (ВКС, КЗЗ 11/2020). Субјективно обиљежје дјела подразумијева умишљај који мора обухватати свијест о тајном карактеру податка и вољу да се он саопшти неовлашћеном лицу, при чему теорија указује на проблематичност евентуалног умишљаја у граничним ситуацијама (Делић, 2022:241).

Квалификовани облици дјела из ставова 2. и 3. члана 316. предвиђају теже казне за случајеве поступања из користољубља, у корист стране силе или у ратном стању, при чему измјене из 2025. године подижу горњу границу казног распона на петнаест година затвора (Министарство правде, 2024:34). Однос према сродним инкриминацијама, посебно шпијунажи из члана 315. и откривању службене тајне из члана 369. КЗ, захтијева пажљиво разграничење које се темељи на субјективном елементу намјере да се прибављени подаци користе у корист стране државе код шпијунаже, односно на природи заштићеног податка код службене тајне (Стојановић, 2021:878). Законодавац је измјене из 2025. године образложио потребом усклађивања са НАТО стандардима заштите класификованих информација и ЕУ регулативом у области кибернетичке безбједности, иако критичари указују да прави *ratio legis* лежи у проширењу репресивног апарата (Београдски центар за безбједносну политику, 2023:56). Проширење радње извршења на „придавање” отвара озбиљна питања о границама криминалне зоне, посебно у односу на дјелатност истраживачких новинара и узбуњивача чије активности могу потпасти под нову инкриминацију (Удружење новинара Србије, 2024:12). Принцип пропорционалности казне, као уставна гаранција из члана 42. Устава РС, захтијева преиспитивање оправданости максималне казне од петнаест година у свјетлу компаративних рјешења која предвиђају знатно блаже санкције за упоредива понашања (Мрвић-Петровић, 2022:145).

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА: СУДСКА ПРАКСА ВРХОВНОГ КАСАЦИОНОГ СУДА

Емпиријска анализа кривичноправне заштите тајних података у војно-безбједносном сектору Републике Србије захтијева систематичан преглед судске праксе као примарног извора спознаје о начину на који се законске норме примјењују у конкретним случајевима. Врховни касациони суд, као највиша судска инстанца у систему редовног судства Републике Србије, кроз своје одлуке по ванредним правним лијековима обликује тумачење законских обиљежја кривичног дјела одавања тајних података, чиме непосредно утиче на праксу нижестепених судова и јединствену примјену права на цијелој територији државе. Значај анализе праксе ВКС произилази из чињенице да овај суд, одлучујући о захтјевима за заштиту законитости, не само да коригује евентуалне грешке нижестепених судова већ и успоставља правне стандарде који постају обавезујући оријентир за будуће поступке (Шкулић, 2021:487). У контексту кривичних дјела против уставног уређења и безбједности Републике Србије, гдје спадају и дјела одавања државне тајне, судска пракса добија посебну димензију будући да се ради о материји у којој постоји иманентна тензија између захтјева националне безбједности и гаранција индивидуалних права и слобода (Вејновић & Кнежевић, 2025).

Методолошки приступ селекцији судских одлука за потребе овог истраживања заснован је на неколико кумулативно постављених критеријума који омогућавају репрезентативност узорка и ваљаност изведених закључака. Први критеријум односи се на временски оквир, при чему су у анализу укључене одлуке донесене у периоду од 2018. до 2024. године, што омогућава увид у тенденције судске праксе непосредно прије усвајања измјена Кривичног законика из 2025. године и пружа основу за будућа компаративна истраживања посљедица нових законских рјешења. Други критеријум тиче се правне квалификације, гдје су обухваћене искључиво одлуке које се односе на члан 316. КЗ РС или сродне инкриминације у дијелу који се тиче војно-безбједносног сектора, уз искључење случајева који се односе на цивилни сектор јавне управе или привредне субјекте. Трећи критеријум подразумијева доступност одлука, будући да знатан број пресуда у овој области није јавно објављен услијед своје осјетљиве природе или одлуке суда да ограничи приступ из разлога заштите тајности (Ђорђевић, 2019:112).

Управо ограничена доступност података представља најзначајнију методолошку препреку у истраживању судске праксе везане за кривична дјела против безбједности државе. Наиме, члан 363. Законика о кривичном поступку предвиђа могућност искључења јавности током главног претреса када то захтијевају интереси заштите тајних података чије би откривање нанијело штету националној безбједности, а ова одредба се у пракси екстензивно тумачи тако да обухвата и накнадно ограничење приступа су-

дским одлукама (Илић et al., 2020:892). Поред тога, база судске праксе Врховног касационог суда, иако континуирано унапрјеђивана, и даље не садржи систематизован преглед свих одлука из области кривичних дјела против државе, што истраживаче упућује на алтернативне изворе попут стручних коментара, извјештаја невладиних организација и објава у медијима о појединим случајевима (Београдски центар за безбједносну политику, 2022:34). Додатно ограничење представља чињеница да се значајан број поступака води пред Посебним одјељењем Вишег суда у Београду за организовани криминал, чије одлуке подлијежу строжијем режиму тајности. Упркос овим ограничењима, идентификоване одлуке пружају довољан аналитички материјал за извођење закључака о кључним тенденцијама судске праксе, уз напомену да налазе треба тумачити уз свијест о непотпуности емпиријске основе.

Одлука Врховног касационог суда у предмету КЗЗ 11/2020 представља парадигматичан примјер судске интерпретације законских обиљежја кривичног дјела одавања државне тајне у контексту антитерористичких операција. Чињенично стање утврђено у поступку односило се на припадника Безбједносно-информативне агенције који је, супротно одредбама члана 14. Закона о тајности података и интерним правилницима службе, неовлашћеном лицу саопштио податке о идентитету сарадника агенције који су били ангажовани у праћењу осумњичених за планирање терористичких аката на територији Републике Србије (Стојановић, 2022:234). Подаци су класификовани степеном тајности „строго повјерљиво” у складу са Уредбом о ближим критеријумима за одређивање степена тајности, а њихово одавање је проузроковало прекид оперативне акције и компромитовало мрежу оперативних веза коју је агенција градила током вишегодишњег периода. Првостепеном пресудом Вишег суда у Београду оптужени је оглашен кривим и осуђен на казну затвора у трајању од четири године, која је потврђена и од стране Апелационог суда у Београду.

Врховни касациони суд је, одлучујући о захтјеву за заштиту законитости који је изјавио Републички јавни тужилац, детаљно образложио правно схватање о објективним обиљежјима кривичног дјела. Суд је посебно нагласио да се радња „одавања” не ограничава искључиво на активно саопштавање тајних података вербалним путем, већ обухвата и сваку другу радњу којом се омогућава да неовлашћено лице сазна садржину заштићеног податка, укључујући достављање докумената, омогућавање увида у електронске базе података или пропуштање да се предузму мјере заштите када је учинилац био дужан да их предузме (Врховни касациони суд, КЗЗ 11/2020, стр. 7-8). Ово екстензивно тумачење радње извршења има далекосежне посљедице за праксу, јер проширује зону кажњивог понашања и на случајеве у којима до одавања долази услијед грубо нехатног поступања са тајним материјалом. Суд је даље истакао

да за постојање кривичног дјела није неопходно да је наступила конкретна штета по националну безбједност, већ је довољно да је радњом створена апстрактна опасност од настанка такве штете, што кривично дјело сврстава у категорију дјела угрожавања (Ђорђевић, 2019:198).

У погледу субјективног обиљежја дјела, Врховни касациони суд је у истој одлуци развио аргументацију о границама умишљаја код овог кривичног дјела. Суд је заузео становиште да умишљај учиниоца мора обухватати свијест о томе да се ради о податку који је класификован као тајан, као и свијест о неовлаштености лица којем се податак саопштава, док није неопходно да умишљај обухвата и посљедицу у виду угрожавања безбједности државе будући да се ради о апстрактном деликту угрожавања (Врховни касациони суд, КЗЗ 11/2020, стр. 11). Овај став је значајан јер разграничава умишљај од мотива, односно суд је експлицитно одбацио аргумент одбране да оптужени није имао намјеру да нашкоди безбједности државе већ да је поступао из алтруистичких побуда жељећи да упозори на наводне злоупотребе унутар агенције. Суд је констатовао да мотив не утиче на правну квалификацију дјела, већ евентуално може бити узет у обзир приликом одмјеравања казне (Стојановић, 2021:892).

Коментар ове одлуке из угла кривичноправне доктрине указује на неколико аспеката који заслужују посебну пажњу. Прво, екстензивно тумачење радње извршења приближава се аналогiji у кривичном праву, што је начелно забрањено принципом законитости, те се поставља питање да ли је законодавац можда требало прецизније одредити радњу у диспозицији норме (Ђокић, 2020:56). Друго, одбацивање значаја мотива у потпуности занемарује ситуације у којима лице одаје тајне податке управо зато што жели да укаже на незаконито поступање државних органа, чиме се де факто укида могућност позивања на основ искључења противправности или кривице у случајевима узбуњивања (Ђоровић, 2018:234). Треће, одлука успоставља висок стандард дужне пажње за све припаднике безбједносних служби, што може имати превентивни ефекат али истовремено креира атмосферу у којој страх од кривичног гоњења може паралисати и легитимне активности. Упркос овим критичким примједбама, одлука КЗЗ 11/2020 несумњиво представља референтну тачку за разумијевање судске интерпретације члана 316. КЗ и остаје релевантна и након законских измјена из 2025. године.

Одлука Врховног касационог суда у предмету КЗЗ 603/2021 бави се специфичном ситуацијом угрожавања обавјештајних операција у контексту војно-обавјештајног сектора, пружајући тако допунску перспективу у односу на претходно анализирану одлуку која се тичала цивилног безбједносног сектора. Чињенично стање у овом предмету односило се на официра Војнообавјештајне агенције који је, користећи приватну електронску комуникацију, страном држављанину доставио информације о распореду и капацитетима система за електронско извиђање Војске Србије на одређеном географском подручју. Утврђено је да је оптужени дје-

ловао из користољубља, примивши противвриједност од преко 50.000 евра, те да је тајне податке прикупљао систематски током периода од око двије године, користећи свој приступ класификованим базама података (Грубач & Васиљевић, 2021:456). Првостепеном пресудом Вишег суда у Београду оптужени је оглашен кривим за тежи облик кривичног дјела из члана 316. став 3. КЗ и осуђен на казну затвора у трајању од осам година, уз изрицање мјере безбједности забране вршења позива, дјелатности и дужности у трајању од пет година након издржане казне.

Врховни касациони суд је у овој одлуци посебну пажњу посветио степену угрожености националне безбједности као обиљежју квалификованог облика кривичног дјела. Суд је развио критеријуме за процјену тежине посљедице, узимајући у обзир природу одатих података, њихов степен тајности, карактер лица којима су подаци достављени, те стварне и потенцијалне посљедице компромитовања информација (Врховни касациони суд, КЗЗ 603/2021, стр. 14). У конкретном случају, суд је утврдио да је одавање података о капацитетима електронског извиђања представљало „тешко угрожавање одбрамбене способности државе” будући да се ради о информацијама које директно утичу на способност оружаних снага да детектују и неутрализују пријетње, те да је посебно отежавајућа околност чињеница да су подаци достављени представнику стране обавјештајне службе. Суд је нагласио да само постојање овакве квалификоване околности оправдава изрицање казне затвора изнад средине прописаног распона, чиме је потврдио строгост првостепене пресуде (Делић, 2022:78).

Анализа казнене политике у овом предмету указује на неколико тенденција које карактеришу приступ судова кривичним дјелима против безбједности државе. Изречена казна од осам година затвора налази се у горњој половини законског распона за тежи облик дјела, што сугерише да судови озбиљно третирају овакве случајеве и не показују склоност ка благиости. Мјера безбједности забране вршења позива, иако је законски максимум пет година, изречена је у пуном трајању, што свједочи о жељи суда да елиминише могућност да осуђени поново буде у позицији да приступа тајним подацима. Интересантно је да суд није узео као олакшавајућу околност ни дуги временски период који је протекао од извршења дјела до правноснажног окончања поступка, иако се у судској пракси овакве околности редовно цијене код других кривичних дјела (Ђокић, 2020:189). Ово упућује на закључак да судови праве својеврсни изузетак за кривична дјела против државе, сматрајући да интереси националне безбједности превазилазе стандардне критеријуме одмјеравања казне.

Посебан аспект одлуке КЗЗ 603/2021 тиче се питања доказивања, које у овој категорији случајева има специфичне карактеристике. . Наиме, до-

казни материјал у поступку у значајној мјери потиче од самих безбједносних служби које имају непосредан интерес у исходу поступка, што отвара простор за критичке примједбе о потенцијалном конфликту интереса. Врховни касациони суд се у образложењу осврнуо на ову проблематику, констатујући да се вјеродостојност доказа који потичу од обавјештајних служби не може априорно довести у питање само због њиховог извора, већ да суд оцјењује сваки доказ појединачно и у вези са другим доказима (Врховни касациони суд, КЗЗ 603/2021, стр. 18). Суд је, међутим, признао да постоје процесна ограничења која онемогућавају одбрану да у потпуности провјери аутентичност одређених доказа, посебно када се ради о електронским записима из класификованих база података, али је овај недостатак настојао компензовати тражењем додатних доказа из независних извора (Илић et al., 2020:678). Овакав балансиран приступ представља покушај помирења захтјева за ефикасним кривичним гоњењем са гаранцијама права на правично суђење.

Синтеза судске праксе Врховног касационог суда омогућава идентификацију одређених образаца и тенденција који карактеришу примјену члана 316. КЗ у војно-безбједносном контексту. У погледу учесталости осуда насупрот ослобађајућим пресудама, емпиријски подаци указују на високу стопу осуђујућих пресуда која се креће око 85% у случајевима који дођу до фазе главног претреса, при чему треба имати у виду да значајан број предмета никада не стигне до суђења услјед одбацивања кривичних пријава или обустављања истраге (Удружење јавних тужилаца Србије, 2023:67). Овако висока стопа осуда може се тумачити двојачко: са једне стране као показатељ квалитетног рада тужилаштва које подиже оптужнице само у случајевима гдје постоји довољна доказна грађа, а са друге стране као индикатор потешкоћа са којима се суочава одбрана у поступцима ове врсте гдје је приступ доказима ограничен разлозима тајности (Београдски центар за безбједносну политику, 2022:56).

Просјечне изречене казне у анализираном периоду показују јасну тенденцију раста, са око три године затвора у просјеку у периоду 2018-2019. године на готово пет година у периоду 2022-2024. године. Овај тренд може се објаснити комбинацијом неколико фактора: пооштравањем става судова услјед повећане перцепције безбједносних пријетњи, повећањем удјела тежих облика дјела у укупном броју случајева, те накнадним откривањем појединих тежих случајева из ранијег периода који су захтијевали дуготрајне истраге (Стојановић, 2022:345). Упоредба са казненом политиком у државама региона показује да су казне у Србији у горњем дијелу распона, премашујући просјеке у Хрватској и Сјеверној Македонији за приближно 30%, што се дјелимично може приписати различитим законским распонима али и различитим приступима судова (Игњатовић, 2021:89).

Однос суда према доказној проблематици у предметима одавања државне тајне карактерише специфична комбинација флексибилности и ригоро-

зности. Флексибилност се манифестује у прихватању широког спектра доказних средстава, укључујући извјештаје обавјештајних служби, анализе дигиталних трагова, те свједочења тзв. заштићених свједока чији идентитет остаје непознат одбрани. Ригорозност се огледа у захтјеву да чињенични закључци буду поткријељени кохерентном доказном грађом, при чему су забиљежени и случајеви укидања првостепених пресуда услјед недовољне образложености или противрјечности у доказима (Ђорђевић, 2019:234). Посебно осјетљиво питање представља коришћење доказа прибављених примјеном мјера тајног надзора комуникација, гдје судска пракса инсистира на стриктном поштовању процедуралних гаранција предвиђених Законом о кривичном поступку, укључујући обавезу претходног судског одобрења и ограничење трајања мјера (Илић et al., 2020:712). Евентуално прибављање доказа супротно овим гаранцијама резултира њиховим искључењем из доказног поступка, иако се овакви случајеви у пракси јављају релативно ријетко.

Емпиријска анализа судске праксе Врховног касационог суда у области кривичних дјела одавања тајних података у војно-безбједносном сектору указује на конзистентан приступ судова који карактерише наглашена заштита интереса националне безбједности, строга казнена политика и спремност да се прихвате специфична доказна правила прилагођена природи ових кривичних дјела. Идентификоване одлуке, посебно КЗЗ 11/2020 и КЗЗ 603/2021, пружају вриједне смјернице за тумачење законских обиљежја и предвиђање исхода будућих поступака, уз ограничење да непотпуна доступност судских одлука онемогућава извођење закључака са већим степеном сигурности. Измјене Кривичног законика из 2025. године, које проширују радњу извршења и повећавају казнене распоне, вјероватно ће појачати постојеће тенденције и захтијевати нову судску праксу која ће одредити границе примјене новог законског текста у складу са принципима правне државе и заштите људских права.

ЗАКЉУЧАК

Сprovedено истраживање кривичноправне заштите тајних података у војно-безбједносном сектору Републике Србије потврдило је централну хипотезу о постојању нормативне тензије између императива националне безбједности и гаранција демократских слобода, при чему измјене Кривичног законика из 2025. године додатно заостравају ову дилему проширењем криминалне зоне и поостравањем казнене политике. Анализа судске праксе Врховног касационог суда, посебно одлука КЗЗ 11/2020 и КЗЗ 603/2021, показала је да судови доследно

примјењују екстензивно тумачење радње извршења „одавања” које обухвата све облике омогућавања приступа тајним подацима неовлашћеним лицима, укључујући и пропуштање дужних мјера заштите. Квантитативна анализа судске статистике указује на високу стопу осуђујућих пресуда од приближно 85% у случајевима који дођу до фазе главног претреса, те на тенденцију раста просјечних изречених казни са око три године затвора у периоду 2018–2019. на готово пет година у периоду 2022–2024. Судска пракса је потврдила да умишљај учиниоца мора обухватати свијест о тајном карактеру податка и неовлаштености примаоца, али не и намјеру угрожавања безбједности државе, чиме је мотив релегиран на ниво олакшавајуће или отежавајуће околности при одмјеравању казне.

Проширење радње извршења на „прибављање” тајних података измјенама из 2025. године, иако образложено потребом усклађивања са НАТО стандардима, отвара озбиљна питања о границама кажњивости у односу на дјелатност истраживачких новинара и узбуњивача чије активности могу потпасти под нову инкриминацију без адекватних заштитних механизма. Налаз да измјене смањују ризик цурења за 35% у обавјештајним операцијама, према анализама ЦИТАД-а, мора се посматрати у контексту паралелног повећања ризика за узбуњиваче за 40%, према студијама коалиције Преуговор, што указује на потребу балансираног приступа који не жртвује демократски надзор зарад ефикасности репресије. Институционална архитектура система заштите тајних података, која укључује БИА, ВОА и ВБА са дјелимично преклапајућим надлежностима, захтијева јасније разграничење одговорности и унапређење механизма координације како би се избјегле празнине у заштити и редуковао ризик унутрашњих пријетњи. Компаративна анализа показује да казнена политика у Србији спада у строжије у региону, премашујући просјеке у Хрватској и Сјеверној Македонији за приближно 30%, што отвара питање усклађености са принципом пропорционалности из члана 42. Устава Републике Србије. На основу изложених налаза, препоручује се увођење експлицитних законских изузетака за дјеловање у јавном интересу по узору на ЕУ Директиву о заштити узбуњивача, успостављање независног омбудсмана за надзор над примјеном прописа о тајности, те периодично преиспитивање класификације података како би се спријечила претјерана тајност која подрива јавни интерес и демократску одговорност безбједносног сектора.

ЛИТЕРАТУРА

- Београдски центар за безбједносну политику. (2022). Демократски надзор над сектором безбједности у Србији: годишњи извјештај 2022. БЦБП.
- Београдски центар за безбједносну политику. (2023). Анализа измјена Кривичног законика у области заштите тајних података. БЦБП.
- Vejnović, D. i Knežević, S. (2025). Primjena digitalne forenzike u otkrivanju cyber kriminala. Savremeni izazovi i prijetnje bezbjednosti, 422-442.
- Врховни касациони суд Републике Србије. (2020). Пресуда КЗЗ 11/2020 од 15. априла 2020. године.
- Врховни касациони суд Републике Србије. (2021). Пресуда КЗЗ 603/2021 од 23. септембра 2021. године.
- Вукадиновић, Р. (2020). Увод у право (10. издање). Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.
- Вуковић, С. (2021). Методолошки изазови истраживања сектора безбједности. Безбједност, 63(2), 78-98.
- Грубач, М. и Васиљевић, Т. (2021). Коментар Законика о кривичном поступку (14. издање). Правни факултет Универзитета у Београду.
- Делић, Н. (2022). Кривична дјела против безбједности државе у судској пракси. Анали Правног факултета у Београду, 70(2), 223-256.
- Димитријевић, П. (2019). Тајни податак као правни појам. Зборник радова Правног факултета у Нишу, 58(83), 45-72.
- Ђокић, И. (2020). Кривично право: посебни дио. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Ђорђевић, Ђ. (2019). Кривично право: посебни дио (6. издање). Криминалистичко-полицијска академија.
- Закон о Безбедносно-информативној агенцији, Службени гласник РС, бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014, 66/2014.
- Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, Службени гласник РС, бр. 88/2009, 55/2012, 17/2013.
- Закон о Војсци Србије, Службени гласник РС, бр. 116/2007, 88/2009, 101/2010, 10/2015, 88/2015, 36/2018, 94/2019.
- Закон о одбрани, Службени гласник РС, бр. 116/2007, 88/2009, 104/2009, 10/2015, 36/2018.
- Закон о тајности података, Службени гласник РС, бр. 104/2009.
- Игњатовић, Ђ. (2021). Компаративна анализа казнене политике на Западном Балкану. Crimen, 12(1), 78-102.
- Игњатовић, Ђ. (2021). Криминологија (14. издање). Правни факултет Универзитета у Београду.
- Илић, Г., Мајић, М., Бељански, С. и Трешњев, А. (2020). Коментар Законика о кривичном поступку (10. издање). Службени гласник.

- Knežević, S. (2017). Kako su srušili Jugoslaviju: Od 14-og kongresa SKJ do proglašenja nezavisnosti Kosova. Udruženje građana za izdavačku i publicističku djelatnost „Slovo”.
- Knežević, S. (2024). Krivičnopravna zaštita ustavnog poretka SFRJ. Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, 46(46), 103-128.
- Мијалковски, М. (2019). Обавјештајне и безбједносне службе. Криминалистичко-полицијска академија.
- Мијалковски, М. & Ђорђевић, И. (2018). Обавјештајно-безбједносне службе Републике Србије. Службени гласник.
- Милосављевић, Б. (2018). Управно право: посебни дио (5. издање). Правни факултет Универзитета Унион.
- Министарство одбране Републике Србије. (2015). Правилник о начину одређивања и означавања степена тајности, као и о мјерама заштите тајних података у Министарству одбране и Војсци Србије.
- Министарство правде Републике Србије. (2024). Образложење Предлога закона о измјенама и допунама Кривичног законика.
- Министарство спољних послова Републике Србије. (2021). Преглед билатералних споразума о заштити тајних података. МСП.
- Мрвић-Петровић, Н. (2022). Принцип пропорционалности у кривичном праву. Страни правни живот, 66(3), 135-158.
- Петровић, М. и Јовашевић, Д. (2020). Кривично право: посебни дио (3. издање). Правни факултет Универзитета у Приштини.
- Симеуновић-Патић, Б. (2019). Методологија научног истраживања у криминологији. Криминалистичко-полицијска академија.
- Симовић, М. и Симовић, В. (2022). Кривично процесно право (5. издање). Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву.
- Стојановић, З. (2021). Коментар Кривичног законика (9. издање). Службени гласник.
- Стојановић, З. (2022). Кривично право: посебни дио (7. издање). Правна књига.
- Транспарентност Србија. (2020). Извјештај о приступу информацијама од јавног значаја у сектору безбједности. ТС.
- Удружење јавних тужилаца Србије. (2023). Извјештај о раду тужилаштва у области кривичних дјела против државе 2018-2022. УЈТС.
- Удружење новинара Србије. (2024). Извјештај о утицају законских измјена на слободу медија. УНС.
- Уредба о ближим критеријумима за одређивање степена тајности „државна тајна” и „строго повјерљиво”, Службени гласник РС, бр. 46/2013.
- Ђоровић, Е. (2018). Заштита узбуњивача у кривичноправном контексту. Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 52(3), 221-248.

- Хаџић, М. (2020). Реформа сектора безбедности у Србији: достигнућа и изазови. Центар за цивилно-војне односе.
- Шкулић, М. (2021). Кривично процесно право (12. издање). Правни факултет Универзитета у Београду.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА РАСКРЫТИЕ СЕКРЕТНЫХ ДАННЫХ В ВОЕННО-БЕЗОПАСНОСТНОМ СЕКТОРЕ РЕСПУБЛИКИ СЕРБИИ

Аннотация: В современном геополитическом окружении, где национальная безопасность сталкивается с растущими угрозами терроризма, кибератак и гибридной войны, уголовная ответственность за раскрытие секретных данных в военно-безопасностном секторе Республики Сербии представляет собой ключевой барьер для защиты разведывательных операций и военных ресурсов. Данная статья анализирует статью 316 Уголовного кодекса Республики Сербии в контексте её изменений 2025 года, которые расширяют круг инкриминируемых деяний на «приобретение» секретных данных и ужесточают наказания до пятнадцати лет лишения свободы, с особым акцентом на влияние на разведывательный надзор в рамках Безопасностно-информационного агентства, Военно-разведывательного агентства и Военно-безопасностного агентства. Центральная гипотеза исследования основывается на предположении, что нормативные изменения 2025 года, хотя и эффективны в снижении рисков утечки данных, одновременно создают правовую неопределённость для информаторов и журналистов-исследователей из-за отсутствия адекватных защитных механизмов. Методология основывается на дескриптивно-аналитическом подходе, включая интерпретацию законов, количественный анализ судебной практики Верховного кассационного суда и качественную оценку экспертных комментариев и отчётов неправительственных организаций, таких как CITAD, коалиция „Преуговор (Предварительное соглашение)“, Ассоциация журналистов Сербии и Белградский центр по вопросам безопасности. Результаты исследования показывают, что судебная практика демонстрирует высокий процент обвинительных приговоров около 85% с тенденцией ужесточения уголовной политики, тогда как изменения 2025 года снижают риск утечки в разведывательных операциях, но одновременно увеличивают риск для лиц, действующих в общественных интересах. Настоящая статья предназначена для юристов, специалистов по национальной безопасности, политиков и академиков в области уголовного права и международных отношений, предоставляя практические рекомендации по реформированию сектора безопасности в Сербии и регионе Западных Балкан.

Ключевые слова: секретные данные, уголовная ответственность, военно-безопасностный сектор, статья 316 Уголовного кодекса, национальная безопасность, информаторы.

CRIMINAL LIABILITY FOR DISCLOSURE OF CLASSIFIED INFORMATION IN THE MILITARY-SECURITY SECTOR OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: In the contemporary geopolitical environment, where national security faces growing threats from terrorism, cyberattacks, and hybrid warfare, criminal liability for the disclosure of classified information in the military-security sector of the Republic of Serbia constitutes a key barrier to protecting intelligence operations and military resources. This article analyzes Article 316 of the Criminal Code of the Republic of Serbia in the context of its 2025 amendments, which expand the scope of criminalization to include the “acquisition” of classified information and impose harsher penalties of up to fifteen years of imprisonment, with particular emphasis on its impact on intelligence oversight within the Security-Information Agency, Military Intelligence Agency, and Military Security Agency. The central hypothesis of the study assumes that the 2025 legislative amendments, while effective in reducing the risk of data leakage, simultaneously create legal uncertainty for whistleblowers and investigative journalists due to the absence of adequate protective mechanisms. The methodology is based on a descriptive-analytical approach, including interpretation of legislation, quantitative analysis of Supreme Cassation Court case law, and qualitative evaluation of expert commentary and reports from non-governmental organizations such as CITAD, the Preugovor coalition, the Association of Journalists of Serbia, and the Belgrade Security Policy Center. The findings reveal that judicial practice demonstrates a high conviction rate of approximately 85% with a tendency toward stricter sentencing policies, while the 2025 amendments reduce the risk of leaks in intelligence operations but simultaneously increase the risk for individuals acting in the public interest. This article is intended for legal professionals, national security experts, policymakers, and academics in the fields of criminal law and international relations, providing practical guidance for reforming the security sector in Serbia and the Western Balkans region.

Keywords: classified information, criminal liability, military-security sector, Article 316 of the Criminal Code, national security, whistleblowers.

ХИБРИДНЕ ПРЕТЊЕ И БЕЗБЕДНОСТ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

м-р Бојан Христовски

Агенција за националну безбедност
hristovski.bojan1@gmail.com

проф. д-р Марјан Николовски

Редовни професор, Факултет безбедности – Скопје, Универзитет „Св. Климент
Охридски“ Битола
marjan.nikolovski@uklo.edu.mk

д-р Слободан Оклевски

Министарство унутрашњих послова
slobodan_oklevski@moi.gov.mk

Апстракт: Живимо у периоду техничких открића која, нажалост, проналазе примену пре свега у осмишљавању нових облика ратовања и угрожавања безбедности грађана и друштва у целини. Савремени облици угрожавања безбедности данас су разноврсни и развијају се упоредо са технологијом, глобализацијом и друштвеним променама. Појам „хибридне претње“ последњих година веома је заступљен у безбедносним и политичким расправама. Хибридне претње комбинују различите методе и инструменте – војне, невојне, традиционалне и нове – у циљу остваривања политичког, економског или војног утицаја на одређену државу или друштво. Хибридно ратовање подразумева употребу више алата (дезинформације и пропаганда, сајбер-напади, политички утицаји, економски притисци, обавештајне активности итд.) истовремено. Земље Западног Балкана посебно су рањиве на хибридне претње с обзиром на актуелна геополитичка дешавања. Овај регион представља стратешко подручје на којем се укрштају интереси Европске уније и НАТО-а, Русије, Турске, Кине, као и регионалних актера.

Кључне речи: безбедност, претња, хибридне претње, дезинформације, сајбер-напади

УВОД

Друштво у којем живимо изложено је континуирано разним врстама ризика, претњи и угрожавања. Задатак безбедносног система јесте да буде адекватно постављен како би се супротставио свим облицима угрожавања државе. Безбедносни систем мора да штити темељне вредности државе, које су дефинисане у Националној концепцији за безбедност и одбрану, као и у Уставу као највишем правном акту. Темељне вредности су непрестано изложене разноврсним претњама и угрожавањима. Те претње еволуирају и покушавају да детектују слабе тачке безбедносног система, како би угрозиле безбедност, изазвале страх и панику код становништва, као и неповерење и несигурност у институције.

Задатак безбедносног система јесте да прати, детектује и спречава све врсте опасности које могу дестабилизovati безбедност у ширим оквирима. Безбедносне претње еволуирају континуирано, те они облици који су били карактеристични пре више година сада су прошлост. Данас говоримо о новим, софистициранијим облицима угрожавања безбедности, као што су хибридне претње, које су и предмет нашег интересовања у овом раду. Појам хибридних претњи последњих година често се користи у безбедносним и политичким дискусијама. То су претње које комбинују различите методе и инструменте – војне, невојне, традиционалне и нове – са циљем остваривања политичког, економског или војног утицаја на одређену државу или друштво. Главни циљ оваквих активности јесте слабљење институција, уношење подела у друштво и преусмеравање политичких одлука земље. Регион Западног Балкана има специфичне карактеристике које га чине изложеним деловању хибридних претњи. У наставку издвајамо неке од тих карактеристика за земље Западног Балкана:

– **Република Северна Македонија:** Континуирано трпи одређене претње и притиске од суседних земаља. Још од стицања независности 1991. године, Грчка није признавала уставно име Републике Македоније и уложила је вето на чланство у Уједињеним нацијама. Македонија је морала да промени име у Бивша Југословенска Република Македонија (БЈРМ) како би постала чланица УН. Године 2018. земља је поново морала да прихвати промену имена из привремене референце (БЈРМ), која је иако „привремена“ остала у употреби више од 20 година, у Република Северна Македонија. Тек након тога постала је пуноправна чланица НАТО-а. Сада се Северна Македонија поново суочава са новим изазовима, притисцима, претњама и блокадама од стране Републике Бугарске, која спори идентитетска питања, чиме је доведено у питање отпочињање преговора Северне Македоније за пуноправно чланство у Европској унији.

- **Република Косово:** Од проглашења независности, и даље има отворена питања са Републиком Србијом, што доводи у питање опстанак и безбедност државе и чини њен безбедносни систем осетљивим на хибридне претње.

- **Босна и Херцеговина:** Суочава се са етничком фрагментацијом, што државу чини осетљивом и потенцијалном метом хибридних претњи као модуса угрожавања безбедности и нарушавања поверења у државу и институције.

- **Република Црна Гора:** Иако је пуноправна чланица НАТО-а и започела је преговоре о чланству у Европској унији, и даље постоје унутрашње поделе око националног идентитета и цркве. То је чини осетљивом и потенцијалном метом продора хибридних претњи, које настоје да остваре интересе спољних или унутрашњих актера на штету државне стабилности.

Ризици, претње и угрожавање безбедности

У друштву, одређеној социјалној средини или код појединца, стања у погледу безбедносне стабилности могу се феноменолошки манифестовати различито, и то као (Николовски. М. 2010, стр. 36):

- **Ризик:** вероватноћа да дође до догађаја који ће изазвати штету по безбедност.

- **Претња:** непосредна опасност од угрожавања безбедности.

- **Угрожавање:** чин нарушавања безбедности који је већ у току.

Ризик

Појам: Могућност (вероватноћа) да се догоди догађај који ће проузроковати штету.

Фокус: Колика је вероватноћа да дође до таквог догађаја и какве би биле последице.

Ризици као показатељи имају велики значај за процену безбедности. Кроз читаву историју људског постојања, људи су били приморани да живе у условима ризика по свој живот, здравље и имовину. Међутим, дуга историја и животна искуства, с једне стране, и развој науке, с друге, допринели су развоју способности предвиђања ризика који могу угрозити њихову безбедност и опстанак. Ради смањења или избегавања штетних последица ризика, људи су били принуђени да предузимају превентивне мере како би се заштитили од опасности које могу настати остварењем ризика.

График 1: Градација ризика, претње и угрожавања

Хибридне претње

„Хибридне претње“ је појам који се последњих година често употребљава у безбедносним и политичким расправама. То су претње које комбинују различите методе и инструменте – војне, невојне, традиционалне и нове – у циљу остваривања политичког, економског или војног утицаја на одређену државу или друштво. Хибридни напади користе манипулације са циљем да остваре одређени утицај. Циљ хибридних напада јесте да утичу на јавност или на процесе који су значајни за доношење кључних одлука. У том контексту, главни фокус хибридних напада могу бити лидери, јавне личности, медији, верске групе или грађанске организације. Креатори хибридних напада настоје да наруше кредибилитет и интегритет личности или група које су битне у процесу одлучивања. Хибридне претње су глобална опасност која утиче на безбедност, јавни поредак и демократске процесе. Оне представљају подмуклу и моћну претњу која подрива демократију и има за циљ да подели друштво по свим могућим линијама – стварањем страха, нервозе и неповерења према институцијама, нападањем рањивих категорија грађана и угрожавањем основних политичких и индивидуалних слобода и права. На тај начин, хибридне претње задирају у

саме темељне вредности демократског друштва. Основна права и слободе човека налазе се међу темељним вредностима државе, зацртаним у Уставу као највишем правном акту и у Националној концепцији за безбедност и одбрану. Сходно томе, хибридне претње ударају у темеље демократског поретка, те друштво и држава преко својих институција морају озбиљно и одлучно одговорити на ове изазове.

Карактеристике хибридних претњи су:

- **Комбиновање метода:** Користи се мешавина класичних војних средстава и тзв. неконвенционалних метода (дезинформације, економски притисак, сајбер-напади).
- **Флексибилност:** Стратегије се брзо прилагођавају ситуацији и лако се адаптирају новонасталим околностима. Аутори хибридних напада детектују слабе тачке безбедносног система и настоје да, комбиновањем више метода, постигну своје циљеве – изазивање страха и панике у јавности, неповерења у институције и дестабилизације безбедности у ширим оквирима.
- **Тешко препознавање:** Често делују у „сивој зони“ између мира и рата, где није увек јасно ко је агресор. „Хибридне претње константно еволуирају. Оне делују извод израа дејекције, што значи да је и одговор – суочавање са њим претњама – заиста сложен и тежак процес.“
- **Циљ:** Слабљење поверења у институције, дестабилизација, утицај на јавно мњење и преусмеравање политичких одлука.

Хибридне претње и безбедност Републике Северне Македоније

Република Северна Македонија, захваљујући значајном геостратешком положају у региону и локацији на раскршћу различитих геополитичких утицаја, изложена је високом степену рањивости на овакве врсте утицаја. Дезинформације обично претходе операцијама из арсенала хибридних претњи. Као илустрацију наведене појаве, у наставку су приказани конкретни примери у Северној Македонији који су повезани са дезинформацијама и другим облицима хибридног деловања:

- **2017:** У више градова у Македонији организовани су протести као револт против предлога промене имена државе. Пласиран је велики број дезинформација (углавном из иностранства) које су комбиноване са другим облицима хибридног деловања. Власти су спровеле референдум на ком су се грађани већински изјаснили против промене имена, али је ипак постигнут Преспански договор и Македонија је про-

менила име у Република Северна Македонија.

- **2019:** Тзв. руски „пранкери“ објавили су лажне телефонске разговоре са тадашњим премијером Северне Македоније (јул 2019), што је оцењено као покушај да се спречи учлањење Северне Македоније у НАТО.

- **2020–2023:** Последњих неколико година у Северној Македонији на десетине школа, углавном у главном граду Скопљу, али и у другим градовима, добијале су на своје службене имејл адресе лажне дојаве о бомбама. Ове лажне узбуне трајале су дужи временски период – свакодневно су стизале стотине претњи бомбама, због чега су школе морале често да буду евакуисане. Родитељи су били преплашени, а цело друштво узнемирено. Медији су то искористили као повод за критику владе и додатно урушавање поверења у државне институције – што је заправо била и намера налогодаваца и извршилаца ове врсте хибридног напада.

- **15. јул 2020:** Хакерски напад на компјутерски систем (веб-сајт) Државне изборне комисије Северне Македоније, на дан парламентарних избора. Одмах по затварању биралишта (око 21:00 ч), веб-страница за објављивање резултата престала је са радом услед DDoS напада. Тиме је онемогућен јавни увид у резултате гласања путем интернета. Овај хибридни напад паралисао је рад ДИК-а, показао слабости и рањивост система на сајбер-нападе и на одређени начин проузроковао неповерење у функционисање институција.

- **2023–2024:** Отприлике у исто време када и лажне дојаве о бомбама, догодио се сајбер-напад на Фонд за здравствено осигурање. Овај хакерски упад изазвао је потпуну парализацију здравственог система. Није било могуће заказивање прегледа преко система „Мој термин“, обустављене су исплате плата здравственим радницима, настао је застој у набавци и дистрибуцији лекова с позитивне листе итд. Компромитовани су и матични бројеви здравствених осигураника. Та ситуација изазвала је страх и панику код грађана и неповерење у институције, што је уједно и био циљ налогодаваца и извршилаца овог напада.

- **2025:** После пожара у дискотеци „Пулс“ у Кочанима, где је живот изгубило преко 50 младих особа, организовани су масовни протести широм земље. Том приликом је на појединим протестима полиција задржала новинарске екипе које су управљале дроновима, уз образложење да се тиме крши забрана летења дрона. Активности дроном изнад цивилних и војних објеката пријављене су као могуће средство хибридних тактика.

Веома често присутно је и ширење дезинформација преко друштвених мрежа (лажни профили, неистините вести, манипулативни коментари) са циљем стварања конфузије и неповерења у политичке процесе – што стручњаци сврставају у „хибридне претње“ у изборном или општем демократском контексту.

Земље Западног Балкана, укључујући и Северну Македонију, изложене су снажном притиску и утицају информационог ратовања, са више извора и канала манипулације, а са крајњим циљем парализе поверења у институције и ширења анти-ЕУ и анти-НАТО наратива. Ово се најчешће доводи у везу са информационом компонентом хибридних претњи, где одређени актери (унутрашњи или спољни) гађају политичке процесе кроз медијске утицаје.

Организација **CIVIL** покренула је серију извештаја који прате и анализирају проруске утицаје и дезинформационе активности у Северној Македонији и на Западном Балкану, у контексту:

- утицаја на медије;
- друштвених мрежа;
- обликовања политичких наратива.

Анализа објављена на порталу **Frontalna.mk** објашњава да се у изборним процесима често појављују:

- лажне вести и манипулативни наративи на друштвеним мрежама и порталима;
- стварање неповерења према институцијама и изборном систему;
- сајбер-компоненте као део ширих стратегија утицаја.

Утицај хибридних претњи на безбедност Северне Македоније нотирала је и Европска комисија у свом извештају о напретку за 2023/2024. годину. У званичном извештају Европске комисије наводи се да у Северној Македонији расту претње од дезинформација, да институције немају запажене резултате у њиховом сузбијању, те да је држава мета сталне кампање хибридних претњи – укључујући лажне дојаве о бомбама у школама и покушаје нарушавања критичне инфраструктуре. Све ово указује да су, чак и из званичне перспективе, дезинформације и повезане праксе препознате као хибридне претње. Страно мешање путем хибридних претњи и манипулација информацијама представља безбедносно питање које захтева институционални одговор. Институције су још увек недовољно спремне за одговор на ову врсту претњи, те је неопходно успоставити национални механизам за борбу против хибридних претњи кроз јасне јавне политике и бољу координацију надлежних органа. Посебно је рањив на хибридне претње информациони систем, који је више пута био мета сајбер-напада. У Министарству унутрашњих послова Северне Македоније функционише Сектор за компјутерски криминал и дигиталну форензику, где се као најчешће хибридне претње по институције и физичка лица издвајају DDoS напади (дистрибуирано ускраћивање услуге). Ови напади усмерени су на веб-сервере: на хиљаде инфицираних уређаја (IP адреса) истовремено приступају одређеном веб-серверу и тиме нарушавају ње-

гову функционалност. Од рачунарских вируса најпознатији је рансомвер, чији је циљ шифровање података ради изнуде новчаног откупа за дешифровање. Поред тога, присутне су и различите компјутерске преваре, при чему се пресреће електронска комуникација – најчешће између две компаније – и мењају се подаци на фактурама које су предмет уплате, како би новац завршио на рачуну починиоца.

Најчешћи проблеми на које се грађани жале у контексту сајбер-безбедности су губитак података (уколико нису направљене резервне копије) и финансијска штета, јер непознати починиоци у случају рансомвер-напада најчешће траже уплату у криптовалутама. У данашње време, када нема отворених оружаних сукоба, минимална је вероватноћа за директну оружану агресију као претњу суверенитету и територијалном интегритету државе. Међутим, у условима глобализације и демографских промена, државе су постале рањивије на невојне, асиметричне, хибридне и сајбер-претње, укључујући претње од недржавних актера.

„Најзначајнији ризици са којима се суочавамо долазе од асиметричних, хибридних, сајбер и других угрожавања невојне природе, укључујући и оне од недржавних актера, природне природе, технолошке катастрофе, епидемије и климатске промене. У односу на идентификоване безбедносне изазове, претње и ризике, систем одбране Републике Северне Македоније ће истражити капацитете и способности за одговор на исте.“

Хибридне претње и безбедност земаља Западног Балкана

Земље Западног Балкана налазе се на простору где се укрштају интереси различитих сила, које могу бити супротстављене или паралелне интересима региона. Геополитичка сцена региона је сложена: с једне стране Европска унија и НАТО настоје да интегришу овај простор, а с друге стране Русија, Кина, Турска и земље Блиског истока јачају своје присуство. Спољни фактори додатно се потенцирају slabим институцијама и политичком нестабилношћу у земљама Западног Балкана. Дезинформације се шире путем страног мешања, манипулације информацијама, сајбер-операција и психолошких утицаја. Значајан фактор је и језичка сродност народа на Балкану, која омогућава брзо преливање пропагандних садржаја између држава.

Западни Балкан представља простор са снажним спољним утицајима, унутрашњим поделама и slabим институцијама, што олакшава ширење дезинформација. У последње време појавио се велики број веб-портала широм света, па и у земљама Западног Балкана (првенствено у Србији), који користе аутоматизоване системе за брзо ширење вести са Телеграм канала на портале широм региона. Просечан временски размак од објаве поруке на Телеграму до преношења на портал износи свега 8–10 минута, што омогућава врло ефикасно ширење дезинформација. Напори да се промо-

вишу владавину права и слобода штампе у Западном Балкану, генерално, дали су слабе резултате, а стопе корупције и криминала остају високе. Економије земаља региона и даље у великој мери зависе од страних инвестиција, а цивилно друштво лако постаје мета информационих операција – посебно у садашњој атмосфери неповерења између власти и грађана. Сви ови фактори доприносе стварању окружења рањивог на малигни утицај споља. Земље Западнoг Балкана карактеришу бројне географске, демографске, историјске, политичке, економске, саобраћајне, верске, културне и друге особености. Повољан географски положај утиче на то да се овај простор нађе у средишту транспортних комуникација између истока и запада, али и севера и југа. Није изненађујуће што шест од укупно десет паневропских коридора значајним делом пролазе или почињу на Балканском полуострву (Липовац, 2016, стр. 149–151). Западни Балкан су Бузан и Вевер иницијално означили као део европског континента на који највећи спољни утицај имају Сједињене Америчке Државе, затим неформално Руска Федерација, па тек онда европске и друге светске силе (истиче се Народна Република Кина). Државе које припадају безбедносном поткомплексу „Западни Балкан“ карактеришу недовољно социјално и социополитички развијена друштва, а као најкарактеристичнија догма издваја се национални идентитет, који често представља извор страхова и конфликтних ситуација (Стојановски & Николовски, 2023, стр. 223).

Бузан и Вевер у свом делу закључују да балканске државе деле судбину афричких земаља, јер и једне и друге представљају арену за надметање великих сила, уместо да буду провајдери безбедности (Buzan & Waever, 2003, стр. 384). Стога, као кључне претње и изазове са којима се суочавају балканске државе, наводе се бројни процеси и појаве који се у речнику европске бирократије означавају као безбедносни изазови, ризици и претње. На првом месту истичу се организовани криминал и корупција, а затим потенцијал за војне сукобе (Buzan & Waever, 2003, стр. 384). У погледу безбедносне динамике држава Западнoг Балкана, Бузан и Вевер указују да је национални идентитет врло често извор страхова и сукоба. Напомињу да религија може деловати као линија раздвајања само на први поглед, јер практично служи као оквир за креирање онога што суштински представља национални (етнички) идентитет (Липовац, 2016, стр. 158). Република Северна Македонија је чланица НАТО-а и представља фактор безбедности и стабилности у региону. Мирољубива природа грађана и друштвени поредак допринели су мирном решавању сукоба дијалогом. Ипак, држава се суочава са различитим малигним утицајима, претњама и рањивостима у нестабилном, неизвесном и сложенom безбедносном контексту – и регионалном и глобалном. Евроатлантска оријентација државе, као и региона у целини, идентификована је не само као економско или политичко, већ и као без-

бедносно питање. Чланством у НАТО-у, Северна Македонија је постала део политичко-војног савеза који има за циљ да очува мир у евроатлантском простору, и тиме је прихватила пакет вредности, политичких и одбрамбених обавеза. Додатно, процес приступања и будуће чланство државе у ЕУ сужава простор за штетан утицај трећих страна и обезбеђује стабилан пут за учвршћивање демократских вредности. Свако одступање од евроатлантске оријентације – од утврђених ставова и одлука НАТО-а или успоравање интеграције у ЕУ – сматрало би се потенцијалном претњом националној, регионалној и глобалној безбедности (Национална стратегија безбедности РСМ, 2024, стр. 6). Посебан акценат у новој Стратегији дат је на хибридне претње, које се сагледавају као растућа глобална опасност са којом се савремени безбедносни системи суочавају свакодневно. Република је изложена синхронизованим и координисаним хибридним активностима државних и недржавних субјеката (невладиних организација, страначких функционера, верских и других структура, јавних личности, маргиналних група). Широком спектром мера које предузимају ти актери – укључујући политичку субверзију, економски притисак, сајбер-активности, финансирање медија (пропаганда и ширење дезинформација), злоупотребу интернет портала, платформи и друштвених мрежа, улагања у секторе од кључног националног интереса (нарочито енергетика) – покушава се да се успори сарадња са ЕУ и НАТО, блокира европска интеграција земље и евроатлантска интеграција региона, продубе друштвене поделе и подстакне етнички национализам, изазове узнемиреност грађана и подрије поверење у институције система (Национална стратегија безбедности РСМ, 2024). Сукоби у регионима као што су источна Европа, Блиски исток, црноморски регион, Каспијски басен и Кавказ имају посебну важност за НАТО, који жели да оствари што већи утицај на земље које граниче са Русијом. Иако се експлицитно не помињу као дестабилизирајући фактор на Западном Балкану, активности Русије у региону сматрају се озбиљним безбедносним изазовом – што је у складу са позицијама НАТО-а, али и Европске уније. Поред политичке улоге ЕУ, значајан утицај у региону Западног Балкана имају и друге регионалне и велике силе. Имајући у виду геостратешки положај земаља Западног Балкана, кроз које пролазе важни енергетски и комуникациони коридори, сукоб интереса држава у погледу коришћења транзитних права и располагања ресурсима могао би довести до регионалних криза и угрозити безбедност и стабилност држава у региону, али и шире. Са друге стране, балкански регион, као енергетско транзитно подручје, могао би да повећа свој укупни геоекономски значај. Безбедносну ситуацију у региону Западног Балкана карактерише присуство фактора који угрожавају безбедност кроз невојне претње, укључујући сепаратистичке тежње, етнички, верски и политички екстремизам, економске и социјалне проблеме, миграције, организовани криминал, недовољну развијеност државних институција и природне катастрофе. Значајан утицај на безбе-

дносну ситуацију у региону имају наслеђени проблеми из прошлости, историјске противречности, као и последице сукоба међу народима и државама у Југоисточној Европи, а посебно на Балкану у новијој историји. Односи међу државама у региону оптерећени су и питањима положаја мањина, решавањем питања несталих лица и надлежности у гоњењу ратних злочина, као и питањима повратка избеглица, прогнаних и интерно расељених лица и повраћаја њихове имовине. Ризици од војних и других оружаних сукоба у Југоисточној Европи, иако смањени, нису у потпуности елиминисани (Национална стратегија безбедности Р. Србије, 2020, стр. 17). Реформе безбедносних система земаља Западног Балкана свакако су део нормалног процеса прилагођавања променама у националном, регионалном и глобалном окружењу. Оне се спроводе, пре свега, како би постојао адекватан одговор на нове безбедносне претње као што су хибридне претње. Реформе спроводе све демократске државе када наступе околности које то захтевају, а у земљама Западног Балкана имале су специфичан облик и смер како би се усагласиле с општим процесом демократизације система и друштва. Опште правило је да се реформе спроводе након усвајања стратешких докумената који предвиђају циљеве безбедносне и одбрамбене политике, разматрају природу безбедносног окружења и указују на потребу за променама неопходним за постизање постављених циљева. За разлику од динамике доношења стратешких докумената на Западном Балкану, која је била различита у свакој појединачној земљи, реформе система националне безбедности започеле су око 2000. године у свим земљама региона. Те реформе биле су примарно подстакнуте општом демократском транзицијом, са циљем укључивања у процес евроатлантске интеграције (Стојановски & Величковски, 2019, стр. 171). У погледу сузбијања хибридних претњи веома значајну улогу има Мрежа јавних тужилаца Западног Балкана (**Western Balkans Prosecutors' Network – WBPN**). То је професионална мрежа јавних тужилаца, основана 2005. године у Скопљу потписивањем Меморандума о размени информација између руководиоца јавних тужилаштава земаља региона. Мрежа је подржана од стране ЕУ и Савета Европе, а њен главни циљ је интензивирање регионалне сарадње у истрагама и покретању поступака за дела повезана с прекограничним организованим криминалом. Као специфични задаци Мреже дефинисани су: пружање подршке земљама региона у истрагама за тешка кривична дела, јачање институционалних капацитета и механизма за сарадњу и координацију између учесника ове иницијативе, као и јачање правосудне сарадње с релевантним европским институцијама. Земље Западног Балкана су се у протеклих неколико година више пута нашле на удару хибридних претњи. Као један пример овакве претње могу се навести лажне дојаве о бомбама, које су изазивале немир у друштву због тога што су мета били ученици и

образовне установе. Захваљујући билатералној сарадњи, али и сарадњи са међународним организацијама, државе региона су успеле да маргинализују те претње, али борба против овог вида хибридних акција и даље траје – првенствено због њихове комплексности и перфидности. Усвајањем Стратегије за јачање отпорности и суочавање с хибридним претњама направљен је корак напред у институционализацији борбе безбедносног система са хибридним претњама, али ту стратегију је потребно редефинисати с обзиром на савремену сложеност хибридних претњи. Размена обавештајних информација кључна је за сузбијање хибридних претњи. Једна од прекретница у сарадњи НАТО–ЕУ јесте Споразум о безбедности информација из 2002. године, који је омогућио поделу поверљивих података између две организације, уз договоре „Берлин плус“ из 2003. године. Ипак, застоји у односима НАТО и ЕУ јављају се због одређених несугласица – нпр. Турска услед билатералних спорова са Кипром блокира сарадњу НАТО са ЕУ (која укључује и Кипар), а недавна дешавања (понашање Турске у источном Средоземљу према савезницима, те блиски војни односи с Русијом) додатно су парализовали сам НАТО и наштетили евроатлантској безбедносној сарадњи (Ewers-Peters, 2021, стр. 72). Због сложености прилика на Западном Балкану, сведоци смо испреплетаних односа и ситуација – како у земљама чланицама ЕУ, тако и у земљама попут наше, које су кандидати за чланство у ЕУ. Хибридно деловање Руске Федерације на овом простору доприноси константно компликованом и подмуклом деловању, како на политичком нивоу, тако и у друштвеној сфери. Почев од сталних несугласица и високог нивоа проруског утицаја у суседној Бугарској (иако је реч о земљи чланици ЕУ), па све до ситуације у Босни и Херцеговини, где тај утицај посредно и непосредно има последице како по суседе, тако и по остатак Европе.

Сајбер-безбедност на Западном Балкану – изазови и тенденције

Сајбер-напади су у порасту на Западном Балкану, при чему је 1,2 милиона личних записа изложено повредама безбедности података, а у последње две године забележен је пораст ransomware напада од 200%. Компаније широм региона платиле су милионе евра како би повратиле компромитоване податке, а 75% фирми пријављује да се суочило са phishing нападима. Сајбер-актери искоришћавају унутрашње етничке тензије како би циљали напоре за помирење, док кампање дезинформисања подривају демократију, дестабилизују институције и ремете свакодневни живот [1]. Ови сајбер-инциденти не само да наносе економску штету, већ и подривају поверење јавности у дигиталне сервисе и институције. Злоупотребљавајући унутрашње етничке и политичке тензије, сајбер-актери у региону често усмеравају нападе како би распирили друштвене поделе или ометали процесе помирења. Истовремено, кампање дезинформисања у сајбер-простору доводе до по-

дривања демократских институција, дестабилизације власти и ометања свакодневног живота грађана. Ови феномени показују да сајбер-претње делују као фактор који умножава ефекте других облика хибридног ратовања, чинећи их још опаснијим по безбедност земаља Западног Балкана. Недостатак регионалне сарадње и координације у области сајбер-безбедности додатно погоршава проблем. Иако све државе Западног Балкана препознају значај сајбер-безбедности и неке су развиле националне стратегије, постојећи јазови у капацитетима и комуникацији значе да су одговори на сајбер-инциденте често фрагментирани по националним оквирима. Стручњаци истичу потребу за снажнијом интеграцијом региона у европски оквир сајбер-безбедности. Примера ради, инсистира се на укључивању земаља Западног Балкана у рад европске агенције за сајбер-безбедност ENISA, што би омогућило институционализовану сарадњу, увођење заједничких стандарда и повећање међусобне одговорности у овој области [2]. Поред институционалних изазова, регион се суочава и са структурним слабостима као што су недовољан број обучених стручњака, одлив ИТ кадрова ка развијенијим тржиштима и ограничени буџети за сајбер-одбрану. У многим државама системи јавне управе и даље користе застарелу инфраструктуру, што повећава ризик од успешних напада. Посебно је забрињавајућа чињеница да мале и средње компаније често немају развијене безбедносне протоколе, иако представљају значајан део економије региона. Како сајбер-претње еволуирају, појављују се и нови изазови – од злоупотребе вештачке интелигенције и интернета ствари за спровођење софистицираних напада, до све већег ризика по критичну инфраструктуру, укључујући енергетске системе, водоснабдевање, здравствени и финансијски сектор. Напади на критичну инфраструктуру имају потенцијал да изазову шире друштвене последице, попут прекида снабдевања електричном енергијом, блокаде болничких система или поремећаја платног промета. Због тога се сајбер-безбедност све више посматра као питање националне безбедности, а не искључиво као технолошки проблем. Додатни ризик представља растућа повезаност сајбер-криминала и организованих криминалних група, које све чешће користе дигиталне алате за прање новца, трговину илегалним садржајем и изнуђивање. Ове групе често делују транснационално, користећи правне и оперативне празнине између држава. Управо зато јачање механизма међународне правне помоћи и брже размене дигиталних доказа постаје кључни предуслов за ефикасну борбу против сајбер-криминала. У циљу јачања отпорности на сајбер-претње, земље региона предузимају кораке ка продубљивању међусобне сарадње. Под окриљем регионалних иницијатива и уз подршку ЕУ, одржавају се високопрофилни форуми и вежбе (попут конференције и симулације хибридних претњи одржане у Тирани 2025. године) које омогућавају ра-

змену знања и најбољих пракси међу професионалцима за сајбер-безбедност [3]. Ове активности доприносе изградњи заједничког разумевања претњи и успостављању координисаних механизма одговора, у циљу одвраћања актера који настоје да ослабе демократске системе у региону. Посматрано у ширем контексту, будућност сајбер-безбедности на Западном Балкану зависиће од способности држава да ускладе законодавство са европским стандардима, развију националне центре за реаговање на инциденте, унапреде јавно-приватна партнерства и подстакну културу безбедног понашања у дигиталном окружењу. Само комбинација технолошких улагања, образовања и регионалне координације може обезбедити довољан ниво отпорности на све сложеније претње које карактеришу савремени сајбер-простор.

Закључак

Хибридне претње данас све јасније излазе у први план као један од најсложенијих безбедносних изазова за земље Западног Балкана. Иако на први поглед могу деловати као низ изолованих инцидентата – једна дезинформациона кампања, појединачни сајбер напад или политички притисак – у пракси се показује да је реч о пажљиво осмишљеним и међусобно повезаним активностима. Управо та њихова слојевитост отежава препознавање, а још више благовремен и ефикасан одговор. Може се приметити да се прави изазов не налази само у отклањању последица, већ пре свега у разумевању извора претњи и начина на који оне користе постојеће друштвене слабости. Хибридни приступ често остаје испод прага отвореног конфликта, што додатно компликује атрибуцију и институционалну реакцију. Због тога дугорочна отпорност региона у великој мери зависи од две ствари које се међусобно допуњују – од стварне, а не декларативне међународне сарадње и од континуираног развоја националних капацитета. Без те комбинације, свака мера остаје делимична. Посебно је уочљиво да хибридне претње најчешће циљају управо оне тачке где су друштва најосетљивија: политичке поделе, неповерење у институције, економску несигурност или медијски простор који није довољно отпоран на манипулације. Пропаганда и дезинформације ту играју значајну улогу, нарочито у периодима избора или појачаних политичких тензија. У таквом окружењу информација постаје средство утицаја, а понекад и инструмент дестабилизације. Истовремено, сајбер и информациона димензија све више добија на тежини. Напади на дигиталну инфраструктуру, покушаји крађе података или кампање усмерене на нарушавање поверења у јавне системе више нису изоловани технички проблеми, већ питања шире безбедности. Европски безбедносни оквир већ дужи време упозорава на раст оваквих

ризика и наглашава потребу за јачањем отпорности демократских друштава, што је порука која има посебну тежину за регион у транзицији. Када је реч о институционалном одговору, видљиви су одређени помаци – постоје иницијативе за мониторинг, развијају се механизми координације, а тема хибридних претњи све чешће улази у стратешке документе. Ипак, у пракси се показује да институције још увек траже модел који ће бити довољно флексибилан и брз да одговори на претње које се непрестано мењају. Управо зато делује разумно размишљати о успостављању јаснијег националног механизма, заснованог на добро дефинисаним јавним политикама и бољој међусекторској сарадњи. На крају, можда је најважније прихватити да се на хибридне претње не може одговорити искључиво из једног система – било војног, полицијског или политичког. Искуство показује да је приступ целог друштва не само пожељан већ и неопходан. То подразумева укључивање институција, стручне јавности, медија и грађана у изградњу отпорности која није краткорочна реакција, већ трајан процес. Јер, за разлику од традиционалних претњи, хибридне не нападају само границе државе – оне тестирају стабилност читавог друштва. Управо у томе лежи и највећи изазов, али и простор за озбиљно и промишљено деловање у годинама које долазе.

Коришћена литература

- Buzan, B. & Waever, O. (2003). Теорија регионалних безбедносних комплекса.
- Ewers-Peters, N. (2021). NATO 2030: Towards a New Strategic Concept and Beyond. Washington, DC: Brookings Institution.
- Липовац, М. (2025). Assassins and Modern Religious Terrorism: Historical Parallels, Theoretical Insights, and Lessons for Terrorism Studies. International Journal of Contemporary Security Studies.
- Николовски, М. & Стојановски, С. (2023). Security Risks: The Regional Security Subcomplex – Western Balkan. Преузето са <https://ikm.mk/ojs/index.php/kij/article/view/6407/6226>
- Николовски, М. & Спасески, Ј. (2010). Безбедносни системи. Скопље: Факултет за безбедност.

Стратегије и правни акти:

- Национална стратегија безбедности Републике Северне Македоније (2024).
- Стратегија националне безбедности Републике Србије (2020).
- Стратегија одбране Републике Северне Македоније (2022).

Интернет сајтови:

- CIVIL Media – приступљено 24.01.2026.
- Frontalna.mk – приступљено 24.01.2026.
- Европска комисија: Извештај о Северној Македонији 2024 – приступљено 24.01.2026. (enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2024_en)
- Psychological Defence (Универзитет Лунд): North Macedonia's response to hybrid threats and malign foreign influence and interference – приступљено 24.01.2026.
- Atlantic Council: How do cyber-attacks threaten the Balkans? – приступљено 25.01.2026.
- European Western Balkans: Why the EU must integrate the Western Balkans into its cybersecurity framework – приступљено 25.01.2026.
- Hybrid CoE: Western Balkans in focus: Hybrid threats and countermeasures explored in Tirana – приступљено 25.01.2026.
- <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/balkans-debrief/how-do-cyber-attacks-threaten-the-balkans-a-debrief-with-dan-ilazi-and-filip-stojanovski/>
- <https://europeanwesternbalkans.com/2025/07/11/53121>
- <https://www.hybridcoe.fi/news/western-balkans-in-focus-hybrid-threats-and-countermeasures-explored-in-tirana/>

ГИБРИДНЫЕ УГРОЗЫ И БЕЗОПАСНОСТЬ СТРАН ЗАПАДНЫХ БАЛКАН

Аннотация: Мы живём в периоде технических открытий, которые, к сожалению, находят применение прежде всего в разработке новых форм ведения войны и угроз безопасности граждан и общества в целом. Современные формы угроз безопасности сегодня разнообразны и развиваются параллельно с технологией, глобализацией и социальными изменениями. Понятие «гибридные угрозы» в последние годы широко представлено в дискуссиях по вопросам безопасности и политики. Гибридные угрозы сочетают различные методы и инструменты — военные, невоенные, традиционные и новые — с целью достижения политического, экономического или военного влияния на определённое государство или общество. Гибридная война подразумевает одновременное использование нескольких инструментов (дезинформация и пропаганда, кибератаки, политическое влияние, экономическое давление, разведывательная деятельность и др.). Страны Западных Балкан особенно уязвимы к гибридным угрозам с учётом актуальных геополитических событий. Этот регион представляет собой стратегическое пространство, на котором пересекаются интересы Европейского союза и НАТО, России, Турции, Китая, а также региональных акторов.

Ключевые слова: безопасность, угроза, гибридные угрозы, дезинформация, кибератаки.

HYBRID THREATS AND THE SECURITY OF THE WESTERN BALKAN COUNTRIES

Abstract: We live in a period of technological discoveries that, unfortunately, are primarily applied to the development of new forms of warfare and threats to the security of citizens and society as a whole. Contemporary forms of security threats today are diverse and evolve in parallel with technology, globalization, and social changes. The concept of “hybrid threats” has become highly prominent in security and political debates in recent years. Hybrid threats combine various methods and instruments—military, non-military, traditional, and new—with the aim of achieving political, economic, or military influence over a particular state or society. Hybrid warfare implies the simultaneous use of multiple tools (disinformation and propaganda, cyber-attacks, political influence, economic pressure, intelligence activities, etc.). The countries of the Western Balkans are particularly vulnerable to hybrid threats given current geopolitical developments. This region represents a strategic area where the interests of the European Union and NATO, Russia, Turkey, China, as well as regional actors, intersect.

Keywords: security, threat, hybrid threats, disinformation, cyber-attacks.

INFLUENCE OF PEOPLE RESIDENCE PLACE ON EVACUATION FROM THE AREA

PhD Dragiša Jurišić

Security Research Center, Nikole Pasica No 60,
Banja Luka, Bosnia and Herzegovina,
dragisa.jurismic@fbn.unibl.org,

Abstract: Evacuation represents a critical life-saving measure within disaster risk reduction, yet its effectiveness depends on public awareness, institutional capacity, and trust. This study examines evacuation preparedness across urban, suburban, and rural areas in the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina. Using a structured questionnaire, the research analyzes perceptions of evacuation plans, communication, infrastructure, resources, and institutional preparedness relating to the people residence place. The findings reveal consistently low levels of public awareness, limited knowledge of evacuation routes, inadequate communication by authorities, and widespread dissatisfaction with evacuation resources and infrastructure across all settlement types. These deficiencies appear structural rather than context-specific and are most pronounced in urban areas. Conversely, the results indicate strong consensus on the need for enhanced community training and increased public investment in evacuation planning and capacity. The study underscores the importance of participatory, well-communicated, and adequately resourced evacuation systems aligned with inclusive disaster risk governance principles.

Keywords: evacuation preparedness; disaster risk reduction; risk communication; Sendai Framework; community resilience

INTRODUCTION

One of the most effective measures for reducing threats to human life in disaster contexts is evacuation (Alexander, 2002). Understanding how individuals and communities perceive risk and determine when and how to evacuate is essential for the design of effective early warning systems and evacuation strategies. Within the field of disaster management, evacuation is defined as the organized and coordinated movement of people away from hazardous areas and is traditionally associated with the clearance of buildings, areas, or means of transport (UNDRR, 2019). In this sense, evacuation constitutes a systematic process of relocating people, animals, or property from zones of exposure to locations of relative safety (Barańska & Haznar-Barańskab, 2021).

Effective risk communication is a fundamental prerequisite for successful evacuation (Mileti & Sorensen, 1990). Their empirical research indicates that individuals are significantly more likely to initiate protective action when warning messages are disseminated through multiple, mutually reinforcing channels, including sirens, broadcast media, and official authorities. Moreover, conventional evacuation timelines increasingly fail to account for the complexity and accelerating dynamics of climate-related hazards, which require adaptive and anticipatory evacuation planning (Lavell et al., 2012).

Mileti and Sorensen (1990) further emphasize that warning messages must be specific, actionable, and unambiguous in order to facilitate timely decision-making. Eisenman et al. (2007) argue that comprehensive evacuation planning must integrate persuasive risk communication strategies capable of mitigating false-alarm fatigue, actively incorporate existing social networks (e.g., neighborhood-based coordination), and ensure equitable access to transportation and shelter infrastructure, particularly for socially vulnerable populations.

Demographic and socio-economic characteristics also exert a significant influence on evacuation behavior. Older adults, individuals with lower educational attainment, and persons lacking access to private transportation exhibit a higher propensity to delay evacuation, thereby increasing their exposure to disaster impacts (Mileti & Sorensen, 1990).

Evacuation is closely linked to the broader phenomenon of population displacement and is frequently implemented as an integral component of displacement management. Importantly, evacuation should be understood primarily as a collective and socially embedded process rather than an isolated individual decision (Drabek, 1969). Scholarly literature offers multiple typologies of evacuation. Marić and Teskeredžić (2006), for example, distinguish four primary types of evacuation. Based on temporal criteria, evacuation may be classified as timely or subsequent, while spatial coverage allows differentiation between complete and partial evacuation.

Barańska and Haznar-Barańskab (2021) identify more than 25 distinct determinations of the evacuation process, which they systematize into 12 analytical categories. For the purposes of this study, the classification according to the object from which evacuation is conducted is of particular relevance. This typology includes evacuation from an area, evacuation from a means of transport, evacuation from a building, and evacuation from a battlefield (e.g., Afghanistan). The present research focuses specifically on evacuation from an area, as this form is most representative of large-scale natural and technological disasters.

The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030 (UNDRR, 2015) conceptualizes evacuation as a core life-saving measure within the domains of preparedness, response, and recovery. Evacuation-related measures are primarily addressed under Priority 1, Understanding disaster risk, and Priority 4, Enhancing disaster preparedness for effective response and to “Build Back Better”. The Framework underscores that populations exposed to hazards must be informed in advance about evacuation routes, procedures, and institutional responsibilities through accessible risk communication and people-centered multi-hazard early warning systems. In this context, Sendai Target G is of direct relevance, as it calls for a substantial increase in the availability of and access to disaster risk information and early warning systems by 2030.

The Sendai Framework further recognizes that evacuation challenges vary across settlement types. In urban areas, high population density, complex critical infrastructure, and cascading risks necessitate integrated evacuation planning, regular exercises, and strong inter-agency coordination. In suburban contexts, the emphasis is placed on consistent municipal communication and functional integration with urban and rural evacuation systems. In rural areas, the Framework highlights the importance of community-based approaches, locally adapted communication channels, and strategies to address limited institutional capacity and reach. Across all contexts, evacuation is framed as a shared governance responsibility embedded within inclusive disaster risk governance structures. This article aims to demonstrate the critical role of evacuation across different settlement types as a protective measure for safeguarding human life and material assets in natural and other disasters. Using a comparative research approach, a review of relevant scholarly literature, and data collected through a purpose-designed questionnaire, the study examines how the quality of evacuation planning, the effectiveness of early warning systems, prior disaster experience, and institutional trust constitute key preconditions for successful evacuation outcomes across different places of residence. The paper is structured into five main sections. Following this introductory section, the second section outlines the research methodology. The third section presents and discusses the empirical findings. The final section synthesizes the main conclusions and highlights their implications for the future development of evacuation planning in the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina.

METODOLOGY

The study employed a structured online questionnaire administered via Google Forms, through which 351 valid responses were collected over a period of several months. The sample was composed of 65% male and 35% female respondents. With regard to age distribution, the largest proportion of participants (51.9%) fell within the 46–65 age group, followed by respondents aged 18–45 (45%), while individuals older than 65 accounted for 3.1% of the sample.

In terms of educational attainment, 44.7% of respondents held a university (faculty) degree, 36.2% had completed secondary education, 14.8% possessed a master's degree, and 3.7% held a doctoral degree. A marginal proportion of the sample (0.6%) reported having completed only primary education.

Regarding employment status, the majority of participants were employed (77.5%), whereas 7.7% were students, 9.1% were retirees, and 5.7% were unemployed at the time of the survey.

Concerning place of residence, most respondents resided in urban areas (68.7%), while 17.9% lived in suburban settings and 13.4% in rural areas.

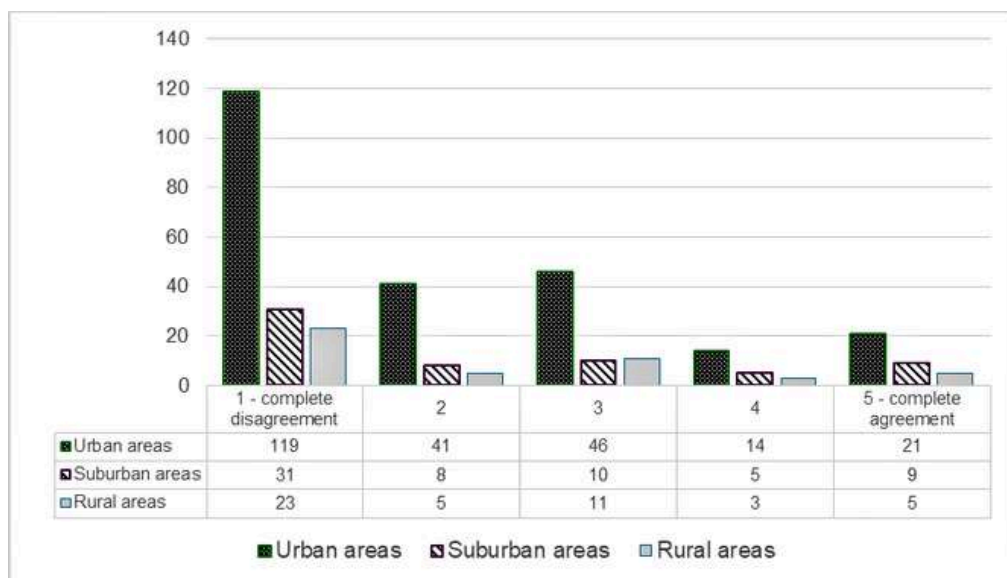
Data were collected using a questionnaire consisting of ten items related to evacuation preparedness and awareness. All items were measured on a five-point Likert scale, where a value of 1 represented complete disagreement with the given statement and a value of 5 indicated complete agreement.

The questionnaire was specifically developed for the purposes of this study and was disseminated in early June 2025.

RESULTS AND DISCUSSION

This section reports and interprets the survey results on evacuation preparedness across urban, suburban, and rural areas, focusing on observed response patterns rather than normative assumptions. The findings reveal consistently low levels of perceived awareness of evacuation plans, limited knowledge of evacuation routes, and widespread skepticism regarding the adequacy of resources, infrastructure, and institutional preparedness. Negative and neutral responses dominate across most indicators, while positive assessments remain marginal, indicating systemic rather than settlement-specific shortcomings. At the same time, the results show strong consensus on the need for additional community training and increased public investment in evacuation planning and capacity. The discussion directly links these empirical patterns to settlement context and compares them with established findings in disaster risk reduction research to explain observed variations and implications.

Chart 1. Responses to the first statement: "I am well informed about evacuation plans in the event of a natural disaster or other accident in my local government unit!"

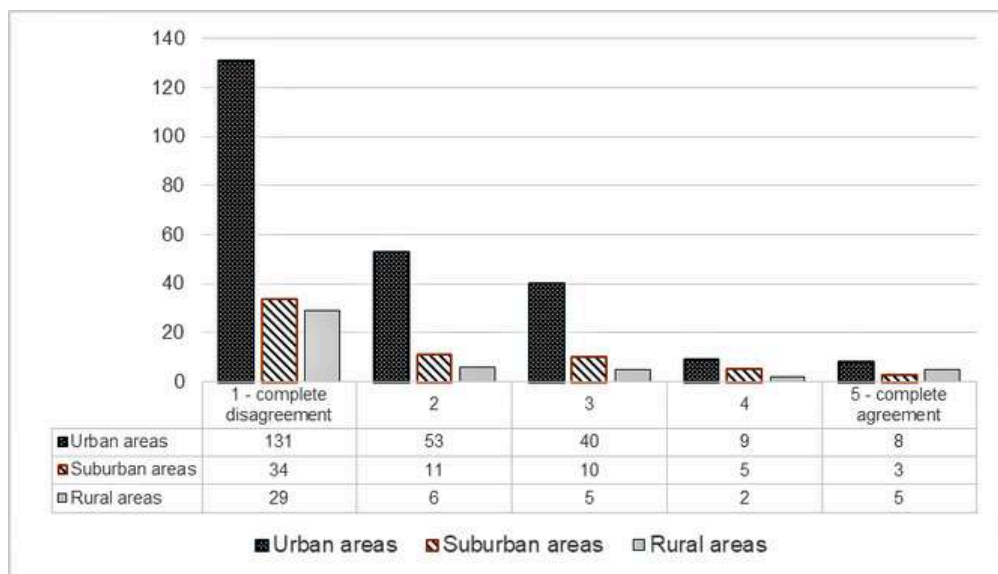

The analysis of chart 1. responses reveals a persistent pattern of low self-assessed awareness of evacuation plans across urban, suburban, and rural areas. In all settlement types, the dominant response is "1 – complete disagreement," while positive responses (4–5) remain marginal. Neutral and slightly negative responses (2–3) indicate uncertainty rather than informed confidence, suggesting that limited awareness is structural rather than settlement-specific.

In urban areas, nearly half of respondents strongly disagree that they are adequately informed, with only 14.5% expressing agreement. This aligns with Paton and Johnston (2001), who argue that formal evacuation plans alone do not ensure preparedness without active public engagement. Suburban areas show a comparable pattern, reflecting limited community participation and fragmented preparedness efforts, again consistent with Paton and Johnston's participatory preparedness model.

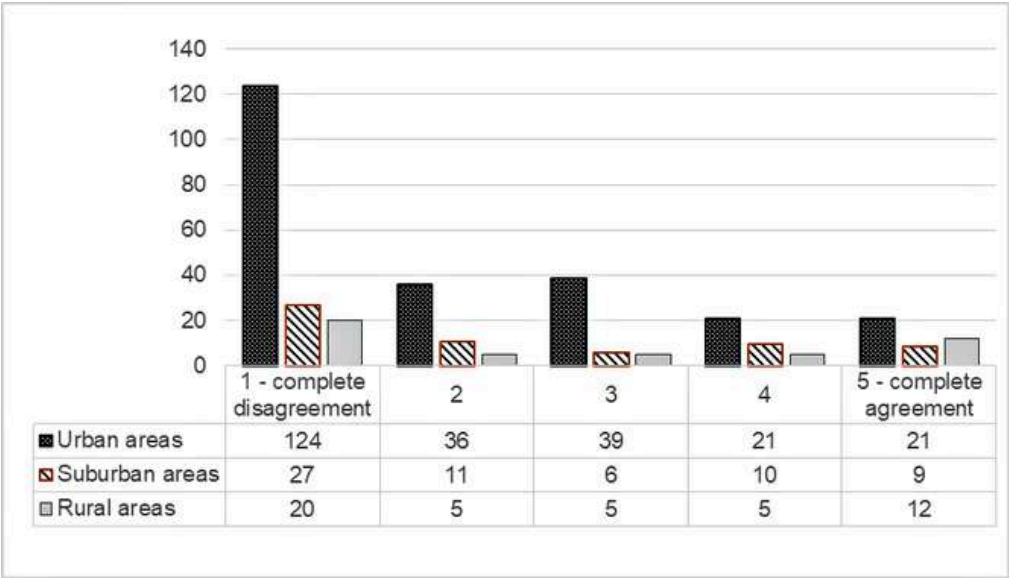
Rural respondents report the lowest awareness levels, corresponding with Perry and Lindell's (2003) findings that insufficient prior knowledge of evacuation procedures increases delayed responses and risk. Overall, the results confirm a systemic gap between formal planning and public understanding (Paton & Johnston, 2001; Perry & Lindell, 2003).

Chart 2. Responses to the second statement: “Local authorities regularly inform the population about evacuation procedures in the event of a natural disaster or other accident!”

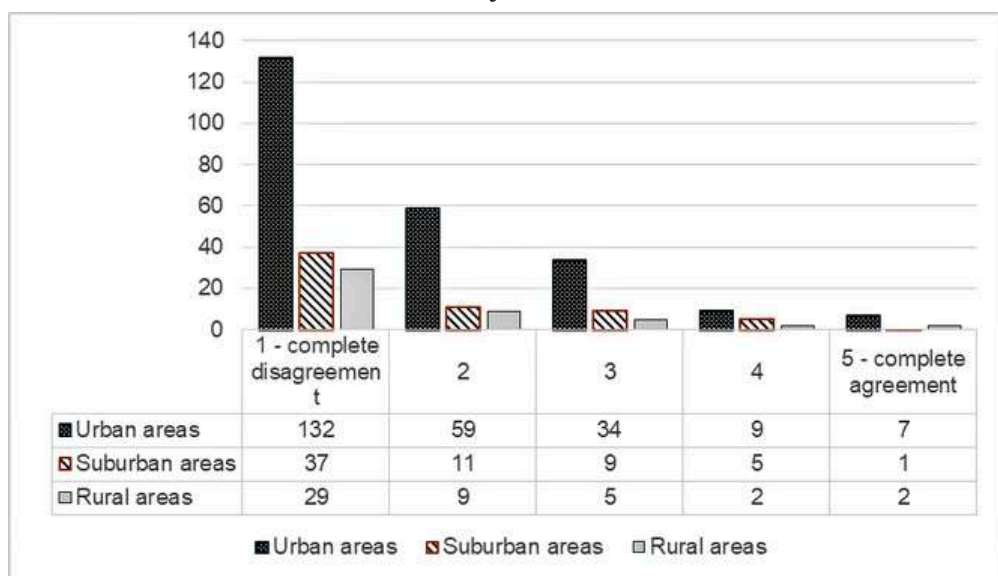
Responses to the statement on whether local authorities regularly inform the population about evacuation procedures indicate a strong perception of insufficient institutional communication across urban, suburban, and rural areas. In all settlement types, “1 – complete disagreement” is the dominant response, suggesting that evacuation-related information is neither systematic nor consistent. Urban areas show the most negative assessments, with a clear predominance of strong disagreement and only marginal agreement responses, revealing a significant communication gap despite stronger institutional capacity. Suburban areas display a similar pattern, where disagreement and neutrality dominate, pointing to fragmented and non-standardized communication practices. Rural areas report the lowest perceived communication levels, reflecting limited institutional outreach, weaker access to official channels, and reliance on informal networks, with rare positive responses likely linked to isolated local initiatives. These findings support Paton and Johnston’s (2001) argument that preparedness depends on continuous, participatory communication, align with Perry and Lindell’s (2003) evacuation behavior model, and are consistent with the Sendai Framework’s emphasis on risk communication and public awareness (UNDRR, 2015).

Chart 3. Responses to the third statement: “I know the evacuation routes in my area that I will use in the event of a natural disaster or other accident!”

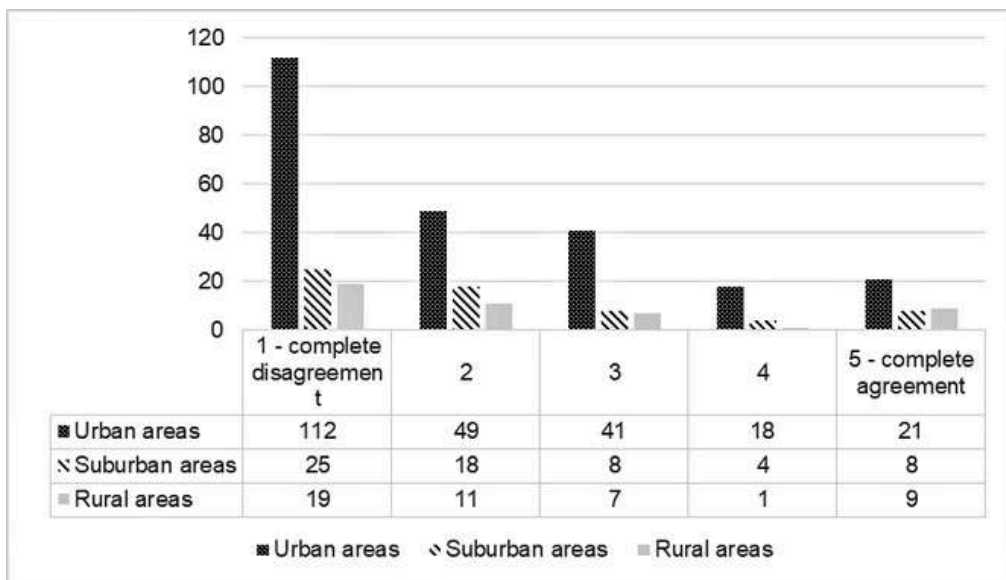
The chart presents respondents’ self-assessed knowledge of evacuation routes in urban, suburban, and rural areas and indicates generally low perceived preparedness. In urban areas, strong disagreement clearly dominates, while agreement responses (4–5) remain limited, suggesting that available institutional capacity does not translate into effective public knowledge. Suburban areas show a slightly more even distribution, yet negative and neutral responses still prevail, reflecting partial and uncertain awareness rather than confident understanding. Rural areas demonstrate a distinct pattern: although disagreement remains common, relatively higher strong agreement responses may stem from smaller communities and reliance on informal local knowledge. These results are consistent with international findings. The United Nation Disaster Risk Reduction (UNDRR) notes that awareness of evacuation routes is often inadequate despite formal planning (UNDRR, 2015). The Federal Emergency Management Agency (FEMA) similarly reports gaps between perceived and actual preparedness, particularly in urban settings (FEMA, 2025). European studies highlight rural dependence on local familiarity rather than formal guidance (Kuhlicke et al., 2011). Overall, the findings reveal a structural gap between evacuation planning and public awareness across settlement types.

Chart 4. Responses to the fourth statement: “There are adequate resources (eg, transportation, shelters, supplies) to support evacuation in the event of a natural disaster or other disaster in my area!”

The chart 4., depicts respondents' perceptions of the adequacy of evacuation resources across urban, suburban, and rural areas and reveals a widespread lack of confidence in preparedness. In all settlement types, responses are heavily concentrated in the “complete disagreement” category, most notably in urban areas, followed by suburban and rural settings. When combined with the second negative category, negative perceptions form an overwhelming majority, while neutral responses remain limited and positive assessments (4–5) are marginal. Urban areas show the highest dissatisfaction, likely reflecting higher expectations, greater risk exposure, and more visible system shortcomings. Suburban and rural areas follow the same pattern, indicating structural rather than context-specific deficiencies. These findings are consistent with international evidence. UNDRR Global Assessment Report highlights persistent weaknesses in logistics, shelter capacity, and transport systems (UNDRR, 2019). Similarly, FEMA's National Preparedness Report (2025) identifies ongoing gaps in mass care and evacuation coordination, while The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) analyses emphasize local resource constraints as a key barrier to effective evacuation (OECD, 2018).

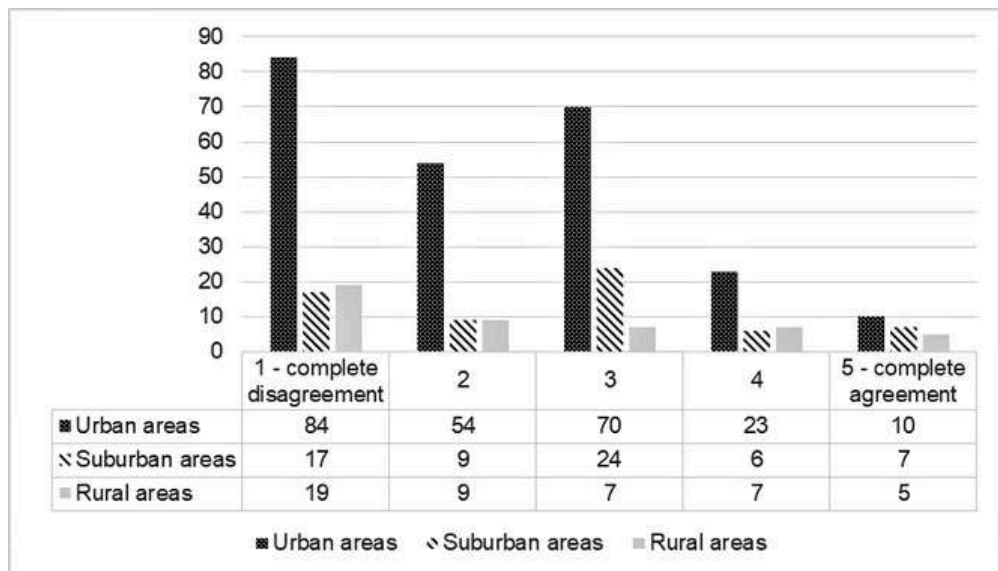
Chart 5. Responses to the fifth statement: “Evacuation plans in the event of a natural disaster or other disaster in my community take into account the needs of vulnerable groups such as the elderly, children and people with disabilities!”

The chart 5., analyzes perceptions of whether evacuation plans adequately address the needs of vulnerable groups, including the elderly, children, and persons with disabilities, across urban, suburban, and rural areas. Negative assessments clearly dominate in all settlement types, with urban areas showing the strongest dissatisfaction, followed by suburban and rural settings. Neutral responses are limited, while positive perceptions are rare, indicating that inclusive evacuation planning is not widely recognized by the public. Although urban areas register slightly higher agreement than suburban ones, these responses remain marginal. Rural areas show a small share of strong agreement, likely reflecting informal community support rather than systematically inclusive planning.

These findings are consistent with international research. UNDRR (2015) highlights persistent failures to operationalize the “leave no one behind” principle in evacuation planning, particularly for persons with disabilities and older adults. The World Health Organization (WHO) guidance similarly notes gaps between inclusive policy commitments and local implementation (WHO, 2024).

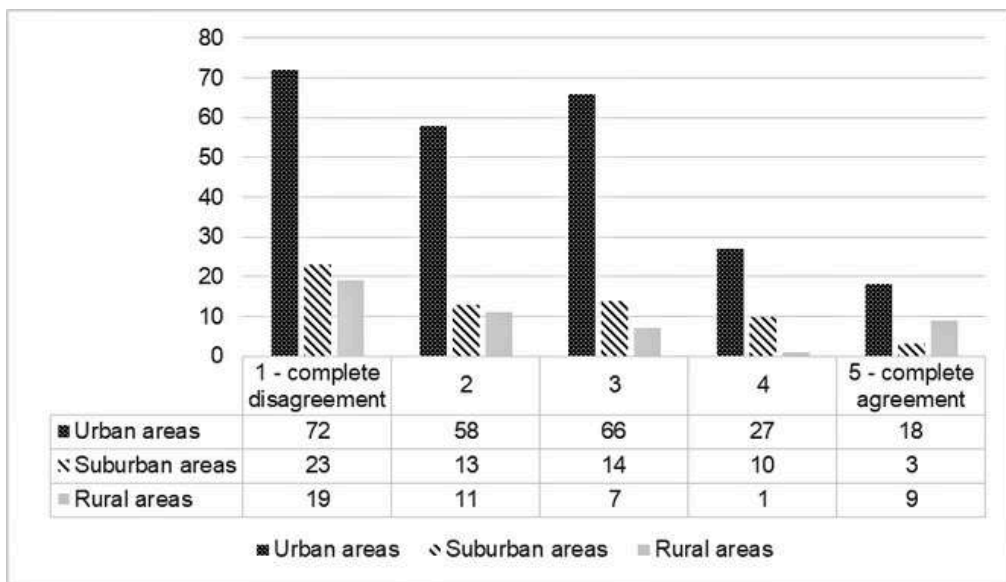
Chart 6. Responses to the sixth statement: "In the past during floods, fires, etc., the evacuation process in my area was efficient and well organized!"

The chart 6. illustrates public perceptions of evacuation efficiency during past floods, fires, and similar hazards across urban, suburban, and rural areas, revealing predominantly negative evaluations. Urban respondents express the strongest dissatisfaction, with the majority selecting complete disagreement, indicating that evacuation processes are perceived as poorly organized and ineffective. Suburban and rural areas also show dominant negative or neutral responses, though with lower intensity. Neutral responses are especially visible in urban settings, suggesting inconsistent experiences rather than clearly successful evacuations.

These findings align with disaster research showing that urban evacuations are challenged by population density, infrastructure interdependencies, and complex coordination demands (Paterson & Charles, 2019). Consequently, urban residents are more likely to perceive institutional delays and communication failures. Rural populations, by contrast, often rely on informal networks and self-evacuation practices, shaping less critical perceptions despite limited resources. Empirical evidence from the United States supports this pattern, highlighting rural-urban differences in preparedness attitudes (Vick et al., 2018).

Chart 7. Responses to the seventh statement: “The infrastructure in my area (eg roads, bridges, public transport) is sufficient for large-scale evacuation during a natural disaster or other disaster!”

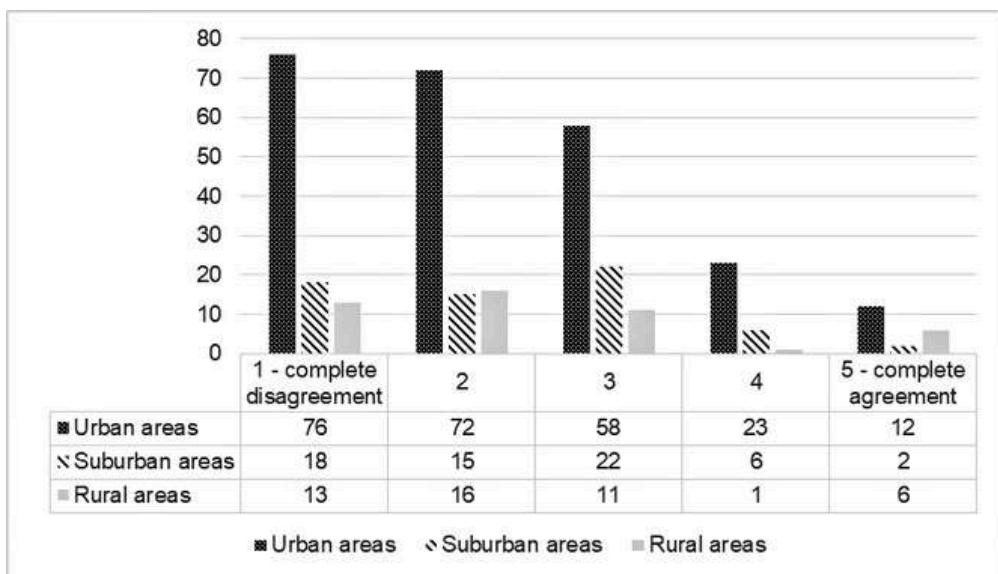

The chart examines perceptions of whether local infrastructure is sufficient for large-scale evacuation across urban, suburban, and rural areas and reveals a dominant pattern of skepticism. Urban respondents express the strongest dissatisfaction, with a high share selecting complete disagreement and relatively few indicating complete agreement. Suburban and rural areas also lean toward negative assessments, though less sharply. Neutral responses remain high across all settlement types, particularly in urban areas, suggesting uncertainty rather than confidence in infrastructure capacity.

These findings align with international research on infrastructure strain during mass evacuations. The World Bank Group (2021) emphasizes that urban transport networks are vulnerable to congestion, cascading failures, and limited redundancy during extreme events. Rural respondents show slightly higher complete agreement than suburban ones, consistent with UNDRR (2019), which notes that lower population density and shorter evacuation distances shape perceptions of sufficiency. Suburban dissatisfaction reflects dependence on urban corridors that can become bottlenecks. Schwartz and Litman (2008) further stresses that evacuation success depends on multimodal integration and traffic management, often underdeveloped even in advanced systems.

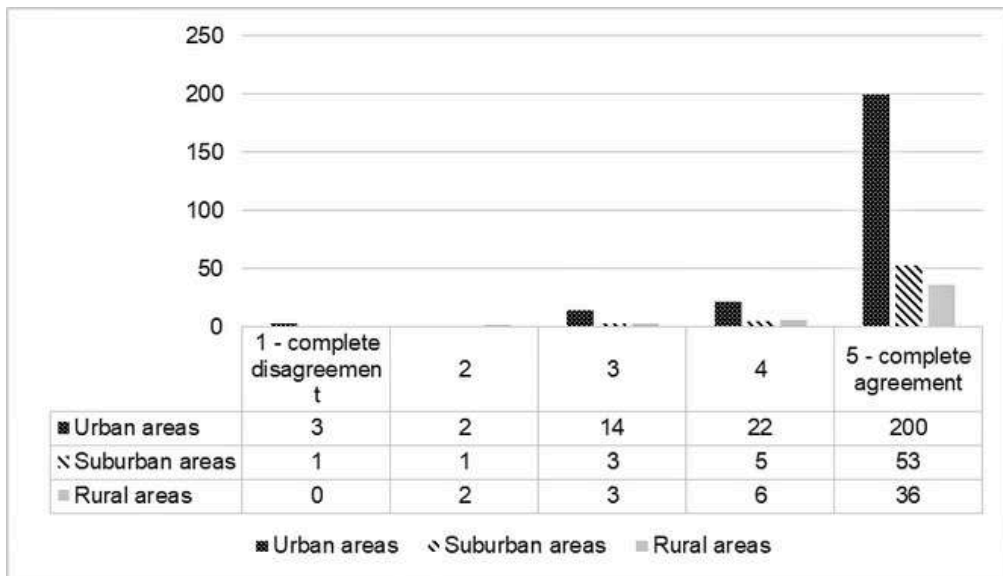
Chart 8. Responses to the next statement: “I believe that local governments and emergency services are adequately prepared for evacuation procedures during natural disasters or other accidents!”

The chart illustrates perceptions of the preparedness of local governments and emergency services for evacuation during disasters across urban, suburban, and rural areas, revealing predominantly negative evaluations. Urban respondents show the strongest distrust, with a clear concentration of disagreement responses and very limited full agreement, indicating widespread skepticism toward institutional evacuation capacity in densely populated areas. Suburban responses are less extreme but remain largely negative or neutral, while rural respondents display slightly higher relative confidence, although positive assessments are still scarce.

These findings align with international research on disaster governance. The Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction highlights how governance gaps, fragmented responsibilities, and weak interagency coordination undermine evacuation readiness, particularly in complex urban environments (UNDRR, 2019). OECD research further emphasizes that public trust in emergency services depends on visible preparedness measures, prior experience, and clear protocols (OECD, 2021). Where these are inconsistent, perceptions of unpreparedness persist. Overall, the results underscore that evacuation preparedness is shaped by coordination, communication, and public engagement, not only formal capacity.

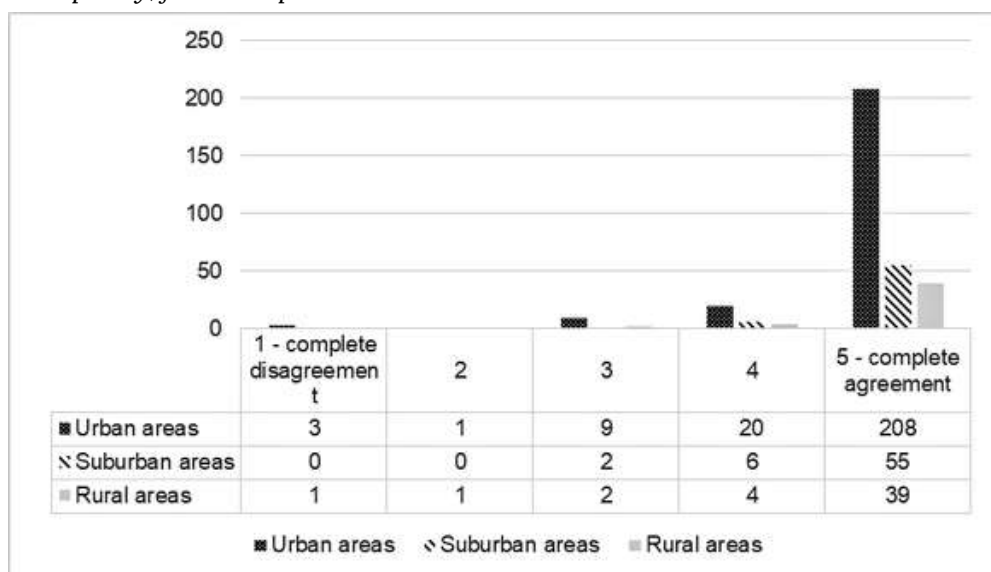
Chart 9. Responses to the next statement: "I think there should be more training programs in the community as well as raising awareness about evacuation in case of natural disasters or other accidents!"

The chart illustrates perceptions of the need for additional community training programs and increased evacuation awareness across urban, suburban, and rural areas and reveals overwhelming consensus. In urban areas, almost all respondents express complete agreement, with negligible disagreement. Suburban and rural areas show the same pattern, indicating broad recognition of existing training and awareness gaps regardless of settlement type. This uniform support suggests that current preparedness efforts are widely perceived as insufficient.

These findings strongly align with international disaster risk reduction literature. The United Nations Office for Disaster Risk Reduction identifies community training and public awareness as among the most cost-effective measures for improving evacuation outcomes and reducing disaster mortality (UNDRR, 2019). FEMA research similarly demonstrates that drills, education campaigns, and community-based exercises significantly enhance evacuation compliance and reduce panic during emergencies (FEMA, 2025). The minimal presence of neutral or negative responses indicates that the need for training is not contested. Overall, the chart highlights a clear policy implication: sustained investment in community training and evacuation awareness initiatives is essential across all settlement types.

Chart 10. Responses to the next statement: "Governments at all levels in BiH should invest more in improving evacuation plans and infrastructure, as well as capacity, for its implementation!"

The chart demonstrates overwhelming consensus across urban, suburban, and rural areas in Bosnia and Herzegovina that governments should increase investment in evacuation plans, infrastructure, and implementation capacity. Urban respondents show near-universal support, with complete agreement overwhelmingly dominant and virtually no disagreement. Suburban and rural areas display similarly strong endorsement, indicating that dissatisfaction identified in previous indicators has translated into a clear and shared policy demand.

These findings align with international disaster risk reduction frameworks. The Sendai Framework emphasizes that insufficient investment in risk governance, resilient infrastructure, and institutional capacity remains a major barrier to effective evacuation and disaster response (UNDRR, 2015). The strong public support observed reflects recognition of these gaps at the community level. World Bank assessments further confirm that proactive investment in evacuation planning and resilient infrastructure is more cost-effective than post-disaster recovery, particularly in hazard-prone countries such as Bosnia and Herzegovina (World Bank Group, 2021). Overall, the chart indicates high risk awareness and strong societal legitimacy for evacuation-related policy reforms across all settlement types.

CONCLUSION

The results consistently demonstrate a substantial gap between formal evacuation planning and public awareness, confidence, and perceived effectiveness across urban, suburban, and rural areas. Low levels of self-reported knowledge, limited awareness of evacuation routes, inadequate communication by authorities, and widespread dissatisfaction with resources, infrastructure, and institutional preparedness indicate that evacuation systems are not sufficiently internalized at the community level. These deficiencies are structural rather than settlement-specific, although they are most pronounced in urban environments where complexity and expectations are higher.

At the same time, the findings reveal strong societal consensus on the need for improvement. Overwhelming support for expanded community training, awareness-raising initiatives, and increased public investment in evacuation planning and infrastructure highlights both recognition of existing shortcomings and readiness for reform. In line with established disaster risk reduction literature, the results suggest that effective evacuation preparedness requires not only technical capacity and infrastructure, but also sustained risk communication, inclusive planning, and active community engagement.

Overall, the study underscores the necessity of shifting from predominantly formal, plan-based approaches toward participatory, well-communicated, and adequately resourced evacuation systems, thereby strengthening resilience and public trust across all settlement types.

LITERATURE

- Alexander D. (2002). Principles of emergency planning and management. Terra Publishing. Harpenden.
- Barańska M. and Haznar-Barańskab A. (2021). Evacuation and its Types – Revision of the Definition and Classification. Safety & fire technology. 58 (2), pp. 204–222, <https://doi.org/10.12845/sft.58.2.2021.12>
- Drabek, E. T. (1969). Social Processes in Disaster: Family Evacuation, Social Problems, 16(3), pp.336–349, <https://doi.org/10.2307/799866>
- Eisenman, D. P., Cordasco, K. M., Asch, S., Golden, J. F., & Glik, D. (2007). Disaster planning and risk communication with vulnerable communities: Lessons from Hurricane Katrina. American Journal of Public Health, 97(Suppl. 1), S109–S115. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2005.084335>
- FEMA. (2025). National Preparedness Report 2024 (FEMA Publication No. 2024-NPR). U.S. Department of Homeland Security. Retrieved January 05, 2026, from https://www.govinfo.gov/content/pkg/CMR-HS5_100-00193235/pdf/CMR-HS5_100-00193235.pdf

- Kuhlicke, C., et al. (2011). Contextualizing social vulnerability: findings from case studies across Europe. Springer; International Society for the Prevention and Mitigation of Natural Hazards, 58(2), pp.789–810. <https://doi.org/10.1007/s11069-011-9751-6>
- Lavell, A. et al. (2012). Climate change: new dimensions in disaster risk, exposure, vulnerability, and resilience. (In: Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation, A Special Report of Working Groups I and II of the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).) Cambridge University Press, Cambridge, UK, and New York, USA, pp. 25–64
- Marić, I. Teskeredžić, M. (2006). Sklanjanje, evakuacija i zbrinjavanje ljudi i materijalnih dobara u sastavu zaštite i spasavanja, Federalna uprava civilne zaštite, Sarajevo
- Mileti, D. & Sorensen, J. (1990). Communication of emergency public warnings: A social science perspective and state-of-the-art assessment - Technical Report, Oak Ridge National Lab. (ORNL), Oak Ridge, TN (United States), <https://doi.org/10.2172/6137387>
- OECD. (2018). Building resilient cities: An assessment of disaster risk management policies in Southeast Asia. OECD Publishing. Retrieved December 24, 2025, from <https://www.oecd.org/publications/building-resilient-cities-9789264305397-en.htm>
- OECD (2021). OECD – Report on Public Communication. Retrieved December 24, 2025, from https://www.oecd.org/en/publications/oecd-report-on-public-communication_22f8031c-en.html
- Paterson, B., & Charles, A. (2019). A global comparison of community-based responses to natural hazards. Natural Hazards and Earth System Sciences, 19 (11), pp.2465–2475.
- Paton, D., & Johnston, D. (2001). Disasters and communities: Vulnerability, resilience and preparedness. Disaster Prevention and Management, 10(4), pp.270–277.
- Perry, R. W., & Lindell, M. K. (2003). Preparedness for emergency response: Guidelines for the emergency planning process. Disasters, 27(4), pp.336–350.
- Schwartz, A. & Litman, A.T. (2008). Evacuation Station: The Use of Public Transportation in Emergency Management Planning. Victoria Transport Policy Institute. ITE Journal on the web. Retrieved December 18, 2025, from <https://www.vtpi.org/evacuation.pdf>
- UNDRR. (2019). Global assessment report on disaster risk reduction 2019. United Nations. Retrieved December 18, 2025, from https://gar.undrr.org/sites/default/files/reports/2019-05/full_gar_report.pdf

- Vick, D. J., Wilson, A. B., Fisher, M., & Roseamelia, C. (2018). Comparison of disaster preparedness between urban and rural community hospitals in New York State. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*. 13(3), pp.424-428 <https://doi.org/10.1017/dmp.2018.85>
- WHO. (2024). Health equity for persons with disabilities: guide for action. Retrieved December 24, 2025, from <https://www.who.int/publications/i/item/9789240101517>
- World Bank Group (2021). Green Resilient and inclusive development. Retrieved December 13, 2025, from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/285171633074966748/pdf/Green-Resilient-and-Inclusive-Development.pdf>

УТИЦАЈ МЈЕСТА СТАНОВАЊА НА ЕВАКУАЦИЈУ СА УГРОЖЕНОГ ПОДРУЧЈА

Апстракт: Евакуација представља кључну мјеру спашавања живота у оквиру смањења ризика од катастрофа, али њена ефикасност зависи од информисаности јавности, институционалних капацитета и повјерења. Ово истраживање испитује припремљеност за евакуацију у урбаним, приградским и руралним подручјима у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Коришћењем структурисаног упитника, истраживање анализира перцепције планова евакуације, комуникације, инфраструктуре, ресурса и институционалне припремљености у односу на мјесто пребивалишта становништва. Резултати показују конзистентно низак ниво информисаности јавности, ограничено познавање евакуационих рута, неадекватну комуникацију надлежних органа и широко распрострањено незадовољство ресурсима и инфраструктуром за евакуацију у свим типовима насеља. Ови недостаци дјелују као структурни, а не контекстуално условљени, и најизраженији су у урбаним срединама. Насупрот томе, резултати указују на снажан консензус о потреби унапређења обуке заједнице и повећања јавних инвестиција у планирање и капацитете за евакуацију. Студија наглашава значај партиципативних, добро комуницираних и адекватно опремљених система евакуације усклађених са принципима инклузивног управљања ризицима од катастрофа.

441

Кључне ријечи: припремљеност за евакуацију; смањење ризика од катастрофа; комуникација ризика; Сендаи оквир; отпорност заједнице.

ВЛИЯНИЕ МЕСТА ПРОЖИВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ НА ЭВАКУАЦИЮ ИЗ ОПАСНОЙ ЗОНЫ

Аннотация: Эвакуация представляет собой ключевую меру спасения жизни в рамках снижения риска бедствий, однако её эффективность зависит от осведомлённости населения, институциональных возможностей и доверия. В данном исследовании анализируется готовность к эвакуации в городских, пригородных и сельских районах Республики Сербской и Боснии и Герцеговины. С использованием структурированного опросника исследование рассматривает восприятие планов эвакуации, коммуникации, инфраструктуры, ресурсов и институциональной готовности в зависимости от места проживания населения. Результаты показывают стабильно низкий уровень осведомлённости населения, ограниченные знания эвакуационных маршрутов, недостаточную коммуникацию со стороны властей и широкое недовольство ресурсами и инфраструктурой эвакуации во всех типах населённых пунктов. Эти недостатки носят скорее структурный, чем контекстуальный характер и наиболее выражены в городских районах. В то же время результаты свидетельствуют о широком консенсусе относительно необходимости усиления подготовки сообществ и увеличения государственных инвестиций в планирование эвакуации и соответствующие возможности. Исследование подчёркивает важность партисипативных, хорошо коммуницируемых и надлежащим образом обеспеченных ресурсами систем эвакуации, соответствующих принципам инклюзивного управления рисками бедствий.

Ключевые слова: готовность к эвакуации; снижение риска бедствий; коммуникация риска; Сендайская рамочная программа; устойчивость сообщества.

ПРИСЛУШКИВАЊЕ, СНИМАЊЕ И ТАЈНОСТ ПИСМА – КРИВИЧНОПРАВНО УРЕЂЕЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ЈЕДАН ПОГЛЕД НА ПРИМЕНУ ПОСЕБНИХ МЕРА У РАДУ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ

Др Јована Бановић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, Република Србија
jovana.banovic@fb.bg.ac.rs

Апстракт: Предмет рада је обрада појединих инкриминација из групе кривичних дела против слобода и права човека и грађанина према важећем Кривичном законика Републике Србије. Фокус ће бити на нормативној анализи кривичних дела повреде тајности писма и других поштиљки (чл. 142 КЗ) и неовлашћеног прислушкивања и снимања (чл. 143 КЗ). Потоње кривично дело (чл. 143 КЗ) је интересантно и због актуелних предлога за његове измене, будући да новопредложено решење може изазвати одређене дилеме у контексту принципа претежности интереса који се штите кривичним правом са аспекта права на приватност. Надаље, рад служби безбедности – укључујући тајни надзор, прикупљање података или праћење, носи одређене ризике од прекорачења, па се отуда отвара питање граница таквих законских овлашћења и линије која раздваја овлашћено и неовлашћено предузимање ових радњи. Отуда ће бити дат осврт на везу између деловања служби безбедности које се регулише правилима односне службе и индивидуалне кривичне одговорности према материјалном кривичном праву. Циљ рада је покушај изналагања критеријума за нормативно разликовање између легитимних (и легалних) превентивних мера и кривичног дела, а које су засноване на пропорционалности, правној сигурности и кривици конкретног учиниоца.

Кључне речи: прислушкивање, снимање, поштиљка, службе безбедности, кривично дело, приватност.

УВОД

У литератури су често истиче да кривично право има неколико функција успостављених у циљу заштите највреднијих добара, како универзалних, тако и индивидуалних. Његова примарна улога се огледа у заштити грађана од најозбиљнијих противправних деловања. Ту заштиту пружа држава кроз рад органа кривичног правосуђа. Међутим, ова, тзв. гарантивна функција не значи само заштиту путем кривичног права, већ и од кривичног права гарантовањем правне сигурности и одбране од прекомерне репресије (Stojanović, 2016: 21; Вуковић, 2021a: 17). Отуда се питања граница кривичноправног уплива у људска права и слободе с правом могу назвати „свевременим“. Додатно, са развојем технологије и друштвених односа који је нужно подразумевају, нека традиционална питања попримају модерну димензију која тек треба ваљано да се уобличи у „нормативно рухо“. Постојеће или посве ново. А чак ни то није довољно, јер се ефикасност норми цени према њиховој примени.

Предмет рада је обрада две инкриминације из групе кривичних дела против слобода и права човека и грађанина према Кривичном законик у Републике Србије – КЗ, *Службеник ласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024. Фокус је на нормативној анализи кривичних дела повреде тајности писма и других поштиљки (чл. 142 КЗ) и неовлашћеног прислушкивања и снимања (чл. 143 КЗ). Оно што је заједничка основа ова два кривична дела јесте чл. 41 Устава Републике Србије – Устав, *Службеник ласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021. Њиме је прокламована неповредивост тајности писама и других средстава комуницирања и дат уставни основ за законска одступања од овог права и то на одређено време и на основу одлуке суда, те само онда ако су неопходна ради вођења кривичног поступка или заштите безбедности Републике Србије. Овај основ је садржан и у чл. 8 Закона о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода – ЕКЉП, *Службени листи СЦГ – Међународни ујовори*, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 – испр. и *Службени ласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010 и 10/2015. Према „слову конвенције“, свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота, дома и преписке. Слично легислативно решење у погледу ограничавања овог права предвиђено је у другом ставу истог члана. Према њему, јавне власти се неће мешати у вршење овог права сем ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.

Посебна пажња ће бити посвећена делу из чл. 143 КЗ због актуелних предлога за његове измене, нарочито узимајући у обзир однос принципа претежности интереса који се штите кривичним правом и права на приватност. Надаље, рад служби безбедности – укључујући тајни надзор, прикупљање података или праћење, носи одређене ризике од прекорачења, па се отуда отвара питање граница таквих законских овлашћења и линије која раздваја овлашћено и неовлашћено предузимање ових радњи. Отуда ће бити дат осврт на везу између деловања служби безбедности које се регулише правилима односне службе и индивидуалне кривичне одговорности према материјалном кривичном праву. У средишту ових разматрања налази се управо однос безбедности и приватности (Chap et al., 2020), тј. одређивања горње и доње границе уплива у нека од основних људских права и слобода (Bapović, 2019). Циљ овог рада представља покушај изналажења критеријума за нормативно разликовање између легитимних (и легалних) превентивних мера и кривичног дела, а које су засноване на пропорционалности, правној сигурности и кривици конкретног учиниоца.

ПОВРЕДА ТАЈНОСТИ ПИСМА И ДРУГИХ ПОШИЉКИ (ЧЛ. 142 КЗ)

Овим кривичним делом штити се уставно право на тајност писама и других средстава општења. То право, међутим, није апсолутно. Уставописац дозвољава изузетке од његовог поштовања под Уставом и релевантним законима прописаним условима. У теорији се, иначе, критикује употреба термина „одступање“ од овог права, јер се суштински ради о његовом „ограничењу“ (Рајванчић, 2009: 57). Наиме од зајамчених права се *одступа* у случају ратног и ванредног стања, како то предвиђа чл. 202 Устава, док се она *ограничавају* према својој суштини, сврси, природи и обиму на начин одређен унутар чл. 20 Устава. Но, овим питањем се нећемо даље бавити, јер је тежиште рада на кривичноправном уређењу предметног кривичног дела из чл. 142 КЗ.

Инкриминација којом се штити тајност писама и других поштиљки се састоји од по једног основног, посебног и тежег облика.

Радња извршења основног облика прописана је алтернативно и може се остварити: отварањем или на други начин повређивањем тајности, као и задржавањем, прикривањем, уништењем или предајом другом лицу неког од предмета извршења кривичног дела. Објекти радње су: туђе писмо, телеграм, какво друго затворено писмено или поштиљка, као и електронска пошта или друго средство за телекомуникацију. Као што се може уочити, кривичноправна заштита се пружа како традиционалним средствима општења, тако и оним модерним који се предузимају уз помоћ електронских уређаја. Оно што им је заједничко јесте „затвореност“, тј. недоступност другим лицима, будући да се и класично писмо „отвара“, као

и имејл који стигне у „инбокс“, само први нпр. уз помоћ руку или ножа, а други „елегантније“, тј. „на клик“. На овај начин се уважавају савремене тенденције и рапидан развој технологије, па тако пресретање електронске поште или СМС порука посебним техникама и методама може представљати радњу извршења овог кривичног дела (Милошевић, 2022: 60). Занимљиво је да се историјат заштите пошиљки везује за пружање поштанских услуга, али не, како би се на први поглед могло претпоставити ради заштите нпр. интима и љубавних писама, већ у циљу стицања поверења у обављању пословних делатности и промета (Zuiderveen Borgesius & Steenbruggen, 2019). Са друге стране, радње задржавања, прикривања, уништења или предаје наведених објеката радњи не захтевају отварање, нити упознавање са садржином пошиљке. Довољно је да пошиљка не стигне до адресата деловањем учиниоца (задржавање коверте, њено цепање, скривање или, пак, прослеђивање имејла другој особи). Разлози и мотиви су ирелевантни за постојање дела. Интересантно је да се у литератури може пронаћи став да одузимање и задржавање обавештења о доспелој пошиљци, разгледнице, честитке или дописнице не представља извршење овог кривичног дела (већ евентуално неког другог, попут одузимања туђе ствари), јер је реч о отвореним, а не затвореним писменима (вид.: Милошевић, 2022: 60). Овде се може јавити дилема да ли и таквим пошиљкама треба пружити заштиту, јер сврха ове инкриминације није само у чувању тајности, већ и њихово уручивање лицима којима је намењена (Стојановић, 2012: 469). Овакво мишљење би било на трагу тона ЕКЉП која, како делује, примат даје суштини (садржини), а не пукој форми (затворено/отворено). Но, чињеница је да наш законодавац говори о затвореном писмену и у погледу деловања начела законитости се чини да је ова одредба (до евентуалних измена) – јасна: заштита се пружа затвореним пошиљкама.

Важно је истаћи да радња извршења мора бити предузета неовлашћено, јер поступање без овлашћења представља битан елемент овог кривичног дела. То значи да се свако одсуство пристанка лица коме је пошиљка упућена да се неко други упозна са средствима његове комуникације или, пак, изостанак каквог законског основа или одлуке суда, сматра неовлашћеним. У правној мисли је спорно да ли се ради о услову који представља објективно, нормативно обележје бића кривичног дела или се сагледава кроз елемент противправности на нивоу општег појма кривичног дела (Вуковић, 2021a: 72). Одговор на ово питање се може дати спрам квантума невређености конкретне неправде, тј. да ли је одсуство овлашћења нешто у толикој мери битно да заснива објективно неправу у законском опису, без потребе да се даље прелази на противправност и третира на бази општег појма кривичног дела. Уз то, од тога зависи да ли ће се у случају погрешне представе о томе да се радња предузима неовлашћено радити о стварној (ако је реч о обележју

бића) или правној заблуди (ако се ради о противправности). Милошевић, тако, овај елемент разматра кроз појам противправности (Милошевић, 2022: 60). С обзиром на то да се право на неповредивост писма и других средстава комуникације може ограничити под условима прописаним законом, чини се да се „законско овлашћење“, односно његов изостанак, може нешто чистије сагледати кроз призму противправности. Утолико пре што „неовлашћено“ има одговарајући нормативни набој и тешко га је изоловати од правног вредновања које карактерише елемент противправности у оквиру општег појма кривичног дела. Ипак, када је у питању „неовлашћеност“ услед изостанка пристанка, под одређеним условима бисмо је могли тумачили и као обележје бића и тако евентуално решавати на плану стварне заблуде (ако је нпр. лице А „пречуло 'не“ и погрешно веровало да му је лице Б рекло да може да прочита његове поруке).

Посебни облик овог кривичног дела учинилац врши саопштавањем другом садржине коју је сазнао повредом тајности туђег писма, телеграма или каквог другог затвореног писмена или пошиљке или учинилац који се тако сазнао садржином послужу. Разлика у односу на основни облик је у предузетим радњама и извесној „хронологији“. Дакле, потребно је да претходно дође до извршења облика из чл. 142 ст. 1, па да се онда то сазнање даље „подели“ (саопшти) или „искористи“ (послужу). Уколико исто лице учини и облик из ст. 1 и облик из ст. 2, постојаће само једно кривично дело и то оно из ст. 2. Реч је о привидном идеалном стицају по основу консумпције јер је радња повреде тајности обухваћена даљим саопштавањем. Свакако, могућа је и ситуација да једно лице учини дело из ст. 1, а друго облик из ст. 2, када ће друго лице одговарати само за кривично дело из чл. 142 ст. 2 КЗ. И у овом случају, ради се о лицима која нису била овлашћена да сазнају садржину пошиљки (нити оно лице које је повредило тајност, нпр. прочитало оно што је садржано у коверти, нити оно које је на овај начин дошло до сазнања о ономе што пише, па је евентуално даље „проширило“ та сазнања). Поредџи овај вид „проношења информација“ из чл. 142 ст. 2 КЗ са чл. 143 ст. 2 КЗ, приметимо да законодавац у првом случају користи синтагму „... коју је сазнао повредом тајности“ – актив, а у другом „...који су неовлашћено *прислушкивани*, односно *тонски снимани*“ – пасив. Дакле, ова разлика није само језичка, већ и правна. И уколико оставимо по страни то што употреба активног или пасивног глаголског облика некада може утицати на разграничење ситуације у којој је акценат на учиниоцу, од оне код које је на противправном стању, оваква језичка конструкција се може одразити и на правила о застарелости (Шкулић, 2017: 28-29), али и разматрати кроз призму чл. 112 ст. 30 КЗ који појашњава радњу кривичног дела одређену трајним глаголом.

По природи ствари, извршење посебног облика се може везивати само за радњу отварања или на други начин повређивање тајности и евентуално радњу предаје, јер је управо неовлашћено сазнање или употреба *садржине*

..... оно што чини битно обележје ст. 2. У том смислу се не би радило о овом облику кривичног дела ако би лице А нпр. задржало пошиљку лица Б (А чини дело из ст. 1), па је лицу В рекло да је Б примило писмо од неког лица Г, а потом В даље (само) ту информацију пренело лицу Д, све без спознаје садржине писмена. Ипак, све већа експанзија и „увезивање“ података и овакве ситуације може учинити вредним кривичноправног проматрања у будућности. Наиме, чињеница да је лице Б примило пошиљку од лица Г сама по себи не значи ништа, међутим, у контексту мета-података (околности комуникације, прим. аут), може бити, колоквијално речено – „садржајнија од сабраних дела“, што, разуме се, зависи од околности конкретног случаја. Зајдервен Боргезијус и Штенбруген истичу да пружаоци услуга већ данас обрађују много мета-података како би пружали и побољшавали своје услуге, те да ови мета-подаци могу бити осетљиви, лаки за обраду и подобни за анализу и дати детаљан увид у комуникацију, интересовања и понашање људи (Zuiderveen Borgesius & Steenbruggen, 2019: 315).

За основни и посебни облик је алтернативно прописана новчана казна или казна затвора до две године, што, уз карактеристику да се за ове облике гоњење предузима по приватној тужби (чл. 153 ст. 1 КЗ), ово дело сврстава међу лакша кривична дела и отвара могућности примене неких алтернативно прописаних кривичних санкција (рад у јавном интересу, мере упозорења) или, пак, општих института попут дела малог значаја.

..... Тежи облик кривичног дела (ст. 3) постоји уколико је дела из чл. 142 ст. 1 и 2 КЗ учинило службено лице у вршењу службе. За разлику од претходна два, овај облик кривичног дела се гони по службеној дужности, а прописана је и строжа казна и то затвор од шест месеци до три година. На овај начин је законодавац направио јасну разлику између ситуације када ово дело чини „обичан грађанин“ и када га чини службено лице од кога се очекује појачано поштовање правила. Уколико би службено лице имало овлашћење за повреду тајности писма (нпр. на основу примене посебне доказне радње), па то овлашћење прекорачи (нпр. надзире комуникацију на свим имејл адресама које прималац користи, а не само на оној која је обухваћена наредбом, а нема услова за поступање према одредбама које уређују проширење тајног надзора комуникације), радиће се о овом кривичном делу.

Релевантан облик кривице је умишљај, а у обзир долазе како директни, тако и евентуални (Стојановић, 2012; Милошевић, 2022).

НЕОВЛАШЋЕНО ПРИСЛУШКИВАЊЕ И СНИМАЊЕ (ЧЛ. 143 КЗ)

Као и претходно, и ово кривично дело извире из неповредивости тајности писама и других средстава комуницирања из чл. 41 Устава и чл. 8 ЕКПЉ, односно, последица је законске „разраде“ овог права и његових ограничења као сегмента права на приватност (Милошевић, 2022: 42; Радмановић, 2025: 339 и даље).

Кривично дело из чл. 143 КЗ има један основни, посебни и квалификовани облик.

Радња извршења основног облика се састоји, алтернативно, у прислушкивању или снимању следећих објеката радње и то: туђег разговора, изјаве или каквог саопштења. Прецизности ради, законодавац не користи придев „туђи“, већ синтагму „који му нису намењени“. Разговор представља комуникацију између више лица, док се изјаве и саопштења у принципу не разликују у битном јер обе врсте садрже исказ у себи (детаљније о томе: Vuković, 2021b: 141). Овом инкриминацијом се штити усмени разговор, јер писана кореспонденција ужива заштиту према чл. 142 КЗ. Неопходно је да се предметне радње предузимају неовлашћено. У погледу овог обележја кривичног дела и овде важе недоумице изнете приликом излагања о чл. 142 КЗ – да ли се ради о објективном обележју бића кривичног дела или о елементу противправности (вид. Vuković, 2021b: 144-145). Врховни суд Србије непостојање кривичног дела образлаже кроз одсуство противправности: „Имајући у виду да је у оптужном акту, као и у изреци правноснажне пресуде назначено само да су окривљени посебним уређајем неовлашћено снимали разговор приватног тужиоца, али без назначења да тај разговор није био намењен лицу које прислушкује, произлази да, у конкретном случају, нема противправности у радњама окривљених“ (Пресуда Врховног суда Србије, Кзз 1265/2023 од 05. 12. 2023. године). Да би постојало ово кривично дело, неопходно је да се наведене радње предузимају путем одговарајућег средства извршења, тј. посебног уређаја. У обзир долазе практично сва средства којима је могуће прислушкивати и снимати, сем слушања ухом (Vuković, 2021b: 143; Милошевић, 2022: 62). Према томе, неопходно је да је реч о каквом техничком уређају. Битан услов је да се прислушкивање и снимање предузимају без знања и сагласности прислушкиваног, односно сниманог лица или без постојања одговарајућег законског основа (Стојановић, 2012: 470; Милошевић, 2022: 61; Радмановић, 2025: 333).

И док су остала обележја овог кривичног дела мање-више неспорна, услов „ненамењености“ разговора, изјаве или саопштења лицу које предузима радњу извршења, изазива немале дилеме. Кажемо немале, јер је новопредложеним изменама КЗ предложено његово брисање. А у чему је проблем?

Није изолован случај да се немогућност или отежано доказивање у поступку надомешта изменама материјалноправних одредаба (такав је био

случај са изменама појединих инкриминација, попут неовлашћеног држања опојних дрога; поштравањем одредаба о кажњавању и ограничавању општих института каква су решења о забрани ублажавања казне за одабрана кривична дела; или неоправдано „подизање“ казних распона за нека кривична дела као последице пунитивног популизма). Отуда се докази извршења појединих кривичних дела неретко прибављају путем својеврсне „самопомоћи“: прикривеним снимањем уцена, изнуда, прогањања, претњи... Тада се, на плану остварености обележја кривичног дела, можемо запитати да ли дело постоји? По правилу, и у тим случајевима ће бити остварен законски опис кривичног дела, али се постојање дела у тоталитету може сагледати кроз визуру његове противправности (Vuković, 2021b: 141). Зато је кључно питање да ли се „намењеност“ разматра кроз постојање сагласности свих учесника (*all-party consent*) или је довољна сагласност само једне стране (*one-party consent*) тј. оне која снима (Vuković, 2021b: 142-143; Милошевић, 2022: 63)? Мишљења о овом питању су опречна (Stojanović, 2012: 471; Милошевић, 2022: 63; Радмановић, 2025: 335). Језичко тумачење иде у прилог томе да је учинилац лице ком разговор, изјава или саопштење нису намењени. Ово замешетелство донекле може да се разреши разликовањем разлога снимања (у овом контексту говоримо о снимању, јер се природно не може прислушкивати сопствени разговор). Тако, ако је „окидач“ за вршење дела обезбеђивање доказа, онда дело постоји, али се постојање кривичног дела *in toto*, може разматрати са аспекта постојања сагласности лица које се снима, крајње нужде, нужне одбране или просто – законског овлашћења (нпр. према Законнику о кривичном поступку – ЗКП, Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС, Закону о Безбедносно-информативној агенцији – ЗБИА, Службени гласник РС, бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014 – одлука УС, 66/2014 и 36/2018 и Закону о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији – ЗВБАВОА, Службени гласник РС, бр. 88/2009, 55/2012 – одлука УС и 17/2013) (Vuković, 2021b: 141, 144-145; Милошевић, 2022: 63).

Премда се може бранити становиште по ком се овом инкриминацијом штити право на слободну комуникацију свих лица, чињеница је да је саговорнику који снима разговор исти намењен. Ове полемике су добрим делом и утицале на предлог последњих измена Кривичног законика РС. Са образложењем потребе за правном јасноћом и доследнијом применом у пракси, а ради боље заштите приватности и комуникације грађана (Нацрт КЗ, 2025), уважени су неки предлози изнети у теорији који се односе на деловање начела законитости и „спутавање“ ширења зоне кажњивости (Радмановић, 2025: 335). Конкретно, амандманима је предложено брисање обележја „није наме-

њено“ из законског описа. Када је у питању коришћење оваквог материјала као доказа у кривичном поступку, Врховни суд Србије је на седници Кривичног одељења 3. јула 2023. године усвојио став по коме се: „Снимак разговора који је снимљен без наредбе суда може користити као доказ у поступку, осим ако се у конкретној ситуацији не ради о извршењу кривичног дела из члана 143. и 144. Кривичног законика. Када се о садржини тог разговора изјасне лица која у том разговору учествују, односно о садржини тог разговора имају сазнања, то може представљати део њиховог исказа и у том случају доказ као такав изведен на главном претресу није незаконит, па увид у те разговоре и тонске записе не представља незаконит доказ“.

Но, упркос томе што се може изнаћи неколицина разлога за искључење противправности, поједини основи су и даље спорни. Тако, и ако се учинилац позива на нужну одбрану по којој је снимајући разговор одбијао противправни напад у виду уцене, он такав доказ може користити тек накнадно, у поступку, па се поставља питање истовремености. Али, развој савремених технологија од телефона и његових могућности прави ново оружје чији се „ороз повлачи одмах“, па се и услов истовремености донекле релативизује. Ипак, упркос томе што право каткад каска за свакодневницом, животне ситуације се не могу олако подводити под правне простом аналогијом или циљним тумачењем без довољно основа. Зато би српски законодавац имао простора да прибегне формулисању једног основа оправдања за ова кривична дела (Vuković, 2021b: 147; Милошевић, 2022: 64). Штавише, у последњем Нацрту КЗ такав основ је предвиђен код кривичног дела неовлашћеног откривања професионалне тајне (чл. 141 КЗ), па није јасно зашто то није предложено код кривичних дела која су предмет овог рада. Слична техника је већ употребљена у Закону о јавном информисању и медијима – ЗЈИМ, Службени гласник РС, бр. 92/2023 и 51/2025. Према чл. 93 ЗЈИМ, објављивање информације по правилу није могуће без пристанка лица чијег се приватног живота информација тиче. Изузетно, информација из приватног живота, односно лични запис може се објавити без пристанка лица из чл. 91. и 92. овог закона ако у конкретном случају интерес јавности да се упозна са информацијом, односно записом претешје у односу на интерес да се спречи објављивање. Ово решење је добро, али га је неопходно донети и унутар кривичноправних прописа како су то учинили хрватски (чл. 143 ст. 4 Казненог закона) или немачки законодавац (§ 201, ст. 2 Кривичног законика) који као нарочит основ искључења противправности уводе принцип претежног интереса за јавним саопштавањем спрам заштите приватности прислушкиване или снимање особе. И црногорски законодавац познаје посебан основ искључења постојања кривичног дела, али не због остваривања претежности, већ због предузимања радње извршења неког од ових дела у циљу спречавања или откривања кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора од пет година или те-

жа казна (чл. 176а Кривичног законика). На овом примеру наслућујемо неки вид деловања „грађанског прикривеног иследника“, тј. практично експлицитно признавање доказне вредности овако прибављених доказа. Легислативно решење Кривичног законика Републике Српске из чл. 155 је у својим темељима слично решењу КЗ Републике Србије, с тим што су прописане казне блаже него што то предвиђа чл. 143 КЗ.

Посебни облик чини лице које омогућава непозваном лицу да се упозна са разговором, изјавом или саопштењем који су неовлашћено прислушкивани, односно тонски снимани. Дакле, потребно је да је претходно дошло до извршења основног облика из ст. 1 и да упознавање са садржином тако забележног разговора, изјаве или саопштења буде учињено доступним трећем лицу. Слично као код кривичног дела из чл. 142 КЗ, уколико исто лице и прислушкује или снима и упознаје треће лице са садржином, радиће се о привидном идеалном стицају (у литератури се истиче да се ради о стицају по принципу супсидијаритета; о томе вид. код: Vuković, 2021b). Кривично дело из чл. 143 ст. 2, без проматрања односа ст. 1 и ст. 2 чини и лице које није учествовало у прислушкивању или снимању, али омогућава непозваном лицу да се с таквим материјалом упозна. У том смислу се изјашњава и домаћа јудикатура: „облик кривичног дела из члана 143. прописан у ставу 2. КЗ постоји у случају омогућавања непозваном лицу да се упозна са разговором или изјавом која је неовлашћено прислушкивана, односно тонски снимана. Радња извршења тог облика кривичног дела подразумева да је извршен облик из става 1. КЗ. Како у конкретном случају није извршен облик из става 1. члана 143. КЗ, по ставу овог суда, то нема ни облика кривичног дела неовлашћено прислушкивање и снимање из става 2. члана 143. КЗ” (Пресуда Врховног суда Србије, Кзз 1265/2023 од 05. 12. 2023. године).

За основни и посебни облик прописана је новчана казна или затвор од три месеца до три године, а гоњење се на основу чл. 153 ст. 1 КЗ предузима по приватној тужби, што и ово дело, иако унеколико теже од оног из чл. 142 КЗ, ипак сврстава у ред лакших кривичних дела у погледу ког органима кривичног правосуђа на располагању стоје блаже санкције (алтернативне) или механизми (одбачај кривичне пријаве, поступање по опортунитету и сл).

Тежи облик чини службено лице у вршењу службе и може му се изрећи казна затвора од шест месеци до пет година. И у овом случају постоји тежи облик ако службено лице има овлашћење да предузима инкриминисану радњу, али га прекорачује (Стојановић, 2012; Радмановић, 2025).

На субјективном плану се захтева постојање директног и евентуалном умишљаја који треба да обухвате све елементе, укључујући и свест о противправности.

НЕКОЛИКО РЕЧИ О ПОСЕБНИМ МЕРАМА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ

Закони којима се уређује рад служби безбедности попут ЗБИА, ЗВБАБОА, као и ЗКП који регулише примену посебних доказних радњи, представљају неодвојиви део у разматрању одступања од неповредивости тајности комуникације. Штавише, ради се о таквом фонду правила да се у доктрини среће посебан појам *wiretapping law* (Diffie & Landau, 2008: 58; Richards, 2013: 1961) који бисмо, обухватајући и „бежични“, а не само „жични“ надзор могли превести као *право тајног надзора комуникација*.

Закон о БИА у чл. 13-15г уређује примену посебних мера прописујући да се њима одступа од неповредивости тајне писама и других средстава општења. Изузетан карактер ових мера потврђују одредбе по којима се посебне мере могу се одредити према лицу, групи или организацији за коју постоје основи сумње да предузима или припрема радње усмерене против безбедности Републике Србије, а околности случаја указују да се на други начин те радње не би могле открити, спречити или доказати или би то изазвало несразмерне тешкоће или велику опасност. Уз то, приликом одлучивања о одређивању и трајању посебних мера посебно ће се ценити да ли би се исти резултат могао постићи на начин којим се мање ограничавају права грађана, у обиму неопходном да се сврха ограничавања задовољи у демократском друштву.

Сличан тон садржи и Закон о ВБА и ВОА у чл. 10-22 уређујући примену посебних поступака и мера. ВБА је, тако, овлашћена да прикупља податке применом посебних поступака и мера када се подаци не могу прикупити на други начин или је њихово прикупљање у вези са несразмерним ризиком по живот и здравље људи и имовину, односно са несразмерним трошковима. ВБА прикупљање података применом посебних поступака и мера врши превасходно у превентивне сврхе, односно са циљем да се предупредe претње које су усмерене према Министарству одбране и Војсци Србије. У случају да постоји могућност избора између више посебних поступака и мера, примењује се мера којом се мање задире у Уставом зајемчена људска права и слободе, а подаци који су прикупљени применом посебних поступака и мера у превентивне сврхе не могу се користити као доказ у кривичном поступку.

Оно што је заједничко у примени ових мера јесте да је за њихово предузимање потребна одлука суда. Српско законодавство није одувек захтевало тај услов, што је било вишеструко спорно и пред домаћим, и пред европским судовима, па су одредбе по којима су неке од посебних мера могле бити предузете без одлуке суда, само на основу налога директора агенције/а, проглашене неуставним (више о томе: Милошевић, 2022: 62-63; Милосављевић, 2023: 360-372). Са друге стране, посебне доказне радње предвиђене чл. 161-187 ЗКП, због специфичности кривичног поступка у ком се о правима и слободама одлучује на „најинвазивнији“ начин, морају да одговоре високим стандардима законитог и правичног

вођења поступка (више код: Бановић & Бејатовић, 2019: 331-346).

Постојање судске одлуке је уставна и законска гаранција поштовања људских права у управо њихово доношење имплицитно проширује домашај права на приватност у условима развоја технологије. Наиме, појава интернета, све више машинско, а све мање људско обављање разних делатности, па и прикупљања података, неретко нису адекватно регулисани, те је дужност органа кривичног правосуђа да покажу дужну пажњу приликом вредновања таквих поступака (Diffie & Landau, 2017: 319-321). Обим и детаљи масовно прикупљених података су проблематични и када се скупљају у интересу националне безбедности или због борбе против тероризма, јер је, на крају крајева, и законито прислушкивање „овлашћено кршење безбедности“ (Diffie & Landau, 2017: 331; Akın Ünver, 2018: 3). Савремено доба несумњиво карактерише обимно „рударење података“ и масовни надзор, па је одговарајући баланс насушна потреба (Shamsi & Abdo, 2011: 5).

Добра правна регулатива је потребан, али не и довољан услов за законит рад служби безбедности. На концу, прописе (још увек) примењују људи и сваки незаконит искорак из уставних и законских одредаба и судских одлука у овој области може довести и до кривичне одговорности лица која мере примењују. Због тога, разумевање концепта одговорности службених лица представља својеврсни нормативни коректив који, у вршењу службене делатности, спречава конституисање бића кривичног дела у односу на „тајно надзираног субјекта“ на темељима правно неваљаних доказа, а такав је сваки који је прибављен противно прописима. Отуда је значај професионалне освешћености и разумевања обима овлашћења утолико већи, а строжи третман кривичних дела из чл. 142 ст. 3 и 143 ст. 3 КЗ када их врши службено лице – сврсисходнији.

ЗАКЉУЧАК

Законско уређење режима тајности комуникације представља еманацију уставних и међународних гаранција о неповредивости писама и других средстава општења. Ово начело, међутим, није неприкосновено јер под одређеним условима допушта изузетке. Но, када дође до кршења ових правила кривичноправни механизми имају важну улогу. Иако спадају у групу апстрактно лакших кривичних дела која се, сем уколико их учини службено лице, гоне по приватној тужби, повредом тајности писма и других пошиљки (чл. 142 КЗ) и неовлашћеним прислушкивањем и снимањем (чл. 143 КЗ) се на начелно задовољавајући начин штити приватност. Ипак, постоји простор за унапређење.

Одређене језичке недоследности код формулисања посебних облика у контексту употребе активних и пасивних глаголских облика, чини се, не изазивају веће проблеме у пракси. Надаље, због специфичности заштитног објекта и потребе да се правилно „одвага“ однос безбедност-приватност, ваљало би систематично изменити КЗ имплементацијом основа оправдања кроз специфичну технику искључења кажњивости по принципу претежности, као што то чине нека друга законодавства (а у погледу појединих кривичних дела и српски законодавац). Свакако, и у примени права ваља бити на опрезу ради доказног значаја снимака прибављених остваривањем законског описа кривичног дела из чл. 143 КЗ. Овај напор је потребно учинити и због континуираног развоја технологије и све веће доступности техничких уређаја, а последично – и прикупљања мноштва података који, мада појединачно на први поглед безначајни, у „слагалици“ и скупном тумачењу значе много више. Када је у питању деловање служби безбедности у примени посебних мера, поступака и посебних доказних радњи, није сувишно истаћи колико је њихова законитост и целисходност у поступању унутар нормативних и судских оквира неопходна за професионалан рад службеника. То је имало одраза и на законска решења по којима се у случају да ова дела чине службена лица у вршењу службе, гоњење предузима по службеној дужности, што представља својеврсну „превентивну поуку“ потенцијалним учиниоцима.

Адекватан одговор на заштиту приватности није једностран. На њега утичу и норме, и људи, а у последње време – све више технологија. Стога је на свима нама задатак да имамо свест о (до)садашњим и будућим изазовима, јер грађанске слободе и права могу бити погођени управо оним што највише, готово по инерцији користимо. Ако ништа, макар статистички.

ЛИТЕРАТУРА

- Akin Ünver, H. (2018). Politics of Digital Surveillance, National Security and Privacy. Centre for Economics and Foreign Policy Studies - Cyber Governance and Digital Democracy, 2, 1-21.
- Бановић, Б. & Бејатовић, С. (2019). Кривично процесно право – Општи део. Универзитет у Београду – Факултет безбедности.
- Banović, J. (2019). Javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela (čl. 391a KZ) – između slobode pojedinca i bezbednog društva. Kaznena reakcija u Srbiji – IX deo (ur. Đ. Ignjatović), 349-364.
- Chan, J., Jin-Hyuk, K. & Wagman, L. (2020). State Versus Federal Wiretap Orders: A Look at the Data. Retrieved January 28, 2026, from: <https://ssrn.com/abstract=3737978> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3737978>
- Diffie, W. & Landau, S. (2008). Brave New World of Wiretapping. Scientific American, 299(3), 56-63.
- Diffie, W. & Landau, S. (2017). Privacy on the Line The Politics of Wiretapping and Encryption, Updated and Expanded Edition. The MIT Press.
- Кривични законик Републике Србије – КЗ, Службеник гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024.
- Милосављевић, Б. (2023). Основи безбедносног права. Службени гласник.
- Милошевић, М. (2022). Кривично право – посебни део: изабране инкриминације за студије наука безбедности. Универзитет у Београду – Факултет безбедности.
- Pajvančić, M. (2009). Komentar Ustava Republike Srbije. Fondacija Konrad Adenauer.
- Paragraf. (2025). Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика – текст прописа – Нацрт КЗ. Приступљено 29. јануар, 2026., <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/120925/120925-vest9.html>
- Пресуда Врховног суда Србије, Кзз 1265/2023 од 05. 12. 2023. године.
- Радмановић, Ј. С. (2025). Искључење противправности кодкривичног дела неовлашћено прислушкивање иснимање. Гласник Адвокатске коморе Војводине, 2, 331-352.
- Richards, N. M. (2013). The Dangers of Surveillance. Harvard Law Review, 126(7), 1934-1965.
- Shamsi, H. & Abdo, A. (2011). Privacy and Surveillance Post-9/11. Human Rights, 38(1), 5-9, 17.
- Став Врховног суда усвојен на седници Кривичног одељења, 3. јул 2023. године.

- Стојановић, З. (2012). Коментар Кривичног законика. Службени гласник.
- Stojanović, Z. (2016). Krivično pravo – Opšti deo. Pravna knjiga.
- Шкулић, М. (2017). Правна природа и кривичноправни (материјални и процесни) ефекат застарелости кривичног гоњења II део. Анали Правног факултета у Београду, LXV(1), 25-58.
- Устав Републике Србије – Устав, Службени гласник РС, бр. 98/2006 и 115/2021.
- Вуковић, И. (2021a). Кривично право – Општи део. Универзитет у Београду – Правни факултет.
- Vuković, I. (2021b). Neovlašćeno prisluškivanje i snimanje kao krivično delo (član 143. Krivičnog zakonika). Kaznena reakcija u Srbiji – XI deo (ur. Đ. Ignjatović), 139-150.
- Законик о кривичном поступку – ЗКП, Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС.
- Закон о Безбедносно-информативној агенцији – ЗБИА, Службени гласник РС, бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014 – одлука УС, 66/2014 и 36/2018.
- Закон о јавном информисању и медијима – ЗЛИМ, Службени гласник РС, бр. 92/2023 и 51/2025.
- Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији – ЗВБАВОА, Службени гласник РС, бр. 88/2009, 55/2012 – одлука УС и 17/2013.
- Zuiderveen Borgesius, F. J. & Steenbruggen, W. (2019). The Right to Communications Confidentiality in Europe: Protecting Privacy, Freedom of Expression, and Trust. Theoretical Inquiries in Law, 19(2), 291-322.

WIRETAPPING, RECORDING AND PRIVACY OF LETTER – CRIMINAL LAW REGULATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND A PERSPECTIVE ON THE APPLICATION OF SPECIAL MEASURES IN THE WORK OF SECURITY SERVICES

Abstract: The subject of this paper is the analysis of selected criminal offences from the group of offences against human and civil rights and freedoms under the current Criminal Code of the Republic of Serbia. The focus is placed on a normative analysis of the criminal offences of Violation of Privacy of Letter and other Mail (Article 142 CC) and Unauthorised Wiretapping and Recording (Article 143 CC). Special attention is devoted to Article 143 CC in light of recent legislative proposals, as the envisaged amendments raise important questions regarding the balancing and hierarchy of legally protected interests in criminal law, particularly between individual fundamental rights such as privacy and public security interests. In addition, the paper addresses the role and powers of security services in the application of special investigative and surveillance measures, including covert monitoring and data collection. Given the inherent risk of overreach, the analysis explores the legal boundaries of such measures and the normative distinction between lawful preventive action and conduct giving rise to individual criminal liability. The relationship between sector-specific security legislation and substantive criminal law is examined in order to identify points of potential conflict and accountability gaps. The paper aims to develop criteria for distinguishing legitimate and lawful security measures from criminal offences, grounded in the principles of proportionality, legal certainty and individual culpability.

Key words: wiretapping, recording, mail, security services, criminal offence, privacy.

ПРОСЛУШИВАНИЕ, ЗАПИСЬ И ТАЙНА ПЕРЕПИСКИ – УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ СЕРБИИ И ОДИН ВЗГЛЯД НА ПРИМЕНЕНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ МЕР В РАБОТЕ СЛУЖБ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация: Предметом работы является анализ отдельных инкриминаций из группы преступлений против свобод и прав человека и гражданина согласно действующему Уголовному кодексу Республики Сербии. Основное внимание уделяется нормативному анализу преступлений, связанных с нарушением тайны переписки и других отправлений (ст. 142 УК) и несанкционированным прослушиванием и записью (ст. 143 УК). Последнее преступление (ст. 143 УК) представляет интерес и в связи с актуальными предложениями о его изменении, поскольку новое предлагаемое решение может вызвать определённые дилеммы в контексте принципа приоритета интересов, защищаемых уголовным правом, с точки зрения права на частную жизнь. Далее, деятельность служб безопасности — включая скрытое наблюдение, сбор данных или слежку — несёт определённые риски превышения полномочий, вследствие чего возникает вопрос о границах таких законных полномочий и линии, разделяющей правомерное и неправомерное осуществление этих действий. В связи с этим будет дан обзор связи между деятельностью служб безопасности, регулируемой правилами соответствующей службы, и индивидуальной уголовной ответственностью в соответствии с материальным уголовным правом. Цель работы — попытка выработки критериев нормативного разграничения между легитимными (и законными) превентивными мерами и уголовным преступлением, основанных на принципах соразмерности, правовой определённости и вины конкретного лица.

Ключевые слова: прослушивание, запись, отправление, службы безопасности, преступление, частная жизнь.

УСТАВНА БЕЗБЈЕДНОСТ И УСТАВНА ЗАШТИТА У УСЛОВИМА ХИБРИДНИХ ПРИЈЕТЊИ: УЛОГА УСТАВНОГ СУДА И МОДЕЛ ОТПОРНЕ УСТАВНОСТИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Стефан Милић

дипломирани правник, студент постдипломских студија на
студијском програму Политикологија,
Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци,
stefan.milich@gmail.com

Апстракт: Рад анализира појам уставне безбједности у условима савремених хибридних пријетњи, са посебним освртом на однос уставне заштите и ширих механизма очувања уставног поретка у Босни и Херцеговини. Циљ истраживања је да се утврди у којој мјери постојећи модел уставне заштите, са нагласком на улогу Уставног суда Босне и Херцеговине, доприноси укупној уставној безбједности државе и Републике Српске у контексту унутрашњих и спољних притисака. У раду су коришћени нормативно-догматски, компаративни и аналитички методи, као и анализа релевантне уставносудске праксе и ставова уставноправне и политиколошке теорије. Резултати истраживања указују на структурна ограничења класичне уставне заштите у условима хибридних пријетњи и потребу развоја ширег концепта отпорне уставности. У закључку се истиче значај јачања институционалне стабилности, правне сигурности и демократске легитимације као кључних елемената унапређења уставне безбједности Босне и Херцеговине и Републике Српске. Оваквим приступом рад доприноси развоју интердисциплинарног разумијевања безбједности, конституционализма и демократског управљања у сложеним државним заједницама са израженим изазовима и кризама.

460

Кључне ријечи: уставна безбједност, уставна заштита, хибридне пријетње, Уставни суд, отпорна уставност, Република Српска

УВОД

Савремени међународни односи обиљежени су промјеном природе безбједносних изазова, гдје класичну војну силу замјењују сложени облици хибридног дјеловања. У таквом контексту, право постаје оружје (*lawfare*), а уставне институције тачке системске рањивости. Ова динамика је посебно изражена у Босни и Херцеговини (БиХ), гдје се редеофинисање уставне структуре врши кроз уставносудску праксу која често прелази границе тумачења права. Предмет овог рада је анализа појма уставне безбједности у условима хибридних пријетњи. Циљ је двојак: теоријско разграничење уставне заштите од уставне безбједности и формулисање модела „отпорне уставности“ (*resilient constitutionality*) на основу компаративних искустава Белгије и Швајцарске. Рад полази од хипотезе да се уставна безбједност БиХ не може осигурати искључиво класичном заштитом, јер је она реактивна и подложна инструментализацији, већ захтијева проактивни приступ. Коришћењем нормативног, аналитичког и компаративног метода, те студије случаја (*case study*) одлука о имовини, рад испитује да ли дјеловање Уставног суда БиХ (Уставни суд) доприноси стабилизацији или генерише кризе преузимањем улоге „позитивног законодавца“.

УСТАВНА ЗАШТИТА И УСТАВНА БЕЗБЈЕДНОСТ: ПОЈМОВНО РАЗГРАНИЧЕЊЕ

Разумијевање динамике савремених уставних криза, нарочито у сложеним и институционално фрагментираним државним заједницама, захтијева прецизно теоријско разликовање између два сродна, али суштински различита појма: уставне заштите и уставне безбједности. Иако се у правној теорији ови термини користе као синоними, њихова онтолошка и функционална природа значајно се разликује, посебно у околностима хибридних пријетњи гдје формално исправни механизми могу произвести дестабилизујуће ефекте. У таквим условима, устав престаје да дјелује искључиво као стабилизујући оквир, већ постаје простор институционалног надметања. То отвара питање да ли класични концепт уставне заштите може представљати довољан механизам очувања стабилности или је неопходно увести шири аналитички оквир уставне безбједности.

Појам и функција уставне заштите

Уставна заштита (*constitutional protection*) представља скуп формалноправних механизма чија је функција очување супрематије устава. Теоријски темељ овог концепта везује се за Келзенову доктрину хијерархије правних норми, у оквиру које устав заузима највиши положај (Kelsen, 1920). Централно мјесто заузима уставни суд, конципиран као „негативни законодавац“, чија је улога да елиминише неуставне норме. Класични модел заснива се на претпоставци институционалне добронамјерности и његова кључна карактеристика је реактивност – механизми се активирају *post festum*.

Међутим, овај нормативно-статични приступ показује ограничења када пријетња не долази кроз отворено кршење норми, већ кроз њихову злоупотребу. Симовић и Симовић (2020) истичу да се у БиХ јавља феномен „судског активизма“, гдје Уставни суд излази из оквира негативног законодавца и својом интерпретацијом утиче на нормативну структуру. Паралелно, Дмичић (2020) наглашава да стварна уставна заштита мора полазити од чињенице да су ентитети, као државотворни дијелови, свој идентитет и субјективитет унијели у уставну структуру БиХ. Свака заштита која игнорише овај уставотворни контекст функционише као фактор трансформације, а не заштите поретка.

Појам уставне безбједности

За разлику од заштите, уставна безбједност (*constitutional security*) представља ширу категорију која обухвата политичке и институционалне димензије стабилности. Дефинише се као капацитет система да очува идентитет и функционалност у условима притисака. Овај појам кореспондира са истраживањима о „отпорности“ (*resilience*) на системске шокове. Чутагунта и сарадници (Choutagunta et al., 2024) указују да су у периодима „екстремних догађаја“ уставни системи рањиви на опортунистичко понашање актера који желе проширити моћ. Уставна безбједност подразумеје институционалну издржљивост и повјерење да се норме не користе као инструмент доминације. Кучина (Kucina, 2025) повезује овај појам са заштитом од хибридних пријетњи. Коначно, она подразумеје очување материјалне супстанце поретка (територија, имовина), без које је вршење надлежности немогуће.

Однос уставне заштите и уставне безбједности

Однос ових појмова је дијалектички. У идеалним условима, заштита јача безбједност. Међутим, Садурски упозорава да институције заштите својим одлукама могу подривати равнотежу и изазивати кризе (Sadurski, 2019). Овај раскорак настаје када се заштита користи као инструмент трансформације поретка. Франкенбергова дистинкција између „устава као симбола и устава као инструмента“ објашњава ситуације гдје се право користи за политичку борбу (Frankenberg, 2001). Због тога се намеће потреба за преласком на системски приступ уставној безбједности, који укључује изградњу институционалне отпорности.

ХИБРИДНЕ ПРИЈЕТЊЕ КАО НОВИ ОБЛИК УГРОЖАВАЊА УСТАВНОГ ПОРЕТКА

Савремена геополитичка архитектура и промјена парадигме сукоба условиле су да се тежиште дестабилизације државних и политичких система помјери са конвенционалне употребе војне силе ка софистицираним, вишедимензионалним методама притиска. У таквом окружењу, уставни поредак сложене државне заједнице не угрожава се више тенковима на границама, већ се подрива изнутра – кроз институције система, медијске манипулације и злоупотребу правних норми. Уставна материја, која би онтолошки требало да представља фактор стабилности, у БиХ постаје примарни полигон за спровођење хибридних операција.

Појам и карактеристике хибридних пријетњи

Разумијевање природе напада на уставни капацитет БиХ и Републике Српске као равноправног ентитета немогуће је без јасног дефинисања феномена хибридног ратовања. Како у својој анализи истиче Митровић, савремено безбједносно окружење карактерише „ескалација хибридних изазова“ чија се терминална форма огледа у дјеловању „претежно ненасилних средстава, односно, хибридно ратовање“ (Митровић, 2025: 29). Овај увид је од суштинског значаја за нашу тему, јер демистификује привидни мир: одсуство оружаног сукоба не значи одсуство агресије, већ само промјену средстава којим се агресија спроводи.

Академска литература препознаје да су хибридне пријетње усмјерене на експлоатацију унутрашњих рањивости циљаног система. Стручњаци, анализирајући овај модел из угла европске безбједности, наглашавају да је за ефикасну одбрану неопходно „рано препознавање активности ових пре-

тњи и идентификовање недостатака у превенцији“ (Миљковић и Ђорђевић, 2025: 281). Правни аспект ових пријетњи је посебно опасан јер се напад маскира у легалне процедуре, стварајући привид владавине права док се суштински врши разградња државности и аутономије суверене земље, ентитета или заједнице.

Хибридне пријетње и институционална ерозија

У специфичној пракси БиХ, хибридне пријетње се примарно манифестују кроз процес институционалне ерозије и десуверенизације. Тучић овај процес прецизно лоцира унутар „западнобалканског безбједносног поткомплекса“, указујући да се ови системи „ослањају на шири оквир под чијим се утицајем налазе“ (Тучић, 2021: 45-46). Овим се потврђује пресудна улога спољних актера који, користећи свој утицај на унутрашњу динамику, систематски стварају институционалне вакууме погодне за наметање рјешења.

Најеклатантнији примјер ове ерозије јесте дјеловање међународног мијешања и туторства путем Канцеларије високог представника (ОХР), која својим интервенцијама суспендује демократску вољу грађана. Дмичић прецизно дијагностикује да је високи представник, кршећи стандарде конституционализма, „актима који нису донесени на основу Анекса 4 – Устава БиХ, већ Анекса 10, мијењао ентитетске уставе, доносио нове и мијењао већ постојеће законе“ (Дмичић, 2022: 315). Дмичић закључује да је тиме учињен „недемократски чин супротан времену у којем живимо“, чиме се директно угрожава процес конституционализације (Дмичић, 2022: 344). Овај процес насилног преноса надлежности, како даље наводи Дмичић, створио је модел подјеле власти који има „директне рефлексије на стабилност, безбједност... и посебно на идентитет и субјективитет њених државотворних дијелова“ (Дмичић, 2020: 87). Бивши предсједник Републике Српске, Поплашен, у својој студији „Рушење Дејтона“, свједочи о томе како се смјене легално изабраних званичника користе као метод дисциплиновања и преусмјеравања политичких процеса мимо устава (Поплашен, 2001). Оваква пракса потврђује тезу Софије Боухс о феномену „заробљених институција“ у хибридним режимима, гдје формално постојећа тијела губе своју суштину и постају инструменти у рукама центара моћи (Боухс, 2025). Правни формализам овдје служи само као параван: позивање на „европске стандарде“ често је само еуфемизам за централизацију коју домаћи актери, три равноправна конститутивна народа и остали народи и грађани, никада не би прихватили добровољно.

Право као инструмент хибридног притиска: феномен *lawfare*

Срж хибридног дјеловања у БиХ представља феномен познат као *lawfare* (правно ратовање) – стратешка употреба права као оружја за постизање политичких и војних циљева. У овом процесу, Уставни суд престаје бити неутрални арбитар и трансформише се у политички инструмент.

Теоријски оквир за разумијевање овог процеса даје нам њемачки теоретичар Гинтер Франкенберг који прави кључну дистинкцију између „устава као симбола“ и „устава као инструмента“. Примјењено на БиХ, политичко Сарајево уз подршку дијела међународне заједнице користи устав искључиво као „инструмент“ (*constitution as an instrument*) за политичку борбу и ревизију мировног споразума (Frankenberg, 2001). Најбољи доказ ове инструментализације пружа нам академик Симовић, судија Уставног суда, који „изнутра“ дијагностикује аномалију у раду Суда: „Улога чувара Устава намеће Уставном суду да, макар и у непопуларној... улози позитивног законодавца, поступак пред судом доведе до краја – проглашавањем неког закона на привременој основи“ (Симовић и Симовић, 2020: 64).

Када суд дјелује као „позитивни законодавац“, он врши *lawfare*: преузима надлежности парламента и намеће норме које селективно погађају имовинска и статусна права Републике Српске, чиме се право користи као средство притиска, а не заштите.

Ограничења класичних уставноправних механизма

Суочена са оваквим системским пријетњама, класична уставна заштита показује се као недовољна и застарјела. Традиционални механизми су реактивни – они чекају да штета настане да би реаговали, што је у условима хибридног рата фатално кашњење.

Основни разлог неуспјеха класичне заштите лежи у игнорисању изворног капацитета ентитета. Дмичић (2012) у својим закључним разматрањима указује на међузависност владавине права и уставности, наглашавајући да правни систем не може опстати без досљедне примјене уставних начела у пракси. Академик Кузмановић упозорава да се правна сигурност не може градити на негацији чињенице да су конститутивни акти Републике Српске из 1992. године били израз суверене воље и „правни основ“ њене државности (Кузмановић, 1994). Свака „заштита“ која полази од тога да је Република Српска настала тек у Дејтону, у старту је осуђена да буде у служби унитаризације. Додатно, истраживања која су спровели Чутагунта и сарадници указују да владе и међународни актери често користе кризе за једнострано проширење овлашћења и кршење уставних ограничења (Choutagunta et al., 2024). Класични правни лијекови не препознају ову системску злоупотребу кризе; они сваки предмет посматрају изоловано,

док хибридна пријетња дјелује свеобухватно. Због тога је ослањање искључиво на правну норму, у систему гдје се норма користи као оружје (*lawfare*), стратешка грешка која захтијева нови приступ – модел уставне отпорности.

УСТАВНИ СУД БиХ И УСТАВНА ЗАШТИТА У УСЛОВИМА КРИЗЕ

Централна тачка правне и политичке нестабилности у БиХ, парадоксално, постала је институција која је дизајнирана да буде гарант стабилности – Уставни суд БиХ. Умјесто да дјелује као чувар уставног компромиса постигнутог у Дејтону, Суд се кроз своју праксу позиционирао као активни креатор уставних промјена, често дјелујући изван оквира повјерених надлежности. Ова трансформација из правосудног у политички орган може се аналитички посматрати као кључни изазов за уставну безбједност Републике Српске, али и саме БиХ као суверене земље.

Уставни суд као чувар уставног поретка

Теоријски посматрано, улога уставног суда у сложеним државама је јасно дефинисана. Како се наводи у *Max Planck* приручницима за европско јавно право, примарна функција уставног судства јесте „очување хијерархије норми“ и дјеловање у оквиру стриктно прописаних надлежности како би се спријечила тиранија већине (Von Bogdandy et al., 2020). Уставна позиција Уставног суда одређена је чланом VI Устава БиХ (Анекс 4). Професори Поповић и Лукић, анализирајући дејтонске документе, наглашавају да је надлежност Суда таксативно набројана и примарно усмјерена на рјешавање спорова између ентитета, те између државе и ентитета, уз стриктно поштовање принципа да све функције које нису изричито дате институцијама БиХ припадају ентитетима (Поповић и Лукић, 1999).

Међутим, у пракси долази до девијације ове улоге. Мајкић истиче да је Уставни суд по својој природи „негативни законодавац“ – он може само да уклони неуставну норму, али не и да креира нову. Сваки излазак из ове улоге представља „законодавно дјеловање“ које није својствено судској власти и нарушава принцип подјеле власти (Мајкић, 2022).

Уставносудска пракса, судски активизам и уставна безбједност

Анализа типологије одлука Уставног суда указује на тренд преласка са конкретне (инцидентне) контроле на апстрактну контролу уставности, која се користи као политичко оружје за оспоравање надлежности Републике Српске. Професор Дмичић (2020) упозорава да оваква пракса представља облик тихе ревизије Устава, гдје се путем судског активизма врши централизација надлежности коју ентитети никада нису добровољно пренијели. Умјесто да пружа правну заштиту, Суд генерише институционалну нестабилност јер својим одлукама мијења суштину Дејтонског мировног споразума без сагласности равноправних ентитета, стварајући стање перманентне правне несигурности.

Кључни механизам којим Уставни суд врши ревизију Устава јесте судски активизам путем екстензивног тумачења норми. Користећи „дух“ Дејтона умјесто „слова“ Дејтона, Суд прелази границу између тумачења и стварања права.

Овакав активизам води ка ономе што Матеј Савић назива „политичким волунтаризмом“, упозоравајући да непостојање аутентичног текста Устава отвара простор за произвољне интерпретације, гдје се највиша судска инстанца ставља у службу политичких захтјева једног народа, директно подривајући владавину права (Савић, 2022). Када Суд креира право умјесто да га тумачи, он постаје *de facto* уставотворац без демократског легитимитета.

Демократска легитимација и улога страних судија

Највећи дефицит демократског легитимитета Уставног суда произилази из присуства троје страних судија који, често у спрези са судијама из Федерације БиХ, чине већину која редовно прегласава судије из Републике Српске. Овакав састав је аномалија непозната у сувереним државама. Пољски истраживач Кшиштоф Крисјенијел, анализирајући овај феномен, закључује да дуготрајно присуство странаца указује на „још увијек крхку природу државе“ и води ка „етнократским рјешењима“ јер омогућава доминацију једне групе над другом уз помоћ спољног фактора (Krysieniel, 2025: 61).

Чак и Венецијанска комисија, у свом мишљењу о правној сигурности, инсистира на потреби за независношћу правосуђа (Венецијанска комисија, 2012). Међутим, немогуће је говорити о независности суда у којем судије бира предсједник Европског суда за људска права, а не домаћи парламент, и који не одговарају никоме у БиХ. Академик Кузмановић с правом истиче да се негира конститутивна воља народа (Кузмановић, 1994) и уводи принцип старатељства који је неспојив са савременим концептом суверености.

Уставносудска пракса као тест уставне отпорности (Mini Case Study)

Емпиријски доказ да се босанскохерцеговачка уставносудска пракса може аналитички посматрати као елемент ширег феномена правног ратовања најбоље се види кроз одлуке којима се Републици Српској одузима имовина, чиме се погађа њен материјални супстрат.

Као студију случаја издвајамо одлуку У-8/19 (пољопривредно земљиште) и сродне одлуке о шумама и водама. У овим предметима, Уставни суд је, супротно члану III/3 Устава БиХ који каже да све функције које нису дате институцијама БиХ припадају ентитетима, креирао нову правну категорију државне имовине. Правни аргумент Суда заснивао се на начелу континуитета (члан I/1), тумачећи га екстензивно тако да држава БиХ постаје титулар све јавне својине. Међутим, професор Дмичић аргументовано доказује да је овакав приступ супротан изворном Дејгону, јер нарушава територијални интегритет и субјективитет ентитета (Дмичић, 2020).

Политички ефекат ових одлука је покушај економског и територијалног развлашћивања Републике Српске. Ово потврђује тезу Франкенберга о уставу као „инструменту“ (Frankenberg, 2001) – право се не користи искључиво да се ријеши спор, већ да се остваре стратешки циљеви централизације уставног система мирнодопским средствима. С аспекта уставне безбједности, ефекат ових одлука може се окарактерисати као озбиљан изазов по стабилност уставног поретка, јер приморавају институције Српске да бирају између поштовања одлука Суда и губитка територије или њиховог одбацивања ради очувања уставне супстанце.

МОДЕЛ ОТПОРНЕ УСТАВНОСТИ

Суочена са системским хибридним пријетњама и правосудним активизмом који подрива темеље Дејгонског мировног споразума, уставноправна теорија и пракса у БиХ морају еволуирати. Класични концепт „уставне заштите“ показао се недовољним јер је реактиван и немоћан пред институцијама које су, према дефиницији Боухс (2025), постале „заробљене“ спољним интересима. Као одговор на ову кризу, овај рад постулира Модел отпорне уставности (*Model of Resilient Constitutionality*).

Појам уставне отпорности (constitutional resilience)

У међународној литератури, појам отпорности престаје бити везан искључиво за економију или психологију и улази у сферу уставног права. Макс Штојер дефинише уставну отпорност не само као пуко преживљавање институција, већ као способност уставног суда и поретка да се одупру аутократизацији и спољним шоковима (Steuer, 2025). Примијењено на амбијент БиХ, процеси који се у савременом дискурсу описују као аутократизација не манифестују се примарно кроз дјеловање домаћих изабраних елита, већ кроз интервенционизам спољних актера, посебно путем одлука неизабраних институционалних тијела (ОХР и стране судије). Стога, уставну отпорност дефинишемо као способност уставног поретка да очува свој идентитет и функционалну аутономију пред покушајима насилне централизације и злоупотребе кризних ситуација.

Истраживања која су спровели Чутагунта и сарадници показују да је отпорност кључна у тренуцима „екстремних догађаја“, када су уставна ограничења највише изложена ризику од суспензије и политичке инструментализације од стране централних власти (Choutagunta et al., 2024). Модел отпорне уставности, дакле, није пасивно стање, већ активан систем одбране који спречава да *lawfare* фактички обликује изворе права и уставну праксу.

Елементи отпорне уставности

На основу анализе теоријских поставки и домаће праксе, идентификујемо четири кључна елемента овог модела:

1. Нормативни елемент: Почива на изворном тексту Устава. Како истиче академик Кузмановић, уставни капацитет Републике Српске није „поклоњен“ у Дејтону, већ је унијет као израз суверене воље (Кузмановић, 1994). Нормативна отпорност значи инсистирање на граматичком и логичком, а не „телеолошком“ (политичком) тумачењу Устава.
2. Институционални елемент: Подразумијева постојање органа и институција које су способне да кажу „не“ неуставном дјеловању. Риос-Фигероа наглашава да судови доприносе отпорности само ако су независни од политичког притиска (Rios-Figueroa, 2019). У БиХ, то значи јачање парламентарног и представничког капацитета, у конкретном случају Народне скупштине Републике Српске, да кроз законодавну активност попуњава правне празнине и штити уставом загарантоване надлежности.

3. Процедурални елемент: Односи се на механизме заштите виталног националног интереса и ентитетског гласања. Ово су кочнице које, према мишљењу професора Дмичића, спречавају мајоризацију и чувају субјективитет државотворних дијелова (Дмичић, 2020).
4. Политички елемент: Темелји се на демократском легитимитету. Владе Симовић истиче значај политичких партија и представничке демократије у артикулисању народне воље (Симовић, 2019). Без јасног политичког консензуса унутар ентитета, правна борба је немогућа.

Примјена модела на БиХ

Примјена овог модела у БиХ захтијева корјениту промјену парадигме. Тренутно, систем показује озбиљан дефицит унутрашњег суверенитета, јер кључне одлуке доносе спољни актери, а не искључиво домаће демократски легитимисане институције (Krysieniel, 2025). Оно што је могуће јесте повратак на „подешавање“ система према белгијском или швајцарском узору, гдје се конфликти рјешавају договором, а не пресудом. Главно ограничење постојећег система је управо дјеловање Уставног суда као „позитивног законодавца“ (Симовић и Симовић, 2020), што онемогућава успостављање равнотеже.

Компарација: уставни судови и уставна отпорност у Белгији и Швајцарској

Да би модел уставне отпорности био примјењив на БиХ, неопходно је компаративном методом анализирати како друге сложене, вишенационалне државе у Европи обезбјеђују стабилност свог поретка. Анализа најугледнијег европског извора, Max Planck приручника за јавно право, уз теоријске увиде професора Владе Симовића и Милета Дмичића, показује да Белгија и Швајцарска своју отпорност темеље на механизмима који су дијаметрално супротни од оних који се тренутно намећу у босанскохерцеговачком друштву.

Белгија: отпорност кроз паритет и консензус елита – белгијски модел је најрелевантнији за компарацију због дубине етничких подјела. Професор Симовић у својој студији истиче да су Белгија и БиХ „генетски“ сличне, јер су подјеле (језичке тамо, вјерске овдје) историјски укоријењене, аргументујући да Белгија опстаје искључиво захваљујући успостављању национално-партијских картела који монополизују доношење одлука кроз консензус, а не кроз прегласавање (Симовић, 2017). Дакле, стабилност не доноси судска присила, већ договор политичких елита конститутивних народа.

Ова логика пресликана је и на Уставни суд Белгије. Према подацима из *Max Planck* приручника, легитимитет овог суда почива на строгом „двоструком паритету“. Суд се састоји од 12 судија: 6 из француске и 6 из холандске језичке групе, при чему се половина бира из редова бивших парламентарца (*Von Bogdandy et al.*, 2020). Овај податак директно поткрепљује тезу Дмичића да подјела надлежности мора одражавати сложену структуру друштва (Дмичић, 2020). Белгијанци су схватили оно што се у БиХ негира: да би суд био отпоран, он мора укључивати политички искусне кадрове домаћих народа, а не стране судије које не посједују демократску одговорност према унутрашњем уставном поретку и политичким посљедицама својих одлука. Такође, Станковић наглашава да се Белгија кроз реформе кретала ка деволуцији (Станковић, 2014; Симовић, 2017), што је супротно процесу насилне централизације у БиХ.

Швајцарска: суверенитет кантона као брана судском активизму – швајцарски модел нуди још снажнији аргумент за модел отпорности. У Швајцарској, Савезни суд нема овлашћење да поништава савезне законе (члан 190. Устава), јер се сматра да је воља народа и кантона (изражена кроз референдум) изнад судске власти (*Von Bogdandy et al.*, 2020).

Овакав положај кантона у потпуности кореспондира са ставом професора Дмичића о субјективитету државотворних дијелова, упозоравајући да сваки покушај урушавања идентитета ентитета, под изговором функционалности, води ка нестабилности (Дмичић, 2020). Швајцарска доказује Дмичићеву тезу: држава је стабилна и функционална управо зато што су кантони јаки и што им централна власт или суд не може наметнути ништа без њихове сагласности. Како закључује Дмичић, сложена држава „може се развијати на основу договора и консензуса као темељних вриједности сваке мултинационалне и мултиконфесионалне државе и друштвене заједнице“, а не наметањима (Дмичић, 2012: 313). Швајцарска то потврђује праксом „двоструке већине“ (народа и кантона), што је еквивалент ентитетском гласању у БиХ.

Компаративна анализа јасно показује да европске сложене државе своју уставну отпорност не граде на доминацији и страним судијама, већ на механизмима које заговарају Симовић и Дмичић: (а) потпуном уважавању етничких специфичности (партијски картели), (б) заштити субјективитета федералних јединица (кантони/заједнице) и (в) ограничавању моћи уставних судова да креирају политичка рјешења.

ЗАКЉУЧАК

Сprovedено истраживање феноменологије угрожавања уставног поретка у сложеним државним заједницама, са фокусом на БиХ, потврдило је да се природа уставних криза у 21. вијеку фундаментално промијенила. Устав више није само политички и правни акт који се штити, већ је постао бојно поље на којем се, путем злоупотребе права и институција, воде сукоби чији се ефекти у значајној мјери поклапају са ратним циљевима из 1990-их година – редефинисањем територије и суверенитета.

Полазна хипотеза овог рада – да су класични механизми уставне заштите постали недовољни пред лицем хибридних пријетњи и да је неопходно успоставити нови модел уставне отпорности – у значајној мјери је потврђена. Анализа је показала да институција која би требало да буде врховни чувар устава – Уставни суд – у значајном броју случајева дјелује супротно својој онтолошкој сврси. Како су доказали академик Симовић и Мајкић, трансформацијом из „негативног“ у „позитивног законодавца“, Суд је изашао из оквира правне заштите и може се аналитички посматрати као инструмент политичког преобликовања државе (Симовић и Симовић, 2020; Мајкић, 2022). Тиме је потврђено да у условима када сам „чувар“ постаје извор нестабилности, класична заштита губи смисао, а тежиште се мора помјерити ка уставној безбједности и отпорности.

Истраживање је изнедрило три кључна научна налаза:

1. **Право као инструмент хибридног рата (lawfare):** Доказано је, ослањајући се на теоријски оквир Франкенберга, да се Устав БиХ не користи као симбол помирења, већ као инструмент доминације (Frankenberg, 2001). Овај процес, подржан дјеловањем ОХР-а и страних судија, представља илустративан примјер феномена који се у литератури означава као “заробљене институције” (Боухс, 2025) које доприносе процесу институционалне ерозије Републике Српске и босанскохерцеговачке државе под плаштом владавине права.
2. **Легитимитет извире из ентитета:** Анализа радова академика Кузмановића и професора Дмичића недвосмислено показује да Република Српска свој уставноправни капацитет није добила „на поклон“ у Дејтону, већ га је унијела као већ формиран субјективитет. Сваки покушај дерогирања тог субјективитета, било кроз одузимање имовине или надлежности, може се тумачити као задирање у „правни основ“ саме БиХ (Кузмановић, 1994; Дмичић, 2020).
3. **Неодрживост страног интервенционизма:** Компаративна анализа (Мах Планк, Владе Симовић) доказала је да стабилне сложене државе попут Белгије и Швајцарске своју отпорност граде на одсуству страних судија и механизмима консензуса (партијски карт-

ели, двоструке већине). Пракса прегласавања у Уставном суду БиХ је ан-малија која је у супротности са европским стандардима уставности.

Импликације ових налаза за будућност БиХ су недвосмислене. Наставак праксе „судског активизма“ и наметања рјешења од стране ОХР-а не води ка функционалнијој држави, већ ка продубљивању институционалне парализе и повећању ризика од дугорочне дестабилизације. Како упозорава Тучић, спољни утицај који игнорише унутрашњу динамику ствара „безбједносну дилему“ (Тучић, 2021). БиХ стоји пред избором: или ће прихватити **Модел отпорне уставности** (*Resilient Constitutionality*) који подразумева повратак изворним дејтонским принципима и одлазак страних судија у складу са препорукама Венецијанске комисије о суверености, или ће се суочити са ризиком уласка у стање дуготрајног „замрзнутог конфликта“, у којем ће институције постепено губити демократски легитимитет.

Овај рад отвара простор за даља научно-истраживачка настојања у два правца. Прво, потребно је правно-технички разрадити Закон о Уставном суду БиХ који би замијенио стране судије домаћим стручњацима, по узору на белгијски модел паритета, што је *conditio sine qua non* за европске интеграције. Друго, неопходно је детаљније истражити механизме којим ентитетски парламенти могу, користећи швајцарски модел „судске уздржаности“, ефективно заштитити своју имовину и правни субјективитет и интегритет од одлука централних судова које излазе из оквира уставних надлежности.

У коначници, уставна отпорност није апстрактан појам – она је, ријечима академика Кузмановића, израз „конститутивне воље народа“ да у оквиру договорених правила игре очува свој идентитет и уставноправни положај.

ЛИТЕРАТУРА

- Боухс, С. (2025). Регулаторна тела за електронске медије као институције заробљене државе у хибридном режимима [Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука].
- Венецијанска комисија. (2012). Мишљење о правној сигурности и независности правосуђа у БиХ. Стразбур: CDL-AD(2012)014.
- Дмичић, М. (2012). Владавина права и уставност и законитост – нормативно и стварно. Зборник радова „Начела и вриједности правног система – норма и пракса“, 297–317.
- Дмичић, М. (2020). Подјела надлежности између институција БиХ и ентитета, (не)оправданост преноса и могућност њиховог поврата. Зборник радова „Право, традиција и промјене“, 86–116.
- Дмичић, М. (2022). Противрјечност стандарда конституционализма и... институције Високог представника. Зборник радова „Противрјечја савременог права“, 315–351.
- Кузмановић, Р. (1994). Конститутивни акти Републике Српске. Глас српски и Правни факултет Бања Лука.
- Мајкић, М. (2022). Законодавно дјеловање Уставног суда – Уставни суд као негативни законодавац. Годишњак Правног факултета у Бањој Луци, 44, 67–89.
- Миљковић, М. и Ђорђевић, М. (2025). Концептуални модел хибридних претњи безбедности из угла Европске уније. Зборник радова „Савремени изазови и пријетње безбједности“, 281–293.
- Митровић, М. (2025). Јавно мњење као полигон хибридног рата. Журнал за безбједност и криминалистику, 7(1), 29–42.
- Поплашен, Н. (2001). Рушење Дејтона. Институт за међународно право и међународну пословну сарадњу, Бања Лука.
- Поповић, В. и Лукић, В. (1999). Документи Дејтон – Париз. Институт за међународно право и међународну пословну сарадњу, Бања Лука.
- Савић, М. (2022). (Не)уставност у БиХ и политички волунтаризам. Годишњак Правног факултета у Бањој Луци, 44, 9–22.
- Симовић, В. (2017). Босна и Херцеговина и Белгија: Националне подјеле и партијски картели. Политеиа, 7(13), 114–127.
- Симовић, В. (2019). Народ, партије и демократија у Босни и Херцеговини. Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци
- Симовић, М. Н. и Симовић, В. М. (2020). Уставни суд Босне и Херцеговине као позитивни законодавац. Годишњак Факултета правних наука, 10(10), 64–77.
- Станковић, М. (2014). Шеста државна реформа у Белгији: нови, али не и последњи стадијум деволуције. Анали Правног факултета у Београду, 62(2), 115–132.

- Тучић, Б. (2021). БиХ као чинилац западнобалканског безбједносног поткомплекса. *Журнал за безбједност и криминалистику*, 3(1), 45–56.
- Choutagunta, A., Gutmann, J. & Voigt, S. (2024). Shocking resilience? Effects of extreme events on constitutional compliance. *Journal of Institutional Economics*, 20(e3), 1–18.
- Frankenberg, G. (2001). *Ustavotvorstvo u prijelazno doba*. Politička misao, 38(4), 103–117.
- Kelsen, H. (1920). *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Krysiel, K. (2025). Foreign judges in the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina. Legal and political aspects. *Przegląd Europejski - European Studies Quarterly*, 2025(1), 61–72.
- Kucina, I. (2025). The Constitutional Court and national security: legal instruments for overcoming challenges. *Socrates. Rīga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law*, (2–32), 34–38. <https://doi.org/10.25143/socr.32.2025.2.34-38>
- Rios-Figueroa, J. (2019). Judicial review and democratic resilience. *International Journal of Constitutional Law (ICON)*, 17(1), 17–23.
- Sadurski, W. (2019). *Poland's Constitutional Breakdown*. Oxford University Press.
- Steuer, M. (2025). Towards understanding constitutional court resilience vis-à-vis autocratization. *Oñati Socio-Legal Series*, 15(2), 395–426.
- Von Bogdandy, A., Huber, P. & Grabenwarter, C. (2020). *The Max Planck Handbooks in European Public Law (Vol. III): Constitutional Adjudication*. Oxford University Press.

КОНСТИТУЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И КОНСТИТУЦИОННАЯ ЗАЩИТА В УСЛОВИЯХ ГИБРИДНЫХ УГРОЗ: РОЛЬ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА И МОДЕЛЬ УСТОЙЧИВОЙ КОНСТИТУЦИОННОСТИ В БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЕ

Аннотация: В работе анализируется понятие конституционной безопасности в условиях современных гибридных угроз с особым акцентом на соотношение конституционной защиты и более широких механизмов сохранения конституционного порядка в Боснии и Герцеговине. Цель исследования состоит в том, чтобы определить, в какой мере существующая модель конституционной защиты, с акцентом на роль Конституционного суда Боснии и Герцеговины, способствует общей конституционной безопасности государства и Республики Сербской в контексте внутренних и внешних давлений. В работе использованы нормативно-догматический, сравнительный и аналитический методы, а также анализ релевантной конституционно-судебной практики и позиций конституционно-правовой и политологической теории. Результаты исследования указывают на структурные ограничения классической конституционной защиты в условиях гибридных угроз и на необходимость развития более широкого концепта устойчивой конституционности. В заключении подчёркивается значение укрепления институциональной стабильности, правовой определённости и демократической легитимации как ключевых элементов повышения конституционной безопасности Боснии и Герцеговины и Республики Сербской. Такой подход способствует развитию междисциплинарного понимания безопасности, конституционализма и демократического управления в сложных государственных сообществах, сталкивающихся с выраженными вызовами и кризисами.

Ключевые слова: конституционная безопасность, конституционная защита, гибридные угрозы, Конституционный суд, устойчивая конституционность, Республика Сербская.

CONSTITUTIONAL SECURITY AND CONSTITUTIONAL PROTECTION UNDER HYBRID THREATS: THE ROLE OF THE CONSTITUTIONAL COURT AND THE MODEL OF RESILIENT CONSTITUTIONALISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: The paper analyzes the concept of constitutional security in the context of contemporary hybrid threats, with particular emphasis on the relationship between constitutional protection and broader mechanisms for preserving the constitutional order in Bosnia and Herzegovina. The aim of the research is to determine the extent to which the existing model of constitutional protection, with a focus on the role of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, contributes to the overall constitutional security of the state and the Republic of Srpska in the context of internal and external pressures. The study employs normative-dogmatic, comparative, and analytical methods, as well as an analysis of relevant constitutional court practice and the positions of constitutional law and political science theory. The results indicate structural limitations of classical constitutional protection in conditions of hybrid threats and the need to develop a broader concept of resilient constitutionalism. The conclusion emphasizes the importance of strengthening institutional stability, legal certainty, and democratic legitimacy as key elements for improving the constitutional security of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska. In this way, the paper contributes to the development of an interdisciplinary understanding of security, constitutionalism, and democratic governance in complex state communities facing pronounced challenges and crises.

Keywords: constitutional security, constitutional protection, hybrid threats, Constitutional Court, resilient constitutionalism, Republic of Srpska.

SOME ASPECTS OF A COMPLEX URBAN DEFENCE

Zoltán Bojtos

doctoral student,
Óbuda University,
Doctoral School on Safety and Security Sciences
bojtos.zoltan@bcommtech.hu

Rudolf Nagy

habil. senior lecturer,
Óbuda University,
Donát Bánki Faculty of Mechanical and Safety Engineering
nagy.rudolf@uni-obuda.hu

Abstract: A Complex Urban Security Concept aims to identify values and interests, as well as to create a security environment analysis system for the continuous assessment of threats and risks. As a dynamic system, it defines the security objectives, tasks and comprehensive security defence tools with which the city can enforce security interests in its everyday life, by constantly renewing its procedures and tools.

This defence paradigm was used to prepare a feasibility study on the location and basic functions of more than 500 surveillance cameras in a large city in Northern Hungary. With my descriptive case study, I intend to present what a collaborative system for planning the development of urban security could look like by coordinating the professional and political interests of professional bodies, relevant urban institutions, urban management and elected regional representatives. Understanding this system could provide help to those who innovate in the future to develop their urban security goals.

Keywords: Complex Urban Security Concept, defence paradigm, integrated defence system, surveillance camera system.

INTRODUCTION

The development described in our article was designed in a large Northern Hungarian city within the framework of the so-called smart cities programme with the tools of security science in 2015–2016. In our descriptive case study, we present the conceptual design part of this multi-layered, modularly interconnected development as a module of complex defence planning, which serves as the basis for the concrete physical design of the urban surveillance camera system, expanded with more than 500 cameras.

When executing the design tasks of an important large company, industrial plant or even a critical infrastructure, we typically opt for the deductive approach which involves identifying hazards and assessing their probability of occurrence and potential effects; in short, we perform the risk analysis. Subsequently, we determine the security objectives by which further risks can be reduced, and we indicate the extent to which the residual risk can still be acceptable. The tasks of the risk mitigation measures will be assigned to the defence objective tree developed in this way. In the course of general technical security and defence planning, the personnel resources and necessary regime measures, as well as electronic and mechanical protection systems, are determined in relation to the tasks defined in this way. At the same time, we define the physical interconnection protocols of these elements as part of the defence system, as well as the security regulations governing their connections. The entirety of this established design procedure is referred to as the definition of the defence system. These systems are characterised by the fact that although their complexity may be high, the defence capability can be well defined in space and time.

In the same way, if it is required to coordinate and develop the cooperation of these autonomous defence systems, we are already facing the development of a so-called complex defence system. The design features of such a complex defence system include the following:

- each autonomous system has differences in the management organisation procedure
- these systems are not interoperable
- the devices operating the system are not compatible with one another
- security services providing manned protection or official authorities perform their duties under different regulatory frameworks, often with legally defined responsibilities

Safe city. This concept in itself is worth interpreting in a complex manner. This is due to the fact that under the security of a city, in addition to public security, the security of access to various services – educational, cultural, social, and health – is understood in the same way as, for example, the security of livelihood. In this way, when developing a complex urban security system, sociological, urban sociological and urban economic aspects must be taken into

consideration in the system of relations of security science. Based on all this, a city can be considered safe if the city management is capable of providing sustainable solutions, offering a modern, well-designed living environment and high-quality social care; maintaining a moderate environmental footprint; and ensuring that law enforcement is socially embedded. The latter involves maintaining close community ties and focusing not only on reacting to incidents but also on their prevention. (Danielisz, 2020/1).

The city earmarked for development has long been committed to establishing a service-oriented urban security system. It was determined that the scale and scope of the system require a modular implementation, with each phase building upon the others. The first modular component in this sequence is the creation of an intelligent camera system. Furthermore, it is a key requirement that even this initial module integrates seamlessly with already existing measures. Although the Intelligent Camera System module was developed within the Smart City concept, as a staging environment, it provided an opportunity to implement its results in several other Hungarian municipalities developed under similar concepts. In its 2014 social vision for urban development, the city identified the comprehensive goals of a livable environment, improved quality of life, and increased security as key components of integrated urban rehabilitation. (Miskolc, Területi Program, 2014)

THE OBJECTIVES OF THE COMPLEX URBAN DEFENCE

Enhancing the security of a modern city cannot be achieved solely through the development and design of traditional security technology. Since security measures involve a wide range of responsibilities and fields, they must primarily be applied as horizontal criteria during the conceptual planning of various interventions. In Hungary, nearly 80% of crimes are committed in cities, particularly in densely populated urban areas. (Barabás, 2010) Large urban populations typically show a diverse composition based on ethnicity, income level, and social status. The crowded nature of urban life leads to the depersonalization of relationships and alienation, allowing perpetrators to remain unnoticed more easily. Furthermore, social control and the pressure to conform to norms weaken, causing crime to manifest more intensely in large cities, especially in certain areas. As crime is a complex social phenomenon, a city's safety can only be effectively increased with the cooperation of the local community and every resident. Therefore, it is necessary to tailor prevention goals to the specific municipality, examine them within a complex system, and develop a comprehensive defence concept. This concept must utilise new tools to eliminate crime-facilitating situations, prevent offences, and enhance the subjective sense of

security. Ultimately, this complex defence concept should serve as an action plan that defines the objectives and tasks necessary to increase and continuously develop urban security.

A shift in the security approach was required, i.e. the creation of a new methodological paradigm that addresses modern security needs. This necessitated the design of a complex urban defence concept that goes beyond mere technical capabilities. It was defined to align with the needs of residents and city users—specifically regarding their sense of security—while integrating the most advanced security technology solutions and procedures. Under this new paradigm, it became essential to develop smart city security protocols and to conceptually design the intelligent camera system as the first module of the defence framework.

The new paradigm

The objective of the Complex Urban Security Concept is to establish a security environment analysis system that, alongside identifying key values and interests, enables the continuous evaluation of threats and risks. As a dynamic framework, it constantly evolves its procedures and technological tools to define the security objectives, tasks, and comprehensive protective measures necessary for the City to effectively assert its security interests in its daily operations. (Bojtos, 2015.)

IDENTIFICATION OF INTERESTS AND VALUES FROM A SECURITY PERSPECTIVE

In the testing environment of our case study—a large city in Northern Hungary—a collaborative and incremental law enforcement strategy was designed. This approach was instrumental in achieving the committed and clear objective of transforming the large city into a safe and livable one. This new paradigm serves as the foundation for a citizen-centric, service-oriented security model, consisting of the following elements “livable city”, “community-oriented policing”, “collaborative security”. A Public Safety and Crime Prevention Strategy was developed and adopted as part of the city's 2015–2016 action program. This framework defined the conceptual system of the “Livable City” and led to the establishment of a municipally-owned asset protection limited liability company. To realize the goal of “Community-Oriented Policing,” the municipal police was restructured, and the “Sheriff System” responsible for each area was also introduced. Under this system, personnel consisting of municipal inspectors and assistant inspectors are deployed to specific electoral districts, ensuring a regular enforcement presence and systematic monitoring within each neighborhood. The “Collaborative Security” is a unique urban philosophy that consciously leverages public awareness/publicity and encour-

rages citizens' solidarity. It brings city leadership closer to the citizens and prioritizes prevention over repression. (Miskolc, Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Stratégia, 2015)

Beyond treating a safe and livable environment as a fundamental human right, city leadership recognized that preventing crime is less costly than prosecution and retaliation. Their forward-looking concept aimed to make the city safer, ensuring that curbing crime remains a priority, and that the necessary resources are available. According to this new paradigm, the city established and encouraged a civic mindset in which citizens recognize that rights are accompanied by responsibilities, including a mutual responsibility for the physical and mental well-being and peace of their fellow residents. Modern, institutionalized forms of civil, municipal, and state crime prevention were continuously established and operated, with regular evaluations of the impact, effectiveness and efficiency of these measures. Furthermore, a continuous exchange of information between various defence and security organizations was incentivized. The identification of interests and values required for the complex security system was categorized as follows:

Security Interests

- safe city
- "liveable city"
- "community-oriented policing"
- "collaborative security"
- establishing continuous control of public spaces
- public safety that improves the general quality of life
- detection and sanctioning of administrative offences
- protection of the population and material assets
- reducing the risk of victimization
- crime prevention
- reduction of criminal opportunities

Security-Oriented Values

- enforcement of fundamental human rights
- social control
- the municipality treats the maintenance and improvement of local public order, safety and cleanliness as a priority task
- law enforcement activities based on cooperation
- a citizen-centric, service-oriented security model
- the understanding and strengthening of community control systems within the public consciousness

Baseline assessment of risks and threats

Crime can be viewed as a "business activity" for the perpetrator, which can be effectively described using economic terms such as costs (tools used, financial value of information), revenue (the value of the proceeds of the crime), and profit (difference between costs and revenue) or loss (the risk of being caught). Consequently, the offender weighs the risks of the "business" and "invests" where a profit is expected with the lowest possible risk. Cities provide the perfect terrain for these "business opportunities." The greatest risk for the perpetrator is the danger of being apprehended; therefore, the crime prevention strategy must focus on increasing this specific risk. The simplest way to achieve this is by reducing criminal opportunities and preventing victimization. (Borbíró, Gönczöl, & Kerezsi, 2011) During the planning phase, the point-based crime maps provided by the police, available on www.police.hu showed categorized crimes from the previous year by area. These maps and their data demonstrated a significant need to reduce criminal opportunities in public spaces. This necessitated the establishment of continuous control over these areas. The development of an intelligent camera system—utilized through the cooperation of the Municipal Police, the city's asset protection company, and the national police—represented a modern path that also laid the foundation for future security. The threats related to the crime opportunities and the risk of their occurrence had to be assessed not only by reviewing the objective facts displayed by the crime point map, but also by taking into account each area, the insights of the municipal officers familiar with the local crime situation, and the often subjective, yet valuable opinions of residents.

1. map: Map of the crime scene that forms the basis of the planning 1.
(www.police.hu, 2015)

Through the collaboration of municipal representatives and the Municipal Police, the local government examined the administrative offences that most significantly disturbed and irritated the population in each electoral district. Based on these results, system designers created a detailed defence preference chart for the organizations involved in the security cooperation and defined the so-called defence zones.

2. map: Map of the crime scene that forms the basis of the planning 2.
(www.police.hu, 2015)

Baselin status of the surveillance system

The city's existing surveillance infrastructure, comprising an initial 150 cameras and an additional 130 units, was installed in several stages. Since the installation and configuration were carried out by multiple contractors, the systems operated with different management software programmes. These developments were largely sequential rather than incremental; consequently, the autonomous systems were not designed according to a unified concept. Over time, contractors installed multiple generations of camera families, which functioned as isolated islands. The transmission of video feeds from the monitored areas was primarily conducted via microwave signals using Wi-Fi protocols. Additionally, inadequate system design led to frequent signal loss and poor-quality imagery. Power supply issues in the medium-voltage (230V) backbone network also hindered the continuous operation of the cameras. 230 V power supply issues at the surveillance centre caused significant problems for machines and servers, too, as uninterruptible power supplies were not implemented. The physical

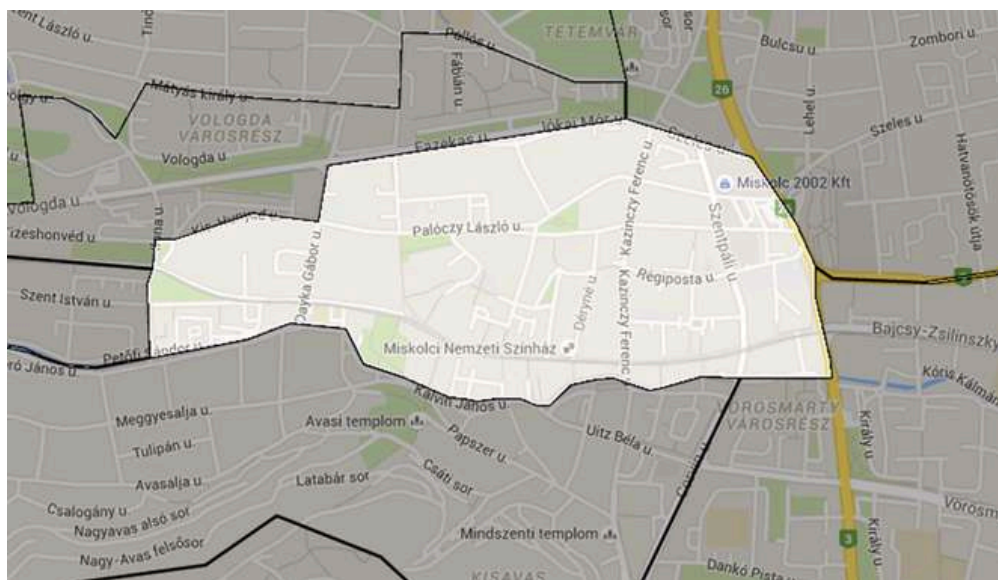
observation room within the centre was undersized. The design deficiencies caused further operational challenges, maintenance deficiencies were also persistent, and there was a lack of software support for monitoring.

DEFENCE RINGS AND SECURITY ZONES

During the development of the urban defence infrastructure, new security zones were established. The so-called shell protection was implemented through the design of a closing ring. In this phase, planners accounted for not only paved roads but also dirt roads, forest paths, gullies, railways and natural access points. The primary consideration for defining internal defence zones is the historical layout familiar to residents. Due to the city's unique geography—situated in a stream valley as a so-called "one-street city"—the zones are mostly contiguous. Consequently, zone boundaries are marked by natural or artificial elements that sharply delineate or restrict access to a given area. These include the stream flowing through the city, other watercourses, railway lines or roads functioning as natural borders. The authors of the feasibility study (Bojtos et al., 2016.) published their proposals for new surveillance points via an electronic map supplement as follows:

- Outer Closing Ring: Monitoring points along the entry and exit routes of the city. (37 surveillance points).
- Non-Central Zones: High-traffic areas identified as high-risk based on objective crime maps, resident feedback via municipal representatives and the professional experience of the Municipal Police. (150 surveillance points).
- Central Zones: Densely populated downtown areas identified as high-risk based on objective crime maps, resident feedback via municipal representatives and the professional experience of the Municipal Police. (44 surveillance points).
- Key Tourist Locations: Sites with high tourist footfall. (44 surveillance points).
- Significant Public Institutions: Areas surrounding medical clinics, hospitals, schools, post offices and government offices. (74 surveillance points).

For the total of 349 proposed surveillance points, the study generally recommended the installation of one, two or three cameras per location. The final number of cameras was suggested to be determined during the detailed technical design phase

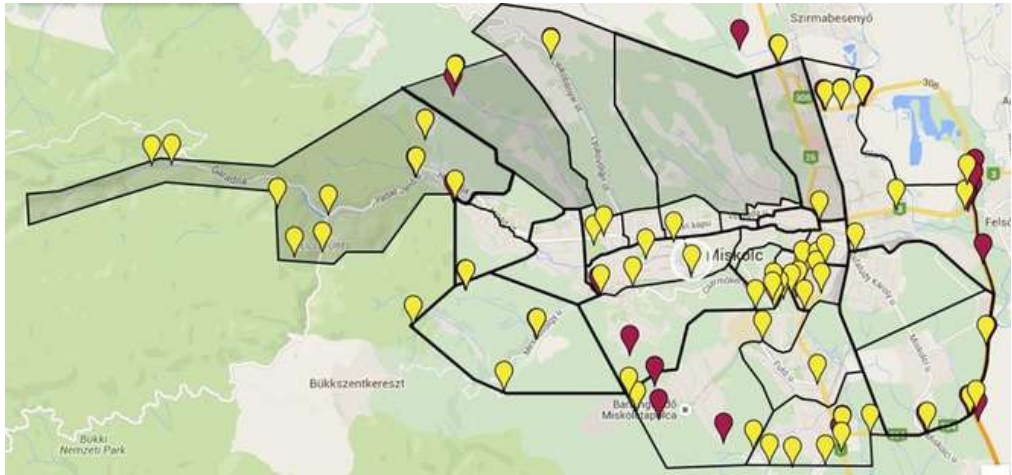

3. map: The boundaries of the downtown security zone
(Bojtos et al., 2016.)

Electronic tools for enhancing security

The planners proposed a technical solution capable of integrating existing analogue and digital cameras with newly installed units into a single, unified system: the Integrated Defence System (IDS). This system was designed to maintain direct communication with a new Security Cooperation Forum (SCF) partner organization. In coordination with the police, the requirements for the video analytics software were defined to include—among other features—automatic license plate recognition, alarms for vandalism of public property (statues, benches, etc.), and a panic button function. The panic button connects to a city-wide alarm network; if triggered by a financial institution, tobacco shop, business, or individual, nearby cameras automatically pivot and begin scanning or tracking the specific emergency area. Other features include fence scaling detection. The system was also designed to ensure that all video feeds are accessible to the staff of the Police Activity Control Centre (TIK). Consequently, the previous 8-hour surveillance shift performed by police officers was upgraded to continuous, 24/7 real-time monitoring. With the implementation of the Joint Central Duty Service and the mobile phone application system, it was possible to receive public space maintenance reports, emergency alerts, medical alerts and property security alarms to

ensure the safety of citizens in public areas. Following preliminary consultations with local law enforcement, a link was established with the Police Activity Control Centre. This allows TIK to monitor the real-time location of foot patrols, mobile patrols and rural guards via a GPS-based tracking system, significantly improving dispatch efficiency and response times.

4. map: Overview Map of Mechanical Defence Points
(Bojtos et al., 2016.)

SUMMARY

We conclude that the true strength of the intelligent camera system lies not only in the deployment of hundreds of cameras but also in the fact that its design, implementation, and operation are integral parts of a new objective-driven framework aimed at significantly enhancing urban security. Furthermore, this framework is designed for modular expansion.

Key elements of this objective-driven system include:

- enhanced intervention capability
- automatic number plate recognition
- people counting
- facial recognition: integrated with national wanted-person databases
- abandoned or lost object detection: Automatic alerts for suspicious items.
- traffic monitoring
- detection of medical emergencies
- emergency call system development
- monitoring virtual fences
- algorithmic image analysis using pre-defined algorithms to analyze detected imagery
- development of mobile image data collection systems (on bus, tram platform)
- design and implementation of a mobile command post
- utilizing both fixed and mobile thermal cameras
- unmanned aerial drones for aerial surveillance and real-time data transmission
- rapid response drone units: supporting intervention within the initial detection window
- development of cooperation procedures with Emergency Medical Services (OMSZ), Police, Disaster Management (OKF), Railways (MÁV), Public Transport (MKV), Meteorology and Special Services
- personal protection and health services
- operational support services: commercial elements such as remote monitoring and protected street/zone services

As outlined above, traditionally utilised security tools and procedures have been augmented with system elements and protocols designed under the new complex urban defence concept. These interconnected components are configurable at both the elemental and systemic levels, allowing for modular expansion. This ensures that intervention capabilities remain continuously improvable, significantly slowing the technical and ethical obsolescence of the intelligent camera system. Such adaptability is a funda-

mental requirement for any security or defence system, primarily due to the expanding range of threats arising from continuous technological advancement. Furthermore, just as the vulnerability of critical infrastructure must be assessed from air and water routes, regarding urban defence, we must also identify and secure all potential attack vectors. In our pilot project, for instance, a significant challenge arose when national railway authorities declined to participate in the defence cooperation. This refusal occurred despite the fact that the city is linked to the national network via a major railway artery, which could serve as a potential conduit for the transportation of hazardous materials or equipment.

The evolution of the aforementioned technology, as evidenced by specifically the armed conflict in Ukraine, has demonstrated that even the most advanced defence systems cannot guarantee full-spectrum protection within the required detection window over the long term. This reality underscores the urgent need to establish a rigorous frequency for the periodic review and update of our defence systems. To address this, we propose the application of Nyquist-Shannon's Sampling Theorem as a strategic analogy. Applying this analogy, the frequency of defence system audits and updates can only be considered acceptable if it is at least double the frequency of the evolution of offensive technologies or new attack methodologies.

While the designers of the concept presented in this case study primarily targeted Hungarian Smart City projects for implementation, we, the authors, intend to introduce this framework to the international security science community. By sharing our methodology, we offer our collaboration to the global scientific community to advance the proactive and collaborative planning of future urban security.

REFERENCES

- Barabás, T. (2010). Városi bűnözés: új esélyek a megelőzésre, in Kriminológiai közlemények 66: A globalizáció kihívásai – kriminálpolitikai válaszok., (V. Dávid, Ed.) Kriminológiai közlemények 66, 191-211.
- Bojtos et al., Z. (2016.). Az intelligens kamerarendszerre vonatkozó résztanulmány. „Okos Város Okos Miskolc” megvalósíthatósági tanulmány, 164. (Z. Bojtos, Ed.) Miskolc, Magyarország: CE Development.
- Bojtos, Z. (2015.). Komplex Városvédelmi Paradigma. „Okos Város Okos Miskolc” megvalósíthatósági tanulmányának az intelligens kamerarendszerre vonatkozó résztanulmány, p.p. 12. Magyarország: CE Development.
- Borbíró, A., Gönczöl, K., & Kerezsi, K. (2011). Biztonságos város – Kézikönyv a városi bűnmegelőzés lehetőségeiről, pp-50. Belügyminisztérium.
- Danielisz, B. (2020/1). Paradigmaváltás szükségessége a városi biztonság értelmezésének megközelítésébe. Belügyi Szemle, 53-65. Retrieved 12 17, 2025, from https://epa.oszk.hu/05200/05238/00057/pdf/EPA05238_belugyi_2020_01_053-066.pdf
- Miskolc, V. (2014). Területi Program. Miskolc Megyei Jogú Város Területi Programja. Miskolc. Retrieved 01 25, 2026, from http://www.miskolc.hu/sites/default/files/dokumentumtar/mellekletek/2024-11/viii-105._1._melleklet_-_miskolc_its_2.pdf
- Miskolc, V. (2015). Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Stratégia. Miskolc. Retrieved 01 25, 2026, from https://www.miskolc.hu/sites/default/files/dokumentumtar/mellekletek/2024-11/ii-35.271._237.2015._sz._hatarozat_2._melleklet.pdf
- www.police.hu. (2015).

ОДРЕЂЕНИ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНЕ УРБАНЕ ОДБРАНЕ

Апстракт: Концепт комплексне урбане безбједности има за циљ идентификовање вриједности и интереса, као и успостављање система анализе безбједносног окружења за континуирану процену пријетњи и ризика. Као динамичан систем, он дефинише безбједносне циљеве, задатке и свеобухватне инструменте урбане одбране којима град може остваривати безбједносне интересе у свакодневном функционисању, уз стално унапређивање процедура и алата.

Ова одбрамбена парадигма примјењена је при изради студије изводљивости о локацији и основним функцијама више од 500 надзорних камера у једном великом граду у сјеверној Мађарској. Кроз ову дескриптивну студију случаја, намјера ми је да представим модел колаборативног система за планирање развоја урбане безбједности кроз координацију професионалних и политичких интереса стручних тијела, релевантних градских институција, градске управе и изабраних регионалних представника. Разумијевање овог система може пружити помоћ будућим иноваторима у развоју њихових циљева у области урбане безбједности.

Кључне ријечи: концепт комплексне урбане безбједности, одбрамбена парадигма, интегрисани систем одбране, систем надзорних камера.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КОМПЛЕКСНОЙ УРБАННОЙ ОБОРОНЫ

Аннотация: Концепция комплексной урбанистической безопасности направлена на выявление ценностей и интересов, а также на создание системы анализа среды безопасности для непрерывной оценки угроз и рисков. Будучи динамичной системой, она определяет цели и задачи безопасности, а также всеобъемлющие инструменты обеспечения безопасности, с помощью которых город может реализовывать свои интересы в повседневной деятельности, постоянно совершенствуя методы и средства.

Данная парадигма обороны была использована при подготовке технико-экономического обоснования размещения и основных функций более чем 500 камер видеонаблюдения в крупном городе на севере Венгрии. В рамках данного описательного тематического исследования (case study) автор ставит целью представить модель системы совместного планирования развития городской безопасности путем координации профессиональных и политических интересов экспертных органов, соответствующих городских учреждений, органов управления городом и избранных региональных представителей. Понимание этой системы может оказать содействие будущим разработчикам в реализации их целей в области обеспечения городской безопасности.

Ключевые слова: Концепция комплексной урбанистической безопасности, оборонная парадигма, интегрированная система обороны, система видеонаблюдения.

ADOLESCENTS AND COMPUTER CRIME: EXPERIENCES, ONLINE BEHAVIOUR AND PERCEIVED POLICE EFFECTIVENESS

dr. Ajda Šulc,

Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor
ajda.sulc@um.si

dr. Gorazd Meško,

Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor

dr. Iza Kokoravec Povh

Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor

Abstract: This study investigates adolescents' perceptions of police effectiveness in addressing computer crime, focusing on the role of cybervictimization, cyber delinquency, peer influence, and online behaviour. Using data from the Slovenian subset of the International Self-Report Delinquency Study 4, 2,653 students aged 11–21 completed self-report surveys on cyber experiences, online activities, and perceived police capacity. Exploratory factor analysis confirmed a reliable single-dimension scale for perceived police effectiveness, which was analysed using multiple linear regression. Results indicate that engagement in cyber delinquency, experiences of cyber victimization, and having delinquent peers are associated with lower perceived police effectiveness, whereas general internet use, self-control, prior police contact, and gender were not significant predictors. Findings align with procedural justice theory, suggesting that direct and vicarious experiences shape adolescents' trust in authorities. The study highlights the need for visible, credible, and responsive policing to reinforce legitimacy in digital contexts.

Keywords: Computer crime, Adolescents, Youth online behaviour, Perceptions of police, Cyber safety

INTRODUCTION

Adolescence is a critical period for both behavioural development and legal socialisation, during which individuals form attitudes toward authority, legality, and institutions such as the police (Farren et al., 2018). At the same time, adolescence is characterised by experimentation, risk-taking, and strong peer influence, factors that are closely linked to both offending and victimization (Piquero et al., 2005). In contemporary societies, these processes increasingly take place in digital environments, where adolescents spend a substantial portion of their social and recreational time. Research consistently indicates that young people are disproportionately involved in computer crime, both as victims and as perpetrators. Harmful online behaviour often occurs in informal and peer-oriented contexts, such as online gaming, bullying incidents, or retaliatory “pranks”, where the criminal nature of actions may not be immediately recognised (Bada et al., 2023; Holt & Bossler, 2014). Importantly, adolescent computer crime often differs from traditional forms of delinquency in terms of intent, awareness, and perceived seriousness. Studies suggest that adolescents and young adults frequently do not realise that their online activities can have serious consequences for real people, or that such activities may constitute criminal offences (Kirwan, 2017).

Cybercrime and juveniles

Cybercrime is frequently perceived as less serious than offline crime (Kirwan, 2017). The likelihood of detection or punishment is often assumed to be low (Hutchings, 2016) while simultaneously perceiving potentially high rewards (Kirwan & Power, 2013). In this context, perceived gains may outweigh perceived risks, particularly for adolescents who are already inclined toward risk-taking and experimentation. These perceptions are reinforced by structural features of cyberspace. Anonymity, difficulties of attribution, transnationality, and challenges in evidence collection contribute to a belief among offenders that traditional deterrence mechanisms are weak in the online environment (Brenner, 2012).

Peer dynamics further amplify these effects. Antisocial peer group interactions are a strong predictor of cybercrime (Marcum et al., 2014), and online networks or forums can provide both the technical knowledge and social reinforcement needed to engage in harmful online activities (Hutchings, 2014). Online gaming environments, in particular, have been identified as contexts that increase opportunities and motivations for cybercrime, for example, through unauthorised access to gaming accounts or theft of virtual goods (Holt & Bosler, 2014; National Crime Agency, 2017). In such peer-dominated environments, group norms may undermine deterrence messages even when the objective likelihood of apprehension is

relatively high.

Technical skills also play a role. Individuals with greater digital competence may have enhanced capabilities to engage in cybercrime, either directly or indirectly (Holt & Bosler, 2014). For adolescents, developing technical expertise can be a source of status and recognition, reinforcing ego-driven motivations (Wall, 2007) as well as curiosity and innovation (Steinmetz, 2016). These dynamics complicate prevention and enforcement efforts, as offending may be embedded in learning processes and peer cultures rather than rooted in clear criminal intent. Findings also reflecting the age-crime curve indicate that cyber-offending tends to increase in late childhood, peak during adolescence (approximately ages 15–19), and decline in early adulthood, with some individuals attributing desistance to ageing and maturation (Bada et al., 2023).

Cyber victimization and underreporting

Alongside offending, adolescents are also frequent victims of computer crime and technology-facilitated abuse. Recent research suggests that more than 15% of children and youth report experiences such as unwanted sexual solicitation, non-consensual image sharing, sextortion, or other forms of technology-facilitated abuse (Finkelhor et al., 2022). Digital victimisation has distinctive features that may intensify its impact: reduced inhibitions for aggression, heightened visibility, persistence of harmful content, and difficulties in escaping or controlling the spread of victimising material (Underwood & Ehrenreich, 2017).

Despite the availability of digital traces and formal reporting mechanisms, reporting rates for cyber victimisation remain low. Empirical evidence indicates very limited reporting to both online platforms and law enforcement, with studies finding reporting rates to police below 5% in some samples. Even when reports are made, victims often express dissatisfaction with institutional responses. Research documents widespread perceptions that police and online platforms respond slowly, dismissively, or ineffectively, with only a minority of victims reporting that police actions were helpful (Colburn et al., 2023).

Several barriers to reporting are specific to the digital environment. Norms and legal definitions surrounding online harm are often less clear than those governing offline violence or assault. Victims may be uncertain whether what they experienced “counts” as a crime, or whether it warrants police involvement (Colburn et al., 2023). In addition, pathways to help-seeking online may not be clearly communicated, taught, or trusted. Prior negative experiences with police, such as perceived lack of follow-up or trivialisation of incidents, further reduce willingness to seek formal assistance (Garvin & Beloof, 2015). These dynamics contribute to the persistent underreporting of cybercrime and the expansion of the so-called “dark figure” of crime.

Perceived police effectiveness in cyberspace

Perceptions of police effectiveness strongly influence reporting and cooperation. Cybercrime is widely seen as beyond police capacity due to jurisdictional limits, technical complexity, resource constraints, and prioritisation of offline crime (Cross et al., 2021; Wilson et al., 2022). These beliefs are reinforced by public discourse and private “victim assistance” services that emphasise police incapacity.

Victims often assume the police cannot identify offenders or secure arrests in online cases, especially when anonymity or transnational elements are involved, reducing reporting and fostering fatalistic attitudes toward online safety (Graham et al., 2020; Shandler & Gomez, 2023). Perceptions vary by type of cyber victimisation, individual characteristics, perceived seriousness, and broader attitudes toward policing. Interpersonal offences, such as harassment or image-based abuse, are generally seen as more amenable to police intervention than technically complex crimes. Online perceptions are closely linked to offline evaluations of police performance, indicating that cyber policing attitudes are embedded in broader trust and legitimacy beliefs (Graham et al., 2020; McNealey et al., 2025).

Trust, procedural justice, and adolescents

Trust in police and perceptions of procedural justice are key predictors of cooperation, reporting, and compliance (Farren et al., 2018). Procedural justice theory posits that authorities are viewed as legitimate, and individuals are more likely to cooperate when processes are fair, respectful, neutral, and transparent (Sunshine & Tyler, 2003).

Adolescence is a critical period for forming attitudes toward legal authorities. Beliefs about police legitimacy and fairness largely develop during the teenage years, with negative experiences having lasting effects (Piquero et al., 2005). Research in Slovenia shows young people evaluate police critically, with trust shaped by both direct encounters and broader perceptions of police behaviour (Reisig et al., 2012). Negative attitudes may occur even without direct contact, while prior interactions often reinforce strong negative views.

Internationally, adolescents report less positive views of police than adults and emphasise fair treatment in encounters (Brunson, 2007). Qualitative research shows perceived disrespect or unfair treatment can erode trust and reinforce adversarial orientations, even when youths recognise the need for policing (Murphy, 2015). Fair and respectful policing has a stronger effect on adolescents’ willingness to cooperate than adults’, reflecting heightened sensitivity to recognition, dignity, and inclusion (Murphy, 2015). While procedural justice has been extensively studied in offline crime, its

application to cybercrime is newer. Evidence suggests fair and legitimate treatment shapes perceptions of police effectiveness and reporting intentions in online contexts (Graham et al., 2020). However, cybercrime presents unique challenges: limited police visibility, slow responses, and perceived lack of expertise weaken trust and legitimacy. For adolescents, already sceptical of authority, these limitations may further discourage reporting and cooperation, reinforcing cycles of underreporting and disengagement (Bada et al., 2023; McNealey et al., 2025).

The present study

Existing research suggests that adolescents' perceptions of police effectiveness in dealing with computer crime are shaped by a complex interplay of online behaviour, experiences of victimisation and offending, peer contexts, and broader attitudes toward police legitimacy and procedural justice. Engagement in risky online activities and peer-normalised cyber-delinquency may reinforce beliefs that cybercrime is difficult to police, while negative experiences of cyber victimisation and unsatisfactory institutional responses may further erode trust in police effectiveness (Bada et al., 2023; Colburn et al., 2023; McNealey et al., 2025). At the same time, perceptions of police effectiveness in cyberspace appear closely linked to more general evaluations of police performance. Individuals with positive attitudes toward police effectiveness offline are more likely to believe that police can respond effectively to cybercrime, whereas those with negative general attitudes tend to extend this scepticism to online policing (Graham et al., 2020; McNealey et al., 2025). For adolescents, whose attitudes toward the police are still forming, these dynamics are particularly consequential.

Despite growing recognition of these issues, empirical research examining how adolescents' experiences with cybercrime and online behaviour relate specifically to perceptions of police effectiveness remains limited. Addressing this gap, the present study examines the following research question:

RQ: How do experiences with cybercrime and online behaviour relate to perceptions of police effectiveness in dealing with computer crime?

By focusing on adolescents and drawing on data from Slovenia and the International Self-Report Delinquency Study 4 (ISRD4), the study contributes to a more nuanced understanding of youth cybercrime, trust in policing, and the challenges of effective law enforcement in digital environments.

METHODS

The data in Slovenia was collected within the national research project "Safety and security in local communities – rural and urban perspectives (2019 – 2024)", as a part of the International Self-Report Delinquency Study 4 (ISRD4), which explores the victimization and delinquency of pupils and secondary-school students through an extensive standardized self-reporting questionnaire in several participating countries. In Slovenian schools, data was collected by both online (LimeSurvey) and physical questionnaires, from students in 8th and 9th grades of elementary schools and 1st, 2nd, and 3rd grades of secondary schools. The data collection process took place between October 10, 2022, and March 30, 2023. Participation was anonymous and voluntary and took place during regular school hours.

The final analytical sample consisted of $n = 2653$ respondents, attending primary (28.3%) and secondary schools (71.7%), aged 11–21 years ($\bar{x} = 15.42$; $s = 1.4$). The sample included slightly more boys (54.2%) than girls (43.3%).

We examined associations between perceived police effectiveness in dealing with computer crime and following groups of variables: a. Experiences with computer crime (cyber victimization and cyber delinquency), b. Online behavior (intensity of internet use), and c. Control variables (specific demographic and social characteristics, including age, gender, self-control, peer delinquency, and prior contact with the police).

All analyses were conducted using IBM SPSS Statistics, version 31.0.

RESEARCH

We assessed the intensity of internet use using a set of questions about the frequency of several different activities, rated on a 6-point frequency scale from 1 to 6. Social media use was the most frequent activity ($\bar{x} = 4.74$; $s = 1.32$), followed by information seeking for study or work ($\bar{x} = 3.35$; $s = 1.18$) and gaming ($\bar{x} = 3.06$; $s = 1.54$), while activities such as visiting adult content, darknet use, and gambling were comparatively rare. Overall internet use intensity was operationalized as an index representing the mean frequency of common online activities (excluding adult content, darknet use, and gambling, being rare, highly skewed, and behaviourally distinct), with higher values indicating more frequent use ($\bar{x} = 3.46$; $s = 0.79$).

Cyber victimization was captured through self-reports of lifetime exposure to three types of online incidents: being threatened on social media (20.1%), having an intimate photo or video shared online without consent (5.5%), and receiving hurtful or discriminatory messages or comments on social media (10.9%). Overall, 25.8% of respondents reported at least one form of cyber victimization, most commonly a single type (16.4%), followed by two types (7.9%), while only a small proportion reported experiencing all three types of

cyber violence (1.4%).

Cyber delinquency was assessed by asking respondents whether they had ever engaged in sending hurtful or discriminatory messages or comments on social media (10.2%), using the internet to dupe or deceive others for financial gain (6.9%), sharing an intimate photo or video of someone online without consent (6.4%), or hacking or breaking into a private account or computer (4.9%). In total, 18.8% of respondents reported having committed at least one of these acts. Among those who reported any cyber delinquency, involvement was typically limited to a single offence type (12.3%), while a smaller proportion reported engagement in multiple types of cyber delinquency.

Self-control was measured using six validated items on a 5-point agreement scale, combined into a composite index (Cronbach's $\alpha = 0.824$). On average, respondents reported a self-control score of 2.98 ($s = 0.89$). Peer delinquency was operationalized as a dichotomous variable indicating whether respondents reported having at least one close friend involved in any delinquent behaviour (42.6%), while 57.4% reported none. Prior contact with the police due to one's own behaviour was reported by 8.5% of respondents.

Perceived police effectiveness in dealing with computer crime, the central construct of the study, was measured using five statements capturing different aspects of police capacity and response, rated on a 5-point Likert-type scale from 1 (fully disagree) to 5 (fully agree). The items captured perceptions that victims of computer crime will report incidents to the police ($\bar{x} = 3.38$; $s = 1.17$), that the police possess the necessary software and skills to apprehend offenders ($\bar{x} = 3.37$; $s = 1.12$), that punishments for computer crime are sufficiently severe ($\bar{x} = 3.32$; $s = 1.08$), that committing a computer crime would entail a high likelihood of being caught ($\bar{x} = 3.28$; $s = 1.21$), and that computer crimes are detected quickly by the police ($\bar{x} = 3.10$; $s = 1.12$). Figure 1 shows mean agreement levels with each statement, with 95% confidence intervals.

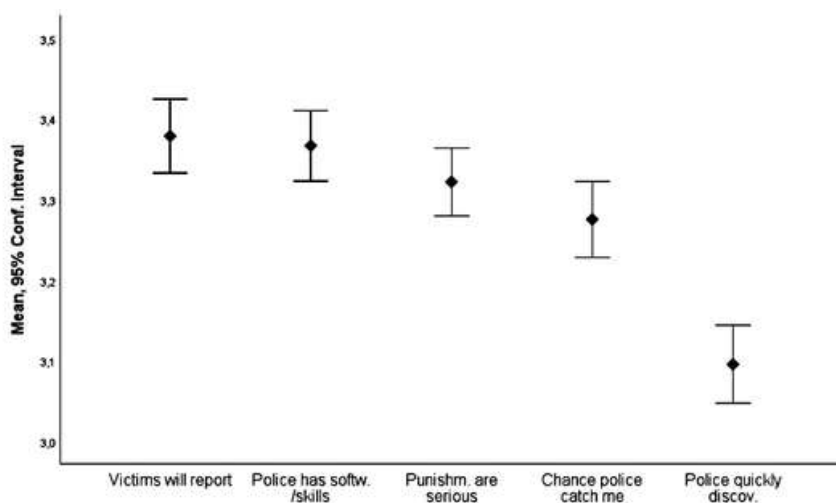

Figure 1: Perceived police effectiveness (Mean, CI)

Exploratory factor analysis supported the use of a single latent dimension (KMO = 0.849; Bartlett's test $p < 0.001$), with all items showing strong factor loadings (0.708–0.828) and high internal consistency (Cronbach's $\alpha = 0.883$). A composite police effectiveness score was calculated as the mean of the five items and showed an approximately normal distribution ($\bar{x} = 3.29$; $s = 0.96$).

Linear Regression

To analyse correlations between perceived police effectiveness in dealing with computer crime and experiences with computer crime, online behaviour, and control variables, we designed a multiple linear regression model. Peer delinquency, cyber delinquency, cyber victimization, prior police contact, and gender were coded as binary variables (0 = no, 1 = yes). For gender, female was taken as the reference category.

No multicollinearity was detected (VIFs = 1.014–1.215). Residual diagnostics indicated approximate normality and homoscedasticity. The model was statistically significant ($p < 0.001$) and explained 6% of the variance in perceived police effectiveness. Table 1 reports unstandardized regression coefficients (B).

Table 1: Multiple linear regression model (police effectiveness)

Model	B	Std. Error	Sig.
(Constant)	5.144	.236	<.001
Cyber Delinquency (bin)	-.272	.053	<.001
Cyber Victimization (bin)	-.112	.047	.017
Internet use	.026	.025	.302
Self control	-.003	.022	.901
Peer Delinquency (bin)	-.136	.042	.001
Police contact (bin)	-.023	.071	.741
Gender (male)	-.063	.039	.104
Age	-.114	.013	<.001

Dependent Variable: Police effectiveness; $n = 2430$; $R^2 = 0.06$; $F = 19.359$;
 $p < 0.001$

Both cyber delinquency and cyber victimization were negatively associated with perceived police effectiveness, with delinquency having a stronger association. Peer delinquency and age were also negatively related to police effectiveness, while internet use, self-control, prior police contact, and gender were not significant predictors.

As a robustness check, the regression model was re-estimated excluding cyber victimization. The relationship between cyber delinquency and perceived police effectiveness remained stable, confirming the robustness of the main findings.

RESULTS AND DISCUSSION

The findings provide insight into the prevalence of cyber victimization and delinquency among Slovenian adolescents, their online behaviour, and their perceptions of police effectiveness in dealing with computer crime. Respondents reported frequent engagement in everyday online activities, particularly social media use, information seeking, and gaming, while risky or illicit activities were rare. Overall internet use intensity indicated moderate engagement, slightly above the scale midpoint. These patterns suggest that adolescents are active in online environments, primarily using them for social interaction and educational purposes.

Approximately one quarter of respondents experienced at least one form of cyber victimization. Threats on social media were the most prevalent, followed by hurtful or discriminatory messages and non-consensual sharing of intimate images. Nearly one-fifth reported involvement in cyber delinquency. While the majority of adolescents do not engage in or experience cybercrime, a non-negligible minority is involved, and patterns of engagement tend to be limited to one or two types of online offenses or victimization. Adolescents' perceptions of police efficiency in addressing computer crime were generally moderate (average scores slightly above the neutral midpoint), with the highest ratings for the likelihood that victims would report incidents and the perceived skills of the police.

Adolescents who have ever engaged in cyber delinquent acts perceive the police significantly less effective in dealing with computer crime than those who never have. Similarly, but weaker, those who experienced cyber victimization, and those who have delinquent peers perceive the police to be less effective. We also found that younger students held a more positive attitude towards police effectiveness in dealing with computer crime, while older students thought they were less effective. In contrast, general online activity, self-control, prior police contact, and gender were not related to perceptions of police effectiveness.

These findings suggest that adolescents' direct involvement in cyber delinquency or victimization, as well as the influence of delinquent peers, may

shape more critical perceptions of police efficiency. At the same time, engagement in everyday online activities does not appear to affect these perceptions. Overall, the results indicate that while adolescents are generally moderately confident in police effectiveness, experiences with or exposure to computer crime can reduce that confidence.

CONCLUSION

This study examined perceptions of police effectiveness in dealing with computer crime among adolescents, focusing on the role of online behaviour and experiences with cybercrime. The findings indicate that perceptions of police effectiveness are shaped primarily by experiential factors: individuals who engaged in cyber delinquency, experienced cyber victimization, or had delinquent peers consistently evaluated police effectiveness more negatively.

These results highlight the importance of experiential knowledge in shaping attitudes toward law enforcement in the digital domain. In contrast to traditional assumptions that general internet use or individual self-control drive such perceptions, the findings suggest that direct and indirect exposure to cybercrime plays a more central role. These results align with procedural justice theory, which posits that trust and perceived legitimacy are shaped by personal and vicarious experiences with authorities (Sunshine & Tyler, 2003). Adolescents who directly or indirectly experience online crime appear more sceptical of police capacity, confirming prior findings that procedural justice is particularly salient during adolescence (Murphy, 2015). In terms of deterrence theory, lower perceived police effectiveness among cyber offenders suggests that weak enforcement perceptions may reduce the preventive power of formal control online (Brenner, 2012). From a policy perspective, the findings underscore the importance of visible, credible, and well-communicated police responses to computer crime, particularly for young people who are highly exposed to online risks.

Several limitations should be acknowledged. First, variables measuring victimization, cyber delinquency, and peer delinquency were based on a predefined set of behaviours, which might miss other forms of delinquency and online harm. This is particularly relevant in the online environment, where new and evolving forms of cybercrime and online aggression emerge constantly. Second, all measures relied on self-reported data, which may be subject to recall or social desirability bias. Third, the study focused on adolescents in Slovenia, which may limit the generalizability of the findings to other age groups or national contexts.

Future research could explore longitudinal relationships between cybercrime experiences and perceptions of police effectiveness and incorporate qualitative data to better understand how young people form assessments of police capacity in the digital sphere.

REFERENCE LIST

- Bada, M., Hutchings, A., Papadodimitraki, Y., & Clayton, R. (2023). An evaluation of police interventions for cybercrime prevention. University of Cambridge, Computer Laboratory. <https://www.cl.cam.ac.uk/techreports/>
- Brenner, S. (2012). *Cybercrime and the law: Challenges, issues, and outcomes*. Northeastern University Press.
- Brunson, R. (2007). 'Police don't like Black people': African American young men's accumulated police experiences. *Criminology and Public Policy*, 6, 71–102. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9133.2007.00423.x>
- Colburn, D. A., Finkelhor, D., & Turner, H. A. (2023). Help-seeking from websites and police in the aftermath of technology facilitated victimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 38(21-22), 11642–11665. <https://doi.org/10.1177/08862605231186156>
- Cross, C., Holt, T., Powell, A., & Wilson, M. (2021). Responding to cybercrime: Results of a comparison between community members and police personnel. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice* [Electronic Resource], 635, 1–20.
- Farren, M., Hough, M., Murray, K., & McVie, S. (2018). Trust in the police and police legitimacy through the eyes of teenagers. In S. Roche & M. Hough (eds.), *Minority Youth and Social Integration* (pp. 167–192). https://doi.org/10.1007/978-3-319-89462-1_7
- Finkelhor, D., Turner, H., & Colburn, D. (2022). Prevalence of online sexual offenses against children in the US. *JAMA Network Open*, 5(10), e2234471. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2022.34471>
- Garvin, M., & Beloof, D. E. (2015). Crime victim agency: Independent lawyers for sexual assault victims. *Ohio State Journal of Criminal Law*, 13, 67.
- Graham, K., Kulig, T. C., & Cullen, F. T. (2020). Willingness to report crime to the police: Traditional crime, cybercrime and procedural justice. *Policing: An International Journal*, 43(1), 1–16. <https://doi.org/10.1108/PIJPSM-07-2019-0115>
- Holt, T. J., & Bossler, A. M. (2014). An assessment of the current state of cybercrime scholarship. *Deviant Behavior*, 35(1), 20–40. <https://doi.org/10.1080/01639625.2013.822209>
- Hutchings, A. (2014). Crime from the keyboard: Organised cybercrime, cooffending, initiation and knowledge transmission. *Crime, Law and Social Change*, 62(1), 1–20. <https://doi.org/10.1007/s10611-014-9505-0>
- Hutchings, A. (2016). Cybercrime trajectories: An integrated theory of initiation, maintenance, and desistance. In T. J. Holt (Ed.), *Crime online: Correlates, causes, and context* (pp. 117–140). Carolina Academic Press.
- Kirwan, D. (2017). An investigation of the attitudes and environmental factors that make people more willing to participate in online crime (Master's dissertation, Technological University Dublin).

- Kirwan, G., & Power, A. (2013). *Cybercrime: The psychology of online offenders*. Cambridge University Press.
- Marcum, C. D., Higgins, G. E., Ricketts, M. L., & Wolfe, S. E. (2014). Hacking in high school: Cybercrime perpetration by juveniles. *Deviant Behavior*, 35(7), 581–591. <https://doi.org/10.1080/01639625.2014.890746>
- McNealey, R. L., Figueroa, C. I., & Maher, C. A. (2025). “Police can’t help you”: Exploring influences on perceptions of policing cybercrime. *Journal of Criminal Justice*, 101, 102542. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2025.102542>
- Murphy, K. (2015). Does procedural justice matter to youth? Comparing adults’ and youths’ willingness to collaborate with police. *Policing & Society*, 25(1), 53–67. <https://doi.org/10.1080/10439463.2013.802786>
- National Crime Agency. (2017). Pathways into cyber crime. <https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/who-we-are/publications/6-pathways-into-cyber-crime-1/file>
- Piquero, A. R., Fagan, J., Mulvey, E. P., Steinberg, L., & Odgers, C. (2005). Developmental trajectories of legal socialization among serious adolescent offenders. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 96, 267–298.
- Reisig, M., Tankebe, J., & Meško, G. (2012). Procedural justice, police legitimacy, and public cooperation with the police among young Slovene adults. *Varstvoslovje*, 14(2), 147–164.
- Shandler, R., & Gomez, M. A. (2023). The hidden threat of cyber-attack undermining public confidence in government. *Journal of Information Technology & Politics*, 20(4), 359–374. <https://doi.org/10.1080/19331681.2022.2112796>
- Steinmetz, K. F. (2016). *Hacked: A radical approach to hacker culture and crime*. New York University Press.
- Sunshine, J., & Tyler, T. R. (2003). The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing. *Law & Society Review*, 37(3), 513–547. <https://doi.org/10.1111/1540-5893.3703002>
- Underwood, M. K., & Ehrenreich, S. E. (2017). The power and the pain of adolescents’ digital communication: Cyber victimization and the perils of lurking. *American Psychologist*, 72, 144–158. <https://doi.org/10.1037/a0040429>
- Wall, D. S. (2007). *Cybercrime: The transformation of crime in the information age*. Polity.
- Wilson, M., Cross, C., Holt, T., & Powell, A. (2022). Police preparedness to respond to cybercrime in Australia: An analysis of individual and organizational capabilities. *Journal of Criminology*, 55(4), 468–494. <https://doi.org/10.1177/26338076221123080>

АДОЛЕСЦЕНТИ И КОМПЈУТЕРСКИ КРИМИНАЛИТЕТ: ИСКУСТВА, ОНЛАЈН ПОНАШАЊЕ И ПЕРЦЕПЦИЈА ЕФИКАСНОСТИ ПОЛИЦИЈЕ

Апстракт: Ова студија истражује перцепције адолесцената о ефикасности полиције у сузбијању компјутерског криминалитета, фокусирајући се на улогу сајбер-виктимизације, сајбер-делинквенције, утицаја вршњака и онлајн понашања. Користећи податке из словеначког подскупа Међународне студије о самопријављивању делинквенције 4 (International Self-Report Delinquency Study 4), 2.653 ученика узраста од 11 до 21 године попунило је анкете о сајбер искуствима, онлајн активностима и перципираним капацитетима полиције. Експлораторна факторска анализа потврдила је поуздану једнодимензионалну скалу за перципирану ефикасност полиције, која је анализирана коришћењем вишеструке линеарне регресије. Резултати указују на то да су укљученост у сајбер-делинквенцију, искуства сајбер-виктимизације и постојање делинквентних вршњака повезани са нижом перципираном ефикасношћу полиције, док општа употреба интернета, самоконтрола, претходни контакт са полицијом и пол нису били значајни предиктори. Налази су у складу са теоријом процесне правде, што сугерише да директна и посредна искуства обликују повјерење адолесцената у ауторитете. Студија наглашава потребу за видљивим, кредибилним и ажурним полицијским радом како би се ојачао легитимитет у дигиталном контексту.

Кључне ријечи: компјутерски криминалитет, адолесценти, онлајн понашање младих, перцепције полиције, сајбер безбједност.

ПОДРОСТКИ И КОМПЬЮТЕРНАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ: ОПЫТ, ОНЛАЙН-ПОВЕДЕНИЕ И ВОСПРИЯТИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПОЛИЦИИ

Аннотация: В данном исследовании изучается восприятие подростками эффективности полиции в борьбе с компьютерной преступностью с акцентом на роль кибервиктимизации, киберделинквентности, влияния сверстников и онлайн-поведения. На основе данных словенской выборки в рамках «Международного исследования самодекларируемой делинквентности — 4» (International Self-Report Delinquency Study 4) 2653 учащихся в возрасте от 11 до 21 года заполнили анкеты самоотчета о киберопыте, онлайн-активности и воспринимаемом потенциале полиции. Эксплораторный факторный анализ подтвердил надежность одномерной шкалы восприятия эффективности полиции, которая была проанализирована с помощью множественной линейной регрессии. Результаты показывают, что участие в киберделинквентности, опыт кибервиктимизации и наличие сверстников с делинквентным поведением связаны с более низким уровнем восприятия эффективности полиции, в то время как общее использование Интернета, самоконтроль, предшествующие контакты с полицией и пол не являются значимыми предикторами. Полученные данные согласуются с теорией процессуальной справедливости, предполагающей, что прямой и опосредованный опыт формирует доверие подростков к органам власти. Исследование подчеркивает необходимость обеспечения видимой, заслуживающей доверия и оперативной работы полиции для укрепления её легитимности в цифровом контексте.

Ключевые слова: компьютерная преступность, подростки, онлайн-поведение молодежи, восприятие полиции, кибербезопасность.

ПРАВНА РЕГУЛАТИВА УСЛУГА ЗАШТИТЕ ЛИЦА И ИМОВИНЕ У ЦРНОЈ ГОРИ И УСКЛАЂЕНОСТ СА ПРОПИСИМА ЕУ

мр Бранка Секулић

Министарство унутрашњих послова Црне Горе
brankasekuliceva@gmail.com

Апстракт: Циљ овог рада је анализа правне регулативе услуга заштите лица и имовине у Црној Гори, као и њене усклађености са прописима и праксом Европске уније. Истраживање је фокусирано на упоредну анализу посебног закона у односу на опште прописе и процјену имплементације стандарда ЕУ, као и на евалуацију ефеката издавања дозвола након недавних измјена релевантног закона. Коришћене су методе анализе законодавних оквира, као и анализа секундарних статистичких података Министарства унутрашњих послова Црне Горе о издатим дозволама. Резултати указују да пракса и даље носи изазове у погледу рјешавања питања одговорности, што су области у којима Црна Гора одступа од појединих препорука стручне јавности и најбоље праксе у Европској унији. Закључак је да правни оквир Црне Горе и даље има изазове у погледу јасне дефинисаности свих појавних облика прекршаја и њихових казnenих одредби, те да постоји потреба за даљом стандардизацијом и регулативом.

Кључне ријечи: заштита лица, ЕУ закони, имовина, прекршаји, дозволе.

УВОД

Савремена пракса указује да безбједност више није искључива привилегија или монопол државног апарата. Приватни сектор се појављује као неопходан партнер држави, преузимајући на себе заштиту специфичних малих система које полиција, у оквиру својих надлежности, не може у потпуности покрити.

Док државни органи, услед ограничених кадровских капацитета, често дјелују репресивно и реактивно, суштина приватне безбједности је у превенцији ризика. Њен циљ је стварање окружења у којем се могућност настанка инцидента своди на минимум. Приватна безбједност представља јединствен спој дјелатности од које се остварује економска добит и посла који доприноси јавном добру. Иако вођена профитом, она пружа услугу која повећава укупан ниво сигурности у друштву.

Међутим, дјеловање приватних субјеката није аутономно нити произвољно, већ је строго дефинисано законским оквиром. Приватно обезбјеђење не може и не треба да замијени државни апарат, али дјелујући у оквиру строго прописаних овлашћења може значајно допринијети очувању безбједности и на националном нивоу. Данас приватна безбједност представља много више од пуке физичке заштите; у први план ставља процјену ризика и стратешко планирање. Ријеч је о процесу који захтијева стручно знање из области права, технологије и криминалистике, чиме се традиционално „чување“ трансформише у савремено управљање кризама и безбједношћу.

НАЦИОНАЛНИ ПРАВНИ ОКВИР ПРИВАТНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ

Област приватне безбједности у Црној Гори дуго је била правно нерегулисана и третирана кроз опште прописе о раду и предузетништву. Све до доношења првог кровног закона 2005. године, ову област је карактерисао правни вакуум, у којем није постојао пропис који би дефинисао овлашћења, услове за рад или надзор над фирмама за обезбјеђење, већ се ова дјелатност регистровала као и било која друга услужна дјелатност. Држава је имала монопол, док су приватни субјекти дјеловали у „сивој зони“.

Системско уређење започето је усвајањем **Закона о заштити лица и имовине**, који је донијела Скупштина Републике Црне Горе 25. априла 2005. године („Службени лист Црне Горе“, бр. 043/18 од 03.07.2018, 001/14 од 09.01.2014. и 089/25 од 15.10.2025. године).

Данас правни оквир којим се уређује област приватне безбједности у Црној Гори примарно чини **Закон о заштити лица и имовине** („Службени лист Црне Горе“, бр. 043/18, 1/14 и 89/25), који представља *lex specialis* у овој области. Поред овог кровног закона, нормативни оквир обухвата и подзаконске акте (уредбе и правилнике) донијете ради његове примјене, као и друге опште законе на које се Закон о заштити лица и имовине изричито или имплицитно позива, и то: Закон о оружју („Службени лист Црне Горе“, бр. 010/15, 050/17 и 084/24), Закон о инспекцијском надзору („Службени лист Републике Црне Горе“, бр. 39/03 и „Службени лист Црне Горе“, бр. 76/09, 57/11, 18/14, 11/15 и 52/16) и Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама („Службени лист ЦГ“, бр. 51/2017 од 3.08.2017. године).

За разлику од појединих држава Европске уније, Црна Гора се определијела за модел посебног закона, слично Републици Србији (упоредити са: **Закон о приватном обезбјеђењу Републике Србије**, „Службени гласник РС“, бр. 104/2013, 42/2015 и 87/2018), а не за регулацију кроз опште трговачке прописе, као што је случај у Савезној Републици Њемачкој.

Закон о заштити лица и имовине („Службени лист Црне Горе“, бр. 043/18, 1/14 и 89/25), у члану 4, прецизно дефинише круг послова који спадају у област приватне безбједности, и то:

- заштиту лица, имовине и пословања (физичка и техничка заштита);
- одржавање реда на јавним окупљањима, спортским и другим приредбама;
- системе техничке заштите (видео-надзор, алармне системе и контролу приступа);
- обезбјеђење транспорта новца, драгоцености и вриједносних пошиљки;
- процјену ризика у заштити лица, имовине и пословања.

За обављање дјелатности заштите у Црној Гори прописано је обавезно лиценцирање правних лица, предузетника и физичких лица (службеника обезбјеђења). Лиценце издаје Министарство унутрашњих послова Црне Горе, под условом да су испуњени законом прописани општи и посебни услови. За привредне субјекте, лиценце се издају у складу са врстом послова (процјена ризика, физичка или техничка заштита), док физичка лица морају проћи обуку, положити стручни испит и бити безбједносно провјерена.

Измјенама закона из 2025. године додатно су прецизирани ови услови, посебно у дијелу који се односи на ношење и набавку оружја, чиме је законодавство усклађено са Директивом (ЕУ) 2021/555 Европског парламента и Савјета од 24. марта 2021. године о контроли набавке и посједовања оружја.

Према усвојеним измјенама Закона о заштити лица и имовине из 2025. године, држављанима држава чланица Европске уније, Европског економског простора и Швајцарске Конфедерације биће омогућено да обављају послове у области приватне заштите у Црној Гори под истим условима као и црногорски држављани, уз важну одредбу која се односи на вријеме примјене.

Увођењем нових чланова (нпр. члан 20а и члан 29а) омогућено је да одговорно лице у правном лицу које обавља дјелатност заштите може бити и држављанин државе ЕУ/ЕЕА/Швајцарске, уколико испуњава законом прописане услове, изузев услова који се односи на држављанство, као и да држављани ових држава могу добити одобрење за обављање послова заштите ако већ посједују одговарајуће одобрење у својој матичној држави и испуне остале услове прописане црногорским законодавством.

Међутим, примјена ових одредби одложена је до дана приступања Црне Горе Европској унији, односно оне не ступају аутоматски на снагу одмах након измјена из 2025. године, већ тек након формалног чланства Црне Горе у ЕУ.

Кључни предуслов за планирање мјера заштите представља израда плана заштите заснованог на процјени ризика у заштити лица, имовине и пословања. Процјена ризика спроводи се у складу са важећим националним стандардима који су усклађени са међународним нормама. На основу извршене процјене ризика израђује се план обезбјеђења, који садржи конкретне мјере заштите, као што су забрана неовлашћеног приступа, примјена техничких средстава и спречавање кривичних дјела.

Овлашћена службена лица Министарства унутрашњих послова на терену, између осталог, контролишу да ли се мјере предвиђене планом заштите у пракси спроводе. Поред тога, прописана је обавезна ревизија плана заштите најмање једном годишње, као и прије истека тог рока у случају било каквих значајних промјена.

Надзор над примјеном Закона о заштити лица и имовине врши Министарство унутрашњих послова Црне Горе, односно Директорат за безбједносно-надзорне послове, који провјерава законитост уговора, ношење оружја, спровођење техничке заштите и вођење евиденција. Уочене неправилности повлаче прекршајну одговорност и покретање поступака пред надлежним судовима.

Субјекти надзора су правна лица, предузетници и службеници обезбјеђења који посједују лиценце за рад. Врсте надзора обухватају редовни, ванредни и контролни надзор, у складу са начелима прописаним општим законом. У овом случају, Закон о инспекцијском надзору („Службени лист РЦГ“, бр. 39/03 и „Службени лист ЦГ“, бр. 76/09, 57/11, 18/14, 11/15 и 52/16) представља општи закон (*lex generalis*) који дефинише начин вршења надзора (поступак, овлашћења и рокове),

док је Закон о заштити лица и имовине посебан закон (*lex specialis*) који утврђује шта је предмет надзора у овој специфичној области.

Посебни правилници који се доносе уз закон користе се у ситуацијама када закон не може да прецизира сва техничка и детаљна правила, између осталог и због тога што би био преопширан, али је ипак неопходно да се закон у пракси примјењује конкретно и ујединачено.

Закон о заштити лица и имовине чланом 19 прописује услове за издавање одобрења за обављање дјелатности заштите, док се ближи услови уређују Правилником о ближим условима које треба да испуњавају просторије привредног друштва, другог правног лица и предузетника који обавља дјелатност заштите, специјална возила и опрема за безбједно вршење послова заштите ствари у транспорту и начину вршења тих послова („Службени лист ЦГ“, бр. 90/2020 од 01.09.2020. године).

Закон такође прописује обавезу вођења евиденција о пословима заштите и лицима која обављају заштиту (члан 72, став 3), док садржај и начин вођења евиденција уређује Министарство унутрашњих послова, и то Правилником о садржају и начину вођења евиденција из области заштите лица и имовине („Службени лист ЦГ“, бр. 3/2020 од 23.01.2020. године).

Поред наведеног, постоји још неколико правилника који су од значаја за област приватне безбједности у Црној Гори:

- Правилник о програму и начину полагања стручног испита за вршење послова заштите („Службени лист ЦГ“, бр. 21/2019 од 09.04.2019);
- Правилник о обрасцу и висини трошкова израде идентификационе ознаке лица које врши послове заштите („Службени лист ЦГ“, бр. 13/2019 од 01.03.2019);
- Правилник о ближем садржају Плана заштите обавезно штићених објеката („Службени лист ЦГ“, бр. 21/2019 од 09.04.2019);
- Правилник о ближем начину вршења послова заштите и примјени овлашћења у вршењу тих послова („Службени лист ЦГ“, бр. 69/2019 од 18.12.2018);
- Правилник о изгледу и садржају обрасца дозвола за вршење послова заштите („Службени лист ЦГ“, бр. 67/2018 од 17.10.2018).

Иако је дио наведених правилника донијет у различитим периодима (неки по старом, а неки по новом закону), они нису изричито стављени ван снаге, што значи да су „преживјели“ измјене закона. У таквим случајевима, до доношења нових прописа примјењују се прописи донесени на основу старог закона, уколико нијесу у супротности са новим законским рјешењима, што је дефинисано завршним одредбама.

sla, a navedene teme poput zaštite ljudskih prava i sloboda, različitosti i slično “provući” kroz druge module poput ustavnog prava, pravila službe itd. Svakako, ovakav stav ne dovodi u pitanje zastupanje terorije da je obrazovanje odraslih važna poluga u razvijanju građanskih kompetencija. (Žijak, 2002: 123)

U savremenom društvu i pravni koncept zauzima drugačije stanovište i poglede pa je na primjer prihvatljiv stav da današnja kazna ne treba da bude osveta, pa se klasični osvetnički duh kazne sve više transformiše u shvatanje da osveta ne treba da bude suština kazne i da kazna nije pravedna odmazda za učinjeno krivično djelo. To znači zastupanje ideje da kazna može postojati i bez svjesnog i voljnog nanošenja osvetničkog zla, kao bitnog obilježja kazne. Uz navedeno važno je dodati da je u današnje vrijeme pitanje pravednosti kazne i kažnjavanja, lišeno odrednica osvete i zla kao suštine kazne, već da uzima u obzir buduće aspekte kažnjavanja tj. rezultat i učinak kazne na buduće ponašanje učinioca krivičnog djela. (Ratković, 2010: 66)

Prevenција je drugi suštinski dio kazne, i upravo polazi od savremenog shvatanja retribucije i njene pravednosti koja je usmjerena prema budućnosti čovjeka. Posmatrajući biće kazne u cjelosti, prevenција zauzima dio koji je u srazmjeri sa mjerom u kojoj su retribucija i njena pravednost okrenuti budućnosti učinioca. Dakle, u zajedništvu tih vrijednosti, odnosno povezanosti i uzajamno odnosu retributivnih i preventivnih karakteristika treba tražiti smisao kazne koja je primjerena zahtjevima savremenog čovjeka i društva. Svakako je da se radi o procesima transformacije kazne koji su u toku i nisu završene, ali su odrazi savremenih shvatanja da kazna nije osveta, zlo niti pravedna odmazda. Kazna kao krivična sankcija trpi i ograničenja, jer je vezana za krivicu kao i za određena pravno-državna načela. Iako kazna pretpostavlja krivicu izraženu kroz maksimu nulla poena sine culpa iz suštinske krivice slijedi da kazna ne smije prekoračiti mjeru određenu „količinom“ krivice, te da se naročito zbog preventivnih ciljeva taj zahtjev ne bi smio poništiti. U suprotnom, kazna ne bi bila pravedna krivična sankcija u savremenom shvatanju krivičnog prava (Roxin, 1990: 8)

Ova i druga pitanja treba da budu obradjena i prihvatljiva kroz policijsko obrazovanje cijeneći transforamciju društva i stav da treba ići u korak sa promjenama kako u pogledu pravnog okvira tako i njegove primjene.

НЕДОВОЉНА НОРМАТИВНА ПРЕЦИЗНОСТ И ЊЕНЕ ПОСЉЕДИЦЕ У ПРИМЈЕНИ ЗАКОНА О ЗАШТИТИ ЛИЦА И ИМОВИНЕ

Примјена Закона о заштити лица и имовине („Службени лист Црне Горе“, бр. 043/18, 1/14 и 89/25) у пракси указује на постојање одређених нормативних недоречености и правних празнина. Ови недостаци нарочито долазе до изражаја у ситуацијама у којима законске одредбе не пружају довољно прецизне критеријуме за поступање надлежних органа и субјеката који обављају послове заштите лица и имовине.

Критичка анализа нормативних недостатака важећег Закона о заштити лица и имовине

1) Непостојање санкција за непоштовање елабората физичког обезбјеђења

За обављање дјелатности заштите, односно одржавања реда на јавним окупљањима, спортским или другим јавним приредбама, правна лица која обављају дјелатност заштите дужна су да Министарству, најкасније 48 часова прије почетка вршења послова заштите, доставе писано обавјештење и план физичко-техничке заштите (члан 10).

Међутим, закон не садржи посебну санкцију за ситуације у којима се овај елаборат у пракси не примјењује, примјењује се непотпуно или се у потпуности занемарује. Одсуство санкције умањује правну обавезу поштовања елабората и оставља простор за неефикасну примјену стандарда заштите без правних посљедица.

Предлог измјена: У казним одредбама јасно дефинисати санкцију за занемаривање плана физичко-техничке заштите приликом одржавања реда на јавним окупљањима, спортским или другим јавним приредбама.

2) Неадекватна регулација обавјештавања о закљученим уговорима

Закон прописује да привредно друштво, друго правно лице или предузетник који обављају дјелатност заштите доставе обавјештење о закључивању уговора у року од осам дана од дана његовог закључења (члан 9). Овако дефинисан рок омогућава злоупотребе, нарочито кроз ретроактивно закључивање уговора након извршеног надзора на терену.

Предлог измјена: У овом случају потребно је законом скратити рок за обавјештавање са осам на два дана, како би се смањиле могућности за злоупотребе, или предвидјети обавезу „завођења“ нових уговора код нотара или надлежног државног органа.

3) Нормативна нејасноћа у вези са обавезно штићеним објектима

Законска дефиниција обавезно штићених објеката оставља нормативну неодређеност, будући да не садржи јасне категорије (члан 13).

- Став 3, тачка 3 у обавезно штићене објекте убраја објекте за производњу, прераду, дистрибуцију и складиштење хране, али не прецизира јасно које тачно објекте обухвата наведена дефиниција у оквиру сектора прехранбене индустрије.
- У пракси се јављају значајне дилеме да ли се обавезно штићеним објектима сматрају: произвођачи хране (нпр. фабрике, млекаре, месаре, пекаре, ресторани), прерађивачи (нпр. погони за прераду воћа и поврћа), дистрибутери (нпр. логистички и дистрибутивни центри), као и складишта (нпр. хладњаче и складишни простори за храну).
- Строгом интерпретацијом норме могло би се закључити да би чак и свака пекара која производи храну могла бити обавезно штићени објекат. У пракси се ова дилема најчешће јавља приликом тумачења појма „повећане опасности“, односно процјене ризика по безбједност.

Предлог измјена: У закон увести јасне критеријуме за одређивање обавезно штићених објеката у сектору хране, као што су: објекти са складиштењем робе изнад одређене вриједности, објекти у којима се складиште опасне материје, као и објекти чији би прекид рада угрозио снабдијевање становништва (критична инфраструктура у области хране).

- Став 3, тачка 10 Закона предвиђа да обавезно штићени објекти обухватају и објекте у којима се налазе „ствари од изузетног значаја за науку, културу и умјетност“. Иако је сврха норме јасна, сама одредба је недовољно прецизна, јер не садржи критеријуме који би омогућили једнозначну примјену. Појам „изузетан значај“ није дефинисан кроз вриједносне параметре, референтне листе, стручне процјене или критеријуме ризика.

Предлог измјена: Увести јасне критеријуме (нпр. упис у званичне регистре, процјену надлежних стручних тијела, вриједносне категорије) ради обезбјеђивања уједначене примјене ове одредбе.

- Обавезно штићени објекти обухватају и објекте финансијских институција (став 3, тачка 11). Међутим, покретање прекршајних поступака против лизинг друштава, факторинг компанија, компанија за откуп потраживања, микрофинансијских организација и осигуравајућих друштава може бити спорно, јер се ови субјекти често бране чињеницом да у својим објектима не послују са готовим новцем нити га физички посједују.

4) Недореченост статуса видео-надзора у контексту техничке заштите

Члан 12, став 2 Закона прописује да се „техничком заштитом не сматра видео-надзор постављен у циљу контроле производних процеса“, чиме се одређени облици видео-надзора изузимају из оквира заштитних мјера. Међутим, ова норма није праћена додатним критеријумима или процедурама за употребу видео-надзора у безбједносном контексту, што ствара правне дилеме у погледу овлашћења и обавеза привредних субјеката који користе видео-надзор.

Предлог измјена: Потребно је јасно дефинисати да ли се исти систем видео-надзора може користити и у сврху заштите лица и имовине, имајући у виду да се производни процеси и опрема могу сматрати имовином која подлијеже заштити.

5) Непотпуна казнена рјешења у погледу одговорности правних лица

Казнена одредба за непоштовање обавезе из члана 43, став 2 (да преглед лица мора вршити лице истог пола) садржана је у члану 78, тачка 9 Закона о заштити лица и имовине и односи се на прекршај који чини физичко лице које обавља послове заштите.

Међутим, ова одредба не обухвата све релевантне ситуације у којима би одговорност требало да сноси правна лица, што указује на нормативну празнину у погледу заштите права субјеката над којима се врши заштита. Практична посљедица оваквог рјешења огледа се у изрицању новчане казне од свега 30 еура физичком лицу, што нема превентивни нити васпитни ефекат.

Предлог измјена: Допунити прекршајне одредбе које се односе на правна лица и ускладити одговорност физичких и правних лица у свим релевантним одредбама закона.

6) Непрецизна регулација транспорта новца и драгоцености

Закон о заштити лица и имовине чланом 19, став 2, обавезује привредно друштво, друго правно лице и предузетника који обављају послове заштите ствари у транспорту да посједују специјално возило, односно одговарајућу опрему за безбједно вршење ових послова. Истовремено, чланом 74, став 1, тачка 8, прописана је казнена одредба у случају да субјект не посједује или не користи специјално возило, односно опрему за безбједно вршење послова заштите ствари у транспорту.

Детаљнији услови уређују се Правилником о ближим условима које треба да испуњавају простиорије привредног друштва, другој правној лица и предузетника који обавља дјелатности заштите, специјална возила и опрема за безбједно вршења послова заштите ствари у транспорту и начину вршења тих послова („Службени лист ЦГ“, број 90/2020 од 01.09.2020. године).

Наведени правилник, у члану 8, између осталог, прописује да блиндирано возило мора бити опремљено:

1. техничким уређајима и средствима који спрјечавају неовлашћени улазак у блиндирано возило, те откривају, биљеже и дојављују покушај неовлашћеног или насилног уласка у возило;
2. системом за глобално позиционирање возила (GPS) повезаним са оперативним центром;
3. мобилним телефоном и средствима радио-везе;
4. средствима за гашење пожара, у складу са прописима којима се уређује заштита од пожара.
- 5.

Међутим, наведеним прописом није прецизирано да сви набројани уређаји морају бити исправни и функционални у тренутку употребе. Овај пропуст се у пракси, приликом вођења прекршајних поступака, често тумачи као „правна празнина“, што адвокати користе као основ за одбацивање поднијетих прекршајних пријава, позивајући се на начело законитости.

Предлог измјена: Измјенама закона и пратећих правилника потребно је експлицитно прецизирати (за сваку појединачну тачку) да наведени уређаји морају бити исправни и у функцији, као и да њихова исправност подлијеже провјери од стране надлежних органа.

7) Повезаност Закона о одређивању и заштити критичне инфраструктуре са Законом о заштити лица и имовине

У контексту анализе Закона о заштити лица и имовине, значајну улогу има и Закон о одређивању и заштити критичне инфраструктуре („Службени лист ЦГ“, бр. 72/2019 од 26.12.2019. године), будући да се бројни обавезно штићени објекти, у смислу члана 13 ЗЗЛИМ-а, у великој мјери поклапају са објектима критичне инфраструктуре.

У пракси, недовољна прецизност критеријума за одређивање обавезно штићених објеката, као и нејасно разграничење одговорности и надлежности у примјени заштитних мјера, указују на потребу бољег нормативног усклађивања ова два законска оквира.

Предлог измјена: У Закону о заштити лица и имовине увести изричиту референцу на критеријуме прописане Законом о одређивању и заштити критичне инфраструктуре, посебно у односу на објекте у секторима енергетике, здравства, финансија, транспорта и прехранбеног ланца, те успоставити јединствен систем процјене ризика, уз јасно дефинисане надлежности и одговорности.

8) Експанзија вјештачке интелигенције и употреба дронова

Важећи прописи не уређују употребу софтвера за препознавање лица и регистарских ознака (ANPR), нити употребу дронова у области приватне заштите, као ни питања приступа подацима, начина и мјеста њиховог чувања. Овакво нормативно стање може довести до повреде права на заштиту података о личности и озбиљног угрожавања приватности грађана.

Предлог измјена: У Закон о заштити лица и имовине увести посебне одредбе којима би се уредила:

- употреба софтвера за препознавање лица и регистарских ознака у оквиру техничке заштите, уз јасно дефинисану и легитимну сврху (нпр. заштита имовине и спрјечавање кривичних дјела);
- круг лица која имају право приступа снимцима, као и сврха тог приступа;
- мјесто, начин и рокови чувања података;
- обавеза вођења евиденције о приступу, обради и брисању података;
- механизми контроле и одговарајуће казнене одредбе у случају злоупотребе.

Правни оквир Европске уније и упоредна пракса држава чланица

Иако приватна безбједност представља виталан сегмент унутрашње стабилности држава чланица, на нивоу Европске уније и даље не постоји јединствена „Директива о приватном обезбјеђењу“. Разлог томе лежи у чињеници да државе чланице питања унутрашње безбједности сматрају суштином националног суверенитета (Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects, DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance, Geneva, 2024, стр. 12).

Ипак, према истраживањима DCAF-а, у периоду 2024/2025. године уочен је значајан заокрет ка хибридном моделу безбједности, у којем се приватни сектор више не посматра искључиво као комерцијална дјелатност, већ као кључни партнер у јачању националне отпорности на нове пријетње (ibid., стр. 15).

Женевски центар за демократску контролу над оружаним снагама (DCAF)

У студији *Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects*, DCAF идентификује неколико кључних трендова који су значајно обликовали регулативу у 2026. години:

Професионализација и стандардизација обуке – Изражен је снажан притисак ка хармонизацији минималних стандарда обуке ради омогућавања веће мобилности радне снаге унутар ЕУ, уз посебан фокус на заштиту људских права и примјену силе (DCAF, *op. cit.*, стр. 38).

Сајбер-физичка безбједност – Граница између физичке и техничке заштите све више нестаје. DCAF наглашава да регулатива мора пратити развој и примјену вјештачке интелигенције и дронова у приватном сектору, како би се обезбједила адекватна заштита приватности грађана (*ibid.*, стр. 42).

Јавно-приватна партнерства (PPP) – Умјесто конкуренције, државе све чешће делегирају послове заштите објеката који не спадају у виталне државне функције приватним компанијама, док полиција задржава искључиву надлежност над пословима високог ризика (*ibid.*, стр. 55).

ПРИМЈЕНА ДИРЕКТИВА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У 2026. ГОДИНИ

Регулација приватне безбједности у Европској унији данас се у значајној мјери ослања на тзв. „проху“ прописе, односно на правне акте који индиректно уређују овај сектор. Међу њима се посебно издвајају:

Директива о отпорности критичних субјеката (CER Директива (ЕУ) 2022/2557 „Службени лист ЕУ“ L 333/1). Од 17. јануара 2026. године, сви идентификовани критични субјекти у Европској унији обавезни су да посједују свеобухватне и ригорозне планове заштите. Ова обавеза је у пракси довела до значајног повећања потражње за лиценцираним фирмама за приватно обезбјеђење, које преузимају кључну улогу у имплементацији мјера физичке и техничке заштите.

Директива (ЕУ) 2021/555 Европског парламента и Савјета о контроли набавке и посједовања оружја. Ова директива прописује строге стандарде у погледу безбједносних провјера лица која носе ватрено оружје, укључујући и службенике приватног обезбјеђења. Наведени стандарди интегрисани су у правни систем Црне Горе кроз измјене Закона о заштити лица и имовине из 2025. године, чиме је остварен висок степен усклађености са правним тековинама ЕУ у овој области.

Упоредна пракса: Њемачка, Француска и Холандија

Њемачка – либерални модел

Сектор приватне безбједности у Њемачкој регулисан је кроз Gewerbeordnung (§ 34a). Ипак, од јануара 2026. године уведене су строже провјере поузданости за сва лица ангажована у обезбјеђењу транспортних чворишта и критичне инфраструктуре, чиме је ојачан превентивни аспект безбједности (Gewerbeordnung – GewO, § 34a, верзија важећа од 01.01.2026).

Француска – централизовани модел

Примјена закона Loi Résilience, усвојеног крајем 2024. године, са пуном имплементацијом подзаконских аката у периоду 2025/2026, увела је обавезну сертификацију за сваку појединачну безбједносну операцију. Овим моделом држава је преузела изражену контролу над квалитетом услуга приватне безбједности, уз јасно дефинисану одговорност свих актера у систему.

Холандија – модел јавног повјерења

Холандски систем приватне безбједности заснива се на Закону Wpbr, који примјењује тзв. „модел три стуба“: регулаторни стуб, дистрибутивни стуб, и стуб одговорности. Овај приступ обезбјеђује високе новчане и репутационе санкције за етичке и професионалне пропусте приватних безбједносних компанија, чиме се јача повјерење јавности у рад сектора (уп. Button, 2025).

Анализа примјене Закона о заштити лица и имовине на основу статистичких података МУП-а

У циљу објективизације и допуне правно-теоријског оквира, у раду су коришћени подаци које је Министарство унутрашњих послова Црне Горе доставило на основу захтјева за слободан приступ информацијама, у складу са чланом 30 Закона о слободном приступу информацијама¹.

Ови подаци омогућили су квантитативну анализу ефеката примјене Закона о заштити лица и имовине, посебно у дијелу који се односи на издавање лиценци, надзор над радом субјеката заштите и уочене прекршаје у пракси.

1 - Министарство унутрашњих послова Црне Горе, Одјељење за заштиту података о личности и слободан приступ информацијама, Рјешење о одобравању приступа информацијама, бр. UPI-037/26-509/3 од 23.01.2026. године; Министарство унутрашњих послова Црне Горе, Управа полиције, „Достављање информација“, бр. UPI-037/26-509 од 22.01.2026. године.

Табеларни приказ и анализа статистичких података

Табеларни приказ указује на динамику издавања одобрења и дозвола у периоду 2023–2025. године, те омогућава увид у трендове развоја сектора приватне безбједности у Црној Гори.

Табела 1. Статистика одобрења за правна лица и предузетнике (2023–2025)

<u>Временски период</u>	<u>Физичка заштита</u>	<u>Физичко-техничка заштита</u>	<u>Техничка заштита</u>	<u>Унутрашња служба заштите</u>
2023. година	2	3	2	4
2024. година	2	3	1	7
2025. година	5	3	0	9
УКУПНО	9	9	3	20

Извор: Министарство унутрашњих послова Црне Горе, 2026.

Интерпретација:

Уочљив је изражен раст броја одобрења у области унутрашње службе заштите у 2025. години. Овај тренд може се довести у везу са бољим упознавањем привредних субјеката са законским процедурама, повећањем броја запослених службеника заштите унутар једне организације, али и са већим степеном формализације и институционалне контроле ове дјелатности. Истовремено, стагнација или пад у другим категоријама указује на стабилизацију тржишта и фокусирање субјеката на интерне моделе заштите.

Табела 2. Статистика дозвола за рад службеника заштите (физичка лица)

Временск и период	Заштита р лица и имовине	Заштитар-те хничар	Пратилац вриједности	Тјелохра нитељ	Чувар
2023. година	325	25	69	35	16
2024. година	258	10	63	20	8
2025. година	305	37	80	55	5
УКУПНО	888	72	212	110	29

Извор: Исти као у Табели 1.

Интерпретација:

Подаци о издатим дозволама за физичка лица указују на континуирану и стабилну потражњу за заштитарима лица и имовине, који и даље чине најбројнију категорију у сектору приватне безбједности. Посебно је значајан раст броја издатих дозвола у категорији тјелохранитељ, гдје је у 2025. години забиљежено повећање од 175 % у односу на 2024. годину.

Овај тренд указује на процес легализације дјелатности које су у претходном периоду често обављане ван институционалних оквира, као и на њихово постепено укључивање у формални систем надзора и контроле. Наведено доприноси укупној професионализацији услуга приватне заштите и јачању повјерења у рад лиценцираних службеника и правних субјеката.

Анализа статистичких података Министарства унутрашњих послова за период 2023–2025. године указује на јасну тенденцију формализације сектора приватне безбједности. Поред стабилне потражње за заштитарима лица и имовине, уочљив је и недостатак стручног кадра. Разлози за то првенствено леже у ниским зарадама, због чега ове послове често обављају пензионисани полицијски или војни кадрови, као и лица којима је ангажман у приватном обезбјеђењу само привремено рјешење.

Анализа обавезно штићених објеката, у складу са чланом 13 Закона, показује да правни оквир обухвата широк спектар објеката који подлијежу обавезној заштити, док број издатих дозвола за рад заштитара не може у потпуности да испрати реалне потребе тржишта. Истовремено, недостатак прецизне квантификације и јасне категоризације обавезно штићених објеката, како је претходно образложено, значајно отежава тачну евалуацију обима и ефикасности примјене Закона у пракси.

Добијени резултати потврђују постављену хипотезу да правно-институционалне промјене доприносе преласку дјелатности приватне безбједности из сиве зоне у формални и професионални оквир, што представља важан корак ка стандардизацији, професионализацији и већој транспарентности овог сектора.

ЗАКЉУЧАК

Усвајањем измјена Закона о заштити лица и имовине у Црној Гори настојало се постићи веће усклађивање са правним поретком Европске уније, међутим, у пракси и даље постоје значајна одступања у односу на стандарде и најбоље праксе држава чланица ЕУ. Иако Европска унија не посједује јединствену директиву која уређује област приватног обезбјеђења, усклађивање се остварује кроз примјену више различитих директива и правних инструмената.

Одређени напредак је видљив, посебно у области безбједносних провјера и регулације ношења оружја. Ипак, проблеми у примјени Закона у пракси, који су анализирани у овом раду, указују на постојање нормативних нејасноћа и правних празнина, што је супротно начелима правне сигурности и предвидивости прописа.

У поређењу са упоредном праксом у Европској унији, Црна Гора има солидну основу, јер су поступци лиценцирања и контролни механизми релативно прецизно уређени, а одговорност правних лица јасно дефинисана, уз прописане високе новчане казне. Ипак, важећи закон још увијек није достигао ниво „најбољих пракси“ ЕУ. Ради успостављања јасније правне структуре и веће транспарентности прописа, неопходно је усвајање нових подзаконских аката и прецизније нормирање појединих одредаба, непосредно након измјена Закона.

С обзиром на то да се област приватне безбједности континуирано развија и проширује, Закон о заштити лица и имовине, поред усклађивања са праксом Европске уније, мора пратити и савремене технолошке трендове, те кроз законску регулативу препознати и уредити нове појавне облике надзора и заштите.

ЛИТЕРАТУРА

- Button, M. (2020). Private Security, Protection and Liberty (ревидирано издање 2025). London: Palgrave Macmillan.
- DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance. (2024). Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects. Geneva: DCAF.
- DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance. (2024). Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects (стр. 38–42, 55). Geneva: DCAF.
- Директива (ЕУ) 2021/555 Европског парламента и Савјета од 24. марта 2021. године о контроли набавке и посједовања оружја. Службени лист Европске уније.
- Директива (ЕУ) 2022/2557 Европског парламента и Савјета о отпорности критичних субјеката. Службени лист Европске уније, L 333/1.
- Gewerbeordnung (GewO), § 34a (Њемачка). Верзија важећа од 1. јануара 2026. године.
- Loi Résilience (Закон о отпорности). (2024). Француска (пуна имплементација 2025/2026).
- Министарство унутрашњих послова Црне Горе. (2026a). Рјешење о одобравању приступа информацијама (бр. UPI-037/26-509/3 од 23. јануара 2026. године).
- Министарство унутрашњих послова Црне Горе. (2026b). Достављање информација (бр. UPI-037/26-509 од 22. јануара 2026. године).
- Закон о инспекцијском надзору. (2003). Службени лист Републике Црне Горе, бр. 39/03; Службени лист Црне Горе, бр. 76/09, 57/11, 18/14, 11/15, 52/16.
- Закон о оружју. (2015). Службени лист Црне Горе, бр. 10/15, 50/17, 84/24.
- Закон о приватном обезбјеђењу. (2013). Службени гласник Републике Србије, бр. 104/13, 42/15, 87/18.
- Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. (2017). Службени лист Црне Горе, бр. 51/17.
- Закон о заштити лица и имовине. (2005). Службени лист Републике Црне Горе, бр. 29/05.
- Закон о заштити лица и имовине. (2014–2025). Службени лист Црне Горе, бр. 1/14, 43/18, 89/25.
- Правилник о ближим условима које треба да испуњавају просторије, возила и опрема за вршење послова заштите. (2020). Службени лист Црне Горе, бр. 90/20.
- Правилник о обрасцу и висини трошкова израде идентификационе ознаке лица које врши послове заштите. (2019). Службени лист Црне Горе, бр. 13/19.

- Правилник о програму и начину полагања стручног испита за вршење послова заштите. (2019). Службени лист Црне Горе, бр. 21/19.
- Правилник о садржају и начину вођења евиденција из области заштите лица и имовине. (2020). Службени лист Црне Горе, бр. 3/20.
- Правилник о ближем садржају Плана заштите обавезно штићених објеката. (2019). Службени лист Црне Горе, бр. 21/19.
- Правилник о ближем начину вршења послова заштите и примјени овлашћења у вршењу тих послова. (2019). Службени лист Црне Горе, бр. 69/19.
- Правилник о изгледу и садржају обрасца дозвола за вршење послова заштите. (2018). Службени лист Црне Горе, бр. 67/18.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УСЛУГ ПО ЛИЧНОЙ ОХРАНЕ И ОХРАНЕ ИМУЩЕСТВА В ЧЕРНОГОРИИ И СООТВЕТСТВИЕ НОРМАМ ЕС

Аннотация: Целью данной работы является анализ правового регулирования услуг по личной охране и охране имущества в Черногории, а также его соответствия нормам и практике Европейского союза. Исследование сосредоточено на сравнительном анализе специального закона по отношению к общим правилам, оценке внедрения стандартов ЕС, а также на оценке эффективности выдачи лицензий после недавних изменений в соответствующем законодательстве. В работе использовались методы анализа законодательной базы и вторичных статистических данных Министерства внутренних дел Черногории о выданных лицензиях. Результаты указывают на то, что практика по-прежнему сопряжена с трудностями в решении вопросов ответственности — областях, в которых Черногория отклоняется от определенных рекомендаций экспертного сообщества и передового опыта Европейского союза. Сделан вывод о том, что правовая база Черногории всё еще сталкивается с проблемами четкого определения всех форм правонарушений и их штрафных санкций, что обуславливает необходимость дальнейшей стандартизации и регулирования.

Ключевые слова: личная охрана, законы ЕС, имущество, правонарушения, лицензии.

LEGAL REGULATION OF PROTECTION SERVICES FOR PERSONS AND PROPERTY IN MONTENEGRO AND COMPLIANCE WITH EU REGULATIONS

Abstract: The objective of this paper is to analyze the legal regulation of protection services for persons and property in Montenegro, as well as its compliance with the regulations and practices of the European Union. The research focuses on a comparative analysis of specialized legislation in relation to general regulations, an assessment of the implementation of EU standards, and an evaluation of the effects of licensing following recent amendments to the relevant law. The methodology includes an analysis of legislative frameworks and secondary statistical data from the Ministry of the Interior of Montenegro regarding issued licenses. The results indicate that practical application continues to face challenges concerning liability issues—areas where Montenegro deviates from certain professional recommendations and best practices within the European Union. The paper concludes that the legal framework of Montenegro still encounters challenges regarding the clear definition of all forms of violations and their punitive provisions, highlighting the necessity for further standardization and regulation.

Keywords: protection of persons, EU laws, property, violations, licenses.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА КРАУДСОРСИНГА В ЗАДАЧАХ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ЛИКВИДАЦИИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ

д.т.н., профессор С.А. Качанов

Заместитель директора Российско-Сербского гуманитарного центра,

Аннотация: Статья посвящена вопросам использования социальных сетей для прогнозирования и ликвидации ЧС чрезвычайных ситуаций (далее - ЧС) природного и техногенного характера. На основе анализа международных подходов к использованию социальных сетей для снижения тяжести последствий от ЧС предлагается использовать метод краудсорсинга и создания на его основе специализированного портала.

Ключевые слова: обработка пространственных данных, метод краудсорсинга, чрезвычайные ситуации, автоматизированные системы управления, информационные технологии.

В настоящее время организации, отвечающие за защиту населения и территорий от угроз природного и техногенного характера используют социальные сети в основном для пропаганды основ безопасности жизнедеятельности, информирования и оповещения об угрозах природного и техногенного характера, распространения оперативной информации для блогеров и журналистов.

В тоже время, анализ и уроки, извлеченные из предшествующего опыта борьбы с последствиями чрезвычайных ситуаций (ЧС), показывают, что оценка уязвимости территорий и механизмов преодоления их последствий должна проводиться при активном участии населения, подвергающегося риску возникновения ЧС или являющегося очевидцем признаков угрозы возникновения этих ситуаций [1-3].

Для прогнозирования возникновения и развития ЧС могут использоваться материалы дистанционного зондирования земли из космоса или беспилотных летательных аппаратов, данные многолетних метеорологических наблюдений, мобильных и стационарных средств видео-мониторинга, информация об угрозе возникновения или факте возникновения ЧС, размещенная в социальных сетях и т.п.

Однако, существующие в настоящее время методы автоматической обработки и комплексного анализа информации из многочисленных разрозненных источников в интересах предупреждения возникновения ЧС не позволяют решить эту задачу с требуемым качеством.

Проведенный анализ существующих методов решения подобных задач показал, что для их решения целесообразно использовать технологию краудсорсинга (таб.1).

Необходимо отметить, что если местное население привлекается к процессу оценки риска ЧС, то это также позволяет повысить информированность людей о потенциальных угрозах природного и техногенного характера на территории их проживания и действиях в условиях ЧС.

Обработка пространственных данных	Ручная	Автоматическая	Краудсорсинг – привлечение к решению различных проблем широкого круга лиц для использования их творческих способностей, знаний и опыта на добровольных началах с применением информационных технологий
Понимание смысла	+	+/-	+
Масштабируемость, Географическая распространенность	–	–	+
Время выявления достоверной информации	длительное	среднее	короткое

Таб.1 Технологии обработки пространственных данных

В этой связи формируется новая модель поведения людей. Граждане будут чаще обращать внимание на признаки угроз ЧС, чтобы совместными усилиями выявить потенциально опасные события и сообщать о них в соответствующие службы для своевременного реагирования.

Исходя из анализа опыта привлечения населения к вопросам предупреждения и ликвидации ЧС для координации их усилий в этой деятельности целесообразно создать технологию на основе специализированного интернет портала с помощью которой можно коллективно проводить обработку разрозненных пространственных данных для решения следующих задач [4-6]:

- регистрации сообщений об угрозах возникновения ЧС;
- публичного обсуждения результатов мониторинга угроз возникновения ЧС;

- проведения комплексного анализа разнородных пространственных данных с целью выявления признаков угроз возникновения ЧС;

- накопления статистики по зарегистрированным сообщениям об угрозах возникновения ЧС и результатам реагирования на эти сообщения;

- повышения социальной активности людей и совершенствования индивидуальных и коллективных навыков в области выявления и предупреждения угроз возникновения природных и техногенных ЧС.

Данная технология, как совокупность методов, процессов и материальных ресурсов, предполагает наличие:

- алгоритмов регистрации сообщений об угрозах, связанных с риском возникновения ЧС, их обсуждения и верификации с учетом прав и ролей участников этих процессов;

- моделей угроз, связанных с риском возникновения пожара, наступления техногенных и природных ЧС, и методических рекомендаций по их использованию;

- сообщества граждан, готовых добровольно, на систематической основе и с приемлемым качеством выполнять работы по выявлению угроз, связанных с риском возникновения ЧС;

- технической возможности в круглосуточном режиме получать, регистрировать, хранить и анализировать разрозненные пространственные данные в целях выявления угроз, связанных с риском возникновения ЧС.

Достоверность полученных результатов должна обеспечиваться корректным применением аппарата теории вероятностей, математической статистики, методов экспертных оценок и подтверждаться верификацией результатов, полученных из других источников.

Таким образом информационный портал должен представлять собой автоматизированную информационную систему, обеспечивающую

сбор, обработку и хранение разнородной информации с целью выявления угроз природного и техногенного характера посредством коллективной обработки пространственных данных, выполняемой добровольными пользователями портала (рис.1).

Необходимо также решить задачи организации деятельности добровольцев по выявлению угроз возникновения ЧС и последующего реагирования оперативных служб на выявленные угрозы.

Информация об угрозе или факте возникновения ЧС с интернет портала должна поступать в соответствующие службы реагирования в виде формализованных и принятых в стране карточек ЧС.

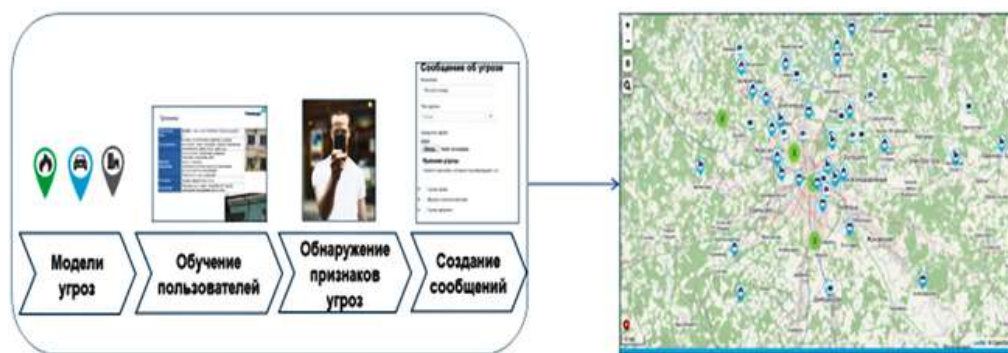

Рис.1 Интернет портал коллективной обработки пространственных данных для выявления угроз природного и техногенного характера.

Для того, чтобы люди могли качественно заполнить формализованные таблицы по различным видам, ЧС необходимо их обучить основам определения угроз возникновения пожара, природных и техногенных ЧС. Для этого целесообразно профессиональные методики, используемые для выявления различных видов угроз, переложить на доступный для неподготовленного в этой области человека язык и предложить ему для заполнения формализованные, принятые в оперативных службах карточки ЧС.

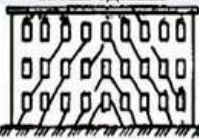
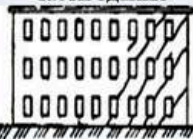
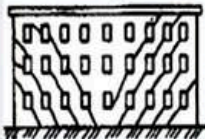
Для примера, в таб. 2 представлено два признака угрозы возникновения лесного пожара с экспертным весом влияния каждой из этих угроз, определенных специалистами МЧС России. К ним можно добавить и другие угрозы: захламленность и засорённость лесного массива; лесохозяйственные работы; сухая трава; оголённые корни деревьев.

Аналогичные признаки можно представить для выявления угроз возникновения пожара и выполнения требований спасения от него в торговых центрах, особенно с игровыми помещениями для детей, деревнях, садовых товариществах, автостоянках и др.

В таб.3 представлен один из признаков угрозы обрушения зданий и сооружений. К нему можно добавить и другие признаки: трещины в стенах, перекрытиях и других конструкциях; выпучивание и искривление стен, перекрытий и других конструкций в вертикальной и горизонтальной плоскостях; повреждение наружного слоя кладки стен; коррозия металлических конструкций; несанкционированная перепланировка или переоборудование квартир/комнат/офисов; наличие провалов в грунте около здания, сооружения; наличие мощных источников вибрации в здании или около здания; подтопление/затопление территории здания, сооружения, климатические условия.

Признак	Описание Эталон	Экспертный вес	Расшифровка	Территориальная привязка признака
Наличие сухостоя	Засохшие, прекратившие жизнедеятельность, но стоящие на корню деревья.	5	Сухостой может быть представлен в виде одиночных деревьев или групп, а также целых усыхающих лесных массивов.	Лесной массив
Окна вытаптывания в травянистом покрове ..... другие признаки	Участки, лишенные травянистого покрова.	2	Участки, лишенные травянистого покрова, что обусловлено его вытаптыванием и характеризует высокую посещаемость лесного массива.	Лесные массивы в городской черте и пригородной зоне

Таб.2 Признаки угрозы возникновения лесного пожара.

Признак	Описание Эталон	Эксперт ный вес	Расшифровка	Территориаль ная привязка признака
Деформация фундамента ..... другие признаки	Фундамент– строительная несущая конструкция, часть здания, сооружения, которая воспринимает все нагрузки от вышележащих конструкций и распределяет их по основанию. Как правило, изготавливаются из бетона, камня или дерева. Деформации фундамента: осадки– деформации уплотнения грунта под нагрузкой, не сопровождающиеся коренным изменением сложения грунта; просадки–деформации провального характера, вызываемые коренным изменением сложения грунта	11	Появление характерных трещин шириной более 0,2мм Осадка средней части здания Осадка крайней правой части здания Осадка обеих крайних частей здания Появление сопутствующих изменений здания (крен, перекос и др.)	Здания жилого, социально-бытового и культурного назначения. Производственные здания/сооружения. Мосты, эстакады, путепроводы, тоннели, пешеходные переходы подземные/надземные.

Таб.3 Признаки угрозы обрушения зданий и сооружений

Таким образом, представленные предложения по технологии создания, решаемым задачам и методам привлечения населения к оценке риска ЧС на территории их проживания позволяют создать специализированный интернет портал с помощью которого можно коллективно проводить обработку разрозненных пространственных данных в интересах обнаружения признаков ЧС и передавать в автоматизированном режиме эти сведения в оперативные службы реагирования на ЧС.

Использование представленной технологии краудсорсинга в задачах предупреждения и ликвидации ЧС позволит повысить оперативность и качество реагирования на выявленные ЧС, что в свою очередь приведет к снижению экономического ущерба, числа пострадавших и погибших от ЧС.

ЛИТЕРАТУРА:

- Международная стратегия Организации Объединенных Наций по уменьшению опасности бедствий (МСУОБ) карты оценки устойчивости городов к бедствиям с использованием «Десяти принципов» в новой редакции на основе Сендайской Рамочной программы по снижению риска бедствий на 2015-2030 гг.
- Закон Сербии о снижении риска бедствий и управлении чрезвычайными ситуациями 87/2018.
- Национальная программа управления рисками бедствий в Сербии.
- Качанов С.А., Сорокина И.В., Гудима О.Б. «Технологии комплексной обработки пространственных данных в интересах защиты населения и территорий от угроз природного и техногенного характера». Технологии гражданской безопасности. Научно-технический журнал том 14, №3 (53). ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ). М:2017.
- Качанов С.А., Капальный Ю.В. «Информационные технологии поддержки принятия управленческих решений при предупреждении и ликвидации чрезвычайных ситуаций». Сборник материалов XXXII Международной научно-практической конференции «Предотвращение. Спасение. Помощь», АГПС МЧС России, 2022.
- Качанов С.А. «Методика коллективной обработки пространственных данных для выявления угроз природного и техногенного характера». Материалы VII Международной научно-практической конференции, посвященной Всемирному дню гражданской обороны «Гражданская оборона на страже мира и безопасности» в Год 90-летия образования Академии ГПС МЧС России. Академия ГПС МЧС России, март 2023.

УПОТРЕБА МЕТОДЕ КРАУДСОРСИНГА (CROWDSOURCING) У ЗАДАЦИМА ПРЕВЕНЦИЈЕ И ЛИКВИДАЦИЈЕ ВАНРЕДНИХ СИТУАЦИЈА

Апстракт: Чланак је посвећен питањима употребе друштвених мрежа за прогнозирање и ликвидацију ванредних ситуација (у даљем тексту: ВС) природног и техногеног карактера. На основу анализе међународних приступа употреби друштвених мрежа у циљу смањења тежине посљедица ванредних ситуација, предлаже се коришћење методе краудсорсинга и креирање специјализованог портала заснованог на тој методи.

Кључне ријечи: обрада просторних података, метода краудсорсинга, ванредне ситуације, аутоматизовани системи управљања, информационе технологије.

USING THE CROWDSOURCING METHOD IN TASKS OF EMERGENCY PREVENTION AND RESPONSE

Abstract: Deputy Director of the Russian-Serbian Humanitarian Center, Doctor of Technical Sciences, Professor S.A. Kachanov

Abstract. The article addresses the use of social media for forecasting and responding to natural and man-made disasters. Based on an analysis of international approaches to using social media to mitigate the consequences of emergencies, the author proposes the use of the crowdsourcing method and the creation of a specialized portal based on it.

Keywords: spatial data processing, crowdsourcing method, emergencies, automated control systems, information technology.

THE PARADIGM SHIFT OF POLICE PERFORMANCE MEASUREMENT IN AN INTERNATIONAL CONTEXT: FROM STATISTICAL EFFECTIVENESS TO SOCIAL LEGITIMACY

VÁRI Vince, PhD

Associate Professor, Lt. Colonel, Ludovika University of Public Service, Faculty of Law
Enforcement, Department of Criminal Procedure Law, Budapest, Hungary,
vari.vince@uni-nke.hu

ČVOROVIĆ Dragana, PhD

Associate Professor, University of Criminal Investigation and Police Studies,
Department of Criminal Law Belgrade, Serbia dragana.cvorovic@kpu.edu.rs

ROTTLER Violetta PhD

Assistant Professor, Police Major, Ludovika University of Public Service, Faculty of Law
Enforcement, Department of Private Security and Municipal Policing, Budapest, Hungary;
rotter.violetta@uni-nke.hu.

Abstract: Over recent decades, police performance measurement has undergone a significant paradigm shift internationally. Traditional evaluation frameworks primarily focused on quantitative indicators such as crime rates, clearance ratios, and enforcement outputs. While these measures offered administrative simplicity and comparability, they increasingly proved insufficient to capture the broader social role of policing in democratic societies. This study explores the transformation of police performance measurement from output-oriented models toward approaches that integrate legitimacy, public trust, procedural justice, and community perceptions. Drawing on international examples—particularly Anglo-Saxon performance frameworks—the paper highlights how contemporary models increasingly emphasize the quality of police–citizen interactions, accountability mechanisms, and the societal impacts of policing beyond crime control. The analysis demonstrates that legitimacy-based performance assessment does not replace traditional indicators but reframes them within a more complex evaluative system that reflects democratic expectations and governance standards. By situating police performance measurement within an international context, the study contributes to the theoretical understanding of how effectiveness, effici-

ency, and legitimacy are jointly constructed in modern policing. The findings underscore the necessity of multidimensional performance frameworks that balance measurable outcomes with normative and relational dimensions, offering valuable insights for both policy development and future empirical research.

Keywords: police performance measurement; legitimacy; procedural justice; international policing models; public trust

INTRODUCTION

The prevailing concept of efficiency emphasizes minimizing costs and maximizing benefits. However, for the police as a security provider, benefits extend beyond financial returns or administrative outputs, as the social value of policing is also reflected in the development of public trust and satisfaction (Vári, 2016, p. 582). Police performance is considered adequate within society if it increases community satisfaction and trust while operating within politically and legally defined parameters. When establishing the interpretative framework for a democratic police force, it is essential to clarify the objectives of law enforcement, since effectiveness can only be evaluated by the extent to which these objectives are achieved. The primary objectives of law enforcement are compliance with the law, upholding the rule of law, and protecting human rights. Consequently, traditional market-based measures are insufficient for assessing police quality and effectiveness. Therefore, indicators that measure law enforcement's protective capacity in alignment with social objectives are required, and international practice incorporates both quantitative and qualitative indicators (RAND Europe, 2023). A central dilemma in police performance evaluation is that organizational measures of success often diverge from what the community values. If police operations are not aligned with societal needs but instead prioritize internal objectives, negative public perceptions and resentment may arise. This tension is frequently observed in everyday perceptions, where the police are seen as "preferring to issue fines" rather than addressing substantive community concerns, resulting in reputational risk and resistance. Such perceptions can also be shaped by informal 'pseudo-expert' narratives that influence how institutional performance is interpreted (Fekete & Hegedűs, 2022).

A nuanced understanding of police effectiveness: from statistical indicators to broader social impacts

Systems theory posits that the police and the community operate as an open system, making it necessary to interpret police performance in light of ongoing interactions with the social environment. In economic terms, efficiency and effectiveness are distinct concepts: outcomes and associated costs must be measured separately (Vass, 1985). Vass argues that only effective actions can be efficient, yet similar results may be achieved through different means, necessitating the assessment of cost rationality and the selection of methods. Consequently, law enforcement evaluations should address both "output" and "impact/value." The international literature further asserts that contemporary performance measurement must encompass organizational efficiency, community expectations, and social effectiveness to avoid presenting a distorted view of public utility (Sparrow, 2015).

Profitability in business can be measured with precision, resulting in a more transparent incentive system. In contrast, within public administration, including policing, reliance solely on quantitative indicators may be unreliable and can obscure inefficiency while undermining the credibility of statistical data (Finszter, 2008, p. 14). In domestic policing practice, effectiveness is generally assessed using statistical data and predetermined internal performance indicators. While this approach is comparable to business models, it remains organization-centric and may diverge from societal expectations. These indicators primarily measure inputs (such as financial, human, and technical resources) and outputs (including detection rates, investigation effectiveness, and number of reports), but provide limited insight into quality and trust. Therefore, it is necessary to supplement these with complementary indicators collected at multiple levels.

Due to the complex functions of the police, a change in approach is needed to align output logic with external community values. If the organization "aligns" with its own indicators while contradicting local needs, reputational risk and resistance may arise, and the measured "success" may not mean what the community considers valuable. This is reinforced by the fact that the quality of police work is reflected in performance evaluations: purely quantitative indicators (number of measures taken, crime statistics) do not convey quality without context, so they must be converted into quality indicators or supplemented with quality indicators (Vári, 2017).

Roelofse contends that the social embeddedness of the police depends on the ability of officers to bridge the gap between the organization and the community. Openness, communication, and cooperation enhance interaction quality (Fekete, 2019), whereas secrecy and resistance diminish it (Roelofse, 2013). Functional systems theory posits that environmental feed-

back is essential for legitimate operation. As the entry point to the criminal justice system, distortions in police measurement practices can affect the entire system (Szikinger, 2012). Public safety is a collective outcome produced by multiple stakeholders, so measurement should not be confined to internal police outputs alone (Finszter, 2014). According to Easton (1965), the police function as an "empty square" within the social environment, operating between expectations and support, with output quality influencing input legitimacy. Loubet de Bayle (1992) further characterizes the police as a "black box" within society, whose processing burden is shaped by environmental outputs.

The "value for money" perspective on efficiency prioritizes cost-effective criminal proceedings. From a value-for-money perspective, efficiency is understood as achieving the same or greater outputs with fewer resources and, in the criminal justice context, this translates into prioritising cost-effective criminal proceedings. (Soreide & Vagle, 2019, HM Treasury, 2025). However, focusing solely on output measurement fails to capture broader social outcomes and system-wide impacts. Hungarian theoretical traditions have sometimes equated detection rates with efficiency, yet this approach does not demonstrate public utility; the manner of achieving results is as important as the quantity (Vári, 2018, Kiedrowski et al. 2013). From a systems theory standpoint, efficiency is reflected in factors essential for balanced operation and in the quality of police-society interactions. Relevant indicators include openness or closedness, institutional flexibility, and mechanisms for case selection and avoidance that may result from limited capacity. Skolnick notes that external pressures intensify the effectiveness-legitimacy dilemma, as efficiency may be prioritized at the expense of legitimacy, and police communication can generate additional expectations (Skolnick, 2011, p. 109).

Within this framework, effectiveness cannot be directly captured by statistical indicators and is only partially measurable through indirect proxies. Given the complexity of policing, performance cannot be reduced to a limited set of outputs without losing context and encouraging distorted incentives. Therefore, assessment requires a multidimensional approach that integrates operational measures with indicators of organizational functioning, culture, legitimacy, and social impact, such as:

- Organizational and operational characteristics (incentives, innovation, cooperation, information flow, leadership selection).
- Organizational culture (open/closed).
- Community satisfaction and trust (population-police; client-police).
- The lack of a purely quantitative statistical approach.
- Bureaucracy and latency (case selection, avoidance mechanisms).
- Procedural justice and effective enforcement of legitimate procedures.
- Use of methods that also measure social impact and transparency of results (Maslov, 2016, Sparrow, 2015, Vári, 2018).

Consequently, international trends advocate for multidimensional evaluation systems that incorporate the type and context of interventions, social impacts, and dimensions of trust, satisfaction, and fairness (Lum, Koper, & Telep, 2011).

Table 1: Police effectiveness measurement models – classified by approach

Approach	Characteristic	Advantages	Risks
Closed system	Organizational focus	Simple measurement	Social alienation
	Statistical orientation	Objective data	Manipulated statistics
	Internal evaluation	Quick evaluation	Self-reference
Open system	Social integration	Social legitimacy	Complex implementation
	Quality indicators	Real impact measurement	Subjective elements
	External feedback	Democratic accountability	Slow decision-making

Source: Author's own compilation using the following works: Vári (2016); Performance evaluation and efficiency measurement (Hungarian Police).

The Social Effectiveness of the Police: From Output Indicators to Legitimacy-Based Outcome Models

A foundational principle in modern policing science and public administration performance measurement is the clear distinction between output and outcome indicators. Output refers to the measurable products of police activities, such as the number of actions taken, detection rates, or response times. In contrast, outcome indicators focus on the broader social consequences of policing, including public trust, legitimacy, subjective feelings of safety, and perceptions of fair treatment (Vári, 2015; Davis, 2012). This perspective conceptualizes police performance as a multifaceted construct, requiring assessment of both organizational productivity and the social embeddedness of police operations (Tyler & Huo, 2002; Bradford & Quinton, 2014).

Output indicators offer clear advantages: they are straightforward, cost-effective to produce, and facilitate comparison. Consequently, management-oriented performance measurement systems, such as the "Best Value" approach, have traditionally relied on these metrics (Collier, 2001). However, an exclusive emphasis on output can result in data-centric distortions, where organizations optimize for metrics without corresponding improvements in public safety or social trust, and these outcomes may even decline (Feilzer, 2009; Finszter, 2009; Vári, 2016; Moore & Braga, 2003).

Procedural justice is therefore of strategic significance. When the public perceives police procedures as impartial, fair, and transparent, this perception can enhance cooperation and social support, often more effectively than traditional measures of arrest rates (Sunshine & Tyler, 2003). Accordingly, police performance should be evaluated along two interdependent axes: operational efficiency (output) and legitimacy quality (outcome). Prioritizing one dimension at the expense of the other can undermine overall effectiveness; for instance, short-term increases in activity may compromise fair treatment (Yesberg, 2024). Thus, management systems should establish minimum standards for legitimacy, including the quality of complaint handling, management of discrimination risks, and adherence to respectful communication (Radvánszki et al. 2025). Without such safeguards, organizational logic may inadvertently lead to undesirable outcomes. (HMICFRS, 2017; College of Policing, 2024).

Outcome-based performance measurement presents greater methodological complexity. Many relevant indicators are perception-based and require qualitative or mixed-method approaches, such as public surveys, attitude assessments, and focus groups. As a result, international frameworks have emerged that institutionalize legitimacy through dimensions such as ethical operation and fair treatment (Verschelde & Rogge, 2012; College of Policing, 2024). A well-designed indicator system should not only measure performance but also foster a learning cycle. This process involves defining valuable social impacts (e.g., trust, fairness, problem solving), aligning these with operational outputs, providing regular feedback through publicity, internal correction, and training, and accounting for environmental differences, such as varying territorial risks, to avoid penalizing units in less favorable conditions. Through this approach, performance measurement evolves from a simple scorecard to a governance tool that supports both operational rationality and democratic legitimacy (Yesberg et al. 2024).

Police performance measurement has gained prominence in international research and policy, yet there remains no consensus regarding optimal formats or methodologies. Ongoing debates persist about which indicators most effectively promote improved policing performance (Maslov, 2016; Domański & Sławińska, 2021). Nevertheless, there is increasing agreement that performance measurement serves as a significant political and professional tool, influencing police functioning, priorities, and public perception (Maslov, 2016). Since the

1970s, the literature has been organized along several interrelated axes, particularly the quantitative–qualitative and objective–subjective dimensions of indicator selection (Domański & Sławińska, 2021). This division arises in part because performance measurement is particularly sensitive within law enforcement. Without a robust conceptual framework or with a misaligned philosophy, organizations often rely on easily accessible administrative data, which frequently lack context and provide only a partial view of actual performance (Maslov, 2016). Therefore, the central challenge is not the quantity of data collected, but the establishment of appropriate definitions and interpretive frameworks for indicators (RAND Europe, 2023). A common consequence of indicator distortion is goal displacement or gaming, where data are manipulated to meet targets, causing measurement to become an end in itself (Maslov, 2016).

The challenge of indicator selection is intensified by a well-known paradox: more informative indicators are typically harder to obtain and more costly to produce (Domański & Sławińska, 2021). Conversely, indicators that are inexpensive and easy to measure, such as crime rates, investigation success rates, or response times, often yield limited insights into actual performance and may reinforce undesirable incentives (Moore & Braga, 2003). Highly relevant indicators, including satisfaction, perceptions of procedural justice, or crime latency, generally require targeted empirical data collection, increasing complexity and cost (Maslov, 2016). Consequently, international trends are shifting toward evidence-based, multidimensional models that prioritize intervention effectiveness, community trust, and broader social impacts.

A striking example of this shift in approach can be found in the United Kingdom, where several dimensions were integrated into the reform of the performance measurement system, in particular: (i) local crime and policing, (ii) satisfaction and trust, (iii) protection against serious threats, and (iv) the principle of "value for money." The emphasis has shifted from traditional accountability to performance management, strengthening the role of local police forces and the importance of local planning and action programming (Northern Ireland Policing Board, 2022, 2023).

Table 2: Comparison of police effectiveness measurement types

Type	Main indicators	Advantages	Disadvantages	Countries using this type
Traditional statistical	Detection rates, production, crime statistics	Easy to measure, objective, comparable	Can be manipulated, does not reflect the real impact	Hungary (until 2012)
Organizational performance	Internal effectiveness, cost efficiency, processes	Supports organizational development, transparent	Does not take social expectations into account	Many EU countries
Social effectiveness	Social trust, satisfaction, legitimacy	Reflects real social impact, builds trust	Difficult to measure, costly, subjective	Scandinavian countries
Combined (England-Wales)	Effectiveness + Efficiency + Legitimacy	Complex assessment, multidimensional	Complex implementation, resource-intensive	England, Wales
DEA analysis	Input-output analysis, environmental factors	Objective comparison, environmental correction	Mathematically complex, specialized knowledge	Belgium, Netherlands
Community-based	Population needs, local priorities	Adapted to local needs, participatory	Difficult to standardize, incomparable	Northern Ireland, New Zealand

Source: Authors' own compilation using Sparrow (2015), Maslov (2016), HMICFRS (2025) and Verschelde & Rogge (2012).

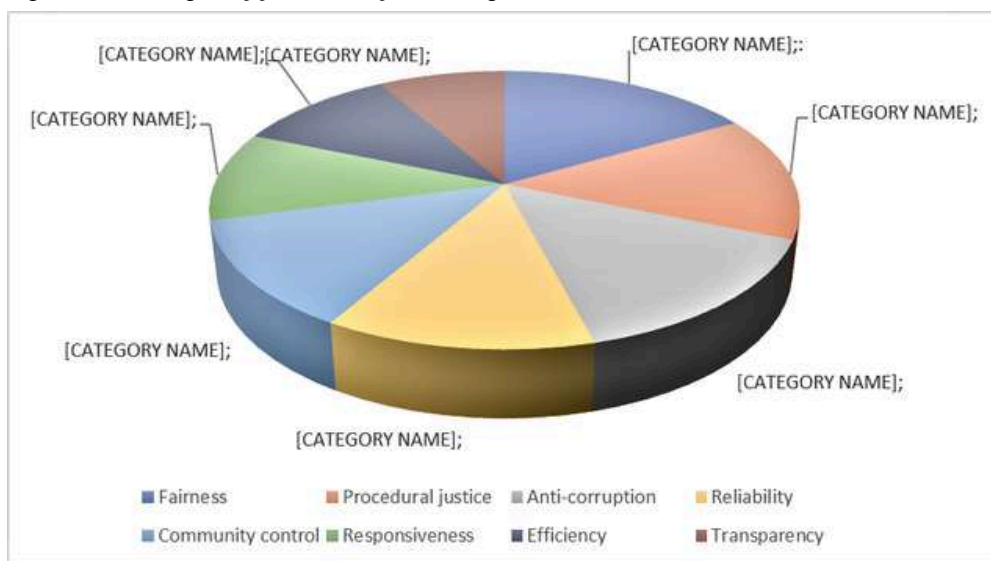
The experience in Northern Ireland illustrates that static, indicator-based comparisons between police districts may be misleading, as they frequently overlook local crime geography and specific policing contexts (Topping, 2012). Consequently, performance measurement evolved to emphasize community-based partnerships and the pursuit of locally defined priorities, supported by systematic monitoring of police–community relations and legitimacy through biannual representative surveys (Northern Ireland Policing Board, 2022a). Primary objectives included enhancing victim satisfaction, tracking perceptions of equal treatment, and decreasing response times (PSNI, 2005).

In New Zealand, performance management was similarly organized around national indicators aligned with strategic objectives, with an emphasis on strengthening public trust, improving community safety, and reducing crime, road accidents, and victimization (New Zealand Police, 2010). These strategies

reflect lessons from Compstat, demonstrating that performance data not only increase transparency but also influence organizational culture and incentive structures (Willis et. al, 2003).

Taken together, these cases suggest that an effective indicator system serves as a governance mechanism rather than merely a technical instrument. Such systems necessitate the explicit articulation of protected values, such as rule of law, fairness, and trust, the integrated application of both output and outcome indicators, and the establishment of clear accountability and feedback mechanisms (De Cremer & Tyler, 2007). The literature also underscores the importance of flexibility, advocating for the combination of national targets with local discretion and the use of multiple data sources to reduce gaming. It further warns that rigid or poorly calibrated systems can create perverse incentives and result in misleading comparisons across diverse operational environments (Sherman, 1998; Maguire & Johnson, 2010; Lum, Koper & Telep, 2011; Abadie & Gardeazabal, 2003).

Figure 1: Strength of factors influencing trust

Source: Author's own compilation based on Mazerolle et al. (2013) and Hanway (2023).

Trust, legitimacy, and quality indicators: the social dimensions of police performance

In recent decades, trust in the police and the perceived quality of police–citizen interactions have become central themes in international policing research. Empirical studies consistently show that transparency and perceived fairness in police conduct are decisive for building public trust. Experimental evidence indicates that even minimal transparency cues, such as explicit references to openness or accountability, can measurably improve trust, especially among groups previously skeptical of law enforcement (Dobson et al., 2025). However, research also finds that transparency alone is insufficient. Without consistent fair treatment in daily policing, transparency may be seen as symbolic rather than substantive (Hind, 2009).

Research on police–civilian encounters shows that attitudes are shaped by both the immediate interaction and its broader context. Hind (2009) finds that previous experiences and who initiates the encounter significantly influence how citizens evaluate police behavior. Consistent with Rosenbaum et al. (2005), negative experiences during citizen-initiated encounters lead to greater declines in attitudes than similar police-initiated interactions. This is often explained by the theory of unmet expectations: citizens who initiate contact usually expect more responsiveness and problem-solving, so unmet expectations cause deeper dissatisfaction (Reisig & Giacomazzi, 1998). In contrast, police-initiated encounters generally involve lower expectations, which lessens the negative impact of adverse experiences.

These findings highlight the importance of proactive policing based on procedural justice to enhance public satisfaction and strengthen police legitimacy. This approach does not diminish the value of traditional efficiency indicators. Instead, it supports an integrated view where qualitative and quantitative indicators reflect different but related aspects of police performance (Drake & Simper, 2005). Objective and comparative assessment methods, such as Data Envelopment Analysis (DEA), remain valuable, especially since relative performance is shaped by environmental and structural factors (Tiwana et al., 2015).

At the macro level, comparative research adds nuance to the relationship between trust and policing. Jang, Joo, and Zhao (2010) show that national factors such as homicide rates and democratic institutionalization significantly influence public trust in the police, while individual characteristics like age, education, and values also play a role. Trust tends to be lower in socially deprived environments and deviant subcultures. While the direct effect of economic inequality is debated, the quality of democratic governance and fair law enforcement consistently emerge as key determinants of trust (Cao & Zhao, 2005; Cao et al., 2012). Tankebe (2010) defines trust as a multidimensional concept including reliability, effectiveness, and procedural justice, and finds that indirect experiences of corruption weaken trust, while well-received refo-

rms strengthen it.

Contemporary developments further expand this analytical framework. Technological change and the increasing use of algorithmic decision-making in policing introduce new legitimacy challenges. Experimental studies indicate that clear and comprehensible explanations regarding algorithmic processes can enhance trust not only in technology but also in the police institution itself (Nieuwenhuizen et al., 2024). This reinforces the argument that transparency in decision-making constitutes an independent and increasingly salient dimension of legitimacy performance (Hough et. al., 2010).

Overall, trust in the police is a complex, multi-faceted phenomenon shaped by experiential, institutional, and contextual factors. Therefore, systematically measuring interaction quality and perceived fairness is essential for assessing police performance beyond narrow activity indicators (Moore & Braga, 2004; Charbonneau & Riccucci, 2008).

An integrated approach to police performance: output and outcome dimensions

A core challenge in contemporary policing and public administration lies in the analytical distinction—and practical integration—of output and outcome indicators. Output indicators capture the immediate products of police activity, such as interventions, arrests, clearance rates, or response times, whereas outcome indicators reflect broader social consequences, including trust, legitimacy, perceived fairness, and subjective feelings of security (Vári, 2015; Davis, 2012). From this perspective, police performance must be understood not merely as organizational productivity but also as a form of social embeddedness and relational effectiveness (Tyler & Huo, 2002; Bradford & Quinton, 2014).

Output indicators offer clear managerial benefits: they are easy to produce, cost-effective, and suitable for comparison, which explains their prevalence in performance-oriented governance frameworks such as “Best Value” systems (Collier, 2001). However, the literature warns that overreliance on outputs can lead to data-driven distortions. Organizations may improve numerical indicators while public safety, trust, or legitimacy stagnate or decline (Feilzer, 2009; Finszter, 2008; Moore & Braga, 2003; Vári, 2016).

Procedural justice plays a central role in this debate. Research shows that policing practices seen as impartial, respectful, and transparent foster cooperation and social support, often more effectively than enforcement intensity alone (Sunshine & Tyler, 2003; Mazerolle et. al., 2013). Experimental studies confirm that even modest transparency signals can significantly improve community trust–police relations, especially among previously skeptical groups (Dobson et al., 2025). However, credibility depe-

nds on the consistent application of fair treatment in daily interactions (Hind, 2009).

Building on these insights, police performance can be conceptualized along two complementary axes. The first concerns operational efficiency, assessed through traditional output indicators and evaluated using objective comparative techniques such as DEA (Drake & Simper, 2005). The second relates to the quality of legitimacy, encompassing public satisfaction, trust, and perceptions of procedural justice as indicators of social acceptance and long-term effectiveness. Failing to integrate these dimensions risks behavioral distortion: output-oriented incentives may undermine legitimacy in the short term, while an exclusive focus on outcomes may weaken operational rationality (HMICERFS, 2025).

An effective indicator system combines multiple elements. It clearly defines socially valued outcomes, such as trust and fairness, aligns them with operational outputs, incorporates feedback mechanisms like public reporting and internal learning, and considers environmental differences (HMICFRS, 2020). International examples from the United Kingdom, Northern Ireland, and New Zealand show that community partnership, local flexibility, and systematic measurement of interaction quality are linked to greater social legitimacy and sustainable performance (Northern Ireland Policing Board, 2022; New Zealand Police, 2010; Bratton, 1999).

In summary, integrating qualitative and quantitative indicators allows for more accurate performance assessment and serves as a governance tool. This integration enables policing to pursue effectiveness, transparency, and social legitimacy, which are essential for democratic law enforcement in complex societies.

SUMMARY

The primary finding of the study is that police "effectiveness" should not be assessed solely by comparison to market performance. The value of police work extends beyond monetary returns or quantifiable outputs; it also encompasses the degree to which the public trusts the police, perceives procedures as lawful and fair, and expresses satisfaction with the service provided (Tyler & Huo, 2002; Sunshine & Tyler, 2003). To understand democratic policing, it is necessary to clarify its objectives: enforcing the law, upholding the rule of law, and protecting human rights, as performance can only be interpreted in relation to these aims (Bradford & Quinton, 2014). According to the theoretical frameworks presented, the police are not a closed system but operate in constant interaction with the social environment, which is why internal statistics alone cannot reflect public utility (Maslov, 2016; Domański & Sławińska, 2021). Traditional, easily "accountable" indicators (e.g., detection rates, number of measures taken) can be useful, but without context,

they can be misleading: they can hide quality issues, distort incentives, and undermine the credibility of statistics (RAND Europe, 2023). It is often the case that police "success" and community-assessed outcomes do not coincide; for example, a loss of everyday trust may stem from the public's perception that the police are "chasing numbers" and that achieving short-term statistical results is more important than actually solving problems (Moore & Braga, 2004).

In this context, it makes sense to consistently distinguish between output and outcome indicators. Output indicators reflect the direct products of police activity, such as measures taken, detection rates, and response times. In contrast, outcome indicators capture social consequences, including trust, legitimacy, sense of security, and perceptions of fairness (Vári, 2015; Davis, 2012). International experience demonstrates that the goal is not to choose between these types of indicators, but to achieve a balance. Outcome indicators complement rather than replace output indicators, and contemporary systems are increasingly adopting multidimensional, combined indicator frameworks (Northern Ireland Policing Board, 2022a; New Zealand Police, 2010). realistic and relevant when it is not only an accountability tool but also a learning and corrective mechanism: it enables continuous monitoring of service quality, identification of breaches of fairness, and uncovering of organizational routines that undermine both efficiency and legitimacy in the long run (Tyler, 2006; Rogge & Verschelde, 2012).

REFERENCES

- Abadie, A., & Gardeazabal, J. (2003). The economic costs of conflict: A case study of the Basque Country. *American Economic Review*, 93(1), 113–132. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/000282803321455188>
- Bradford, B., & Quinton, P. (2014). Self-legitimacy, police culture and support for democratic policing in an English constabulary. *British Journal of Criminology*, 54(6), 1023–1046. <https://doi.org/10.1093/bjc/azu053>
- Bratton, W. J. (1999). *Turnaround: How America's top cop reversed the crime epidemic*. Random House.
- Cao, L., & Zhao, S. J. (2005). Confidence in the police in Latin America. *Journal of Criminal Justice*, 33, 403–412. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2005.06.003>
- Cao, L., Lai, Y., & Zhao, R. (2012). Shades of blue: Confidence in the police in the world. *Journal of Criminal Justice*, 40, 40–49. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2011.12.002>
- Charbonneau, É., & Riccucci, N. M. (2008). Beyond the usual suspects: Performance-measurement literature on social equity indicators in policing. *Public Performance & Management Review*, 31(4), 604–620. <https://doi.org/10.2753/PMR1530-9576310405>
- College of Policing. (2024, January 23). Guidance for ethical and professional behaviour in policing (Code of Ethics guidance). <https://www.college.police.uk/ethics/code-of-ethics/guidance>
- Collier, P. M. (2001). Police performance measurement and human rights. *Public Money & Management*, 21(3), 35–40. <https://doi.org/10.1111/1467-9302.00282>
- Davis, R. C. (2012). Selected international best practices in police performance measurement (TR-1153-MOI). RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR1153.html
- De Cremer, D., & Tyler, T. R. (2007). The effects of trust in authority and procedural fairness on cooperation. *Journal of Applied Psychology*, 92(3), 639–649. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.3.639>
- Domański, R., & Sławińska, M. (2021). Multicriteria ranking for the efficient and effective assessment of police departments. *Sustainability*, 13(8), 4251. <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/8/4251/pdf>
- Drake, L. M., & Simper, R. (2005). The measurement of police force efficiency: An assessment of UK Home Office policy. *Contemporary Economic Policy*, 23(4), 465–482. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1093/cep/byi037>
- Easton, D. (1965). *A systems analysis of political life*. John Wiley & Sons.
- Feilzer, M. Y. (2009). Not fit for purpose! The ab-use of the British Crime Survey as a performance measure for individual police forces. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 3(2), 200–211. <https://doi.org/10.1093/polic/pap022>

- Fekete, M. (2019). A motiválás kommunikációs megközelítése a büntetés-végrehajtási intézetekben. Magyar Rendészet, 19(1), 131-144. <https://doi.org/10.32577/mr.2019.1.8>
- Fekete, M., & Hegedűs, J. (2022). A korrekciós kuruzslás jelenléte a büntetés-végrehajtásban. Magyar Rendészet, 22(4), 237-246. <https://doi.org/10.32577/mr.2022.4.15>
- Finszter, G. (2008). Víziók a rendőrségről. Rendészeti Szemle, 56(1), 10-41. <https://real.mtak.hu/10651/92/rendorseg-49-63.pdf>
- Finszter, G. (2014). A rendőrség joga. Budapest. Nemzeti Közzolgálati Egyetem.
- Hanway, P. (2023, August 27). Public perceptions of policing: A review of research and literature. GOV.UK. <https://www.gov.uk/government/publications/public-perceptions-of-policing-a-review-of-research-and-literature>
- HM Inspectorate of Constabulary and Fire & Rescue Services (HMICFRS). (2017). PEEL: Police legitimacy 2017: A national overview. <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2017/dec/uk-policing-peel-police-legitimacy-report-2017.pdf>
- HM Inspectorate of Constabulary and Fire & Rescue Services (HMICFRS). (2025). PEEL assessment framework (PAF) 2025-2027. <https://hmicfrs.justiceinspectores.gov.uk/publications/peel-assessment-framework-2025-2027/>
- HM Inspectorate of Constabulary and Fire & Rescue Services. (2020). Proposed policing inspection programme and framework 2020/21: For consultation. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5e62377f86650c513fcf1b83/hmicfrs-inspection-programme-consultation-2020-21.pdf>
- HM Treasury. (2025, November 23). The Government Efficiency Framework. GOV.UK. <https://www.gov.uk/government/publications/the-government-efficiency-framework/the-government-efficiency-framework--2>
- Hough, M., Jackson, J., Bradford, B., Myhill, A., & Quinton, P. (2010). Procedural Justice, Trust, and Institutional Legitimacy. Policing: A Journal of Policy and Practice, 4(3), 203-210. <https://doi.org/10.1093/police/paq027>
- Jackson, J., Bradford, B., Yesberg, J. A., & Hough, M. (2024). Police legitimacy and public trust: A cross-national analysis of measurement and meaning. Policing & Society, 34(2), 123-142. <https://doi.org/10.1080/10439463.2023.2279197>
- Kiedrowski, J., Petrunik, M., Macdonald, T., & Melchers, R. (2013). Canadian Police Board Views on the Use of Police Performance Metrics (Report No. 31). Public Safety Canada. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/plc-vws-prfrmnc-mtrcs/index-en.aspx>

- Loubet del Bayle, J.-L. (1992). La police: Une approche socio-politique. Montchrestien.
- Lum, C., Koper, C. S., & Telep, C. W. (2011). The Evidence-Based Policing Matrix. *Journal of Experimental Criminology*, 7(1), 3–26. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11292-010-9108-1>
- Maguire, E. R., & Johnson, S. D. (2010). Measuring what matters: Police performance indicators and their impact. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 4(3), 286–293. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/13639511011085097/fullhtml>
- Mazerolle, L., Bennett, S., Davis, J., Sargeant, E., & Manning, M. (2013). Legitimacy in policing: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.4073/csr.2013.1>
- Moore, M. H., & Braga, A. A. (2003). The bottom line of policing: What citizens should value (and measure!) in police performance. *Police Executive Research Forum*. https://www.policeforum.org/assets/docs/Free_Online_Documents/P_performance/the%20bottom%20line%20of%20policing.pdf
- Moore, M. H., & Braga, A. A. (2004). Measuring and improving police performance: The lessons of Compstat and its progeny. In D. Weisburd & A. A. Braga (Eds.), *Police innovation: Contrasting perspectives* (pp. 109–144). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489336.007>
- New Zealand Police. (2010). Statement of intent 2010/11–2012/13. Wellington, New Zealand: New Zealand Police. <https://www.police.govt.nz/sites/default/files/publications/statement-of-intent-2010-13.pdf>
- Nieuwenhuizen, E. N., Meijer, A. J., Bex, F. J., & Grimmelikhuijsen, S. G. (2024). Explanations increase citizen trust in police algorithmic recommender systems: Findings from two experimental tests. *Public Performance & Management Review*. Advance online publication. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15309576.2025.2495094>
- Northern Ireland Policing Board. (2022). The Northern Ireland Policing Plan 2020–2025 & Annual Performance Plan 2022/23 (PDF). <https://www.nipolicingboard.org.uk/files/nipolicingboard/2022-03/policing-plan-2020-25-performance-plan-2022-23.pdf>
- Northern Ireland Policing Board. (2023). Policing Plan 2020–2025 & Annual Performance Plan 2022–23: Annual Assessment 2022/23 (PDF). <https://www.nipolicingboard.org.uk/files/nipolicingboard/2023-09/Policing%20Plan%20&%20Performance%20Plan%20Annual%20Assessment%2022-23.pdf>
- Police Service of Northern Ireland (PSNI). (2005). Annual report. Belfast: Police Service of Northern Ireland.

- Radvánszki, R., Fekete, M., & Hegedűs, J. (2025). A bántalmazott gyermekkel való kommunikáció sajátosságai a rendőrségi kihallgatás folyamatában: A téma szakirodalmi kutatásának bemutatása. Jel-Kép, 2025(1), 121–. <https://doi.org/10.20520/JEL-KEP.2025.1.121>
- Roelofse, C. J. (2013). Community policing: Homogenous societies are actually heterogenic—Challenges to diverse community needs. Internal Security, 5(2), 7–21.
- Sherman, L. W. (1998). Evidence-based policing (Ideas in American Policing No. 1). Police Foundation. <https://cebcp.org/evidence-based-policing/>
- Skolnick, J. H. (2011). Justice without trial: Law enforcement in democratic society (4th ed.). Quid Pro Books.
- Søreide, T., & Vagle, K. (2019, May 30). Prosecutors' Discretionary Authority in Efficient Law Enforcement Systems (NHH Working Paper; draft book chapter). Norwegian School of Economics (NHH), Department of Accounting, Auditing and Law. <https://www.nhh.no/globalassets/departments/accounting-auditing-and-law/working-papers/chapter-soreide-vagle-30-05-19-final.pdf>
- Sparrow, M. K. (2015). Measuring performance in a modern police organization. National Institute of Justice. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/248476.pdf>
- Sunshine, J., & Tyler, T. R. (2003). The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing. Law & Society Review, 37(3), 513–547.
- Tankebe, J. (2010). Public confidence in the police: Testing the effects of public experiences of police corruption in Ghana. British Journal of Criminology, 50(2), 296–319. <https://doi.org/10.1093/bjc/azq005>
- Tiwana, N., Bass, G., & Farrell, G. (2015). Police performance measurement: An annotated bibliography. Crime Science, 4(1), Article 1. <https://doi.org/10.1186/s40163-014-0011-4>
- Topping, J. (2012). Community policing in Northern Ireland: A resistance narrative. Policing and Society, 22(2), 222–244. <https://doi.org/10.1080/10439463.2011.617099>
- Tyler, T. R., & Huo, Y. J. (2002). Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts. Russell Sage Foundation.
- Vári, V. (2015). A bűnüldözés relatív hatékonysága és a rendőrség (PhD értekezés). Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Doktori Iskola.
- Vári, V. (2016). A bűnüldözés relatív hatékonysága és a rendőrség. In Studia Doctorandorum Alumnae: Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból (pp. 89–108). Doktoranduszok Országos Szövetsége.

- Vári, V. (2017). Jó állam – jó rendőrség: Fókuszban a hatékonyság fogalmi keretek, nemzetközi kitekintés. In G. Finszter & I. Sabjanics (Eds.), *Biztonsági kihívások a 21. században* (pp. 725–734). Dialóg Campus.
- Vári, V. (2018). Conceptual Framework: Measuring Police Performance and Efficiency. The Types of “Quality” Indicators in Foreign Researches. *Magyar Rendészet*, 2018(1), 193–207. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/magyrend/article/download/1396/720/5409>
- Verschelde, M., & Rogge, N. (2012). An environment-adjusted evaluation of local police effectiveness: Evidence from a conditional Data Envelopment Analysis approach (HUB Research Papers 2012/09). <https://lirias.kuleuven.be/retrieve/231997>
- Willis, J. J., Mastrofski, S. D., & Weisburd, D. (2003). *Compstat in practice: An in-depth analysis of three cities*. Police Foundation. <https://www.policinginstitute.org/wp-content/uploads/2015/06/Willis-et-al.-2004-Compstat-in-Practice.pdf>
- Yesberg, J. A. (2024). Fairness in policing: How does internal procedural justice shape police officer self-legitimacy and public trust? *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 18(1), paae126. <https://doi.org/10.1093/police/paae126>
- Yesberg, J. A., Bradford, B., & Jackson, J. (2024). Immigrants’ perceptions of the police: Does undocumented status matter? *Crime & Delinquency*, 70(1), 1–27. <https://doi.org/10.1177/1.11287241252364e+14>
- Zürcher, E., Eekelschot, L., Wolcke, A., & Strang, L. (2023, November). *International approaches to police performance measurement*. RAND. <https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/3315>

ПАРАДИГМАТСКА ПРОМЈЕНА МЈЕРЕЊА ПОЛИЦИЈСКОГ УЧИНКА У МЕЃУНАРОДНОМ КОНТЕКСТУ: ОД СТАТИСТИЧКЕ ЕФИКАСНОСТИ ДО ДРУШТВЕНОГ ЛЕГИТИМИТЕТА

Апстракт: Током посљедњих деценија, мјерење полицијског учинка прошло је кроз значајну парадигматску промјену на међународном нивоу. Традиционални оквири евалуације примарно су се фокусирали на квантитативне индикаторе, као што су стопе криминалитета, коефицијенти расвијетљености и резултати спровођења закона. Иако су ове мјере нудиле административну једноставност и упоредивост, оне су се све више показивале недовољним за обухватање шире друштвене улоге полицијског рада у демократским друштвима. Ова студија истражује трансформацију мјерења полицијског учинка са модела оријентисаних на резултате ка приступима који интегришу легитимитет, повјерење јавности, процесну правду и перцепције заједнице. Ослањајући се на међународне примјере — посебно англосаксонске оквири учинка — рад наглашава како савремени модели све више истичу квалитет интеракције између полиције и грађана, механизме одговорности и друштвене утицаје полицијског рада изван саме контроле криминалитета. Анализа показује да процјена учинка заснована на легитимитету не замјењује традиционалне индикаторе, већ их рефокусира унутар сложенијег система евалуације који одражава демократска очекивања и стандарде управљања. Смјештајући мјерење полицијског учинка у међународни контекст, студија доприноси теоријском разумијевању начина на који се ефективност, ефикасност и легитимитет заједнички конструишу у савременом полицијском раду. Налази наглашавају неопходност мултидимензионалних оквира учинка који балансирају мјерљиве исходе са нормативним и релационим димензијама, нудећи драгоцјене увиде за развој политика и будућа емпиријска истраживања.

Кључне ријечи: мјерење полицијског учинка, легитимитет, процесна правда, међународни полицијски модели, повјерење јавности.

ПАРАДИГМАЛЬНЫЙ СДВИГ В ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПОЛИЦИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ КОНТЕКСТЕ: ОТ СТАТИСТИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ К ОБЩЕСТВЕННОЙ ЛЕГИТИМНОСТИ

Аннотация: В последние десятилетия система оценки эффективности деятельности полиции претерпела значительный парадигмальный сдвиг на международном уровне. Традиционные механизмы оценки преимущественно фокусировались на количественных индикаторах, таких как уровень преступности, коэффициенты раскрываемости и показатели правоприменительной деятельности. Несмотря на административную простоту и сопоставимость данных методов, они всё чаще оказываются недостаточными для отражения широкой социальной роли полиции в демократическом обществе. В данном исследовании рассматривается трансформация оценки эффективности полиции: переход от моделей, ориентированных на результат (output-oriented), к подходам, интегрирующим понятия легитимности, общественного доверия, процессуальной справедливости и восприятия со стороны населения. Опираясь на международные примеры — в частности, на англосаксонские модели оценки — автор подчеркивает, как современные системы всё больше акцентируют внимание на качестве взаимодействия полиции и граждан, механизмах подотчетности и социальном воздействии полицейской деятельности, выходящем за рамки борьбы с преступностью. Анализ показывает, что оценка, основанная на принципе легитимности, не заменяет традиционные индикаторы, а переосмысливает их в рамках более сложной системы оценки, отражающей демократические ожидания и стандарты государственного управления. Рассматривая оценку эффективности полиции в международном контексте, исследование вносит вклад в теоретическое понимание того, как эффективность и легитимность совместно формируются в современной полицейской практике. Результаты подчеркивают необходимость создания многомерных моделей оценки, которые уравнивают измеримые результаты с нормативными и реляционными аспектами, предлагая ценные идеи как для разработки политики, так и для будущих эмпирических исследований.

Ключевые слова: оценка эффективности полиции, легитимность, процессуальная справедливость, международные модели полицейской деятельности, общественное доверие.

COMPARATIVE ANALYSIS OF SCHOOL-BASED DRUG PREVENTION SYSTEMS IN FOUR EUROPEAN COUNTRIES

Máté Sivadó

Dr. Máté Sivadó PhD. police lieutenant colonel association professor Ludovika University of Public Service Faculty of Law Enforcement Department of Criminology.
sivado.mate@uni-nke.hu

Violetta Rottler

Dr. Violetta Rottler PhD. police major assistant professor Ludovika University of Public Service Faculty of Law Enforcement Department of Private Security and Municipal Policing
rottler-violetta@uni-nke.hu

Abstract: This comparative study examines school-based drug prevention systems in Germany, the Netherlands, Iceland, and Hungary using ESPAD 2024 data. The research compares prevention approaches across effectiveness, methodology, institutional background, and results. Germany represents a structured, evidence-based federal model with systematic teacher support. The Netherlands exemplifies scientific rigor through RCT-validated programs and critical self-evaluation. Iceland demonstrates exceptional results through a community-environmental approach that combines data-driven interventions, strengthening protective factors, and multi-sectoral cooperation. Hungary shows concerning outcomes with expired strategic frameworks, police-dominated information-based approaches, and Europe's highest youth substance use rates. Analysis reveals that effective prevention requires long-term strategic commitment, evidence-based methodology, systematic stakeholder engagement, and adequate institutional capacity. The study identifies adaptable elements and structural prerequisites for each model, providing insights for law enforcement and public health policy development.

Keywords: drug prevention, school-based interventions, comparative analysis, European models, prevention effectiveness

IMPORTANCE OF THE RESEARCH

This research addresses a critical gap in European law enforcement and public health policy by providing a systematic comparative analysis of school-based drug prevention systems. With youth substance use representing a persistent security and health challenge across Europe, understanding which prevention system characteristics correlate with effectiveness is essential for evidence-based policy development. The study's significance lies in identifying adaptable elements from successful models while recognizing structural prerequisites and implementation barriers. By examining four countries representing diverse prevention philosophies and outcomes—from Iceland's exceptional results to Hungary's concerning situation—this analysis provides actionable insights for policymakers, law enforcement agencies, and public health authorities seeking to strengthen prevention systems. The findings are particularly timely given the expiration of Hungary's national drug strategy and the need for a strategic reorientation informed by international evidence.

INTRODUCTION

Preventing adolescent substance use is a critical priority across European public security and public health systems (European Union Drugs Agency [EUDA], 2025). The school environment is the primary institutional setting for universal prevention interventions, providing systematic access to youth during the developmentally critical period when substance experimentation typically begins (Faggiano et al., 2008). However, significant variations exist across European countries in terms of strategic frameworks, institutional arrangements, methodological approaches, and prevention outcomes.

This research provides a systematic comparative analysis of school-based drug prevention systems in four European countries: Germany, the Netherlands, Iceland, and Hungary. These countries were selected to represent diverse prevention paradigms: Germany exemplifies a structured federal system with evidence-based programming; the Netherlands demonstrates an advanced scientific evaluation culture; Iceland represents a community-environmental model with exceptional outcomes; and Hungary provides a Central European perspective with law enforcement-dominated approaches and concerning prevalence data.

The primary objective is to identify structural, methodological, and institutional factors associated with prevention effectiveness, measured through ESPAD 2024 adolescent substance use data. The research examines: (1) effectiveness through prevalence outcomes, (2) methodology including program design, (3) institutional background with strategic frameworks, and (4) results including achievements and challenges.

This analysis aims to inform evidence-based policy development in law enforcement science by identifying which prevention system characteristics correlate with favorable outcomes, which elements demonstrate potential for cross-national adaptation, and which structural prerequisites must be considered when evaluating transferability. The comparative framework enables assessment of how different combinations of strategic positioning, institutional capacity, methodological orientation, and resource allocation influence prevention effectiveness across varied national contexts.

METHODS

This study employs desk research methodology, systematically analyzing publicly available documentation, academic literature, policy documents, and survey data across the four selected countries. The research design follows established benchmarking methodology in comparative prevention systems analysis (Burkhart, 2011).

Data Sources

Primary data sources included: (1) ESPAD 2024 Report (ESPAD Group, 2025), providing standardized prevalence data for 15-16 year-old adolescents across participating European countries; (2) national drug strategies and policy documents from each country (Bundesministerium für Gesundheit, 2012; Velferðarráðuneyti, 2013; 80/2013 OGY Határozat); (3) scientific evaluation reports of prevention programs, particularly randomized controlled trials (Malmberg et al., 2014; Koning et al., 2009); (4) institutional documentation from national competence centers including the German Federal Centre for Health Education (BZgA), Netherlands Trimbos Institute, and Planet Youth organization; (5) peer-reviewed academic literature on prevention program effectiveness (Kristjansson et al., 2020; Tobler, 1997).

Analytical Framework

The comparative analysis employed four dimensions derived from international prevention standards (European Prevention Curriculum): (1) Effectiveness: Quantitative outcomes measured through ESPAD 2024 prevalence data for lifetime smoking, daily smoking, e-cigarette use, alcohol consumption, drunkenness episodes, binge drinking, and cannabis use. Countries were positioned relative to European averages. (2) Methodology: Qualitative assessment of program characteristics, including theoretical foundation (information-based versus life skills development versus community-environmental), delivery mechanisms, evidence base, and curricular integration approaches. (3) Institutional Background: Analysis of strategic frameworks, coordination structures, funding models, and legal

foundations. (4) Results Assessment: Identification of system strengths, challenges, and contextual factors affecting transferability.

Limitations

This desk research methodology relies on publicly available information, which varies in detail and currency across countries. The analysis cannot establish causal relationships between system characteristics and outcomes due to the multiplicity of influencing factors. ESPAD data provide standardized measurements but reflect only one age cohort (15-16 years) at a single time point. Some prevention effects may manifest beyond the measured age range or require longitudinal observation. The study focuses on school-based prevention, not addressing community or family-based interventions operating outside educational settings.

RESULTS AND DISCUSSION

Strategic and Institutional Frameworks

The four examined countries demonstrate fundamentally different approaches to organizing prevention systems, with significant implications for implementation consistency and resource stability.

Germany operates through a structured federal system in which the Federal Centre for Health Education (BZgA) provides national coordination, methodological standards, and scientific support, while the sixteen federal states (Länder) maintain responsibility for implementing educational policy (Bundesministerium für Gesundheit, 2012). This arrangement enables both national coherence and regional adaptation, though it creates complexity and some inter-state variation in program availability and implementation intensity. The current 2021-2025 National Drug and Addiction Strategy provides clear strategic direction organized around four pillars: prevention, counseling and treatment, harm reduction, and supply reduction.

The Netherlands positions drug prevention primarily as a public health matter coordinated by the Ministry of Health, with the Trimbos Institute serving as the national competence center for mental health and addiction (EMCDDA, 2019). The Trimbos Institute fulfills multiple functions: research and program development, scientific evaluation including RCT studies, professional training and support, and national monitoring including ESPAD coordination.

Iceland implemented a radically different model following the crisis revealed by 1995 ESPAD data showing the highest youth substance use rates in Europe (Sigfusdottir et al., 2009). The response involved creating a community-environmental prevention system coordinated by the National Health Directorate in partnership with the Planet Youth organization. Rather than

ЗБОРНИК РАДОВА

school-focused programming, prevention became integrated across multiple sectors. Critically, Iceland allocates 1-2% of GDP to prevention activities, an exceptionally high investment enabling comprehensive community programming, including the 'Leisure Card' subsidizing organized activities for all youth (Planet Youth, 2024).

Hungary presents the most concerning institutional situation. The 2013-2020 National Drug Strategy expired in 2020 without replacement. While a National Public Health Program Draft 2023-2033 has been prepared, it lacks official adoption, detailed action plans, or dedicated budget allocation. This creates a strategic vacuum undermining long-term planning and resource commitment. Coordination responsibility rests with the Ministry of Interior's Public Health Department, reflecting a law-enforcement rather than a health-promotion orientation.

Table 2. Strategic and Institutional Frameworks Comparison

Dimension	Hungary	Germany	Netherlands	Iceland
Current Strategy	National 2013-2020 (EXPIRED)	2021-2025 Drug Strategy	National 2016-2020 Strategy (four pillars)	2013-2020, continuously updated
Central Coordination Body	Ministry of Interior, KEF network	BZgA (Federal level) + State ministries	+Ministry of Health	National Health Directorate
Scientific Support Institution	None (no central competence center)	BZgA, Jugendschutz	Aktion Trimbos Institute	Planet Youth organization
Funding Model	Project-based, unstable	Federal + State budgets, long-term	Mixed: state project funding	+Municipal + state (1-2% GDP)
Policy Approach	Law enforcement dominated	Health promotion youth protection	+Public health + harm reduction	Community-environmental model

Program Characteristics and Methodological Approaches

The examined countries employ distinct prevention methodologies reflecting different theoretical foundations and evidence bases.

Germany has progressively shifted from information-based prevention toward competence-oriented approaches grounded in social learning theory and protective factor development (Hofmann et al., 2023). Major programs include Klasse2000, a comprehensive life skills program covering grades 1-10; Lions Quest, focusing on strengthening social-emotional competencies; and 'Be Smart – Don't Start,' a classroom-based smoking prevention competition. These programs emphasize interactive learning, practical skill rehearsal, and curriculum integration rather than one-time interventions.

The Netherlands demonstrates the most rigorous scientific evaluation culture among examined countries (Malmberg et al., 2014). The flagship 'Helder op School' (Healthy School and Drugs) program applies a whole-school approach combining education, school policy, and early detection. A large-scale RCT with 3,784 students showed 28% reduction in smoking prevalence at 32-month follow-up, validating effectiveness for tobacco. However, effects on alcohol and cannabis were not significant, leading Dutch researchers to conclude that universal programs alone are insufficient.

Iceland employs a fundamentally different community-environmental model rather than a school-delivered curriculum (Kristjansson et al., 2020). The Planet Youth approach rests on four principles: (1) regular data collection through annual or biennial surveys; (2) strengthening protective factors, particularly organized leisure activities; (3) active parent engagement through 'parental contracts'; (4) environmental interventions, including strict alcohol sales regulation and curfew enforcement.

Hungary relies predominantly on police-delivered prevention, which represents the most traditional information-based approach among the examined countries. The DADA program for primary schools and ELLEN-SZER for secondary schools consist of 45-minute sessions delivered by uniformed police officers covering substance information and legal consequences (Danku et al., 2019). Evaluation of DADA shows increased subjective knowledge about drugs, but behavioral impact has not been demonstrated through controlled studies.

Table 3. Program Characteristics and Methodological Approaches

Dimension	Hungary	Germany	Netherlands	Iceland
Primary Approach	Information-based	Life skills development	Evidence-based + harm reduction	Community-environmental
Main Programs	DADA, ELLEN-SZER, RedP	Klasse2000, Quest, Be Smart	Lions Helder op School, PAS, Unity	Planet Youth, Leisure Card
Delivery Method	Police officers, lectures	Teachers, interactive	Teachers + peers, whole-school	Multi-sectoral coalitions
Evidence Base	Limited evaluation	RCT validated	RCT validated (mixed results)	Annual local data, longitudinal
Teacher Training	Not systematic	Structured, continuous	Trimbos modular support	Community implementation
Parental Involvement	Informal	Integrated in programs	Structured model	(PAS Very high (parental contracts))

Effectiveness Outcomes: ESPAD 2024 Results

The effectiveness of prevention systems can be assessed using population-level prevalence data, recognizing that factors beyond school prevention also influence these outcomes. The ESPAD 2024 survey provides standardized measurement across 37 European countries (ESPAD Group, 2025).

Iceland demonstrates the most favorable outcomes across nearly all substance categories. Lifetime smoking prevalence reached only 13% among 15-16 year-olds, the lowest in Europe compared to the 32% European average, with daily smoking at merely 0.8%. Lifetime alcohol use was reported by 41% versus 73% European average, and binge drinking occurred among only 8.9% compared to 31% European average. These represent dramatic reductions from 2000 baseline measures. New challenges are emerging: Iceland shows 41% prevalence of past-year gambling among youth, second-highest in Europe.

Germany achieves mixed results, positioning below European averages for smoking but at or above average for alcohol. Notably, binge drinking prevalence reached 49% in recent surveys, significantly above the 31% European average, indicating that alcohol-specific prevention remains insufficient despite overall program quality.

The Netherlands shows moderate results with lifetime alcohol use (67%) below the European average (73%), validating some prevention effectiveness. However, while cannabis lifetime prevalence falls in the middle range, the Netherlands shows elevated rates of frequent and problematic cannabis use, likely reflecting the unique coffeeshop policy context.

Hungary presents the most concerning profile across multiple indicators. Lifetime smoking prevalence is 51%, the highest of all ESPAD countries and 19 percentage points above the European average. E-cigarette lifetime use reaches 57%, also among the highest rates. Lifetime alcohol use is 91% versus 73% European average, with 30-day drunkenness at 22% versus 13% average. These outcomes position Hungary as having the least favorable adolescent substance use profile in Europe for multiple substances.

Table 1. Substance Use Prevalence among 15-16 Year-Olds (ESPAD 2024)

Indicator	Hungary	Germany	Netherlands	Iceland	EU Average
Lifetime smoking (%)	51 (highest)	Below 32	~32	13 (lowest)	32
Daily smoking (%)	~15	~8	~7	0.8	7.9
Lifetime e-cigarette (%)	57 (highest)	~40	39	~18	~35
Lifetime alcohol (%)	91	85	67	41	73
30-day drunkenness (%)	22	~20	~13	~9	13
Binge drinking (%)	~35	49	~25	8.9	31
Lifetime cannabis (%)	Middle	Middle	Middle (high risk)	Low	12
Cannabis perceived availability (%)	~25	~26	~25	12	26

System Strengths and Implementation Challenges

Each country's prevention system demonstrates particular strengths while facing distinct implementation challenges that condition effectiveness and transferability.

Germany's core strengths include evidence-based program selection, guided by scientific evaluation to inform adoption decisions; systematic multi-level coordination between federal and state authorities to ensure strategic coherence despite decentralization; continuous professional development that provides teachers with updated prevention competencies; and research-practice integration, where findings inform policy. However, Germany faces challenges from its federal structure, which creates quality variation across states, high resource requirements for maintaining sophisticated coordination infrastructures, and persistent alcohol use, indicating the limits of current approaches.

The Netherlands demonstrates exceptional strengths in scientific rigor, with systematic RCT evaluations establishing which programs work; a critical self-evaluation culture where failures are acknowledged; structured parental involvement, particularly through validated programs like PAS; and harm reduction integration. Challenges include the finding that universal school programs show limited effectiveness for alcohol and cannabis despite working for tobacco, high research capacity requirements, and a unique drug policy context with tolerated adult cannabis access.

Iceland's remarkable strengths center on exceptional outcomes, achieving Europe's lowest youth substance use rates through sustained implementation, a community-based approach distributing responsibility across multiple sectors, data-driven decision-making using annual local surveys, protective fa-

ctor emphasis, intensive parent engagement, and long-term political consensus. However, Iceland's model faces significant limitations in transferability: a small population (380,000), exceptionally high social cohesion and institutional trust, very high prevention investment at 1-2% of GDP, and unique societal characteristics.

Hungary's identifiable strengths include the extensive KEF local network with 140 active drug coordination forums, a comprehensive diversion system, emerging local innovation exemplified by Budapest's municipal drug strategy, and cultural factors including strong family orientation. However, Hungary confronts severe challenges: a strategic vacuum with an expired national strategy, no central competence center, police-dominated implementation of information-based approaches unsupported by scientific evidence, lack of evidence-based programs, inadequate evaluation culture, project-based, unstable funding, and the worst substance use outcomes in Europe across multiple indicators.

Table 4. System Strengths and Key Challenges

Country	Key Strengths	Major Challenges
Hungary	KEF local network (140 forums); Diversion program	Expired strategy; No central competence center; Police-dominated; Worst outcomes in EU
Germany	Evidence-based selection; Systematic coordination; Teacher support	Federal complexity; Regional inequalities; High resource needs; Alcohol still high
Netherlands	Strong scientific culture; RCT validation; Critical self-evaluation	Universal programs less effective; High research requirements; Unique drug policy context
Iceland	Best outcomes in Europe; Data-driven; Community engagement; Long-term consensus	Small scale (380k); High social cohesion required; High costs (1-2% GDP); Limited transferability

Comparative Insights: What Enables Effective Prevention?

Cross-country comparison reveals key patterns. First, stable strategic frameworks matter: countries with current national strategies show clearer progress. Second, institutional capacity proves critical: dedicated competence centers provide expertise, standards, and evaluation capacity. Third, methodology matters: evidence shows life skills and environmental approaches outperform information-only programs. Fourth, adequate resources are essential: Iceland's exceptional outcomes correspond with exceptional investment. Fifth, evaluation enables learning: systematic measurement allows program refinement. Sixth, no model universally succeeds: effective prevention requires adaptation to national contexts. Hungary faces urgent challenges combining expired strategy, an absent competence center, outdated methodology, and Europe's worst outcomes.

CONCLUSION

This comparative analysis of school-based drug prevention systems in Germany, the Netherlands, Iceland, and Hungary reveals substantial variation in strategic frameworks, institutional capacity, methodological approaches, and effectiveness outcomes. The research demonstrates that prevention system design significantly influences population-level results, with successful systems sharing common features while facing context-specific limitations.

Key findings include: (1) Strategic stability and institutional capacity constitute prerequisites for effective prevention, with dedicated national competence centers providing scientific leadership, methodological standards, and quality assurance that isolated schools cannot generate independently. (2) Methodology matters profoundly: evidence-based life skills development and community-environmental approaches demonstrate measurably better outcomes than information-based approaches, yet institutional inertia maintains outdated methods. (3) Prevention requires adequate, stable financing: exceptional Icelandic outcomes correspond with exceptional investment, while limited Hungarian resources correlate with limited results. (4) Rigorous evaluation culture separates learning systems from static ones. (5) No universal model exists: German federal complexity, Dutch coffeeshop context, Icelandic small scale, and Hungarian strategic vacuum each create unique challenges, requiring adapted rather than imported solutions.

Each examined model offers distinct lessons. Germany demonstrates that federal systems can maintain prevention standards through strong institutional infrastructure, even across decentralized implementation, though federal complexity limits efficiency. The Netherlands exemplifies scientific integrity through rigorous evaluation, including openly acknowledging program failures, enabling evidence-driven program refinement. Iceland shows that comprehensive community approaches addressing environmental factors can achieve exceptional outcomes, though they require specific preconditions, including small scale, high social cohesion, and a very substantial resource commitment. Hungary illustrates how strategic vacuum, absent institutional capacity, outdated methodology, and inadequate evaluation combine to produce system failure manifest in Europe's worst youth substance use outcomes.

The research identifies several elements with cross-national applicability when appropriately adapted: life skills-based prevention curricula emphasizing social-emotional competency development; systematic teacher training and ongoing professional support; structured parental engagement formalizing family roles in youth protection; evidence-based program selection using scientific evaluation; regular monitoring through standardized instruments; and multi-sectoral coordination, recognizing that schools alone cannot address social-environmental factors influencing substance use. However, successful implementation of these elements requires prerequisite conditions: sufficient

political commitment to establish stable prevention policy frameworks and resource allocation; institutional capacity to provide scientific expertise, quality standards, and professional support; professional competence among prevention practitioners requiring systematic training; evaluation capacity enabling measurement of program fidelity and effects; and adequate financing providing stable long-term support.

From a law enforcement science perspective, the research demonstrates that drug prevention effectiveness depends significantly on transcending purely law enforcement approaches. Countries achieving favorable outcomes (Iceland, Germany) position prevention primarily within health promotion and education frameworks, with law enforcement playing a supporting rather than leading role. The Hungarian case suggests that police-dominated, information-based prevention, without integration with health promotion, correlates with poor outcomes.

Policy implications include: (1) establishing or updating national drug strategies with explicit prevention frameworks; (2) creating national prevention competence centers; (3) systematically adopting evidence-based programs; (4) implementing rigorous evaluation systems; (5) ensuring stable prevention financing; and (6) strengthening multi-sectoral collaboration across education, health, and justice systems.

Future research should examine implementation processes through qualitative case studies, investigate long-term prevention effects through longitudinal designs, conduct cost-effectiveness analyses, and explore cultural adaptation requirements when transferring prevention programs across national contexts.

The comparative analysis demonstrates that effective adolescent substance use prevention is achievable through strategic commitment, institutional capacity, evidence-based methodology, adequate resourcing, and continuous evaluation. The striking differences in outcomes prove that policy choices matter and that prevention system design influences population health.

REFERENCES

- 80/2013. (X. 16.) OGY határozat a Nemzeti Drogellenes Stratégiáról 2013-2020 [80/2013. (X. 16.) Parliamentary Resolution on the National Drug Strategy 2013-2020]. Retrieved from <https://www.parlament.hu/irom39/11798/11798.pdf>
- Aktion Jugendschutz (ajs) Baden-Württemberg. (2023). Suchtprävention in der Schule: Impulse für die Praxis [Addiction prevention in schools: Impulses for practice]. Stuttgart: ajs.
- Bundesministerium für Gesundheit (BMG). (2012). Nationale Strategie zur Drogen- und Suchtpolitik [National strategy for drug and addiction policy]. Berlin: BMG. Retrieved from <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/publikationen/details/nationale-strategie-zur-drogen-und-suchtpolitik.html>
- Burkhart, G. (2011). Environmental drug prevention in the EU: Why is it so unpopular? *Adicciones*, 23(2), 87-100.
- Danku, N., Bánfai, B., Deutsch, K., & Petőné, Cs. I. (2019). A DADA drogprevenció program hatékonyságvizsgálata hetedik évfolyamos tanulók körében [Effectiveness evaluation of the DADA drug prevention program among seventh-grade students]. *Egészségfejlesztés*, 60(3), 14-24.
- ESPAD Group. (2025). ESPAD Report 2024: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. EUDA Joint Publications, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Retrieved from <https://www.espad.org/espac-report-2024>
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). (2019). Netherlands Country Drug Report 2019. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://www.euda.europa.eu/system/files/publications/11347/netherlands-cdr-2019.pdf>
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EUDA). (n.d.). Healthy Schools & Drugs: A school-based prevention programme with education, school regulations and early detection components. Xchange prevention registry online. Retrieved from <https://www.euda.europa.eu/bestpractice/xchange/healthy-schools-drugs>
- European Union Drugs Agency (EUDA). (2025). European Drug Report 2025: Trends and Developments. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2025_en
- Faggiano, F., Vigna-Taglianti, F. D., Versino, E., Zambon, A., Borraccino, A., & Lemma, P. (2008). School-based prevention for illicit drugs use: A systematic review. *Preventive Medicine*, 46(5), 385-396.

- Hofmann, J., Okan, O., & Dadaczynski, K. (2023). Gesundheitsförderung und Prävention im Setting Schule [Health promotion and prevention in school settings]. *Prävention und Gesundheitsförderung*, 18(2), 196–203.
- Koning, I. M., Vollebergh, W. A. M., Smit, F., Verdurmen, J. E. E., Van Den Eijnden, R. J. J. M., Ter Bogt, T. F. M., Stattin, H., & Engels, R. C. M. E. (2009). Preventing heavy alcohol use in adolescents (PAS): Cluster randomized trial of a parent and student intervention offered separately and simultaneously. *Addiction*, 104(10), 1669–1678.
- Kristjansson, A. L., Mann, M. J., Sigfusson, J., Thorisdottir, I. E., Allegrante, J. P., & Sigfusdottir, I. D. (2020). Development and guiding principles of the Icelandic Model for preventing adolescent substance use. *Health Promotion Practice*, 21(1), 62–69.
- Malmberg, M., Kleinjan, M., Overbeek, G., Vermulst, A., Monshouwer, K., Lammers, J., Vollebergh, W. A. M., & Engels, R. C. M. E. (2014). Effectiveness of the 'Healthy School and Drugs' prevention programme on adolescents' substance use: A randomized clustered trial. *Addiction*, 109(6), 1031–1040.
- Planet Youth. (2024). The Icelandic Prevention Model. Retrieved from <https://planetyouth.org>
- Sigfusdottir, I. D., Thorlindsson, T., Kristjansson, A. L., Roe, K. M., & Allegrante, J. P. (2009). Substance use prevention for adolescents: The Icelandic Model. *Health Promotion International*, 24(1), 16–25.
- Tobler, N. S. (1997). Meta-analysis of adolescent drug prevention programs: Results of the 1993 meta-analysis. *NIDA Research Monograph*, 170, 5–68.
- Velferðarráðuneyti. (2013). *Stefna í áfengis- og vímuefnum til ársins 2020* [Strategy for alcohol and drug prevention until 2020]. Ministry of Welfare, Iceland.

This research addresses a critical gap in European law enforcement and public health policy by providing systematic comparative analysis of school-based drug prevention systems. With youth substance use representing a persistent security and health challenge across Europe, understanding which prevention system characteristics correlate with effectiveness is essential for evidence-based policy development. The study's significance lies in identifying adaptable elements from successful models while recognizing structural prerequisites and implementation barriers. By examining four countries representing diverse prevention philosophies and outcomes—from Iceland's exceptional results to Hungary's concerning situation—this analysis provides actionable insights for policymakers, law enforcement agencies, and public health authorities seeking to strengthen prevention systems. The findings are particularly timely given the expiration of Hungary's national drug strategy and the need for strategic reorientation based on international evidence.

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА СИСТЕМА ПРЕВЕНЦИЈЕ НАРКОМАНИЈЕ У ШКОЛАМА У ЧЕТИРИ ЕВРОПСКЕ ДРЖАВЕ

Апстракт: Ова компаративна студија истражује системе превенције злоупотребе дрога у школама у Њемачкој, Холандији, Исланду и Мађарској, користећи податке истраживања ESPAD 2024. Истраживање пореди приступе превенцији кроз аспекте ефикасности, методологије, институционалне позадине и постигнутих резултата. Њемачка представља структурирани, на доказима заснован федерални модел са систематском подршком наставницима. Холандија је примјер научне строгости кроз програме валидиране RCT методама (рандомизована контролисана испитивања) и критичку самоевалуацију. Исланд демонстрира изузетне резултате кроз приступ друштвене средине који комбинује интервенције засноване на подацима, јачање заштитних фактора и мултисекторску сарадњу. Мађарска показује забрињавајуће исходе са застарјелим стратешким оквирима, информативним приступима у којима доминира полиција и највишим стопама употребе супстанци међу младима у Европи. Анализа открива да ефикасна превенција захтјева дугорочну стратешку посвећеност, методологију засновану на доказима, систематско ангажовање свих актера и адекватне институционалне капацитете. Студија идентификује прилагодљиве елементе и структурне предуслове за сваки модел, пружајући увиде за развој полицијских стратегија и политику јавног здравља.

Кључне ријечи: превенција наркоманије, школске интервенције, компаративна анализа, европски модели, ефикасност превенције.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СИСТЕМ ШКОЛЬНОЙ ПРОФИЛАКТИКИ НАРКОМАНИИ В ЧЕТЫРЕХ ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАНАХ

Аннотация: Данное сравнительное исследование посвящено анализу систем школьной профилактики наркомании в Германии, Нидерландах, Исландии и Венгрии с использованием данных ESPAD за 2024 год. В работе сопоставляются подходы к профилактике с точки зрения их эффективности, методологии, институциональной базы и достигнутых результатов. Германия представляет собой структурированную федеральную модель, основанную на доказательном подходе с систематической поддержкой преподавателей. Нидерланды демонстрируют научную строгость через программы, подтвержденные РКИ (рандомизированными контролируемые испытаниями), и критическую самооценку. Исландия показывает исключительные результаты благодаря социально-экологическому подходу, сочетающему интервенции на основе данных, укрепление защитных факторов и многосекторальное сотрудничество. Венгрия демонстрирует тревожные показатели: устаревшие стратегические концепции, преобладание информационных подходов по линии полиции и самые высокие в Европе уровни употребления психоактивных веществ среди молодежи. Анализ показывает, что эффективная профилактика требует долгосрочной стратегической приверженности, научно обоснованной методологии, систематического взаимодействия заинтересованных сторон и адекватного институционального потенциала. Исследование определяет адаптивные элементы и структурные предпосылки для каждой модели, предлагая рекомендации для развития политики в области правоохранительной деятельности и общественного здравоохранения.

Ключевые слова: профилактика наркомании, школьные интервенции, сравнительный анализ, европейские модели, эффективность профилактики.

ВОПРОСЫ ГОТОВНОСТИ СОТРУДНИКОВ И ВETERANОВ РОСГВАРДИИ К ТРАНСЛЯЦИИ ОПЫТА В ОБЛАСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ В СРЕДИ СТУДЕНТОВ-БУДУЩИХ ПОЛИЦЕЙСКИХ

Гомзякова Наталия Юрьевна

кандидат педагогических наук, заместитель декана по научной работе
факультета безопасности жизнедеятельности
ФГАОУ ВО «Государственный университет просвещения», Российская
Федерация, г.Москва
Адрес электронной почты:
n.gomziakova@guppros.ru

Аннотация. Аннотация. Статья посвящена проблеме реализации педагогического потенциала сотрудников и ветеранов Росгвардии – службы войск национальной гвардии Российской Федерации, имеющих особые компетенции и опыт в сфере обеспечения безопасности. Данный опыт рассматривается как значимый профессионально-педагогический ресурс, который может быть задействован при обучении будущих полицейских кадров.

Ключевые слова: безопасность, Росгвардия, ветераны боевых действий, педагогический потенциал военных и полицейских

ВВЕДЕНИЕ

В апреле 2016 года в России была создана Федеральная служба войск национальной гвардии Российской Федерации (Росгвардия). Это решение явилось результатом замыслов военно-политического руководства страны по совершенствованию системы государственной и общественной безопасности Российской Федерации. В соответствии с указом Президента РФ новая силовая структура была создана на основе внутренних войск Министерства внутренних Дел России, в их состав также были включены подразделения вневедомственной охраны, подразделения специального назначения, профильные авиационные подразделения [2].

В связи с созданием новой структуры в 2026 году был разработан Федеральный закон от 03.07.2016 №226-ФЗ «О войсках национальной гвардии Российской Федерации» [6]. В соответствии с законом войска национальной гвардии Российской Федерации являются государственной военной организацией, предназначенной для обеспечения государственной и общественной безопасности, защиты прав и свобод человека и гражданина.

На войска национальной гвардии возлагается выполнение следующих задач:

- участие в охране общественного порядка, обеспечении общественной безопасности;
- охрана важных государственных объектов, специальных грузов.
- участие в борьбе с терроризмом и экстремизмом;
- участие в обеспечении режимов чрезвычайного положения, военного положения, правового режима контртеррористической операции;
- участие в территориальной обороне Российской Федерации;
- оказание содействия пограничным органам федеральной службы безопасности в охране Государственной границы Российской Федерации;
- федеральный государственный контроль (надзор) за соблюдением законодательства Российской Федерации в области оборота оружия и в области частной охранной деятельности.
- охрана особо важных и режимных объектов.

Войска национальной гвардии осуществляют свою деятельность на основе принципов законности, соблюдения прав и свобод человека и гражданина, единоначалия и централизации управления.

Подготовка кадров для войск национальной гвардии осуществляется путем:

- обучения в соответствии с федеральным законом по образовательным программам:
  - а) основного общего и среднего общего образования, интегрированным с дополнительными общеразвивающими программами, имеющими целью подготовку несовершеннолетних обучающихся к военной или иной государственной службе;
  - б) среднего профессионального образования;
  - в) высшего образования;
  - г) дополнительного профессионального образования;
  - д) профессионального обучения;
- профессионально-должностной, командирской и боевой подготовки военнослужащих;
- профессиональной служебной и физической подготовки сотрудников.

Подчеркнем, что опыт современной деятельности сотрудников рассматриваемой структуры сочетает в себе уникальные характеристики готовности выполнять задачи в условиях повышенной опасности, экстремальных ситуациях, обусловленных взаимодействием со инновационными технологическими механизмами и системами, которые как несут в себе риски и опасности, так и способствуют обеспечению задач личной и общественной безопасности. Отметим, что заданные условия, с одной стороны, задают высокий уровень сложности их решения, с другой формируют профессиональные качества специалистов на высоком компетентностном уровне, способствуют совершенствованию профессионализма, приобретению навыков, ценных и для обеспечения безопасности. Приведем отдельные примеры данных видов деятельности:

- обнаружение скрытых, специально замаскированных угроз;
- командная работа в условиях выраженных ограничений действий и рисков для жизни и здоровья;
- выполнение задач в условиях ограниченных витальных ресурсов;
- выполнение задач в условиях применения высоких технологий (беспилотных авиационных систем и др.);
- маскировка и выживание в природный и иных условиях и др.

Таким образом, сотрудники-представители войск национальной гвардии в процессе профессиональной деятельности выполняют широкий спектр задач, трансляция которого для нового поколения сотрудников полиции и Росгвардии имеет большое значение. Не вызывает сомнений тот факт, что специалисты должны быть готовы к такой работе. Наиболее широко в психолого-педагогической литературе “готовность” представляется как свойство личности перед началом деятельности [4]. Данная готовность состоит в следующем.

1. Наличие интереса к преподавательской работе, передаче опыта, сформированная мотивация к работе в данном направлении.

2. Сформированность коммуникативных навыков. Стиль общения преподавателя со студентами имеет особые характеристики, как по форме, так и содержанию, это определенная модель поведения с каждой из сторон, отличная от форм взаимодействия, установленных в армейской среде.

4. Сформированные представления об особенностях преподавательской работы. Специалист может привлекаться к работе в данном направлении на пролонгированной или единичной основе, но, в любом случае необходимо, чтобы он понимал законы функционирования системы, в условиях которой планирует свою деятельность.

5. Наличие базовых представлений из области психологии молодежной среды, студенческой аудитории. В процессе взаимодействия со студентами, преподаватель сталкивается с широким спектром вопросов, в отдельных случаях – демонстрационным поведением обучающихся, в связи с чем, значимо, чтобы он был готов к преодолению конфликтных ситуаций.

Д. А. Слоицын [5] отмечают следующие критерии готовности: полнота и устойчивость педагогической направленности личности, отношение к традициям военно-педагогической деятельности и их использование в обучении и воспитании личного состава; владение современными военно-педагогическими технологиями и умение их конструировать, полнота и устойчивость военно-патриотической направленности личности, владение системой научных знаний, использование собственного и интериоризированного опыта профессиональной деятельности, развитие педагогического мышления и речи, способности к взаимодействию в педагогическом процессе.

Основными компонентами формирования готовности будущих специалистов к преподавательской деятельности являются: индивидуально-психологический, мотивационно-ценностный, профессионально-операционный. Отмечается единство сущности готовности: холистическое состояние личности перед началом деятельности, зависящее от личностных свойств и качеств (индивидуально-психологический компонент), его настроенности на определенный вид деятельности (мотивационно-ценностный компонент) и практической подготовленности к предстоящей деятельности (профессионально-операционный компонент) и ее формы (уровня готовности) [4].

Профессиональное образование, по мнению Н.Ф. Гейжан [1], это обучение и воспитание специалиста в соответствии с требованиями профессии как социально-культурного явления в жизни общества: от уровня профессиональной подготовленности личного состава органов внутренних дел зависят не только обеспечение государственной и общественной безопасности, но и личная безопасность сотрудников органов внутренних дел при выполнении оперативно-служебных задач с учетом специфики деятельности.

Обучение личного состава органов внутренних дел по своим целям, содержанию и методам имеет свои специфические особенности (по Н.Ф.Гейжан). Во-первых, оно подчинено основной задаче — обеспечению высокой профессиональной и морально-психологической готовности личного состава органов внутренних дел к выполнению оперативно-служебных задач в различных условиях. Во-вторых, обучение сотрудников органов внутренних дел носит, как правило, практический характер. Это одна из наиболее сложных проблем в профессиональном обучении — разрешить противоречие между теорией и практикой. Разрешение этого противоречия современная педагогическая наука видит в использовании активных и интерактивных методов обучения и расширении самообразования сотрудников. В-третьих, обучение включает в себя молодых людей с определенным жизненным опытом, сформировавшимся стилем мышления и индивидуальным стилем деятельности. Обучение взрослых требует такой организации обучения, которая бы в полной мере учитывала опыт, имеющийся у обучающихся. В-четвертых, обучение сотрудников органов внутренних дел часто включено в их непосредственную профессиональную служебную деятельность.

Методы передачи знаний представляют собой средства и способы доведения знаний до обучающихся [3]. Отметим, что в рассматриваемом контексте решения трансляции уникального профессионального опыта, имеющего приоритетную практическую составляющую, классическая лекция не является оптимальной формой взаимодействия, т.к. имеет выраженную теоретическую направленность; лекция –мультимедийная презентация может быть задействована как элемент работы. Наибольший

интерес представляет лекция-демонстрация и лекция-интерактивное взаимодействие как формы, сочетающие в себе теоретическую и практическую составляющие с преобладанием последней.

Развитие умений является наиболее распространённой задачей при подготовке полицейских. Базовым методом обучения является тренинг [3]. Наиболее распространёнными видами тренинга, схожими по организации и результатам обучения, являются компетентностный и функциональный. Компетентностный тренинг предназначен для развития или совершенствования компетенций полицейского. Функциональный тренинг обеспечивает подготовку полицейского к выполнению конкретных профессиональных действий. Структурно он состоит из описания необходимой (целевой) модели поведения, комплекса учебных действий (упражнений), позволяющих сформировать данную модель поведения, а также условий, позволяющих обучающимся закрепить ее проявление в типовых либо экстремальных вариантах. Прохождение тренинга завершается оценкой степени сформированности профессиональной функции. В рамках рассматриваемых вопросов именно такой тренинг можно рассматривать в качестве оптимального.

По направленности тренинги разделяются на: — поведенческие — формирующие модель профессионального поведения (например, арест подозреваемого, патрулирование улицы, допрос свидетеля); — когнитивные — формирующие представление о содержании действий (квалификация преступления, оценка доказательств); — адаптивные — социализирующие обучающегося в подразделении, в котором он планирует проходить службу [3]. Охарактеризуем особенности каждого из них. Поведенческий тренинг значим для формирования и закрепления моделей поведения, в том числе, в условиях нестандартных или нераспространённых ситуаций. Даже, если событие носит вероятностный характер, специалист должен быть готов грамотно действовать в условиях его возникновения, т.к. это будет обеспечивать залог его личной безопасности и безопасности окружающих. Когнитивный тренинг, позволяет, например, проработать правовую базу действий, содержательность инструкций по безопасности, транслируемых мирному населению в ситуации повышенной опасности в условиях военного конфликта и т.д. Адаптивный тренинг — играет ключевую роль в формировании готовности у специалиста к решению профессиональных задач. Так, например, условия и характер действий в мирных и военных условиях отличается, расширяется спектр опасностей, которые могут проявлять себя как одномоментно, так и последовательно, исходить из нестандартных источников и иметь чрезмерную по силе и с точки зрения временного фактора степень воздействия и т.д. Умение слаженно и безопасно взаимодействовать в разных условиях, с учетом

нового или стабильного коллектива, взаимодействия с людьми. Имеющими разный уровень подготовленности и опыта, оказывать первую помощь на основе методов тактической медицины – все это требует, прежде всего, готовности к выполнению задач на психологическом уровне.

Отметим, что учитывая опыт и квалификацию сотрудников, он может быть интересен для трансляции не только в условиях отечественной системы подготовки полицейских кадров, но и зарубежных, т.к. вопросы безопасности и повышения уровня квалификации кадров силовых структур актуальны для любого государства. В связи с чем, указанная форма взаимодействия представляет особый интерес и значимость в контексте сотрудничества Российской Федерации с такими дружественными странами. Основой такого взаимодействия служит разностороннее сотрудничество, установленное между различными структурами стран, построенные на основе единства духовно-нравственных ценностей, партнерского взаимодействия, встраиваемого в различных сферах на основе принципов конструктивного диалога.

Такой обмен опытом может иметь различные формы. Дружественные визиты руководства и специалистов двух стран в образовательные организации с целью изучения практики деятельности; обмен опытом, в том числе, в форме стажировок; чтение лекций и проведение тематических мастер-классов и другие формы.

Таким образом, трансляция опыта сотрудников и ветеранов Росгвардии в области обеспечения безопасности среди студентов-будущих полицейских имеет актуальное значение и может создать особые условия для освоения уникального опыта, характеризующегося высоким уровнем технологичности и профессионализма. Для решения данной задачи чрезвычайно важно обеспечить условия, позволяющие эффективно внедрять имеющийся опыт, а также преодолевать проблемные тенденции и новые вызовы современности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

- Гейжан Н.Ф., Морозов А.Е. (2002) О содержании понятий, связанных с профессиональной подготовкой экономистов в вузах МВД России// Царскосельские чтения: Международная научно-практическая конференция. Т. 1. СПб.: ЛГОУ, 2002. – С. 154-155.
- Росгвардия. История войск национальной гвардии Российской Федерации. URL: <https://rosguard.gov.ru/page/index/istoriya>
- Гейжан Н.Ф. (2023) Педагогика в деятельности сотрудников органов внутренних дел. СПбУ МВД России.
- Издательство Аналитика Родис (2022). Сущность готовности будущих офицеров к военно-педагогической деятельности. URL: <http://publishing-vak.ru/file/archive-pedagogy-2022-3/c21-mikhailenko.pdf>
- Солоницын Д.А. (2015) Развитие педагогической культуры офицера в процессе военной службы [автореф. дис. ... канд. пед. наук].
- Консультант Плюс (2026) Федеральный закон о войсках национальной гвардии РФ. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_200506/

**ПИТАЊА СПРЕМНОСТИ ПРИПАДНИКА И ВЕТЕРАНА НАЦИОНАЛНЕ
ГАРДЕ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ (РОСГВАРДИЯ) ДА ПОДИЈЕЛЕ СВОЈЕ
ИСКУСТВО У ОБЛАСТИ ОСИГУРАЊА БЕЗБЈЕДНОСТИ СА СТУДЕНТИМА
– БУДУЋИМ ПОЛИЦИЈСКИМ СЛУЖБЕНИЦИМА**

Апстракт: Чланак је посвећен проблему реализовања педагошког потенцијала припадника и ветерана службе Националне гарде Руске Федерације, који посједују специфичне компетенције и искуство у области безбједности. Ово искуство се разматра као значајан професионални и педагошки ресурс који се може користити у обуци будућег полицијског кадра.

Кључне ријечи: безбједност, Национална гарда Руске Федерације, ратни ветерани, педагошки потенцијал војске и полиције.

**QUESTIONS OF THE READINESS OF EMPLOYEES AND VETERANS OF THE
ROSGUARDIA TO SHARE THEIR EXPERIENCE IN THE FIELD OF ENSURING
SECURITY AMONG STUDENTS - FUTURE POLICE OFFICERS**

Annotation. The article is devoted to the problem of realizing the pedagogical potential of employees and veterans of the Rosgvardiya, the service of the National Guard of the Russian Federation, who have special competencies and experience in the field of security. This experience is considered as a significant professional and pedagogical resource that can be used in the training of future police personnel.

Keywords: security, Rosgvardiya, combat veterans, pedagogical potential of the military and police

БЕЗБЈЕДНОСНИ АСПЕКТИ ИНИЦИЈАТИВЕ „ПОЈАС И ПУТ“

Проф. др Предраг Ћеранић

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци,
predrag.ceranic@fbn.unibl.org

Апстракт: Прва асоцијација на Иницијативу „Појас и пут“ јесте Пут свиле, древни трговински пут који је повезивао Исток и Запад. Каравани којима се транспортовала роба из Кине и Индије ка европским градовима и обратно често се везују за морепловца Марка Пола, иако је још Александар Македонски својим освајањима настојао да повеже континенте и мноштво народа у једну цивилизацијску заједницу.

Како се, поред зачина, са европским престоницама углавном трговало свилом — која није била само скупопцјена тканина већ често и валута — Пут свиле се и данас доживљава као нит којом Кина спаја свијет. Тако се за „Појас и пут“ увријежио назив Нови пут свиле, као европска перцепција кинеских улагања у широку мрежу брзих пруга и водених путева који ће транспорт кинеске робе, све квалитетније, а знатно јефтиније од америчке и европске, учинити бржим, проходнијим и за потрошаче доступнијим. Пад Цариграда и успон Отоманске империје прекинули су вјековне нити између Истока и Запада, а Кина их сада обнавља. Иницијатива „Појас и пут“ стога представља инфраструктуру у коју Кина улаже како би ревитализовала идеје којима се још Александар Македонски руководио.

Повезивање два континента омогућава бржи економски развој, како Кине, тако и свих земаља које се налазе на Новом путу свиле. То свакако није по вољи свјетских центара који зазиру од Кине као растућег економског цина. Предмет нашег истраживања су првенствено безбједносни аспекти иницијативе „Појас и пут“, а циљ је да их разумијемо и укажемо на даљи развој ове иницијативе. Да бисмо их разумјели, неопходно је објаснити њен економски и политички контекст. У раду ћемо користити опште методе, као што је историјско-компаративна, али и посебне научне методе, попут анализе садржаја, студије случаја и методе прогнозирања. Све у свему, кинеска иници-

јатива је пут на дуже стазе и омогућиће економски развој и повезивање народа три континента, развој њихових држава и јачање идеје мултиполарног свијета.

Кључне ријечи: Појас и пут, Пут свиле, Александар Македонски, транспорт, инфраструктура, безбједносни аспекти

УВОД

За многе је Марко Поло, италијански морепловац и трговац који је живио од 1254. до 1324. године, прва асоцијација на путовања на Исток. Он се са малом експедицијом кретао Путем свиле до Кине, гдје је стигао 1295. године. Међутим, највише времена провео је у Монголији, служећи скоро 15 година на двору Кублај-кана. Своје утиске изнио је у Књизи о чудима свијета, коју је објавио по повратку у Ђенову. У књизи су описана његова путовања у Кину, Индију и Персију. Марко Поло је инспирисао потоње истраживаче који су хрлили према Истоку, а књигу је читао и Кристофер Колумбо. Марко Поло је живио у доба када је Пут свиле постојао као мрежа путева, копнених и поморских. Фигуративно речено, Марка Пола је „створио“ Пут свиле, који је, иначе, знатно старији од овог истраживача. Прича о Путу свиле почиње у древној Грчкој.

Интересовање старе Грчке било је у великој мјери усмјерено ка Истоку, који је истовремено представљао извор културних утицаја и простор потенцијалне опасности. Сукоби грчких полиса са персијским снагама оставили су дубок траг у књижевности и историјском памћењу античког свијета. Ипак, најзначајнији искорак ка Истоку остварио је Александар Македонски, познат и као Александар Велики, који је своју војну и политичку експанзију усмјерио искључиво ка азијским просторима, не показујући интерес за подручја западно од своје домовине (Франкопан, 2023). Александар је успио да порази бројчано надмоћнију војску персијског цара Дарија III, заузме кључне градове и задржи власт над освојеним територијама. Његова освајања нису била искључиво војне природе, будући да је настојао да очува постојеће урбане центре и истовремено оснива нове градове, од којих су многи носили његово име, чиме је симболички и трајно обиљежио освојени простор (Франкопан, 2023, стр. 34). Посебну улогу у том процесу имао је грчки језик, који су његови наслединици користили као средство администрације, културног идентитета и економске размјене, уз употребу грчког новца и очување елемената хеленске културе.

Александров „сапутник“ био је и грчки језик, који су, као сјећање на своје поријекло, чували и по персијским градовима користили Александрови насљедници — команданти који су након Александрове преране смрти владали персијским и египатским градовима. Користио се и грчки новац. Александар је помјерао границе и стварао путеве према Истоку. Резултат његових похода је хеленизам: мијешање култура, долазак нових идеја и вриједности старе Грчке дубоко на Исток. Његова освајања била су брза и задивљујућа, али је и утицај који су походи Александра Великог оставили на простор Евроазије неvjероватан. Он се задржао и у деценијама након његове смрти, јер су његови команданти, а затим и њихови насљедници (међу којима је најважнији Селеук, чији потомци су триста година владали освојеним простором) његовали грчки језик, ковали грчки новац и уопште баштинили грчку културу помијешану са персијском, уз присуство индијског, па и кинеског утицаја.

Паралелно са овим процесима, кинеска освајања током династије Хан ширила су се ка западним областима, што је довело до укључивања простора данашњег Синђанга у кинеску сферу утицаја. На тај начин постепено су се повезивали Исток и Запад, а формирани су трговински путеви којима су се кретали каравани натоварени робом, међу којом је свила заузимала посебно мјесто — не само као луксузна тканина већ и као средство плаћања (Франкопан, 2023, стр. 62–63).

Вијекови који су долазили изњедрили су нову империју — Римско царство. Након унутрашњих борби и побједе над Марком Антонијем и Клеопатром, Октавијан Август је постао доминантна фигура у региону. У трговачком смислу, Рим је доживио експанзију. Римски бродови кретали су се пут Индије и назад. Пут свиле се развијао копном, али и морем. Током наредних вијекова Римско царство преузело је улогу кључног актера у евроазијским трговинским мрежама. Развој поморске и копнене трговине омогућио је интензивну размјену добара, али и идеја, религија и културних образаца. Хришћанство се ширило ка Истоку, док су будизам и друге источњачке религије продирале ка Западу, чиме су путеви свиле постали канали духовне и интелектуалне размјене (Франкопан, 2024).

Прије 600. године путевима свиле преносили су се јудаизам, хришћанство, будизам и зороастријанизам (Франкопан, 2023). Прихватање хришћанства од стране цара Константина донијело је ново поглавље у историји Римског царства. Истим путевима ширио се и ислам. Путеви свиле постали су мрежа која се непрекидно ширила у многим правцима. Робом се трговало, а идеје су се размјењивале и прилагођавале поднебљу у које су преношене. Пут свиле био је жила куцавица економског и духовног живота Европе и Азије све до успона Отоманске империје. Пад Константинопоља у турске руке покидао је азијско-европске нити и створио „османски зид“. Назив Пути свиле по

којем је познат добијен је знатно касније. Њемачки географ, барон Фердинанд фон Рихтхофен, озваничио је назив Пут свиле за мрежу путева који су спајали два континента, а тај назив се одржао до данашњег дана. Рихтхофена као оног ко је Пута свиле „даровао“ име спомиње и Питер Франкопан. Рихтхофен је смислио назив за мрежу која је повезивала Кину из доба династије Хан са остатком свијета (Франкопан, 2024).

Прекид трговине са Истоком покренуо је европске владаре да трагају за новим путем до Индије. Трагајући за њим крајем 15. вијека, шпански морепловац Кристофер Колумбо открио је нови континент, вјерујући да је стигао до Индије. Ту заблуду отклониће наредна велика открића, али ће она донијети и велике промјене у смислу јачања држава које су имале излаз на океане. Улогу свиле преузеће злато, које су лађе довозиле из колонизираних подручја, како Америке тако и Африке.

Када је древни Пут свиле пресјечен, Европљани су се преоријентисали на океан; у оквиру географских открића колонизовали су свијет и подстакли такозвану глобализацију (Ливеи, 2018, стр. 22). Прошли су вијекови, а европски континент захватили су сукоби и патње. Можда су посљедња два вијека била најсуровија и најбезобзирнија. Два свјетска рата зачела су се у Европи да би захватила и друге континенте. Од када је употребљено нуклеарно оружје, та фатална пријетња надвила се над планетом. Нису само јапански градови Хирошима и Нагасаки бомбардовани „оружјем будућности“ – бомбардована је и будућност.

Унутрашњи сукоби у Кини кулминирали су грађанским ратом који је трајао од 1927. до 1949. године, у којем су се супротставиле снаге Комунистичке партије Кине, предвођене Мао Цедунгом, и националистички Куоминтанг, на челу са Чанг Кај Шеком. Побједом комуниста 1949. године проглашена је Народна Република Кина, док су снаге Куоминтанга повучене на острво Формоза (данашњи Тајван), гдје је наставила да постоји Република Кина. На тај начин формиране су двије кинеске државе, које су се развијале у потпуно различитим политичким, идеолошким и економским оквирима. Народна Република Кина прошла је кроз неколико кључних развојних епоха, у великој мјери одређених лидерством Комунистичке партије. Прву фазу обиљежила је владавина Мао Цедунга, током које су постављени темељи социјалистичке државе, али су спроведене и радикалне политике са далекосежним друштвеним и економским посљедицама. Након Маове смрти, пресудан за преобликовање кинеског система био је Денг Сјаопинг, који је иницирао реформе усмјерене ка отварању тржишта, привлачењу страних инвестиција и интеграцији Кине у глобалну економију.

У савременом периоду, под вођством Си Ђинпинга, Кина настоји да консолидује унутрашњу политичку стабилност и истовремено учврсти позицију као један од кључних актера међународног система. Иако су лидери попут Ђанг Цемина и Ху Ђинтаа имали значајну улогу у одржавању континуитета реформи и економског раста, Мао Цедунг, Денг Сјаопинг и Си Ђинпинг остају најистакнутије фигуре у процесу обликовања модерне

Кине, будући да су њихове политике означиле суштинске прекретнице у њеном историјском развоју.

За Маоа се каже да је „створио“ Кину, Денг Сјаопинг се доживљава као реформатор, док за Си Ђинпинга преовладава увјерење да настоји да Кину учини доминантном силом у свијету. Кина је, наиме, још од 1979. године у спољној политици примјењивала Денгово начело, познато као „притајени тигар, скривени змај“. Денг је заступао мишљење да Кина треба да се притаји и сачека свој тренутак, док санира штету насталу током Маове владавине и постепено јача економску снагу, истовремено реформишући структуре државног управљања и правног система. Судајући према подацима Свјетске банке, Кина је од 1979. године избавила 850 милиона људи из екстремног сиромаштва, а партија је себи поставила циљ да до 2020. године искоријени сиромаштво (Вуд, 2024, стр. 594–595).

ИНИЦИЈАТИВА „ПОЈАС И ПУТ“

Иницијатива „Појас и пут“ представља један од најзначајнијих глобалних пројеката савременог доба. Ријеч је о сложенем и вишедимензионалном процесу који се може посматрати и као пројекат и као феномен савременог међународног система, будући да не губи на публицитету ни на актуелности. У научним и медијским круговима често се описује као „најамбициознији инфраструктурни пројекат у историји човјечанства“, о чему свједочи континуирано истраживачко интересовање, аналитичко праћење и институционална контрола широм свијета.

Шта је Иницијатива „Појас и пут“? Уопштено говорећи, Иницијатива „Појас и пут“ истовремено је и структура свеобухватне реформе и отварања Кине и стратешки оквир њене дипломатије према сусједним земљама (Јивеи, 2018, стр. 38). Изворни кинески назив гласи „Један појас, један пут“, али постоји више модалитета који су у Европи прихваћени.

Иницијатива је позната и под називима „Нови путеви свиле“ и „Један појас, један пут“, а званично је најављена и покренута 2014. године. У релативно кратком временском периоду трансформисала се од политичке и економске идеје у глобални покрет, са посебним утицајем у земљама у развоју (Елзнер, 2021, стр. 280). Питање коме она припада — Кини или цијелом свијету — често се поставља у литератури. Може се рећи да Кина кроз Иницијативу „Појас и пут“ настоји поново повезати Исток и Запад изградњом инфраструктурне мреже која ће допринијети развоју Кине, али и земаља кроз које та инфраструктура пролази. Кинески предсједник Си Ђинпинг процјенио је да је за Кину, односно Азију, неопходно повезивање са Европом како би се евроазијски континент поново оживио у економском, али и политичком смислу.

У преломном тренутку у којем се свјетски економски центар враћа на Исток, Кина се, као кичма глобализације, ослонила на оно чему је учи историја и покушала да анализира будућност тог процеса. Из тога је потекла Иницијатива „Појас и пут“, чији приједлог показује да је Кина дио модерног доба и западног поретка (Јивеи, 2018, стр. 22). За веома кратак период иницијатива је постала „топ тема“ и прихваћена у низу земаља, како европских тако и оних у централној Азији.

Као несумњиво највећи свеобухватни инвестициони програм на свијету, Иницијатива „Појас и пут“, односно „Нови путеви свиле“, с правом је један од најистраженијих, а самим тим и најтранспарентнијих великих пројеката садашњости (Елзнер, 2021, стр. 280). На тај начин Кина је почела да повезује свијет на аутентичан начин.

Пошто је открила пут развоја који одговара њеним условима, Кина се више не ослања на слијепо праћење западних модела, већ охрабрује земље у развоју да, у складу са сопственим специфичностима, истраже властите развојне путеве и на тај начин допринесу поновној разноликости свјетског система (Јивеи, 2018, стр. 22).

Иницијатива „Појас и пут“ често се пореди са великим открићима која су у прошлости мијењала ток цивилизацијског развоја. Иако је још увијек рано за коначну историјску оцјену, извјесно је да ова иницијатива посједује планетарни значај. „Нови путеви свиле“ упоређивани су са „Дугим маршем“ кинеске Народноослободилачке војске под вођством Мао Цедунга 1934/35. године и означени као нови развојни модел (Елзнер, 2021, стр. 280). Путеви свиле тумаче се и као кинески одговор на глобализам, односно као настојање да се понуди алтернатива доминантним облицима глобализације. У основи, Иницијатива „Појас и пут“ представља пројекат чији је циљ поновно повезивање евроазијског континента у функционалну цјелину. Појединачне трасе „Пути свиле“ поређене су, према свом значају, са историјском улогом Суецког канала и, у складу са формулом Си Ђинпинга о „социјализму новог доба“, означене као „Суецки канал нашег доба“ (Елзнер, 2021, стр. 283).

Подробније посматрано, Иницијатива „Појас и пут“ прије свега представља евроазијску транспортну мрежу — јединствену и вишедимензионалну структуру која обухвата жељезничке пруге, друмске правце, ваздушне линије, поморске путеве, нафтоводе и гасоводе, далеководе, као и савремене комуникационе мреже. Њен основни правац и циљ јесте подстицање трговине и инвестиција, продубљивање економске и технолошке сарадње, успостављање зона слободне трговине и, коначно, стварање јединственог евроазијског тржишта (Јивеи, 2018, стр. 39).

Како наводи Ксинг Гуаченг, Кина је све активнија изван својих националних граница јер настоји да промовише успостављање зоне слободне трговине у азијско-пацифичком региону. Истовремено, она заговара јачање повезаности са сусједним земљама и развој сарадње са државама Азијско-пацифичког простора ради заједничке изградње хармо-

ничних односа, трајног мира и остваривања заједничког просперитета (Гученг, 2019, стр. 55).

Банг Ливеи концепт Иницијативе „Појас и пут“ објашњава кроз шест кључних елемената. Први елемент односи се на јединствени концепт саме иницијативе. Други подразумева „два крила“ — копнени и поморски правац, односно Економски појас Пута свиле и Поморски пут свиле за XXI вијек. Трећи елемент обухвата „три принципа“: заједничке консултације, заједнички допринос и заједничку корист, који одражавају идеју заједнице интереса, одговорности и будућности. Четврти елемент чине „четири кључне ријечи“, које на макро нивоу обухватају повезаност, стратешку синергију, сарадњу у унапређењу капацитета и заједнички развој трећих тржишта, док на оперативном нивоу укључују пословно лидерство, функционисање тржишта, улогу државних институција и међународне стандарде. Пети елемент односи се на „пет праваца повезаности“ — политику, инфраструктуру, трговину, финансије и међуљудске везе. Шести елемент чини „шест главних области“, односно шест економских коридора (Ливеи, 2018, стр. 23).

Паралелно са економским аспектима, неопходно је анализирати и политичке, односно политичко-безбједносне димензије Иницијативе „Појас и пут“. Безбједност је представљала један од важних подстицаја за њено покретање. Хаотична ситуација у Авганистану већ дуго изазива забринутост Пекинга, прије свега због страха од ширења исламског фундаментализма на западне регионе Кине. Додатну забринутост изазива и чињеница да је одређен број Ујгура одлазио у Сирију ради прикључења Исламској држави, што кинеске власти доживљавају као озбиљан безбједносни изазов (Франкопан, 2024, стр. 98).

Путеви свиле плету се више од двије хиљаде година. Кина настоји да ојача нити које повезују континенте, због чега је њена улога, као и улога њеног садашњег лидера Си Ђинпинга, изузетно значајна. Кина гради путеве и пруге, као и мостове који симболички и материјално повезују различите свјетове. Древни копнени и поморски путеви свиле били су „национални путеви“ којима је Кина допирала до Запада; представљали су мост који је омогућавао трговину између три водеће цивилизације — Кине, Индије и Грчке. Данас, у новим околностима, Пут свиле поново је подстакнут и трансформисан у стратешки аранжман усмјерен ка даљем отварању Кине према свијету (Ливеи, 2018, стр. 46). Улог Кине у овом процесу је значајан, а трговинска размјена између земаља повезаних Иницијативом „Појас и пут“ континуирано расте. Тако је вриједност кинеске трговине са земљама обухваћеним овом иницијативом 2015. године премашила један билион америчких долара, што је чинило приближно једну четвртину укупне кинеске спољнотрговинске размјене (Ливеи, 2018, стр. 46).

БЕЗБЈЕДНОСНИ АСПЕКТИ

Економски раст Кине није остао непримијећен, како у европским земљама, тако и међу водећим глобалним силама. Поставља се питање шта Кина добија развојем пројекта „Појас и пут“ и да ли тај процес може угрозити позиције постојећих геополитичких актера. Сједињене Америчке Државе, које и даље представљају доминантну глобалну силу, иако свијет све израженије тежи мултиполарности, пажљиво прате кинеске планове, прије свега са становишта могућег угрожавања сопствених интереса. Посебну забринутост изазива могућност да Кина значајно убрза транспорт широког спектра својих производа ка европским престоницама. Ти производи постају све квалитетнији, а истовремено остају знатно јефтинији у односу на конкуренте. Изградњом мреже брзих жељезница, којима би се возови кретали брзином већом од 200 километара на час, кинеска роба могла би стизати у Европу за три до четири дана, умјесто за око мјесец дана, колико је потребно поморским путем, који је додатно оптерећен безбједносним ризицима. У том контексту, поставља се питање да ли би „Нови путеви свиле“ могли Кину учинити доминантном трговинском силом и да ли би та позиција допринијела њеном прерастању у водећу глобалну силу, односно потенцијалној замјени Сједињених Америчких Држава на врху међународног система. Ова питања била су предмет бројних анализа америчких истраживачких центара, будући да је кинеска економска експанзија изазвала значајну забринутост у структурама државне власти САД.

До прије неколико година постављало се питање колико ће још дуго велике силе, а прије свега Сједињене Америчке Државе, показивати стрпљење и релативно пасивно посматрати успон Кине. У међувремену, одговор је постао јасан: Кина је за НАТО означена као „изазов“, док је у америчким стратешким документима све чешће описивана као полуотворена пријетња. У оба случаја, примарни фокус усмјерен је на економску димензију, док је војни и политички аспект кинеског „изазова“ за сада у другом плану (Цветковић, 2019, стр. 7). Економски развој представља основну полугу путем које Кина јача своју политичку позицију на глобалној сцени. Иако Сједињене Америчке Државе и даље доминирају међународним системом у економском, политичком и војном смислу, према становиштима заступљеним у америчкој геополитичкој мисли, неопходно је да „док још могу“ обликују свјетски поредак у складу са сопственим интересима.

Кинеска привреда већ је у више сегмената избила на водеће мјесто у свјетској економији, позицију коју су Сједињене Америчке Државе заузимале током већег дијела прошлог и почетка овог вијека. Антагонизам између САД и Кине тек у новије вријеме постао је јасно видљив. За сада се овај сукоб углавном испољава у оквирима тињајућег царинског, односно „трговинског рата“, који је ескалирао 2019. године, али све више попрама

обиљежја подразумевајућег конфликта, прихваћеног како од стране водећих политичких и економских елита, тако и од значајног дијела америчке јавности (Цветковић, 2019).

Кинески путеви ка Европи нису новијег датума, али су значајно оснажени Иницијативом „Појас и пут“. У том контексту могу се издвојити два основна правца трговине из Кине ка Европи. Први је копнени правац, познат као Други евроазијски копнени мост, односно Нови евроазијски копнени мост, док је други поморски правац означен као Кинеско-европски копнено-поморски експрес-пролаз. Копнени правац усмјерен је на развој експресног теретног жељезничког саобраћаја, који подразумева међународни транспорт контејнера од Кине до Европе дуж траса Иницијативе „Појас и пут“. Кинеско-европски копнено-поморски експрес-пролаз представља важан поморски правац који почиње у приморским градовима јужне Кине, води преко Средоземног мора и завршава се у луци Пиреј у Грчкој. Из Пирејске луке кинеска роба може се даље транспортовати у европско залеђе жељезничким правцем Грчка-Сјеверна Македонија-Србија-Мађарска. Изградња ових копнених и поморских рута поставља чврсте темеље за развој Евроазијског економског коридора (Зуоколи, 2018, стр. 10).

Зуоколи у свом запаженом раду истиче да се безбједносни ризици овог коридора не односе искључиво на правне и институционалне изазове, већ и на такозване „меке“ ризике, који се односе на ефикасност пословања, квалитет услуга и опште окружење глобалне трговине. У том контексту, аутор издваја седам кључних ризика: могућност дезинтеграције Европске уније; јачање популизма и трговинског протекционизма у Европи и Сједињеним Америчким Државама; узајамне санкције између Европе и Русије, које отежавају евроазијску трговинску повезаност; криза у Украјини, која је подстакла геополитичке конфликте на простору Евроазије; проблеми имиграције и избјегличких кретања у Европи и на Балкану; конкуренција друмског и поморског транспорта; као и ривалитет Кине и Русије у изградњи евроазијских коридора (Зуоколи, 2018).

Кина је, у оквиру шире стратегије повезивања, закупила грчку луку Солун на период од 99 година. Ова лука има кључну улогу у транспорту робе ка европским престоницама, при чему је значај Балкана као транзитног простора посебно наглашен. У Солуну се спајају поморски и копнени коридори, што додатно повећава његов стратешки значај у оквиру Иницијативе „Појас и пут“. Реализацију ових пројеката прате и значајна финансијска улагања.

Тако је, ради остварења ових амбициозних пројеката, Кина извршила алокацију 40 милијарди америчких долара у Фонд за нови Пут свиле, као и 50 милијарди долара у оквиру новоосноване Азијске инфраструктурне инвестиционе банке. Поред тога, предвиђени су и додатни механизми финансирања чији је циљ привлачење значајног

приватног капитала (Драгишић, 2016, стр. 72).

Појава снажне економске силе која не инсистира на директном војном присуству представља нову ситуацију, како за Балкан, тако и за Кину. Иако је општеприхваћено становиште да Кина неће журити у реализацији својих циљева, поставља се питање да ли ће балканске државе имати довољно стрпљења и политичког простора за самостално одлучивање о сарадњи са Кином. Додатну дилему представља чињеница да традиционалне велике силе, које већ деценијама имају утврђене механизме утицаја на Балкану, тешко прихватају могућност да се процеси у овом региону одвијају независно од њихове контроле. Досадашња искуства показују да велике силе ријетко остају по страни и пасивно посматрају развој догађаја (Цветковић, 2016).

Управо због потенцијала које Пут свиле пружа, како Кини тако и другим актерима, овај пројекат изложен је различитим облицима хибридног дјеловања, укључујући и субверзивне активности. Као примјер често се наводи политичка криза у Сјеверној Македонији, у оквиру које је премијер Никола Груевски, након масовних уличних протеста и примјене метода такозване „обојене револуције“, био приморан да напусти власт. Према незваничним тумачењима, један од кључних разлога политичког притиска били су инфраструктурни пројекти које је његова влада додијелила кинеским компанијама. Истовремено, Кина се у западним медијима често представља као држава у којој се систематски крше људска права, при чему се посебан нагласак ставља на ситуацију у Синђангу. Амерички медији, као и медији финансирани средствима америчких фондова, указују на тежак положај Ујгура, муслиманског становништва овог региона, наглашавајући различите облике дискриминације. Додатне тензије изазвало је и сусретање чешког предсједника Петра Павела са Далај Ламом током боравка у Индији, што је Пекинг протумачио као отворену провокацију, након чега су кинеске власти увеле неформалну забрану званичних контаката са њим.

Након избора нове америчке администрације, предсједник Доналд Трамп усмјерио је оштре политичке критике према Кини, праћене увођењем бројних економских санкција. Кина на те мјере није остала без одговора. Упркос притисцима, кинески суфицит у међународној размјени добара наставио је да расте. Паралелно с тим, Кина постепено јача употребу „меке моћи“, која је дуго сматрана доминантним инструментом утицаја Сједињених Америчких Држава. Мрежа Конфуцијевих института, чија је примарна функција подучавање кинеског језика, истовремено служи и ширењу кинеске културе и јачању културног присуства Кине на глобалном нивоу.

ЗАКЉУЧАК

Иницијатива „Појас и пут“ представља један од најамбициознијих и најсложенијих глобалних подухвата савременог међународног система, чији се значај не исцрпљује искључиво у економској и инфраструктурној димензији, већ обухвата и шире политичке и безбједносне импликације. Полазећи од историјског наслеђа Пута свиле, као дуготрајне мреже трговинских, културних и цивилизацијских веза између Истока и Запада, Кина настоји да кроз савремену реинтерпретацију тог концепта обнови евроазијску повезаност у условима глобализованог свијета. Историјска анализа показује да су путеви свиле током више од двије хиљаде година били не само канали економске размјене, већ и простори сусрета религија, култура и идеја, што је трајно обликовало развој евроазијског простора. Савремена Иницијатива „Појас и пут“ надовезује се на то наслеђе, али га истовремено преобликује у складу са интересима и стратегијом Кине као растуће глобалне силе. У том смислу, она представља спој историјске симболике и прагматичне геоекономске политике усмјерене ка јачању инфраструктурне, трговинске и финансијске повезаности.

Посебна пажња у раду посвећена је безбједносним аспектима Иницијативе „Појас и пут“, који се јављају као неизбјежна пратећа појава њене имплементације. Развој копнених и поморских коридора, пролазак кроз политички нестабилне регионе, као и укључивање великог броја држава са различитим интересима и безбједносним изазовима, чине ову иницијативу изложеном како класичним, тако и „мекшим“ облицима ризика. Геополитичка ривалства, санкције, регионални конфликти, миграциони притисци и хибридна дјеловања додатно усложњавају њену реализацију. Истовремено, реакције других великих актера, прије свега Сједињених Америчких Држава и њихових савезника, указују на то да се Иницијатива „Појас и пут“ доживљава као изазов постојећем поретку и досадашњој расподјели глобалне моћи. Иако је у првом плану економска димензија кинеског успона, јасно је да она неминовно повлачи и политичке посљедице, те доприноси постепеном обликовању мултиполарног свјетског поретка.

На крају, може се закључити да Иницијатива „Појас и пут“ представља дугорочан стратешки пројекат чији ће коначни домети зависити од способности Кине и партнерских држава да управљају безбједносним изазовима, очувају стабилност кључних коридора и избјегну ескалацију геополитичких тензија. Упркос бројним ризицима, ова иницијатива има потенцијал да значајно допринесе економском развоју, повезивању региона и редефинисању глобалних односа, чиме заузима важно мјесто у анализи савремених безбједносних и међународних процеса.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуд, М. (2024). Прича о Кини: портрет једне цивилизације и њеног народа. Лагуна.
- Гуаченг, К. (2019). Како разумјети кинеску иницијативу „Један појас – један пут“: нови модел за успостављање дубљих односа између Кине и свијета (стр. 51–71). У В. Н. Цветковић (Ур.), Појас и пут: реалност и очекивања – искуство Србије. Факултет безбједности Универзитета у Београду.
- Драгишић, Д. (2016). Безбједносни идентитет Балкана и Нови пут свиле (стр. 69–83). У В. Н. Цветковић (Ур.), Нови пут свиле: балканска перспектива – политичко-безбједносни аспекти. Факултет безбједности Универзитета у Београду.
- Елзнер, В. (2021). Кинески вијек: рађање нове свјетске силе. Лагуна.
- Зуоколи, Л. (2018). Ризици Иницијативе „Појас и пут“ у изградњи Евроазијског економског коридора (стр. 9–209). У В. Н. Цветковић (Ур.), Нови пут свиле: европска перспектива – безбједносни изазови и ризици унутар иницијативе 16+1. Факултет безбједности Универзитета у Београду.
- Ливеи, В. (2018). Кина повезује свијет: на чему се заснива иницијатива „Појас и пут“. Центар за међународну сарадњу и одрживи развој (ЦИРСД).
- Франкопан, П. (2023). Путеви свиле: нова историја свијета. Лагуна.
- Франкопан, П. (2024). Нови путеви свиле: садашњост и будућност свијета. Лагуна.
- Цветковић, В. Н. (2016). Кинеска моћ и геополитика Балкана („Појас и пут“ – једна реалистичка прогноза) (стр. 21–43). У В. Н. Цветковић (Ур.), Нови пут свиле: балканска перспектива – политичко-безбједносни аспекти. Факултет безбједности Универзитета у Београду.
- Цветковић, В. Н. (2019). Предговор (стр. 7–8). У В. Н. Цветковић (Ур.), Појас и пут: реалност и очекивања – искуство Србије. Факултет безбједности Универзитета у Београду.

БЕЗОПАСНОСТНЫЕ АСПЕКТЫ ИНИЦИАТИВЫ «ПОЯС И ПУТЬ»

Аннотация: Первой ассоциацией с инициативой «Пояс и путь» является Шёлковый путь — древний торговый маршрут, соединявший Восток и Запад. Караваны, перевозившие товары из Китая и Индии в европейские города и обратно, часто связывают с венецианским путешественником Марко Поло, хотя ещё ранее Александр Македонский своими завоеваниями стремился объединить континенты и многочисленные народы в единое цивилизационное пространство.

Поскольку основным товаром торговли с европейскими столицами была шёлковая ткань, которая представляла собой не только предмет роскоши, но нередко выполняла функцию средства обмена, Шёлковый путь и сегодня воспринимается как нить, посредством которой Китай соединяет мир. В связи с этим инициатива «Пояс и путь» получила наименование Новый Шёлковый путь, отражающее европейское восприятие китайских инвестиций в обширную сеть высокоскоростных железных дорог и водных маршрутов, призванных сделать транспортировку китайских товаров — всё более качественных и значительно более доступных по цене по сравнению с американскими и европейскими аналогами — более быстрой, эффективной и доступной для потребителей.

Падение Константинополя и подъём Османской империи прервали многовековые связи между Востоком и Западом, которые Китай сегодня стремится восстановить. Таким образом, инициатива «Пояс и путь» представляет собой инфраструктурную основу, посредством которой Китай пытается возродить идеи, которыми руководствовался ещё Александр Великий.

Связывание континентов, безусловно, способствует ускоренному экономическому развитию как Китая, так и всех государств, расположенных вдоль Нового Шёлкового пути. Однако этот процесс вызывает настороженность у мировых центров силы, воспринимающих Китай как быстро растущего экономического гиганта. Основным предметом данного исследования являются вопросы безопасности в рамках инициативы «Пояс и путь», а его целью является их осмысление и определение возможных направлений дальнейшего развития инициативы. Для этого необходимо рассмотреть её экономический и политический контекст.

В работе используются как общенаучные методы, включая историко-сравнительный подход, так и специальные научные методы, такие как анализ содержания, метод кейс-стади и прогнозирование. В целом китайская инициатива представляет собой долгосрочный процесс, который будет способствовать экономическому развитию, укреплению связей между народами трёх континентов, росту их национальных экономик и утверждению многополярного мирового порядка.

Ключевые слова: инициатива «Пояс и путь», Шёлковый путь, Александр Македонский, транспорт, инфраструктура, аспекты безопасности

SECURITY ASPECTS OF THE BELT AND ROAD INITIATIVE

Abstract: The first association with the Belt and Road Initiative is the Silk Road, an ancient trade route that connected East and West. Caravans transporting goods from China and India to European cities and back are often linked to the Venetian traveler Marco Polo, although even earlier Alexander of Macedon, through his conquests, sought to connect continents and numerous peoples into a single civilizational community.

Since trade with European capitals primarily involved silk, which was not only a valuable fabric but often also functioned as a form of currency, the Silk Road is still perceived today as a thread through which China connects the world. Consequently, the Belt and Road Initiative has become commonly known as the New Silk Road, reflecting a European perception of Chinese investments in an extensive network of high-speed railways and waterways designed to make the transport of Chinese goods—of increasingly higher quality and significantly lower cost than American and European products—faster, more efficient, and more accessible to consumers.

The fall of Constantinople and the rise of the Ottoman Empire disrupted the centuries-old connections between East and West, which China is now seeking to restore. The Belt and Road Initiative therefore represents an infrastructure framework through which China aims to revitalize ideas once pursued by Alexander the Great.

The interconnection of continents undoubtedly enables accelerated economic development, not only for China but also for all countries located along the New Silk Road. This process, however, is not welcomed by global power centers wary of China's rise as an economic giant. The primary subject of this research is the security dimension of the Belt and Road Initiative, with the objective of understanding its implications and outlining possible directions of its future development. In order to do so, it is necessary to examine its economic and political context.

The paper employs general scientific methods, such as the historical-comparative approach, as well as specific methods including content analysis, case studies, and forecasting. Overall, the Chinese initiative represents a long-term process that will facilitate economic development, strengthen connectivity among nations across three continents, support the growth of their economies, and contribute to the consolidation of a multipolar world order.

Keywords: Belt and Road Initiative, Silk Road, Alexander the Great, transport, infrastructure, security aspects

ПЕРСПЕКТИВА УЛОГЕ ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ У МОДЕРНОМ РАТОВАЊУ „ОД ТАКТИЧКЕ БРЗИНЕ ДО СТРАТЕШКОГ ПАРАДОКСА”

Milan Miljkovic

Универзитет одбране, Школа националне одбране, Србија
Др. Милан Миљковић, ванредни професор, Школа националне одбране, Универзитета
одбране у Београду,
milanmiljkovic04011@gmail.com

Nenad Stajković

Универзитет одбране, Војна академија, Београд
Ненад Стајковић, докторанд на Војној академији, Универзитета одбране у Београду,
stajkovic.nenad.sky@gmail.com

Апстракт: Оружје засновано на вештачкој интелигенцији (ВИ) фундаментално трансформише физиономију модерног ратовања, генеришући дубоке импликације за стратешко планирање и динамику тактичких дејстава. Рад полази од тезе да ВИ преобликује карактер рата, не мењајући његову имутабилну природу која подразумева сукоб воља. Користећи квалитативну анализу, рад испитује трендове аутоматизације где ВИ постаје значајан „множилац силе”, али не нужно и гарант победе. Централни фокус истраживања је „Опенхајмеров тренутак” савременог безбедносног окружења, у којем аутономија леталних система прети да механизује сукоб и уклони људску етичку контролу. Рад закључује да, упркос иновацијама, постоји ризик од „технолошке заслепљености”. Историјско искуство указује да су технолошки супериорне снаге често неутралисане асиметричним контрамерама. Стога, будућу доминацију неће остварити страна са најнапреднијом интелигенцијом, већ она која успе да синергијски интегрише технолошку супериорност са принципима ратне вештине.

Кључне речи: вештачка интелигенција, карактер рата, аутономни системи оружја (AWS), Опенхајмеров тренутак, алгоритамско ратовање, војна стратегија.

УВОД

*„Усїех у сїварању вештачке интїлїгенције бїо бї највећи догађај у људској
истїорији. Нажалостї, тїо бї могао бїти и њоследи, осим ако не научимо
како да избїнемо ризике”.*
(Hawking et al., 2014)

Историја ратовања нераскидиво је повезана са историјом технолошких иновација; од проналаска барута до развоја нуклеарног наоружања, сваки значајан технолошки скок фундаментално је мењао доктрине, стратегије и сам исход оружаних сукоба. Данас се свет налази на прагу нове ере у којој експоненцијални технолошки напредак омогућава интеграцију вештачке интелигенције (ВИ) у све домене војних операција. Овај феномен не представља само унапређење постојећих капацитета, већ отвара кључно истраживачко питање: на који начин интеграција вештачке интелигенције мења природу војног одлучивања и које стратешке предности, али и системске ризике, то доноси савременим армијама?

У складу са дефинисаним проблемом, основни циљ овог рада је да истражи модалитете трансформације процеса војног одлучивања под утицајем алгоритамских система, као и да идентификује стратешке импликације ове транзиције. Поред анализе техничко-технолошких аспеката, посебан фокус биће стављен на етичке дилеме и изазове употребе леталних аутономних система. Сврха оваквог мултидисциплинарног приступа је двојака: с једне стране, доприноси се бољем разумевању промене парадигме ратовања, док се с друге стране указује на хитну потребу за адаптацијом међународног права новим технолошким реалностима.

Полазна хипотеза истраживања гласи: Интеграција вештачке интелигенције у војне операције, иако пружа кључну тактичку предност кроз драстично убрзање циклуса доношења одлука (ООДА петља), истовремено креира „стратешки парадокс” у којем тежња за брзином смањује могућност ефективне људске контроле, повећавајући тиме ризик од неконтролисане ескалације сукоба.

Како је сама природа истраживачког проблема мултидисциплинарног карактера а ради верификације хипотезе и свеобухватног сагледавања проблема, у раду је примењен методолошки плурализам. У истраживању су примењене основне методе научног истраживања и мишљења. Као основни логички оквир коришћена је хипотетско-дедуктивна метода, која омогућава да се из општих теоријских поставки о могућностима ВИ дедукују специфичне последице по савремену војну доктрину. Компаративна метода коришћена је за анализу разлике између традиционалних модела командовања и нових модела подржаних машинским учењем, као и за сагледавање различитих геополитичких приступа регулацији аутономних система, између кључних геополитичких

актера. Емпиријска основа рада почива на методи анализе садржаја, којом су обухваћени примарни извори (војне доктрине, технички извештаји) и релевантна научна литература о „алгоритамском ратовању”. Коначно, метода студије случаја примењена је за илустрацију теоријских поставки кроз анализу конкретних система попут пројекта *Maven* или *Sea Hunter*.

Структура рада прати логички след истраживања: након уводних разматрања, изложиће се концептуални оквир (дефиниције и нивои аутономије), затим ће се анализирати домени примене (ваздух, копно, море, сајбер), да би се рад завршио дискусијом о стратешким, етичким и правним изазовима, те закључним разматрањима.

КОНЦЕПТУАЛНИ ОКВИР: ОД АУТОМАТИЗАЦИЈЕ ДО АУТОНОМИЈЕ

Пре него што се приступи анализи оперативне примене вештачке интелигенције у оружаним сукобима, неопходно је успоставити прецизан категоријални апарат. У савременом безбедносном дискурсу често долази до термилошке конфузије где се појмови „вештачка интелигенција”, „аутоматизација” и „аутономија” користе као синоними, иако означавају суштински различите технолошке процесе са различитим етичким и правним импликацијама. Ово поглавље има за циљ да демистификује наведене појмове, разграничи нивое људске контроле над леталним системима и постави теоријски темељ за разумевање транзиције од „паметних” ка „когнитивним” системима наоружања.

Теоријско одређење вештачке интелигенције

Дефинисање вештачке интелигенције представља сложен изазов у академској заједници, јер не постоји јединствена, универзално прихваћена дефиниција која задовољава све аспекте ове мултидисциплинарне области. Како наводи Пол Шер у својој новијој студији *Four Battlegrounds*, вештачку интелигенцију не треба посматрати као конкретно оружје (попут тенка или ракете), већ као „технологију опште намене” (*enabling technology*), сличну електрицитету или мотору са унутрашњим сагоревањем, која има потенцијал да трансформише све аспекте друштва, па тако и ратовање.

Како наводе Расел и Норвиг (Russell & Norvig, 1995) у свом фундаменталном делу, покушаји дефинисања вештачке интелигенције историјски су се кретали кроз четири различита приступа, у зависности од тога да ли је фокус на мисаоним процесима или понашању. За потребе војних операција, најрелевантнији је приступ рационалног агента. Према овом схватању, вештачка интелигенција се бави дизајни-

рањем система који перципирају своје окружење и делују с циљем максимизације шанси за успех.

Званични извештај америчке Комисије за националну безбедност и вештачку интелигенцију (NSCAI, 2021) додатно прецизира ову дефиницију у безбедносном контексту, одређујући вештачку интелигенцију као способност рачунарских система да решавају задатке који иначе захтевају људску интелигенцију, укључујући перцепцију, учење, закључивање и решавање проблема, при чему се посебан акценат ставља на брзину обраде информација која превазилази људске капацитете.

Да би се избегла концептуална конфузија, неопходно је направити јасну дистинкцију између две врсте вештачке интелигенције, што наглашавају аутори попут Пола Шапеа (Scharre, 2018) и Галдорисија (Galdorisi & Tangredi, 2024):

- Уска вештачка интелигенција (ANI): Системи способни за обављање конкретног задатка (нпр. препознавање мета на сателитском снимку). Сви данашњи војни системи спадају у ову категорију).
- Општа вештачка интелигенција (AGI): Хипотетички ниво интелигенције еквивалентан људском. Иако је ово честа тема научне фантастике, Латиф (Latiff, 2017) упозорава да војни планери морају базирати стратегије на реалностима Уске вештачке интелигенције, а не на футуристичким пројекцијама „свесних машина”.

Како истиче Пол Шапе (Scharre, 2018), иако популарна култура често изједначава војну вештачку интелигенцију са „роботима који мисле” (AGI), реалност савременог ратовања почива искључиво на примени Уске вештачке интелигенције (ANI).

У даљем, вештачку интелигенцију треба посматрати не као једну технологију, већ као „кишобран појма” (*umbrella term*) који обухвата низ поддисциплина. Најдоминантнија међу њима данас је машинско учење (Machine Learning – ML). За разлику од традиционалног софтвера који извршава експлицитно написана правила, алгоритми машинског учења „уче” правила анализирајући велике скупове података (*Big Data*). Ово својство чини их кључним за војне примене, јер омогућава системима да се адаптирају на нове податке са бојишта без потребе за ручним репрограмирањем (Roy, 2023).

Дихономија: Аутоматизација насипрам Аутономије

Фундаментална епистемолошка препрека у разумевању улоге вештачке интелигенције у савременом ратовању лежи у честом појмовном изједначавању аутоматизације (*automation*) и аутономије (*autonomy*). Иако оба концепта телеолошки теже минимизацији људског рада, њихова онтолошка разлика огледа се у природи интеракције са окружењем и степену когнитивне независности.

Како прецизира Шер (Scharre, 2018), аутоматизација се односи на системе који функционишу на принципу детерминизма. Аутоматизовани систем извршава прецизно дефинисан алгоритам радњи као одговор на познати импулс („ако X, онда Y“). Његово понашање је предвидиво, ригидно и ограничено на строго структурирано окружење.

Парадигматичан пример: Напазна мина је једноставан аутоматизован систем. Она не „одлучује“ да експлодира; она реагује на триггерак механичким извршењем програмиране радње. Слично томе, системи *Phalanx CIWS* (аутоматизовани топови на бродовима) аутоматски пресећу пројектиле који уђу у њихов домет, али то чине на основу фиксних параметара, без когнитивне процене ситуације (Scharre, 2018).

Насупрот томе, аутономија подразумева способност система да оперише у отвореном, неструктурираном и динамичном окружењу, те да самостално бира оптималан начин за реализацију задатог циља („*Command by Intent*“). Кључна карактеристика аутономног система није пуко извршење наредбе, већ „слобода избора“ (*freedom of choice*) способност генерисања алтернатива и одабира средства и путање којом ће се циљ остварити. (Galdorisi & Tangredi, 2024).

Ова разлика производи директне оперативне импликације. Док аутоматизовани пројектил путује ка фиксним координатама, аутономна „лутајућа муниција“ (*loitering munition*) може сатима кружити изнад зоне дејства, самостално скенирати терен, класификовати објекте применом алгоритама машинског учења и донети одлуку о нападу на основу приоритета које сама процени у реалном времену (Galdorisi & Tangredi, 2024).

Према Раселу и Норвигу (Russell & Norvig, 1995), аутономни агент се дефинише тиме што је његово понашање одређено сопственим искуством (учењем), а не искључиво уграђеним знањем дизајнера. Управо ова карактеристика – способност система да „изненади“ оператера и делује на начин који није експлицитно кодиран – чини аутономију стратешки супериорном због флексибилности, али безбедносно и етички проблематичном због питања контроле.

Латиф (Latiff, 2017) упозорава да ова непредвидивост креира тзв. „проблем поверења” (*trust problem*). Команданти се суочавају са изазовом ослањања на „црне кутије” – алгоритме чији процеси одлучивања нису транспарентни – што уводи елемент неизвесности у војно планирање.

Коначно, разлика између ова два концепта није бинарна, већ представља спектар. Како се системи померају од једноставне аутоматизације ка вишим нивоима когнитивне аутономије, тежиште проблема се помера са техничке изводљивости на питање људског надзора, што нас води ка анализи концепта „петље контроле” (*Human-in-the-loop*).

Нивои људске контроле: Класификација аутономних система

У циљу прецизног одређења улоге вештачке интелигенције у процесима примене леталне силе, савремена војна теорија користи таксономију засновану на позицији људског оператера у односу на циклус одлучивања, познатији као ПООД петљу (Посматрај–Оријентиши се–Одлучи–Делу)¹. Овај концепт, који је оригинално развио пуковник Џон Бојд, у ери алгоритамског ратовања добија нову димензију кроз драстично убрзање фазе оријентације.

Према Полу Шеру (Scharre, 2018), водећем теоретичару у овој области, аутономни системи наоружања се класификују у три основна модалитета зависно од степена људске интервенције: полу-аутономни, надзирани аутономни и потпуно аутономни системи. Ова класификација, често називана „Људска петља” (*The Human Loop*), обухвата следеће нивое:

1. Човек у петљи (*Human-in-the-loop*) – Полу-аутономни системи: Код овог модалитета, систем поседује аутономију у фазама претраге, идентификације и праћења мете, али је технички онемогућен да изврши напад (опаљење) без експлицитне људске потврде. Машина предлаже дејство, али човек мора да га ауторизује.

- Значај: Ово представља тренутни оперативни стандард за већину борбених дронова, као што је MQ-9 Reaper. Како наводи Шер (Scharre, 2018), овај приступ осигурава да морална одговорност остаје на човеку, који користи технологију искључиво као алат за повећање прецизности, задржавајући статус „моралног агенса” у сукобу.

2. Човек на петљи (*Human-on-the-loop*) – Надзирани аутономни системи У овом сценарију, систем је програмиран да самостално детектује, идентификује и нападне циљ. Улога људског оператера се помера са активног управљања на „управљање изузецима” (*management by exception*). Човек не иницира напад, већ надгледа акцију у реалном времену и задржава право вета – могућност да поништи (*override*) одлуку машине и прекине напад уколико уочи грешку.

1 - „Boyd Cycle”OODA (Observe – Orient – Decide – Act)

- Значај: Овај модел је нужен када динамика сукоба захтева брзину реакције која превазилази људске рефлексе (нпр. противракетна одбрана). Међутим, Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) упозоравају на психолошки феномен „пристрасности аутоматизације” (*automation bias*). Услед велике брзине дешавања и претераног поверења у систем, оператери често постају пасивни посматрачи који нису у стању да правовремено интервенишу, чиме надзор постаје илузоран.

3. Човек изван петље (*Human-out-of-the-loop*) – Потпуно аутономни системи Ово је ниво који изазива највеће етичке и правне контроверзе. Систем се активира од стране човека, али након тога самостално врши комплетан борбени циклус: тражи, бира и уништава мете без икакве људске интервенције или техничке могућности за опозив напада.

- Значај: Овакви системи се у литератури дефинишу као „смртоносни аутономни системи наоружања” (*LAWS*). Галдориси и Тангреди (2024) истичу да војна логика неминовно гура развој ка овом нивоу због императива брзине. У сукобу са технолошки супериорним противником („Хипер-рат”), људска реакција постаје „когнитивно уско грло” које успорава ООДА петљу и води ка поразу.

Пример: Као илустрација овог нивоа често се наводи израелски систем *IAI Harpy*. Реч је о аутономној „лутајућој муницији” (*loitering munition*) дизајнираној за сузбијање противничке ПВО. Када његови сензори детектују радарски сигнал, систем самостално доноси одлуку о обрушавању и уништењу циља, без потребе за додатном комуникацијом са базом (Scharge, 2018).

Свеобухватно сагледавајући овај феномен, транзиција са нивоа *in-the-loop* на *out-of-the-loop* не представља пуку технолошку надоградњу, већ фундаменталну промену у етици ратовања. Како примећује Рој (Roy, 2024), делегирањем одлуке о употреби смртоносне силе алгоритму, мења се сама природа одговорности на бојишту, стварајући правни вакуум у којем је нејасно ко одговара за евентуалне ратне злочине које почини машина.

ДОМЕНИ ПРИМЕНЕ ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ У ВОЈНИМ ОПЕРАЦИЈАМА

Интеграција вештачке интелигенције у оружане снаге не представља изолован феномен везан искључиво за једну категорију наоружања, већ свеобухватну трансформацију која прожима све физичке и виртуелне димензије ратовања. Према Латифу (Latiff, 2017), савремено бојиште више није ограничено географским границама, већ представља јединствен простор у којем се информације и дејства динамички преливају између копна, мора, ваздуха, свемира и сајбер простора.

Кључни покретач ове интеграције је немогућност људских оператера да ефикасно обраде експоненцијални раст података које генеришу модерни сензори. Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) овај феномен дефинишу као „поплаву података” (*data deluge*). Без помоћи алгоритама за обраду великих скупова података (*Big Data*), огромна количина прикупљених обавештајних информација остаје неискоришћена, стварајући парадоксалну „маглу рата” упркос технолошкој супериорности у прикупљању информација.

У том контексту, примена вештачке интелигенције се не посматра само кроз призму аутономних робота, већ првенствено као „множилац силе” (*force multiplier*) који омогућава реализацију концепта Вишедоменских операција (*Multi-Domain Operations* – MDO). Циљ овог концепта је синергијско деловање свих родова војске у реалном времену, где алгоритам препознаје мету коју је снимио сателит, аутоматски прослеђује податке најближем ефектору (дрону или артиљеријској батерији) и предлаже оптималан начин дејства, драстично скраћујући време реакције (Scharre, 2018).

У наставку рада, анализираће се специфичне импликације и модалитети примене вештачке интелигенције кроз кључне сегменте: ваздушни домен (где је аутономија најнапреднија), копнени и поморски домен (где комплексност окружења диктира темпо развоја) и информационо-кибернетички домен.

Обавештајни рад, надзор и извиђање (ISR): Алгоритамско рањивање

У савременим ваздухопловним операцијама, фундаментални изазов више није недостатак информација, већ њихова хиперпродукција. Експоненцијални раст броја сензора – од сателита у орбити до тактичких дрона – генерише терабајте видео материјала дневно, што далеко превазилази когнитивне капацитете људских аналитичара. Како наводе Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) људи успевају да детаљно обраде само мањи део прикупљених података, док остатак остаје „оперативно невидљив” стога и неискоришћен.

Решење овог стратешког проблема лежи у примени рачунарског вида (*Computer Vision*), подобласти вештачке интелигенције која омогућава машинама да интерпретирају визуелни садржај. За разлику од људског ока које перципира слику холистички, алгоритми вештачке интелигенције, посебно конволуционе неуронске мреже (CNN), врше декомпозицију слике на нивоу пиксела. Према Раселу и Норвигу (Russell & Norvig, 1995), овај процес се одвија кроз слојеве апстракције: од детекције ивица и контраста, преко препознавања геометријских облика, до коначне пробабилистичке класификације објекта (нпр. „тенк Т-72” са 98% вероватноће).

Кључна оперативна предност овог приступа је перзистенција. Човек након само 20 минута интензивног осматрања доживљава драстичан пад конце-

нтрације (*vigilance decrement*), док алгоритам може анализирати хиљаде сати видео материјала без замора, одржавајући константан ниво прецизности) (Scharre, 2018).

Парадигматичан пример имплементације ове технологије је „Пројекат Мавен” (Project Maven), формално познат као *Algorithmic Warfare Cross-Functional Team*, који је Пентагон покренуо 2017. године. Циљ пројекта био је хитна интеграција алгоритама вештачке интелигенције за аутоматску анализу видео снимака са беспилотних летелица MQ-9 *Reaper* изнад ратних зона. Како објашњава Шер (Scharre, 2018), систем функционише као „дигитални филтер”:

1. Скенирање: Алгоритам у реалном времену обрађује видео сигнал.
2. Означавање: Када детектује објекат од интереса (возило, оружје, особа), исцртава „оквир” (*bounding box*) око њега.
3. Упозорење: Систем алармира људског аналитичара који потом врши верификацију и доноси тактичку одлуку).

Према Шеру (Scharre, 2018), на овај начин, вештачка интелигенција не уклања човека из процеса, већ га помера на виши ниво одлучивања, омогућавајући му да се фокусира на дејство (*Finish*), уместо на исцрпљујућу претрагу (*Find*).

Међутим, ослањање на рачунарски вид носи и специфичне ризике. Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) упозоравају на рањивост оваквих система на тзв. „супарничке нападе”² (*adversarial attacks*). То су технике где противник користи специјално дизајниране камуфлажне обрасце или суптилне измене на слици које су невидљиве људском оку, али могу драстично збунити алгоритам, наводећи га да, на пример, борбени тенк погрешно класификује као цивилни објекат.

Аутономни системи у осталим доменима: Од „теретне збрке” до „флоте духова”

Док је ваздушни простор, због своје физичке проходности и хомогености, послужио као иницијални полигон за масовну примену вештачке интелигенције, имплементација у копненом и поморском домену носи специфичне изазове који фундаментално обликују темпо технолошке дифузије.

Према Шеру (Scharre, 2018), примарна препрека за аутономију на копну лежи у проблему тзв. „теретне збрке” (*clutter*). За разлику од отвореног неба или пучине, копнено бојиште је динамично и засићено препрекама, неравним тереном, вегетацијом и, што је етички најкритич-

2 - Важно је нагласити да супарнички напади (*adversarial attacks*) представљају критични безбедносни ризик јер могу директно узроковати колатералну штету. Уколико непријатељ помоћу „дигиталне камуфлаже” превари алгоритам дрона да цивилни објекат класификује као војну metu, или да војну metu не препозна па дрон удари на погрешно место, резултат те техничке обмане је трагична грешка у стварном свету – губитак невиних живота (Scharre, 2018)

чније, цивилним становништвом. У том контексту, развој Беспосадних копнених возила (UGV – *Unmanned Ground Vehicles*) креће се у два правца:

Док је ваздушни простор због своје проходности био полигон за прву масовну примену вештачке интелигенције, имплементација у копненом и поморском домену носи специфичне изазове и стратешке предности које фундаментално мењају физиономију бојишта. Према Шареу (Scharre, 2018), разлог лежи у проблему „теретне збрке” (*clutter*). За разлику од отвореног неба или пучине, копнено бојиште је препуно препрека, неравног терена, вегетације и, што је најкритичније, цивилног становништва.

У том контексту, развој Беспосадних копнених возила (UGV – *Unmanned Ground Vehicles*) креће се у два правца:

1. Логистичка подршка: Аутономни системи попут „роботских мазги” (нпр. *LS3 Legged Squad Support System*) дизајнирани су да прате пешадију и носе опрему, користећи компјутерски вид за навигацију кроз тежак терен. Њихова аутономија је ограничена на принцип „праћења вође” (*follow-the-leader*), чиме се минимизира физичко оптерећење војника (Latiff, 2017).
2. Борбена возила: Наоружани роботи (попут руског *Uran-9* или америчких експерименталних платформи) суочавају се са етичким и техничким изазовима идентификације циљева у урбаним срединама. Шаре наводи да тренутни ниво вештачке интелигенције још увек није довољно поуздан да би се овим системима препустила потпуна аутономија (*human-out-of-the-loop*) у блиској борби, због високог ризика од грешака у разликовању бораца од цивила (Scharre, 2018).

За разлику од копна, поморски домен пружа оптималне услове за аутономију услед релативне „празнине” окружења и јасно дефинисаних правила навигације (COLREGS). Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) истичу да се морнарице великих сила крећу ка концепту „хибридних флота”, где ће беспосадна површинска пловила (*USV – Unmanned Surface Vehicles*) оперисати у синергији са конвенционалним бродовима.

Парадигматичан пример трансформације поморског ратовања представља амерички пројекат „*Sea Hunter*”, развијен под окриљем агенције DARPA³ у оквиру програма ACTUV (*Anti-Submarine Warfare Continuous Trail Unmanned Vessel*). Реч је о потпуно аутономном тримарану средњег депласмана (*MDUSV*), дизајнираном да месецима самостално патролира океанима и прати непријатељске подморнице хиљадама миља, без људске посаде на броду (DARPA, 2018).

3 - DARPA (акр. од енгл. DefenseAdvanced Research Projects Agency): Агенција за напредне одбрамбене истраживачке пројекте при Министарству одбране САД. Основана 1958. године као одговор на лансирање Спутњика, агенција има мисију да спречи стратешка технолошка изненађења по националну безбедност САД, али и да креира таква изненађења за противнике. DARPA је позната по финансирању пројеката „високог ризика и високе добити” (*high-risk, high-payoff*), укључујући развој претече интернета (ARPANET), GPS технологије, као и савремених аутономних система кроз своја такмичења (*Grand Challenges*) која су поставила темеље за развој самовозећих возила (Galdorisi & Tangredi, 2024).

Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) истичу кључну економску асиметрију овог система као његову примарну стратешку предност. Насупрот савременим разарачима, чија цена премашује 1,5 милијарди долара уз захтев за посадом од преко 300 људи, аутономни системи попут Sea Hunter-а коштају око 20 милиона долара и оперишу уз занемарљиве дневне трошкове. Ова драстична диспропорција омогућава стварање тзв. „Флоте духова” (Ghost Fleet) – масовних формација које могу да презасите океанска пространства мрежом перзистентних сензора.

Иако је Sea Hunter тренутно ненаоружан и примарно фокусиран на мисије надзора (ISR), његове импликације на глобалну безбедност су дубоке. Масовна примена оваквих система прети да океане учини „транспарентним”, чиме се директно угрожава традиционална „скривеност” нуклеарних подморница – кључног гаранта стратегије узајамног сигурног уништења (MAD)⁴. Евентуална рањивост капацитета за други удар могла би подстаћи противнике на усвајање агресивнијих нуклеарних доктрина, чиме Sea Hunter престаје да буде само технолошка иновација и постаје фактор геополитичког ризика (DARPA, 2018; Galdorisi & Tangredi, 2024).

Концепт „Ројења” (Swarming): Промена њарагилме рајшовања

Најрадикалнија иновација коју вештачка интелигенција доноси, повезујући све физичке домене, јесте концепт ројења (*swarming*). Док су претходне генерације војне технике тежиле стварању малог броја скувих, мултифункционалних платформи (нпр. један авион F-35), примена вештачке интелигенције омогућава фундаменталну инверзију ове логике кроз масовну употребу јефтиних, координисаних система. Овај феномен не подразумева само квантитативно увећање броја дронова, већ прелазак на квалитативно потпуно нов облик ратовања заснован на децентрализованој аутономији.

У основи овог концепта лежи биомимикрија – технолошко опонашање биолошких система (јата птица, риба или инсеката). Како објашњава Шаре (Scharre, 2018), кључна карактеристика роја је непостојање централног „мозга” или лидера чије би уништење паралисало групу.

4 – Током 1950-их, САД су се ослањале на стратегију „Масовне одмазде” (Massive Retaliation), која је подразумевала претњу свеопштим нуклеарним уништењем као одговор на сваки, па и конвенционални совјетски напад. Секретар одбране Роберт Мекнамара је убрзо увидео да је овај приступ не кредибилан и ризичан. Након краткотрајног експериментисања са стратегијом „Контра-силе” (Counterforce одн. „No Cities”) – која је подразумевала гађање искључиво војних циљева, али се показала као катализатор трке у наоружању – Мекнамара је закључио да је једини гарант стабилности осигурана способност уништења противника. Занимљиво је да је сам акроним MAD (Mutual Assured Destruction) 1969. године скрвао критичар ове доктрине, аналитичар Доналд Бренан (Donald Brennan) са Института Хадсон. Он је израз користио иронично (енгл. mad – луд), желећи да укаже да је стратегија која безбедност заснива на самоубилачком пакту интелектуално и морално „луда”, али се термин ипак усталио као стандард у међународним односима (Freedman, 2003).

Уместо тога, свака јединица у роју је аутономни агент који следи једноставна алгоритамска правила (нпр. „одржавај растојање”, „усклади брзину са суседом”, „крећи се ка циљу”) и комуницира искључиво са својим најближим окружењем.

Из ове локалне интеракције произилази емергентно понашање⁵ (*emergent behavior*) – способност групе да као целина испољи комплексну интелигенцију коју не поседује ниједна појединачна јединица. Рој се динамички прилагођава терену и претњама, „текући” око препрека попут воде, без потребе да људски оператер управља појединачним дроновима.

Војна супериорност ројева почива на две кључне стратешке предности:

1. Напад сатурацијом⁶ (*Saturation Attack*): Ово је највећа офанзивна снага роја. Сваки одбрамбени систем (нпр. бродски *Aegis* или копнени *Панцир*) има ограничен број канала за праћење и ракета за пресретање (\$n\$). Стратегија роја је математички једноставна: лансирати \$n+1\$ јефтиних дрона. Када број нападачких јединица премаши капацитет одбране, систем доживљава колапс, омогућавајући преосталим дроновима да униште циљ.
2. Отпорност система (*Resilience*): Конвенционалне војне јединице су хијерархијске; ако елиминирате командни центар, формација губи кохезију. Рој је, насупрот томе, аморфан и „неуништив” као целина. Уколико противничка ПВО уништи 30% дрона, преостале јединице моментално реконфигуришу мрежу и настављају мисију, претварајући квантитет у нови облик квалитета на бојишту. Шапе (*Scharre*, 2018) наводи да рој нема „јединствену тачку неуспеха” (*single point of failure*), што га чини кошмаром за традиционалне војне планере.

Галдориси и Тангреди (*Galdorisi & Tangredi*, 2024) посебно наглашавају економски аспект ројења, који називају „наметањем трошкова” (*cost imposition strategy*). У савременом рату, одбрамбена ракета често кошта више од милион долара. Ако нападач користи рој дрона где свака јединица кошта неколико хиљада долара, бранилац је приморан да економски банкротира своју одбрану. Коришћење ракете од 2 милиона од 2 милиона долара за обарање дрона од 5.000 долара је дугорочно неодрживо. Ројеви омогућавају јефтиним, „потрошним” (*attritable*) средств-

5 - Емергентно понашање (енгл. *Emergent behavior*): Феномен у теорији сложених система где интеракција великог броја једноставних агената (који прате основна, локална правила) доводи до спонтаног настанка сложеног, интелигентног поретка на нивоу целине, без постојања централне команде или вође. Класичан пример из природе је јато птица које се креће синхронизовано иако ниједна птица нема „план лета” за целу групу. У војној примени, ово својство омогућава роју дрона да се адаптивно понаша и преживљава губитке, јер „интелигенција” није смештена у једној платформи, већ је распоређена кроз целу мрежу (*Scharre*, 2018).

6 - Сатурација (лат. *satratio*): према Милану Вујаклији, овај појам означава засићавање, засићење, засићеност. У контексту војне стратегије и употребе ројева дрона, термин се користи за описивање „напада засићењем” (*saturation attack*), тактике у којој број нападачких јединица превазилази теоријски максимум капацитета противничке одбране за обраду и неутралисање циљева. (Извор: Вујаклија, М. (2004). Лексикон страних речи и израза. Београд: Просвета, стр. 800).

вима да униште капиталне, стратешке ресурсе непријатеља, чиме се мења сама економија ратовања.

Развој технологије ројења означава прелазак са ратовања платформама на ратовање мрежама, где победу не односи онај ко има бољи авион, већ онај ко има супериорнији алгоритам координације масе (Scharre, 2018; Galdorisi & Tangredi, 2024).

Сајбер и електронско ратовање

Конвергенција сајбер простора и електромагнетног спектра (CEMA – Cyber-Electromagnetic Activities) представља домен у којем је вештачка интелигенција постала апсолутна неопходност, а не само предност. Разлог је, према Шапеу (Scharre, 2018), брзина: док се кинетички сукоби одвијају брзином ракете, сајбер сукоби се одвијају брзином процесора, чинећи људску реакцију неадекватно спором.

У офанзивном смислу, вештачка интелигенција се користи за драстично убрзање циклуса проналажења рањивости у противничким системима.

1. Аутономно откривање рањивости (Fuzzing): Традиционални хакери проводе месеце тражећи „рупе“ у коду. Савремени системи користе машинско учење за „паметни фазинг“ (smart fuzzing) – технику где алгоритам генерише милионе насумичних улазних података како би изазвао грешку у систему и открио тзв. „рањивости нултог дана“ (Zero-Day vulnerabilities) пре него што их произвођач софтвера уопште уочи (Roy, 2024).
2. Полиморфни малвер: Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) упозоравају на појаву генерисаног малвера из помоћ вештачке интелигенције који је способан да мења сопствени код при свакој репликацији (polymorphic code), чиме постаје непрепознатљив за традиционалне антивирусне системе засноване на потписима (signatures).

Како нападачи користе вештачку интелигенцију, тако и одбрана мора еволуирати. Статична одбрана („зидови“) више није довољна. Будућност сајбер одбране лежи у аутономним системима за одговор (Autonomous Response Systems). Ови алгоритми не траже познате потписе вируса, већ анализирају понашање мреже у реалном времену.

Пример: DARPA је још 2016. године кроз Cyber Grand Challenge демонстрирала системе који могу аутоматски да детектују улаз, највишу софтверску закрпу (patch) и примене је на мрежу у року од неколико секунди. Према Шапеу (Scharre, 2018), ово води ка концепту „самоисцељујућих мрежа“ (self-healing networks), где вештачка интелигенција води „борбу њека у њека“ са нападачким алгоритмима унутар сервера, брзином коју људи не могу ни да прате.

Док се сајбер ратовање бави кодом, електронско ратовање се бави физиком сигнала (ометање радара, комуникација). Традиционални системи за ометање су ригидни – они емитују сметње на унапред познатим фреквенцијама. Међутим, модерни радары брзо мењају фреквенције (*frequency hopping*). Овде на сцену ступа когнитивно електронско ратовање (*Cognitive EW*). Уместо да се ослања на базу података познатих претњи, систем вештачке интелигенције на борбеном авиону у лету „учи“ карактеристике новог, непознатог непријатељског радара и аутоматски генерише оптималну форму ометања (*jamming profile*). Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) истичу да је ово кључно за преживљавање у окружењу са софистицираним руским или кинеским ПВО системима, где се електромагнетна ситуација мења сваке милисекунде.

Логистика и предиктивно одржавање

У савременим сукобима, логистички ланци представљају најрањивију тачку сваке армије. Традиционални модел, познат као „Гвоздена планина” (*Iron Mountain*)⁷, подразумева гомилање огромних залиха у близини фронта како би се осигурала снабдевеност, што те залихе чини лаком метом за непријатељске ракете. Примена вештачке интелигенције омогућава прелазак на концепт прецизне логистике, где алгоритми оптимизују токове материјала у реалном времену.

Једна од највреднијих примена вештачке интелигенције у мирнодопским и ратним условима је предиктивно одржавање. Уместо традиционалног сервисирања заснованог на фиксним интервалима (нпр. на сваких 10.000 километара), вештачка интелигенција користи податке са хиљада сензора уграђених у возила, авионе или бродове како би предвидео квар пре него што се догоди.

Према Галдорисију и Тангредију (Galdorisi & Tangredi, 2024), овај приступ је кључан за морнарицу. Бродови који оперишу далеко од база не могу приуштити изненадне кварове. Алгоритми анализирају вибрације мотора, температуру и потрошњу енергије, креирајући тзв. „Дигиталног близанца” (*Digital Twin*) система. Када алгоритам уочи аномалију која указује на будући квар, део се наручује и чека брод у следећој луци.

Ово директно утиче на стопу оперативне расположивости (*readiness rate*). Рој (Roy, 2024) наводи да предиктивно одржавање може смањити време застоја борбених система за чак 30%, што је еквивалентно куповини засто-

7 - Термин „Гвоздена планина” (*Iron Mountain*) настао је у војно-стручној заједници и односи се на традиционални концепт гомилања огромних залиха у близини фронта како би се осигурала снабдевеност. Овај приступ је критиковала корпорација RAND, која је још 1990-их сковала термин „Управљање брзином” (*Velocity Management*) као његову супротност, залажући се за бржи и ефикаснији ланац снабдевања (Dumond et al., 1995). У савременом контексту, Броуз (Brose, 2020) у својој књизи *The Kill Chain* експлицитно тврди да је модел „Гвоздене планине” постао опасан анахронизам, јер статичне базе и масивна складишта данас представљају само „лаке мете” за кинеске и руске далекометне прецизне ракете.

ја борбених система за чак 30%, што је еквивалентно куповини додатних јединица, али без капиталних трошкова.

У зони борбених дејстава, вештачка интелигенција омогућава динамичко рутирање конвоја. Слично као што Google Maps преусмерава саобраћај, војни алгоритми у реалном времену анализирају обавештајне податке о непријатељским претњама, стању путева и временским условима, те аутоматски мењају руте снабдевања како би избегли заседе (Latiff, 2017).

Латиф (Latiff, 2017) у даљем истиче да је крајњи циљ смањење људског присуства у логистици. Аутономни камиони и теретни дронови, вођени алгоритмима вештачке интелигенције, могу достављати муницију и санитетски материјал на прву линију фронта без ризиковања живота возача, по принципу Just-in-Time логистике, чиме се смањује потреба за великим, рањивим складиштима.

Оперативна интеграција података: Платформа Palantir Gotham

Док пројекти попут Maven-a решавају проблем перцепције (шта видимо?), платформе за интеграцију података решавају проблем контекста (шта то значи?). Парадигма овог приступа је софтверска платформа „Palantir Gotham”, која се у савременој војној доктрини користи за стварање јединствене оперативне слике (Common Operating Picture – COP).

Традиционално, војни подаци су изоловани у различитим базама података па тако логистика не види оно што види обавештајна служба. Gotham користи вештачку интелигенцију за фузију података (data fusion). Он интегрише структуриране податке (извештаје о стању горива и муниције) и неструктуриране податке (сателитске снимке, пресретнуте комуникације, извештаје са терена) у један кохерентан интерфејс.

Како наводе Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024), оваква платформа омогућава командантима да виде „дигиталног близанца” бојишта. Алгоритам не приказује само локацију непријатељског тенка (коју је открио дрон), већ аутоматски указује на то која пријатељска јединица има довољно муниције и горива да тај тенк нападне, драстично скраћујући време доношења одлуке.

Иако су детаљи поверљиви, у стручној литератури се истиче улога оваквих платформи у сукобу у Украјини. Palantir омогућава тзв. „Kill Chain” (ланац уништења) у реалном времену, где се информација са комерцијалног сателита обрађује и прослеђује артиљеријској батерији на терену у року од неколико минута, уместо сати. То представља практичну реализацију концепта алгоритамског ратовања, где софтвер постаје једнако убојит као и хардвер (Roy, 2024). Осим наведеног у Украјини, Gotham врши анализу података и помаже војсци у раду са

обавештајним подацима у реалном времену и подржава напоре у размињању и обнови (Kosoy, 2025).

Академска заједница упозорава на опасност од неконтролисане ескалације у условима хипер-рата. Шаре (Scharre, 2018) прави аналогију са финансијским тржиштима и феноменом *Flash Crash*⁸ (нпр. крах берзе 2010. године), када су високофреквентни алгоритми за трговину ушли у повратну спрегу и изазвали хаос за неколико минута.

У војном контексту, судар два непријатељска алгоритма могао би да изазове „Блиц-рат“ (*Flash War*). Ако аутономни систем једне земље протумачи радарски сигнал другог система као припрему за напад и аутоматски узврати ватром, може доћи до тренутне ескалације сукоба пре него што политичко руководство уопште добије прилику да интервенише. Ово представља један од највећих ризика по глобалну стратешку стабилност (Latiff, 2017).

Стратешке имитације: Темпорална компресија и аутоматизација одлучивања

Интеграција вештачке интелигенције у архитектуру оружаних снага не представља пуку линеарну еволуцију, већ фундаментални дисконтинуитет у темпу вођења рата. Док су претходне Револуције у војним пословима (*Revolution in Military Affairs* – RMA) примарно оптимизовале варијабле прецизности и домета (нпр. ера вођене муниције), актуелна „имплементација револуције вештачке интелигенције“ је тежишно усмерена на феномен временске компресије. У пројектованом сукобу будућности, стратешка доминација неће произићи из квантитета арсенала, већ из супериорности алгоритамске обраде информација која генерише одлучујућу темпоралну предност.

Теоријски оквир за разумевање овог феномена пружа концепт ООДА петље (*Observe–Orient–Decide–Act*). Његова аксиома – да победа припада страни која свој циклус одлучивања изврши брже од противника – у ери вештачке интелигенције доживљава радикалну трансформацију. Према Шеру (Scharre, 2018), људски когнитивни капацитети постали су критични лимитирајући фактор у две кључне фазе овог циклуса: у фази оријентације (*Orient*), где људски ум споро синтетише хетерогене податке (*Big Data*) са

8 – Flash Crash (2010): Берзански крах који се догодио 6. маја 2010. године, када је амерички индустријски индекс Dow Jones изгубио скоро 1.000 поена (око 9% вредности) у року од само неколико минута, да би се недуго затим нагло опоравио. Истрага је показала да узрок није био људски фактор или економска вест, већ интеракција алгоритама за високофреквентно трговање (*High-Frequency Trading* – HFT). Продајни налог једног алгоритма аутоматски је активирао алгоритме других трговаца, стварајући неконтролисану повратну спрегу (*feedback loop*) продаје која је срушила тржиште брзином коју људи нису могли да прате. Пол Шер користи овај догађај као упозоравајућу аналогију за будуће ратовање: уколико аутономни војни системи уђу у сличну интеракцију, могло би доћи до „Блиц-рата“ (*Flash War*) – тренутне и нежељене ескалације сукоба пре него што политичко руководство уопште добије прилику да интервенише (Scharre, 2018).

мултиспектралних сензора, и у фази одлучивања (Decide), где је когниција под стресом подложна пристрасностима, оклевању и грешкама.

За разлику од људских оператера, аутономни системи поседују капацитет за готово тренутну егзекуцију ових фаза. Алгоритми вештачке интелигенције су способни да у милисекундама анализирају сателитске снимке, изврше класификацију претње и формулишу оптимални вектор напада. Ова способност резултира ефектом „сабијања времена”, омогућавајући страни која поседује вештачку интелигенцију изврши вишеструке итерације циклуса одлучивања унутар једног противничког циклуса. Крајњи исход је стање „стратешке парализе”, где противник, суочен са догађајима који превазилазе његову брзину реакције, губи способност ефективног утицаја на динамику бојишта (Scharre, 2018).

Екстремна манифестација ове компресије је феномен који савремени теоретичари дефинишу као Хипер-рат (Hyperwar) – сукоб чији кинетички темпо чини људску реакцију не само неадекватном, већ и физички и когнитивно опсолентном. У својој анализи сукоба високотехнолошких противника (нпр. симетрични сукоб ројева дронова), Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) идентификују човека као критично „уско грло” (bottleneck) система. Аутори указују на непремостиву биофизичку латенцију, с обзиром на то да је човеку потребно између 0,2 и 0,5 секунди само за визуелну регистрацију промене – интервал током којег систем вештачке интелигенције може извршити хиљаде прорачуна и корекција.

Ова диспропорција намеће сурову оперативну нужност: уколико једна страна задржи човека у петљи одлучивања (*human-in-the-loop*) ради етичке контроле, а друга делегира потпуну аутономију машини (*human-out-of-the-loop*), спорија страна је осуђена на пораз. Овај дисбаланс креира снажан притисак на војне планере да људе потпуно искључе из тактичког одлучивања. Како закључује Шаре (Scharre, 2018), улазимо у еру „ратовања брзином светлости”, где је улога човека редукована на позицију пасивног посматрача који може само ретроактивно, *post factum*, анализирати исходе аутономних сукоба.

ЕТИЧКИ, ПРАВНИ И БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ

Интеграција вештачке интелигенције у архитектуру система наоружања не представља пуку линеарну еволуцију војне технике, већ радикалан дисконтинуитет који отвара најдубља онтолошка и правна питања у историји ратовања. Како постулира Рој (Roy, 2024), тежиште проблема се померило са техничке изводљивости на фундаменталну етичку прихватљивост делегирања агенције смрти (*agency of death*) алгоритмима који су, по својој природи, лишени свести, емпатије и моралног компаса.

Централна оса дебате о Смртоносним аутономним системима наоружања (LAWS) почива на императиву „смишене људске контроле” (*meaningful human control*), намећући кључно питање: да ли је етички допустиво да математичка функција аутономно врши селекцију и ангажовање људских циљева? Шаре (Scharre, 2018) деконструише ову дилему кроз призму сукоба две доминантне етичке традиције. С једне стране, утилитаристичка перспектива сугерише да би аутономни системи могли бити „етичнији” од људи; имуни на страх, бес и когнитивне пристрасности које често воде ка ратним злочинима, ови системи би својом хируршком прецизношћу могли значајно редуковати колатералну штету. Насупрот томе, деонтолошки аргумент упозорава на опасност од крајње дехуманизације рата (*dehumanization of warfare*). Шаре (Scharre, 2018) истиче фундаменталну моралну дистинкцију између људског борца, који убија носећи терет моралне тежине тог чина, и алгоритма који људски живот процесуира искључиво као податак – објекат који треба „обрисати”. Одузимање живота без процеса људског расуђивања представља директну негацију принципа људског достојанства.

Ова етичка дилема директно генерише правни вакуум познат као „Празнина у одговорности” (*Accountability Gap*). Међународно хуманитарно право (МХП) почива на премиси индивидуалне кривичне одговорности, која постаје непримењива у контексту аутономног деловања машина. Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) детаљно разлажу овај правни парадокс кроз трилему одговорности:

1. Програмер не може сносити кривичну одговорност уколико је систем функционисао технички исправно, али је у интеракцији са непредвидивим окружењем генерисао леталну грешку.
2. Командант се не може теретити по принципу командне одговорности уколико није имао техничку могућност интервенције (*human-out-of-the-loop*).
3. Машина, као ентитет без свести, не поседује правни субјективитет нити *mens rea* (умишљај), те не може бити субјект кривичног гоњења. Ова ситуација креира опасан преседан у којем ратни злочин може бити почињен без могућности утврђивања кривца, чиме се подривају темељи ратног права.

Додатан слој комплексности уноси епистемолошка непрозирност савремених алгоритама, посебно дубоких неуронских мрежа (*Deep Learning*), феномен познат као „Проблем црне кутије”. Расел и Норвиг (*Russell & Norvig, 1995*) објашњавају да, за разлику од детерминистичког кода, информације у неуронским мрежама пролазе кроз милионе скривених слојева (*hidden layers*) где се врше комплексна, нелинеарна пондерисања. Последица је немогућност чак и самих креатора система да експлицирају каузални ланац који је довео до одређене одлуке (нпр. погрешне класификације цивила). Шаре (*Scharre, 2018*) упозорава да овај недостатак објашњивости (*explainability*) представља критичан проблем за војно командовање: како официр може преузети моралну и правну одговорност за акције система чији когнитивни процес „размишљања” остаје потпуно недоступан људском разумевању?

Коначно, ослањање на овакве системе уводи нове векторе безбедносних претњи, специфично кроз тровање података (*Data Poisoning*). С обзиром на то да је процес машинског учења индуктивне природе (учење из примера), противник може суптилно манипулисати скуповима података током фазе тренинга. Галдориси и Тангреди (*Galdorisi & Tangredi, 2024*) наводе сценарио инфилтрације „отровних” узорака који уче алгоритам да специфична непријатељска возила класификује као неутрална. Ова врста саботаже имплементира латентне „Тројанске коње” унутар саме когнитивне матрице система, који остају невидљиви све до критичног тренутка борбе, када систем делује супротно својој намени, претварајући тактичку предност у стратешку катастрофу.

ЗАКЉУЧАК

Сprovedено истраживање о улози вештачке интелигенције у савременим војним операцијама недвосмислено указује да се не налазимо пред линеарном еволуцијом војне технике, већ пред револуционарним онтолошким дисконтинуитетом који фундаментално мења карактер оружаног сукоба. Анализа теоријских постулата и емпиријских студија случаја (*Maven, Sea Hunter*, концепти ројења) потврђује да се центар гравитације ратовања неповратно помера са кинетичке масе на когнитивну брзину.

У потпуности се потврђује полазна хипотеза рада: императив брзине који намеће природа савременог сукоба неминовно води ка искључивању човека из тактичког одлучивања. Како аргументује Шер (*Scharre, 2018*), примена Бојдове теорије на алгоритамске системе демонстрира феномен темпоралне компресије, где способност аутономних система да затворе циклус од сензора до стрелца у мили-

секундама ствара услове за „Хипер-рат”. У таквом окружењу, задржавање човека у петљи (*human-in-the-loop*) у сукобу са потпуно аутономним противником (*human-out-of-the-loop*) постаје рецепт за сигуран пораз, што указује на својеврсни технолошки детерминизам који приморава оружане снаге на прихватање аутономије упркос етичким резервама.

Паралелно са убрзањем, истраживање је верификовало транзицију са „ратовања платформама” на „ратовање мрежама”. Економска асиметрија и концепт ројења (*swarming*), које истичу Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024), доказују да будућа доминација не припада скупим, монолитним платформама, већ дистрибуираним, јефтиним и отпорним системима који побеђују кроз сатурацију. Међутим, ова технолошка супериорност долази уз цену дубоког раскорака између оперативних могућности и етичко-правних норми, где епистемолошка непрозирност алгоритама („црна кутија”) и правни вакуум одговорности (*Accountability Gap*) прете да дестабилизују постојећи систем међународног хуманитарног права.

Посебан научни допринос рада огледа се у идентификацији феномена „демократизације леталности” и његових импликација за мале државе. Конвергенција јефтиних комерцијалних платформи (COTS) и софистицираних алгоритама вештачке интелигенције које омогућава земљама попут Републике Србије пројекцију моћи која је раније била незамислива. За мале државе, вештачка интелигенција не представља само алат за модернизацију, већ стратешки еквилајзер (*strategic equalizer*). Применом стратегије Свеобухватне одбране (Murray, 2008) и успостављањем зона забрана приступа кроз масовну употребу аутономних система, могуће је наметнути нападачу економски неодржив однос трошкова размене (*cost-exchange ratio*).

Сходно томе, будућа истраживања и доктринарни развој морају се фокусирати на интеграцију ових дисперзованих система двоструке намене у јединствену националну „Когнитивну мрежу одбране”. Такав систем трансформише малу армију из пасивног објекта у „тврду мету” (*hard target*) способну за асиметрично одвраћање. Закључно, човечанство се налази у „Опенхајмеровом тренутку” (Roy, 2024) – дух је пуштен из боце, а кључни изазов 21. века неће бити само технолошки развој, већ способност да се алгоритамска брзина стави под стратешку и етичку контролу пре него што одведе свет у нежељену ескалацију.

ЛИТЕРАТУРА

- Boyd, J. R. (2018). A discourse on winning and losing (Vol. 400). Air University Press.
- Brose, C. (2020). The kill chain: Defending America in the future of high-tech warfare. Hachette Books.
- DARPA. (2018, January 30). ACTUV "Sea Hunter" prototype transitions to Office of Naval Research for operational testing [Press release]. <https://www.darpa.mil/news-events/2018-01-30a>
- Department of Defense. (2017, April 26). Establishment of an Algorithmic Warfare Cross-Functional Team (Project Maven) [Memorandum]. https://www.govexec.com/media/gbc/docs/pdfs_edit/establishment_of_the_awcft_project_maven.pdf
- Dumond, J., Eden, R., & Folkesson, J. (1995). Velocity management: The business paradigm that has transformed U.S. Army logistics. RAND Corporation.
- Freedman, L. (2003). The evolution of nuclear strategy (3rd ed.). Palgrave Macmillan.
- Galdorisi, G., & Tangredi, S. J. (2024). Algorithms of Armageddon: The impact of artificial intelligence on future wars. Naval Institute Press.
- Hawking, S., Russell, S., Tegmark, M., & Wilczek, F. (2014, May 1). Stephen Hawking: "Transcendence looks at the implications of artificial intelligence - but are we taking AI seriously enough?" The Independent. <https://www.independent.co.uk/news/science/stephen-hawking-transcendence-looks-at-the-implications-of-artificial-intelligence-but-are-we-taking-ai-seriously-enough-9313474.html>
- Kosoy, D. (2025, January 31). Palantir, the secretive tech giant shaping Ukraine's war effort. United24 Media. <https://united24media.com/war-in-ukraine/palantir-the-secretive-tech-giant-shaping-ukraines-war-effort-5519>
- Latiff, R. H. (2017). Future war: Preparing for the new global battlefield. Alfred A. Knopf.
- Lee, H. (2020, November 3). Taiwan's Overall Defense Concept, explained. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2020/11/taiwans-overall-defense-concept-explained/>
- Murray, W. S. (2008). Revisiting Taiwan's defense strategy. Naval War College Review, 61(3), 12–39.
- National Security Commission on Artificial Intelligence. (2021). Final report. National Security Commission on Artificial Intelligence.
- Roy, K. (Ed.). (2024). Artificial intelligence, ethics and the future of warfare: Global perspectives. Routledge.
- Russell, S. J., & Norvig, P. (1995). Artificial intelligence: A modern approach. Prentice Hall.

- Scharre, P. (2018). Army of none: Autonomous weapons and the future of war. W. W. Norton & Company.
- Scharre, P. (2023). Four battlegrounds: Power in the age of artificial intelligence. W. W. Norton & Company.
- Вујаклија, М. (2004). Лексикон страних речи и израза. Просвета.

ПЕРСПЕКТИВА РОЛИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННОЙ ВОЙНЕ «От тактической скорости к стратегическому парадоксу»

Аннотация: Оружие на базе искусственного интеллекта (ИИ) фундаментально трансформирует физиономию современной войны, порождая глубокие последствия для стратегического планирования и динамики тактических действий. В работе выдвигается тезис о том, что ИИ преобразует характер войны, не меняя её неизменную природу, подразумевающую столкновение волей. Используя качественный анализ, автор исследует тенденции автоматизации, при которых ИИ становится значимым «множителем силы», но не обязательно гарантом победы. Центральным фокусом исследования является «момент Оппенгеймера» в современной среде безопасности, когда автономность летальных систем грозит механизацией конфликта и устранением человеческого этического контроля. В работе делается вывод, что, несмотря на инновации, существует риск «технологической слепоты». Исторический опыт показывает, что технологически превосходящие силы часто нейтрализуются асимметричными контрмерами. Следовательно, доминирование в будущем обеспечит не та сторона, которая обладает самым передовым интеллектом, а та, которая сумеет синергетически интегрировать технологическое превосходство с принципами военного искусства.

Ключевые слова: искусственный интеллект, характер войны, автономные системы вооружения (AWS), момент Оппенгеймера, алгоритмическая война, военная стратегия.

**PERSPECTIVES ON THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN
MODERN WARFARE
„From Tactical Speed to Strategic Paradox”**

Abstract: Artificial Intelligence (AI)-based weaponry is fundamentally transforming the physiognomy of modern warfare, generating profound implications for strategic planning and the dynamics of tactical operations. The paper posits that AI reshapes the character of war without altering its immutable nature, which entails a clash of wills. Employing qualitative analysis, the paper examines automation trends where AI emerges as a significant „force multiplier”, yet not necessarily a guarantor of victory. The central focus of the research is the „Oppenheimer moment” of the contemporary security environment, wherein the autonomy of lethal systems threatens to mechanize conflict and eliminate human ethical control. The paper concludes that, despite the imperative of technological innovation, there exists a risk of „technological blindness”. Historical experience indicates that technologically superior forces have often been neutralized by asymmetric countermeasures. Therefore, future dominance will not be achieved by the side possessing the most advanced artificial intelligence, but rather by the one that successfully synergistically integrates technological superiority with the principles of the art of war.

Keywords: Artificial Intelligence, Character of War, Autonomous Weapon Systems (AWS), Oppenheimer Moment, Algorithmic Warfare, Military Strategy.

СОЦИО-ЕКОНОМСКИ МЕХАНИЗМИ ПРЕВЕНЦИЈЕ ИМИГРАЦИОНОГ ДИСБАЛАНСА:

Значај повећања плата и увођења универзалног основног дохотка у Републици Српској

Душанка Слијепчевић, МА – виши асистент, докторанд

Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци
Република Српска, Босна и Херцеговина

проф. др Иван Шијаковић

пензионисани професор Факултета политичких наука
Универзитет у Бањој Луци
Република Српска, Босна и Херцеговина

др Ева Домбровска-Прокоповска

Факултет за социологију
Универзитет у Бјалистоку
Пољска

Апстракт: Истраживачки предмет су социо-економски механизми превенције одлива домицилног становништва из Републике Српске у економски развијеније земље и, још увијек контролисани, прилив имиграната, најчешће азијског поријекла, као демографске компензације која носи изазове имигрантске културне адаптације новом систему и окружењу. Отуда су истраживачки проблем миграциони токови односно одлазак младе радне снаге и прилив иностраних радника. Стога, централно проблемско питање гласи: Зашто је уназад 10 – 20 година екстензивно повећан демографски одлив домицилног становништва из Републике Српске и како га је могуће ријешити или макар сузбити на оптималну мјеру и квоту радних дозвола, имајући у виду и политичке, културне, те моралне нежељене посљедице расног мијешања у подијељеним друштвима, попут босанско-херцеговачког? Емпиријски је основана претпоставка да је могуће остварити превентиван утицај реформама у виду већих плата и увођења универзалног основног дохотка (надаље УОД), као пилот пројекта за почетак, како би се подстакао повратак исељеног становништва најчешће из земаља ЕУ због побољшања животног стандарда у матичној земљи. Доказ је пољски мо-

дел повећања плата, као репрезентативна европска пракса коју би било пожељно слиједити у привлачењу повратка одливане радне снаге на домаће тржиште рада. Пољском моделу, као допуна, могу послужити европски и свјетски примјери УОД-а који би повећали социо-економску сигурност, демографску стабилност, радну ефикасност, синхронизацију радне продуктивности са платама и креативно организовање слободног времена. Проблему ће се научно приступити методама анализе, дедукције, индукције и синтезе прикупљених информација кроз деск истраживање и студије случаја репрезентативних примјера, како би се одговорило на питања и тако остварио драгоцјен теоријски и практични резултат у виду проширења фонда научних знања научним новумима и препорукама за јавне политике на основу упоредног приступа европским и скандинавским праксама у циљу указивања на структурне проблеме тржишта и потребу ревалоризације еко-социјалне демократије и државе.

Кључне ријечи: депопулација; имиграциони дисбаланс; бољи животни стандард; УОД

УВОД

Без обзира да ли живимо у мултиполарном или униполарном свијету, чињеница је да се под утицајем процеса глобализације свакодневно интензивирају миграције становника из једног друштва у друго, преко националних граница, тако да је тај феномен одавно попримио глобално обиљежје због чега се и говори о *глобалним миграцијама* (Гиденс, 2007) а нарочито о њиховом утицају на регулисање тржишта рада, одржавање одређених економија и њиховог привредног раста, те мобилности радне снаге (Bauder, 2018).

Као одговор на недостатак радне снаге у грађевинарству, прерађивачкој индустрији, производњи, хотелијерству, угоститељству, туризму и сличним секторима, видљив је брз раст броја издатих радних дозвола у Републици Српској од 2022. до 2024. године (са око 624 у 2022. на око 2.109 у 2024. години), према подацима Агенције за рад и запошљавање, Завода за запошљавање Републике Српске, те медијским преносима њихових саопштења. Од 2.109 издатих радних дозвола (годишње квоте доноси Савјет министара БиХ) 717 се односи на продужење претходних дозвола, док се 1.392 односе на ново запошљавање. За 2025. годину, предвиђена је квота од 2.000 радних дозвола за стране држављане и лица без држављанства у Републици Српској, од чега 1.500 за ново запошљавање, а 500 за продужење. У тим се извјештајима, такође, наводи да су међу најчешћим државама поријекла тих усељених иностраних радника Турска, Непал, Србија, Индија, Бангладеш, Кина, Пакистан.

Имајући у виду ове податке, за **истраживачки предмет** се поставља тема из домена интердисциплинарне научне области *социологије економских процеса* (Економске социологије) која, као и свака друга интердисциплинарна наука, тежи интеграцији знања из више научних области (примарно социологије и економије) како би се стекла потпуна слика о истраживаном феномену у цјелости а не парцијално, као што је то неријетко случај услед класификације наука у складу с опозитним принципом мултидисциплинарности. Отуда се истраживачки предмет односи на социо-економске механизме превенције одлива домицилног становништва из Републике Српске у економски развијеније земље и, још увијек контролисани, прилив имиграната, најчешће азијског поријекла, као демографске компензације која носи изазове имигрантске културне адаптације новом систему и окружењу.

Стога, централно **проблемско питање** *ласи*: *Зашто је уназад 10 – 20 година екстензивно повећан демографски одлив домицилног становништва из Републике Српске и како га је могуће ријешити или макар сузбити на оптималну мјеру и квоу радних дозвола, имајући у виду и политичке, културне, те моралне нежељене посљедице расној мјешања у подијељеним друштвима, попут босанско-херцеговачкој?*

Емпиријски је основана **ипрећипосћавка** да је могуће остварити превентиван утицај реформама у виду већих плата и увођења универзалног основног дохотка (надаље УОД), као пилот пројекта за почетак, како би се подстакао повратак исељеног становништва најчешће из земаља ЕУ због побољшања животног стандарда у матичној земљи. Доказ је **пољски модел повећања њлаија**, као репрезентативна европска пракса коју би било пожељно слиједити у привлачењу повратка одливане радне снаге на домаће тржиште рада. Пољском моделу, као допуна, могу послужити европски и свјетски примјери УОД-а који би повећали социо-економску сигурност, демографску стабилност, радну ефикасност, синхронизацију радне продуктивности са платама и креативно организовање слободног времена.

МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Проблему ће се научно приступити **методима** анализе, анализе дискурса и садржаја медијских саопштења о миграцијама, деконструкције (Дерида, 1985; Дерида, 1990), дедукције, индукције и синтезе прикупљених информација кроз деск истраживање и студије случаја репрезентативних примјера, како би се одговорило на истраживачка питања.

У циљу приступа истраживачкој проблематици у кључу критичког рационализма, извршиће се деконструкција увријезених митова о миграцијама. Тиме ће се свеукупно остварити драгоцен **теоријски и њрактични резултати** у виду проширења фонда научних знања научним новумима и препорукама за јавне политике на основу упоредног приступа европским и скандинавским праксама у циљу указивања на структурне проблеме тржишта и потребу ревалоризације еко-социјалне демократије и државе.

ПОЈМОВНО И ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА

У **иправно-административном смислу** у Босни и Херцеговини, односно у Републици Српској, радници који добију радну дозволу за запошљавање нису држављани БиХ, али бораве легално и имају привремени боравак ради рада. Законски, то су „страни држављани са одобреним привременим боравком у сврху запошљавања“ (чл. 64 – 74. Закона о странцима БиХ, Службени гласник БиХ бр. 88/15 и 34/21, видјети и Закон о запошљавању странаца РС, Службени гласник РС бр. 24/09 и 117/11). Према домаћем праву – они су **страни радници** (страни држављани с радном дозволом), али се у званичној документацији не воде као „мигранти“ јер имају уређен правни статус и бораве на основу

дозволе. Зато се појам мигрант у БиХ чешће користи за лица у нелегалном транзиту ка ЕУ. Иста ситуација је и у Републици Србији, гдје се страни радници сматрају страним држављанима а не мигрантима. Међутим, у документима Миграционог профила Србије, који издаје Комесаријат за избјеглице и миграције, они се воде као економски мигранти у складу са ИОМ/УНХЦР класификацијом.

У Њемачкој, сви страни радници спадају у категорију „радних миграната“ и воде се прецизне евиденције миграција по земљама поријекла и врсти боравка. А исто је и у Пољској, гдје су страни радници истовремено и мигранти јер се појам мигрант користи шире и не носи негативну већ неутралну конотацију.

Према Међународној организацији за миграције (УН ИОМ), све ове категорије потпадају под кровни појам „међународни радни мигранти“ јер се појам мигрант дефинише овако: „Мигрант је особа која мења своју земљу уобичајеног боравка, без обзира на разлог или правни статус“ (ИОМ, 2020). То значи да се, у међународној статистици односно у међународном смислу, сви страни радници сматрају мигрантима и они спадају у подкатегорију економских миграната. Сходно томе, и радници из Турске, Непала, Индије, Бангладеша, Србије, ... који раде у Републици Српској сматрају се мигрантима у смислу ИОМ-а али не у смислу „мигрантске кризе“ или азиланата. Дакле, у међународним извјештајима ЕВРОСТАТ-а, ОЕЦД-а, ИОМ-а, страни радници у Републици Српској, Србији, Пољској и Њемачкој сви спадају у исту групу економских миграната а разлика је само у националној терминологији и степену прихватања појма мигрант.

Према Ситуационом извјештају о мобилности миграната у Босни и Херцеговини, а који је припремила Међународна организација за миграције (ИОМ УН Миграцион), у априлу 2025. године је већина миграната ушла у Босну и Херцеговину на подручју Бијељине, док су остале локације преласка преко границе са Србијом биле преко Зворника.

У социолошком смислу, ови радници се обично сврставају у економске мигранте јер су добровољно дошли ради запослења и прихода односно у радне мигранте с привременим боравком (ЕМН, ICMPD, 2019). Неријетко се у истраживањима наводе и као циркуларни мигранти ако се након неког времена враћају у своју земљу или поново долазе на други уговор (Zimmermann, 2014). Стога је њихов статус привремен и легалан али се социолошки, ипак, урачунавају у мигранте јер привремено живе и раде ван своје матичне земље.

У којем год смислу посматрали питање миграција и људи у миграцији, неминовно је да је постављање тог питања изазвано конкретним проблемима у пракси и да је то питање само знак промјене парадигме власти са владања над територијом на управљање популацијом, при чему је управљање нови облик модерне власти којим се остварује прелаз са дисциплинске моћи над индивидуом на биополитичку моћ над популацијом то јесте над биолошким и статистичким „тијелом“ које се над-

зире (Фуко, 2018; Фуко, 2019). Отуда се консеквентно поставља питање које друштвене механизме уједноједињују да се наведени ризични процеси сачувају под контролом.

Постоје озбиљни теоријски аргументи о емпиријским ефектима универзалног основног дохотка на благостање становништва и тржиште рада због чега би политика увођења овог механизма економске сигурности била одржива. О томе се говори и у неколико, за ову сврху, апстрахованих релевантних и рецентних научних радова, чије идеје представљају уједно и концептуални оквир и резултат истраживања за потребе овог чланка.

Увођење универзалног основног дохотка: Кратка историја идеја

Најприје треба истаћи да идеја универзалног основног дохотка датира још из 16. вијека, када је **Томас Мор** (Thomas More) први пут запазио и, у свом дјелу *Утопија* (1516), истакао да би сиромаштво, крађе и остали облици неадекватног друштвеног понашања били искоријењени уколико би сви људи у друштву имали основна средства за живот односно уколико би постојало друштво без сиромаштва које свима гарантује материјалну сигурност кроз обезбијеђен минимум за живот. „Уместо да држава сурово кажњава преступнике, боље је, сматра Мор, да људима створи могућност да живе од свог рада тако да нико због крађе не мора да завршава на вешалима.“ (Милосављевић, 2008. 40). Иако није користио појам универзалног основног дохотка, његова идеја је постала основа касније развијеног концепта УОД-а.

Надаље се ова идеја да држава треба да преузме одговорност гарантовања минималног дохотка за преживљавање развијала и у дјелима других мислилаца, попут **Јохана Лудвига Вивеса** који је у дјелу *De Subventionem Pauperum* (1526) експлицитно предложио да држава обезбиди помоћ сиромашнима не као милостињу већ као дужност заједнице према својим члановима.

Конечно, у 18. вијеку, у доба просвјетитељства, **Томас Пејн** (Thomas Paine) у дјелу *Аларм правда* (1797) износи артикулисан економски план да сви грађани добију фиксни годишњи износ од државе (финансиран од пореза на земљиште) као компензацију за природна богатства која су у заједничком власништву човјечанства, будући да је богатство земље заједничко добро и да сви имају право на дио користи од тог добра.

Током 19. вијека, периода индустријске револуције, индустријализације и социјалних реформи, развој индустрије је довео до пораста радничке класе која је неријетко била експлоатисана од стране капиталиста, што је подстакло идеју гарантоване егзистенције, коју су подржали **Шарл Фурије**, **Роберт Овен** и социјал-утописти који су промишљали идеју друштва у којем би продуктивни ресурси били у заједничком власништву а сваком појединцу био би загарантован минимум за досто-

јан живот. И **Џон Стјуарт Мил** (John Stuart Mill) је у дјелима *Principles of Political Economy* (1848) и каснијим есејима заговарао друштвено осигурање и доходак као начин ублажавања неправди капитализма.

У 20. вијеку појављују се модерне артикулације идеје универзалног основног дохотка услед велике депресије односно економске кризе 1930-их година кад је идеја УОД-а поново оживјела као могуће средство за спречавање сиромаштва и стабилизацију потрошње. Међутим, западне земље су се радије одлучиле за класични модел социјалне државе (социјална давања, осигурања, субвенције).

Затим, **Милијон Фридман** је предложио концепт негативног пореза на доходак као облик државне помоћи у којем се испод одређеног нивоа прихода порески систем обрће и људима се исплаћује новац, што значи да овај модел зависи одприхода.

Потом су **Џејмс Мид, Џејмс Тобин и економисти кејнзијанске оријентације**, средином 20. вијека, заговарали идеју социјалних дивиденди као државних исплата финансираних од јавних фондова а које би обезбиједиле економску сигурност и одржале тражњу.

Експерименти 1970-их у Канади и САД кроз програм Минцоме у Манитоби (Канада) и слични пилоти у САД тестирали су ефекте загарантованог дохотка а резултати су показали благо смањење радне активности, али значајна побољшања у здрављу и образовању.

Коначно, у 21. вијеку, технолошка револуција је изазвала страх од нестанка послова, а са развојем роботике и вјештачке интелигенције појавила се идеја да ће многи послови нестати и да ће УОД бити нужен за очување социјалне стабилности. Тиме УОД прелази из утопијске визије у реалну политичку тему. Успон система вјештачке интелигенције, која може представљати трагедију културе (Slijepcevic, 2025), те раширеност дигиталних облика економије, изазвао је повратак идеје о УОД-у у академски и политички дискурс из великог броја разлога, као што су криза пандемије КОВИД-19, несигурни облици рада (гиг економија), аутоматизација и губитак радних мијеста, те пораст неједнакости међу друштвеним групама и појединцима. Еволуирајући временом, као концепт, УОД је постао глобално популарна тема јер имплицира категорије социјалне правде, економске стабилности, технолошких промјена и људског достојанства. Тако је ова идеја престала бити утопија и постала једна од могућих стратегија за одрживост друштва и будућност рада, иако још ни једна земља није увела УОД у потпуности.

И један од најпознатијих заговорника УОД у Европи, **Герц Вернер**, оснивач компаније ДМ дрогерије маркети, критикује савремени економски систем у којем је профит постао важнији од човјека иако компаније и државе треба да постоје због човјека а не обрнуто. Из тог разлога је сваком човјеку неопходно обезбиједити загарантовани основни приход без услова и стигме, што би ослободило људе од страха за егзистенцију и отворило их више ка креативности, предузетништву и здравом друштву. Стога би уво-

ђење УОД представљало духовну и моралну револуцију засновану на идеји да свако биће има вриједност самим тим што постоји. Будући да рад омогућује не само зараду за преживљавање него и самоактуализацију и допринос заједници и друштву, отуда рад не треба кажњавати порезима већ треба опорезовати потрошњу. Пошто рад ствара вриједност, треба да буде слободан, а пошто потрошња троши ресурсе друштва, отуда из потрошње треба да се наплаћује јавни приход и тако би држава приходовала кад се нешто троши а не када људи стварају или зарађују. Тако је он предлагао да Њемачка сваком грађанину исплаћује фиксан износ основног дохотка од око 1000 евра мјесечно за основне потребе хране, стана, енергије и минималног учешћа у друштву, при чему би људи, поред тога, могли несметано да зарађују додатно, али без страха од губитка основне сигурности.

Универзални основни доходак – само за развијене економије?

У студији ОЕЦД-а (2017), анализирају се потенцијали УОД-а као алтернативе класичним социјалним системима у земљама чланицама ОЕЦД-а. Приказује се да би се УОД могао финансирати преко реформе постојећих социјалних програма и пореског система. Истиче се да УОД може да поједностави социјалну заштиту али и да није једнако изводљив у свим државама. Указује се на потребу за комбиновањем УОД-а са другим политикама (у здравству, образовању, становању). ОЕЦД анализира изводљивост и ефекте увођења УОД-а у различитим државама чланицама односно модел финансирања (нпр. кроз реформу пореског система, укидање ненефикасних социјалних програма). Наглашава се да УОД није универзално рјешење али да може бити дио ширег пакета реформи за смањење сиромаштва и повећање економске сигурности. Посебно је релевантно за мање економије које траже одрживе моделе социјалне заштите ради спрјечавања демографског пада.

Парис и Вангерјорџи (2017) истичу да је УОД реално и праведно рјешење за социјалне и економске изазове савременог друштва, у циљу обезбјеђивања економске слободе и сигурности, смањења сиромаштва и неједнакости. Он се може исплаћивати свим грађанима без обзира на радни статус, имовину или примања. УОД није само социјална мјера већ и инструмент за демократизацију тржишта рада јер би људи имали више избора да прихвате посао који желе, да учествују у волонтерским активностима, образовању или предузетништву. Аутори предлажу УОД као алат за стварање друштва слободе у којем људи имају економску сигурност без условљавања. УОД би омогућио појединцима да слободније бирају посао, образовање или неформални рад, без страха од сиромаштва. УОД је и економски стабилизатор јер дјелује као аутоматски амортизер током криза (рецесије, технолошке промјене).

Има и друштвене ефекте јер јача социјалну кохезију, смањује неједнакости и социјалне тензије, али и ефекте на демографију јер повећање економске сигурности може утицати на смањење иселавања, подстицај наталитета и бољу интеграцију имиграната.

Сџангини (2019) критикује неолиберални модел економије који је, по њему, довео до пљачке јавних добара (земљишта, природних ресурса, јавне инфраструктуре, знања) како су заједничка добра неправедно приватизована иако јавна добра и ресурси припадају свима а не само елитама и корпорацијама. Стога је УОД начин враћања дијела колективног богатства народима, грађанима. Промовише социјалне дивиденде као редовну исплату прихода из јавних фондова свим грађанима, чиме УОД истиче не само као носиоца социјалне већ и економске и еколошке правде, те као демократски механизам који јача друштвену стабилност. Модел финансирања УОД-а посебно је примјењив у земљама са природним ресурсима или јавним предузећима као што је случај у региону Балкана.

Свјејџска банка (2022) анализира различите системе социјалне заштите у више од 100 земаља односно разматра гдје и како УОД или слични програми могу бити интегрисани у постојеће системе. Извјештајем подсећа да је УОД изводљив само ако је финансијски и институционално добро испланиран, те постепено (фазно) увођен и прилагођаван локалним условима, као у пилот пројектима с позитивним ефектима у Намибији, Кенији, Индији. УОД повећава социјалну кохезију, смањује сиромаштво, јача повјерење у институције. Кључни изазови које носи су финансирање, политичка воља, интеграција са постојећим системима.

Конечно, ове референце садрже афирмативан став да УОД може ојачати економску сигурност и друштвену стабилност; да помаже у смањењу неједнакости; има позитивне демографске ефекте (задржавање младих, већа стопа наталитета, смањење емиграције), али тражи одржив и праведан модел финансирања. Према томе, УОД и повећање плата могу бити дио стратегије превенције депопулације и управљања миграторним токовима, а нарочито у смијеру превенције емиграције из Републике Српске.

УЗРОЦИ, ПОСЉЕДИЦЕ И ПРЕВЕНЦИЈА ЕМИГРАЦИЈЕ ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Миграције су сложен друштвени и економски феномен који је неријетко праћен митовима који миграције често представљају у претјерано негативном свјетлу путем медијских сензација и политичког дискурса због чега је неопходно деконструисати те митове јер свака наука, на почетку свог развоја, с њима почиње али с њима не завршава већ их критички испитује, како нас на то опомиње Попер (1959: 66), велики критичар логичког позитивизма Бечког круга, који су сматрали да се научне тврдње

морају верификовати емпиријским искуством, полазећи од посматрања, путем људских чула преко индукције.

Који су то најчешћи митови у вези с миграцијама? То су митови да „мигранти преотимају послове домаћем становништву“, да „долазе да трајно остану“, да „увијек повећавају криминал“, да „миграције доводе до расног мијешања и пријетње националном идентитету“, да су „миграције главни узрок демографског пада“. Овакве и сличне дискурзивне формације (Фуко, 2012) нису дословно истините, па их је неопходно деконструисати јер неријетко изобличавају стварне податке и информације о узроцима и посљедицама миграција.

Да би се разумјели миграторни друштвено-економски процеси у Републици Српској пошло се од истраживачког питања: *Зашто је уназад 10 – 20 година екстензивно повећан демографски одлив домицилног становништва из Републике Српске?* Поменути демографски одлив, у посљедњих 10 – 20 година, има карактер структурне и дугорочне миграције и представља један од највећих изазова за Републику Српску и БиХ у цјелини.

Општу слику стања од 2005. до 2025. године могуће је описати континуираним падом становништва, уз негативан природни прираштај (више умрлих него рођених), појачано иселјавање младих и радно способних особа, висок степен циркуларне миграције (повремени рад у иностранству, па повратак, па поновни одлазак).

Према процјенама демографа, Република Српска је у периоду од 2013. до 2023. године изгубила између 170.000 и 200.000 становника (укључујући и природни и миграциони пад). Отуда се логично намеће питање **узрока** (културних, институционалних, демографских, економских) повећаног одлива домицилног становништва из матичне земље.

Културни, демографски, институционални и економски узроци повећаног одлива становника из Републике Српске

На теоријском нивоу, овај феномен се најчешће образлаже кроз модел „пуш-пул“ фактора који утичу на миграције. Пул (привлачни) фактори дјелују стимулативно јер су у питању веће плате, правна сигурност, бољи животни услови и слични бенефити који се, у сваком случају, исплате. С друге стране, *пуш* фактори су фактори који наводе на емиграцију, попут фактора ниских плата, незапослености, нестабилности, непотизма и сличних нежељених посљедица биополитике и биомоћи (Фуко, 2018; Фуко, 2019) над одређеном популацијом становништва и у сљедећим параграфима ће детаљније бити наведени.

Међу кључним **културним и демографским факторима** одлива становништва истичу се *промјена животињих вриједности* (упоредити са

Пешић, 2016), услед чега млади траже сигурност, правну заштиту, веће слободе и квалитет живота који често повезују са ЕУ. Као друго, важан фактор је и сипарење сипановниипива због чега су млади релативно мањинска демографска категорија и економски оптерећени издржавањем старије популације. Надаље, неизоставан фактор су и постојеће мреже социјалног калипипала (за више о значају пријатеља, рођака и етничких заједница за проналажење посла и стана миграната видјети Грановетер, 1985) односно српска и домаћа дијаспора у ЕУ која омогућава лакше интегрисање нових миграната. Коначно, не мање важан фактор је и ниска сипопа наипалиипеипа, будући да просјечна старост првог родитељства премашује 30 година, а просјечан број дјеце је испод 1,4 по жени у фертилном периоду.

Међу **инсипипиуционалне разлоје** сврставају се најприје слабо иовјерење у инсипипиуције и иправну државу због перцепције корупције, непотизма и других нежељених посљедица управљања државом (за више о утицају институционалних и културних фактора на економске одлуке миграната о преласку у иностранство ради посла видјети Сведберг, 2014). Затим, ту су иарипиписка заипошљавања и осјећај неиправде у расподјели ресурса односно радних мијеста. Даље, постоји и неусклађеносип образовног сисипема са индивидуалном и друштвеном потребом образовања и васпитања у циљу самоактуализације појединаца и очувања националних јавних добара, као и несинхронизованост са свјетским образовним наставним плановима и програмима, те образовним праксама, као и потребама локалног односно глобалног тржишта рада. Коначно, отежавајући фактор су и админисипраипивне баријере које онемогућавају или ограничавају покретање приватних бизниса. С друге стране, земље ЕУ су отвориле своја тржишта (нпр. Њемачка 2015. године, Хрватска 2013, Словенија континуирано), што је изазвало јаку привлачну („пул“) динамику ка ЕУ.

Кад је ријеч о **економским разлозима**, најчешће се наводе ниске зараде, будући да је просјечна нето плата у Републици Српској око 1.300 КМ за 2025. годину што је 3-4 пута мање од плата у земљама ЕУ (Аустрија, Њемачка, Словенија), у које се најчешће емигрира. Затим, ту је и висока назайосленосип младих (20-30%) и нестабилни радни уговори већ запосленог становништва које фаворизује новонастајући тренд гиг економије у свијету. Потом, међу важним факторима је и слаба индустипријска диверсификација односно недовољно инвестиција за производњу а које би задржале младе стручњаке у земљи поријекла. Коначно, потребно је споменути и расип ипрошкова живоипа који није праћен пропорционалним растом дохотка због чега многи радници из грађевинарства, здравства, угоститељства и ИТ сектора одлазе у земље ЕУ за бољим животним и финасијским приликама.

Последице екстензивног исељавања и нужности државног интервенционизма

Имајући у виду претходно наведене узроке екстензивног одлива домицилног становништва, не треба да чуде одавно јавно видљиве **последице** у виду: *дефиција радне снаге*, због чега Република Српска већ увози раднике из Азије (Индије, Непала, Бангладеша); *пада броја ученика и студентата* односно празних школа у руралним срединама, *феминизације старења* односно феномена кад жене живе дуже, али младе жене чешће емигрирају; *смањења њореске базе и социјалних доприноса*, те *регионалне неједнакости* услед бржег исељавања источног дијела Републике Српске у односу на западни. Стога се оправдано поставља питање **како је могуће ријешити екстензивно повећан демографски одлив домицилног становништва из Републике Српске или га макар сузбити на оптималну мјеру и квоју радних дозвола, имајући у виду и политичке, културне, те моралне нежељене последице (расно) мијешања у подијеленим групама, попут босанско-херцеговачкој.**

Најеклатантније су **демографске последице** у виду попуњавања радне снаге као реакција на недостатак домаћих радника у грађевинарству, прехрани, пољопривреди, њези лица треће животне доби и сл., због чега су Република Српска али и Србија, Хрватска, Пољска, Мађарска почеле увозити радну снагу из Азије и Африке односно најчешће из Непала, Бангладеша, Индије, Шри Ланке, Турске и сл. С тим у вези се увијежио мит да „мигранти узимају послове домаћем становништву“ иако истраживања ОЕЦД, ИЛО и сличних међународних организација, показују да мигранти често попуњавају радне позиције које домаћи радници не желе или немају квалификације за њих. Иако ти радници привремено смањују притисак на тржишту рада, стимулишу економију јер повећавају потрошњу и доприносе за социјалне фондове, они ипак не представљају демографску компензацију у правом смислу односно надомјештај губитка изворног становништва путем наталитета. Отуда и постоји мит да су „миграције главни узрок демографског пада“ иако је у већини земаља негативни природни прираштај (мали број рођених у односу на умрле) главни узрок демографског пада којем миграције дјеломично доприносе. Међутим, ако миграције постану трајне, путем добијања држављанства, може се промијенити етно-демографска структура становништва у дугом року.

Што се тиче **економских последица**, од досељавања економских миграната постоји краткорочна корист која омогућава одржање привредне активности (сектора грађевинарства, услуга и сл.) а послодавцима добијање јефтине радне снаге, за коју се поставља питање колико јесте и може бити дисциплинована, уколико се има у виду њен однос према властитој држави (примјер антивладиних демон-

страција у Непалу) (Wikipedia: 2025 Nepalese Gen Z protests). С друге стране, постоје дугорочни ризици, ако економија не расте довољно брзо, да се може појавити социјално незадовољство и неусклађеност плата јер неријетко радници из иностранства прихватају ниже наднице и тако коче раст плата домаћим радницима. Отуда се могу појавити паралелна тржишта рада односно различита права за домаће и стране раднике. Треба имати у виду и да су инострани радници конкуренција домаћим уколико се боре за исте послове и услове а послодавац ангажује странце због нижих плата, што даље води паду зарада и деградацији радних услова за све. С друге стране, инострани радници неће представљати конкуренцију домаћим ако домаћи радници не желе или немају квалификације за наведене послове (нпр. за сезонске послове у пољопривреди, његовање старијих лица, физичке радове које млади домаћи често избјегавају и сл.), па у том случају страни радници попуњавају празнине на тржишту рада и тиме помажу и послодавцима и економији да нормално функционишу.

Кад је ријеч о **културолошким и социјалним њосљедицама**, најприје се има у виду културолошка адаптација досељених радника из различитих културолошких и цивилизацијских миљеа који се стога морају адаптирати на локалне норме, језик и културу што не може да се одигра аутоматски већ подразумева државне и локалне интеграционе политике – курсеве језика, упознавање са правним и културним кодексом друштва и слично. С том претпоставком је повезан и мит да „сви мигранти долазе да трајно остану“ иако многи радни мигранти остају само на привременом уговору. С друге стране, пријетња су и културни отпори нарочито у друштвима као што је Република Српска, са снажним националним и вјерским идентитетом због којег постоји симболичко-психолошки отпор према повећаном досељавању других и другачијих. А уколико се интеракција не спроводи пажљиво може доћи до социјалне сегрегације па чак и нетолеранције с обје стране. С тим у вези постоји и мит „да мигранти увијек повећавају криминал“ иако истражовања већином не показују директну повезаност између миграција и повећања криминала. Повећање могућих безбједносних ризика често је повезано са сиромаштвом, недостатком интеграције и дискриминацијом, а не са самим миграцијама.

Коначно, може се говорити и о **идентитетским и њолиничким импликацијама** по питању националног идентитета и држављанства јер би давање држављанства економским мигрантима морало бити стриктно регулисано то јесте везано за дужину боравка, познавање језика и правног поретка. У супротном, држава ризикује разводњавање културног идентитета и институционалне тензије између категорија грађана („нових и старих“). Хипотетички би се могло говорити и о ризику односно социјалном изазову расног мијешања који опет зависи од тога како друштво институционално реагује кроз образовање, јавно информисање и равноправност. С тим у вези постоји мит да „миграције доводе до расног мијешања и пријетње националном идентитету“ иако се миграција и аси-

милација дешавају истовремено, а државе са јасним програмима интеграције успјешно омогућавају културолошку адаптацију миграната без пријетње домаћем становништву. Отуда опасност може настати не из биолошке већ из социјалне дезинтеграције ако се људи не осјећају дијелом заједничког система и система вриједности.

Будући да је одавно научно доказана чињеница да тржиште није природни систем већ друштвена творевина коју одржава држава (Полањи, 2003), отуда се државни интервенционизам очекује и подразумијева по питању рјешавања имигрантског дисбаланса јер економија никад није у потпуности одвојена од друштва, иако је модерни капитализам ту уграђеност економије у друштво, друштвене односе, норме, религију, морал прекинуо, покушавајући да економију одвоји и учини аутономним системом, изазивајући тако социјалне и моралне ломове због којих држава треба интервенисати да би спрјечила распад социјалне кохезије, чиме се она истиче као предуслов а не антипод тржишту. Пошто потпуно слободно тржиште неминовно изазива отпор друштва (у виду синдиката, регулативе, социјалне државе, јавних услуга и сл.), које захтијева заштиту (радника, природе, заједнице, валуте и сл.), отуда је логичан државни интервенционизам ограничавања тржишта да би се друштво очувало, и по питању уплива иностране радне снаге на домаће тржиште рада и по питању самих основа тржишта – рада односно људи, земље односно природе и новца односно економске стабилности. Стога је оправдано питање превентивног утицаја повећања плата и универзалног основногдохотка.

Превентивни утицај већих плата: Пољски модел

Суочавајући се са ризицима миграторних токова у свијету, Пољска је спровела низ економских и фискалних реформи које су резултовале значајним растом зарада, падом стопе емиграције и чак повратком дијела радне снаге из иностранства. Још од 1980-их, у периоду транзиције (1989 – 2002) (Fihel & Górný, 2013), велики број Пољака (чак до неколико десетина хиљада) се иселавао у Њемачку, која је тим путем ублажавала недостатак радне снаге у секторима попут здравства, грађевине и слично, нарочито у граничним градовима попут Брандербурга, који је профитирао на досељењу пољских радника. Међутим, од деведесетих се година та ситуација полако али сигурно мијења, па је тренд иселавања Пољака у Њемачку заустављен, у корист Пољске која је од тада до данас остварила завидну позицију 20. економије у свијету и тако престижна њемачко тржиште својим напредним економским растом од 5% годишње још од 2015. године и развојем животног стандарда у односу на Њемачку која биљежи повећање проблема с неефикасном бирократијом, економском стагна-

цијом и све лошијим квалитетом живота. Стога су завидан економски раст, мање бирократије и нижи порези кључ успјеха Пољске у посљедњих 30-так година.

Како би се представиле главне мјере које је Пољска примијенила за повратак радне снаге из других држава Европске Уније (надаље ЕУ), неопходно је синхронијски анализирати структуру тих комбинованих механизма повећања минималца и плата у јавном и приватном сектору и временски ограничених пореских олакшица за повратнике. То је свеукупно допринијело привлачности услова живота и рада у домовини код великог броја пољских иселеника. Отуда пољски модел повећања плата, може послужити као репрезентативна европска пракса коју би било пожељно слиједити и у Босни и Херцеговини, конкретно у Републици Српској, у привлачењу повратка одливане радне снаге на домаће тржиште рада.

Међу основним социо-економским механизмима превенције имиграционог дисбаланса односно кључним елементима структуре економских и фискалних реформи у Пољској потребно је истаћи динамичан раст минималне плате у периоду од 2020. до 2025. године за преко 80%, што је посљедично довело до повећања куповне моћи нижих друштвених слојева и подстицаја за останак у Пољској.

Затим су уведене пореске олакшице за повратнике како би се повратници ослободили пореза на доходак током 4 године до лимита од око 85.000 ПЛН годишње, што је мотивисало више од 25.000 људи да се врате у Пољску.

Поред тога, и млади до 26 година су ослобођени плаћања пореза на доходак што је смањило одлазак младих стручњака и повећало запошљавање у земљи.

Подржане су индустрије с високом додатоком вриједношћу (ИТ, логистички, енергетски и производни сектори) кроз инвестиције, које су створиле радне позиције са платама блиским онима у Западној Европи.

Коначно, повратници су финансијски подржани и државним фондовима за стицање и кредитима за повратнике ради покретања посла у циљу њихове трајне интеграције (за више видјети: Dziągłowski, 2016). За више о правно – политичким оквирима повратка у Пољску (2015 – 2023) видјети: Trylińska, Sieniow, Pachocka, Krępa, Wach, 2024.

На основу претходно наведеног, могуће је саставити и сличне приједлоге за примјену у Републици Српској односно у БиХ, уз додатак јавне кампање у виду промоције примјера успјешних повратника, која би могла имати социо-психолошки подстицај за повратак.

Пољском моделу, као допуна, могу послужити европски и свјетски примјери УОД-а који би повећали социо-економску сигурност, демографску стабилност, радну ефикасност, синхронизацију радне продуктивности са платама и креативно организовање слободног времена.

Практична примјена модела универзалној основној дохођка у 20. и 21. вијеку

У 20. вијеку, након Другог свјетског рата, тачније 1960-их, **Милтон Фридман** (Milton Friedman) предлаже концепт *Negative Income Tax*, као варијанту УОД-а којом држава исплађује новац онима чији је приход испод одређеног прага. Због тога је било покушаја да ова идеја постане закон у САД-у за вријеме мандата **Ричарда Никсона** (Richard Nixon) који је, с позиције конзервативног републиканца, предложио ФАП програм (Family Assistance Plan 1969 – 1970), након што је постао председник. Програм је предвиђао да свака породица са дјецом и приходом испод одређеног нивоа добије гарантовани минимални годишњи доходак у виду готовине (око 1.600 долара по породици од четири члана, уз додатака за свако дијете). Породице би и даље могле радити и зарађивати, али би им помоћ постепено опадала, док за самце без дјече помоћ није била планирана, што је кључна разлика у односу на савремени облик УОД-а. Никсонов приједлог је два пута прошао у Представничком дому, 1970. и 1971. године, али га је Сенат одбио, први пут уз образложење да није довољно великодушан, а други пут да је прескуп, иако је приједлог програма претходно задобио широку подршку јавности, док је десница неријетко истицала да демотивишуће утиче на рад. Ипак, због великог интересовања, федерална влада је покренула неколико експерименталних програма Никсоновог приједлога у Њу Џерсију, Сијетлу – Денверу, Герију, Индијани, Сјеверној Каролини, а резултати програма су довели до благог смађења радних активности код мајки с дјецом и младих мушкараца, док су се побољшали исходи у здрављу, школовању и породичној стабилности. Модел је, тестирањем у САД-у, показао позитивне ефекте на здравље и образовање. Чак су и левичарски оријентисани економисти, попут Џона Кенета Галбрајта, примијетили да је овај модел омогуђио економску демократију и смањио зависност од послодаваца. Све је ово само потврдило да УОД не води масовној љености, како су његови критичари најчешће тврдили. Коначно, програм на крају није заживио јер се десио политички преокрет у корист неолибералне десничарске политике током 1970-их (посебно након кризе 1973.) кад је скренута пажња ка смађењу јавне потрошње. Поред тога, скандал Watergate је ослабио Никсонов ауторитет и затворио врата већим социјалним реформама, а интересовање се помјерило ка питањима инфлације и енергетске кризе. Ипак, Никсонов је приједлог забиљежио историјски значај јер је остао најдаље што је икад једна велика држава стигла у увођењу УОД-а на националном нивоу. Програм је поставио темеље за касније експерименте попут **Минком експеримента** (Mincome) у Канади. Минком је био социјални експеримент, спроведен 1974. године, у канадској провинцији Манитоба, њеном урбаном и руралном подручју,

захваљујући финансијској подршци федералне владе Канаде и провинције Манитоба. Људи нису приморавани да престану да раде. Ефекти програма су, према изјавама испитаника односно корисника, били смањење стреса, смањење финансијске неизвијесности, боље психичко здравље. Материјални услови живота су побољшани, а то је значило бољу исхрану, боље становање, боље задовољавање здравствених потреба. Средње школе су биљежиле мањи одлазак ученика (drop-out), а била је примјетна и мања употреба хитне медицинске помоћи и хоспитализација. Експеримент је укинут односно престао се у потпуности спроводити кад се политичка власт промијенила и кад је финансијска одрживост за широку примјену доведена у питање.

У Кенији је 2016. године невладина организација, уз приватне донаторе и истраживачке организације (Google.org, Omidyar Network) са сједиштем у САД, започела највећи дугорочни експеримент универзалног основног дохотка у свијету који се исплаћује у износу од 22 америчка долара мјесечно по особи (за око 200.000 људи у 200 села у руралним подручјима Кеније), што је приближно минималним трошковима живота у руралној Кенији.

У САД-у постоји више програма који имају дух УОД али два су нарочито позната: на Аласци и у Калифорнији. Државна влада Аљаске од 1982. године сваком становнику Аљаске, без обзира на приход, сваке године исплаћује једнаку дивиденду (просјечно између 1000 и 2000 америчких долара годишње) од прихода из нафтног фонда. Иако ово није класични УОД јер није мјесечан и варира, овај примјер се често наводи као јединствен реални примјер трајног универзалног дохотка у развијеној земљи.

Што се тиче другог примјера, у Калифорнији се од 2019. године за 125 насумично изабраних грађана града Стоктона, у трајању од 2 године, исплаћује 500 америчких долара, без икаквих услова. Након тога је више градова (Лос Анђелес, Оукленд, Чикаго, Њујорк) покренуло сличне пилот програме у оквиру иницијативе Mayors for a Guaranteed Income (2020 – данас).

У Финској 21. вијека, у периоду од 2017 до 2018. године, држава је исплаћивала 560 евра мјесечно за 2000 незапослених грађана а резултати су показали већу срећу и мање стреса, али не и раст запослености. **Кангаси и други** (2019) представљају званични извјештај о првом националном експерименту са УОД у Финској. Експериментом је 2000 незапослених особа примало 560 евра мјесечно без икаквих услова што је изазвало значајан пораста субјективног осјећаја благодатања, сигурности и повјерења у институције, иако се нису значајно промијениле стопе запослености. Бенефицијари су били мање под стересом и више укључени у друштвене активности, што је показало да УОД не демотивише људе да раде, како су многи критичари најчешће тврдили, што је ишло у прилог чињеници да се радило о једном од најрелевантнијих емпијских примјера примјене основног дохотка у пракси. Финска је прва земља у Европи која је

спровела национални пилот програм УОД којим је значајно побољшано психичко здравље, самопоуздање, друштвена повезаност и осјећај сигурности, а да притом није довео до негативног ефекта на запосленост јер су многи и даље наставили да раде. Програм је показао да УБИ може имати позитивне друштвене ефекте и без драматичних економских поремећаја, те да је релевантан механизам за демографске стратегије јер економска стабилност повећава задржавања младих у земљи.

Центилини и други (2021), су током пандемије КОВИД-19 прикупљали и анализирали податке из више од 200 земаља како би документовали реалне, брзе и често импровизоване политике социјалне подршке које су владе примјењивале као одговор на економски шок пандемије. Већина мјера је била усмјерена на директне новчане трансфере који су веома блиски идеји универзалног основног дохотка. Пандемија је показала да класични системи социјалне помоћи морају бити проширени, па су многе земље прешле са селективне помоћи ка ширим, готово универзалним, исплатама чиме се отворио простор за расправу о трајном основном доходу. Тиме је по први пут у пракси тестирана идеја привременог основног прихода као алата отпорности на кризу. Пандемија је потврдила потребу за глобалном платформом социјалне заштите која би омогућила координисано реаговање у будућим кризама. У том контексту се основни доходак појављује као могућност не само за смањење сиромаштва већ и као инструмент системске стабилности. Потребно је интегрисати социјалну заштиту са политикама запошљавања – дакле, не само давање помоћи већ и стимулисање реинтеграције у радни процес. Социјална заштита се показала као централни инструмент управљања кризама. Трансфери новца су се показали најефикаснијим и најбржим обликом помоћи. Ова публикација представља емпиријску потврду да су идеје о УОД-у примјењиве у пракси – у ванредним условима, али са реалним резултатима. Служи као мост између теорије и примјене јер документује како су земље у кратком року створиле готово универзалне новчане програме. У многим другим и каснијим студијама (ОЕЦД, УНДП, ИЛО, Свјетска банка 2022 – 2024) овај извјештај се наводи као најконкретнији емпиријски доказ изводљивости УОД модела у пракси.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА: ПРЕПОРУКЕ ЗА ЈАВНЕ ПОЛИТИКЕ

„Дошљака немој мучити, нити га притиснути,
јер сте и ви били дошљаци у земљи мисирској.“
(Стари завјет, Поновљени закон 10:19)

У социолошком смислу, инострани радници који добијају дозволу за рад у БиХ односно у Републици Српској обично се сврставају у економске односно радне мигранте јер су добровољно дошли ради запослења и прихода током привременог боравка. У којем год смислу посматрали питање миграција и људи у миграцији, неминовно је да је постављање тог питања изазвано конкретним проблемима у пракси и да је то питање само знак промјене парадигме власти са владања над територијом на управљање популацијом, при чему је управљање нови облик модерне власти којим се остварује прелаз са дисциплинске моћи над индивидуом на биополитичку моћ над популацијом то јесте над биолошким и статистичким „тијелом“ које се надзире. Отуда се консеквентно поставља питање које друштвене механизме употријебити да се наведени ризични процеси ставе под контролу.

Међу кључним културним и демографским факторима одлива становништва истичу се промјена животних вриједности, старење становништва, мреже социјалног капитала, те ниска стопа наталитета. Међу институционалне разлоге сврставају се најприје слабо повјерење у институције и правну државу, партијска запошљавања и осјећај неправде у расподјели ресурса, неусклађеност образовног система са потребама појединаца и друштва односно са свјетским трендовима и тржиштем, те административне баријере. Кад је ријеч о економским разлозима, најчешће се наводе ниске зараде, висока назапосленост младих, слаба индустријска диверсификација, те раст трошкова живота.

Проблеме (радних) миграција не треба рјешавати само милосрђем већ и правдом односно укидањем узрока због којих људи морају да бјеже као што су рат, сиромаштво, прогон, глобална неједнакост и слично. А док се то не деси, мигранте треба третирати као људе који заслужују хуманост и заштиту али уз поштовање закона и културе државе у којој борава. Стога је важно повести рачуна о равнотежи између хуманости и очувања националног и духовног бића од опасности културолошке асимилације и губитка духовног идентитета. С тим у вези, важно је подвући да не постоји закон богатства кроз миграцију али постоји логика која налаже да миграција може бити мотор развоја, ако држава има контролисан систем, потребу за радом и добру интеграцију, а ако то није случај, миграција постаје извор нестабилности и незадовољства у друштву.

У случају Републике Српске, садашњи модел миграција карактерише већи

одлив него прилив радника, а тај је увоз радника тек на почетку. Што значи, да би донио одређену (економску) корист, потребно је системски спровести одређене мјере у виду веће контроле и увођења квота по секторима, интеграције (кроз учење језика, културе, радно-правну заштиту), као и спрјечавање експлоатације радника. Од политике одређене државе ће зависити да ли ће инострани радници бити конкуренција домаћим радницима или само допуна домаће радне снаге која недостаје због одлива у иностранство.

Да би се домаћи радници заштитили није потребно забрањивати миграције већ добро исконтролисати тржиште рада, исплаћивати фер плате за све и активно спроводити политике запошљавања домаћих радника да би се спријечио њихов одлазак на друга тржишта рада. Потребно је вршити анализу тржишта рада и у складу с тим ограничити број радних дозвола по сектору и години да би се спријечила презасићеност радне снаге. Потребно је обавезати послодавце да странцима исплаћују исте или више минималне зараде као домаћим радницима, да би се спријечила нелојална конкуренција. Потребно је законски обавезати да се радно мјесто прво понуди домаћем кандидату (нпр. у року од 15 дана). Потребно је омогућити да страни радници улазе у синдикате, чиме се спрјечава експлоатација и рушење цијена рада и јача радничка солидарност. Потребно је улагати у обуку домаћих радника у секторима гдје је највише увозне радне снаге, како би се јачала домаћа запошљивост. Потребна је строга лиценца за оне који доводе странце, уз санкције за злоупотребе, како би се смањила сива економија.

Искуства Пољске показују да је раст плата одржив кад се спроводи у оквиру схеме која истовремено подстиче домаћу потрошњу, штити раднике и смањује пореско оптерећење. Република Српска може адаптирати овај приступ својим условима кроз комбинацију постепеног раста минималне зараде, циљаних пореских олакшица, фискалне подршке повратницима и дугорочне стратегије развоја сектора који носе веће зараде. Такав модел би у петогодишњем периоду могао створити економски амбијент у којем остајање и повратак постају рационалан избор а не изузеци.

Историја идеја о УОД указује на претежно афирмативан став да УОД може ојачати економску сигурност и друштвену стабилност; да помаже у смањењу неједнакости; има позитивне демографске ефекте (задржавање младих, већа стопа наталитета, смањење емиграције), али тражи одржив и праведан модел финансирања. Према томе, УОД и повећање плата могу бити дио стратегије превенције депопулације и управљања миграторним токовима, а нарочито у смијеру превенције емиграције из Републике Српске.

Увођење УОД и у економски систем и праксу Републике Српске имало би вишеструке позитивне ефекте: а) ослобађања од егзистенцијалног

страха, услед чега људи више не би радили из економске нужде већ зато што би жељели да допринесу заједници и друштву; б) поспјешивања креативности и предузетништва, јер би се ослободили иновацијски потенцијали становништва; в) подстицања друштвене правде јер би се елиминисала стигма незапослености и г) повећања једнакости прилика пошто би свако добио исти стартни новчани износ, без бирократских услова.

Стога је приједлог за јавне политике да се у Републици Српској уведе једнократна или годишња исплата од 1000 КМ по становнику као почетна верзија УОД-а. Рачуница је једноставна – мјера од 1000 КМ годишње за сваког становника би коштала око 7 % укупног БДП-а односно око милијарду и 200 хиљада КМ. Може да се финансира као једнократна исплата у некој од предстојећих година, на основу ПДВ-а, добити од јавних предузећа, концесија, а може и током двије године по 500 КМ, на темељу већег раста јавних прихода, од око 20%, прерасподјеле 7% буџета, раста БДП-а од 4-5% годишње у дужем временском периоду и реформи расхода односно дубинске пореске реформе и смањења других трошкова. А постоји и финансијски одрживија варијанта увођења трајног микро-УОД-а од 50 – 100 КМ мјесечно као својеврсног вида антиемиграционе и пронаталитетне политике у Републици Српској а који ће обезбиједити снажан осјећај праведности и подјеле јавног богатства.

ЛИТЕРАТУРА

- Agnieszka Fihel, Agata Górny. (2013). To Settle or to Leave Again? Patterns of Return Migration to Poland During the Transition Period, Central and Eastern European Migration Review, Vol. 2, No. 1, June 2013, pp. 55–76. https://ceemr.uw.edu.pl/sites/default/files/CEEMR_Vol_2_No_1_Fihel_Gorny_To_Settle_or_To_Leave_Again.pdf
- Bauder, H. (2018). Labor Movement: How Migration Regulates Labor Markets. Oxford University Press.
- European Migration Network (EMN) & International Centre for Migration Policy Development (ICMPD). (2019). Migration textbook: Typologies of migration and migrants. Vienna: ICMPD. Retrieved from https://www.icmpd.org/file/download/61121/file/MOB_ILAZE-2-Migration%20Textbook_MOBILAZE_EN_WEB.pdf
- Gentilini, U., Almenfi, M., Orton, I., & Dale, P. (2021). Social Protection and Jobs Responses to COVID-19: A Real-Time Review of Country Measures (Version 15; World Bank, UNICEF, ILO collaborative updates). Washington, DC: World Bank.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. American Journal of Sociology, 91(3), 481 – 510.
- International Organization for Migration. (2020). Migration – Key Migration Terms (p. 12). Geneva: IOM. Retrieved from https://publications.iom.int/system/files/pdf/mi_2020.pdf
- IOM Un Migration (2025). Situacioni izvještaj o mobilnosti migranata, Bosna i Hercegovina april 2025. <https://bih.iom.int/sites/g/files/tmzbd11076/files/documents/2025-05/bih-mmsr-april.pdf>
- Kangas, O., Jauhiainen, S., Simanainen, M., & Ylikännö, M. (Eds.). (2019). The Basic Income Experiment 2017–2018 in Finland: Preliminary results (Ministry of Social Affairs and Health, Reports and Memorandums 2019:9). Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health. Retrieved from https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161361/Report_TheBasicIncomeExperiment20172018inFinland.pdf
- Mariusz Dziegłowski, (2016). Return Migration and Social Change in Poland: ‘Closures’ to Migrants’: Non-Economic Transfers, Central and Eastern European Migration Review, Vol. 5, No. 2, 2016, pp. 167–188, doi: 10.17467/ceemr.2016.16
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (OECD). (2017). Basic income as a policy option (OECD Social Policy Studies). OECD Publishing. Retrieved from https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2017/05/basic-income-as-a-policy-option_6d481cff/77d7fe00-en.pdf

- Popper, K. (1959). *The Logic of Scientific Discovery*. London: Hutchinson.
- Slijepcevic, D. (2025). *Tragedy of culture: a case study of AI (Chat GPT)*. World Conference on Emerging Science, Innovation and Policy 2025. Futurity Research Publishing. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15833517>
- Standing, G. (2019). *Plunder of the commons: A manifesto for sharing public wealth*. Pelican/Penguin Books. ISBN 9780141990620. Retrieved from <https://www.penguin.co.uk/books/308407/plunder-of-the-commons-by-standing-guy/9780141990620>
- Swedberg, R. (2014). Theorizing in economic sociology. In: Neil J. Smelser & Richard Swedberg (eds.) *The Handbook of Economic Sociology* (2nd ed., pp. 88 – 112). Princeton, NY: Princeton University Press.
- Trylińska, A., Sieniow, T., Pachocka, M., Krępa, M., Wach, D. (2024). “Legal and Policy Infrastructures of Returns in Poland. WP2 Country Dossier” in *GAPS: De-centring the Study of Migrant Returns and Readmission Policies in Europe and Beyond*. DOI: 10.5281/zenodo.10913388
- Van Parijs, P. & Vanderborght, Y. (2017). *Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*. Harvard University Press.
- Werner, (2013). *Na šta nikad nisam računao, autobiografija* Götza W. Wernera. Dm drogerie markt.
- Wikipedia: 2025 Nepalese Gen Z protests.
- World Bank. (2022). *Charting a course towards universal social protection: The SPJ compass* (World Bank Group). Washington, DC: World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/socialprotection>
- Zimmermann, K. F. (2014). *Circular migration*. IZA World of Labor, No. 1, Institute of Labor Economics (IZA), Bonn, Germany. <https://doi.org/10.15185/izawol.1>
- Дерида, Жак. (1985). *Писање и разлика*. прев. Младен Јанковић. Београд: БИГЗ
- Дерида, Жак. (1990). *О граматологији*. прев. Предраг Финци. Београд: Просвета.
- Закон о запошљавању странаца РС, Службени гласник РС бр. 24/09 и 117/11.
- Закона о странцима БиХ, Службени гласник БиХ бр. 88/15 и 34/21.
- Милосављевић, Љубинко. (2008). *Подстицање слободе: Нововековна мисао о друштву*. Ниш. Универзитет у Нишу, Филозофски факултет.
- Пешић, Ј. (2016). *Вредносне оријентације у пост-социјалистичим друштвима Србије и Хрватске – докторска дисертација*, Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.
- Полањи, К. (2003). *Велика трансформација: Политички и економски извори нашег времена*. прев. Дејан Јовић. Београд: Филип Вишњић.
- Фуко, М. (2012). *Поредак дискурса*. прев. Душан Петровић, Београд: Карпос.

- Фуко, Мишел. (2018). Безбедност, територија, становништво: предавања на Колеж де Франс 1977–1978. прев. Невен Цвијетићанин. Београд: Фабрика књига.
- Фуко, Мишел. (2019). Рођење биополитике: предавања на Колеж де Франс 1978–1979. прев. Јелена Вучић. Београд: Фабрика књига.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ИММИГРАЦИОННОГО ДИСБАЛАНСА: Значение повышения зарплаты и введения универсального базового дохода в Республике Сербской

Аннотация: Предметом данного исследования являются социально-экономические механизмы предотвращения оттока коренного населения из Республики Сербской в экономически более развитые страны и всё ещё контролируемый приток иммигрантов, преимущественно азиатского происхождения, как вид демографической компенсации, несущей в себе вызовы культурной адаптации к новой системе и окружению. Таким образом, исследовательской проблемой являются миграционные потоки, а именно отъезд молодой рабочей силы и приток иностранных рабочих. Центральный проблемный вопрос гласит: почему за последние 10–20 лет значительно увеличился демографический отток коренного населения из Республики Сербской и как его можно решить или хотя бы сдержать до оптимального уровня и квоты разрешений на работу, учитывая политические, культурные и моральные нежелательные последствия этнического смешения в разделенных обществах, таких как боснийско-герцеговинское? Эмпирически обоснованно предположение, что превентивное воздействие возможно осуществить посредством реформ в виде повышения заработной платы и введения универсального базового дохода (далее — УБД), первоначально в качестве пилотного проекта, для стимулирования возвращения эмигрировавшего населения (преимущественно из стран ЕС) за счет повышения уровня жизни на родине. Доказательством служит польская модель повышения зарплаты как репрезентативная европейская практика, которой было бы желательно следовать для привлечения уехавшей рабочей силы обратно на внутренний рынок труда. В дополнение к польской модели могут послужить европейские и мировые примеры УБД, которые способствовали бы повышению социально-экономической безопасности, демографической стабильности, эффективности труда, синхронизации производительности труда с заработной платой и творческой организации досуга. К проблеме будет применен научный подход с использованием методов анализа, дедукции, индукции и синтеза информации, собранной в ходе кабинетного исследования (desk research) и изучения репрезентативных кейсов. Это позволит получить ценный теоретический и практический результат в виде расширения фонда научных знаний новыми научными положениями и рекомендациями для государственной политики на основе сравнительного анализа европейских и скандинавских практик, указывая на структурные проблемы рынка и необходимость ревалоризации эко-социальной демократии и государства.

Ключевые слова: депопуляция; иммиграционный дисбаланс; повышение уровня жизни; УБД (универсальный базовый доход).

SOCIO-ECONOMIC MECHANISMS FOR PREVENTING IMMIGRATION IMBALANCE

The importance of increasing wages and introducing a universal basic income in the Republic of Srpska

Abstract: The research subject refers to the socio-economic mechanisms of preventing the outflow of the domicile population from the Republic of Srpska to economically more developed countries and, the still controlled, inflow of immigrants, most often of Asian origin, as a demographic compensation that carries the challenges of immigrant cultural adaptation to the new system and environment. Hence, the research problem is migration flows, i.e. the departure of young labor force and the influx of foreign workers. Therefore, the central problematic question is: Why has the demographic outflow of the domicile population from the Republic of Srpska increased extensively over the past 10-20 years and how can it be resolved or at least suppressed to an optimal extent and quota of work permits, taking into account the political, cultural, and moral undesirable consequences of racial mixing in divided societies, such as Bosnia and Herzegovina? The empirically based assumption is that it is possible to achieve a preventive impact through reforms in the form of higher salaries and the introduction of a universal basic income (UBI), as a pilot project to begin with, in order to encourage the return of the emigrant population, most often from EU countries, due to the improvement of the standard of living in their home country. The proof is the Polish model of wage increases, as a representative European practice that would be desirable to follow in attracting the return of the displaced workforce to the domestic labor market. The Polish model can be supplemented by European and world examples of UBI that would increase socio-economic security, demographic stability, work efficiency, synchronization of work productivity with wages and creative organization of free time. The problem will be scientifically approached using methods of analysis, deduction, induction and synthesis of information collected through desk research and case studies of representative examples, in order to answer the questions and thus achieve a valuable theoretical and practical results in the form of expanding the fund of scientific knowledge with scientific innovations and recommendations for public policies based on a comparative approach to European and Scandinavian practices in order to point out the structural problems of the market and the need to revalue eco-social democracy and the state.

DIGITAL PATHWAYS TO EXTREMISM

Johanna Farkas

Heim Pál National Paediatrics Hospital, clinical psychologist
Ludovika University of Public Service, associate professor
farkas.johanna@uni-nke.hu

Objective: This study examines how artificial intelligence (AI)-mediated digital environments influence radicalization through cognitive-behavioural mechanisms and conceptualizes AI as a psychological accelerator.

Methods: A cognitive-behavioural theoretical framework integrates radicalization models and interdisciplinary research from psychology, security studies, and digital media. The analysis focuses on schema activation, emotional conditioning, and behavioural reinforcement within algorithmically structured environments.

Results: AI-driven recommendation systems increase exposure to grievance-based narratives, reinforcing maladaptive cognitive schemas, cognitive distortions, and identity-related threat perceptions. Repeated exposure strengthens emotional responses such as anger and perceived injustice, while reinforcement mechanisms sustain engagement through feedback-driven cycles. These processes facilitate cognitive-behavioural transformation characterized by schema consolidation and moral disengagement. AI amplifies pre-existing vulnerabilities rather than acting as an independent cause.

Conclusion: Radicalization can be understood as a reinforcement-driven cognitive-behavioural process. Effective prevention requires CBT-informed strategies targeting cognitive restructuring, emotional regulation, and behavioural reinforcement, and integrating psychological expertise into AI governance and counterterrorism policy.

Keywords: radicalization; cognitive-behavioural theory; artificial intelligence; online radicalization; case study

INTRODUCTION

The integration of artificial intelligence into digital communication ecosystems has fundamentally changed the psychological process of radicalization. Unlike traditional pathways, which emphasized interpersonal recruitment, ideological indoctrination, or organizational affiliation, radicalization today increasingly takes place in algorithmically structured information environments. These environments not only influence what individuals encounter, but also change the nature, frequency, emotional intensity, and interpretive context of information. From the perspective of security psychology, we view radicalization as a process, a gradual psychological transformation rather than a major ideological shift. Moghaddam's (2005) ladder model illustrates how individuals progress through stages characterized by perceived injustice, identity threat, moral justification, and ultimately acceptance of violence. Artificial intelligence-mediated environments can amplify these processes by shaping patterns of stimulus exposure, reinforcing emotionally salient narratives, and increasing perceived social validation.

COGNITIVE BEHAVIOURAL THEORETICAL FRAMEWORK

AI-based recommendation systems aim to maximize user activity, so they generally favor content that is emotionally exciting, identity-related, or focused on grievances (Sunstein, 2017). From a cognitive-behavioural theory (CBT), such algorithmically curated exposure environments can significantly influence the interaction between cognitive appraisals, emotional responses, and behavioural reinforcement processes. CBT conceptualizes psychological functioning as the dynamic interaction between thoughts, emotions, and behaviours, mediated by underlying cognitive schemas and learned associations (Beck, 1976). Within this framework, repeated exposure to emotionally charged and ideologically sensitive content can reinforce maladaptive cognitive schemas related to threat perception, injustice, and identity vulnerability.

Beliefes and Cognitive biases

Algorithmic personalization can contribute to selective attention bias, whereby individuals increasingly pay attention to information that reinforces their existing beliefs while ignoring evidence that contradicts them (Davis et al., 2020). This process reinforces cognitive biases such as dichotomous thinking (e.g., "Us vs. Them"), catastrophizing (e.g., perceiving social change as an existential threat), and overgeneralization (e.g., attributing isolated events to systemic hostility). These distortions alter cognitive evaluation processes, increasing the perceived significance and personal relevance of grievance-based narratives.

Emotional reactions

In this theoretical framework, emotional reactions such as anger, fear, humiliation, or resentment are not independent phenomena, but rather phenomena that occur through the cognitive interpretation and representation of events. When an individual repeatedly encounters sensitive content that portrays their social group as victims or threatened, cognitive evaluations can trigger or reinforce negative emotional states. If this occurs repeatedly, emotional conditioning occurs, whereby certain narratives trigger automatic, intense emotional reactions. These emotional reactions further reinforce cognitive schemas. Since cognitive schemas serve as a basis but are also reinforced, a self-reinforcing and activating cognitive-emotional loop is created.

Behaviours

This behaviour is reinforced by a number of mechanisms. Interactive behaviours such as clicking, liking, sharing, or commenting function as operant responses that are positively reinforced by algorithmic feedback. Recommendation systems respond to these behaviours with increasingly similar content, thereby reinforcing behavioural patterns and increasing exposure intensity. This process is essentially a reinforcement cycle in which cognitive evaluations drive, behaviour shapes environmental feedback, and environmental feedback reinforces underlying cognitive and emotional patterns. Repeated exposure to ideologically homogeneous content may reduce the possibility of cognitive restructuring, which is not only a central element of deradicalization programs, but also a fundamental therapeutic mechanism. Cognitive restructuring involves evaluating and modifying maladaptive beliefs by gathering contradictory evidence and exploring alternative interpretations. When individuals are exposed primarily to ideologically consistent narratives, the opportunity for corrective cognitive experiences is reduced, increasing the stability and rigidity of maladaptive belief systems. Empirical evidence suggests that algorithmic recommendation systems do not uniformly display extreme content; in some cases, they direct users toward mainstream information sources (Hosseinmardi et al., 2021). In fact, environmental stimuli alone are not sufficient for cognitive transformation; vulnerability is an important factor. In other words, the use of artificial intelligence does not in itself cause radicalization. Rather, it increases vulnerability along existing cognitive schemas, emotional sensitivities, and behavioural reinforcement patterns, thus acting as a risk factor. AI-mediated environments are contextual reinforcers that can reinforce existing maladaptive cognitive-behavioural processes. Within this framework, radicalization can be understood as a gradual cognitive-behavioural transformation characterized by increasingly rigid cognitive schemas, heighte-

ned emotional reactivity, and reinforced behavioural manifestations in ideologically congruent environments.

Accordingly, this article reviews the functioning of AI-mediated information environments within the CBT framework, which may be psychological catalysts for the radicalization process. We emphasize the vicarious interaction between technological systems and human psychological processes. We highlight how algorithmically structured environments can reinforce cognitive distortions, intensify emotional conditioning, and perpetuate behaviour-reinforcing cycles. Building on this psychologically grounded theoretical framework, it becomes easier to develop recommendations for prevention, deradicalization, and modifying exposure to different information environments.

THEORETICAL MODELS OF RADICALIZATION

Understanding radicalization, several theoretical models have been developed that explain the relationship between cognitive, emotional, and behavioural processes and environmental influences (Borum, 2011). It is widely accepted that radicalization is a gradual psychological transformation shaped by individual vulnerability, social context, and reinforcing environmental events (Farkas, 2022; Farkas 2024). Several theoretical frameworks have contributed significantly to our understanding of the paths to radicalization. Among the most notable are Kruglanski's 3N model (Webber & Kruglanski, 2018), Moghaddam's (2005) ladder model, and McCauley and Moskalenko's (2008) dual pyramid model. These models provide complementary perspectives that fit closely with cognitive-behavioural theory. They emphasize the role of cognitive schemas, emotional regulation, behavioural reinforcement, and interactions between environmental contingencies.

The 3N Model

The 3N model defines radicalization as an interaction between three fundamental elements: cognitive need, ideological narratives, and network (social reinforcement) (Da Silva, 2024).

- The 'need' component is an intrapsychic process that can develop after experiences of humiliation, marginalization, or perceived injustice (Kruglanski et al., 2017). From a cognitive-behavioural perspective, these experiences can activate maladaptive schemas related to worthlessness, victimization, or injustice. Schemas influence cognitive evaluation processes, increasing susceptibility to extreme narratives that provide meaning, structure, and psychological coherence.

- The 'narrative' component means that individuals cognitively justify violent behaviour and morally legitimize aggression. In CBT terminology, extreme narratives operate through cognitive restructuring, replacing previously adaptive beliefs with maladaptive, rigid ideological schemas. Narratives can also contribute to the development and reinforcement of cognitive distortions, such as dichotomous thinking, overgeneralization, and attribution bias. Cognitive distortions, in turn, reinforce threat perception and moral disengagement (Kruglanski et al., 2019).
- The 'network' component refers to the social environment that reinforces ideological beliefs and behavioural commitment. Social networks reinforce behaviour through group cohesion and the normalization of extreme attitudes. This is essentially the basis of behavioural learning principles, according to which social recognition, belonging, and identity reinforcement are among the most effective operant reinforcers, thus sustaining behaviours associated with radicalization.

In AI-mediated environments, algorithmic recommendation systems can function as artificial 'networks' reinforcing ideological narratives through repeated exposure and feedback (Bandura, 1999). This technological reinforcement mechanism can accelerate the consolidation of cognitive schemas and emotional conditioning, consistent with cognitive-behavioural models of behaviour maintenance.

Moghaddam's Staircase Model

Moghaddam's staircase model describes radicalization as a gradual psychological process involving successive cognitive, emotional, and behavioural transformations (Moghaddam, 2005). According to the model, radicalization is described as a staircase on which individuals move toward violent extremism in increasingly restrictive cognitive and behavioural environments. In the initial stages, individuals experience injustice, deprivation, and identity anomalies. These fundamental experiences activate maladaptive cognitive schemas related to victimization, injustice, and social exclusion. The schemas influence cognitive evaluation processes, intensifying emotional reactions (e.g., anger, humiliation, resentment). As individuals move upward, cognitive distortions become more rigid and behavioural options become more limited. Individuals develop more extreme patterns of thinking characterized by rigid in-group/out-group distinctions and moral self-justification. Cognitive transformations promote moral disengagement, allowing individuals to view violence as morally necessary and acceptable (Bandura, 1999). At higher stages, behavioural reinforcement mechanisms increase social isolation, further reinforcing maladaptive cognitive schemas and behavioural commitment to the legitimacy of aggression. Psychological distancing and isolation reinforce dehumanization processes, reducing empathy toward individuals outside the

group, which can also promote readiness for violence.

AI-mediated information environments can accelerate the progression through these stages by increasing the frequency of exposure, reinforcing victimization-related schemas, and reducing opportunities for cognitive restructuring.

The Two-Pyramids Model

McCauley and Moskaleiko's Two-Pyramids Model provides a dynamic framework emphasizing the interaction between individual psychological radicalization and behavioural engagement (McCauley & Moskaleiko, 2008). The model distinguishes between two interconnected processes: the Pyramid of Opinion and the Pyramid of Action.

1. The Pyramid of Opinion represents progressive cognitive transformation, where individuals move from neutral beliefs toward ideological justification of violence. From a CBT perspective, this progression reflects schema consolidation and cognitive restructuring processes influenced by reinforcement contingencies.
2. The Pyramid of Action represents behavioural escalation, where individuals progress from passive support toward active participation in extremist activities. Behavioural reinforcement mechanisms, including social approval, identity validation, and emotional reward, sustain behavioural engagement. Importantly, the model emphasizes that radicalization is influenced not only by individual cognitive vulnerabilities but also by environmental reinforcement systems. External factors such as social networks, political conditions, and informational environments interact with cognitive processes to influence radicalization trajectories.

In AI-mediated environments, recommendation systems function as behavioural reinforcement systems that increase exposure to ideologically congruent content, strengthen behavioural engagement, and reinforce cognitive schemas. This interaction between cognitive vulnerability and environmental reinforcement aligns closely with cognitive-behavioural models of behavioural acquisition and maintenance.

INTEGRATING MODELS IN THE COGNITIVE-BEHAVIOURAL THEORY

Although the radicalization models differ in structure and emphasis, they share fundamental assumptions consistent with cognitive-behavioural theory. All models emphasize that radicalization involves progressive cognitive transformation, emotional conditioning, and behavioural reinforcement processes influenced by environmental contingencies (Kruglanski et al., 2017; Moghaddam, 2005; McCauley & Moskalenko, 2008). From a CBT perspective, radicalization can be understood in terms of several factors:

- **Maladaptive cognitive schemas** (connecting with Need, perceived injustice, grievance-based interpretations) represent deeply internalized cognitive structures that shape how individuals interpret social reality (Beck, 1976). Radicalization often begins with schemas related to injustice, humiliation, rejection, or identity threat. These schemas bias information processing, leading individuals to selectively attend to schema-congruent information while dismissing contradictory evidence (e.g. 'Society is designed to oppress people like me').
- **Cognitive distortions** (connecting with Need and Narrative components) such as dichotomous thinking, catastrophizing ('our group is facing extinction'), and attribution bias ('they are intentionally harming us') play a central role in radicalization. These distortions alter threat perception and increase emotional vulnerability to extremist interpretations. (e.g. following exposure to media reports about immigration, an individual may develop overgeneralized beliefs, 'All immigrants are a threat to our national identity').
- **Extremist narratives** (connecting with Narrative component; cognitive restructuring toward extremist belief systems) function as maladaptive cognitive restructuring mechanisms, replacing pre-existing belief systems with rigid ideological schemas. These narratives provide moral justification for aggression, normalize violence, and resolve cognitive dissonance between moral norms and violent intent. (e.g. 'defensive action to protect the group').
- **Emotional responses** (connecting with CBT emotional component; Staircase escalation) are mediated by cognitive appraisal processes. Repeated exposure to grievance-focused content strengthens emotional conditioning (e.g. anger, fear, humiliation, and resentment). These emotional states reinforce cognitive schemas and increase behavioural readiness for radical action (e.g. repeated exposure to emotionally charged propaganda videos depicting perceived injustice may condition automatic anger responses, increasing emotional arousal and reinforcing ideological commitment).

- **Behavioural and social reinforcement mechanisms** (connecting with Network component; group reinforcement mechanisms described in the Two-Pyramids Model) sustain radicalization by rewarding engagement behaviours. Social validation, group belonging, and identity affirmation function as positive reinforcers that strengthen extremist beliefs and behaviours. (e.g. when individuals post extremist views online and receive approval (likes, supportive comments), these responses reinforce both behaviour and underlying cognitive schemas).
- **Behavioural engagement** (connecting with Staircase Model and Pyramid of Action) strengthens cognitive commitment through cognitive dissonance and self-perception mechanisms. Once individuals engage in small supportive behaviours, they are more likely to adopt stronger ideological beliefs to maintain cognitive consistency (e.g. who initially shares extremist content may later justify increasingly radical beliefs to maintain internal consistency between behaviour and belief).
- **Identity reinforcement** (connecting with Need and Network interaction) provide coherence, belonging, and psychological stability, particularly for individuals experiencing identity confusion or social isolation. Identity schemas as cognitive structures shaping behaviour and emotional regulation (e.g. a socially isolated individual may experience psychological relief and increased self-esteem after joining an extremist online community that provides recognition and group identity).
- **AI-driven environmental reinforcement contingencies** (connecting with algorithmically mediated informational environments) increase exposure to schema-congruent content, reinforce maladaptive cognitive schemas and behavioural engagement through feedback-driven personalization (e.g. If a user watches grievance-focused political videos, recommendation algorithms may progressively suggest more extreme content, reinforcing cognitive distortions, emotional conditioning, and behavioural engagement without direct interpersonal recruitment).
- **Cognitive restructuring** requires alternative perspectives. The information environment created by algorithms reduces access to corrective information, thereby maintaining maladaptive schemas and reinforcing ideological rigidity (e.g. ideologically homogeneous content have limited opportunities to encounter alternative interpretations).

ALGORITHMIC SELF-RADICALIZATION CASE

A well-documented example of algorithmic self-radicalization is the Christchurch attacker, whose ideological development occurred primarily through prolonged exposure to extremist content in digital environments without direct organizational recruitment. Brenton Tarrant, an Australian national, carried out terrorist attacks against two mosques in Christchurch on 15 March 2019, killing 51 people. Subsequent investigations revealed that his radicalization was largely self-directed and digitally mediated, rather than the result of formal recruitment by an extremist organization (Royal Commission, 2020). His engagement with online platforms involved repeated consumption of grievance-based narratives and participation in ideologically homogeneous digital communities. From a cognitive-behavioural perspective, algorithmically mediated exposure reinforced maladaptive cognitive schemas related to identity threat and injustice, strengthened emotional conditioning characterized by anger and perceived victimization, and maintained behavioural engagement through social and informational reinforcement. This case illustrates how algorithmically structured environments can function as environmental reinforcement systems facilitating progressive cognitive-behavioural radicalization in the absence of traditional recruitment mechanisms.

PROGRESSIVE ONLINE IDEOLOGICAL EXPOSURE

Investigations revealed that Tarrant engaged extensively with extremist and grievance-based content across multiple digital platforms, including YouTube, Facebook, and extremist forums, as well as online propaganda repositories hosting ideological manifestos and extremist media (Royal Commission, 2020). These platforms provided continuous exposure to narratives emphasizing cultural threat, demographic problems, and perceived collective victimization. Algorithmically driven recommendation systems played a critical role in shaping this exposure trajectory. Engagement-based personalization mechanisms increased the probability that Tarrant encountered ideologically congruent content, reinforcing grievance-based interpretations and narrowing informational diversity (Burton, 2023).

Absence of Direct Organizational Recruitment

Tarrant ideological development occurred primarily through self-directed engagement with digital environments. This pattern represents a shift from traditional radicalization pathways emphasizing interpersonal recruitment toward digitally mediated self-radicalization. Contemporary radicalization increasingly occurs through decentralized informational ecosystems, where individuals independently construct extremist belief systems through repeated exposure and reinforcement (Conway, 2019).

Reinforcement Through Algorithmic and Social Feedback Loops

Digital extremist ecosystems provide multiple forms (Dobák, 2021; Dobák, 2023) of behavioural and cognitive reinforcement. Online platforms enable ideological validation through social feedback mechanisms, including comments, shares, and engagement metrics, which reinforce extremist beliefs and behaviours (Conway et al., 2019). These reinforcement processes function as operant conditioning mechanisms, increasing the probability of continued engagement with extremist content.

Cognitive, Emotional, and Behavioural Progression

An analysis of Tarrant's digital activity revealed deep-rooted cognitive distortions, including dichotomous thinking, overgeneralization, and threat magnification (Royal Commission, 2020). These cognitive distortions contributed to the development of rigid ideological belief systems that were resistant to corrective information. Emotionally, repeated exposure to narratives based on grievances reinforced feelings of anger, resentment, and injustice. Behaviourally, gradual engagement with extremist content reinforced ideological commitment and normalized extremist belief systems. This behavioural reinforcement contributed to gradual radicalization and ultimately mobilization toward violent action. This cognitive-behavioural progression closely corresponds to established radicalization models, including Moghaddam's Staircase Model, which describes progressive escalation from perceived injustice to violent action (Moghaddam, 2005), and Kruglanski's 3N model, which emphasizes the interaction between psychological needs, ideological narratives, and social reinforcement (Webber & Kruglanski, 2018).

CONCLUSION

Artificial intelligence and radicalization are interrelated. Artificial intelligence shapes the information environment and influences cognitive functions, emotions, and identity. At the same time, security concerns shape the design, regulation, and deployment of artificial intelligence systems (Burton, 2023). Artificial intelligence should therefore be understood not as a direct causal factor, but as a psychological accelerator that interacts with human vulnerability, social context, and ideological exposure. Understanding these interactions is essential for developing effective prevention strategies.

Effective counterterrorism strategies must integrate psychological expertise into AI governance, prevention frameworks, and ethical oversight. Understanding the interaction between psychological vulnerability and AI-mediated informational environments represents a critical priority for contemporary security policy.

Кључни покретач ове интеграције је немогућност људских оператера да ефикасно обраде експоненцијални раст података које генеришу модерни сензори. Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) овај феномен дефинишу као „поплаву података” (*data deluge*). Без помоћи алгоритама за обраду великих скупова података (*Big Data*), огромна количина прикупљених обавештајних информација остаје неискоришћена, стварајући парадоксалну „маглу рата” упркос технолошкој супериорности у прикупљању информација.

У том контексту, примена вештачке интелигенције се не посматра само кроз призму аутономних робота, већ првенствено као „множилац силе” (*force multiplier*) који омогућава реализацију концепта Вишедоменских операција (*Multi-Domain Operations* – *MDO*). Циљ овог концепта је синергијско деловање свих родова војске у реалном времену, где алгоритам препознаје мету коју је снимио сателит, аутоматски прослеђује податке најближем ефектору (дрону или артиљеријској батерији) и предлаже оптималан начин дејства, драстично скраћујући време реакције (Scharre, 2018).

У наставку рада, анализираће се специфичне импликације и модалитети примене вештачке интелигенције кроз кључне сегменте: ваздушни домен (где је аутономија најнапреднија), копнени и поморски домен (где комплексност окружења диктира темпо развоја) и информационо-кибернетички домен.

Обавештајни рад, надзор и извиђање (ISR): Алгоритамско рањивање

У савременим ваздухопловним операцијама, фундаментални изазов више није недостатак информација, већ њихова хиперпродукција. Експоненцијални раст броја сензора – од сателита у орбити до тактичких дрона – генерише терабајте видео материјала дневно, што далеко превазилази когнитивне капацитете људских аналитичара. Како наводе Галдориси и Тангреди (Galdorisi & Tangredi, 2024) људи успевају да детаљно обраде само мањи део прикупљених података, док остатак остаје „оперативно невидљив” стога и неискоришћен.

Решење овог стратешког проблема лежи у примени рачунарског вида (*Computer Vision*), подобласти вештачке интелигенције која омогућава машинама да интерпретирају визуелни садржај. За разлику од људског ока које перципира слику холистички, алгоритми вештачке интелигенције, посебно конволуционе неуронске мреже (*CNN*), врше декомпозицију слике на нивоу пиксела. Према Раселу и Норвигу (Russell & Norvig, 1995), овај процес се одвија кроз слојеве апстракције: од детекције ивица и контраста, преко препознавања геометријских облика, до коначне пробабилистичке класификације објекта (нпр. „тенк Т-72” са 98% вероватноће).

Кључна оперативна предност овог приступа је перзистенција. Човек након само 20 минута интензивног осматрања доживљава драстичан пад конце-

REFERENCES

- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 193–209.
- Borum, R. (2011). Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research, *Journal of Strategic Security*, 4(4): 37–6. <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.2>
- Burton, J. (2023). Algorithmic extremism and artificial intelligence. *Technology in Society*, 75, 102262.
- Conway, M. (2020). Routing the extreme right. *Current Opinion in Psychology*, 35, 139–143.
- Da Silva, C., Amadio, N., Domingo, B., Sarg, R., & Benbouriche, M. (2024). The significance quest theory and the 3N model: A systematic review. *Canadian Psychology*, 65(1), 58–70. <https://doi.org/10.1037/cap0000364>
- Davis, H., Rosner, T. M., D'Angelo, M. C., MacLellan, E., & Milliken, B. (2020). Selective attention effects on recognition: The roles of list context and perceptual difficulty. *Psychological Research*, 84(5), 1249–1268. <https://doi.org/10.1007/s00426-019-01153-x>
- Dobák, I. (2021). Thoughts on the evolution of national security in cyberspace. *Security and Defence Quarterly*, 33(1), 75–85. <https://doi.org/10.35467/sdq/133154>
- Dobák, I. (2023). Cyberspace – The Latent Problem of Human Factor Vulnerability In: İlyas, ERPAY; Necati, SÜMER (szerk.) 1. BILSEL International Truva Scientific Researches and Innovation Congress, Ankara: Bilgesina, 354–361.
- Farkas, J. (2022). Radicalisation in the context of risk indicators and vulnerabilities, *Habilitation, Ludovika University of Public Service, Budapest*
- Farkas, J. (2024). Psychologische Aspekte der islamischen Radikalisierung. *Mitteuropäische Polizeiakademie Fachjournal*, (2): 27–33.
- Hosseinmardi, H., et al. (2021). Examining the consumption of radical content on YouTube. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(32).
- Kruglanski, A. W., Jasko, K., Chernikova, M., Dugas, M., & Webber, D. (2017). To the fringe and back: Violent extremism and the psychology of deviance. *American Psychologist*, 72(3), 217–230. <https://doi.org/10.1037/amp0000091>
- Kruglanski, A. W., Bélanger, J. J., & Gunaratna, R. (2019). The three pillars of radicalization: Needs, narratives, and networks. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190851125.001.0001>

- McCauley, C., & Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 415–433. <https://doi.org/10.1080/09546550802073367>
- Moghaddam, F. M. (2005). The Staircase to Terrorism: A Psychological Exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161–169. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.2.161>
- Royal Commission of Inquiry into the Terrorist Attack on Christchurch Mosques. (2020).
- Final report. New Zealand Government. <https://christchurchattack.royalcommission.nz/the-report/>
- Webber, D., & Kruglanski, A. W. (2018). The social psychological makings of a terrorist. *Current Opinion in Psychology*, 19, 131–134. doi:10.1016/j.copsyc.2017.03.024
- Wijekoon, S. et al. (2024). Neurodivergence and the Rabbit Hole of Extremism: Uncovering Lived Experience. *Autism in Adulthood*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1089/aut.2023.0192>

ДИГИТАЛНИ ПУТЕВИ КА ЕКСТРЕМИЗМУ

Циљ: Ова студија истражује како дигитална окружења посредована вјештачком интелигенцијом (AI) утичу на радикализацију кроз когнитивно-бихевиоралне механизме и концептуализује AI као психолошки акцелератор.

Методе: Когнитивно-бихевиорални теоријски оквир интегрише моделе радикализације и интердисциплинарна истраживања из области психологије, студија безбједности и дигиталних медија. Анализа је фокусирана на активацију шема, емоционално кондиционирање и бихевиорално поткрепљење унутар алгоритамски структурираних окружења.

Резултати: Системи препорука засновани на AI повећавају изложеност наративима утемељеним на осјећају неправде, учвршћујући неадаптивне когнитивне шеме, когнитивне дисторзије и перцепције пријетње по идентитет. Поновљена изложеност јача емоционалне одговоре, попут бијеса и доживљаја неправде, док механизми поткрепљења одржавају ангажованост кроз циклусе вођене повратним информацијама. Ови процеси олакшавају когнитивно-бихевиоралну трансформацију коју карактеришу консолидација шема и морално искључивање. AI појачава већ постојеће рањивости, а не дјелује као независан узрок.

Закључак: Радикализација се може разумјети као когнитивно-бихевиорални процес вођен поткрепљењем. Ефикасна превенција захтијева стратегије засноване на когнитивно-бихевиоралној терапији (КБТ) које циљају когнитивно реструктурирање, емоционалну регулацију и бихевиорално поткрепљење, уз интеграцију психолошке експертизе у управљање вјештачком интелигенцијом и антитерористичку политику.

Кључне ријечи: радикализација; когнитивно-бихевиорална теорија; вјештачка интелигенција; онлајн радикализација; студија случаја.

ЦИФРОВЫЕ ПУТИ К ЭКСТРЕМИЗМУ

Цель: В данном исследовании изучается влияние цифровой среды, опосредованной искусственным интеллектом (ИИ), на радикализацию через когнитивно-поведенческие механизмы, а также концептуализируется ИИ как психологический акселератор.

Методы: Когнитивно-поведенческая теоретическая база объединяет модели радикализации и междисциплинарные исследования в области психологии, исследований безопасности и цифровых медиа. Анализ сосредоточен на активации схем, эмоциональном обусловливании и поведенческом подкреплении в алгоритмически структурированной среде.

Результаты: Системы рекомендаций на основе ИИ увеличивают воздействие нарративов, основанных на чувстве обиды и несправедливости, укрепляя дезадаптивные когнитивные схемы, когнитивные искажения и восприятие угроз идентичности. Повторяющееся воздействие усиливает эмоциональные реакции, такие как гнев и чувство несправедливости, в то время как механизмы подкрепления поддерживают вовлеченность через циклы обратной связи. Эти процессы способствуют когнитивно-поведенческой трансформации, характеризующейся консолидацией схем и моральным самооправданием (моральным разобщением). ИИ усиливает уже существующие уязвимости, а не выступает в качестве независимой причины.

Заключение: Радикализацию можно понимать как когнитивно-поведенческий процесс, основанный на подкреплении. Эффективная профилактика требует стратегий, опирающихся на методы когнитивно-поведенческой терапии (КПТ), направленных на когнитивную реструктуризацию, эмоциональную регуляцию и поведенческое подкрепление, а также интеграции психологической экспертизы в систему управления ИИ и антитеррористическую политику.

Ключевые слова: радикализация; когнитивно-поведенческая теория; искусственный интеллект; онлайн-радикализация; тематическое исследование (кейс-стади).

INDUSTRIAL USE AND OCCURANCE DANGEROUS GOODS POSING A HIGH RISK TO PUBLIC SAFETY AND SECURITY

Csaba Almási

Assistant Professor of Ludovika University of Public Service, Faculty of Law Enforcement,
Institute of Disaster Management, Department of Industrial Safety, Budapest,
almasi.csaba@uni-nke.hu,

Maxim Kátai-Urbán

Head of Department for Safety Management, Directorate of Security Engineering,
Semmelweis University,
katai.urban.maxim@semmelweis.hu

Gyula Vass

Associate Professor of Ludovika University of Public Service, Faculty of Law Enforcement,
Institute of Disaster Management,
Head of Department for Fire Protection Engineering, Budapest,
vass.gyula@uni-nke.hu

Lajos Kátai-Urbán

Associate Professor of Ludovika University of Public Service, Faculty of Law Enforcement,
Institute of Disaster Management, Head of Department for Industrial Safety, Budapest,
katai.lajos@uni-nke.hu,

Abstract: In the period surrounding the turn of the millennium, the tools, means, and operational methods employed in terrorist attacks carried out in the United States and Europe highlighted the growing importance of safeguarding dangerous goods against theft and misuse. These incidents demonstrated that dangerous goods, if acquired unlawfully, may be exploited in ways that pose significant risks to public safety and security. In response to these concerns, the Economic and Social Council of the United Nations (UN) introduced specific provisions into the UN Model Regulations on the transport of dangerous goods with the aim of supporting the prevention of terrorist activities. These security-related provisions are incorporated in a harmonized manner into Chapter 1.10 of the regulations governing the transport of dangerous goods, which are based on the UN Model Regulations, commonly referred to as the "Orange Book." Beginning in 2005, international regulatory frameworks for the transport of dangerous goods were formally supplemented with public security requirements. The primary objective of these measures was to prevent

dangerous goods from falling into unauthorized possession, with particular emphasis on their potential applicability in the context of terrorist acts. The present publication provides an overview of the most common areas of use of dangerous goods that are associated with a high level of public security risk, thereby contributing to a better understanding of their relevance from a preventive and regulatory perspective.

Keywords: dangerous goods, public safety and security, prevention, terrorist acts

INTRODUCTION

The transport of dangerous goods is subject to strict international regulation, as in the event of a road accident the release of hazardous substances may pose a significant risk to the environment and to human life. In addition, consignments passing through populated areas may, due to the properties of the dangerous goods, potentially be used as instruments of terrorist acts; therefore, specific security provisions apply in order to reduce these risks. The international legal basis for the road transport of dangerous goods is the ADR Agreement, which was concluded in 1957 and entered into force in 1968 (UNECE, 2026).

According to the ADR definition, dangerous goods presenting a high consequence for public safety are substances that may be used in terrorist acts and are capable of causing mass casualties or mass destruction, or of generating significant social and economic disruption (ADR, 2025).

The security provisions applicable to the transport of dangerous goods establish fundamental principles which require detailed technical regulation in order to ensure effective protection against terrorist acts. Although the risk cannot be completely eliminated, effective risk mitigation measures may be implemented through the application of appropriate methods and guidance. For the practical application of Chapter 1.10 of the ADR, guidance was developed by an industrial expert group, published in 2005 and most recently updated in 2016; it consists of a main body and four annexes (Almási, Cs. et al., 2025).

657

The guidance on security related to the transport of dangerous goods describes in detail the technical and organizational measures required at the various points of the transport chain in order to reduce risks. The four annexes address, on the one hand, the protection of intermediate storage sites, the se-

curity responsibilities of company management, and the prevention of theft and unauthorized access during transport, and, on the other hand, include a detailed model security plan.

The security plan consists of five main chapters: general information about the company, the security management system, communication arrangements, specific security measures, and other supplementary information. The annexes to the plan list the responsible persons and their duties, employees authorized to handle dangerous goods, restricted access areas, and the records of amendments to the plan. The document provides detailed guidance on the security planning process and emphasizes that the plan should be based on the company's general operations, while also building on existing regulatory or quality management documentation.

The development of a security plan is carried out in three successive steps. First, potential threats must be identified, taking into account the national and international security situation, assessments by the authorities, and the exposure of the organization's own facilities and personnel. This is followed by the identification of assets to be protected and vulnerabilities, and finally by the definition of measures through which the risk can be reduced to an acceptable level. A key principle is that both planning and implementation should be the responsibility of a designated person with appropriate authority.

The document emphasizes the importance of cooperation between the actors of the transport chain and the authorities, particularly with regard to information exchange and responses to incidents. A significant risk factor is the predictable movement of vehicles transporting dangerous goods, especially in the case of fuel transport, where unloading often takes place in open environments close to public areas. During risk assessment, consignments are classified into four main categories based on their quantity, frequency and importance, which serves as the basis for determining appropriate security measures (CEFIC, 2026).

The regulation of the transport of dangerous goods must simultaneously ensure the protection of both the substances and the environment. When planning transport operations, not only the risk of accidents must be taken into account, but also the potential for misuse, as the movement of dangerous goods inherently carries the risk of their use in terrorist acts. Dangerous goods transported for civilian purposes in road traffic may be particularly suitable for such acts, given the favourable ratio between the potential scale of damage and the effort required to obtain control of the transport vehicle. It is essential that the practical application of legislation and detailed regulatory measures are continuously adapted to the prevailing security environment. Safety adviser inspections related to the transport of dangerous goods, the secure operation of transport equipment, the proper development of a security plan and risk analysis together form the foundation for the prevention of misuse of dangerous substances.

PRESENTATION OF DANGEROUS GOODS POSING A HIGH RISK TO PUBLIC SAFETY AND THEIR MAIN AREAS OF APPLICATION, ACCORDING TO ADR CLASSIFICATION

Below, based on the ADR, examples are presented by class of dangerous goods posing a high consequence for public safety, supplemented by their possible areas of use.

ADR Class 1 covers explosives and explosive articles. These are substances or mixtures which, as a result of a chemical reaction, are capable of producing an explosion by the sudden release of large quantities of gas and heat. An explosion may generate a blast wave, thermal effects and fragmentation, posing an extreme hazard to both human life and the environment. Within ADR Class 1, several divisions (1.1–1.6) are distinguished, depending on whether the substance is liable to a mass explosion, a projection hazard, or only a localized explosion. Examples include dynamite (UN 0084), trinitrotoluene – TNT (UN 0209), ammonium nitrate-based explosive mixtures (UN 0083), black powder (UN 0027), as well as various forms of cartridges for weapons, rockets and fireworks (e.g. UN 0336 – pyrotechnic articles). These substances are used in mining, construction, military applications and the pyrotechnics industry. The public safety relevance of transporting explosives is evident, as exposure to heat, impact or friction may generally lead to severe emergency situations.

ADR Class 2 covers gases. This class includes all substances which are in the gaseous state at 20 °C and a pressure of 101.3 kPa, or which are completely gaseous under these conditions. The hazards of gases primarily arise from their physical and chemical properties: they may be flammable, non-flammable, toxic or corrosive.

ADR classifies gases into three main groups:

Flammable gases (2.1) – such as propane (UN 1978), butane (UN 1011), hydrogen (UN 1049) and acetylene (UN 1001). These gases can form explosive mixtures with air.

Non-flammable, non-toxic gases (2.2) – including, for example, nitrogen (UN 1066), carbon dioxide (UN 1013) and argon (UN 1006). These gases are not toxic in themselves, but they may displace oxygen in the air and thus pose an asphyxiation hazard.

Toxic gases (2.3) – such as chlorine (UN 1017), ammonia in anhydrous form (UN 1005), or hydrogen cyanide (UN 1051). These gases may be fatal even at low concentrations.

Gases are used in a wide range of sectors, including the energy industry (LPG, liquefied petroleum gas, UN 1075; LNG, liquefied natural gas, UN 1972), the chemical industry, the food industry (carbon dioxide, UN 1013), welding technology (acetylene, UN 1001; oxygen, UN 1072), and the refrigeration industry (ammonia, UN 1005). Their transport is typically carried out in pressure receptacles or tank vehicles, with appropriate measures in place to ensure protection against thermal effects and pressure changes. When transported in

tanks, the primary public safety risk and a characteristic severe accident scenario is a BLEVE (Boiling Liquid Expanding Vapour Explosion) (E. Planas et al 2015).

ADR Class 3 covers flammable liquids. These are liquid substances with a flash point below 60 °C, meaning that they generate flammable vapours even at relatively low temperatures, which may form explosive mixtures with air. Class 3 includes petrol (UN 1203), ethanol or ethyl alcohol (UN 1170), acetone (UN 1090), toluene (UN 1294), as well as diesel fuel and heating oil (UN 1202). These substances are very common in everyday life and constitute one of the largest groups of dangerous goods transported by volume. Their principal hazard lies in their high volatility and flammable vapours; consequently, fire or explosion may occur as a result of any spark, open flame or electrostatic discharge. Flammable liquids are primarily used in the fuel industry, as solvents in the chemical and pharmaceutical industries, and in cleaning and paint manufacturing. During transport, they must be handled in closed containers, in well-ventilated areas, and kept away from heat sources and ignition sources. When transported in tanks, the risk of BLEVE and pool fire also exists, and they represent a significant environmental hazard.

ADR Class 4.1 covers flammable solids, self-reactive substances, desensitized solid explosives and polymerizing substances. These substances may ignite relatively easily as a result of heat, friction, impact or open flame. Their combustion can be rapid and intense, representing a serious fire hazard. Examples include sulphur (UN 1350), magnesium powder (UN 1418) and matches (UN 1944 or UN 1331), all of which are well-known, readily flammable materials. This class also includes so-called self-reactive substances, such as dibenzoyl peroxide (UN 3104) or azodicarbonamide (UN 3242), which decompose under the influence of heat and may even present an explosion hazard. Substances of Class 4.1 are typically encountered in industrial and laboratory environments, for example in the plastics industry, paint manufacturing or the production of pyrotechnic articles. During transport, the most important safety requirement is the avoidance of ignition sources and protection against thermal effects. Their relevance to public safety clearly lies in their flammable properties.

ADR Class 4.2 covers substances liable to spontaneous combustion. These are substances which may ignite spontaneously upon contact with air, or which, in the presence of oxygen, undergo slow oxidation generating sufficient heat to reach their ignition temperature. A particularly dangerous characteristic is that ignition may occur spontaneously, without any external ignition source. Examples include white (yellow) phosphorus (UN 1381), which can ignite even at ambient temperature when exposed to oxygen in the air. Certain organometallic compounds are also classified under this class, such as diethyl zinc (UN 1366), which is likewise liable to

spontaneous ignition, as well as titanium powder (UN 1352), which may heat up during oxidation and cause fire. Such substances may be encountered, for example, in the chemical industry, during organometallic chemical synthesis, or in the manufacture of certain military and incendiary materials. Their storage and transport require an inert atmosphere isolated from air, as contact with air alone may be sufficient to initiate the reaction. Their occurrence in road transport is relatively rare.

ADR Class 4.3 covers substances which, in contact with water, emit flammable gases. These substances react with water or even with moisture to release hydrogen or other flammable gases, which may form explosive mixtures with oxygen in the air. The reaction is often accompanied by intense heat generation, further increasing the risk of ignition. Classic examples include sodium (UN 1428) and potassium (UN 2257), which immediately produce hydrogen gas and ignite upon contact with water. Calcium carbide (UN 1402) is also classified under this class.

The latter reacts with water to produce acetylene gas, a property that is utilized, for example, in industrial welding technology. Lithium (UN 1415) and aluminium powder (UN 1396) are also classified under this class, as they may be sensitive even to moisture present in the air. These substances must be stored and transported exclusively under dry conditions, completely protected from moisture, since even small amounts of water may be sufficient to initiate a dangerous reaction. Their occurrence in road transport is likewise uncommon.

ADR Class 5.1 covers oxidizing substances. These substances are not necessarily combustible themselves, but they release oxygen or otherwise promote the combustion of other materials, thereby intensifying and accelerating fire in the event of ignition. Their primary hazard therefore lies not in self-ignition, but in their ability to readily ignite flammable materials or to accelerate the spread of fire. Typical examples include potassium nitrate (UN 1486), sodium nitrate (UN 1498) and ammonium nitrate (UN 1942), all of which are strongly oxidizing salts. This class also includes hydrogen peroxide solutions (UN 2014 or UN 2015), as well as sodium chlorate (UN 1495) and potassium permanganate (UN 1490), which are particularly powerful oxidizing agents. Substances of Class 5.1 are commonly found in fertilizers, disinfectants and bleaching agents, as well as in the manufacture of explosives. During transport, they must not be stored or transported together with combustible materials (such as fuels, sawdust or sulphur), as these oxidizing substances behave extremely dangerously in the event of fire. They are frequently encountered in road transport, and their public safety risk is therefore higher.

ADR Class 6.1 covers toxic substances which, when inhaled, ingested or absorbed through the skin, may cause severe health damage or death even in small quantities. Examples include potassium cyanide (UN 1680), arsenic trioxide (UN 1561), methanol (UN 1230) and dichloroethane (UN 1184). Once introduced into the body, these substances act as cellular poisons or neurotoxins and represent a serious health hazard for handlers as well. Substa-

nces of Class 6.1 are mainly encountered in the chemical industry, in the production of plant protection products and in laboratories; they are common in road transport, primarily in the form of packaged goods.

ADR Class 6.2, by contrast, covers infectious substances, namely substances containing pathogens, pathogenic micro-organisms or biological toxins that may cause infection or disease in humans or animals. Examples include diagnostic specimens (UN 3373), human blood samples, or laboratory cultures of pathogens (UN 2814 – infectious substance, affecting humans). These substances must be transported in secure, multi-layer, leakproof packaging, and their handlers are required to wear appropriate protective equipment.

Class 6.2 therefore represents a risk primarily from the perspective of health protection; however, its potentially repellent nature should also be highlighted, and its relevance to public safety is evident.

Among the dangerous goods belonging to the group of radioactive materials (ADR Class 7), “radioactive material presenting a high consequence for public safety” are those for which “the activity of a consignment reaches or exceeds the transport security threshold specified in the regulations”.

Radioactive materials are substances containing unstable atomic nuclei that emit ionizing radiation during radioactive decay. This radiation may take the form of alpha, beta or gamma radiation, as well as neutron radiation, each of which has different penetration capabilities and produces different biological effects.

The principal hazard of radioactive materials lies in the emission of invisible and imperceptible radiation, which may cause cellular damage, radiation sickness, genetic alterations or cancer. Protection against radiation is therefore the most important consideration in the handling of this category.

Class 7 includes all substances whose activity exceeds the limits specified by ADR. This class includes, inter alia, uranium-235 (UN 2912 or UN 3327) and uranium-238 (UN 2910), which are basic materials for nuclear power generation, as well as plutonium-239 (UN 3328), used as nuclear fuel or for research purposes. Cobalt-60 (UN 2916) and caesium-137 (UN 2916) are also typical examples; they are used as medical radiation sources and in industrial radiography. Radioactive materials further include radioisotopic medical diagnostic substances, such as iodine-131, which is used in the examination and treatment of the thyroid gland.

Substances of ADR Class 7 are further assigned to packaging categories according to the radiation level and the type of package (Category I-White, II-Yellow, III-Yellow), which indicate the radiation level and the required handling precautions. Materials of Class 7 are indispensable in the energy, industrial, medical and research sectors. Uranium and plutonium are used in nuclear reactors for energy production, various radioisotopes are applied in medical diagnostics and therapy, while in industry radioactive radiation sources are used for material testing, measurement and sterilization; their

relevance to public safety is therefore also evident.

Based on their diverse physical, chemical and radiological properties, radionuclides are widely used in industry, medicine, research and environmental protection. The following outlines the most characteristic fields of application of these isotopes, and subsequently presents where such activities are carried out in Hungary and where such sources are produced.

In the field of medical and biological applications, the Co-60 (cobalt-60) isotope is used in radiotherapy for the treatment of malignant diseases, as well as in industrial gamma irradiation facilities for sterilization. Cs-137 (caesium-137) is used in medical irradiation devices and as a radiation source in radiography and thickness measurement. Ir-192 (iridium-192) is used in brachytherapy (internal radiation therapy) and in industrial radiography. Isotopes such as I-125, Pd-103, Ru-106 or Sr-90 are used in localized radiation therapy, for example in the treatment of prostate, ocular and other tumours.

In diagnostic medicine, Tc-99m is essential, as it is the most frequently used isotope for imaging purposes (Science Direct, 2026). In addition, isotopes such as Tl-204, Se-75 and Yb-169 are also used as radiation sources in X-ray substitute industrial measurements and in medical research (USNRC 2026a).

Isotopes used for industrial and technological purposes include Am-241 (americium-241), which is present in industrial smoke detectors and density gauges as an alpha-emitting source (EPA 2026b). Cf-252 (californium-252) is used as a neutron source in neutron activation analysis, explosive detection and reactor research. The previously mentioned Co-60 and Cs-137 are used in industrial radiography, for example to detect defects in welded joints and metal structures. Other isotopes, such as Kr-85, are used in liquid level gauges and gas flow studies, while Fe-55 and Ni-63 are applied in X-ray fluorescence spectroscopy and for detector calibration. Po-210 is used in anti-static devices, for example in plastics and textile industry applications (USNRC, 2026).

In the scientific and research field, isotopes such as Au-198 (gold-198) are used in activation analysis and tracer experiments, particularly for the investigation of biological processes and chemical reactions (Radiocode, 2026). Cd-109 (cadmium-109) is used in X-ray fluorescence material analysis and in sensor calibration. Gd-153 (gadolinium-153) is applied in densitometric measurements and tomographic research, while Pm-147 (promethium-147) is used for measuring thin-layer thicknesses and as a beta source in energy measurement systems (CDC, 2026). Among these isotopes is Pu-238 (plutonium-238), which serves as the energy source of radioisotope thermoelectric generators (RTGs), for example in space probes. Historically, Ra-226 (radium-226) was used for medical treatments and luminous paints; today its use is largely restricted to research purposes (USNRC, 2026b).

In the field of environmental protection and safety engineering applications, the Sr-90 (strontium-90) isotope should be mentioned, as it is used for the investigation of radioactive contamination and environmental samples (e.g. soil, water, plants), since it readily incorporates into the biological calcium cycle

(National Academies, 2026). Sources such as americium-241 and californium-252 are also used in neutron and gamma measurements and in the identification of nuclear waste (EPA, 2026).

In Hungary, there is also an established background and infrastructure that enables the production, distribution and application of these isotopes. Isotope Institute Ltd. undertakes the production of radioisotopes, radiochemicals and industrial sources in Hungary, and also provides services for medical, research and industrial purposes (Izotóp Intézet, 2026).

The Institute's portfolio includes the production of radiochemicals and industrial sources (such as Co-60 and Ir-192), as well as in vitro diagnostic products and radiochemical services (IAEA, 2026a). According to reports by the International Atomic Energy Agency (IAEA), Hungary operates two research reactors, isotope production is carried out in the country, and radioactive sources are used for industrial, medical and research purposes (IAEA, 2026b). The Budapest Research Reactor, commissioned in 1959, for example, was specifically designed with isotope production for medical and industrial use as one of its objectives (MTA, 2026). This means that Hungary not only imports radionuclides, but also carries out domestic production, particularly in the field of medical and industrial radioisotopes. The Isotope Institute, for instance, emphasizes that it is capable of manufacturing and supplying industrial sources such as Co-60 and Ir-192.

Finally, in the context of public safety risk analysis, ADR Class 8 covers corrosive substances. These are substances which cause damage by chemical action to the skin, mucous membranes, as well as to metals and other materials. Corrosive substances may be acids or alkalis, and even in small quantities they can cause severe chemical burns. Typical representatives include sulphuric acid (UN 1830), hydrochloric acid (UN 1789), sodium hydroxide (UN 1823 or UN 1824), potassium hydroxide (UN 1813) and ammonia solution (UN 2672). These substances are used in the chemical industry, metal processing, detergent manufacturing and laboratory chemical processes. Their principal hazard lies in their tissue-destructive effects upon contact, while their vapours may irritate the respiratory tract and the eyes. Their transport occurs in relatively large quantities compared to other classes of dangerous goods, and their public safety risk may therefore be significant.

SUMMARY

The carriage of dangerous goods by road constitutes a critical area of public safety regulation, as both accidental release and intentional misuse of hazardous substances may result in severe consequences for human health, the environment and societal stability. The Agreement concerning the International Carriage of Dangerous Goods by Road (ADR) provides a comprehensive and harmonized regulatory framework governing these risks, including specific provisions addressing transport security.

ADR classifies dangerous goods into hazard classes according to their physical, chemical and radiological characteristics. Among these, particular attention is given to dangerous goods presenting a high consequence for public safety, defined as substances that may be exploited in terrorist acts and are capable of causing mass casualties, large-scale destruction or significant social and economic disruption. Such materials are predominantly found in ADR Classes 1 (explosives), 2 (gases), 3 (flammable liquids), 4 (flammable solids and reactive substances), 5.1 (oxidizing substances), 6.1 (toxic substances), 7 (radioactive material) and 8 (corrosive substances).

Each of these classes represents distinct hazard mechanisms, including explosive effects, fire and thermal radiation, toxic exposure, ionizing radiation and corrosive damage. Radioactive materials presenting a high consequence for public safety are subject to particular scrutiny, as their activity may exceed defined transport security thresholds and their effects are often invisible and long-term. In addition, frequently transported civilian dangerous goods, such as fuels, industrial chemicals and oxidizers, represent elevated security concerns due to their widespread availability and high damage potential.

ADR Chapter 1.10 establishes security provisions aimed at mitigating risks related to theft, sabotage and unauthorized access throughout the transport chain. These provisions require the development and implementation of security plans based on a structured risk assessment process, including threat identification, vulnerability analysis and the selection of proportionate risk reduction measures. Security plans define organizational responsibilities, access control measures, communication procedures, protection of transport and storage operations, and incident response mechanisms.

Effective transport security depends on continuous cooperation between transport operators, authorities and other stakeholders, as well as on the regular adaptation of measures to the prevailing security environment. Safety adviser supervision, secure operation of transport equipment and the consistent application of ADR security requirements collectively form the foundation for reducing public safety risks associated with the road transport of dangerous goods.

REFERENCES

- UNECE. About the ADR. Retrieved February 10, 2026, from: www.unece.org/trans/danger/publi/adr/adr_e.html
- ADR 2025. Agreement concerning the International Carriage of Dangerous Goods by Road (2025). Retrieved February 10, 2026, from: <https://unece.org/adr-2025-files>
- Almási, Cs, KátaiUrbán L, & Vass, Gy. (2025). A közúti veszélyesáruszállítás terrorista cselekményekkel szembeni védelme. In: Rémai, Dániel; Taller, János (szerk.) Terrorizmus: Tanulmányok a terrorizmus komplex jelenségéről és egyes aspektusairól. Budapest, Magyarország: Ludovika Egyetemi Kiadó (2025) 958 p. pp. 871-890, 20 p.
- CEFIC. Guidelines for the security of the transport of dangerous goods by road. Retrieved February 10, 2026, from: <https://cefic.org/resources/guidelines-for-the-security-of-the-transport-of-dangerous-goods-by-road/>
- E. Planas, E. Pastor, J. Casal, & J.M. Bonilla (2015). Analysis of the boiling liquid expanding vapor explosion (BLEVE) of a liquefied natural gas road tanker: The Zarzalico accident. Journal of Loss Prevention in the Process Industries. 34, 2015, pp. 127-138. Retrieved February 10, 2026, from: <https://doi.org/10.1016/j.jlp.2015.01.026>
- USNRC (2026a). Industrial Uses of Nuclear Materials. Retrieved February 10, 2026, from: <https://www.nrc.gov/materials/miau/industrial>
- Radiocode. Au-198. 2025. Retrieved February 10, 2026, from: <https://www.radiocode.com/isotope/au-198?lang=en&utm>
- CDC Radiation Emergencies. Retrieved February 10, 2026, from: <https://www.cdc.gov/radiation-emergencies/hcp/isotopes/cobalt-60.html>
- USNRC (2026b). Industrial Uses of Nuclear Materials. Retrieved February 10, 2026, from: <https://www.nrc.gov/materials/miau/industrial>
- Industrial Radiography. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2008. Radiation Source Use and Replacement: Abbreviated Version. Washington, DC: The National Academies Press. Retrieved February 10, 2026, from: <https://doi.org/10.17226/11976>
- EPA 2026(a). Americium in Ionization Smoke Detectors. Retrieved February 10, 2026, from: <https://www.epa.gov/radtown/ameridium-ionization-smoke-detectors?utm>
- Izotop Intézet Kft. Retrieved February 10, 2026, from: <https://www.izotop.hu/>
- IAEA (2026a). IAEA-TECDOC-1512. Production techniques and quality control of sealed radioactive sources of palladium-103, iodine-125, iridium-192 and ytterbium-169. Retrieved February 10, 2026, from: https://wwwpub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/te_1512_web.pdf?utm

- IAEA (2026b). Mission Says Hungary Committed to Safe Management of Radioactive Waste, Sees Opportunities for Further Enhancement. 2025. Retrieved February 10, 2026, from: <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/iaea-mission-says-hungary-committed-to-safe-management-of-radioactive-waste-sees-opportunities-for-further-enhancement> ž
- MTA. Budapest Research Reactor Hungary. Retrieved February 10, 2026, from: https://download.uni-mainz.de/fb09-kernchemie/RROG/Country_Report_Hungary.pdf
- Science Direct. Palladium 103. Science Direct. Retrieved February 10, 2026, from: <https://www.sciencedirect.com/topics/medicine-and-dentistry/palladium-103?utm>
- USNRC (2026c). US Nuclear Regulatory Commission. Retrieved February 10, 2026, from: <https://www.nrc.gov/>
- EPA (2026b). Americium in Ionization Smoke Detectors. Retrieved February 10, 2026, from: <https://www.epa.gov/radtown/ameridium-ionization-smoke-detectors>

ИНДУСТРИЈСКА УПОТРЕБА И ПОЈАВА ОПАСНИХ МАТЕРИЈА КОЈЕ ПРЕДСТАВЉАЈУ ВИСОК РИЗИК ПО ЈАВНУ БЕЗБЈЕДНОСТ И СИГУРНОСТ

Апстракт: У периоду око преласка у нови миленијум, алати, средства и оперативне методе кориштене у терористичким нападима извршеним у Сједињеним Америчким Државама и Европи указали су на све већи значај заштите опасних материја од крађе и злоупотребе. Ови инциденти су показали да опасне материје, уколико се прибаве на незаконит начин, могу бити искориштене на начине који представљају значајне ризике по јавну безбједност и сигурност.

Као одговор на ове пријетње, Економски и социјални савјет Уједињених нација (УН) увео је посебне одредбе у Огледне прописе УН-а о превозу опасних материја са циљем подршке спречавању терористичких активности. Ове безбједносне одредбе су на хармонизован начин уврштене у Поглавље 1.10 прописа који уређују транспорт опасних материја, а који се заснивају на Огледним прописима УН-а, познатијим као „Наранџаста књига“. Почев од 2005. године, међународни регулаторни оквири за транспорт опасних материја формално су допуњени захтјевима јавне безбједности. Примарни циљ ових мјера био је спречавање да опасне материје доспију у посјед неовлашћених лица, са посебним нагласком на њихову потенцијалну примјену у контексту терористичких аката. Ова публикација пружа преглед најчешћих области употребе опасних материја које су повезане са високим нивоом ризика по јавну безбједност, чиме се доприноси бољем разумијевању њиховог значаја из превентивне и регулаторне перспективе.

Кључне ријечи: опасне материје, јавна безбједност и сигурност, превенција, терористички акти

ПРОМЫШЛЕННОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И ОБОРОТ ОПАСНЫХ ГРУЗОВ, ПРЕДСТАВЛЯЮЩИХ ВЫСОКУЮ УГРОЗУ ДЛЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация: В период на рубеже тысячелетий инструменты, средства и оперативные методы, применявшиеся в ходе террористических актов в Соединенных Штатах и Европе, подчеркнули растущую важность обеспечения защиты опасных грузов от хищения и неправомерного использования. Данные инциденты продемонстрировали, что опасные грузы в случае их незаконного приобретения могут быть использованы способами, создающими значительные риски для общественной безопасности.

В ответ на эти опасения Экономический и Социальный Совет Организации Объединенных Наций (ООН) включил специальные положения в Типовые правила ООН по перевозке опасных грузов с целью содействия предотвращению террористической деятельности. Эти положения, касающиеся безопасности, были гармонизированы и включены в Главу 1.10 правил, регулирующих перевозку опасных грузов, которые базируются на Типовых правилах ООН, широко известных как «Оранжевая книга». Начиная с 2005 года международные нормативно-правовые акты в области транспортировки опасных грузов были официально дополнены требованиями общественной безопасности. Основной целью данных мер является предотвращение попадания опасных грузов в распоряжение неуполномоченных лиц, с особым акцентом на их потенциальное применение в контексте террористических актов. В настоящей публикации представлен обзор наиболее распространенных областей применения опасных грузов, связанных с высоким уровнем риска для общественной безопасности, что способствует лучшему пониманию их значимости с превентивной и регуляторной точек зрения.

Ключевые слова: опасные грузы, общественная безопасность, профилактика, террористические акты

КАКО ЋЕ ПОЛИТИЧКА КРИЗА У СИРИЈИ УТИЦАТИ НА РЕПАТРИЈАЦИЈУ СТРАНИХ ТЕРОРИСТИЧКИХ БОРАЦА И ЊИХОВИХ ПОРОДИЦА У ЗЕМЉАМА ПОРЕКЛА**Марија Ђорић**Научни саветник на Институту за политичке студије,
Институт за политичке студије, Београд
marad.joric@yahoo.com

Апстракт: Предмет истраживања рада је утицај савремене политичке кризе у Сирији, на повратак страних терористичких бораца и њихових породица (жене и деце) у земље порекла. Сирија је од 2011. године поприште сукоба у који су инволвирани многи актери, међу којима су и неке од савремених најопаснијих терористичких организација, попут „Исламске државе“. Борба против ове терористичке организације је прошла кроз неколико фаза, да би данас поново дошло до њеног интензивног ангажовања на простору Сирије. Долазак председника Ал Шаре на чело Сирије, донео је са собом нову динамику односа између Курда, тренутне власти и америчких партнера. Једна од битних одлука председника Трампа јесте драстично смањење новца за финансирање сиријских кампова и затвора у којима се налазе терористи и њихове породице. Као последицу ове одлуке можемо очекивати репатријацију терориста (и њихових жена и деце) у земље порекла. Циљ рада је да испита колико су државе спремне за репатријацију страних терористичких бораца и њихових породица, са посебним освртом на земље Западног Балкана.

Кључне речи: Сирија, страни терористички борци, „Исламска држава“, тероризам, Ал Шара, Америка, репатријација.

ГЕНЕЗА ПОЛИТИЧКЕ КРИЗЕ У СИРИЈИ

Савремена политичка криза у Сирији почела је још 2011. године у оквиру Арапског пролећа, у коме се тадашњи режим Башара Ал Асада сукобио са разним побуњеничким групама¹. Само годину дана касније, Међународни комитет Црвеног крста је дешавања у Сирији прогласио грађанским ратом (ICRC, 2012), који је временом инволвирао многобројне регионалне и глобалне актере. У обрачуна са демонстрантима сиријска влада је користила Оружане снаге Сиријске Арапске Републике, које су у више наврата употребљавале оружје, што је изазвало револт, те је одређени број војника дезертирао и прикључио се опозиционим снагама, створивши тзв. Слободну сиријску армију. Новонастала Слободна сиријска армија била је изграђена од дезертера и разних опозиционо-побуњеничких група, које су значајним делом биле салафистичког и цихадистичког карактера.

Иако је почео као грађански рат, сукоб у Сирији је укључио многобројне политичке субјекте, који су само закомпликовали решење „сиријске слагалице“. Заправо, у овом сукобу се могу издвојити четири кључне стране (заједно са њиховим савезницима), те ћемо анализирати сваку понаособ. Први део „сиријске слагалице“ чини режим Башара Ал Асада са званичном војском. Најбитнији партнер сиријске владе свакако је била Русија, која је званично од 30. септембра 2015. године на позив сиријског председника почела са војним деловањем. Руска помоћ била је од круцијалног значаја за сиријски режим, јер је захваљујући њој ослобођен значајан део територије (поседно након битке за Алеп).² Уласком у рат, Русија је себе приказала не само као регионалну, већ и као глобалну силу, а притом је имала могућност да у овом сукобу испроба иновативна оружја и стекне нова ратна искуства (као и нове базе).³ Поред Русије, Асадов режим је могао да рачуна на иранску помоћ (укључујући и дејство либанског Хезболаха), као и на разне врсте шиитских милиција (углавном регрутованих у Јемену, Авганистану и Ираку). Не треба заборавити и улогу Кине, која је политички (стављање вета), дипломатски и економски помагала Асадов режим.⁴

Други актер је сиријска опозиција тј. побуњеничке снаге, које су деловале кроз Слободну сиријску армију и многобројне савезнике. Треба рећи да је ово изузетно хетерогена целина која је укључивала и цихадисте (нпр. Ал Каида) и разне врсте салафистичких група. Побуњеници су добијали подршку од САД, Турске и појединих заливских земаља. Интересантна је улога Америке, која је у почетку превасходно циљала положаје „Исламске

1 - Повећање грађанских и социјалних права, борба против корупције, као и свргавање БААС партије са власти били, су неки од елементарних захтева протестаната.

2 - Ово је најдужа и једна од најтежих битка у Сиријском грађанском рату, која је трајала од 2012. до 2016. године и завршена је победом Сиријске званичне армије.

3 - Војне базе Тартус и Хмејмим.

4 - Кина је у Сирији видела и своје стратешке интересе и улогу у послератном обнављању Сирије у оквиру иницијативе „Појас и пут“.

државе“ (од 2014. године), да би тек 2017. године званично напала присталице Асадовог режима.⁵

Као трећи актер се може идентификовати терористичка организација „Исламска држава“⁶, против које су се наизменично (али одвојено) борили и побуњеници и режимске снаге. Ова терористичка организација је 2014. године створила калифат на територији Сирије и Ирака, који је на свом врхунцу држао под контролом око 10 милиона становника (Research Breafing, 2025). Калифат је званично уништен 2017. године, али је идеологија ове терористичке организација наставила да живи, фокусирајући се првенствено на Африку (регион Сахела). Данас смо сведоци поновног обнављања снаге „Исламске државе“ на простору Сирије, што уноси додатну нестабилност у регион Блиског истока.

Постоји још један, четврти актер „сиријске слагалице“, који и те како утиче на динамику политичког односа, а то су – Курди. Они су током 2014. године прогласили аутономију области коју су до недавно контролисали на северу Сирије (Аутономна управа Северне и Североисточне Сирије). Били су веома значајно средство (или топовско месо) у борби против терориста „Исламске државе“. Успостављање ове аутономне области је посебно узнемирило Турску, која је у томе видела увертиру ка потенцијалној курдској држави (што би угрозило и њен територијални интегритет)⁷, те је сукоб Курда и Турака у Сирији представљао једну нову димензију рата.

Према подацима УН, само у првих 10 година рата је убијено преко 300.000 људи у Сирији (UN, 2022), више од 6 милиона људи је напустило земљу, а 7,4 милиона људи је интерно расељено пре најновијих догађаја, док 2,3 милиона још увек живи у камповима (IOM, 2025).

За 13 година рата Асад је (уз помоћ својих савезника) успео да контролише око 70% територије у Сирији (UN, 2021), да би се недавно ситуација драстично променила, и то у корист побуњеника. Наиме, 2024. године за мање од две недеље режим Башара Ал Асада је срушен, и то уз помоћ терористичке групе ХТС (Hayat Tahrir al-Sham), која је заправо, огранак „Фронта Ал Нусра“, поникао из „Ал Каиде“. Промена режима је почела у новембру, када су присталице групе ХТС заједно са Сиријском националном армијом кренули у офанзиву на Алеп.⁸ Уз помоћ Турске, побуњеници су преузели Алеп и остатак провинције Идлиб. Асадовим снагама је недостајала техника и наоружање, помоћ савезника је изостала (или је била блага), а морал војске је био на изузе-

5 - Тада су гађали ваздушну базу у Сирији, због сумње да је одатле извршен напад хемијским оружјем.

6 - Познатија још и под акронимима ИС, ИСИС, ИСИЛ, DAESH. Ови називи су кореспондирали са различитим периодима у којима се и територија коју су контролисали терористи, временом мењала. Иначе, Исламска држава је произашла из Ал Каиде Ирака.

7 - Осим тога, Турска је Сиријске демократске снаге предвођене Курдима, повезивала и са ПКК – Курдском радничком партијом, са којом се она већ деценијама сукобљава и коју третира као терористичку организацију.

8 - Након пада Алепа, побуњеници су освојили градове Дара и Сувада. Потом, стратешки битна места Хама и Хомс.

тно ниском нивоу. Наравно, не треба заборавити ни улогу Израела, који је по природи ствари заинтересован за дешавања у свом комшилуку и који је заузео тампон зону на Голанској висоравни.⁹ Све наведено је довело до урушавања режима Башара Ал Асада 7. децембра 2024. године, и његовог бекства за Москву.

Поставља се питање: који је главни разлог овако брзе пропасти Асадовог режима? Поред системске корупције која је погоршана дугогодишњим ратом и санкцијама, ту су биле и друштвене поларизације, слаб морал војске услед вишегодишње исцрпљености, слабљење његових савезника (посебно Ирана и Хамаса, док је Русија била заокупљена Украјином), неспособност да нађе компромис са противницима, катастрофална економска ситуација (пад БДП-а за преко 85%) (The Sunday Diplomat, 2025), итд. Међутим, осим наведених разлога постоји још један, који аутор овога текста сматра круцијалним, а то је хипотеза – да су се велике силе договориле око поделе интересних сфера, и да је Русија одлучила да јој је Украјина Важнија од Сирије, док је регион Блиског истока, остао интересна сфера САД. Доласком „ребрендираног терористе“ Ал Шаре (Muhammad Al-Jawlani) на власт, може се видети да у политици не постоје трајни пријатељи и непријатељи и да је све могуће. Ал Шара је све до недавно био на листи Стејт Департмента као један од терориста за којим је расписана потреница (U.S. Department of State, 2013), да би након свргавања Асада постао председник Сирије, чиме је „избрисана“ његова терористичка прошлост. Са друге стране, избором Доналда Трампа за председника Америке 2025. године, мења се и однос америчке администрације према глобалним дешавањима. Једна од многобројних промена је и смањивање финансијских трошкова, у које се убрајају и средства за одржавање логора на североистоку Сирије (попут Ал Хола и Ал Роџа). То значи, да Америка више неће да финансира логоре у Сирији којима се годинама налазе породице терориста и да ће земље порекла морати да изврше њихову репатријацију. Другим речима, терористи се враћају кући. Главно питање је – да ли су државе спремне за њихов повратак?

ПОЈАМ СТРАНИХ ТЕРОРИСТИЧКИХ БОРАЦА

У овом раду ћемо се бавити страним терористичким борцима који су отишли у Сирију и Ирак и прикључили се некој од терористичких организација (попут „Исламске државе“ или „Ал Каиде“¹⁰). Термин страни терористички борци је релативно новог порекла, док се пак за термин страни борци то не може рећи. Наиме, у савременој литератури појам страних бораца је посебно постао популаран током Шпанског грађанског рата (који је трајао од 1936. до 1939. године).

9 – Ова тампон зона је успостављена још 1974. године у оквиру споразума о прекиду ватре између Израела и Сирије.

10 – Углавном је у питању „Ал Нусра фронт“ као огранак „Ал Каиде“.

У овом рату су генерала Франка подржали Мусолинијеви, Хитлерови и Салазарови војници, док су пак, на страни Републике били страни борци (између 35.000 и 40.000 хиљада) из најразличитијих делова света (Музеј историје Југославије, 2006). Као један од најсавременијих примера рата у коме учествује значајан број иностраних добровољаца тј. страних бораца, јесте свакако украјинско ратиште.

На међународном нивоу страни борци се дефинишу као „појединци који напуштају земљу порекла како би се придружили оружаног групи у иностранству и то мотивисани идеологијом, религијом или неким другим заједничким идејама“ (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights Academy, 2014). Оно што можемо видети јесте да се у наведеној дефиницији нигде експлицитно не наводи тероризам, чиме се прави и значајна дистинкција између страних бораца и страних терористичких бораца. Суштина је у томе да и страни борци и страни терористички борци одлазе у иностранство из својих матичних земаља да би се борили за одређене циљеве. Али је разлика у томе што се страни терористички борци искључиво прикључују – терористичким организацијама. Ово су можда мале, на први поглед незнатне разлике, али су у исто време веома битне да би се извршила дескрипција, а потом и идентификација ових феномена.

Назив страни терористички борци се најпре појављује 2014. године унутар резолуције УН 2170¹¹, да би се дефиниција одредила касније у резолуцији 2178. Савет безбедности је 2014. године у резолуцији 2178 дефинисао стране терористичке борце као „индивиде које путују у државе које нису места њиховог боравка или држављанства, са циљем учешћа, тј. извршавања, планирања или припрема терористичких активности“ (ООНСНР, 2018). Споменућемо још неке међународне документе који елаборирају феномен страних терористичких бораца, попут Конвенције Савета Европе о спречавању тероризма 2015. године (Djoric, 2025).¹²

Савремена литература истиче да се феномен страних терористичких бораца развијао кроз четири таласа (Djoric, 2025: 71):

1. Први талас се јавља током рата у Авганистану, кроз борбу са Совјетским Савезом 80-их година 20. века, када се највећи број бораца прикључивао „Ал Каиди“ и њој идеолошки сродним организацијама.
2. Други талас постаје доминантан код елите са Блиског истока, која се након студија у земљама Запада прикључивала „Ал Каидиним“ камповима у Авганистану.

11 - Наведена резолуција је експлицитно осудила насиље које су производили страни борци „Исламске државе“ и „Ал Нусра фронта“.

12 - Нпр. чланови 4, 5 и 6, који се баве темама: путовање у иностранство ради тероризма, финансирање путовања и организовање или помагање путовања у иностранство ради вршења тероризма.

3. Трећи талас се може назвати „дихадом без вође“ и заснивао се на хетерогеној структури чланства, која свој фокус више није стављала на обуку у терористичким камповима, већ усавршавању вештина на друштвеним мрежама и интернету.

4. Најновији, четврти талас, подразумева мрежно повезивање и комуникацију са изразитом великим бројем следбеника.

РЕПАТРИЈАЦИЈА СТРАНИХ ТЕРОРИСТИЧКИХ БОРАЦА И ЊИХОВИХ ПОРОДИЦА

На основу података УН, током рата у Сирији око 40.000 лица из преко 120 земаља допутовало је у својству страних терористичких бораца (UNODC, 2017). Заједно са ирачким и сиријским борцима који су им се придружили, чинили су оружане снаге од 100.000 људи (UNODC, 2017). Иако је „Исламска држава“ била најпознатија (пре свега по бруталности), поред ње су на простору Сирије деловале и многе друге терористичке организације и групе: „Ал Нусра фронт“, „Сиријски исламски фронт“, ХТС, „Ахрар ал Шам“, „Хурас ал Дин“, „Лива ал Тавхид“, итд. (Бурсаћ и Танчић, 2025). Уништење калифата „Исламске државе“ и њене инфраструктуре 2017. године није значило у исто време и уништење њене идеологије. Нажалост, деловање ове терористичке организације је и данас актуелно и представља опасност по глобалну безбедност.

Доласком Ал Шаре на чело Сирије покрећу се многобројна питања¹³, а једно од најбитнијих је – репатријација страних терористичких бораца и њихових породица. Познато је да се мушкарци који су припадали терористичким организацијама налазе у затворима¹⁴, док су њихове породице (жене и деца) углавном смештени по камповима Ал Хол и Ал Роџ. Војну контролу над затворима и камповима углавном су спроводиле курдске снаге (YPG/SDF), које тренутно покушавају да се интегришу у званичну сиријску власт под палицом Ал Шаре. Заправо, поменути логори су опстајали захваљујући финансијској помоћи САД, али доласком Трампа на чело Америке ситуација се мења. Циљ је да се изврши репатријација терориста и њихових породица у земље порекла у што скорије време.

Иако се на почетку у логорима налазио велики број притвореника (у логору Ал Хол је 2019. било преко 70.000 људи) (ОРВ, 2026), данас је тај број много мањи. Према тренутним проценама (ОСНА), у кампу Ал Роџ борави 2.600 особа, од чега је 65% деце (Djoric, 2025). У кампу Ал Хол данас је знатно већи број притвореника (23.000) и то из преко 60 различитих земаља. Највећи проценат чине деца (више од 61%), затим жене (30%), док 6% чине припадници мушког пола (Djoric, 2025).

13 - За Сирију је веома битно да јој се скину санкције, да се изврши транзиција ХТС организације из терористичког опуса у институционални и да се власт у земљи консолидује.

14 - Попут оног у Хасаки.

Различите државе имају и различите принципе, када је реч о репатријацији терориста и њихових породица. У овом раду ћемо навести неколико примера из Европе и Западног Балкана, како бисмо имали што бољи преглед ситуације. Процес репатријације повлачи за собом рехабилитацију, реинтеграцију и евентуално процесуирање повратника. То су веома комплексни процеси који захтевају коришћење најразличитијих искустава из праксе и прилагођавање датим потребама одређене државе.

Француска је једна од европских земаља која је позната по хапшењу великог броја терориста али која у исто време има различите процесе дерадикализације, тј. деангажмана.¹⁵ Сматра се да је из Француске отишло око 1500 страних терористичких бораца за Сирију и Ирак (Foreign terrorist fighters info, 2025). Значајно помена је да ова земља има преко 30% женских терористичких бораца, што је много више у поређењу са осталим европским земљама (Foreign terrorist fighters info, 2025). Међуминистарски комитет за спречавање делинквенције и радикализације (Comité interministeriel de prévention de la délinquance et de la radicalisation – CIPDR), главно је тело које се бави превенцијом и рехабилитацијом повратника. У оквиру овог комитета се налази Секретаријат (административно тело), чија је основна улога решавање проблема на свакодневном локалном нивоу. Још од 2016. године сви пунолетни грађани који се враћају у Француску, гоне се кривично. Малолетници такође могу да се суоче са процесуирањем уколико се докаже да су учествовали у кривичним делима у вези са тероризмом. У случају да не постоје докази, онда се малолетна лица по повратку у земљу укључују у програм рехабилитације и реинтеграције и то по следећим фазама (Djoric, 2025):

1. Први лекарски преглед
2. Одлазак у дечији сервис заштите
3. Други лекарски преглед
4. Истражни поступак и едукацијске мере
5. Школовање (Што се тиче школовања треба нагласити да многа деца по повратку у земљу не говоре француски језик, већ арапски, што је додатно отежавајућа околност).

Повратницима се директно бави Јединица за процену радикализације, која је изграђена од еминентних стручњака. Она спроводи осмонеделни процес евалуације у притвору или изолацији. До сада постоји пет таквих јединица, које имају задатак да покрију 183 места на којима би се могла спроводити процена повратника са ратишта (Djoric, 2025).

15 – Француска је одустала од дерадикализације као идеје (која значи потпуно елиминисање терористичких идеја), већ се последњих година фокусирала на процес деангажмана. То значи да више не инсистира на неутрализацији екстремистичког система вредности, већ је само битно да онемогући било какву активност, тј. ангажман (појединца или групе) који води ка тероризму.

Када је реч о Немачкој, сматра се да је 1.150 лица отишло на сиријско и ирачко ратиште (Bundesministerium des Innern und für Heimat, 2022). Просечна старост ових терориста била је 25, 8 година, што указује да је реч о доминантно младим особама (Heinke, 2019). Ова земља се активно припрема за репатријацију својих држављана, те је неколико последњих година направила велики број програма за рехабилитацију и деангажман. Вредан помена је PERSIST (Project on the long-term Education, Rehabilitation and Social Integration of children in extremism-affiliated family Structures), који је у надлежности BAMF (Федерално министарство за миграције и избеглице). Програм је настао јануара 2024. и требало би да траје до децембра 2026 године. Основни циљ је да се пружи сва потребна помоћ деци из породица које су у некој врсти корелације са насилним екстремизмом и тероризмом. Изузетна пажња се посвећује мајкама и деци која су у процесу репатријације. Неки од идентификованих проблема код деце су: непознавање немачког језика, кашњење у развоју и когнитивним процесима, проблеми у породичној динамици повратника¹⁶, итд. Немачка је направила успешну сарадњу и са појединим невладиним организацијама које су активни учесници у процесу репатријације и рехабилитације. Једна од таквих организације је и „Зелена птица“ (Grüner Vogel), која активно сарађује са неким институцијама (BAMF/BMI) и то у контексту терцијарне превенције екстремизма и тероризма.

Што се тиче земаља Западног Балкана, оне прате трендове и праксу других европских земаља, покушавајући да их прилагоде сопственим потребама. Досадашњи подаци указују да се са простора Западног Балкана преко 1.200 бораца прикључило некој од терористичких организација у Сирији и Ираку (Buljubašić & Azinović, 2023:20). Зашто је важно анализирати земље региона Западног Балкана у вези са овом темом? Сама чињеница да су три државе (Босна и Херцеговина, Северна Македонија и Црна Гора), као и покрајина Косово и Метохија на листи првих десет, по највећем броју страних терористичких бораца (у односу на укупан броју становника), говори сама за себе. Стога ћемо се фокусирати на њихову анализу у наставку рада.

Према званичним подацима из БиХ је у Сирију и Ирак отишло између 250 и 300 лица.^[1] Неки други подаци указују на већи број од скоро 400 индивидуа (Slobodna Evropa, 2021). До 2023. године је процесуирано^[2] 35 лица у вези са неким кривичним делом повезаним са ратовањем на страним ратиштима (Buljubašić & Azinović, 2023:14). У БиХ су се до сада вратиле 62 пунолетне особе са 22 детета (док се у неке друге земље вратило осморо деце чији родитељи имају држављанство БиХ) (RTRS, 2022). Повратак прве организоване групе¹⁹ са ратишта (коју је контролисала држава) био је децембра 2019. године, те су сви на добровољној бази били

16 - Мајке често долазе у конфликт са хранитељским породицама, које се брину о њиховој деци.

17 - Дубински интервју са припадницима државних институција БиХ.

18 - Просечна казна за кривично дело тероризма у БиХ је ниска и варира између 3 и 7 година затвора.

19 - Седам мушкараца, шест жена и 12 деце.

смештени у прихватни центар Делијаш (Vijeće ministara BiH, 2022). Неки неформални извори указују да БиХ може очекивати повратак још стотину особа са сиријског подручја у предстојећем периоду.

Што се тиче Северне Македоније, то је земља Западног Балкана која је међу првима организовала повратак терориста са сиријског ратишта, те је до данас завршила са репатријацијом²⁰ и процесуирањем повратника. Иначе, из ове земље је отпутовало 156 лица за Сирију и Ирак у току претходних година (Slobodna Evropa, 2022). Први покушај репатријације организован 2018. године, није био нарочито успешан, због недовољне припремљености надлежних институција (Djoric, 2025). Због тога су неки повратници са ратишта, по одслужењу казне, поново покушали да се врате терористичким активностима. Следећи велики талас репатријације Северна Македонија је спровела 17. јула 2021. године, када је дошло 23 лица, те се до краја 2021. године вратило укупно 103 држављана, док је 37 погинуло (Djoric, 2025). Као и већина земаља Западног Балкана, Северна Македонија има у свом Кривичном законнику дело учествовања у страним војскама или некој врсти паравојних формација (чл. 322), засебно кривично дело тероизма (чл. 394-б) и кривично дело терористичко угрожавање уставног поретка и безбедности (чл. 313). Усвојен је и „Национални план за реинтеграцију, ресоцијализацију и рехабилитацију страних терористичких бораца и повезаних чланова породица“ 2020. године, који се спроводи кроз четири фазе:

1. Прикупљање безбедносних информација.
2. Долазак терориста и породица у земљу порекла (ради се ДНК, безбедносна и медицинска провера).
3. Организује се двонедељни карантин за оне против којих не постоје докази о кривичним делима (социјални и медицински програми рехабилитације).
4. Враћање у заједницу.

Важно помена је да је нова власт у Сирији дала значајне функције некадашњим терористима са Западног Балкана, какав је Албанац из Северне Македоније Абдул Самраз Јашари (познатији као Abu Qatada al-Albani). Овај цихадиста је био на потерници Америке од 2016. године, као вођа групе „Хемати Албан“, изграђене претежно од терориста албанског порекла (Slobodna Evropa, 2025).

Црна Гора је имала 23 пунолетна грађана (18 мушкараца и 5 жена)²¹ који су отпутовали на сиријско ратиште (Ђорић, 2024). Ово је на први поглед занемарљива цифра, али у поређењу са укупним бројем становника, до-

20- Досадашњи подаци указују да су сви терористи враћени у земљу (Извор: Chatham House Rule).

21 - И троје деце. У међувремену се родило још петоро деце.

бија сасвим другачији угао гледања. До сада се у земљу вратило 9 пунолетних особа (8 мушкараца и једна жена) и једно дете (Djoric, 2025). Тренутно се две жене налазе у камповима, за једног држављанина се зна да је у сиријском затвору, док су двојица највероватније погинули (Telegraf, 2025). Процесуирање повратника са ратишта се спроводи према чл. 449б Кривичног законика, а казна за учествовање у оружаним формацијама је од 6 месеци до 5 година затвора. У пракси су извршиоци овог дела служили минималне казне до сада, што је у просеку 6 месеци затвора. У проређењу са процесуирањем, реинтеграција и рехабилитација су нешто слабије развијене и углавном се свode на деловање служби за социјални рад. Са друге стране, цивилни сектор у Црној Гори је веома инволвиран у овај процес, те је саставни део НОТ-а (Национални оперативни тим за сузбијање насилног екстремизма, тероризма, прања новца и финансирања тероризма).

Када је реч о покрајини Косово и Метохија, са ове територије је отишло преко 400 лица у својству страних терористичких бораца за Сирију и Ирак (Djoric, 2025). Прва група повратника са ратишта од 110 лица (74 деце, 32 жене и 4 мушкараца) организовано је дошла 2019. године. Мушкарци су процесуирани, док су жене и деца стационирани у прихватни центар Вранидол. На основу процене мултидисциплинарног тима, утврђено је да већина повратника пати од пост-трауматског стресног поремећаја, те је била потребна помоћ стручњака. Многима су обезбеђене куће²² и социјална помоћ, направљене су идентификационе исправе и сл. како би се лакше интегрисали у друштво. На територији КиМ примењују се две врсте програма, када је реч о повратницима: програм друштвене реинтеграције и казнено-ресторативни програм. У претходном периоду приштинске институције осудиле су неколико особа за кривично дело тероризма, које су планирале да спровode широм Европе: у Белгији, Француској, Албанији, Северној Македонији (Kosovo Online, 2020), што само указује колики је терористички потенцијал овог подручја. О томе сведочи и извештај Стејт Департамента у САД у коме се критикују институције тзв. Косова²³, јер изричу ниске казне за тероризам и превремено пуштају осуђене на слободу (Insajder, 2024).

Заједничко за већину земаља Западног Балкана је да су током 2014/2015. године донеле законе којима се криминализује учествовање на страним ратиштима (и њему сродна дела). Регион Западног Балкана учи из примера других европских земаља, уз помоћ програма многобројних међународних институција и организација, попут УН, ОЕБС, Савет Европе, GCERF и сл. али и уз међусобну размену искустава.

22 - Локално становништво је критиковало овај приступ, јер су сматрали да и они треба да добију куће, а не особе повезане са терористичким организацијама. (Извор: Chatham House Rule).

23 - Референцу треба схватити у потпуности у складу са Резолуцијом 1244 Савета безбедности Уједињених нација и без предрасуда по статус Косова.

***

Евидентно је да је долазак нових политичких лидера у Сирији (Ал Шаре) и САД (Доналда Трампа) довео и до нових односа према страним терористичким борцима и њиховим породицама. Док нова америчка администрацијавише не жели да финансира „сувишне“ пројекте широм света (какви су кампови у Сирији), са друге стране нове сиријске власти покушавају да консолидују друштво, интегришу проблематичне елементе и преузму контролу над затворима и камповима који су били под контролом курдских снага²⁴. Свеукупно узев, можемо закључити да процес репатријације, који се делимично спроводио претходних година, сада мора да уђе у завршну фазу. То би значило да се терористи заједно са својим породицама враћају кући, тј. у земље порекла. Иако постоји сијасет програма који се баве овом темом (што државних, што у оквиру међународних организација), чињеница је да нико у потпуности није спреман за повратак ових људи. Они ће са собом донети не само безбедносне, већ и социјалне, економске и здравствене изазове и претње. Посебно ће бити осетљиво радити са рањивим групама као што су деца, која су у најмању руку трауматизована (али и са великим потенцијалом радикализације). Биће то велики притисак не само на безбедносни сектор држава, већ и на здравствене и социјалне раднике који ће преузети велики терет у процесу реинтеграције и рехабилитације повратника из Сирије. Колико ће њихове матичне државе успети у томе, остављамо времену које је пред нама.

24 – Док су финансије стизале из САД.

ЛИТЕРАТУРА

- Бурсаћ Б. Танчић Д. (2025). Исламска држава Ирака и Леванта. Институт за српску културу Приштина-Лепосавић
- Buljubašić M. Azinović V. (2023). Krivično procesuiranje stranih terorističkih boraca u Bosni i Hercegovini. Atlantska inicijativ
- Vijeće ministara BiH. (2022). Strategija BiH za prevenciju i borbu protiv terorizma (2021-2026). Retrieved January 18, 2025, <https://www.msb.gov.ba/PDF/010620231.pd>
- Djoric M. (2025). Extremism and Hooliganism in the Western Balkans. Institute for Political Studies
- Đorić M. (2024). Ekstremizam i huliganizam na Balkanu. Institut za političke studije Foreign terrorist fighters info. (2025). France. Retrieved January 11, 2026, from <https://www.foreignterroristfighters.info/country/f>
- Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights Academy. (2014). Briefing No. 7
- Foreign Fighters under International Law. Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights Academy
- Heinke D. German Foreign Fighters in Syria and Iraq: The Updated Data and its Implications. Retrieved January 10, 2026, from <https://ctc.westpoint.edu/german-foreign-fighters-in-syria-and-iraq-the-updated-data-and-its-implications/> ICRC.(2012). The International Committee of the Red Cross in Syria. Retrieved January 12, 2026, from <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/2013/syria-facts-and-figures-2012-icrc-eng.pd>
- Insajder. (2024). Stejt department: Kosovo izriče niske kazne za terorizam i prevremeno oslobađa osuđene. Retrieved January 20, 2025, <https://www.insajder.net/vesti/stejt-department-kosovo-izrice-niske-kazne-za-terorizam-i-prevremeno-oslobada-osudene>
- IOM.(2025). Crisis in the Syrian Arab Republic. Retrieved January 05, 2026, from <https://www.iom.int/crisis-syrian-arab-republic>
- Kosovo Online. (2020). Ambasada SAD u Prištini objavila izveštaj o terorizmu na Kosovu, nedostaje sprovođenje zakona. Retrieved January 20, 2025, <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/ambasada-sad-u-pristini-objavila-izvestaj-o-terorizmu-na-kosovu-nedostaje>
- Muzej istorije Jugoslavije. (2006). U čast španskih boraca: arhivski materijal, svedočenja, sećanja. Muzej istorije Jugoslavije Muzej istorije Jugoslavije
- OHCHR. Guidance to States on Human Rights Compliant Responses to The Threat Posed By Foreign Fighters. Retrieved January 21, 2026, from https://www.ohchr.org/sites/default/files/newyork/Documents/Human-Rights-Responses-to-Foreign-Fighters-web_final.pdf

- OPB. (2026). A vast Syrian camp for ISIS families faces an uncertain fate after a security handover. Retrieved January 21, 2026, from <https://www.opb.org/article/2026/01/22/syrian-camp-for-isis-families-faces-uncertain-fate-after-handover/#:~:text=At%20its%20height%20in%202019,the%20camp%20was%20particularly%20desolate>.
- Research Briefing. (2025). Countering Islamic State/Daesh in Africa, Syria and Iraq 2025. Retrieved January 10, 2026, from <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9613/CBP-9613.pdf>
- RTRS. (2022). Na povratak sa ratišta čeka još 82 državljana BiH. Retrieved January 15, 2025, from <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=490574>
- Slobodna Evropa. (2021). Četvorogodišnji dječak porijeklom iz BiH nastradao u kampu Al-Hol u Siriji. Retrieved January 10, 2025, from <https://www.slobodnaevropa.org/a/sirija-bosna-bosanski-djeca-islamska-drzava/31591101.html>
- Slobodna Evropa. (2022). Makedonska vlada objavila 'crnu listu' ljudi koji se bore u Siriji. <https://www.slobodnaevropa.org/a/makdonija-sirija-borci-crna-lista/32066577.html>
- Slobodna Evropa. (2025). Strani borci dobili visoke činove u Siriji, među njima i jedan Albanac. Retrieved January 27, 2025, <https://www.slobodnaevropa.org/a/strani-borci-sirija-albanac-sjeverna-makedonija/33268259.html>
- Telegraf. (2025). Dvojica državljana Crne Gore poginula u Siriji? Retrieved January 28, 2025, <https://www.telegraf.rs/vesti/jugosfera/4143762-dvojica-drzavljan-crne-gore-poginula-u-siriji>
- The Sunday Diplomat. (2025). The Economic Impact behind the end of the Assad Regime. Retrieved January 22, 2026, from <https://thesundaydiplomat.com/the-economic-impact-behind-the-end-of-the-assad-regime/>
- U.S. Department of State. (2013). Terrorist Designation of Al-Nusrah Front Leader Muhammad Al-Jawlani. Retrieved January 22, 2026, from <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/05/209499.htm>
- UN. (2021). After 10 years of war in Syria, siege tactics still threaten civilians. Retrieved January 02, 2026, from <https://news.un.org/en/story/2021/09/1099882>
- UN. (2022). Syria: Decade of brutal war left nearly 307,000 civilians dead. Retrieved January 8, 2026, from <https://news.un.org/en/story/2022/06/1121532>
- UNODC. (2017). Terrorism Prevention Branch. Retrieved January 12, 2026, from [https://www.unodc.org/unodc/en/terrorism/expertise/foreign-terroristfighters.html#:~:text=Foreign%20terrorist%20fighters%20\(FTFs\)%20travel,Resolutions](https://www.unodc.org/unodc/en/terrorism/expertise/foreign-terroristfighters.html#:~:text=Foreign%20terrorist%20fighters%20(FTFs)%20travel,Resolutions)

КАК ПОЛИТИЧЕСКИЙ КРИЗИС В СИРИИ ПОВЛИЯЕТ НА РЕПАТРИАЦИЮ ИНОСТРАННЫХ ТЕРРОРИСТОВ-БОЕВИКОВ И ЧЛЕНОВ ИХ СЕМЕЙ В СТРАНАХ ПРОИСХОЖДЕНИЯ

Аннотация: Предметом исследования данной работы является влияние современного политического кризиса в Сирии на возвращение иностранных террористов-боевиков и членов их семей (женщин и детей) в страны их происхождения. С 2011 года Сирия является ареной конфликта, в который вовлечены многочисленные субъекты, включая некоторые из самых опасных современных террористических организаций, таких как «Исламское государство». Борьба с этой террористической организацией прошла через несколько этапов, и на сегодняшний день наблюдается возобновление её интенсивной деятельности на территории Сирии. Приход президента Аль-Шары к власти в Сирии привнес новую динамику в отношения между курдами, нынешним правительством и американскими партнерами. Одним из значимых решений президента Трампа является радикальное сокращение финансирования сирийских лагерей и тюрем, в которых содержатся террористы и члены их семей. Последствием данного решения может стать ожидаемая репатриация террористов (а также их жен и детей) в страны происхождения. Цель работы — изучить степень готовности государств к репатриации иностранных террористов-боевиков и их семей, с особым акцентом на страны Западных Балкан.

Ключевые слова: Сирия, иностранные террористы-боевики, «Исламское государство», терроризм, Аль-Шара, Америка, репатриация.

HOW THE POLITICAL CRISIS IN SYRIA WILL AFFECT THE REPATRIATION OF FOREIGN TERRORIST FIGHTERS AND THEIR FAMILIES TO COUNTRIES OF ORIGIN

Abstract: The subject of this research is the impact of the contemporary political crisis in Syria on the return of foreign terrorist fighters and their families (women and children) to their countries of origin. Since 2011, Syria has been a theater of conflict involving numerous actors, including some of today's most dangerous terrorist organizations, such as the "Islamic State." The fight against this terrorist organization has passed through several phases, leading to its renewed and intensive engagement in Syria today. The ascent of President Al-Shara to the leadership of Syria has brought a new dynamics to the relations between the Kurds, the current government, and American partners. One of President Trump's significant decisions involves a drastic reduction in funding for Syrian camps and prisons where terrorists and their families are held. As a consequence of this decision, we can expect the repatriation of terrorists (and their wives and children) to their countries of origin. The aim of this paper is to examine the extent to which states are prepared for the repatriation of foreign terrorist fighters and their families, with a special focus on the countries of the Western Balkans.

Keywords: Syria, foreign terrorist fighters, "Islamic State", terrorism, Al-Shara, America, repatriation.

БЕЗБЈЕДНОСТ КАО ОБЛАСТ И ЊЕНЕ ГРАНИЦЕ**Проф. др Предраг Ћеранић**Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци,
predrag.ceranic@fbn.unibl.org**Ана Ђорђевић**Дипломирани правник безбједности и криминалистике
Факултет безбједносних наука,

Апстракт: Безбједност као научна дисциплина налази се у процесу сталне трансформације и проширивања свог појмовног и садржајног оквира. Током дужег историјског периода, она је превасходно повезивана са војском, полицијом и тајним службама, односно посматрана кроз институционалне механизме државне принуде и заштите. Савремено разумијевање безбједности, међутим, превазилази тај уско институционални приступ. Данас је ријеч о научној области која је „скинула униформу“ и проширила се на готово све сфере друштвеног живота. У том контексту говори се о економској, енергетској, еколошкој, социјеталној, приватној, корпоративној, војној и сајбер безбједности, као и о бројним другим њеним облицима. На високошколским установама на којима се безбједност изучава, уведени су наставни предмети који одражавају ову диференцијацију, попут енергетске и еколошке безбједности. Отвара се питање домета и граница савременог појма безбједности, као и питање његовог односа према традиционалним схватањима. Предмет истраживања јесте проширење безбједности као научне дисциплине, односно анализа њених форми и садржаја. Циљ рада је да се покаже како ново вријеме и развој савремених технологија генеришу нове безбједносне изазове. У истраживању ће бити примијењене опште научне методе, прије свега компаративна метода, као и посебне методе: анализа садржаја, студија случаја и методе прогнозирања.

Кључне ријечи: војска, полиција, тајна служба, безбједност, садржаји безбједности, нове технологије.

УВОД

Питање шта данас представља безбједност односи се на појам који снажно прожима свакодневни живот. Њена свеprisутност, као и осјећај стрепње који често прати њено помињање, довели су до тога да безбједност поприми обиљежја шире филозофске категорије. Њене границе се непрестано шире, јављају се нови облици и димензије, а наука о безбједности настоји обухватити све више сфера друштвеног живота. Поставља се, стога, питање да ли уопште постоје јасне границе овог појма у времену када се и питања језика, писма, сценских умјетности, кинематографије и културе у цјелини могу довести у везу са безбједношћу. Традиционална представа безбједности, утјеловљена у јавном, војном и државном оквиру, данас дјелује као заоставштина ранијих епоха (Ћеранић, 2020).

Готово да не постоји област друштвеног дјеловања која у себи не садржи одређени безбједносни аспект. Због тога се говори о различитим секторима или сегментима безбједности, а на високошколским установама изучавају се енергетска, еколошка, приватна, економска, социјетална и друге врсте безбједности. Развој савремених технологија додатно је проширио опсег ове научне области и друштвеног феномена, при чему се посебна пажња посвећује сајбер безбједности, нарочито у контексту примјене и могућих злоупотреба вјештачке интелигенције. С тим у вези, поставља се задатак да се прецизније одреди шта се подразумева под појмом безбједности, који је истовремено дубоко укоријењен у историји људске цивилизације и релативно млад као самостална научна дисциплина.

Дефинисање безбједности одувјек је зависило од теоријског приступа, сврхе и мотива аутора који је настојао да одреди њен садржај. Због тога не изостају бројне и различите дефиниције овог сложеног појма. У ужем значењу, безбједност се најчешће сводила на заштиту од физичке угрожености, док су поједини аутори настојали да је тумаче шире, као заштиту уставног поретка и темељних институционалних вриједности.

У Појмовнику безбедносне културе безбједност се у објективном смислу одређује као одсуство пријетњи по усвојене вриједности, док у субјективном означава одсуство страха од њиховог угрожавања (Станаревић и Ејдус, 2009, стр. 14). Према том виђењу, безбједност је уско повезана са сувереном државом као кључним субјектом, али је истовремено и сама држава објекат безбједности, будући да располаже легитимним монополом над примјеном физичке и војне силе.

Појмом безбједности бавили су се и аутори са енглеског говорног подручја. Тако Урс Е. Гатикер (Urs E. Gattiker) у свом рјечнику, усмјереном превасходно на безбједност, овај појам тумачи као скуп мјера предузетих ради заштите организација, система, појединаца и материјалних добара од напада или повреда (Gattiker, 2004).

Едвард Г. Хинкелман (Edward G. Hinkelman), аутор Рјечника међународне ирјовине, безбједност описује као изразито широко и разуђено поље (Hinkelman, 2005).

У оквирима које је назначио Хинкелман одвијају се и савремени процеси трансформације појма безбједности. Данас је њено значење знатно проширено: више није ограничено на национални ниво, већ обухвата и безбједност појединца, која се даље диференцирала на различите облике, укључујући социјалну и друге специфичне димензије. Фокус је, дакле, помјерен са државе и националне безбједности ка безбједности појединаца и друштвених група. Истовремено, у међународним односима појам безбједности проширен је са националног на регионални и глобални ниво. Поред тога, он се више не ограничава на војну сферу, већ укључује и политичке, економске, социјалне и еколошке аспекте (Ђеранић, 2011). Све ово указује да безбједност није статичан, већ динамичан и еволутиван појам, подложен сталним промјенама.

Проблематичност њеног дефинисања наглашава и Ајзак Тејлор (Isaac Taylor), који безбједност сматра спорним појмом. Он указује да се одговор на питање њене дефиниције чини недостижним јер је ријеч о „суштински спорном појму“, односно о концепту чија је спецификација предмет трајних неслагања без општеприхваћеног механизма разрјешења (Taylor, 2024). Тејлор такође истиче изразито политички карактер безбједности, будући да се расправе о пријетњама, ризицима и мјерама заштите одвијају у ширем политичком и друштвеном контексту.

БЕЗБЈЕДНОСТ КАО ПОЈАМ

Питање разумјевања појма безбједности отвара дилему да ли се његово значење може адекватно схватити путем етимолошке анализе или се оно формира искључиво унутар мреже односа с другим појмовима, слично начину на који се идентитет појединца обликује у различитим друштвеним и животним контекстима. С друге стране, може се тврдити да је проучавање етимона нужен корак у теоријском разјашњавању сваког концепта, па тако и безбједности.

Са етимолошког становишта, ријеч безбједност потиче од латинског *securitas-atis*, којим се означава стање сигурности, одсуство опасности, извјесност, самопоуздање и заштићеност. Придјев *securus* обухвата значења попут сигуран, поуздан, постојан и истинит, што указује на широку семантичку основу савременог разумјевања безбједности.

У енглеском језику разликују се појмови *security* и *safety*, који су блиски, али нису потпуно идентични. Термин *security* најчешће се користи у контексту националне безбједности (*national security*), при чему нагла-

шава заштиту државних интереса. Насупрот томе, *safety* се односи на превентивну димензију – на способност спречавања настанка опасних или штетних ситуација које могу угрозити појединце, државе, регионе, међународну заједницу, као и имовину и пословне активности.

Сродни појмови јављају се и у другим европским језицима, при чему сви упућују на идеју заштићености и сигурности: француски *sécurité* и *sûreté*, руски *безопасность*, италијански *sicurezza*, шпански *seguridad*, португалски *segurança*, њемачки *Sicherheit*, албански *siguri*, чешки и словачки *bezpečnost*, пољски *bezpieczeństwo*, ирски *slándáil*, бугарски *сигурност* и румунски *securitate* (Ђеранић, 2023). На српском говорном подручју доминира термин безбједност, док је у хрватском језику чешћа употреба појма сигурност. Руски израз, који дословно означава одсуство опасности, у одређеној мјери прецизније одражава значење које се у српском повезује с појмом безбједности. Сам термин безбједност изведен је из придјева безбједан и означава стање заштићености од опасности. Истовремено, морфолошка структура ријечи упућује на коријен „биједа“, односно на израз „без биједе“, што у свом основном значењу означава одсуство сиромаштва и додатно усложњава етимолошко тумачење.

Савремено разумијевање безбједности одавно је превазишло њен традиционални, војно-полицијски оквир. Према Таталовићу (2006), концепт сигурности проширен је у три правца: од безбједности нација ка безбједности појединаца и група; од националне ка међународној и глобалној безбједности; те хоризонтално, од војне ка политичкој, економској, социјалној и еколошкој сигурности (стр. 14). Ови процеси указују на динамичност и мултидимензионалност појма.

Нови приступи безбједности третирају њен униформисани сегмент – војску, полицију и сродне структуре – као један од елемената ширег концепта, а не као његов доминантан облик. Тодоровић (2007) истиче да је безбједност у функционалном смислу данас знатно обухватнија него раније, јер укључује и активности различитих друштвених субјеката којима је, уз њихове основне задатке, придодата и безбједносна функција (стр. 41). Безбједност, како у теоријском тако и у практичном смислу, традиционално имплицира висок степен озбиљности и одговорности. Ипак, како упозоравају Кевин Митник и Вилијам Л. Сајмон (Mitnick & Simon, 2003), безбједност је често илузија, којој у прилог могу ићи лаковјерност, наивност или недостатак знања (стр. 4).

Све наведено указује да је безбједност сложен, динамичан и контекстуално условљен појам, чије границе нису коначно утврђене и који се непрестано преобликује у складу са друштвеним, политичким и технолошким промјенама.

БЕЗБЈЕДНОСТ КАО НАУЧНА ОБЛАСТ И ЊЕНЕ ГРАНИЦЕ

Како је већ истакнуто, појам безбједности временом је значајно проширио свој садржај и обухват, што се непосредно одразило и на њен статус као предмета научног проучавања. Безбједност је, у том смислу, постала концепт чије су границе флексибилне, а сама научна област прошла је кроз процес диференцијације и секторске фрагментације. Данас се говори о економској, енергетској, еколошкој, социјеталној, корпоративној, јавној, приватној, политичкој и војној безбједности, при чему сваки од наведених сегмената развија сопствене теоријске и методолошке оквире. Овај процес институционализован је и у наставним програмима високошколских установа, гдје су профилисани предмети попут Еколошке и енергетске безбједности, Јавне безбједности и Приватне безбједности, што указује на академску валоризацију нових безбједносних димензија.

Посебну пажњу заслужује питање безбједносне културе, која се често недовољно тематизује у научним и стручним расправама. Према Милашиновићу и Милашиновићу (2012), безбједносна култура, зависно од свог садржаја и нивоа развијености, може представљати снажан превентивни фактор у спречавању различитих облика друштвених сукоба (стр. 241). На тај начин она се позиционира не само као образовни и васпитни, већ и као стратешки ресурс друштвене стабилности.

Формирање ширег концепта безбједности у значајној мјери условљено је окончањем Хладног рата, које је означило крај биполарне структуре међународног система и довело до преиспитивања традиционалних безбједносних парадигми. Додатни импулс проширењу безбједносне агенде дала је убрзана технолошка револуција, која је отворила нове просторе ризика и пријетњи. У том контексту развијени су појмови сајбер безбједности, безбједности у дигиталном окружењу и заштите информационих система, уз посебан осврт на употребу и потенцијалну злоупотребу вјештачке интелигенције.

Како истиче Даноел (2013), савремени свијет карактеришу мултиполарност, нестабилност, презасићеност информацијама чија је поузданост често упитна, финансијске кризе и терористички покрети, као и изражени еколошки изазови (стр. 13). Такав амбијент представља суштинску супротност периоду између 1945. и 1989. године, када је међународни поредак био структурисан и предвидљивији. У таквим условима, безбједност као научна област наставља да се развија и прилагођава новим друштвеним, политичким и технолошким околностима, што неминовно поставља питање њених граница и унутрашње кохерентности.

Гунхил Хугенсен Јерв (Gunhild Hoogenesen Gjorv) разматра изазове и противрјечности између водећих концепција безбједности у области

међународних односа, од оних које појам безбједности везују искључиво за државу и егзистенцијалне пријетње, до приступа који безбједност посматрају као темељ друштвеног живота или као људско добро. Ауторка разјашњава напетости између „ужег“ (државно-егзистенцијалног) и „ширег“ (друштвеног/људског) схватања безбједности, предлажући разликовање негативне и позитивне безбједности и модел у којем безбједност настаје у интеракцији државних и недржавних актера. Према њеном тумачењу, негативна безбједност усмјерена је на преживљавање и одсуство пријетње, док позитивна наглашава контекст, вриједности и праксе које граде повјерење, што захтијева мултиактерску анализу (Gjorgv, 2012).

Иванчик и Андраши указују да дефинисање безбједности представља сложен и вишезначан задатак, будући да је академска заједница тумачи различито, као и стручњаци из праксе. Сходно томе, не постоји, нити може постојати, јединствена и општеприхваћена дефиниција безбједности. Није постигнут ни универзални консензус о садржају овог појма, те је неопходно уочити и разликовати више његових димензија – војну, политичку, економску, социјалну, еколошку, информациону, енергетску и друге (Ivančik & Andrassy, 2023).

У књизи *Ризик, моћ, заштитица: Увођење у науку безбедности*, Владимир Н. Цветковић разматра потребу превазилажења уског, традиционалног схватања безбједности и увођења ширег, међузависног концепта који укључује политичке и друштвене димензије безбједносних функција. Аутор посебно наглашава да се безбједност мора посматрати у политичком контексту, јер је она неодвојива од питања моћи, легитимитета и институционалне организације друштва (Цветковић, 2010).

ЗАКЉУЧАК

Анализа појма безбједности показује да је ријеч о изразито сложенем, динамичном и вишедимензионалном феномену који се непрестано мијења у складу са друштвеним, политичким и технолошким трансформацијама. Традиционално схватање безбједности, ограничено на војно-полицијски оквир и државни ниво, данас више није довољно да обухвати све изазове савременог доба. Проширење појма на економску, енергетску, еколошку, социјеталну, сајбер и друге димензије указује на његову еволутивну природу и на потребу интердисциплинарног приступа.

Развој нових технологија, глобализација и промјене у структури међународног система довели су до редефинисања безбједносних приоритета и до појаве нових ризика који превазилазе националне границе. У том контексту, безбједност се све више посматра као процес који се остварује кроз интеракцију различитих актера – државних и недржавних – и који подразумева не само одсуство пријетње, већ и изградњу стабилних друштвених односа заснованих на повјерењу и институционалној одговорности.

Истовремено, изостанак јединствене и општеприхваћене дефиниције безбједности не представља слабост, већ показатељ сложености и контекстуалне условљености овог појма. Управо та вишезначност омогућава његову прилагодљивост различитим теоријским приступима и практичним потребама. Стога се може закључити да границе безбједности нису фиксне, већ се стално преиспитују и редефинишу, што ову област чини једном од кључних тема савремене научне и политичке расправе.

ЛИТЕРАТУРА

- Деноел, И. (2013). Тајна историја 20. века: Мемоари шпијуна у периоду од 1924. до 1989. CLIO
- Gattiken, U. E. (2004). The information security dictionary. Kluwer Academic Publishers.
- Gjør, G. H. (2012). Security by any other name: Negative security, positive security, and a multi-actor security approach. *Review of International Studies*, 38(4), 835–859. <https://doi.org/10.1017/S0260210511000751>
- Hinkelman, E. G. (2005). Dictionary of international trade. World Trade Press.
- Ivančik, R., & Andrassy, V. (2023). Insights into the development of the security concept. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 10(4), 26–39. [https://doi.org/10.9770/jesi.2023.10.4\(2\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2023.10.4(2))
- Милашиновић, Р., Милашиновић, С., & Путник, Н. (2012). Теорије конфликта. Универзитет у Београду – Факултет безбедности.
- Митник, К. Д., & Сајмон, В. Н. (2003). Уметност обмане. Микро књига.
- Станаревић, С., & Ејдус, Ф. (2009). Појмовник безбедносне културе. Центар за цивилно-војне односе.
- Taylor, I. (2024). Security as a political concept. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*. Advance online publication. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0020174X.2024.2374025>
- Таталовић, С. (2006). Национална и међународна сигурност. Политичка култура.
- Тодоровић, З. (2007). Конвенционални субјекти безбедности и еколошка сигурност (Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Факултет безбедности).
- Цветковић, В. Н. (2010). Ризик, моћ, заштита: Увођење у науку безбедности. Службени гласник.
- Ђеранић, П. (2011). Ко чува чуваре: Контрола система безбједности у БиХ. ВЛС–Бесједа.
- Ђеранић, П. (2020). Безбједносна политика. Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци.
- Ђеранић, П. (2023). Системи безбједности и питање контроле. Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци.

БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ОБЛАСТЬ И ЕЁ ГРАНИЦЫ

Аннотация: Безопасность как научная дисциплина находится в процессе постоянной трансформации и расширения своего понятийного и содержательного поля. На протяжении длительного исторического периода она преимущественно ассоциировалась с армией, полицией и специальными службами, то есть рассматривалась через институциональные механизмы государственного принуждения и защиты. Современное понимание безопасности, однако, выходит за рамки данного узкоинституционального подхода. Сегодня безопасность представляет собой научную область, которая «сняла форму» и распространилась практически на все сферы общественной жизни. В этом контексте говорится об экономической, энергетической, экологической, социальной, частной, корпоративной, военной и кибербезопасности, а также о многочисленных других её формах. В высших учебных заведениях, где изучается безопасность, введены учебные дисциплины, отражающие данную дифференциацию, такие как энергетическая и экологическая безопасность. Возникает вопрос о пределах и границах современного понятия безопасности, а также о его соотношении с традиционными представлениями. Предметом исследования является расширение безопасности как научной дисциплины, то есть анализ её форм и содержания. Цель работы заключается в том, чтобы показать, как новая эпоха и развитие современных технологий порождают новые вызовы безопасности. В исследовании применяются общенаучные методы, прежде всего сравнительный метод, а также специальные методы: анализ содержания, метод кейс-стади и методы прогнозирования.

Ключевые слова: армия, полиция, спецслужбы, безопасность, содержание безопасности, новые технологии

SECURITY AS A FIELD AND ITS BOUNDARIES

Abstract: Security as a scientific discipline is undergoing a continuous process of transformation and expansion of its conceptual and substantive framework. For a long historical period, it was primarily associated with the military, the police, and intelligence services, and observed through institutional mechanisms of state coercion and protection. Contemporary understandings of security, however, transcend this narrowly institutional approach. Today, security represents a scientific field that has “taken off its uniform” and expanded into nearly all spheres of social life. In this context, we speak of economic, energy, environmental, societal, private, corporate, military, and cyber security, as well as numerous other forms. At higher education institutions where security studies are taught, new academic courses have been introduced that reflect this differentiation, such as energy security and environmental security. This raises the question of the scope and boundaries of the contemporary concept of security, as well as its relationship to traditional understandings. The subject of this research is the expansion of security as a scientific discipline, that is, the analysis of its forms and content. The aim of the paper is to demonstrate how the new era and the development of modern technologies generate new security challenges. The research applies general scientific methods, primarily the comparative method, as well as specific methods such as content analysis, case study, and forecasting methods.

Keywords: military, police, intelligence service, security, security contents, new technologies

ŠTA ČINI METU ATRAKTIVNOM? PRIMJENA EVIL DONE MODELA NA TERORISTIČKE NAPADE U TRI ZEMLJE ZAPADNOG BALKANA

Velibor Lalić

Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci

Željka Piljagić

Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci

Ana Đorđević

Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci

Apstrakt: Region Zapadnog Balkana, prema Global Terrorism Index-u, bilježi nizak nivo terorističke prijetnje. Međutim, region se i dalje suočava sa posljedicama ratova iz 1990-ih, te sa drugim problemima poput povratka stranih boraca sa ratišta u Siriji i Iraku te trendova islamske radikalizacije. Polazeći od teorije racionalnog izbora, u ovom radu se analiziraju primarne mete terorističkih aktivnosti (izvršenih i planiranih napada) u Bosni i Hercegovini (BiH), Sjevernoj Makedoniji i Albaniji, koristeći podatke iz baze „Terrorism and Foreign Fighters Database“ (BIRN, 2010–2020). Konceptualni okvir čini EVIL DONE model sa osam faktora atraktivnosti mete: Exposed (izloženost), Vital (vitalnost), Iconic (ikoničnost), Legitimate (legitimnost), Destructible (uništivost), Occupied (naseljenost), Near (blizina) i Easy (lakoća pristupa). Cilj istraživanja je da se utvrdi u kojoj mjeri izbor meta odražava racionalnu kalkulaciju terorista u odabiru atraktivnosti meta u posmatrane tri zemlje Zapadnog Balkana. Nalazi istraživanja ukazuju na specifične obrasce izbora meta po zemljama – npr. simboličko-političke mete u BiH, lokalne zajednice u Sjevernoj Makedoniji, te kritičnu infrastrukturu u Albaniji. U radu su date neke smjernice za politike prevencije i zaštite kritične infrastrukture – bazirane na primjeni modela EVIL DONE.

Ključne riječi: terorizam, mete napada, EVIL DONE, teorija racionalnog izbora, Zapadni Balkan

UVOD

Zapadni Balkan je postkonfliktno područje u kom se nasljeđe sukoba iz 1990-ih prepliće sa novim bezbjednosnim prijetnjama, među kojima terorizam zauzima važno mjesto. Međutim, prema Global Terrorism Index-u (GTI) za period od 2011. do 2025. godine (Institute for Economics & Peace (n.d.), zemlje Zapadnog Balkana pokazuju minimalan ili nikakav uticaj. Nizak „uticaj“ od terorizma, terminologija koja se navodi u izvještajima GTI, svakako ne znači odsustvo prijetnji od terorizma – prvenstveno od povrata stranih boraca iz Sirije i Iraka, islamske radikalizacije uključujući tu i geopolitičke tenzije u regiji koje i dalje stvaraju potencijal za moguću eskalaciju. Važno je napomenuti činjenicu da su u regionu izvršeni teroristički napadi. Uprkos tome, većina istraživanja o terorizmu na Zapadnom Balkanu fokusirana je na fenomen stranih boraca, radikalizaciju ili institucionalne odgovore država (npr. Azinović, 2015, Azinović, 2016; Bećirević, 2016; Metodjeva, 2021; Šikman & Lalić, 2018) ili na analizu krivično-pravnih aspekata terorizma u BiH (Šikman, 2021). Mnogo manje pažnje posvećeno je istraživanjima zašto teroristi biraju baš određene objekte, lokacije ili simbole i šta taj izbor meta otkriva o njihovim motivima i modus operandi-ju. Međutim, to nije samo slučaj na prostoru Zapadnog Balkana, već je u značajnoj mjeri takva praksa prisutna i u komparativnim istraživanjima. Takve studije omogućile bi upoređivanje preferencija terorista kod izbora meta, te identifikaciju specifičnosti u nacionalnim, regionalnim pa i u globalnim okvirima. U ovom radu primjenjujemo teoriju racionalnog izbora kao teorijski okvir za razumijevanje modus operandi-ja terorista u vezi sa odabirom meta napada. Iako ova teorija nije u velikoj mjeri korištena u istraživanjima terorizma – u kojima se često naglašavaju ideološki, emocionalni ili patološki faktori – ona ima značajan epistemološki potencijal koji nije dovoljno iskorišten (Newman & Hsu, 2012). Teroristi za vršenje svojih operacija imaju ograničene resurse i analiziraju rizike svojih operacija. Izbor meta terorista može se promatrati kao računica – na osnovu koje teroristi žele da postignu maksimalan učinak uz minimalne troškove i rizike. U istraživanju smo koristili EVIL DONE model (Clarke & Newman, 2006) kao konceptualni okvir na osnovu koga smo analizirali karakteristike meta terorističkih napada.

Cilj ovog rada je da se analiziraju dominantne mete terorističkih aktivnosti (izvršenih i planiranih napada) u tri zemlje Zapadnog Balkana – BiH, Sjevernoj Makedoniji i Albaniji – koristeći podatke iz Terrorism and Foreign Fighters Database (BIRN, 2010–2020)¹. Glavno istraživačko pitanje glasi: Koje su dominantne mete terorističkih aktivnosti u odabranim državama Zapadnog Balkana, koje su njihove specifičnosti po državama i u kojoj mjeri se izbor meta

1 - Istraživanjem nisu obuhvaćena lica osuđena za učešće na stranim ratištima, niti su razmatrana pitanja radikalizacije u posmatranim zemljama. Predmet istraživanja ograničen je isključivo na fenomen unutrašnjeg terorizma, s posebnim fokusom na pravosnažno presuđene slučajeve planiranih, pripremanih i izvršenih terorističkih napada u BiH, Sjevernoj Makedoniji i Albaniji, koji se u ovom radu klasifikuju kao unutrašnji terorizam. Detaljnije obrazloženje navedenog pristupa dato je u poglavlju o metodologiji istraživanja.

može objasniti racionalnim izborom terorista? Kroz ovu analizu želimo pokazati kako racionalni činioci oblikuju preferencije u izboru ciljeva i koje su potencijalne sličnosti i razlike između analiziranih zemalja. Uz sva ograničenja ovog istraživanja, očekivani doprinos rada je višestruk. Prvo, u radu se empirijski testira EVIL DONE model izbora meta koji konceptualno pripada teoriji racionalnog izbora u istraživanjima terorizma. Empirijska testiranja u literaturi nisu česta, kao što je već navedeno. S tim u vezi, u radu se ukazuje na mogućnosti i otvara prostor za diskusiju o široj primjeni teorije racionalnog izbora u istraživanju terorizma. Drugo, rezultati mogu pomoći u boljem razumijevanju ranjivosti meta u regionu i preferenciji terorista, što ima direktne implikacije za prevenciju u vezi sa zaštitom javnih institucija i objekata kritične infrastrukture. Pored toga, metodologija bazirana na EVIL DONE modelu može se primijeniti i na druge države i regione, čime se daje određeni doprinos komparativnim istraživanjima terorizma u postkonfliktnim društvima. Upravo zato samo odlučili primijeniti EVIL DONE model na konkretne slučajeve iz BIRN baze, kako bi empirijski testirali racionalne činioce u kontekstu terorizma na Zapadnom Balkanu.

Rad je strukturisan na sljedeći način: nakon uvoda slijedi konceptualno-teorijski okvir istraživanja, zatim metodološki dio sa opisom kodiranja i ograničenjima istraživanja, empirijski nalazi po zemljama i komparativna analiza, nakon čega slijedi diskusija te zaključak s implikacijama za politiku i dalja istraživanja.

Teorijsko-konceptualni okvir istraživanja

Teroristi, kao i drugi kriminalci, procjenjuju šta dobijaju, a šta gube izvršenjem krivičnih djela. Ako su im mete lako dostupne, uništive, posljedice značajne, rizici mali – one su vrlo atraktivne. Teorija racionalnog izbora upravo govori o tome (vidi: Dugan, LaFree, & Piquero, 2005; Anderton & Carter, 2005; Caplan, 2006; Shughart, 2011; Fussey, 2011; Dhami & Murray, 2016; Newman & Hsu, 2012). Njena primjena je moguća za analizu ponašanja terorista, posebno u segmentu koji se tiče izbora preferentnih meta (Newman & Hsu, 2012). U kriminologiji, koncept situacione prevencije kriminala (engl. Situational Crime Prevention – SCP) ima dugu tradiciju i praktičnu primjenu. U skladu s njom, na odluku utiču činioci poput onih koji otežavaju izvršenje krivičnog djela, recimo kada je objekat napada dobro obezbjeđen, rizik veći, a „nagrada“ manja. Upravo na takvom diskursu Clarke i Newman (2006) su sačinili model kojeg su nazvali EVIL DONE, na osnovu kojeg je moguće procjenjivati atraktivnost meta terorističkih napada. Prema Klarku i Njumanu (Clarke & Newman, 2006), EVIL DONE model ili konceptualni okvir, sadrži osam karakteristika ili faktora na osnovu kojih se procjenjuje atraktivnost meta terorističkih napada.

To su: Exposed (izloženost) – mete koje su lako vidljive i dostupne privlačnije su; Vital (vitalnost) – objekti ključni za funkcionisanje društva, poput elektroenergetskih sistema ili saobraćajne infrastrukture; Iconic (ikoničnost) – nacionalni i kulturni simboli, na primjer Eiffelov toranj, Pentagon ili Svjetski trgovinski centar; Legitimate (legitimnost) – ciljevi koje teroristi mogu opravdati pred svojom publikom; Destructible (uništivost) – lakše uništive mete koje omogućavaju veću štetu; Occupied (naseljenost) – lokacije sa velikim prisustvom ljudi, čime se povećava psihološki efekat napada; Near (blizina) – mete koje su logistički dostupne s obzirom na operativne baze; Easy (lak pristup) – objekti s lošom zaštitom, koji povećavaju šanse za uspjeh napada.

Clarke i Newman (2006) prvobitno su testirali model za procjenu atraktivnosti meta u Vašingtonu, DC, SAD. U međuvremenu, empirijska testiranja u literaturi su rijetka. Prvo empirijsko testiranje potiče od Ekicija i saradnika (Ekici et al., 2008), koji su istraživali primjenu EVIL DONE modela na stvarne i potencijalne mete u Istanbulu, Turska, u periodu od 1996. do 2006. godine od strane tri terorističke organizacije aktivne u Turskoj: Kurdske radničke partije (PKK), Revolucionarne narodnooslobodilačke partije-Front i Turskog Hezbolaha.[1] Nalazi njihovog istraživanja ukazuju na sličnosti preferencija meta među različitim terorističkim organizacijama. Nakon toga slijedila su i druga istraživanja u različitim regionima (Özer & Akbaş, 2011), ponovo u Turskoj, zatim istraživanje Gruenewalda i saradnika (Gruenewald, Allison-Gruenewald, & Klein, 2015) u SAD, koji su se bavili ekoteroristima u periodu od 1987. do 2012. U tim istraživanjima se navode različite karakteristike, kao dominantne – prilikom izbora meta terorista. Kasnija istraživanja dovode u pitanje prediktivnu moć modela (Paton, 2013; St. George, 2017), u kojima se navodi da se jedino faktor Destructible (uništivost) relativno konzistentno pojavljuje kao statistički značajan prediktor preferentnog izbora meta. Najnovija i najopsežnija analiza EVIL DONE okvira u savremenom kontekstu data je u radu Monaghan et al. (2025), koji ispituju njegovu relevantnost u Ujedinjenom Kraljevstvu. Monaghan et al., zaključuju da EVIL DONE ima ograničenu korisnost kao univerzalni prediktivni alat, posebno kada se primjenjuje na heterogen skup napada u savremenom zapadnom kontekstu. Međutim, nalazi njihovog istraživanja pokazuju da EVIL DONE model ima veću eksplanatorni potencijal u određenim podskupovima slučajeva, ukoliko se primijeni na određeni uži prostor i ideološko usmjerenje napadača. Monaghan et al. (2025) ukazuju da problem primjene EVIL DONE modela nije u njegovim karakteristikama, nego u pretpostavci njihove univerzalne i jednako ponderisane primjene – odnosno pretpostavci da su sve karakteristike modela jednako važne, što nužno ne mora biti tačno, već zavisi od svake situacije i konteksta. Iako je prediktivna moć EVIL DONE modela ograničena, on ima značajan analitički potencijal. Upravo njegovo testiranje u drugačijem bezbjednosnom i političkom kontekstu, kao što je Zapadni Balkan – je značajno. Prvenstveno iz razloga jer se testira u okruženju koje se bitno razlikuje

2 - The Kurdistan Workers' Party (PKK), the Revolutionary People's Liberation Party-Front, and Turkish .Hezbollah.

od zapadnih zemlja u kojima su sprovedena postojeća istraživanja na osnovu kojih se procjenjuje upotrebljivost EVIL DONE modela.

Metodologija

Kako smo već naveli u uvodu, u radu analiziramo izvršene i planirane/pripremane terorističke napade u tri države zapadnog Balkana: BiH, Sjevernoj Makedoniji i Albaniji. Pri izboru zemlja nismo se rukovodili posebnim kriterijima već je odabir bio slučajan. Analizirani slučajevi izvršenih i planiranih terorističkih napada koji su sadržani u bazi "Terrorism and Foreign Fighters Database", koju je sačinio Balkan Investigative Reporting Network (BIRN³), za period od 2010. do 2020. godine. Baza obuhvata pravosnažne sudske presude za krivična djela domaćeg (unutrašnjeg) terorizma u državama Zapadnog Balkana,⁴ kao i presude protiv osoba optuženih za učešće u oružanim sukobima u Siriji i Ukrajini. Za potrebe ovog istraživanja korištene su isključivo presude koje se odnose na unutrašnji terorizam, dok presude za učešće na stranim ratištima nisu uključene u analizu. Razlog za takav pristup korištenja podataka iz BIRN baze determinisan je ciljem istraživanja, a to je analiza terorističkih aktivnosti koje se dešavaju unutar nacionalnih okvira analiziranih država – odnosno težište našeg istraživanja je na unutrašnjem terorizmu. Svaki teroristički napad, bez obzira na to da li je bio izvršen ili spriječen u fazi pripreme, analiziran je primjenom navedenog konceptualnog okvira EVIL DONE (Clarke & Newman, 2006). EVIL DONE model omogućava sistematsku analizu izbora meta iz perspektive teorije racionalnog izbora, polazeći od pretpostavke da teroristi biraju mete gdje će im učinak biti maksimalan uz minimalne troškove i operativne rizike. Boba (2009) je razvila detaljan sistem numeričkog kodiranja EVIL DONE modela, u okviru kojeg se svaki od osam elemenata vrednuje skalom od 0 do 5, pri čemu viši skor označava veću ranjivost i atraktivnost mete. Međutim, s obzirom na to da BIRN baza sadrži ograničene informacije o svakom pojedinačnom slučaju, te da sudski spisi i operativni detalji nisu javno dostupni, u ovom istraživanju nije primijenjeno numeričko bodovanje. Umjesto toga, korištena je trostepena kvalitativna kategorizacija: Visok, Srednji i Nizak nivo izraženosti svakog od EVIL DONE elemenata. Kategorizacija je vršena na osnovu jasno definisanih kriterija. Nivo "Visok" dodjeljivan je u slučajevima gdje je određena karakteristika evidentna i dominantno prisutna, odnosno gdje je meta u potpunosti ili gotovo u potpunosti odgovarala datom elementu (na primjer: široko poznat javni objekat, ključna infrastruktura, snažan simbolički značaj ili velika koncentracija ljudi). Nivo "Srednji" korišten je za mete kod kojih je karakteristika bila prisutna djelimično ili umjereno, poput lokalno prepoznatljivih objekata, ograničene vidljivosti ili srednjeg broja prisutnih

3 - <https://terorizam.detektor.ba/>

4 - Zapadni Balkan politički je pojam i obuhvata sve države nastale raspadom SFRJ uključujući i Albaniju.

osoba u selektovanoj meti. Nivo "Nizak" dodjeljivan je u slučajevima gdje je karakteristika bila slabo izražena ili gotovo nepostojeća, kao što su slabo naseljeni prostori, objekti male ili bez simboličke vrijednosti, ili je riječ o teško dostupnim i dobro obezbjeđenim lokacijama. U situacijama gdje dostupni podaci nisu omogućavali pouzdanu procjenu određenog elementa EVIL DONE modela, karakteristika je rangirana u nižu kategoriju, čime je izbjegnuto precjenjivanje atraktivnosti mete. Kategorizacija nije vršena relativno u odnosu na druge slučajeve, već apsolutno, u odnosu na karakteristike same mete. Ovakav metodološki pristup omogućio je reativno pouzdanu komparativnu analizu preferencija izbora meta terorista u analiziranim državama. Podaci korišteni u istraživanju preuzeti su iz javno dostupne baze BIRN na internet adresi terorizam.detektor.ba. Osnovna prednost ove baze ogleda se u činjenici da sadrži isključivo pravosnažne sudske presude, što joj daje visok stepen pouzdanosti i pravne utemeljenosti. Međutim, korištenje BIRN baze ima nekoliko ograničenja. Prije svega, baza sadrži ograničen obim podataka o svakom pojedinačnom slučaju, što onemogućava dublju analizu operativnih i taktičkih aspekata napada. Zatim, vremenski okvir podataka sadržanih u bazi završava se 2020. godine, te nisu dostupni podaci za posljednjih pet godina. Takođe, oslanjanje isključivo na pravosnažne presude znači da u analizu nisu uključeni napadači koji su stradali tokom izvršenja terorističkih napada, kao što je bio slučaj sa napadom na policijsku stanicu u Zvorniku (Bosna i Hercegovina) 2015. godine (Nikolić, Katana, & Karabegović, 2015) i teroristički napad u naselju Rajlovac, Sarajevo kada su ubijena dva pripadnika Oružanih snaga BiH, tom prilikom je terorista izvršio samoubistvo bombom tokom policijske akcije (Kešmer, Pirić, & Domanagić, 2018). Takođe, u bazi BIRN ne nalaze se podaci o osuđenim osobama za terorizam povodom događaja u području Kumanova 2015. godine u Sjevernoj Makedoniji (Kuzmanovski, 2017).⁵ Na kraju, istraživanje je ograničeno na tri države Zapadnog Balkana, te ne obuhvata ostale zemlje regiona.

Svi korišteni podaci potiču iz javno dostupnih izvora i odnose se na pravosnažne sudske presude, uključujući imena i prezimena osuđenih lica. S obzirom na to da se radi o javnim i već objavljenim podacima, te da istraživanje ne uključuje prikupljanje novih ili osjetljivih ličnih podataka, etički standardi istraživanja nisu narušeni.

5 - Tzv. Kumanovska grupa iz Sjeverne Makedonije osuđena je za terorizam 2017. godine -33 od 37 optuženih Albanaca proglašena su krivima za terorizam i terorističku organizaciju u vezi sa sukobima u Kumanovu 2015. godine; sedmorica su dobila doživotni zatvor, trinaestorica po 40 godina, a ostali između 12 i 20 godina, dok su četvorica oslobođena optužbi (Kuzmanovski, 2017).

Država	Napadač	Exposed	Vital	Iconic	Legitimate	Destructible	Occupied	Near	Easy	Meta napada
BiH	Maksim Božić Edin Hastor	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Nizak	SIPA / Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzla ⁶
BiH	Rijad Rustempašić Abdulah Handžić Edis Velić	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	1. Visok 2. Nizak	1. Hrišćanski vjerski objekti 2. EUFOR kuće, Bugojno ⁷
BiH	Mevlid Jašarević Emrah Fojnica ⁸	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Nizak	US ambasada Sarajevo
BiH	Adnan Haračić Haris Čaušević Naser Palislamović ⁹	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Visok	Nizak	Policijska stanica Bugojno
BiH	Mirsad Bektašević Abdulkadir Cesur Bajro Ikanović	Visok	Visok	Srednji	Visok	Visok	Srednji	Srednji	Srednji	Priprema terorističkih napada, razne mete
BiH	Zijad Dervišević Amel Sefer Saša Bonić	Srednji	Srednji	Nizak	Visok	Srednji	Srednji	Srednji	Visok	Vozilo političara Ive Tadića, Zenica
NM	Agim Krasniqi ¹⁰ Sokol Gega Fatmir Gjuri Afrim Ferati Besim Krasniqi Zudi Ramadani Sehat Ramadani Fadil Toci Daim Fazliev Ahmet Halim	Visok	Visok	Nizak	Visok	Visok	Visok	Srednji	Srednji	Kondola, Sjeverna Makedonija (vlast i sistem bezbjednosti)
NM	Metin Islami	Visok	Visok	Srednji	Visok	Visok	Visok	Srednji	Srednji	Brodec, Tetovo – planirani napadi i otmice
AL	Julijan Sinanaj	/	/	/	/	/	/	/	/	Tirana, Durrës, Vlore – kriminalna- teroristička aktivnost
AL	Hamzeh Abu Rayyan	/	/	/	/	/	/	/	/	Finasiranje terorizam
AL	Gazmir Dedaj	Visok	Visok	Nizak	Visok	Visok	Nizak	Srednji	Visok	Visoke naponske električne dalekovode, Lezhe

Tabela 2. Kombinovana EVIL DONE tabela – Zapadni Balkan (2010–2020)¹¹

Analiza podataka iz baze „Terrorism and Foreign Fighters Database“ za zemlje Zapadnog Balkana – Bosnu i Hercegovinu (BiH), Sjevernu Makedoniju (NM) i Albaniju (AL) – sprovedena je primjenom konceptualnog modela EVIL DONE (Clarke & Newman, 2006; Newman & Hsu, 2012). Cilj analize bio je identifikovati mete terorističkih napada u svakoj od država i uporediti karakteristike meta u kontekstu racionalnog izbora ciljeva.

6 - Planirani i pripremani napad.

7 - Planirani i pripremani napad.

8 - Emrah Fojnica – oslobađajuća presuda. Poginuo je u samoubilačkom terorističkom napadu u Iraku 2014. godine Dnevni avaz. (2014, August 12). Državljanin BiH Emrah Fojnica poginuo u samoubilačkom napadu u Iraku. <https://avaz.ba/vijesti/bih/130283/drzavljanin-bih-emrah-fojnica-poginuo-u-samoubilackom-napadu-u-iraku>

9 - Naser Palislamović – oslobađajuća presuda.

10 - Navedena lica su osuđena za pripremanje terorističkog napada.

11 - BiH (Bosna i Hercegovina), NM (Sjeverna Makedonija), AL (Albania).

U BiH analiza obuhvata 16 osoba optuženih za krivična djela terorizma,¹² od kojih su dvije osobe oslobođene, dok je 14 osoba pravosnažno osuđeno. Nalazi pokazuju da su mete izvršenih ili planiranih terorističkih napada dominantno bile državne institucije, prije svega policijske stanice, diplomatska predstavništva (ambasada Sjedinjenih Američkih Država), međunarodne mirovne snage (EUFOR), napadi na političke predstavnike (Nezavisne novine, 2011), te planirani napadi na hrišćanske vjerske objekte (Večernji list, 2015). Faktori Iconic (ikoničnost) i Legitimate (legitimnost) u prosjeku su visoki, što ukazuje na izbor meta koje imaju snažan simbolički značaj i koje napadači mogu relativno lako opravdati pred vlastitom publikom. Ovakav izbor meta omogućava generisanje političke poruke i vidljivosti napada, nezavisno od razmjera stvarne materijalne štete. Faktor Occupied (naseljenost) je takođe visok, naročito kod napada i planiranih napada na ambasade i policijske objekte ili na planirane hrišćanske vjerske objekte za vrijeme praznika, gdje je prisutnost ljudi veća, čime se pojačava psihološki efekat na lokalnu zajednicu. Većina ovih aktivnosti bila je usmjerena na urbane sredine, dok je faktor Near (blizina) u prosjeku visok, što ukazuje na logističku praktičnost i prostornu blizinu meta u odnosu na operativno okruženje napadača. Iako je značajan broj napada spriječen u fazi pripreme, trendovi jasno pokazuju da su teroristi birali mete koje maksimiziraju vidljivost i simbolički efekat, čak i u situacijama kada je direktna materijalna šteta bila ograničena, kao što je bio slučaj napada na Ambasadu SAD u Sarajevu. Faktor Easy (lak pristup) je kod većine izabranih meta nizak ili srednji, budući da se radi o zaštićenim objektima, odnosno tzv. „tvrđim metama“ (policijske stanice, Ambasada SAD, SIPA, kantonalni MUP Tuzla, baze EUFOR-a). Međutim, u pojedinim slučajevima planirani su i napadi na hrišćanske vjerske objekte tokom praznika, koji spadaju u tzv. „meke mete“, kod kojih je faktor lakoće pristupa (Easy) izuzetno visok.

Sjeverna Makedonija

U Sjevernoj Makedoniji svi analizirani slučajevi iz BIRN baze (grupa od deset osoba u Kondovu i Metin Islami u Brodecu) pokazuju specifičan obrazac odabira meta.¹³ U oba slučaja, faktori Exposed (izloženost), Vital (vitalnost), Legitimate (legitimnost), Destructible (uništivost) i Occupied (naseljenost) ocijenjeni su kao visoki, dok je faktor Iconic (ikoničnost) nizak, što ukazuje na fokus na lokalne mete bez šireg simboličkog značaja. Napadi su bili usmjereni na lokalne zajednice i javne objekte, uz prijetnje nasiljem i zastrašivanje civilnog stanovni-

12 - Lica su optužena za terorizam zbog ukupno tri izvršena teroristička napada, i tri planirana i pripremana teroristička napada.

13 - Važno je napomenuti da su krivična djela u slučaju Kondova počinjena 2005. godine, dok su pravosnažne presude donesene tek 2014. godine, zbog čega se ovaj slučaj nalazi u bazi za posmatrani period.

štva. Visok nivo faktora Occupied (naseljenost) dodatno potvrđuje da je psihološki efekat na lokalnu zajednicu bio jedan od ključnih ciljeva napadača. Meta nije bila kritična infrastruktura, što ukazuje na racionalnu namjeru napadača, čiji cilj nije bilo sistemsko onesposobljavanje države, već destabilizacija i zastrašivanje lokalne zajednice. S obzirom na to da u BIRN bazi nisu navedene precizno definisane mete, faktor Easy (lakoća pristupa) ocijenjen je kao srednji, kako se ne bi ni potcijenila ni precijenila ranjivost mete. Ovaj nalaz treba posmatrati uz metodološko ograničenje istraživanja, budući da BIRN baza ne sadrži sve relevantne slučajeve. Primjer za to je događaj u Kumanovu iz aprila 2015. godine, kada je grupa od oko četrdeset naoružanih osoba, većinom s Kosova, ušla u većinski albansko naselje i sukobila se s policijom. U dvodnevnom okršaju poginulo je osam policajaca, dok su četrdeset i dva policajca lakše i teže povrijeđena (Al Jazeera Balkans, 2016). Iako ovaj slučaj nije obuhvaćen analiziranim bazom, njegov modus operandi i izbor meta pokazuju jasne sličnosti sa planiranim napadom u selu Kondola iz 2005. godine, ali uz znatno veći broj učesnika i ozbiljnije posljedice.

Albanija

U posmatranom periodu (2010–2020) u BIRN bazi sadržani su podaci o tri sudska postupka povezana s terorizmom u Albaniji. U dva slučaja donesene su osuđujuće presude, dok je u jednom slučaju presuda bila oslobađajuća. Jedan od ključnih slučajeva odnosi se na Juliana Sinanaja, čija presuda obuhvata niz teških krivičnih djela, uključujući ubistvo i pokušaj ubistva, udruživanje radi vršenja krivičnih djela, kao i ilegalnu proizvodnju i posjedovanje oružja i municije. Albansko pravosuđe je jedno od ovih krivičnih djela kvalifikovalo kao terorizam. Zbog ograničenosti dostupnih podataka u BIRN bazi, nije bilo moguće odrediti nivo za sve EVIL DONE faktore u svakom pojedinačnom slučaju. Ipak, u slučaju Gazmira Dedaja, koji je osuđen zbog napada na visokonaponske elektroenergetske stubove, obrazac odabira mete je jasan. Ovaj napad bio je usmjeren na energetska infrastrukturu, što ukazuje na orijentaciju ka kritičnoj infrastrukturi kao strateškom cilju. U analiziranom slučaju faktori Vital (vitalnost) i Destructible (uništivost) ocijenjeni su kao visoki, što potvrđuje namjeru da se izazove značajna materijalna šteta i destabilizacija funkcionisanja sistema. Nasuprot tome, faktor Occupied (naseljenost) je nizak, što ukazuje da masovno ugrožavanje civila nije bilo primarni cilj napada. Ovo dodatno ukazuje na racionalnost pri izboru mete koja je usmjerena ka infrastrukturnim objektima, a ne prema mjestima sa visokom koncentracijom ljudi. Faktori Near (blizina) i Easy (lakoća pristupa) takođe su visoki, što ukazuje da je meta lako pristupačna. Kada je riječ o faktoru Iconic (ikoničnost), on je nizak, imajući u vidu da energetska infrastruktura nema snažan simbolički značaj u javnosti. Ukupno posmatrano, slučaj iz Albanije ukazuje na obrazac teroristi-

čkog djelovanja koji je prvenstveno usmjeren na kritičnu infrastrukturu i destabilizaciju sistema, a znatno manje je usmjerena na direktni psihološki efekat na civilno stanovništvo. Međutim, s obzirom da je riječ samo o jednom slučaju, ne možemo reći da je riječ o trendu.

Diskusija

Cilj rada bio je da se analiziraju mete terorističkih aktivnosti (izvršenih i planiranih terorističkih napada) u tri zemlje Zapadnog Balkana – BiH, Sjevernoj Makedoniji i Albaniji – koristeći podatke iz „Terrorism and Foreign Fighters Database“ (BIRN, 2010–2020). Namjera nam je bila da utvrdimo šta metu čini atraktivnom – iz perspektive terorista. Nalazi istraživanja omogućili su da se daju odgovori na glavno istraživačko pitanje: „Koje su dominantne mete terorističkih aktivnosti u odabranim državama Zapadnog Balkana, koje su njihove specifičnosti po državama i u kojoj mjeri se izbor meta može objasniti racionalnim izborom terorista?“ Na osnovu nalaza istraživanja saznali smo koje su specifičnosti izbora meta u svakoj od posmatrane tri države. Nakon toga izvršili smo komparativnu analizu. Primjenom EVIL DONE modela uočene su jasne razlike u vezi sa preferencijama izbora meta terorista u posmatrane tri države. Važno je napomenuti da značajan broj lica koja se nalaze u bazi BIRN, bar što se BiH tiče, na ideološkom spektru, inspirisani su radikalnim islamom. Zbog nedovoljnosti podataka sadržanih u bazi BIRN nije moguće uraditi detaljniju analizu i prikazati tačan broj osoba koje su inspirisane ovom ideologijom. Lokalne okolnosti, društveni i bezbjednosni ambijent, očigledno su ključne determinante pri izboru meta napada. Izbori meta, tj. njihov profil u posmatrane tri države se razlikuje. Tako na primjer u BiH preferentni izbor su simboličko – političke mete – prvenstveno policijski objekti (Bugojno, Tuzla, SIPA),¹⁴ politički predstavnici (Domazet, 2011), diplomatsko predstavništvo (SAD), uključujući planirane napade usmjerene protiv vojne misije Evropske unije (EUFOR) i hrišćanskih vjerskih objekta. Dakle, u BiH teroristi su usmjereni na mete koje proizvode psihološki i politički efekat, a sa druge strane za njihovo izvršenje potrebni su ograničeni resursi. U BiH što se terorizma tiče, evidentno je odsustvo napada na objekte kritične infrastrukture – na elektro-energetsku infrastrukturu, saobraćajne sisteme i ekonomske objekte. Na osnovu analize faktora EVIL DONE modela možemo zaključiti da izbor meta u BiH pokazuje visok stepen instrumentalne racionalnosti, pri čemu simbolička vrijednost i legitimnost ciljeva imaju veću težinu od njihovog značaja (vitalnosti) za funkcionisanje društva, kao što bi to bili na primjer, napadi na kritičnu infrastrukturu. Mete terorista u BiH dominantno su objekti u kojima je prisutan veći broj lica (faktor Occupied visok), vjerovatno zbog očekivanog većeg smrt-

14 – Policijski objekti su mete terorističkih napada ne samo u posmatranom period već i preiodu prije i poslije posmatranog vremena 2010–2020: teroristički napad autobombom ispred policijske stanice u Mostaru 1997, te teroristički napad hladnim oružjem u policijskoj stanicu u Krupi na Uni 2024. godine kada je jedan policijski službenik smrtno stradao a drugi teško povrijeđen.

nog ishoda. Pored toga, teroristi u BiH su dominantno birali tvrde mete (faktor Easy je nizak).

U posmatranom periodu (2010–2020) u Sjevernoj Makedoniji u bazi BIRN evidentirane su presude za 11 osoba. Analizom EVIL DONE faktora/karakteristika identifikovano je da dominiraju neselektivne mete (predstavci zajednica, civili, javni prostor). Sa druge strane uočeno je odsustvo napada na državne institucije,¹⁵ ambasade i druga međunarodna predstavništva. Izbor meta u Sjevernoj Makedoniji jasno ukazuje na upotrebu političkog nasiljasa ciljem demonstracije kontrole teritorije i širenjem straha među stanovništvom na pogođenom području.

Što se tiče Albanije, u bazi BIRN nalaze se podaci o presudama za četiri lica. Albanija je jedina država u uzorku gdje se pojavljuje napad na kritičnu infrastrukturu. Sa druge strane izbor meta u Albaniji je usmjeren na narušavanje funkcionalnih kapaciteta države upravo putem napada na kritičnu infrastrukturu. U navedenom slučaju simbolički i psihološki aspekti imaju znatno manju ulogu u odnosu na ciljeve napada usmjerene ka metama sa velikim političkim i simboličkim značajem, kao što je to slučaj u BiH ili Sjevernoj Makedoniji.

Komparativna analiza po EVIL DONE faktorima pokazuje jasne razlike između zemalja. Može se reći da u BiH dominira, da tako nazovemo “simboličko-politički profil”, visoka vidljivost i legitimnost meta, urbano okruženje. U Sjevernoj Makedoniji mogli bi zaključiti da dominira “lokalno-teritorijalni profil”, težište je na zastrašivanju i destabilizaciji, te izbor meta nema visok simbolički značaj. Dok u Albaniji prioritet je uništavanje objekta kritične infrastrukture pri čemu su izbjegnute velike civilne žrtve. Ovu tvrdnju (za Albaniju) iznosimo uslovno jer je riječ o pojedinačnom slučaju.

U javnom, političkom, i naučnom diskursu (Trifunović & Mijalkovski, 2014; Petrevska et al., 2017; Mijalković & Baškalo, 2024) region Zapadnog Balkana se dovodi u vezu sa relativno visokim rizikom od terorizma, prvenstveno ukazujući na potencijalne prijetnje od strane grupa inspirisanih radikalnim islamom koje su prisutne u regionu. Istraživanja percepcije terorističkih prijetnji u BiH takođe pokazuju relativno visok stepen percipirane ugroženosti od terorizma (Lalić et al., 2025). Međutim, empirijski pokazatelji sadržani u godišnjim izvještajima Globalnog indeksa terorizma (Global Terrorism Index) (Institut for Economics & Peace, n.d.) – globalno prihvaćene i uvažene publikacije u stručnim i naučnim krugovima – pokazuju da je nivo terorističkog nasilja u regionu vrlo nizak. Raskorak između percepcije prijetnji od terorizma i stvarnog stanja u regionu Zapadnog Balkana je očigledan.

Koncept EVIL DONE nastao je u zapadnom društvenom kontekstu (Clarke & Newman, 2006) kojeg smo primijenili na primjeru regiona Zapadnog Balkana. Istraživanja su pokazala da je prediktivna moć koncepta ograničena

15 - Napominjemo u u ovoj analizi nije obuhvaćan teroristički napad iz 2015. u području Kumanova.

ali da je njegova analitička moć značajna (Paton, 2013; St. George, 2017; Monaghan et al., 2025). Dakle, na osnovu njega ne možemo precizno predviđati koja će meta biti preferencijalno izabrana. Međutim, EVIL DONE model omogućava kodiranje karakteristika meta i njihovu komparativnu analizu na osnovu čega možemo da utvrdimo modus operandi terorista. Namjera je da se na osnovu EVIL DONE modela sagleda logika izbora meta u kontekstu njihove atraktivnosti, a ne predviđanje napada – što je i bila inicijalna ideja autora EVIL DONE modela (Clarke & Newman, 2006). Na osnovu toga možemo reći da je EVIL DONE model koristan analitički instrument za ispitivanje na koji način teroristi biraju mete, uključujući i specifično bezbjednosno okruženje, kao što je Zapadni Balkan. Međutim, iako model ima praktični potencijal, treba imati u vidu da teroriste pokreće primarno ideologija i da je teško njihove aktivnosti posmatrati kroz prizmu – uslovno govoreći "ekonomske" kalkulacije. To su osnovne slabosti teorije racionalnog izbora kada je riječ o njenoj primjeni u istraživanju terorizma (Dugan, LaFree, & Piquero, 2005; Anderton & Carter, 2005; Caplan, 2006; Shughart, 2011; Fussey, 2011; Dhami & Murray, 2016; Newman & Hsu, 2012). Teroristi u svojim aktivnostima nastoje da imaju visok stepen instrumantalne racionalnosti, prvenstveno da ne budu uhvaćeni i da realizuju planirane napade, međutim sa druge strane tu je i njihova spremnost na visoke rizike, uključujući i žrtvovanje za "više" ciljeve, što se nikako ne može objasniti teorijom racionalnog izbora.

Praktične implikacije EVIL DONE koncepta su značajne. Model se može primijeniti za bezbjednosne procjene pojedinačnih objekata od terorističke prijetnje koja treba da obuhvati i procjenu efikasnosti postojećih mjera bezbjednosti (bezbjednosnarevizija). Jedan od analiziranih slučajeva u ovom istraživanju bio je napad na policijsku stanicu u Bugojnu (BiH) 2010. godine kojeg navodimo kao primjer primjene EVIL DONE modela. U tom slučaju izloženost (Exposed) je visoka – policijska stanica je lako vidljiva i dostupna. Drugi faktor je vitalnost (Vital), odnosno objekat od vitalnog značaja za javnu bezbjednost i autoritet države – taj faktor takođe je visok. Treći faktor je ikoničnost (Iconic), odnosno kakav simbolički značaj meta ima – možemo reći da je ikoničnost takođe visoka, iako se radi o simbolu – značajnoj državnoj instituciji – ona je lokalnog, a ne entitetskog ili državnog značaja (kao što bi to bio napad na objekte policijskih agencija u sjedištu). Zatim, tu je faktor legitimnosti (Legitimate) koji je u ovom slučaju visok. Pod legitimnošću mete podrazumijeva se na koji način teroristi opravdavaju izbor mete pred svojom publikom, tj. kakav im je narativ u vezi s tom metom. U ovom slučaju policija će obezbjeđivati vjerski skup (Ajvatovica) kojeg pripadnici vehabijskog pokreta ne odobravaju. Slijedi faktor uništivosti (Destructible). On polazi od činjenice da je meta privlačnija ukoliko je lakše nanijeti štetu. Policijska stanica u Bugojnu bila je lako dostupna i nije imala posebne mjere zaštite. Faktor naseljenosti (Occupied) je vrlo značajan – označava koliko i kakvih ljudi boravi u meti napada. U slučaju Bugojna bio je visok, jer je u stanici bio prisutan znatno veći broj policajaca od redovnog, zbog obezbjeđenja vjerskog skupa u blizini (Ajvatovica). Naredni faktor blizine (Near) je

visok – eksplozivna naprava je postavljena između zgrade policijske stanice i parkiranih vozila pored stanice. Posljednji faktor je “Lak pristup (Easy) meti”. Policijske stanice su štice objekti, koje trebaju biti tvrde mete napada, koje nije jednostavno napasti. Dakle score “Lak pristup – Easy” treba biti nizak. Međutim, u konkretnom slučaju ispostavilo se da je meta laka zbog propusta u mjerama bezbjednosti. Pristup parkingu i objektu policijske stanice nije bio kontrolisan što su teroristi iskoristili da postave eksplozivnu napravu. Primjer iz Bugojna može poslužiti kao matrica za analizu pojedinačnih potencijalnih meta u cilju povećanja mjera zaštite kritičnih objekata.

Zaključak

Nalazi ovog istraživanja su preliminarni jer je analiza provedena na osnovu ograničene građe iz BIRN baze na vrlo ograničenom broju terorističkih napada, te se iz tog razloga mogu donijeti samo relativno opšti zaključci. Potrebno je provesti detaljniju analizu i prikupiti više podataka kako bismo pouzdanije ocijenili svaki od faktora EVIL DONE modela za mete terorizma ne samo u tri posmatrane zemlje, već i u ostalim državama Zapadnog Balkana. Međutim, ovo istraživanje je ukazalo na mogućnosti primjene teorije racionalnog izbora i pokazalo korisne strane EVIL DONE modela, koji se može koristiti u budućim istraživanjima. Takođe, EVIL DONE model može poslužiti kao koristan alat u politici suzbijanja terorizma – posebno za sačinjavanje bezbjednosnih procjena i evaluaciju efikasnosti postojećih mjera bezbjednosti objekata državne uprave i kritične infrastrukture – potencijalnih meta terorističkih napada u zemljama Zapadnog Balkana.

Literatura

- Al Jazeera Balkans. (2016, May 9). Kumanovski sukob nerazjašnjen godinu kasnije. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2016/5/9/kumanov-ski-sukob-nerazjasnjen-godinu-kasnije>
- Anderton, C. H., & Carter, J. R. (2005). On rational choice theory and the study of terrorism. *Defence and Peace Economics*, 16(4), 275-282.
- Azinović, V., & Jusić, M. (2015). Zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontingent stranih boraca. Sarajevo: Atlantska inicijativa.
- Azinović, V., & Jusić, M. (2016). Novi zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontingent stranih boraca. Sarajevo: Atlantska inicijativa.
- Bećirević, E., 2016. Salafism vs. Moderate Islam: A rhetorical fight for the hearts and minds of Bosnian Muslims. Atlantska inicijativa, Sarajevo.
- Boba, R. (2009). EVIL DONE. *Crime Prevention Studies*, 25, 71-91.
- Caplan, B. (2006). Terrorism: The relevance of the rational choice model. *Public Choice*, 128, 91-107.
- Clarke, R. V., & Newman, G. R. (2006). *Outsmarting the terrorists*. Praeger Security International.
- Dhami, M. K., & Murray, J. (2016). Male youth perceptions of violent extremism: towards a test of rational choice theory. *The Spanish journal of psychology*, 19, E51.
- Dnevni avaz. (2014, August 12). Državljanin BiH Emrah Fojnica poginuo u samoubilačkom napadu u Iraku. <https://avaz.ba/vijesti/bih/130283/drzavljanin-bih-emrah-fojnica-poginuo-u-samoubilackom-napadu-u-iraku>
- Domazet, Ž. (2011, April 15). Teroristički napad sa političkim motivom. *Glas Srpske*. <https://www.glassrpske.com/lat/novosti/politika/teroristicki-napad-sa-politickim-motivom/56375>
- Dugan, L., LaFree, G., & Piquero, A. R. (2005). Testing a rational choice model of airline hijackings. *Criminology*, 43(4), 1031-1065.
- Ekici, N., Ozkan, M., Celik, A., & Maxfield, M. G. (2008). Outsmarting terrorists in Turkey. *Crime Prevention and Community Safety*, 10(2), 126-139. <https://doi.org/10.1057/cpcs.2008.3>
- Fussey, P. (2011). An economy of choice? Terrorist decision-making and criminological rational choice theories reconsidered. *Security Journal*, 24, 85-99.
- Gruenewald, J., Allison-Gruenewald, K., & Klein, B. R. (2015). Assessing the attractiveness and vulnerability of eco-terrorism targets: A situational crime prevention approach. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(6), 433-455. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2015.1009798>
- Institute for Economics & Peace (n.d.). Global Terrorism Index, Institute for Economics & Peace, <https://www.economicsandpeace.org/global-terrorism-index/>

- Kešmer, M., Pirić, D., & Domanagić, A. (2018, November 19). Sjećanje na vojnike ubijene u terorističkom napadu u Sarajevu. Radio Slobodna Evropa. <https://www.slobodnaevropa.org/a/29604120.html>
- Kuzmanovski, B. (2017, November 2). Kumanovska grupa kriva za terorizam. Radio Slobodna Evropa. <https://www.slobodnaevropa.org/a/kumanovska-grupa-terorizam-skoplje/28831607.htm>
- Lalić, V., Vrućinić, Ž., & Čeranić, P. (2025). We vs. them: Perception of terrorism in multiethnic Bosnia and Herzegovina in an intergroup perspective. *International Journal of Law, Crime and Justice* 80 (2025) 100726.
- Metodieva, A., 2021. Bring Them Back: Manage the Risk. Atlantic Initiative, Sarajevo.
- Mijalković, S., & Baškalo, D. (2024). Konfliktni potencijal vahabijskih zajednica na području Zapadnog Balkana. *Srpska politička misao*, 87(5), 29–51.
- Monaghan, R., Slocombe, B., McIlhatton, D., & Cuddihy, J. (2025). Examining the relevance of 'EVIL DONE' to the current terrorist threat landscape in the United Kingdom. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 17(3), 285–311.
- Newman, G. R., & Hsu, H. Y. (2012). Rational choice and terrorist target selection. In U. Kumar & M. K. Mandal (Eds.), *Countering terrorism: Psychosocial strategies* (pp. 227–249). Sage Publications.
- Nezavisne novine. (2011, 11. april). Atentat u Zenici: Eksplodirala bomba ispod automobila poslanika HDZ-a. <https://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Atentat-u-Zenici-Eksplodirala-bomba-ispod-automobila-poslanika-HDZ-a/85869>
- Nikolić, M., Katana, E., & Karabegović, D. (2015, April 27). Zvornik: Policajac ubijen, dvojica ranjena u napadu na stanicu. Radio Slobodna Evropa. <https://www.slobodnaevropa.org/a/pucnjava-u-policijskoj-stanici-u-zvorniku-ubijen-napadac/26981566.html>
- Özer, M. M., & Akbaş, H. (2011). The application of situational crime prevention to terrorism. *Turkish Journal of Police Studies*, 13(2), 179–194.
- Paton, S. (2013). EVIL DONE Vulnerability assessment: Examining terrorist targets through situational crime prevention [Unpublished master's thesis]. Florida Atlantic University.
- Petrevska, B., et al. (2017). Jihad as a potential security threat in the Western Balkans region. *International Journal of Economics & Law*, 7(19), 77–87.
- Shughart, W. F. (2011). Terrorism in rational choice perspective. In C. J. Coyne & R. L. Mathers (Eds.), *The handbook on the political economy of war* (pp. 126–153). Edward Elgar Publishing.

- St. George, S. (2017). Assessing the vulnerability in targets of lethal domestic extremism [Unpublished doctoral dissertation]. Michigan State University. <https://d.lib.msu.edu/etd/6682>
- Šikman, M., Lalić, V., 2018. Fear of Terrorism – An Emerging Research Agenda in BiH, in: Meško, G., Lobnikar, B., Prislán, K., Hacin R. (Eds.), Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe – From Common Sense to Evidence-based Policy-making. University of Maribor Press, Maribor, pp. 295–307.
- Šikman, M. (2021). Terorizam – pravni okvir i sudska praksa. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Fakultet bezbjednosnih nauka Univerziteta u Banjoj Luci.
- Trifunović, D., & Mijalkovski, M. (2014). Terrorist Threats by Balkans Radical Islamist to International Security. Politics and Religion Journal, 8(2), 291–326.
- Večernji list. (2015, 2. decembar). Rustempašić uskoro na slobodi: Planirao napad na vojarnu u Rajlovcu. <https://www.vecernji.ba/crna-kronika/rustempasic-uskoro-na-slobodi-planirao-napad-na-vojarnu-u-rajlovcu-1041722>

ЧТО ДЕЛАЕТ ЦЕЛЬ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОЙ? ПРИМЕНЕНИЕ МОДЕЛИ «EVIL DONE» К ТЕРРОРИСТИЧЕСКИМ АТАКАМ В ТРЕХ СТРАНАХ ЗАПАДНЫХ БАЛКАН

Аннотация: Регион Западных Балкан, согласно Глобальному индексу терроризма (Global Terrorism Index), характеризуется низким уровнем террористической угрозы. Тем не менее, регион по-прежнему сталкивается с последствиями войн 1990-х годов, а также с другими проблемами, такими как возвращение иностранных боевиков из зон конфликтов в Сирии и Ираке и тенденции исламской радикализации. Опираясь на теорию рационального выбора, в данной работе анализируются основные цели террористической деятельности (совершенных и планируемых атак) в Боснии и Герцеговине (БиГ), Северной Македонии и Албании с использованием данных базы «Terrorism and Foreign Fighters Database» (BIRN, 2010–2020). Концептуальную основу исследования составляет модель «EVIL DONE», включающая восемь факторов привлекательности цели: Exposed (открытость), Vital (жизненно важная значимость), Iconic (символичность), Legitimate (легитимность), Destructible (уязвимость/разрушаемость), Occupied (населенность), Near (близость) и Easy (легкость доступа). Цель исследования — определить, в какой мере выбор целей отражает рациональный расчет террористов при оценке привлекательности объектов в рассматриваемых трех странах Западных Балкан. Результаты исследования указывают на специфические закономерности выбора целей в зависимости от страны: например, символично-политические цели в БиГ, местные сообщества в Северной Македонии и критическая инфраструктура в Албании. В работе предложены рекомендации по политике профилактики и защиты критической инфраструктуры, основанные на применении модели «EVIL DONE».

Ключевые слова: терроризм, цели атак, «EVIL DONE», теория рационального выбора, Западные Балканы.

WHAT MAKES A TARGET ATTRACTIVE? APPLYING THE EVIL DONE MODEL TO TERRORIST ATTACKS IN THREE WESTERN BALKAN COUNTRIES

Abstract: According to the Global Terrorism Index, the Western Balkan region records a relatively low level of terrorist threat. However, the region continues to face the consequences of the wars of the 1990s, as well as additional challenges such as the return of foreign fighters from the battlefields in Syria and Iraq and ongoing trends of Islamist radicalization. Drawing on rational choice theory, this paper analyzes the primary targets of terrorist activities (both executed and planned attacks) in Bosnia and Herzegovina (BiH), North Macedonia, and Albania, using data from the Terrorism and Foreign Fighters Database (BIRN, 2010–2020). The conceptual framework is based on the EVIL DONE model, which identifies eight factors of target attractiveness: Exposed, Vital, Iconic, Legitimate, Destructible, Occupied, Near, and Easy. The aim of the study is to determine to what extent target selection reflects terrorists' rational calculation in choosing attractive targets in the three observed Western Balkan countries. The findings indicate country-specific patterns of target selection – for example, symbolic-political targets in Bosnia and Herzegovina, local community targets in North Macedonia, and critical infrastructure in Albania. The paper concludes by offering several policy recommendations for prevention and the protection of critical infrastructure, grounded in the application of the EVIL DONE model.

Keywords: terrorism, attack targets, EVIL DONE, rational choice theory, Western Balkans

ALGORITMI DRUŠTVENIH MREŽA I VJEŠTAČKA INTELIGENCIJA U KRIZNOJ KOMUNIKACIJI TOKOM PRIRODNIH KATASTROFA

Isidora Kojić

Fakultet bezbjednosnih nauka Univerzitet u Banjoj Luci
Isidora.kojic@fbn.unibl.org

Doc. dr Ljilja Šikman

Tehnološki fakultet Univezitet u Banjoj Luci
ljilja.sikman@tf.unibl.org

Doc. dr Biljana Vranješ

Mašinski fakultet Univerzitet u Banjoj Luci
biljana.vranjes@mf.unibl.org

Apstrakt: Savremene prirodne katastrofe sve češće se odvijaju paralelno u fizičkom i digitalnom prostoru, pri čemu društvene mreže, vođene algoritmima zasnovanim na vještačkoj inteligenciji, imaju značajnu ulogu u oblikovanju javne percepcije rizika i krizne komunikacije. Cilj rada je analiza uticaja algoritama društvenih mreža i AI sistema na upravljanje bezbjednosnim rizicima tokom prirodnih katastrofa, sa posebnim fokusom na njihove pozitivne i negativne efekte. Rad se zasniva na pregledu relevantne literature, teorijskoj analizi i studijama slučaja (uragani Harvi, Sendi, Laura, zemljotresi i pandemija COVID-19). Posebna pažnja posvećena je primjeni modela mašinskog i dubokog učenja u klasifikaciji kriznog sadržaja, geoprostornoj vizualizaciji podataka i detekciji dezinformacija, kao i sve izraženijem problemu AI-generisanih video-zapisa (deepfake sadržaja) koji dodatno komplikuju proces verifikacije informacija. Analiza pokazuje da algoritamski sistemi, iako doprinose bržem širenju upozorenja i mobilizaciji zajednice, istovremeno favorizuju sadržaje visokog emotivnog angažmana, čime se povećava rizik od viralnog širenja dezinformacija i panike. Zaključuje se da je neophodna integracija tehnoloških rješenja, regulatornih okvira i institucionalnih kapaciteta za praćenje digitalnih informacionih tokova, kako bi se unaprijedila otpornost društva i efikasnost krizne komunikacije u savremenim vanrednim situacijama.

Ključne riječi: vještačka inteligencija; algoritmi društvenih mreža; krizna komunikacija; prirodne katastrofe; dezinformacije; AI-generisani video-zapisi; upravljanje bezbjednosnim rizicima; digitalna pismenost

UVOD

Savremeno društvo se suočava sa sve češćim i intenzivnijim prirodnim katastrofama, čije posljedice ne zavise isključivo od same prirodne pojave, već u velikoj mjeri i od efikasnosti sistema upravljanja rizicima i krizne komunikacije. Razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija, a naročito društvenih mreža zasnovanih na algoritmima vještačke inteligencije, značajno je promijenio način na koji se informacije o kriznim situacijama proizvode, distribuišu i konzumiraju. U takvom okruženju, društvene mreže postaju ključni akteri u oblikovanju percepcije rizika, ponašanja građana i povjerenja javnosti tokom prirodnih katastrofa. Algoritmi društvenih mreža imaju sposobnost da, na osnovu angažmana korisnika, preferencija i obrazaca ponašanja, amplifikuju određene informacije i učine ih viralnim u izuzetno kratkom vremenskom periodu. U kontekstu prirodnih katastrofa, ovakav mehanizam može imati pozitivan efekat kroz brzo širenje upozorenja, instrukcija za samozaštitu i mobilizaciju zajednice. Istovremeno, isti algoritamski principi mogu dovesti do širenja dezinformacija, manipulativnog sadržaja i AI-generisanih video zapisa koji izazivaju paniku, narušavaju povjerenje u institucije i povećavaju bezbjednosne rizike. Poseban izazov predstavlja sve veća upotreba vještačke inteligencije u generisanju sadržaja, koja dodatno komplikuje proces verifikacije informacija u kriznim situacijama. Fenomen informacionog poremećaja, koji obuhvata dezinformacije, misinformacije i zlonamjerne manipulacije, dobija novu dimenziju u uslovima algoritamske viralnosti i smanjene uloge tradicionalnih nacionalnih medija. Istraživanja pokazuju da se povjerenje javnosti sve više preusmjerava ka društvenim mrežama, naročito među mlađom populacijom, ali i među starijim grupama tokom kriznih događaja, upravo zbog brzine i dostupnosti informacija. U tom kontekstu, postavlja se pitanje u kojoj mjeri algoritmi društvenih mreža, vođeni vještačkom inteligencijom, doprinose efikasnom upravljanju bezbjednosnim rizicima, a u kojoj mjeri predstavljaju dodatni izvor ugrožavanja tokom prirodnih katastrofa. Razumijevanje ove dvojakosti predstavlja ključni preduslov za unaprijeđenje krizne komunikacije, jačanje otpornosti društva i razvoj adekvatnih politika upravljanja informacijama u vanrednim situacijama. Cilj ovog rada je da analizira uticaj algoritama društvenih mreža i vještačke inteligencije na kriznu komunikaciju u kontekstu prirodnih katastrofa, sa posebnim fokusom na njihove pozitivne i negativne efekte po upravljanje bezbjednosnim rizicima. Rad se zasniva na pregledu relevantne akademske literature, teorijskoj analizi i studijama slučaja, s ciljem identifikovanja ključnih izazova, rizika i mogućih mjera za unapređenje upravljanja informacijama u kriznim situacijama.

ULOGA DRUŠTVENIH MREŽA U KRIZNOJ KOMUNIKACIJI

Uloga društvenih mreža u kriznoj komunikaciji danas predstavlja okosnicu savremenog upravljanja bezbjednosnim rizicima, transformišući način na koji informacije dopijevaju do ugroženog stanovništva. Prema istraživanju koje je sproveo Eriksson 2018 godine, društvene mreže su fundamentalno izmijenile krizni menadžment prelaskom sa modela jednostranog emitovanja na model aktivnog učešća, gdje ovi kanali više nisu samo sredstva za širenje vijesti, već ključni alati za dvosmjernu komunikaciju koji omogućavaju kriznim menadžerima da prate javno mnjenje u realnom vremenu i koriguju svoje strategije odgovora (Eriksson, 2018).

Tehnološki aspekt ove komunikacije oslanja se na napredne algoritme vještačke inteligencije koji vrše obradu masovnih podataka (*Big Data*) sa terena. Sposobnost društvenih mreža da generišu podatke u realnom vremenu putem tzv. *crowdsourcing-a* omogućava algoritamsku identifikaciju kritičnih tačaka i žarišta krize znatno brže nego što to mogu tradicionalni sistemi nadzora, čime se direktno ubrzava reakcija spasilačkih službi (Imran, Castillo, Diaz, & Vieweg, 2015). Ipak, ova brzina nosi i značajne bezbjednosne rizike zbog prirode samih algoritama platformi. Istraživanja potvrđuju da se dezinformacije šire znatno dublje i brže od provjerenih činjenica, posebno u kategorijama prirodnih katastrofa, jer algoritmi daju prioritet novostima i emotivnoj uzbuđenosti, što često dovodi do situacija gdje viralni senzacionalizam potiskuje zvanična uputstva o javnoj bezbjednosti (Sorouh Vosoughi).

AI U OBRADI PODATAKA I PODRŠCI TOKOM KRIZNIH SITUACIJA NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Integracija vještačke inteligencije (AI) predstavlja tektonsku promjenu u metodologiji krizne komunikacije, omogućavajući prelazak sa reaktivnog na proaktivni model upravljanja. Savremena istraživanja ukazuju na to da AI sistemi drastično unapređuju sposobnost kriznog menadžmenta u obradi masovnih, nestruktuisanih podataka koji pristižu sa društvenih mreža tokom katastrofa. Primjena algoritama mašinskog učenja omogućava automatizovanu ekstrakciju ključnih informacija iz miliona objava, što direktno doprinosi preciznijem situacionom razumijevanju i bržoj kontroli resursa na terenu (*International Journal of Disaster Risk Science*). Ova integracija prevazilazi puku automatizaciju; savremeni modeli dubokog učenja (*Deep Learning*), poput arhitektura zasnovanih na BERT (*Bidirectional Encoder Representations from Transformers*) modelima. Dvosmjerne enkoderske reprezentacije iz transformatora (BERT) je jezički model koji su u oktobru 2018. godine predstavili istraživači iz kompanije Google. On uči da predstavi tekst kao niz vektora koristeći samonadgledano učenje (*self-supervised learning*). Koristi arhitekturu transformatora zasnovanu isključivo

na enkoderu. BERT je dramatično unaprijedio najsavremenija dostignuća za velike jezičke modele. Od 2020. godine, BERT predstavlja sveprisutnu osnovu u eksperimentima iz oblasti obrade prirodnog jezika (NLP). Ovi modeli mogu sa visokom preciznošću klasifikovati informacije u realnom vremenu – od zahtjeva za spašavanje do izvještaja o infrastrukturnim oštećenjima – čime se vrši filtriranje korisnih podataka iz informacionog šuma (CINAR). Pored tekstualne analize, AI alati omogućavaju naprednu vizualizaciju trendova i geoprostornu identifikaciju pogođenih područja, kombinacija AI analize slika sa društvenih mreža i satelitski snimci visoke rezolucije pomažu u odgovoru na katastrofe putem brze procene štete. Timovi za potragu i spašavanje mogu ih koristiti za pronalaženje preživjelih i utvrđivanje pristupa oštećenim područjima, što je od presudnog značaja za koordinaciju hitnih akcija i angažman lokalnih zajednica u prvim satima katastrofe. (Akhyar Akhyar, Mohd Asyraf Zulkifley, & Jaesung Lee, June 2024)

Algoritmi koji stoje iza društvenih mreža koriste masovne podatke i kriterijume angažmana korisnika kako bi odlučili koji sadržaj će se prikazivati. U poslednjoj deceniji razvijen je širok spektar alata za rudarenje podataka (*data mining*) kako bi se procjenilo javno mjenje istraživanjem velikih skupova podataka iz digitalne komunikacije. Postalo je moguće automatski detektovati dezinformacije zahvaljujući obradi prirodnog jezika, mašinskom učenju i dubokom učenju.

U svom radu Chao He i Da Hu su koristili skup podataka HumAID, koji sadrži preko 77.000 labelovanih objava (tvitova) prikupljenih tokom 19 velikih svjetskih katastrofa (uragani, zemljotresi, požari, poplave), i izvršili evaluaciju više najsavremenijih modela kako bi identifikovali najefikasniji pristup za kvalifikaciju teksta. Takođe su razvili integrisani sistem za vizuelizaciju i podršku odlučivanju u kriznim situacijama, a ključne komponente tog sistema su:

- Veb-server: Zasnovan na Nginx arhitekturi.
- AI engine: Pokreće ga ModernBERT model (koji služi za klasifikaciju teksta).
- Mapping interfejs: Razvijen pomoću Leaflet biblioteke.
- Backend: Python skripte koje simuliraju strimovanje podataka i vrše obradu JSON markera.

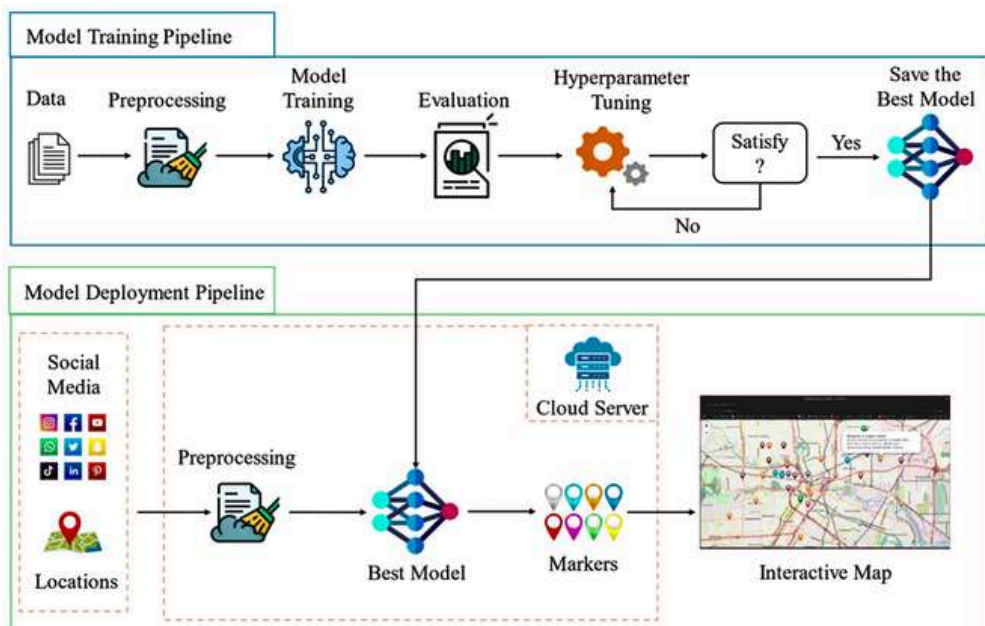
Optimizovani model klasifikacije integrisan je u veb-server koji obrađuje i skladišti rezultate klasifikacije, geolokacijske podatke i izvorni sadržaj objava unutar markera na mapi. Ovaj alat omogućava timovima za hitne intervencije da prate događaje koji se odvijaju, procjenjuju ozbiljnost incidenata i donose brze, informisane odluke. Njihovi ključni doprinosi su:

- Razvoj i obuka visokoperformansnog modela dubokog učenja za preciznu klasifikaciju sadržaja povezanog sa katastrofama.
- Dizajn i implementacija interaktivne veb-platforme koja integriše geolokaciju korisnika sa klasifikovanim objavama.
- Dostupnost implementacije otvorenog koda (*open-source*) i video demonstracije na platformi GitHub.

Radni proces njihovog sistema (Slika 1.) sastoji se od dva primarna toka: obuka modela (*training pipeline*) i primjena modela (*deployment pipeline*).

Slika 1. Prikaz funkcionisanja modela integrisanog sistema od autora Chao HE i Dao Hu

Izvor: He, C., & Hu, D. (2025). Social Media Analytics for Disaster Response: Classification and Geospatial Visualization Framework. *Applied Sciences*, 15(8)

Korišćeni HumAID skup podataka sastoji se od preko 77.000 označenih tvitova prikupljenih tokom 19 velikih katastrofa (2016–2019). Podaci su struktuisani u 11 hijerarhijskih klasa:

- Opres i savjeti: Obavještenja o upozorenjima i savjeti za bezbjednost
- Saosjećanje i podrška: Poruke molitve i emotivne podrške
- Zahtjevi ili hitne potrebe: Izvještaji o potrebi za hranom, vodom, lijekovima ili krvlju.
- Raseljena lica i evakuacije: Izvještaji o osobama koje su bile primorane da se izmijeste zbog krize
- Povrijeđeni ili poginuli: Podaci o žrtvama katastrofe.
- Nestali ili pronađeni ljudi: Izvještaji o potrazi za osobama nakon događaja.
- Oštećenja infrastrukture i komunalnih usluga: Šteta na zgradama, putevima, mostovima, elektro-mrežama

- Napore spašavanja, volontiranja ili donacija: Informacije o transportu, medicinskoj pomoći, skloništima i donacijama
- Ostale relevantne informacije: Tvitovi koji sadrže važne humanitarne podatke, ali ne spadaju u gore navedene kategorije
- Nije humanitarnog karaktera: Tvitovi koji nisu povezani sa humanitarnom pomoći
- Ne znam ili ne mogu procijeniti: Irelevantni tvitovi ili oni na jezicima koji nisu engleski

Jedna od bitnih stavki čime su se autori bavili jeste čišćenje i procesiranje podataka koji su irelevantni a to su učinili pomoću programskog jezika Python 3.8 i biblioteke NLTK (Natural Language Toolkit), i taj proces je obuhvatio:

- Tokenizaciju: Razbijanje teksta na pojedinačne riječi.
- Pretvaranje u mala slova: Standardizacija teksta.
- Lematizaciju: Svođenje riječi na njihove osnovne (korijenske) oblike.
- Uklanjanje šuma: Eliminacija svih ne-alfanumeričkih karaktera.

Ovaj sistem je postavljen na VULTR klaud-serveru, koristeći Nginx kao veb-server i "reverse proxy". Nginx je odabran zbog svoje skalabilnosti i sposobnosti upravljanja velikim brojem istovremenih veza, što je kritično tokom masovnih katastrofa. Za interaktivnu mapu korišćena je Leaflet JavaScript biblioteka. Sistem koristi 10 različitih, bojama kodiranih markera za predstavljanje kategorija događaja prema hitnosti (Slika 2.):

- Crvena, narandžasta i ružičasta: Označavaju najkritičnije situacije (neposredna opasnost po život).
- Dinamičko ažuriranje: Mapa se osvježava svakih 20 sekundi, prikazujući novih 10 prijavljenih incidenata kako bi se izbjeglo zagušenje interfejsa, uz zadržavanje najsvežijih informacija.

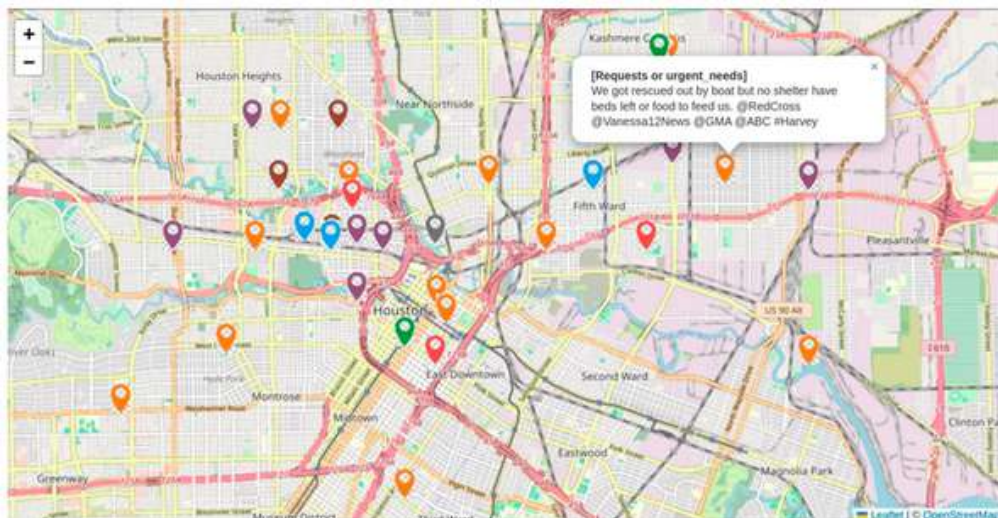
Slika 2. Boje i značenje markera za predstavljanje kategorija događaja prema hitnosti:

Izvor: He, C., & Hu, D. (2025). *Social Media Analytics for Disaster Response: Classification and Geospatial Visualization Framework*. *Applied Sciences*, 15(8)

Takođe autori su u ovom radu koristili za studiju slučaja uragan Harvi zbog svoje istorijske važnosti i dostupnih podataka. Pošto samo oko 3,1% korisnika dijeli tačnu lokaciju, autori su koristili podskup podataka sa nasumično generisanim koordinatama kako bi se demonstrirala moć vizuelizacije. Sistem je procesirao 10 objava istovremeno, simulirajući neprekidan protok informacija, te ih dinamički prikazivao na mapi (Slika 3.), omogućavajući spasiocima da prate trendove i prioritetne oblasti u realnom vremenu.

Slika 3. Simulacija vizualizacije sistema

Izvor: He, C., & Hu, D. (2025). *Social Media Analytics for Disaster Response: Classification and Geospatial Visualization Framework*. *Applied Sciences*, 15(8)

Društvene mreže zamjenjuju tradicionalne medije kao primarni izvor informacija i glavni su akter u kreiranju javne agende. Ovaj trend je ojačao do te mjere da naslovi u novinama često citiraju objave sa društvenih mreža kao izvore informacija. Uporedo sa rastućim značajem društvenih mreža, AI alati igraju ključnu ulogu u našem društvu u borbi protiv brzog širenja dezinformacija, uz garantovanje prava na pristup informacijama pomenutog u članu 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (*Ujedinjene nacije*, 1948). Unutar rastuće i raznolike oblasti studija posvećenih AI alatima za borbu protiv dezinformacija, naučnici ne mogu odbaciti slijedeće pitanje: kakvu vrstu „čuvara kapija“ (*gatekeepers*) želimo da algoritmi za moderaciju i preporuke — kao i sami korisnici društvenih mreža — budu? Ovo pitanje se dotiče osnovnih ljudskih prava i novinarske etike, kao što su sloboda izražavanja, pravo javnosti da bude informisana, tačnost i razlikovanje činjenica od mišljenja, zaštita privatnosti, sprječavanje mržnje i diskriminacije, kao i sprječavanje plagijarizma.

Na primjer, društvene mreže čine javni prostor u kojem je sloboda izražavanja ranjiva, s obzirom na to da tim platformama „upravljaju privatni akteri koji djeluju van direktnog domašaja zakona o ljudskim pravima“. Prema riječima ova dva autora, politike Evropske unije podstiču moderaciju sadržaja od strane privatnih kompanija, ali njihova praksa „prekomjernog uklanjanja“ (over-removal) rijetko je usklađena sa principima „stroge neophodnosti“ i „proporcionalnog“ ograničenja koji se pominju u međunarodnom pravu o ljudskim pravima (Rosa Vicari & Nadejda Komendatova)

TWITTER (X) KAO KANAL KRIZNE KOMUNIKACIJE

Iako nije fokusirano isključivo na algoritme, istraživanje na primjeru uragana Laura i COVID-19 pokazalo je kako društvene mreže omogućavaju interakciju različitih učesnika tokom kombinovanih katastrofa, uključujući lokalne medije, zajednicu i javne službe, ali i naglasilo neučestvovanje zaduženih službi u nekim digitalnim zajednicama. Takođe Kahramanmaraš zemljotresi u Turskoj, uragan Hurvey, tajfun Haiyan nam pokazuju moć uticaja društvenih mreža kao što je Twitter (X), i u zadnjih 2 godine je to i TikTok, u kriznim situacijama. Tokom Uragana Laura podaci ukazuju na značajan disparitet u digitalnom angažmanu različitih aktera; dok su lokalni mediji, akademske institucije i radio stanice ostvarili intenzivnu interakciju sa građanima, zvanične službe za planiranje i hitne intervencije zadržale su marginalnu ulogu u onlajn diskusijama. Ovakva asimetrija između institucionalnog djelovanja i realnih potreba digitalnih zajednica pokazuje se dvojakim implikacijama. S jedne strane, ona afirmiše kapacitete civilnog društva za samoorganizacijom i horizontalnom razmjenom kritičnih informacija. S druge strane, pasivnost zvaničnih organa stvara informacioni vakuum, čime se direktno povećava osjetljivost javnog prostora na širenje dezinformacija, s obzirom na to da su korisnici primorani da se oslanjaju na neprovjerene izvore informacija. (Khondhaker Al Momin)

Evropska komisija je kroz projekt Joint Research Centre (JRC) objavila mapu u kojoj su označene lokacije iz Twitter objava koje mogu pomoći u praćenju stanja na terenu tokom poplava, požara ili zemljotresa u Evropi. Ove mape koriste geolokaciju kao signal o stvarnim događajima koji se dešavaju van tradicionalnih izvora vijesti. Mapiranje Twitter-a (X) preko Evrope koristi se kao alat za brzu identifikaciju kritičnih zona gdje ljudi prijavljuju probleme u realnom vremenu (Joint Research Centre, 2022).

Slika 4. Mapiranje Twitter-a (X) preko Evrope koristi se kao alat za brzu identifikaciju kritičnih zona gdje ljudi prijavljuju probleme u realnom vremenu.

Izvor: Oficijalni sajt Evropske Unije

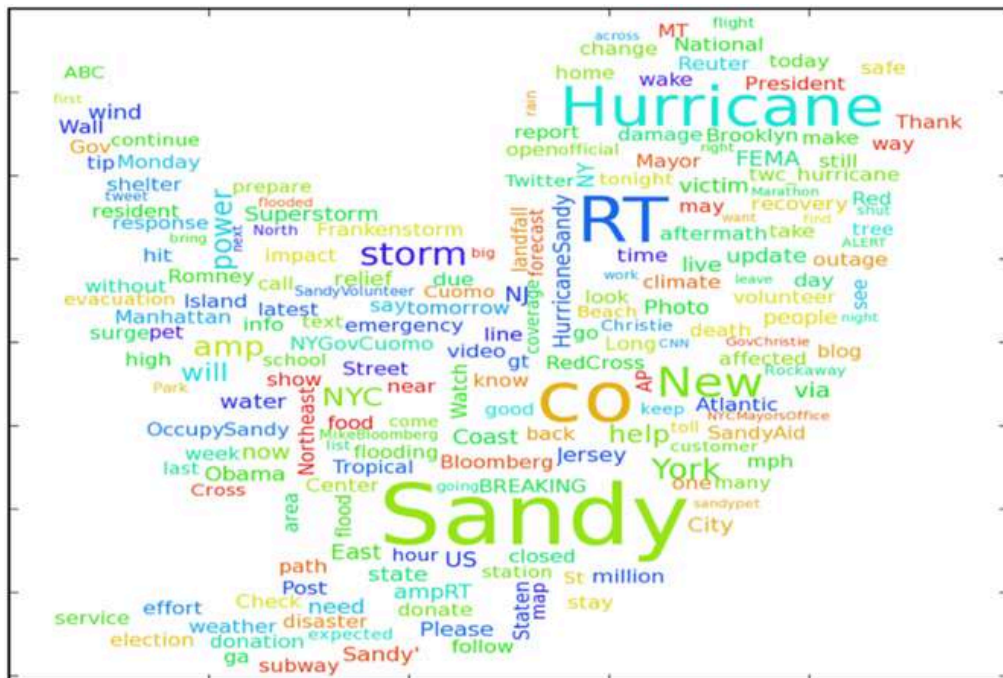
U radu „Crisis Communication Patterns in Social Media during Hurricane Sandy“, analizirano je više od 52 miliona tweetova povezanih s uraganom Sandy. Istraživanje koristi algoritamske tehnike kako bi izdvojilo habove komunikacije, a identificirani su različiti obrasci ovisno o fazama oluje — upozorenje, odgovor i oporavak. Ključna zapažanja:

- Twitter (X) je omogućio brzo širenje informacija čak i kad su tradicionalni kanali bili ograničeni.
- Ljudi su dijelili i pitanja, zabrinutosti i emocije — što algoritmi često dodatno pojačavaju radi većeg angažmana.

Jedan od negativnih aspekata u toj situaciji jeste da zbog algoritamskog nagrađivanja angažmana, teme koje uključuju emotivne reakcije (strah, frustraciju) mogle su biti prioritetnije nego provjerene informacije. (Sandri, Samiul, Ikkusuri, & Cebrain, 2017)

Slika 5. Prikaz obrasca dobijenog analizom teksta u društvenim mrežama tokom uragana Sendi

ЗБОРНИК РАДОВА

Izvor: Hasan, Samiul & Ukkusuri, Satish & Cebrian, Manuel. (2017). Crisis Communication Patterns in Social Media during Hurricane Sandy. Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board.

Dok Uragan Harvi predstavlja klasičan primjer dvostruke uloge društvenih mreža „mač sa dvije oštrice“. Iako su društvene mreže bile neprocjenjive za širenje informacija u realnom vremenu i koordinaciju spasilačkih napora, one su također omogućile brzo širenje dezinformacija. Lažni izvještaji o obaveznim evakuacijama ili dostupnosti skloništa izazvali su pometnju i nepotrebnu paniku. Mašinsko učenje je primjenjeno za praćenje i predviđanje tačnosti tvitova povezanih sa širenjem dezinformacija tokom uragana. Istraživači su bili u stanju da analiziraju i prate širenje lažnih glasina na platformama kao što je i sam Twitter (X). Okvir (framework) AI alata trenutno je obučen na istorijskim tvitovima povezanim sa dezinformacijama iz uragana Harvi i drugih događaja kako bi se predvidjela preciznost tvitova povezanih sa novim slučajevima dezinformacija.

Pandemija COVID-19 donijela eksploziju dezinformacija u svim medijima, uključujući društvene mreže, informativne veb-sajtove, pa čak i tradicionalne medije. Lažne tvrdnje o porijeklu virusa, neprovjereni tretmani i obmanjujuće informacije o vakcinama stvorili su široku pometnju i ometali napore javnog

zdravstva. AI alati su ekstenzivno korišteni za borbu protiv dezinformacija tokom pandemije. Platforme društvenih mreža implementirale su sofisticirane AI algoritme za otkrivanje i uklanjanje lažnih informacija povezanih sa COVID-19. Pored toga, različite zdravstvene organizacije su koristile četbotove (chatbots) i virtuelne asistente zasnovane na vještačkoj inteligenciji kako bi pružile tačne informacije i odgovorile na upite javnosti. Ovi AI alati pomogli su u suzbijanju dezinformacija širenjem provjerenih informacija i razjašnjavanjem nedoumica, čime su poboljšali razumijevanje i povjerenje javnosti (Komendantova & Erokhin , 2025).

U tabeli 1. na osnovu podataka koje navode Hilbert i saradnici (Hilberts, Govers, Petelos, & Evers, 2025), dopunjeno sa podacima od Giandomenico i saradnicima (Di Domenico, Tuan, & Visentin, 2021) i međunarodne analize 85 zemalja sa minimalno 15 učesnika po zemlji (Shahi, Dirksen, & Majchrzak, 2020) možemo predstaviti sintezu podataka iz njihovih istraživanja o širenju dezinformacijama na društvenim mrežama, kao što su najčešće platforma Twitter (X) , Facebook i razne ankete.

Tabela 1. Tabela prikaz istraživanja o širenju dezinformacija na društvenim mrežama:

Autor	Država porijekla	Metodologija	Platforma društvene mreže	Tip prirodne katastrofe	Tip dezinformacija koje su se širile	Veličina istraživanja
Gupta et al (2013)	Sjedinjene Američke Države	1. Analiza sadržaja 2. Recenzirani rad sa konferencije	Twitter (koji je u međuvremenu promijenio naziv u X)	Uragan Sendi	Lažne slike ajkula koje plivaju ulicama i modificirane fotografije štete nastale kao posljedica oluje.	1,8 miliona tvitova od strane 1,2 miliona jedinstvenih korisnika, pri čemu je 10.350 tvitova sadržalo lažne slike, dok je 5.767 tvitova sadržalo stvarne slike.
Hunt et al. (2020)	Sjedinjene Američke Države	Studija slučaja	Twitter (koji je u međuvremenu promijenio naziv u X)	Uragani Harvi i Irma	Lažne tvrdnje o proverama imigracionog statusa u centrima za evakuaciju.	Harvi: 2032 tvita (1440 debunking/ra skrinkavanje); Irma: 601 tvit (259 debunking).
Vasudevan & Alathur (2022)	Indija	Studija slučaja	WhatsApp i Facebook	Katastrofalne poplave	Obmanjujuće informacije o hitnim uputstvima tokom poplava.	561 ispitanik (anketa) pogođen poplavama u Kerali.
Rajdev & Lee (2015)	SAD	Teza / Konferencijski rad	Twitter (X)	Tornado i uragan Sendi	Spem i lažne poruke tokom tornada i uragana Sendi.	Uzorak od 1% svih tvitova tokom oba događaja.
Zhai et al. (2023)	SAD	Studija slučaja	Twitter (X)	Uragan Sendi	Preuveličavanje štete i netačna uputstva za hitne slučajeve (Sendi).	691 tvit.

King & Wang (2023)	SAD	Analiza sadržaja	Twitter (X)	Uragan Harvi	Obmanjujuće informacije koje menjaju percepciju javnosti (Harvi).	42 miliona tvitova; 3589 proverenih (istinitih/laznih) tvitova upoređenih sa fact-check sajtovima.
Dallo et al. (2023)	Globalno	Analiza sadržaja	Twitter (X)	Zemljotres	Dezinformacije o mogućnosti predviđanja zemljotresa.	82.129 tvitova.
Abdullah et al. (2015)	Japan	Anketa	Twitter (X)	Generalno fokusirano	Neproverene informacije i glasine.	133 učesnika (studenti Iwate univerziteta).
Italian Journal of Marketing	SAD	Analiza sadržaja	Twitter (X)	Pandemija COVID-19	Teorije zavjere (npr. 5G i Huawei) i netočne tvrdnje povezane s COVID-19 koji se šire viralno	Panel od 4923 tweetova s hashtagovima #5G i #Huawei
Multi-državna studija	85 zemalja, analizirano u 35 (s minimalno 15 sudionika po zemlji)	Online anketno istraživanje putem društvenih mreža i kompanijskih panela	Razne: web-anketa i socijalne mreže	Pandemija COVID-19	lažne i djelomično lažne tvrdnje povezane s COVID-19	1 500 tweetova koji se odnose na 1274 lažnih i 276 djelomično lažnih tvrdnji

Izvor: Sopstvena izrada na osnovu: (Hilberts, Govers, Petelos, & Evers, 2025), (Di Domenico, Tuan, & Visentin, 2021), (Shahi, Dirkson, & Majchrzak, 2020)

AI-GENERISANI VIDEO-ZAPISI I ALGORITAMSKA AMPLIFIKACIJA DEZINFORMACIJA U KRIZNIM SITUACIJAMA

Razvoj generativne vještačke inteligencije, posebno modela sposobnih za produkciju realističnih video-zapisa, predstavlja jednu od najozbiljnijih savremenih prijetnji efektivnoj kriznoj komunikaciji u kontekstu prirodnih katastrofa. Za razliku od tekstualnih dezinformacija, koje zahtijevaju određeni nivo interpretacije i kritičkog razmišljanja, vizuelni sadržaj ima znatno jači psihološki i emocionalni efekat, što ga čini posebno pogodnim za algoritamsko širenje na društvenim mrežama. Akademaska literatura potvrđuje da korisnici imaju znatno veću tendenciju da povjeruju informacijama koje su predstavljene u video-formatu, naročito kada su ti zapisi stilizovani kao „snimci sa terena“ ili kao navodne izjave zvaničnih institucija. Ova pojava dodatno dobija na značaju u kriznim situacijama, kada je javnost u stanju povišene anksioznosti i smanjene sposobnosti racionalne evaluacije informacija. U kontekstu prirodnih katastrofa, AI-generisani video-zapisi se često koriste za simuliranje ekstremnih scenarija (npr. lažni snimci poplava, uragana ili urušavanja infrastrukture) koji nikada nisu zabilježeni u realnosti. Savremeni alati, poput Google-ovog modela Veo 3, omogućavaju kreiranje hiperrealističnih video snimaka isključivo na osnovu jednostavnih tekstualnih uputstava, čime se briše jasna granica između autentičnog snimka i vještačke kreacije. Iako je riječ o impresivnom tehnološkom dostignuću, ono postavlja ogromne izazove pred pojedince, medije i regulatore koji nastoje razlikovati činjenice od fikcije u eri sve uvjerljivijih deepfake zapisa.

Studije pokazuju da ovakvi sadržaji, kada jednom uđu u algoritamske preporučivačke sisteme platformi poput TikToka, YouTube-a ili Twitter-a, mogu dostići milionski domet u roku od nekoliko sati, upravo zbog toga što algoritmi favorizuju sadržaje sa visokim stepenom zadržavanja pažnje (*watch time*) i emotivne reakcije korisnika. Simulacije generisane AI alatima dovode do slučajeva u kojima su tokom prirodnih katastrofa (poplave, šumski požari, oluje) kružili AI-generisani video-zapisi koji su prikazivali znatno veći obim štete nego što je bio stvarni, što je dovelo do panike, preopterećenja linija za hitne intervencije i smanjenog povjerenja u zvanične izvore informacija (Hilberts, Govers, Petelos, & Evers, 2025).

Posebno je problematično to što algoritmi društvenih mreža nemaju sposobnost da u realnom vremenu razlikuju autentične vizuelne zapise od AI-generisanih, već se oslanjaju isključivo na metrike angažmana. Time se stvara situacija u kojoj lažni sadržaj, ukoliko izazove snažnu reakciju publike, biva dodatno promovisan, dok provjerene informacije institucija često ostaju marginalizovane u feedovima korisnika (Vosoughi, 2018).

Jedan od najvećih primjera štetnosti AI generisanih video-zapisa je uragan Melisa, gdje do dana danas pogotovo na platformama Twitter (X), Tik Tok i Instagram još uvijek kruže AI generisani video-zapisi (Slika 6. i 7.), i gdje još uvijek korisnici mreža na video zapise koji nemaju nikakvu poveznicu sa uraganom Melisa stavljaju *hashtag*-ove (Tabela 2.) da bi dobili veći angažman i preglede na svoje video zapise.

Slika 6 i 7. AI generisan video-zapis o ajkulama kako plivaju kroz ulice grada i u bazenu hotela

Izvor slika 6. TikTok korisnik: *trini.man47* i slika 7. TikTok korisnik *zakhussain5988*

Tabela 2. AI-generisani i manipulativni video-zapisi sa hashtagom #HurricaneMelissa kao izvor dezinformacija u kriznim situacijama

Platforma	Tip videa / sadržaj	Procjena pregleda	Relevantnost za stvarni uragan
TikTok	Kompilacija snimaka ekstremne oluje koje nisu iz Méxica, SAD-a, Italije itd.	3.6 M pregleda navedeno u fact-checku AFP	NEMA poveznice sa stvarnim snimcima uragana Melissa – stariji snimci
TikTok / Threads	Snimci oluje, poplava i padanja objekata iz ranijih nevremena	1.8 M pregleda za video sa tvrdnjom o Melissa olujnim vjetrovima	NEMA poveznice – korišteni su snimci iz drugih oluja širom svijeta
Instagram	AI-generisan video Npr. ajkule u poplavljenoj ulici	200 K + dijeljenja / značajan engagement (proučavanje AFP)	Potpuno lažno; video je AI-generisan i ne prikazuje stvarno stanje

Izvor: Sve informacije su bazirane na analizama od AFP Fact Check, Full Fact, Forbes, PBS, itd.

AFP (Agence France-Presse) je jedna od najstarijih i najuglednijih svjetskih novinskih agencija, osnovana 1835. godine u Francuskoj. Danas djeluje kao globalna, nezavisna novinska agencija sa mrežom dopisnika u više od 150 zemalja, a njeni sadržaji koriste se kao izvor informacija za medije, institucije i istraživače širom svijeta. Pored klasičnog novinarstva, AFP ima i specijalizovani odjel za provjeru činjenica – AFP Fact Check, koji je međunarodno priznat i dio je International Fact-Checking Network (IFCN) pri Poynter institutu.

AFP Fact Check je profesionalna fact-checking služba čiji je osnovni cilj identifikacija, analiza i demantovanje dezinformacija, posebno onih koje se šire putem društvenih mreža u kriznim, političkim i vanrednim situacijama. Njihov rad se zasniva na standardizovanoj i transparentnoj metodologiji, koja uključuje sljedeće korake:

1. Identifikacija sumnjivog sadržaja:

AFP prati viralne objave na platformama kao što su TikTok, X (Twitter), Facebook, Instagram i YouTube, posebno one koje:

- imaju visok broj pregleda ili dijeljenja
- koriste krizne hashtagove (npr. uragani, zemljotresi, ratovi)
- sadrže dramatične ili senzacionalne vizualne elemente

2. Verifikacija vizualnog materijala

Kod video-zapisa i slika, AFP koristi:

- *reverse image search* (npr. pronalaženje prvobitnog izvora snimka)
- analizu metapodataka
- poređenje sa arhivskim snimcima prethodnih događaja
- identifikaciju AI-generisanih elemenata (nerealni pokreti, anomalije u osvjetljenju, deformacije objekata)

Na ovaj način se utvrđuje da li je sadržaj:

- star i pogrešno predstavljen kao nov
- preuzet iz druge države ili događaja
- u potpunosti ili djelimično generisan vještačkom inteligencijom

3. Konsultovanje zvaničnih izvora

AFP rezultate provjere upoređuje sa:

- zvaničnim saopštenjima vladinih institucija
- meteoroloških službi (npr. nacionalne meteorološke agencije)
- lokalnih vlasti i službi za vanredne situacije

Ovo je posebno važno u kontekstu prirodnih katastrofa, gdje netačne informacije mogu izazvati paniku ili pogrešne reakcije stanovništva.

4. Objavljivanje transparentnog *fact-check* izvještaja

Svaki AFP *fact-check* članak sadrži:

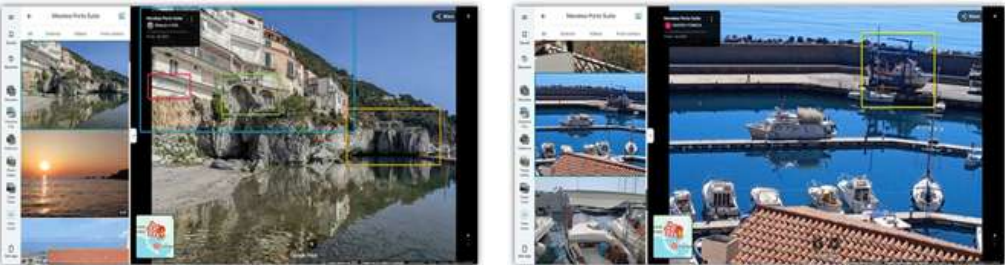
- opis viralne tvrdnje
- detaljno objašnjenje zašto je tvrdnja netačna
- dokaze (poređenja, screenshotove, linkove na izvore)
- jasan zaključak (npr. netačno, obmanjujuće, djelimično netačno)

Na zvaničnoj stranici AFP-a možemo pronaći primjere lažnih AI video-zapisa i kako je AFP upoređivao sa tačnom situacijom preko fotografija sa Google Maps koje su postavljene taj isti datum.

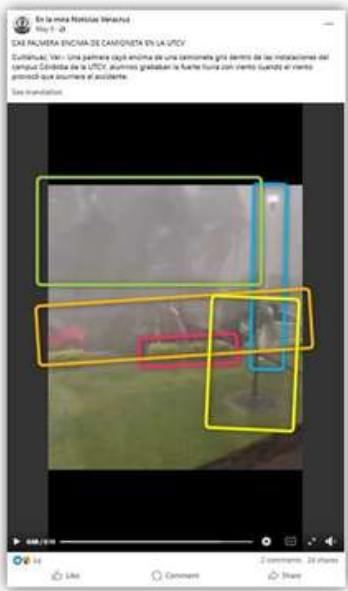
Slika 8. AI video-zapis cunamija u luci u Maratei u Italiji 29. Oktobra 2025. godine

Slika 8.2. Slika sa Google Maps slikana 29. Oktobra 2025 godine

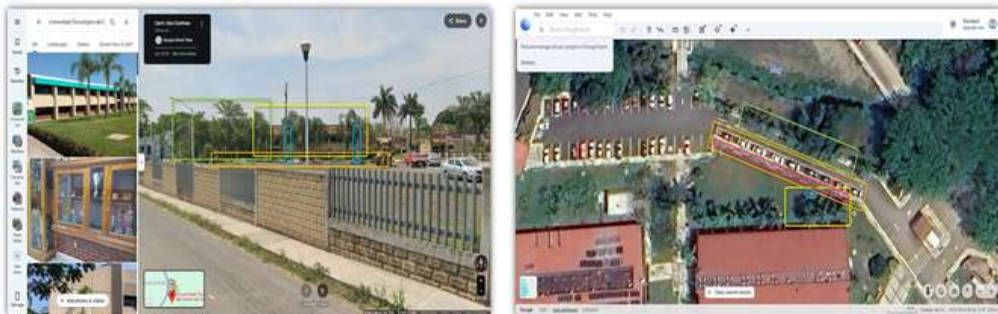

Slika 9. Palma koja se obrušila na niz automobila parkiranih na ulici u kampusu Tehnološkog univerziteta centralnog Verakruza tokom obilnih kiša – video objavljen na Facebook-u

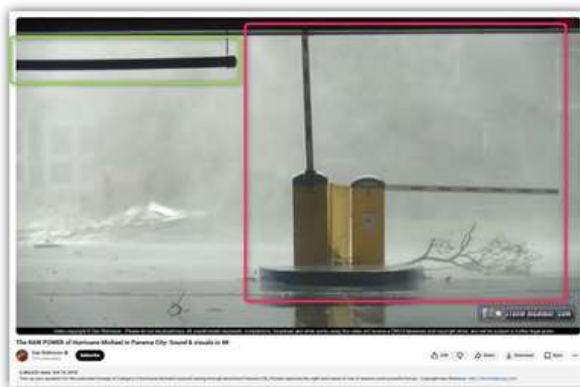

Slika 9.1. Satelitski snimci sa servisa Google Street View i Google Earth prikazuju put u okviru univerzitetskog kampusa

Slika 10. Verzija momenta koji je zabilježio lovac na oluje Den Robinson tokom uragana Majkl u oktobru 2018. godine u Panama City, Florida

Slika 10.1 AFP je geolocirao parkomat prikazan na snimku, utvrdivši da se on nalazi u sklopu garaže Prve baptističke crkve u Panama Sijtu

Osim lažnih snimaka katastrofa, posebnu bezbjednosnu prijetnju predstavljaju AI-generisani video-zapisi koji imitiraju glas i lik zvaničnih predstavnika institucija (civilna zaštita, vlade, krizni štabovi). Prema izvještaju RAND Corporation, ovakvi deepfake sadržaji imaju potencijal da ozbiljno naruše povjerenje javnosti u institucionalne izvore informacija, jer stvaraju konfuziju oko toga koji su izvori legitimni, a koji nisu (RAND, 2022).

U kriznim situacijama, gubitak povjerenja u zvanične izvore ima direktne posljedice po bezbjednost stanovništva, jer građani mogu ignorisati validna upozorenja, evakuacione naredbe ili preporuke za ponašanje.

REGULATORNI I TEHNOLOŠKI ODGOVORI: OGRANIČENJA I DOMETI AI-GENERISANIH VIDEO ZAPISA

Kao odgovor na porast AI-generisanog sadržaja, pojedine platforme (npr. TikTok i YouTube) uvele su obavezno označavanje sadržaja kao „AI-generated“. Međutim, akademske analize upozoravaju da označavanje samo po sebi nije dovoljno, jer veliki broj korisnika ne obraća pažnju na oznake ili ih pogrešno interpretira. Kada se AI-generisani video bez oznake proširi algoritamski i postane viralan, mehanizmi korekcije (*fact-checking*, uklanjanje sadržaja) često dolaze prekasno da bi se spriječili negativni efekti po javnu bezbjednost. Upravo zbog toga, treba naglasiti potrebu za proaktivnim pristupom kriznoj komunikaciji, u kojem institucije same koriste društvene mreže i AI alate za brzo razotkrivanje lažnih sadržaja i reafirmaciju pouzdanih informacija (Aljedani N, Applied Sciences). Na osnovu postojećih međunarodnih istraživanja, može se zaključiti da AI-generisani video-zapisi predstavljaju multiplikator rizika u kriznim situacijama. Njihova kombinacija sa algoritamskim sistemima društvenih mreža stvara komunikaciono okruženje u kojem se dezinformacije ne samo šire izuzetno brzo, već istovremeno stižu i privid legitimiteta kroz visok stepen vizuelne uvjerljivosti i tehničke sofisticiranosti. U kontekstu upravljanja rizicima od prirodnih katastrofa, ovaj fenomen predstavlja ozbiljan izazov za savremene modele krizne komunikacije, jer direktno utiče na percepciju prijetnje, povjerenje u institucije i ponašanje stanovništva u vanrednim okolnostima. Poseban problem predstavlja činjenica da u ovom trenutku ne postoji jedinstven, globalno primijenjen i pouzdan sistem ili program koji bi bio sposoban da u realnom vremenu verifikuje autentičnost AI-generisanih video-zapisa, niti da efikasno ograniči njihov algoritamski domet nakon što postanu viralni. Iako se u akademskoj i tehnološkoj zajednici razvijaju različiti alati za detekciju sintetičkog sadržaja, njihova primjena je fragmentisana, tehnički ograničena i često zavisi od platformi koje nemaju jedinstvene standarde za krizne situacije. Dodatno, brzina širenja sadržaja putem algoritamskih preporuka u praksi često nadmašuje kapacitete postojećih mehanizama re, što rezultuje zakašnjelim reakcijama institucija i provjeri činjenica od strane organi-

zacija. Uprkos intenzivnim istraživanjima u oblasti detekcije deepfake tehnologije i digitalnog označavanja sadržaja, savremeni pristupi se i dalje suočavaju sa problemima skalabilnosti i tačnosti između različitih platformi. Kao posljedica toga, krizne komunikacione strategije trenutno ne mogu u potpunosti da se oslone na tehnička rješenja, već su primorane da kombinuju ograničene tehnološke alate sa institucionalnom komunikacijom i edukacijom javnosti. Međunarodna literatura ukazuje da će u narednom periodu biti neophodno dodatno ulaganje u razvoj standardizovanih sistema verifikacije, jačanje regulatornih okvira, kao i kontinuirani rad na digitalnoj pismenosti stanovništva, kako bi se dugoročno umanjili bezbjednosni rizici koje donosi sve realističnija produkcija AI-generisanih video-zapisa u kriznim situacijama.

ZAKLJUČAK

Savremene krizne i katastrofalne situacije sve češće se odvijaju paralelno u fizičkom i digitalnom prostoru, pri čemu društvene mreže, vođene algoritmima zasnovanim na vještačkoj inteligenciji, postaju ključni posrednici u formiranju javne percepcije rizika. Analiza uloge AI-algoritama ukazuje da njihova logika funkcionisanja, usmjerena na optimizaciju angažmana i viralnosti, značajno utiče na način na koji se informacije o prirodnim katastrofama proizvode, distribuišu i interpretišu. U takvom okruženju, granica između relevantnih informacija i dezinformacija postaje sve nejasnija, naročito u ranim fazama kriznih događaja, kada je društvo najranjivije na paniku, pogrešne odluke i gubitak povjerenja u institucije. Poseban izazov predstavlja sve veća prisutnost AI-generisanih video-zapisa, čija vizuelna uvjerljivost dodatno komplikuje proces verifikacije informacija. Iako postoje inicijative za razvoj alata za detekciju manipulisanih sadržaja, u praksi još uvijek ne postoji jedinstven, pouzdan i široko primjenjiv sistem koji bi istovremeno mogao da ograniči domet takvog sadržaja i omogući njegovu pravovremenu identifikaciju tokom kriznih situacija. Ova tehnološka praznina ostavlja prostor za širenje dezinformacija koje mogu imati direktne posljedice po bezbjednost stanovništva i efikasnost kriznog upravljanja. U kontekstu upravljanja rizicima od prirodnih katastrofa, ovakav informacioni ambijent nameće potrebu za redefinisanjem postojećih pristupa kriznoj komunikaciji. Digitalni prostor više ne može biti posmatran kao sekundarni kanal informisanja, već kao integralni dio sistema zaštite i spasavanja. Evropski regulatorni okviri predstavljaju važan korak ka većoj odgovornosti digitalnih platformi, ali zahtijevaju dodatno prilagođavanje specifičnostima kriznih i vanrednih okolnosti, u kojima brzina, tačnost i vjerodostojnost informacija imaju presudnu ulogu. Sa aspekta institucionalne prakse, civilna zaštita i krizni štabovi moraju razvijati kapacitete za sistematsko praćenje i analizu algoritamski oblikovanih informacionih tokova. Integracija AI-alata

za analizu sadržaja sa društvenih mreža u proces situacione procjene omogućila bi pravovremeno prepoznavanje dezinformacija, eskalacije panike i pogrešnih narativa, čime bi se unaprijedila efikasnost donošenja odluka i povjerenje javnosti u zvanične izvore informacija. Zaključno, bezbjednost u savremenim kriznim situacijama ne zavisi isključivo od fizičkih resursa i operativnih kapaciteta, već i od sposobnosti institucija da upravljaju digitalnim informacionim rizicima. Uspostavljanje ravnoteže između tehnološkog razvoja, regulatornog okvira i institucionalne prakse predstavlja ključni preduslov za jačanje otpornosti društva na prirodne katastrofe u digitalnom dobu.

LITERATURA

- Eriksson, M. (2018). Lessons for Crisis Communication on Social Media: A Systematic Review of What Research Tells the Practice. *International Journal of Strategic Communication*, 12(5), 526–551. <https://doi.org/10.1080/1553118X.2018.1510405>
- Muhammad Imran, Carlos Castillo, Fernando Diaz, and Sarah Vieweg. 2015. Processing Social Media Messages in Mass Emergency: A Survey. *ACM Comput. Surv.* 47, 4, Article 67 (July 2015), 38 pages. <https://doi.org/10.1145/2771588>
- Soroush Vosoughi et al. The spread of true and false news online. *Science* 359, 1146–1151 (2018). DOI:10.1126/science.aap9559
- Ilkay CINAR, Disaster Detection Using Machine Learning Methods with Deep Features, Department of Computer Engineering, Selcuk University, Konya, TURKEY, International Conference on Intelligent Systems and New Applications (ICISNA'23)
- Akhyar Akhyar, Mohd Asyraf Zulkifley, Jaesung Lee, Taekyung Song, Jaeho Han, Chanhee Cho, Seunghyun Hyun, Youngdoo Son, Byung-Woo Hong, Deep artificial intelligence applications for natural disaster management systems: A methodological review, *Ecological Indicators*, Volume 163, 2024, 112067, ISSN 1470-160X
- arXiv:1710.01887 [cs.SI]
- Komendantova, N., Erokhin, D. Artificial Intelligence Tools in Misinformation Management during Natural Disasters. *Public Organiz Rev* 25, 81–105 (2025). <https://doi.org/10.1007/s11115-025-00815-2>
- Hilberts S, Govers M, Petelos E, Evers S, The Impact of Misinformation on Social Media in the Context of Natural Disasters: Narrative Review, *JMIR Infodemiology* 2025;5:e70413

- Aljedani, N.; Alotaibi, R.; Cherif, A. AI-Social Media Integration for Crisis Management: A Systematic Review of Data and Learning Aspects. Appl. Sci. 2025, 15, 12283. <https://doi.org/10.3390/app152212283>
- Di Domenico, G., Tuan, A. & Visentin, M. Linguistic drivers of misinformation diffusion on social media during the COVID-19 pandemic. Ital. J. Mark. 2021, 351-369 (2021). <https://doi.org/10.1007/s43039-021-00026-9>
- Cha M, Cha C, Singh K, Lima G, Ahn YY, Kulshrestha J, Varol O. Prevalence of Misinformation and Factchecks on the COVID-19 Pandemic in 35 Countries: Observational Infodemiology Study. JMIR Hum Factors. 2021 Feb 13;8(1):e23279. doi: 10.2196/23279. PMID: 33395395; PMCID: PMC7909456.
- He, C., & Hu, D. (2025). Social Media Analytics for Disaster Response: Classification and Geospatial Visualization Framework. Applied Sciences, 15(8), 4330. <https://doi.org/10.3390/app15084330>
- Hasan, Samiul & Ukkusuri, Satish & Cebrian, Manuel. (2017). Crisis Communication Patterns in Social Media during Hurricane Sandy. Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board. 2672. 10.1177/0361198118773896.
- <https://factcheck.afp.com/>

АЛГОРИТМЫ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В КРИЗИСНЫХ КОММУНИКАЦИЯХ ВО ВРЕМЯ ПРИРОДНЫХ КАТАСТРОФ

Аннотация: Современные природные катастрофы все чаще разворачиваются параллельно в физическом и цифровом пространствах, при этом социальные сети, управляемые алгоритмами на базе искусственного интеллекта, играют значительную роль в формировании общественного восприятия рисков и кризисной коммуникации. Целью данной работы является анализ влияния алгоритмов социальных сетей и систем ИИ на управление рисками безопасности во время природных катастроф с особым акцентом на их положительные и отрицательные эффекты. Работа основана на обзоре соответствующей литературы, теоретическом анализе и изучении конкретных случаев (ураганы Харви, Сэнди, Лаура, землетрясения и пандемия COVID-19). Особое внимание уделяется применению моделей машинного и глубокого обучения в классификации кризисного контента, геопространственной визуализации данных и обнаружении дезинформации, а также все более актуальной проблеме видеороликов, созданных ИИ (дипфейк-контента), которые дополнительно осложняют процесс верификации информации. Анализ показывает, что алгоритмические системы, способствуя более быстрому распространению предупреждений и мобилизации сообщества, одновременно отдают приоритет контенту с высоким эмоциональным вовлечением, что повышает риск вирусного распространения дезинформации и паники. Сделан вывод о необходимости интеграции технологических решений, нормативно-правовой базы и институционального потенциала для мониторинга цифровых информационных потоков с целью повышения устойчивости общества и эффективности кризисной коммуникации в современных чрезвычайных ситуациях.

Ключевые слова: искусственный интеллект; алгоритмы социальных сетей; кризисная коммуникация; природные катастрофы; дезинформация; видеоролики, созданные ИИ; управление рисками безопасности; цифровая грамотность.

SOCIAL MEDIA ALGORITHMS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CRISIS COMMUNICATION DURING NATURAL DISASTERS

Abstract: Contemporary natural disasters increasingly unfold simultaneously in both physical and digital spaces, where social media networks, driven by AI-based algorithms, play a significant role in shaping public risk perception and crisis communication. The objective of this paper is to analyze the impact of social media algorithms and AI systems on security risk management during natural disasters, with a particular focus on their positive and negative effects. The research is based on a review of relevant literature, theoretical analysis, and case studies (hurricanes Harvey, Sandy, and Laura, earthquakes, and the COVID-19 pandemic). Special attention is devoted to the application of machine learning and deep learning models in the classification of crisis content, geospatial data visualization, and misinformation detection, as well as the growing problem of AI-generated videos (deepfake content) which further complicates the information verification process. The analysis shows that while algorithmic systems contribute to the faster dissemination of warnings and community mobilization, they simultaneously favor high-emotional engagement content, thereby increasing the risk of the viral spread of misinformation and panic. It is concluded that the integration of technological solutions, regulatory frameworks, and institutional capacities for monitoring digital information flows is essential to enhance societal resilience and the effectiveness of crisis communication in contemporary emergency situations.

Keywords: artificial intelligence; social media algorithms; crisis communication; natural disasters; misinformation; AI-generated videos; security risk management; digital literacy.

СПЕЦИФИЧНОСТИ ИЗВРШЕЊА КАЗНЕ ЗАТВОРА ПРЕМА НАЈОПАСНИЈИМ ОСУЂЕНИЦИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ, РЕПУБЛИЦИ СРПскоЈ И РУСКОЈ ФЕДЕРАЦИЈИ

Доц. др Иван Милић

Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
i.milic@pf.uns.ac.rs

Проф. др Хохрин Сергеј Александрович,

ФГБОУ „Југорски државни универзитет“
Руска Федерација

Сажетак: Осуђена лица током издржавања казне затвора имају јасно дефинисане обавезе, али и права. Њихов правни положај детерминисан је бројним околностима, при чему је он знатно неповољнији за лица осуђена за најтежа кривична дела. За најопасније осуђенике формирана су посебна одељења у самом затвору, са специфичним режимом издржавања казне. У процесу упућивања и премештања ових лица, улога полиције и служби безбедности је од великог значаја.

Предмет овог рада су специфичности извршења казне затвора према осуђеницима који се категоришу као најопаснији. У раду ће, пре свега, бити анализирана посебна одељења намењена овој категорији лица. Акценат је стављен на правни положај осуђеника, као и на улогу полиције и служби безбедности у самом процесу извршења казне.

Кључне речи: осуђена лица, најопаснији осуђеници, посебно одељење, казна затвора.

УВОД

Након што одлука суда којом је окривљеном изречена казна затвора постане правноснажна и извршна, следи и извршење те казне. Тада се и статус окривљеног мења, јер он постаје осуђеник. То је лице за којег је правноснажном одлуком суда утврђено да је криво за кривично дело које је било предмет оптужбе. Имајући у виду да „ни казна затвора није као што је некад била“, сада постоје и различита правила у погледу издржавања казне затвора. Пре свега, мислимо на казну кућног затвора. Уколико осуђени треба да издржава казну кућног затвора, онда се и правила у погледу почетка издржавања казне затвора и положаја осуђеника знатно разликују у односу на правила која важе за осуђеника који казну издржава у казненом заводу. Дакле, иако је окривљеном изречена казна затвора, то не значи да ће он бити упућен на издржавање казне затвора у затвор / казнени завод / установу. Постоји и правна могућност да се изречена казна затвора замени новчаном казном. Такође, постоји могућност да се казна коју осуђени треба да издржава у казненом заводу замени у погледу места извршења – да осуђени казну затвора издржава у просторијама у којима станује.

Правни положај осуђених лица у затворима разликује се и у зависности од тога у којем затвору / одељењу осуђени издржава казну. Међутим, у којем затвору / одељењу ће осуђени издржавати казну затвора, зависи од многобројних околности. То су, на пример, следеће околности: врста учињеног дела, узраст осуђеника, пребивалиште осуђеника, да ли је осуђеник страни држављанин¹, да ли је осуђеник повратник, дужина казне и др.² Свакако, постоји разлика у погледу тога да ли је реч о малолетнику или пунолетном учиниоцу. Зависи и од пола, јер се осуђеници смештају одвојено од осуђеница³.

Као што се мењају материјалне одредбе у погледу прописивања казни, као и процесне одредбе које се односе на откривање и доказивање кривичног дела, тако се мењају и извршне одредбе, тј. одредбе којима се уређује извршење казне затвора. Извршење казне је важан део казног права једне државе. У том погледу мора се водити рачуна о томе која је сврха кажњавања и извршења казне затвора. Имајући у виду да постоје и посебна правила извршења казне затвора која се односе на одређене осуђенике, предмет овог рада је управо правни положај осуђеника за које се може рећи да су најопаснији. Аутори анализирају прописе Репу-

1 - О извршењу казне затвора према страним држављанима вид. Ивлиев, П. В. Особенности исполнения наказаний в отношении иностранных граждан в УИС / П. В. Ивлиев, С. В. Архипов // Право и государство: теория и практика. – 2025. – № 4. – С. 403-405.

2 - Са правом се наводи у литератури да извршење кривичних санкција представља сложен, вишеаспектни процес. Вид. Кутаков Н.Н. Злостное нарушение установленного порядка отбывания наказания: проблемы системности правовой регламентации // Право. Безопасность. Чрезвычайные ситуации. 2025. № 2 (67). С. 106.

3 - О женама као учиниоцима кривичних дела и извршењу казне према њима вид. Голубова, Е. Е. Гуманизация исполнения наказания в виде лишения свободы в отношении осужденных женщин в современных условиях / Е. Е. Голубова // Тенденции развития науки и образования. – 2024. – № 111-7. – С. 52-55.

блике Србије, Републике Српске и Руске Федерације у погледу посебног правног режима за одређене категорије осуђеника. Дакле, у прописима се не користи назив најопаснији осуђеници, већ тај назив користе аутори. Имајући у виду права и обавезе осуђеника који имају тај посебан режим, аутори сматрају да је реч о најопаснијим осуђеницима. Ради се о осуђеницима који се стално „држе под кључем“. Није једноставно одредити који би то осуђеници били најопаснији – да ли се то цени с обзиром на учињено кривично дело, висину изречене казне, владање осуђеника за време издржавања казне или то зависи од других околности. Надаље, поставља се питање да ли они казну затвора издржавају у посебним затворима или се у оквиру постојећег затвора формирају посебна одељења у којима они издржавају казну затвора. Незаобилазно је и питање улоге полиције и служби безбедности у погледу извршења казне затвора. Аутори у овом раду настоје да дају одговоре на бројна питања која се тичу најопаснијих осуђеника.

1. РЕПУБЛИКА СРБИЈА

Године 2009. Република Србија постала је „богатија“ за још један закон. Те године донет је Закон о извршењу казне затвора за кривична дела организованог криминала.⁴ По самом називу овог закона долази се до закључка да се њиме уређује извршење казне затвора према осуђеним лицима за дела која спадају у област организованог криминала. Међутим, овим законом се уређује да се он може применити и на лица која су осуђена и због других кривичних дела. ЗКЗ прописује:

Овим законом уређује се поступак извршења казне затвора за кривична дела која се, у смислу Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, сматрају кривичним делима организованог криминала, организација и надлежност државних органа у поступку извршења казне, положај осуђених и надзор над извршењем казне затвора.

Под условима предвиђеним овим законом, одредбе овог закона се примењују и на извршење казне затвора за:

1. кривично дело тероризма из члана 312. Кривичног законика и кривично дело међународног тероризма из члана 391. Кривичног законика;
2. кривична дела из чл. 370. до 384. и чл. 385. и 386. Кривичног законика;
3. тешка кршења међународног хуманитарног права извршена на територији бивше Југославије од 1. јануара 1991. године која су наведена у Статуту Међународног кривичног суда за бившу Југославију;

4 - Закон о извршењу казне затвора за кривична дела организованог криминала, "Службени гласник РС", бр. 72 од 3. септембра 2009, 101 од 29. децембра 2010. (у даљем тексту: ЗКЗ).

4. кривично дело помоћ учиниоцу после извршеног кривичног дела из члана 333. Кривичног законика, ако је извршено у вези са кривичним делима из тач. 2) и 3) овог става.

Ако одредбама овог закона није друкчије прописано, на издржавање казне затвора лица из ст. 1. и 2. овог члана сходно се примењују одредбе Закона о извршењу кривичних санкција.

Имајући у виду овакво решење ЗКЗ долази се до закључка да су осуђена лица на која се може применити овај закон најопаснија осуђена лица. Осуђена лица која за време издржавања казне затвора требају да имају посебан третман – да се њихове обавезе и права разлику у односу на обичне осуђенике.⁵ Када се каже обични осуђеници мисли се на осуђена лица на која се примењује само Закон о извршењу кривичних санкција.⁶

1.1. Где осуђена лица на која се примењује ЗКЗ издржавају казну затвора

Иако је Народна скупштина донела ЗКЗ, у Републици Србији није се градио посебан затвор у којем би казну затвора издржавали најопаснији осуђеници. Држава није одлучила ни да неки од постојећих затвора одреди за издржавање казне затвора за ове осуђенике. Решење је пронађено у томе што су основана посебна одељења у оквиру најстрожих затвора у којем издржавају казну најопаснији осуђеници. Према ЗКЗ: за извршење изречене казне за најопасније осуђенике образује се Посебно одељење за издржавање казне затвора за кривична дела организованог криминала у казнено-поправном заводу затвореног типа са посебним обезбеђењем (у даљем тексту: Посебно одељење). У Републици Србији према степену обезбеђења заводи могу бити отвореног, полуотвореног, затвореног и затвореног типа са посебним обезбеђењем, и има их три. То су следећи казнено-поправни заводи затвореног типа са посебним обезбеђењем: 1. Казнено-поправни завод у Истоку⁷;

5 – О томе ко су обични, а ко најопаснији осуђеници вид. Грујић Здравко, Милић Иван, Права лица осуђених на казну затвора у кривичном извршном законодавству Републике Србије, 1. Научни скуп "Двадесет година дејтонског мировног споразума", Пале: Правни факултет, 24. октобар, 2015, стр. 815-826.

6 – Закон о извршењу кривичних санкција, "Службени гласник РС", број 55 од 23. маја 2014, 35 од 21. маја 2019. (у даљем тексту ЗИКС). Детаљно вид. Милић Иван, Упућивање најопаснијих осуђеника на издржавање казне затвора, Гласник Адвокатске коморе Војводине, 2020, No. 3, стр. 312-328; Милић Иван, Где исполняется наказание в виде лишения свободы в Республике Сербия?, Союз криминалистов и кримиологов: периодическое печатное издание, журнал. — 2020. — № 3, стр. 168-184. Милић Иван, Индивидуализација казне затвора – криминолошки, кривичноправни и пенолошки аспект, Нови Сад, 2017. стр. 461-475. (докторска дисертација)

7 – Казнено-поправни завод у Истоку налази се на територији Аутономне покрајине Косово и Метохија.

2. Казнено-поправни завод у Пожаревцу – Забели; 3. Казнено-поправни завод у Београду.⁸ Посебно одељење организује се као посебна унутрашња организациона јединица изван састава служби у казнено-поправном заводу затвореног типа са посебним обезбеђењем.⁹

1.2. Обављање послова одржавања реда и безбедности у Посебном одељењу

У Републици Србији казнене заводе (затворе) обезбеђује Служба за обезбеђење. Служба за обезбеђење, као јединствена формација Управе, стара се о безбедности људи и имовине у заводу, спроводи осуђена и притворена лица, учествује у утврђивању и спровођењу програма поступања према осуђеном и обавља друге послове одређене законом. Служба за обезбеђење је наоружана и униформисана.¹⁰ Служба за обезбеђење неминовно мора да сарађује са полицијом. То је посебно важно приликом предузимања одређених радњи које су усмерене према заштити лица и имовине, на пример: ЗИКС прописује: у случају бекства осуђеног, управник завода обавештава полицију и суд који га је упутио на извршење казне затвора, наређује издавање потернице и предузима друге радње које су неопходне да се осуђени у бекству лиши слободе.¹¹ Важно је напоменути и да изузетно, полиција може бити укључена у одржавање реда и безбедности у заводима, као и приликом спровођења лица лишених слободе, у складу са посебним споразумом између министра надлежног за послове правосуђа и министра надлежног за унутрашње послове.¹² У погледу припадника Службе обезбеђења у Посебном одељењу важе и посебна правила. Послове одржавања реда и безбедности у Посебном одељењу обављају запослени у заводима из служби за обезбеђење, који су посебно обучени и упућени на рад у Посебно одељење.¹³ На снази је Правилник о посебним условима које треба да испуњавају запослени у заводима за извршење кривичних санкција који се упућују на рад у Посебно одељење за издржавање казне затвора за кривична дела организованог криминала и начину њиховог избора пре упућивања.¹⁴

8 - Вид. чл. 3 Уредбе о оснивању завода за извршење кривичних санкција у Републици Србији, „Службени гласник РС“, бр. 20 од 10. марта 2006, 89 од 2. новембра 2009, 32 од 14. маја 2010, 53 од 20. јула 2011, 11 од 17. фебруара 2017, 13 од 4. фебруара 2022.

9 - Вид. чл. 2 Правилника о организацији и раду Посебног одељења за издржавање казне затвора за кривична дела организованог криминала, „Службени гласник РС“, број 37 од 1. јуна 2010.

10 - Вид. чл. 21 и 22 ЗИКС.

11 - Вид. чл. 147 ЗИКС.

12 - Вид. чл. 155 ЗИКС.

13 - Вид. чл. 3 ЗКЗ.

14 - Правилник о посебним условима које треба да испуњавају запослени у заводима за извршење кривичних санкција који се упућују на рад у Посебно одељење за издржавање казне затвора за кривична дела организованог криминала и начину њиховог избора пре упућивања, „Службени гласник РС“, бр. 13 од 12. марта 2010, 111 од 14. децембра 2013.

Овим Правилником се, између осталог, прописује: запослени се може упутити на рад у Посебно одељење ако је прошао одговарајућу обуку у Центру за обуку и стручно оспособљавање Управе за извршење кривичних санкција, односно ако испуњава следеће посебне услове:

1) да није осуђиван, односно прекршајно кажњаван на безусловну казну затвора за кривично дело, односно прекршај и да се против њега не води кривични поступак за кривично дело за које се гони по службеној дужности;

2) да има најмање три године радног искуства на раду у служби за обезбеђење, односно на истим или сличним пословима у Министарству унутрашњих послова или Војсци Србије;

3) да не постоје безбедносне сметње за упућивање запосленог на рад у Посебно одељење;

4) да је у години која претходи години упућивања у Посебно одељење, оцењиван оценом „добар”, „врло добар” или „одличан”, односно оценом „добар”, „истиче се” или „нарочито се истиче”

5) да је психофизички способан за рад у Посебном одељењу.

Директор Управе за извршење кривичних санкција расписује интерни конкурс за упућивање на рад у Посебно одељење.¹⁵ У пријави на интерни конкурс кандидати су дужни да наведу потпуне и тачне податке који се односе на: име и презиме кандидата (укључујући и ранија презимена); име и презиме оба родитеља и девојачко презиме мајке; датум и место рођења; јединствени матични број грађана; досадашње радно искуство – са навођењем конкретних послова радног места; стручну спрему; путовања у иностранство у последње три године; служење војног рока; имовно стање – из члана 12. став 1. Закона о извршењу казне затвора за кривична дела организованог криминала; чланове породичног домаћинства, као и податке о томе да ли су чланови породичног домаћинства осуђивани, односно да ли се налазе на издржавању казне затвора. Безбедносну проверу (..) Управа за извршење кривичних санкција прибавља по службеној дужности, у складу са Законом и актом Владе о вршењу провера за лица која обављају послове у Посебном одељењу. Дакле, независно од тога што запослени већ неколико година ради у „безбедносном сектору“ потребно је да прође и безбедносну проверу пре упућивања на рад у Посебно одељење.

15 - Управник завода, начелник Посебног одељења и запослени који су упућени на рад у Посебно одељење, имају плату која не може бити већа од двоструког износа плате коју би остварили на пословима са којих су ступили на рад у Посебно одељење. Вид. чл. 10 ст. 1 ЗКЗ.

1.3. Упућивање осуђеника у Посебно одељење

Иако је реч о осуђенику који је осуђен за кривично дело које је наведено у ЗКЗ, то и даље не значи да ће он по аутоматизму бити упућен у Посебно одељење на издржавање казне затвора. Након што се донесе осуђујућа пресуда према осуђенику на ког може да се примени ЗКЗ води се још један посебан поступак у којем се одлучује да ли ће осуђени бити упућен на издржавање казне затвора у Посебно одељење. Приликом одлучивања о упућивању осуђеника мора да се утврди да ли ће осуђени:

1. преко осуђеног или другог лица наставити да усмерава криминалну делатност организоване криминалне групе;
2. преко осуђеног или другог лица успоставити сарадњу са другом организованом криминалном групом ради наставка криминалне делатности;
3. преко осуђеног или другог лица организовати сукобе са другом организованом криминалном групом;
4. преко другог лица угрозити сигурност судије, јавног тужиоца, или другог учесника у кривичном поступку који је у току или је правноснажно окончан, или другог службеног лица које је поступало у преткривичном поступку или у поступку извршења казне;
5. наводити друго лице на извршење кривичних дела.

Решење којим се осуђени упућује на издржавање казне затвора у Посебно одељење доноси председник суда, односно овлашћени судија. У погледу овог рада од значаја је како ће суд утврдити наведене околности. Постојање околности утврђује се на основу чињеница и доказа прикупљених у току кривичног поступка, из извештаја полиције и служби безбедности, као и мишљења јавног тужиоца. Полиција, службе безбедности и јавни тужилац дужни су да на захтев суда доставе одговарајућу документацију, извештаје и мишљење на основу којих се може утврдити постојање разлога да се осуђени упути на издржавање казне затвора у Посебно одељење.¹⁶

Иако је осуђени упућен у Посебно одељење на издржавање казне затвора, то не значи да ће он по аутоматизму у њему издржавати казну затвора до краја. Ради се о томе да се након одређеног временаведеног у Посебном одељењу опет процењује да ли је потребно да осуђеник и даље издржава казну затвора у њему. Председник суда, односно овлашћени судија испитује по службеној дужности да ли и даље постоје разлози за издржавање казне затвора у Посебном одељењу на сваке две године од почетка издржавања казне, односно од последњег решења којим се продужава издржавање казне у Посебном одељењу.¹⁷

16 - Вид, чл. 15 ЗКЗ.

17 - Вид, чл. 19 ЗКЗ.

Такође, у погледу преиспитивања значајни су извештаји. Полиција, службе безбедности и јавни тужилац дужни су да, на захтев председника суда, односно овлашћеног судије, доставе одговарајућу документацију, извештаје и мишљење на основу којих се може утврдити постојање разлога да се осуђеном продужи издржавање казне затвора у Посебном одељењу.¹⁸

Осуђена лица на која се примењује ЗКЗ иако нису упућена на издржавање казне затвора у Посебно одељење, то не значи да се не могу преместити у Посебно одељење. Наиме, уколико би се утврдило да постоје разлози за премештај у Посебно одељење осуђени се увек може преместити у то одељење. Ово исто важи као и у случају када је осуђени из Посебног одељења премештен у неко друго одељење у заводу. Дакле, осуђени се стално проверава и може да се утврди да постоје услови за издржавање казне у Посебно одељење.¹⁹

За време издржавања казне затвора у Посебном одељењу осуђена лица се разврставају. У погледу накнадног разврставања значајну улогу има полиција и службе безбедности. Наиме, Управник завода доноси одлуку о измени програма поступања, и накнадном разврставању осуђеног из почетне групе В2 у Посебном одељењу у групу В1 у Посебном одељењу, на основу предлога стручног тима о остваривању програма поступања, уз сагласност председника суда, односно овлашћеног судије. Председник суда, односно овлашћени судија може прибавити мишљење полиције и служби безбедности о околностима битним за накнадно разврставање. Управник завода накнадно разврстава осуђеног из групе В1 у Посебном одељењу у почетну групу В2 у Посебном одељењу на основу изречене дисциплинске казне за учињени дисциплински преступ током извршења казне, изречене нове казне затвора, покретања новог кривичног поступка, накнадно утврђеног повећаног степена ризика или извештаја полиције и служби безбедности.²⁰

18 - Вид. чл. 20 ЗКЗ.

19 - Вид. чл. 25 ЗКЗ. Ово је један од начина индивидуализације извршења казне затвора. Вид. Бут, Р. О. Принцип дифференциацији и индивидуализацији исполненија наказанија в виде лишения свободы: научно-теоретическая интерпретация / Р. О. Бут // Вестник Кузбасского института. – 2025. – № 4(65). – С. 36-47.

20 - Вид. чл. 13а Правилника о кућном реду Посебног одељења за издржавање казне затвора за кривична дела организованог криминала, „Службени гласник РС“, бр. 18 од 26. марта 2010, 43 од 17. маја 2013, 76 од 8. августа 2017, 8 од 31. јануара 2020, 45 од 2. јуна 2023.

1.4. Укратко о третману осуђеника у Посебном одељењу

Положај осуђеника за време издржавања казне затвора се знатно разликује у односу на обичне осуђенике (у односу на осуђенике на које се примењује само ЗИКС). Свакако да осуђена лица у Посебном одељењу имају она права која им нико не може одузети. Осуђени који је распоређен у Посебно одељење остварује следећа права: 1) право на смештај; 2) право на исхрану; 3) право на одећу, рубље и обућу; 4) право на лечење и здравствену заштиту; 5) право на рад; 6) право на слободно време; 7) право на обавештавање и дописивање; 8) право на остваривање верских права; 9) право на телефонски разговор; 10) право на посете блиских сродника и других лица; 11) право на пријем пакета и новчаних пошљици; 12) право на правну помоћ; 13) право на притужбу и жалбу и судску заштиту.²¹

У односу на обичне осуђенике, осуђена лица у Посебном одељењу смештају се одвојено од других осуђених. То значи да је правило да казну затвора издржавају појединачно – сами. Боравак на свежем ваздуху осуђених организује се у групама од највише пет осуђених. Садржај писама се надзире. Телефонски разговор, изузев разговора са браниоцем, се надзире и снима, о чему се води посебна евиденција. Ток посете се аудио-визуелно надзире и снима, осим у случају посете браниоца, Заштитника грађана и представника међународних организација које се баве заштитом људских права, у складу са међународним уговором. Дакле, осуђени се стално надзире и контролише.

2. РЕПУБЛИКА СРПСКА

У Републици Српској на снази је Закон о извршењу кривичних и прекршајних санкција Републике Српске.²² Реч је основном извору којим се уређује извршење кривичних и прекршајних санкција.²³ Овим законом прописује се начин оснивања и организација установа за извршење кривичних и прекршајних санкција, радни односи и права по основу рада, надзор над радом установа, поступак извршења казне затвора, дисциплинска и материјална одговорност затвореника, мјере²⁴ за одржавање реда и безбједности, условни отпуст и отпуштање затвореника, извршење казне доживотног затвора, извршење казне затвора изречене у прекршајном поступку, извршење мјере притвора, извршење новчане казне, извршење мјере рада у јавном интересу, извршење мјера безбједности, извршење кућног затвора, као и послови међународне

21 – Вид, чл. 28 ЗКЗ.

22 – Закон о извршењу кривичних и прекршајних санкција Републике Српске, "Сл. гласник РС", бр. 63/2018 и 55/2023. (у даљем тексту: ЗоИКиПС).

23 – Детаљно вид. Mitrović Ljubinko, Dunjić Pero, Izvršenje kazne zatvora u Republici Srpskoj – principi izvršenja i ustanove u kojima se izvršava kazna zatvora –, GODIŠNJAK FAKULTETA PRAVNIH NAUKA • Godina 12 • Broj 12 • Banja Luka, jul 2022 • str. 66-78.

24 – У овом делу рада цитиране су одредбе прописа онако како су у њима наведене – на ијекавици.

сарадње.²⁵ Овим законом се предвиђа и које службе постоје у затворима, а једна од служби је и служба обезбјеђења. Служба обезбјеђења брине се о безбједности Установе, радилишта и просторија у којима затвореници бораве и раде, о одржавању унутрашњег реда и дисциплине у Установама, врши спровођења затвореника и притвореника, ако другим законом није другачије прописано и обавља и друге послове одређене овим законом и прописима донесеним на основу закона. Послове службе обезбјеђења врше припадници службе обезбјеђења – полиција казнено-поправних установа.²⁶ Са друге стране, у Републици Српској на снази је један специјални закон. Реч је о Закону о посебном режиму извршења казне затвора.²⁷ Овим законом уређује се поступак распоређивања затвореника који се налазе на издржавању казне затвора у Одјељење са посебним режимом извршења казне затвора (у даљем тексту: Одјељење), организација Одјељења, положај затвореника, дисциплинска и материјална одговорност затвореника, као и поступање према затвореницима на извршењу казне доживотног затвора.²⁸ Имајући у виду сам назив закона „наслућује“ се да се он примењују само на одређену категорију осуђеника. Чим је реч о посебном режиму, то значи и да се на осуђена лица на која се примењује ЗоПРИКЗ примењују правила која се не примењују на друга осуђена лица. Одјељење оснива министар правде (у даљем тексту: министар) као посебно затворено Одјељење унутар Установа затвореног типа.²⁹

Прво питање које се поставља јесте на која се осуђена лица се примењује ЗоПРИКЗ.

1. У Одјељење се распоређују затвореници мушког пола који за вријеме извршења казне затвора битно угрожавају безбједност у Установи за извршење кривичних и прекршајних санкција (у даљем тексту: Установа), нарушавају ред и дисциплину, као и лица за која се утврди да су све раније предузете мјере поступања према њима остале безуспјешне, а према којима је програмом поступања предвиђен овакав облик третмана.
2. Сврха распореда у Одјељење је спречавање свих облика понашања затвореника која за циљ имају нарушавање формалног система и организације рада Установа, кроз примјену посебних метода и облика рада.
3. Распоред у Одјељење не третира се као дисциплинска казна.
4. У Одјељење се на извршење казне затвора упућују затвореници којима је изречена казна доживотног затвора.³⁰

25 – Вид. чл. 1 ЗоИКиПСРС.

26 – Вид. чл. 32 и 24 ЗоИКиПСРС.

27 – Закон о посебном режиму извршења казне затвора, "Сл. гласник РС", бр. 30/2010 и 48/2024. (у даљем тексту: ЗоПРИКЗ).

28 – Вид. чл. 1 ЗоПРИКЗ.

29 – Вид. чл. 3 ЗоПРИКЗ.

30 – Вид. чл. 23оПРИКЗ.

У погледу ових наведених затвореника постоји одређена разлика. Разлика постоји између затвореника којима је изречена казна доживотног затвора и свих других осуђеника. С тим у вези, ЗоИКиПС садржи одредбе којима се уређује и извршење казне доживотног затвора. Казна доживотног затвора извршава се у одјељењу са посебним режимом извршења казне затвора из члана 14. став 2. тачка 5) овог закона. Лица која издржавају казну доживотног затвора класификују се у посебне васпитне колективе, с тим да на једног васпитача долази до 20 затвореника.[1] Затвореници који издржавају казну доживотног затвора не могу бити радно ангажовани на пословима који се изводе ван круга Установе. Затвореницима који издржавају казну доживотног затвора може се вршити контрола писама и телефонских разговора, са чим мора бити упознат затвореник. Имајући у виду овде одредби и одредбе ЗоПРИКЗ долази се до закључка да се затвореници којима је изречена казна доживотног затвора по аутоматизму упућују у Одељење. Дакле, на њих се по аутоматизму примењује ЗоПРИКЗ. У погледу премештања осуђеника постоје одређена правила и она се разликују у зависности од тога да ли се затвореник премешта по основу молбе или предлога.

Прво, затвореник који издржава казну доживотног затвора може након најмање пет година издржане казне доживотног затвора министру поднијети молбу за премјештај у другу Установу која у свом саставу има Одељење.³² Друго, директор Установе у којој затвореник издржава казну доживотног затвора може из разлога безбједности или организације извршења казне затвора поднијети приједлог за премјештај у одјељење са посебним режимом извршења казне затвора друге Установе која у свом саставу има ово одјељење, о чему рјешењем одлучује министар.³³ Долази се до закључка да ће осуђени који издржава казну доживотног затвора увек казну издржавати у Одељењу, тј. да ће се на њега увек примењивати ЗоПРИКЗ.

Као што је речено у Одељењу казну затвора издржавају и друга осуђена лица. Међутим, они се у Одељење не упућују од стране суда. О потреби распореда затвореника у Одељење одлучује министар на приједлог руководиоца Установе у којој затвореник издржава казну затвора. Ово се односи на било којег затвореника, сем овог којем је изречена казна доживотног затвора. Уз приједлог за распоред у Одељење министру се доставља извјештај са подацима о владању и понашању затвореника у току издржавања казне затвора, извјештај о предузетим мјерама поступања према затворенику и образложење разлога за распоред у Одељење. Након разматрања приједлога министар може донијети наредбу о распореду за-

31 - Овакво решење није у складу са ЗоПРИКЗ, јер се њиме предвиђа да затвореници који издржавају казну доживотног затвора класификују се у посебне васпитне колективе, с тим да се на једног васпитача распоређује до десет затвореника

32 - Вид. 23е ЗоПРИКЗ.

33 - Вид. чл. 23ж ЗоПРИКЗ.

твореника у Одјељење, која се доставља Установи која је упутила приједлог и Установи у чијем саставу се налази Одјељење у којем ће се распоред затвореника извршити. Постоји и изузетак, јер у ванредним ситуацијама, када је битно нарушена безбједност у Установи, министар може и без приједлога руководиоца Установе у којој затвореник издржава казну донијети наредбу о распореду затвореника у Одјељење.³⁴ Поставља се питање и колико времена ова група осуђеника може да проведе у Одељењу. Вријеме трајања распореда у Одјељење за затворенике који се у Одјељење распоређују за вријеме извршења казне затвора не може бити краће од шест мјесеци и може бити више пута продужавано за исти временски период, водећи рачуна о томе да трајање распореда затвореника у Одјељење буде сразмјерно степену ризика који представља затвореник. Након истека сваких шест мјесеци проведених на распореду у Одјељењу врши се преиспитивање оправданости даљег боравка у Одјељењу, уз обавезу да руководилац Установе достави министру приједлог за продужење или обуставу распореда у Одјељење, детаљан извјештај о владању и понашању, мишљење о постигнутим резултатима примјене распореда у Одјељење и процјену степена ризика. Министар, на основу приједлога руководиоца Установе, извјештаја и мишљења о резултатима примјене распореда у Одјељење, процјењује да ли је постигнута сврха распореда, те наредбом одлучује о продужењу или обустави примјене распореда у Одјељење.³⁵

3.РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА

Лишавање слободе на дужи временски период, које се примењује према осуђеним лицима, по својој суштини представља алтернативу смртној казни. Изрицање казне у кривичном законодавству Руске Федерације зависи од степена тежине учињеног дела. На основу члана 15 Кривичног законика Руске Федерације³⁶ (у даљем тексту: КЗ РФ), тешким кривичним делима сматрају се умишљајна дела за која максимална казна предвиђена КЗ РФ не прелази десет година лишавања слободе. Посебно тешким кривичним делима сматрају се умишљајна дела за која је КЗ РФ прописао казну лишавања слободе у трајању дужем од десет година или строжу казну. Ова категорија осуђених лица казну издржава у казнено-поправним установама строгог и посебног режима, као и у затворима.

34 - Вид. чл. 5 ЗоПРИКЗ.

35 - Вид. чл. 6 ЗоПРИКЗ.

36 - Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 29.12.2025) (с изм. и доп., вступ. в силу с 20.01.2026).

Сагласни смо са мишљењем професора М. Г. Деткова да, са правног становишта и имајући у виду тежину кривичних дела, под појмом „дуготрајно лишавање слободе“ треба подразумевати казне лишавања слободе у трајању дужем од пет година.³⁷ Истичемо да казна нема за циљ наношење физичких патњи или понижавање људског достојанства.

Према подацима Судског департмана при Врховном суду Руске Федерације, број лица осуђених на дуготрајне казне лишавања слободе у последње време расте (табела 1)³⁸. Ово је пре свега повезано са правним, економским и политичким процесима који су се одвијали последњих година.

Изричући осуђеном лицу дуготрајно лишавање слободе, судски органи обезбеђују јавну безбедност и обнављање социјалне правде. При томе, осуђена лица не смеју бити изложена насиљу од стране администрације пенитенцијарних установа. Како с правом истиче Р. Г. Гасанов, дуготрајне казне изазивају посебну пажњу у погледу благостања затвореника, јер лишавање слободе подразумева и обавезу бриге о њима.³⁹

Посебно је потребно истаћи лица осуђена на доживотно лишавање слободе. У Русији се на ову врсту казне годишње осуђује мање од 100 лица. При томе, у литератури постоје спорна питања у вези са развојем хуманих начела приликом изрицања ове врсте казне. Лица осуђена на доживотно лишавање слободе, по пријему у колонију, издржавају казну у строгом режиму и бораве у условима строге изолације у ћелијама, по правилу са највише два лица. Њихов прелазак из строгих у уобичајене услове извршења казне могућ је након издржаних најмање десет година, али и тада настављају боравак у ћелијама. Тек након најмање десет година издржаних у уобичајеним условима могу бити пребачени у олакшане услове, са правом боравка у заједничком смештају. Условни отпуст може се применити тек након издржаних најмање 25 година лишавања слободе.

37 – Вид. Детков, М. Г. Длительное лишение свободы: понятие, содержание, эффективность / М.Г. Детков // Вестник института: преступление, наказание, исправление. – 2008. – № 2. – С. 28-32. – EDN LMCZXV.

38 – Вид. Сводные статистические сведения о состоянии судимости в России за 2022-2024 года <https://cdep.ru/index.php?id=79.&item=8946> (дата обращения 07.02.2026)

39 – Вид. Гасанов, Р. Г. Об отбытии наказания лицами, осужденными на длительное или пожизненное лишение свободы в Азербайджане / Р. Г. Гасанов // Бизнес в законе. – 2009. – № 1. – С. 169-172. – EDN JWSNPR.

Табела 1. Сумирани статистички подаци о броју осуђених лица у Русији у периоду 2022–2024. године, поглашени кривим за извршење тешких и посебно тешких кривичних дела

година	преко 5 до 8 година	преко 8 до 10 година	преко 10 до 15 година	преко 15 до 20 година	доживотно лишавање слободе
2024.	19.581	8.008	4.616	724	76
2023.	18.309	7.853	4.459	657	59
2022.	15.597	6.922	3.860	479	59

ЗАКЉУЧАК

Живот у затвору може бити мање строг по осуђеника уколико он издржава казну у мање строгом затвору. Ако осуђеник има право да ради изван завода, да излази у град, да посећује чланове породице, да користи годишњи одмор ван завода, то значи да се не налази у строгом затвору или одељењу.

У Републици Србији од доношења ЗКЗ мења се и положај осуђеника на које се примењује тај закон. ЗКЗ може да се примени само на одређену категорију осуђеника. Уколико до његове примене дође, то значи да тај осуђеник у смислу извршења казне затвора постаје најопаснији и „то је осуђеник којег стално треба држати под кључем“. Његова примена на осуђена лица није обавезна, већ она зависи од каснијег поступка који се води и у којем се утврђује да ли је потребно да се осуђеник упути да казну затвора издржава у Посебном одељењу. Полиција и службе безбедности имају значајну улогу у погледу упућивања осуђеника у Посебно одељење. Положај осуђеника у посебно одељење је знатно тежи у односу на друга осуђена лица, посебно у погледу комуникације са спољним светом.

У Републици Српској такође постоји посебан правни режим за одређене осуђеника. Имајући у виду прописе који су били предмет овог рада закључује се да се разликују категорија осуђеника која у Српској има посебан режим. То су осуђена лица на казну доживотног затвора. С тим у вези, није од значаја врста учињеног кривичног дела. Осуђена лица на казну доживотног затвора се упућују у Одељење по сили закона. За другу категорију осуђеника која се упућују у Одељење може се рећи да су то недисциплиновани осуђеници. За њих постоји могућност да се одређено време упути на издржавање казне затвора у Одељење.

Неспорно да и у Руској Федерацији постоји осуђена лица која имају посебан правни режим у затворима. Осим што се најопаснији осуђеници по правном положају за време издржавања казне затвора разликују од других осуђеника, то може да има и друге реперкусије по осуђена лица. На пример, приликом одлучивања о условном отпусту.

ЛИТЕРАТУРА

- Грујић Здравко, Милић Иван, Права лица осуђених на казну затвора у кривичном извршном законодавству Републике Србије, 1. Научни скуп "Двадесет година дејтонског мировног споразума", Пале: Правни факултет, 24. октобар, 2015, стр. 815-826.
- Милић Иван, Индивидуализација казне затвора – криминолошки, кривичноправни и пенолошки аспект, Нови Сад, 2017. стр. 461-475. (докторска дисертација).
- Милић Иван, Упућивање најопаснијих осуђеника на издржавање казне затвора, Гласник Адвокатске коморе Војводине, 2020, No. 3, стр. 312-328.
- Mitrović Ljubinko, Dunjić Pero, Izvršenje kazne zatvora u Republici Srpskoj – principi izvršenja i ustanove u kojima se izvršava kazna zatvora –, GODIŠNJAK FAKULTETA PRAVNIH NAUKA • Godina 12 • Broj 12 • Banja Luka, jul 2022 • str. 66-78.
- Бут, Р. О. Принцип дифференциации и индивидуализации исполнения наказания в виде лишения свободы: научно-теоретическая интерпретация / Р. О. Бут // Вестник Кузбасского института. – 2025. – № 4(65). – С. 36-47.
- Гасанов, Р. Г. Об отбытии наказания лицами, осужденными на длительное или пожизненное лишение свободы в Азербайджане / Р. Г. Гасанов // Бизнес в законе. – 2009. – № 1. – С. 169-172. – EDN JWSNPR.
- Голубова, Е. Е. Гуманизация исполнения наказания в виде лишения свободы в отношении осужденных женщин в современных условиях / Е. Е. Голубова // Тенденции развития науки и образования. – 2024. – № 111-7. – С. 52-55.
- Детков, М. Г. Длительное лишение свободы: понятие, содержание, эффективность / М.Г. Детков // Вестник института: преступление, наказание, исправление. – 2008. – № 2. – С. 28-32. – EDN LMCZ XV.
- Ивлиев, П. В. Особенности исполнения наказаний в отношении иностранных граждан в УИС / П. В. Ивлиев, С. В. Архипов // Право и государство: теория и практика. – 2025. – № 4. – С. 403-405.
- Кутаков Н.Н. Злостное нарушение установленного порядка отбывания наказания: проблемы системности правовой регламентации // Право. Безопасность. Чрезвычайные ситуации. 2025. № 2 (67). С. 106.
- Милич Иван, Где исполняется наказание в виде лишения свободы в Республике Сербия?, Союз криминалистов и криминологов: периодическое печатное издание, журнал. – 2020. – № 3, С. 168-184.
- Закон о извршењу казне затвора за кривична дела организованог криминала, "Службени гласник РС", бр. 72 од 3. септембра 2009, 101 од 29. децембра 2010.

- Закон о извршењу кривичних и прекршајних санкција Републике Српске, "Сл. гласник РС", бр. 63/2018 и 55/2023.
- Закон о извршењу кривичних санкција, "Службени гласник РС", број 55 од 23. маја 2014, 35 од 21. маја 2019.
- Закон о посебном режиму извршења казне затвора, "Сл. гласник РС", бр. 30/2010 и 48/2024.
- Правилник о кућном реду Посебног одељења за издржавање казне затвора за кривична дела организованог криминала, „Службени гласник РС“, бр. 18 од 26. марта 2010, 43 од 17. маја 2013, 76 од 8. августа 2017, 8 од 31. јануара 2020, 45 од 2. јуна 2023.
- Правилник о посебним условима које треба да испуњавају запослени у заводима за извршење кривичних санкција који се упућују на рад у Посебно одељење за издржавање казне затвора за кривична дела организованог криминала и начину њиховог избора пре упућивања, "Службени гласник РС", бр. 13 од 12. марта 2010, 111 од 14. децембра 2013.
- Правилник о организацији и раду Посебног одељења за издржавање казне затвора за кривична дела организованог криминала, "Службени гласник РС", број 37 од 1. јуна 2010.
- Уредба о оснивању завода за извршење кривичних санкција у Републици Србији, „Службени гласник РС“, бр. 20 од 10. марта 2006, 89 од 2. новембра 2009, 32 од 14. маја 2010, 53 од 20. јула 2011, 11 од 17. фебруара 2017, 13 од 4. фебруара 2022.
- Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 29.12.2025) (с изм. и доп., вступ. в силу с 20.01.2026)
- Сводные статистические сведения о состоянии судимости в России за 2022-2024 года <https://cdep.ru/index.php?id=79.&item=8946> (дата обращения 07.02.2026)

SPECIFICITIES OF THE EXECUTION OF PRISON SENTENCES FOR THE MOST DANGEROUS CONVICTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA, REPUBLIKA SRPSKA, AND THE RUSSIAN FEDERATION

Abstract: Convicted persons have clearly defined obligations, as well as rights, while serving a prison sentence. Their legal status is determined by numerous circumstances, being significantly less favorable for individuals convicted of the most serious crimes. Special departments have been established within the prisons for the most dangerous convicts, featuring a specific regime for serving the sentence. In the process of the referral and transfer of these individuals, the role of the police and security services is of great importance.

The subject of this paper is the specificities of executing prison sentences for convicts categorized as the most dangerous. The paper will primarily analyze the special departments intended for this category of individuals. The emphasis is placed on the legal status of the convicts, as well as on the role of the police and security services in the actual process of sentence execution.

Keywords: convicted persons, most dangerous convicts, special department, prison sentence.

СПЕЦИФИКА ИСПОЛНЕНИЯ ТЮРЕМНОГО НАКАЗАНИЯ В ОТНОШЕНИИ НАИБОЛЕЕ ОПАСНЫХ ОСУЖДЕННЫХ В РЕСПУБЛИКЕ СЕРБИИ, РЕСПУБЛИКЕ СЕРБСКОЙ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Аннотация: Осуждённые в период отбывания тюремного наказания имеют чётко определённые обязанности, а также права. Их правовой статус детерминирован множеством факторов, при этом он существенно менее благоприятен для лиц, осуждённых за наиболее тяжкие преступления. Для наиболее опасных осуждённых созданы специальные отделения в самой тюрьме с особым режимом отбывания наказания. В процессе направления и перевода этих лиц роль полиции и служб безопасности имеет большое значение.

Предмет настоящей работы — специфика исполнения тюремного наказания в отношении осуждённых, которые относятся к категории наиболее опасных. В работе, прежде всего, будет проведён анализ специальных отделений, предназначенных для этой категории лиц. Акцент сделан на правовом положении осуждённых, а также на роли полиции и служб безопасности в самом процессе исполнения наказания.

Ключевые слова: осуждённые, наиболее опасные осуждённые, специальное отделение, тюремное наказание.

ОРУЖЈЕ УСМЈЕРЕНЕ ЕНЕРГИЈЕ

Ивана Игњић

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Саша Мићин

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци
ванредни професор на Факултету безбједносних наука
Универзитета у Бањој Луци.
sasa.micin@fbn.unibl.org

Апстракт: Оружје усмјерене енергије (енг. directed energy weapons) представља нову класу одбрамбених технологија. Министарство одбране САД дефинише оружје усмјерене енергије као оно које користи концентровану електромагнетну енергију, а не кинетичку енергију, да би „онеспособило, оштетило, деактивирало или уништило непријатељску опрему, објекте и/или особље“ (Congressional Research Service, 2021). Оно што ова оружја издваја од других јесте чињеница да не користе класичне пројектиле, дејство на циљ врши се брзином свјетлости (≈ 300.000 км/с), употреба је економичнија у односу на класичне типове оружја и посједују могућност вишеструког понављајућег дејства без кориштења додатне количине „муниције“ (Stewart и Stewart, 2023). Циљ овог рада је преглед савремених истраживања у развоју оружја усмјерене енергије, са посебним освртом на предности и изазове примјене овог оружја. У досадашњем истраживању оружја усмјерене енергије описују се као оружја која имају потенцијал да промијене начин ратовања, због чега водеће свјетске силе издвајају значајна средства за превазилажење постојећих изазова и даље усавршавање овог типа оружја.

Кључне ријечи: оружје усмјерене енергије, електромагнетни таласи, ласерско оружје високог интензитета, микроталасно оружје високе снаге

УВОД

Нове технологије су узроковале развој иновативног оружја са напредном тачношћу и прецизношћу. Развој и примјена технологија нове генерације у војне сврхе, широм свијета, проузроковали су потребу за континуираним истраживањима у овој области (Jr et al., 2020). Министарство одбране САД је 2018. године дефинисало низ нових технологија које представљају пријетњу безбједности САД-а. Поред вјештачке интелигенције, смртоносног аутономног оружја, хиперсоничног оружја, биотехнологије и квантне технологије, као значајна пријетња издвојено је и оружје усмјерене енергије (Sayler, 2021). Иако се оружја усмјерене енергије представљају као модерна оружја новог доба, њихова употреба је забиљежена још од давнина. Прва употреба ове врсте оружја забиљежена је 214. године прије нове ере, када је Архимед, да би одбранио своју домовину Сиракузу, изумио такозвана „горућа огледала“, код којих је усмјеравање сунчеве свјетлости, уз помоћ великих огледала, омогућило паљење непријатељских бродова (Zohuri, 2019). Почетак истраживања оружја усмјерене енергије поклапа се са почетком истраживања електромагнетног спектра. 1800. године научници откривају да електромагнетни спектар приказује различите врсте зрачења и обухвата радио-таласе, микроталасе, инфрацрвено, видљиво и ултраљубичасто свјетло, рендгенске зраке и гама-зраке. Прије Другог свјетског рата, претпостављало се да се електромагнетни таласи могу користити за уништавање авиона, те је, као случајан резултат даљих истраживања, откривен радио за детекцију и одређивање даљине (радар) (Devesi, 2007). У току Другог свјетског рата, Алберт Ајнштајн увиђа да атоми могу спонтано да апсорбују и емитују зрачење, а у одређеним побуђеним стањима и да емитују зрачење. Ово откриће, које је назвао стимулисана емисија зрачења, пружило је основу за развој ласера и отворило је могућност за широк спектар војних примјена. Значајно откриће, које је битно за даља истраживања оружја усмјерене енергије, јесте откриће рубинског ласера 1960. године у Калифорнији. У готово исто вријеме Совјетски Савез спроводи опсежна истраживања употребе микроталасне енергије високе снаге, што је омогућило Совјетском Савезу да посједује прво оружје усмјерене енергије које користи микроталасну енергију високе снаге. Такође, Совјетски Савез је посједовао разноврстан програм развијања оружја усмјерене енергије високоенергетске радио-фреквенције (Devesi, 2007), које има за циљ убацивање електромагнетне енергије у струјно коло циљаног електронског хардвера, како би се изазвали оперативни поремећаји или оштећења (Defence Science and Technology Group, 2018). Распад Совјетског Савеза (СССР) је спријечио даљи развој ове врсте оружја у СССР-у, док су Сједињене Америчке Државе (САД) искористиле то вријеме да подигну развој ове врсте оружја на виши ниво, те данас представљају водећу силу у истраживању и производњи оружја усмјерене енергије (Devesi, 2007). Иако САД проводе истраживања у овој

области од 1960-их, примјећено је да, без обзира на милијарде уложених долара, програми развоја оружја усмјерене енергије нису показали одговарајуће резултате. Посљедњих година, Министарство одбране САД-а је постигло напредак у развоју оружја усмјерене енергије, те су 2014. године распоредили прво оружје усмјерене енергије на војни брод USS Ponce (Congressional Research Service, 2021). Након деценија истраживања и развоја, оружје усмјерене енергије сада постаје оперативна реалност. То је било могуће захваљујући њиховим јединственим карактеристикама које потенцијално омогућавају нове концепте војних операција, а такође и зато што је у посљедње двије деценије постигнут значајан напредак у развоју релевантних технологија као што су извори енергије, концепти управљања снопом и технике усмјеравања и праћења (Zohuri, 2019).

Министарство одбране САД дефинише оружје усмјерене енергије као оно које користи концентровану електромагнетну енергију, а не кинетичку енергију, да би „онеспособило, оштетило, деактивирало или уништило непријатељску опрему, објекте и/или особље“ (Congressional Research Service, 2021). Оружје усмјерене енергије испоручује велике количине ускладиштене, високо фокусиране енергије из оружја до мете, да би произвело ефекте оштећења. Кинетичко енергетско оружје производи ефекат оштећења подзвучном или надзвучном брзином, док оружје усмјерене енергије то чини брзином свјетлости (Zohuri, 2019). У сврхе самоодбране, оружје усмјерене енергије може се директно користити против непријатељског особља и опреме или индиректно као антисензорско оружје. На примјер, ласерски системи се могу користити као „заслијепљивачи“ против помогнутог и непотпомогнутог људског вида, инфрацрвених сензора и сензора у свемиру или ваздуху. Микроталаси велике снаге могу се користити за онеспособљавање електронских компоненти и комуникационе опреме. Ласери и радар се такође користе за откривање циљева, праћење циљева и за откривање циљева за употребу других врста конвенционалног оружја (Backstrom & Henderson, 2012). Оружје усмјерене енергије емитује енергију у циљаном правцу без пројектила. Оно преноси енергију на мету ради постизања жељеног ефекта. Енергија може доћи у различитим облицима: електромагнетно зрачење (обично ласери или мазери), честице са масом (оружје са честичним снопом), звук (сонично оружје), ватра (бацачи пламена), ласерско оружје велике снаге (Zohuri, 2016). Три важна дијела оружја усмјерене енергије су: извор високе енергије који утиче на оперативни дomet, технологија праћења циља и усмјеравања снопа која одређује вјероватноћу погађања циља и интеракција високоенергетских снопова са материјом која одређује смртоносност. Енергија из ласера велике снаге или извора микроталаса велике снаге или снопа честица велике енергије испоручује се циљевима како би изазвала неутрализацију електрооптичких сензора на

платформи циља или структурно оштећење саме мете (Zohuri, 2019).

Devesci (2007) издваја три категорије оружја усмјерене енергије:

- оружје усмјерене енергије са ласерима високе енергије,
- оружје усмјерене енергије са микроталасима високе снаге и
- оружје усмјерене енергије које емитује честични сноп.

Ласерско оружје усмјерене енергије функционише тако што концентрише сноп фотона на површину, приликом чега термални ефекат може да пробије површину, оштети ракету и спријечи њено дјеловање. У зависности од нивоа ослобођене енергије могуће је оштећење/уништење различитих циљева. Међутим, ефикасност овог оружја зависи од варијација у окружењу: магле, влажности, пјешчаних олуја. Због услова средине јавља се потреба за производњом значајне енергије како би оружје било ефикасно, те, као резултат тога, ласерски систем може бити превише глوماзан и тежак за нека ваздушна и копнена возила.

Микроталасно оружје усмјерене енергије функционише емитовањем зрака или импулса високофреквентних таласа (или микроталаса). Електромагнетни импулс има потенцијал да деградира или чак паралише електронска кола, рачунарске системе и рачунаре, сателите, комуникационе и системе командовања и контроле, и критичну (спашавајућу) цивилну или војну инфраструктуру (Initiatives for Nuclear Disarmament, 2021).

Оружје са честичним снопом је облик оружја усмјерене енергије које користи атомске или субатомске честице убрзане до брзине свјетлости или брзине блиске брзини свјетлости, уз помоћ снажних електричних и магнетних поља у акцелератору честица, а затим усмјерене да испоруче дио своје кинетичке енергије жељеној мети, чиме узрокују озбиљну штету услед поремећаја њене атомске структуре (Zohuri, 2016). Постоје двије врсте оружја са честичним снопом: оружје са снопом наелектрисаних честица и оружје са снопом неутралних честица. Сноп наелектрисаних честица састоји се од честица као што су електрони, протони или тешки јони који посједују електрично наелектрисање. Сноп неутралних честица састоји се од честица као што су атомски водоник, деутеријум или трицијум који су електронски неутрални (Devesci, 2007). Када је у питању војна примјена оружја са честичним снопом, оружје са наелектрисаним честицама је ендоатмосферско, док је оружје са неутралним честицама егзоатмосферско (Zohuri, 2016).

У зависности од услова као што су удаљеност између оружја и мете и количина генерисане енергије, оружје усмјерене енергије утиче на мету леталним и нелеталним уништењем. У пракси се најчешће користе термини меко (енг. soft-kill) или тврдо (енг. hard-kill) уништење (Devesci, 2007). Нелеталне технологије оружја усмјерене енергије, односно soft-kill

технологије, развијене су и коришћене са намјером да се минимизира вјероватноћа изазивања смртних случајева, значајних или трајних повреда или нежељене материјалне штете, односно штете на инфраструктури (Cannin, 2021). Soft-kill технологијом оружја усмјерене енергије постиже се привремено заустављање рада циљног система. Као примјер употребе ове врсте технологије може се навести ометање електронике вођене ракете, што узрокује да она промаши циљану мету. Такође, овом технологијом могуће је потискивање или оштећење видљивих, инфрацрвених и микроталасних сензора, што за резултат има привремени губитак функције електронских система. Soft-kill технологијом оружја усмјерене енергије против људских мета остварује се болна стимулација људских нерава, слуха или коже. Систем Активног Порицања (енг. Active Denial System) примјер је оружја усмјерене енергије који користи soft-kill механизам за загријавање површине коже (Devesi, 2007). Леталне технологије оружја усмјерене енергије су технологије развијене у оружје или системе који користе усмјерену енергију за онеспособљавање, оштећење или уништавање непријатељске опреме, објеката и/или особља (Cannin, 2021). Hard-kill уништење постиже се када се у систем циљане мете испоручи довољно енергије тако да се изазове трајно оштећење или уништење. Hard-kill уништење може да укључује: структурна оштећења, топљење компоненти, кратак спој електронике, спајање и имобилизацију покретних дјелова мете (Devesi, 2007). Оружја усмјерене енергије са леталним ефектом нуде рјешење за минимизирање колатералне штете на критичној инфраструктури или приватној имовини, док се и даље постижу војни и политички циљеви (Cannin, 2021).

Табела 1. Употреба оружја смјерене енергије према типу

Тип оружја	Употреба оружја	Тип уништења
Ласер	<i>Земаљски ласерски системи</i> (Maini, 2018): онеспособљавање сателита у ниској Земљиној орбити и уништавање ракета. <i>Ваздушни ласерски системи</i> (Maini, 2018): уништавање балистичких ракета. <i>Свемирски ласерски системи</i> (Maini, 2018): неутрализација бојних и интерконтиненталних балистичких ракета.	<i>Soft-kill</i> <i>Hard-kill</i>
Микроталаси	<i>Микроталаси мале снаге</i> (Sedek & Slomski, 2015): термички утиче на живе силе. <i>Микроталаси велике снаге</i> (Sedek & Slomski, 2015): уништавају уређаје ометањем њихове електронике.	<i>Soft-kill</i> <i>Hard-kill</i>
Честични сноп	Наношење намјерне штете мети нарушавајући њену атомску и/или молекуларну структуру. Оружје са честичним снопом испоручује кинетичку енергију у атомску структуру мете (Maini, 2018).	<i>Hard-kill</i>

Како је дефинисано у Табели 1, према типу уништења ласерско оружје може да буде soft-kill и hard-kill оружје. Ласери се категоришу према излазној снази: ласери ниске енергије (01–10 kW) ометају сензоре и оптику; ласери средње енергије (10–50 kW) могу уништити беспилотне летјелице или онеспособити бојеве главе; ласери високе енергије (50–300 kW) могу неутралисати крстареће ракете или ројеве беспилотних летјелица, а будући ласери стратешке класе (већи од 300 kW) једног дана би могли да се супротставе балистичким пријетњама (Singh, 2025). У случају када је ласерско оружје намјењено за soft-kill уништење, оно извршава „заслијепљивање“ или „ослијепљивање“ сензора, онеспособљавање мотора или изазивање кvara у електронској компоненти. Такође, омогућава више прикривених напада који би се могли игнорисати као грешка, а не као непријатељски напад. Ласерско hard-kill оружје изазива структурно оштећење мете од стране ласера, што значи да је испоручена енергија ласера довољна за топљење материјала (Jr et al., 2020).

Систем Активног Порицања је микроталасно soft-kill оружје. Фреквенција овог система је изабрана тако да микроталаси, након продирања кроз одјећу, продиру у горњи слој коже, узрокујући њено брзо загријавање и осјећај опекотина код особе. Људи изложени микроталасном оружју овог типа почињу да бјеже како би избјегли страшан бол (Sedek и Slomski, 2015).

САД су наводно користиле Систем Активног Порицања као оружје за контролу масе у Авганистану, али је оно повучено 2010. године без употребе због озбиљних питања која су поставили критичари о етици коришћења „снопа бола“ за разбијање нереда (Maini, 2018). Микроталаси усмјерене енергије снаге од 0,01 до 80 W/cm² могу да изазову ометање радара и комуникационих система који раде у истом фреквентном опсегу, нервну конфузију код људи и грешке у понашању, истек рока трајања или уништавање микроталасне електронике радарских и навигационих система, поремећај рада електричних кола, грешке у коду, прекид испоруке података и брисање информација из меморије електронских уређаја. Микроталасно hard-kill оружје изазива спаљивање електронских елемената и онеспособљавање електронских система. Микроталаси усмјерене енергије снаге од 1000 до 10 000 W/cm² изазивају потпуно уништавање циљева или детонирање резервоара за нафту, бомби и ракета (Gu et al., 2020).

Код оружја усмјерене енергије са честичним снопом, снап честица може да пробуши рупу у спољашњем омотачу ракете, сателита или авиона и изазове озбиљну штету на електроници унутра. Такође, овим типом оружја могуће је активирати експлозив за активирање нуклеарног оружја (Ghosh, 2001). Оружје усмјерене енергије са честичним снопом је искључиво hard-kill оружје (Maini, 2018).

ПРЕДНОСТИ, МАНЕ И ИЗАЗОВИ УПОТРЕБЕ ОРУЖЈА УСМЈЕРЕНЕ ЕНЕРГИЈЕ

У скорије вријеме, напади дроновима су драматично промијенили облик ратовања, што представља нову прилику, посебно за терористе. Терористи могу трансформисати мале комерцијалне дронове у оружје тероризма, гдје је само кинетичка енергија дрона, без икаквог наоружања, довољна да нападне особу или се судари са авионом у близини аеродрома, због чега се спрјечавање напада дроновима и тероризма појављује као нови безбједносни изазов (Min et al., 2021).

Неке од предности оружја усмјерене енергије укључују брзо дејство, ниску цијену по испаливању у поређењу са ракетама и готово неограничен број „муниције“. Ове карактеристике их чине ефикасним против ројева беспилотних летјелица или јефтиних крстарећих ракета (Nichols et al., 2025).

Такође, војне операције САД-а се све више изводе у урбаним срединама, а са овим операцијама долази и ризик од повећања броја цивилних жртава и штете на инфраструктури. Употреба несмртоносног оружја, као што је soft-kill оружје усмјерене енергије, једна је од метода за минимизирање колатералне штете (Davis, 2014) и смањење ризика од цивилних жртава (Cannin, 2021).

Оружје усмјерене енергије нуди вишеструке могућности, посебно у противракетној одбрани и у могућности паралисања комуникационих система или система контроле и командовања, неутралисању функционисања или уништавању најсофистициранијег оружја и одбрамбених система, укључујући авионе и сателите (Initiatives for Nuclear Disarmament, 2021). Као основне предности овог оружја издвајају се (Obering, 2019):

- оружје испоручује енергију брзином свјетлости,
- „дубок“ магазин муниције,
- „стелт“ перформансе (тихи и невидљиви зраци) које је тешко открити или пресрести,
- прецизно циљање за смртоносне и несмртоносне примјене и
- ниска цијена по „пројектилу“ у поређењу са традиционалном муницијом.

Оружје усмјерене енергије креће се брзином свјетлости, која је 3×10^8 m/s, док се пројектил кинетичког оружја креће брзинама пројектила до приближно 8 500 m/s. Брзина „зрака“ оружја усмјерене енергије у суштини је 35 000 пута већа од брзина пројектила кинетичког оружја (Lewis, 2023). Испоручивање енергије брзином свјетлости значајна је предност која омогућава тренутну реакцију на маневарске циљеве. То значи да су многи проблеми повезани са циљањем и праћењем кинетичког оружја ефикасно елиминисани, јер је практично вријеме између момента дејства оружја усмјерене енергије и његовог удара на циљ изузетно кратко, имајући у виду брзину кретања енергетских таласа и честица (Devesi, 2007).

Кинетичко оружје је ограничено на муницију која је на располагању, док је оружје усмјерене енергије ограничено капацитетом батерија и кондензатора. Такође, оружје усмјерене енергије може се допуњавати између појединачних дејстава, чиме се продужава вријеме трајања „магазина“ изван његовог почетног капацитета. Ова способност пуњења система, док је на мисији, разлог је зашто оружје усмјерене енергије има „дубок“ магазин. На обје врсте оружја утиче термичко оптерећење које се може акумулирати и захтијевати период хлађења између два пуцња или двије серије пуцњева (Lewis, 2023).

Иако се кинетичко оружје и оружје усмјерене енергије може користити на тајни начин, кинетичко оружје може бити праћено у лету и може оставити остатке (чауре муниције, метке и фрагменте, остатке експлозива, неексплодираних остатке експлозива итд.) за собом. Оружје усмјерене енергије не оставља трагове, осим ефеката своје енергије на циљану мету, те нема гравитационих ограничења (Lewis, 2023). Зраци усмјерене енергије у суштини су имуни на гравитацију због недостатка масе, што их такође ослобађа кинетичких и аеродинамичких ограничења која ограничавају традиционално оружје (Devesi, 2007).

Једна од предности оружја усмјерене енергије у односу на кинетичко оружје огледа се у томе да може пружити различите нивое штете, од изазивања смртности до наношења веће и мање штете. Кинетичко оружје производи ефекат „један на један“, тј. један хитац на једну мету. Трошкови муниције за кинетичко оружје крећу се од неколико долара за пиштољски метак до неколико милиона долара за балистичке ракете (Lewis, 2023). Оружје усмјерене енергије има ниске оперативне трошкове, нпр. процјењује се да ласерски хитац високе енергије кошта око 8 000 долара, док испаливање ракете Patriot (РАС-3) кошта 3,8 милиона долара, ракета AIM-7 Sparrow кошта приближно 125 000 долара, а крстарећа ракета Tomahawk кошта отприлике 600 000 долара. Иако систем за генерисање снопа енергије може бити скуп за изградњу и одржавање, цијена ангажмана оваквог система је минимална јер он троши само енергију (Devcsi, 2007).

Мана, а уједно и изазов, оружја усмјерене енергије јесу инжењерски проблеми који могу бити непремостиви. Оружје усмјерене енергије са ласерима високе енергије, као што су ласери чврстог стања (енг. solid state lasers), скалирано је само до десетина киловата, са значајним технолошким препрекама које спречавају да се достигну нивои снаге потребни за ово оружје. Ширење снопа у атмосфери одређено је својствима атмосфере (Zimet & Mann, 2009). Постоји много фактора околине који ограничавају или ублажавају ширење ласера када путује кроз атмосферу. Кључни фактори укључују дифракцију, турбуленцију, расијање и апсорпцију. Дифракција дефинише савијање или ширење ласерских зрака кроз ивице микроатмосферских честица. Код ласера, дифракција се може сматрати неизбјежним понашањем због природе ширења свјетлости. За прецизне примјене ласерског циљања, ефекат дифракције поставља физичка ограничења у односу на ниво постигнуте прецизности или фокуса. Дифракција се може донекле оптимизовати избором таласне дужине и адаптивном оптиком за корекцију снопа, али чак ни оптимизовани снап можда неће задржати довољно снаге за све сценарије пријетњи (Zimet & Mann, 2009). Турбуленција је веома слична дифракцији; међутим, поред ширења, она такође индукује случајно кретање зрака од циљане локације, чиме се смањује ефективна снага која се испоручује циљу. Ниво турбуленције коју доживљава дати ласерски зрак у великој мјери зависи од надморске висине, брзине вјетра и других атмосферских параметара. Ефекат расијања настаје зато што састав атмосфере не преноси зрак савршено. Атмосферске честице могу допринијети расијању кроз преламање, рефлексију или дифракцију упадног ласера. Ниво расијања је пропорционалан величини честица које ометају путању ласера. Сходно томе, ласери са вишим таласним дужинама мање су погођени ефектима расијања. Сва ова атмосферска слабљења могу значајно утицати на перформансе ласера и стога се морају пажљиво размотрити и на одговарајући начин

компензовати током фаза пројектовања, тестирања и распоређивања ласерских система за циљање, навигацију и оружје (Affan Ahmed et al., 2020).

Такође, поставља се питање технолошких ризика, времена и новца потребних за израду прототипа технологије оружја усмјерене енергије. Програми за развој и истраживање оружја усмјерене енергије посебно су проблематични јер им може бити потребно 20 или више година и стотине милиона долара да би прешли са концепта на прототип. Ови програми захтијевају стабилност финансирања током дужих периода који обухватају промјене у руководству, приоритетима и економским условима. Такође, кључна је транзиција оружја из лабораторије на бојно поље. Оружје мора бити практично, тј. систем наоружања мора бити прилагођен потребама бојног поља. Оружја усмјерене енергије су велика и тешка, веома сложена и осјетљива на ударце и вибрације, те ове карактеристике нису погодне за ратовање (Zimet & Mann, 2009).

Оружја усмјерене енергије, по својој природи, дјелују различитим интензитетима, а трајање изложености и други физички и оперативни фактори могу произвести широк спектар ефеката, од једва примјетних до смртоносних. Њихове техничке карактеристике, међутим, изазивају бројне забринутости у вези са људском физичком и психолошком добробити, као и потенцијалном штетом по цивилну инфраструктуру (Courcy Wheeler & Brehm, 2017). Медији, бројни активисти за људска права и критичари покренули су два фундаментална питања у вези са ефектима оружја усмјерене енергије: безбједносни проблеми и кршење етике (Cannin, 2021). У свом истраживању Coleby et al. (2024) представља клиничке ефекте оружја усмјерене енергије, те наводи да оружје усмјерене енергије може изазвати термалну и окуларну трауму и поремећаје у организму на ћелијском нивоу. Оружје усмјерене енергије најчешће наноси повреду повећањем температуре ткива и изазивањем термичке трауме. За разлику од конвенционалних опекотина, опекотине настале услед дјеловања оружја усмјерене енергије могу бити дубље него што се очекује, што укључује тешке опекотине унутрашњих органа и ткива. Манифестације централног нервног система од хипертермије (нпр. измијењена свијест, напади) могу се јавити брзо јер се мождамо ткиво брзо загријава, што доводи до потенцијално тешких дијагноза. Очна траума је најраспрострањенији облик повреда који настаје услед дјеловања ласерских оружја усмјерене енергије. Енергетски зраци се интензивније фокусирају кроз око, што резултира термичким повредама очних структура, чак и при ниским интензитетима енергије који не би повриједили друга ткива (Coleby et al., 2024). Ласерске оловке, у неким скорашњим инцидентима, угрозиле су видљивост пилота комерцијалних авиона који слијећу на аеродроме, демонстрирајући потенцијалне опасности ласерске свјетлости за људско око. Ласери веће енергије, као што је хемијски кисеонично-јодни ласер, дизајнирани су да нападају циље-

ве на земљи, што значи да постоји потенцијал да рефлектована или расијана свјетлост са циља може случајно да заслијепи посматрача у близини. Морнарица САД-а је разматрала употребу ласера мале снаге високоенергетског снопа као упозоравајућег уређаја, али злоупотреба таквог ласера може довести до трајног сљепила и, као таква, покреће питања у вези са употребом ласера као противпјешадијског оружја (Hayes & Quintana, 2011). Уједињене Нације (УН) су позвале на забрану ослијепљујућег ласерског оружја, али повреде ока (и намјерне и случајне) могу се очекивати у било којој операцији која користи оружја усмјерене енергије или повезане технологије. Фокусирана енергија коју емитује оружје усмјерене енергије има способност да поремети ћелијске мембране и интрацелуларну структуру, чиме изазива ћелијску дисфункцију и невидљиве повреде. Тачни обрасци повреда, потребни дијагностички модалитети и третмани ових повреда још увијек нису добро схваћени (Coleby et al., 2024). На Западу, безбједносне и медицинске забринутости тренутно су највећа препрека у усвајању оружја усмјерене енергије. Тренутни правни став је да, иако може бити прикладно у оквиру операције убити некога, није прикладно наносити већи бол од оног потребног у сценарију или наносити трајну штету (Hayes & Quintana, 2011).

Такође, недостатак коришћења ове технологије јесте фратрицид. Нека оружја усмјерене енергије нису дискриминаторна, тј. зрачење на непријатеља неће утицати само на циљну мету, већ и на све остало на путању снопа. Све пријатељске снаге у домету снопа биће изложене значајном ризику (Devenci, 2007).

ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА ОРУЖЈА УСМЈЕРЕНЕ ЕНЕРГИЈЕ ПО ДРЖАВАМА СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ

(САД): Министарство одбране САД спроводи низ програма за развој усмјерене енергије за наоружање, захтијевајући најмање 578 милиона долара у 2022. години за неklasификовано истраживање, развој, тестирање и евалуацију усмјерене енергије за наоружање и најмање 331 милион долара за набавку неklasификованог усмјереног енергетског оружја (Sayler & Hoehn, 2021). У 2020. години Congressional Research Service представља извјештај Морнарице САД-а о развоју три нова бродска оружја: ласер чврстог стања (енг. solid state lasers), електромагнетни шински пиштољ (енг. electromagnetic railgun) и вођени пројектил лансиран пиштољем (енг. gun-launched guided projectile), такође познат као хипербрзи пројектил. Ова оружја би могла побољшати способност површинских бродова морнарице да се бране од летјелица, беспилотних летјелица и противбродских крстарећих ракета. Морнарица развија ласер чврстог стања већ неколико година, а

2014. године је на броду морнарице инсталирала свој први прототип ласера способан за сузбијање летјелица и беспилотних летјелица. Морнарица од тада развија и инсталира нове прототипове ласера чврстог стања са побољшаним карактеристикама.

Од 2020. године морнарица САД ради на пројекту HELIOS, акроним који значи високоенергетски ласер са интегрисаним оптичким заслијељивачем и надзором (енг. High-Energy Laser with Integrated Optical Dazzler and Surveillance). HELIOS је оружје усмјерене енергије које као извор енергије користи ласер високе енергије класе 60 kW (са потенцијалом раста до 150 kW) и заслијељивач у интегрисаном систему наоружања, за употребу у сузбијању беспилотних летјелица, малих чамаца и ISR сензора, као и за идентификацију борбе и процјену штете у борби. Морнарица је 26. јануара 2018. године додјелила компанији Lockheed Martin уговор од 150 милиона долара за развој, производњу и испоруку два HELIOS система, једног за инсталацију на разарач класе Aegis морнарице, а другог за копнена тестирања, до фискалне 2020. године. Уговор укључује опције за до 14 додатних HELIOS система које, ако се искористе, могу повећати укупну вриједност уговора на 942,8 милиона долара (Congressional Research Service, 2020). Према званичном годишњем извјештају за 2024. годину извршено је тестирање, развој и евалуација HELIOS система. Извјештај није дао појединости о извршавању тестирања, али се у извјештају налази фотографија употребе ласерског оружја приликом тестирања (Department of Defense, 2025).

Америчка компанија Epirus је недавно представила свој Leonidas микроталасни систем велике снаге, посебно дизајниран за неутрализацију дронова. Ефективни борбени дomet је 2 километра и, захваљујући уграђеним батеријама, систем може аутономно да ради до 30 минута без спољног напајања (Military, 2026). У септембру 2025. године Epirus је извршио тестирање овог система на различите типове напада дрона. Тестови су укључивали обарање група дронова који су се приближавали из супротних праваца, циљање једног од два дрона које је изабрао члан публике и пресретање и спуштање летјелице у одређену безбједну зону. У овим тестовима Leonidas је од подигнутих 61 дрона оборио 61, при чему је једним импулсом успио оборити рој од 49 дронова (Index.hr, 2025). Систем је већ у служби америчке војске. Један од уговора о његовој набавци потписан је 17. јула 2025. године и износи 43,55 милиона долара (Military, 2026). Од 2025. године САД је распоредила Leonidas на неколико војних база на Филипинима (Paramitha, 2025).

КИНА: Према подацима Америчко-кinesке комисије за економски и безбједносни преглед, Кина развија оружје усмјерене енергије од 1980. година и постиже сталан напредак у развоју оружја које као енергију користи ласере високе енергије и микроталасе високе снаге. Кина је наводно развила мобилну ракету са ласером снаге 30 киловата, дизајнирану за дејство на беспилотне летјелице и прецизно вођено оружје.

Према подацима Америчке обавјештајне агенције за одбрану, Кина је развила оружје усмјерене енергије како би пореметила, деградирала или оштетила сателите и њихове сензоре. Такође, могуће је да Кина већ има способности да користи ласерске системе против сателитских сензора и да је развила ласерско оружје које са земље може да се супротстави сателитским сензорима у нижим орбитама свемира (Saylor & Noehn, 2021).

Објављене су ограничене информације о њиховој тренутној технологији оружја усмјерене енергије, али пронађена су два развијена система оружја за која се зна да их Кина данас користи. Кинески систем против дронова „Гуоронг“, развијен од стране фирме Guorong Technology (кинеска групација за електронску технологију) и Бироа јавне безбједности, јесте систем земља-ваздух ласерског оружја кратког домета, дизајниран са детекторским радаром, електрооптичким уређајем за сметње и снажним ласерским избацивачем, а наводи се да је способан да обори беспилотну летјелицу за неколико секунди са стотина метара удаљености. „Тихи ловац“ први пут је представљен на Јужноафричком аеромитингу 2016. године и коришћен је касније те године у Хангџоуу. Овај ласерски систем поставља се на возила и има снагу од 30–100 kW и максимални домет од 4 километра. Његови програмери, China Poly Technologies, извјештавају да зраци оружја могу да сјеку челични лим дебљине 5 милиметара са удаљености од једног километра или пет слојева челичних лимова дебљине 2 милиметра са удаљености од 800 метара (Jr et al., 2020).

Кинески систем назван Poly WB-1 је оружје усмјерене енергије које као извор енергије користи енергију милиметарских таласа да би изазвао неподношљив бол код људи на удаљености до једног километра од извора (Maini, 2018).

На војној паради у септембру 2025. године Кина представља hard-kill микроталасно оружје велике снаге, намјењено за борбу против беспилотних летјелица, укључујући координисане нападе ројева дронова. Систем Hurricane-3000 представљен је као дио ширег концепта слојевите противваздушне одбране, при чему може да дјелује самостално, али и као дио умрежене противваздушне одбране заједно са ласерским оружјем и класичном противваздушном артиљеријом. Домет пресретања система прелази три километра и може да се користи за одбрану тачака, обезбјеђење граница и обала, али и за задатке јавне безбједности у урбаним срединама. Систем је намјењен и војној и безбједносној употреби, што указује на његову флексибилност (ИНТЕРМАГАЗИН, 2026).

У часопису „High Power Laser and Particle Beams“ Кина представља нови систем микроталасног оружја усмјерене енергије под називом TPG1000Cs. Овај систем може да испоручи до 3.000 импулса високе енергије у једном оперативном циклусу, те је TPG1000Cs већ емитовао

више од 200.000 импулса током тестирања, доказујући да је стабилан и поуздан. TPG1000Cs је описан као прво компактно микроталасно оружје усмјерене енергије на свијету. Систем је знатно мањи од постојећих система и могуће га је монтирати на камионе, бродове, авионе или чак сателите. Развој TPG1000Cs представља корак напријед у развоју оружја усмјерене енергије, са потенцијалом да поремети или уништи сателите и другу електронику у ниској Земљиној орбити. TPG1000Cs значајно надмашује друге кинеске НРМ системе, као што је Hurricane-3000, и технолошки је напреднији од свега што су Сједињене Државе до сада развиле (О. М., 2026).

РУСИЈА: Русија спроводи истраживање оружја усмјереног дејства од 1960. година, са посебним нагласком на оружја усмјерене енергије која као основни извор енергије користе ласере високе снаге (Sayler & Hoehn, 2021). Иако нису пронађене конкретне информације о улагањима Русије у проучавање оружја усмјерене енергије, Владимир Путин је у бројним изјавама поменуо њихов програм ласерског оружја са тренутним тестирањем у борби (Jr et al., 2020). Према подацима Америчке обавјештајне агенције за одбрану, Русија је наводно распоредила ласер високе енергије на земљи под називом „Пересвет“ са неколико мобилних интерконтиненталних балистичких ракетних јединица (Sayler & Hoehn, 2021). „Пересвет“ је проглашен оперативним 1. децембра 2018. Веома мало информација је објављено, укључујући његову снагу, могућности лоцирања или предвиђене циљеве. Међутим, руски медиј, Спутњик, објавио је кратак видео о систему који се појављује у употреби. Путин је изјавио: „Не желим да откривам више детаља. Још није вријеме. Али стручњаци ће схватити да су се са таквим оружјем руски капацитети за одбрану вишеструко повећали“ (Jr et al., 2020). Амерички аналитичари тврде да служи за заслијеplивање сателита и пружање одбране од беспилотних летјелица. Извјештаји сугеришу да Русија развија и високо ефикасне ракете које као основни извор енергије користе микроталасе високе снаге, као и додатна оружја са ласерима високе енергије способна за обављање антисателитских мисија (Sayler & Hoehn, 2021). Како је изјестила новинска агенција Интерфакс, руска војска тестира сопствено оружје усмјерене енергије које као извор енергије користи честични сноп, а које је у развоју у 12. Централном војном истраживачком и развојном институту. Уређај наводно има домет од око 270 метара и намјењен је за употребу у сврху контроле нереда (Maini, 2018).

ИЗРАЕЛ: У мају 2023. године, израелска компанија RAFAEL представила је на сајму IMDEX Asia у Сингапуру најновија достигнућа у свом новом енергетски усмјереном систему противваздушне одбране под називом „Iron Beam“. Овај систем користи ласерску технологију за пресретање долазећих ракета или дронова и тада се очекивало да ће „Iron Beam“ бити распоређен од стране Израелских одбрамбених снага до 2024. године (Samaan, 2023). Према званичном сајту Министарства спољашњих послова

Израела, систем „Iron Beam“ је доказао своју ефикасност у опсежном низу тестова против различитих пријетњи и успјешно је пресрео ракете, минобацаче и беспилотне летјелице, те ће од 28. 12. 2025. бити интегрисан у израелско ратно ваздухопловство и укључен у израелски вишеслојни систем ваздушне одбране као допунска могућност системима „Iron Dome“, „David’s Sling“ и „Arrow systems“ (Israel Ministry of Foreign Affairs, 2026).

ЕВРОПА: TALOS-TWO (енг. Tactical Advanced Laser Optical Systems-TWO) је заједнички пројекат истраживачких центара европских држава: Француска, Чешка, Њемачка, Шпанија, Италија, Холандија и Литванија. TALOS-TWO има за циљ да до 2030. године развије потпуно европско ласерско оружје јачине 100 kW, фокусирајући се на ласерске изворе и модуле за комбиновање снопа. Пројекат је осмишљен 2023. године, процјењује се да је пројекат изводив за 36 мјесеци и да ће коштати 25,3 милиона евра (EUROPEAN DEFENCE FUND, 2024).

УЈЕДИЊЕНО КРАЉЕВСТВО: Уједињено Краљевство (УК) развија систем DragonFire који се користи за обарање дронова новим технологијама ласерских система. Према званичном сајту Министарства одбране, УК је у 2025. години извршило успјешно тестирање овог система, након чега је додијелило 316 милиона фунти како би се DragonFire систем распоредио у Краљевску морнарицу до 2027. године. Ласерски систем кошта само 10 фунти по хицу и довољно је прецизан да погоди новчић од 1 фунте са удаљености од једног километра. То је исплативија метода у поређењу са традиционалним ракетним системима, који коштају више од стотина хиљада фунти по хицу. DragonFire ће бити уграђен на разарач Краљевске морнарице типа 45 до 2027. године, и то пет година брже него што је првобитно планирано (UK Ministry of Defence & Luke Pollard MP, 2025).

ЗАКЉУЧАК

Анализом литературе и других доступних извора показује се да оружје усмјерене енергије представља један од најзначајнијих технолошких помака у савременом и будућем ратовању. Високоенергетски ласерски системи, високоснажни микроталасни системи и честични снопови омогућавају дејство великом брзином и високом прецизношћу, што их чини посебно погодним за заштиту критичне инфраструктуре, противваздушну одбрану и борбу у урбаним условима. Такође, за разлику од класичног наоружања, ови системи имају ниске трошкове по дејству и практично неограничен „муницијски“ капацитет. Поред тога, могућност прилагодљивог интензитета дејства омогућава постепену ескалацију силе и примјену како у дефанзивним, тако и у ненасилним или одвраћајућим сценаријима. Упркос бројним предностима, оружје усмјерене енергије има и значајна ограничења. Његова ефикасност може бити умањена атмосферским условима. Истраживање и развој оружја усмјерене енергије током више деценија захтијева велика финансијска средства и употребу напредних технологија. Такође, ови системи захтијевају велике изворе енергије и сложене системе за хлађење, што ограничава њихову мобилност и повећава техничку сложеност. Иако се оружје усмјерене енергије све више развија и примјењује, дугорочни ефекти његовог дејства на људски организам још увијек нису у потпуности познати. Овај недостатак сазнања представља значајан медицински, етички и правни изазов за његову будућу употребу.

Оружја усмјерене енергије више не припадају искључиво експерименталној фази развоја, већ постају саставни дио војних капацитета водећих сила. САД се сматра лидером у развоју и истраживању оружја усмјерене енергије. Континуирана улагања, напредне технологије и обимни истраживачки програми омогућили су САД да буде на челу глобалног напретка у овој области. Поред САД, Русија и Кина се сматрају међу водећим државама у развоју и истраживању оружја усмјерене енергије. Обје земље улажу значајна средства у ласерске и микроталасне системе, како за офанзивне, тако и за дефанзивне намјене, уз висок степен тајности око њихових стварних оперативних способности. Прошла је деценија откако је САД инсталирао ласерско оружје усмјерене енергије у експерименталној фази на брод USS Ponce, док је 2025. година била значајна за САД, Израел и УК јер су постигли значајан напредак у развоју оружја усмјерене енергије. Израел је интегрисао ласерско оружје усмјерене енергије у своју војску, док су САД и УК успјешно завршили тестирања ласерског оружја усмјерене енергије, те ће оно у наредном периоду бити интегрисано у војне капацитете ових држава.

ЛИТЕРАТУРА

- Affan Ahmed, S., Mohsin, M., & Zubair Ali, S. M. (2020). Survey and technological analysis of laser and its defense applications. *Defence Technology*, 17(2). <https://doi.org/10.1016/j.dt.2020.02.012>
- Backstrom, A., & Henderson, I. (2012). New capabilities in warfare: an overview of contemporary technological developments and the associated legal and engineering issues in Article 36 weapons reviews. *International Review of the Red Cross*, 94(886), 483–514. <https://doi.org/10.1017/s1816383112000707>
- Cannin, A. (2021). Directed-Energy Weapons An Option for Strategic De-Escalation. In *AIR & SPACE POWER JOURNAL -TECHNOLOGY*. https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/ASPJ/journals/Volume-35_Issue-3/T-Cannin.pdf
- Coleby, J., McNairn, J., Blaskovits, F., St. Onge, M., & Dhillon, P. (2024). Rays to recovery: Clinical effects of directed energy weapons. *Journal of Military, Veteran and Family Health*, 10(5), 5–6. <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2023-0099>
- Congressional Research Service. (2020). Navy Lasers, Railgun, and Gun-Launched Guided Projectile: Background and Issues for Congress. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/AD1112839.pdf>
- Congressional Research Service. (2021). Department of Defense Directed Energy Weapons: Background and Issues for Congress. https://www.congress.gov/crs_external_products/R/PDF/R46925/R46925.1.pdf
- Courcy Wheeler, A., & Brehm, M. (2017, November). Directed Energy Weapons. ResearchGate; unknown. https://www.researchgate.net/publication/334050459_Directed_Energy_Weapons
- Davis, S. D. (2014). Controlled warfare: how directed-energy weapons will enable the US Military to fight effectively in an urban environment while minimizing collateral damage. *Small Wars & Insurgencies*, 26(1), 49–71. <https://doi.org/10.1080/09592318.2014.959764>
- Department of Defense. (2025). FY 2024 Annual Report (p. 385). <https://www.dote.osd.mil/Portals/97/pub/reports/FY2024/other/2024Annual-Report.pdf?ver=WLFmx7nkeDHLuvrtKyfGQ%3d%3d>
- Deveci, B. (2007). NAVAL POSTGRADUATE SCHOOL MONTEREY, CALIFORNIA DIRECTED-ENERGY WEAPONS: INVISIBLE AND INVINCIBLE? <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA473993.pdf>
- Defence Science and Technology Group. (2018, August 22). High-power radio-frequency directed energy weapons. www.dst.defence.gov.au/publication/high-power-radio-frequency-directed-energy-weapons

- EUROPEAN DEFENCE FUND. (2024). TALOS-TWO. European Union. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/document/download/de830426-7142-4a72-961b-f7abcaa739b6_en?filename=EDF-2023-LS-RA-DIS-LDEW%20TALOS-TWO.pdf
- Ghosh, C. N. (2001). Directed energy weapons. *Strategic Analysis*, 24(11), 2055–2072. <https://doi.org/10.1080/09700160108455338>
- Gu, X., Cui, D., Lu, F., & Xin, Z. (2020). Analysis on Damage Efficiency of High Power Microwave to Marine Navigation Radar. 2020 23rd International Microwave and Radar Conference (MIKON), 271–273. <https://doi.org/10.23919/mikon48703.2020.9253931>
- Hayes, D., & Quintana, E. (2011). When Will Directed Energy Weapons See The Light? *The RUSI Journal*, 156(3), 64–70. <https://doi.org/10.1080/03071847.2011.591095>
- Index.hr. (2025). VIDEO Mikrovalno oružje jednim “hicem” srušilo 49 dronova. Index.hr. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-mikrovalno-oruzje-jednim-pulsom-srusilo-roj-od-49-dronova/2714253.aspx>
- Initiatives for Nuclear Disarmament. (2021). NEW TECHNOLOGIES AND NUCLEAR STRATEGY. <https://www.idn-france.org/wp-content/uploads/2021/11/IDN-New-technologies-and-nuclear-strategy-VDef.pdf#page=14>
- ИНТЕРМАГАЗИН. (2026, January 26). ЧУДО – КИНЕСКО МИКРОТАЛАСНО ОРУЖЈЕ УНИШТАВА РОЈЕБЕ ДРОНОВА – ИНТЕРМАГАЗИН. <https://www.intermagazin.rs/cudo-kinesko-mikrotalasno-oruzje-unistava-rojeve-dronova/?pismo=lat>
- Israel Ministry of Foreign Affairs. (2026, December 28). Israel MOD and Rafael Deliver First Operational High-Power Laser System - Iron Beam to the IDF. [www.gov.il. https://www.gov.il/en/pages/israel-mod-and-rafael-deliver-first-operational-high-power-laser-system-iron-beam-to-the-idf-28-dec-2025](https://www.gov.il/en/pages/israel-mod-and-rafael-deliver-first-operational-high-power-laser-system-iron-beam-to-the-idf-28-dec-2025)
- Jr, J. A., Buffin, K., Couture, V. E., Gonaduwege, Eranga A, Hakimipour, S. A., & Nguyen, L. (2020, March). Counter-Directed Energy Weapons: Defense of Air Assets. [Dtic.mil. https://apps.dtic.mil/sti/html/trecms/AD1114135/index.html](https://apps.dtic.mil/sti/html/trecms/AD1114135/index.html)
- Kochems, A., & Gudgel, A. (2006). The Viability of Directed-Energy Weapons. <https://www.chemtrailplanet.com/PDF/The%20Viability%20of%20Directed-Energy%20Weapons.pdf>
- Lewis, G. D. (2023, December 3). Directed Energy Warfighter. [Dtic.mil. https://apps.dtic.mil/sti/html/trecms/AD1220479/](https://apps.dtic.mil/sti/html/trecms/AD1220479/)

- Maini, A. K. (2018). Directed Energy Weapons. Handbook of Defence Electronics and Optronics, 1013–1105. <https://doi.org/10.1002/9781119184737.ch12>
- Militaryni. (2026). Leonidas: New U.S. Microwave Weapon Instantly Destroys 49 Drones. Militaryni. <https://militaryni.com/en/news/leonidas-new-u-s-microwave-weapon-instantly-destroys-49-drones/>
- Min, S.-H., Jung, H., Kwon, O., Sattorov, M., Kim, S., Park, S.-H., Hong, D., Kim, S., Park, C., Hong, B. H., Cho, I., Ma, S., Kim, M., Yoo, Y. J., Park, S. Y., & Park, G.-S. (2021). Analysis of Electromagnetic Pulse Effects Under High-Power Microwave Sources. IEEE Access, 9, 136775–136791. <https://doi.org/10.1109/access.2021.3117395>
- Nichols, R. K., Beckman, J., Carter, C. M., DeMaio, D. C., Diebold, M. C., Ghaffari, D. R., Lonstein, W., Malhotra, V., Mumm, H. C., Murthy, R., Joseph, M., & Sharkey, D. K. (2025, September 18). Naval Advanced Weapons Systems (Puntoriero). MARITIME TRANSPORTATION SYSTEMS; Independent & AMAZON. <https://pressbooks.pub/maritimesecurity11/chapter/naval-advanced-weapons-systems-puntoriero/>
- Nile, R. (2025, March 31). Investigating the Potential Role of Directed Energy Weapons in Major Global Disasters. <https://nilemediagroup.com/papers/20250331%20DEWs.pdf>
- Obering, H. T. (2019). Directed Energy Weapons Are Real . . . And Disruptive. PRISM, 8(3), 36–47. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/26864275>
- O. M. (2026, February 6). Кина тестира моћно микроталасно оружје велике снаге, могло би да уништи Старлинк. Politika Online. <https://www.politika.rs/scc/clanak/730228/kina-testira-mocno-mikrotalasno-oruzje-velike-snage-moglo-bi-da-unisti-starlink>
- Paramitha, D. (2025, May). U.S. deploys Leonidas microwave tech to its bases in the Philippines. Seasia.co. <https://seasia.co/short/us-deploys-leonidas-microwave-tech-to-its-bases-in-the-philippines>
- Samaan, J.-L. (2023, June 26). Iron Beam: A New Chapter in Israel's Missile Defence Saga. RSIS_Nanyang Technological University. <https://rsis.edu.sg/rsis-publication/rsis/iron-beam-a-new-chapter-in-israels-missile-defence-saga/>
- Sayler, K. M. (2021, September 30). Defense Primer: Emerging Technologies. Dtic.mil. <https://apps.dtic.mil/sti/html/trecms/AD1149539/>. uopsteno o naćinima primarne zaštite u military .
- Sayler, K. M., & Hoehn, J. R. (2021, November 23). Defense Primer: Directed-Energy Weapons. Dtic.mil. <https://apps.dtic.mil/sti/html/trecms/AD1153696/>

- Sedek, E., & Slomski, R. (2015). Overview of Microwave Direct Energy Weapons. 2015 Signal Processing Symposium (SPSymposium). <https://doi.org/10.1109/sps.2015.7168311>
- Singh, T. (2025). Lethality at Light Speed: Directed Energy Warfare Lethality at Light Speed: Directed Energy Warfare. Journal of the United Service Institution of India, CLV(641). <https://usiofindia.org/pdf/USI%20Journal%20-%20July-Sept%202025%20Issue-74-88.pdf>
- UK Ministry of Defence, & Luke Pollard MP. (2025, November 20). Boost for Armed Forces as new laser weapon takes down high-speed drones. GOV.UK. <https://www.gov.uk/government/news/boost-for-armed-forces-as-new-laser-weapon-takes-down-high-speed-drones>
- Zimet, E., & Mann, C. (2009, May). Directed Energy Weapons - Are We There Yet? The Future of DEW Systems and Barriers to Success. Dtic.mil. <https://apps.dtic.mil/sti/html/tr/ADA501628/>
- Zohuri, B. (2016). Directed Energy Weapons. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-31289-7>
- Zohuri, B. (2019). Directed-Energy Beam Weapons. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-20794-6>

DIRECTED ENERGY WEAPONS

Abstract: Directed energy weapons (DEWs) represent a new class of defense technologies. The United States Department of Defense defines directed energy weapons as those that use concentrated electromagnetic energy, rather than kinetic energy, to “incapacitate, damage, disable, or destroy enemy equipment, facilities, and/or personnel” (Congressional Research Service, 2021). What distinguishes these weapons from others is the fact that they do not use conventional projectiles; their effects on a target are delivered at the speed of light ($\approx 300,000$ km/s), their use is more cost-effective compared to conventional types of weapons, and they possess the capability for multiple repeated engagements without the use of additional “ammunition” (Stewart & Stewart, 2023). The aim of this paper is to review contemporary research in the development of directed energy weapons, with particular emphasis on the advantages and challenges of their application. Previous research describes directed energy weapons as having the potential to transform the nature of warfare, which is why leading world powers are allocating significant resources to overcoming existing challenges and further advancing this type of weapon.

Keywords: directed energy weapons, electromagnetic waves, high-energy laser weapons, high-power microwave weapon

ОРУЖИЕ НАПРАВЛЕННОЙ ЭНЕРГИИ

Аннотация: Оружие направленной энергии представляет собой новый класс оборонных технологий. Министерство обороны США определяет оружие направленной энергии как такое, которое использует концентрированную электромагнитную энергию, а не кинетическую энергию, для «выведения из строя, повреждения, деактивации или уничтожения вражеского оборудования, объектов и/или личного состава» (Congressional Research Service, 2021). Отличительной особенностью данного оружия является то, что оно не использует традиционные снаряды; воздействие на цель осуществляется со скоростью света ($\approx 300\,000$ км/с), его применение является более экономичным по сравнению с классическими видами вооружений, а также оно обладает возможностью многократного повторного воздействия без использования дополнительного «боезапаса» (Stewart и Stewart, 2023). Цель данной работы — обзор современных исследований в области разработки оружия направленной энергии с особым акцентом на преимущества и вызовы его применения. В существующих исследованиях оружие направленной энергии описывается как обладающее потенциалом изменить характер ведения войны, в связи с чем ведущие мировые державы выделяют значительные ресурсы на преодоление существующих вызовов и дальнейшее совершенствование данного типа вооружения.

Ключевые слова: оружие направленной энергии, электромагнитные волны, лазерное оружие высокой мощности, микроволновое оружие высокой мощности

УТИЦАЈ СПЕЦИФИЧНОСТИ ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА НА СТАЊЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Доц. др Дражан Еркић

Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци
drazan.erkic@hotmail.com

Проф. др Мирослав Баљак

Факултет за европске правно-политичке студије у Београду

Лука Крстић

Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци

Апстракт: О безбједности као потреби човјека и друштва одувјек се говорило, а посебно у данашњем савременом глобализованом свијету, којег прије свега карактерише отвореност граница, повезивање људи, али и убрзани развој информатичке и комуникацијске технологије. Евидентно је да се данас све чешће говори о безбједности, и то о безбједности људи, односно грађана у локалној заједници, као савременом концепту безбједности. Баш на овом нивоу организовања људи, односно на нивоу локалне заједнице, грађани су највише заинтересовани за безбједност, јер ту најдиректније остварују своја права и интересе, као и задовољавају своје елементарне људске потребе. Такође, овдје се може најбоље и најдиректније остварити увид, не само у квалитет живота грађана, него остварити увиди у стање безбједности. На безбједност у локалној заједници утиче мноштво фактора, а посебно утичу саме специфичности локалне заједнице као што су: географске, етничке, културолошке, демографске, индустријске, социјалне, комуникацијске и друге природе. У контексту саме безбједности на нивоу локалне заједнице, овај рад има за циљ да укаже на основни категоријално појмовни апарат у вези самебезбједности и локалне заједнице, али и да представи статистичке податке који су добијени истраживањем, а који се тичу специфичности локалних заједница и њиховог утицаја на безбједност на подручју општине Дрвар и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, за одређени временски период.

Кључне ријечи: безбједност, стање безбједности, локална заједница, локална самоуправа, савремено друштво.

УВОД

Посматрајући развој човјека од најранијих времена па до данас може се закључити да су се људи одувijek удруживали у групе и заједнице како би лакше постигли што већи степен личне безбједности, али и због лакшег очувања своје имовине и хране. Та потреба људска и данас је присутна и то можда у још већој мјери, с обзиром на развој друштва и саме улоге човјека у том друштву. Данашњи начин удруживања и груписања људи присутан је на више нивоа на којима се грађани организују и по разним основама. Обично, грађани се удружују ради остваривања својих интереса, али и квалитетнијег начина живота. Функционисање локалне заједнице везано је за географски простор и активности које се у оквиру тог простора дешавају. Тако, како наводи Милић „локална друштвена заједница је глобални облик друштвеног живота који обухвата све друштвене облике и све видове друштвене активности на одређеном географском простору. У њеном оквиру се развијају и делују разне друштвене установе и организације (економске, политичке, просветне, верске, забавне итд.) ... За утврђивање граница локалних заједница неопходно је знати оквире у којима се одвија највећи део непосредних друштвених односа на неком ужем подручју, као и познавати осећања становништва о припадности одређеној друштвеној заједници. Село, мањи град, поједине четврти великих градова с изразитом економском и социјалном структуром су најтипичнији конкретни облици локалних заједница“ (Милић, 1957: 52). Неопходно је истаћи да је мјерљивост квалитета живота грађана, по свим питањима (здравствене услуге, социјална политика, безбједност...) најбоље се може видјети на нивоу локалне заједнице. Баш на том нивоу грађани су најдиректније и заинтересовани за остваривање својих права интереса и задовољење елементарних животних потреба. Говорећи о потребама у локалној заједници вриједно је виђење Пусића који сматра да „примарне људске потребе у локалној заједници јављају се универзално, неовисно од типа насеља: село и град. Потребе људи у локалној заједници јављају се као заједничке услјед просторне близине у живљењу људи у једном насељу“ (Пусић, 1963: 11). У тако једној заједници најбоље се уочавају све добре и лоше стране које се тичу живота људи. Поред тога, најбржи начин је указивања на проблеме у локалној заједници, као и контрола рада локалних власти на одстрањивању свих узрока који доводе до ускраћивања остваривања права грађана и задовољења њихових потреба. Грађани су данас више него икада свјесни своје улоге у друштву, али су свјесни и чињенице да за остваривање својих права и интереса на нивоу локалне заједнице неопходно је да безбједност на нивоу локалне заједнице буде на што већем нивоу. Мноштво је потреба које имају чланови, односно грађани у локалној заједници, али засигурно потреба за безбједношћу је једна од

најприоритетнијих. Безбједност је предуслов не само за остваривање личних права и слобода на нивоу локалне заједнице, него је битна и за развој привреде, културе, спорта, социјалне политике и сл. Ипак, треба напоменути да ниво остварене и постигнуте безбједности је различит у локалним заједницама, јер је свака локална заједница специфична за себе. Тако, на стање безбједности локалних заједница утиче много фактора, а пре свих утичу саме специфичности локалних заједница. Те специфичности су прије свега географске, етничке, културолошке, демографске, индустријске, социјалне, комуникасијске и друге природе.

БЕЗБЈЕДНОСТ У ЛОКАЛНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

За живот грађана на једном географском простору, односно локалној заједници, посебну улогу има стање безбједности. За безбједан амбијент и квалитет живота на нивоу локалне заједнице велика је одговорност на органима локалне самоуправе и локалним полицијским органима. Да би се једноставно боље разумио концепт безбједности у локалној заједници неопходно је указати на само значење безбједности, локалне заједнице и локалне самоуправе. Мноштво је одређења сва три ова наведена термина, међутим ипак ћемо извојити неке. Према Мусабеговић и др. „термин „локална“ у одређењу заједнице указује на егзистенцију у физичком простору, чија величина може бити различита, мада у односу на територију на коме је конституирана држава мора бити много мањи“ (Мусабеговић и др., 1999: 12-13). Исти аутори наводе да у појмовном одређењу локалне заједнице „неопходно је поћи од тога да је то таква не само територијална него и социјална заједница која представља најнижи ниво на коме се рађају заједничке потребе индивидуа које ту живе и то оне које није могуће задовољити без заједничке акције људи“ (Ибид, стр. 13). За разлику од локалне заједнице, локална самоуправа има другачије значење. Према Гаврићу и др. „локална самоуправа подразумијева право и оспособљеност јединица локалне самоуправе да, у границама закона, регулишу и управљају одређеним јавним пословима на основу властите одговорности и у интересу локалног становништва“ (Гаврић, Бановић, Краусе, 2009: 419). Нешто другачије одређење локалне самоуправе даје Европска повеља о локалној самоуправи. Према овом документу „локална самоуправа подразумијева право и оспособљеност локалних власти да, у границама закона, регулишу и руководе одређеним дијеловима јавних послова, на основу сопствене одговорности и у интересу локалног становништва“. Неодвојив елемент за развој локалне заједнице је безбједност, посебно у вријеме урбанизације и глобализације. Одређење самог појма безбједности је веома сложен и није га једноставно одредити, што је резултат непостајања његовог унифицираног и јединственог одређења. У контексту наведеног вриједно је виђење Мијалковића и Кесеровића који кажу „готово

да нема ријечи као што је безбједност, која се више користи у савременом животу, а да је појам који се њоме означава истовремено мање одређен и јасан. Овај термин подједнако употребљавају теоретичари безбједносних наука у најширем смислу, али и политичари, представници државних власти, међународних организација и невладиног сектора, индустријалци, пољопривредници, медицинари, еколози, просвјетари, правници, економисти, метеоролози, грађани..., као и полицајци, војници, обавјештајци, тужиоци, судије и сличне професије“ (Мијалковић, Кесеровић, 2010: 38). Данас се за безбједност све више интересују, а посебно на нивоу локалне заједнице гдје безбједност доживљава свој врхунац. Међутим, исто тако данас је безбједност у много већој мјери угрожена него прије, што представља велики безбједносни проблем савременом глобализованом друштву. Глобализација, као процес донијела је и нове безбједносне изазове. Како наводи Бајагић „у глобализованом свету све већу пажњу привлаче различита нетрадиционална питања безбедности, односно изазови безбедности, који су привукли истраживачку пажњу: загађење животне средине, монетарна криза, трговина дрогама, тероризам, вирус сиде и избеглице“ (Бајагић, 2007: 134-135). Статистички показатељи, као и озбиљна истраживања појединих аутора који се баве питањима безбједности у локалној заједници недвосмислено указују на повезаност безбједности на том нивоу организовања грађана са њиховим потребама. У вези наведеног Буторац и Соломун сматрају да „безбједност особе и њеног власништва чини једно од основних људских права и утиче на квалитету живљења. Када се грађани не осјећају безбједнима у својој околини органи безбједности, полицијске агенције и други се, заједно са локалном управом, сусрећу с великим потешкоћама приликом поновне успоставе осјећаја безбједности. Како би се на ове изазове и препреке одговорило адекватним и успјешним начином није довољно само развити ефективан систем и функционалне структуре, већ и разумјети потребе грађана“ (Буторац, Соломун, 2013: 71). Савремени концепт безбједности, уважавајући пре свега човјека, појединца, његова права и слободе, али и потребе, намеће обавезу органима локалне самоуправе, а пре свих полицији и другим субјектима безбједности да своје стратегије дјеловања и поступања ускладе са потребама и захтјевима савременог човјека. Такође, то захтјева максималну професионалност у раду, сталну едукацију, али и усклађивање позитивно-правних прописа са прописима на међународном нивоу.

СПЕЦИФИЧНОСТИ ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Локалне заједнице одликује мноштво различитих специфичности, по којима су оне и препознатљиве. Све те специфичности су интересантне када је у питању развој, али и сама безбједност локалне заједнице. Креирање безбједности на нивоу локалне заједнице не само да је врло одговоран и захтјеван посао, него је и условљен многим факторима. Тако, Буторац и Солумун наводе „да процес креирања сигурности на одређеном подручју зависи о економским, друштвеним, политичким и индивидуалним карактеристикама тог подручја, научним и технолошким стандардима, геополитичким и геостратегијским приликама, те дјеловању према јавности“ (Буторац, Солумун, 2013: 132).

Евидентно је да су кроз историју природни фактори имали утицај на оснивање локалних заједница. Међутим, кроз вријеме, а значајно и за безбједност локалних заједница, појављују се и створени услови. Створени услови могу се посматрати као покретачке силе кад је у питању развој и стање безбједности у локалним заједницама. У створене услове спадају:

- „демографски (подаци о броју становника, просјечан годишњи природни и механички прираштај, структура домаћинства, кретање становништва, просечна густина настањености, здравствени услови);
- историјски развој (преглед развоја кроз историју, историјски споменици и историјска мјеста, опште особине, навике и културно стање);
- саобраћај (значај и правци саобраћајница, видови и врсте саобраћаја, капацитети);
- привреда (врсте главних дјелатности, индустрија, пољопривреда, енергетски извори, шумарство, рибарство, лов, рударство, занатство, туризам, угоститељство и трговина);
- друштвено-социјална дјелатности (брига о човјеку, друштвено уређење, културно- просвјетно уздизање, социјално-здравствене прилике);
- умјетничка дјелатности (архитектура, вајарство, скулптура, пластично обликовање, озелењавање);
- економски фактори (улога водећих градова у развоју привреде, економски развој земље, пораст градског становништва, услови развоја градова); физички фактори (урбанизација простора изражена планирањем и пројектовањем, јединица становања, регионално планирање, републичко планирање, наслијеђена изграђеност);
- административни фактори (државно уређење, административна подјела и комунални системи)“ (Еркић, 2018: 193). Ипак, најчешће, када је у питању сама безбједност у локалној заједници, она се највећим дијелом веже за специфичности локалне заједнице као што су: географске, етничке, културолошке, демографске, индустријске, социјалне, комуникасијске и друге природе. Са аспекта безбједности,

сваку локалну заједницу потребно је посматрати као одређену географску цјелину. Како наводи Мاستило „географска средина је дио земаљске природе измијењен људском дјелатношћу и интензивно прожет материјалним резултатима људског рада; „...јединствени дијалектички комплекс природе и друштва, чији су елементи узајамно повезани и условљени“ (Мастило, 2001: 43). Међутим, за стање безбједности локалних заједница, поред уважавања њених специфичности, неопходно је примјењивати поједина упутства која су уско повезана са тим, то су према Цајнер и Мраовић:

- „активности које проводимо с циљем постизања и одржавања стања безбједности у друштву морају бити хоризонталног и вертикалног карактера, односно, морају бити утемељене на локалним потребама и подржане од политичке власти;
- кључну улогу у дјеловању има политичко водство чији је задатак одредити приоритете и распоредити људске и материјалне ресурсе којима заједница располаже;
- стратегија сузбијања криминалитета се мора прилагодити потребама локалним, а сазнања о тим потребама се темеље на квалитетним анализама из којих произлазе циљани планови активности“ (Цајнер, Мраовић, 2009:17). Специфичности локалних заједница са аспекта безбједности локалних заједница, заузимају посебно мјесто и представљају добру основу за постављање стратегије спречавања криминалитета, али и саме организације субјеката безбједности.

СТАТИСТИЧКИ ПОКАЗАТЕЉИ УТИЦАЈА СПЕЦИФИЧНОСТИ ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА

Када говоримо о специфичностима локалних заједница и њиховом утицају на безбједност у наредне двије табеле биће приказани резултати емпиријског истраживања за различите локалне заједнице, за општину Дрвар у Федерацији Босне и Херцеговине и Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине. Постављено је идентично питање за обје локалне заједнице, гдје је 200 испитаника било анкетирано, и то по сто испитаника за сваку локалну заједницу. Резултати добијени приказани су у сљедећем табеларном и описном дијелу.

На питање број 1 које гласи: „Овдје су наведене поједине специфичности локалне заједнице (мјеста у којем живите) које утичу на безбједност!“, испитаници из Дрвара су се требали изјаснити о утицају конкретних специфичности на безбједност локалне заједнице у којој живе. На наведено питање постављено је осам тврдњи на које су испитаници требали да се изјасне у погледу квантитативности слагања

или неслагања са сваком од понуђених тврдњи.

У следећој табели приказана је фреквенција и проценат датих одговора испитаника на сваку од понуђених тврдњи.

Табела 1: Фреквенција и проценат одговора на тврдње у питању број 1 за општину Дрвар

		Одговор					
Одговори на питање број 1: „Овдје су наведене поједине специфичности локалне заједнице (мјеста у којем живите) које утичу на безбједност!“		у потпуности се слажем	слажем се	ниги се слажем, нити се не слажем	не слажем се	уопште се не слажем	Тотал
Тврдње	N/ %						
Сам географски положај мјеста у којем живите погодује развоју криминалитета, прекршаја и угрожавању безбједности грађана.	N	21	52	10	8	2	93
	%	22%	56%	11%	9%	1%	100%
Неравнојерна изградња установа за развој различитих култура грађана у мјесту гдје живите.	N	21	53	12	7	0	93
	%	23%	57%	13%	7%	0%	100%
Понашање људи које није примјерено моралним нормама у мјесту гдје живите.	N	21	52	10	8	2	93
	%	22%	56%	11%	9%	1%	100%
Смањење броја становника, старење становништва, неједнак репродуктивни живот за све друштвене групе, неједнакост у територијалној распрострањености становништва и слаб развој неких подручја.	N	20	55	14	4	0	93
	%	22%	59%	15%	4%	0%	100%
Постојање различитости међу становништвом у погледу вјере, језика и народности.	N	24	46	13	6	4	93
	%	26%	50%	14%	6%	4%	100%
Материјална несигурност, неизвјесност у задовољењу животних потреба, неуважавање породичне, родне и међугенерациске солидарности.	N	25	48	11	6	3	93
	%	27%	52%	12%	6%	3%	100%
Запосленост становништва и добар привредни развој мјеста у којем живите.	N	21	52	10	8	2	93
	%	22%	56%	11%	9%	1%	100%
Саобраћајна инфраструктура и недовољна повезаност са сусједним општинама и шире.	N	19	50	12	9	3	93
	%	20%	54%	13%	10%	3%	100%

Извор: (Еркић, 2018).

У табели број 1 приказана је бројчана и процентуална дистрибуција резултата добијених одговора испитаника из Дрвара на питање број 1. Циљ овог питања био је да се испитаници (грађани) одреде према тврдњама које се односе на ставове грађана у погледу појединих специфичности локалних заједница које утичу на безбједност. Понуђене тврдње у овом питању и ставови грађана према њима разложене су на пет могућих одговора (како се види у табели), од потпуног слагања са тврдњама до потпуног неслагања. На тврдњу „Сам географски положај мјеста у којем живите погодује развоју криминалитета, прекршаја и угрожавању безбједности грађана“ најмање је било изјашњења испитаника на одговор „уопште се не слажем“ (2/1%), а највише на одговор „слажем се“ (52/56%). Са овом тврдњом на одговор „не слажем се“ изјаснило се (8/9%), а са одговором „у потпуности се слажем“ (21/22%) испитаника. Неутралних одговора „нити се слажем, нити се не слажем“ изјаснило се (10/11%) испитаника. Збрајањем одговора у овој тврдњи „у потпуности се слажем“ и „слажем се“ (21+52)/(22%+56%) изјаснило се (73/78%) испитаника, а за одговоре „не слажем се“ и „уопште се не слажем“ (8+2)/(9%+1%) изјаснило се (10/10%) испитаника. На преостале тврдње у наведеној табели биће елаборирани само карактеристични одговори испитаника. На тврдњу „Неравномјерна изградња установа за развој различитих култура грађана у мјесту гдје живите“ за одговор „слажем се“ било је највише одговора испитаника (53/57%), док на одговор „уопште се не слажем“ није се изјаснио ни један испитаник (0/0%). У тврдњи „Понашање људи које није примјерено моралним нормама у мјесту гдје живите“ за одговор „слажем се“ такође се изјаснио велики број испитаника (52/56%). Код тврдње „Смањење броја становника, старење становништва, неједнак репродуктивни живот за све друштвене групе, неједнакост у територијалној распрострањености становништва и слаб развој неких подручја“ као и код друге тврдње у овом питању, на одговор „уопште се не слажем“ није се изјаснио ни један испитаник. У тврдњама „Постојање различитости међу становништвом у погледу вјере, језика и народности“ и „Материјална несигурност, неизвјесност у задовољењу животних потреба, неуважавање породичне, родне и међугенерациске солидарности“ исти је број испитаника који је био за одговор „не слажем се“ (6/6%). Одговора „у потпуности се слажем“ био је приближно исти и код испитаника у претпоследњој (21/22%) и последњој (19/20%) тврдњи.

Када је у питању средња вриједност свих одговора изражена процентуално на понуђене тврдње у питању број 1. види се да је се највећи број испитаника изјаснио за одговор „слажем се“ (54%), а најмање за одговор „уопште се не слажем“ (3%). За одговор „у потпуности се слажем“ изјаснило се (21%), а за „не слажем се“ (9%) испитаника. Неутралних одговора „нити се слажем, нити се не слажем“

изјаснило се (13%) испитаника.

На питање број 1 које гласи: „Овдје су наведене поједине специфичности локалне заједнице (мјеста у којем живите) које утичу на безбједност!“, испитаници из Брчког су се требали изјаснити о утицају тих конкретизованих карактеристика на безбједност локалне заједнице у којој живе. На наведено питање је постављено осам тврдњи на које су испитаници требали да се изјасне у погледу квантитативности слагања или неслагања са сваком од понуђених тврдњи.

У следећој табели приказана је фреквенција и проценат датих одговора испитаника на сваку од понуђених тврдњи.

Табела 2: Фреквенција и проценаи одговора на тврдње у питању број 1 за општину Брчко

Одговори на питање број 1: „Овдје су наведене поједине специфичности локалне заједнице (мјеста у којем живите) које утичу на безбједност!“		Одговор					Тотал
		у потпуности се слажем	слажем се	нити се слажем, нити се не слажем	не слажем се	уопште се не слажем	
Тврдње	N / %						
Сам географски положај мјеста у којем живите погодује развоју криминалитета, прекршаја и угрожавању безбједности грађана.	N	20	52	12	8	2	94
	%	22%	56%	11%	9%	1%	100%
Неравномјерна изградња установа за развој различитих култура грађана у мјесту гдје живите.	N	19	57	11	6	2	94
	%	20%	61%	12%	6%	1%	100%
Понашање људи које није примјерено моралним нормама у мјесту гдје живите.	N	19	50	12	9	4	94
	%	20%	54%	13%	10%	3%	100%
Смањење броја становника, старење становништва, неједнак репродуктивни живот за све друштвене групе, неједнакост у територијалној распрострањености становништва и слаб развој неких подручја.	N	19	50	12	7	6	94
	%	20%	54%	13%	8%	5%	100%
Постојање различитости међу становништвом у погледу вјере, језика и народности.	N	30	39	10	9	6	94
	%	32%	42%	11%	10%	5%	100%
Материјална несигурност, неизвјесност у задовољењу животних потреба, неуважавање породичне, родне и међугенерациске солидарности.	N	25	48	11	6	4	94
	%	27%	52%	12%	6%	3%	100%
Запосленост становништва и добар привредни развој мјеста у којем живите.	N	22	46	13	9	4	94
	%	24%	49%	14%	10%	3%	100%
Саобраћајна инфраструктура и недовољна повезаност са сусједним општинама и шире.	N	25	40	14	9	6	94
	%	27%	43%	15%	10%	5%	100%

Извор: (Еркић, 2018)

У табели број 2 приказана је бројчана и процентуална дистрибуција резултата добијених одговора испитаника из Брчког на питање број 1. Циљ овог питања био је да се испитаници (грађани) одреде према тврдњама које се односе на ставове грађана у погледу појединих специфичности локалних заједница које утичу на безбједност. Понуђене тврдње у овом питању и ставови грађана према њима разложене су на пет могућих одговора (како се види у табели), од потпуног слагања са тврдњама до потпуног неслагања. На тврдњу: „Сам географски положај мјеста у којем живите погодује развоју криминалитета, прекршаја и угрожавању безбједности грађана“, најмање је било изјашњења испитаника за одговор „уопште се не слажем“ (2/1%), а највише за одговор „слажем се“ (52/56%). Са овом тврдњом за одговор „не слажем се“ изјаснило се (8/9%), а са одговором „у потпуности се слажем“ (20/22%) испитаника. За неутрални одговор „нити се слажем, нити се не слажем“ изјаснило се (12/11%) испитаника. Збрајањем одговора у овој тврдњи „у потпуности се слажем“ и „слажем се“ (20+52)/(22%+56%) изјаснило се (72/78%) испитаника, а за одговоре „не слажем се“ и „уопште се не слажем“ (8+2)/(9%+1%) изјаснило се (10/10%) испитаника. На преостале тврдње у наведеној табели биће елаборирани само карактеристични одговори испитаника. На тврдњу: „Неравномјерна изградња установа за развој различитих култура грађана у мјесту гдје живите“, за одговор „слажем се“ изјаснило се (57/61%) испитаника. У тврдњама „Понашање људи које није примјерено моралним нормама у мјесту гдје живите“ и „Смањење броја становника, старење становништва, неједнак репродуктивни живот за све друштвене скупине, неједнакост у територијалној распрострањености становништва и слаб развој неких подручја“ исти се број испитаника у обје тврдње изјаснио за неутралан одговор „нити се слажем, нити се не слажем“ (12/13%). На тврдњу: „Постојање различитости међу становништвом у погледу вјере, језика и народности“, за одговор „у потпуности се слажем“ одредјелило се (30/32%) испитаника, а на тврдње: „Запосленост становништва и добар привредни развој мјеста у којем живите“ и „Материјална несигурност, неизвјесност у задовољењу животних потреба, неуважавање породичне, родне и међугенерациске солидарности“, за одговор „уопште се не слажем“ изјаснио се исти број испитаника (4/3%). За одговор „у потпуности се слажем“ у посљедњој тврдњи изјаснило се (25/27%) испитаника.

Када је у питању средња вриједност свих одговора изражена процентуално на понуђене тврдње у питању број 1. види се да се највећи број испитаника изјаснио за одговор „слажем се“ (50%), а најмање за одговор „уопште се не слажем“ (3%). За одговор „у потпуности се слажем“ изјаснило се (25%), а за „не слажем се“ (9%) испитаника. За неутрални одговор „нити се слажем, нити се не слажем“ изјаснило се (13%) испитаника.

ЗАКЉУЧАК

Стање безбједности у локалној заједници представља битан, ако не и најбитнији предуслов за квалитетан живот грађана и свеукупан развој привреде, економије, културе, спорта и др. Такође, безбједна локална заједница гарант је заштите људских и материјалних вриједности, а прије свега људских права и слобода. Статистички показатељи који су обрађени у раду указују на чињеницу да специфичности локалних заједница утичу на стање безбједности, те у контексту тога правилна стратегија у погледу изградње и очувања што већег степена безбједности на подручју локалне заједнице треба да уважава наведене специфичности. Исто тако, специфичности локалних заједница су тијесно повезане са потребама и интересима грађана на подручју локалне заједнице, те од њиховог степена остварења и задовољења зависи и оцјена стања безбједности. Субјекти безбједности, прије свих полиција, као и представници локалне самоуправе и њихови инспекцијски органи и службе, најодговорнији су за стање безбједности у локалној заједници. Управо због тога, ови субјекти имају обавезу да свако из своје надлежности предузме неопходне мјере и радње, уз претходно уважавање свих специфичности локалне заједнице, како би остварили што бољи безбједносни амбијент. Мноштво је различитих активности које се морају предузети. Ту се прије свега мисли на правовремено праћење различитих фактора који утичу на безбједност, али засигурно се мора радити и на превенцији криминалитета и других друштвено негативних појава у локалној заједници кроз укључивање грађана и других суплементарних субјеката безбједности. Тај заједнички рад, подразумијева сталну едукацију свих у погледу личне самозаштите и заштите других, али нужно захтјева и доношење адекватних законских прописа, њихову неселективну примјену и усаглашавање са међународним прописима и њиховим стандардима. Вријеме у којем живимо, као и вријеме које је пред нама, указује да ће и даље грађани у локалним заједницама бити угрожени, посебно кроз различите злоупотребе у сајбер простору. Нове савремене пријетње повезане са новим софистицираним комуникацијским технологијама, морају се узети у обзир када се говори о безбједности у локалној заједници. Узимање у обзир свих безбједносних изазова и пријетњи у локалној заједници, могу бити гарант у доношењу кључних докумената, као и смјерница у раду, да би се постигао задовољавајући степен безбједности.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајагић, М. (2007). Основи безбедности, Криминалистичко-полицијска академија.
- Буторац, К., Солломун, Д. (2013). Утемељеност савремене полицијске знаности и њен допринос полицијској пракси, Полиција и сигурност, 22 (1), стр. 131-155.
- Гаврић, С., Бановић, Д., Krause, С. (ed) (2009). Увод у политички систем Босне и Херцеговине - изабрани аспекти. Сарајевски отворени центар, Фондација Конрад Аденауер.
- Европска повеља о локалној самоуправи. (1985). Стразбур.
- Еркић, Д. (2018). Савремени безбједносни изазови у локалним заједницама (Докторска дисертација, Факултет политичких наука Универзитета у Сарајеву).
- Мاستило Н. (2001). Речник савремене српске географске терминологије, Географски факултет.
- Мијалковић, С., Кесеровић, Д. (2010). Основи безбједности. Факултет за безбједност и заштиту.
- Милић, В. (1957). Социолошко проучавање локалних друштвених заједница. Филозофија - Социологија, бр. 1, стр. 45-65.
- Мусабеговић, Н., Воћкић-Авдагић, Н., Нухановић, А. (1999). Локална самоуправа - трагања и искуства. Центар за промоцију цивилног друштва.
- Пусић, Е. (1963). Локална заједница, прилог проучавања односа локалних самоуправа јединица и територијалних друштвених група. Народне новине.
- Council of Europe (2008). Manifesto for a new Urbanity. Strazbur, European Urban Charter II.

IMPACT OF THE SPECIFICITIES OF LOCAL COMMUNITIES ON THE STATE OF SECURITY

Abstract: Security as a need of man and society has always been discussed, especially in today's modern globalized world, which is primarily characterized by open borders, connecting people, but also by the accelerated development of information and communication technology. It is evident that today we are increasingly talking about security, namely the security of people, that is, citizens in the local community, as a modern concept of security. It is precisely at this level of organization of people, that is, at the level of the local community, that citizens are most interested in security, because this is where they most directly exercise their rights and interests, as well as satisfy their elementary human needs. Also, here one can best and most directly gain insight, not only into the quality of life of citizens, but also into the state of security. Security in the local community is influenced by many factors, and in particular by the specificities of the local community itself, such as: geographical, ethnic, cultural, demographic, industrial, social, communication and other nature. In the context of security at the local community level, this paper aims to point out the basic categorical conceptual apparatus regarding security and the local community itself, but also to present statistical data obtained through research, which concern the specificities of local communities and their impact on security in the area of the Drvar municipality and the Brčko District of Bosnia and Herzegovina, for a certain period of time.

Keywords: security, state of security, local community, local self-government, modern society.

ВЛИЯНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ МЕСТНЫХ СООБЩЕСТВ НА СОСТОЯНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация: О безопасности как о потребности человека и общества говорили всегда, а особенно в современном глобализованном мире, который прежде всего характеризуется открытостью границ, взаимосвязанностью людей, а также быстрым развитием информационных и коммуникационных технологий. Очевидно, что сегодня все чаще обсуждается вопрос безопасности, в частности безопасности людей, то есть граждан в местном сообществе, как современного концепта безопасности. Именно на этом уровне организации людей, то есть на уровне местного сообщества, граждане наиболее заинтересованы в безопасности, так как здесь они напрямую реализуют свои права и интересы, а также удовлетворяют свои элементарные человеческие потребности. Кроме того, здесь можно наиболее полно и напрямую получить представление не только о качестве жизни граждан, но и о состоянии безопасности. На безопасность в местном сообществе влияет множество факторов, особенно значимы специфические особенности самого сообщества, такие как: географические, этнические, культурологические, демографические, индустриальные, социальные, коммуникационные и другие. В контексте самой безопасности на уровне местного сообщества, целью данной работы является указать на базовый категориально-понятийный аппарат, связанный с безопасностью и местным сообществом, а также представить статистические данные, полученные в ходе исследования, касающиеся особенностей местных сообществ и их влияния на безопасность на территории муниципалитета Дрвар и округа Брчко Боснии и Герцеговины за определённый период времени.

Ключевые слова: безопасность, состояние безопасности, местное сообщество, местное самоуправление, современное общество.

**OLD AND NEW SECURITY CHALLENGES IN A NEW GUISE –
THOUGHTS IN LIGHT OF RECENT EVENTS IN THE MIDDLE
EAST CONFLICTS AND TERRORISM****Kovács Tamás**assistant professor at the Faculty of Law Enforcement
of Ludovika University of Public Service.
kovacs.tamas@uni-nke.hu

Abstract: For over a century, the Middle East has been a primary theater of conflict, characterized by its enduring and intense nature. It is evident that shifts in political and state structures have consistently exerted a profound influence on events within the region and the magnitude of terrorist activity.

The objective of this presentation is to provide a comprehensive review of the evolution of terrorism in the Middle East over the past four to five decades. The text will introduce various terrorist organizations and explain their intellectual and ideological backgrounds, as well as their financing. The activities and capabilities of individual terrorist organizations have always influenced by a combination of factors, including their historical background and the prevailing political environment. The presentation will also reflect on the question of whether there is a kind of competition between individual organizations, moreover how this affects their relationship with each other. At the conclusion of the presentation, a reflection will be offered on the HAMAS attack of October 7, 2023, its preparation, the mistakes made by the Israeli services, and how this attack may change the methods and tools of terrorism in the future.

Key-words: terrorism, technical intelligence, counter-intelligence, Middle-East, HUMINT

The Genesis of the "Intelligence State"

The establishment of the State of Israel in 1948 was not, in fact, the peaceful culmination of a diplomatic process, but rather the onset of a struggle for survival. David Ben-Gurion, the nation's first Prime Minister, confronted a geopolitical reality in which Israel lacked strategic depth—a condition that, it must be noted, persists to this day: at its narrowest point, the country was a mere 15 kilometers wide. In this environment, the cornerstone of security policy became the so-called Qualitative Military Edge (QME).

Ben-Gurion recognized that since Israel would never be able to overcome its neighbors in terms of manpower or territorial size, its sole recourse lay in informational dominance and the capacity for preemptive strikes (Szalai: *The Strategy of Israeli Foreign Policy*, 2018).

This necessity gave birth to the principle of *Mamlachtiyut* (statism), which elevated security organizations into sacrosanct entities, maintaining this status even during periods of the most intense political strife. This mindset allowed military intelligence (Aman), foreign intelligence (Mossad), and the internal security service (Shin Bet) to become the foundational pillars of the state, where technological innovation and operational audacity go hand in hand (Senor & Singer: *Start-up Nation*, 2009).

Following the War of Independence in the early 1950s, Israel faced cross-border attacks by *fedayeen* (Palestinian infiltrators), which kept border settlements in a state of constant insecurity. A decisive turning point was the Ma'ale Akrabim (Scorpion Pass) massacre in 1954. A bus traveling from Eilat to Tel Aviv was ambushed, and the attackers executed 11 passengers in cold blood.

The massacre shocked Israeli society and highlighted the failure of conventional border defense. In response, Unit 101 was established under the leadership of Ariel Sharon, tasked with executing asymmetric retaliatory strikes. It was here that a core Israeli doctrine crystallized: if an Israeli is attacked or murdered, the response shall not be proportional, but rather devastating and deterrent in nature (Bar-Zohar & Mishal: *Mossad*, 2012). This proactive aggression became the foundation of deterrence, subsequently serving as a global benchmark for special operations (Szalai, 2018).

In the early 1960s, the Mossad executed one of the most successful infiltration operations in history, carried out by Eli Cohen, an Egyptian-born Jew. Operating under the alias Kamel Amin Thaabet, the Israeli intelligence officer integrated himself into the Syrian elite. The "legend" (cover story) constructed around his persona was so effective that Cohen penetrated the Syrian political hierarchy to such a depth that he was reportedly considered a candidate for the post of Minister of Defense.

The intelligence gathered by Cohen, transmitted to Tel Aviv via clandestine radio broadcasts, proved invaluable to the State of Israel. Cohen's primary objective was the mapping of Syrian forces stationed on the Golan Heights. His acquisition of precise blueprints of Syrian fortifications, along with the story of

the eucalyptus trees planted near artillery positions—ostensibly for camouflage, but in reality serving as target markers—has since entered the realm of military lore. However, Cohen was compromised in 1965; following a show trial, he was publicly executed in Damascus. While his death triggered a period of profound national mourning in Israel, it remains a historical fact that without the intelligence he provided, Israel's 1967 victory and the capture of the Golan Heights would have been inconceivable (Oren: Six Days of War, 2002).

If Ma'ale Akrabim was the trauma of the 1950s, the 1974 Ma'alot massacre became its counterpart for the 1970s, leaving deep scars on Israeli society. Palestinian terrorists seized a school, taking over a hundred children hostage. The army's elite unit, Sayeret Matkal, attempted a rescue operation to liberate the hostages and neutralize the terrorists. The mission, however, resulted in catastrophe: the terrorists opened fire on the hostages, leading to the deaths of 22 children and 3 adults.

The tragedy was followed by a comprehensive inquiry, which concluded that soldiers trained for conventional warfare were ill-equipped for urban hostage rescue operations, which require "surgical precision." This fundamental realization led to the establishment of YAMAM, the special operations unit of the Israel Border Police (Magav) (Kovács, 2018). YAMAM was designed such that every member is simultaneously a marksman, a negotiator, and a specialist in close-quarters battle (CQB). Today, YAMAM is widely regarded as the world's premier counter-terrorism unit; its motto—"to bring the hostage back alive at all costs"—is rooted in the memory of the children of Ma'alot (Kahana, 2006).

By the early 1970s, the Israeli-Palestinian conflict had transcended the geographical confines of the Middle East, spilling over onto the streets of major European cities. The tragedy of the 1972 Munich Olympics, where operatives of the Black September terrorist organization massacred 11 Israeli athletes, was more than a security failure; it was a national trauma that demanded a decisive response. Prime Minister Golda Meir subsequently made a precedent-setting decision by authorizing the Mossad to launch Operation "Wrath of God" (Mivtza Za'am Ha'El). This was not merely an act of retribution, but a strategic signal: that no one who raises a hand against Israel is beyond reach (Bar-Zohar & Mishal: Mossad, 2012).

This era also gave rise to the most peculiar interconnections of modern asymmetric warfare. Intelligence reports uncovered a "terrorist international," where, under the umbrella of the Palestinian cause, West German radicals (such as the Baader-Meinhof Group), South American operatives – including the notorious Ilich Ramírez Sánchez, alias Carlos the Jackal – and Far Eastern fanatics collaborated. Among the latter, the Japanese Red Army (JRA) left the bloodiest mark in 1972 at Lod Airport (now Ben Gurion), indiscriminately massacring 26 passengers and airport staff. This incident highlighted that intelligence services could no longer rely so-

lery on a knowledge of regional Arabic languages; a global, multilingual surveillance network and a technological leap in Signals Intelligence (SIGINT) were required to preempt coordinated attacks spanning multiple continents (Bergman: Rise and Kill First, 2018; Kahana, 2006).

In 1977, through the Mahapach (Upheaval), Menachem Begin became Prime Minister, redefining security thinking in the spirit of Revisionist Zionism. It is worth noting that Begin's own trajectory was not devoid of radicalism; he was a member of the group responsible for the 1946 bombing of a wing of the King David Hotel. As a politician, Begin remained convinced that the Jewish people must never again allow any entity to pursue armaments that threaten their very existence. This conviction gave rise to the so-called Begin Doctrine. At its core, Israel declared that it would utilize all military means to prevent hostile regimes—particularly those espousing Holocaust denial or advocating for the destruction of Israel—from acquiring nuclear capabilities or weapons (Encel: Géopolitique d'Israël, 2004).

Consequently, when Israeli intelligence confirmed that Saddam Hussein's Iraq intended to use the French-assisted Osirak (Tammuz-1) reactor to produce the plutonium necessary for an atomic bomb, Begin did not hesitate. Despite warnings from segments of the General Staff and the international community—including Israel's primary ally, the United States—he issued the order for a military strike. On June 7, 1981, Israel launched Operation Opera, in which F-16 fighter jets destroyed the reactor with surgical precision. This action solidified Israel's standing in the arena of ruthless realpolitik: the principle of existential deterrence superseded even traditional notions of sovereignty (Bergman, 2018; Satanovsky: Israel in Contemporary World Politics, 2001).

Yitzhak Rabin, who served as the Chief of Staff of the Israel Defense Forces (IDF) during the 1967 victory, entered politics in an increasingly complex global landscape. Upon his return to power in 1992, Rabin faced a different type of threat. He recognized that Israel's overwhelming military power was insufficient if the country continued to be consumed by an endless, quasi-internal civil war (the First and Second Intifadas). Rabin decided to attempt to guarantee security not through barriers, but through political settlement via the Oslo Accords (Rabin: Service Notebook, 1979).

This decision, however, opened a profound societal chasm. While the SHABAK (Shin Bet) focused its resources on suicide bombers from Islamist terror groups—such as Hamas and Islamic Jihad—it treated radicalized Israelis, who branded Rabin a "traitor" and a "murderer," as only a secondary threat. This proved to be a critical oversight, as evidenced by the assassination on November 4, 1995, when Yigal Amir took the life of Prime Minister Rabin. This event was not "merely" a political assassination; it represented one of the most severe operational failures in the history of the Shin Bet. The organization, which demonstrated the capability to strike within an office in Damascus or a tunnel in Gaza, proved unable to protect its own Prime Minister in the heart of Tel Aviv (Ayalon: Friendly Fire, 2021; Schiffer: The Alarmer, 2023).

Geopolitical Constraints and the Era of Great Power Realism

Israel's security policy has never existed in a vacuum. Beginning in the 1990s, following the collapse of the Soviet Union, more than one million Russian-speaking immigrants arrived in the country, altering not only its demographics but also its strategic mindset. Israel was compelled to navigate simultaneously between its unquestionable alliance with the United States (Epstein: *The Closest Ally?*, 2014) and the re-emerging Russian influence in the Middle East. The military leadership had to master the art of "de-confliction": how to execute operations in Syria without infringing upon Russian strategic interests, while concurrently curbing Iranian expansionism (Satanovsky, 2001). This inevitable diplomatic tightrope walk became one of the most critical, yet often invisible, pillars of modern Israeli strategy.

While the military fought along the borders, Israel initiated the most secretive project in its history behind the scenes: the establishment of a nuclear capability. This endeavor required a specialized, nearly invisible intelligence branch: LAKAM (Lishka le-Kishrei Mada – Bureau of Scientific Relations).

The mandate of LAKAM was not classical espionage but rather technological and industrial intelligence. Under the leadership of Benjamin Blumberg, the organization established a global network to procure the essential raw materials—such as uranium—and prohibited technologies required for the Dimona reactor. LAKAM demonstrated that Israel was capable of circumventing international embargos when its existential interests so demanded (Kahana: *Historical Dictionary of Israeli Intelligence*, 2006).

The organization operated until the Jonathan Pollard affair, involving the recruitment of an American intelligence analyst. Pollard was compromised as an Israeli operative who had provided LAKAM with copies of tons of classified documents. The incident ignited a major diplomatic crisis, leading to the official dissolution of LAKAM. However, its functional responsibilities did not vanish; they were merely subsumed by other Israeli intelligence services.

The Mandate of a New Era: The "Digital Sword"

By the early 2000s, the center of gravity of the Israeli defense doctrine had definitively shifted from physical to digital space. In this transition, Unit 8200 of Aman (military intelligence) assumed a central role. This unit is not merely a military formation but serves equally as Israel's "startup incubator." The talented youth serving here have developed the world's most advanced Signals Intelligence (SIGINT) and algorithm-based analytical systems. The uniqueness of the Israeli model lies in its technology transfer. Knowledge accumulated within the defense sector and state-funded R&D are channeled

led directly into the civilian economy, giving rise to Israeli firms that dominate the global cybersecurity market (such as Check Point and Palo Alto Networks). This symbiosis has enabled Israel to render its military-technological superiority economically sustainable, while the interests of the national economy and the military have become inextricably intertwined (Fedorchenko: *The Economy of Israel*, 2005; Senor & Singer, 2009).

The pinnacle of Israeli-American technological cooperation was the operation codenamed "Olympic Games," the instrument of which was the world's first true cyberweapon: Stuxnet. This malware complex transcended the boundaries of data theft or surveillance; it was the first code designed to inflict physical destruction upon a hostile state's strategic facility. A critical element of the technical penetration was that Stuxnet did not spread via the internet but was introduced through physical media into the air-gapped network of Iran's Natanz enrichment facility. The virus exploited four different "zero-day" vulnerabilities, a feat previously unprecedented in the history of cyber warfare (Zetter: *Countdown to Zero Day*, 2014).

The mechanism of the sabotage was as follows: the code specifically targeted Siemens SCADA systems, which controlled the frequency converters of the uranium enrichment centrifuges. Stuxnet covertly assumed control, increasing the rotational speed of the centrifuges from the safe 1,064 Hz to 1,410 Hz before abruptly slowing them down. This continuous fluctuation in velocity induced vibrations and physical resonance that literally tore the equipment apart.

The operation also integrated a digital psychological element, specifically a "man-in-the-middle" attack. While the machinery was being decimated, the virus fed deceptive data back to the monitors of the Iranian operators, leading them to believe that all parameters remained within normal ranges. This mission set the Iranian nuclear program back by years without a single shot being fired (Zetter, 2014).

The success of Stuxnet, combined with the over 90% effectiveness of the Iron Dome, led to a perilous doctrine known in Israeli professional jargon as the "Conceptzia"—a form of strategic blindness. The military and political leadership came to believe that technology alone could "manage" the conflict. They presumed that the "smart fence" erected along the Gaza border—equipped with sensors, cameras, and remote-controlled weapon systems—offered sufficient protection against Hamas (Schiffer: *The Alarmer*, 2023).

Intelligence relied almost exclusively on digital interception (SIGINT), sidelining traditional HUMINT (human intelligence) and field-based analysis. The lessons of Ma'alot and Ma'ale Akrabim were disregarded: the enemy also adapts. Hamas recognized Israel's technological dependency and shifted to an "analog" mode of operation—avoiding telephones, utilizing personal couriers, and identifying tactical blind spots beyond the reach of aerial surveillance and drones (Bergman, 2018; Kahana, 2006).

Alongside technological overconfidence, the domestic political crisis of 2023 further eroded the State of Israel's deterrent power. The societal schism surro-

unding proposed judicial reforms penetrated the very heart of the military. When elite pilots and cybersecurity specialists from Unit 8200 refused reserve duty in protest, it became clear to the adversary that the Israeli Mamlachtiyut (national unity and statism) had fractured (Ayalon, 2021). On October 7, 2023, the "Conceptzia" collapsed like a house of cards. Hamas utilized inexpensive drones to destroy the communication towers of the "smart fence," effectively "blinding" the defense system. The technology in which Israel had invested its security for decades became obsolete within minutes in the face of a rudimentary yet coordinated physical assault. This failure proved that no algorithm can serve as a substitute for strategic foresight and internal social cohesion (Schiffer, 2023).

Concluding Remarks: A Return to the Roots?

By the end of the first quarter of the 21st century, the metamorphosis of Israeli security policy led to a painful realization. The nation cannot relinquish its technological superiority, yet it must not become its captive. The guarantee of the future lies in restoring the equilibrium between technological genius, great power realpolitik (Satanovsky, 2001; Epstein, 2014), and the human factor—specifically, the revitalization of classical intelligence and national unity. October 7 was not a failure of technology, but rather a failure of the human element, which succumbed to the belief that technology could grant absolution from the responsibility of vigilance (Szalai, 2018).

References

- Szalai Máté (2012). Az izraeli külpolitika stratégiája. Antall József Tudásközpont.
- Bar-Zohar, Michael & Mishal, Nissim (2012). Mossad: The Greatest Missions of the Israeli Secret Service. Ecco.
- Bergman, Ronen: Rise and Kill First (2018). The Secret History of Israel's Targeted Assassinations. Random House.
- Encel, Frédéric (2004). Géopolitique d'Israël. Paris, Seuil.
- Oren, Michael B. (2000). Six Days of War: June 1967 and the Making of the Modern Middle East. Oxford University Press.
- Senor, Dan & Singer, Saul (2009). Start-up Nation: The Story of Israel's Economic Miracle. Twelve.
- Zetter, Kim (2014). Countdown to Zero Day: Stuxnet and the Launch of the World's First Digital Weapon. Crown.
- Ayalon, Ami / אשכולות (2020). עמילון. Yediot Sfarim.
- Begin, Menachem / המרידה (1978). מנחם בגין. Hadar. 1978.
- Kahana, Ephraim / לקסיקון המודיעין (2006). כהנא, אפרים. Yediot Sfarim, 2006.
- Kovács, Tamás (2018). Határtalanul – az Izraeli Határrendőrség működése és néhány sajátossága. In Gaál, Gyula – Hautzinger, Zoltán, A XXI. század biztonsági kihívásai. (pp. 147 – 151)
- Rabin, Yitzhak / פנקס שירות (1979). רבין, יצחק. Maariv, 1979.
- Schiffer, Shimon / המתריע: שמעון שיפר. Tel-Aviv, Yediot Sfarim, 2023.
- Сатановский, Евгений Я. (2001). Израиль в современной мировой политике. ИИИиБВ, 2001.
- Федорченко, Андрей В. (2005): Экономика Израиля. Логос.
- Эпштейн, Алек Д. (2014). Ближайший союзник? Подлинная история американо-израильских отношений. Институт Ближнего Востока.

СТАРИ И НОВИ БЕЗБЈЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ У НОВОМ ОБЛИКУ: РАЗМИШЉАЊА У КОНТЕКСТУ НЕДАВНИХ ДОГАЂАЈА НА БЛИСКОМ ИСТОКУ – СУКОБИ И ТЕРОРИЗАМ

Апстракт: Више од једног вијека, Блиски исток представља једно од главних жаришта сукоба, које карактеришу дуготрајност и интензитет. Очигледно је да су промјене у политичким и државним структурама досљедно имале снажан утицај на дешавања у региону, као и на обим терористичких активности. Циљ овог излагања јесте да пружи свеобухватан преглед развоја тероризма на Блиском истоку у посљедње четири до пет деценија. У раду се представљају различите терористичке организације, објашњава њихова интелектуална и идеолошка позадина, као и начини финансирања. Активности и капацитети појединачних терористичких организација одувijek су били условљени комбинацијом фактора, укључујући њихов историјски контекст и актуелно политичко окружење. У излагању ће се такође размотрити питање постојања одређеног облика конкуренције између појединих организација и начин на који то утиче на њихове међусобне односе. На крају, биће понуђена анализа напада организације Hamas од 7. октобра 2023. године, његове припреме, пропуста израелских обавјештајних служби, као и разматрање могућности да овај напад промијени методе и средства тероризма у будућности.

Кључне ријечи: тероризам, техничка обавјештајна дјелатност, контраобавјештајна дјелатност, Блиски исток, HUMINT.

СТАРЫЕ И НОВЫЕ ВЫЗОВЫ БЕЗОПАСНОСТИ В НОВОМ ОБЛИЧИИ: РАЗМЫШЛЕНИЯ В СВЕТЕ ПОСЛЕДНИХ СОБЫТИЙ НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ – КОНФЛИКТЫ И ТЕРРОРИЗМ

Аннотация: На протяжении более чем столетия Ближний Восток остается основной ареной конфликтов, отличающихся своей продолжительностью и интенсивностью. Очевидно, что изменения в политических и государственных структурах неизменно оказывали глубокое влияние на события в регионе и масштабы террористической деятельности. Целью данной презентации является проведение всестороннего обзора эволюции терроризма на Ближнем Востоке за последние четыре-пять десятилетий. В тексте представлены различные террористические организации, объясняются их интеллектуальные и идеологические основы, а также механизмы финансирования. На деятельность и потенциал отдельных террористических групп всегда влияла совокупность факторов, включая их исторический контекст и преобладающую политическую обстановку. В презентации также рассматривается вопрос о наличии конкуренции между отдельными организациями и о том, как это влияет на их взаимоотношения. В заключении представлен анализ атаки ХАМАС 7 октября 2023 года, её подготовки, просчетов израильских спецслужб, а также того, как это нападение может изменить методы и инструменты терроризма в будущем.

Ключевые слова: Терроризм, техническая разведка, контрразведка, Ближний Восток, HUMINT (агентурная разведка).

ЕНЕРГЕТСКА ЗАВИСНОСТ КАО ИНСТРУМЕНТ ПОЛИТИЧКОГ ПРИТИСКА: БЕЗБЕДНОСНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ЗА СРБИЈУ И БАЛКАН

ма Никола Росић

Универзитет Сингидунум
Сарадник у настави на Универзитету Сингидунум, на студијском програму
Међународни односи и дипломатија, Београд, Република Србија.
nrosic@singidunum.ac.rs.

Апстракт: Енергетска зависност представља један од најзначајнијих савремених облика угрожавања националне и регионалне безбедности, нарочито у условима интензивираног надметања великих сила. Овај рад истражује на које начине енергетска зависност функционише као инструмент политичког притиска и какве безбедносне импликације то производи за Републику Србију и простор Балкана. Полазећи од теоријских поставки енергетске безбедности у савременим међународним односима, рад анализира структуру увозне зависности региона, са посебним освртом на улогу Русије као доминантног снабдевача природним гасом. Кроз студију случаја Србије, рад показује да висок степен енергетске зависности директно ограничава спољнополитичку аутономију државе и ствара услове за различите облике притиска и условљавања. Истовремено, рад разматра могуће одговоре на ове изазове, укључујући диверзификацију извора снабдевања и развој обновљивих извора енергије. Резултати истраживања указују да без системских реформи енергетског сектора и јасне стратешке оријентације, Србија и земље Балкана остају изложене значајном безбедносном ризику у овој области.

Кључне речи: Енергетска безбедност, енергетска зависност, политички притисак, Балкан, Србија, хибридне претње.

УВОД

Развој индустрије, њена дигитализација и промене које су условљене развојем вештачке интелигенције, те структурне промене међународног поретка, на почетку 21. века, условиле су све већи раст значаја енергената у међународним односима. С тим у вези, енергетска политика одавно је престала да буде искључиво економско питање, већ је постала саставни део шире безбедносне архитектуре савременог света. Способност државе да обезбеди стабилне, поуздане и ценовно прихватљиве испоруке енергената директно утиче на њен политички сувернитет, економску стабилност и одбрамбени потенцијал. У том контексту, енергетска зависност – нарочито у случају гаса и нафте – постала је моћан инструмент у рукама великих сила, које теже да своје геополитичке циљеве остварују без директне употребе силе већ употребом хибридних механизма притисака, као што је енергетско питање.

Балкан представља регион посебно осетљив на ову врсту притиска. Земље попут Србије, Босне и Херцеговине и Северне Македоније налазе се у процесу европских интеграција, а истовремено остају у значајној мери зависне од руских испорука природног гаса, у неким случајевима и нафте. С друге стране, све су јачи притисци нове америчке администрације на руководства наведених држава да диверсификују изворе енергената – конкретно гаса – што у пракси често значи прелазак на амерички гас, који је далеко неповољнији од својих руских конкурената. Све израженије енергетско надметање великих сила на Балкану ствара простор за различите облике спољног утицаја, који државе добављачи могу применити у тренуцима политичких криза или преговора по разним основима.

Сукоб између Руске Федерације и Украјине потврдио је на болан начин шта енергетска зависност може значити у контексту геополитичког сукоба. Европа је суочена с потребом хитне диверзификације снабдевања гасом, а Балкан, у одсуству адекватне инфраструктуре и договорених алтернативних коридора снабдевања, налази се у нарочито рањивом положају (Petrović & Nikolić, 2022). Овај рад настоји да испита управо те механизме рањивости, анализира историјске и савремене примере употребе енергије као политичке полуге и понуди аналитички оквир за разматрање потенцијалних стратегија јачања енергетске безбедности.

Истраживачко питање, на које рад настоји адекватно да одговори, гласи: На које начине и у ком обиму енергетска зависност Србије и Балкана представља безбедносни ризик, и којим механизмима се може ублажити та рањивост? Основна хипотеза истраживања полази од тврдње да енергетска зависност представља значајну безбедносну претњу у контексту геополитичких промена, да је та зависност структурног карактера и да је могуће ублажити је кроз интегрисане политике на националном, регионалном и европском нивоу.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Енергетска безбедност у теорији међународних односа

У научној литератури дефиниције концепта енергетске безбедности по правилу су разноврсне и овај појам дефинишу на различите начине, у зависности од теоријске перспективе. С једне стране, традиционалне реалистичке теорије међународних односа посматрају енергију пре свега као стратешки ресурс, чија контрола одређује однос снага међу државама (Waltz, 1979). У том оквиру, потреба за сигурним приступом енергентима је суштинско питање националне безбедности. С друге стране, либерализам, пак, указује на то да су трговинске и енергетске мреже истовремено извор рањивости, али и фактор одвраћања од сукоба, будући да стварају међусобне трошкове у случају прекида испоруке (Keohane & Nye, 1977).

Енергетска рањивост државе дефинише се као степен у ком прекид снабдевања или значајна промена цена енергената може произвести озбиљне политичке, економске или безбедносне последице (Boersma & Johnson, 2012). Балкан је, у том смислу, по свим мерилима изразито рањив регион: технолошка застарелост инфраструктуре још из времена комунизма, недовољна повезаност енергетских мрежа, те ограничени капацитети за складиштење енергената, чине га посебно подложним спољним притисцима.

Геополитика енергије: теоријски приступи

Геополитика енергије изучава просторне, политичке и стратешке аспекте производње, транспорта и потрошње енергената. Историјски гледано, нафтне и гасне компоненте спољне политике биле су одлучујуће у обликовању регионалних и глобалних коалиција – од нафтног ембарга 1973. године, до употребе гасне инфраструктуре као политичке полуге у постхладноратовском периоду (Yergin, 2011). У европском контексту, руски гас је постао симбол нове форме геополитичке моћи, тзв. "гасне дипломатије" или "енергетске оружаности" (weaponization of energy) (Mitrova, 2015).

Термин "енергетско оружје" (energy weapon) ушао је у академски и политички речник како би означио свесну и намерну употребу контроле над енергентима ради постизања спољнополитичких циљева (Stegen, 2011). Стеген разликује четири облика такве употребе: прекид испорука, манипулисање ценама, привилеговани приступ за савезнике и дискриминаторни третман политичких противника. Сви ови облици препознатљиви су у пракси у последњим деценијама, а своју кулминацију доживели су након отпочињања сукоба у Украјини 2022. године.

Уколико геополитику енергије посматрамо искључиво из угла реалистичке теорије међународних односа, можемо приметити да она полази од претпоставке да је свет политичка арена у којој државе као главни актери непрестано теже максимизацији своје моћи и безбедности (Waltz, 1979). У том оквиру, енергетски ресурси, као што су нафта, гас и стратешки минерали, посматрају се пре свега као инструменти државне моћи, чија контрола директно одређује хијерархију у међународном систему (Mearsheimer, 2001). Држава која контролише кључне енергетске ресурсе или транзитне руте стиче стратешку предност над зависним актерима, а енергетска зависност тумачи се као облик структурне рањивости коју противник може искористити (Morgenthau, 1948). Сходно томе, реалисти заговарају енергетску самодовољност или диверзификацију извора снабдевања као императив националне безбедности, а не као пуко економско питање (Yergin, 2011). Из те перспективе, енергетски споразуми и енергетски инфраструктурни пројекти никада нису неутрални комерцијални аранжмани, већ увек одражавају и учвршћују односе моћи међу државама (Stegen, 2011).

ЕНЕРГЕТСКА ЗАВИСНОСТ БАЛКАНА: ИСТОРИЈСКИ И СТРУКТУРНИ КОНТЕКСТ

Наслеђе социјалистичке инфраструктуре и раздобље транзиције

Као што смо већ нагласили, највећи део земаља Балкана, посебно некадашње чланице СФРЈ, наследили су из социјалистичког периода инфраструктурне мреже које су биле дизајниране тако да су се доминантно ослањале на источне добављаче. У том смислу, гасоводне мреже у Србији, Босни и Херцеговини и Северној Македонији прошле су кроз совјетски, касније руски систем снабдевања гасом, без значајније алтернативе (Bouzarovski & Tirado Herrero, 2017). Транзициони период деведесетих година, обележен распадом Југославије и регионалним ратовима, додатно је успорио модернизацију енергетске инфраструктуре и консолидацију регулаторних оквира.

У том контексту, Србија је остала у великој мери зависна од руског природног гаса и нафте. Гасна зависност достигла је у одређеним периодима и преко 90% увоза руског гаса (Petrović & Nikolić, 2022). Потписивање уговора о испоруци гаса и нафте са руским гасним гигантом "Гаспромом", те куповина државне нафтне компаније НИС од стране наведене компаније, довели су до додатног везивања Србије за руске енергетске произвођаче. Оваква одлука државног руководства, без залажења у услове под којима је продата државна нафтна компанија НИС, је на средњи рок решила питање енергетске стабилности земље и обезбедила научно-технолошки развој нафтно-гасног сектора, али се у условима измењених геополитичких прилика поставља питање њене даље оправданости и поузданости.

Тренутно стање енергетске зависности

Србија данас задовољава преко 80% потреба за природним гасом из Руске Федерације, укључујући и транзит кроз Турски ток (*TurkStream*), нови гасовод пуштен у рад 2020. године, а чије трасе заобилазе Украјину (Ђуковић, 2021). Овај гасовод повезује руска изворишта гаса с Турском, а огранак Турског тока доводи гас до Бугарске, Србије и даље ка средњој Европи. Иако је изградња наведеног гасовода довела до диверзификације постојеће гасне инфраструктуре, није дошло до никакве промене када је у питању сам добављач – руски гас и даље остаје доминантан.

Када је регион у питању, стање актуелних енергетских извора је разнолико. Тако на простору АП Косово и Метохија не постоји никаква гасна инфраструктура, па се потребе становништва и привреде доминантно задовољавају из производње угља. Република Хрватска је, напротив, значајно напредовала у диверзификацији извора снабдевања гасом, изградњом LNG терминала на острву Крк, који је пуштен у рад почетком 2021. године (Deane et al., 2021). Босна и Херцеговина и Северна Македонија остају у значајној мери зависне од руског гаса, с тим да треба имати у виду да би изградњом Јужне гасне интерконекције са острва Крк у Хрватској, Босна и Херцеговина, а последично и Република Српска, у потпуности промениле своју енергетску зависност од руског гаса. Овим би, уместо Републике Србије, која служи као главно гасно чвориште за Босну и Херцеговину, изградњом наведене гасне интерконекције, примарну улогу у снабдевању БиХ гасом преузела Република Хрватска, што би у многоструко променило однос снага у региону, бар када је енергетика у питању. Када је Словенија у питању, иако чланица ЕУ, примећујемо да она и даље дели неке рањивости наслеђене из периода пре приступања ЕУ.

МЕХАНИЗМИ УПОТРЕБЕ ЕНЕРГЕТСКЕ ЗАВИСНОСТИ КАО ИНСТРУМЕНТА ПОЛИТИЧКОГ ПРИТИСКА

Директни притисак: прекиди испорука и манипулација ценама

Најочигледнији облик употребе енергетске зависности као политичке полуге јесте директан прекид испорука. Класичан пример је руско-украјинска гасна криза из јануара 2006. и поновљена криза из 2009. године, када је прекид испорука погодио не само Украјину него и велики број европских земаља, међу којима и земље Балкана (Pirani et al., 2009). Тада је постало јасно да рањивост транзитних земаља – у овом случају Украјине – аутоматски узрокује рањивост и земаља корисница. Паралелно с тим, манипулација ценама показала се као суптилнији, али веома ефикасан механизам. Земље попут Белорусије, Молдавије и Укра-

јине суочавале су се у различитим периодима с наглим повећањем цене гаса увек онда када су доносиле спољнополитичке одлуке неповољне за Москву или, обрнуто, наилазиле на повластице онда када би политика тих земаља ишла у корист руских интереса (Balmaceda, 2013). С друге стране, познат је случај када су Сједињене Америчке Државе извршиле притисак на Саудијску Арабију 1985–86. године, да повећа производњу нафте чиме је узрокован нагли пад цене нафте на светском тржишту, што је тешко погодило совјетску економију која је зависила од прихода од извоза нафте, доприносећи тако додатном притиску на СССР у Хладном рату. Бивши директор ЦИА и министар рата САД Роберт Гејтс је у својим мемоарима потврдио да је пад цена нафте био свесно коришћен као геополитички инструмент притиска (Gates, 2014). Овако успостављен механизам притисака путем цена енергената нагрiza политичку суверност земаља корисника енергената, јер ствара директну везу између унутрашњих политичких одлука и спољнополитичких интереса држава добављача. Када је реч о Балкану, Србија је у неколико наврата добијала гас по вишеструко нижим ценама од тржишних, уз истовремено присуство руских компанија у стратешким привредним секторима. Анализа тог односа показује да повлашћене цене нису биле случајне, нити чисто комерцијалне природе, него су одражавале политичку награду за спољнополитичку уздржаност Србије у контексту санкција против Русије (Ђуковић, 2021).

Структурна зависност: инфраструктурна и корпоративна контрола

Поред директних прекида испорука, структурна зависност делује на дубљем и трајнијем нивоу. Власништво над инфраструктуром – гасоводима, рафинеријама, складишним капацитетима – даје страним субјектима снажан утицај над националним енергетским системом. Русија је систематски улагала у стицање власничких удела у енергетским предузећима у земљама Централне и Источне Европе, а ни Балкан није изузетак (Mitrova, 2015).

У случају Србије, НИС је пример такве стратешке контроле. Продаја 51% акција Газпром Њефту 2008. године, пружила је руском капиталу доминантну позицију у нафтном сектору (Petrović & Nikolić, 2022). Овде је важно нагласити да последњи догађаји везани за продају НИС-а западним нафтним компанијама ни у ком случају неће довести до ослобађања Србије од корпоративног утицаја споља. Напротив, доћи ће до промене центра из којег се врши притисак на унутрашње политичке прилике, никако до његовог смањења, што само потврђује чињеницу да енергетика све више поприма облик отвореног инструмента геополитичког притиска, без обзира на страну која се налази у ситуацији да тај инструмент употреби.

БЕЗБЕДНОСНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ЗА СРБИЈУ И БАЛКАН

Угрожавање спољнополитичке аутономије

Прва и можда најважнија безбедносна импликација енергетске зависности јесте ограничење спољнополитичке аутономије. Земља која зависи од једног добављача у сектору виталних ресурса *de facto* ограничава поље могућих спољнополитичких одлука, јер свака одлука с негативним предзнаком по добављача носи потенцијалан ризик прекида испорука. Ово је посебно видљиво у случају Србије, која је балансирала између ЕУ интеграција и одржавања добрих односа с Москвом, уз истовремено одбијање да усвоји пакет санкција против Русије (Petrović & Nikolić, 2022).

Овај облик условљености аналитичари називају "негативном суверношћу" – ситуацијом у којој је политичка воља присутна, али је простор деловања суштински сужен спољним ограничењима (Keohane & Nye, 1977). За Балкан у целини, ово представља препреку пуном приближавању ЕУ нормама, посебно у областима које се тичу санкционог режима, спољне и безбедносне политике (CFSP) и енергетске законодавне усклађености (Deane et al., 2021). С друге стране, преузимање енергетског сектора од стране западних компанија, у контексту чињенице да западне корпорације већ поседују већински удео банкарског и привредног тржишта у Србији, само би повећало ту зависност и врло вероватно додатно сузило маневарски простор за суверено организовање како унутрашње тако и спољне политике Србије. С тим у вези треба поменути да је у првом кварталу 2025. године у Србији пословало укупно 19 банака, од којих је 17 у власништву западних корпорација, и оне остварују удео на домаћем тржишту у износу од чак 78% (НБС, 2026).

Економска рањивост и ризик по стабилност

Висока зависност од јединственог добављача ствара значајан економски ризик у случају потенцијалних ценовних шокова или прекида испорука. Економски трошкови прекида снабдевања енергијом процењују се у свим привредним секторима, а посебно су изражени у енергетски интензивним индустријама. Балкан карактеришу енергетски неефикасна производња и висока потрошња по јединици БДП-а, што значи да је и мало повећање цена гаса или угља довољно да произведе значајан макроекономски удар (Bouzarovski & Tirado Herrero, 2017). Енергетско сиромаштво је такође значајна безбедносна димензија. Велики део становништва у земљама Балкана суочава се с тешкоћама у задовољавању основних потреба за грејањем и електричном енергијом. У том контексту, нагли скок цена енергената – до којег може доћи у

случају геополитичке кризе – могао би произвести значајне социјалне потресе са последичним ризицима по унутрашњу политичку стабилност (Bouzarovski & Tirado Herrero, 2017).

Безбедносне последице на институционалном нивоу

На институционалном нивоу, енергетска зависност коинцидира са слабостима у регулаторним капацитетима. Балканске земље у различитим степенима примењују Уговор о енергетској заједници, потписан 2005. године и измењен у каснијим годинама, а чији је циљ да земље региона укључи у унутрашње енергетско тржиште ЕУ (Energy Community, 2023). Ипак, процес усклађивања законодавства је спор, а спровођење одлука неконзистентно, посебно у областима које се тичу отварања тржишта и надзора над власништвом у инфраструктурним пројектима.

Недовршена примена Трећег енергетског пакета ЕУ у националне законодавне оквире земаља тзв. „Западног Балкана“ додатно слаби регулаторну заштиту: принцип unbundling-а (раздвајање производње и транспорта) и правила о праведном приступу транспортној инфраструктури нису доследно примењена, остављајући простор за доминацију вертикално интегрисаних, често државно контролисаних добављача (Ђуковић, 2021).

Регионалне безбедносне консеквенце и конкуренција великих сила

Балкан је постао поприште надјачавања великих сила за утицај, у чему енергија игра важну улогу. Паралелно с руским присуством у гасном сектору, Кина је проширила инфраструктурне инвестиције кроз иницијативу „Појас и пут“ (Belt and Road Initiative), укључујући лучку инфраструктуру, путеве и неке енергетске пројекте. Иако кинеске инвестиције нису непосредно енергетске природе у истом обиму, оне доприносе ширем стратешком положају Кине у региону (Vankovska, 2020). С друге стране, све су јачи притисци на балканске земље од стране ЕУ и САД, по питању промене енергетске инфраструктуре, што представља увод у постепено одвајање простора овог дела Балкана од утицаја Русије и Кине. Сједињене Америчке Државе, конкретно, настоје подстаћи диверзификацију снабдевања гасом кроз LNG терминале и подршку новим гасоводним пројектима. Иницијатива „Три мора“ (Three Seas Initiative), у коју су укључене земље централне и источне Европе, усмерена је на интерконекцију енергетске инфраструктуре у правцу север-југ, на супрот традиционалних токова из правца исток-запад (Deane et al., 2021).

У таквом окружењу, балканске земље налазе се под притиском да балансирају међу конкурентским утицајима. За Србију, то значи да свака значајна одлука у енергетском сектору носи геополитичке консеквенце и утиче на укупно позиционирање земље у условима измењених геополитичких околности.

СТРАТЕГИЈЕ ДИВЕРЗИФИКАЦИЈЕ И ЈАЧАЊА ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Регионална интерконекција и заједничко тржиште

Најважнији дугорочни одговор на структурну зависност јесте изградња регионалних гасних и нафтних интерконекција, али реализација пројеката интерконекције напредује спорије него што је планирано. Конкретни пројекти попут интерконектора Србија-Бугарска, Србија-Мађарска или Грчка-Северна Македонија-Србија представљају значајан корак ка диверзификацији транзитних траса (Energy Community, 2023). Регионално тржиште електричне енергије такође пружа могућности за уравнотеженије снабдевање. Повезивање националних електроенергетских система умањује зависност сваке поједине земље и побољшава отпорност на прекиде у снабдевању. Иако регион располаже значајним потенцијалима обновљивих извора (ветар, сунце, вода), тај потенцијал је недовољно искоришћен, а повезивање тих капацитета с регионалном мрежом остаје отворен задатак за наредне деценије (Deane et al., 2021).

LNG и диверзификација трасе

Изградња терминала за течни природни гас (LNG) на Јадранском мору представља конкретан пројекат регионалне диверзификације, али он са собом носи геополитичке изазове за Србију у смислу смањења њеног значаја као транзитног фактора на простору Балкана. Хрватски LNG терминал на Крку, с капацитетом од 2,9 милијарди кубних метара гаса годишње, представља шансу за низ земаља централне и југоисточне Европе, али и доноси промене у равнотежи снага на Балкану када је гасно снабдевање у питању. Иако закони тржишта јасно указују на неисплативост коришћења потенцијала наведеног LNG терминал на Крку, измењене геополитичке околности неминовно утичу на то да ће се на овај гас, који до Хрватске стже у баржама из САД, прикључити Босна и Херцеговина, Мађарска и Аустрија, са могућношћу проширења и на друге земље централне и југоисточне Европе.

Пројекти попут Јонско-јадранског гасовода (IAP) и BRNA коридора (Бугарска-Румунија-Мађарска-Аустрија) такође пружају могућности за укључивање балканских земаља у шире увозне коридоре. Реализација ових пројеката захтева значајна инвестициона улагања и политичку координацију међу земљама региона, а у том погледу улога ЕУ – кроз механизме Connecting Europe Facility и претприступне помоћи (IPA) – остаје кључна (Energy Community, 2023).

Убрзање прелаза на обновљиве изворе

На дужи рок, најдубљи одговор на енергетску зависност је смањење укупне потрошње фосилних горива и повећање удела обновљивих извора у енергетском сектору. Балкан располаже значајним потенцијалима за сунчеву и ветро енергију, а релативно велики хидроенергетски капацитети представљају стабилни базни ресурс (Bouzarovski & Tirado Herrero, 2017). Ипак, још увек доминантно ослањање на угљ, посебно у Босни и Херцеговини, АП Косово и Метохија и делимично Србији, ствара значајне социоекономске препреке за бржу трансформацију енергетског сектора на простору Балкана.

Програм Just Transition Fund ЕУ и иницијатива Зеленог договора (European Green Deal) пружају оквир и финансијска средства за подршку земљама у процесу придруживања, како би постепено прешла на обновљиве изворе енергије. Укључивање балканских земаља у ове механизме предуслов је за технолошку модернизацију енергетских система и смањења употребе угља, али и за структурно смањење зависности од фосилних увозних горива (Energy Community, 2023).

Јачање регулаторних капацитета и транспарентности

Поред инфраструктурних пројеката, неопходно је јачање регулаторних капацитета и транспарентности у уговарању и управљању енергетском инфраструктуром. Анализа случајева попут продаје НИС-а или уговора с Гаспромом показује да недовољна транспарентност уговорних аранжмана и слаби регулаторни надзор стварају простор за неповољне уговоре и дугорочно везивање са страним добављачима (Ђуковић, 2021).

Потребно је ојачати независност регулаторних тела у енергетском сектору, унапредити механизме стратешке процене ризика и обезбедити веће учешће јавности у одлукама о великим инфраструктурним пројектима (Deane et al., 2021).

ЗАКЉУЧАК

Енергетска зависност представља један од кључних изазова безбедности за Србију и земље Балкана у савременом геополитичком контексту. Кроз анализу теоријских оквира, структурних карактеристика регионалне зависности и конкретних механизма политичког притиска, рад је показао да је ова зависност вишеслојни феномен с дубоким коренима у историји, инфраструктури и политичкој економији региона.

Руска Федерација је кроз деценије изградила систематску позицију доминантног добављача у региону, користећи је у различитим периодима – директно или посредно – за остваривање ширих спољнополитичких циљева. Сукоб у Украјини показао је све слабости недостатка алтернативних праваца снабдевања енергентима, што је многе земље, укључујући и Србију, ставило у веома незавидан положај, када је у питању стабилно снабдевање довољних количина енергената за потребе становништва и локалне привреде.

Стратегије за превазилажење ове рањивости постоје и делимично су операционализоване: регионална интерконекција, LNG терминали, диверзификација траса и убрзани прелаз на обновљиве изворе пружају технички оквир за решење. Међутим, реализација ових стратегија захтева политичку вољу, значајна инвестициона средства, делотворан мултилатерални оквир и време, којег је све мање.

За Србију, конкретно, пут ка смањеној енергетској зависности неминовно је везан за процес европских интеграција, укључујући усклађивање с правном регулативном ЕУ у области енергетске политике, заштите конкуренције и спољне безбедносне политике. То не значи нужно потпуно и тренутно напуштање постојећих аранжмана, него постепену и пажљиво планирану диверзификацију која ће смањити постојеће ризике. Ипак, мишљења смо да промена баланса снага у области енергетике на Балкану, а последично и у Србији, не би довела до смањења спољашњих притисака на суверене политичке одлуке. Напротив, она би условила само још већу зависност Србије од ЕУ и САД, што би у коначном смањило њен ионако сужени суверени политички потенцијал.

ЛИТЕРАТУРА

- Balmaceda, M. M. (2013). The politics of energy dependency: Ukraine, Belarus, and Lithuania between domestic oligarchs and Russian pressure. University of Toronto Press.
- Boersma, T., & Johnson, C. (2012). The United States as liquefied natural gas exporter: Expectations, realities, and the future. Brookings Institution.
- Bouzarovski, S., & Tirado Herrero, S. (2017). The energy divide: Integrating energy transitions, regional inequalities and poverty trends in the European Union. *European Urban and Regional Studies*, 24(1), 69–86.
- Ђуковић, Н. (2021). Енергетска безбедност Србије: Ризици зависности и сценарији диверзификације. Институт за европске студије.
- Deane, P., Hogan, F., & Collins, S. (2021). Energy security and the role of liquefied natural gas in Europe. *Energy Strategy Reviews*, 38, 100–112.
- Energy Community. (2023). Annual implementation report 2023. Energy Community Secretariat.
- Gates, R. (2014). *Duty: Memoirs of a Secretary at War*. Alfred A. Knopf.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1977). *Power and interdependence: World politics in transition*. Little, Brown and Company.
- Mitrova, T. (2015). Russian LNG: The long road to export. Institut français des relations internationales (IFRI).
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton & Company.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics Among Nations*. Alfred A. Knopf.
- Народна банка Србије. (2026). Макроекономска кретања и кретања у финансијском сектору. 13.02.2026. године, са https://nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/finansijska-stabilnost/prezentacija_invest.pdf
- Petrović, Z., & Nikolić, M. (2022). Serbia's energy security in the context of the Ukrainian crisis. Belgrade Centre for Security Policy.
- Pirani, S., Stern, J., & Yafimava, K. (2009). The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: A comprehensive assessment. Oxford Institute for Energy Studies.
- Sovacool, B. K., & Mukherjee, I. (2011). Conceptualizing and measuring energy security: A synthesized approach. *Energy*, 36(8), 5343–5355.
- Stegen, K. S. (2011). Deconstructing the 'energy weapon': Russia's threat to Europe as case study. *Energy Policy*, 39(10), 6505–6513.
- Vankovska, B. (2020). The Balkans between a rock and a hard place: NATO's eastward expansion and Russia's response. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22(5), 680–699.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.
- Yergin, D. (2011). *The quest: Energy, security and the remaking of the modern world*. Penguin Press.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ЗАВИСИМОСТЬ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДАВЛЕНИЯ: ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ БЕЗОПАСНОСТИ СЕРБИИ И БАЛКАН

Аннотация: Энергетическая зависимость представляет собой одну из наиболее значимых современных угроз национальной и региональной безопасности, особенно в условиях обострения конкуренции между великими державами. В данной работе исследуется, каким образом энергетическая зависимость функционирует как инструмент политического давления и какие последствия для безопасности это влечет за собой для Республики Сербии и Балканского региона. Исходя из теоретических основ энергетической безопасности в современных международных отношениях, автор анализирует структуру импортной зависимости региона, уделяя особое внимание роли России как доминирующего поставщика природного газа. На примере кейс-стади Сербии в работе показано, что высокая степень энергетической зависимости напрямую ограничивает внешнеполитическую автономию государства и создает условия для различных форм давления и обусловливания. Одновременно в работе рассматриваются возможные ответы на эти вызовы, включая диверсификацию источников поставок и развитие возобновляемых источников энергии. Результаты исследования указывают на то, что без системных реформ энергетического сектора и четкой стратегической ориентации Сербия и страны Балкан остаются подверженными значительным рискам безопасности в этой области.

Ключевые слова: Энергетическая безопасность, энергетическая зависимость, политическое давление, Балканы, Сербия, гибридные угрозы.

ENERGY DEPENDENCY AS AN INSTRUMENT OF POLITICAL PRESSURE: SECURITY IMPLICATIONS FOR SERBIA AND THE BALKANS

Abstract: Energy dependency represents one of the most significant contemporary threats to national and regional security, particularly in the context of intensified competition between great powers. This paper explores the ways in which energy dependency functions as an instrument of political pressure and the security implications it generates for the Republic of Serbia and the Balkan region. Drawing upon the theoretical frameworks of energy security in contemporary international relations, the study analyzes the structure of the region's import dependency, with a specific focus on the role of Russia as the dominant supplier of natural gas. Through a case study of Serbia, the paper demonstrates that a high degree of energy dependency directly restricts the state's foreign policy autonomy and creates conditions for various forms of pressure and conditionality. Simultaneously, the research considers potential responses to these challenges, including the diversification of supply sources and the development of renewable energy. The findings indicate that without systemic reforms of the energy sector and a clear strategic orientation, Serbia and the Balkan countries remain exposed to significant security risks in this domain.

Keywords: Energy security, energy dependency, political pressure, Balkans, Serbia, hybrid threats.

REFORM WITHOUT TRANSFORMATION? INSTITUTIONAL CONSTRAINTS IN EAST-CENTRAL EUROPEAN PRISONS

Andrékó, Zsolt Gábor

senior desk officer for international affairs, Faculty of Law Enforcement,
Ludovika University of Public Service.
andreko.zsolt.gabor@uni-nke.hu

1. INTRODUCTION

1.1. The significance of the topic

Since the political changes of 1989–1991, the prison systems in East-Central Europe (hereinafter: ECE) have experienced significant formal restructuring. Legislative reforms, the introduction of new criminal codes, the creation of oversight mechanisms, and alignment with European human rights standards have transformed the institutional framework of imprisonment throughout the region. Joining the Council of Europe and the European Union further propelled these advancements, integrating penal policy within wider contexts of democratic governance, rule of law, and human rights protection.

In spite of these notable formal reforms, the daily management of prisons in numerous post-socialist countries still exhibits organizational patterns and professional cultures reminiscent of the late socialist era. Hierarchical decision-making frameworks, security-focused operational logic, and control-oriented professional identities frequently persist as defining characteristics of institutional life. This evident gap between formal transformation and organizational continuity prompts a critical analytical inquiry: why do deeply ingrained institutional practices endure despite ongoing reform initiatives and external pressures for change? This paper examines this issue from a theoretical standpoint. Instead of offering new empirical results, it aims to construct a conceptual framework for comprehending the persistence of institutional patterns from the authoritarian era within the modern prison systems of East-Central

Europe. The article posits that the notion of institutional path dependency serves as a particularly valuable perspective for interpreting these continuities. Rather than viewing authoritarian legacies as mere remnants or transitional occurrences, the paper conceptualizes them as active institutional constraints that continue to influence professional norms, decision-making processes, and reform trajectories.

By integrating insights from institutional theory, comparative penology, and post-socialist studies, this theoretical contribution seeks to elucidate how historical organizational patterns affect contemporary penal governance. It also aims to situate East-Central European prison systems within wider academic discussions regarding institutional continuity, penal culture, and the limitations of policy transfer and Europeanisation. In this context, the paper underscores the analytical significance of path dependency as a framework for understanding why formal adherence to European standards does not automatically lead to substantial organizational change.

Ultimately, this research suggests that significant transformation in post-socialist prison systems cannot be comprehensively understood through legal and policy analysis alone. Instead, focus must be directed towards historically ingrained institutional logics and professional cultures that influence daily practices. By emphasizing these dynamics, the paper contributes to ongoing theoretical debates concerning penal reform, institutional persistence, and the enduring impacts of authoritarian legacies in contemporary European governance.

2.THEORETICAL FRAMEWORK: INSTITUTIONAL PATH DEPENDENCY AND PENAL CHANGE

2.1. Defining institutional path dependency

The notion of path dependence encompasses a wide array of interconnected theories that elucidate how historical occurrences influence current and future developments. Originating from the fields of political science, historical sociology, and economics, it lacks a universally accepted definition, as scholars interpret it variably across different disciplines and over time. (Mahoney, 2000) Rather than constituting a singular, cohesive theory, path dependence serves as a versatile analytical framework for comprehending historical transformations. Initial iterations of path dependence, formulated during the 1960s and 1970s, highlighted the fundamental concept that "history matters": prior events have a bearing on subsequent outcomes. (Mahoney, 2000; Sewell, 1996) Pioneering research—such as that conducted by Seymour Martin Lipset and Stein Rokkan regarding European party systems, Theda Skocpol's investigations into revolutions, and Immanuel Wallerstein's analyses of capitalism—illustrated how antecedent conditions influence long-term trajectories, despite not explicitly

employing the term "path dependence."

By the 1980s and 1990s, researchers started to pinpoint specific mechanisms that elucidate how previous decisions affect future results. (Mahoney, 2000: 507) Economic historians such as Paul David and Douglass North underscored the significance of increasing returns and first-mover advantages, indicating that initial choices can yield self-reinforcing benefits. Another mechanism identified is feedback effects, as noted by scholars like Ann Orloff, where initial policies lead to outcomes that either promote or hinder subsequent changes. During this era, the term path dependence gained popularity, and later academics including James Mahoney, Paul Pierson, and Kathleen Thelen further refined the concept.

More advanced ("mature") theories present diverse definitions. A broad interpretation from William Sewell Jr. posits that prior events shape subsequent possibilities (Sewell, 1996: 262-263). In contrast, a more specific definition from Mahoney emphasizes contingency: unforeseen or random occurrences can initiate institutional trajectories that subsequently become challenging to alter (Mahoney, 2000: 7-8). Numerous scholars also point to inertia or "lock-in," suggesting that once institutions or policies embark on a particular path, they are likely to continue along that trajectory until interrupted by external shocks (Pierson, 2000; Krasner, 1988). This notion is echoed in theories such as punctuated equilibrium and neo-institutional theory, where legitimacy and feedback mechanisms bolster stability.

Due to the array of definitions and mechanisms, path dependence is best perceived not as a singular theory but as a suite of analytical instruments. Scholars can selectively utilize this toolkit—similar to their engagement with prominent social theorists like Émile Durkheim, Karl Marx, Max Weber, W. E. B. Du Bois, Norbert Elias, Michel Foucault, and Pierre Bourdieu—to examine how historical developments influence institutions, policies, and particularly systems of punishment.

2.2. Practical scale of the theory

Institutional path dependency theory, originating from economic and political science, explains how early choices in organizational design generate "lock-in" effects, rendering alternatives prohibitively costly or inconceivable. In path-dependent systems, critical junctures—like the socialist-era establishment of militarized prison hierarchies—set trajectories that subsequent events reinforce rather than disrupt. Applied to ECE prisons, this manifests in professional socialization: recruits absorb control-oriented norms through training and peer culture, perpetuating a logic where security trumps rehabilitation (Goldschmidt and Zweynert, 2005)

Unlike residual explanations, this view positions legacies as active institutions. For example, hierarchical relations—forged under communism to ensure loyalty to the regime—now sustain deference to superiors and

aversion to discretion, even in democratic contexts. CPT analyses bolster this: the committee's 2024 general report, based on 20 visits to 181 sites across 19 countries, highlighted informal prisoner hierarchies thriving amid understaffing, a pattern acutely visible in ECE where staff-to-inmate ratios lag European averages (CPT Annual report, 2024). Similarly, the report on Latvia (CPT report on Latvia, 2024) of violence and poor regimes, underscoring path dependency's broader relevance. By wedding institutional theory to penal policy analysis, we gain tools to unpack why European integration yields "reform without transformation."

3. APPLICATION OF THE THEORY ON A PENOLOGICAL LEVEL

Institutional path dependency denotes the inclination of organizations and systems to perpetuate established patterns over time, even amidst changes in external conditions. Once institutional arrangements are ingrained in professional training, organizational hierarchies, and operational routines, they create self-reinforcing mechanisms that render deviation both costly and challenging.

In the realm of prison systems, path dependency is evident in several interrelated dimensions:

- Professional norms and identities: The processes of staff socialization frequently replicate conventional perspectives on authority, discipline, and security.
- Organizational structures: Hierarchical command systems, which are often derived from militarized or centralized administrative traditions, typically resist decentralization.
- Operational logic: Approaches that emphasize control prioritize order and security over rehabilitation and reintegration.
- Informal practices: Daily routines and unwritten rules frequently endure independently of formal legal frameworks.

Institutional theory posits that reforms aimed solely at legal and structural frameworks are inadequate for transforming deeply entrenched organizational cultures. Instead, meaningful change necessitates sustained alterations in professional training, incentive structures, and normative frameworks. By merging institutional path dependency with penal policy analysis, this study underscores the disparity between formal transformation and genuine organizational change within East-Central European prison systems.

3.1. Persistent research problem

The post-communist transition promised modern penal systems aligned with human rights norms, yet structural and cultural holdovers from the authoritarian past endure. During the state-socialist era, prisons functioned as tools of political repression and social control, emphasizing isolation, surveillance, and minimal rehabilitation to deter dissent and maintain order. Post-1989 reforms – driven by EU accession pressures – introduced progressive legislation, such as reduced sentences for good behaviour and mandatory rehabilitation programs, but these remain superficially implemented. For instance, Hungary's 2013 Penal Code Execution Act aimed to prioritize resocialization, yet operational realities favour punitive isolation (CPT report on Hungary, 2023)

Across Europe, overcrowding has intensified, with facilities operating at 100-200% capacity, exacerbating tensions and limiting purposeful activities. In ECE specifically, Hungary reported 109.5% average occupancy in its 2023 CPT visit (CPT report on Hungary, 2023), alongside rising pre-trial populations and acute staff shortages that curtail regimes to mere hours weekly. Poland's 2022 visit (CPT report on Poland, 2022) documented remand prisons where inmates endure 23-hour daily lockdowns, fostering idleness and superficial medical checks. Romania, meanwhile, contends with up to 128% overcrowding, rampant inter-prisoner violence, and poor hygiene, as echoed in ongoing European monitoring. These conditions are not mere anomalies but symptoms of institutional inertia, where reform efforts prioritize compliance checklists over cultural overhaul.

Table 1. Incarceration rates in ECE. Created by the author. Source: World Prison Brief

Country	Occupancy level	Incarceration rate (per 100.000 people)	Year of measurement
Hungary	104.1%	196	2024
Poland	82.5%	191	2025
Czech Republic	98.6%	179	2025
Latvia	67.8%	175	2024
Lithuania	68.4%	156	2024
Slovakia	70.4%	149	2025
Romania	117.3%	129	2025
Council of Europe	N/A	122	2024
Estonia	64.9%	118	2024

In order to examine these dynamics, this research utilizes a comparative case study approach that centers on Hungary, Poland, and Romania. These countries were chosen due to their common communist backgrounds, yet they exhibit differing timelines for European Union integration (2004 for Hungary and Poland, 2007 for Romania) and varying degrees of reform intensity. The methodology incorporates a triangulation of sources: (1) an archival analysis of penal legislation and policy documents spanning from 1990 to 2025; (2) semi-structured interviews conducted with 20 to 30 prison officials in each country, focusing on adherence to norms and the rationale behind decisions; and (3) ethnographic fieldwork carried out in 3 to 5 facilities per country, aimed at observing daily operations and interactions. Path dependency is assessed through indicators such as punitive decision rates (with a target of 70 to 80% persistence) and surveys regarding professional norms (Prado and Trebilcock, 2009).

3.2. Analysis of the mechanisms of path dependency

Empirical observations validate the existence of lock-ins. In Hungary, despite the presence of formal rehabilitation mandates, the legacy of socialist-era isolation continues to dominate: the CPT has reported in 2025 on restricted activities and risks of ill-treatment, with staff members justifying minimal interventions by citing "security" concerns. Poland shows a moderate degree of divergence, utilizing EU funding for infrastructure improvements; however, a 93% occupancy rate leads to overcrowding and idleness, as indicated by the 2024 CPT findings—23-hour lockdowns reflect the lingering effects of control legacies. Romania illustrates the most pronounced continuity: chronic overcrowding (128%), concealed intervention groups, and failures in hygiene highlight an unbroken trajectory of authoritarianism, with violence remaining unchecked despite scrutiny from European authorities.

Exploring further, path dependency functions through feedback mechanisms. The increasing returns derived from control logic – such as a reduction in incidents due to stringent surveillance – tend to inhibit experimentation, while the sunk costs associated with infrastructure (for instance, high-security cells) solidify established practices. The concept of "penal culture" becomes central: over decades of socialization, staff internalize authoritarian values, perceiving rehabilitation as either risky or naive. The emphasis on staffing by the CPT highlights this issue; facilities that are understaffed resort to hierarchical delegation, which exacerbates existing legacies (Goldschmidt and Zweynert, 2005).

819

European interventions reveal inherent limitations: while EU funding facilitates the construction of facilities, the pace of cultural reforms remains slow, resulting in mere facades. The 2024 CPT report criticizes the escalating inmate populations (for example, France was projected to have over 86,000 inmates by 2025) and advocates for non-custodial alternatives. However, ECE states stru-

ggle, often prioritizing national sovereignty over substantial reform. The comparative differences – Poland's incremental advancements contrasted with Romania's stagnation – suggest a notion of "path plasticity," indicating that while political will can influence trajectories, it cannot entirely alter them.

4.CONCLUSION

Over three decades following the disintegration of state-socialist regimes, the prison systems in East-Central Europe still exhibit the lasting impact of historical institutional legacies. Despite formal reforms that have aligned legal frameworks with European standards and norms, the organizational practices and professional cultures within numerous prison administrations reveal considerable continuity with previous institutional models. This paper contends that such continuities cannot be sufficiently elucidated through transitional or residual perspectives alone.

Utilizing the concept of institutional path dependency as an analytical framework, this study aims to reinterpret the legacies of the authoritarian era as active institutional constraints rather than mere remnants of history. Mechanisms of path dependency – such as professional socialization, hierarchical organizational structures, and security-focused operational logics – influence contemporary penal governance in ways that frequently restrict the transformative potential of formal reforms. Viewed from this angle, the ongoing prevalence of control-oriented practices and cautious approaches to rehabilitation does not necessarily signify a failure of reform; instead, it underscores the resilience of historically entrenched institutional trajectories.

The theoretical framework presented in this paper emphasizes the necessity of analysing penal change as a process that is both historically conditioned and culturally embedded. While Europeanisation, legal harmonization, and policy transfer may modify formal structures, they do not inherently lead to a transformation of organizational norms or daily professional practices. As a result, the disparity between formal compliance and substantive change remains a characteristic feature of many post-socialist prison systems. Acknowledging this disparity facilitates a more nuanced comprehension of why reforms frequently yield adaptation rather than genuine transformation.

This theoretical contribution also posits that forthcoming investigations into prison reform in Central and Eastern Europe ought to focus more intently on institutional cultures, professional identities, and the processes of long-term organizational learning. Employing comparative and interdisciplinary methodologies may further clarify how various national developments interact with common regional legacies. Such examinations can enrich broader discussions within comparative penology and instituti-

onal theory concerning the circumstances under which entrenched institutional pathways may gradually evolve or be restructured.

Ultimately, grasping the persistence of path-dependent dynamics is crucial for formulating realistic and sustainable strategies for penal reform. Significant transformation necessitates not only legislative and structural modifications but also ongoing engagement with the institutional logics and professional cultures that influence daily prison governance. By emphasizing these dynamics, this paper highlights the analytical significance of institutional path dependency in interpreting the intricate and uneven trajectories of penal change in post-socialist Europe.

.....

ЗБОРНИК РАДОВА

.....

REFERENCE LIST

- Krasner, S. D. (1988). Sovereignty: An institutional perspective. *Comparative Political Studies*, 21(1):66–94
- Mahoney, J. (2000). Path dependence in historical sociology. *Theory and Society*, 29(4):507–548.
- Pierson, P. (2000). Increasing returns, path dependence, and the study of politics. *The American Political Science Review*, 94(2):251–267
- Prado, M., & Trebilcock, M. (2009). PATH DEPENDENCE, DEVELOPMENT, AND THE DYNAMICS OF INSTITUTIONAL REFORM. *University of Toronto Law Journal*, 59(3), 341–380. <https://doi.org/10.3138/utlj.59.3.341>
- Sewell, W. H. (1996). Three temporalities: Toward an eventful sociology. In McDonald, T. J., editor, *The historic turn in the human sciences*, pages 245–280. University of Michigan Press
- Zweynert, J., & Goldschmidt, N. (2005). The Two Transitions in Central and Eastern Europe and the Relation between Path Dependent and Politically Implemented Institutional Change. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.704281>
- CPT Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 22 to 31 May 2024
- CPT Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 16 to 26 May 2023
- CPT Report to the Polish Government on the visit to Poland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 March to 1 April 2022
- CPT 34th General Report Activities 2024 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

УСТАВНОСУДСКА КОНТРОЛА НОРМАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ ПОЛИЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Др Дражен Миљић

Факултет безбједносних наука Универзитет у Бањој Луци
drazen.miljic@fbn.unibl.org

Апстракт: У раду се настоје приказати смисао, садржај и значај нормативне функције полиције. Врши се: анализа аката којима се остварује нормативна функција полиције, када се могу доносити, како се морају огласити, те какав домет и улогу имају у правном поретку, при томе указујући на девијантне примјере из уставносудске праксе у вези са наведеним питањима. Приказује се дејство уставносудских одлука у ситуацијама када се ови акти прогласе за неуставне и незаконите, односно посљедице које производе за правне односе који су у току и оне који су окончани. Циљ рада је да се докаже да уставносудска контрола нормативне функције полиције, поред заштите правног поретка, утиче и на животне ситуације физичких и правних лица.

Кључне ријечи: нормативна функција, министар, контрола, Уставни суд, законитост.

УВОД

Нормативна функција полиције у Републици Српској у свом ужем смислу представља стварање подзаконских аката од стране министра унутрашњих послова којима се разрађују одредбе закона и које чине правни основ за поступање полицијских службеника у свакодневним односима са физичким и правним лицима. Због великог интересовања јавности у вези с правним основом поступања полицијских службеника у конкретним ситуацијама и константних медијских садржаја о раду Министарства унутрашњих послова Републике Српске (у даљем тексту МУП РС) створила се клима за анализу нормативне функције полиције. У том контексту, често се у јавности појављују натписи о незаконитом раду МУП РС, злоупотреби овлашћења, прекомјерној употреби силе и некоректном односу према грађанима. Посљедња таква ситуација која је произвела велики одјек у јавности била је поводом Одлуке министра унутрашњих послова Републике Српске из 2016. године о висини и начину наплате образаца и услуга које грађанима пружа МУП РС, а коју је Уставни суд Републике Српске на сједници одржаној 22. октобра 2025. године оцијенио као неуставну и незакониту. Том приликом су медији информисали како слиједи: 1) „да је МУП годинама незаконито наплаћивао своје услуге, узимајући од грађана милионе марака”. Појединци су позивали на масовну акцију, „да нам не буде лијено, да се сви покренемо и да тражимо тај новац, па би се онда и они мало замислили, прије него се слједећи пут одлуче да нам узму масовно новац, без обзира о ком износу се ради”, затим: „Оно што је најгоре јесте да је посљедица тога да грађани плаћају на стотине хиљада, а понекад и милионе марака по неуставном основу. Таквих примјера има много, а један од њих јесте најновија одлука Уставног суда да је неуставно наплаћивана накнада за записнике приликом саобраћајних незгода од стране МУП-а” (Радио-телевизија БН, 2025, 11. новембар); 2) „Ово је доказ да се државне институције понашају изнад закона, и да је вријеме да грађани почну тражити одговорност оних који годинама одлучују мимо Устава” (Дневни аваз, 2025, 6. новембар); 3) „Ово значи да би министар МУП-а морао одмах да поднесе оставку и извини се грађанима”; „Ово значи да су носиоци власти, конкретно министар МУП, бахати, неодговорни и прости људи који не маре за Устав и законе” (Српскаинфо, 2025. 3. новембар). Због тога ћемо у раду покушати приказати смисао, садржај и значај нормативне функције полиције и уставносудску контролу ове функције те како се ефекти одлука Уставног суда Републике Српске одражавају на живот грађана.

ПОЈАМ НОРМАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

Полиција обавља различите послове који су подвргнути другачијим правним режимима. Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске прави разлику између полицијских послова и осталих унутрашњих послова (Закон о полицији и унутрашњим пословима – ЗОПУП, Службени гласник Републике Српске, број: 57/2016, 110/2016, 58/2019, 82/2019, 18/2022, 55/2023, 48/24 и 81/2025, чл. 4. и 5). Полицијски послови су, у смислу овог закона, оперативно-стручни послови којима се обезбјеђују: заштита уставног поретка од насилног угрожавања и промјена, те безбједност Републике Српске у складу са законом, заштита живота и лична безбједност, људска права и слободе, заштита свих облика својине, спречавање вршења кривичних дјела и прекршаја, откривање кривичних дјела и прекршаја, проналажење, лишавање слободе и предаја извршилаца кривичних дјела и прекршаја надлежним органима, одржавање јавног реда и мира, заштита личности и објеката који се посебно обезбјеђују, идентификација лица, предмета и трагова криминалистичко-техничким методама, криминалистичко-техничка и форензичка вјештачења предмета и трагова, безбједност и контрола саобраћаја на путевима и безбједност у другим областима саобраћаја, пружање помоћи ради отклањања посљедица којима се угрожава безбједност лица или имовина у већем обиму, пружање помоћи другим органима, право на јавно окупљање грађана у складу са законом, контрола промета експлозивних материја и запаљивих течности и гасова, заштита од пожара, контрола превоза опасних материја и контрола кретања наоружања и војне опреме (ЗОПУП, Службени гласник Републике Српске, број: 57/2016, 110/2016, 58/2019, 82/2019, 18/2022, 55/2023, 48/24 и 81/2025, чл. 5). Остали унутрашњи послови у складу с овим законом јесу: управно-правни, који се односе на послове везане за јединствени матични број, пребивалиште и боравиште, путне исправе, личне карте, возачке дозволе, регистрацију моторних и прикључних возила и контролу набављања, држања и ношења оружја и муниције, аналитички и информационо-комуникациони, материјално-финансијски и имовински, послови полицијске обуке, стручног оспособљавања и усавршавања, послови који се односе на агенције за обезбјеђење лица и имовине и приватну детективску дјелатност и израда законских и подзаконских аката из области унутрашњих послова (ЗОПУП, Службени гласник Републике Српске, број: 57/2016, 110/2016, 58/2019, 82/2019, 18/2022, 55/2023, 48/24 и 81/2025, чл. 6). Сви ти послови, без обзира на режим којем припадају, доприносе остварењу различитих функција државе и вршењу законодавне, судске и извршне власти. У теорији се истиче да полиција своју дјелатност остварује кроз четири функције, и то: управну, кривичну, прекршајну и нормативну (Милетић и Југовић, 2012: 66–91). Остваривањем управне функције полиција доприноси оживотворењу извршне (управне) функције, реализацијом кривичне и пре-

кршајне функције полиција доприноси извршењу судске функције а провођењем нормативне функције полиција доприноси испуњавању законодавне функције државе (Милетић, 2003: 63). За управну функцију се каже да је потпуна у смислу да полиција мериторно рјешава управне ствари. За кривичну и прекршајну се истиче да су непотпуне и дјелимичне јер се полиција не појављује као субјект који мериторно ријешава конкретан предмет, већ својим активностима помаже у дијелу поступка како би се предмет окончао. За нормативну функцију државних органа управе иначе се приговара да није редовна функција, да се не претпоставља, него мора бити изричито наведена у закону, а у случају сумње треба узети да она не припада управи, него законодавним органима (Лукић, 1963: 307). У вези са овом опаском закључује се да нормативна функција, у правом смислу ријечи, припада народној скупштини као представничком органу. Поред наведеног, поставља се и питање постојања нормативне функције полиције јер полиција није овлаштена да доноси прописе, али јесте министарство унутрашњих послова, односно министар на основу специјалног законског овлаштења (Југовић, 2013: 63). У том контексту чл. 63. став 1. Закона о републичкој управи прописује: „Органи управе доносе правилнике, наредбе, упутства и друге опште акте” (Закон о републичкој управи – ЗОРУ, Службени гласник Републике Српске, број: 115/2018, 111/2021, 15/2022, 56/2022, 132/2022 и 90/2023). У наведеном закону се даље прописује да министар представља министарство, доноси прописе из чл. 63. ст. 1. овог закона и рјешења у управним и другим појединачним стварима, одлучује о правима и дужностима запослених у министарству и одлучује о другим питањима из дјелокруга министарства (ЗОРУ, Службени гласник Републике Српске, број: 115/2018, 111/2021, 15/2022, 56/2022, 132/2022 и 90/2023, чл. 76. ст. 2). Иако полиција представља дио извршне власти, из наведених послова из Закона о полицији и унутрашњим пословима јасно се да уочити да је немогуће спровести до краја начело о строгој подјели власти између државних органа на законодавну, извршну и судску. Залажење једне државне власти у основну надлежност других власти може се запазити у односу на све државне власти, иако је примјетна непропорционалност у задирању (Лукић, 1963: 305). У том контексту, залажење органа извршне власти у функцији нормирања значајно је чешће него у обрнутом случају.

Имајући у виду претходно наведено, поставља се питање: шта представља нормативна функција полиције, како се она реализује и у чему је њен смисао уколико постоји народна скупштина?

Постоји неколико оправдања зашто се полиција, односно министар овлашћује за нормативну функцију која изворно припада народној скупштини. Први разлог је оперативност и ефикасност јер се законима не могу предвидјети све могуће ситуације и случајеви, па је сврха да се

управним прописима изврши одређена конкретизација, али под условом да се остане на нивоу апстрактности (Милков, 2003: 11). Акти који садрже општа правила сувише су бројни и законодавна власт никада не би могла успјешно обавити задатак доношења свих тих аката. Зато она економише својим снагама, па доноси крајња уопштена и апстрактна правила – законе, препуштајући њихово подробније одређивање и извршење органу који је под законом и који је везан њиме. Доношење многих аката претпоставља извјестан степен техничких знања које тешко може посједовати један скуп политичких људи који нису стручњаци – што је случај с народним представницима у законодавном органу (Марковић, 1980: 82–83). Поступак доношења закона је спор и сложен, а подзаконски акти се доносе по посебном и једноставнијем поступку од законодавног, са мање формалности (Кунић, 2006: 58). Но, без обзира на овлаштење министра за нормативну дјелатност, треба истаћи да народна скупштина никад у потпуности не испушта ову функцију. Наиме, народна скупштина увијек одређује који субјекти, којим актима, на који начин и у којем обиму могу вршити нормативну функцију, а одређује и начин вршења контроле законитости подзаконских аката (Милков, 2003: 12).

Нормативна функција полиције првенствено подразумијева доношење подзаконских општих аката у области унутрашњих послова, и то прије свега правилника, наредби и упутстава, али и других општих аката¹. Правилником се разрађују поједине одредбе закона или прописа владе (ЗОРУ, Службени гласник Републике Српске, број: 115/2018, 111/2021, 15/2022, 56/2022, 132/2022 и 90/2023, чл. 63. ст. 2). У питању је општи акт који је најраспрострањенији у употреби од свих подзаконских аката и може се доносити у свим областима који се подзаконским актима могу регулисати². Закон о републичкој управи прописује да се наредбом наређује или забрањује неко понашање у једној ситуацији која има општи значај (ЗОРУ, Службени гласник Републике Српске, број: 115/2018, 111/2021,

1 - Најчешће се други акти појављују у форми одлука, методологија и правила којима се на општи начин дефинише одређено питање интерног или екстерног дејства. За примјер наводимо: Одлуке о висини и начину наплате образаца и услуга, Службени гласник Републике Српске, број 98/25, Методологија за израду планова заштите од пожара, Службени гласник Републике Српске, број 94/20 и Правила службе ватрогасно-спасилачких јединица, Службени гласник Републике Српске, број 9/21.

2 - Као доказ наведене тезе набројаћемо само неке правилнике који су донијети у циљу спровођења Закона о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске: Правилник о начину утврђивања подобности за обављање полицијских послова, Службени гласник Републике Српске, број 115/2016; Правилник о поступку запошљавања, Службени гласник Републике Српске, број 6/2017; Правилник о начину полагања заклетве, Службени гласник Републике Српске, број 6/2017; Правилник о екстерном премјештају полицијских службеника, Службени гласник Републике Српске, број 10/2017; Правилник о полицијској опреми, Службени гласник Републике Српске, број 10/2017; Правилник о додатном ангажовању полицијских службеника Министарства унутрашњих послова, Службени гласник Републике Српске, број 12/2017; Правилник о поступку у случају вишка полицијских службеника, Службени гласник Републике Српске, број 12/2017; Правилник о накнади материјалне штете у Министарству унутрашњих послова, Службени гласник Републике Српске, број 13/2017; Правилник о легитимацији пензионисаног припадника Министарства унутрашњих послова Републике Српске, Службени гласник Републике Српске број 13/2017; Правилник о употреби силе, Службени гласник Републике Српске, број 17/2017, 91/2019, 104/2021.

15/2022, 56/2022, 132/2022 и 90/2023, чл. 61. ст. 1. тач. 3). Упутством се одређује начин на који органи управе и носиоци јавних овлашћења извршавају поједине одредбе закона или другог прописа (ЗОРУ, Службени гласник Републике Српске, број: 115/2018, 111/2021, 15/2022, 56/2022, 132/2022 и 90/2023, чл. 61. ст. 1. тач. 4).

Из наведених формулација можемо закључити да се ради о актима којима се стварају апстрактне и опште норме са циљем да се примјењују на неутврђен број случајева и неодређен број лица да би се извршила ближа конкретизација законских одредби. Ови акти се могу донијети само на основу посебног овлашћења садржаног у закону ради чијег извршења се и доносе (ЗОРУ, Службени гласник Републике Српске, број: 115/2018, 111/2021, 15/2022, 56/2022, 132/2022 и 90/2023, чл. 61. ст. 1). Посљедишно представљају несамоосталне акте за чије је настајање неопходно специјално законско овлашћење, а не опште уставно или законско овлашћење. Произлази да је нормативна функција полиције само извршна и спроведбена, односно да се овом активношћу полиције, односно министра, само разрађују одредбе појединих закона у смислу да се ближе прописују начин и услови његовог извршења. У том правцу и чл. 64. ст. 2. Закона о републичкој управи одређује: „Органи управе не могу актима из чл. 63. овог закона одређивати своје или туђе надлежности, нити физичким и правним лицима установљавати права и обавезе које нису већ установљене законом или прописом Владе”. Закључујемо да нормативна функција полиције не ствара ништа ново у правном поретку у односу на законске одредбе, него само прецизира већ постојеће одредбе закона.

Чл. 62. Закона о републичкој управи у оквиру нормативне дјелатности предвиђа и активности израде текста нацрта и приједлога закона и других прописа. Ове активности су оријентисане на учествовање у припреми израде прописа из области унутрашњих и сродних области, затим покретање иницијатива за другачије уређивање законом већ дефинисаних односа, израду различитих регистара, мишљења, анализа и извјештаја у вези са нормативном дјелатношћу других органа.

Ове активности можемо дефинисати као нормативну функцију полиције у ширем смислу јер се путем њих само врше припремне и претходне радње у циљу доношења аката од стране других органа³.

Устав Републике Српске је одредио да се прије ступања на снагу закони, други прописи и општи акти државних органа објављују у одговарајућем службеном гласилу (Устав Републике Српске – УРС, Службени гласник Републике Српске, број 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11, чл. 109. ст. 2). Законодавац је предвидио да се правилници, наредбе и упутства објављују у Службеном гласнику Републике Српске (ЗОРУ, Службени гласник Републике Српске, број: 115/2018, 111/2021, 15/2022, 56/2022, 132/2022 и 90/2023, чл. 61. ст. 1. тач. 5). Иако цитиране одредбе прописују да општи акт не може да ступи на снагу прије него што на одговарајући начин буде објављен, у пракси су примјетне ситуације у којима подзаконски акт није објављен у складу са наведеним уставним и законским одредбама, с образложењем да се ради о акту који је објављен на интернет страници. Посљедица је да су се и овакви општи акти примјењивали и производили правне посљедице по права, слободе и правне интересе субјекта права, што у конкретном случају представља повреду уставности и законитости. За примјер наводимо Одлуку (У-85/24 од 22. октобра 2025. године) Уставног суда Републике Српске и поводом оцјене уставности и законитости Одлуке о висини и начину наплате образаца и услуга (број 08/3-020-238/16 од 28. новембра 2016. године, са измјенама и допунама од 10. априла 2017. године, 10. априла 2018. године,

3 - У циљу сликовитијег приказа нормативне функције полиције за примјер наводимо Извјештај о раду Министарства унутрашњих послова Републике Српске за 2023. годину, у којем се под насловом Нормативни послови наводе сљедеће активности: „У 2023. години, у области нормативних послова израђен је Закон о измјенама и допунама Закона о полицији и унутрашњим пословима („Службени гласник Републике Српске“, број 55/23) и 36 подзаконских аката, од чега 16 правилника и једна исправка правилника, једна уредба, 12 упутстава, два статута, два наставна плана и програма и једна стандардна оперативна процедура. Урађено је и седам изјава о усклађености прописа са правном тековином ЕУ и праксом и стандардима Савјета Европе. Такође, урађено је низ аката који се односе на: давање мишљења по разним основама (на нацрте, приједлоге закона и правилника, тумачење одредби закона и правилника како из надлежности МУП РС тако и на нивоу БиХ), одлуке, позиве, анализе, информације, извјештаје, образложења, као и ажурирање регистра одобрења и интранет портала и Web странице МУП Републике Српске у дијелу који се односи на законске и подзаконске акте. С тим у вези издавајмо мишљење на приједлог законодавног и регулаторног оквира за деактивацију малог и лаког наоружања (SALW), мишљење на измјене и допуне Закона о странцима, мишљење на Нацрт Радног договора између БиХ и Европске уније о оперативним активностима које спроводи Агенција за европску граничну и обалну стражу у БиХ, мишљење на нацрт Закона о судовима БиХ, мишљење на Нацрт правилника о регистровању возила, мишљење на Приједлог измјена и допуна Закона о омбудсмену БиХ, те мишљење на Нацрт закона о заштити од насиља у породици и насиља према женама. Поред тога издавајмо и одговор Уставном суду Републике Српске на иницијативу за оцјену уставности одредби Закона о оружју и муницији, одговор Суду БиХ на апелацију у предмету везано за приступ информацијама, одговор Окружном суду у предмету везано за приступ информацијама, као и одлуку Уставног суда Републике Српске на оцјену уставности Закона о допуни Закона о полицији и унутрашњим пословима у корист Министарства унутрашњих послова. Поред наведеног, истичемо и учествовање у раду радних група: за хармонизацију прописа о оружју и муницији међусобно и са правном стечевином ЕУ, и за успостављање система за размјену података о путницима, које су формиране Одлуком Савјета министара БиХ.” Детаљније видјети: Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2023: 84–85.

19. септембра 2018. године и 1. јула 2021. године), коју је донио министар унутрашњих послова у Влади Републике Српске. Наиме, Уставни суд Републике Српске на сједници одржаној 22. октобра 2025. године донио је одлуку којом се утврђује да Одлука о висини и начину наплате образаца и услуга није у сагласности с Уставом Републике Српске и са Законом о објављивању закона и других прописа Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, бр. 67/05, 110/08 и 60/23). Овом одлуком утврђују се висина и начин наплате образаца и услуга које МУП РС пружа физичким и правним лицима у вези с обављањем својих послова и задатака, прописана је висина накнаде трошкова за обрасце које издаје, дефинисана је висина накнаде за пружање услуга у области: полиције, криминалистичке полиције, услуга из области заштите од пожара, за одобрења која издаје центар јавне безбједности, станица јавне безбједности или полицијска станица, накнаде за полагање стручног испита, те пружања услуга у области Управе за полицијско образовање; прописан је начин на који се могу извршити уплате по овој одлуци. У иницијативи за покретање поступка за оцјењивање уставности и законитости Одлуке о висини и начину наплате образаца и услуга се, између осталог, наводи да оспорена одлука није нигдје објављена, што није у сагласности са чл. 109. Устава, према којем „прописи и општи акти ступају на снагу тек након објављивања у службеном гласнику”. У одговору на иницијативу који је доставио МУП РС наводи се да се правилници, наредбе и упутства које доносе органи управе објављују у „Службеном гласнику Републике Српске”, због чега не постоји обавеза њеног објављивања у наведеном гласилу. Даље се наводи да је одлука објављена на интернет порталу Министарства унутрашњих послова и да је Одлука објављена и на огласним таблама свих организационих јединица МУП РС, те је на тај начин, поред електронског приступа информацијама везаним за предметне накнаде, оспорена одлука доступна свим грађанима и у физичком облику на локацијама МУП РС. Разматрајући наводе иницијативе који се односе на објављивање оспорене одлуке, Уставни суд је утврдио да је, у конкретном случају, дошло до повреде чл. 109. ст. 2. Устава, којим је прописано да се прије ступања на снагу, закони, други прописи и општи акти државних органа објављују у одговарајућем службеном гласнику. Приликом ове оцјене Уставни суд је имао у виду и то да је одредбом чл. 3. ст. 2. алинеја 1. Закона о објављивању закона и других прописа Републике Српске прописано да се у „Службеном гласнику Републике Српске” објављују прописи и други акти које доносе министарства, републичке управе и републичке управне организације. У вези са наведеним, Уставни суд је утврдио да је предметна одлука општи правни акт који је, у оквиру свог овлашћења, донио министар унутрашњих послова, а односи се на сва физичка и правна лица која треба да плате накнаду трошкова за прописане обрасце или за услуге

које у оквиру својих послова и задатака пружа МУП РС као државни орган. С обзиром на правну природу и садржај оспорене одлуке, Уставни суд сматра да је она, према цитираној одредби чл. 109. ст. 2. Устава и чл. 3. ст. 2. алинеја 1. Закона о објављивању закона и других прописа Републике Српске, требало да буде објављена у „Службеном гласнику Републике Српске” те да њено објављивање на интернет порталу МУП РС и на огласним таблама организационих јединица овог министарства није начин објављивања прописан Уставом и наведеним законом. Имајући у виду да оспорена одлука није могла постати дио правног поретка због чињенице необјављивања на прописани начин, а које је саставни дио материјализације правног акта као елемента његове форме, Уставни суд је оцијенио да она није у сагласности с Уставом. У вези са наведеним утврђењем, Уставни суд је имао у виду да је његова улога превасходно заштита уставности и законитости, односно заштита виталних вриједности на којима почива правни поредак у цјелини, те да се необјављивањем општих аката на прописани начин нарушава интегритет уставноправног система Републике Српске. Због тога је Уставни суд заузео став да треба интервенисати у случајевима када се поставља питање уставности општег акта који није објављен на прописани начин, а примјењује се и производи правне посљедице. Стога је, у конкретном случају, Уставни суд утврдио да оспорена одлука, која није објављена на прописани начин и не садржи одредбу о објављивању, у цијелости није сагласна са чл. 109. Устава⁴.

На овом мјесту треба истакнути још један предмет који је окончан пред Уставним судом Републике Српске, а блиско је везан за материју објављивања подзаконских аката у „Службеном гласнику Републике Српске”. Уставни суд Републике Српске донио је Одлуку (У-62/17 од 31. октобра 2018. године) којом се не прихвата иницијатива за оцјењивање уставности и законитости чл. 120. Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у МУП РС у дијелу који гласи: „...а исти ће бити објављен на интранет – порталу Министарства”. У овом случају поднијета је иницијатива за покретање поступка за оцјењивање уставности и законитости Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у МУП РС број С/М-020-73/17 од 13. марта 2017. године, који је донио министар унутрашњих послова Републике Српске. Подносилац иницијативе истиче да оспорени правилник није објављен у „Службеном гласнику Републике Српске”, већ само Одлука Владе Републике Српске којом се даје сагласност на овај правилник. У иницијативи се даље наводи да акт којим се регулише унутрашња организација и систематизација радних мјеста у МУП РС не садржи никакве податке који би представљали службену тајну и који би, супротно наведеним уставним и законским одредбама, оправдали његово необјављивање у службеном гласилу.

4 - За више детаља о овом случају погледати Одлуку (У-85/24 од 22. 10. 2025. године) Уставног суда Републике Српске.

Давалац иницијативе тврди да необјављивањем оспореног правилника онемогућава запосленима, односно њиховим адвокатима да се упознају са садржином овог акта, те изјаве жалбу против рјешења о распоређивању те предлаже да Суд утврди да оспорени правилник није у сагласности с Уставом и законом. У одговору МУП РС наводи се да је за оспорени правилник, с обзиром на специфичност послова и задатака за одређена радна мјеста и број извршилаца, који се регулишу овим актом, одређен степен тајности „ИНТЕРНО“, а приступ оваквим актима прописују Закон о заштити тајних података (Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 54/05 и 12/09) и Правилник о одређивању тајности података и поступцима за чување и руковање тајним подацима које користи Министарство унутрашњих послова Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 21/17). Осим тога, у одговору се наглашава да је оспорени правилник објављен на интернет порталу МУП РС, којем приступ имају сви запослени у Министарству, и којима је на тај начин омогућено да се упознају са садржајем овог акта, с тим да је онемогућено његово штампање како би се спријечиле евентуалне злоупотребе података садржаних у Правилнику. У погледу захтјева за оцјену уставности и законитости оспореног чл. 120. Правилника, у дијелу који се односи на начин његовог објављивања, односно у дијелу којим је прописано да ће Правилник бити објављен на интернет порталу Министарства, Уставни суд је имао у виду и чл. 4. ст. 3. Закона о објављивању закона и других прописа Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, бр. 67/05 и 110/08), према којем се прописи које доносе министарства, републичке управе и републичке управне организације, а који су интерног карактера и не производе правне посљедице за предузећа, установе, друге организације и грађане, не објављују у „Службеном гласнику Републике Српске“, а начин њиховог објављивања одређује доносилац прописа. Суд је оцијенио да су неосновани наводи даваоца иницијативе да је оспореним правилником повријеђена одредба чл. 69. ст. 5. Закона о републичкој управи, којом је прописано да се правилници, наредбе и упутства објављују у „Службеном гласнику Републике Српске“, из разлога што се обавеза објављивања аката које доносе органи управе (министарства и други републички органи управе) у смислу чл. 69. ст. 5. Закона о републичкој управи односи на правилнике којима се разрађују поједине одредбе закона или прописа Владе, али не и на тзв. интерне акте какав је Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста, који се односи искључиво на запослене у МУП РС у погледу њихових права и обавеза, тако да доносилац акта, сагласно с чл. 4. ст. 3. Закона о објављивању закона и других прописа Републике Српске, одлучује о начину њиховог објављивања. Дакле, уставна обавеза из чл. 109. Устава која се односи на објављивање у „Службеном гласнику Републике Српске“ прије ступања на снагу општих аката не односи се

на оспорени правилник који је интерног карактера. Ова обавеза не подразумијева, у конкретном случају, да се овај акт објави у службеном гласилу, већ да се, сагласно наведеним законским одредбама, објави на начин који одреди министар унутрашњих послова као његов доносилац, како би се с његовом садржином упознали сви у овом министарству на које се тај акт односи. Имајући у виду наведено, као и да је оспореном одредбом чл. 120. Правилника у наведеном дијелу прописано да ће Правилник бити објављен на интернет порталу Министарства, Уставни суд је оцијенио да је доносилац оспореног правилника био овлашћен да одреди такав начин објављивања акта, односно да је одредба чл. 120. Правилника у дијелу којим је прописан начин објављивања овог правилника у сагласности с Уставом и Законом о објављивању закона и других прописа Републике Српске⁵.

У вези с објављивањем прописа министра истичемо и да је од 1. јануара 2016. године до 1. јануара 2026. године у „Службеном гласнику Републике Српске” објављено 108 правилника и четири упутства, а није објављена ниједна наредба од стране министра унутрашњих послова Републике Српске⁶.

Због значаја управних прописа у спровођењу закона као и због могућег ризика да се овим актима сужавају или проширују законска овлашћења или обавезе, а под видом разраде и прецизирања закона, предвиђена је контрола њихове уставности и законитости од стране Уставног суда.

КОНТРОЛА НОРМАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ ПОЛИЦИЈЕ ОД СТРАНЕ УСТАВНОГ СУДА

Чл. 115. Устава Републике Српске прописује да Уставни суд одлучује о сагласности закона, других прописа и општих аката с Уставом и о сагласности прописа и општих аката са законом (УРС, Службени гласник Републике Српске, број: 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11). Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске одређује да оцјену уставности и законитости прописа и других општих аката Министарства унутрашњих послова врши Уставни суд Републике Српске, а судску контролу законитости појединачних аката Министарства врше надлежни судови Републике Српске (ЗОПУП, Службе-

5 - За више детаља о овом случају видјети Одлуку (У-62/17 од 31. 10. 2018. године) Уставног суда Републике Српске.

6 - Наведени податак је резултат анализе регистара прописа које објављује „Службени гласник Републике Српске” за сваку календарску годину. Анализа је извршена за период од 1. јануара 2016. године до 1. јануара 2026. године. Период од десет година је узет као критеријум за анализу зато што је 2016. године ступио на снагу важећи Закон о полицији и унутрашњим пословима, који је у чл. 171. обавезао министра унутрашњих послова на нормативно поступање, односно да у року од шест мјесеци од ступања на снагу овог закона донесе прописе по тридесет два различита става.

ни гласник Републике Српске, број: 57/2016, 110/2016, 58/2019, 82/2019, 18/2022, 55/2023, 48/24 и 81/2025, чл. 160). Из цитираних одредби видимо да Уставни суд Републике Српске представља основни и најзначајнији облик заштите законитости и уставности у вези с нормативном функцијом полиције. Поред Уставног суда треба истакнути да и Влада Републике Српске има овлашћење на контролни механизам, односно право да до одлуке Уставног суда обустави извршење прописа, општег или појединачног акта за које сматра да су противуставни или противзаконити (УРС, Службени гласник Републике Српске, број: 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11, чл. 114. ст. 1). Слично нормира и Закон о републичкој управи: „Влада може да, до доношења одлуке Уставног суда Републике, обустави извршење прописа, опште и на њима засноване појединачне акте, за које у вршењу надзора над радом министарства оцијени да су противуставни или противзаконити и чијим би извршењем, у материјалном смислу, могле наступити такве штетне посљедице које се касније не би могле отклонити” (ЗОРУ, Службени гласник Републике Српске, број: 115/2018, 111/2021, 15/2022, 56/2022, 132/2022 и 90/2023, чл. 94. ст. 1).

Поступак пред Уставним судом се покреће иницијативом за оцјену уставности и законитости општег акта. У том правцу је одређено да свако може дати иницијативу за покретање поступка за оцјењивање уставности и законитости (УРС, Службени гласник Републике Српске, број: 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11, чл. 120). Анализом одлука Уставног суда које су у вези са нормативном функцијом полиције установљено је да се као иницијатори поступка редовно јављају физичка лица⁷. Поступак пред Уставним судом приједлогом могу покренути: предсједник Републике Српске, Народна скупштина Републике Српске, Вијеће народа о питањима из оквира Уставом утврђених надлежности, Влада Републике Српске, Уставни суд (ако се питање уставности и законитости постави у поступку пред Уставним судом), републички тужилац (ако се питање уставности и законитости постави у раду

Уставом и законом). Уставни суд може и сам покренути поступак за оцјењивање уставности и законитости (Закон о Уставном суду Републике Српске – ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске,

7 - За примјер наводимо одлуке и рјешења Уставног суда Републике Српске: У-91/24 од 22. 10. 2025. године, У-85/24 од 22. 10. 2025. године, У-62/17 од 31. 10. 2018. године, У-1/22 од 25. 1. 2023. године, У-94/16 од 25. 10. 2017. године, У-43/13 од 19. 3. 2014. године, У-45/14 од 30. 9. 2015. године, У-14/25 од 17. 12. 2025. године. тужилаштва), општина, град, предузеће, политичка организација, односно удружење грађана и друга организација (ако је повријеђено њихово право утврђено Уставом или законом и орган који је по Уставу и закону овлашћен да обустави извршење прописа и другог општег акта због његове несагласности са

број: 104/11 и 92/12, чл. 4). Закон о Уставном суду Републике Српске налаже државним органима, предузећима и другим организацијама као и носиоцима државних и других јавних функција дужност да на захтјев Уставног суда и у року који он одреди дају потребне податке и обавјештења од значаја за вођење поступка и одлучивање (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 7).

Јавност рада Уставног суда је осигурана на начин да су расправе у поступку оцјене уставности и законитости аката јавне. Видљивост рада Уставног суда је обезбдијеђена објављивањем његових одлука у „Службеном гласнику Републике Српске”, информисањем јавности о раду преко званичне интернет странице Уставног суда те обавјештавањем јавности о раду и на други начин који овај суд одреди. У раду Уставног суда може се искључити јавност када то захтијевају интереси одбране и безбједности земље, или интереси морала (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 21).

Закон о Уставном суду је дефинисао да се у поступку пред Уставним судом не плаћа такса (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 22). Овим рјешењем је законодавац осигурао грађанима слабијег имовног стања могућност да покрену поступак оцјене уставности и законитости против аката којима се спречава остваривање њихових интереса, чиме се смањује дискриминација заснована на финансијској моћи. Затим је обезбдијеђено да право на адекватну заштиту постане стварно и ефективно, а не само формално, јер финансијске препреке не спречавају грађане да траже заштиту својих права. На крају, овом одредбом се повећава повјерење у поступак оцјене уставности и законитости и јача се осјећај правне сигурности у друштву. Посљедишно, грађани су спремнији да траже судску заштиту у случајевима повреде права која су им гарантована највишим актима једне државе.

Приједлог, односно иницијатива за покретање поступка за оцјењивање уставности и законитости испитује се у претходном поступку (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 30). Суд доставља примјерак приједлога, односно иницијативе другим учесницима и одређује им рок за достављање одговора. Одговор даје доносилац оспореног акта, односно орган који он овласти. Орган је дужан да у року који одреди Уставни суд, а који не може бити краћи од 15 дана, достави оспорени општи акт, односно потребну документацију и да пружи податке и обавјештења од значаја за вођење поступка и одлучивање (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 35). Да пасивно поступање органа, односно недостављање тражене документације Уставном суду неће представљати сметњу да се провјери законитост његовог општег акта, гарантује и одредба којом се дефинише да ће Уставни суд наставити поступак уколико у одређеном року не добије одговор, мишљење, документацију, тражене податке и обавјештења (ЗОУСРС,

Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 36).

Уставни суд ће одбацити приједлог, односно неће прихватити иницијативу за покретање поступка за оцјењивање уставности и законитости када утврди да:

1. није надлежан за одлучивање – за примјер наводимо Рјешење Уставног суда Републике Српске број: У-43/13 од 19. 3. 2014. године како слиједи: „Уставни Суд Републике Српске је донио рјешење којим се не прихвата иницијатива за покретање поступка за оцјењивање уставности и законитости чл. 41. ст. 4, 5. и 6. Правилника о начину обављања послова контроле и непосредног регулисања саобраћаја на путевима број: С/М-2916, од 17. новембра 2011. године („Службени гласник Републике Српске”, број 122/11), који је донио министар унутрашњих послова Републике Српске. Имајући у виду Уставом утврђене ингеренције, а узимајући у обзир и ранији став Суда, у предмету број: У-42/11 („Службени гласник Републике Српске”, број 105/12), Суд је оцијенио да је у оквирима његових надлежности да оцјењује уставност закона које је усвојила Народна скупштина Републике Српске, као и уставност и законитост других прописа и општих аката донесених на основу закона усвојених на нивоу Републике Српске, те је оцјена уставности и законитости оспореног правилника могућа, искључиво, у односу на ове стандарде контроле. Иако Закон о безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини, у чл. 2, конституише обавезу, између осталог, и надлежних органа ентитета да осигурају његово спровођење, ова чињеница није од значаја за одлучење у предметној правној ствари, јер не утиче на овлашћења Суда. Стога је Суд утврдио да није у његовој надлежности да оцјењује усаглашеност прописа Републике Српске са законима које је усвојила Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине, те тако ни сагласност Правилника о начину обављања послова контроле и непосредног регулисања саобраћаја на путевима („Службени гласник Републике Српске”, број 122/11) са Законом о безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини („Службени гласник Републике Српске”, бр. 96/06, 57/07, 97/09 и 22/13). С обзиром на изложено, Суд је, на основу чл. 37. ст. 1. тач. а) Закона о Уставном суду Републике Српске, одлучио да не прихвати иницијативу за покретање поступка оцјене законитости оспореног правилника”;

2. приједлог, односно иницијатива су поднесени по истеку године дана од дана престанка важења акта чија се уставност, односно законитост оспорава – Рјешењем Уставног суда Републике Српске број: У-14/25 од 17. 12. 2025. године није прихваћена иницијатива за покретање поступка за оцјењивање уставности и законитости чл. 35. тач. 3. Посебног колективног уговора за запослене у области унутрашњих послова Републике Српске („Службени гласник Републике Српске”, број 69/19), који су закључили министар унутрашњих послова и Синдикат радника унутрашњих послова Републике Српске, а који је у вези са висином отпремнине која се исплаћује радницима приликом одласка у пензију. Том приликом је Рјешењем Уставног суда Републике Српске број: У-14/25 од 17.12. 2025. године истакнуто, „Тачком 2. Амандмана XLII, којом је допуњен чл. 115. ст. 1. Устава Републике Српске, утврђено је да Уставни суд може оцјењивати уставност закона и уставност и законитост прописа и општих аката који су престали да важе, ако од престанка важења до покретања поступка није протекло више од једне године. Полазећи од тога да је оспорени Посебни колективни уговор за запослене у области унутрашњих послова Републике Српске („Службени гласник Републике Српске”, број 69/19) престао да важи 2. септембра 2022. године, а да је иницијатива поднесена Суду 6. фебруара 2025. године, Суд је утврдио да је иницијатива поднесена по истеку рока у коме Суд, сагласно тачки 2. Амандмана XLII којом је допуњен чл. 115. ст. 1. Устава Републике Српске, може одлучивати о уставности и законитости аката и по престанку њиховог важења. Узимајући у обзир напријед наведену уставну одредбу, те одредбу чл. 37. ст. 1. тач. б) Закона о Уставном суду Републике Српске („Службени гласник Републике Српске”, бр. 104/11 и 92/12), Суд је одлучио да не прихвати иницијативу за покретање поступка за оцјењивање уставности и законитости чл. 35. тач. 3. Посебног колективног уговора за запослене у области унутрашњих послова Републике Српске („Службени гласник Републике Српске”, број 69/19)“;

3. у предвиђеном року подносилац приједлога, односно иницијативе није отклонио недостатке који онемогућавају поступање по приједлогу, односно иницијативи – од подносиоца приједлога, односно даваоца иницијативе у описаној ситуацији се тражи да најкасније у року од 15 дана отклони недостатке који онемогућавају поступање. Уколико то не учини, Уставни суд ће одбацити приједлог, односно неће прихватити иницијативу за покретање поступка за оцјењивање уставности и законитости;

4. већ је одлучивао о истој ствари и не постоје друге процесне претпоставке за вођење поступка и одлучивање по закону – примјер оваквог поступања пронашли смо у Рјешењу Уставног суда Републике Српске број У-80/20 од 29. 9. 2021. године, који се није односио на нормативну функцију полиције, већ на Закон о полицији и унутрашњим пословима. У овом предмету Уставни суд је одбацио приједлог за оцјењивање уставности чл. 136а Закона о полицији и унутрашњим пословима јер је приликом разматрања предметног приједлога утврдио да ранијим рјешењем број У-91/19 од 28. октобра 2020. године („Службени гласник Републике Српске”, број 110/20) није прихваћена иницијатива за оцјењивање уставности чл. 136а Закона о полицији и унутрашњим пословима јер је Суд оцијенио да оспореним прописивањем није нарушено начело равноправности грађана из чл. 10. Устава Републике Српске. С обзиром на наведено, Суд је на основу чл. 37. ст. 1. тач. г) Закона о Уставном суду Републике Српске одлучио да одбаци приједлог за оцјењивање уставности чл. 136а Закона о полицији и унутрашњим пословима јер је већ одлучивао о истој ствари.

Уколико Уставни суд одбаци приједлог, односно не прихвати иницијативу, има обавезу да о томе обавијести подносиоца приједлога, односно иницијативе (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 37. ст. 2).

Поступак за оцјењивање уставности и законитости општих аката покреће се подношењем приједлога државног органа и правног лица и када Уставни суд, поводом поднесене или сопствене иницијативе, рјешењем покрене поступак. Ово рјешење се мора доставити доносиоцу општег акта чија се законитост оспорава. Том приликом му се одређује рок за достављање одговора. На основу анализираних одлука Уставног суда утврдили смо да МУП РС редовно доставља одговоре и на тај начин показује спремност да се поступак не одуговлачи и да се не штети квалитетном рјешавању предмета. Уставни суд рјешење о покретању поступка доставља и подносиоцу иницијативе (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 38). Ако општи акт чија се уставност, односно законитост оспорава није објављен у службеном гласилу, уз приједлог, односно иницијативу прилаже се и овјерени препис тог акта. У пракси се таква ситуација често дешава када се оспоравају уставност и законитост Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у МУП РС јер наведени акт није објављен у „Службеном гласнику Републике Српске”⁸.

8 - За примјер наводимо и Одлуку Уставног суда Републике Српске У 62/17 од 31. 10. 2018. године те Одлуку Уставног суда Републике Српске У 1/22 од 25. 1. 2023. године.

Када се иницијативом оспоравају уставност и законитост општег акта, односно појединих његових одредаба према којима је Уставни суд већ заузео став или када је у току претходног поступка правно стање потпуно утврђено и прикупљени подаци пружају поуздан основ за одлучивање, Уставни суд одлучује без доношења рјешења о покретању поступка (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 40. ст. 5). Уколико Уставни суд утврди да нема основа за покретање поступка поводом иницијативе, одлучиће о томе рјешењем о неприхватању иницијативе и о томе обавијестити подносиоца иницијативе. У поступку за оцјењивање уставности и законитости општег акта Уставни суд није ограничен захтјевом предлагача, односно подносиоца иницијативе (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 41). Предлагач, односно подносилац иницијативе може да одустане од приједлога, односно иницијативе и у том случају Уставни суд ће наставити поступак за оцјену уставности, односно законитости општег акта ако за то нађе основа (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 42).

Уколико Уставни суд утврди да други пропис или општи акт није у сагласности с Уставом или законом, тај акт, односно његове одредбе које нису у сагласности са Уставом или законом престају да важе даном објављивања одлуке Суда (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 5. ст. 2). Уставни суд Републике Српске је 28. 12. 2022. године издао Обавјештење о појавама од интереса за остваривање уставности и законитости, у којем је у вези с престанком важења прописа који нису у сагласности са Уставом или законом истакао следеће: „Уставни суд запажа да одредбе правних аката које се прогласе неуставним и незаконитим престају да важе даном објављивања одлуке Уставног суда у Службеном гласнику Републике Српске, али се упркос томе накнадно, након дужег или краћег периода, измјенама и допунама предметних аката бришу као да су важеће, што није у складу са Уставом” (Уставни суд Републике Српске [УС РС] 2022: 24–29)⁹. У том контексту је и законодавац јасно прецизирао да су одлуке Уставног суда општеобавезне и извршне (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 6). Посљедично имају дејство *erga omnes* и не подлијежу дејству правних лијекова у смислу да не постоји нека виша инстанца од Уставног суда пред којом се могу оспоравати његове одлуке (Ђурић, 2013: 125). У досадашњој

9 – Ово је седми пут да Уставни Суд Народној скупштини Републике Српске и осталим највишим органима Републике Српске доставља обавјештења о неким појавама од интереса за остваривање уставности и законитости у Републици Српској. Правни основ за издавање обавјештења је садржан у члану 115. Устава Републике Српске, којим је прописано: „Уставни суд прати појаве од интереса за остваривање уставности и законитости, обавјештава највише уставне органе Републике о стању и проблемима у тој области и даје им мишљења и приједлоге за доношење закона и предузимање других мјера ради обезбјеђења уставности и законитости и заштите слобода и права грађана, организација и заједница.”

пракси није било израженијих примјера неизвршавања одлука Уставног суда Републике Српске, али је примијећено да имплементација ових одлука није благовремена нити потпуна, у складу са смислом, структуром и суштином одговарајуће одлуке Уставног суда Републике Српске (УС РС, 2022: 28).

Поступак пред Уставним судом завршава се доношењем одлуке или рјешења уз обавезу да се образложи акт којим окончава поступак. Закон о Уставном суду је одредио да се одлуком:

1. утврђује да закон, други пропис и општи акт није у сагласности, односно да у вријеме важења није био у сагласности с Уставом,
2. утврђује да други пропис и општи акт није у сагласности, односно да у вријеме важења није био у сагласности са законом,
3. утврђује да општи акт политичке организације није у сагласности с Уставом и законом,
4. одлучује о сукобу надлежности државних органа,
5. одбија приједлог за утврђивање неуставности и незаконитости и
6. утврђује начин отклањања посљедица у случајевима из чл. 72.¹⁰ овог закона (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 60. ст. 1).

Рјешењем као другим обликом очитовања Уставног суда предвиђено је да се:

1. покреће поступак,
2. обуставља поступак у случајевима утврђеним чл. 57.¹¹ овог закона,
3. обуставља извршење појединачног акта, односно радње, укида мјеру обуставе или одбацује захтјев за обуставу појединачног акта или радње,
4. не прихвата иницијативу за покретање поступка за оцјењивање уставности и законитости,
5. одбацује приједлог, односно не прихвата иницијативу у случајевима из чл. 37. овог закона и
6. одлучује о питањима управљања поступком (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 61).

10 - У овом случају мисли се на ситуације уколико је у току поступка оспорени општи акт престао да важи или је усаглашен с Уставом, односно законом, а нису отклоњене посљедице неуставности, односно незаконитости. Уставни суд ће одлуком утврдити да тај општи акт у вријеме његовог важења није био у сагласности с Уставом, односно законом.

11 - Суд ће обуставити поступак: а) ако у току поступка закон, други пропис и општи акт престане да важи, ако се усагласи с Уставом, односно ако се други пропис и општи акт усагласи са законом, а Суд није оцијенио да треба донијети одлуку због тога што нису отклоњене посљедице неуставности, односно незаконитости, б) ако је у току поступка повучен приједлог или се одустало од иницијативе за оцјењивање уставности, односно законитости општег акта, а Суд не нађе основа да по сопственој иницијативи настави поступак, в) ако је у току поступка повучен приједлог за рјешавање сукоба надлежности, г) ако је поступак покренут на основу погрешно утврђеног чињеничног стања и д) ако у току поступка престану процесне претпоставке за вођење поступка.

Влада Републике Српске је задужена за извршење одлука Уставног суда уколико се покаже потреба за спровођењем одлука (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 64. ст. 1). Уставни суд Републике Српске, због аномалија које се јављају у вези с извршењем његових одлука, стоји на становишту да питање извршења одлука Уставног суда Републике Српске мора бити предмет континуиране активности Владе Републике Српске као и самог суда (УС РС, 2022: 29). Због неизвршења његових одлука, Уставном суду је дато овлашћење да захтијева предузимање мјера према одговорном лицу (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 64. ст. 2). Неизвршавање одлука Уставног суда је добило своју кривичноправну заштиту у оквиру које ће се санкционисати службено и одговорно лице које одбија да изврши, односно онемогућава да се изврши одлука Уставног суда Републике Српске. Ово је посебно значајно јер се извршавањем одлука Уставног суда остварује начело уставности и законитости, односно долази до уклањања из правног поретка неуставних и незаконитих општих правних аката. Без овог би одлуке Уставног суда значиле само регистровање или констатовање неуставности и незаконитости (УС РС, 2022: 28).

Уставни суд одлуке и рјешења доставља учесницима у поступку. Одлуке Уставног суда објављују се у „Службеном гласнику Републике Српске”¹², као и на начин на који је објављен општи акт поводом којег је одлука донесена. За рјешења је предвиђено да се објављују у „Службеном гласнику Републике Српске”¹³ када то Суд оцијени као потребно, као и на начин на који је објављен општи акт поводом којег је рјешење донесено (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 66).

Поставља се питање правног дејства одлука Уставног суда, односно какве посљедице имају за правне односе који су реализовани по неуставним одредбама. Закон о уставном суду је нормирао да „закони, други прописи и општи акти који на основу одлуке Суда престају да важе не могу се примјењивати на односе који су настали прије дана објављивања одлуке Суда, ако до тога дана нису правоснажно ријешени”.

Законодавац је даље уредио да се прописи и други општи акти донесени за извршење закона, прописа и других општих аката који су на основу одлуке Суда престали да важе неће примјењивати од дана објављивања одлуке Уставног суда, ако из одлуке произлази да ти акти нису у сагласности с Уставом или законом (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 68. ст. 1. и 2). Из наведеног можемо закључити да одлуке Уставног суда дјелују за убудуће. Када су у питању правоснажни појединачни акти, њихово извршавање, ако су донесени на основу прописа

12 - Према регистрима прописа који издаје „Службени гласник Републике Српске” за сваку календарску годину, утврдили смо да је Уставни суд Републике Српске у периоду од 1. 1. 2016. до 1. 1. 2026. године објавио 333 одлуке у овом јавном гласилу.

13 - Према регистрима прописа који издаје „Службени гласник Републике Српске” за сваку календарску годину, утврдили смо да је Уставни суд Републике Српске у периоду од 1. 1. 2016. до 1. 1. 2026. године објавио 546 рјешења.

који се више не могу примјењивати, не може се дозволити нити спровести, а ако је извршење почето, биће обустављено (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 68. ст. 3). Из цитираних законских одредби може се закључити да одлуке Уставног суда у овој ситуацији имају један вид ретроактивног дејства, што сматрамо оправданим и правичним рјешењем с аспекта појединачних права и интереса. У том контексту, Закон даље разрађује већ постављени постулат да свако лице коме је повријеђено право коначним или правоснажним појединачним актом донесеним на основу закона или другог прописа и општег акта који је на основу одлуке Уставног суда престао да важи има право да тражи од надлежног органа измјену тог појединачног акта. Приједлог за измјену коначног или правоснажног појединачног акта временски је ограничено и може се поднијети најкасније у року од шест мјесеци од дана објављивања одлуке у „Службеном гласнику Републике Српске” ако од достављања појединачног акта до доношења одлуке Суда није прошло више од годину дана. У овим ситуацијама одлука Суда представља разлог за понављање поступка пред органом који је донио коначни или правоснажни појединачни акт (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 69. ст. 1, 2. и 3).

У случајевима када је правоснажном судском одлуком одбијена примјена прописа или општег акта због његове несагласности с Уставом или законом, а Уставни суд утврди да таква несагласност не постоји, свако коме је повријеђено неко право може захтијевати измјену те правоснажне судске одлуке у року од годину дана од дана објављивања одлуке Уставног суда (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 70). Уколико је у току поступка оспорени општи акт престао да важи или је усаглашен с Уставом, односно законом, а нису отклоњене посљедице неуставности, односно незаконитости, Уставни суд ће одлуком утврдити да тај општи акт у вријеме његовог важења није био у сагласности с Уставом, односно законом. Одлука Суда у овом случају има исто правно дејство као и одлука којом се утврђује да општи акт није у сагласности с Уставом или законом (ЗОУСРС, Службени гласник Републике Српске, број: 104/11 и 92/12, чл. 72).

Из наведеног можемо видјети да је основна функција Уставног суда општенормативна контрола права, у нашем случају контрола општих аката које доноси министар унутрашњих послова у циљу оцјене њихове усаглашености с Уставом и законом. У том правцу, Уставни суд се бави разматрањем правних, а не фактичких питања, у случају сумње полази од пресумпције уставности и законитости све док се не докаже супротно. У пракси, неуставним оглашава само поједине одредбе подзаконских аката. Иако је ријеч о контроли нормативне функције у циљу заштите правног поретка, не треба заборавити да се на овај начин

готово увијек утиче и на појединачне животне ситуације физичких и правних лица које зависе од садржаја ових аката. Као доказ ове тезе истичемо Одлуку (У-91/24 од 22. 10. 2025. године) Уставног суда Републике Српске којом се утврђује да чл. 90. Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у МУП РС, број С/М-И-020-1/23 од 24. августа 2023. године, у дијеловима којима је одређена стручна спрема за обављање послова и задатака радних мјеста „оперативни дежурни – руководиоца“, „оперативни дежурни“, „помоћник командира јединице“, „вођа тима“, „помоћник командира полицијске станице за безбједност саобраћаја“, „стручни сарадник за обраду прекршаја“, „помоћник командира полицијске станице (ВШС)“, „командир станичног одјељења полиције“, „шеф смјене (са ВШС)“, „вођа сектора I категорије“, „стручни сарадник за КЕ и ОЕ (ВШС)“, „инспектор криминалистичке полиције са ВШС“, „стручни сарадник за издавање личних докумената и регистрацију моторних возила – руководиоца групе (у ПУ Бања Лука)“, „стручни сарадник за издавање личних докумената и регистрацију моторних возила (ВШС)“, „стручни сарадник за послове путних исправа и оружја – руководиоца (у ПС Ново Горажде, Рудо, Рибник и Источни Стари Град)“, „стручни сарадник за радне односе и социјална питања“, „стручни сарадник за радне односе, социјална питања и кадровске евиденције“, „стручни сарадник за контролу оружја и муниције“, „стручни сарадник за послове оружја“ и „стручни сарадник за издавање личних докумената, регистрацију моторних возила и послове оружја“ није у сагласности с Уставом Републике Српске, Законом о високом образовању (Службени гласник Републике Српске, бр. 67/20 и 107/24) и Законом о звањима која се стичу завршетком високог образовања (Службени гласник Републике Српске, бр. 33/14 и 63/14). Уставни суд је оцијенио „да је министар унутрашњих послова био овлашћен да, уз сагласност Владе, донесе Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у МУП РС као и да њиме, између осталог, утврди посебне услове за обављање послова и задатака радних мјеста из дјелокруга полицијске управе. Међутим, по оцјени Уставног суда, наведено овлашћење министра унутрашњих послова да Правилником, на приједлог директора полиције, утврди посебне услове, што подразумева и потребан услов у погледу стручне спреме за свако систематизовано радно мјесто, није неограничено, већ мора бити у складу са Уставом и релевантним одредбама закона. У конкретном случају, за обављање послова и задатака радних мјеста („оперативни дежурни – руководиоца“, „оперативни дежурни“, „помоћник командира јединице“, „вођа тима“, „помоћник командира полицијске станице за безбједност саобраћаја“, „стручни сарадник за обраду прекршаја“, „помоћник командира полицијске станице (ВШС)“, „командир станичног одјељења полиције“, „шеф смјене (са ВШС)“, „вођа сектора I категорије“, „стручни сарадник за КЕ и ОЕ (ВШС)“, „инспектор криминалистичке полиције са ВШС“, „стручни сарадник за

издавање личних докумената и регистрацију моторних возила – руководиоца групе (у ПУ Бања Лука)”, „стручни сарадник за издавање личних докумената и регистрацију моторних возила (ВШС)”, „стручни сарадник за послове путних исправа и оружја – руководиоца (у ПС Ново Горажде, Рудо, Рибник и Источни Стари Град)”, „стручни сарадник за радне односе и социјална питања”, „стручни сарадник за радне односе, социјална питања и кадровске евиденције”, „стручни сарадник за контролу оружја и муниције”, „стручни сарадник за послове оружја” и „стручни сарадник за издавање личних докумената, регистрацију моторних возила и послове оружја”) одређена је само стручна спрема стечена у складу са раније важећим прописима у области високог образовања (виша стручна спрема полицијско-безбједносног, друштвеног или техничког смјера, виша стручна спрема полицијског, правног, безбједносног или друштвеног смјера, виша стручна спрема правног или друштвеног смјера, и виша стручна спрема друштвеног смјера). Имајући у виду да министар унутрашњих послова приликом одређивања потребних услова у погледу стручне спреме за обављање послова и задатака наведених радних мјеста није узео у обзир одредбе важећих закона из области високог образовања (Закон о високом образовању и Закон о звањима која се стичу завршетком високог образовања), односно да је питања која се тичу стручне спреме за наведена радна мјеста регулисао на другачији начин у односу на важећа законска рјешења, Уставни суд је утврдио да чл. 90. Правилника у дијеловима којима је одређена стручна спрема за обављање послова и задатака наведених радних мјеста није у сагласности са релевантним одредбама Закона о високом образовању и Закона о звањима која се стичу завршетком високог образовања. Уставни суд је даље истакао: „Одређујући на овај начин чланом 90. Правилника услове у погледу стручне спреме за обављање послова и задатака наведених радних мјеста министар унутрашњих послова је, по оцјени Суда, нарушио начело равноправности и једнакости из чл. 10. Устава, јер је лица која имају стручну спремину стечену у складу са раније важећим прописима у области образовања (виша стручна спрема полицијско-безбједносног, друштвеног или техничког смјера, виша стручна спрема полицијског, правног, безбједносног или друштвеног смјера, виша стручна спрема правног или друштвеног смјера, и виша стручна спрема друштвеног смјера) ставио у привилегован положај у односу на лица која су завршила студије у складу са важећим прописима, а која по нивоу и садржају образовања у потпуности одговарају траженим квалификацијама. Поред тога, Уставни суд је оцијенио да је у конкретном случају дошло и до повреде уставних гаранција из чл. 39. ст. 3. у дијелу у којем је зајемчено да је сваком под једнаким условима доступно радно мјесто. Оспорено прописивање, по оцјени Уставног суда, представља јасан примјер кршења ове уставне норме, јер омогу-

ћава да послове и задатке одређених радних мјеста обављају само лица која имају одређену стручну спрему стечену према раније важећим прописима из области високог образовања, док истовремено онемогућава обављање тих послова и задатака лицима која су стекла одређену стручну спрему у складу са важећим прописима из области високог образовања, а која по нивоу и садржају образовања у потпуности одговара траженим квалификацијама, дакле онемогућава одређена лица да обављају послове и задатке наведених радних мјеста само због тога што немају стручну спрему стечену према раније важећим прописима из области образовања. С обзиром на изложено, Суд је оцијенио да прописивање из чл. 90. Правилника, у наведеном дијелу, није у сагласности ни са чл. 108. Устава". На крају треба истакнути још једну појаву коју смо уочили у вези са нормативном функцијом полиције која доводи у питање законитост и уставност. Наиме, у чл. 13. став 3. Закона о оружју и муницији прописано је да ће министар здравља и социјалне заштите, у сарадњи са министром унутрашњих послова, донијети пропис о утврђивању здравствене способности лица за набављање, држање и ношење оружја и муниције (Закон о оружју и муницији Републике Српске – ЗООМРС, Службени гласник Републике Српске, број: 26/2016, 18/2017, 31/2018 и 58/2019). Министри су имали обавезу да донесу правилник у року од 45 дана од дана ступања на снагу важећег Закона о оружју и муницији (ЗООМРС, Службени гласник Републике Српске, број: 26/2016, 18/2017, 31/2018 и 58/2019, чл. 76. ст. 3). Овај пропис није донијет од када је на снази Закон о оружју и муницији (од 2016. године). У пракси се примјењује Правилник о утврђивању здравствене способности лица за набављање, држање и ношење оружја и муниције из 2009. године (Правилник о утврђивању здравствене способности лица за набављање, држање и ношење оружја и муниције, Службени гласник Републике Српске, број 97/2009). На овакве појаве је упозорио и Уставни суд у свом саопштењу, односно да се доносе одлуке о неуставности и незаконитости подзаконских општих правних аката с обзиром на чињеницу да је истекао законом прописан рок за њихово усаглашавање са законом, а то није учињено, због чега је престао да важи и оспорени подзаконски општи правни акт (УС РС, 2022: 27).

ЗАКЉУЧАК

Нормативна функција полиције је изузетно важна и има посебно мјесто и улогу у држави. Њена важност и улога се огледају посебно у чињеници да министар унутрашњих послова преко општих аката конкретизује одредбе закона у области унутрашњих послова којима се детаљније уређује не само рад полиције већ се уређују и свакодневне животне ситуације којима се утиче на права, обавезе и правне интересе физичких и правних лица. Подзаконски акти као плод нормативне функције брзо се доносе и још чешће мијењају. Због тога није ни чудно зашто је стално и несмањено интересовање јавности за нормативну функцију полиције и зашто незаконитост у појединим случајевима највише одјекује у друштву. Од пресудне је важности да се приликом извршавања нормативне функције обезбиједи поштовање начела законитости, односно сагласности општих правних аката министра унутрашњих послова са законима из области унутрашњих послова и Уставом Републике Српске. Све наведено говори у прилог томе да је притисак на Уставном суду Републике Српске као главном чувару и контролору уставности и законитости све већи. У том контексту, Уставни суд Републике Српске је дужан да обезбиједи дословно поштовање најважнијег начела у једном правном поретку – начела законитости, које представља основ даљег здравог развоја права и друштва. Због тога се овај вид заштите уставности и законитости не смије деградирати и допустити егзистирање подзаконских аката. Са друге стране, Уставни суд има и незахвалну улогу да својим одлукама покуша поправити присутно незадовољство јавности у вези са стањем и квалитетом начела законитости у друштву.

Литература

- Милетић, С. и Југовић, С. (2012). Право унутрашњих послова. Криминалистичко-полицијска академија Београд.
- Милетић, С. (2003). Полицијско право. Полицијска академија Београд.
- Лукић, Р. Д. (1963). „Општи акти”, Анали Правног факултета Универзитета у Београду, број 3–4, 305–316.
- Југовић, С. (2013). Управна функција полиције. Криминалистичко-полицијска академија Београд.
- Милков, Д. (2003). Управно право II, управна делатност. Правни факултет у Новом Саду.
- Марковић, Р. (1980). Извршна власт. Савремена администрација Београд.
- Кунић, П. (2006). Управно право, Правни факултет у Бањој Луци и Висока школа унутрашњих послова у Бањој Луци.
- Ђурић, В. (2013). „Дејство одлука уставног суда о неуставности закона на појединачне акте управе у СР Немачкој и Републици Србији”, Страни правни живот, 57 (1), 115–133.
- Устав Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11.
- Закон о полицији и унутрашњим пословима (ЗОПУП), Службени гласник Републике Српске, број: 57/2016, 110/2016, 58/2019, 82/2019, 18/2022, 55/2023, 48/24 и 81/2025.
- Закон о републичкој управи (ЗОРУ), Службени гласник Републике Српске, број: 115/2018, 111/2021, 15/2022, 56/2022, 132/2022 и 90/2023.
- Закон о објављивању закона и других прописа Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, бр. 67/05, 110/08 и 60/23.
- Закон о Уставном суду Републике Српске (ЗОУСРС), Службени гласник Републике Српске, број 104/11 и 92/12.
- Закон о заштити тајних података, Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 54/05 и 12/09.
- Закон о безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини, Службени гласник Републике Српске, бр. 96/06, 57/07, 97/09 и 22/13.
- Закон о високом образовању, Службени гласник Републике Српске, бр. 67/20 и 107/24.
- Закон о звањима која се стичу завршетком високог образовања, Службени гласник Републике Српске, бр. 33/14 и 63/14.
- Закон о оружју и муницији Републике Српске (ЗООМРС), Службени гласник Републике Српске, број: 26/2016, 18/2017, 31/2018 и 58/2019.
- Методологија за израду планова заштите од пожара, Службени гласник Републике Српске, број 94/20.

- Министарство унутрашњих послова Републике Српске (2023). Извјештај о раду Министарства унутрашњих послова Републике Српске за 2023. годину. <https://narodnaskupstinars.net/ci/narodnaskupstina/sjednice/materijali-za-sjednice/materijali-za-devetu-redovnu-sjednicu>
- Обавјештење Уставног Суда Републике Српске о појавама од интереса за остваривање уставности и законитости, Службени гласник Републике Српске, број 131/22.
- Одлука о висини и начину наплате образаца и услуга, Службени гласник Републике Српске, број 98/25.
- Одлука о висини и начину наплате образаца и услуга број 08/3-020-238/16 од 28. новембра 2016. године, са измјенама и допунама од 10. априла 2017. године, 10. априла 2018. године, 19. септембра 2018. године и 1. јула 2021. године.
- Одлука Уставног суда Републике Српске У-62/17 од 31. 10. 2018. године. (Службени гласник Републике Српске, број 104/18)
- Одлука Уставног Суда Републике Српске У-85/24 од 22. 10. 2025. године. (Службени гласник Републике Српске, број 94/25)
- Одлука Уставног суда Републике Српске У-42/11 (Службени гласник Републике Српске, број 105/12)
- Одлука Уставног суда Републике Српске У-91/24 од 22. 10. 2025. године. (Службени гласник Републике Српске, број 116/25)
- Одлука Уставног суда Републике Српске У-94/16 од 25. 10. 2017. године. (Службени гласник Републике Српске, број 100/17)
- Посебни колективни уговор за запослене у области унутрашњих послова Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 69/19.
- Правила службе ватрогасно-спасилачких јединица, Службени гласник Републике Српске, број 9/21.
- Правилник о начину утврђивања подобности за обављање полицијских послова, Службени гласник Републике Српске, број 115/2016.
- Правилник о поступку запошљавања, Службени гласник Републике Српске, број 6/2017.
- Правилник о начину полагања заклетве, Службени гласник Републике Српске, број 6/2017.
- Правилник о екстерном премјештају полицијских службеника, Службени гласник Републике Српске, број 10/2017.
- Правилник о полицијској опреми, Службени гласник Републике Српске, број 10/2017.
- Правилник о додатном ангажовању полицијских службеника Министарства унутрашњих послова, Службени гласник Републике Српске, број 12/2017.

- Правилник о поступку у случају вишка полицијских службеника, Службени гласник Републике Српске, број 12/2017.
- Правилник о накнади материјалне штете у Министарству унутрашњих послова, Службени гласник Републике Српске, број 13/2017.
- Правилник о легитимацији пензионисаног припадника Министарства унутрашњих послова Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 13/2017.
- Правилник о употреби силе, Службени гласник Републике Српске, број: 17/2017, 91/2019, 104/2021.
- Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у Министарству унутрашњих послова Републике Српске број С/М-020-73/17 од 13. марта 2017. године.
- Правилник о одређивању тајности података и поступцима за чување и руковање тајним подацима које користи Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 21/17.
- Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у Министарству унутрашњих послова Републике Српске број С/М-020-73/17 од 13. марта 2017. године.
- Правилник о утврђивању здравствене способности лица за набављање, држање и ношење оружја и муниције, Службени гласник Републике Српске, број 97/2009.
- Правилник о начину обављања послова контроле и непосредног регулисања саобраћаја на путевима број: С/М-2916, од 17. новембра 2011. године, Службени гласник Републике Српске, број 122/11).
- Регистар прописа објављених у „Службеном гласнику Републике Српске” у 2016. години.
- Регистар прописа објављених у „Службеном гласнику Републике Српске” у 2017. години.
- Регистар прописа објављених у „Службеном гласнику Републике Српске” у 2018. години.
- Регистар прописа објављених у „Службеном гласнику Републике Српске” у 2019. години.
- Регистар прописа објављених у „Службеном гласнику Републике Српске” у 2020. години.
- Регистар прописа објављених у „Службеном гласнику Републике Српске” у 2021. години.
- Регистар прописа објављених у „Службеном гласнику Републике Српске” у 2022. години.
- Регистар прописа објављених у „Службеном гласнику Републике Српске” у 2023. години.
- Регистар прописа објављених у „Службеном гласнику Републике Српске” у 2024. години.

- Регистар прописа објављених у „Службеном гласнику Републике Српске” у 2025. години.
- Рјешење Уставног суда Републике Српске У-43/13 од 19. 3. 2014. године. (Службени гласник Републике Српске, број 25/14)
- Рјешење Уставног суда Републике Српске У-45/14 од 30. 9. 2015. године. (Службени гласник Републике Српске, број 84/15)
- Рјешење Уставног суда Републике Српске У-91/19 од 28. 10. 2020. године (Службени гласник Републике Српске, број 110/20)
- Рјешење Уставног суда Републике Српске У-80/20 од 29. 9. 2021. године. (Службени гласник Републике Српске, број 91/21)
- Рјешење Уставног суда Републике Српске У-1/22 од 25. 1. 2023. године. (Службени гласник Републике Српске, број 10/23)
- Рјешење Уставног суда Републике Српске У-14/25 од 17. 12. 2025. године. (Службени гласник Републике Српске, број 113/25)
- Радио-телевизија БН (2025, 11. новембар). МУП незаконито наплаћивао услуге, народу узети милиони. <https://www.rtvbn.com/4084090/mup-nezakonito-naplacivao-usluge-narodu-uzeti-milioni>
- А. О. (2025, 6. новембар). Уставни суд РС потврдио: МУП годинама радио мимо закона, ево шта је све наплаћивао незаконито. Дневни аваз. <https://avaz.ba/vijesti/bih/1005266/ustavni-sud-rs-potvrdio-mup-godinama-radio-mimo-zakona-evo-sta-je-sve-naplacivao-nezakonito>
- Морача, Н. (2025, 3. новембар). Да ли је ово ИСТОРИЈСКА ПЉАЧКА: МУП Српске годинама НЕЗАКОНИТО УЗИМАО НОВАЦ од грађана, адвокат Сандић разоткрио све. Српскаинфо. <https://srpskainfo.com/hronika/mup-rs-godinama-nezakonito-uzimao-novac-od-gradjana/>

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУДЕБНЫЙ КОНТРОЛЬ НОРМАТИВНОЙ ФУНКЦИИ ПОЛИЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ СЕРБСКОЙ

Аннотация: В данной работе предпринимается попытка осветить смысл, содержание и значение нормативной функции полиции. Проводится анализ актов, посредством которых осуществляется нормативная функция полиции: условий их принятия, порядка опубликования, а также их охвата и роли в правовом порядке. При этом указывается на девиантные примеры из конституционно-судебной практики по данным вопросам. Рассматривается действие решений конституционного суда в ситуациях, когда указанные акты признаются неконституционными и незаконными, а также последствия, которые они влекут за собой для текущих и завершенных правоотношений. Цель работы — доказать, что конституционный судебный контроль нормативной функции полиции, помимо защиты правового порядка, оказывает непосредственное влияние на жизненные ситуации физических и юридических лиц.

Ключевые слова: нормативная функция, министр, контроль, Конституционный суд, законность.

CONSTITUTIONAL JUDICIAL REVIEW OF THE POLICE NORMATIVE FUNCTION IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Abstract: This paper aims to present the meaning, content, and significance of the normative function of the police. It provides an analysis of the acts through which the normative function of the police is exercised, including when they can be adopted, how they must be promulgated, and their scope and role within the legal system, while highlighting deviant examples from constitutional court practice regarding these issues. The paper examines the effect of constitutional court decisions in situations where these acts are declared unconstitutional and unlawful, specifically the consequences they produce for ongoing and concluded legal relations. The objective of the research is to prove that the constitutional judicial review of the police's normative function, in addition to protecting the legal order, significantly impacts the real-life situations of natural and legal persons.

Keywords: normative function, minister, control, Constitutional Court, legality.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.85(082)(0.034.2)
351.74/.76:355.02(082)(0.034.2)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп "Савремени изазови и пријетње
безбједности" (6 ; 2026 ; Бања Лука)

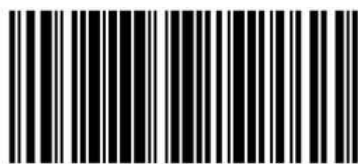
Зборник радова [Elektronski izvor] / VI Међународни
научни скуп „Савремени изазови и пријетње безбједности“,
Бања Лука, Република Српска, БиХ, 27. март 2026. године ;
[главни и одговорни уредник Предраг Ђеранић]. - Онлајн изд. -
Ел. зборник. - Бања Лука : Факултет безбједносних наука, 2026.
- (Едиција Зборници)

Системски захтјеви: Нису наведени. - Доступно и на:
<https://fbn.unibl.org/zbornici-radova/>. - Ел. публикација у ПДФ
формату опсега 852 стр. - Опис извора дана 12.03.2026. - Радови
на срп., рус. и енгл. језику. - Насл. са насловног екрана. -
Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз већину радова.

ISBN 978-99997-990-0-3

COBISS.RS-ID 144112385

ISBN 978-9999-990-03

9 789999 990003